

RumeliDE

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

www.rumelide.com

ISSN: 2148-7782 (print) / 2148-9599 (online)
Uluslararası Hakemli / International Refereed

Yıl/ Year 2019.15 (Haziran/June)

KÜNYE	GENERIC
İMTİYAZ SAHİBİ	COPYRIGHT OWNER
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
EDİTÖRLER	EDITORS
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR
YAYIN KURULU	EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Secaattin TURAL	Professor Secaattin TURAL
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet KOÇAK	Assoc. Prof. Ahmet KOÇAK
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY	Assoc. Prof. Faysal Okan ATASOY
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ali KURT	Dr. Ali KURT
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Banu TELLİOĞLU	Dr. Banu TELLİOĞLU
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Beytullah BEKAR	Dr. Beytullah BEKAR
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Birol BULUT	Dr. Birol BULUT
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Erdoğan TAŞTAN	Dr. Erdoğan TAŞTAN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim İSKENDER	Dr. Halil İbrahim İSKENDER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Niyazi ADIGÜZEL	Dr. Niyazi ADIGÜZEL
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Yasin YAYLA	Dr. Yasin YAYLA
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
DİL UZMANLARI	REVIEWS EDITORS
İngilizce Redaksiyon	English
Öğr. Gör. Sevda PEKCOŞKUN GÜNER	Lect. Sevda PEKCOŞKUN GÜNER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Serpil YAVUZ ÖZKAYA	Research Asst. Serpil YAVUZ ÖZKAYA
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Türkçe Redaksiyon	Turkish

Arş. Gör. Ahmet Zahid DEMİRCİLER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Ahmet Zahid DEMİRCİLER Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Hakkı ÖZKAYA Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Hakkı ÖZKAYA Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Ferhan AKGÜN ÜNSAL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Ferhan AKGÜN ÜNSAL Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Soner TOKTAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Soner TOKTAR Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Serpil KOYUNCU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Serpil KOYUNCU Kırklareli University (Turkey)
Arş. Gör. Mehmet TUNCER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Mehmet TUNCER Kırklareli University (Turkey)

Dizin

Arş. Gör. Büşra KAPLAN Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Research Asst. Büşra KAPLAN Kırklareli University (Turkey)
---	---

DIş TEMSİLCİLER

Arş. Gör. Arzu KAYGUSUZ (Almanya)
Arş. Gör. Mesut GÜLPER (İngiltere)
Doç. Dr. Despina PROVATA (Yunanistan)
Doç. Dr. Elena M. METEVA-ROUSSEVA (Bulgaristan)
Doç. Dr. Ludmila MEřKOVÁ (Slovakya)
Doç. Dr. Sandrine PERALDI (Fransa)
Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ (Irak)
Dr. Antonio Hans DI LEGAMI (İtalya)
Dr. Gianluca COLELLA (İsveç)
Dr. Hela Haidar NAJJAR (Lübnan)
Dr. Radmila LAZAREVIĆ (Karadağ)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM (İran)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN (Mısır)

DANIşMA KURULU

Prof. Dr. Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Marek STACHOWSKI Krakow Jagellon Üniversitesi (Polonya)
Prof. Dr. Mehmet NARLI Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)

Index

Research Asst. Büşra KAPLAN Kırklareli University (Turkey)

FOREIGN REPRESENTATORS

Research Asst. Arzu KAYGUSUZ (Germany)
Research Asst. Mesut GÜLPER (UK)
Assoc. Prof. Despina PROVATA (Greece)
Assoc. Prof. Elena M. METEVA-ROUSSEVA (Bulgaria)
Assoc. Prof. Ludmila MEřKOVÁ (Slovakia)
Assoc. Prof. Sandrine PERALDI (France)
Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ (Iraq)
Dr. Antonio Hans DI LEGAMI (Italy)
Dr. Gianluca COLELLA (Sweden)
Dr. Hela Haidar NAJJAR (Lebanon)
Dr. Radmila LAZAREVIĆ (Montenegro)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM (Iran)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN (Egypt)

ADVISORY BOARD

Professor Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Professor Hicabi KIRLANGIÇ Ankara University (Turkey)
Professor Marek STACHOWSKI Krakow Jagellon University (Poland)
Professor Mehmet NARLI Balıkesir University (Turkey)

Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Professor Mehmet ÖLMEZ Yıldız Technical University (Turkey)
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Mustafa S. KAÇALIN Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Ömer ZÜLFE Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Ömer ZÜLFE Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Oktay AHMED Üsküp Kiril-Metodi Üniversitesi (Makedonya)	Professor Oktay AHMED Üsküp Kiril-Metodi University (Macedonia)
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC)	Professor Vügar SULTANZADE Eastern Mediterranean University (TRNC)
Doç. Dr. Despina PROVATA Atina Milli ve Kapodistriyan Üniversitesi (Yunanistan)	Assoc. Prof. Despina PROVATA Athens National and Capodistrian University (Greece)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN Kahire Üniversitesi (Mısır)	Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN Cairo University (Egypt)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM Tebriz Azad İslam Üniversitesi (İran)	Dr. Reza Hosseini BAGHANAM Tebriz Azad Islam University (Iran)
Prof. Dr. Paolo E. BALBONİ Venice Ca' Foscari Üniversitesi (İtalya)	Prof. Dr. Paolo E. BALBONİ Ca' Foscari University (Italy)

HAKEMLER

Prof. Dr. Abdullah EREN Ordu Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Alev BULUT İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Asuman AKAY AHMED Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Aymil DOĞAN Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Duygu ÖZTİN PASSERAT Dokuz Eylül Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Emir İçhem İdben EL HALİDİ

REFEREES

Professor Abdullah EREN Ordu University (Turkey)
Professor Alev BULUT Istanbul University (Turkey)
Professor Asuman AKAY AHMED Marmara University (Turkey)
Professor Atabey KILIÇ Erciyes University (Turkey)
Professor Aymil DOĞAN Hacettepe University (Turkey)
Professor Ayşe Banu KARADAĞ Yıldız Technical University (Turkey)
Professor Cengiz ALYILMAZ Uludağ University (Turkey)
Professor Ayşe KAYAPINAR Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
Professor Duygu ÖZTİN PASSERAT Dokuz Eylül University (Turkey)
Professor Emine BOGENÇ DEMİREL Yıldız Technical University (Turkey)
Professor Emir İçhem İdben EL HALİDİ

Kufe Üniversitesi (Irak)	Kufe University (Iraq)
Prof. Dr. Esmâ İNCE	Professor Esmâ İNCE
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Istanbul University (Turkey)
Prof. Dr. Füsün BİLİR ATASEVEN	Professor Füsün BİLİR ATASEVEN
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Prof. Dr. Gülser ÇETİN	Professor Gülser ÇETİN
Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Ankara University (Turkey)
Prof. Dr. Hanifi VURAL	Professor Hanifi VURAL
Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)	Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ	Professor Hicabi KIRLANGIÇ
Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Ankara University (Turkey)
Prof. Dr. Hülya KARTAL	Professor Hülya KARTAL
Uludağ Üniversitesi (Türkiye)	Uludağ University (Turkey)
Prof. Dr. Hülya SAVRAN	Professor Hülya SAVRAN
Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)	Balıkesir University (Turkey)
Prof. Dr. Işın Bengi ÖNER	Professor Işın Bengi ÖNER
29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	29 Mayıs University (Turkey)
Prof. Dr. İbrahim TAŞ	Professor İbrahim TAŞ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (Türkiye)	Bilecik Şeyh Edebali University (Turkey)
Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ	Professor İsmail GÜLEÇ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Prof. Dr. Linda TORRESİN	Professor Linda TORRESİN
SSML Fusp Misano Adriatico (İtalya)	SSML Fusp Misano Adriatico (Italy)
Prof. Dr. Marek STACHOWSKI	Professor Marek STACHOWSKI
Krakov Jagellon Üniversitesi (Polonya)	Krakov Jagellon University (Polonia)
Prof. Dr. Mehmet NARLI	Professor Mehmet NARLI
Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)	Balıkesir University (Turkey)
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ	Professor Mehmet ÖLMEZ
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Prof. Dr. Mesut AYAR	Prof. Dr. Mesut AYAR
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Prof. Dr. Mira KHACHEMİZOVA	Prof. Dr. Mira KHACHEMİZOVA
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ	Professor Muharrem DAYANÇ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Prof. Dr. Mustafa BALCI	Professor Mustafa BALCI
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN	Professor Mustafa S. KAÇALIN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Neslihan KANSU-YETKİNER	Prof. Dr. Neslihan KANSU-YETKİNER
İzmir Ekonomi Üniversitesi (Türkiye)	İzmir Economy University (Turkey)

Prof. Dr. Nevin OZKAN Ankara University (Türkiye)	Professor Nevin OZKAN Ankara University (Turkey)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Professor Nevzat ÖZKAN Erciyes University (Turkey)
Prof. Dr. Nur Melek DEMİR Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Nur Melek DEMİR Ankara University (Turkey)
Prof. Dr. Oktay AHMED Üsküp Kiril-Metodi Üniversitesi (Makedonya)	Professor Oktay AHMED Üsküp Kiril-Metodi University (Macedonia)
Prof. Dr. Ömer ZÜLFE Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Ömer ZÜLFE Marmara University (Turkey)
Prof. Dr. Paolo E. BALBONI Venice Ca' Foscari Üniversitesi (İtalya)	Professor Paolo E. BALBONI Ca' Foscari University (Italy)
Prof. Dr. Secaattin TURAL İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Professor Secaattin TURAL İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Professor Selçuk ÇIKLA Erzincan University (Turkey)
Prof. Dr. Simona SALIERNO Cpia Sassuolo (İtalya)	Professor Simona SALIERNO Cpia Sassuolo (Italy)
Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK-KASAR Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Professor Sündüz ÖZTÜRK-KASAR Yıldız Technical University (Turkey)
Prof. Dr. Üzeyir ASLAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Üzeyir ASLAN Marmara Üniversitesi (Turkey)
Prof. Dr. Vügar SULTANZADE Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC)	Professor Vügar SULTANZADE Eastern Mediterranean University (TRNC)
Prof. Dr. Yavuz KIZILÇİM Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Professor Yavuz KIZILÇİM Atatürk University (Turkey)
Doç. Dr. Abdurrahman KOLCU Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Abdurrahman KOLCU Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet BAŞAL Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet BAŞAL Yıldız Technical University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet BENZER Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet BENZER Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet DAĞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet DAĞ Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet ÇAPKU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet ÇAPKU Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet KOÇAK İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet KOÇAK İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet Naim ÇİÇEKLER İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet Naim ÇİÇEKLER İstanbul University (Turkey)
Doç. Dr. Alpaslan OKUR	Assoc. Prof. Alpaslan OKUR

Sakarya Üniversitesi (Türkiye)	Sakarya University (Turkey)
Doç. Dr. Aslı Özlem TARAKCIOĞLU	Assoc. Prof. Aslı Özlem TARAKCIOĞLU
Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Hacıbayram Veli University (Turkey)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ	Assoc. Prof. Bayram DURBİLMEZ
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Erciyes University (Turkey)
Doç. Dr. Beki HALEVA	Assoc. Prof. Beki HALEVA
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Doç. Dr. Bilge BAĞCI AYRANCI	Assoc. Prof. Bilge BAĞCI AYRANCI
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (Türkiye)	Aydın Adnan Menderes University (Turkey)
Doç. Dr. Celile Eren ÖKTEN	Assoc. Prof. Celile Eren ÖKTEN
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Doç. Dr. Despina PROVATA	Assoc. Prof. Despina PROVATA
Atina Milli ve Kapodistriyan Üniversitesi (Yunanistan)	Athens National and Capodistrian University (Greece)
Doç. Dr. Didem TUNA	Assoc. Prof. Didem TUNA
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Yeni Yüzyıl University (Turkey)
Doç. Dr. Elena M. METEVA-ROUSSEVA	Assoc. Prof. Elena M. METEVA-ROUSSEVA
Sofya Üniversitesi (Bulgaristan)	Sofia University (Bulgaria)
Doç. Dr. Emel ÖZKAYA	Assoc. Prof. Emel ÖZKAYA
Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)	Cumhuriyet University (Turkey)
Doç. Dr. Erdoğan KARTAL	Assoc. Prof. Erdoğan KARTAL
Uludağ Üniversitesi (Türkiye)	Uludağ University (Turkey)
Doç. Dr. Ersen ERSOY	Assoc. Prof. Ersen ERSOY
Dumlupınar Üniversitesi (Türkiye)	Dumlupınar University (Turkey)
Doç. Dr. Ertan ENGİN	Assoc. Prof. Ertan ENGİN
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Fabio GRASSİ	Assoc. Dr. Fabio GRASSİ
Roma Sapienza (İtalya)	Roma Sapienza (Italy)
Doç. Dr. Faruk DOĞAN	Assoc. Prof. Faruk DOĞAN
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY	Assoc. Prof. Faysal Okan ATASOY
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Füsun ŞAVLI	Assoc. Prof. Füsun ŞAVLI
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Gökhan ARI	Assoc. Prof. Gökhan ARI
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Doç. Dr. Graziano SERRAGİOTTO	Assoc. Dr. Graziano SERRAGİOTTO
Venice Ca' Foscari Üniversitesi (İtalya)	Ca' Foscari University of Venice (Italy)
Doç. Dr. Gülhanım ÜNSAL	Assoc. Prof. Gülhanım ÜNSAL
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)

Doç. Dr. Ludmila MEŠKOVÁ	Assoc. Prof. Ludmila MEŠKOVÁ
Matej Bel Üniversitesi (Slovakya)	Matej Bel University (Slovakia)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Assoc. Prof. Mehmet GÜNEŞ
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI	Assoc. Prof. Mehmet SAMSAKÇI
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Doç. Dr. Meryem SALİM AHMED	Assoc. Prof. Meryem SALİM AHMED
Şumnu Üniversitesi (Bulgaristan)	Shumen University (Bulgaria)
Doç. Dr. Meqsud SELİM	Doç. Dr. Meqsud SELİM
Kuzeybatı Milliyetler Üniversitesi (Çin)	Northwest University for Nationalities (China)
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK	Assoc. Prof. Mümtaz SARIÇİÇEK
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Erciyes University (Turkey)
Doç. Dr. Nevzat TOPAL	Assoc. Prof. Nevzat TOPAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (Türkiye)	Niğde Ömer Halisdemir University (Turkey)
Doç. Dr. Özgür AY	Assoc. Prof. Özgür AY
Uşak Üniversitesi (Türkiye)	Uşak University (Turkey)
Doç. Dr. Petru GOLBAN	Assoc. Prof. Petru GOLBAN
Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Namık Kemal University (Turkey)
Doç. Dr. Reyhan ÇELİK	Assoc. Prof. Reyhan ÇELİK
Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)	Akdeniz University (Turkey)
Doç. Dr. Rıfat GÜNDAY	Assoc. Prof. Rıfat GÜNDAY
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Doç. Dr. Ruzana DOLEVA	Assoc. Prof. Dr. Ruzana DOLEVA
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Doç. Dr. Sandrine PERALDI (Fransa)	Assoc. Prof. Sandrine PERALDI (France)
Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ	Assoc. Prof. Sezai ÖZTAŞ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Susana SHKHALAKHOVA	Assoc. Prof. Dr. Susana SHKHALAKHOVA
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Doç. Dr. Tatiana GOLBAN	Assoc. Prof. Tatiana GOLBAN
Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Namık Kemal University (Turkey)
Doç. Dr. Turgay ANAR	Assoc. Prof. Turgay ANAR
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Umut BALCI	Assoc. Prof. Umut BALCI
Batman Üniversitesi (Türkiye)	Batman University (Turkey)
Doç. Dr. Vahibe Türkan DOĞRUÖZ	Assoc. Prof. Vahibe Türkan DOĞRUÖZ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Yaprak Türkan YÜCELSİN-TAŞ	Assoc. Prof. Yaprak Türkan YÜCELSİN-TAŞ
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)

Doç. Dr. Yusuf AVCI Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Yusuf AVCI Çanakkale 18 Mart University (Turkey)
Dr. Abdulkadir ATICI Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Abdulkadir ATICI Kırklareli University (Turkey)
Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK Ordu Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK Ordu University (Turkey)
Dr. Adem CAN Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Adem CAN Erzincan University (Turkey)
Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ Bağdat Üniversitesi (Irak)	Dr. Ahmed Farman ÇELEBİ Baghdad University (Iraq)
Dr. Ahmet GÖGERCİN Selçuk Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet GÖGERCİN Selçuk University (Turkey)
Dr. Ahmet ISPARTA İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet ISPARTA İstanbul University (Turkey)
Dr. Ahmet KAYINTU Bingöl Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet KAYINTU Bingöl University (Turkey)
Dr. Ahmet NAİR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet NAİR Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ahmet Remzi ULUŞAN Başkent Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet Remzi ULUŞAN Başkent University (Turkey)
Dr. Dr. Alev YEMENİCİ Çankaya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Alev YEMENİCİ Çankaya University (Turkey)
Dr. Ali CANÇELİK Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali CANÇELİK Kocaeli University (Turkey)
Dr. Ali KURT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali KURT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ali YAĞLI Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali YAĞLI Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Dr. Ali YİĞİT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali YİĞİT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Alize CAN RENÇBERLER Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Alize CAN RENÇBERLER Trakya University (Turkey)
Dr. Amjad ALSYOUF Al-Balqa Applied Üniversitesi (Ürdün)	Dr. Amjad ALSYOUF Al-Balqa Applied University (Jordan)
Dr. Anna Lia ERGUN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Anna Lia ERGUN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Antonella ELİA Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Antonella ELİA Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Antonio Hans DI LEGAMI Yabancılar için Siena Üniversitesi (İtalya)	Dr. Antonio Hans DI LEGAMI Universita' Per Stranieri Di Siena (Italy)
Dr. Arzu EKOÇ	Dr. Arzu EKOÇ

Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Aslı ARABOĞLU	Dr. Aslı ARABOĞLU
Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)
Dr. Aslı SELCEN ASLAN	Dr. Aslı SELCEN ASLAN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi (Türkiye)	Manisa Celal Bayar University (Turkey)
Dr. Aslıhan KUYUMCU VARDAR	Dr. Aslıhan KUYUMCU VARDAR
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Dr. Ayla AKIN	Dr. Ayla AKIN
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ayşe Duygu YAVUZ	Dr. Ayşe Duygu YAVUZ
Doğuş Üniversitesi (Türkiye)	Doğuş University (Turkey)
Dr. Ayşe Işık AKDAĞ	Dr. Ayşe Işık AKDAĞ
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Dr. Ayşe ÖZKAN	Dr. Ayşe ÖZKAN
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Ayşe Selmin SÖYLEMEZ	Dr. Ayşe Selmin SÖYLEMEZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Hacı Bayram Veli University (Turkey)
Dr. Ayşe ŞEKER	Dr. Ayşe ŞEKER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ayza VARDAR	Dr. Ayza VARDAR
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Aziz ŞEKER	Dr. Aziz ŞEKER
Amasya Üniversitesi (Türkiye)	Amasya University (Turkey)
Dr. Banu TELLİOĞLU	Dr. Banu TELLİOĞLU
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Barış AĞIR	Dr. Barış AĞIR
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye)	Osmaniye Korkut Ata University (Turkey)
Dr. Beytullah BEKAR	Dr. Beytullah BEKAR
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Beytullah KARAGÖZ	Dr. Beytullah KARAGÖZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)	Tokat Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Dr. Bihter GÜRIŞİK KÖKSAL	Dr. Bihter GÜRIŞİK KÖKSAL
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Dr. Bilge METİN TEKİN	Dr. Bilge METİN TEKİN
Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Ankara University (Turkey)
Dr. Bilge KAYA YİĞİT	Dr. Bilge KAYA YİĞİT
Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Türkiye)	Abant İzzet Baysal University (Turkey)
Dr. Birol BULUT	Dr. Birol BULUT
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Buket ALTINBÜKEN KARSLI	Dr. Buket ALTINBÜKEN KARSLI
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)

Dr. Burcu GÜRSEL Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Burcu GÜRSEL Kırklareli University (Turkey)
Dr. Burcu TEKİN TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Burcu TEKİN TOBB University of Economics and Technology (Turkey)
Dr. Bünyami TAŞ Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Bünyami TAŞ Aksaray University (Turkey)
Dr. Can ŞAHİN Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Can ŞAHİN Erzincan Binali Yıldırım University (Turkey)
Dr. Cenk AÇIKGÖZ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Cenk AÇIKGÖZ Bolu Abant İzzet Baysal University (Turkey)
Dr. Cihangir KIZILÖZEN Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Cihangir KIZILÖZEN Siirt University (Turkey)
Dr. Coşkun DOĞAN Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Coşkun DOĞAN Trakya University (Turkey)
Dr. Cristiano BEDİN İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Cristiano BEDİN İstanbul University (Turkey)
Dr. Cüneyt DEMİR Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Cüneyt DEMİR Siirt University (Turkey)
Dr. Çağrı EROĞLU Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çağrı EROĞLU Ankara University (Turkey)
Dr. Çelik EKMEKÇİ Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çelik EKMEKÇİ Bartın University (Turkey)
Dr. Çetin KASKA İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çetin KASKA İstanbul University (Turkey)
Dr. Çiğdem KARATEPE Uludağ Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çiğdem KARATEPE Uludağ University (Turkey)
Dr. Davut PEACÍ (William-Samuel Peachy) Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Davut PEACÍ (William-Samuel Peachy) Düzce University (Turkey)
Dr. Deniz GÜNER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Deniz GÜNER Kırklareli University (Turkey)
Dr. Dinçer APAYDIN Gazi Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Dinçer APAYDIN Gazi University (Turkey)
Dr. Döne ARSLAN Kastamonu Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Döne ARSLAN Kastamonu University (Turkey)
Dr. Duygu ÖZAKIN (Türkiye)	Dr. Duygu ÖZAKIN (Turkey)
Dr. Ebru BALAMİR Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ebru BALAMİR Ankara University (Turkey)
Dr. Ebubekir BOZOVALI Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ebubekir BOZOVALI Atatürk University (Turkey)
Dr. Eda H. TAN METREŞ Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Eda H. TAN METREŞ Akdeniz University (Turkey)

Dr. Eleonora FRAGAİ	Dr. Eleonora FRAGAİ
Yabancılar için Siena Üniversitesi (İtalya)	Universita' Per Stranieri Di Siena (Italy)
Dr. Elif TABAK AVCI	Dr. Elif TABAK AVCI
Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Middle East Technical University (Turkey)
Dr. Emine GÜLER	Dr. Emine GÜLER
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Yıldırım Beyazıt University (Turkey)
Dr. Emrah GÖRGÜLÜ	Dr. Emrah GÖRGÜLÜ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Emrah EKMEKÇİ	Dr. Emrah EKMEKÇİ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Dr. Ensar ALEMDAR	Dr. Ensar ALEMDAR
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Erdoğan TAŞTAN	Dr. Erdoğan TAŞTAN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Dr. Erhan AKTAŞ	Dr. Erhan AKTAŞ
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Erkan KALAYCI	Dr. Erkan KALAYCI
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Esra BİRKAN BAYDAN	Dr. Esra BİRKAN BAYDAN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Dr. Faruk POLATCAN	Dr. Faruk POLATCAN
Sinop Üniversitesi (Türkiye)	Sinop University (Turkey)
Dr. Fatih ŞİMŞEK	Dr. Fatih ŞİMŞEK
Sakarya Üniversitesi (Türkiye)	Sakarya University (Turkey)
Dr. Fikret GÜVEN	Dr. Fikret GÜVEN
(Türkiye)	(Turkey)
Dr. Fouzia ROUAGHE	Dr. Fouzia ROUAGHE
Mohamed Lamine Debaghine Sétif 2 Üniversitesi (Cezayir)	University Of Mohamed Lamine Debaghine Sétif 2 (Algeria)
Dr. Gaye Belkız YETER	Dr. Gaye Belkız YETER
Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Erzincan University (Turkey)
Dr. Gianluca COLELLA	Dr. Gianluca COLELLA
Dalarna Üniversitesi (İsveç)	Dalarna University College (Sweden)
Dr. Güler DOĞAN AVERBEK	Dr. Güler DOĞAN AVERBEK
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Dr. Gül Mükerrerem ÖZTÜRK	Dr. Gül Mükerrerem ÖZTÜRK
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
Dr. Gülnara GOCA MEMMEDLİ	Dr. Gülnara GOCA MEMMEDLİ
Ardahan Üniversitesi (Türkiye)	Ardahan University (Turkey)
Dr. Hakan AYDEMİR	Dr. Hakan AYDEMİR
İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim BALKUL	Dr. Halil İbrahim BALKUL

Sakarya Üniversitesi (Türkiye)	Sakarya University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim İSKENDER	Dr. Halil İbrahim İSKENDER
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU	Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU
Erzurum Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Erzurum Technical University (Turkey)
Dr. Haluk ÖNER	Dr. Haluk ÖNER
Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Bartın University (Turkey)
Dr. Hamza KUZUCU	Dr. Hamza KUZUCU
Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)	Cumhuriyet University (Turkey)
Dr. Hande ERSÖZ-DEMİRDAĞ	Dr. Hande ERSÖZ-DEMİRDAĞ
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Harun BEKİR	Dr. Harun BEKİR
Filibe Üniversitesi (Türkiye)	Plovdiv University (Bulgaria)
Dr. Hasan DEMİRHAN	Dr. Hasan DEMİRHAN
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Hasan UÇAR	Dr. Hasan UÇAR
Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Aksaray University (Turkey)
Dr. Hatice YURTTAŞ	Dr. Hatice YURTTAŞ
İstanbul Şehir Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Şehir University (Turkey)
Dr. Hazim Burhan ALNAJJAR	Dr. Hazim Burhan ALNAJJAR
Selahaddin Üniversitesi (Irak)	Selahaddin University (Iraq)
Dr. Hela Haidar NAJJAR	Dr. Hela Haidar NAJJAR
Balamand Üniversitesi (Lübnan)	Balamand University (Lebanon)
Dr. Hulusi GEÇGEL	Dr. Hulusi GEÇGEL
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)	Çanakkale 18 Mart University (Turkey)
Dr. Hüseyin YILDIZ	Dr. Hüseyin YILDIZ
Ordu Üniversitesi (Türkiye)	Ordu University (Turkey)
Dr. Iğın AKTENER	Dr. Iğın AKTENER
Yaşar Üniversitesi (Türkiye)	Yaşar University (Turkey)
Dr. Işıl İŞIKTAŞ SAVA	Dr. Işıl İŞIKTAŞ SAVA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Hacı Bayram Veli University (Turkey)
Dr. İbrahim GÜMÜŞ	Dr. İbrahim GÜMÜŞ
Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Bartın University (Turkey)
Dr. İlker TOSUN	Dr. İlker TOSUN
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. İlkin GULUSOY	Dr. İlkin GULUSOY
Kafkas Üniversitesi (Türkiye)	Kafkas University (Turkey)
Dr. İlyas SUVAĞCI	Dr. İlyas SUVAĞCI
Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Siirt University (Turkey)
Dr. İnönü KORKMAZ	Dr. İnönü KORKMAZ
Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)

Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU Karabük Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU Karabük University (Turkey)
Dr. İsa IŞIK Muş Alparslan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İsa IŞIK Muş Alparslan University (Turkey)
Dr. İsmail YAMAN Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İsmail YAMAN Ondokuz Mayıs University (Turkey)
Dr. İzzet ŞEREF Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İzzet ŞEREF Tokat Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Dr. Kamil CİVELEK Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kamil CİVELEK Atatürk University (Turkey)
Dr. Kazım ÇANDIR Çankırı Karatekin Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kazım ÇANDIR Çankırı Karatekin University (Turkey)
Dr. Kevser TETİK Anadolu Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kevser TETİK Anadolu University (Turkey)
Dr. Kubilay GEÇİKLİ Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kubilay GEÇİKLİ Atatürk University (Turkey)
Dr. Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR Ankara Yıldırım Beyazıt University (Turkey)
Dr. Lale ÖZCAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Lale ÖZCAN Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Layal MERHY Lebanese Üniversitesi (Lübnan)	Dr. Layal MERHY Lebanese University (Lebanon)
Dr. Levent DOĞAN Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Levent DOĞAN Trakya University (Turkey)
Dr. Lütfiye CENGİZHAN Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Lütfiye CENGİZHAN Trakya University (Turkey)
Dr. Mehdi GENCELİ Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mehdi GENCELİ Marmara University (Turkey)
Dr. M. Halil SAĞLAM Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. M. Halil SAĞLAM Siirt University (Turkey)
Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU İstinye Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU İstinye University (Turkey)
Dr. Mehmet FİDAN Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mehmet FİDAN Aksaray University (Turkey)
Dr. Menent SHUKRIEVA Şumnu Üniversitesi (Bulgaristan)	Dr. Menent SHUKRIEVA Shumen University (Bulgaria)
Dr. Meriç GÜVEN Uşak Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Meriç GÜVEN Uşak University (Turkey)
Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK (Türkiye)	Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK (Turkey)
Dr. Mesut KULELİ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mesut KULELİ Bandırma Onyedli Eylül University (Turkey)

Dr. Metin BALPINAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Metin BALPINAR Burdur Mehmet Akif Ersoy University (Turkey)
Dr. Mihrican ÇOLAK Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mihrican ÇOLAK Kocaeli University (Turkey)
Dr. Muhammed HÜKÜM Kilis 7 Aralık Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Muhammed HÜKÜM Kilis 7 Aralık University (Turkey)
Dr. Muhittin DOĞAN Afyon Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Muhittin DOĞAN Afyon Kocatepe University (Turkey)
Dr. Murad AL KAYED Al-Balqa Applied Üniversitesi (Ürdün)	Dr. Murad AL KAYED Al-Balqa Applied University (Jordan)
Dr. Murat ELMALI İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Murat ELMALI İstanbul University (Turkey)
Dr. Mustafa Levent YENER Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mustafa Levent YENER Çanakkale 18 Mart University (Turkey)
Dr. Muzaffer Derya NAZLIPINAR SUBAŐI Dumlupınar Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Muzaffer Derya NAZLIPINAR SUBAŐI Dumlupınar University (Turkey)
Dr. Mücahit AKKUŞ Hitit Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Mücahit AKKUŞ Hitit University (Turkey)
Dr. Naim ATABAĞSOY Çankaya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Naim ATABAĞSOY Çankaya University (Turkey)
Dr. Naime ELCAN KAYNAK Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Naime ELCAN KAYNAK Erciyes University (Turkey)
Dr. Necla DAĞ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Necla DAĞ İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Necmettin ÖZMEN İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Necmettin ÖZMEN İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Neriman NACAĞ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Neriman NACAĞ Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
Dr. Neriman Nüzket ÖZEN Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Neriman Nüzket ÖZEN Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
Dr. Neslihan ÖNDER ÖZDEMİR Uludağ Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Neslihan ÖNDER ÖZDEMİR Uludağ University (Turkey)
Dr. Nevriye Ahmedova ÇUFADAR Şumnu Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Nevriye Ahmedova ÇUFADAR Shumen University (Türkiye)
Dr. Nezire Gamze ILICAĞ İstanbul Gelişim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Nezire Gamze ILICAĞ İstanbul Gelişim University (Turkey)
Dr. Nilgün DALKESEN İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Nilgün DALKESEN İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Dr. Nilüfer ALİMEN İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Nilüfer ALİMEN İstanbul 29 Mayıs University (Turkey)
Dr. Niyazi ADIGÜZEL	Dr. Niyazi ADIGÜZEL

Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Oğuz SAMUK	Dr. Oğuz SAMUK
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Olena KOZAN	Dr. Olena KOZAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Hacı Bayram Veli University (Turkey)
Dr. Orhan OĞUZ	Dr. Orhan OĞUZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Osman ASLANOĞLU	Dr. Osman ASLANOĞLU
Dicle Üniversitesi (Türkiye)	Dicle University (Turkey)
Dr. Osman DÜLGER	Dr. Osman DÜLGER
Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Düzce University (Turkey)
Dr. Osman SABUNCUOĞLU	Dr. Osman SABUNCUOĞLU
İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Aydın University (Turkey)
Dr. Ömer KEMİKSİZ	Dr. Ömer KEMİKSİZ
Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Bartın University (Turkey)
Dr. Ömer YAĞMUR	Dr. Ömer YAĞMUR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Türkiye)	Bolu Abant İzzet Baysal University (Turkey)
Dr. Özlem GÜNEŞ	Dr. Özlem GÜNEŞ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Pınar KAYA TAN	Dr. Pınar KAYA TAN
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Rachael RUEGG	Dr. Rachael RUEGG
Wellington Victoria Üniversitesi (Yeni Zelanda)	Victoria University of Wellington (New Zealand)
Dr. Radmila LAZAREVIĆ	Dr. Radmila LAZAREVIĆ
Karadağ Üniversitesi (Karadağ)	University of Montenegro (Montenegro)
Dr. Raffaella MARCHESE (İtalya)	Dr. Raffaella MARCHESE (Italy)
Dr. Rahman AKALIN	Dr. Rahman AKALIN
Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)
Dr. Reza Hosseini BAGHANAM	Dr. Reza Hosseini BAGHANAM
Tebriz Azad İslam Üniversitesi (İran)	Tebriz Azad Islam University (Iran)
Dr. Rıza Tunç ÖZBEN	Dr. Rıza Tunç ÖZBEN
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Roberta NEPI	Dr. Roberta NEPI
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Dr. Rosanna POZZI	Dr. Rosanna POZZI
Degli Studi Dell'Insubria Üniversitesi (İtalya)	Università Degli Studi Dell'Insubria (Italy)
Dr. Sadriye GÜNEŞ	Dr. Sadriye GÜNEŞ
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Dr. Salih Koralp GÜREŞİR	Dr. Salih Koralp GÜREŞİR
Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)
Dr. Seda TAŞ	Dr. Seda TAŞ

Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)
Dr. Selen TEKALP	Dr. Selen TEKALP
Batman Üniversitesi (Türkiye)	Batman University (Turkey)
Dr. Selin GÜRSES ŞANBAY	Dr. Selin GÜRSES ŞANBAY
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Dr. Selin KILIÇ	Dr. Selin KILIÇ
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Yıldız Technical University (Turkey)
Dr. Selmin SÖYLEMEZ	Dr. Selmin SÖYLEMEZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Hacı Bayram Veli University (Turkey)
Dr. Senem ÖNER	Dr. Dr. Senem ÖNER
İstanbul Arel Üniversitesi (Türkiye)	Istanbul Arel University (Turkey)
Dr. Senem Seda ŞAHENK ERKAN	Dr. Senem Seda ŞAHENK ERKAN
Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Marmara University (Turkey)
Dr. Senem ÜSTÜN KAYA	Dr. Senem ÜSTÜN KAYA
Başkent Üniversitesi (Türkiye)	Başkent University (Turkey)
Dr. Serkut Mustafa DABBAGH	Dr. Serkut Mustafa DABBAGH
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Servet ŞENGÜL	Dr. Servet ŞENGÜL
Muş Alparslan Üniversitesi (Türkiye)	Muş Alparslan University (Turkey)
Dr. Sevdâ KAMAN	Dr. Sevdâ KAMAN
Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Bartın University (Turkey)
Dr. Sevdîye KÖKSAL	Dr. Sevdîye KÖKSAL
Dokuz Eylül Üniversitesi (Türkiye)	Dokuz Eylül University (Turkey)
Dr. Sevinç AHUNDOVA	Dr. Sevinç AHUNDOVA
Hitit Üniversitesi (Türkiye)	Hitit University (Turkey)
Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN	Dr. Shawky Hassan A. A. SHAABAN
Kahire Üniversitesi (Mısır)	Cairo University (Egypt)
Dr. Sıddık BAKIR	Dr. Sıddık BAKIR
Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Atatürk University (Turkey)
Dr. Sibel KOCAER	Dr. Sibel KOCAER
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Türkiye)	Eskişehir Osmangazi University (Turkey)
Dr. Sibel MURAD	Dr. Sibel MURAD
Amasya Üniversitesi (Türkiye)	Amasya University (Turkey)
Dr. Simla DOĞANGÜN	Dr. Simla DOĞANGÜN
Doğuş Üniversitesi (Türkiye)	Doğuş University (Turkey)
Dr. Sinem CANIM ALKAN	Dr. Sinem CANIM ALKAN
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Istanbul University (Turkey)
Dr. Sopiyo MAKHATCHASHVILI	Dr. Sopiyo MAKHATCHASHVILI
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
Dr. Şenay KIRGIZ	Dr. Şenay KIRGIZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (Turkey)

Dr. Şenol KORKMAZ (Türkiye)	Dr. Şenol KORKMAZ (Turkey)
Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN Bartın University (Turkey)
Dr. Şükran Güzin ILICAK AYDINALP İstanbul Gelişim Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Şükran Güzin ILICAK AYDINALP İstanbul Gelişim University (Turkey)
Dr. Talat AYTAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Talat AYTAN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Timuçin Buğra EDMAN Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Timuçin Buğra EDMAN Düzce University (Turkey)
Dr. Tuğba Elif TOPRAK İzmir Bakırçay Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Tuğba Elif TOPRAK İzmir Bakırçay University (Turkey)
Dr. Tuncay TÜRKBEN Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Tuncay TÜRKBEN Aksaray University (Turkey)
Dr. Turgut KOÇOĞLU Erciyes Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Turgut KOÇOĞLU Erciyes University (Turkey)
Dr. Uğur UZUNKAYA Erzurum Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Uğur UZUNKAYA Erzurum Technical University (Turkey)
Dr. Ulaş BİNGÖL Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ulaş BİNGÖL Siirt University (Turkey)
Dr. Vesile ALBAYRAK SAK Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Vesile ALBAYRAK SAK Necmettin Erbakan University (Turkey)
Dr. Yasemin AKKUŞ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yasemin AKKUŞ Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Yasemin GÜRSOY Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yasemin GÜRSOY Trakya University (Turkey)
Dr. Yasin BEYAZ Yalova Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yasin BEYAZ Yalova University (Turkey)
Dr. Yasin YAYLA Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yasin YAYLA Kırklareli University (Turkey)
Dr. Yeliz OKAY İnönü Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yeliz OKAY İnönü University (Turkey)
Dr. Yeliz YASAK PERAN (Türkiye) Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yeliz YASAK PERAN (Turkey) Kırklareli University (Turkey)
Dr. Yıldırım ÇEVİK İstanbul Arel Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yıldırım ÇEVİK İstanbul Arel University (Turkey)
Dr. Yıldırım ÖZSEVGEC Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yıldırım ÖZSEVGEC Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
Dr. Yıldız AYDIN Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yıldız AYDIN Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
Dr. Yusuf ŞEN Düzce Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Yusuf ŞEN Düzce University (Turkey)

Dr. Zennure ELGÜN GÜNDÜZ Ardahan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Zennure ELGÜN GÜNDÜZ Ardahan University (Turkey)
Dr. Zeynep BAKAL İstanbul Okan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Zeynep BAKAL İstanbul Okan University (Turkey)
Dr. Zeynep HARPUTLU SHAH Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Zeynep HARPUTLU SHAH Siirt University (Turkey)
Dr. Zübeyde ŞENDERİN Kırkkale Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Zübeyde ŞENDERİN Kırkkale University (Turkey)
Dr. Ziya TOK Kırkkale Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ziya TOK Kırkkale University (Turkey)

RumeliDE 2019.15 (Haziran/June) HAKEMLERİ / REFEREES

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Professor İsmail GÜLEÇ İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Prof. Dr. Secaattin TURAL İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Professor Secaattin TURAL İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Prof. Dr. Üzeyir ASLAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Professor Üzeyir ASLAN Marmara Üniversitesi (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet DAĞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet DAĞ Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Ahmet KOÇAK İstanbul Medeniyet Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ahmet KOÇAK İstanbul Medeniyet University (Turkey)
Doç. Dr. Didem TUNA İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Didem TUNA İstanbul Yeni Yüzyıl University (Turkey)
Doç. Dr. Ertan ENGİN Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Ertan ENGİN Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Fatih BAŞPINAR Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Fatih BAŞPINAR Necmettin Erbakan University (Turkey)
Doç. Dr. Faysal Okan ATASOY Erzincan Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Faysal Okan ATASOY Erzincan University (Turkey)
Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Sezai ÖZTAŞ Kırklareli University (Turkey)
Doç. Dr. Tatiana GOLBAN Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Tatiana GOLBAN Namık Kemal University (Turkey)
Doç. Dr. Umut BALCI Batman Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Umut BALCI Batman University (Turkey)
Doç. Dr. Yakup YILMAZ Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Assoc. Prof. Yakup YILMAZ Kırklareli University (Turkey)
Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK Ordu Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK Ordu University (Turkey)
Dr. Adem CAN Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Adem CAN Erzincan Binali Yıldırım University (Turkey)
Dr. Ahmet KAYINTU Bingöl Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ahmet KAYINTU Bingöl University (Turkey)
Dr. Alev YEMENİCİ Çankaya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Alev YEMENİCİ Çankaya University (Turkey)
Dr. Ali KURT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ali KURT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Alize CAN RENÇBERLER Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Alize CAN RENÇBERLER Trakya University (Turkey)
Dr. Aslı ARABOĞLU Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Aslı ARABOĞLU Trakya University (Turkey)
Dr. Ayla AKIN Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayla AKIN Kırklareli University (Turkey)
Dr. Ayşe ÖZKAN Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayşe ÖZKAN Yıldız Teknik University (Turkey)
Dr. Ayşe ŞEKER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Ayşe ŞEKER Kırklareli University (Turkey)
Dr. Banu TELLİOĞLU Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Banu TELLİOĞLU Kırklareli University (Turkey)
Dr. Beytullah BEKAR Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Beytullah BEKAR Kırklareli University (Turkey)

Dr. Beytullah KARAGÖZ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Beytullah KARAGÖZ Tokat Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Dr. Bilge METİN TEKİN Ankara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Bilge METİN TEKİN Ankara University (Turkey)
Dr. Birol BULUT Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Birol BULUT Kırklareli University (Turkey)
Dr. Buket ALTINBÜKEN KARSLI İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Buket ALTINBÜKEN KARSLI Istanbul University (Turkey)
Dr. Can ŞAHİN Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Can ŞAHİN Erzincan Binali Yıldırım University (Turkey)
Dr. Coşkun DOĞAN Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Coşkun DOĞAN Trakya University (Turkey)
Dr. Çiğdem KARATEPE Uludağ Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Çiğdem KARATEPE Uludağ University (Turkey)
Dr. Eda H. TAN METREŞ Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Eda H. TAN METREŞ Akdeniz University (Turkey)
Dr. Erdoğan TAŞTAN Marmara Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Erdoğan TAŞTAN Marmara University (Turkey)
Dr. Erkan KALAYCI Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Erkan KALAYCI Kırklareli University (Turkey)
Dr. Güldane Duygu SEYMEN Manisa Celal Bayar Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Güldane Duygu SEYMEN Manisa Celal Bayar University (Turkey)
Dr. Gülnara GOCA MEMMEDLİ Ardahan Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Gülnara GOCA MEMMEDLİ Ardahan University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim BALKUL Sakarya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Halil İbrahim BALKUL Sakarya University (Turkey)
Dr. Halil İbrahim İSKENDER Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Halil İbrahim İSKENDER Kırklareli University (Turkey)
Dr. Halis BENZER Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Halis BENZER Kırıkkale University (Turkey)
Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Haluk ÖNER Bartın University (Turkey)
Dr. Hatice YURTTAŞ İstanbul Şehir Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Hatice YURTTAŞ İstanbul Şehir University (Turkey)
Dr. Iğın AKTENER Yaşar Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Iğın AKTENER Yaşar University (Turkey)
Dr. Işlay IŞIKTAŞ SAVA Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Işlay IŞIKTAŞ SAVA Ankara Hacı Bayram Veli University (Turkey)
Dr. İbrahim GÜMÜŞ Bartın Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İbrahim GÜMÜŞ Bartın University (Turkey)
Dr. İlyas SUVAĞCI Siirt Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İlyas SUVAĞCI Siirt University (Turkey)
Dr. İnönü KORKMAZ Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İnönü KORKMAZ Trakya University (Turkey)
Dr. İzzet ŞEREF Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)	Dr. İzzet ŞEREF Tokat Gaziosmanpaşa University (Turkey)
Dr. Kazım ÇANDIR Çankırı Karatekin Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kazım ÇANDIR Çankırı Karatekin University (Turkey)
Dr. Kevser TETİK Anadolu Üniversitesi (Türkiye)	Dr. Kevser TETİK Anadolu University (Turkey)
Dr. Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR	Dr. Kübra ÇAĞLIYAN ŞAKAR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Yıldırım Beyazıt University (Turkey)
Dr. Mehmet Fatih ÖZCAN	Dr. Mehmet Fatih ÖZCAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (Türkiye)	Ağrı İbrahim Çeçen University (Turkey)
Dr. Mehmet FİDAN	Dr. Mehmet FİDAN
Aksaray Üniversitesi (Türkiye)	Aksaray University (Turkey)
Dr. Meriç GÜVEN	Dr. Meriç GÜVEN
Uşak Üniversitesi (Türkiye)	Uşak University (Turkey)
Dr. Mesut KULELİ	Dr. Mesut KULELİ
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi (Türkiye)	Bandırma Onyedli Eylül University (Turkey)
Dr. Mihrican ÇOLAK	Dr. Mihrican ÇOLAK
Kocaeli Üniversitesi (Türkiye)	Kocaeli University (Turkey)
Dr. Naim ATABAĞSOY	Dr. Naim ATABAĞSOY
Çankaya Üniversitesi (Türkiye)	Çankaya University (Turkey)
Dr. Necla DAĞ	Dr. Necla DAĞ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Dr. Neriman NACAĞ	Dr. Neriman NACAĞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
Dr. Nevriye Ahmedova ÇUFADAR	Nevriye Ahmedova ÇUFADAR
Şumnu Üniversitesi (Türkiye)	Shumen University (Türkiye)
Dr. Nezire Gamze ILICAĞ	Dr. Nezire Gamze ILICAĞ
İstanbul Gelişim Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul Gelişim University (Turkey)
Dr. Niyazi ADIGÜZEL	Dr. Niyazi ADIGÜZEL
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Oğuz SAMUK	Dr. Oğuz SAMUK
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Orhan OĞUZ	Dr. Orhan OĞUZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Olena KOZAN	Dr. Olena KOZAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)	Ankara Hacı Bayram Veli University (Turkey)
Dr. Ömer YAĞMUR	Dr. Ömer YAĞMUR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Türkiye)	Bolu Abant İzzet Baysal University (Turkey)
Dr. Rahman AKALIN	Dr. Rahman AKALIN
Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)
Dr. Sadriye GÜNEŞ	Dr. Sadriye GÜNEŞ
İstanbul Üniversitesi (Türkiye)	İstanbul University (Turkey)
Dr. Serkut Mustafa DABBAGH	Dr. Serkut Mustafa DABBAGH
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Servet ŞENGÜL	Dr. Servet ŞENGÜL
Muş Alparslan Üniversitesi (Türkiye)	Muş Alparslan University (Turkey)
Dr. Sıddık BAKIR	Dr. Sıddık BAKIR
Atatürk Üniversitesi (Türkiye)	Atatürk University (Turkey)
Dr. Simla DOĞANGÜN	Dr. Simla DOĞANGÜN
Doğuş Üniversitesi (Türkiye)	Doğuş University (Turkey)
Dr. Sopiö MAKHATCHASHVILI	Dr. Sopiö MAKHATCHASHVILI
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)	Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
Dr. Şenay KIRGIZ	Dr. Şenay KIRGIZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (Turkey)
Dr. Uğur UZUNKAYA	Dr. Uğur UZUNKAYA
Erzurum Teknik Üniversitesi (Türkiye)	Erzurum Technical University (Turkey)
Dr. Vesile ALBAYRAK SAK	Dr. Vesile ALBAYRAK SAK
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Türkiye)	Necmettin Erbakan University (Turkey)

Dr. Yasemin AKKUŞ	Dr. Yasemin AKKUŞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Türkiye)	Karamanoğlu Mehmetbey University (Turkey)
Dr. Yasemin GÜRSOY	Dr. Yasemin GÜRSOY
Trakya Üniversitesi (Türkiye)	Trakya University (Turkey)
Dr. Yasin YAYLA	Dr. Yasin YAYLA
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Yeliz YASAK PERAN (Türkiye)	Dr. Yeliz YASAK PERAN (Turkey)
Kırklareli Üniversitesi (Türkiye)	Kırklareli University (Turkey)
Dr. Yıldız AYDIN	Dr. Yıldız AYDIN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (Türkiye)	Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
Dr. Ziya TOK	Dr. Ziya TOK
Kırkkale Üniversitesi (Türkiye)	Kırkkale University (Turkey)

DİZİNLER

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi aşağıdaki dizinlerce taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	XXIX
S. Bakır, C. Alyılmaz: Yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi.....	1
E. Görgülü: Türkçede varoluşsal yapılar	15
B. Özen: Ortopedi alanında yazılmış tarihî bir tıp metni: <i>Risâle-i Tıbb</i>	31
E. Pirim, C. E. Ökten: -mA ve -mAK: Cümlede anlam oluşumundaki işlevsellikleri	43
N. Şahin: Karakter ve değerler eğitimi dersinin Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının değer eğitimine yönelik tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi.....	63
M. Fidan: Ortaokul öğrencilerinin Türkçe dersinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi.....	79
M. Akkuş: Sözlük bilimi açısından değer taşıyan eserler: Osmanlı dönemi tıp kitapları	99
E. Türker Gümüş: İlk Türk romanlarına getirilen ilk akademik eleştiriler üzerine	116
E. Engin: <i>Hârîstan ve Çağlayanlar</i> 'da Kadınlar	128
A. Şeker: Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanlarında mizojinik söylemlerin analizi	136
S. Şengül: Ahmethan Yılmaz'ın "Californian Brasserie Restoran" şiirinin neo-epik yorumu	147
S. Tural: Toplumcu edebiyat bağlamında eleştirel gerçekçiliğin Türk edebiyatına uygulan(ama)ması	160
N. G. Ilıcak; Ş. G. Aydınalp: Amasya türkülerinde şehir imajına yönelik bir değerlendirme.....	167
E. Kalaycı: Üstünlük kuramı bağlamında Türk ve İngiliz siyasetinde mizahın kullanımı üzerine bir karşılaştırma.....	195
Ş. Kırgız: Odin'den Batraz'a: Germen mitolojisi, Asetin Halk Destanı karşılaştırılması üzerine bir çalışma	208
İ. Gümüş: Bir kültür ekonomisi dönüşüm serüveni: 'okuntu'dan 'e-davetiye'ye	227
C. Açıkgöz: Mevlânâ'ya atfedilen mülemma bir gazel üzerine	242
Ç. Kaska: Fars edebiyatındaki ilk mersiyeler.....	253
N. Özcan: Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler	263
S. Gürçay: Lozan Mübadelesi'nin etkileri: Çatalca örneği.....	274
F. Polatcan: Ali Şir Nevâyî'nin <i>Vakfiye</i> adlı eserindeki eğitsel öğelerin incelenmesi.....	285
A. Saki Demirel; A. Ö. Tarakcıoğlu: Feminist translation practices in Turkey: The case of the feminist websites <i>5Harfliler</i> and <i>Çatlak Zemin</i>	295
O. Kozan: Rusya'da dilbilimsel çeviri kuramı: Temel yaklaşımlar ve kavramlar	313
İ. Korkmaz: Teknik çeviri eğitiminde terminoloji – çeviri edinci ilişkisi: Örnek bir inceleme.....	328
B. Metin Tekin: "Frozen" filminin altyazı ve dublaj olarak Türkçeye çevirisinde görsel-ışitsel çeviri stratejisi değerlendirmesi.....	342
M. Kuleli: Shakespeare'in 153. ve 154. sonelerinin Türkçe çevirileri ile yapısal ve tematik çözümlemesi	354

G. D. Seymen; A. Selcen Aslan: Türkiye’de çevirinin toplumsal görünürlüğü ve gelişiminde çeviri derneklerinin rolü	377
H. İ. Balkul; Ş. Akıncı: Sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların sınıflandırılması	391
Y. Gürsoy: Feminist edebiyat eleştirisi bağlamında Aleksandra Kollontay’ın <i>Vasilisa Malgina</i> romanı	407
F. Güven: Edward W. Said’in <i>Oryantalizm</i> ’ine eleştirel bakış	418
D. Özakin: “Kötülüğün Sıradanlığı”: Aleksandr Soljenitsın’ın Sovyet çalışma kampı izlenimlerini Hannah Arendt’in kavramlarıyla okumak.....	431
N. Nacak: Franz Kafka’nın “Vazgeç” adlı parabolündeki adların biçimbilimsel açıdan çözümlenmesi	450
N. Nüzket Özen: Birgit Vanderbeke’nin <i>Das Muschelessen</i> adlı anlatısında ataerkil rol dağılımı ...	459
Ç. Eroğlu: <i>Kuşlar Döndüğünde:</i> Jorge Semprun’un <i>Büyük Yolculuk ve Yazmak ya da Yaşamak</i> başlıklı yapıtlarında doğa	470
B. M. Öztürk: Miheil Cavahişvili’nin “Lambalo ve Kaşa” romanındaki Türkçe kelime ve ifadelerin incelenmesi.....	479
H. Uçar: Şârihlerinin İbn Mâlik’e yönelik bazı eleştirileri	487
G. B. Yetkin; G. Öksüz: Zorunlu kültürlenmeye aidiyetçi bir yaklaşım: David Bezmozgis ve <i>Nataşa</i> romanında göç.....	504
TANITMA: S. Eklemezler: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya: <i>Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler</i> , İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2015, 394 s.....	519
TANITMA: G. Kulaklı: Sarah Dillon: <i>Palimpsest: Edebiyat, Eleştiri, Kuram</i> . İstanbul: Koç Üniversitesi 2017, 217 s.....	524

CONTENTS

EDITOR'S NOTE.....	XXX
S. Bakır, C. Alyılmaz: Examination of the learning approaches of foreign students in terms of various variables.....	2
E. Görgülü: Existential Constructions in Turkish.....	15
B. Özen: A historical medical text in orthopedics <i>Risâle-i Tıbb</i>	31
E. Pirim, C. E. Ökten: -mA ve -mAK: Functions in meaning formation in the sentence	43
N. Şahin: Examination of the impact of the course of character and value education on the attitudes of Turkish language and literature prospective teachers about value education	63
M. Fidan: Examination of critical listening strategies in Turkish lessons of secondary school students in terms of various variables	79
M. Akkuş: The works that are important for lexicology: Ottoman medical books	99
E. Türker Gümüş: On the first academic critiques of the first Turkish novels.....	116
E. Engin: Women in <i>Hârîstan</i> and <i>Çağlayan</i>	128
A. Şeker: An analysis of misogynist discourses Orhan Kemal, Kemal Tahir and Yaşar Kemal's novels	136
S. Şengül: Neo-epic interpretation of Ahmethan Yılmaz's "Californian Brasserie Restoran"	147
S. Tural: The disability of implementing critical realism to Turkish literature in the context of socialist literature	160
N. G. Ilıcak; Ş. G. Aydınalp: An evaluation of the city image in Amasya folk songs	167
E. Kalaycı: A comparison on the utilisation of humor in Turkish and English politics in context of superiority theory.....	195
Ş. Kırgız: From Odin to Batraz: a study on the comparison of German mythology and the Ossetian Folk Epic	208
İ. Gümüş: Adventure of a cultural transformation economy: e-invitation from okuntu	227
C. Açıkgöz: On a mulemma ghazal attributed to Mevlana.....	242
Ç. Kaska: The first mersiyes (elegies) in the Persian literature	253
N. Özcan: Elif-nâmes in the Divan of Murtaza Sükûtî	263
S. Gürçay: Lausanne exchange experiences: Case of Çatalca	274
F. Polatcan: Examination of educational elements in Ali-Shir Nava'i's work titled <i>Vakfiye</i>	285
A. Saki Demirel; A. Ö. Tarakcıoğlu: Türkiye'de feminist çeviri pratikleri: Feminist web siteleri <i>5Harfliler</i> ve <i>Çatlak Zemin</i> örneği.....	295
O. Kozan: Linguistic theory of translation in Russia: Major approaches and concepts	313
İ. Korkmaz: Relationship between terminology – translation competence in translator training: A case study	328
B. Metin Tekin: An assessment of audio-visual translation strategies in subtitling and dubbing of "Frozen" into Turkish	342
M. Kuleli: Structural and thematic analysis of Shakespeare's sonnets 153 and 154 with their Turkish translations.....	353

G. D. Seymen; A. Selcen Aslan: The role of translation associations in turkey on the social visibility and development of translation field	377
H. İ. Balkul; Ş. Akıncı: Classification of technological tools used in interpreting.....	391
Y. Gürsoy: The novel of Alexandra Kollontay named <i>Vasilisa Malygina</i> in the context of feminist literary criticism	407
F. Güven: Criticism to Edward W. Said's Orientalism	418
D. Özakın: “ <i>The Banality of Evil</i> ”: Reading Alexander Solzhenitsyn's Impressions of Soviet labor camps through Hannah Arendt's concepts	431
N. Nacak: Eine morphologische Analyse der Nomina in der Parabel „Gibs auf!“ von Franz Kafka...450	
N. Nacak: A morphological analysis of the nouns in Franz Kafka's parable titled "Give it up!".....	451
N. Nüzket Özen: Die patriarchalische Rollenverteilung in Birgit Vanderbekes Erzählung <i>Das Muschelessen</i>	459
N. Nüzket Özen: The patriarchal role distribution in Birgit Vanderbeke's narrative <i>Das Muschelessen</i>	460
Ç. Eroğlu: When birds come back: Nature in <i>The Long Voyage</i> and <i>Literature or Life</i> by Jorge Semprun	470
B. M. Öztürk: The investigation of Turkish words and expressions in Miheil Cavahişvili's novel “Lambalo and Kaşa”	479
H. Uçar: Some criticism from the reviewer on Ibn Malik	487
G. B. Yetkin; G. Öksüz: An approach of belonging to compulsory acculturation: David Bezmozgis and migration in the book “Natasha”	504
TANITMA: S. Eklemezler: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya: <i>Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler</i> , İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2015, 394 s.....	519
TANITMA: G. Kulaklı: Sarah Dillon: <i>Palimpsest: Edebiyat, Eleştiri, Kuram</i> . İstanbul: Koç Üniversitesi 2017, 217 s.....	524

RumeliDE Dil ve Edebiyat
Araştırmaları Dergisi
ISSN : 2148-7782

EDİTÖRDEN

Kıymetli okuyucu,

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin 15. Sayısı yazarlarımızın, hakemlerimizin, yayın kurulumuzun ve süreçte yer alan değerli araştırmacıların üstün gayretleriyle siz okurlarımızın istifadesine sunulmuştur.

Tatile girmeden önce 21 Haziran tarihli Yaz sayımızda Türk dili, yeni Türk edebiyatı, bibliyografik çalışmalar, folklor, çeviribilim, batı dilleri ve edebiyatları, doğu dilleri ve edebiyatları alanlarında çeşitli makaleler titiz bir hakem sürecinden sonra yayımlanmaya değer bulundu. İki de yeni çıkmış ya da tanıtılmaya değer eserler için tanıtma yazısı hazırlandı.

Dergimiz sınır tanımaksızın dünya dilleri ve edebiyatları, folkloru, dil eğitimi, çeviri bilimi üzerine yazılmış her akademik makaleyi yayımlar.

Bu sayıdan sonra Ağustos ayında II. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat, Çeviri] Sempozyumu kapsamında sunulan tebliğlerden oluşan özel sayımız yayımlanacaktır.

2019.16 Güz sayısı (21 Eylül) için makale kabulü başlamıştır. Kabul için son tarih 21 Ağustos 2019'dur. Bu sayı için yoğunluk olursa makale kabulünü erken kapayacağız.

Dergimizde bir yaarın ancak bir makalesi yayımlanmaktadır. Bu konuda ısrar etmemelidir. Dergimize makale göndermek isteyen araştırmacıların üye olması gerekmektedir.

RumeliDE 2019.15 sayısının yayımı esnasında başta yazarlar olmak üzere, makalelerin değerlendirilmesi esnasında değerli katkıları asla inkar edilemez olan hakemlerimize, künyede adı geçen herkese teşekkür ederiz, dergide yer alan yazıların faydalı olmasını dileriz.

Başarı ve mutluluk dileklerimizle...

RumeliDE Yayın Editörleri

RumeliDE Journal of Language
and Literature Studies

ISSN : 2148-7782

EDITOR'S NOTE

Dear readers,

The 15th issue of *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies* has been presented to the benefit of our readers with the superior efforts of our authors, referees, editorial board and valuable researchers involved in the process.

In our Summer issue on June 21 before the holiday, various articles in the fields of Turkish language, new Turkish literature, bibliographic studies, folklore, translation studies, western languages and literatures, eastern languages and literatures were found to be published after a rigorous referee process. An introduction letter was prepared for two new or worthy works.

Our journal publishes every academic article on world languages and literatures, folklore, language education and translation science.

After this issue, a special issue of the papers presented in the scope of the 2nd International Symposium on Rumeli [Language, Literature, Translation] will be published in August.

Acceptance of the articles has started for 2019.16 Fall issue (21 September). The deadline for admission is 21 August 2019. If there is a density for this issue, we will close the acceptance of the article early.

Only one article of a journal is published in our journal. He should not insist on this. Researchers who want to send an article to our journal should be a member.

We would like to thank authors for their substantial contribution, and referees for their effort and expertise, and all the other contributors to the 15th issue of our journal.

We wish you success and happiness.

***RumeliDE* General Editors**

Yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi¹

Sıddık BAKIR²

Cengiz ALYILMAZ³

APA: Bakır, S.; Alyılmaz, C. (2019). Yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 1-14. DOI: 10.29000/rumelide.580438

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma, tarama türünde bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini 2013-2014 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi DİLMER, İstanbul Üniversitesi DİLMER ve Gaziantep Üniversitesi TÖMER’de öğrenim gören C1 düzeyindeki yabancı uyruklu öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmada, evrenden örneklem alma yoluna gidilmemiş, ilgili çalışılabilir evrendeki C1 düzeyindeki 172 öğrencinin tamamına ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Senemoğlu (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan; geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış olan “Öğrenme Yaklaşımları ve Çalışma Becerileri Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesi sürecinde, hangi testlerin kullanılacağına karar verebilmek amacıyla öncelikle öğrenme yaklaşımları, yazma becerileri öz yeterlik ölçeğinden elde edilen değerlerin parametrik testlerin temel varsayımlarını karşılayıp karşılayamadıkları incelenmiştir. Bu bağlamda verilerin homojen dağılım sergileyip sergilemediğini belirlemek için Levene homojenlik testi ve normal dağılım için ise Kolmogorov Smirnov normallik testi yapılmıştır. Veri setinin normal dağılım gösterdiği belirlendiği için Bağımsız örneklem için t testi ve Tek Faktörlü Varyans Analizi-ANOVA yapılarak veriler analiz edilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. Değişkenler arasında anlamlı farklılıkların belirlendiği durumlarda çoklu karşılaştırma testlerinden Post Hoc Scheffe ve LSD testleri kullanılarak farkın kaynağı belirlenmeye çalışılmıştır. Veri analizinin tüm aşamalarında p=0.05 değeri kritik değer olarak kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda, Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının cinsiyet, yaş, kitap, gazete, dergi okuma gibi değişkenler açısından anlamlı farklılaşma gösterdiği ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçe eğitimi, yabancılara Türkçe öğretimi, öğrenme yaklaşımları.

¹ Bu makale, 1. yazar tarafından Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz danışmanlığında hazırlanan doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, (Erzurum, Türkiye), siddik.bakir@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5118-209X [Makale kayıt tarihi: 14.04.2019- kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580438]

³ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Bursa, Türkiye), calyilmaz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3634-9015.

Examination of the learning approaches of foreign students in terms of various variables

Abstract

The aim of this study is to examine the learning approaches of foreign students who are studying Turkish preparation in terms of various variables. Research is a type of survey. In the 2013-2014 academic year, the universe of the research was formed by the students of Atatürk University, DİLMER, Istanbul University, DİLMER and the students of C1 level, who were educated in Gaziantep University, TÖMER. In this study, 172 students at C1 level in the relevant workable universe were reached. In this study, the “Learning Approaches and Working Skills Scale” which was adapted to Turkish by Senemoğlu (2011) as a data collection tool was used. In the process of data analysis, in order to determine which tests would be used, learning approaches and the data collected by writing skills self-efficacy measure were tested as to whether they correspond basic assumptions of parametric tests. In this regard, in order to determine whether the data present homogeneous distribution, Levene homogeneity test and for normal distribution; Kolmogorov Smirnov normality test were used. As it was determined that the data set presents a normal distribution, the data were analysed with t test for independent samples and Single Factorial Variance Analysis, and relations between variances were established. For cases in which reasonable differences were established, By Post HocScheffe and LSD tests out of multiple comparison tests were used to state the source of the difference. The value of $p=0.05$ was recognized as the critical value in all of the data analysis steps. As a result of the research, it was found that the learning approaches of foreign students who are studying Turkish preparation differ significantly from the variables such as gender, age, book, newspaper, magazine reading.

Keywords: Turkish education, teaching Turkish to foreigners, learning approaches.

1. Giriş

Bireyin yaşantı, deneyim ve eğitimler sonucu davranışında meydana gelen, çoğunlukla kalıcılık ve süreklilik özelliği de gösteren öğrenme kavramı birçok bilim insanının önemli çalışma alanlarından biri olmuştur. Eğitim-öğretim faaliyetlerinde geçmişten günümüze birçok model, sistem, strateji geliştirilmiş; bunun yanı sıra özellikle eğitim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişme ve gelişmelerden eğitim-öğretim alanı da ciddi düzeylerde etkilenmiştir.

Toplumsal yapıda yaşanan değişimlerle bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere bağlı olarak “yaşam boyu öğrenme” kavramı üzerindeki tartışmalar da son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Bununla beraber “birey nasıl öğrenir, en iyi, en etkili öğrenme yöntemi nedir?” benzeri sorular pek çok araştırmancının temel problemi olarak ortaya çıkmıştır. Öğrenenin neyi, nasıl öğrendiğine yönelik yapılan çalışmalar sonucunda öğrenenlerin tamamının aynı yolla öğrenmediği; hatta tamamına yakınının öğrenirken farklı yol ve yöntemler tercih ettikleri kanısına ulaşılmıştır. Hızla yenilenen ve artan bilgi birikiminin tümüne sahip olunamayacağı için bilgiye ulaşmanın ve onu gerektiği yerde kullanmanın en hızlı, en ekonomik yollarını bilmek-öğrenmek bir ihtiyaç hâlini almıştır.

Öğrenme öğretme sürecinden beklenen sonuç, bireylerin eleştirel düşünebilen, mantıksal çıkarımlarda bulunabilen ve herhangi bir konuda özgün fikirler ortaya koyabilen bireyler olarak yetiştirilmesidir. Bu da bireyin almış olduğu eğitim ve o süreçteki bir konuyu ele alış biçimiyle yakından ilgilidir. Öğrenme

yaklaşımları olarak isimlendirilen ve öğrenenle öğrenme görevi arasındaki bu etkileşimin ele alınış şekli bir öğrenenden başka bir öğrenene göre farklılık göstermekle beraber öğrenme-öğretme ortamının niteliğine ve özelliklerine göre de değişmektedir.

Yapılan araştırmalarda, öğrenme yaklaşımları bilinen ve buna uygun öğrenme süreci geliştirilen bireylerin eleştirel düşünme yeteneğinin daha çabuk ve kolay geliştiğı, bilgiyi daha uzun süreli ve sağlıklı saklayabildikleri ve bu bireylerin işe koşurken daha iyi motive oldukları görülmektedir. Öğrencilerin akademik performanslarını etkileyebileceğı düşünölen öğrenme yaklaşımları, bu yönüyle de üzerinde daha çok çalışılması gereken konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlgili literatürde, öğrenme yaklaşımları, yüzeysel (surface), derinlemesine (deep) ve stratejik (strategic) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üç yaklaşımdan ilk ikisi olan yüzeysel ve derinlemesine öğrenme yaklaşımları İsveçli bilim insanları Marton ve Saljo (1976) tarafından, üçüncü yaklaşım olan stratejik öğrenme yaklaşımı da İngiliz bilim insanları Entwistle ve Ramsden (1983) tarafından yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Entwistle ve Ramsden, Marton ve Saljo'nun yapmış oldukları önceki çalışmalardan farklı olarak nicel araştırma yöntemlerini de kullanmış ve ilk bulguları destekleyen sonuçlar ortaya koymuşlardır (Kılıç, 2009).

Öğrencilerin çalışma yaklaşımlarının belirlenmesine yönelik birbirlerinden bağımsız olarak ölçme araçları geliştiren ve uygulayan bilim adamları, öğrenme yaklaşımlarının bu üç farklı boyutu olduğunu öne sürmüşlerdir. Farklı araştırma yöntemleri kullanılmasına karşın benzer bulgulara ulaşılması, geliştirilen kavramların geçerliliğini artıran bir sonuç olarak değerlendirilmektedir (Newble ve Entwistle, 1986).

Öğrencilerin akademik bir makaleyi okuma işini nasıl ele aldıklarını araştıran Marton ve Saljo (1976) deneysel özellikteki çalışmalarında, öğrencilerle görüşmeler yapmış ve öğrencilerin makaleyi okumaya nasıl yaklaştıklarını, okuma sırasındaki davranışlarını ve okuduktan sonra neler öğrendiklerini belirlemeye çalışmışlardır. Yaptıkları araştırma sonucunda, öğrencilerin öğrenmeyi ele alış biçimlerinin temelinde yüzeysel ve derinlemesine öğrenme yaklaşımlarının olduğunu değerlendirmişlerdir.

Çalışma konularını öğrenmek ve anlamak için büyük çaba gösteren öğrencilerin yanı sıra dersi geçebilecek kadar gayret gösteren öğrencilerin olduğunu ve öğretmenlerin de bu durumun farkında olduklarını belirten Biggs'in (1987) makalesinde belirtmek istenen de öğrenenlerin, öğrenmeye gösterdikleri farklı tutumun, seçtikleri yöntemin birbirinden farklı olduğu ve her bir öğrenenin öğrenme ödevini farklı bir yaklaşımla ele aldığıdır. Bu da beraberinde öğrenme yaklaşımlarıyla ilgili birçok bilimsel çalışma yapılmasını zorunlu hâle getirmiştir (Çolak ve Fer, 2007).

Ramsden'e (1992) göre öğrenme yaklaşımları ile ilgili birçok yanlış anlama da söz konusudur. Yüzeysel öğrenme yaklaşımı ile düşük yeteneğın ilişkili olduğuna, yüzeysel ve derinlemesine öğrenme yaklaşımlarının birbirinin tamamlayıcısı olduğuna; ayrıca öğrenme yaklaşımının kişisel bir özellik olduğuna yönelik görüşlerin gerçeğı yansıtmadığını belirten Ramsden (1992), bir öğrencinin bazen derinlemesine öğrenme yaklaşımını bazen de yüzeysel öğrenme yaklaşımını tercih edebileceğini, bazı durumlarda da bir yaklaşımdan diğeri bir yaklaşıma geçebileceğini; bunun sabit, kişisel bir özellik ve yetenekle ilgili olmadığını ifade etmektedir.

Bunun yanı sıra bazı araştırmacılara (Jackson, 1994; Scouller, 1998) göre "niyet, amaç" olarak da değerlendirilen öğrenme yaklaşımlarını sürekli karıştırılan öğrenme stillerinden ayıran unsurlar da

yukarıda açıklanmaya çalışılan gerekçelerdir (Ekinci, 2008). Öğrenme yaklaşımı, bir kişilik özelliği gibi görünse ve öğrenenin kişilik özelliklerinden sınırlı şekilde etkilense de aslında tam anlamıyla bir kişilik özelliğidir denilemez. Öğrenme stilleri ile farklılaşan başlıca özelliğinin de bu olduğu söylenebilir. Çünkü öğrenme stilleri her ne kadar sabit kişilik özellikleri olarak dikkate alınmasa da kalıcı kişilik özellikleri olarak değerlendirilmektedir. Bu kalıcı kişilik özellikleri, biçimleri bireyin çevresiyle olan etkileşiminin sonucu olarak süreklilik kazanmaktadır (Demirel, 2000).

Öğrenme yaklaşımları, “öğrenen veya alıcı” ile “ortam” arasındaki ilişkiye göre şekillenir. Öğrenen veya alıcı, ortamın özellikleri ile ortamı algılama düzeyi ve türüne göre bir ortamda yüzeysel, başka bir ortamda stratejik veya bir başka ortamda derinlemesine yaklaşımı rahatlıkla tercih edebilmektedir. Bundan dolayı da öğrenme yaklaşımları, öğrenme stillerinden farklılık göstermektedir. Öğrenme stilleri ise ortam fark etmeksizin değişmeyen, her şart ve koşulda aynı kalan bireysel özelliklere uygun olarak değerlendirilmektedir (Marshall ve Case, 2007).

1.1. Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkçe hazırlık programına devam etmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarını incelemektir. Bu amaca uygun olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Türkçe hazırlık programına devam etmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarındaki tercihleri;

Cinsiyetlerine,
Yaşlarına,
Türkçe kitap, gazete, dergi okuma durumlarına,
En iyi olduklarını düşündükleri beceri alanlarına,
Türkiye'ye gelmeden önce Türkçe eğitimi alma durumlarına,
Türkçe öğrenme konusundaki düşüncelerine,
Türk televizyonlarını izleme durumlarına,
Türkçe yazma durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma modeli

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu olduğu şekliyle tasvir etmeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan birey ya da nesne, kendi şartları içinde ve olduğu şekilde tanımlanmaya çalışılır ve herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2012).

2.2. Evren ve örneklem

Bu çalışmada örneklem alma yoluna gidilmemiş; evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evreni, Atatürk Üniversitesi DİLMER, İstanbul Üniversitesi DİLMER ve Gaziantep Üniversitesi TÖMER'de hazırlık öğrenimi görmekte olan C1 düzeyindeki yabancı uyruklu öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın evreni yaklaşık 190 öğrenciden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin tamamına ölçek uygulanmış ancak yapılan inceleme sonucunda 172 öğrenciye ait ölçeğin analize uygun olduğu ve 18 kişiye ait ölçeğin çok fazla sayıda boşluk içermesi nedeniyle değerlendirmeye alınmamasına karar

verilmiş ve toplamda 172 kişiden alınan ölçekler üzerinden veri analizleri yapılmıştır. Araştırma evrenine ilişkin betimsel değerler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırmanın Evrenine İlişkin Betimsel Değerler

Üniversite	Öğrenci sayısı		Toplam
	Kız	Erkek	
Atatürk Üniversitesi	32	53	85
İstanbul Üniversitesi	19	30	49
Gaziantep Üniversitesi	14	24	38
Toplam	75	107	172

2.3. Veri toplama aracı

Araştırma verileri 2013-2014 eğitim öğretim yılı Mayıs-Eylül dönemi arasında C1 düzeyinde başarılı adaylardan toplanmıştır. Senemoğlu (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan; geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış olan “Öğrenme Yaklaşımları ve Çalışma Becerileri Ölçeği” kullanılmıştır.

Ölçek, Tait, Enwistle ve McCune (1998) tarafından geliştirilen ve Senemoğlu (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan öz bildirim dayalı likert tipi bir ölçme aracıdır. Toplamda dört bölümden oluşan ölçeğin birinci bölümünde derinlemesine, stratejik ve yüzeysel öğrenmeyi ölçen üç alt boyut bulunmaktadır. İkinci bölümde öğrenme kavramına yüklenen anlam, üçüncü bölümde öğrencilerin farklı türdeki ders ve öğretime ilişkin tercihleri ölçülmektedir. Dördüncü bölümde ise öğrencilerin kendilerini akademik başarı yönü ile değerlendirmelerine yönelik maddeler bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama sürecinde elde edilen iç tutarlık değerleri ölçeğin toplamı ve alt boyutlar için .71 ve .91 arasındadır. Ölçeğin Ozan ve Çiftçi (2013) tarafından bir diğer güvenilirlik çalışmasında ölçeğin bütünü için güvenilirlik değeri .84 olarak ve alt boyutlar için sırasıyla .73, .85 ve .74 olarak bulunmuştur. Bu araştırmadan elde edilen iç tutarlılık katsayıları da .70 ve .88 arasındadır.

2.4. Verilerin analizi

Verilerin analizinde öncelikle normallik varsayımları karşılanıp karşılanmadığı kontrol edilmiştir. Normallik testlerinden Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Verilerin homojen dağılım gösterip göstermediği ise Levene testi aracılığı ile kontrol edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda verilerin normal dağılıma uygun olduğu ve homojen dağıldığı belirlenmiş ve parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Verilerin analizinde bağımsız örneklem için t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Anlamlı farklılıkların olduğu durumlarda da çoklu karşılaştırma testlerinden Post Hoc testlerinden Scheffe testi kullanılmıştır. Veri analizinin tüm aşamalarında $p=0.05$ değeri kritik değer olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular ve yorumlar

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirleme amacıyla bağımsız örneklem için t-testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrenme Yaklaşımlarının Farklılaşma Durumu

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Derinlemesine	Kız	65	69.05	11.14		
	Erkek	107	72.87	12.85	-1.983	.049
Stratejik	Kız	65	69.90	11.26		
	Erkek	107	74.12	12.24	-2.255	.025
Yüzeysel	Kız	65	62.96	11.72		
	Erkek	107	66.79	12.58	-1.990	.048

Tablo 2 incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < .05$). Buna göre her üç öğrenme yaklaşımında da erkek öğrencilerin lehine anlamlı farklılığın olduğu aritmetik ortalamalardan anlaşılmaktadır (Derinlemesine Yaklaşım $\bar{X}_{Kız}=69,05$, $\bar{X}_{Erkek}=72,87$; Stratejik Yaklaşım $\bar{X}_{Kız}=69,90$, $\bar{X}_{Erkek}=74,12$; Yüzeysel Yaklaşım $\bar{X}_{Kız}=62,96$, $\bar{X}_{Erkek}=66,79$)

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının yaşlarına göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Faktörlü Varyans Analizi- ANOVA yapılmış ve sonuçlar Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Yaş Değişkenine Göre Öğrencilerin Öğrenme Yaklaşımlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Yaklaşım	Yaş	N	$\bar{X}$	ss
Derinlemesine	16-20	93	70.63	13.27
	21-26	55	72.86	11.71
	27-30	19	71.12	10.28
	31 üstü	5	71.75	9.38
Stratejik	16-20	172	71.43	12.34
	21-26	93	72.28	12.85
	27-30	55	73.53	11.91
	31 üstü	19	71.11	8.27
Yüzeysel	16-20	5	71.60	11.59
	21-26	172	72.53	12.02
	27-30	93	66.04	12.15
	31 üstü	55	64.36	13.33

Tablo 3'te, Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Yaş değişkenine göre aritmetik ortalamalar arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Tek Faktörlü ANOVA Sonucu

		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Derinlemesine	Gruplar arası	174.663	3	58.221	.378	.769
	Gruplar içi	25864.972	168	153.958		
	Toplam	26039.635	171			
Stratejik	Gruplar arası	103.425	3	34.475	.235	.872
	Gruplar içi	24617.430	168	146.532		
	Toplam	24720.855	171			
Yüzeysel	Gruplar arası	108.012	3	36.004	.232	.874
	Gruplar içi	26061.683	168	155.129		
	Toplam	26169.695	171			

Tablo 4 incelendiğinde, Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarının yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmektedir ($F_{\text{Derinlemesine (3,168)}} = .378, p > .05$; $F_{\text{Stratejik (3,168)}} = .235, p > .05$; $F_{\text{Yüzeysel (3,168)}} = .232, p > .05$)

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe gazete, dergi ve kitap okuma değişkenine göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Kitap, Gazete ve Dergi Okuma Değişkenine Göre Öğrencilerin Öğrenme Yaklaşımlarının Farklılaşma Durumu

	Okuma	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Derinlemesine	Evet	143	71.86	12.43	1.015	.311
	Hayır	29	69.31	11.83		
Stratejik	Evet	143	73.00	12.21	1.159	.248
	Hayır	29	70.17	10.90		
Yüzeysel	Evet	143	66.24	12.06	2.122	.035
	Hayır	29	60.94	13.10		

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin Öğrenme yaklaşımları ve çalışma becerilerinin kitap, gazete ve dergi okuma değişkenine göre sadece Yüzeysel Yaklaşım alt boyutunda anlamlı farklılaşma gösterdiği görülmektedir ($t_{(170)} = 2,122, p < .05$). Buna göre, yüzeysel yaklaşım alt boyutunda kitap, gazete ve dergi okuyanların aritmetik ortalamasının $\bar{X} = 66,24$ ve okumayanların aritmetik ortalamasının ise $\bar{X} = 60,94$ olduğu ve Türkçe kitap, gazete ve dergi okuyanların okumayanlara göre yüzeysel yaklaşımı daha fazla tercih ettikleri söylenebilir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkenine göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için tek faktörlü varyans analiz yapılmış ve sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Türkçe Öğrenen Yabancı Uyruklu Öğrencilerin En İyi Olduklarını Düşündükleri Beceri Alanı Değişkenine Göre Öğrencilerin Öğrenme Yaklaşımlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Yaklaşım	Beceri	N	$\bar{X}$	ss
Derinlemesine	Okuma	49	71.43	12.96
	Yazma	24	71.56	12.83
	Konuşma	51	69.90	13.18
	Dil bilgisi	25	71.65	11.06
	Dinleme	23	74.46	10.09
Stratejik	Okuma	49	70.96	13.41
	Yazma	24	71.92	12.88
	Konuşma	51	72.24	12.08
	Dil bilgisi	25	75.00	9.85
	Dinleme	23	74.48	10.13
Yüzeysel	Okuma	49	65.64	13.06
	Yazma	24	65.78	11.08
	Konuşma	51	64.71	12.85
	Dil bilgisi	25	63.65	11.97
	Dinleme	23	67.55	12.13

Tablo 6’da, Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkenine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Öğrencilerin en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanına ilişkin aritmetik ortalamalar arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Türkçe Öğrenen Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Öğrenme Yaklaşımlarının En İyi Olduklarını Düşündükleri Beceri Alanı Değişkenine Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik ANOVA Sonucu

	Kareler toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Derinlemesine	Gruplar arası	331.387	4	82.847	.538 .708
	Gruplar içi	25708.248	167	153.942	
	Toplam	26039.635	171		
Stratejik	Gruplar arası	374.187	4	93.547	.642 .634
	Gruplar içi	24346.667	167	145.788	
	Toplam	24720.855	171		
Yüzeysel	Gruplar arası	213.690	4	53.423	.344 .848
	Gruplar içi	25956.005	167	155.425	
	Toplam	26169.695	171		

Tablo 7 incelendiğinde, Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkenine göre öğrenme yaklaşımları arasında anlamlı farklılaşma olmadığı görülmektedir (F Derinlemesine (4,167) = .538, p> .05; F Stratejik (4,167) = .642, p> .05; F Yüzeysel (4,167) = .848, p> .05). Buna göre

öğrencilerin öğrenme yaklaşımları üzerinde en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkeninin anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının önceden Türkçe eğitimi almış olma değişkenine göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Önceden Türkçe Eğitimi Almış Olma Değişkenine Göre Öğrenme Yaklaşımların Farklılaşma Durumu

	Eğitim	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Derinlemesine	Evet	54	72.82	11.05	1.001	.318
	Hayır	118	70.79	12.88		
Stratejik	Evet	54	73.89	11.32	1.003	.317
	Hayır	118	71.91	12.33		
Yüzeysel	Evet	54	65.90	11.52	.396	.692
	Hayır	118	65.10	12.78		

Tablo 8 incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının önceden Türkçe eğitim almış olma değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir ($t_{\text{Derinlemesine}(172)} = 1.001, p > .05$; $t_{\text{Stratejik}(172)} = 1.003, p > .05$; $t_{\text{Yüzeysel}(172)} = .396, p > .05$). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda, önceden Türkçe eğitim almış olmanın öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçenin zorluğuna ilişkin düşünce değişkeni açısından anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Türkçe Öğrenmenin Zorluğuna İlişkin Düşünce Değişkenine Göre Öğrenme Yaklaşımlarının Farklılaşma Durumu

	Zorluk	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Derinlemesine	Evet	40	69.63	11.19	-1.057	.292
	Hayır	132	71.98	12.66		
Stratejik	Evet	40	70.68	13.19	-1.114	.267
	Hayır	132	73.09	11.64		
Yüzeysel	Evet	40	62.16	13.89	-1.877	.062
	Hayır	132	66.32	11.76		

Tablo 9 incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe öğrenmenin zorluğuna ilişkin düşüncelerine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir ($t_{\text{Derinlemesine}(172)} = -1.057, p > .05$; $t_{\text{Stratejik}(172)} = -1.114, p > .05$; $t_{\text{Yüzeysel}(172)} = -1.877, p > .05$). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda, Türkçe öğrenmenin zorluğuna ilişkin düşüncelerin öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe televizyon yayınlarını izleme değişkeni açısından anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Türkçe Televizyon Yayını İzleme Değişkenine Göre Öğrenme Yaklaşımlarının Farklılaşma Durumu

	Tv	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Derinlemesine	Evet	127	71.97	12.29	1.069	.306
	Hayır	44	69.66	12.51		
Stratejik	Evet	127	72.81	11.87	.556	.579
	Hayır	44	71.64	12.67		
Yüzeysel	Evet	127	65.63	12.47	.591	.555
	Hayır	44	64.35	12.25		

Tablo 10 incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe televizyon yayını izleme değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir ($t_{\text{Derinlemesine}(172)} = 1.069, p > .05$; $t_{\text{Stratejik}(172)} = .556, p > .05$; $t_{\text{Yüzeysel}(172)} = .591, p > .05$). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda, Türkçe televizyon yayını izlemenin öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe yazma değişkenine göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Türkçe Yazma Değişkenine Göre Öğrenme Yaklaşımlarının Farklılaşma Durumu

	Yazma	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Derinlemesine	Evet	54	70.56	14.31	-.700	.485
	Hayır	117	71.98	11.31		
Stratejik	Evet	54	72.04	13.69	-.412	.681
	Hayır	117	72.86	11.23		
Yüzeysel	Evet	54	66.32	13.16	.637	.525
	Hayır	117	65.02	12.01		

Tablo 11 incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe yazma değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir ($t_{\text{Derinlemesine}(171)} = -.700, p > .05$; $t_{\text{Stratejik}(171)} = -.412, p > .05$; $t_{\text{Yüzeysel}(171)} = .637, p > .05$). Elde edilen bu bulgu doğrultusunda, Türkçe yazı yazmanın öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

4. Sonuç ve öneriler

Elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin Öğrenme Yaklaşımlarına ilişkin şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının cinsiyetlerine göre anlamlı olarak bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna göre, Derinlemesine Yaklaşım alt boyutunda kızların aritmetik

ortalamasının ($\bar{X}=69,05$) ve erkeklerin aritmetik ortalamasının ise ($\bar{X}=72,87$) olduğu ve erkeklerin derinlemesine yaklaşımı kızlara göre anlamlı olarak daha fazla kullandıkları söylenebilir. Stratejik Yaklaşım alt boyutunda ise kızların aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=69,90$) ve erkeklerin aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=74,12$) olduğu ve erkeklerin stratejik yaklaşımı kızlara göre anlamlı olarak daha fazla kullandıkları söylenebilir. Yüzeysel Yaklaşım alt boyutunda ise kızların aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=62,96$) ve erkeklerin aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=66,79$) olduğu ve erkeklerin yüzeysel yaklaşımı kızlara göre anlamlı düzeyde daha fazla kullandıkları söylenebilir.

Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarının yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmektedir. Buna göre öğrencilerin öğrenme yaklaşımları üzerinde yaşın anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının kitap, gazete ve dergi okuma değişkenine göre sadece yüzeysel yaklaşım alt boyutunda anlamlı farklılaşma gösterdiği görülmektedir ($t(170)=2,122, p<.05$). Buna göre Yüzeysel Yaklaşım alt boyutunda kitap, gazete ve dergi okuyanların aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=66,24$) ve okumayanların aritmetik ortalamasının ise ($\bar{X}=60,94$) olduğu ve Türkçe kitap, gazete ve dergi okuyanların okumayanlara göre yüzeysel yaklaşımı daha fazla tercih ettikleri söylenebilir.

Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkenine göre öğrenme yaklaşımları arasında anlamlı farklılaşma olmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin öğrenme yaklaşımları üzerinde en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkeninin anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Türkçe hazırlık sınıfı öğrencilerinin en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkenine göre öğrenme yaklaşımları arasında anlamlı farklılaşma olmadığı görülmektedir. Buna göre öğrencilerin öğrenme yaklaşımları üzerinde en iyi olduklarını düşündükleri beceri alanı değişkeninin anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının önceden Türkçe eğitim almış olma değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda önceden Türkçe eğitim almış olmanın öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe öğrenmenin zorluğuna ilişkin düşüncelerine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda Türkçe öğrenmenin zorluğuna ilişkin düşüncelerin öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe televizyon yayını izleme değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda Türkçe televizyon yayını izlemenin öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının Türkçe yazma değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma göstermediği görülmektedir. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda Türkçe yazı yazmanın öğrenme yaklaşımları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Bu çalışmada, Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarına ilişkin çeşitli değerlendirmelerde bulunmuş ve elde edilen sonuçlardan hareketle bazı

öneriler sunulmuştur. Araştırma sonucu, literatürde yapılan diğer araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin birçoğu farklı ana dillerine, kültürlere ve farklı sosyolojik, demografik özelliklere sahip kişilerdir. Bunun bir sonucu olarak da öğrenme yaklaşımları diğer birçok etmen gibi çeşitlilik göstermektedir. Çolak (2006), çalışmasında iş birliğine dayalı öğrenme türünü dikkate alarak öğrenme-öğretme süreci yönüyle önemli olan öğrenme yaklaşımlarının, öğrenme kalıcılığı ve akademik başarı üzerindeki etkisini belirlemeyi hedeflemiştir. Kızılgüneş'in (2007) çalışmasının amacı ise, 6. sınıf öğrencilerinin sınıflandırma konusundaki başarıları üzerinde, onların epistemolojik inançlarının, motivasyonlarının ve öğrenme yaklaşımlarının ne kadar etkili olduğunu belirlemektir. Ekinci (2008) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarını tercih etme düzeylerini belirlemeye ve öğrenme-öğretme süreci değişkenleriyle öğrenme-öğretme ortamının özellikleri, üniversite, konu alanı, mezun olunan okul türü, sınıf, cinsiyet, başarı düzeyi ve ilişkilerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çünkü her toplumun ve dilin farklı özellikleri olduğundan hareketle yabancılara Türkçe öğretirken bu düşüncenin sürekli göz önünde bulundurulması ve öğrencilerin öğrenme yaklaşımı tercihlerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Türkçe hazırlık öğrenimi görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarındaki tercihlerinin çoğunlukla derinlemesine öğrenme yaklaşımı olmasına karşın diğer yaklaşımları tercih edenlerin sayılarının da yadsınamayacak düzeyde olduğu göz önünde tutulmalı (Kılınc, 2013); derinlemesine öğrenme yaklaşımı tercih düzeyine çıkartılamıyorsa onların tercihlerine uygun yöntemlerin de uygulanması gerekmektedir. Öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarının istenilen düzeye getirilebilmesi için gerekli olan altyapı ve donanım için imkânların geliştirilmesi, özellikle üniversitelerdeki öğrenme-öğretme ortamlarının bu algıyı sağlayacak ve artıracak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Yabancılara Türkçe öğretiminde yaklaşım, yöntem ve teknikler belirlenirken hedef kitlenin özellikleri ve dersin amaçları dikkate alınmalı, bu hususlar üzerinde gerekli tartışmalar yapılarak mümkün olan en iyiler tercih edilmelidir. Yılmaz (2009), tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise karma öğrenme ortamında eğitim gören üniversite öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarına göre web materyallerini kullanma davranışları, akademik başarıları, ortama yönelik memnuniyetleri ve derse devamları değerlendirilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre; derinlemesine öğrenme yaklaşımını tercih eden öğrencilerin karma öğrenme ortamından duydukları memnuniyet düzeyleri yüzeysel öğrenme yaklaşımına sahip öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir (Demir, 2013). Uygulanabilirlik ve yararlılık yönleri sürekli tartışmalı olan klasik yöntemlerdense ezber yapmayı değil öğrenmeyi öngören, kalıcılığı ve yaygın dile uygunluğu daha fazla olan çağdaş yöntemler tercih edilmelidir.

Bu araştırma, öğrenme yaklaşımlarına yönelik ve C1 düzeyindeki öğrenciler üzerine gerçekleştirilmiş olsa da aktarılan bilginin yaklaşımla ilgili olması noktasında diğer özellikler ve düzeyler için de benzer çalışmalar yapılmalı ve sonuçlar mukayeseli bir şekilde ele alınmalıdır.

Araştırmanın sonuçlarından da hareketle Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin akademik başarılarını yükselmesiyle öğrenme yaklaşım tercihleri arasında anlamlı ilişki bilinmektedir (Canidemir, 2013). Bu da uygulayıcılarla ve öğrenme-öğretme ortamıyla yakından ilişkilidir. Teorik ve uygulamalı olarak yabancılara Türkçe öğretimine vakıf olmayan pedagojik yönü zayıf uygulayıcıların bunu sağlayabilme olanakları bulunmadığı için bu kapsamda MEB, YÖK gibi kurumlardan destek

alınmalıdır. DİLMER, TÖMER gibi kurumlardan daha tecrübeli olanları ve Eğitim Fakültelerinin ilgili bölümleri de yeni açılan kurumlara ve yeni başlayan uygulayıcılara yönelik hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin yanı sıra farkındalık yaratma ve başarıya ulaşma noktasında üzerine düşen görevi yerine getirmelidir.

Yabancılara Türkçe öğretiminde derinlemesine ve stratejik öğrenme yaklaşımlarının etkili olacağı, öğrenen merkezli, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimli dersler yapılmalı, teknolojik destekli U oturma düzenindeki dersliklerde, yaygın dil ve kültürün somut öğeleriyle yapılan çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Türkçe öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenme yaklaşımları üzerinde birçok dilin, kültürün ve etmenin rol oynayabileceği düşüncesinden hareketle bu ve benzeri çalışmaların farklı örneklemeler üzerinde de yapılması yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Beattie, V., Collins, W. & McInnes, W. (1997). Deep and surface learning: Simple or simplistic dichotomy. *Accounting Education*, 6(1), 1-12.
- Beydoğan, Ö. (2008). Derinliğine ve yüzeysel öğrenmede kavram haritaları ve şemaların işlevi. *Millî Eğitim*, 173, 258-270.
- Biggs, J. B. (1987). *Student approaches to learning and studing*. Melbourne: Australian council for educational research.
- Biggs, J., Kember D. & Leung, D. Y. P. (2001). The revised two factor study process questionnaire. *British Journal of Educational Psychology*, 71, 133-149.
- Büyükkız, K. K. (2011). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin yazma becerileri ile öz yeterlilik algıları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Canidemir, A. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin öğrenme yaklaşımları ve başarı amaç yönelimlerinin akademik başarı ile ilişkisinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çolak, E. (2006). İş birliğine dayalı öğretim tasarımının öğrencilerin öğrenme yaklaşımlarına, akademik başarılarına ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, E. & Fer, S. (2007). Öğrenme yaklaşımları envanterinin eş değerlik, güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 197-212.
- Demir, S. (2013). Farklılaştırılmış öğretim yöntemlerinin öğrencilerin akademik başarı, öğrenme yaklaşımları ve kalıcılık puanları üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, Ö. (2000). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Ekinci, N. (2008). Üniversite öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarının belirlenmesi ve öğretme-öğrenme süreci değişkenleri ile ilişkileri. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Entwistle, N. J. & Ramsden, P. (1983). *Understanding student learning*. Australia: Croom Helm Ltd.
- Er, O., Biçer, N. & Bozkırlı, K. Ç. (2012). Yabancılara Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunların ilgili alanyazını ışığında değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2, 51-69.

- Felder, R. M. & Brent, R. (2005). Understanding student differences. *Journal of Engineering Education*, 94(1), 57-72.
- Jackson, B. (1994). Assesment practices in art and design: a contribution to student learning? In: Graham Gibbs (Ed.), *Improving student learning. Assessment and Evaluation* Oxford: Oxford Centre for Staff Development.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kılıç, D. (2009). Öğrencilerin genetik kavramları anlama düzeyleri ile mantıksal düşünme yetenekleri ve öğrenme yaklaşımları arasındaki ilişki. Yayımlanmış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kılınc, M. (2013). Genel lise öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kızılgüneş, B. (2007). Öğrencilerin sınıflandırma konularındaki başarılarının epistemolojik inançlar, motivasyon ve öğrenme yaklaşımları ile tahmini. Yüksek lisans tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marshall, D. & Case, J. (2007). Approaches to learning' research in higher education: A response to Haggis. *British Educational Research Journal*, 31(2), 257-267.
- Marton, F. & Saljo, R. (1976). On qualitative differences in learning. Outcome and process. *British Journal of Educational Psychology*, 46, 4-11.
- Newble, D. I. & Entwistle, N. J. (1986). Learning styles and approaches: Implications for medical education. *Medical Education*, 20, 162-175.
- Ozan, C., & Çiftçi, M. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenme yaklaşımları tercihleri ve öğrenmeye ilişkin algılarının incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 55-66.
- Ramsden, P. (1979). Student learning and perceptions of the academic environment. *Higher Education*, 8(4), 411-427.
- Ramsden, P. (1992). *Learning to teach in higher education*. London: Routledge.
- Scouller, K. (1998). The influence of assessment method on students' learning approaches: Multiple choice question examination versus assignment essay. *Higher Education*, 4(4), 453-72.
- Senemoğlu, N. (2011). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenme yaklaşımları ve çalışma becerileri. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 65-80.
- Şat, M. (2013). BÖTE lisans öğrencilerinin biçimlendirici geri bildirimle yönelik algıları ve tercihleri ile bu algı ve tercihlerin öğrenme yaklaşımlarıyla olan ilişkisi. Yüksek lisans tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tait, H., Entwistle, N. J., & McCune, V. (1998). ASSIST: A reconceptualisation of the approaches to studying inventory. In C. Rust (Ed.), *Improving student learning: Improving students as learners*. Oxford: Oxford University.
- Vermunt, J. D. (1994). *Inventory of learning styles in higher education; scoring key for the inventory of learning styles in higher education*. Tilburg: Tilburg University.
- Yılmaz, B. (2009). Karma öğrenme ortamındaki üniversite öğrencilerinin öğrenme yaklaşımlarına göre ders başarılarının, derse devamlarının, web materyalini kullanma davranışlarının ve ortama yönelik memnuniyetlerinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zhang, L. & Stenberg, R. J. (2000). Are learning approaches and thinking styles related? A study in two Chinese populations. *The Journal of Psychology*, 134(5), 469-89.

Existential Constructions in Turkish

Emrah GÖRGÜLÜ¹

APA: Görgülü, E. (2019). Existential Constructions in Turkish. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 15-30. DOI: 10.29000/rumelide.580444

Abstract

The purpose of this paper is to investigate existential constructions in Turkish. The focus will be on the semantic, discourse as well as structural properties of Noun Phrases (NPs henceforth) in these structures. It is well-attested that there are different types of NPs such as bare NPs, singular and plural indefinite NPs that can serve as pivots in existential constructions in the language. However, some of them exhibit certain characteristics that are rather different from those of their counterparts in other languages. Bare NPs, for instance, are obligatorily interpreted as number-neutral and do not introduce discourse referents. This is rather unexpected given the main function of existential constructions cross-linguistically. To account for this behavior of these nominals, I argue that a pseudo-incorporation analysis that was proposed in order to explain the characteristics of direct objects in such structures as verbal sentences, idioms and light verb sentences could be extended to bare NPs in existential constructions. Unlike the analysis in previous work, however, I argue that pseudo-incorporation applies to bare NPs only, excluding singular and plural indefinite NPs. In addition, the account proposed here displays certain differences from those analyses that treat existential bare NPs as non-phrasal. A close analysis shows that existential bare NPs in Turkish are in fact phrasal elements.

Key words: Existential constructions, bare NPs, pseudo-incorporation, Turkish.

Türkçede varoluşsal yapılar

Öz

Bu çalışmanın esas amacı Türkçedeki varoluşsal yapıları incelemektir. Çalışmanın ana odağını varoluşsal yapılardaki Ad Öbeklerinin anlam bilimsel, söylem ve yapısal özellikleri oluşturmaktadır. Türkçede varoluşsal yapılarda birtakım Ad Öbeklerinin pivot olarak bulunabildiği ve bu öğelerin diğer dillerdeki muadillerinden bir takım farklı özellikler gösterdikleri önceki çalışmalarda ortaya konmuştur. Örneğin, çıplak Ad Öbekleri sayı bakımından zorunlu olarak yansız olarak yorumlanırlar ve söylem gönderiminde bulunamazlar. Bu özellikler, varoluşsal yapıların diğer dillerde ana işlevleri göz önüne alındığında Türkçede beklenmedik bir durum oluşturduğu gözükmektedir. Çıplak Ad Öbeklerinin bu karakteristiğini izah etmek için, eylem tümceleri, deyimsele cümleler ve katkısız eylem yapılarında hal eki almayan nesnelere özelliklerini açıklamak için önerilen sözde geçişim analizinin, varoluşsal yapıları da kapsayacak şekilde genişletilebileceği iddiası savunulmaktadır. Yalnız, bu önerinin aksine, sözde geçişimin sadece çıplak Ad Öbekleri için geçerli olduğu ve tekil ve çoğul belirsiz Ad Öbeklerini kapsamadığı da ortaya konmaktadır. Burada öne sürülen analiz çıplak Ad Öbeklerinin aslında öbekselle olmadığı savını iddia eden analizlerden de birtakım önemli farklılıklar

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği, (İstanbul, Türkiye), emrah.gorgulu@izu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0879-1049 [Makale kayıt tarihi: 20.05.2019-kabul tarihi: 19.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580444]

göstermektedir. Bunun sebebi ise, Türkçe varoluşsal yapılarıdaki çıplak Ad Öbekleri detaylı bir şekilde incelendiğinde, bu öğelerin tamamıyla öbekselleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Varoluşsal yapılar, çıplak ad öbekleri, sözde geçişim, Türkçe.

1. Introduction

This paper is concerned with existential sentences in Turkish. The main issues are the semantic, discourse and structural properties of NPs functioning as pivots in existential constructions. Basically, singular indefinite NPs, plural indefinite NPs and bare NPs generally appear in existentials in the language (Tura, 1986; Taylan, 1987; Keleş, 2001). The behavior of these elements is rather unexpected when we consider the primary function of existentials across languages. Bare NPs, for instance, display certain semantic and discourse properties that are quite unexpected. Interestingly, there is no formal analysis, other than a few descriptive studies (Tura, 1986; Taylan, 1987), that offers an account of the properties of Turkish existentials and the elements that appear in them even though verbal and non-verbal sentences have been widely investigated (Taylan, 2001 and work therein; Keleş, 2001; Öztürk 2005). Therefore, a thorough analysis of existential sentences and their constituents in the language seems to be warranted. In this work, I will address the above issues and propose an account, adopting the pseudo-incorporation analysis, proposed by Öztürk (2005, 2009), for caseless direct objects in various verbal constructions.

The structure of this paper is as follows: Section 2 is a general overview of existential sentences in languages including English, Turkish and Japanese. To do this is important since the similarities and differences between existential constructions in these languages are crucial for the proposed analysis. Section 3 provides a review of previous studies on Turkish existential sentences. This section also shows that earlier work do not fully provide an account of the properties of existential constructions and pivot NPs. Section 4 proposes a novel account of the formal properties of NPs in Turkish existential sentences. Section 5 argues that alternative accounts that were proposed for bare nominals in existential structures fail to capture the facts in Turkish. Section 6 concludes the paper and makes suggestions for future work.

2. Existential constructions

Existential sentences across languages have the function of asserting the existence or presence of an entity in the sense that they draw attention to an element that comes into the view or to the attention of the addressee. In addition, they introduce an entity into the world of discourse, one that fits the description provided by the NP, known as *the pivot* (cf. Milsark, 1977; Beaver et. al 2006; McNally, 2011; Weinert, 2013; Creissels, 2014; inter alia). Consider the sentences in (1).

- (1) a. There is [_{NP} *an apple*] in the basket.
 b. There are [_{NP} *women*] standing in the hall.
 c. There is [_{NP} *water*] in the cooler.

The structures in (1a-c) respectively indicate the existence of a single entity, multiple entities and a mass entity at a certain location. Each structure has an indefinite NP functioning as the *pivot* (i.e. the entity whose existence is being asserted), an expletive subject *there* at the beginning of the sentence and a prepositional phrase (PP henceforth) indicating location. Note that the NPs above are fully referential and each can introduce a discourse referent that may act as an antecedent for a pronominal in the subsequent discourse, as shown in (2).

- (2) a. There is [_{NP} *an apple*] in the basket. Take *it* and eat *it*.
 b. There are [_{NP} *women*] standing in the hall. I know *them*.
 c. There is [_{NP} *water*] in the cooler. Feel free to drink *it*.

It is obvious from the above examples that NPs in existential sentences in languages like English, regardless of whether they are countable or uncountable, are fully referential and may introduce a discourse referent for subsequent reference.

Another issue that has been much investigated in previous work concerns the occurrence of certain NPs as pivots in existential constructions. That is to say, definite NPs are not normally allowed in existential constructions. This is illustrated in (3).

- (3) a. *There is the / this / that dog in the basket.
 b. *There is each / every second-year student present.

This phenomenon is known as the definiteness restriction and has been widely analyzed since Milsark's (1974, 1977) seminal work. It states that there is a restriction on the occurrence of definite, definite and quantificational NPs in existential sentences.

The question that arises at this point is whether existential sentences and the pivot NPs always behave in a similar way in languages such as Turkish or whether they exhibit certain language-specific properties. When we consider existential sentences in Turkish, we see that there are different types of indefinite NPs that can appear in existential sentences²³. Consider the sentences in (4).

- (4) a. Bahçe-de [_{NP} *bir kedi*] var.
 garden-LOC IND cat exist
 'There is a cat in the garden.'
 b. Bahçe-de [_{NP} *kedi-ler*] var.
 garden-LOC cat-PL exist
 'There are cats in the garden.'

The NP in (4a) includes the head noun 'kedi' *cat* and the indefinite determiner 'bir' that is also homophonous with the numeral *one*.⁴ It refers to a singular entity. On the other hand, the indefinite plural NP 'kediler' *cats* in (4b) obligatorily refers to multiple entities. Moreover, there is always a dedicated predicate 'var' *exist / there is* in these sentences. Its negative counterpart is the suppletive from 'yok' *non-existent / there isn't* and both predicates can take tense markers. Note that these NPs introduce discourse referents that may act as antecedents for a pronominal in the subsequent discourse. This is exemplified in (5).

- (5) a. Bahçe-de [_{NP} *bir kedi*] var. O_i-nu dün de gör-dü-m.

² The primary focus in this paper is on presentative existential constructions that are generally of the form *NP+LOC + (bir) NP(s) var/yok* in Turkish.

³ Abbreviations in the glosses are as follows: 1 = first person; 2 = second person; ABIL = ability; ACC = accusative marker; AOR = aorist marker; D = determiner; DP = determiner phrase; GEN = genitive marker; IND = indefiniteness marker; INF = infinitive marker; LOC = locative marker; N = noun; NP = noun phrase; PAST = past tense; PL = plural marker; POSS= possessive marker; PROG = progressive marker; Q = question particle; SG = singular marker; SP = subject participle; SUBJ = subject marker; T = tense; TOP = topic marker; TP = tense phrase; V = verb; VP = verb phrase

⁴ The question whether 'bir' is merely a numeral or it should be considered as an indefinite determiner will be discussed in Section 4.

garden-LOC IND cat exist it-ACC yesterday too see-PAST-1SG

‘There is a cat in the garden. I saw it yesterday too.’

b. Bahçe-de [_{NP} *kediler*] var. Onları-ın hepsi beyaz.

garden-LOC cat-PL exist they-GEN all white

‘There are cats in the garden. All of them are white’

The examples above show that the characteristics of these NPs show close similarities to their counterparts in English. Note, however, that these two types of NPs are not the only ones that can appear in existentials. Bare NPs, too, can appear in these constructions. This is shown in (6).

(6) a. Bahçe-de [_{NP} *ked*] var.

garden-LOC cat exist

‘There is a cat/are cats in the garden.’

b. Masa-da [_{NP} *kitap*] var.

table-LOC book exist

‘There is a book/are books on the table.’

The bare NPs in (6) exhibit certain differences in terms of their semantic and discourse characteristics. First, they do not carry any morphology with respect to number and are interpreted as number-neutral. In other words, bare NPs are not specified for singularity or plurality. Second, they do not introduce discourse referents that may act as an antecedent for a pronominal element in the following discourse. This is exemplified in (7).

(7) Bahçe-de [_{NP} *kediler*] var. *O_i-nu / *onları-ı sev-di-m.

garden-LOC cat exist it-ACC / they-ACC like-PAST-1SG

‘There is a cat/are cats in the garden. I like it / them.’

As shown in (7), an overt pronoun cannot refer back to a bare NP in existential constructions in the language. The characteristics of bare NPs in existentials are rather interesting since the main function of existential sentences is to semantically assert the existence or presence of one or more entities. On the other hand, the pivot NP introduces a referent into the world of discourse, one that may be in an anaphoric relationship with an overt pronominal (McNally, 2011; Creissels, 2014). However, this is not the case for existential bare NPs in Turkish. The only possible way in which a bare NP can be an antecedent for an element is if that element is a null anaphor. Consider the following exchange.

(8) A: Park-ta (boş) yer var mı?

parking lot-LOC (empty) space exist Q

‘Is there any (empty) space in the parking lot?’

B’: *O-nu / *Onlar-ı ikinci sıra-da bul-abil-ir-sin.

it-ACC / they-ACC second row-LOC find-ABIL-AOR-2SG

B’’: İkinci sırada bulabilirsin.

‘You can find (it) in the second row.’

This property of bare NPs as antecedents in Turkish is reminiscent of the characteristics of their counterparts in languages. For instance, Espinal and McNally (2011) show that bare NPs in Catalan can be an antecedent for only the partitive pronoun ‘en’. This pronoun is argued to be a property-referring

anaphor that denotes an abstract entity that is being talked about. On the other hand, bare NPs can never act as an antecedent for a full pronoun 'el' *it* that is analyzed as an entity type anaphor. This pronoun denotes an individual or an instance of something. In that respect, null anaphors in Turkish pattern with property-type anaphors whereas overt ones pattern with entity-type anaphors.

Note also that it is not a phenomenon observed only in Turkish. Bare NPs in Japanese (Corbett, 2000, Bernard Comrie, personal communication), Mandarin Chinese (Chapell and Creissels, 2016) and some other languages are also number-neutral and do not introduce discourse referents, as exemplified in (9).⁵

- (9) a. Kooen ni wa *inu* ga iru rasii.
 park in TOP dog SUBJ be seems
 'It seems that there is a dog / are some dogs in the park.'
- b. (Zai) huāyuán-li yǒu *rén*
 (at) garden-in have person
 'There is a person / are people in the garden.'

In (9a) the NP *inu* 'dog' in Japanese is unspecified for number and is interpreted as number-neutral. The same is true for the NP *rén* 'person' in (9b) in Mandarin Chinese. The existence of such sentences in typologically different languages pose a challenge for the general understanding of existential constructions and their pivot NPs. The question that arises at this point is how one would come up with a formalism in order to account for the characteristics of existential constructions in the language. There is a number of studies on existentials in the literature; however, they are mostly descriptive in nature and do not offer a formal account. In the next section, I provide an overview of previous work on existentials in Turkish.

3. Previous analyses

There are several studies dealing with the characteristics of existential constructions in Turkish (Lewis, 1975; Tura, 1986; Taylan, 1987; Kelepir, 2001). Note, however, that these studies are mostly descriptive and do not propose a formal analysis. Lewis (1975) perhaps is the first to discuss existential sentences in the language; however, his work mostly contains the description of the grammar of Turkish and does not provide an in-depth analysis of these constructions. In her work on definiteness and referentiality in non-verbal sentences, Tura (1986) notes that there are at least six different statuses of NPs in Turkish nonverbal sentences, based on their linguistic and extralinguistic properties such as definiteness, referentiality, animacy and the context. Those six statuses that NPs may assume are classified as (i) definite-referential, (ii) indefinite-referential, (iii) nondefinite-referential, (iv) definite-nonreferential, (v) indefinite-nonreferential and (vi) nondefinite-nonreferential. Tura (1986:166) provides the following as an example for nondefinite (i.e. neither definite nor indefinite) referential NPs in the language.

- (10) Beş-te *otobüs* var-dı ama...
 five LOC bus is PAST but
 'There was / were a bus / buses at five but...'

⁵ The examples from languages other than Turkish and English have been taken from studies on existential sentences and/or grammatical number. This was done in order to have a reliable source for the languages in question.

The bare NP *otobüs* 'bus' in (10) is categorized as a nondefinite, referential NP. It is referential since it has been uttered in a factive context and in an affirmative sentence witnessed in the past. Therefore, the speaker is committed to the existence of the entity in question. However, the speaker does not intend to refer to a certain bus or buses but is rather interested in the existence and the availability of a bus or buses. The reference is not to a particular individual bus but rather to the class to which it belongs. Here the speaker is not interested in establishing a discourse referent that they may or may not take up in the subsequent discourse. This is indicated by the neutralization of the singular-plural distinction using a zero phrase ($\emptyset$ *otobüs*) instead of a *bir*-phrase (*bir otobüs*) in the utterance. Tura concludes that due to these discourse features *otobüs* in (10) is assigned the status of nondefinite-referential. On the other hand, Tura notes that a *bir*-phrase in existential sentences is interpreted differently, as shown in (11).

- (11) Beş-te *bir otobüs* var-dı.
 five LOC one bus is PAST
 'There was a bus at five.'

In (11) the NP *bir otobüs* has a referential but indefinite status because of the presence of the unstressed numeral *bir* 'a, one' in the structure. The sentence in (11) differs from the one in (10) because in the former reference is only to a class membership without number distinction whereas in the latter reference is still to the class membership but with the number distinction. In other words, a certain member of the class has been picked out by the speaker. Here the speaker refers to a certain bus using a *bir*-phrase, indicating the hearer that they have further information about the referent and will or may continue discussing it using a co-referential expression: *Onunla gelecektim* ('I was going to come on it.'). Tura concludes that existential NPs may be definite, indefinite or non-definite in factive contexts. On the other hand, in terms of referentiality, all NPs in nonverbal sentences (i.e. existentials and copulars) are by definition referential in factive contexts. Their existence is presupposed or asserted in the context of discourse.

In her paper on the role of semantic features in word order, Taylan (1987) notes that it is possible to talk about two different existential structures in Turkish, namely presentative existentials which are typically of the form NP + loc NP var / yok and possessive existentials, which are typically of the form (NP + loc) NP + gen NP + poss var / yok. An example for a presentative existential would be as in (12).

- (12) Bahçe-de *bir köpek* var.
 garden-LOC one dog exist
 'There is a dog in the garden.'

Taylan notes that presentative existentials require the nominative NP to be indefinite and to occur only in the position before the predicate and any variation in word order would lead to ungrammaticality. Taylan goes on to say that the grammatical subject (the nominative NP) has an indefinite reading even when the indefinite article *bir* 'one' is missing from the structure, as in (13).

- (13) Bahçe-de *köpek* var.
 garden-LOC dog exist
 'There is a (some) dog in the garden.'

In that sense, Taylan does not make a distinction between bare NPs and indefinite singular NPs in existentials. This is rather different from Tura's analysis since she distinguishes between bare NPs and singular indefinite NPs, the former being nondefinite and interpreted as neither definite nor indefinite.

Kelepir's (2001) work, on the other hand, is primarily concerned with the syntactic position and interpretation of NPs in existential sentences. In terms of syntax, Kelepir is interested in whether NPs in existentials are verb phrase internal (VP-internal) or not. Semantically, the question she addresses is whether these NPs are presuppositional or not. She (2001:174-177) argues that NPs in existential clauses are the 'subjects' of the structure and carry nominative case.⁶ Following Diesing (1992), she claims that all NP types in existentials are VP-internal and hence non-presuppositional. Consider the following examples (Kelepir, 2001, p. 174-176).

- (14) a. Sepet-te kedi var-dı. / Sepet-te bir kedi var-dı. / Sepet-te kedi-ler var-dı.
 basket-LOC cat var -PAST / ....a cat / ....cats
 'There was cat/a cat/cats in the basket.'
- b. *Kedi sepet-te var-dı. / *Bir kedi sepet-te var-dı. /*Kediler sepet-te var-dı.
 cat basket-LOC var-PAST / .....a cat / .....cats

What is crucial in (14) is that the ordering of elements in existential constructions is rather strict and the pivot NPs cannot come before the locative. Kelepir accounts for the ungrammaticality of the sentences in (14b) by arguing that in an existential sentence if the interpretation intended is the assertion of the existence of the denotation of the Noun Phrase, that Noun Phrase cannot be interpreted existentially if it occurs in the sentence-initial position. In order to be able to be interpreted existentially, it has to remain inside the V(erb) P(hrase). However, its position in (14b) forces it to be outside the existential closure, which leads to ungrammaticality.

The above discussion has shown that previous analyses have dealt with various issues about existential constructions and certain structural and interpretive properties of pivot NPs were investigated. However, none of these analyses provides an account to formally capture the actual properties of NPs and the apparent distinctions between them. Therefore, a novel account capturing the facts about existential constructions in a uniform manner seems to be necessary. In the next section, I provide a new analysis in order to address the issues raised above.

4. The pseudo-incorporation analysis

It was shown above that bare NPs, singular indefinite and plural indefinite NPs occur as pivots in Turkish existential sentences. It was also shown that these NPs do not behave similarly in terms of their semantic and pragmatic characteristics. The properties of bare NPs are rather different given the fact that they appear in existential constructions. The question that arises at this point is: Why do bare NPs behave the way they do in the language? To put it differently, is there a way to uniformly capture their behavior? In fact, the behavior of different NP types in existential sentences display strong similarities with that of their counterparts in verbal clauses, idioms and light verb constructions in the language. In other words, the properties of NPs in existentials correlates with those of NPs in other sentence types in

⁶ Note that Erguvanlı (1984, p. 10) also argues that presentative existential sentences require a nominative-marked NP. In the current analysis, on the other hand, I assume that these NPs do not in fact bear nominative case which is generally associated with notions such as definiteness and presuppositionality in the language.

that they display distinct semantic and discourse characteristics. Consider the behavior of bare NPs in the verbal sentences below.

(15) a. Ayşe [NP *kitap*] oku-du.

Ayşe.NOM book read.PAST

'Ayşe did book-reading.'

b. Ali [NP *elma*] ye-di.

Ali apple eat-PAST

'Ali did apple-eating.'

(16) Ahmet [NP *surat*] as-tı.

Ahmet face hang-PAST

'Ahmet got upset.'

(17) Ahmet [NP *dua*] et-ti.

Ahmet prayer do-PAST

'Ahmet prayed.'

The bare NPs '*kitap*' *book* in (15a) and '*elma*' *apple* (15b) are number-neutral since they are not specified for number by way of a number-expressing element. The sentence in (15a) would be true in those cases where only the first two pages of a book, or an entire book, or two different books were read. Note also that these NPs do not introduce new discourse referents in the subsequent discourse. Moreover, they are known to obligatorily take the narrowest scope in sentences. The same is true for the NP '*surat*' *face* in the idiomatic sentence in (16) and the NP '*dua*' *prayer* in the light verb construction in (17). Now consider the sentence below.

(18) Ayşe *kitap*_i oku-du. *Sonra *o*_i-nu arkadaş-ı-na ver-di.

Ayşe book read-PAST then it-ACC friend-POSS-DAT give-PAST

'Ayşe did book-reading. Then she gave it to his friend.'

The impossibility of the co-referentiality between pronominal in the subsequent discourse and its antecedent in (18) clearly indicates that bare NPs in verbal sentences do not introduce new discourse referents that may subsequently be in an anaphoric relationship through an overt pronominal element. Following Massam's (2001) seminal work on the structure and interpretation of bare NPs, Öztürk (2005, 2009) analyzes these structures as an instance of syntactic pseudo-incorporation in which the bare NP is pseudo-incorporated into the verbal element, forming a complex predicate with it.⁷ The syntactic structure of the verbal domain in (19) is given below.

(19)

	VP
	/ \
Complex Predicate →	V'
	/ \
	NP V
	kitap oku-

⁷ Note that both theme pseudo-incorporation in transitive and unaccusative constructions and agent pseudo-incorporation in intransitive and unergative structures are possible in the language.

Based on the similarities in semantic and discourse characteristics of bare NPs, I propose that the analysis of bare NPs in verbal, idiomatic and light verb constructions could be extended in order to account for the behavior of bare NPs in existential constructions. Now consider the sentence in (20) and its syntactic structure in (21).

- (20) Bahçe-de [NP köpek] var.
 garden-LOC dog exist
 ‘There is a dog / are dogs in the garden.’
- (21)
	TP
	/ \
	NP T'
	Bahçe-de / \
	VP T
	/ \
Complex Predicate →	V'
	/ \
	NP V
	köpek var

Following Öztürk (2005), I argue that the bare NP ‘köpek’ *dog* in (21) is pseudo-incorporated into the verb and the complex predicate formation takes place at the V-bar level. These NPs lack any number specifying elements such as articles, numerals and quantifiers and hence are devoid of any functional syntactic structure. On the other hand, following Keleşir (2001), I argue that the NP ‘bahçe-de’ *in the garden* appears in the specifier position of the Tense Phrase (TP).⁸ The behavior of the pseudo-incorporated NPs has strong parallels with that of its counterparts in verbal, idiomatic and light verb constructions. We have then a uniform account of bare NPs across all clause types in Turkish. In addition, this analysis have implications for why bare NPs cannot be an antecedent for overt pronominal elements as anaphors in the language. As pointed out above, bare NPs lack any functional projection that is associated with expressing number. However, overt pronouns always express number, ‘o’ *it* being singular and ‘onlar’ *they* being plural. However, this is not the case for null anaphors that do not express number. Therefore, they are compatible with bare NPs as their antecedents in the subsequent discourse. This reasoning is in tandem with Modarresi’s (2015) Discourse Representation Theory (DRT) account of bare nominals in Persian in which she argues that overt pronouns cannot pick up pseudo incorporated nominal as antecedents.

Note that Öztürk (2005) also argues that the same pseudo-incorporation applies to singular and plural NPs in verbal clauses. More specifically, all types of NPs are pseudo-incorporated into the verb so long as they do not carry case marking. However, the properties of indefinite singular and plural NPs in verbal clauses and existential constructions are quite similar. They are both number-specific and do introduce discourse referents for subsequent reference. Therefore, it would not be reasonable so to argue that the structure proposed for bare NPs also holds for singular and plural indefinite NPs. Instead, I argue that

⁸ Keleşir (2001, p. 178) argues that the locative phrase undergoes movement and appears in the [Spec, TP] position in order to satisfy the Extended Projection Principle (EPP) / occurrence feature of T.

indefinite NPs do not go through incorporation but are included in Determiner Phrases (DPs) in the language. Consider the sentence in (22) and its syntactic structure in (23).

(22) Bahçe-de [_{DP} *bir köpek*] var.
garden-LOC IND dog exist
'There is a dog in the garden.'

(23)

```

      TP
      /  \
      NP  T'
  Bahçe-de /  \
            VP T
            /  \
            V'
            /  \
            DP  V
            /  \  var
            bir D'
            /  \
            NP  D
            |  |
            N'  ø
            |
            N
            köpek
  
```

I argue that the singular indefinite NP in (23) is included in the functional projection, DP, which has a phonologically null head. The DP contains the indefinite determiner in the specifier position through which singularity is expressed. The introduction of discourse reference is achieved by way of the functional projection. In that sense, the difference between the syntactic structures in (21) and (23) is crucial in terms of capturing the semantic and discourse characteristics of bare NPs, on the one hand, and indefinite singular and plural NPs, on the other. Note that this proposal is compatible with the analysis proposed in Arslan-Kechriotis (2009ab) and Kornfilt (2007, 2017) in terms of whether there is a DP layer in Turkish. Based on the differences in terms of scope, ellipsis, adjective modification and pronominalization in verbal sentences, Arslan-Kechriotis (2009ab) argues that bare nominals are NPs whereas singular and plural indefinite NPs are included in DPs. Similarly, Kornfilt (2017) convincingly argues that Turkish should be viewed as an article/DP language. Therefore, there is sufficient motivation and evidence for the existence of DP in Turkish.

Note also that there is another piece of evidence that bare NPs, unlike singular and plural indefinite NPs, cannot head relative constructions. Consider the sentences below.

(24) a. Bahçe-de ulu-mak-ta ol-an bir köpek / köpek-ler var.
garden-LOC howl-INF-LOC be-SP IND dog / dog-PL exist
'There is a howling dog / are howling dogs in the garden.'

- b. *Bahçe-de ulu-mak-ta ol-an köpek var.
garden-LOC howl- INF-LOC be-SP dog exist
Intended: 'There is /are some dog(s) in the garden.'
- (25) a. Kapı-da sen-le konuş-mak iste-yen bir adam / adam-lar var.
door-LOC you-with talk-INF want-SP IND man man-PL exist
'There is a man / are men who want to talk to you.'
- b. *Kapı-da sen-le konuş-mak iste-yen adam var.
door-LOC you-with talk-INF want-SP man exist
Intended: 'There is some man / men who want(s) to talk to you.'

The ungrammaticality of the sentences in (24b) and (25b), as opposed to the grammaticality of the ones in (24a) and (25a) indicate that it is impossible for bare NPs to had relative constructions. What this shows is that they do not act as independent elements in the structure while this is not the case for singular and plural NPs. This is in fact expected given the fact that bare NPs are number-neutral and do not introduce discourse referents whereas a noun head modified by a relative clause generally refers to a number-specific entity with easier anaphoric uptake.

Another point here is that the behavior of NPs in existential sentences is not so different from that of their counterparts that co-occur with 'coming into existence' verbs like 'belirmek' *appear/materialize*, 'durmak' *lie/stand* and 'çıkılmak' *come/appear* in Turkish. This is shown below.

- (26) a. Sokak-ta adam belir-di.
street-LOC man appear-PAST.
'There appeared a man / men on the street.'
- b. Sokak-ta bir adam belir-di.
street-LOC IND man appear-PAST.
'There appeared a man on the street.'
- (27) a. Sepet-te elma dur-uyor.
basket-LOC apple lie-PROG
'There lie(s) an apple /apples in the basket.'
- b. Sepet-te bir elma dur-uyor.
basket-LOC IND apple lie-PROG
'There lies an apple in the basket.'

Similar to the existential predicate, these coming into existence verbs assert the existence of some entity with respect to a location rather than indicating an action. Whether or not the NP introduces a discourse referent depends on the type of the NP in question. In that sense, the behavior of NPs occurring with these verbs correlates with that of NPs in existential constructions. Arguing for the same syntactic configurations for the two structures (i.e. verbal and existential), then we provide further support for the analysis proposed in this work.

Note that the analysis presented here has certain implications for the status of the element 'bir' in Turkish and the cross-linguistic typology of the distribution of determiners. The question whether 'bir' should be treated as a numeral only or whether it should be considered as an indefinite determiner is still being addressed in recent studies. This is mostly due to Crisma (1999) and Longobardi's (2001)

observation about the existence of determiner types across languages. These researchers argue that there are no languages that have an indefinite determiner but lack a definite one. Following this line of analysis, Aygen (2002, 2007) and Öztürk (2005) maintain that making the claim that ‘bir’ is an indefinite determiner would make Turkish a highly exceptional language cross-linguistically. Besides, arguing that ‘bir’ is problematic for the head-directionality parameter as Turkish is a head-final language and ‘bir’ comes before head nouns. Therefore, their conclusion is that ‘bir’ cannot be a determiner. However, Kornfilt (2007, 2017) and Arslan-Kechrotis (2009ab) argue for the opposite view, as briefly discussed above. For instance, Kornfilt (2017:154-155) criticizes the idea that if a language has only one determiner, it should be a definite rather than an indefinite one. According to Kornfilt, the idea that Turkish has no definite determiner, and therefore, ‘bir’ cannot be an indefinite determiner is rather circular. The point here is that Turkish is dismissed as a language having an indefinite, but no definite, determiner purely based on cross-linguistic statistics. However, in that very same statistics Turkish could not appear as a counterexample, given the author’s classification of ‘bir’. As for the head-directionality issue, it argues only against an analysis of these determiners as D. However, it is fully compatible with an analysis in which determiners occupy the specifier position of DP, as proposed in the account above.

Kornfilt goes on to say that there is some good reason to argue that ‘bir’ is in fact an indefinite determiner as the distribution of ‘bir’ as an indefinite is different from that of the numeral ‘bir’ in the language. Consider the examples taken from Kornfilt (2017:155).

- (28) a. *Bir / beş yaşlı kadın*
 one / five old woman
 ‘One/five old woman’
 b. *Yaşlı bir kadın*
 old a woman
 ‘An old woman’

As is clear from (28a) and (28b), numerals precede adjectival modifiers whereas indefinite determiner follows them in the language. Similarly, the proposed analysis also has implications for the arguments about whether there are functional projections in Turkish. Some accounts like the one proposed in Öztürk (2005) claim that there is no reason to posit any functional projections such as Determiner Phrase (DP) and little *v(erb)* Phrase (*vP*) in the language. Similar arguments were made in recent work such as Boškovič and Şener (2014) where it was argued that Turkish patterns with NP languages and not DP languages. On the other hand, Kelepir (2001), Arslan-Kechrotis (2009ab) and Kornfilt (2017) among others, argue that postulating functional projections is in fact necessary, if not obligatory. In that sense, the arguments made in this work support the views that ‘bir’ is an indefinite determiner and Turkish has a DP as a functional projection. In the next section, I will look into an alternative analysis proposed for bare nominals in existential constructions and argue that it is not viable for accounting for the Turkish data.

5. Alternative bare NP analysis

That bare NPs can appear in existential constructions in some languages is attested. There is a number of studies on existential sentences and especially the properties of bare NPs in them. Some of these studies propose accounts that are different from the one offered in this paper. For instance, in their work on some Romance languages, Espinal and McNally (2011) analyze the behavior of bare nominals in

existential constructions in Spanish and Catalan. Consider the Spanish sentences below, taken from Espinal and McNally (2011: 123).

- (29) a. Hi ha *garatge* a l'edifici.
 there has garage at the.building
 'There is a garage / are garages in the building.'
- b. Hi ha *un garatge* a l'edifici.
 there has a garage at the.building
 'There is a garage in the building.'

Espinal and McNally argue that the bare nominal '*garatge*' *garage* in (29a) is number-neutral and do not license an overt pronoun. This is different from the behavior of the singular indefinite NP '*un garatge*' *a garage* which is number-specific and does introduce a discourse referent. They go on to say that bare nominals in Spanish and Catalan existential sentences show the characteristics of incorporation in which the verbal element combines with a head noun, as illustrated in (30).

- (30) V
 / \
 V N

The structure in (30) is an instance of morphological incorporation involving the combination of a noun head and a verb head to yield a larger verb head. This is different from pseudo incorporation that is essentially a syntactic incorporation. The question that arises at this point is if this would be the case for bare NPs Turkish. In other words, whether the type of incorporation observed in Turkish would be morphological incorporation instead of (syntactic) pseudo incorporation. Note, however, that Espinal and McNally originally propose the structure in (30) for bare NPs in verbal sentences in which a verb head combines with a head noun and they together form a complex predicate. The set of verbal elements that co-occur with bare NPs, on the other hand, is rather limited Spanish and Catalan. Specifically, the verbal predicates that can take bare NPs are lexically restricted to what is called 'have' predicates in these languages. In contrast, there is no restriction on bare NPs so long as the combination of the bare NP and the predicate denotes a characterizing property. The only difference between the predicates in verbal sentences and existential sentences then is that in the former the lexical verb have the formal feature 'have' whereas in the latter the lexical verb has the formal feature [Loc]. Note, however, that there is no such lexical restriction on verbs that co-occur with bare NPs in Turkish. In fact, all types of verbs, regardless of their lexical semantics, and nominal predicates can co-occur with bare NPs in the language. There is also ample evidence that incorporation is in fact phrasal in Turkish. For instance, certain focus particles like *bile* 'even', *da* 'too' and the yes/no question particle *-mI*, can appear between the bare NP and the existential verb, indicating that these two elements do not form a morphologically complex predicate acting as a single unit. This is illustrated in (31).

- (31) a. Bahçe-de [NP kedi] *de* var.
 garden-LOC cat too exist
 'There is a cat / are cats in the garden too.'
- b. Bahçe-de [NP kedi] *bile* var.
 garden-LOC cat even exist
 'There is even a cat / are even cats in the garden.'

- c. Bahçe-de [NP kedi] *mi* var?
 garden-LOC cat Q exist
 ‘Is it a cat / cats in the garden?’

The existence of such structures as in (31a-c) clearly indicates that the bare NP and the existential predicate cannot have formed a single unit morphologically. Otherwise, it would have been impossible for focus particles to intervene between the two elements. Note also that even though bare NPs are not associated with any functional projection and do not co-occur with number expressing elements such as determiners, numerals and quantifiers, nouns head can still appear with adjectival modification, as in (32a), and can be joined by way of a conjunction, as in (32b).

- (32) a. Sepet-te [NP *yeşil elma*] var.
 basket-LOC green apple exist
 ‘There is / are green apple(s) in the basket.’
 b. Sepet-te [NP *yeşil ve kırmızı elma*] var.
 basket-LOC green and red apple exist
 ‘There is /are green and red apple(s) in the basket.’

Both the occurrence of an adjective along with the bare noun in (32a) and the possibility of conjunction in (32b) indicate that the incorporated element is not just a lexical head but it is itself a phrase. Note also that both NPs keep their number neutrality even though they are modified and appear in a conjunction respectively. In that sense, it is not reasonable to posit that bare NPs in the language are not phrasal, but are only lexical heads forming a unit with the predicate morphologically.

To recapitulate, I have argued that the properties of bare NPs in existential constructions in Turkish is best accounted for by arguing that they are pseudo-incorporated into the existential verb. However, this is not the case for indefinite singular and plural NPs that were argued to be included in the DP. I have also shown that the alternative bare nominal analysis in Spanish and Catalan is not compatible with the facts in Turkish.

6. Conclusion

In this paper, I investigated existential constructions in Turkish. There are various types of NPs such as bare NPs, singular and plural indefinite NPs that can appear as pivots in existential constructions. Among these NPs, the behavior of bare NPs in these constructions is rather unexpected since they are interpreted as number-neutral and do not introduce discourse referents that may act as antecedents in the subsequent discourse. This is contrary to what is generally expected of existential structures across languages since they are generally used to assert the existence of some entity or entities, and pivot NPs typically introduce a discourse referent into the world of discourse, one that may be in an anaphoric relationship with a pronominal. In order to account for this behavior of bare NPs I argued, based on Öztürk (2005, 2009), that similar to bare direct objects in verbal sentences, idioms and light verb constructions, bare NPs in existential structures undergo pseudo-incorporation where the bare NP and the existential predicate together form a complex syntactic unit. Unlike Öztürk, however, I argued that singular and plural indefinite NPs are different from bare NPs and do not go through pseudo-incorporation. The fact that they are number-specific and can introduce discourse referents led to the conclusion that they are in fact included in DPs. Bare NPs were also shown to appear in Spanish and Catalan existential constructions, as reported in Espinal and McNally (2011). However, the current

analysis is dramatically different from their proposal since they argue that bare NPs in Spanish and Catalan go through incorporation at the morphological level in existentials. I showed, however, that bare NPs in Turkish are full syntactic elements rather than just being lexical heads. The analysis also has certain implications for the widely discussed issue of the status of 'bir' and of whether there is a need to argue for functional projections in Turkish syntax. Based on the facts presented in this work, I argued that it is reasonable, if not necessary, to treat 'bir' as an indefinite determiner and to propose the existence of functional projections in the language. Further work on existentials and the properties of their components in Turkish and other languages will shed more light on the true nature of bare nominals across all clause types.

Bibliography

- Arslan-Kechriotis, Z. C. (2009a). *Determiner Phrase and Case in Turkish: A Minimalist Account*. Saarbrücken: VDM Publishing House.
- Arslan-Kechriotis, Z. C. (2009b). Referentiality in Turkish: NP/DP. S. Ay et al. (eds.). *Essays on Turkish Linguistics: Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics*, 6-8 August 2008. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 83-92.
- Aygen, G. (2002). Finiteness, Case and Clausal Architecture. Doctoral Dissertation. Harvard University.
- Aygen, G. (2007). Specificity and Subject-Object Positions / Scope Interactions in Turkish. *Journal of Linguistics and Literature* 4, 2:11-43.
- Boškovič, Z and Şener, S. (2014). The Turkish NP. In Patricia Cabredo Hofherr and Anne Zribi-Hertz (eds.), *Crosslinguistic studies on nominal reference: With and Without Articles*, Leiden: Brill, 102-140.
- Chappell, Hilary and Denis Creissels. (2016). Topicality and the typology of predicative possession. Paper presented at SLE 49, Naples, 31 August–3 September 2016.
- Corbett, G. (2000). *Number*. Cambridge University Press.
- Creissels, D. (2014). Existential Predication in Typological Perspective. *Proceedings of the 46th Annual Meeting of Societas Linguistica Europaea*. Split, 18-21 September 2013.
- Crisma, P. (1999). Nominals without the Article in Germanic Languages. *Rivista di Grammatica Generativa* 25: 105-125.
- Diesing, M. (1992). *Indefinites*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Erguvanlı, E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. California: University of California Publications. Vol. 106.
- Espinal, M. T., McNally, L. (2011). Bare nominals and incorporating verbs in Spanish and Catalan. *Journal of Linguistics* 47:87-128. doi: 10.1017/S002222671000022
- Kelepir, M. (2001). Topics in Turkish Syntax: Clausal Structure and Scope. Unpublished PhD Dissertation. MIT.
- Kornfilt, J. (2007). Review of Öztürk: Case, Referentiality and Phrase Structure. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 2005. *Journal of Linguistics* 43, 3:736-742. Cambridge University Press.
- Kornfilt, J. (2017). DP versus NP: A Cross Linguistic Typology? In W. McClure and A. Vovin (eds.), *Studies in Japanese and Korean Historical and Theoretical Linguistics and Beyond: Festschrift presented to John B. Whitman*. Leiden: Brill. 138-158.
- Lewis, L. G. (1975). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Longobardi, G. (2001). The structure of DPs: some principles, parameters, problems. M. Baltin and C. Collins (eds.). *The handbook of contemporary syntactic theory*. Blackwell, 562-604.

- Massam, D. (2001). Pseudo noun incorporation in Niuean. *Natural Language and Linguistic Theory*, 19, 153-197.
- Milsark, G. (1974). Existential sentences in English. PhD dissertation. MIT, Cambridge, MA. Reprinted: New York: Garland, 1979.
- Milsark, G. (1977). Toward an explanation of certain peculiarities of the Existential construction in English. *Linguistic Review* 3:1-29.
- McNally, L. (2011). Existential Sentences. In C. Maienborn, K. von Stechow and P. Portner, (eds). *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning, Vol. 2*. Berlin: de Gruyter, 1829-1848.
- Modarresi, F. (2015). Discourse properties of bare noun objects. In Olga Borik and Berit Gehrke (eds.), *The Syntax and Semantics of Pseudo-Incorporation (Syntax & Semantics, 40)*. Brill: Leiden. 189-221.
- Öztürk, B. (2005). *Case, Referentiality and Phrase Structure*. Linguistic Aktuell 77, Amsterdam: John Benjamins.
- Taylan, E. E. (1987). The role of semantic features in Turkish word order. *Folia Linguistica-Tomus XXI/2-4*:215-227, The Hague: Mouton Publishers.
- Taylan, E. E. (2001). *The Verb in Turkish. (A Collection of Articles)*. John Benjamins Publishing Company.
- Tura, S. S. (1986). Definiteness and referentiality: non-verbal sentences. In D.I. Slobin and K. Zimmer (eds.): *Studies in Turkish Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 165-194.
- Weinert, R. (2013). Presentational/Existential Structures in Spoken versus Written German: *Es Gibt* and *SEIN*. In *Journal of Germanic Linguistics*. (25) 1:37-79.

Ortopedi alanında yazılmış tarihî bir tıp metni: *Risâle-i Tıbb***Betül ÖZEN¹**

APA: Özen, B. (2019). Ortopedi alanında yazılmış tarihî bir tıp metni: *Risâle-i Tıbb*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 31-42. DOI: 10.29000/rumelide. 580447

Öz

Tıp bilimi tarih boyunca en çok ilgi duyulan alanlardan biridir. Bunun başlıca sebebi insan sağlığıyla doğrudan ilgili olmasıdır. İnsanlar hastalıkların tedavisi için çok eski çağlardan beri uğraşmışlardır. Hekimler, tıbbın farklı alanlarıyla alakalı eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserler bazen ilaçlarla ilgili olmuş bazen de cerrahi alanda yazılmıştır. Yazılan eserler kendinden sonraki çağları aydınlatmış ve daha sonra yazılacak eserler için önemli birer kaynak olmuştur. Osmanlı dönemine baktığımızda da tıp alanında önemli gelişmeler olduğunu görmekteyiz. 14. yüzyıldan başlayarak tıbbın farklı konularında birçok eser yazılmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda çeviri eserlerin artmasıyla tıp bilimine önemli katkılar sağlanmıştır. Osmanlı döneminin son asırlarında yazıldığı düşünölen metinlerden biri de “*Risale-i Tıbb*” adlı eserdir. Bu metnin yazarı ve yazılış tarihi bilinmemektedir. Metin, ortopedi alanında yazılmış olup 55 varaktır. Metinde, Batı tıbbından alınma birçok kelime örneği verilmiştir. Tarihî tıp metinlerinde genellikle farmakoloji alanına ağırlık verilmişken bu metnin kırıklar ve çıkıklarla ilgili olması dikkat çekicidir. Bu çalışmada metnin tanıtımı yapılacak, dil özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Dönemin diğer eserlerinden konu ve dil yapısı bakımından farklılıklarına değinilecektir. Metin, Batı kökenli kelimelerin sık kullanılmasından dolayı önemli bir söz varlığına sahiptir. Metnin söz varlığının sözlük bilimine katkıları tartışılacak ve bu metnin, tıp tarihi bakımından önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Tıp tarihi, ortopedi, Osmanlı dönemi.

A historical medical text in orthopedics *Risâle-i Tıbb***Abstract**

Medical science is one of the most interested areas in history. The main reason for this is that it is directly related to human health. People have been involved in the treatment of diseases since ancient times. Physicians have produced works related to different fields of medicine. These works were sometimes related to drugs and sometimes in the surgical field. Written works illuminate the later years and are important sources for the works to be written later. When we look at the Ottoman period, we see that there are important developments in the field of medicine. Starting from the 14th century, many works have been written on different subjects of medicine. Especially in the 18th and 19th centuries, with the increase of translation works, important contributions were made to the medical science. One of the works that were thought to have been written in the last centuries of the Ottoman period is called “*Risale-i Tıbb*”. The author and the writing date of this work are not known. The work has been written in the field of orthopedics and has 55 page. In the work, examples of many words taken from western medicine are given. It is noteworthy that the historical medicine texts generally focus on pharmacology and this work is related to fractures and dislocations. In this study,

¹ YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Ankara, Türkiye), betul_tde93@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0990-0780 [Makale kayıt tarihi: 14.05.2019-kabul tarihi: 18.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide. 580447]

the work will be introduced. Information about language features will be given. Differences in terms of subject and language structure from other works of the period will be discussed. The work has an important vocabulary due to the intensive use of western words. The contribution of this vocabulary to the lexicography will be discussed. The importance of this work in the history of medicine will be emphasized.

Keywords: History of medicine, orthopedics, Ottoman period.

Giriş

Tıp; hastalıkları iyileştirmek, çeşitli tedavi yöntemleriyle onları önlemek amacıyla kullanılan bir bilim dalı olarak bilinir. Eski çağlardan itibaren insanlar, kendileri için farklı tedavi yöntemleri aramış ve bunun için çeşitli yollara başvurmuşlardır.

“Zamanla insanlar, faydalı ve zararlı bitkilerin tabiatta yaşayan hayvanlar tarafından ayırt edilebildiğini fark etmiş, hasta hayvanların hangi bitkileri yediğini gözlemlemiş ve bunları kendi hastalıklarında kullanmaya başlamışlardır. Ancak, faydalıyı zararlıdan ayırma sürecinde çok sayıda insan zarar görmüştür. Böylece ilk insanlar kendilerinin hem hekimi hem eczacısı olmuş; yaralarına bitki lifleriyle ağaç yaprakları bağlamış, kırıklarını ağaç dalları ve çamurla sabitlemiş, ağrıyan yerlerine güneşte ısıttıkları taşları koymuşlardır.” (Bayat 2016: 31)

Devam eden süreçte tıp ilerlemiş, bulunan ve uygulanan tedavi yöntemleri yazıya geçirilmiştir. Bu durum Türk tıp tarihi için de geçerlidir. Eldeki verilere göre, Uygurlardan başlayarak Osmanlının son zamanlarına kadar birçok tıp metni yazılmıştır. Bu tıp metinleri hastalıkların tanısı, onların çeşitli tedavi yöntemleri, tedavilerde kullanılan bitki ve hayvanlar hakkında bilgiler içermektedir. Bu eserlerin yazılış safhasını daha iyi anlayabilmek için makalenin de konusu olan *Risale-i Tıbb* adlı eserin yazılış zamanlarındaki Osmanlı sahası tıbbına göz atmakta fayda vardır.

İlaçla ya da başka tedavi yöntemleriyle iyileştirilemeyen hastalıkların, yaraların, kırık ve çıkıkların dışarıdan müdahale edilerek iyileştirilmesi tıp biliminin temel disiplinlerinden olan cerrahinin konusuna girer. Makalenin de konusunu oluşturan ortopedi ise kas ve iskelet sistemi hastalıklarına bakan cerrahinin bir koludur. Cerrah kelimesi sözlükte, yaralara bakan ve ameliyat yapan tabip (Parlatır 2009: 247) manasına gelir. Osmanlı sahasında cerrahlık ve bu cerrahlığı ortaya koyan eserler yazılmıştır. *Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Cerrâhiyyetü'l- Hâniyye, Cerrâh Mes'ûd'un Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb, Abdulvehhâb bin Yusufun Müntahab-ı Fî't-Tıbb* adlı eserleri cerrahi alanda yazılan eserlere örnek olarak verilebilir. Bunlardan *Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye*'si tıp tarihinde ilk defa cerrahi müdahaleleri minyatür resimler ile gösterdiği için büyük önem arz eder.

Avrupa ile olan ilişkilerimiz XVII. yüzyılda önce ilaç aktarımı şeklinde başlamış sonra bazı eserlerin tercümesi suretiyle daha da kuvvetlenmiştir (Uzel 1999: 487). Avrupa dillerini bilen hekimler, Batı'daki eserleri tercüme ederek ya da bu eserleri kendilerince yorumlayarak yeni eserler kaleme almışlardır.

XVIII. yüzyıldan sonra cerrahlık tıp eğitiminin bir dalı olmuştur. Özellikle 1827'de açılan tıp okulu bu konuda bir devrim yapmış, cerrahiye bir dal olarak programına almış, pratik eğitimlerini de hastanelerde yaptırarak en başta askerî gereksinim olan cerrahların yetişmeleri sağlanmak istenmiştir. (Ceylan 2012: 68)

XIX. yüzyılda Osmanlı tıbbı diğer yüzyıllara göre daha çok Batı'ya dönük ve aynı zamanda daha modern görünümü bir karakter kazanmıştır. Tanzimat ve meşrutiyet hareketleri de bunda öncülük

yapmışlardır. Bu yüzyılda Cumhuriyet'ten sonra çok daha modern bir görünüm alacak olan birçok kuruluşun temeli atılmış, modern tıp öğretimine geçiş bu yüzyılda olmuştur. (Uzel 1999:489)

Metin hakkında²

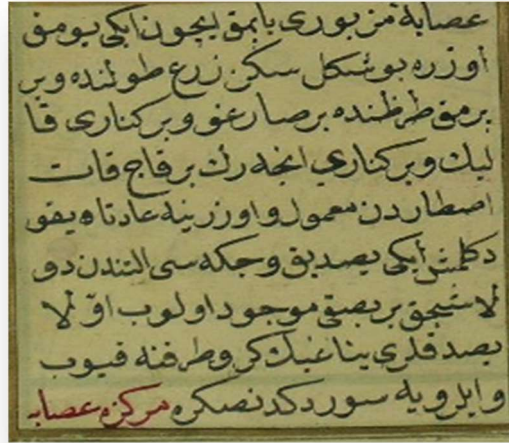
Eser ortopedi alanında yazılmıştır. Ortopedi: Kemikler, eklemler, kaslar, kirişler, sinirler gibi hareketi sağlayan organların bozukluklarını düzelteren, tedavi eden cerrahi kolu (TDK 2005: 1516) olarak tanımlanır. Eser ile ilgili örnekleri göstermeden önce bazı teknik bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Bu eser Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde 19 Hk 2965/1 numaralı bölümde kayıtlıdır. Eser adı olarak *Risâle-i Tıbb* geçmektedir. Her sayfada 15 satır bulunan eser toplam 55 varaktan mürekkeptir. Nesih türüyle kaleme alınan bu eserin müellifi, müstensih ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Konusu itibarıyla tıp bilimleri içerisinde değerlendirilmiştir.

Ölçüleri 180x120 – 120x60 mm olarak kayıt altına alınmıştır. Yaprak sayısı 1-55 aralığındadır. Kağıt türü taç arma filigranlıdır. Sırtı siyah meşin üzeri sarı kâğıt kaplı mukavva ciltlidir. Mihrabiye ve cetvelleri müzehhep yaldızlıdır şeklinde de bir not yazılmıştır (www.yazmalar.gov.tr).

İlk 50 varak vücuttaki kırık ve çıkıkları, hangi kemiğin kırığında hangi sargının kullanılacağını ve bu sargılarda kullanılan kumaş türlerini anlatırken son 5 varak ise çeşitli yaraları ve onlarda kullanılan yakaları ve dağlama yöntemlerini anlatır. Eserde kırmızı renkte yazılmış 76 konu başlığı bulunmaktadır. Sargının tarifi, sargı çeşitleri, cerrah için lazım olan malzemeler bu bölümlerden sadece bazılarıdır.

Tıpkıbasım Örneği

Verilen tıpkıbasım örneğinin Latin alfabesine aktarımı:

‘işâbe ’yi mezbûri yapmağ için iki yumağ üzere bu şekl sekiz zer’ tûlında ve bir parmağ tarzında bir şargu ve bir kenârı kalîñ ve bir kenârı incerek birkaç kat aşşârdan ma’ mûl ve üzerine ‘âdetâ yağu dikilmiş iki yaşdığ ve çenesi

² Bu eser, tarafımızca Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde “Yazarı Bilinmeyen Bir Tıp Metni: Risâle-i Tıbb Kırık, Çıkık ve Bağlar (İnceleme-Metin-Dizin)” başlığıyla çalışılmaktadır.

altından dolaşacak bir başkı mevcūd olup evvelā yaşadıkları yanağıñ gerü tarafına koyup ve ilerüye sürdükdēn soñra merkeze ‘işābe... (21a)

Eserin isminin, yazarının ve yazılış tarihinin bilinmeyişi neticesinde nüsha bilgilerine ulaşmak da mümkün olmamıştır. Ancak eserde geçen ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı örnekleri hangi yüzyılda yazılmış olduğuna dair ipuçları vermektedir. Aşağıda da sıralanacak olan örneklerden de hareketle eserin Osmanlı sahasının son dönemlerine yakın bir zamanda yazılmış olduğu düşünülmektedir. 18. ve 19. yüzyıl, Osmanlı döneminin Batı tıbbi ile diyalogunu arttırdığı dönemdir. Bu durum neticesinde eserde geçen söz varlığı ve kullanılan dil yapısı incelendiğinde bu çağlarda yazılmış olduğu muhtemeldir. Metne dair bilgilerimiz yok denecek kadar az olsa da içerisinde bulunan zengin dil malzemesi eseri incelemek ve üzerinde çalışmak için yeterli olacaktır. Eser incelendiğinde sözlük bilimine önemli ölçüde katkı sağlayabileceği gözlemlenmiştir. Birçok tıp teriminin sadece anlamı verilmekle kalmamış aynı zamanda bu terimler üzerine açıklamalar yapılmıştır. Dil bilgisi için de zengin örneklerin olduğu metin, konusu itibarıyla da önemli bir yer tutmaktadır. Bu ve buna benzer sebeplerle inceleme alanımız genişlemiş ve tıp tarihi açısından önemli veriler elde edilmiştir.

Metinde 57 yerde der-kenar bulunmaktadır. Bunlar metin içinde yazılanlara ilave olarak yazılmış açıklayıcı ifadelerdir. Bu der-kenar örnekleri cümle şeklinde geçmemektedir. Örneklerden bazıları şu şekildedir:

burnıñ yumuşak yeriniñ sarğusu (20b)

dirsek kırığı sarğusu (37a)

Metinde bazı şekil örnekleri de vardır. Beş yerde X şekli, iki yerde V şekli, iki yerde de T şekli geçmektedir. Başka bir şekil örneği bulunmamaktadır. Bu şekiller sargının bağlandığı esnadaki özelliğini göstermektedir.

eğer bir bağıñ devirleri birbiri üzerinden geçerken bu resm üzere V geçerler aña esbakā’ dirler dirler ve eger iki kere bu resm üzere V birbiri üzerinden vaz’ olsa...(5b-6a)

buruniñ kökünden geçerek evvelki geçen ile şekil X şalibde teqātu’ idüp yine enseye vāşıl olduğda bu minvāl üzere ‘amel olunur (17b-18a)

bir bağıñ iki devirleri birbiri üzerinde geçerken bu resm üzere X geçerler(5b)

bu şekilde T ve on sekiz başlı bağ vaskülit ve aşkı bağlar misillü ve işābe-i zātü’l şekil ya’ni her güne ma’lüm şekillerden birine benzedilmiştir (6a)

Metnin konusu

Metin ortopedi alanında yazılmış olup kırık ve çıkıkların tedavisi ve tedavilerde kullanılan sargı yöntemleri hakkında bilgiler içermektedir.

kırık ve çıkık ‘uzuvlarına ve ahkām ve ba’zı lāzım olan ‘ilācları murād olan mahallerde turgurmak için şaqaṭ ve kırık ‘uzuvu vaz’ tab‘āyisinde turgurmak için istidirāt-ı keşire ile üslüb-ı fendi cerraḥiyye üzere kullandıkları şeylere ‘işābe ya’ni bağ dinür (1b)

bu bağ kolda ve plakda **kırık ve çıkıkları** ve sād yaraları bağlamak veridiñ bollaşmasına ve mafşalların ezilmesinde el ve ayak şişlerinde ve sâ'ir bu mişillü yerlerde isti' māl olunur (2b,3a)

Metinde sargılar, bezler, bunların bağlanış şekilleri sıkça geçmektedir.

beziñ boyu uzun ve eni tar olmalıdır ve bu bezlere yara **bağlanmazdan** evvel band ya'ni bağ ve bağlandıktan soñra bandaj ya'ni şargu tesmiyye olunur (2a)

pek a'lā ve muntazam ve metin **şargu şarılır** ve bu yumağı bir elinden öbür eline alur iken düşürmeyerek bir elinden öbür eline alup virmeli (8a)

geçürüp ve vāfir çeküp ve şıkışdırdıktan soñra **şargunun** yakısını başın eñrafına devr idüp ve ucu **iğnelenür** (16b)

bu şeridlerin yukarıdakini eñseden dolaşdırup alınma ve aşağıdakilerini eñseden dolaşdırup boynın eñrafına **band** olunur ve bu hicāb beviz yandığı vaqt kullanılır (23b)

küçük bu **yumağı** kalb etdikde büyük yumağ ile tutdurarak yara yeri örtülür ve bu şargu omuz başından kesildikde kullanılır (35a)

Eser, cerrahi alanda yazılmıştır. Çoğunlukla kırık ve çıkıkların tedavisi anlatılmıştır. Ancak bazı yerlerde farklı hastalıklarla ilgili tedavi yöntemleri de anlatılmaktadır. İç hastalıkları ile ilgili farklı örnekler aşağıda belirtilmiştir.

taş çıkarmak için kesildikde ve dışarıya ma'denler akan yaraları şık şık değışdirmek lāzımdır ve yarayı çözmezden evvel tekrar üzerine konup ve bağlanacak şeylerin mecmu' i hāzır olmalıdır (9b)

tamarların bağlarını beze şarup sâ'ir şeylerden ayruca koyup ve yaranın üzerine başkı koduktan soñra şarılır (12a)

Metinde hastanın nasıl hareket etmesi konusunda bilgiler de verilmektedir.

döşeğe yatırup **kolunu yaşdıķ üzerine koyup** meded hāli üzere terk olunup bir 'arızadan korçulmaz olduğı vaqt **kımıldamasun** diyü boynuna aşılır (36b,37a)

gerilmekden men' etsün diyü kanburca başkı dirseğın bükümüne koyup ve bağıñ bakısıyla tutturulur ve yigirmi ve yigirmi beş gün **yaşdıķ üzerine koyarak** hāli üzere terk olunup ve ba'dehü boş boş açup kapamağa alışdırılır (37b)

ba'dehü bir ufağ kāğıda veyā bir yaprağ üzerine kıymak **merhemi sürüp açılan yere konıla** ve ba'dehü **yaşdıķ koduktan soñra** kollarda ise ve bacaklarda ise şargı ile şarmalıdır (52a)

Metnin çeşitli yerinde sözlük bilimine katkı sağlayacak derecede tıp terimlerinin tanım ve açıklamaları yapılmıştır.

eger bir bağ evvel şarılan halkaviniñ üç bölükde bir bir bölüğünü açık bir kırık şarılsa aña **çenber bağ** dinür (4b)

bir bağıñ alt kenarı üst olmak üzere bükülerek şarılsa aña **'işābe** 'i **maqlüb** dinür (4b)

devri münharifle mevzū' iken ya'ni geri şararken birbirlerine doğunmasa aña **sürtme bağ** dinür (5b)

bu nev' pehlûvân yaqûsına permanân dinür (52b)

yara bağlanmazdan evvel band ya'ni bağ ve bağlandıktan sonra bandaj ya'nî şarğu tesmiyye olunur (2a)

merkez-i 'işābe ya'ni yumakların cem' olduğu yere dirler (3a)

bu şarğu bacakda vāriş ya'ni varidleriñ bollaşmasına ve bacaklarıñ şişlerinde ve ba'zân sâdece edevât tutdurmağa dağı kullanılır (50a)

biraz vaqt işletmek murād olunur ise aps-pastik ya'ni cāzibe merhemler ile şarıla (52b)

kesr tarafı aşağı olmak üzere yazı kalemi gibi tutulur ya'ni orta parmak zaḥm-keşiñ bevezinde olur (55a)

Örnek verilen metinlerin bir tablo dâhilinde gösterimi şu şekildedir:

Terim	Açıklama / Tanım
çenber bağ	bir bağ evvel şarılan ḥalkāviniñ üç bölükde bir bir bölüğünü açık bir kırık şarılsa
'işābe'i maqlûb	bir bağıñ alt kenarı üst olmak üzere bükülerek şarılsa
sürtme bağ	devri münḥarifle mevzû' iken ya'nî geri şarken birbirlerine doḡunmasa
permanân	pehlûvân yaqûsı
bandaj	şarğu
merkez-i 'işābe	yumaklarıñ cem' olduğu yer
vāriş	varidleriñ bollaşmasına ve bacaklarıñ şişleri
aps pastik	cāzibe merhemler
orta parmak zaḥmkeşiñ bevezinde	kesr tarafı aşağı olmak üzere yazı kalemi gibi tutulur

Metnin dil özellikleri

Eserde geçen ses, şekil ve söz varlığıyla ilgili bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Ses özellikleri

Düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırı kelimeler

Osmanlı döneminin sonu ve Türkiye Türkçesinde daha çok düzlük yuvarlaklık uyumu görülürken, Eski Anadolu Türkçesi ve Klasik Osmanlı sahasında bu uyum söz konusu değildir. Ancak Batı Türkçesinin son devrinde bu uyum görülmektedir. Metinde de düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan birçok örnek mevcuttur.

başları enseden dolandırıp eliniñ üzerine bağlanur (18b)

çenesi altından karşı tarafıñ zāviyye'yi fekkiyyesinden kulağı önünden yukarı depeye ve kafanıñ yukarusından öbür tarafıñ depesinden aşağı inerek kulağı önünden ve çenesi altından vardıkda potları topalayup ve çenesini kavrayarak üç yāḥūd dört ve yāḥūd beş devir etdikden sonra bağıñ yaqûsını başıñ etrafına devir iderek tamām olur (23a)

bağ **şarılurken** biri biri üzerinden geçen mağalleri dağı **dikilür** (33b)

Ünsüz benzeşmesi kuralı yoktur

Metin Osmanlı sahası örneği olduğu için sert ünsüzlerin benzeşmesi kuralı görülmemektedir. Örnekler aşağıdaki gibidir:

ba' dehū boş boş açup kapamağa **alışdırılır** (37b)

yağular ile yarayı **birleşdirüp** ve tiftikler ve tülānī başkılar **kondukda** bağıñ yağısını üzerlerine devir iderek sābit kılinur (39a)

hemān **desdeleyüp** bir elinden öbür eline alarak çözmelidir (10b)

Şekil özellikleri

Geniş zaman kullanımı

Metin baştan sona geniş zaman ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Geniş zamanla birlikte edilgen yapıların da sık kullanıldığı görülmüştür. Bilgi vermek amacıyla yazılan böyle metinlerde bu yapının olması doğal bir durumdur.

bağıñ yağısını cesediñ eṭrāfina devr iderek tamām **olunur** (34b)

aşağı başlarına birer şerid **gelür** (23b-24a)

el besisi koyarak kullandığı gibi eliñ yanmasına dağı **kullanılır** (41a)

yuğaru kaldırup depeye **iğnelenür** (14b)

çifti ve üçlüsi ve dağı ziyādelisi **olur** (14b)

pehlüvān yağısına permanān **dinür** (52b)

Geniş zaman yapısının temel oluşturduğu metinde az da olsa farklı yapılar görülmektedir. Gereklik örnekleri şu şekildedir:

şehādet parmağıyla başup ve şıkmağa diğkat **etmelidir** (3b)

ğoli kırık ve çıkık hasta döşekde **oturmali** (13a)

Aynı zamanda şartlı birleşik yapılar da metin içerisinde bazı yerlerde geçmektedir:

kemük yaraları biri biri üzerine **binmiş ise** omuzı gövdeden ırak vaz'-ı tab' iyyesine getürmek için lāzımdır (33b)

şarğı bir yumağ üzere **yapılmış ise** eliniñ baş parmağıyla ve öbür iki parmakları arasına alup güyā bir mīl üzerinde duz gibi çevirerek şarmalıdır (7b)

yeniden şarmağ iktizā **ider ise** iş gerüye kalur (8b)

Çok az sayıda emir kalıbı kullanılarak rica-istek yapılarının olduğu tespit edilmiştir.

*yan şarfında durup her şeyi güzelce **ko**ya (13a)*

Yine çok az geçen kelimelerden bir tanesi de gelecek zaman yapısıdır. Bu ek Muharrem Ergin'in verdiği bilgilere göre; Eski Anadolu Türkçesinin sonunda partisip özelliğiyle ortaya çıkmaya başlamış, Osmanlı ve Türkiye Türkçesi sahasında da gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır. Bu iki dönemde gelecek zaman eki olarak bu ekten başka ek olmayıp nereden geldiği belli değildir (Ergin 2009: 303).

*bu taḫsīm ḡayet şahīḥ oldığına bināen bir daḫı böyle beyān **ideceğiz** (7b)*

*tiftik mişillü şeylerin kendiliğinden **düşecekdir** (10b)*

Uzun cümleler (bağlaç, edat, filimsi)

Eserin cümle yapısı uzun cümlelerin çokluğuyla ortaya konmaktadır. Cümleler, gerek bağlaçlarla gerek edatlarla gerekse de filimsilerle uzatılmıştır. Yer yer kısa cümleler olsa da cümleler konunun akışını daha iyi anlatabilmek için uzun ve kurallı olarak karşımıza çıkmaktadır.

*yaraların üzerine **konulmuş** olan apārel ya' nī taḫımları kaldırmanıñ tariḫi yaraları çözmenniñ vaḫtı ve müddeti ve da'imā yaraların taḫ'ına ve iḫer olunan 'amel-i cerrāhiyyeniñ nev'ine ve mevsimine ve zuhūr **iden** 'āvārızına göredir (9a)*

*çenesi altından dolaşdırup tekrār yaraniñ üzerine **geldikde** yine bir elinden öbür eline yumaḫları deḫişdirerek bir ilmek daḫı **yapup** ve ba'dehū yine başıñ etrafına dolaşdırup bir ilmek daḫı **yaparak** bağ tamām **oldukda** uçlarını iḫne ile tutdurulur (15b)*

*köpricik kemüḫi şarmak **içün** cerrāḫ muḫaddemā ḫāzırladığı cem'-i ālātı ile hastanıñ önünde ḫura uyluḫ ve bacaḫ kırığı şarmak **içün** hastanıñ yan şarfında durup her şeyi güzelce **ko**ya ve şaşurup ḫāḫ öteye ve ḫāḫ beriye gezinmemek **içün** uyarına göre bir perde şābit ḫurup diḫḫat ile iḫeriyi hūner etmeli (13a)*

*başlayup cem'-i etrāfını maḫarasıyla kesdikde uşūl ile deriyi kaldırup ve rüzḫār doḫunmasun ve ḫasta çok eziyet çekmesün **diyü** yeniden çıkan zarı yaşıldup tekrār yaraniñ üzerine **komalıdır** (52a)*

İsim ve sıfat tamlamalarının çokluğu

Durumları daha iyi anlatabilmek ve akılda canlandırabilmek maksadıyla birçok metinde olduğu gibi bu metinde de isim ve sıfat tamlamalarına başvurulmuştur.

Sıfat tamlamasına örnekler:

*bir **tarafi ince** ve bir **tarafi ḫalıñ maḫallere** poḫ olmasun diyü yaparlar (4b)*

*eger bir **bağ** evvel **şarılan ḫalkaviniñ üç bölükde** bir bir bölüḫünü açık bir kırık şarılsa aña çenber bağ dinür (4b)*

*baḫın **üst tarafi alt olup** ve **iç yüzi** diş gelmek için **elendiği yumaḫı** ḫalb etmek gerekdir (5a)*

İsim tamlamasına örnekler:

baş şarguları ve göğüs şarguları ve kol ve ayak şarguları tesmiye olunur (7b)

apârel ya'ni taqımları kaldırmanıñ tarihi yaraları çözeniñ vaqtı ve müddeti ve da'imâ yaralarıñ tab'ına ve içeri olunan 'amel-i cerrâhiyyeniñ nev'ine ve mevsimine ve zühür iden 'âvârızına göredir (9a)

şeridleri burunıñ kökünde teqâtu' itmek üzere yukarı kaldırıp depeye doğru getirüp şargunıñ uçları ile enseye rabt olunur (18a)

Söz varlığı

Metinde en çok geçen kelimeler şu şekildedir:

bağ: 193 kez geçmektedir. Anlamı: Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, şerit vb. düğümlenebilir nesne (TDK 2005: 176).

bu nev' bağ her ne vaqt şarılacak yer çok ve aştar kışa olur ise ol vaqt kullanılır (5b)

'işâbe: 151 yerde geçmektedir. Anlamı: Yaraları sarmakta kullanılan yara bandı manasındadır.

iki yumaklar birleşüp boyunlarında kalan mahalle merkez-i 'işâbe ya'ni yumakların cem' olduğu yere dirler (3a)

yumak: 76 yerde geçmektedir. Anlamı: Yuvarlak biçiminde sarılmış iplik, yün vb. şey (TDK 2005: 2198).

aştarı iki başlarından bükülerek iki yumak olmak üzere toplansa aña iki yumaklı bağ dirler (3a)

şargu: 132 kez geçmektedir. Anlamı: Vücudun bir bölümünü yerinde ve baskı altında tutmak amacıyla uygun biçimde sarılmış şerit (TDK 2005: 1703).

bu bezlere yara bağlanmazdan evvel band ya'ni bağ ve bağlandıktan sonra bandaj ya'ni şargu tesmiye olunur (2a)

yara: 84 kez geçmektedir. Anlamı: Keskin bir şeyle veya bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik (TDK 2005: 2132).

cerrâh iyüce şarmanıñ tarihi öğredir ve yaranıñ üzerine düğüm gelmesün diyü bağı yarasız yerde bitirmeğe sây etmeli (9a)

Metinde çok az geçen örnekler:

basıcı kelimesi 1 kez geçmektedir.

bandaj konparesak ya'ni basıcı bağ aña dir (7a)

konparesak kelimesi 2 kez geçmektedir.

bandaj konparesak ya'ni basıcı bağ aña dir (7a)

şişkinlik kelimesi 1 kez geçmektedir.

*gevşek olursa **şişkinlik** götürmez ise de yine parmak şığacağ kadar bol olursa yeniden sarmalı (9a)*

Benzetme ögelerinin kullanımı

Genellikle “gibi” ile bir nesnenin başka bir nesneye benzetilmesi durumu örnekleri söz konusudur.

*alât-ı mezkûre beş nev' ile tutulup nev'-i evvelde zaḥm-keşiñ kesr tarafı aşağı olmak üzere **yazu kalemî gibi** tutulur ya'ni orṭa parmağ zaḥm-keşiñ bevzinde olur (55a)*

*yine kesr tarafı yukarı olmak üzere **neşter gibi** tutulur (55a)*

*iki parmakları arasına alup güyâ bir mîl üzerinde **duz gibi** çevirerek şarmalıdır (7b)*

*üç bölüğe bir bölüğünü örterek şeridleri aşağıdan dizüp **halka gibi** kucaqlayacak başkaları daḥı bu şürette dizdikde...(42b)*

Batı kökenli kelimeler

Osmanlı sahası tıp metinlerinin söz varlığında Türkçe kelimelerin dışında Arapça kelime sayısının ağırlıkta olduğu bilinmektedir. Daha sonra Farsça ve diğer dillerden örnekler görülmektedir. İncelenen metinde Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra Batı kökenli kelimelerin de sıkça geçtiği tespit edilmiştir. Bu durum metnin yazarının yaşadığı dönemde Batı tıbbıyla ilişkilerin başladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Batı kökenli kelimelerden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

*bu bağ kolda ve **plakda** kırık ve çıkıkları ve sâd yaraları bağlamak...(2b)*

Açıklama: Kemikte bir bölüm olarak değerlendirilir.

***bandaj-ı kompoze** ya'ni 'işâbe-i mürekkeb aña dirler ki bir kaç parça bağlardan yapılmıştır (6a)*

Açıklama: Bağların birleştirilmesi, yeniden oluşturulması gibi değerlendirilir.

***konparesak** ya'ni basıcı bağ ve bandaj açıs büyük ya'ni tışaru atıcı bağ diyü tesmiyye iderek dört nev'...(6b)*

Açıklama: Bir bağ çeşidi olarak değerlendirilir.

***konfântik** ya'ni tuṭucu bağ ve o nessân ya'ni birleşdirici bağ...(6b)*

Açıklama: Bir bağ çeşidi olarak değerlendirilir.

*yaraların üzerine konulmuş olan **apârel** ya'ni taḥımları kaldırmanın tariḳi yaraları çözmeniñ vaḳtı ...(9a)*

Açıklama: Malzeme manasına gelmektedir.

*evvelâ **ampütasyon** ya'ni bir 'uzvı kesmek için...(12b,13a)*

Açıklama: Herhangi bir şeyi kesme, tedavi etme manasına gelir.

*kol şiryânlarının **anevrizmasında** yine yaturup kolını döşeğın kenârına uzatmalı (13a)*

Açıklama: Bir atardamarın bir noktasında oluşan ur biçimindeki gevşeme şişkinliği (TDK 2005: 122).

yâhūd ğum elâstikden ma‘ mül tanpon kondukdan soñra...(20b)

Açıklama: Elastik: Esnek anlamına gelmektedir. Tampon: Yarayı kapamaya yarayan maddedir.

lâniber tesmiyye kıllınan dişli aştar ve bütünir dinülen delikli aştar ve katmerli başkılar...(28b)

Açıklama: Bir astar çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

taşim olunur kırık kemük ile şargu arasında potlaşmış deri girmesün diyü...(37a)

Açıklama: Büzülme, hatanın oluşması anlamı gelse de burada derinin sağlıklı bir şekilde yerine gelememesi anlamı taşır.

yara bağlanmazdan evvel band ya‘ ni bağ ve bağlandıktan soñra bandaj ya‘ nî şargu tesmiyye olunur (2a)

Açıklama: Sargının daha iyi tutması için etrafının çevrilmesi durumudur.

Metinde vücudun bölümleriyle ilgili belli başlı isimler geçmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

kol ve plak (2b), ver’id (toplardamar) ve mafşal (eklem) (2b), el ve ayağ (2b), baş parmak (5a), kol ve bacak (6a), omuz (6a), baş kol ve ayağ (7b), köpricik kemüğü (13a), şiryân (atardamar) (13a), ense (14a), çene (15b), depe (başın üst bölümü) ve çene (16a), burun (17b), yanağ (19a), kulağ (19b), şakağ (24a), dirsek (32b), bazu (34b), ‘arşak kemüğü (diz kapağı kemiği) (46a), diz kapağı (47a)

Sonuç

İncelediğimiz eser, yaraların tedavisinden kırık ve çıkıkların farklı sargı yöntemleriyle anlatılmasına kadar birçok konuda bilgi vermektedir. Aynı zamanda bu bilgileri verirken Arapça, Fransızca gibi farklı dillerden örnekler verip tanım ve açıklamalar yapması eseri değerli kılan diğer özelliklerden biridir. Eser incelendiğinde sözlük bilimi, anlam bilimi, Türkçenin tarih içindeki seyri, Türk tıp tarihi gibi konulara katkı yaptığı görülmüştür. Bu durum tarihî tıp metinleri üzerinde çalışanlar için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Tarihî tıp metinleri içerisinde ilaç bilimi alanında yazılmış eserlerin daha fazla olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Üzerinde çalışılan bu metne benzer niteliklere sahip cerrahi metinlerin çok olmadığı görülmektedir. O sebeple eser, farklı bir önem kazanmaktadır. Bu tarz çalışmaların tarama sözlüklerine, derleme sözlüklerine katkısı olacağı muhakkaktır. Aynı zamanda tarihî tıp terimleri sözlüğü çalışmalarına da önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca diğer dönemlerde yazılmış tıp metinleriyle karşılaştırma yoluna gidilerek çağlar içinde ne gibi değişikliklerin olduğu tespit edilebilecektir.

Kaynakça

- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Ceylan, İ. (2012). *Türklerde Cerrahinin Gelişimi*. Ankara: Türk Cerrah Derneği.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Uzel, İ. (1999). “Osmanlı-Türk Tıbbı” *Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye. C.8, s.485-489.

www.yazmalar.gov.tr (Erişim: 15.02.2019)

-mA ve -mAK: Cümlede anlam oluşumundaki işlevsellikleri**Ece PİRİM¹****Celile Eren ÖKTEN²**

APA: Pirim, E.; Ökten, C. E. (2019). -mA ve -mAK cümlede anlam oluşumundaki işlevsellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 43-62. DOI: 10.29000/rumelide.580452

Öz

Bu araştırmada, -mA ve -mAK fiilden isim yapma eklerinin kullanımında yaşanan zorluklar, oluşturulan materyallerle en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Öğrenciler özellikle -mA isim fiil ekinin iyelik ekleriyle kullanımını kavramakta zorlanmaktadırlar. Halbuki Türkçede iyelik yapısı, birleşik tümcenin iskeletidir (Sebzecioğlu,2016). Bunun yanı sıra bu eklerin günlük hayatta sıfat yapma, amaç, sonuç, karşılaştırma ve ayrıcalık belirtme görevlerini de yerine getirmekteyken (Göksel ve Kerslake, 2005; Ketrez, 2012; Toptaş, 2016; Sebzecioğlu,2016) yabancılara Türkçe öğretiminde bu işlevler kısıtlı Şekilde verilmektedir. Özellikle yan tümce kurmada kullanılan bu eklerin öğrenci tarafından iyi kavranamaması öğrencilerin gelecekte yazacağı akademik metinlerin tutarlılığını ve okunabilirliğini düşürecektir. Araştırmada öğrencilerin bu ekleri bütün işlevleri ile günlük hayatta nasıl kullanacaklarını kavramalarını sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca AOD (Avrupa Dilleri Ortak eree Programı) A2 ve B1 seviyelerindeki üretim bölümü yazma ölçütleri göz önünde bulundurulurken yan tümce bağlayıcılarının kullanımına göre etkinlikler düzenlenmiştir (AOD Yeni Sayı, 2017). Ayrıca AOD ölçütlerinin gerektirdiği çeşitliliği sağlamak için gazete, video, tabela, karikatürler, duvar yazıları vb. materyallerden yararlanılmıştır. Araştırmanın yöntemi olarak eylem araştırması seçilmiş ve eylem araştırması türlerinden olan uygulama yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmada veriler ön test, son test, görüşme ve gözlem yoluyla toplanmıştır. Ön test, görüşme ve gözlem yoluyla edinilen verilere göre etkinlikler ve program oluşturulmuş; öğrencilere sunulmuştur. Bu ders alma sürecinin sonunda son test uygulanarak öğrencilerin konu hakkındaki becerileri ölçülmüş ve çıkan sonuçlara göre yeni bir öğretim sıralaması teklif edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Adlaştırma, Türkçe öğretimi, yan tümce, zarflaştırma.

-mA and -mAK: Functions in meaning formation in the sentence**Abstract**

In this study, it is labored to reduce the difficulties, which is arising from using -mA and -mAK nominal and converb suffixes. The learners especially struggle to understand the combinations of -mA suffix and possessive suffixes. However, possessive structures are the skeleton of compound sentences in Turkish language (Sebzecioğlu,2016). Besides, the functions of these suffixes are taught so limited for the foreign learners, while they can be marks of purpose, concession and comparison in the sentences (Goksel ve Kerslake, 2005; Ketrez, 2012; Toptas, 2016; Sebzecioğlu,2016). If learners can't understand the functions of these suffixes -especially when creating compound sentences- their academic writings probably will lose their coherence and readability. In this study, the activities were

- 1 YL Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü (İstanbul / Türkiye), eceprm@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7052-6994 [Makale kayıt tarihi: 27.02.2019-kabul tarihi:15.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580452]
2 Do. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü (İstanbul / Türkiye), celile@yildiz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5541-648X.

organized according to the way the learners can perceive all functions of these suffixes in daily life and academic life. Moreover, the activities were organized to emphasize the role of these suffixes as subordinate clause, by considering CEFR (Common European Framework of Reference for Languages, 2017) writing criteria for A2 and B1 levels in production section. In addition, newspapers, videos, signboards, caricatures, graffiti etc. are used as materials in order to provide variety due to CEFR's requirements for A2 and B1 levels. The implementation approach of case study is used as method. The data was collected through pretest, posttest, interview and observation. The activities and programme are created due to this data, and, presented to the learners. After applying activities, the learners' skills were evaluated and a new teaching order of -mA and -mAK suffixes practicing was offered.

Keywords: Nominalization, teaching Turkish, subordinator, clause.

Giriş

Öğrenciler, birleşik tümce kurmayı sağlayan, fiilden isim yapma ekleri olan -mA ve -mAK eklerini kullanırken sözdizimsel açıdan bazı sorunlar yaşamaktadır. Bunun sebebi yabancılara Türkçe öğretiminde -mA ve -mAK eklerinin işlevlerinin kısıtlı öğretilmesi ve öğrencilerin bu eklerin nerede ve ne zaman kullanılacağını kavrayamamasıdır. Özellikle -mA ve iyelik ekleri ile oluşturulan yapıların işlevlerini kavrama eksik kalmaktadır. Örneğin, “Kartal’dan Taksim’e gelmem tam iki saat sürdü.” tümcesinde -mA ekini özne görevinde ve “Çocuklarımın iyi üniversitelere gitmesini istiyorum.” tümcesinde ise nesne görevinde kullanılan bir yapıda görmekteyiz. Öğrenciler bu noktada -mA ekinin işlevlerini ayırt edememektedirler. Dolayısıyla öğrenciler, doğru yönlendirmeler ve açıklamalar yapılmadığı için bu eklerle birleşik tümce kurmaktan kaçınmaktadırlar. Bunun yanı sıra bu eklerin günlük hayatta sıfat yapma, amaç, sonuç, karşılaştırma ve ayrıcalık belirtme görevlerini de yerine getirmektedir (Göksel ve Kerlake, 2005; Kerez, 2012; Toptaş, 2016; Sebzecioğlu, 2016). Fakat yabancılara Türkçe öğretiminde bu işlevler kısıtlı şekilde verilmektedir. Özellikle yan tümce kurmada kullanılan bu eklerin öğrenci tarafından iyi kavranamaması, onların -DIK, -(y)AcAK ve (y)İş gibi sıradaki fiilimsi yapılarını kullanmada da zorluklar yaşamasına sebep olmaktadır.

Filimsi yapıları işlevlerine göre üç sınıfta incelenebilir. 1. İsim fiiller: Bunlar, isim tümcelerinin çekimsiz fiilleridir. 2. Sıfat fiiller: Bunlar, ilgi tümcesinin çekimsiz fiilleridir. 3. Zarf fiiller: Bunlar, zarf tümcesinin çekimsiz fiilleridir. Türkçedeki fiilimsi eklerinin çoğunluğu yukarıda belirtilen üç tür çekimsiz fiilden sadece birini oluşturabilir. Bununla birlikte, -DIK, -(y)AcAK, -mA ve -mAK ekleri tek bir yapıdan veya yan tümce türünden daha fazlasını oluşturabilirler (Göksel&Kerlake, 2005:84-85).

Örneğin, -mA eki “Benim de yemeğe katılmam arkadaşımın hoşuna gitmedi.” cümlesinde *katılmak* fiili ile birleşerek adlaştırma yapmıştır ve iyelik eki almıştır. “İlaç içmeme rağmen ateşim düşmedi.” cümlesinde ise -mA eki rağmen edatıyla birleşerek karşılaştırma anlamı içeren bir yan tümce oluşturmuştur. Bu çalışmada üzerinde durulan -mA ve -mAK ekleri isim fiil başlığı altında verilmektedir. Korkmaz (2007), -mA ekinin -mAK kılış adındaki -k sesinin zamanla ünlüler arasında düşmesiyle meydana geldiğini vurgulamaktadır. Ona göre, -mAK eki fiillerin hareket adlarını oluşturup hareket bildirirken -mA eki hareket bildirmez ve fiilindeki oluş ve kılışı bir iş adına dönüştürme özelliği vardır. Ergin’e göre (2007:185-186) ise:

-mAK eki fiillerin hareket hâlini ifade etmektedir ve fiilleri bir zaman, kişi, şekil vs.‘ye bağlamadan kullanabilmek için bu ek gereklidir. Bu ek aynı zamanda bazen “çakmak, yemek” gibi hareket ifade etmeyen nesne isimleri de yapabilir. -mAK ekindeki sondaki k konsonantının sedasızlaşması ve yumuşaması dolayısı ile -mak ve -mek’li isimler çekim esnasında bir çok defa -ma ve -me’li isimlerle

karıştırılmaktadır. -mak ve -mek'in hareket isimleri yapmasına karşılık -ma ve -me'nin fonksiyonu iş isimleri yapmaktır diyebiliriz. -ma ve -me bu bakımdan daha güçlü bir fiilden isim yapma ekidir. Bu durumda -mak ve -mek'in yapım ekliği belli belirsiz bir yapım ekliğidir.

Tahsin Banguoğlu ise (2007:265-270), -mA ekinin Eski Türkçe'de sıfat ve sıfattan gelme adlar yaptığını, o dönemde sıfat fiil olarak değerlendirildiğini fakat bu işlevinin yine o dönemde sona erdiğini söyler (kesme aş, köçürme oçak, barma yıl vb.).

Dolayısıyla birden fazla yapı kurulmasını sağlayan bu ekler öğretilirken kısıtlı bilgi vermek yerine bu eklerin tüm görevleri hakkında bilgi verilmelidir. Bu sebeple hedefleri Türkiye'de bir üniversitede okumak olan öğrencilerin bu eklerin işlevlerini daha kolay anlayabilmesi için birleşik tümce öğretiminde yan tümcenin ana tümceyle karşılaştırma, amaç, sonuç ve ayrıcalık gibi anlamsal bağlar kurmasına yarayan yan tümce bağlayıcıları üzerinde durulması gerekmektedir. Bu noktada araştırma konumuz olan -mA ve -mAK ekleri, yan tümce bağlayıcıları çerçevesinde ele alınmıştır. Etkinliklerde bu eklerin, birleşik tümcede nasıl bir karmaşık yan tümce bağlacı işlevi gördüğü anlatılacaktır.

Göksel ve Kerslake (2005: 472), yan tümce bağlayıcıları için “İki cümle veya iki büyük söylem parçası arasında birbiriyle ilişkili ve yeni söylenen ifadede içeriğin, kendisinden önce gelen ifadede neler olduğunu belirten bir bağ kurulmasını sağlar.” tanımını kullanmaktadır. Karmaşık yan tümce bağlayıcıları, iyelik, çıkma, bulunma hâlleri ile tümleçlerini belirterek ve adlaştırarak bir yan tümce oluştururlar. Bu yapılarla eğer tümcenin fiiline ait bir özne yoksa fiil -mAK (masdar eki) ile adlaştırılır; fiilin bir öznesi varsa bu özneye uyumlu bir iyelik eki taşıyan -DİK (geçmiş) veya -mA (geçmiş olmayan) ekleri ile adlaştırılır (Zeyrek ve Webber, 2008).

AODÇ (2017), bağlayıcıları söylem bakımından yazma üretimi bölümünde yaratıcı yazma ve rapor ve makale yazma başlıkları altında incelemektedir:

Yaratıcı yazma bölümünde, bir metinde net bir şekilde birleştirilmiş basit kelimeler ve deyimlerden, ilgili türün uzlaşmalarını takip eden, açık ve iyi yapılandırılmış sorunsuz bir akışa sahip metinlere kadar her şeyin söylemi oluşturmaktadır. Rapor ve makale yazma bölümünde ise basit bağlayıcılarla birleştirilmiş cümlelerden, etkileyici ve mantıklı bir yapıyla sorunsuz bir akışa sahip ifadelerle kadar her şeyin söylemi oluşturur (AODÇ,2017:74-75).

Bununla birlikte bağlayıcılar konusuna bağdaşıklık ve tutarlılık başlığında da yer verilmiştir.

B1 seviyesindeki bir öğrencinin bağlayıcı (ancak vb.) kullanarak söylemsel basit bir metinde karşı argüman geliştirebilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu seviyedeki bir öğrenci, birbirine bağlanmış bir dizi kısa, ayrı ve basit yapıları ard arda doğru şekilde sıralayabilmelidir. Bunun yanı sıra sınırlı sayıda birleştirici araç kullanarak daha uzun cümleler kurabilmesi ve bunları birbirine bağlayabilmesi (örneğin, bir hikâyede) gerekmektedir. A2 seviyesindeki öğrenciler ise bir hikâyeye anlatmak veya bir olaydaki basit noktaları tasvir etmek için en çok kullanılan bağlayıcılarla basit cümleleri birleştirebilmelidirler. Buna ek olarak, bir grup kelimeyi basit bağlayıcılar olan “ve”, “çünkü” ve “ama” ile birleştirebilmelidirler (AODÇ, 2017:75-76).

Türkçeye baktığımızda, yan tümce bağlayıcılarını basit ve karmaşık yan tümce bağlayıcıları olarak iki şekilde incelemektedir:

Basit yan tümce bağlayıcıları çekimsiz fiile gelen tek bir ekle bu fiili zarflaştırırlar. Örneğin, “Kafiye hamam beni kucakladı, yanağını yanağıma sürterek iyi yolculuklar diledi.” (Zeyrek ve Webber, 2008:67)

Bu örnekteki -(y)ArAk eki basit yan tümce bağlayıcısı olarak tanımlanmaktadır. Karmaşık yan tümce yan tümce bağlayıcıları ise genellikle edat olan (örneğin, rağmen, için, gibi) bir sözcük ve yan tümcenin

çekimsiz fiilindeki fiilimsi ekinden oluşan iki kısma sahip bağlayıcılardır (Zeyrek ve Webber,2008:67-68). Örneğin;

“Bugün hasta olmasına rağmen işe gitti.”

“İyi bir üniversiteye girmek için çok çalışmam lâzım.”

“Onun çalışmama gibi bir şansı yok.”

Yukarıdaki örneklerde yan tümcedeki çekimsiz fiillere gelen -mA ve -mAK ekleri aslında adlaştırma görevindedir. Fakat rağmen, için, gibi edatları ile birleşerek yan tümce bağlayıcısı olurlar. Bu noktada özellikle –mA gibi adlaştırma yapılarının iyelik yapısı ile bağlantısı iyice vurgulanmalıdır. –mAK öznesiz bir adlaştırma yaparken –mA özneyi koruyarak iyelik yapısı ile yakın bir uyum oluşturur. Bunun dışında karmaşık yan tümce bağlayıcılarında –mA ve –mAK adlaştırma yapıları verilirken zarflaştırma yapılarına da dikkat çekilir (Göksel ve Kerslake, 2005; Zeyrek ve Webber, 2008; Ketrez, 2012).

Tüm bunlara ek olarak araştırmanın örneklemini oluşturan öğrenciler, Türkiye’de üniversite öğrenimlerini görecekları için düşüncelerini veya bir bilgiyi ifade ederken kelimeleri veya cümleleri karşılaştırma, ayrıcalık, amaç ve sonuç işlevleriyle nasıl bağlayacaklarını çok iyi bilmelidirler. Aksi takdirde özellikle akademik yazımda birtakım sorunlarla karşılaşacaklardır. Bu konuyla ilgili Creswell (2017: 88) bir makalenin okunabilirliği için kopçalama tekniğinin önemini vurgular. Bu teknik sayesinde okuyucunun herhangi bir metni anlamlandırması ve cümleler arasında bağlantı kurulabilmesi daha kolaylaşacaktır.

Yazmadaki tutarlılık, düşüncelerin bütünleştirilmesi ve bir cümleden diğer cümleye ve bir paragraftan diğer paragrafa mantıklı bir şekilde geçilmesi anlamına gelmektedir. Daha ayrıntılı olarak tutarlılık makaledeki cümleleri ve paragrafları birbirine bağlayarak sağlanır. Zinsser (1984) her cümlelerin kendisinden önce gelen cümlelerin mantıklı bir devamı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Wilkinson ise (1991) “kopçalama tekniği (hook and eye) cümlelerdeki veya paragraflardaki düşünceleri birbirine bağlamak için yararlıdır” diye ifade etmektedir. Buradaki temel düşünce, bir cümlelerin bir sonraki cümleyi geliştirmesi ve bir paragraftaki cümlelerin sonraki paragraf içinde ele alınmasıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu bağlantı sağlayan belirli kelimeleri kullanmaktır. Belirtildiği gibi kopçalama tekniğinin amacı (Wilkinson,1991) her cümle ve paragraftaki önemli düşünceleri (ve kelimeleri) birbiriyle bağlamaktır. Eğer böyle bir bağlantı yapılmazsa, yazılı metindeki tutarlılık ve fikirler ile konular arasındaki geçişler eksik olur ve okuyucu anlaşılabilirliği sağlamak için geçiş kelimeleri, kelime grupları veya cümleler eklemeye gereği duyabilir. Geçişlerdeki eksiklikler, aynı zamanda okuyucunun çalışmada düşüncelerin nasıl oluşturulduğunu anlayamamasına neden olabilir (Creswell, 2017: 88).

Dolayısıyla kopçalama tekniğinin doğru şekilde kullanılabilmesi için öğrencilerin yan tümce bağlayıcılarının kullanımına hâkim olması gerekmektedir. Çünkü bu tekniğin uygulanması sırasında anlam bakımından cümleler arasında ilişki kurmaya yarayacak öğeler yan tümce bağlayıcılarıdır. Fiilimsi ekleri ve edatlarla (gibi, için, rağmen) beraber yapılan yan tümce bağlayıcıları da cümleleri bağlamada kullanılmaktadır. Bu noktada yan tümceyi ana tümceye bağlayan fiilimsi eklerinin yabancı öğrencilere öğretimi önem arz etmektedir. Zira bu ekler yan tümce bağlayıcılarını oluşturmaktadır. Bu bağlayıcılar da kopçalama tekniğinde kullanılmaktadır. Bu sayede okuyucuların metni kolayca anlayabileceği bir yapı oluşturulmaktadır.

Bu bağlayıcıları oluşturan eklerden biri olan -mAK, yan tümce bağlayıcı göreviyle fiil şeklinde eklenmişse, genellikle masdar görevindedir. Bir sözlüksel öge olarak bir fiilden bahsettiğimizde fiili bu hâliyle alıntı yapmak amacıyla kullanırız. İsim cümlesi biçimlerinde ise -mAK eki, öznenin bir etkinliğe, bir eyleme ya da genel bir ifadeye karşı sergilemekte olduğu veya sergileyeceği davranış veya tutumlar hakkında konuşulurken kullanılır. -mA ve -mAK ile kurulan tümcelerin

arasındaki en önemli fark, -mA tümceleri kendi öznesine sahipken -mAK ile kurulan tümcelerde bu özelliğin olmamasıdır. -mAK tümcesi, üstanlamlı tümcede genellikle bir ad öbeği ya da kişi zamiri olan örtük özneye sahiptir. “Sokağa çıkmak istiyorum.” cümlesinde -mAK tümcesi 1. teklik kişi ekiyle gösterilmiştir. Bunlarla beraber -mA ve -mAK ekleri isim fiil ve zarf fiildir. Bu iki ek isimlerle birleşebilen eklerle uyum sağlamada farklılık gösterebilirler. Çokluk eki sadece -mA ekine gelebilmektedir: “evden kaçmalar”. Bu iki yan tümce bağlacı arasındaki en belirgin fark ise iyelik ekleridir. -mA eki sık sık iyelik eki alabilirken -mAK ise bu eklerle birleştirilememektedir (Göksel & Kerslake, 2005:87-358).

Bunun yanı sıra -mA ve -mAK ekleri çeşitli ekler, edatlar ve koşul belirten kelimelerle bir araya gelerek zarflaştırma yapabilir. Örneğin: -mA+ (iyelik)/-mAK için, -mAK üzere, -mAK kadar, -mAsInA rağmen, -mA gibi, -mAKtAn, -mAKtAn ziyade/ (daha) çok, -mAKtAnsA, -mAK varken /-mAK yerine, -mA+iyelik, -mAyla/-mA ile, -mAKIA, -mAKIA beraber/birlikte, -mAKIA kalma-, -mAK, -mA+iyelik koşuluyla, şartıyla, -mA+iyelik + -(n)dAn önce/sonra/itibaren, -mAsInA (Sebzecioğlu, 2016: 387-389).

-mA ekinin “süzme yoğurt, yazma kitap, oyma mobilya” ve “sonradan görme adam, elden düşme bisiklet” örneklerinde olduğu gibi zaman zaman sıfat görevi de gördüğünü söylemektedir. “Bu iyi çalışma bizi başarıya ulaştırır.”, “Böyle ağır bir sorgulama insan haklarına aykırıdır.” örneklerinde -mA eki ile türeyen ad, tümleç alma özelliğini yitirip sıfat aldığı için fiilimsilik özelliğini de kaybetmiştir (Toptaş,2016:771-774).

-mA ve -mAK kullanımlarının iyice kavranması için tüm bu işlevlerle birlikte yabancı öğrencilere sunulması gerekmektedir. Aksi takdirde sadece isim-fiil görevinde öğretilen bu ekler öğrenciler için sorun teşkil etmeye devam edecektir. Bu sebeple -mA ve -mAK eklerinin cümle içindeki işlevselliklerini daha iyi belirtmek için eklerin bu özelliklerini öne çıkaran çalışmalardan yararlanılmıştır. Dolayısıyla Göksel & Kerslake (2005), Ketrez (2012), Toptaş (2016) ve Sebzecioğlu'nun (2016) çalışmaları incelendiğinde -mA ve -mAK eklerinin bütün kullanımlarına dair aşağıdaki liste ortaya çıkmıştır:

mA / -mAK (rağmen, için, gibi)

“Çok kilo almasına rağmen hâlâ çok yemek yiyor.”

“Kazanmak için çok çalışmışsın.”

“Kanada'ya yerleşme gibi bir şans yok.”

-mA + iyelik ekleri

“Derste sürekli hapsirmam hocayı rahatsız etti.”

-mA / -mAK + çıkma durumu

“Her gün iki saatimi trafikte harcamaktan çok bıktım.”

“Arkadaşlarım genellikle pilav ve yoğurdu karıştırarak yememden öğreniyor.”

-mA / -mAK + bulunma durumu

“Raporları tekrar kontrol etmekte hiçbir sakınca görmüyorum.”

“Ali'nin bizimle gelmesinde herhangi bir sorun yok.”

-mA / -mAK + yükleme durumu

“Soğuk çorba içmeyi hiç sevmiyorum.”

-mA / -mAK + yönelme durumu

“Tatilden döndükten sonra spor yapmaya başlayacağım.”

Fiilin cümledeki nesnesi olduğu durumlarda fiile ait başka bir özne yoksa fiili -mAK ile adlaştırma

“Bu yaz Çeşme'ye gitmek istiyorum.”

“Sigara içmek sağlığa zararlıdır.”

Fiile ait başka bir özne varsa -mA ile adlaştırma

- “Çalışkan insanların iyi yerlere gelmesine çok seviniyorum.”
-mAK üzere
- “İşe gitmek üzere evden çıktı.”
-mAK kadar
- “Bir işi başarmak kadar devam ettirmek de önemli.”
-mAK, -mA+iyelik koşuluyla, şartıyla
- “Hafta sonu çalışmamak koşuluyla işe girdi.”
-mA +iyelik için
- “Babam, üniversite harcını ödemem için para yollamış.”
-mAKtAn
- “Çalışmaktan spor yapmaya vakit bulamıyorum.”
-mAKtAn ziyade/ (daha) çok
- “Pop müzik dinlemekten ziyade klasik müzik dinlemeyi tercih ediyorum.”
-mAKtAnsA
- “Dışarıda abur cubur yemektense evde kendim pişiriyorum.”
-mAK varken /-mAK yerine
- “Yazın Çeşme’ye gitmek varken İstanbul’da kalmam.”
-mAKtAn
- “Bütün maaşımı harcamak yerine her ay bir miktar para biriktiriyorum.”
-mAyla/-mA ile
- “Bu kadarlık çalışmayla bir yere varamazsın.”
-mAKLA, -mAKLA beraber/birlikte
- “Beni dinlememekle büyük hata yapıyorsun.”
-mAKLA kalma-
- “Onlara iftira atmakla kalmadı, bir de evine haciz koydurdu.”
-mA+iyelik ++(n)dAn önce/sonra/itibaren
- “İstanbul’a taşınmasından sonra bir türlü iş bulamadı.”
-mAsInA
- “Konuyu anladım anlamasına lakin bazı noktaları hâlâ meçhul.”
-mA (sıfat olarak)
- “süzme yoğurt”, “dolma biber”
-DAn -mA (sıfat olarak)
- “sonradan görme kadın”, “elden düşme bisiklet”
-mA (sıfat aldığı için filimsilik özelliğini kaybeden yapılar)
- “Bu ağır bir sorgulama insan haklarına aykırıdır.”

Etkinlikler hazırlanırken ve sıraya koyulurken AODÇ (2017)’nin A2 ve B1 seviyesindeki yazma ölçütleri göz önüne alınmıştır. Yazma bölümünde öğrencilerden A2 ve B1 seviyeleri için şu ölçütleri karşılamaları istenir:

Yaratıcı yazma A2 seviyesi:

Çevresi hakkında (insanlar, yerler, iş veya okul tecrübesi ile ilgili birbirine bağlı cümlelerle) görüşlerini yazabilmesi, olaylar, geçmiş etkinlikler ve kişisel tecrübeleri hakkında kısa ve basit tanımlar yapabilir.

Bir tatil veya uzak gelecekteki hayatı hakkında basit bir hikâye anlatabilir.

Aileleri yaşam koşulları, eğitim geçmişleri, şimdiki veya en son işleri hakkında basit ifadeler ve cümleler kullanarak bir metin yazabilirler.

İnsanlar hakkında basit, hayalî biyografiler ve basit şüirler yazabilirler.

Ve, ama ve çünkü gibi basit bağlayıcılarla basit, somut sözcükler, ifadeler ve cümleler kullanarak olayları (günlük rutinler, geziler, sporlar, hobiler), insanları ve yerleri tanımlayan günlükler tutabilirler.

Bir sözlükten veya kaynakçadan (ders kitabındaki zamana göre fiil çekimleri tablosu vb.) yararlanma şartıyla bir hikâyeye giriş yazabilir veya hikâyeyi devam ettirebilirler.

Yaratıcı yazma B1 seviyesi:

Hikâye metninde kronolojik sırayı belirtebilir.

Sınırlı bir dil kullanarak bir film, kitap ya da televizyon programını değerlendirebilir.

İlgi alanı dâhilinde bilindik konular hakkında anlaşılır ve detaylı tanımlar yazabilir.

Duygu ve tepkilerini ilgili metinde tanımlayarak tecrübelerini izah edebilir.

Gerçek veya hayalî bir olay veya gezi hakkında bir tanım yazabilir.

Bir hikâye anlatabilir.

Rapor-deneme yazma A2 seviyesi:

Cümleleri ve, çünkü ve o zaman gibi bağlayıcılarla birleştirerek insanların ilgileri hakkında basit metinler yazabilir.

Günlük ve basit bir sözcük dağarcığı ve ifadeler kullanarak kişisel ilgiler (yaşam biçimi, kültür ve hikâyeler) hakkında yazdığı metinlerde kendi izlenim ve görüşlerine yer verebilir.

Rapor-deneme yazma B1 seviyesi:

İlgiler hakkında basit ve kısa denemeler yazabilir.

Yararları ve zararları sıralamak için basit bir dil kullanarak kişisel ilgileri hakkındaki güncel konularda bir metin yazabilir ve fikrini sunup gerekelebilir.

Kendi alanında bilindik rutin ve rutin olmayan konular hakkındaki gerçek bilgileri özetleyebilir, bu bilgiler hakkında rapor yazabilir ve fikrini sunabilir.

Rutin bilgilerin ve eylemlerin nedenlerini aktaran standart bir formatta çok kısa raporlar yazabilir.

Fotoğraf ve kısa öbek metinler kullanarak kısa bir rapor ya da posterdeki bir konuyu sunabilir (AODÇ, 2017:74-76).

Sunulan etkinliklerde ve eklerin verililiş sırasında bu yazma ölçütleri gözetilmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada yöntem olarak eylem araştırmasından yararlanılmıştır. Eylem araştırması, bir okulda çalışan yönetici, öğretmen, eğitim uzmanı veya diğer tür kuruluşlarda çalışan mühendis, yönetici, planlamacı, insan kaynakları uzmanı gibi bizzat uygulamanın içinde yer olan bir uygulayıcının doğrudan kendisinin ya da bir araştırmacı ile birlikte gerçekleştirdiği ve uygulama sürecine ilişkin sorunların ortaya çıkarılması ya da hâlihazırda ortaya çıkmış bir sorunu anlama ve çözmeye yönelik sistematik veri toplamayı ve analiz etmeyi içeren bir araştırma yaklaşımıdır. Eylem araştırması, tür bakımından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır: teknik, uygulayıcı ve özgürleştirici; teknik iş birliğine dayalı, karşılıklı katkı iş birliğine dayalı ve geliştirici; ve bilimsel- teknik problem çözme temelli, uygulama amaçlı ve

eleştirel-özgürleştirici eylem araştırması (Grundy,1988; McKernan,1991; Holter ve Schwartz-Barcott,1993; Berg,2001; aktaran Yıldırım ve Şimşek,2016: 307-308).

Bu araştırma, uygulama yaklaşımına göre yapılandırılmıştır. Bu yaklaşımda araştırmacı ve uygulayıcı bir araya gelerek uygulamada ortaya çıkan olası sorun alanlarını, bu sorunlara neden olan olası etmenleri ve olası müdahale yollarını saptar (Holter ve Shwartz-Barcott,1993; aktaran, Yıldırım ve Şimşek,2016:308). Araştırmada veriler ön test, son test, görüşme ve gözlem yoluyla toplanmıştır. Ön test, görüşme ve gözlem yoluyla edinilen verilere göre etkinlikler ve program oluşturulmuş ve öğrencilere sunulmuştur. Ön testi kitaptaki etkinlikler, alıştırmalar ve öğrencilerin araştırma öncesinde yaptıkları ödevler oluşturmaktadır. Son testteki cümleler sıfat, amaç, sonuç, ayrıcalık belirtme ve karşılaştırma görevlerinin anlaşılması yolunda hazırlanıp öğrencilerden cümleler yazması istenilmiştir. Elde edilen verilere göre bu ders alma sürecinin sonunda son test uygulanarak öğrencilerin konu hakkındaki becerileri ölçülmüş ve çıkan sonuçlar araştırmanın problemi ile ilişkilendirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Yıldız Teknik Üniversitesi TÖMER’de 2017-2018 akademik yılında A2 ve B1 seviyesinde ders alan öğrenciler oluşturmaktadır. Ulaşılabilirlik ve -mA ve -mAK eklerinin bu seviyelerde verilmesi amaçlı örnekleme oluşturmuştur. “-mA ve -mAK eklerinin “Akademik yazma becerisinin gelişimi için uygulanan cümlede anlam çalışmalarındaki işlevsellikleri nelerdir?” araştırmamızın sorusu oldu. Cümledeki anlamın oluşumuna amaç, sonuç, sıfat yapma, ayrıcalık belirtme, karşılaştırma görevleriyle katkı sağladıkları göz önünde bulundurularak etkinlikler geliştirildi. Ders kitabındaki eksikler tespit edilerek cümledeki anlamın daha iyi anlaşılması için yeni bir sıralama yapılmış, ilgili eklerin bulunduğu her bir yapı tek tek verilmiş ve ön test, gözlem ve görüşme sonuçlarına göre öğrenciler için anlaşılması daha zor olan yapılar sıralamanın sonlarına yerleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışmada, Yedi İklim A2 ve B1 Türkçe kitaplarındaki alıştırmalar ve etkinlikler ön test olarak kabul edilmiştir. A2 ve B1 ders kitaplarında -mAK ve -mA yapılarının kullanıldığı üniteler tespit edilip bu yapıların işlendiği alıştırmalar incelenmiştir. Yedi İklim A2 kitabında *Güzel Ülkem* adlı 4. üniteye yer alan bazı örnekler verilmiştir. Bu üniteye -mAK ve -mA eklerinin kullanımı bir diyalog içerisinde şu şekilde gösterilmiştir:

1. Okuyalım, cevaplayalım. Her Yeri Görmek İstiyoruz

- Yaren** Merhaba nerelerdesin? Eşini ve seni uzun süredir görmüyorum. Ankara'da değil misiniz?
- Hatice Hanım** Ankara'dayız ama sık sık yurt içi gezilere gidiyoruz. Ülkemizin her yerini gezmek, görmek ve tarihî yerlerini tanımak istiyoruz. Gezmeye, Ankara'ya yakın yerlerden başladık. Biliyorsun, Eskişehir ve Konya'ya hızlı tren seferleri var. Sabah ilk trenle gittik, akşam son seferle döndük.
- Yaren** Bu kadar yeri gezmek zor ve yorucu değil mi?
- Hatice Hanım** Evet, bütün şehri bir günde gezmek bazen yorucu oluyor. O zaman da bir sonraki gezimizi dinlenmek ve eğlenmek amacıyla yapıyoruz.
- Yaren** Ne güzel, her yere birlikte gidiyorsunuz.
- Hatice Hanım** Evet, birlikte gezmekten zevk alıyoruz. İkimiz de emekli olduktan sonra zamanımızı evde geçirmek istemedik. Ankara'ya uzak ama gelecek hafta Çanakkale'ye gideceğiz. Sen de bizimle gelmek ister misin?
- Yaren** Tabii isterim.

şekil 1. Yedi İklim A2 Türkçe Kitabı (2017:72)

Diyalog içerisinde ilgili konuya örnek teşkil eden cümleler şu şekildedir:

- “Ülkemizin her yerini *gezmek, görmek ve tanımak istiyoruz.*”
- “*Gezmeye, Ankara'ya yakın yerlerden başladık.*”
- “Bu kadar yeri *gezmek zor* ve yorucu değil mi?”
- “Evet, *bütün şehri bir günde gezmek* bazen yorucu oluyor.”
- “O zaman *bütün gezimizi dinlenmek ve eğlenmek amacıyla* yapıyoruz.”
- “Evet, birlikte *gezmekten zevk alıyoruz.*”

Görüldüğü üzere aynı diyalog içerisinde -mAK istemek, -mAyA, -mAK+ sıfat, -mAK+DAn, -mAK amacıyla ve -mAK ekinin birleştiğı cümlelerin özne olarak kullanılması durumlarıyla beraber tam altı farklı biçim göze çarpmaktadır. Diyalog ve dinleme bölümünden sonra geçilen yazma alıştırmasında ise -mAK ve -mA ekleri şu şekilde kullanılmıştır:

4. İnceleyelim.

Ülkemin her yerini gezmek,
tanımak istiyorum.

Hastalar, bekleme odasında
muayene olmayı bekliyor.

Sigara içmek yasaktır.

-mek / -mak
-me / -ma

5. Seçelim, yerleştirelim.

- Doğum günümü ..... beni çok mutlu etti.
- Yemekten sonra ..... severim.
- Eşimin en büyük zevki karda ..... yürümektir.
- Boş zamanlarımda film ..... hoşlanırım.
- Çok gerginim, ... istemiyorum.

kahve içmevi

tartışmak

yürümektir

seyretmekten

kutlaman

Şekil 2. Yedi İklim A2 Türkçe Kitabı (2017:74)

Bu alıştırmadaki cümleler tamamlandığında -mA+iyelik eki, -mA+(y)I, -mAK+DAn, -mAK istemek ve -mAK ekinin cümlede fiil durumunda olması ile beraber toplam beş farklı kullanım şekli göze çarpmaktadır.

Teknoloji ve İletişim adlı 7. ünite de ise amaç belirten -mAK/-mA için ve -mAK üzere kullanımları verilmiştir. Eklerin kullanıldığı cümlelerden bazıları şunlardır:

2. İşaretleyelim.

Hangi ev aletini niçin kullanırsınız?	elektrikli soba	çamaşır makinesi	klima	buzdolabı	lamba	ütü	fırnlı ocak	bulaşık makinesi	televizyon	bilgisayar	telefon
1. Haberleri öğrenmek için, eğlenmek için									✓	✓	✓
2. evimizi, sokağımızı aydınlatmak için											
3. giysilerimizi yıkamak için											
4. ısınmak için											
5. soğuktan ve sıcaktan korunmak için											
6. yiyeceklerimizi korumak için											
7. elbiselerimizi ütölemek için											
8. yemek yapmak için											
9. bulaşıkları yıkamak için											
10. araştırma yapmak ve haberleşmek için											

Şekil 4: Yedi İklim A2 Türkçe Kitabı (2016:133)

Aynı ünite de ilgili dil bilgisine dair kullanılan diğer türler şöyledir:

“Saç kurutma makinesi”

“Ekmek kızartma makinesi”

“...dünyadan haberdar olma vaktidir.”

“...TRT ekranında izleyiciyle buluşmaya devam ediyor.” (Yedi İklim A2 Türkçe Kitabı, 2016:132-139).

Yedi İklim B1 Türkçe kitabında Engelleri Kaldırılmalı adlı 5. üniteye ise -mAK/-mA lâzım kullanımı hemen edilgen çatının kullanımından sonra sadece bir yazma etkinliğinde verilmiştir. Daha sonra yine aynı ünitenin son kısmında -mAK lâzım, -mAK zorunda kal-, -mAK gerek-, -mAK şart kullanımları cümle içerisinde verilir ve öğrencilerden incelenmesi istenmiştir.

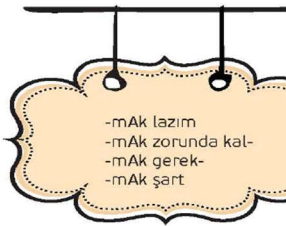

5. İnceleyelim, eşleştirelim.

1. Başarılı olmak için çok çalışmak **lazım**.
2. Bazı insanlar daha zor şartlarda yaşamak **zorunda kalıyorlar**.
3. Hayallerinin peşinden gitmek **gerek**iyor.
4. Engellilerin hayatını kolaylaştırmak **şart!**
5. Bugün eve erken gitmem **gerek**iyor.
6. Bu işi bitirebilmek için sabahlara kadar çalışmaya **meceburum**.

1. Yazar olmak için .....
2. Babası iflas edince okulu bırakarak .....
3. Faydalı olmak için .....
4. Ayağının iyileşmesi için .....
5. Denize girmek için yüzmeyi .....
6. Türkiye'ye gitmek için .....

- a. başarılı olmak **lazım**.
- b. pasaport çıkartmak **gerek**.
- c. çalışmak **zorunda kaldı**.
- d. çok okumak **gerek**.
- e. bilmek **şart**.
- f. alçıya almak **şart**.

Şekil 3: Yedi İklim B1 Türkçe (2015:103)

İnceleyelim, eşleştirelim.

Başarılı olmak için çok çalışmak **lazım**.

Bazı insanlar daha zor şartlarda yaşamak **zorunda kalıyorlar**.

Hayallerinin peşinden gitmek **gerek**iyor.

Engellilerin hayatını kolaylaştırmak **şart!**

Bugün eve erken gitmem **gerek**iyor.

Bu işi bitirebilmek için sabahlara kadar çalışmaya **meceburum**.

Yedi İklim Türkçe A2 ve B1 kitaplarındaki alıştırmalar temel alınarak yapılan gözlemlerde çoğu öğrencinin -mAK+ istemek yapısını kullanmada bir sorun yaşamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca algılayamadıkları veya emin olmadıkları çoğu yapının yerine de bu yapıyı kullanmışlardır. Bununla birlikte “Gitmem lâzım.” ifadesindeki gibi -mA +iyelik eki lâzım, -mAK lâzım ve -mAK zorunda kalmak gibi zorunluluk ve gereklilik anlamı içeren yapıları öğrencilerin çoğu sorunsuz şekilde kullanırken -mAK amacıyla, -mAK şartıyla cümlesindeki gibi iki kısımdan oluşan yan tümce bağlayıcılarını çoğu öğrencinin doğru şekilde kullanmakta zorluk yaşadığı tespit edilmiştir. Çoğu öğrenci genellikle -mAK gerekme yapısı yerine -mAK lâzım ya da -mA + iyelik eki lâzım yapılarını kullanmayı tercih etmiştir. Sifat görevinde kullanılan -mA ekli kelimelerin kullanımında ise çoğunlukla bir problem yaşanmamıştır.

Öğrencilerin yoğun olarak problem yaşadığı iki kullanım tespit edilmiştir: 1. -mA ekinin iyelik ekleriyle beraber nesne, özne veya yüklem oluşturduğu yapılar, 2. -mAK, -mA+ iyelik eki amacıyla, şartıyla gibi yan tümce kuran zarflaşmış yapılarıdır.

Yedi İklim A2 ve B1 kitapları incelendiğinde ise görüldü ki -mA ve -mAK ekleri hakkındaki alıştırmalar ve etkinlikler sadece sıfat yapma ve amaç cümlesi hâline nasıl getirildiği konusunda öğrencilere yardım etmektedir. Fakat bu eklerin cümlede anlam boyutunda öğrenilmesini sağlayamamaktadır. Hâlbuki biçim, anlam ve işlev bir bütündür (Larsen-Freeman,2001:252-254). Bu sebeple ekleri sadece tek yönlü tanıtmak onların etkili şekilde kullanılmamasına hatta hiç kullanılmamasına sebep olacaktır.

Bu bilgilerin ışığında öğrencilerin bu eklerin bütün işlevlerini tanıyacak şekilde günlük hayatta kullanımını kavramasını sağlayacak düzenlemeler yapılmış, ileriki seviyelerde verilecek olan bazı yapıların öğretimi öne çekilmiş ve ilk konularda ağırlıklı olarak amaç, sonuç, karşılaştırma ve ayrıcalık anlamı ile yan tümce oluşturmayı sağlayan yan tümce bağlayıcılarına listelerde yer verilmiştir. -mA ekinin sadece iyelik ekiyle yan tümce oluşturduğu yapılar en sona koyulmuştur. Tüm bu düzenlemeler ile ilgili konular öğrencilerin gerçek hayatta karşılaşabilecekleri materyaller kullanılarak öğrencilere sunulmuştur.

Öğrencilere sunulan etkinliklerin içeriğini, günlük hayatta karşılaşabilecekleri görseller ve yaşları dolayısıyla ilgilenebilecekleri konular oluşturmaktadır. Bu etkinlikler için kullanılan materyaller arasında uyarı levhaları, duvar yazıları, reklamlar, karikatürler, haberler ve Youtube videoları bulunmaktadır (Ek 1,2,3,4,5,6,7,8). Materyallerdeki metinler, tek ve basit cümleler içerenlerden karmaşık ve daha çok cümle içerenlere doğru sıralanmıştır.

Etkinlik 1’de uyarı levhaları materyal olarak kullanılmıştır. Bu levhalar genellikle tek cümleden oluştuğu için böyle bir sıralama yapılmıştır. Öncelikle öğrencilere hangi ülkelerde çoğunlukla hangi levhaların olduğuna dair istatistikler içeren bir metin gösterilmiştir. Daha sonra neden o ülkelerde bu levhalar çoğunlukta olabilir diye tartışılmıştır. Bu hazırlık süreci bitince etkinliklere geçilmiştir. Öncelikle çeşitli levha örnekleri öğrencilere gösterilip bu levhaları ilgili yer ve mekânlarla eşleştirmeleri istenmiştir. Etkinliğin ikinci kısmında her bir öğrenciye farklı bir yer, mekân, ülke fotoğrafı ve durum verilerek (örneğin, parkta çimlere basan kişi, kafede sigara içen kişi) verilerek fotoğraftaki boş tabelanın içine bir uyarı yazdırılmıştır.

Etkinlik 2’de duvar yazıları kullanılmıştır. Bu yazılar öğrencilerin dikkatini çekmek amacıyla özellikle komik olanlarından seçilmiştir. Duvar yazısı örnekleri, uygulayıcı öğretmenle beraber okunduktan sonra öğrencilere “Kim ne yazmış?” diye bir eşleştirme etkinliği yapılmıştır. Öğrenciler, bu etkinlikte kimin hangi duvar yazısını yazdığını tahmin etmeye çalışarak eşleştirme yapmıştır. Ayrıca bu yazıları yazanların duygu durumlarını yorumlamışlardır. Daha sonra öğrencilerden kendi odalarının penceresinin karşısında bir duvar olduğunu düşünmeleri istenmiştir. Öğrenciler, etkinlik sonunda çalışma kağıtlarına bu duvarda her gün orada görmek istedikleri sözü yazmışlardır.

Etkinlik 3’te öğrencilere çeşitli karikatürler gösterilerek orada neler olduğu tartışılmıştır. Sonunda öğrencilere 3 veya 4 fotoğraftan oluşan karikatürler verilmiş ve bu karikatürdeki boşlukları onların doldurması istenmiştir.

Etkinlik 4’te gerçek haberlerde güncel haberler öğrencilerle beraber okunmuş ve öğrenciler gruplara bölünerek haberlerdeki olayları gösteren resimleri sıralamaları istenmiştir. Bu haberlerin içeriğini

üniversite sınavları, burslar, başvurular gibi konular oluşturmaktadır. Daha sonra her bir öğrenciye bir paragraflık başka bir haber verilerek bu haberlere başlık atmaları görevi verilmiştir.

Etkinlik 5'te reklamlar kullanılmıştır. Öncelikle öğrencilere okuldan eve gelip annesine okulla ilgili serzenişte bulunan küçük bir çocuğun olduğu reklam izletilmiştir. Daha sonra öğrencilere bu reklamda neler olduğuna dair bir metin yazdırılmış ve eğer çocuğun yerinde olsalardı onların ne yapacakları anlatılmıştır.

Etkinlik 6'da öğrencilere "Görülmesi gereken yerler" başlığı altında öğrencilere İstanbul'daki iki tarihi mekân hakkındaki tanıtım yazıları gösterilmiştir. Daha sonra onların İstanbul'da gezdikleri yerlere dayanarak tecrübelerini paylaştıkları bir gezi yazısı yazmaları istenmiştir.

Etkinlik 7'de yalan ve komik haber yapan bir siteden alınan bazı haberler materyal olarak kullanılmıştır. Öğrenciler bu haberleri okuduktan sonra kendilerine verilen fotoğraflar için birer komik haber yazmışlardır.

Etkinlik 8'de sağlık hakkındaki haberler kullanılmıştır. Öğrenciler "Spor yapmak vücut enerjinizin artmasını sağlar." gibi çoğunlukla -mA ekinin iyelik ekleriyle beraber kullanıldığı ifadeleri içeren haberleri incelemişlerdir. Daha sonra bu haberlerde -mA ekinin geçtiği birleşik cümleler kelime kelime parçalara ayrılarak öğrencilere verilmiştir. Öğrenciler, kelimeleri birleştirerek doğru cümleyi oluşturduktan sonra yeni bir cümlenin kelimelerini almışlardır. Etkinlik sonunda her öğrenciye "Su içmek neye yarar?", "Erken kalkmak neye yarar?" vb. başlıkların olduğu kağıtlar dağıtılmıştır ve öğrencilerden ilgili sorular dikkate alarak bir liste oluşturmaları istenmiştir.

Etkinlik 9'da öğrencilerin hayatları göz önünde bulundurularak stresle başa çıkmanın yolları videosu materyal olarak seçilmiştir. Bunun dışında bir film tanıtımı videosu da gösterilmiştir. Öğrenciler stresle başa çıkmanın yolları videosunu izlerken ellerindeki çalışma kağıtlarındaki tavsiyelerden videoda bulunanları işaretlemeleri istenir. Daha sonra öğrencilerin stresle nasıl başa çıktıkları ve bunun için kendi kendilerine nasıl yöntemler geliştirdikleri konuşulur. Konuşmadan sonra öğrencilere onlarda strese sebep olabilecek bazı sorunların olduğu yazılar verilir (kilo verememek, ders çalışmak için zamanın olmaması vs.) ve her bir öğrenciden bu sorunlar için sebepleriyle beraber bir tavsiye listesi hazırlamaları istenir.

Etkinlik 10'da bir film tanıtımı videosu izlenmiştir. Tanıtım videosundan sonra ise bu filmin ne hakkında olduğu ve karakterlerin nasıl olduğu konusunda bir tanıtım yazısı yazdırılır. Bu materyallerin hepsi öğrencilere verilmeden önce seviyelerine göre AODÇ (2017) dikkate alınarak sadeleştirilmiştir.

Son test sonuçları analiz edildiğinde öğrencilerin cümlede anlam bakımından -mA ve -mAK eklerini sıfat yapma, amaç, sonuç, karşılaştırma ve ayrıcalık belirtme; dil bilimsel bakımdan ise karmaşık yan tümce bağlayıcısı olarak çoğunlukla şu şekillerde kullandıkları tespit edilmiştir:

-mA/-mAK (rağmen, için, gibi)

-mA+iyelik

-mA /-mAK+bulunma hâli

-mA/-mAK +çıkma hâli

Cümlede ana tümce ve yan tümcede fiillerin öznesi aynıysa -mAK

Cümlede ana tümce ve yan tümcede fiillerin özneleri farklıysa -mA

Zarf tümleci kuran yapılar (-mA+(iyelik)/-mAK için, -mAK üzere, -mAsInA rağmen, -mAKtAn, -mAKtAn ziyade/ (daha) çok, -mAKtAnsA, -mAK yerine, -mAKIA, -mAKIA beraber/birlikte, -mAK, -mA+iyelik koşuluyla, şartıyla)

Sonuç ve tartışma

Oluşturulan etkinliklerden uyarı levhaları ile öğrencilerin -mAK ekinin özne görevinde kullanımını öğrenmeleri amaçlanmıştır. Karikatür etkinliklerinde ise öğrencilere -mA ekinin adlaştırma görevinde isim hâl ekleriyle kullanımını göstermek istenmiştir. Duvar yazıları ile öğrenciler -mA eki ve isim hâl eklerinin beraber nasıl kullanılabileceğinin farkına varmışlardır. Haberler ve reklamlar ile öğrenciler, -mA ve -mAK ekleri ile kullanılan gereklilik biçimlerini görmüşlerdir. Haberler genellikle dil bilgisi olarak daha karmaşık ifadelerle sahiptir ve bir olay anlatmaktadırlar. Bu sebeple yan tümce bağlayıcıları ve -mA +iyelik ekleriyle kurulan isim tamlamaları öğretilirken materyal olarak haberler kullanılmıştır. Uygulanan iyileştirme sürecinden sonra yapılan etkinliklerde öğrenciler, sözlükten yararlanarak bir hikâye yazmışlardır (karikatür etkinliği). Günlük, basit sözcük dağarcığı ve ifadeler kullanarak kişisel ilgiler (yaşam biçimi, kültür ve hikâyeler) hakkında kendi görüş ve izlenimlerine yer vermişlerdir (reklam etkinliği, video etkinliği). Kendi ilgi alanları ile alakalı, bilindik konular (günlük etkinlikler, kişisel ilgiler, aile, iş vb.) hakkında kısa ve ayrık öğeleri (söz grupları, yan tümleçler vb.) ardışık şekilde yan tümce bağlayıcılarıyla bağlayarak metin yazmışlardır (video etkinliği). Bunun yanı sıra hedef dildeki sınırlı dil bilgilerini ve sözcük dağarcıklarını kullanarak bir film hakkında basit bir eleştiri oluşturmuşlardır (film tanıtımı etkinliği). Basit bir metinle bağlantılı olarak duygularını ve tepkilerini tarif etmişlerdir (duvar yazıları ve uyarı levhaları etkinlikleri). Ayrıca gerçekte olan veya hayal ettikleri bir olayın veya gezilerinin tarifini yapmışlardır (gezi yazısı etkinliği). Bir internet sitesinden alınan bir haber metnini örnek alarak bir hikâye anlatmışlardır (yalan haber etkinliği) (AODÇ,2017). Ek olarak öğretim sırasında amaç, sonuç, karşılaştırma ve ayrıcalık belirten yan tümce bağlayıcılarının (-mAK için, -mAsInA rağmen, -mAK gibi) -mA + iyelik eki kullanımından önce verilmesinin öğrencilerin öğrenme sürecine olumlu katkı yaptığı tespit edilmiştir.

Öneriler

-mA ve -mAK ekleri ile yapılan karmaşık cümle yapıları öğrencilerin en zorlandıkları dilbilgisi konularındandır. Bu sebeple bu konuya giriş yapılırken öncelikle en basit ve öğrencilerin aşına olduğu işlevlerden başlanması yararlı olacaktır; -mAK/-mA sıfat ve iyeliksiz adlaştırma görevleriyle, -mAK /-mA + hâl ekleri gibi. Öğretilecek dilbilgisi kısmının çok küçük parçalara ayrılması öğrencilerin karşılaşacağı zorlukları azaltacaktır: “-mAK için” ve “-mA+iyelik ekleri için, gibi”. Arasında ilişki olan yapıların ardışık şekilde ama bir arada verilmemesi zorunluluğu vardır: “-mAK lâzım” ve “-mA +iyelik eki + lâzım” gibi. Zorunluluk ve ihtiyaç anlamı içeren “Gitmem lâzım.”, “Çok çalışmam gerekiyor.” gibi yapılar günlük hayatta çok kullanıldığından ve tek bir ifade içerdiklerinden öğrenciler tarafından anlaşılması daha kolay olmaktadır. Bu sebeple bu yapılar uygulama sırasında Yedi İklim Türkçe A2 ve B1 kitaplarındaki sıraya göre daha önden verilmiştir. -mA +iyelik kullanımı, -mAK/-mA (için, üzere, rağmen) yapılarından sonra öğretilmiştir. Çünkü karşılaştırma, amaç, sonuç ve ayrıcalık belirtme ilişkisi içeren birleşik yan tümce bağlayıcısı olan cümlelerde öğrencilerin yan tümce ve ana tümce arasındaki anlam bağı kavraması daha kolay olmaktadır.

Bu bilgilere dayanarak -mA ve -mAK eklerinin kullanımı için aşağıdaki sıralama önerilmektedir:

-mAK

“Ankara’ya gitmek istiyorum.”

-mA (sıfat ve ad olarak)

“çalışma masası, dolma kalem, süzme yoğurt”

-mAK/ mA +çıkma, bulunma ve yükleme hâlleri

“Her gün aynı şeyleri yemekten gına geldi.”

“Ali, yüzmede birinci olmuş.”

“Sabah derslerine gitmeyi hiç sevmiyorum.”

-mAK zorunda kalmak

“Son otobüsü kaçırdım. Bu yüzden taksiye binmek zorunda kaldım.”

-mA +iyelik lâzım

“Acilen gitmem lâzım. Okula geç kaldım.”

“Bir doktora gitmen lâzım.”

“Biraz daha ders çalışması lâzım.”

-mAK gerek-

“Tarih sınavı çok zor olacakmış. Çok çalışmak gerekiyor.”

-mA +iyelik ekleri + gerek-

“Gitmem gerekiyor. Yoksa 41AT’yi kaçıracığım.”

-mAK şart

“Öğretmenler, derse geç gelenleri bundan sonra içeri almayacakmış. Artık derse erken gelmek şart.”

-mAK için /-mAK üzere

“Okula gitmek üzere evden çıktı.”

“Okuldan çıkmak üzereyken hoca beni çağırdı.”

“İngilizcesini geliştirmek için Kanada’ya gitti.”

-mA +iyelik rağmen

“Çok çalışmama rağmen sınavdan düşük not almışım.”

-mA +iyelik (benim, senin, onun)

“Kanada’ya taşınmam annemi biraz üzdü.”

“Sınavlardan kötü notlar alman tamamen senin tembelliğin.”

“Okuldan eve gelmesi 5 dakika sürüyor.”

-mA + iyelik (bizim, sizin, onların)

“Buradan gitmeniz iyi olacak.”

-mA ile yapılan isim tamlamaları

“Spor yapmanın sağlığa faydaları çoktur.”

Emir cümlesi dolaylı anlatım

“Annem ‘Odanı temizle!’ dedi.”

“Annem odamı temizlememi söyledi.”

Kaynakça

- Avrupa Konseyi (2017). Avrupa Ortak Dilleri Çerçeve Programı: öğrenme, öğretmen ve değerlendirme. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/168074a4e2>
- Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin Grameri (8. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları (3. bs.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Ergin, M. (2007). Türkçe Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). Turkish: A Comprehensive grammar. Routledge Taylor & Francis Group: New York.
- Ketrez, F. N. (2012). A Student grammar of Turkish. Cambridge University Press: Cambridge.
- Korkmaz, Z. (2007). Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi (2.bs.). Türk Dil Kurumu: Ankara.
- Larsen-Freeman, D. (2001). Teaching grammar. M. Celce-Murcia (Ed.) içinde, Teaching English as a second language. Boston: Heinle & Heinle.
- Sebzecioğlu, T. (2016). Dilbilim kavramlarıyla Türkçe dilbilgisi. Kesit Yayınları: İstanbul.
- Toptaş, H.(2016). Türkçe dersleri. Papatya Bilim Üniversite Yayıncılığı: İstanbul.
- Zeyrek, D. & Weber, B. (2008). A Discourse resource for Turkish: annotating discourse connectives in the METU corpus. The 6th Workshop on Asian Language Resources, syf. 65-72. <http://www.aclweb.org/anthology/I08-7009>
- Yıldırım ve Şimşek (2016). Sosyal bilimlerde *nitel araştırma yöntemleri* (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EK 1.

EK 2.

EK 3.

Time-out dergisi (11 Kasım 2017 tarihli dergi yazısı)

Atatürk Kitaplığı

Cumhuriyet döneminin ilk kütüphanelerinden olan Atatürk Kitaplığı'nda 500 bine yakın kitap bulunuyor. Kütüphanede, kurucularından Osman Ergin, Muallim Cevdet, Haşim İşcan ve Muhsin Ertuğrul başta olmak üzere yüze yakın kişinin şahsi kitap koleksiyonları da mevcut. 50 bine yakın çeşitli yazma, albüm, atlas, harita, takvim, salname, kartpostal, gazete, Atatürk ve İstanbul'a dair özel koleksiyonlara evsahipliği yapan kütüphane; ödünç kitap verme, eski ve yeni eserlerin dijital ortamda sunulması gibi hizmetler de veriyor. Atatürk Kitaplığı her gün 24 saat açık. 00:00 - 06:00 saatleri arasında güvenlik gerekçesiyle dışarıdan okuyucu alınmadığını belirtelim.

[DAHA FAZLA](#)

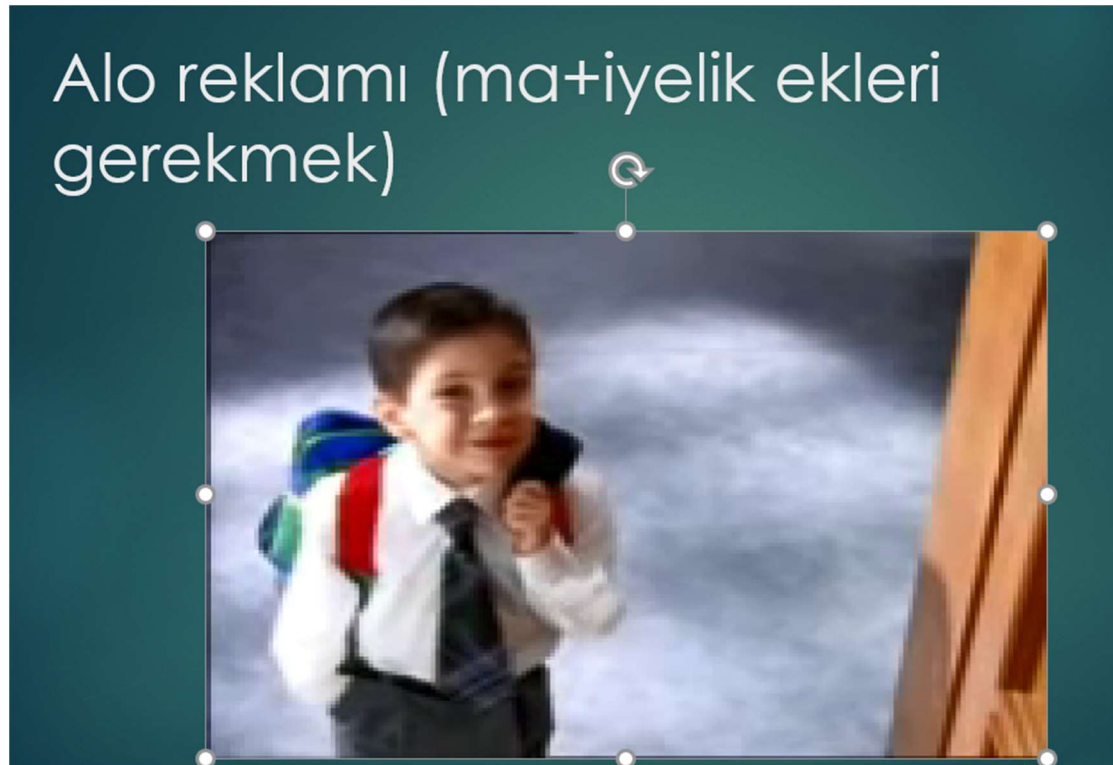
EK 4.

EK 5.

EK 6.

EK 7.

Dünyanın ilk vatandaş robotu Sophia evlenmek istiyor

Suudi Arabistan tarafından verilen vatandaşlıkla dünyada ilk defa vatandaş olan robot Sophia, aile kurmak istediğini belirtti.

EK 8.

Marmaray'daki Su Sızıntısı Sebebiyle Bölgeye İntikal Eden İlk Tesisatçı Ekibinden Kötü Haber: "Tesisatın komple değişmesi lazım..."

Karakter ve değerler eğitimi dersinin Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının değer eğitimine yönelik tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi

Nurullah ŞAHİN¹

APA: Şahin, N. (2019). Karakter ve değerler eğitimi dersinin Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının değer eğitimine yönelik tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 63-78. DOI: 10.29000/rumelide.580457

Öz

Bu araştırmanın amacı; Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin, öğretmen adaylarının değer eğitimine yönelik tutumları üzerindeki etkisini tespit etmektir. Çalışmada nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup yöntem olarak tek grup ön test - son test basit deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında, Sinop Üniversitesi Pedagojik Formasyon Programı'nda, seçmeli ders olarak Karakter ve Değerler Eğitimi dersini seçen 50 Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Çetin (2018) tarafından geliştirilen "Değer eğitimine yönelik tutum ölçeği" kullanılmıştır. Deneysel işlemlerin öncesinde ön test, sonrasında ise son test olarak çalışma grubuna uygulanan ölçek, 3 alt boyut ve 31 maddeden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen tüm veriler SPSS 25 paket programında analiz edilmiştir. Öğretmen adaylarının ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için bağımlı değişken t- testi analizi kullanılmıştır. Uygulamaları toplamda 14 hafta süren araştırmanın sonunda Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin, öğretmen adaylarının değer eğitimin gerekliliğine olan inanç ve değer eğitimini içselleştirme alt boyutlarına yönelik tutumlarını artırdığı görölmüştür. Ölçeğin bir diğer alt boyutu olan değer eğitimine yönelik olumsuz inanç boyutunda ise, öğretmen adaylarının ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı, öğretmen adaylarının deneysel işlemler öncesinde değer eğitimine yönelik olumsuz inançları olmadığı gibi deneysel işlemler sonrasında da öğretmen adaylarında değer eğitimine yönelik olumsuz bir inanç gelişmediği görölmüştür.

Anahtar kelimeler: Karakter ve Değerler Eğitimi dersi, değer eğitimine yönelik tutum, öğretmen adayları.

Examination of the impact of the course of character and value education on the attitudes of Turkish language and literature prospective teachers about value education

Abstract

The purpose of this survey is to determine the impact of the course of Character and Value Education on the attitudes of prospective teachers about value education. The quantitative research approach has been adopted in this study and the pattern of single group preliminary test- final test was used as a method. The study group of this research study is formed by 50 Turkish language and literature prospective teachers who have selected the course of Character and Value Education as the elective course in the Pedagogical Formation Program of Sinop University in the fall semester of the academic year 2018-2019. "Attitude scale on value education" developed by Cetin (2018) has been used as a

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, (Ağrı, Türkiye), nsahin.86@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3462-0369 [Makale kayıt tarihi: 14.05.2019-kabul tarihi: 15.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580457]

means of data collection in the survey. The scale which was used as a preliminary test prior to the experimental processes and as a final test thereafter on the study group consists of 3 sub-dimensions and 31 articles. All data obtained from the survey were analyzed in SPSS 25 package program. The dependent variable t-test was used to determine whether the difference between the preliminary and final test scores are meaningful. At the end of the survey the applications of which lasted 14 weeks, it was observed that the course of Character and Value Education has increased the attitudes of the prospective teachers directed at the sub-dimensions of the belief in the necessity of value education and internalization of value education. On the other hand, in the dimension of the negative belief on the value education which is another sub-dimension of the scale it has been observed that there is no meaningful difference between the preliminary and final test scores of the prospective teachers, that the prospective teachers had no negative opinion about the value education prior to the experimental processes, nor such a negative opinion has emerged after the experimental processes.

Keywords: Course of character and values, attitude about value education, prospective teacher.

Giriş

Değer kavramı, günümüz dünyasında üzerinde en çok konuşulan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz toplumlarının başta ahlak olmak üzere inanç, tarih, maneviyat, millî bilinç vb. alanlarda yaşadığı çöküş; değer konusunun yeniden gündeme gelmesi ve üzerinde çokça düşünülmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple değer kavramı; birçok bilim dalının inceleme alanına girmiş ve her bilim dalında değerlerle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır, yapılmaktadır. Özgüven, bu duruma şöyle değinmektedir: “Değerler, uzun yıllardır sosyolojiden felsefeye, antropolojiden psikolojiye kadar birçok alanın çalışma konusu olmuştur. Son yıllarda da eğitimin öncelikli konuları arasında yer almaktadır” (Özgüven, 1994, s. 349). Başta sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, eğitim bilimleri olmak üzere birçok bilim dalının araştırma alanına giren değer kavramına yönelik her bilim dalı kendi perspektifinden bakarak çeşitli açıklamalar ve tanımlar getirmişlerdir.

Değer kavramı hakkında farklı bilim alanlarından bilim adamlarınca yapılmış birçok tanım olmasına rağmen üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Değer kavramına ilişkin tanımların tamamını burada sıralamak mümkün olmasa da bunlardan bazılarını vermek faydalı olacaktır. Türk Dil Kurumunun yapmış olduğu tanıma bakılacak olursa;

“Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2015) şeklinde bir tanım görülmektedir.

Bilgin ise değer kavramı ile ilgili “genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı Latince kıymetli olmak veya güçlü olmak anlamlarına gelen valere kökünden türetilmiştir” (1995, s. 83) ifadelerini kullanmıştır.

Halstead ve Taylor ise, değer kavramına birey açısından bakarak değer kavramının kişilerin davranışları üzerindeki etkisine dikkat çekmiş ve değeri “davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” şeklinde tanımlanmışlardır (2000, s. 169).

Değerlerin, bireyin davranışları üzerindeki etkisine dikkat çeken bir başka isim ise, Beil’dir. Ona göre;

Değerler, bireylerin kendileri ve başkalarıyla ilgili davranışlarına yön verip, davranış kılavuzu görevi yapmaktadır. Her birey kendisi için önemli sayılan değerler için çaba sarf etme olanağına sahiptir. Herkes sosyal çevresinde hangi davranışın daha geçerli olduğuna hangisinin geçersiz olduğuna ilişkin önceden belirlenmiş yerleşmiş değer yarguları ile karşılaşır. Bireyler toplumsal kurallar, gelenek ve görenekler yoluyla “iyi” ve “kötüyü”, “doğru” ve “yanlış” ayırt ederek kendi ahlak ilkeleri doğrultusunda bir ölçü edinmeyi öğrenirler (Beil, 2003, s. 13-14).

Değer kavramına toplum açısından bakarak yola çıkan bilim adamlarının yaptıkları tanımlara bakılacak olursa;

Alyılmaz ve Alyılmaz, değerlerin toplumun bireylerini bir araya getirici ve bir arada tutucu özelliğinden bahsederek “Toplumların oluşumunda ve birlikliklerinde ortak değerlerin rolü büyüktür. Ortak değerler, ortak yaşayış ve inanışın, amaç ve ihtiyaçların ürünüdür” (2014, s. 77) ifadelerini kullanmışlardır. Konunun biraz daha detaylarına değinen Cengiz Alyılmaz, aşağıdaki açıklamalara yer verir:

Sistemler üstü bir sistem ve mükemmel bir varlık olarak yaratılmışlığın bilincinde olan insanoğlunun iyi, güzel, doğru, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesi bir anlamda içinde yaşadığı toplumla ilgilidir. Nitekim insanı temel, toplumsal ve evrensel değerlerle bütünleştirip bireysel ve toplumsal huzura kavuşturacak, aynı zamanda seçkin ve aydın kılacak etmenlerin başında içinde yaşadığı toplumun değerleri / değer yarguları gelir (2008, s. 137).

Aynı bakış açısıyla konuya yaklaşan Dökmen ise, “Kişilerin bir arada yaşayabilmeleri için birtakım değerlere sahip olmaları gerekir. Birey, sahip olduğu değerler sayesinde sosyal yaşamını biçimlendirir, diğer insanlar arasında varlığını gösterebilir. Kendinde bulunan değerler aracılığıyla, bulunduğu toplumdaki veya gruptaki diğer bireylerin davranışlarını yorumlayabilir veya tahmin edebilir” (2000, s. 3) görüşündedir.

Değer eğitimin önemi

Ana hatları ile bakıldığında, bireyi içinde yaşadığı toplumun istediği yönde yetiştirme ve kültürleme işi olarak ifade edilen eğitim; aynı zamanda toplumun kültürünü ve varlığını devam ettirmesinin de en önemli yoludur. Literatür incelendiğinde, bu durumun bilim adamlarınca ifade edildiği görülmektedir.

Gelişim aşamalarına göre farklı seviyeler olan toplumlar kendilerine özgü bir anlayışla insan yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte, toplumsal anlayışa uygun bireyler yetiştirmek için kullanılacak en temel kurum eğitimidir. Eğitime yön veren ise kültürdür. Her toplum kendi özünü, kültürünü koruyarak varlığını devam ettirme isteğinde olduğundan, bu özün korunmasında eğitim öne çıkmaktadır. (Akyüz, 1991, s. 157).

Aynı durum, Erdentuğ tarafından ise, şu ifadelerle dile getirilmiştir:

Bir insanı içinde yaşadığı toplumun ve kültürün bir üyesi hâline getiren süreç “ham insan tabiatının yoğrulması”dır. Bu yoğrulma işi, öğrenme aracılığıyla gerçekleşir. Başka bir ifadeyle eğitim, insanın öğrenme yolu ile sonradan kazanmış olduğu birtakım davranışların dâhil olduğu bir yoğrulma işidir. Bunda kültürün büyük payı vardır. Çünkü öğrenimin çoğu ilgili toplum tarafından taysin ve kontrol edilir (Erdentuğ, 1982, s. 373).

Günümüz dünyasında yaşayan toplumların en büyük sorunlarından biri de varlığını ve kültürünü geleceğe taşıma meselesidir. Güçlü bir eğitim sistemine ve anlayışına sahip toplumlar bu bağlamda kalıcı ve etkili çözümler üretebilirken, eğitim bakımından geri kalmış toplumlar yavaş yavaş başka toplumların ve medeniyetlerin altında asimile olmaya yüz tutmuşlardır. Çünkü kendi kültürel ve değer genlerine uygun bireyler yetiştiremeyen toplumlar ve sahip oldukları kültürel birikim, gelecekte kendine yer

bulamayacaktır. Balsa da başka ulusların egemenliği altında silik ve etkisiz bir yaşama mahkûm kalacaktır. Bununla ilgili Bayram ve Yılmaz, şu ifadelerle yer vermektedir:

Toplumların değişen zaman içinde varlıklarını sürdürebilmeleri için ortak duyuş, düşünüş, kültür ve değerlerin diğer nesillere aktarımı gerekmektedir. Bu aktarım söz konusu toplumsal yaşam içinde ilk sosyal yapı olan aile, yakın ve uzak çevre ve nihayetinde planlı, programlı bir şekilde okullarda gerçekleşir (2019, s. 283).

Kısaca; kendi kültür ve değerlerini genç nesillere aktarmayı başaran toplumlar ancak kendi bekalarını teminat altına alabileceklerdir. Bu durum Er (2017) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Aynı zamanda kültürden kaynaklı değişim ve ilerleme toplumu da etkiler. İnsanlar çok zengin olabilirler, çok dil bilebilirler, çok çeşitli kültürleri görebilirler; ancak onlar kendi değerlerini korudukça ve gelecek kuşaklara taşıdıkça var olabilirler. Çağdaşlıkta bunu gerektirmektedir” (Er, 2017, s. 1179).

Tüm bu sebeplerle değer eğitimi toplumların geleceğini doğrudan etkileyen önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Doğan, “Bir ülkenin eğitim sistemi o ülkenin önem verdiği ve eğitim sistemine de yansımış olan değerlerle başlar. Bu değerler eğitimin çerçevesini, amaçlarını ve yönünü belirler” (Doğan, 1997, s. 18) değerlendirmesini yapmaktadır. Kültürün ve değerlerin geleceğe taşınmasının önemi hakkında Köktürk ise şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Din, hukuk, devlet, ahlak, bilim, dil edebiyat, sanat, ekonomi ve teknik vasıtalar kültür objeleridir ve nakledilebilir mülkiyetlerdir. Kültür olgusu olmanın kıstası, onlara sinmiş olan değerlerin toplumun üyeleri tarafından geçerli kabul edilmesidir. Bu geçerlilik talebi ve gereği toplumun sonraki kuşaklarını da kapsar. Dolayısıyla yansıyan ya da nakledilen şey, aslında ‘değerler’dir (Köktürk, 2006, s. 274).

Konuyla ilgili olarak Kavcar’ın çağdaş eğitimin amacını da ifade ettiği görüşleri şöyledir:

En geniş ve genel anlamıyla eğitim, çocuk olsun, genç olsun, yaşlı olsun, insanlarda sosyal hayata ve çağa uygun tutum ve davranış değişikliği sağlamaktır. Eğitimin işlevi topluma sağlıklı bir biçimde uyum yapabilmeleri için insanları etkilemektir. Bu etkileme, geçmişteki sosyal ve ulusal değerleri tanıtır ve benimsetme, bugünün gerçeklerini gösterme ve geleceğe dönük değerler, hünerler kazandırma yoluyla olur. Çağdaş eğitimin amacı, dünü koruyarak yarın güven altına almaktır... Kısacası eğitimden beklenen üç esas; dünü tanıtmak, bugünü kavratma ve yarın hazırlamaktır (Kavcar, 1999, s. 1).

Yukarıda ifade edilenler göstermektedir ki; değer eğitimi hayati önem arz etmektedir. Böyle bir düzlemde eğitimcilerle önemli sorumluluklar düşmektedir.

Eğitimin birincil amaçları arasında yer alan kültürü ve değer yargularını bir sonraki nesle aktarma işi, öncelikle hangi değerlerin aktarılacağı, bu değerlerin nasıl aktarılacağı, bu süreçte eğitimcilerin sahip olması gereken niteliklerin ve davranışların nasıl olması gerektiğinin tespit edilmesiyle yakından ilgilidir. Bu nedenle sağlıklı bir değer öğretimi programına ve sürecine ihtiyaç vardır (Şahin, 2017, s. 60).

Günümüzde değer eğitiminin önem kazanmasının sebeplerinden biri de, çağdaş insanın içine düştüğü çıkmazlardır. İnsanların günümüzde değerlerden kopuk ve amaçsız bir hayat sürmesi, içinde yaşadığımız dünyayı da cehenneme çevirmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Kale (2004, s. 319), değerler eğitiminin amacını şöyle ifade etmektedir:

Bireyleri evrensel (etik) ve kültürel değerlere ve bunların önemine ilişkin bilinçlendirmek, demokratik tutumlarla, hoşgörülle çok kültürlülüğü ilişkilendirmek, naturalist bir hümanizmi vurgulamak, tüm değerleri insanın varlık şartları ve olanaklarını geliştirme ölçütüyle

değerlendirmek, etik değerlere ilişkin somut problemlerden hareketle hayatı bilgiye ve / veya bilgiyi hayata dönüştürmek.

Bütün bu nedenlerden sonra açık bir şekilde ifade edilebilir ki; değerler eğitimi, “eğitimin her kademesinde yer almalı ve buna yönelik son derece hassas bir şekilde oluşturulmuş öğretim programları ve eğitim süreçleri hazırlanmalıdır” (Şahin, 2017, s. 61).

Araştırmanın amacı

Bu çalışmada, Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin öğretmen adaylarının değer eğitimine yönelik tutumları üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın alt problemleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1. Karakter ve Değerler Eğitimi dersini alan öğretmen adaylarının, değer eğitiminin gereğine olan inanç bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Karakter ve Değerler Eğitimi dersini alan öğretmen adaylarının, değer eğitimini içselleştirme bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Karakter ve Değerler Eğitimi dersini alan öğretmen adaylarının, değer eğitimine yönelik olumsuz inanç bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Çalışmanın deseni

Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin, öğretmen adaylarının değer eğitimine yönelik tutumlarının üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada, nicel araştırma yaklaşımlarından tek grup ön test son test basit deneysel desen kullanılmıştır. Bu desende, tek bir gruba bağımsız değişken uygulanır ve deneklerin ölçümleri uygulama öncesinde ön test, sonrasında ise son test olarak gerçekleştirilir. Aynı denekler üzerinde aynı ölçme araçları kullanılarak elde edilen ön test son test ortalamaları arasındaki fark bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösterir. (Büyüköztürk, 2007; Karasar, 2003; Cohen ve Manion, 1997; Gay ve Airasian, 2000; Fraenkel ve Wallen, 1996; Nachmias ve Nachmias, 1997).

Çalışma grubu

Çalışma, 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz dönemi içerisinde Sinop Üniversitesi Pedagojik Formasyon Programı'nda öğrenim görmekte olan ve seçmeli ders olarak Karakter ve Değerler Eğitimi dersini seçen 50 Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adayı ile gerçekleştirilmiştir. Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kadın	30	60
Erkek	20	40
Toplam	50	100

Verilerin toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Çetin tarafından geliştirilen ve 2018 yılında yayınlanan “Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. İlgili ölçek araştırmanın başında deneklere ön test, sonunda ise son test olarak uygulanmıştır. Aşağıda ölçek ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Çetin, ölçeği geliştirirken ilk olarak ilgili literatürü tarayarak ölçek maddeleri oluşturmuş ve bu maddelerin kapsam ve görünüş geçerliliklerini belirlemek amacıyla alanda uzman akademisyenlerin görüşüne başvurmuştur. Akademisyenlerden alınan görüşler doğrultusunda 43 maddelik bir ön deneme formu oluşturan Çetin, bu formu Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 2015-2016 eğitim öğretim yılı güz döneminde öğrenim gören 200’ü kız 108’i erkek olmak üzere toplam 308 öğrenciye uygulamıştır. Uygulamalar sonucunda elde edilen veriler üzerinden yapı geçerliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış ve üç faktörlü bir ölçek elde edilmiştir. Analizler sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.95 (I. Alt faktör için .91, II. alt faktör için .87, III. Alt faktör için .71) olarak tespit edilirken, modele ilişkin değerler ise, RMSEA, .052; $\chi^2/df=1.6$; NFI=.94; NNFI=.97; CFI=.97; GFI=.83; AGFI=.81 olarak belirlenmiştir. Çetin, çalışmasının sonunda, elde edilen değerlerin uyum indeksleri referanslarına dayalı olarak yeterli olduğunu, sonuç olarak değer eğitime yönelik tutum ölçeğinin gerekli psikometrik özelliklere sahip bir ölçme aracı olduğunu ifade etmiştir.

Uygulama süreci

Bu çalışmada, Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin, Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının değer eğitime yönelik tutumları üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın uygulamaları 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında, Sinop Üniversitesi Pedagojik Formasyon Programı’nda seçmeli ders olarak açılan Karakter ve Değerler Eğitimi dersinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulamaları toplamda 14 hafta sürmüştür. Derslerde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kök değerler üzerinde durulmuştur. Bu değerler; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Uygulama süreci; karakter ve değer eğitimi hakkında genel bilgilendirme (1 hafta), Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği’nin ön test olarak öğrencilere uygulanması (1 hafta), adalet değerinin işlenmesi (1 hafta), dostluk değerinin işlenmesi (1 hafta), dürüstlük değerinin işlenmesi (1 hafta), öz denetim değerinin işlenmesi (1 hafta), sabır değerinin işlenmesi (1 hafta), saygı değerinin işlenmesi (1 hafta), sevgi değerinin işlenmesi (1 hafta), sorumluluk değerinin işlenmesi (1 hafta), vatanseverlik değerinin işlenmesi (1 hafta), yardımseverlik değerinin işlenmesi (1 hafta), genel bir değerlendirme yapılması (1 hafta) ve Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği’nin son test olarak öğrencilere uygulanması (1 hafta) şeklinde ilerlemiştir.

Uygulama sürecindeki tüm dersler araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Uygulama sürecini ve derslerin içeriğini gösteren tablo aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışmanın Uygulama Süreci

Hafta	Uygulama Süreci	Ders İçeriği
1	Karakter ve değer eğitimi ile ilgili genel bilgilendirme.	Değer, karakter, değer eğitimi, karakter eğitimi, karakter ve değer eğitiminin önemi, karakter ve değer eğitiminin tarihçesi konuları ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak amacıyla sınıfa sorular soruldu. Öğretmen yukarıdaki sıralanan konularla ilgili genel bilgileri düz anlatım yöntemiyle anlattı. Öğrencilerin soruları cevaplandı.
2	Değer Eğitimine Yönelik Tutum leği'nin ön test olarak öğrencilere uygulanması	ölçek hakkında öğrencilere bilgi verildi. Ölçeğin nasıl doldurulması gerektiği hakkında öğrencilere bilgi verildi. Ölçek ğrencilere dağıtıldı ve öğrenciler leği okuyup doldurduktan sonra toplandı.
3	Adalet değerinin işlenmesi	Adalet değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu. Adalet değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı. Adalet değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikyeler ve adil olmalarıyla tanınmış önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı. Adalet değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı. Öğrencilerin, adalet değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi. Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak adaletin önemi, adaletin sınırları, adaletin topluma ve bireye katkıları, adaletin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.
4	Dostluk değerinin işlenmesi	Dostluk değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu. Dostluk değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı. Dostluk değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikyeler ve dostluk değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı. Dostluk değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı. Öğrencilerin, dostluk değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi. Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak dostluğun önemi, dostluğun sınırları, dostluk değerinin topluma ve bireye katkıları, dostluk değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.
5	Dürüstlük değerinin işlenmesi	Dürüstlük değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu. Dürüstlük değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.

		<p>Dürüstlük değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve dürüstlük değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Dürüstlük değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, dürüstlük değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak dürüstlüğün önemi, dürüstlüğün sınırları, dürüstlük değerinin topluma ve bireye katkıları, dürüstlük değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>
6	Öz denetim değerinin işlenmesi	<p>Öz denetim değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Öz denetim değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Öz denetim değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve öz denetim değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öz denetim değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, öz denetim değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak öz denetimin önemi, öz denetimin sınırları, öz denetim değerinin topluma ve bireye katkıları, öz denetimin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>
7	Sabır değerinin işlenmesi	<p>Sabır değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Sabır değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Sabır değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve sabır değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Sabır değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, sabır değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak sabrın önemi, sabrın sınırları, sabır değerinin topluma ve bireye katkıları, sabır değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>
8	Saygı değerinin işlenmesi	<p>Saygı değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Saygı değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Saygı değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve saygı değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Saygı değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, saygı değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p>

		Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak saygının önemi, saygının sınırları, saygı değerinin topluma ve bireye katkıları, saygı değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.
9	Sevgi değerinin işlenmesi	<p>Sevgi değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Sevgi değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Sevgi değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve dostluk değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Sevgi değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, sevgi değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak sevginin önemi, sevginin sınırları, sevgi değerinin topluma ve bireye katkıları, sevgi değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>
10	Sorumluluk değerinin işlenmesi	<p>Sorumluluk değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Sorumluluk değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Sorumluluk değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve sorumluluk değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Sorumluluk değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, sorumluluk değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak sorumluluğun önemi, sorumluluğun sınırları, sorumluluk değerinin topluma ve bireye katkıları, sorumluluk değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>
11	Vatanseverlik değerinin işlenmesi	<p>Vatanseverlik değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Vatanseverlik değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Vatanseverlik değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve dostluk değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Vatanseverlik değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, vatanseverlik değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak vatanseverliğin önemi, vatanseverliğin sınırları, vatanseverlik değerinin topluma ve bireye katkıları, vatanseverlik değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>

12	Yardımseverlik değerinin işlenmesi	<p>Yardımseverlik değeri ile ilgili öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmak için sorular soruldu.</p> <p>Yardımseverlik değeri ile ilgili bazı tanımlar ve bilgiler düz anlatım yöntemiyle anlatıldı.</p> <p>Yardımseverlik değeri ile ilgili örnek olayların anlatıldığı bazı videolar, fotoğraflar, kıssalar, yaşanmış olaylar, hikâyeler ve dostluk değeri ile özdeşleşmiş önemli şahsiyetler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Yardımseverlik değeri ile ilgili atasözleri, vecizeler, deyimler, şiirler, şarkılar gibi bazı ürünler öğrencilerle paylaşıldı.</p> <p>Öğrencilerin, yardımseverlik değeri ile ilgili yaşadıkları anılarını paylaşmaları için konuşmalarına fırsat verildi.</p> <p>Beyin fırtınası yöntemi kullanılarak yardımseverliğin önemi, yardımseverliğin sınırları, yardımseverlik değerinin topluma ve bireye katkıları, yardımseverlik değerinin olmadığı durumlarda nelerin yaşanabileceği vb. konularda öğrencilerin görüşlerini paylaşmaları sağlandı.</p>
13	Genel bir değerlendirme yapılması	<p>Önceki haftalarda işlenmiş kök değerler ile ilgili kısa bir tekrar yapıldı.</p> <p>Kök değerlerin birbirleriyle olan ilgileri hakkında beyin fırtınası yapıldı.</p>
14	Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği'nin son test olarak öğrencilere uygulanması	<p>Ölçek öğrencilere dağıtıldı ve öğrenciler ölçeği okuyup doldurduktan sonra toplandı.</p>

Verilerin analizi

Araştırmanın tüm verileri SPSS 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada veriler analiz edilirken deneklerin ön test ve son test sonuçları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için bağımlı örneklem t Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen verilerin normallik testi sonuçları

Öncelikle araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri SPSS 25 paket programında test edilmiştir. Bunun için verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Ön Test ve Son Test Verilerinin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

		Değer eğitiminin gereğine inanç ön test ortalamaları	Değer eğitimi içselleştirme ön test ortalamaları	Değer eğitime yönelik olumsuz inanç ön test ortalamaları	Değer eğitiminin gereğine inanç son test ortalamaları	Değer eğitimi içselleştirme son test ortalamaları	Değer eğitime yönelik olumsuz inanç son test ortalamaları
N	Valid	50	50	50	50	50	50
	Missing	0	0	0	0	0	0
Skewness		-,375	,053	1,868	-1,014	-,211	1,040
Std. Error of Skewness		,337	,337	,337	,337	,337	,337
Kurtosis		-,443	-,322	1,123	,524	-,661	1,261
Std. Error of Kurtosis		,662	,662	,662	,662	,662	,662

Tablo 3 incelendiğinde ön test ve son test verilerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin tamamının +2 ile -2 arasında olduğu görülmektedir.

George ve Mallery'e (2010) göre Skewness ve Kurtois değerlerinin +2 ile -2 değerlerinin arasında olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Buna göre araştırmanın verileri normal dağılım göstermektedir.

Öte taraftan birçok bilim adamına göre (Çil, 2008; Aktürk ve Acemoğlu, 2011; Büyüköztürk vd., 2013; Armutlulu, 2008; Levine, Ramsey ve Smidt, 2001) 30'un üzerinde bir örnekleme sahip olan araştırmaların verilerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilir. Bu araştırma ise, 50 katılımcı ile gerçekleştirildiği için araştırmanın verilerinin normal dağıldığı kabul edilmiştir. Bu sebeple de veriler analiz edilirken parametrik testlerden faydalanılmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin bulgular

Bu bölümde; Karakter ve Değerler Eğitimi dersine ilişkin deneysel işlemlerden sonra, öğretmen adaylarının "Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği"nin 1. faktörü olan "Değer Eğitiminin Gereğine Olan İnanç" alt boyutuna yönelik tutumları bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bunun için, öğretmen adaylarının "Değer Eğitiminin Gereğine Olan İnanç" alt boyutunda almış oldukları ön test ve son test sonuçları bağımlı örneklem t- testi ile analiz edilmiştir. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının "Değer Eğitiminin Gereğine Olan İnanç" Alt Boyutunda Almış Oldukları Ön Test ve Son Test Sonuçlarının Bağımlı Örneklem T- Testi Sonuçları

		N	X	SD	t	p
Değer Eğitiminin Gereğine Olan İnanç	Ön Test	50	4,02	,517	-6,898	.000
	Son Test	50	4,58	,346		

Tablo 4 incelendiğinde "Değer Eğitiminin Gereğine Olan İnanç" alt boyutunda son test ortalama puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($t_{49}=-6,898$, $p<.00$).

Öğretmen adaylarının ön test aritmetik ortalamalarının $\bar{X}=4,02$ ve son test aritmetik ortalamalarının $\bar{X}=4,58$ olduğu görülmektedir. Buna göre uygulanan Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin öğretmen adaylarının değer eğitiminin gereğine olan inanç tutumları üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu ve değer eğitiminin gerekliliğine olan inançlarını artırdığı söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin bulgular

Bu bölümde; Karakter ve Değerler Eğitimi dersine ilişkin deneysel işlemlerden sonra, öğretmen adaylarının “Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği”nin 2. faktörü olan “Değer Eğitimi İçselleştirme” alt boyutuna yönelik tutumları bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bunun için, öğretmen adaylarının “Değer Eğitimi İçselleştirme” alt boyutunda almış oldukları ön test ve son test sonuçları bağımlı örneklem t- testi ile analiz edilmiştir. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının “Değer Eğitimi İçselleştirme” Alt Boyutunda Almış Oldukları Ön Test ve Son Test Sonuçlarının Bağımlı Örneklem T- Testi Sonuçları

		N	X	SD	t	p
Değer Eğitimi İçselleştirme	Ön Test	50	3,30	,802	-5,873	.000
	Son Test	50	4,10	,555		

Tablo 5 incelendiğinde “Değer Eğitimi İçselleştirme” alt boyutunda son test ortalama puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($t_{49}=-5,873$, $p<.00$). Öğretmen adaylarının ön test aritmetik ortalamalarının $\bar{X}=3,30$ ve son test aritmetik ortalamalarının $\bar{X}=4,10$ olduğu görülmektedir. Buna göre uygulanan Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin öğretmen adaylarının değer eğitimi içselleştirme tutumları üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu ve değer eğitimi içselleştirme noktasındaki tutumlarını artırdığı söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin bulgular

Bu bölümde; Karakter ve Değerler Eğitimi dersine ilişkin deneysel işlemlerden sonra, öğretmen adaylarının “Değer Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği”nin 3. faktörü olan “Değer Eğitime Yönelik Olumsuz İnanç” alt boyutuna yönelik tutumları bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bunun için, öğretmen adaylarının “Değer Eğitime Yönelik Olumsuz İnanç” alt boyutunda almış oldukları ön test ve son test sonuçları bağımlı örneklem t- testi ile analiz edilmiştir. İlgili analizden elde edilen sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının “Değer Eğitime Yönelik Olumsuz İnanç” Alt Boyutunda Almış Oldukları Ön Test ve Son Test Sonuçlarının Bağımlı Örneklem T- Testi Sonuçları

		N	X	SD	t	p
Değer Eğitime Yönelik Olumsuz İnanç	Ön Test	50	1,47	,395	,947	.348
	Son Test	50	1,40	,394		

Tablo 6 incelendiğinde “Değer Eğitimine Yönelik Olumsuz İnanç” alt boyutunda son test ortalama puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($t_{49} = ,947$ $p < .00$). Öğretmen adaylarının ön test aritmetik ortalamalarının $X = 1,47$ ve son test aritmetik ortalamalarının $X = 1,40$ olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının deneysel işlemlerden önce de değer eğitimine yönelik olumsuz inançlarının olmadığı, bu durumun deneysel işlemlerden sonrada devam ettiği söylenebilir. Yani uygulanan Karakter ve Değerler Eğitimi dersi, öğretmen adaylarında, değer eğitimine yönelik herhangi bir olumsuz inanç oluşturmamaktadır.

Sonuç ve öneriler

Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin, Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının değer eğitimine yönelik tutumları üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmaya benzer deneysel çalışmalara literatürde rastlanılmamıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçların karşılaştırılarak tartışma yapılabileceği başka çalışmalar olmadığından bu araştırmanın sonuçları, değer eğitiminin katılımcıların çeşitli becerileri üzerindeki etkilerini konu edinen ve bu çalışmanın sonuçlarına da işaret ettiği düşünülen araştırma sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler hâlinde dikkatlere sunulmuştur:

Araştırmanın birinci alt problemini “Karakter ve Değerler Eğitimi dersini alan öğretmen adaylarının, değer eğitiminin gereğine olan inanç bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Yapılan analizlere göre; Karakter ve Değerler Eğitimi dersi, öğretmen adaylarının değer eğitiminin gereğine olan inançları noktasındaki tutumlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde; araştırmanın bu sonucuyla örtüşen başka çalışmaları görmek mümkündür. Örneğin; Kozikoğlu (2018), okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin tutumlarını ve okul öncesinde değerler eğitimine ilişkin görüşlerini araştırdığı çalışmasında, 110 okul öncesi öğretmeninden ölçek ve görüşme formu aracılığıyla veri toplamıştır. Kozikoğlu elde ettiği verilerin analizi neticesinde, okul öncesi öğretmenlerinin değer eğitimine yönelik yüksek düzeyde olumlu tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Literatürde, değer eğitimine yönelik tutumların araştırıldığı bir başka çalışma da ise, Yaşaroğlu (2014); sınıf öğretmenlerinin okullarda uygulanmakta olan değerler eğitimine ilişkin tutumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Değerler eğitimine yönelik tutumu olumlu olan öğretmenlerin değerler eğitimini daha etkin olarak uygulayacağını vurgulayan araştırmacı, çalışmasında 25 maddeden oluşan “Değerler Eğitimi Tutum Ölçeği” geliştirmiş ve uygulamıştır. Toplamda 158 öğretmenden elde edilen verilerin analizinde araştırmacı; sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimine yönelik tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tamuri (2007) ise, Malezya’da gerçekleştirdiği çalışmasında öğretmenlerin ahlak eğitimi ile ilgili görüşlerini araştırmıştır. Tamuri, çalışmasının sonunda, öğretmenlerin ahlak eğitiminden memnun olduklarını ifade etmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemini “Karakter ve Değerler Eğitimi dersini alan öğretmen adaylarının, değer eğitimini içselleştirme bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Yapılan analizler neticesinde, Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin, öğretmen adaylarının değer eğitimini içselleştirme noktasındaki tutumlarını artırdığı görülmüştür. Literatürde, araştırmanın bu sonucuyla örtüşen başka çalışmalar da vardır. Örneğin; Demirhan İscan ve Senemoğlu’nu (2009), ilköğretim 4. sınıf düzeyinde “evrensellik” ve “iyilikseverlik” değerlerini kazandırmaya yönelik hazırladıkları değerler eğitimi programının; öğrencilerin değerlerle ilgili bilişsel davranışlarına, duyuşsal özelliklerine ve değerleri gösterme düzeylerine etkisini araştırdıkları çalışmalarında, ön test son test kontrol gruplu deneysel desen kullanmışlardır.

Araştırmacılar, çalışma sonucunda; deney grubundaki öğrencilerin değerlere ilişkin bilişsel davranışları kazanma düzeyleri, kontrol grubu öğrencilerinden anlamlı bir biçimde yüksek bulunduğunu ve deney grubundaki öğrencilerin, gerçekleştirilen görüşmelerde, kontrol grubu öğrencilerine göre değerlerin özelliklerini yansıtan daha fazla ifade kullandıklarını ifade etmişlerdir. Programa katılmayan öğrencilerin, programa katılan öğrencilere göre, daha fazla değerlerin özelliklerinin aksini yansıtan ifadeler kullandıklarını vurgulayan Demirhan Iscan ve Senemoğlu'nun ulaştığı sonuçlardan bir başkası da; deney grubu öğrencilerinin, kontrol grubu öğrencilerine göre, programın uygulanması sırasında değerlere ilişkin daha çok olumlu nitelikte davranış sergiledikleridir. Değer eğitiminin değerleri içselleştirme süreci üzerindeki olumlu etkisinin konu edinildiği bir başka çalışmada ise, Aladağ (2012); ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde uygulanacak olan değer öğretim programının öğrencilerin "sorumluluk" değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Ön test son test kontrol gruplu deneysel desende gerçekleştirilen çalışmanın uygulamaları 8 hafta sürmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlar; deney grubu ve kontrol grubu öğrencilerin uygulama sonrası "sorumluluk" değerine ilişkin, Bilişsel Düzey Ölçeğinden elde etmiş oldukları puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı fark bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemini “Karakter ve Değerler Eğitimi dersini alan öğretmen adaylarının, değer eğitimine yönelik olumsuz inanç bağlamında almış oldukları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Yapılan analizler neticesinde öğretmen adaylarının, değer eğitimine yönelik olumsuz inanç alt boyutunda almış oldukları ön test ve son test puanları arasındaki anlamlı değildir. Elde edilen veriler, araştırmaya katılan çalışma grubunun deneysel işlemler öncesinde de değer eğitimine yönelik olumsuz bir inanca sahip olmadıklarını, deneysel işlemler sonrasında da öğretmen adaylarında değer eğitimine yönelik herhangi bir olumsuz inanç gelişmediğini göstermektedir. Değer eğitimine yönelik olumsuz tutumların konu edinildiği bir başka çalışma olan Yaşaroğlu'nun (2014) çalışmasında ise, araştırmanın bu sonucunun aksine öğretmen adaylarının değer eğitimine yönelik para harcanmaması inancında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yaşaroğlu, bu sonucun tutum-davranış tutarsızlığı bağlamında incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle aşağıda sıralanan önerilere yer verilmiştir:

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak ölçek kullanılmıştır. Ölçek, elde edilen verilerin kapsamını ve geçerliğini sınırlamaktadır. Bu nedenle Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin etkinliğine yönelik daha zengin ve derinlemesine veriler elde edebilmek için ölçek ve anketlerin yanında görüşme ve gözlem yöntemlerinin kullanılarak verilerin toplandığı araştırmalar yapılmalıdır. Nitel veri toplama araçları ile gerçekleştirilecek çalışmalardan elde edilen sonuçlarla, bu çalışma gibi nicel çalışmalardan elde edilmiş sonuçların karşılaştırılması; fotoğrafa bütün olarak bakılması bağlamında önem arz etmektedir.

Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin öğretmen adayları dışındaki farklı örneklem grupları (öğretmenler, eğitim yöneticileri, öğrenciler vb.) üzerindeki etkisi üzerine nitel ve nicel araştırmalar yapılmalıdır.

Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin sosyal, bilişsel ve davranışsal alanlardaki farklı beceriler üzerindeki etkisini araştıran nitel ve nicel araştırmalar yapılmalıdır.

Karakter ve değer eğitimine yönelik dersler yüksek öğretimde birçok fakülte ve bölümde hiç yer almamakta, bazı fakültelerin birkaç bölümünde ise seçmeli ders olarak yer almaktadır. Milletimizin ve devletimizin istisnasız her alanda karakterli ve değerlerine sahip çıkan insanlara olan ihtiyacı göz önüne

alındığında, Karakter ve Değerler Eğitimi dersinin özellikle yükseköğretimde zorunlu hâle getirilmesi ve bu derse yönelik etkili öğretim programlarının ve ders içeriklerinin hazırlanması gerekmektedir. Özellikle günümüz genç neslindeki ahlâki çöküntüler ve kişilik bozuklukları; karakter ve değer eğitimine en çok ihtiyaç duyulan eğitim kademesinin yükseköğretim olduğu mesajını vermektedir.

Kaynakça

- Aktürk, Z. ve Acemoğlu, H. (2011). Sağlık çalışanları için araştırma ve pratik istatistik. İstanbul: Anadolu Ofset.
- Akyüz, H. (1991). Eğitim sosyolojisinin temel kavram ve alanları üzerine bir araştırma. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aladağ, S. (2012). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 16 (1), 123-146.
- Alyılmaz, C. ve Alyılmaz, S. (2014). Amirbek Turatoviç Muratov'dan Yenisey'e sesleniş. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. 3/1, 68-84.
- Alyılmaz, S. (2008). Öğretmen adaylarına göre görgü kurallarına aykırı davranışlar. İzvestiya Vuzov, 1-2, 136-142.
- Armutlulu, İ. H. (2008). İşletmelerde uygulamalı istatistik. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Bayram, B. ve Yılmaz, S. (2019). Değer eğitiminde edebî türlerin kullanımı. Salih Zeki Genç ve Adem Beldağ (Ed.), Karakter ve Değer Eğitimi (279-292) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Beil, B. (2003). İyi çocuk, zor çocuk, 'doğru davranışlar çocuklara nasıl kazandırılır? (Çev. Cuma Yorulmaz). Ankara: Arkadaş Kitapevi.
- Bilgin, N. (1995). Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş (2007). Deneysel Desenler, Öntest-Sontest Kontrol Grubu Desen ve Veri Analizi. Ankara: PegemA Yayıncılık .
- Büyüköztürk, Ş.; Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2013). Sosyal bilimler için istatistik. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cohen, L. ve Manion, L. (1997). Reseachr methods in education (4th ed.). Routledge: London and New York.
- Çetin, F. (2018). Değer eğitimine yönelik tutum ölçeği. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 22 (193), 323-341.
- Çil, B. (2008). İstatistik. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demirhan İscan, C. ve Senemoğlu, N. (2009). İlköğretim 4. sınıf düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği. Eğitim ve Bilim, 34 (153), 1-14.
- Doğan, H. (1997). Eğitimde program ve öğretim tasarımı. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Dökmen, Ü. (2000). İletişim çatışmaları ve empati. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Er, O. (2017). Suha Mermerci'nin Kitaplarının Kültürel Değerler Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6(2), 1178-1188.
- Erdentuğ, N. (1982). Kişiliğin oluşması ve Türk kimliği. D.T.C.F. Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, 323. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Fraenkel, J. R., ve Wallen, N. E. (1996). How to design and evaluate research in education (3th ed.). Mc Graw Hill Higher Education. New York, ABD.
- Gay, L. R., ve Airasian, P. (2000). Educational research competencies for analysis and application (6th Edition). Ohio: Merrill an imprint of Prentice Hall.

- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Halstead, J. M. ve Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal Of Education*, 30(2), 169 - 202.
- Kale, N. (2004). Nasıl bir değerler eğitimi? Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bildiri, İstanbul.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. (3. Basım). Ankara: Engin Yayıncılık.
- Kozikoğlu, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2698-2720.
- Köktürk, M. (2006). *Kültürün dünyası, kültür felsefesine giriş*. Ankara: Hece Yayıncılık.
- Levine, D. M.; Ramsey, P. P. ve Smidt, R. K. (2001). *Applied statistics for engineers and scientists*. Prentice Hall.
- Nachmias, D. ve Nachmias, C. (1997). *Research Methods in the Social Sciences* (2th ed.), New York: St. Martin's Pres.
- Özgülven, İ. E (1994). *Psikolojik testler*. Ankara.
- Şahin, N. (2017). Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi ve ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Tamuri, A. H. (2007). Islamic Education teachers' perceptions of the teaching of akhlāq in Malaysian secondary schools. *Journal of Moral Education*, 36(3), 371– 386.
- TDK, (2015). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- Yaşaroğlu, C. (2014). Sınıf öğretmenlerinin değer eğitimine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *JASSS*, 27, 123-134.

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe dersinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi¹

Mehmet FİDAN²

APA: Fidan, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin Türkçe dersinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 79-98. DOI: 10.29000/rumelide.580463

Özet

Dinleme eğitimi çok boyutlu yapısı ile eğitim-öğretim süreçlerinde önemli konumda bulunur. Dinleme eğitimi süreçlerinde öğrencilerin kullandıkları stratejilerinden olan eleştirel dinleme öğrencinin akademik gelişimini olumlu yönde şekillendirmektedir. Bu sebeple öğrencilerin derslerde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırma sürecinde nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Öğrencilerin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejileri cinsiyet, sınıf düzeyi ve sosyo-ekonomik düzey yönünden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin eleştirel dinleme stratejilerini kullanım oranları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma evreni Kayseri ili Melikgazi, Talas ve Kocasinan ilçelerindeki ortaokul öğrencilerinden oluşmuştur. Araştırmanın örnekleme bu öğrenciler arasından random örnekleme yöntemi ile seçilen öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada F testi (tek yönlü varyans analizi), derecelendirme analizi (yüzde, frekans) ve t - testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda maddelerin genel ortalamasına bakıldığında, öğrencilerin eleştirel dinleme stratejilerini kullanımının cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyo-ekonomik düzey yönünden bazı maddelerde farklılaştığı görülmüştür. Öğrencilerin genel olarak eleştirel dinleme stratejilerini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma ek olarak, öğrencilerin Türkçe derslerinde dinlediklerini önem sırasına koyma stratejisini diğer eleştirel dinleme stratejilere göre daha az kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dinleme becerisi, dinleme stratejileri, eleştirel dinleme stratejileri.

Examination of critical listening strategies in Turkish lessons of secondary school students in terms of various variables

Abstract

Listening education is very important in education processes with its multi-dimensional structure. The critical listening which is one of the strategies used by students in listening education processes positively shape the academic development of the students. For this reason, students' critical listening strategies should be determined. In this study, the critical listening strategies used by secondary school students in Turkish lessons were evaluated. In the research process, the screening model was used. The critical listening strategies used by the students in Turkish lessons were examined in terms of gender, class level and socio-economic level. In addition, the use of critical

¹ Bu çalışma "İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Türkçe Dersinde Kullandıkları Dinleme Stratejilerinin Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü (Aksaray / Türkiye), fidanm3838@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9347-2992 [Makale kayıt tarihi: 21.03.2019-kabul tarihi:16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580463]

listening strategies of students was tried to be determined. The study population of the study was composed of middle school students in Kayseri, Melikgazi, Talas and Kocasinan districts. The sample of the study consisted of randomly selected students. F test (one way variance analysis), rating analysis (percentage, frequency) and t - test were used in the study. As a result of the research, it is seen that the use of critical listening strategies of the students differed in terms of gender, class level, socio-economic level. It is concluded that students generally use critical listening strategies. In addition to this situation, it is determined that the students use less than the other critical listening strategies in order to rank the importance to what they listening in Turkish lessons.

Keywords: Listening skills, listening strategies, critical listening strategies.

Giriş

Sağlıklı bireylerde ilk kazanılan dil becerisi olan dinleme, çok boyutlu yapısı ile önemli konumda bulunmaktadır. Bireylerin hem anlamlandırma hem de ifade edebilme kabiliyetleri dinleme becerisinin gelişimine bağlı olarak şekillenmektedir. Nitekim anlamlandırma davranışının doğumdan itibaren başladığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu dönemde işitme, koku alma, temas vasıtasıyla duyu organları bireylerin çevrelerini anlamlandırmalarını sağlamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Cüceloğlu (2010: 343) “Çocuk, doğduğundan 6 saat sonra hipokampusta, o örtük bellekte anlam verme sistemini geliştirmeye başlıyor ve değerler de anlam verme sisteminin bir parçası olarak daha korteks gelişmeden önce duygusal yaşamla birlikte gelişmeye başlıyor.” şeklinde açıklama yapar. Bu durum dinleme-anlama ilişkisinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Dinleme, ilk kazanılan dil becerisi olmasının yanında toplumsal normlar yönünden de önemli konumda bulunmaktadır. Uzun bir tarihi ve kültürel geçmişi yapısında barındıran atasözleri toplumsal algıları ve değerleri yansıtır. Dinleme ile ilgili atasözleri bu becerinin toplumsal açıdan karşılığının tespit edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Gürel ve Tat (2012:280) araştırmalarında “*Az söyle çok dinle, Bir söyle on dinle, İki kulak bir dil için, Söyleyenden dinleyen arif gerek, Tath söz dinletir, tatsız söz esnetir*” gibi atasözlerinin dinleme ile ilişkili olduğunu belirtirler. Bu durum dinlemenin toplumsal açıdan rolünü ortaya koymaktadır.

Genelde informal öğrenmeler vasıtasıyla kazanılan dinleme becerisi, diğer dil becerilerinin de üzerine temellendiği bir yapıda bulunmaktadır. Nitekim konuşma becerisinin gelişimi dinleme becerisinin varlığına bağlı olarak gelişim göstermektedir. Doğan (2012:3), dinleme ve konuşma becerilerinin birbirleri ile yakın bağlarının olduğunu, konuşma olabilmesi için dinlemenin gerekli olduğunu belirtir. Çünkü bireylerin kendilerini etkili bir biçimde ifade edebilmeleri, aynı zamanda çevrelerini iyi bir biçimde algılayabilmelerini ve anlamlandırmalarını gerektirmektedir. Bu anlamlandırma süreçlerinde de dinleme, en çok kullanılan dil becerilerinden biri olarak öne çıkar.

Dinleme hem eğitsel gelişim hem de sosyal ilişkiler açısından önemlidir. Bireylerin sosyal yaşamlarında dinleme, diğer dil becerilerine göre daha etkin konumda yer almaktadır. Bireylerin sosyal ilişkilerine ayırdıkları vakitlerin “%42’sini dinlemekle geçirdiği”, dinlemenin akademik başarıyı etkilediği araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Göğüş, 1978: 227; akt. Sever, 2011:11). Bu duruma ek olarak araştırmalar okulda öğrencilerin genelde dinleme/izleme davranışını gösterdiğini, dinlemenin öğrenmede etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Aktaş ve Gündüz, 2017:87).

Dinleme becerisinin diğer dil becerilerinin gelişimini etkilemesi ana dil eğitiminde de bu becerilerin geliştirilmesine yönelik çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla geliştirilen eğitim-öğretim programlarında dinleme, öncelikli dil becerisi olarak görülür. Nitekim birçok öğretim yöntemi dinleme temelli olarak uygulanmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Gücüyeter (2009:169) ders başarısının sağlanmasında etkili dinleme becerisinin geliştirilmesinin bir ön şart olduğunu belirtir. Bu becerinin yalnızca dinleme metinlerinde kullanılmadığının ve eğitim-öğretim süreçlerinin genelinde etkin olduğunun bilinmesi öğrencilerin gelişimlerine olumlu etkide bulunacaktır.

Dinleme eğitimi

Toplum yaşamında hem genel hem de bireysel manada uyumun sağlanmasında dil becerileri önemli konumda bulunmaktadır. Bu amaçla eğitim-öğretim çağının başlangıcından itibaren bireylere verilen ana dili eğitimleri bireysel gelişimin yanında millî, kültürel ve evrensel değerlerin gelişimini de temel almaktadır. Ana dili eğitiminin yapısal niteliği incelendiğinde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerine yer verildiği görülür (MEB:2018). Bu programın özel amaçları arasında “dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi” öncelikli bir konumda bulunmaktadır (MEB, 2018, 8). Bu becerilerden olan dinleme/izlemeye Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın bütün sınıf düzeylerinde ilk kazanım başlığı olarak yer verilmesi eğitsel hedefler açısından dinlemenin rolünü ortaya koymaktadır.

Dinleme eğitiminin bütüncül bir yapıda olması bu beceri ile ilgili çalışmalarda araştırmacılara geniş imkânlar sunmaktadır. Dinlemenin fizyolojik, zihinsel, psikolojik, sosyal yapısının da bulunması alan araştırmacılarının bu konuya odaklanmalarını sağlamıştır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar genel olarak incelendiğinde dinleme ile diğer dil becerilerinin ilişkisi, dinlemenin zihinsel gelişimdeki rolü gibi konularda araştırmaların yoğun olduğu görülmektedir. Doğan ve Özçakmak (2014:97) dinleme eğitimi alanındaki çalışmaların sayısının son yıllarda giderek arttığını, bu çalışmaların özellikle 2009-2013 yılları arasında yoğunlaştığını tespit ederler. Epçaçan (2013:343) öğrencilerin dinleme becerilerinin geliştirilmesine etkinlik temelli dinleme uygulamalarının olumlu katkısının olduğunu belirtir. Doğan (2008:278) yaptığı deneysel çalışma vasıtasıyla dinleme becerisinin eğitsel yöntemlerle geliştirilebileceği sonucuna ulaşır. Kurudayıoğlu ve Kana (2013:245) araştırmalarında “Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme eğitimi ve dinleme becerisi özyeterlik algılarının” olduğunu tespit ederler. Katrancı ve Yangın (2013:754-755) “Üstbilis Stratejileri Öğretiminin Dinlediğini Anlama Becerisine ve Dinlemeye Yönelik Tutuma Etkisi” başlıklı araştırmalarında, üst bilis stratejisinin geliştirmesine yönelik çalışmaların dinlediğini anlama becerisinin gelişimine olumlu yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Melanlıoğlu (2012:1593), üstbilis stratejilerinin dinleme eğitimindeki ölçme-değerlendirme çalışmalarında kullanımını incelediği araştırmasında dinlemenin “içsel bir süreç olarak değerlendirilmesi” gerektiğini belirtir ve “dinleme farkındalığı”, “kendi kendini değerlendirme” konularına dikkat çeker.

Dinleme stratejileri

Öğrencilerin dinleme becerilerinin geliştirilmesinde ve dinleme etkinliklerinden en üst düzeyde verim alabilmek için derslerde kullanılan dinleme stratejileri önemli konumda bulunmaktadır. Bireylerin dersin kazanımları, kendilerinin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirecekleri (kullanacakları) dinleme stratejileri eğitsel amaçlara ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Araştırmacıların dinleme stratejileri ile ilgili sınıflandırmaları incelendiğinde “bilis, duyuşsal, beden diliyle ilgili stratejiler”, “dinleme öncesi, dinleme sırası, dinleme sonrası stratejiler”, “parçadan bütüne, bütünden parçaya, üst

bilişsel stratejiler”, “ayrıştırıcı, iletişimsel, estetik, bilgi için stratejiler, eleştirel stratejiler” gibi farklı gruplandırmaların olduğu görülmektedir (Fidan, 2012: 34-35). Yılmaz (2007: 38-40) “Türkçe Öğretiminde Dinleme Becerisini Geliştirmeye Yönelik Önerilen Etkinliklerin Değerlendirilmesi” isimli araştırmasında dinleme yöntemlerini “katılımlı, katılımsız, not alarak, grup halinde, yaratıcı, seçici, eleştirel dinleme” başlıkları altında sıralar. MEB Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda kazanım olarak yer alan dinleme stratejilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

“Dinlerken nezaket kurallarına uyma, dikkatini dinlediğine yoğunlaştırma, not alarak dinleme, katılımlı dinleme, katılımsız dinleme, grup halinde dinleme, empati kurarak dinleme, seçici dinleme, yaratıcı dinleme, eleştirel dinleme” (MEB, 2018: 21-48).

Eleştirel dinleme becerisi bireylerin üstbilişsel düşünme becerilerini kullandıkları bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim Umagan (2007:154) da eleştirel dinlemenin üstbilişsel düşünme basamağı olan değerlendirmeyi oluşturduğunu ifade eder ve bunu “dinlediklerinin doğruluğunu kontrol etme çabası” olarak tanımlar. Aktaş ve Gündüz (2017:92) eleştirel dinlemeyi, “dinlediğini sebep-sonuç ilişkisi kurarak doğruluk, eksiklik vb. bakımından değerlendirmektir” şeklinde tanımlamaktadır. Akyol (2014:14-15) ise eleştirel dinlemenin “transfer edici dinlemenin bir ileri boyutu” olduğunu ifade eder ve “eleştirel dinleme çerçevesinde ikna ve propaganda edici konuşma etkinliklerini” ele alır. Akyol (2014:18-19) eleştirel dinleme öğretim çalışmalarında “reklamın tanıtımı, aldatıcı dilin açıklanması, aldatıcı dilin analiz edilmesi, kavramların gözden geçirilmesi, alıştırmaya çalışmaları, öğrencilere reklam hazırlatma” uygulamalarının yapılabileceğini belirtir. Bu durum araştırmacının eleştirel dinlemenin sadece sınıfla sınırlı olmadığını, gerçek hayata aktarılması gerekliliğini düşündüğünü göstermektedir.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın örnekleme, verilerin toplanma biçimleri, ölçme araçları ve verilerin analiz edilmesi yer almaktadır. Araştırma sorularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ortaokul öğrencilerinin eleştirel dinleme stratejilerini kullanma oranları nedir?

Eleştirel dinleme stratejileri sınıf düzeyi yönünden değişkenlik gösteriyor mu?

Eleştirel dinleme stratejileri cinsiyet yönünden değişkenlik gösteriyor mu?

Eleştirel dinleme stratejileri sosyo-ekonomik düzey yönünden değişkenlik gösteriyor mu?

Araştırmanın modeli

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Öğrencilerin derslerde kullandıkları dinleme stratejilerinin belirlenebilmesi için likert tipi dinleme stratejileri ölçeği tercih edilmiştir. Sonuçlar eleştirel dinleme stratejilerinin kullanım oranları, sınıf düzeyi, sosyo-ekonomik durum ve cinsiyet değişkenleri açısından analiz edilmiştir. Eleştirel dinleme stratejilerinin oransal yönden analizinde yüzdelik dilim hesabı göz önünde bulundurulurken, stratejilerin değişkenler yönünden incelenmesinde ($p < 0,05$) gruplar arasındaki anlamlı farklılık ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evreni Kayseri ili Melikgazi, Kocasinan, Talas ilçelerindeki ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklemeye dâhil edilecek okulların seçiminde sosyo-ekonomik düzey göz önünde bulundurulmuştur. Şehir merkezinde bulunan okullar ise birinci grubu

oluştururken, daha çok kırsal özellikler gösteren bölgeye ait okullar ise ikinci grubu oluşturmuştur. Bu okullarda örneklemelerin seçiminden “nicel araştırma yönteminde en sık kullanılagelmiş örnekleme yöntemi” olan seçkisiz (random) yöntem kullanılmıştır (Şimşek ve Yıldırım, 2008:102). Araştırmaya toplamda 256 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 84’ü altıncı sınıf, 85’i yedinci sınıf ve 87’si sekizinci sınıftadır. Bu öğrencilerden 123’ü kız, 133’ü ise erkektir. Birinci grupta 157, ikinci grupta ise 99 öğrenci yer almıştır. Bu gruplar arasında öğrenci sayısında farklılık oluşmasında ikinci grubun bulunduğu okullarda diğer gruba kıyasla daha az sayıda öğrencinin eğitim-öğretim görmesi etkili olmuştur.

Veri toplama araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak likert tipi dinleme stratejileri ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi aşaması şu şekilde olmuştur:

Araştırma amacına yönelik olarak kapalı uçlu sorulardan oluşan soru listesi hazırlanmıştır. Soruların hazırlanmasında alan taraması yapılarak hedeflenen kazanımlara yönelik soru listesi hazırlanmıştır. Ankette cevaplar *Tamamen Katılıyorum*, *Katılıyorum*, *Kararsızım*, *Katılmıyorum*, *Kesinlikle Katılmıyorum* biçiminde hazırlanmıştır. Cevapların Spss 17 programında puanlama biçimi *Tamamen Katılıyorum-5*, *Katılıyorum-4*, *Kararsızım-3*, *Katılmıyorum-2*, *Kesinlikle Katılmıyorum-1* şeklindedir.

Öncelikli olarak 66 sorudan oluşan soru listesi (anket) 44 öğrenciden oluşan bir gruba ön test olarak uygulanmıştır. Soruların güvenilirlik hesabı için Alfa Katsayısı formülü kullanılmıştır. Faktör analizi sonucunda (0,870) etkisiz olduğu görülen maddeler listeden çıkarılmıştır. Bu işlemlerin sonucunda oluşan 50 soruluk listenin alfa katsayısı değeri 0,930 olarak belirlenmiştir. “Anketten çıkarılan maddelerden sonra güvenilirlik kat sayısının artması, madde değerlendirilmesinde uygun formüllerin kullanıldığına işaret etmektedir.”(Fidan, 2012:43). Uygulanan ankette yer alan sorulardan 15 tanesi öğrencilerin eleştirel dinleme stratejilerini ölçmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Ankette yer alan bu maddeler belirlenerek ayrı başlık halinde frekans, yüzdeler oran ve $p < 0,05$ anlamlılık katsayısına göre değerlendirilmiştir.

Soruların kapsam geçerliliğinin belirlenmesinde uzman görüşüne başvurulmuştur. Erciyes Üniversitesi’nde bulunan üç uzmanın görüşleri sonucunda araştırmanın kapsam geçerliliğinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın eleştirel dinleme stratejilerini belirlemeye yönelik anket soruları şu şekildedir:

1. Dinleme sırasında öğretmenimle aynı fikirde değilsem, öğretmenime soru sorar ve onu dinlemeye devam ederim.
2. Türkçe öğretmenimiz bir konu hakkında bilgi verirken, konunun ana noktaları üzerinde düşünürüm.
3. Derste dinlediklerimi kendi cümlelerimle anlatabilirim.
4. Dinleme etkinliği sırasında söz alarak, konu hakkındaki düşüncelerimi ifade ederim.
5. Dersin sonunda dinlediğimiz konuları önemliden az önemliye doğru sıralarım.
6. Türkçe öğretmenimizi dinledikten sonra konuyu anladığımdan emin olmak için öğretmenime soru sorarım.
7. Öğretmenimiz bir konuyu anlatırken anladıklarımla daha önceden öğrendiğimiz konuları ilişkilendiririm.

8. Ders sırasında öğretmenimizi dinlerken, konu hakkındaki düşüncelerimi söylemekte istekliyimdir.
9. Derste öğretmenimizi dinlerken bütün konuları değil diğerlerinden daha çok önemli gördüğüm konuları not alırım.
10. Dinlediğimiz konu ile ilgili sınıfta yapılan tartışmalara görüşlerimle katılırım.
11. Öğretmenimizi dinlerken katılmadığım durumlar olursa, bu durumlara neden katılmadığımı kendi kendime düşünürüm.
12. Ders sırasında başka kişilerin konuşmalarındaki telaffuz ve kelime yanlışlarını düzeltirim.
13. Kullanılan sözlerin ortama, konuşulan kişiye ve amaca göre farklı anlamlarının olabileceğini algılayabilirim.
14. Dinlediklerimizin ana düşüncelerini ve yan düşüncelerini bulabilirim.
15. Dersi dinlerken anlamadığımı düşündüğüm zaman soru sorarak veya başımı yukarı kaldırarak anlamadığımdan öğretmenimizi haberdar ederim.

Verilerin analizi

Elde edilen verilerin sınıf düzeyi, cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzey açısından değerlendirilmesinde likert tipi dinleme stratejileri ölçeği kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde Spss 17 programından faydalanılmıştır. Verilerin cinsiyet yönünden analizinde bağımsız örneklem t testi, sınıf düzeyi ve sosyo-ekonomik düzey yönünden analizinde ise tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. “Elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur. Anlamli farklılık oluşturan ($p < 0,05$) maddelerin değerlendirilmesi yapılmıştır.” (Fidan, 2012:52). Bulgular bölümünde bağımsız örneklem t testi ve anova testi ile elde edilen sonuçlardan anlamlı değişiklik oluşturan maddelere yer verilmiştir. Öğrencilerin eleştirel dinleme stratejilerini kullanma durumlarının belirlenmesinde ise sıklık (f) ve yüzdelik dilim (%) değerleri dikkate alınmıştır. Tablolarda yer alan değerlerden anlamlı farklılık içerenler (*) işareti ile belirlenmiştir.

Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu araştırmada eleştirel dinleme stratejileri sınıf düzeyi, cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzey değişkenleri yönünden incelenmiştir. Yapılan t testi ve anova testi sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde her değişken altında bazı maddelerde anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu sebeple anlamlı farklılık oluşturan maddeler hakkında detaylı değerlendirmeler yapılmıştır. Öğrencilerin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin belirlenmesinde frekans ve yüzdelik dilim ögeleri kullanılmıştır. Bütün anket maddeleri bu amaçla oransal yönden analiz edilmiştir.

Öğrencilerin kullandıkları eleştirel dinleme stratejileri

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejileri frekans ve yüzdelik oran yönünden incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda oluşan, öğrencilerin Türkçe derslerinde kullandıkları dinleme stratejilerine dair tablo aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1: Eleştirel Dinleme Stratejileri

	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
	K.Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		T.Katılıyorum	
1	8	3,1	11	4,3	37	14,5	90	35,2	110	43,0
2	8	3,1	6	2,4	56	22,0	79	31,0	106	41,6
3	2	,8	4	1,6	44	17,2	103	40,2	103	40,2
4	7	2,8	21	8,3	47	18,6	81	32,0	97	38,3
5	33	13,0	49	19,4	71	28,1	52	20,6	48	19,0
6	10	3,9	27	10,5	46	18,0	88	34,4	85	33,2
7	7	2,8	21	8,3	58	22,9	91	36,0	76	30,0
8	6	2,4	30	11,8	54	21,2	77	30,2	88	34,4
9	70	27,3	15	5,9	30	11,7	67	26,2	74	28,9
10	8	3,1	10	3,9	36	14,1	86	33,6	115	44,9
11	13	5,1	11	4,3	58	22,8	83	32,7	89	35,0
12	11	4,3	24	9,4	57	22,3	70	27,3	94	36,7
13	8	3,1	5	2,0	38	14,9	87	34,1	117	45,9
14	7	2,8	11	4,3	55	21,7	88	34,8	92	36,4
15	12	4,7	15	5,9	49	19,3	56	22,0	122	48,0

Ankette bulunan “Dinleme sırasında öğretmenimle aynı fikirde değilsem, öğretmenime soru sorar ve onu dinlemeye devam ederim.” maddesine ait veriler incelendiğinde öğrencilerin %3,1’i kesinlikle katılmıyorum, %4,3’ü katılmıyorum, %14,5’i kararsızım, %35,2’si katılıyorum ve %43’ü tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Eleştirel dinleme becerisi, eleştirel düşünmeyi gerektirmektedir. Öğrencilerin, öğretmenleri ile aynı fikirde olmadıkları durumlarda bunu soru sorarak ifade etmeleri onların dinlediklerini sorguladıklarını ve üst düzey düşünme becerilerini kullandıklarını göstermektedir. Nitekim öğrencilerin %78,2’sinin bu ifadeye katıldığını belirtmesi onların çoğunluğunun dinleme etkinlikleri sırasında bu eleştirel dinleme stratejisini kullandıklarını gösterdiği niteliğindedir.

Ankette bulunan “Türkçe öğretmenimiz bir konu hakkında bilgi verirken, konunun ana noktaları üzerinde düşünürüm.” ifadesi incelendiğinde öğrencilerin %3,1’i kesinlikle katılmıyorum, %2,4’ü katılmıyorum, %22’si kararsızım, %31’i katılıyorum ve %41,6’sı tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin ilgili maddeye %72,6 oranla katıldıkları görülmektedir. Konunun ana noktaları

üzerinde düşünme, bireylerin öğrendikleri arasında bağ kurmasını ve kavram haritası oluşturmasını sağlamaktadır. Bu durum eleştirel düşünme basamaklarından biridir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin genelinin derslerde bu dinleme stratejilerini kullandıkları söylenilebilir.

“Derste dinlediklerimi kendi cümlelerimle anlatabilirim.” ifadesi incelendiğinde öğrencilerin %8’i kesinlikle katılmıyorum, %1,6’sı katılmıyorum, %17,2’si kararsızım, %40,2’si katılıyorum ve %40,2’si tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin %80,2 oranla bu maddedeki ifadeye katılım gösterdikleri görülmektedir. Bu durum öğrencilerin çoğunluğunun dinlediklerini kendi zihin süzgeçlerinden geçirerek ifade ettiklerini göstermektedir.

Öğrencilere uygulanan ankette yer alan *“Dinleme etkinliği sırasında söz alarak, konu hakkındaki düşüncelerimi ifade ederim.”* ifadesine öğrencilerin %2,8’i kesinlikle katılmıyorum, %8,3’ü katılmıyorum, %18,6’sı kararsızım, %32’si katılıyorum, %38,3’ü tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. İlgili maddeye öğrencilerin %70,3 oranla katılmaları, onların genelinin dinleme etkinlikleri sırasında kendi düşüncelerini de ifade edebildiklerini göstermektedir.

“Dersin sonunda dinlediğimiz konuları önemliden az önemliye doğru sıralarım.” cümlesi incelendiğinde öğrencilerin %13,’ü kesinlikle katılmıyorum, %19,4’ü katılmıyorum, %28,1’i kararsızım, %20,6’sı katılıyorum ve %19’u tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin dinledikleri konuları amaca uygunluk ve işlevsellik yönünden önem sırasına koymaları bu süreçte üst bilişsel becerileri kullandıklarını gösterir. Bu sebeple dinlenen bilgileri önem sırasına koyma eleştirel dinleme becerilerinden biridir. Ancak bu maddeye öğrencilerin %39,6 oranla katılım gösterdikleri görülmektedir. Bu durum öğrencilerin bu dinleme stratejisini derslerde genel olarak kullanmadıklarını göstermektedir.

Ankette yer alan *“Türkçe öğretmenimizi dinledikten sonra konuyu anladığımdan emin olmak için öğretmenime soru sorarım.”* maddesine öğrencilerin %3,9’u kesinlikle katılmıyorum, %10,5’i katılmıyorum, %18’i kararsızım, %34,4’ü katılıyorum ve %33,2’si tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Katılıyorum ve tamamen katılıyorum şeklinde cevap veren öğrencilerin oranının %67,6 olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin çoğunluğunun bu dinleme stratejisini kullandığını göstermektedir.

Ankette bulunan *“Öğretmenimiz bir konuyu anlatırken anladıklarımızla daha önceden öğrendiğimiz konuları ilişkilendiririm.”* maddesine öğrencilerin %2,8’i kesinlikle katılmıyorum, %8,3’ü katılmıyorum, %22,9’u kararsızım, %36’sı katılıyorum, %30’u tamamen katılıyorum cevabını vermiştir. Bu sonuca göre öğrencilerin %66’sının derslerde dinledikleri konular ile daha önce öğrendiklerini ilişkilendirdiği söylenilebilir.

“Ders sırasında öğretmenimizi dinlerken, konu hakkındaki düşüncelerimi söylemekte istekliyimdir.” maddesine öğrencilerin %2,4’ünün kesinlikle katılmıyorum, %11,8’inin katılmıyorum, %21,2’sinin kararsızım, %30,2’sinin katılıyorum, %34,5’inin tamamen katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. Öğrencilerin %64,7’lik bölümünün katılıyorum cevabını vermesi bu eleştirel dinleme stratejisinin öğrencilerin çoğunluğu tarafından kullanıldığını göstermektedir.

Ankette yer alan *“Derste öğretmenimizi dinlerken bütün konuları değil diğerlerinden daha çok önemli gördüğüm konuları not alırım.”* maddesine öğrencilerin %27,3’ü kesinlikle katılmıyorum, %5,9’u katılmıyorum, %11,7’si kararsızım, %26,2’si katılıyorum, %28,9’u tamamen katılıyorum şeklinde cevap

vermiştir. Öğrencilerin %55,1'i bu maddeye katılım göstermiştir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin çoğunluğunun bu dinleme stratejisini kullandıklarını söylemek mümkündür.

Öğrencilerin kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerini belirlemek amacıyla uygulanan anketteki "*Dinlediğimiz konu ile ilgili sınıfta yapılan tartışmalara görüşlerimle katılırım.*" ifadesine öğrencilerin %3,1'i kesinlikle katılmıyorum, %3,9'u katılmıyorum, %14,1'i kararsızım, %33,7'si katılıyorum, %45,1'i tamamen katılıyorum cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin %78,8'inin katılım gösterdiği bu dinleme stratejisi üst düzey bir eleştirel beceri olmasından dolayı önemli konumdur. Bu sonuçlara göre öğrencilerin genel olarak bu dinleme stratejisini kullandıkları söylenebilir.

Ankette bulunan "*Öğretmenimizi dinlerken katılmadığım durumlar olursa, bu durumlara neden katılmadığımı kendi kendime düşünürüm.*" ifadesine öğrencilerin %5,1'i kesinlikle katılmıyorum, %4,3'ü katılmıyorum, %22,8'i kararsızım, %32,7'si katılıyorum, %35'i tamamen katılıyorum cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin %67,7 oranla bu maddeye katılım göstermeleri onların çoğunluğunun bu dinleme stratejisini kullandığını göstermesi açısından önemlidir. Yukarıda sıralanan sonuçlara göre öğrencilerin bu eleştirel dinleme stratejisini derslerde kullandıkları söylenebilir.

Ankette bulunan "*Ders sırasında başka kişilerin konuşmalarındaki telaffuz ve kelime yanlışlarını düzeltirim.*" ifadesine öğrencilerin %4,3'ü kesinlikle katılmıyorum, %9,4'ü katılmıyorum, %22,3'ü kararsızım, %27,3'ü katılıyorum, %36,7'si tamamen katılıyorum cevabını vermiştir. Öğrencilerin hem dikkat hem de düşünme becerilerini içeren bu dinleme stratejisine %64 oranla katılım gösterdikleri görülmektedir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin çoğunluğunun bu dinleme stratejisini kullandıkları söylenilebilir.

Ankette bulunan "*Kullanılan sözlerin ortama, konuşulan kişiye ve amaca göre farklı anlamlarının olabileceğini algılayabilirim.*" maddesine öğrencilerin %3,1'i kesinlikle katılmıyorum, %2'si katılmıyorum, %14,9'u kararsızım, %34,1'i katılıyorum, %45,9'u tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin % 80 oranla katılım gösterdikleri bu maddeye göre kullanılan sözlerin değişkenliğini içeren bu eleştirel dinleme stratejisinin öğrenciler tarafından derslerde kullanıldığı söylenilebilir.

"*Dinlediklerimizin ana düşüncelerini ve yan düşüncelerini bulabilirim.*" maddesine öğrencilerin %2,8'i kesinlikle katılmıyorum, %4,3'ü katılmıyorum, %21,7'si kararsızım, %34,8'i katılıyorum, %36,4'ü tamamen katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin dinlediklerini yorumlamalarını ve dinlenenleri ana fikir, destekleyici fikir bağlamında sınıflandırmalarını içeren bu dinleme stratejisine %71,2 oranla katıldıkları görülmektedir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin ilgili dinleme stratejisini genel olarak kullandıkları söylenilebilir.

Ankette bulunan "*Dersi dinlerken anlamadığımı düşündüğüm zaman soru sorarak veya başımı yukarı kaldırarak anlamadığımdan öğretmenimizi haberdar ederim.*" maddesine öğrenciler %4,7 kesinlikle katılmıyorum, %5,9 katılmıyorum, %19,3 kararsızım, %22 katılıyorum, %48 tamamen katılıyorum oranlarıyla cevap vermiştir. Katılıyorum ve tamamen katılıyorum ifadelerinin tercih edilme oranları toplandığında öğrencilerin %80'lik diliminin bu dinleme stratejisini kullandığı söylenilebilir.

Eleştirel dinleme stratejilerinin cinsiyet değişkeni yönünden değerlendirilmesi

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, eleştirel dinleme stratejilerinin kullanımında

cinsiyetin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Elde edilen verilere dair tablo aşağıda yer almaktadır:

Tablo 2: Eleştirel Dinleme Stratejilerinin Cinsiyet Yönünden Değerlendirilmesi

	Katılımcı Öğrencilerin Cinsiyetleri	N	$\bar{X}$	SS	T	sd	P
1.Madde	Kız	123	4,1870	,87168	1,243	254	,215
	Erkek	133	4,0301	1,12101	1,255		
2.Madde	Kız	122	4,1639	,82683	1,663	253	,098
	Erkek	133	3,9549	1,14060	1,685		
3.Madde	Kız	123	4,1626	,84324	-,246	254	,806
	Erkek	133	4,1880	,80858	-,245		
4.Madde	Kız	121	4,0248	1,06820	1,081	251	,281
	Erkek	132	3,8788	1,07739	1,082		
5.Madde	Kız	123	3,1057	1,30455	-,296	251	,768
	Erkek	130	3,1538	1,28474	-,296		
6.Madde	Kız	123	3,8699	1,10853	,626	254	,532
	Erkek	133	3,7820	1,13710	,627		
7.Madde	Kız	121	3,8926	,98996	1,031	251	,304
	Erkek	132	3,7576	1,08509	1,035		
8.Madde	Kız	123	3,8374	1,08925	,139	253	,890
	Erkek	132	3,8182	1,11765	,139		
9.Madde	Kız	122	3,4634	1,55391	2,235	254	,026*
	Erkek	132	3,0206	1,59766	2,237		
10.Madde	Kız	122	4,2623	,87010	1,907	253	,055
	Erkek	133	4,0226	1,11101	1,926		
11.Madde	Kız	122	3,9344	1,14803	,733	252	,464
	Erkek	132	3,8333	1,04966	,731		
12.Madde	Kız	123	3,9268	1,10268	1,320	254	,188
	Erkek	133	3,7368	1,19275	1,324		
13.Madde	Kız	122	4,2459	,86542	1,095	253	,275
	Erkek	133	4,1128	1,05640	1,104		
14.Madde	Kız	121	4,0909	,86603	1,746	251	,082
	Erkek	132	3,8712	1,10795	1,765		
15.Madde	Kız	123	4,0976	1,13379	,934	252	,351
	Erkek	131	3,9618	1,17934	,935		

Not:(*) işaretli maddeler p < 0,05 düzeyinde anlamlı olan maddelerdir.

Ankette yer alan “Derste öğretmenimizi dinlerken bütün konuları değil diğerlerinden daha çok önemli gördüğüm konuları not alırım.” maddesi ölçekte yer alan dokuzuncu maddedir. Bu maddeye verilen

cevaplarda kız öğrencilerin ortalama puanının 3,46, erkek öğrencilerin ortalama puanının ise 3,02 olduğu tespit edilmiştir. İki grubun ortalama puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı bağımsız örneklem için t testi kullanılarak yoklanmıştır. Elde edilen t değerinin $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Bu verilere göre kız öğrencilerin dinleme etkinliklerinde önemli görülen noktaları not almaları yönünden erkek öğrencilere göre daha başarılı oldukları söylenilebilir. ($t=2,23$, $2,23$, $p < 0,05$)

Eleştirel dinleme stratejilerinin sınıf değişkeni yönünden değerlendirilmesi

Tablo 3: Eleştirel Dinleme Stratejilerinin Sınıf Düzeyi Yönünden Değerlendirilmesi

	Katılımcı Öğrencilerin Sınıfları	N	$\bar{X}$	SS	F	p
1.Madde	6.Sınıf	84	4,3095	,98147	2,821	,061
	7.Sınıf	85	3,9529	1,11169		
	8.Sınıf	87	4,0575	,90677		
	Toplam	256	4,1055	1,01005		
2.Madde	6.Sınıf	84	4,0238	1,15097	,165	,848
	7.Sınıf	85	4,1059	,95148		
	8.Sınıf	86	4,0349	,91327		
	Toplam	255	4,0549	1,00634		
3.Madde	6.Sınıf	84	4,3690	,74088	3,678	,027*
	7.Sınıf	85	4,1176	,85093		
	8.Sınıf	87	4,0460	,84782		
	Toplam	256	4,1758	,82388		
4.Madde	6.Sınıf	84	4,0238	1,10831	1,916	,149
	7.Sınıf	84	4,0595	1,01020		
	8.Sınıf	85	3,7647	1,08723		
	Toplam	253	3,9486	1,07336		
5.Madde	6.Sınıf	82	3,2805	1,28884	4,350	,014*
	7.Sınıf	84	3,3214	1,30024		
	8.Sınıf	87	2,8046	1,23739		
	Toplam	253	3,1304	1,29206		
6.Madde	6.Sınıf	84	4,0238	,99367	5,981	,003*
	7.Sınıf	85	3,9647	1,05161		
	8.Sınıf	87	3,4943	1,23772		
	Toplam	256	3,8242	1,12213		
7.Madde	6.Sınıf	84	4,0595	,86917	3,370	,036*
	7.Sınıf	84	3,7262	1,10149		
	8.Sınıf	85	3,6824	1,10423		

	Toplam	253	3,8221	1,04083			
8.Madde	6.Sınıf	84	3,9881	1,11392	1,673	,190	
	7.Sınıf	84	3,6786	1,18383			
	8.Sınıf	87	3,8161	,99451			
	Toplam	255	3,8275	1,10191			
9.Madde	6.Sınıf	84	3,3571	1,52602	7,307	,001*	
	7.Sınıf	85	2,7294	1,67892			
	8.Sınıf	87	3,6092	1,44155			
	Toplam	256	3,2344	1,58910			
10.Madde	6.Sınıf	7.Sınıf	83	4,2530	,92187	,860	,425
	8.Sınıf		85	4,1059	1,10220		
	Toplam	87	4,0575	,99249			
	255	4,1373	1,00823				
11.Madde	6.Sınıf	7.Sınıf	82	4,0854	,93229	2,379	,095
	7.Sınıf		85	3,8471	1,06353		
	8.Sınıf		87	3,7241	1,24536		
	Toplam	254	3,8819	1,09699			
12.Madde	6.Sınıf	7.Sınıf	84	3,8929	1,16182	,389	,678
	7.Sınıf		85	3,7412	1,25502		
	8.Sınıf		87	3,8506	1,04022		
	Toplam	256	3,8281	1,15204			
13.Madde	6.Sınıf	7.Sınıf	83	4,2771	,78575	,704	,496
	7.Sınıf		85	4,1059	1,14459		
	8.Sınıf		87	4,1494	,94658		
	Toplam	255	4,1765	,97014			
14.Madde	6.Sınıf	7.Sınıf	84	3,9881	,98781	,854	,427
	7.Sınıf		84	4,0714	1,05037		
	8.Sınıf		85	3,8706	,97331		
	Toplam	253	3,9763	1,00368			
15.Madde	6.Sınıf	7.Sınıf	83	3,9518	1,18840	,635	,531
	7.Sınıf		85	4,1412	1,19675		
	8.Sınıf		86	3,9884	1,09000		
	Toplam	254	4,0276	1,15722			

Not:(*) işaretli maddeler $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olan maddelerdir.

Tablo 3'te analizi yapılmış olan üçüncü madde “*Derste dinlediklerimi kendi cümlelerimle anlatabilirim.*” ifadesi şeklinde öğrencilere yöneltilmiştir. Bu maddeye verilen cevapların ortalama

puanı 6. sınıfta 4,36, 7.sınıfta 4,11, 8. sınıfta ise 4,04 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi kullanılarak yoklanmıştır. Elde edilen f değerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. ($f=1,91$, $p < 0,05$). Bu sonuçlara göre 6. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara göre dinlediklerini kendi cümleleri ile ifade etme yönünden daha başarılı oldukları söylenilebilir.

Tablo 3'te analizi yapılmış olan beşinci madde "*Dersin sonunda dinlediğimiz konuları önemliden az önemliye doğru sıralarım.*" ifadesi şeklinde öğrencilere yöneltilmiştir. Bu maddeye verilen cevapların ortalama puanı 6. sınıfta 3,28, 7.sınıfta 3,32, 8. sınıfta ise 2,80 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi kullanılarak yoklanmıştır. Elde edilen f değerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. ($f=4,35$, $p < 0,05$). Bu durum altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinin dinlenenleri önem sırasına koyma yönünden daha başarılı olduklarını göstermektedir.

Tablo 3'te analizi yapılmış olan altıncı madde "*Türkçe öğretmenimizi dinledikten sonra konuyu anladığımdan emin olmak için öğretmenime soru sorarım.*" ifadesi şeklinde öğrencilere yöneltilmiştir. Bu maddeye verilen cevapların ortalama puanı 6. sınıfta 4,02, 7.sınıfta 3,96, 8. sınıfta ise 3,49 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi kullanılarak yoklanmıştır. Elde edilen f değerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. ($f=5,98$, $p < 0,05$). Bu sonuçlara göre sekizinci sınıf öğrencileri dinleme etkinliklerindeki anlamadıkları konularda öğretmene soru sorma yönünden diğer sınıflara göre daha az başarı ortalamasına sahiptirler.

Tablo 3'te analizi yapılmış olan yedinci madde "*Öğretmenimiz bir konuyu anlatırken anladıklarımı daha önceden öğrendiğimiz konuları ilişkilendiririm.*" ifadesi şeklinde öğrenciye yöneltilmiştir. Bu maddeye verilen cevapların ortalama puanı 6. sınıfta 4,05, 7.sınıfta 3,72, 8. sınıfta ise 3,68 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi kullanılarak yoklanmıştır. Elde edilen f değerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. ($f=3,37$, $p < 0,05$). Bu sonuçlara göre altıncı sınıf öğrencileri dinlenenlerle ön bilgileri ilişkilendirme açısından diğer sınıflara göre daha başarılıdırlar.

Tablo 3'te analizi yapılmış olan dokuzuncu madde "*Derste öğretmenimizi dinlerken bütün konuları değil diğerlerinden daha çok önemli gördüğüm konuları not alırım.*" ifadesi şeklinde öğrencilere yöneltilmiştir. Bu maddeye verilen cevapların ortalama puanı 6. sınıfta 3,35, 7.sınıfta 2,72, 8. sınıfta ise 3,60 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi kullanılarak yoklanmıştır. Elde edilen f değerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. ($f=7,30$, $p < 0,05$). Bu durum sekizinci sınıf öğrencilerinin dinlenenler içinden önemli noktaları not alma yönünden diğer sınıflara göre daha başarılı olduklarını göstermektedir.

Eleştirel dinleme stratejilerinin sosyo-ekonomik düzey değişkeni yönünden değerlendirilmesi

Tablo 4: Eleştirel Dinleme Stratejilerinin Sosyo-Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi

	Sosyo Ekonomik Gruplar	N	$\bar{X}$	SS	F	P
1.Madde	1.Grup	157	4,1274	1,02361	,191	,663
	2.Grup	99	4,0707	,99234		
	Toplam	256	4,1055	1,01005		
2.Madde	1.Grup	157	4,1210	,97632	1,769	,185
	2.Grup	98	3,9490	1,04903		
	Toplam	255	4,0549	1,00634		
3.Madde	1.Grup	157	4,1975	,81208	,280	,597
	2.Grup	99	4,1414	,84528		
	Toplam	256	4,1758	,82388		
4.Madde	1.Grup	156	3,9679	1,08610	,132	,717
	2.Grup	97	3,9175	1,05742		
	Toplam	253	3,9486	1,07336		
5.Madde	1.Grup	155	3,1355	1,37736	,006	,938
	2.Grup	98	3,1224	1,15111		
	Toplam	253	3,1304	1,29206		
6.Madde	1.Grup	157	3,8854	1,14337	1,206	,273
	2.Grup	99	3,7273	1,08626		
	Toplam	256	3,8242	1,12213		
7.Madde	1.Grup	155	3,9161	1,03167	3,293	,071
	2.Grup	98	3,6735	1,04315		
	Toplam	253	3,8221	1,04083		
8.Madde	1.Grup	156	3,9679	1,06207	6,678	,010*
	2.Grup	99	3,6061	1,13226		
	Toplam	255	3,8275	1,10191		
9.Madde	1.Grup	157	3,2930	1,55358	,551	,458
	2.Grup	99	3,1414	1,64757		
	Toplam	256	3,2344	1,58910		
10.Madde	1.Grup	156	4,2692	,95273	7,049	,008*
	2.Grup	99	3,9293	1,06189		
	Toplam	255	4,1373	1,00823		

11.Madde	1.Grup	156	3,8462	1,14809	,428	,514
	2.Grup	98	3,9388	1,01348		
	Toplam	254	3,8819	1,09699		
12.Madde	1.Grup	157	3,8790	1,09983	,790	,375
	2.Grup	99	3,7475	1,23175		
	Toplam	256	3,8281	1,15204		
13.Madde	1.Grup	156	4,2885	1,02868	5,448	,020*
	2.Grup	99	4,0000	,84515		
	Toplam	255	4,1765	,97014		
14.Madde	1.Grup	155	4,0000	1,01290	,223	,637
	2.Grup	98	3,9388	,99293		
	Toplam	253	3,9763	1,00368		
15.Madde	1.Grup	155	4,0710	1,19038	,559	,456
	2.Grup	99	3,9596	1,10582		
	Toplam	254	4,0276	1,15722		

Not:(*) işaretli maddeler $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olan maddelerdir.

“Ders sırasında öğretmenimizi dinlerken, konu hakkındaki düşüncelerimi söylemekte istekliyimdir” ifadesi ölçekte yer alan sekizinci maddedir. Bu maddeye verilen cevaplarda birinci grupta yer alan öğrencilerin ortalama puanı 3,96, ikinci grupta yer alan öğrencilerin ortalama puanı ise 3,60 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre dinleme etkinliklerinde öğrencilerin düşüncelerini sözlü olarak ifade edebilmeleri açısından gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu söylenilebilir. ($f=6,67$, $p < 0,05$). Bu sonuçlara göre birinci grupta yer alan öğrenciler dinleme etkinliklerinde düşüncelerini ifade etme yönünden diğer gruba göre daha isteklidirler.

“Ders sırasında öğretmenimizin anlattığı konuları not alırken, bunları başlıklar halinde yazarım.” ifadesi ölçekte yer alan onuncu maddedir. Bu maddeye verilen cevaplarda birinci grupta yer alan öğrencilerin ortalama puanı 4,26, ikinci grupta yer alan öğrencilerin ortalama puanı ise 3,92 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre dinleme etkinliklerinde öğrencilerin başlıklar halinde not almaları yönünden gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu söylenilebilir. ($f=7,04$, $p < 0,05$). Dinleme etkinliklerinde başlıklar halinde not alma yönünden birinci grubun diğerlerine göre daha başarılı olduğu görülmektedir.

“Kullanılan sözlerin ortama, konuşulan kişiye ve amaca göre farklı anlamlarının olabileceğini algılayabilirim.” ifadesi ölçekte yer alan on üçüncü maddedir. Bu maddeye verilen cevaplarda birinci grupta yer alan öğrencilerin ortalama puanı 4,28, ikinci grupta yer alan öğrencilerin ortalama puanı ise 4,00 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre dinleme etkinliklerinde, öğrencilerin dinledikleri sözlerin manasının kişiye ve amaca göre değişebileceğini fark etmeleri yönünden gruplar arasında anlamlı farklılık oluşmuştur. ($f=5,44$, $p < 0,05$). Bu sonuçlara göre kullanılan sözün değişkenliğini fark edebilme yönünden birinci grupta yer alan öğrencilerin diğerlerine göre daha başarılı oldukları söylenilebilir.

Sonuç

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Öğrencilerin kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerine ait sonuçlar

Üst düzey düşünmeyi gerektiren ve öz güven, saygı, empati gibi duygusal becerileri de içeren eleştirel dinleme stratejileri, öğrencilerin gelişim özellikleri bakımından önemli konumda bulunur. Öğrencilerin bu becerileri kullanım durumlarının belirlenmesi geliştirilecek olan eğitim-öğretim programlarında araştırmacılara katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin belirlenmesi aşamasında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Elde edilen verilere göre ortaokul öğrencilerinin genel olarak Türkçe derslerinde eleştirel dinleme stratejilerini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. (Araştırmada kullanılan ölçeğe öğrencilerin *katılıyorum* ve *tamamen katılıyorum* şeklinde verdikleri cevaplar bu yöndeki olumlu ifadeler olarak değerlendirilmiştir.)

1. Öğrencilerin %78,2'sinin öğretmenle aynı fikirde olmadıkları durumlarda bunu soru sorarak ifade ettikleri,
2. Öğrencilerin %72,6'sının dinledikleri konuların ana hatları üzerinde düşündükleri,
3. Öğrencilerin %80,2'sinin üst bilişsel bir düşünme olan dinlenenleri kendi cümleleri ile ifade edebildiği,
4. Öğrencilerin %70,3'ünün dinleme etkinlikleri sırasında kendi fikirlerini söz alarak ifade ettikleri,
5. Öğrencilerin %39,6'sının dinlenen konuları önem sırasına koyabildikleri,
6. Öğrencilerin %67,6'sının dinlediği konuları anlayıp anlamadığını belirleyebilmek için öğretmene soru sorduğu,
7. Öğrencilerin %66'sının dinlenenler ile ön öğrenmeler arasında bağ kurdukları,
8. Öğrencilerin %64,7'sinin dinleme etkinliklerinde kendi düşüncelerini söyleme konusunda istekli oldukları,
9. Öğrencilerin %55,1'inin dinledikleri konulardan daha çok önemli olduğunu düşündükleri konuları not aldıkları,
10. Öğrencilerin %78,8'inin üst düzey bilişsel bir beceri gerektiren tartışma etkinliklerine katılım gösterdikleri,
11. Öğrencilerin %67,7'sinin dinledikleri konularda katılmadıkları durumlarının sebebini içsel araçlarla sorguladıkları,
12. Öğrencilerin %64'ünün bir dikkat becerisi olan telaffuz ve kelime yanlışlarını düzeltme davranışını gösterdikleri,
13. Öğrencilerin %80'inin kullanılan sözlerin çeşitli şartlara göre değişkenliğinin farkında olduğu,
14. Öğrencilerin %71,2'sinin dinledikleri konulardaki ana düşünce ve yan düşünceleri bulabildikleri,
15. Öğrencilerin %80'lik bölümünün dinleme etkinliklerinde anlamadıkları konular olduğunda bu durumdan öğretmeni soru sorarak veya jest, mimik hareketleri ile haberdar ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Eleştirel dinleme stratejilerinin cinsiyet değişkeni yönünden değerlendirilmesine ait sonuçlar

Eleştirel dinleme stratejilerinin ortaokul öğrencileri tarafından kullanımının cinsiyet değişkeni yönünden değerlendirilmesi aşamasında sadece bir maddede gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen verilere göre dinlenen konulardan önemli görülen bölümleri not alma yönünden kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha başarılı oldukları görülmüştür.

Eleştirel dinleme stratejilerinin sınıf değişkeni yönünden değerlendirilmesine ait sonuçlar

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin sınıf düzeyleri yönünden değerlendirilmesi yapıldığında 5 maddede gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Derste dinlenenleri kendi cümleleri ile ifade etme ve dinlenenlerle ön öğrenmeler arasında bağ kurma yönünden altıncı sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Derste dinlenenleri önem sırasına koyma, dinlenen konudan emin olabilmek için öğretmene soru sorma yönünden ise altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinin, sekizinci sınıflara kıyasla daha başarılı oldukları görülmüştür. Dinlenen konulardan önemli görülen noktaları not alma yönünden ise sekizinci sınıfların diğer gruplardan daha önde oldukları belirlenmiştir.

Eleştirel dinleme stratejilerinin sosyo-ekonomik düzey yönünden değerlendirilmesine ait sonuçlar

Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejileri sosyo-ekonomik düzey yönünden değerlendirildiğinde üç maddede gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmüştür. Dinleme etkinlikleri sırasında konu hakkındaki düşüncelerini ifade etme, dinlenenleri başlıklar halinde not alma, kullanılan sözlerin anlamının duruma göre değişebileceği yönlerinden birinci grupta yer alan öğrencilerin, diğer sosyo-ekonomik grupta yer alan öğrencilere göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma

Eleştiriye TDK, “Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit” şeklinde tanımlar. Eleştiri becerisinin gelişimi etkili bir dinleyici olmayı da gerektirmektedir. Bu sebeple eleştirel dinleme stratejileri içerdiği duygusal ve zihinsel süreçlerden dolayı çok boyutlu bir yapıda bulunur. Ortaokul öğrencilerinin Türkçe derslerinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi yapıldığında bazı hususların ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki araştırma ölçeğinin beşinci maddesinde “*Dersin sonunda dinlediğimiz konuları önemliden az önemliye doğru sıralarım.*” şeklinde ifade edilen, dinlenenleri önem sırasına koyma stratejisidir. Diğer maddelere oranla bu maddenin ortalamasında (%39,6) belirgin bir düşüşün olduğu görülmektedir. Dinlenenleri önem sırasına koyabilme üst bilişsel bir beceri olarak görülmektedir. Nitekim Maden (2013:27), önem sırasına koymayı temel dil becerilerinin geliştirilmesinde öğretimsel bir taktik olarak değerlendirir. Kemiksiz (2015:315) araştırmasında eleştirel dinlemeyi öğrenen bireylerde üst düzey bilişsel düşünme yöntemleri olan “ölçme, değerlendirme, karşılaştırma, çıkarım yapma, yorumlama ve tahmin etmenin” de gelişeceği sonucuna ulaşır. Bu becerilerin eğitim öğretim süreçlerine aktarılmasıyla ilgili olarak Katrancı (2012:133-134) da üst biliş stratejilerinin dinleme

eğitiminde kullanılmasının öğrencilerin bilgilendirici, öyküleyici gibi farklı metin türlerindeki anlama becerilerini olumlu yönde etkilediğini, bu durumun anlama farkındalığını da geliştirdiğini ifade eder. Bu durum bir üst bilişsel strateji olan eleştirel dinlemenin eğitsel uygulamalarda kullanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada dinlenen konuların not alınması yönünden kız öğrencilerin daha başarılı oldukları görülmüştür. Bu sonuçlarla uyumlu olarak Çetingöz (2006:121) araştırmasında, not alma stratejisinin öğretiminin kız öğrencilerin başarısının geliştirilmesinde daha etkili olduğunu tespit eder. Öğrenci grupları arasında dinlenenleri not alma stratejisi yönünden anlamlı farklılığın oluşmasında kız öğrencilerin bu tür uygulamaları yapmakta daha istekli olmalarının etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada altıncı sınıf öğrencilerinin genel olarak eleştirel dinleme stratejilerini kullanma yönünden diğer sınıflara göre daha başarılı oldukları görülmüştür. Koç ve Arslan (2017:763-764) ortaokul öğrencilerine yönelik araştırmasında ergenlik gibi bazı gelişimsel etkilerin öğrencilerin akademik öz yeterliliklerini etkilediği sonucuna ulaşırlar. Koç ve Arslan (2017:763-764) araştırmalarında ortaokulların en küçük yaş grubunu oluşturan 5. sınıf öğrencilerinin diğerlerine göre akademik öz yeterlik algısı vb. yönlerden daha başarılı olduklarını tespit ederler. Bu araştırmanın da en küçük yaş grubunun 6. sınıf öğrencileri olduğu düşünüldüğünde (araştırmanın yapıldığı dönemde ortaokullar 6,7,8. sınıflardan oluşmaktadır), gruplar arasındaki farklılığının sebebini bu nedene dayandırmak mümkündür. Ancak dinlenen konulardan önemli görülen noktaları not alma yönünden sekizinci sınıf öğrencilerinin diğer sınıf düzeylerindeki öğrencilerden daha başarılı oldukları görülmektedir. Bu dinleme stratejisinde yedinci sınıfların en düşük ortalamaya sahip olmaları not alma stratejileri ile sınıf düzeyi arasında doğru orantının olmadığını göstermektedir. Bu nedenle eleştirel dinleme stratejileri gibi, üst bilişsel ve duygusal becerilerin kazanılmasına etki eden faktörlere yönelik yeni çalışmaların yapılması, sorunun kaynağına ulaşılması açısından araştırmacılara katkı sağlayacaktır.

Eleştirel dinleme becerilerinin sosyo-ekonomik düzey değişkeni açısından değerlendirilmesi yapıldığında birinci grupta (üst sosyo-ekonomik grup) bulunan öğrencilerin -bütün eleştirel dinleme stratejilerinde benzer durum olmaması kaydıyla- konu hakkındaki düşüncelerini ifade etme, dinlenenleri başlıklar halinde not alma, kullanılan sözlerin anlamının duruma göre değişebileceği konularında diğer gruba göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlarla benzer olarak Şahin (2011:184) de araştırmasında sosyo-ekonomik düzeyin öğrencilerin dinleme becerisi farkındalık durumları üzerinde etkisinin olduğunu tespit eder. Araştırmacı ayrıca sosyo-ekonomik düzey düştükçe bazı dinlemeyle ilgili algılarda da düşüşün olduğunu belirtir. Bu durum sosyo-ekonomik düzeyin öğrencilerin eleştirel dinleme stratejilerini etkileyebileceğini göstermesi açısından önemli konumda bulunmaktadır.

Öneriler

Sınıf düzeyinin yalnızca dinleme stratejilerine etkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu sebeple diğer dil becerilerinin de akademik başarıya etkisinin bulunup bulunmadığına yönelik sınıf düzeyini temel alan çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Not alma stratejilerinin kullanımında cinsiyet değişkeninin etkisinin varlığı bu araştırma ile ortaya konmuştur. Araştırmacıların bu farklılığının oluşmasının nedenleri hakkında çalışmalar yapmalarının geliştirilecek eğitim-öğretim programlarına olumlu yönde katkısı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş., Gündüz, O. (2017). Yazılı ve Sözlü Anlatım. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, H. (2014). Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Cüceloğlu, D. (2010). İnsan ve davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetingöz, D. (2006). Not alma stratejisinin öğretimi tarih başarısı, hatırd tutma ve başarı güdüsü. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Doğan, Y. (2008), "İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin dinleme becerisini geliştirmede etkinlik temelli çalışmaların etkililiği", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(2), 261-286.
- Doğan, Y. (2012). Dinleme eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, Y., Özçakmak H. (2014). Dinleme becerisinin eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2(2), 90-99.
- Epçaçan, C. (2013), "Temel bir dil becerisi olarak dinleme ve dinleme eğitimi", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 331-352.
- Fidan, M. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin Türkçe dersinde kullandıkları dinleme stratejilerinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Gürel, E., Tat, M. (2012). Bir iletişim edimi olarak dinleme ve Türkçede bulunan dinleme temalı atasözleri ile deyimler üzerine bir içerik analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (23), 276-297.
- Gücüyeter, B. (2009), Türk dili ve edebiyatı derslerinde dinleme eğitimi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2), 161-170.
- Katranacı, M. (2012). Üstbiliş stratejileri öğretiminin dinlediğini anlama becerisine ve dinlemeye yönelik tutuma etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Katranacı, M., Yangın, B. (2013). Üstbiliş stratejileri öğretiminin dinlediğini anlama becerisine ve dinlemeye yönelik tutuma etkisi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), 733-771.
- Kemiksiz, Ö. (2015). Türkçe öğretiminde eleştirel dinleme. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, II, 299-316
- Koç, C., Arslan A. (2017). Ortaokul öğrencilerinin akademik öz yeterlik algıları ve okuma stratejileri bilişüstü farkındalıkları. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1), 745-778.
- Kurudayıoğlu, M.; Kana, F. (2013), Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme becerisi ve dinleme eğitimi özyeterlik algıları, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(2), 245-258.
- Maden, S. (2013). Temel Dil Becerileri Eğitiminde Kullanılabilecek Aktif Öğrenme Öğretimsel İş/Taktikleri. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1(2), 20-35.
- MEB. (2018). Türkçe dersi öğretim programı. Ankara: MEB.
- Melanhoğlu, D. (2012). Dinleme becerisine yönelik ölçme değerlendirme çalışmalarında üstbiliş stratejilerinin kullanımı. Turkish Studies, 7(1), 1583-1595.
- TDK (2019). Eleştiri. 10.03.2019 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c90dfd1bf3f98.17405227 adresinden alınmıştır.
- Sever, S. (2011). Türkçe öğretimi ve tam öğrenme. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, A. (2011). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerisi Farkındalıklarının Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İncelenmesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), 178-188.

- Şimşek, H.; Yıldırım, A. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Umagan, S. (2007). Dinleme Eğitimi, Kırkkılıç A., Akyol, H. (Ed.), İlköğretimde Türkçe Öğretimi içinde (149-163). Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2007). Türkçe Öğretiminde Dinleme Becerisini Geliştirmeye Yönelik Önerilen Etkinliklerin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı. Niğde.

Sözlük bilimi açısından değer taşıyan eserler: Osmanlı dönemi tıp kitapları¹

Mücahit AKKUŐ²

APA: Akkuş, M. (2019). Sözlük bilimi açısından değer taşıyan eserler: Osmanlı dönemi tıp kitapları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 99-115. DOI: 10.29000/rumelide.580482

Öz

Tıp, çok eski çağlardan günümüze kadar gelen önemli bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının gelişimini görmek için ağlar boyunca yazılmış eserlerin incelenmesi gerekmektedir. İlaçlardan hastalık adlarına kadar kullanılan tıp terimleri, tarihi tıp araştırmaları açısından son derece değerlidir. Bu bilgiler, tıp alanındaki değişimi ve ilerlemeyi de gösterecektir. Türk dilinin farklı dönemlerinde yazılmış tıp kitapları bu değişimi gösterir niteliktedir. Bu dönemlerden bir tanesi de Osmanlı dönemidir. Osmanlı döneminde yazılmış tıp kitapları dil yönünden önemli bir yere sahiptir. Bu kitaplar, gerek tıp terimlerini gerekse de o dönemin günlük konuşma dilini göstermesi bakımından oldukça zengindirler. Bir kelimenin birçok dilde karşılığının verilmesi bu zenginliği arttırmaktadır. İşte bu durum sözlük bilimi araştırmacıları için verimli bir alan oluşturmaktadır. Çünkü kullanılan ve başka dilde karşılığı verilen her kelime, sözlük bilimi çalışmalarına bir katkı sağlayacaktır. Tıp metinlerinin içerisinde sözcüğün başka dildeki karşılığının verilmesinin yanında terimlerin tanımları yapılmakta ve bu tanımlar farklı açıklamalarla desteklenmektedir. Bu sebeple üslubu farklı olsa da her metin kendi içerisinde bir sözlük mahiyeti kazanmaktadır. Bu durum günümüzde yazılan tıp terimleri sözlükleri için de değerlidir. Çalışmada Osmanlı döneminde yazılmış tıp metinleri incelenecektir. Bilhassa 15. ve 19. yüzyıllar arası yazılmış tıp metinlerinde sözcük dağarcığı değerlendirilecektir. Aynı zamanda bu eserlerin Türkçe sözlük çalışmalarına ne gibi katkı sağlayacağı tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sözlük bilimi, tıp, Osmanlı.

The works that are important for lexicology: Ottoman medical books

Abstract

Medicine is an important science since ancient times. In order to see the development of this discipline, the works written throughout the ages should be examined. Medical terms used from drugs to disease names are very valuable for historical medical research. This information will also show the change and progress in the medical field. Medical books written in different periods of the Turkish language indicate this change. One of these periods is Ottoman period. Medical books written during Ottoman period have an important place in terms of language. These books are rich in terms of both medical terms and the daily spoken language of that period. The equivalent of a word in many languages increases this wealth. This is an efficient field for lexicography researchers. Because every word used and given in another language will contribute to dictionary studies. In medical texts, the definitions of the terms are made in addition to the equivalence of the word in another language and these definitions are supported by different explanations. For this reason, although the style is

¹ Bu alışma 14-17 Şubat 2019 tarihlerinde Yalova'da düzenlenen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (orum / Türkiye), mucahitakkus01@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0375-2198 [Makale kayıt tarihi: 05.05.2019-kabul tarihi:16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580482]

different, each text is a dictionary in itself. This situation is also valuable for medical dictionaries written today. In this study, the medical texts written during the Ottoman period will be examined. Especially vocabulary will be evaluated in medical texts written between 15th and 19th centuries. At the same time, the contribution of these works to Turkish dictionary will be discussed.

Keywords: Lexicology, medicine, Ottoman.

Giriş

Türklerde sözlük çalışmalarının ilki Kaşgarlı Mahmud tarafından gerçekleştirilmiş ve yazmış olduğu *Divân-ı Lugat-it Türk* çağlar sonrasını aydınlatmıştır. Daha sonra Harezmi-Kıpçak, Çağatay Türkçesi dönemlerinde de çok önemli eserler meydana getirilmiştir. *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Muhakemetü'l-Lugateyn* bunlardan sadece bazılarıdır. Bu durum batı sahasında da süregelmiş, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi devirlerinde sözlük çalışmaları zamanın dilini yansıtmaları bakımından önem arz etmiştir. Günümüzde ise o devirlerin söz varlığının daha iyi anlaşılabilmesi için tarihî sözlükler oluşturulmuştur. Özellikle Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış başta Türkçe Sözlük olmak üzere birçok farklı alanda sözlük çalışması gerçekleştirilmiştir.

Sözlükçülük önemli bir alandır. Yazılmış bir eserin daha iyi anlaşılabilmesi için anlam kavramı öne çıkmaktadır. Bilhassa Türkçede kelimelerin temel anlamının yanında yan anlamlarının ve mecaz anlamlarının olduğunu düşünürsek sözlük çalışmalarının ne derece önem arz ettiğini daha iyi anlamış oluruz. Bir kelimenin tarih içerisindeki anlam değişimleri de bu konu içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü bir sözcüğün geçen asırlar ile aynı olmayıp farklı anlamlar kazanması doğaldır. İşte bu ve bu gibi sebeplerle anlam bilimi, sözlük bilimi gibi alanlar daha çok önem kazanmaktadır. Sözlük bilimi; bir dilin veya karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koyma yöntemlerini ve uygulama yollarını gösteren dil bilimi dalı (Korkmaz 1992: 140) olarak tanımlanır. Sözlük bilimi alanının daha iyi incelenmesi ve anlaşılması için eskiden günümüze hazırlanan sözlüklerin içerikleri yeterince gözden geçirilmelidir. Aslında yazılmış her metnin sözlük bilimi alanına katkı sağlayacak bir yönü vardır. Edebi eserlerin edebiyat sözlüklerine, tarih metinlerinin tarihî sözlüklere katkısı olacaktır.

Burada farklı alanlarda yazılmış sözlük çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Her konu kendi için bir uzmanlık alanı gerektirir ve her uzmanlık alanı konusu sözlük bilimi için değerlidir. Uzmanlık alan sözlükleri denince akla gelen, terim sözlükleridir. Dilde sosyolekt adı verilen özellikle mesleklere dayanan belli grupların, belli kesimlerin dilini yansıtan sözlükler, belli bir alanın bütün terimlerini bir araya getirir; eğitimde ve bilimsel çalışmalarda yardımcı ve uzlaştırıcı olur (Aksan 1982: 83). Felsefe konusunda yazılan eserlerde felsefe bilimine ait sözcük dağarcığı, tıp alanında yazılan eserlerde tıp alanına ait sözcük dağarcığı bulmak mümkündür. İşte bunlardan elde edilen veriler sayesinde sözlükler yapılmakta ve sözlük bilimi için katkı sağlayacak ortam oluşmaktadır. İncelenen alan hangisi olursa olsun o alandaki terimlerin bir araya getirilmesi gereklidir. Terim sözlükleri, yalnızca terim niteliği taşıyan öğeleri içermekte, bunların başka dillerdeki karşılıklarını, tanımlarını ve gerekli açıklamaları vermektedir (Aksan 1982: 83). Doğan Aksan'ın bu açıklaması tarihî tıp terimlerinin oluşumundaki aşamaları birebir gösterir niteliktedir. Bu metinlerde tanımlar yapılmakta, diğer dillerdeki karşılıkları verilmektedir. Tanımlar konuyla ilgili farklı açıklamalarla desteklenmektedir. Hatta bir terimin aynı dil içindeki farklı kullanımlarını da görmek mümkündür.

Burada Anadolu sahasında bilhassa Osmanlı döneminde tıp biliminin nasıl bir seyir izlediğinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Anadolu'da tıp çalışmaları Eski Anadolu Türkçesi döneminde başlamıştır.

Osmanlı sahasında Klasik tıp anlayışı ortaya çıkmış, 17. ve 18. asırlar itibariyle de batıdaki tıp anlayışı daha yoğun bir şekilde takip edilmeye başlanmıştır. Selçuklular döneminden itibaren açılan darüüşşifalar Osmanlı sahasında çoğalmış ve tıp biliminin birçok alt koluyla birlikte insan sağlığı için çalışmalar yürütülmüştür. Darüüşşifalarda hekimler yetiştirilmiştir. Tıp eğitiminde mantık ve klasik tıp kitapları okutulmuş, tıbbın temeli kabul edilen anatomi Galenus ve İbn Sînâ'nın eserlerinden takip edilmiştir. (Bayat 2016 : 297). 14. yüzyıl itibariyle tıp alanıyla ilgili eserler de verilmeye başlanmıştır. İshak bin Murad'ın Edviye-i Müfrede adlı eseri, yazılmış ilk tıp kitaplarına bir örnektir. Bu eserin yanında çağlar boyunca tıp bilimine katkı sağlayacak yüzlerce yeni eser yazılmaya devam etmiştir. Siyâhî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ-i Tıp adlı eseri, Tabîb İbn-i Şerîf'in Yâdigâr adlı eseri, Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Terceme-i Akrabâdîn adlı eseri, Hekim Bereket'in Tuhfe-i Mübarizi adlı eseri, Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa)'nın Müntahab-ı Şifâ adlı eseri, Şirvanlı Mahmud'un Kemâliyye adlı eseri yazılmış birçok telif ve tercüme eserden sadece birkaçıdır. Eserlerde farmakolojiden cerrahi bilimlere kadar farklı konular ele alınmıştır. İlerleyen zamanlarda Avrupa'yla temas hâlinde veya Avrupa dillerinden birine vakıf olan hekimler, Batı'daki yeni tıp anlayışını temsil eden eserleri tercüme ederek veya buralardan yaptıkları alıntılara kendi yorumlarını katarak tıbbî eserler kaleme almaya başlamışlardır (Bayat 2016: 319). Elbette ki bu eserlerin her biri kendi içinde zengin bir dil malzemesi içermektedir. Aşağıda ele alınan örnekler bilhassa sözcük dağarcığı açısından ortak ve benzer noktaları görmek bakımından önemli olacaktır.

Tıp metinlerinin sözlük bilimine katkıları

Tıp metinlerinin genel bir özelliği vardır. O da hemen hemen her tıp metninin kendi içinde bir tıp terimleri sözlüğü niteliğinde olmasıdır. Anlatım üslubu, konusu, metni sunuş tarzı, manzum ya da nesir özelliğinde yazılmış olması az çok farklılık oluşturabilir. Ancak az sonra da ele alınacak metin örneklerinden de görüleceği gibi terimlerin Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca, Latince vd. dillerdeki karşılığı bu metinlerde verilmektedir. Bu durum, çoğu kelimenin anlamını günümüzde yazılmış herhangi bir sözlüğe bakma ihtiyacı duymadan bulabilme imkânı vermektedir. Böyle bir durumda metnin okunuşu ve yorumlanması daha akıcı bir şekilde olacaktır. Bazı örneklerde sadece kelime karşılığı verilirken bazı örneklerde kelimelerin tanımı verilmiştir. Bazı örneklerde ise tanımın yanında ayrıntılı bir şekilde o terime dair açıklamalar da bulunmuştur. Aşağıdaki örnekler sözlük bilimi adına daha belirgin hâle gelmesi için tek sıralı tablolar halinde destetlenmiştir. Bu tablolarda bir terimin kelime karşılığı, tanımı, açıklanma şekli vb. örnekler gösterilmektedir. Tıp metinlerinde kullanılan söz varlığı için uygulanan metot farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu makalede Osmanlı sahasında yazılmış tıp kitapları içerisinde seçilmiş metinlerin örnekleri bulunmaktadır. Aşağıda kelimelerin anlamının ve açıklanmasının hangi yöntemlerle ele alındığı alt başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir:

“ya‘ ni kelimesi ile açıklama”

Örneklerin birçoğunda “ya‘ ni” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle birlikte terimlerin açıklanacağı, o konu hakkında bilgi verileceği anlaşılmaktadır.

ziyt ile nâne **ya‘ni** itmege *kaşr* itmesin sipâriş eyledi (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 97b)³

nân	itmek
-----	-------

³ Metin örneklerinin yanında hangi eserden alındığı ve varak numarası verilmiştir. Metinler üzerinde çalışan kişiler ise kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Yine kaynakçada bulunan eserlerin sözlük kısımlarından da yararlanılmıştır.

Açıklama: Burada zeytin ve ekmeğin birlikte tüketilmesi tavsiye edilmektedir.

bukl mışrda hindubāya dەرler ya‘nī acı mārūl ve göyinek dağı dەرler (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 9b)

<i>bukl</i>	<i>hindubā</i>	<i>acı mārūl</i>	<i>göyinek</i>
-------------	----------------	------------------	----------------

Açıklama: Burada buklu terimine karşılık gelen diğer terimler belirtmiştir.

ey t̄alib bilmiş olasın ve h̄afa k̄ānī ya‘nī yūrek ınmesi giderür ve cāna rāhat verür (Mücerreb-nāme: 4b)

<i>h̄afa k̄ān</i>	<i>yūrek ınmesi</i>
-------------------	---------------------

Açıklama: Burada, kullanılan bir ilacın kalp daralmasına iyi geleceği belirtilmiştir.

ishāl-i demevīye ve k̄urūh-ı em‘āya ya‘nī adamuñ içinden k̄an gitdüğine ve bağırsuqlar yapışana kim aya sahc dەرler (Terceme-i Akrabādīn: 30/b)

<i>ishāl-i demevī ve k̄urūh-ı em‘ā</i>	<i>sahc</i>	<i>adamuñ içinden k̄an git- ve bağırsuqları yapış-</i>
--	-------------	--

Açıklama: Burada sahc terimi açıklanmış olup kan ve bağırsak sorunundan bahsedilmektedir.

ayaqlaruñ altı sahc ola ya‘nī derisi gitse cirāhat olsa alasın (Mücerreb-nāme: 34b)

<i>ayaqlaruñ altı sahc ol-</i>	<i>derisi git- cirāhat ol-</i>
--------------------------------	--------------------------------

Açıklama: Burada sahc kelimesinin deri soyulması anlamına geldiği belirtilmektedir.

ayruğ gelmeye ammā ağızda h̄ūn olsa ya‘nī diş etleri çürise (Müntehib: 112b)

<i>ağızda h̄ūn ol-</i>	<i>diş etleri çüri-</i>
------------------------	-------------------------

Açıklama: Ağızda h̄ūn olmasının karşılığı olarak diş etlerinde çürüme meydana gelmesi verilmiştir.

Selesü'l-bevl olmak, ya‘nī t̄ē t̄ē şu dökme marazlarunuñ sebeblerin ve devāların beyān ider (Kemāliyye: 12b)

<i>Selesü'l-bevl olmak</i>	<i>t̄ē t̄ē şu dökme</i>
----------------------------	-------------------------

Açıklama: Selesü'l-bevl hastalığının bevlî (idrarı) tutamama rahatsızlığı olduğu ifade edilmektedir.

“denir, derler... kelimeleriyle destekleme”

Bu örneklerde doğrudan denir, denilir, derler... ifadeleri kullanılarak tanım yapılmıştır.

mastakī: Yūnānīden mu‘arredir. Arapça kiye ve ‘ilk-i Rūmī dahi derler. Türkçe sakız derler. (Risāle-i Feyziyye fi Lügātī'l-Müfredātī't-Tıbbiyye: M bölümü)

<i>mastakī</i>	<i>kiye</i>	<i>‘ilk-i Rūmī</i>	<i>sakız</i>
----------------	-------------	--------------------	--------------

Açıklama: Burada mastakī sözcüğünün Yunanca, Arapça, Rumca ve Türkçe karşılığı verilmiştir.

oglıncıklar hastalığına kim arabca kitablarda ümmü's-sıbyân derler sar'a nev'indendir (Yâdigâr: 227a)

<i>oglıncıklar hastalığı</i>	<i>ümmü's-sıbyân</i>
------------------------------	----------------------

Açıklama: Ümmü's-sıbyan hastalığının küçük çocuklarda görülen bir hastalık olduğunu ve beyinle ilgili bir rahatsızlık olduğu belirtilmiş.

bir direm antimun Türkce demirbozan didikleridir (Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ: 27a)

<i>antimun</i>	<i>demirbozan</i>
----------------	-------------------

Açıklama: Antimun ifadesinin demirbozan olarak kullanıldığını belirtmiş.

beẓr-i ẓfda' şuyı ya'nî kurbaga tohumunuñ şuyı Lañince esirnula dinilür (Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ: 94a)

<i>beẓr-i ẓfda' şuyı</i>	<i>kurbaga tohumunuñ şuyı</i>	<i>esirnula</i>
--------------------------	-------------------------------	-----------------

Açıklama: Esirnula ifadesinin kurbağa tohumunun suyu olarak geçtiğini belirtmiş.

Aña cirt cirt öten dér Türkçe herkes

Ufacuķ dölegi biridür ol pes (Mecmâ-i Tıp: 30b)

<i>cirt cirt öten</i>	<i>Ufacuķ döleg</i>
-----------------------	---------------------

Açıklama: Burada dölegi ifadesiyle kavun kastedilmektedir.

“ki/ kim kullanılarak tanım ve açıklama yapma”

Bir terim hakkında bilgi vermek amacıyla ki/kim bağlaçları kullanılmıştır.

şol biti kim derinüñ üstinde yapışur aña türkce kırkayaķlu dérler (Terceme-i Akrabâdin: 234b)

<i>derinüñ üstinde yapış-</i>	<i>ķırkayaķlu</i>
-------------------------------	-------------------

Açıklama: Burada kırkayaķlu ifadesiyle deriye yapışan bir cins kurtçuk olduğu belirtilmiştir.

şag eli ri'şe olmış ya'nî ditremiş şöyle kim eli nesne ıtıtmaz olmış (Mücerreb-nâme: 26a)

<i>ri'şe ol-</i>	<i>ditre-</i>	<i>eli nesne ıtıtmaz ol-</i>
------------------	---------------	------------------------------

Açıklama: Burada kişinin sağ elinde bir titreme olduğu ve elinde kuvvetin olmadığı vurgulanmış.

zıfra bir gışâdır kim yufkacık et sûretlü gözün bınârından biter uzanur yürür zamânile bebegi örter görmez eyler yufkası olur ve kahnı olur arabca zıfra dirler parisice nâhna dirler ada ve âdemde olur (Yâdigâr: 137a)

<i>zıfra</i>	<i>nâhna</i>	<i>gözün bınârından bit-</i>	<i>bebegi ört- görmez eyle-</i>
--------------	--------------	------------------------------	---------------------------------

Açıklama: Burada, zifranın göz pınarlarında oluşan ve göz bebeğine kadar yerleşen bir tür yara olduğu belirtilmiştir.

şifât-ı huften (uyku)

nef'î budur kim tene rāḥat vérir

mi' dede kıomaz ta'âmı siğirür (Tabiatnâme: 18b)

<i>şifât-ı huften</i>	<i>tene rāḥat vér-</i>	<i>ta'âmı siğir-</i>
-----------------------	------------------------	----------------------

Açıklama: Burada huftenin insanı rahatlattığı, midenin sindirimini kolaylaştırdığı belirtilmiştir.

yılan sarımsağı ki tağda biter büyük sarımsağdur ıssıdur tēzdür andan biraz yeseler öksürüğü keser (Müntahab-ı Şifâ : 71a,71b)

<i>yılan sarımsağı</i>	<i>tağda bit-</i>	<i>öksürüğü kes-</i>
------------------------	-------------------	----------------------

Açıklama: Burada belirtilen sarımsak çeşidinin dağlarda yetiştiği ve öksürüğe iyi geldiği belirtilmiştir.

“İçerisinde lisan/dil ismi geçen örneklerle destekleme”

Bu örneklerde terimlerin hangi dillerde nasıl kullanıldığı belirtilmiştir.

Anuñ bir adı Türkçe burma dérer

Dénülür kırluğan hem aña ekşer (Mecmâ-i Tıp: 26a)

<i>burma</i>	<i>kırluğan</i>
--------------	-----------------

Açıklama: Burada burma ifadesine kurlugan da denildiği belirtilmiştir.

ḥader didikleri illet ki türkîde uyuşukluk dirler (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 13a)

<i>ḥader</i>	<i>uyuşukluk</i>
--------------	------------------

Açıklama: Ḥader ifadesinin Türkçe karşılığı uyşukluk olarak belirtilmiştir.

şancârdur 'arabca ḥassü'l-ḥımâr dérer türkce eşek mârûlıdur (Terceme-i Akrabâdîn: 274/b)

<i>şancâr</i>	<i>ḥassü'l-ḥımâr</i>	<i>eşek mârûlı</i>
---------------	----------------------	--------------------

Açıklama: Şancar ifadesinin Türkçe ve Arapça karşılığı verilmiştir.

cevz: Fârisiden mu'arrebdir. Arapça hasf ve Yûnânca kâsîlis ve Mısırîler şûbekî derler. Cevz lafzı mutlak zikr olunsa murâd cevz-i Rûmîdir ki avam tahrif edip ceviz ve Türkçe zamm ile koz derler. (Risâle-i Feyziyye fi Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye: C)

<i>cevz</i>	<i>hasf</i>	<i>kâsîlis</i>	<i>şûbekî</i>	<i>koz</i>
-------------	-------------	----------------	---------------	------------

Açıklama: Cevz sözcüğünün Farsça, Arapça, Yunanca, Türkçe karşılıkları belirtilmiştir.

*hayrî meşhûr otdur kim **türkçe** mısır beneşşesi dirler ve **parisice** şebboy dirler beneşşe renklüsi gece kokduğundan ötrü şebboy dirler ve sarusu ve beyâzı gündüz kokar (Yâdigâr: 140a)*

<i>hayrî</i>	<i>mısır beneşşesi</i>	<i>şebboy</i>
--------------	------------------------	---------------

Açıklama: Mısır beneşşesinin Farsça karşılığı verilmiş, kokusunu gece verdiği için şebboy adını aldığından bahsedilmiştir.

*yüzerlik; ki ‘**arabca** adı hârmeldür, issidür kurudur, yaprağın döğüp ayak ağrısına vursalar fâyide éder (Edviye-i Müfrede: 5b)*

<i>yüzerlik</i>	<i>hârmel</i>
-----------------	---------------

Açıklama: Burada yüzerliğin yaprağının ayak ağrılarına iyi geleceği belirtilmiştir.

*baldırı kara; ki **fârsice** persiyâvşan dërler bir otdur, sular çevleğinde biter, yaprağı kerefes yaprağına beşzer (Edviye-i Müfrede: 11a)*

<i>baldırı kara</i>	<i>persiyâvşan</i>
---------------------	--------------------

Açıklama: Burada baldırı kara yaprağının kerefes yaprağına benzediği belirtilmiştir.

*şirmûn; ki **fârsice** âb-germ, ‘**arabca** mâ²-i fâtir dërler, **türkçe** kaynar şudur. Çün anuñla yunalar, balgamı lañf éder (Edviye-i Müfrede: 13a)*

<i>şirmûn</i>	<i>âb-germ</i>	<i>mâ²-i fâtir</i>	<i>kaynar şu</i>
---------------	----------------	-------------------------------	------------------

Açıklama: Sirmûn, balgamı söken bir özelliğe sahiptir.

“Sadece kelime karşılığı verilen örnekler”

Buradaki örneklerde bir tanım cümlesi yerine terimlerin farklı kullanım şekilleri belirtilmektedir.

*Dañı **kuzğun** otı bir adı **serğes***

*Aña **ayrılı** dërler Türkçe herkes (Mecmâ-i Tıp: 12a)*

<i>kuzğun otı</i>	<i>serğes</i>	<i>ayrılı</i>
-------------------	---------------	---------------

Açıklama: Ayrılı ifadesinin tıptaki başka kullanımlarından bahsetmiş.

Örneklerde Türkçe karşılığı olarak farklı dillerden örnekler verilmektedir. Bazen de Türkçe bir kelime farklı yörelerde kullanılış şekliyle gösterilmektedir.

*ma ‘lûm ol ki zıkr eyledüğimiz ‘illet beynü’l-eñbbâ’ ‘**ışā** dinmek ile ma ‘rûfđur türkide **ıvuğ karağısı** dirler (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 21a)*

<i>‘ışā</i>	<i>ıvuğ karağısı</i>
-------------	----------------------

Açıklama: Tıp çevresinde kullanılan ‘ışā ifadesinin tavuk karagusu (tavuk karası) olarak geçtiği belirtilmiştir.

şakīka ki *beynen-nās yarım baş ağrısı dimegile meşhurdur* (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 7b)

şakīka	beynen-nās	yarım baş ağrısı
--------	------------	------------------

Açıklama: Şakīka, ifadesinin Türkçede hafif baş ağrısı olduğu belirtilmiştir.

gözlerinde ve lisânında şufret ya ‘ni **şarılık** *yoğ idi* (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 4a, 4b)

şufret	şarılık
--------	---------

Açıklama: Kişinin gözlerinde ve dilinde sarılık hastalığı olmadığı belirtilmiştir.

żmād yaķu ma ‘nāşınadır (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 5a)

żmād	yaķu
------	------

Açıklama: Burada yak- fiilinden türeyen yaku kelimesinin żmād olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

büşre sivilci *dimekdür* (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 5a)

büşre	sivilci
-------	---------

Açıklama: Sivilci (sivilce) kelimesinin büsre olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

eşķapūza *didikleri otdur ki Türkce aña eşek otı dirler bayırlarda olur* (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 22b)

eşķapūza	eşek otı
----------	----------

Açıklama: Burada eşek otu adlı bitkinin tepelere yakın yerlerde olduğu belirtilmiştir.

būsīrdir ki **şığırķuyruğı** *didikleri otdur* (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 22b)

būsīr	şığırķuyruğı
-------	--------------

Açıklama: Sığırķuyruğı otunun būsīr olarak geçtiği belirtilmiştir.

entüle *Türkide peygamber düğmesi dirler* (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 22b)

entüle	peygamber düğmesi
--------	-------------------

Açıklama: Entüle kelimesinin karşılığının peygamber düğmesi olduğu belirtilmiştir.

ferāşiyun ki *Türkide it siyegi dirler* (Gāyetü’l-Muntehā fi-Tedbirü’l-Merzā: 73b)

ferāşiyun	it siyegi
-----------	-----------

Açıklama: Ferāşiyun kelimesinin karşılığının it siyegi olduğu belirtilmiştir.

şfat-ı ayâric-i faykarâ yûnân lûgatında faykarâ demek acı demek olur (Terceme-i Akrabâdîn: 87b)

faykarâ	acı
---------	-----

Açıklama: Faykara kelimesinin karşılığının acı olduğu belirtilmiş.

ağyûn yılan başı dërler yemişi dağı aña beğzer (Lûgat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 3b)

ağyûn	yılan başı
-------	------------

Açıklama: Ağyûn kelimesinin yılan başı olarak kullanıldığı belirtilmiş.

hem alınna ve tuluñlarına kim arabça şakîka derler dürteler gayetde râhat olub hararet teskîn ola (Yâdigâr: 221b)

tuluñ	şakîka
-------	--------

Açıklama: Tuluñ kelimesinin şakîka olarak geçtiğini belirtmiş.

siğirde: her ulaşuğ ayrılmağ-kim siğirde ola ‘arabca aña razz dërler ya ‘nî üzilmek (Tuğfe-i Mübârizi: 22b)

siğirde	razz	üzilmek
---------	------	---------

Açıklama: Siğir ifadesinin üzilmek anlamında olduğu belirtilmiş.

“Doğrudan tanım cümleleri ile oluşanlar”

Buradaki örneklerde ele alınan terimlerin tanımları yapılmaktadır.

şiryân diyü hareket iden şamarlara dirler hareket itmeyen şamarlara verid dirler

(Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 7a)

şiryân	hareket iden şamarlar
verid	hareket itmeyen şamarlar

Açıklama: Şiryân ve verid kelimelerinin anlamları hareket eden ve hareket etmeyen damar olarak belirtilmiş.

‘anz keçiniñ ve yaban keçisiniñ ve geyigiñ dişisine dirler (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 20b)

‘anz	keçiniñ ve yaban keçisiniñ ve geyigiñ dişisi
------	--

Açıklama: ‘anz kelimesi keçinin ve geyiğin dişisi olarak tanımlanmış.

tafşil dimek mercimek aşına dirler kim sirke ile pişüreler (Yâdigâr: 228a)

tafşil	mercimek aşu
--------	--------------

Açıklama: Tafşil kelimesinin karşılığı mercimek aşısı olarak belirtilmiş olup sirke ile pişirilmesi tavsiye edilmiş.

bir dürlü uyuziçün sürük ola aña keçî uyuzî dërler (Müntahab-ı Şifâ : 129b)

<i>keçi uyuzî</i>	<i>bir dürlü uyuziçün sürük ol-</i>
-------------------	-------------------------------------

Açıklama: Keçi uyuzu, bir uyuz çeşidi olarak belirtilmiş.

“Tanım ve açıklama örnekleri”

Bu örneklerde terimler üzerinde yapılan tanımlar ve açıklamalar görülmektedir. Tanım ve açıklamalar arka arkaya yapılmıştır. Bazı örneklerde tanım verilirken yanlarında konuyla ilgili kısa açıklamalar da yapılmıştır. Bazılarında ise geniş açıklamalara yer verilmiştir.

‘Arabca aña salhü’l-ḥayya dërler

Yılan kavlar birağur anı ekşer (Mecmâ-i Tıp: 29a)

<i>salhü’l-ḥayya</i>	<i>Yılan kavlar birağ-</i>
----------------------	----------------------------

Açıklama: Salhü’l-ḥayya kelimesinin açıklaması yılan derisi olarak belirtilmiş.

rub’ ısıtmasına ya’nî iki gün ıtmayub üçüncü gün ıtan ısıtmaya fâyide eyler (Mücerreb-nâme: 13b)

<i>rub’</i>	<i>iki gün ıtmayub üçüncü gün ıtan ısıtma</i>
-------------	---

Açıklama: Rub’ kelimesi bir sıtma çeşidi olarak belirtilmiş.

şahm: Hayvanın iç yağıdır. Tıbbda şahm mutlak zikr olunsa murâd keçinin iç yağıdır. (Risâle-i Feyziyye fi Lügâti’l-Müfredâti’t-Tıbbiyye: Ş bölümü)

<i>şahm</i>	<i>Hayvanın iç yağı</i>	<i>keçinin iç yağı</i>
-------------	-------------------------	------------------------

Açıklama: Şahm kelimesinin karşılığı hayvandaki iç yağ olarak belirtilmiş.

başâkü’l-ḳamer ay ıışı dërler ‘arab diyârında ay atarken bulurlar (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 10b)

<i>başâkü’l-ḳamer</i>	<i>ay ıışı</i>	<i>ay atarken bulun-</i>
-----------------------	----------------	--------------------------

Açıklama: Başâkü’l-ḳamerin ay çıktığında bulunabileceği belirtilmiş.

mâ’ü’l-ḥadîd demürciler demir şoğudduğı şudur (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 48b)

<i>mâ’ü’l-ḥadîd</i>	<i>demürciler demir şoğudduğı şu</i>
---------------------	--------------------------------------

Açıklama: Mâ’ü’l-ḥadîd ifadesinin demir soğutulan su olduğu belirtilmiş.

yêdi gün ‘alile veresin mukayyi ya’nî ıuşdurucı ‘alile veresin içe (Mücerreb-nâme: 38b)

<i>muşayyi</i>	<i>kuşdurucu ‘alile</i>
----------------	-------------------------

Açıklama: Burada muşayyi kelimesinin kusturma özelliği olan bir ilaç olduğu belirtilmiş.

şol kuşuñ yağını kim ol kuşa şār dērler devlüngeçden bir nev‘dür (Mücerreb-nâme: 43b)

<i>şār</i>	<i>devlüngeçden bir nev‘</i>
------------	------------------------------

Açıklama: Bir kuş türü olan şār, devlüngeç çeşidi olarak belirtilmiş.

hammâmın hasiyeti budur ki bedenin fazlaların tahlil ider ve deriyi arıdır ishâli kat‘ ider meşâmları ya‘nî der çıkacak yerleri açar (Yâdigâr: 37b)

<i>meşâm</i>	<i>der çıkacak yerler</i>
--------------	---------------------------

Açıklama: Burada meşâm kelimesi vücuttaki terin çıktığı yerler olarak belirtilmiş.

teşennüc sinir büzülmesine dirler ve küzâz sinir katmasına dirler ve kurulmasına dirler teşennüc iki dürlüdür birisi mâdde ile bir def‘ada olur ve birisi az az olur (Yâdigâr: 131b)

<i>teşennüc</i>	<i>sinir büzülmesi</i>	<i>birisi mâdde ile bir def‘ada olur ve birisi az az olur</i>
<i>küzâz</i>	<i>sinir katması</i>	<i>sinir kurulması</i>

Açıklama: Teşennücün iki türlü olduğu ve anlamının sinirlerin büzülmesi olduğu belirtilmiş diğer yandan küzâz, sinirlerin katılması olarak belirtilmiştir.

zefnî bu dağı rûm dilinedür ve ‘arabca şeceret‘l-gâr dērler issidür kurudur, şovukdan olan şayruluğlara yarar. (Edviye-i Müfredde: 17a)

<i>zefnî</i>	<i>şeceret‘l-gâr</i>	<i>issi, kuru</i>	<i>şovukdan olan şayruluğlara yarar</i>
--------------	----------------------	-------------------	---

Açıklama: Zefninin soğuk algınlığına iyi geldiği belirtilmiş.

Üçüncü nev‘e Yünâniler usşuryūs dirler; ma‘nâsı, kevkebî demek olur ve bu nev‘ yeşmüñ cismi şaķıldür, içinde ak tamarlar olur. (Tuhfe-i Murâdi:92b)

<i>usşuryūs</i>	<i>kevkebî</i>	<i>içinde ak tamarlar ol-</i>
-----------------	----------------	-------------------------------

Açıklama: Usturyusun içinde ak damarlar olduğu belirtilmiş.

Üçüncü nev‘üñ zebercediniñ rengi mu‘tedil durur, ya‘nî rengi ne kıtı tōķ ve ne kıtı yaşıl durur (Tuhfe-i Murâdi:51a)

<i>mu‘tedil</i>	<i>rengi ne kıtı tōķ ve ne kıtı yaşıl</i>
-----------------	---

Açıklama: Mu‘tedil, ortası manasında kullanılmış ve rengi için ne açık ne de koyu yeşil olduğu belirtilmiş.

damaruñ içinde: **rib^ç ısıtması**: bu ısıtma(ya) rûmca ve yûnânca **tatritavus** dەرler bunun **dutmağınunñ müddeti yigirmi dört sâ'at** olur (Tuñfe-i Mübârizi:24a)

rib ^ç ısıtması	tatritavus	müddeti yigirmi dört sâ'at
---------------------------	------------	----------------------------

Açıklama: Rib^ç ifadesi yirmi dört saat boyunca devam eden bir sıtma türü olduğu belirtilmiş.

içinde yıyırısı ol ısıtmaya **laşka** dەرler ya'ni yaşlığı çok olur eger **balğam tımardan taşra yıyırısı** andan olan ısıtmaya **nâbiye** dەرler kim **her gün dutar** (Tuñfe-i Mübârizi: 24a)

laşka	içinde yıyırısı	yaşlığı çok
nâbiye	balğam tımardan taşra yıyırısı	her gün dut-

Açıklama: Laşka ve nâbiye ifadelerinin iki farklı sıtma türü olduğu belirtilmiş.

duz ıssıdur, kırıdur, eti katı eyler ve **balğamı gevdeden arıdur** ve **ğalız yaşlıkları giderür** (Edviye-i Müfrede: 16b)

duz	eti katı eyle-	balğamı gevdeden arıt-	ğalız yaşlıkları gider-
-----	----------------	------------------------	-------------------------

Açıklama: Duz ifadesinin yani tuzun özellikleri sayılmış, balgam söktürücü olduğu belirtilmiştir.

yarakân-ı asfar ya'ni göz ve gevdeye **karalık düşmek** sebebi **şafra çoklığı** ve **sevdâ çoklığı** ya **cigerile öd arasında** ya **ödile bağarsuğ arasında** ya **cigerile talağ arasında** ya **talağla ma' de arasında südde olmakdur** (Müntahab-ı Şifâ: 80b)

yarakân-ı asfar	göz ve gevdeye karalık düşmek	şafra çoklığı ve sevdâ çoklığı	cigerile öd arasında ya ödile bağarsuğ arasında ya cigerile talağ arasında ya talağla ma' de arasında südde olmak
-----------------	-------------------------------	--------------------------------	---

Açıklama: Yarakân-ı asfar, göz kararmasıdır, burada vücutta safra ve sevdanın çokluğu nedeniyle organlar arasındaki sıkıntı anlatılmaktadır.

Kütahya şehrinde ve Bilecik'de meşhûrdur çetük oti derler muhabbet için isti'mâl iderler kitâblarda **felenc-i müşk** diyü zikr olunan edviye budur sâdece bedel bu iki çetük otunun birin ideler tenbûl yaprağın itmeyeler (Yâdigâr: 65a)

çetük oti	felenc-i müşk	Kütahya şehrinde ve Bilecik'de meşhûr
-----------	---------------	---------------------------------------

Açıklama: Çetük otunun Kütahya ve Bilecik şehirlerinde bilindiği, iki türlü olduğu ve birinin kullanılması gerektiği belirtilmiş.

şifat-ı zencebîl

çün anı ma'cûn edeler bal-ıla

beñzi balğamdan gerek şâfi kıla (Tabiatnâme: 12a)

şifat-ı zencebîl	beñzi balğamdan gerek şâfi kıla-
------------------	----------------------------------

Açıklama: Sifat-ı zencebilin bal ile macun edilen bir bitki olduğu ve balgamdan arındırdığı belirtilmiş.

“Benzetme ögeleriyle açıklananlar”

gibi-bigi, benzer, misil, müşabih... benzetme edatları kullanılarak örnekler zenginleştirilmiştir.

ġārīkūn, kaṭrān köpüğüdür, mantar gibi ağacda biter ammā eyüsi ki müsta‘meldür Menteşe vilâyetinde arduc ağacında biter, ıssıdır, kurudur, şovuk şayrılıklara ve talağ rencine muvâfiğdur. (Edviye-i Müfrede: 27b)

<i>ġārīkūn,</i>	<i>kaṭrān köpüğü</i>	<i>mantar gibi ağacda bit-</i>
-----------------	----------------------	--------------------------------

Açıklama: Ğārīkūn adlı bitkinin ağaçlarda yetiştiği, Menteşe’de olduğu ve soğuk algınlığına iyi geldiği belirtilmiş.

enfirā bir ağacdur ki bâdem ve süsen yaprağına beğzer ve çiçeği gülnâra beğzer ve kökünden şarâb koğusu peydâ’ olur (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 7a)

<i>enfirā</i>	<i>bâdem ve süsen yaprağına beğze-</i>	<i>çiçeği gülnâra beğze-</i>
---------------	--	------------------------------

Açıklama: Enfirâ ağacının benzediği diğer ağaç ve çiçekler belirtilmiş aynı zamanda kökünde de kokusu olduğu ifade edilmiştir.

ak ve yeni eyü sūrincân üç direm ve buzeydân üç direm kim attarlarda olur eğri kestâne dedikleri otun değirmisine kim kestaneye müşâbeheti vardır sūrincân derler (Yâdigâr: 58b)

<i>sūrincân</i>	<i>kestaneye müşâbeheti vardır</i>
-----------------	------------------------------------

Açıklama: Sūrincânın, attarlarda da bulunduğu, kestaneye benzer olduğu belirtilmiştir.

ikinci nev’e tibnî dirler, rengi şaman rengine beñzer, ya ‘ni rengine az şaruluğ bulunur (Tuhfe-i Murâdî:12a)

<i>tibnî</i>	<i>şaman rengine beñze-</i>	<i>şaruluğ</i>
--------------	-----------------------------	----------------

Açıklama: Tibnî kelimesinin sarı renkli, saman rengine benzer olduğu belirtilmiş.

andan şoñra ergāvān idür, ya ‘nî ol yâğkūt durur kim, rengi ergāvan çiçeğiniñ rengine beñzer ola ve andan şoñra ħamrî durur ve andan şoñra lahmî durur, ya ‘nî bu şıñf yâğkūtñ rengi taze et rengine beñzer yâğkūt durur (Tuhfe-i Murâdî:32b)

<i>ergāvānî</i>	<i>yâğkūt</i>	<i>ergāvan çiçeğiniñ rengine beñze-</i>
<i>ħamrî</i>	<i>lahmî</i>	<i>taze et rengine beñze-</i>

Açıklama: Yakut çeşitlerinden bahsedilmiştir. Erguvan çiçeğine benzeyenlerin ya da taze et rengine benzeyenlerin olduğu belirtilmiştir.

öyken âlet endâmlardan bir endâmdur anuñ bir boğazı vardur aña türkçe kıru boğaz dérler ol düdük gibidür ol yaluğuz nefes yoludur (Tuhfe-i Mübârizî: 15a)

<i>öyken</i>	<i>kıru boğaz</i>	<i>düdük gibi</i>
--------------	-------------------	-------------------

Açıklama: Öyken yani akciğerin nefes yoluyla ilgili olduğu belirtilmiş, düdüğe benzetilmiştir.

şol incecük tamarlar (içinde sürüp) iletmek içündür kim ol ince tamarlara şa‘rî dërler ya‘nî kıl gibi tamar..
(Tuḥfe-i Mübârizi: 7b)

<i>ince tamar</i>	<i>şa‘rî</i>	<i>kıl gibi tamar</i>
-------------------	--------------	-----------------------

Açıklama: İnce damarların şa‘rî olarak adlandırıldığı ve kıla benzetildiği belirtilmiş.

Ağac südlügeni cānā Türkce ol

Süd ağacı mişillidür o şekil (Mecmâ-i Tıp: 30b)

<i>Ağac südlügeni</i>	<i>Süd ağacı mişilli</i>
-----------------------	--------------------------

Açıklama: Sütleğen otunun ağaçlarda yetiştiği bilgisi verilmektedir.

enl-i şarūn ekin aralarında biter yaprağı noḥūd yaprağına beñze- ve yemişi keci boynuzuna benzer icinde dāneleri olur (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 4a)

<i>enl-i şarūn</i>	<i>ekin aralarında bit-</i>	<i>yaprağı noḥūd yaprağına beñze-</i>	<i>yemişi keci boynuzuna benze-</i>
--------------------	-----------------------------	---------------------------------------	-------------------------------------

Açıklama: Enl-i sarūn ifadesinin taneleri olan, ekin aralarında yetişen bir bitki olduğu belirtilmiş.

beñzi qarasağı ola ve nabzı kiriş bigi ola (Kitâbü’l-Mühimmat: 11b)

<i>nabzı</i>	<i>kiriş bigi</i>
--------------	-------------------

Açıklama: Kişinin benzinde ve nabzında meydana gelen değişiklikler aktarılmıştır.

“Tanım ve açıklama amacı olmadan verilen örnekler”

Verilen örneklerde doğrudan ifadenin tanımının yapılması amacı yoktur. Tanım yapılmadan gerçekleşen durum anlatılmıştır.

bir yigit bir sene kadar dam‘aya mübtelâ olup gözlerinden yaş akar imiş (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 22b)

<i>dam‘a</i>	<i>gözlerinden yaş ak-</i>
--------------	----------------------------

Açıklama: Dam‘anın gözden yaş akma hastalığı olduğu belirtilmiş.

zârb bir nev‘ kirpi adama ok atar ve bala daḥî démişler (Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ: 33b)

<i>zârb</i>	<i>nev‘ kirpi</i>	<i>ok at-</i>	<i>bala</i>
-------------	-------------------	---------------	-------------

Açıklama: Zârbın bir kirpi çeşidi olduğu ve ok atma özelliği olduğu belirtilmiş.

“Her iki tarafın da cümle olarak verilmesi”

Örnekler bir kelimenin açıklanması şeklinde değil de kelime gruplarının ya da cümlelerin karşılaştırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

bir kimseye şudâ‘ ‘arız olup başarı zâ‘il olmuş ya ‘ni gözi görmez olmuş (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 7b)

<i>başarı zâ‘il ol-</i>	<i>gözi görmez ol-</i>
-------------------------	------------------------

Açıklama: Sudâ hastalığının gözlerin görmeme hastalığı olduğu belirtilmiş.

bir şîşede ma‘lûm ola kim kurumağdan murâd ol şey iñ yaşlı ğını ta‘hlîl idüb gidermekdir meşelâ rāvendî kurutmağ ru‘tûbet-i müşhilesi ğitsün arzıyyesi ğalsun dimekdir (Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ: 26b)

<i>rāvendî kurutmağ</i>	<i>ru‘tûbet-i müşhilesi ğitsün arzıyyesi ğalsun dimek</i>
-------------------------	---

Açıklama: Burada sulu, yaşlı, nemli olan bir maddenin örnekleme yoluyla suyunun alınması ve toprağının kalması, kuru hâle gelmesi anlatılmıştır.

“Örneklendirmeler yoluyla anlatma”

Bahsedilen konu hakkında genellikle “meselâ” ifadesi kullanılarak örnek verilme yoluna gidilmiştir.

evvelkiden kalîl meşelâ dişlere uyuşma getürmeyecek kadar olduğda ma‘ü'l-anîsön ile üç dirhem gülbeşeker isti‘mâline müdâvetmet eyleye (Tercüme-i Ebubekir er-Râzi: 44b)

<i>meşelâ</i>	<i>dişlere uyuşma getürmeyecek kadar ol-</i>
---------------	--

Açıklama: Dişlere uyuşma gelmemesi için kullanılması gereken ilacı örneklendirmiştir.

ol birbirine karışan nesne degül meşelâ toprağı suya ğarışdursalar şöyle kim şu toprağâ ve toprağ şuya gey fi‘il ve eşer eylese ol iki arasından balçuğ zâhir olur (Tuħfe-i Mübârizî: 6a)

<i>meşelâ</i>	<i>toprağı suya ğarışdur-</i>
---------------	-------------------------------

Açıklama: Burada su ve toprağın birbirine karıştığında ortaya çıkan balçık anlatılmaktadır.

ğaçan ol ta‘âm ki keşirü‘l-ğidâ olmaya, meşelâ bildüñ ki bağla kesirü‘l-ğidâdur (Edviye-i Müfredde: 64b)

<i>meşelâ</i>	<i>bağla kesirü‘l-ğidâdur</i>
---------------	-------------------------------

Açıklama: Burada baklanın yoğun bir gıda olduğu örneklendirilmektedir.

Sonuç ve öneriler

Yukarıda ele alınan belli başlı örnekler de açıkça göstermektedir ki, tarihî tıp metinlerinin söz varlığı çok ayrı bir çalışma alanı gerektirmektedir. Sadece bu örneklerden yola çıkarak metinlerin sözlük bilimi ve anlam bilimi için ne kadar değerli olduğu söylenebilir. Birçok yabancı kelimenin Türkçe karşılığının verilmesi, birçok terimin tanımının yapılması, terimlerin özelliklerinin açıklanması vd. hususlar ortaya konan örneklerin ne derece zengin dil malzemesi içerdiğinin kanıtıdır. Bu terimleri cümle içinde görmek

örneklerin daha kolay anlaşılmasını sağladığından yazılacak tarihî tıp terimleri sözlüklerinin cümle örnekli olması gerektiği kanaatindeyiz.

Cümle örnekli tarihî tıp terimleri sözlüğü, terimlerin açıklanmasında ve anlaşılmasında yardımcı olacak niteliktedir. Bu durumun Tarama ve Derleme sözlükleri için de ayrı bir yeri olacaktır. Tıp metinleri farklı dillerin terim dağarcığını da gözler önüne sermesi bakımından değerlidir. Bunun yanında hekimlerin o dönemde ne kadar farklı dil terminolojisine hâkim olduklarının da bir göstergesidir. Tıp metinlerinde geçen ifadelerin günümüz Anadolu sahasında ne kadarının kullanılıp kullanılmadığı da ayrı bir çalışma alanı olabilir. Bilinmektedir ki, sayılan onlarca bitki ismi, hastalık ismi, organ ismi günümüz Anadolu sahasında varlığını sürdürmektedir. Gerek dil zenginliği, gerekse de halkbilimi öğelerinin zenginliği nedeniyle tıp metinleri bir proje dâhilinde tekrardan ele alınmalı, geniş kapsamlı Tıp Terimleri Söz varlığı çalışmaları yapılmalıdır.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2008). *Siyâhî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ-i Tıp Adlı Eseri (Gramer-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Akkuş, M. (2018). *Ali Münşi'nin Tercüme-i Ebubekir er-Râzi Adlı Eseri (Söz Dizimi ve Anlambilim İncelemesi)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Altınbaş, A.; Saki, O. (2003). *Tabîb İbn-i Şerîf Yâdigâr*, İstanbul: Merkez Efendi ve Halk Hekimliği Derneği, Yerküre.
- Altınbaş, A.; Okutan, Y. vd. (2004). *Tabîb İbn-i Şerîf Yâdigâr*, İstanbul: Merkez Efendi ve Halk Hekimliği Derneği, Yerküre.
- Argunşah, M. (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bayat, A.H. (2016). *Tıp Tarihi*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi
- Canpolat, M; Önler, Z. (2016). *İshak bin Murâd – Edviye-i Müfrede*, Ankara: Türk Dil Kurumu
- Dinar, T. (2013). *Muderris Hasan Efendi'nin "Gâyetü'l-Muntehâ fi-Tedbirü'l-Merzâ"sı (Hastahkların Tedavisinde En Son Nokta) (İnceleme-Metin-Dizinler)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Denizli.
- Doğan, Ş. (2009). *Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Sakarya
- Doğan, Ş. (2012). *Ebulfeyz Mustafa Efendi Risâle-i Feyziyye fi Lügâti'l-Müfredâti't-Tıbbiyye*, İstanbul: Değişim.
- Doğuer, B. E. (2013). *Hekim Bereket Tuhfe-i Mübarizi (Metin-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Şahin H. (2007). *Abdulvehhâb Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdâni – Müntehib*, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Karasoy, Y. (2018). *Tutmacı, Tabiatnâme*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Küçükler, P. (2010). *Mücerreb-nâme Şerefeddin Sabuncuoğlu*, Ankara: Kültür Ajans.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Murad, S. (2009). *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ Dervîş Siyâhî Lârendevî (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Önler, Z. (1990). Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntahab-ı Şifâ (Giriş - Metin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2001). Kitabü'l-Mühimmât, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Parlatır, İ. (2009). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Yargı.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yelten, M. (1993). Şirvanlı Mahmud – Kemâliyye, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

İlk Türk romanlarına getirilen ilk akademik eleştiriler üzerine

Elif TÜRKER GÜMÜŞ¹

APA: Gümüş, E. T. (2019). İlk Türk romanlarına getirilen ilk akademik eleştiriler üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 116-127. DOI: 10.29000/rumelide.580483

Öz

Türk edebiyatında “roman” türünün ilk örnekleri 19. yüzyılda görülür. Bu ilk örnekler, nesir alanında yalnızca tahkiye usulünü tanıyan bir topluma mensup kişilerin kaleminden çıkmıştır. Dolayısıyla Batı’dan “taklit” yoluyla alınan bu ilk örnekler, geleneksel olanla “yeni” arasında bir konumda kalarak okurunu bulmaya çalışmıştır. Bu evre atlatılınca türün tanınması / anlaşılması yolunda işlevli tartışmalar yürütülmüştür. Oysa ilk ürünleri Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde verilen “roman” türüne dair erken Cumhuriyet Dönemi’nde getirilen ilk akademik eleştirilerde, “roman” bağlamında yürütülen tartışmalar göz ardı edilerek ilk ürünlerin “kötü bir taklit”ten ibaret olduğu yolunda yorumlar yapılmıştır. Fakat bu yorumlarda bulunan araştırmacılar bir “roman” tanımı yapmadıkları gibi ilk örneklerdeki eksikliklerin de neler olduğu yolunda aydınlatıcı tespitlerde bulunamamışlardır. Eleştirilerin içeriğinden anlaşıldığına göre, Batı edebiyatlarında dahi geç gelişmiş roman türünün en başarılı örnekleri ile Türk edebiyatındaki ilk örnekleri karşılaştırmak gibi akademik bir hataya düşmüşlerdir. Bu çalışmada ilk örnekleri veren yazarların “roman” görüşlerinin yanı sıra, aynı dönemde yürütülen edebiyat tartışmalarından örnekler verilerek söz konusu yorumların değer düşürücü bir amaç güttüğü ileri sürülecektir.

Anahtar kelimeler: İlk Türk romanları, batılılaşma, taklit, tartışmalar, eleştiri.

On the first academic critiques of the first Turkish novels

Abstract

The first examples of the novel genre in Turkish literature are seen in the 19th century. These first examples are written by the authors who only know traditional narration besides poem tradition. Hence these examples which are imitated from French literature tried to find their own reader by remaining in a position between traditional and new. When this period is over, effective discussions on acknowledgement / understanding of the novel as a genre was initiated. The first academic critiques which took place in the early Republic Period described the first novels in the last period of Ottoman as ‘a bad imitation’; ignoring the discussions on “novels” in that period. Moreover, in these critiques the academicians neither give a clear definition of ‘novel’, nor explicitly state what the deficiencies are in these first examples. As we understood from the context of these critiques an academic mistake is made by making comparisons of the first Turkish novel examples to the most successful examples of French novel which are developed lately even in French literature. In this research examples from Ottoman authors’ views and the novel discussions in this period will be given in order to show the relevant academic interpretations aim to degrade these novels.

Keywords: First Turkish novels, westernization, imitation, discussions, critique.

1 Öğr. Gör., Doğu Üniversitesi, Türk Dili ve İnkılap Tarihi Birimi (İstanbul, Türkiye), eturker@dogus.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0066-657X [Makale kayıt tarihi: 10.05.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580483]

“Roman” nedir?

Edebiyat söz konusu olunca “tanım” meselesi her zaman bir sorun yaratmaktadır. Zira “tanımlamak” sınırları çizmektir ve o sınırın dışında kalan ya da o sınırı aşan her bir yeni üretime yeni bir isim vermek, yeni bir tanım yapmak, yeni sınırlar belirlemek gerektiğinden sonsuz bir döngüye hapsolmek kaçınılmazdır. Walter Benjamin bu döngüyü, “büyük yapıtlar” parantezinde toplayarak açıklığa kavuşturuyor: “Edebiyatta bütün büyük yapıtların ya yeni bir tür kurduğu ya da bir eskisini ortadan kaldırdığı söylenir ki doğrudur; başka bir deyişle bütün büyük yapıtlar özel vakalardır” (Benjamin, 2006, s. 101). Fakat burada yine bir tanım meselesi giriyor işin içine, “büyük yapıt” nedir? Edebiyat, tanımlardan hoşlanmazken, edebiyat araştırmacıları, nesnel olma gayreti gösterdikleri için tanımlarla hareket etmek durumundadırlar. Bu hâlde de tanımların keskinliği meselesi giriyor işin içine. Tanım, ne kadar genel olursa, o denli esnek olacak ve dolayısıyla Benjamin’in belirttiği türde “büyük yapıtlar”ı kapsayacak ya da kapsamayacaktır ve fakat çok da büyük olmayan yapıtları kucaklayabilecek, dolayısıyla sınırlarını da gerektiğinde genişletebilecektir.

Bu bağlamda, tanımında belki de en zorlanılan edebiyat yapıtlarından biri olan “roman” türüne getirmek isterim sözü. Hikâyenin hangi noktadan sonra romana dönüştüğü ya da “uzun hikâye” ile “roman” arasında nasıl bir ayırım yapıldığı, yoksa yapıtın türüne yalnız o metni üreten kişinin mi karar verebileceği soruları hâlâ tartışmalıdır. Şimdi vereceğim iki ayrı roman tanımı tartışmanın sebebini daha belirginleştirecektir. İlki, Türk Dil Kurumunun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'e ait: “İnsanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, itibarî veya gerçek olaylara dayanan uzun edebiyat türü” (Parlatır ve diğerleri, 1988, s. 1864). İkinci tanım ise, *Oxford Advanced Learner's Dictionary*'e ait: “Karakterlerin ve olayların genellikle hayalî olduğu, bir kitabı tamamlayacak uzunluktaki hikâye” (Wehmeier, 2000, s. 867).²

İlk tanım, detay verdiği için hatalı ve eksiktir. İyi ihtimalle roman türüne ait alt türlerden birinin tanımı olabilir. Bu tanımdaki hiçbir unsuru barındırmayan ama pekâlâ roman kabul edilen pek çok örnek sıralanabilir: *Bin Hüzünlü Haz*, *Tristram Shandy*, *Dağ Yolunda Karanlık Birikiyor* vs. Ya da tersinden bakalım, bu tanımdaki özellikleri barındırmayan “uzun edebiyat türü”ne ne ad verilmeli o hâlde? Tabii ondan evvel “uzun edebiyat türü”nden kastedilenin ne olduğunu anlamak gerekir.

İkinci tanım ise, yukarıda sözünü ettiğim biçimde esnetilebilecek, dolayısıyla Benjamin'in sözünü ettiği “büyük yapıt”ın rahatlıkla ayırdına varılabilecek bir zemin sunmaktadır. *Oxford Sözlüğü*'nün verdiği tanım, bugün disiplinler arası ya da türler arası diye adlandırılmalagelen yaklaşımları da kapsar durumdadır. İlk verdiğim “roman” tanımının *Türkçe Sözlük*'e ait olması ve hatalı olması tesadüf olmamalı. Zira “roman” türünün Türk edebiyatındaki ilk örneklerinden bugüne varıncaya dek geçirdiği evrelerde, işlevli bir “roman” tanımı yapılamadığı için hep bir uzlaşmazlık söz konusudur. İlk örneklerin görüldüğü “Tanzimat edebiyatı” diye adlandırılan o ilk dönemdeki “roman” tartışmalarında da tanım sorunu göze çarpar. Bu dönemin yazarları yeni bir isimlendirmeden kaçınarak Arapçadan dile giren ve aşına oldukları bir isimle kavramı karşılamak isterler: “hikâye”. Orhan Okay'ın sözleriyle devam edelim:

“Namık Kemal kendi romanı *İntibah* için “hikâye” dediği gibi Ahmet Mithat Efendi de *Letâif-i Rivâyât* serisinde çıkan ve aralarından iki yüz küsur sayfa tutan, hiç olmazsa hacimce roman çapındaki eserleri için bile “hikâye” adını vermektedir. Hatta Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh gibi her biri geniş hacimli macera romanları olan kitaplarını da “Hikâye Gözü” adını verdiği bir seri içinde yayımlamıştır. 1886-1887 yıllarında Beşir Fuad ve Menemenlizade Tahir arasında başlayıp araya Muallim Naci'nin, Recaizade Ekrem'in, Namık Kemal'in ve Fazlı Necib'in de karıştığı

² “A story long enough to fill a complete book, in which the characters and events are usually imaginary.” *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. A S Hornby. Edited by Sally Wehmeier. Oxford University Press, 2000.

münakaşalar sırasında da bu kavramlar için her iki terim birbirinin yerine kullanılmıştır. Halit Ziya 1890'dan sonra yayımladığı, romanın tarihi ve gelişmesi hakkında önemli bir inceleme ve teori eseri olan Hikâye adlı kitabında romandan hâlâ "hikâye" diye bahsetmektedir." (Okay, 2016, s. 103)

Orhan Okay'ın altını çizdiği bu durum Halit Ziya için bilinçli bir tercihtir. Henüz 23 yaşındaki Halit Ziya, İzmir'de çıkardığı *Hizmet* gazetesinde ilk tefrikasını yaptığı bu metnin "Mukaddime"sinde tercihini şu sözlerle açıklar: "Edebiyat-ı Osmaniyede mazharı olduğu mevki-i mühimmi ihraz edemeyen aksam-ı edebiyattan biri de ecnebi bir kelime altında zikretmekten ise Osmanlı lisanına hürmeten 'hikâye' namını vereceğimiz kısım-ı edebîdir" (Uşaklıgil, 2017, s. 11). Halit Ziya'nın bu sözlerinden onun "roman" türünü tanımadığı değil, "roman" türünü yerleştirme gayesinde olduğu anlaşılmalıdır. Ahmet Mithat Efendi ise Halit Ziya'nın bu tercihini uygun bulmadığını "Romanlar ve Romancılık" başlıklı yazısındaki şu sözlerle dile getirir: "Osmanlı lisanına hürmeten romana mutlaka 'hikâye' namını vermek derecesinde lisan mutaassıbı görüldüğünden böyle kafalarımıza denk olmayan adamla sözleşebilmek dahi güçse de intikadının şimdiye kadar manzûrumuz olan kısmı üzerinde birkaç söz söylemekten hasbe's-sınâa kalemimizi geri alamadık" (Ahmet Mithat Efendi, 2016, s. 260). Bu sözlerin ardından Halit Ziya'nın roman sanatından beklentilerinin karşılanmadığı iddiasına, kendi roman tanımı üzerinden, o güne kadarki roman çalışmalarından, roman tercümelerinden örneklerle karşılık verir.

Oysa roman sanatının ilk örneklerine dair yürütülen ilk akademik araştırmalarda, roman sanatının Türk edebiyatındaki ilk örneklerini veren ve en bilinen isimlerinin etkin rol oynadığı tartışmalar göz ardı edilmiş ve roman sanatının Batı romanını taklitten öteye geçemediği için başarısız kaldığı ileri sürülmüştür. "Roman" Osmanlı toplumunda doğan bir tür olmadığı için onun Batı'dan taklit yoluyla alındığını bildirmek eleştiri sınırları içine dâhil edilemez. Zira bu, roman sanatı neden Osmanlı Devleti'nde doğmadı, demek gibi herhangi bir amaca hizmet edemeyecek bir sav olarak kalır. Türk edebiyatında "roman" türünün gelişimine dair yapılması gereken, o ilk örneklerin, dönemin tartışmalarıyla birlikte neye dönüştüğünü, neye hizmet ettiğini araştırmak olmalıdır. O dönemin ürünleri eleştirilecekse de anakronizm tehlikesine düşmeden bir "roman" tanımı yapıldıktan sonra dönemin ürünlerinin hangi sebeplerle bu tanıma uymadığı ve roman sanatına bir hizmeti olamadığı ya da varsa zararlarının neler olduğu bildirilmelidir. Bu çalışmada tanım yapılmadan eleştiri yapılmasının yarattığı sorunlar tartışmaya açılacaktır. Bu bağlamda, bir makalenin sınırlılıkları dahilinde ele alınabilen birkaç çalışma masaya yatırılacak ve eksik yanları tespit edilmeye çalışılacaktır.

İlk Türk romanlarının kaynakları sorunu

Türk romanının ilk ürünleri hakkındaki ilk akademik çalışmalardan birini gerçekleştiren Güzin Dino şöyle diyor:

"Arap, Fars yazınının etkisinde gelişen Türk yazını, XIX. yüzyıla kadar; ilkçağ Yunan-Latin örneklerinden habersiz kalmıştır. Unutmamalıdır ki, yenilik getiren ilk Osmanlı yazarlarının Batı kültürüne yönelişleri sistemli bir biçimde olmamıştır; biyografyaları da, çevrilmek için seçilen yapıtlar da, düşüncelerinde ve seçtikleri kitaplarda tam bir karmaşıklık ve seçmecilik (eklektizm) içinde olduklarını gösterir. Klasik humanizma, romantizm ya da ağılamaklı duygusallık, bir arada benimsenir ve somut, kesin kavramlar getirilmez Türk yazarların bilgilerine. Corneille, Hugo, Dumas (baba ve oğul) ya da Shakespeare'i Osmanlı yazarı eş önemde görerek beğenir; çünkü onlar için yazında ve tarihte gelişim kavramının henüz kesin bir anlamı yoktur. Batılı kaynaklar ve Batı, farklılaşmamış bir bütün olarak, türlerin ulusal özelliklerinin gelişimi dışında göz önünde tutulur." (Dino, 1978, s. 35).

Türk romanı, deneysel boyutta kalsaydı, birkaç örnekten fazlası verilmeseydi Güzin Dino tespitinde haklı olabilirdi. Ayrıca Batı kültürüne yönelişin sistemli olmadığı iddiası da Lâle Devri'nden itibaren

görülen yenilikler göz önünde tutulunca yanlışlanabilir. Nitekim İlber Ortaylı “Türkiye’de Klasik Çağın Algılanması” adlı makalesinde Dino’yu yanlışlıyor ve diyor ki, “17. yüzyılın hepimizin tanıdığı Kâtip Çelebi’si ‘İrşad’ul Hayara ilâ Tarih-ül Yunan ve Rum ve Nasara’, yani ‘Yunan Rum ve Hıristiyanların Tarihleri Üzerine Hayırlı İrşadlar, Uyarılar’ adlı bir risalesinde Yunan, Roma medeniyetinden bazı özgün terimleri ve tabirleriyle bahsetmektedir. [...] Aristoteles’in hepimize malûm, devr-i daiminden bahseder” (Ortaylı, 1996, s. 374. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2691/3487.pdf?show_07.05.2019). Ortaylı, Hüseyin Hezarfen’in de “Tarih-i Devlet-i Rumiye” adında bir eser yazdığından fakat Kâtip Çelebi’ninki kadar başarılı olmadığından söz ediyor. Ayrıca Ortaylı, 19. yüzyıldaki değişimlerin doğru okunabilmesi için 18. yüzyıldaki değişikliklere bakılmasının zaruri olduğunu dile getiriyor ve o dönemin kültür hayatındaki gelişmeler hakkında şunları söylüyor:

“18. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu artık Batı Avrupa’nın tesirlerine açıldı. Bazı eğitim kurumları kendi (tıb, mühendislik gibi) eğitimleri için tercüme yapıyor, ecnebi öğretmen getiriyordu. Barok zevk Türkiye’ye girmişti. Bu dönemde klasik dünyaya hayran bir grup Osmanlı okumuşu da vardı. Örneğin İstanbul’da bulunan Eflak beyinin oğlu Dimitri Cantimir, herkesin bildiği gibi batı ve doğu dilleri ve klasik dillerde derin bir bilgi sahibiydi. Osmanlı tarihi ve Türk musiki sistemi üzerine kalıcı eserleri vardır. Bundan başka [...] Padua’da tahsil gören Fenerliler’den Mavrokordato kardeşler İtalyanca, Latince ve eski Yunanca üzerinde bilgi sahibi ve Aristoteles yorumcularıydılar. Onların yanında Latin kültürüne vâkıf Nefiyioğlu diye bir Türk soylusu, daha ilginç Galata kadısı yani yüksek rütbeli bir Müslüman Türk hukukçu “Yanyalı Hoca” diye bilinen Mehmet Esat Efendi vardı. Bu zat, kariyerini terk etmişti ve bir Macar muhtedi olan İbrahim Müteferrika’nın matbaasında mürettib olarak çalışıyordu. Rumca biliyordu. Eski Yunanca öğrenmiş ve Latince’yi de bu muhitte tahsil etmişti.” (Ortaylı, 1996, s.376-377. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2691/3487.pdf?show_07.05.2019).

Ortaylı’nın verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Osmanlı edebiyatındaki Avrupa etkisinin kaynaklarını 19. yüzyılda değil, bir yüz yıl kadar öncesinde aramak gerekir ki, 19. yüzyılda ilk örnekleri görülen türler hakkında doğru yargılara varabilelim. Yine Ortaylı’nın verdiği bilgiye göre, 19. yüzyılda söz konusu Latin-Yunan kaynakları daha etraflıca ele alınmış, Nabizade Nazım, Şemseddin Sami, Mustafa Tevfik gibi isimler, mitoloji üzerine risaleler yazmışlardır. Hatta bunlardan Şemseddin Sami’nin “Esatir” risalesi iki baskı yapmıştır. (Ortaylı, 1996, s. 374. http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2691/3487.pdf?show_07.05.2019). Buradan hareketle, Güzin Dino’nun kastettiği biçimde bir kesin kanıt getirmeme durumu söz konusu değildir, denebilir. Aksine, Osmanlı aydınları, bir arayış içine girmiş, bu arayış için Batı romanının merkez aldığı kaynakları inceleme / öğrenme yoluna gitmiştir. Fakat bu noktada Güzin Dino yalnız değildir. Jale Parla da, Dino gibi düşünmekte ve Osmanlı edebiyatının üstünde yükselmeye çalıştığı temelleri zayıf/eklemlenmiş bulmaktadır. Parla diyor ki:

“Yenilikçi” ilkelerin tümünü geleneksel kültürel normlar çerçevesinde, hatta bu normların terimlerine “tercüme” ederek tanımlamaya özen gösteriyorlardı. Bu, İmparatorluğun ahlâk, İslâm düşün ve hukuku alanındaki temellerinin pekiştirilmesi ve Batı’dan alınacak bir dizi teknik gelişmenin bu ana halkalara eklenmesi anlamına geliyordu. Başka bir deyişle, yenilik fikrinin ardında biçimlendirici, yoğurucu, belirleyici bir Osmanlı kültürünün mutlak egemenliği vardı. Üstelik bu kültürün üstünde yükseldiği epistemolojik temel, adapte edilecek Batı kültürünün üzerinde yükseldiği epistemolojik temele taban tabana zıttı. Romanın çıktığı 1870’li yıllarda henüz hiç kimse bu epistemolojik karşıtlığın bilincinde gibi görünmüyordu. Beşir Fuad ve ondan sonra Recaizade Ekrem dışında.” (Parla, 2004, s. 13).

Yine Ortaylı’dan destek alarak Jale Parla’nın iddialarının geçersiz olduğunu ileri süreceğim. Ortaylı, 19. yüzyılda Yunan ve Latin kaynaklarına yönelik eserler için, “Bu eserler, 19. yüzyılda fikir dünyamızda, Osmanlı tarihinin dışına da çıkıldığını gösteriyor” diyor ve ekliyor:

“Yani birtakım Osmanlı münevverleri, fikir adamları, artık Osmanlı tarihinin içtimaî, hukukî, kültürel köklerini aramakta ve bunun tartışmasını yapmaktadır. Aslında bunun klasik dünya

düşüncesiyle ilgisi yoktur. Fakat buradaki tavırdaki bir Türk klasizmi vardır. Meselâ Ahmet Midhat; Bizans eski Yunan'la alâkası olmayan bir devlettir ve bu devletin tarihi ve bu cemiyetin âdetleri öğrenilmeden Osmanlı anlaşılamaz, der.” (Ortaylı, 1996, s. 374-375 <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2691/3487.pdf?show> 07.05.2019)

Burada, Ahmet Mithat Efendi'nin sözleri ilginçtir. Fakat önemli olan nokta şu: Ahmet Mithat gibi “gelenekçi” biri bile Batı'daki örnekler gibi kültürel bir kök aramaktadır. Ahmet Mithat Efendi hakkında emin olduğumuz yargılardan biri, onun Batı hayranı olmadığıysa eğer, Bizans ile Osmanlı arasında kültürel bir birliktelik kurmak istemesinin altında, Batılılaşma merkezine oturtulacak bir sebep olmalıdır. O hâlde, Berna Moran'ın şu tespitine de soru işareti ile yaklaşmak gerekir:

“Biliyoruz ki bizde roman, Batı'da olduğu gibi feodaliteden kapitalizme geçiş döneminde burjuva sınıfının doğuşu ve bireyciliğin gelişimi sırasında tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi altında yavaş yavaş gelişen bir anlatı türü olarak çıkmadı ortaya. Batı romanından çeviriler ve taklitlerle başladı; yani Batılılaşmanın bir parçası olarak.” (Moran, 1983, s. 9).

Öncelikle, Berna Moran'ın sözünü ettiği ve sürekli tekrar edilen “Batılılaşma” ifadesinin ne anlama geldiğine bakalım. Şerif Mardin şöyle izah ediyor: “Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrîsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım” (Mardin, 2007, s. 9). Batı Avrupa'nın “toplumsal ve fikrîsel bileşimini” keşfetme süreci 18. yüzyıla dayanıyor, oradan 19. ve 20. yüzyıla ve hatta günümüze kadar devam etmesini göz ardı ettiğimizde Moran haklıdır, diyebiliriz. Oysa biliyoruz ki, Batı'daki kültürel gelişmeleri takip eden aydınlar, roman sanatının gücünü de keşfetmiş ve böylece “birey” meselesine değinir hale gelmişlerdir. Bu noktada, Berna Moran'ın ileri sürdüğü gibi, alt ve üst sınıflar arasında gözle görülür bir kopukluk olmadığını, aksine o zamana kadar var olan kopukluğu gidermek için çaba gösterildiğini Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval*'e yazdığı “Mukaddime”de şu şekilde görüyoruz:

“İmdi işbu gazete ahval-i dâhiliye ve hariciyeden müntehap bâzı havadis ve maarif-i mütenevvia ile sair mevadd-i nâfiaya dair mebahisi neşr-ü beyana vasıta olacağından nâşi, Tercüman-ı ahval ünvanı ile tesmiye olunmak münasip görüldü. Ta'rif hâcet olmadığı üzre kelâm, ifade-i meram etmeğe mahsus bir mevhibe-i kudret olduğu misillü, en güzel icad-i akl-ı insanî olan kitabet dahi kaleme tasvir-i kelâm eylemek fenninden ibarettir; bu itibar-i hakikate mebnî, giderek, umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültezem olduğu dahi makam münasebeti ile şimdiden ihtar olunur.” (İbrahim Şinasi, 2011, s. 114)

Bu “Mukaddime”de Şinasi'nin örtük bir biçimde verdiği birtakım mesajlar olduğu açık. Öncelikle, Şinasi gazetesinin bir nüshasının Saray'a gönderilceğini söyleyerek sözlerine devam ediyor. Gazetesinin Saray'da okunacak olması, yazarlara otosansür uygulatan bir mekanizma olsa gerek. İkinci husus, Şinasi, gazetesinin adını açıklama ihtiyacı görüyor. Yine aynı otosansür gerekçesiyle olmalı. Çünkü “Tercüman-ı Ahval” muhalefet kokusu veren bir isim. Şinasi, önlemini alıyor. Bunların her birini, son sözlerinden çıkarıyorum. “İnsan aklının en güzel icadı olan söz söyleme sanatıyla herkesin anlayabileceği bir dilde yazacaklarını” söylüyor. Burada, Şinasi'nin “akıl” vurgusu yapması, Tanzimat romanları için söylenegelen bireycilik sorunsalını ortadan kaldırıyor bana kalırsa. Batı romanını taklit eden Türk romanında akıl ve psikoloji unsurlarının eksikliğinden söz edildiğine göre Batı romanını oluşturan temel unsurların akıl ve psikoloji olduğunu çıkarabiliriz. Bu ikisi birbirinden pek de ayrılamasa bile, romandaki bireyden ya da karakterden söz edildiğinde, roman kahramanının tek boyutlu mu üç boyutlu mu olduğunu göstermesi bakımından işlevlidir. Batı romanında da “birey”den söz edilirken kastedilen “gerçekçilik”tir çünkü. Karakterin gerçekçi olabilmesi için de onun akla ve ruhsal bir evrene ihtiyacı vardır.

Ian Watt, *Romanın Yükselişi* adlı kitabında, roman sanatını Defeo, Richardson ve Fielding’le başlatarak, “bugün kullandığımız ‘roman’ (*the novel*) terimi[nin] ancak on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru tam olarak yerleştiğini söylemektedir (Watt, 2007, s. 10). Bu tarih, Osmanlı edebiyatında romanın görülmeye başladığı tarihin o kadar da geç olmadığını gösterir bize. Diğer taraftan Watt, “Kısaca değinmek gerekirse, roman tarihçileri on sekizinci yüzyıl başı romancılarını önceki kurmaca yazarlardan ayıran temel karakteristik özelliğin ‘gerçekçilik’ olduğunu düşünmüşlerdir” demektedir (Watt, 2007, s. 10). Türk romanının ilk örneklerini verenlerden Namık Kemal de aynı görüşü benimsemiştir. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi’den farklı olarak hâlihazırdaki edebiyat geleneğini “gerçekçi” olmadığı iddiasıyla reddeder. Namık Kemal, “romandan maksat güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dahilinde olan bir vak’ayı ahlâk ve âdât ve hissiyât ve ihtimalâta müteallik her türlü tafsilâtıyla beraber tasvîr etmektir. Romanlara nadiren mevcudât-i ruhaniye (insanüstü mevcutlar) karıştırıldığı vardır. Lâkin o türlü hayallere ne fikir ile müracaat olunduğu meselenin tasvirinden bedâhetle meydana çıkar” sözleriyle 18. yüzyıl sonunda ortaya çıkan “gerçekçi” roman görüşünü benimsemiş ve bu yolda roman yazmaya çalışmıştır. (Namık Kemal, 1978, s. 347). Fakat Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal’in ahlak anlayışı ve “bilgisizliği” sebebiyle roman kişilerinin kendilerine bir alan bulamadıklarını ileri sürer (Tanpınar, 2001, s. 400). Dolayısıyla da romanları başarısız, Namık Kemal’i de yeteneksiz bulur. *İntibah*, roman sanatı açısından, “gerçekçilik”ten ne anlaşıldığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gereken bir romandır oysa. Ayrıca Namık Kemal de “Celal Mukaddime”sinde *İntibah*’ta yapmak istediklerini “fikdan-ı istidat” sebebiyle gerçekleştiremediğini özeleştirir yaparak kabul etmektedir. (Namık Kemal, 1978, s. 348). Bu açıdan, Namık Kemal’in romanının “gerçekçilik” bağlamında nasıl bir hizmeti olduğuna bakmak gerekir.

İntibah, didaktik bir roman olabilir, Divan edebiyatından gelen söyleyiş kalıplarını içeriyor olabilir, Tanpınar’ın iddia ettiği gibi Dumas Fils’in *La dame aux Camelias*’sından esinlenmiş de olabilir. Peki, Mustafa Nihat Özön’ün, *Türkçede Roman* adlı kitabında tespit ettiği geleneksel hikâye kalıplarından ayrı bir meseleye değiniyor mu? “Hançerli Hanım Hikâyesi” ile arasında bir fark var mı? Ya da “Hançerli Hanım Hikâyesi” ile *Kamelyah Kadın* arasında bir yerde duruyorsa bile bu, Türk edebiyatı için yeni bir türden yani “roman”dan söz etmeye yetmez mi?

Güzin Dino, Tanpınar’ın aksine, “Namık Kemal’in kendi kişilerini tanıtırken, derinlemesine bir ruhsal gelişmeyi denemiş ve böylece kendinden önce gelenlerin yenilik çabalarına karşın bir türlü kurtulamadıkları tek boyutlu örnek tiplerin ötesine geçmiş olması”nı önemli bulsa da Namık Kemal’in romana “aklı”, “psikolojiyi” dahil etme çabasını yetersiz bulur (Dino, 1978, s. 63). Romanda eksik bir taraf vardır Dino’ya göre. Tanpınar da, Namık Kemal’in şiddetle karşı çıktığı eski geleneği romanına dahil etmesinden rahatsızlık duyar (Tanpınar, 2001, s. 405). Ona göre Namık Kemal’de “hikâyeci dehası” eksiktir.

İntibah’ın *Kamelyah Kadın*’ın taklidi olduğunu düşünelim ve “gerçekçilik açısından söz konusu romana bakalım. Evet, romanda ruhsal meseleler derinlemesine işlenmiştir fakat, teknik açıdan “gerçekçi” olmayan bir durum vardır. Armand adlı genç adam, ölecek kadar hasta olmasına rağmen Marguerite ile ilişkisini tüm detaylarıyla hiç ara vermeden anlatır; hikâyesi bitince de iyileşir. Burada eserin değerini sorgulamak niyetinde değilim kuşkusuz. Vele ki Namık Kemal, *Kamelyah Kadın*’ı taklit etti; taklit ettiği örnek de “gerçekçilik” bağlamında o kadar da gerçekçi olmayan bir kurguya sahiptir. Ian Watt, “[r]omanın biçimsel uzlaşımlardan yana fukaralığı, gerçekçi olabilmek için ödediği bir bedeldir” sözleriyle hem Dumas Fils’i hem de Namık Kemal’i kurtarır (Watt, 2007, s. 14). Fakat Ahmet Mithat’ı Güzin Dino’nun elinden kurtarmaya yetmez. Dino’nun hiç gizleme gereği duymadığı bir Ahmet Mithat Efendi öfkesi vardır. *Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru* adlı kitabında, Ahmet Mithat

Efendi'nin gerçekçiliği “yanlış” anlamasına, romanlarında kahramanların ruh dünyalarına dair hiçbir bilgi vermemesine karşı öfkesini, “lüzumsuz ilâve, uzatma ve sıçramaların, değil realiste sanat anlayışında, başlıca gayesi bir fikir ve şekil vahdetini temin etmek olan herhangi bir edebî mesleğe bağlı, bir sanat eserinde yeri yoktur” sözleriyle dışarı atar (Dino, 1954, s. 19). Bu tavır akademik bakışın nesnellğine şüphesiz ki zarar verir. Zira Güzin Dino en az bir örnekle Ahmet Mithat Efendi'nin hangi noktada bağlamdan koptuğunu, nereyi uzattığını ya da sözünü ettiği o sıçramaların metne hangi açıdan zarar verdiğini belirtmeliydi. O zaman ancak Dino'nun Ahmet Mithat Efendi'yi edebiyat sahasından neden dışladığına ikna olabilirdik. Bu hâliyle sadece bir öfke patlaması gibi kalıyor.

Ahmet Mithat Efendi, Türk romanın gelişmesi ve yerleşmesi için en çok çaba sarf eden yazardır, demek abartılı olmaz sanırım. Mina Urgan, *İngiliz Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında, İngiliz romanının yaratıcılarından Daniel Defoe'ya “the most prolific writing machine known to us' (bizim bildiğimiz en bol üreten yazı makinesi)” dediğini yazar (Urgan, 2012, s. 756). Türk romanının ilk yaratıcılarından Ahmet Mithat Efendi için de birebir aynı isimlendirilmenin kullanılması tesadüf değilse, zamanın ruhuyla ilgili bir durum olsa gerektir. Ya da, Ahmet Mithat Efendi bu ifadeyi dahi alacak kadar taklit etti Batı romancılarını. Burada, Cumhuriyet sonrası Tanzimat romanı hakkında fikir ileri süren araştırmacılar gibi değer düşürücü bir taklitten bahsetmiyorum. Bilakis, Ahmet Mithat Efendi'nin bu isimlendirmeyi taklit ettiğini kinayeli olarak kullanıyorum ama diyelim ki, istemeden doğruyu keşfettim; bu durumda da Ahmet Mithat Efendi'nin çabasının takdir edilmesi gerektiğini iddia edebilirim. Zira, söz konusu durum tesadüfse bile Mithat Efendi'nin roman sanatını ne denli ciddiye aldığını gösterir ki bunu sayısını tam olarak bilemediğimiz kadar çok eser bıraktığından anlamak güç değil. Dahası, Ahmet Mithat Efendi'nin roman sanatının ne'liği üzerine araştırma yapması ve iddialarını savunmak için kaleminin gücüne güvenmesi onun “başarısız” notuyla sınıfta bırakılmasına engel olmaya yetecek etmenlerdir. Sadece Ahmet Mithat Efendi için de geçerli değil bu durum kuşkusuz. Roman sanatının Batı'dan taklit eserlerle üretildiği şeklindeki değersizleştirmeye yönelik yaklaşımların anakronik olduğunu, o dönem Batı'da yürütülen tartışmalara koşut tartışmaların Osmanlı'da da yaşanmasına bakarak rahatlıkla söyleyebiliriz.

“Gerçekçilik” tartışmaları ve değersizleştirilmeleri

Şeyda Başlı, “‘Ulusal Alegori’den İmparatorluk Eğretilemesine: Osmanlı Romanında Çok-Katmanlı Anlatı Yapısı”³ adlı doktora tezinde, Cumhuriyet sonrası gelişen Tanzimat romanı okumalarının değer düşürücü söylemine karşı çıkmakta ve gerek yazarlara gerekse romanlara karşı yargılayıcı tutum takınılmasını eleştirmektedir. Söz konusu çalışmada Başlı, Cumhuriyet sonrası geliştirilen bu değer düşürücü tavrın haksız olduğunu, meseleyi çeşitli yönleriyle ele alarak ispat etmektedir. Meselenin en can alıcı yönünü de Tanzimat romanlarının üretildiği dönemde yürütülen kuramsal tartışmalar oluşturmaktadır kuşkusuz. Zira, böylesi tartışmaların yürütülmesi; Güzin Dino, Berna Moran, Jale Parla gibi araştırmacıların ileri sürdükleri biçimde romanın bir anda ortaya çıkıvermediğini, anlamaya/öğrenmeye çalışılan bir tür olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Başlı'nın ileri sürdüğü üzere, Tanzimat Dönemi'nde yürütülen kuramsal tartışmalar, Batı merkezli “gerçekçilik” sorunsalı, “klasikler” ve “taklit” meseleleri ekseninde dönmektedir (Başı, 2008, s. 105). “Klasikler”⁴ tartışmasının İsmail Avni ile Ahmet Mithat Efendi arasında yaşandığını berlihten Şeyda Başlı, İsmail Avni'nin, “klasik” hakkındaki görüşlerine Ahmet Mithat Efendi'nin kelimenin çok genel bir

³ Şeyda Başlı'nın tezi, *Osmanlı Romanının İmkânları Üzerine* adıyla İletişim Yayınları tarafından, 2010'da kitaplaştırılmıştır.

⁴ “Klasikler” tartışması için bkz: Kaplan, Ramazan. *Klasikler Tartışması: Başlangıç Dönemi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998.

anlamda kullanılması yönünde bir öneriyle yaklaştığını gösterir (Başlı, 2008, s. 106-107). Başlı'nın belirttiğine göre, *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanan "Klasikler Meselesi Temhidat" başlıklı yazı dizisinde Ahmet Mithat klasiklerin, âdetleri de kapsamı gerektiği, romantik edebiyatın da zamanla klasik sayılabileceğini ve böylece yeniliğini her daim sürdürülebileceğini öne sürmektedir (Başlı, 2008, s. 106-107). Bunun üzerine tartışma roman bağlamında "taklit" meselesi etrafında dönmeye başlar. İsmail Avni, Fransız edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki etkisini şu sözlerle eleştirir:

"İmdi kendi lisan-ı maderzadımız ile enafis-i eser meydana koymak imkânı elde bir iken esasen büsbütün kendi mal mevarisleri dahi olmayan Fransız edebiyatı klâsiklerini edebiyat-ı müstakbelemize medar-ı terakki bir meşk ittihaz ederek zaten hiçbir hususta zevkimize tevafuk etmeyen Avrupa zevkinden bir fazlasını daha ahz ve ictibas arzusunda bulunmak doğru bir arzu olmasa gerekir." (Aktaran: Şeyda Başlı, 2008, s. 115)

İsmail Avni ayrıca, Fransız romanının kaynakları nasıl ki, Yunan ve Latin kaynaklar araştırılarak temellendirildiyse, Osmanlı romanının da benzer bir yolla kaynaklarının araştırılması gerektiğini ileri sürer. Ahmet Mithat Efendi de İsmail Avni'nin bu görüşüne şu cevabı verir:

"Biz diyoruz ki alelum klâsikleri tanıyalım. En lazım olanları yine en evvel başlayarak tercüme edelim. Bu meyanda kendimizin en eski klâsiklerimizi dahi nazar-ı tetebbua alalım. Onları da tecdid edelim. Sonra klâsik devrimize bir de yeni klâsik devri açmak için bunların umumunu temeşşuk edercesine taklid edelim. Taklid taklid derken onun neticesi tahkike varır." (Aktaran: Şeyda Başlı, 2008, s. 119)

Buradan görülebileceği üzere, Ahmet Mithat Efendi'nin, roman sanatını yerlileştirmek gibi bir derdi vardır. Bunu yaparken de meseleyi her yönüyle ele almaya çalışır ki, eğitmekle sorumlu olduğunu düşündüğü okuyucusunu ikna edebilsin.

Güzin Dino'nun, *İntibah*'ın "Önsöz"ünden aktardığı şu sözler dikkat çekicidir:

"Şu kadar var ki Avrupalılar taklit ederken bir şeyin hakikaten taklide şayan olan yerlerini ediyorlar... Mantık ve âdâba mütabık gördükleri yerlerini misal-i imtisal etmişler, içlerinde akıldan hariç mübalağa, hiçbir şeye benzemez teşbih görmüşler ise ona ittibâ etmemişler, cinnas-ı lâfî gibi zevzeklikleri de makbul tutmamışlar. Ona binaen biz daima Avrupa lisanlarının edebiyatca gerek intihap ettikleri kavaid-i külliyyeye gerek ihtiyar eyledikleri tarz-ı taklide tâ'bi olmak mecburiyetindeyiz. Çünkü gerek o kavaid-i külliyye, gerek o tarz-ı taklid Avrupa'nın ahvamı heveskâranesinden çıkma bir takım hayalât değil sırf hakikat ve tamamıyla sevk-i tabiattır." (Aktaran: Dino, 1954, s. 4)

Buradan bakınca Namık Kemal'in Avrupa'nın çabasına hayranlık duyduğu sonucu rahatlıkla çıkabilir. Evet, Dino haklıdır bir açıdan, Namık Kemal Avrupa'nın gayretlerini takdir eder. Fakat ilk cümledeki "Şu kadar var ki Avrupalılar taklit ederken bir şeyin hakikaten taklide şayan olan yerlerini ediyorlar" sözlerinin öncesini merak ederek, yani Avrupa'nın neyi taklit ettiğini sorarak *İntibah*'ın "Önsöz" kısmına baktım. Şöyle diyor Namık Kemal: "Kuvvei-i hayal [hayal gücü] Şarkta bittabi Garbe galip olduğundan ve Avrupalılar –her fende olduğu gibi- edebiyatta dahi Hint'in, Yunan'ın, Arap'ın, Acem'in mukallidi bulunduğundan bu tarz-i hassın mucidi olmak şerefi dahi bizim ecdadımıza kalır" (Namık Kemal, 1971: 28). Ve Güzin Dino'nun üç nokta ile kestiği yerde de şu cümle yer alıyor: "İşte o kabilden olarak kendilerine bir numune-i edep bulmak için Arabın, Acem'in ve sair elsine-i kadîmenin asar-i muteberesini [eski dillerin önemli eserlerini] tercüme etmişler" (Namık Kemal, 1971, s. 28). Ve Dino'nun alıntısını kestiği yerden sonra da şunları yazıyor Namık Kemal:

Onlar nasıl Arabın:

.....

Veya Acemin:

.....

yollu tasavvurat-i şairane ve hakimanesini şevk ve haz ile kabul ederek lisanlarında bu türlü şeylerin tercüme ve taklidiyle bir vüs'at-i efkâr [fikir genişliği] ve kuvve-i tahayyül [hayal kuvveti] hasıl etmişler ise biz dahi onların –tercümeleri meselâ Ekrem Bey gibi bazı üdebamızın neşriyatında görülen- birtakım asar-i nefiselerine [çok güzel eserlerini] taklit eder ve Şark ve Garbin fikr-i kemal ve bîkr-i hayalini izdivaç ettirmeye çalışırız. (Namık Kemal, 1971, s. 28-29)

Buradan, Güzin Dino'nun daha önce alıntıladığımız, ilk Türk romancılarının Batı romanına karşı sistemli bir yaklaşım geliştirmedikleri yönündeki iddiasının geçersizleştiğini de görebiliriz. Namık Kemal bu sözleriyle Avrupa romanındaki gelişmeleri iyi incelediğini, Avrupa'nın romanda bir gelişme kaydettiğini ve kendilerinin o gelişmeden itibaren roman sanatını başlatmak durumunda olduklarını ve Batı'nın taklit ettiği Şark ile öğrenme yolunda oldukları Garp'ın roman sanatını birleştirme görevini üstlenmek gereğini açıklıyor. Fakat Güzin Dino meselenin bu yönüne eğilmek yerine, Namık Kemal'in akılcılık vurgusunun Fransız klasisizminden farklı olduğunu, Fransız klasisizminin temellerini Descartes'in akılcılığında aldığını ileri sürüyor (Dino, 1954, s. 5). Fakat Namık Kemal'in akılcılığının Fransız klasisizminden neden farklı olduğuna bir açıklık getirmiyor.

Namık Kemal'in Descartesçi olmayan bir akıl yürütmeye “gerçekçilik” hakkında fikir ileri sürdüğünü varsayıp, Descartesçi akıl yürütmeye “gerçekçilik” hakkında fikirlerini ortaya koyan bir başka yazara geçelim o halde. Orhan Okay⁵, Beşir Fuad'ın akıl yürütme biçiminin Descartesçi olduğunu ve böylece romanda gerçeklik meselesine şu sözlerle açıklık getirdiğini belirtir:

“Hikâye-nüvisin saye-i imdadına iltica edeceği hayal tabii olmak lazım gelir. Gerek tarih ve gerek roman için tab'u ahval-i beşerin âdeta haritasıdır denebilir. Tarih küçük mikyasta bir haritadır. Başlıca mühim noktaları ve bunların beynindeki münasebatı gösterir; roman ise büyük mikyasta bir plan olup nukat-ı muhtelifenin ahval-i hususiyesini daha mufassal ve muvazzah bir surette irâe eder. Müverrihin zaptyletiği, vâkıadır. Romansiyenin ise gerçi muhayyel ise de vukuat-ı kesirenin tetkik ve ta'mikinden hasıl olan bir düsturu câmi olur. O düstur sayesinde cemiyet-i beşeriyenin bir sınıf-ı mahsusunun ahvaline dair olan mesail hallolunur. İşte bence romanın vazifesi budur.” (Aktaran: Okay, 2012, s. 147).

Beşir Fuad'ın, Menemenlizade Tahir Bey'le girdiği “hayaliyun-hakikiyun” tartışması etrafında hararetlenen bu “gerçekçilik” tartışmasına Ahmet Mithat Efendi de bir biçimde dahil olur. Onun esas amacı, halka roman sanatının nasıl ortaya çıktığı ve nasıl bir gelişme gösterdiğini anlatmaktır. Mithat Efendi'yi harekete geçiren ve bu alanda, *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar* kitap yazmasına sebep olan olay, Nabizade Nazım'ın “Ravi” takma adıyla Emile Zola'dan başka bir romancı olmadığını, esas romanın realist roman olduğunu iddia etmesidir. Ahmet Mithat Efendi, Beşir Fuat hayattayken onun tarafında, yani realistlerin safında yer alırken, Beşir Fuad'ın ölümünden sonra fikirlerini değiştirir ve “hakiki” olanın tarih olduğunu, romanın ise doğası gereği “hayali” olduğunu, “[i]smi roman mıdır? Mutlaka hayalî olacak” sözleriyle ileri sürer (Ahmet Mithat Efendi, 2003, s. 73). Bu vesileyle de Ahmet Mithat Efendi, roman sanatının kaynaklarını Doğu'da *Binbir Gece Masalları*'na, Batı'da *İliade ve Odyssee*'ye kadar götürür; zira onun için hayalî olan tüm hikâyelere “roman” denebilir.

Avrupa'yla eş zamanlı yürütülen realizm-romantizm tartışmalarına İzmir'den bir genç yazar daha katılır. Henüz yirmi üç yaşındaki bu genç, *Hizmet* gazetesinde tefrika edilen yazılarını 1891'de *Hikâye* adı altında kitaplaştıran Halit Ziya Uşaklıgil'dir. Yazarın “hikâye”den kastettiği “roman”dır. Yabancı bir

⁵ Orhan Okay, Beşir Fuad'ın Victor Hugo'nun ölümünden bir buçuk ay sonra yazarın tenkitli bir biyografisini Türk okuruna sunduğunu belirtmekte ve “[bunun], Beşir Fuad'ın Avrupa'daki edebi ve fikri hareketleri yakından ve süratle takip ettiğini göster”diğine dikkat çekmektedir. Okay ekliyor: “(O yıllarda Avrupa ile İstanbul arasında postanın değil telgraf haberlerinin bile günlerce gecikme ile geldiği de dikkate alınmalıdır.) Nitekim Avrupa'da bile henüz münakaşası yapılmakta olan Zola'yı ve natüralizmi de Türkiye'ye taşıması bu kanaatimizin başka bir delilidir (Okay, 2012, s. 129).”

kelime kullanmaktansa Osmanlı dilinde kullanılan “hikâye” sözcüğünü tercih ettiğini kitabının “Mukaddime” bölümünde açıklar (Uşaklıgil, 2017, s. 11). Gelecekte Cumhuriyet sonrası eleştirmenlere “bile” kendisini beğendirebilecek bu genç yeteneğin hâlihazırdaki roman tutumuna itirazları vardır. Öncelikle, Avrupa’daki büyük yazarların (Balzac, Flaubert gibi) Türkçeye tercüme edilmemesini eleştirir. Realist yazarların değil, romantik yazarların eserlerinin tercüme edilmesini faydasız bulur. Buradan anlaşıldığı üzere Halit Ziya’nın roman anlayışını realistler şekillendirmiştir. “Hikâye bir vak’anın tasviri imiş! Hayır değil... Şimdi hikâye bir vak’anın tasviri olmaktan ziyade bir hissiyat levhası addolunuyor” sözleriyle de romandaki eksik gördüğü yönü ortaya sermektedir (Uşaklıgil, 2017, s. 15). Halit Ziya’yı ileride büyük yazar yapacak olan da bu görüşü olacaktır. Onunla birlikte Türk romanında derinlikli ve bütün bir psikoloji çözümlemesi görülecektir. Halit Ziya eleştirilerini sıralarken haksızlık etmemeye de çalışır. Ahmet Mithat Efendi’nin roman sanatı için yaptıklarını önemser fakat Mithat Efendi’nin sanatına eklenecek yeni metinlerin ortaya çıkmamasına itirazı vardır.

Halit Ziya, kitabına Ahmet Mithat Efendi’nin de *Ahbar-ı Asara Tamim’-i Enzar’*da yaptığı gibi roman sanatının tarihini anlatarak başlar. Her iki yazar da roman sanatını Yunan eserlerinden başlatmaktadır. Halit Ziya, Ahmet Mithat Efendi’ye göre Yunan eserlerine daha hâkimdir. Orta Çağ romanları için her iki yazar da, olağanüstü hikâyelerin revaçta olduğunu, bu döngüyü kıranın Cervantes’in *Don Qijote* romanı olduğunu belirtirler. Hatta Halit Ziya, “Cervantes için ‘Hikâyeye, Sokrat’ın felsefeye ettiği hizmeti gösterdi, yani yeniden hayata çıkardı’ sözü pek haklıdır” diyerek söz konusu romana dair kendi görüşünü de dile getirir (Uşaklıgil, 2017, s. 32). Buradan sonra iki kitap arasında birtakım farklılıklar meydana çıkıyor. Halit Ziya, “Ezmine-i Cedide” başlığı altında, yakın zamanda yazılan romanlardan söz ederken Ahmet Mithat Efendi, “Kurun-ı Cedide Evailinde Romancılık” başlığında, roman sanatının geçirdiği değişimden söz eder. Artık her iki yazar da kendi roman görüşünü izaha girişir. Ahmet Mithat Efendi, roman sanatının halkı eğitmeye yönelik yaklaşımlara sahip eleştirmenleri kendisine destek alırken Halit Ziya, örnek aldığı yazarları ve edebiyat akımlarını tanıtır, o döneme kadar yazdığı fakat pek de başarılı olmadığını düşündüğü romanları yazarkenki gayesini, yazma yöntemini dile getirir.

Sonuç

Tanzimat Dönemi edebiyatındaki bu kuramsal tartışmalara katılanlar ve tartışmanın boyutları daha da genişletilebilir kuşkusuz. Bu örneklerin çoğaltılabilir olması da Cumhuriyet sonrası araştırmacılarının ilk Türk romanlarına yaklaşımlarının ne kadar sorunlu olduğunu bir başka ispatıdır. Yalnızca genç Halit Ziya ile yazı makinesi Ahmet Mithat Efendi’nin “roman” sanatına dair çalışmaları objektif bir bakışla değerlendirildiğinde ilk Türk romanlarına getirilen eleştirilerin gerçeklikten uzak ve değer düşürmeye yönelik olduğu görülecektir. 20. yüzyılın ortalarındaki gelişmiş roman türüne bakarak ilk örnekleri değerlendirmeye almak ise zaten akademik bir hatadır.

Bu çalışmada, Robert P. Finn’in, “[...] Türk romanları, anlatı sanatının yetkin örnekleri değildir; bir nedeni, yazarların roman yazmadaki deneyimsizlikleri ve anlatım yetersizlikleridir” sözleriyle genelleştirilebilecek bu yaklaşımların dönemin edebiyat araştırmalarına ve tartışmalarına haksızlık edildiği savını ileri sürmek amaçlanmıştır (Finn, 1984, s. 14). Daha önce de söylediğim gibi, romanların edebiyat estetiği bağlamındaki değerleri ayrı bir alan olarak ele alınmalıdır. Fakat genel bir Türk romanının doğuşu panoraması çizilmek istendiğinde değer düşürücü yargılardan ziyade o dönem neyin, nasıl ve niçin yapıldığı daha detaylı bir araştırmayı hak edecek biçimde “yenilikçi”dir. Bu yeniliğe salt, “kötü bir kopya” anlamında “taklit” deyip geçmek edebiyat araştırmaları için güvenilir bir yorum içermemektedir. Zira günümüzde, “taklit” meselesine farklı bir açıdan hatta Ahmet Mithat Efendi’nin sözcüğü kullandığı anlamda yaklaşılmaktadır. Örneğin Terry Eagleton, *Edebiyat Nasıl Okunur* adlı

kitabında “taklit” için şunları dile getirmektedir: “Yani ‘başlangıçta taklit vardı’. Bir asılla, özgün bir şeyle karşılaştığımızı düşünsek bile onun da bir kopya, bir pastiş, bir taklit olduğundan emin olabiliriz” (Eagleton, 2015, s. 194). Bu bağlamda, edebiyat araştırmalarında artık yeni bir döneme girilmesi gerektiği, daha önceki yorumlara şüpheyle yaklaşıp anakronizm tehlikesine düşmeden, dönemin tüm şartları ve çabaları göz önünde bulundurularak, ideolojilerden arınmış, mümkün olduğunca nesnel yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi. (2003). *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*. Nüket Esen (Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Metin, 1889-1890 yıllarında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiştir.)
- Ahmet Mithat Efendi. (2016) Romanlar ve Romancılık. *Edebiyat Yazuları 1*. H. Harika Durgun-Fazıl Gökçek (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları. (*Tercüman-ı Hakikat*, nr. 2487, 5 Kânunuevvel 1887)
- Başlı, Ş. (2008). ‘Ulusal Alegori’den İmparatorluk Eğretilmesine: Osmanlı Romanında Çok-Katmanlı Anlatı Yapısı. (*Osmanlı Romanının İmkânları Üzerine* adıyla İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır.) Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Benjamin, W. (2006). Proust İmgesi. Ahmet Doğukan ve diğer (Çev.) *Son Bakışta Aşk*. Nurdan Gürbilek (Ed.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dino, G. (1954) *Tanzimattan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru: Birinci Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dino, G. (1978) *Türk Romanının Doğuşu: İntibah: Sergüzeşt-i Ali Bey-Eylem ve Kurgusu-Kişilerin Yeni Boyutları-İşlenen Temalar-Üslup*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eagleton, T. (2015). *Edebiyat Nasıl Okunur*. Elif Ersavcı (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Finn, R. P. (1984). *Türk Romanı (İlk Dönem / 1872-1900)*. Tomris Uyar (Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İbrahim Şinasi. (2011). Tercüman-ı Ahval Mukaddime. *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri-3: Nesir-1 (1860-1923)*. İnci Enginün-Zeynep Kerman (Haz.) İstanbul: Dergâh Yayınları. (*Tercüman-ı Ahval*, nr. 9, Teşrinievvel 22 Ekim 1860)
- Mardin, Ş. (2007). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (1983). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış: Ahmet Mithat’tan A.H. Tanpınar’a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal. (1971). Son Pişmanlık’ın Mukaddemesi. *İntibah: Sergüzeşt-i Ali Bey*. Mustafa Nihat Özön (Haz.) İstanbul: Remzi Kitabevi. (“Kemal Bey’in Bir Makalesi” başlığı ile *Şark*, nr.5, Mart 1881)
- Namık Kemal. (1978). Mukaddime-i Celâl. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*. Mehmet Kaplan ve diğer (Haz.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. (Kitaphane-i Ebuzyiya, 1881)
- Okay, M. O. (2012). *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Naturalisti*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, M. O. (2016). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İlber. 1996. Türkiye’de Klasik Çağın Algılanması. Ankara: *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 1-4 C.: 51. (371-380) Erişim tarihi: 07.05 2019. <http://www.dergiler.ankara.edu.tr>
- Oxford Advanced Learner’s Dictionary*. (2000). A S Hornby. Sally Wehmeier (Ed.) Oxford University Press.
- Özön, M. N. (2015). *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2004). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlatır, İ. ve diğer. (1988). *Türkçe Sözlük 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2001). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Urgan, M. (2012). *İngiliz Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (2017). *Hikâye*. İstanbul: Dergâh Yayınları. (Metin, 1887-1888 yıllarında *Hizmet* gazetesinde tefrika edilmiştir.)

Watt, I. (2007). *Romanın Yükselişi: Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler*. Ferit Burak Aydar (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Hâristan ve Çağlayanlar'da Kadınlar**Ertan ENGİN¹****APA:** Engin, E. (2019). *Hâristan ve Çağlayanlar'da Kadınlar*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 128-135. DOI: 10.29000/rumelide.580484**Öz**

Halit Ziya, Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit gibi Servet-i Fünûn yazarlarının roman ve hikâyelerinde dikkat çekici bir yoğunlukta kadın karakterlere ve onların düşüncelerine, iç dünyalarının ayrıntılarına yer verildiğini görmek mümkündür. Değiş yerindeyse, Servet-i Fünûn edebiyatıyla birlikte kurmaca eserlerde kadınlar artık başrole geçmiş, Tanzimat romanı ve hikâyesindeki gibi silik, zayıf kişilikli değil, baskın ve güçlü insanlar olarak karşımızdadır. *Aşk-ı Memnu*'daki Firdevs Hanım ve Bihter'de bu durum çok bâriz olduğu gibi, Halit Ziya'nın İzmir dönemi romanlarında dahi böyle örneklerle rastlamak mümkündür. Kendilerinden emin, iradeli ve erkekler karşısında eşitlik hatta kimi zaman üstünlük duygusuyla da hareket edebilen bu kurmaca kadın kişilikler aynı zamanda toplumsal hayatta çok kısa bir süre sonra, MeşrutîFyet döneminde yansımalarını göreceğimiz feminist hareket ve literatürün de bir bakıma habercisidir. Aynı olgu, yine bir Servet-i Fünûn yazarı olan Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun hikâyeleri için de geçerlidir. Ahmet Hikmet'in hikâyelerinde kadınlar; erkeklerin kurup yürüttüğü toplumsal düzene isyanlarıyla ve eleştirileriyle, kendilerinden esirgenen hakları dile getirişleriyle belirginleşirler. Aynı zamanda kültürün ve sanatın, bir kelimeyle medeniyetin de kendilerinde belirginleştiği/yansıdığı kişiler olarak ayrıca önemli bir noktada dururlar. Bu yazıda Ahmet Hikmet'in *Çağlayanlar* ve *Hâristan* adlı iki hikâye kitabındaki kadınlar ve kadınların geliştirdiği söylem, yukarıda dile getirilen hususlar bağlamında incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Servet-i Fünûn, Ahmet Hikmet, hikâye, kadınlar.***Women in Hâristan and Çağlayan*****Abstract**

In the novels and short stories of Servet-i Fünûn writers such as Halit Ziya, Mehmet Rauf and Hüseyin Cahit, it is possible to observe to be featured female characters and their thoughts, the details of their inner world in a remarkable intensity. There are many libertarian fictive female characters in Halit Ziya's novels who ignores social conventions, Islamic traditions. This fact can be seen in the characters of *Aşk-ı Memnu*, such as Bihter, Firdevs Hanım. We can say that Servet-i Fünûn writers gave the leading roles to female characters in the fiction. These characters are dominant, strong-willed and self confident. The same fact, again applies to the stories of Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a Servet-i Fünûn writer. The women in the stories of Ahmet Hikmet become evident by their rebellions and criticisms to social order set up by men, by voicing the rights which are deprived of them. At the same time, as the people whom culture and art, in a single word, civilization has manifested and reflected in, they stand at a significant point as well. In this writing, the women and the discourse of them in two books named *Hâristan* and *Çağlayanlar* of Ahmet Hikmet have been examined in the context of above mentioned topics.

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Konya, Türkiye), uengin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8249-1004 [Makale kayıt tarihi: 23.03.2019-kabul tarihi: 15.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580484]

Keywords : Ahmet Hikmet, Servet-i Fünûn, story, women.

Giriş yahut “Serâir-i ruhîye-i nisvan”

Tanzimat dönemi edebiyat(çılar)ıyla Servet-i Fünûn(cular) mukayese edildiğinde bugüne dek çok sayıda farklılık ortaya konmuştur. Bu farklılıklardan birisi de Servet-i Fünûn roman ve hikâyesinde kadınların başrollere geçmesi, kadın kurmaca karakterlerin ‘kadınlığın’ sesini -Tanzimat döneminde Mithat Efendi’nin “Felsefe-i Zenân”ı ve Sâmipaşazâde Sezai’nin “Kediler”inde olduğu gibi- yüksek perdeden duyurularındadır. Artık bireyliğini dışa vurmakta, erkek (iktidarı) karşısında kendi duygu ve düşüncelerini dillendirmekte tereddüt etmeyen kadın karakterler, Servet-i Fünûn kurmacasının karakteristiklerindedir. Bunu, *Aşk-ı Memnu*’daki Bihter’de görmek mümkündür.² Bihter’in annesi Firdevs Hanım ise, “Halka bakarsanız hiçbir şey yapmamak lazım gelir; bence insan halk için değil nefsi için yaşmalıdır!..” (Uşaklıgil, 2006: 31) diyerek çok daha öteye, Stirner anarşizmine yakın bir noktaya varır; toplumsal uzlaşımlar ile bireyin müştereklerini bir anda atıverir. *Eylül*’de romanın başlarında kocasının can sıkıntısını ona unutturabilmek adına kendini parlayan Suad, romanın sonlarına doğru kocasının adadan İstanbul’a dönmek için makul bir gerekçe göstermeden sadece kendi isteğini öne sürmesi üzerine evliliğine ve evlilikte kadın ile erkeğin konumuna dair bir aydınlanma, bilinçlenme yaşar:

“Ömründe ilk defa mânâ-yı izdivac önünde âciz ve dem-beste kalıp nihayet anlamağa mecbur oluyordu. Koca denilen birinin haklı haksız keyfine esir olmaktan başka bir şey olmayan, mesut denilenleri ise onun her türlü hevesatına bilâşart münkad ve râm olmaktan ibaret olan bu izdivaç ona menfur geliyordu. (...) O zamana kadar hiç böyle bir fırsatla bunu anlamamıştı, çünkü hep itaat etmişti, hep arzularını daha zuhur etmeden keşf ve icraya çalışmıştı. Demek kocasının kendisine muhib ve mûnis gelmesi bundandı” (Mehmet Rauf, 2005: 203).

Kuşkusuz kadınlar üzerinde(n) yansıyan bu zihinsel değişimi, klasik Osmanlı toplumundaki 19. asır sonu toplumsal ve kültürel çözümlü ilişkilendirmek mümkündür. Bu, hem yazarlar hem eserlerdeki anlatıcı ses hem de kurmaca karakterler üzerinden söz konusu değişimi okumak için hemen her zaman ilginç veriler sağlayacak bir çerçevedir.³ Toplumsal ve kültürel çözümlü denince de Batı ile karşılaşma birincil olgu olarak karşımıza çıkar. Bu karşılaşmanın etkileri farklı boyutlar, vechelerle eserlere girer. Tanzimat dönemi eserlerindeki okuma-yazma bilmeyen kadınlardan, Fransızca eser okuyan, piyano çalanlara geçiş belli bir düzeyde entelektüel boyuta işaretler. Bihter gibi, Firdevs Hanım gibi karakterler söz konusu olduğunda ise tutkulara ve onların görünüm şekilleri halini alan tüketim ekonomisine kendini bırakmakla; kanaat, sabır, tevazuu gibi geleneğin öne çıkardığı değerlerden yüz çevirmekle belirgin hale gelen bir değişimdir. A. Hikmet’in de bazı hikâyelerinde bu bahsi geçen değişim yansımalarını açıkça görebiliriz. “Lâne-i Münkesir”deki Mihriban, “kızına mükemmel bir tahsil ve terbiye vermek telaşına düşerek konağına Alman mürebbiyeleri, İtalyan musiki üstatları, Fransız muallimleri üşüştüren” bir babanın kızıdır (Müftüoğlu, 2005: 42). Böylece Mihriban, “üzerinden

² Bihter’i bu açıdan inceleyip yorumlayan oylumlu bir yazı için bkz.: (İleri, 2011: 151-246).

³ Esasen bu değişimin hissedilmeye başlamasından önce de Türk kadınlarının Batı’daki hemcinslerinden daha özgür olduğuna dair bir görüş için bkz.: (Montagu, 2014: 36, 37). Belirttiğimiz 19. asrın ikinci yarısındaki değişimin ise önemli örneklerinin bulunabileceği kaynak, Nahit Sırrı’nın kıymeti yeterince takdir edilmemiş eseridir: (Örik, 2011: 58-61; 110-112). Bu eserde artık piyano çalan, evleneceği adamı görmeden katien evliliğe razı olmayacağını belirten gelin namzetleri, süse ve modaya pek düşkün Müslüman kadınlar karşımıza çıkar. Bunun doğal sonucunu da teyzesinin kızını ve onun gibi kızları anlattığı bir yerde Halide Nusret’in anılarında okuruz: “Birinci Cihan Harbi’nden evvelki İstanbul sosyetesinin en çok tahsil görmüş genç kızları gibi, hür olmak, *erkeklerle eşit haklara sahip olmak sevdasında idi*” (Zorlutuna, 2004: 102-103, vurgu bize ait). Nihayet geleneksel/klasik Osmanlı toplumu söz konusu olduğunda bu yazıda bahsettiğimiz kadınların değişimine ve isyanına daha da uç bir örnek için şu esere bakılabilir: (Selma Ekrem, 1998: 126, 159, 167-172, 191-193, 247-248). Bütün bunları farkında olarak gözlemleyen Ömer Seyfettin de 1917’de şunları yazacaktır: “Muhitimizde milli Türk kadını yok! Alaturkalarla alafangalar var. Alaturkalar, hayatta geri kalmış, hâlâ ümmet devrinin zihniyetiyle yaşayan zavallılar.. Bunlar, model Türk kadını olamazlar. Medeniyete giren, Avrupalılaşırlarsa, önemli değil! Kimi Fransız, kimi İngiliz, kimi Alman terbiyesi almış kuklalar...” (Alangu, 2010: 269-270).

vilayetin bürka-i kesif ü münzevîyetini atarak, şuh u şatır bir şehirli kız inceliği”ne sahip olur (Müftüoğlu, 2005: 42).

Bu hikâyede adı geçen diğer kadınlar Hamra ve Kamra da, “pembe bengalinden pelerinli bol manto”larıyla “tantana-i tezyinat” içindedir (Müftüoğlu, 2005: 42). Hamra, piyano çalar. Bu üç kadının dıştaki gösteriş ve Batılı terbiyesinin yanında, özellikle Hamra ve Kamra’da karşımıza çıkan başka bir nitelik daha dikkat çeker. Bu iki kadın; uzaktan akraba da olsalar Mihriban’ın kocasının yanında çok rahat davranırlar. Mihriban’ın kocası Neriman, Hamra’ya bir akşam ilân-ı aşk eder. Bunun karşısında gülüp geçen Hamra, bu aşkın duyulduğunu var saydığına şunları düşünür: “Her yerde kendisinden bahsolunacak: Neticede ömründe bir defa daha eğlenmiş olacak...” (Müftüoğlu, 2005: 50).

Hamra için bu olay, duyulduğunda ne üzülecek ne endişe edilecek bir şeydir. Kendisine ömründe bir kez daha eğlenme fırsatı verecek bir imkândır. Hamra da Bihter gibi kendisini uzun uzun aynanın önünde izler, inceler ve gördüklerinden haz duyar.

Kocasının kendisini aldatma tasarılarını öğrenen Mihriban ise, bir kitapta okuduğu bir sözü hatırlar: “Kimseyi kıskandırmak istemeyenler kıskandırılırlar” (Müftüoğlu, 2005: 53). Artık aşk/arzu, tehlikeli de olsa bir oyun olarak görüldüğü için kuralları vardır ve bunlar ihlâl edilmemelidir.⁴ Bu kurallar da hayattan değil, kitaplardan çıkarsandır. Mihriban şöyle der kendi kendine: “İşte bir doğru söz ben de Neriman’dan evvel başlamış olaydım. Madem o iktidar bende de var” (Müftüoğlu, 2005: 53). Buradaki “iktidar” kelimesine fazla anlam yüklemeyen, sadece kadının erkek karşısında kendisini denk olarak gördüğünün, duyumsadığının dile getirilişi olarak yorumlamak dahi konumuz açısından önemlidir. Nitekim Mihriban, misilleme için harekete de geçer. Daha önceden kendisine bakan bir gence gülümser, genç onu bir kere takip eder. Mihriban, bu gencin “mâbude-i yegânesi” olma düşüncesini aklından geçirir. Ancak nihayet evine döndüğünde hatırladığı kızı ve kızına duyduğu acıma hissiyle, misilleme planından vazgeçer.

Bu olaydan on beş yıl geçtikten sonra Neriman Mihriban’ı boşamış, Avrupa’ya gitmiş ve orada bir yabancıyla evlenmiştir. Annesinin yanındaki Mihriban, yine toplumun kadına biçtiği role ve kendisini elli yaşını geçmiş bir adamın dest-i izdivacını kabule mecbur bırakan kaderine isyan eder: “Niçin bütün mesuliyet-i maneviye Neriman’da iken, o kendisinden taze, bir refikanın yanında mesut olsun da, ben günahsızlığım, suçsuzluğumla beraber bu ihtiyarın ağuşunda inkisaf edeyim. Oh! Neden o, beni ezerken, benim âvâze-i iştikâya bile hakkım, cüretim olmasın” (Müftüoğlu, 2005: 60). Mihriban, kaderini sorgulayan, “Onlar niçin semada, niçin ben çukurdayım?” deme cüretini gösteren Fikret’in Promete’sine benzer.

“Hüsn Aşk”ta; evleneceği kızın hırçın yahut vefâsız olmasını önemsemeyen, kendisi için seçeceği kızın sadece “güzel pek güzel” olmasını arzu eden, Fikret’in Süha’sı, Halit Ziya’nın Ahmet Cemil’i yahut Recâizâde M. Ekrem’in Bihruz’u gibi bir genç -bu genç de sokakta gördüğü arabaların, hayalini aldatmış olmasından yakınır daha sonra- anlatılır. Bu genç nihayet siyah carlar, peçeler ardında tahayyül ettiği birisiyle evlenir. Oysa evlendiği gün tam anlamıyla bir yıkım yaşar. Çünkü peçesini kaldırıncaya bir melek ile yüz yüze geleceğini düşünürken, çiçek bozuğu yüzlü bir kızla karşılaşır. Evlendiği adamın, yüzünün durumunu bildiğini zanneden kız da bir şok geçirir. Ancak kısa sürede kendine gelir ve hemen ayrılmak isteyen kocasından bir hafta süre ister. Zira “her şeye tahammül eden kadınlar istihzâya

⁴ Bu tespiti bir başka hikâyeden ve yine bir kadının ağzından dile getirilen şu düşünceyi örnek olarak verebiliriz: “Kadınlar bir müsaadeyi suistimal edenleri, bazen mazur gördükleri halde, o müsaadeden istifade edemeyenleri hiç bir vakit affedemezler” (Müftüoğlu, 2005: 76).

tahammül edemezler!” Hikâyede, evlenilecek kızların edilgen/seçilen konumunda oluşları ve peçenin, carın yahut haremlik selamlık âdetinin evliliklerde hayal kırıklıklarına neden olabileceği açıkça ortadadır. Ancak yine hem diğer Ahmet Hikmet hikâyelerinde hem de genel olarak Servet-i Fünûn kurmacasında örneklerini gördüğümüz üzere buradaki genç kız da sorunlarla baş edebilen/etmeyi göze alan, gururlu ve erkekten gelecek iyilik, merhamet kırıntılarıyla yaşamaya tenezzül etmeyen bir kişidir. Kocasını ‘ayrılalım’ dediğinde bunu kabul eder; tek istediği çöpür oluşunun şokuyla bu ayrılığın meydana gelmiş olmasının duyulmaması ve bu nedenle kendisiyle alay edilmemesidir. Hikâyenin sonunda yani bir haftanın bitimine bir gün kala bu genç kız, çaldığı bir Chopin bestesiyle, piyano çalışındaki tutkuyla, erkek tarafından hor görülmenin ızdırabını piyanoda duyuruşuyla kocasını kendisine bağlar ve iki genç ayrılmazlar. Hikâyedeki güzelliğe tutkun olan genç erkek artık, “zekâvet, irfan ve bahusus dikkat ve rikkat sahibi olan bu kadına çıldırarcasına âşık ol”ur (Müftüoğlu, 2005: 101).

A. Hikmet’in hikâyelerinde değişen/Batılılaşan kadınları gözlemleyebildiğimiz gibi, bu değişimin erkeklerde yarattığı beklentileri de görebiliriz. “Tevcih-i Vecih”teki Vecih Bey -her ne kadar sonunda pes ederek basit bir halayıkla evlense de- uzun süre, “kendisi gibi daima mütalaa ile meşgul olacak bir zevce ar”ar (Müftüoğlu, 2005: 129). Zira “Vecih seveceği bir kadınla felsefe mebâhîsâtına, tarih muhakematına, âsâr-ı edebiye tenkidatına girişmek ister” (Müftüoğlu, 2005: 130). Bir ara uzaktan görerek gönlünü kaptırdığı kız için kendi kendine, “Kim bilir ne güzel piyano çalar? (...) Kim bilir ne güzel Fransızca bilir?” diye düşünür (Müftüoğlu, 2005: 132).

“İlk Görücü”de genç bir kızın ağzından/düşüncelerinden, görücü usûlü evliliğin eleştirisini okuruz. Kendisini görmeye gelen kadınların karşısına çıkmak için çağrıldığı zaman genç kız şunları düşünür:

“Doğrusunu isterseniz bu hal benim kibrime dokundu, öfkelenmişim, kendimi mevsimi geçmeden, tenzil-i fiyatla acele satılmak için camekânlara konulan ve tekmlil müşterilere gösterilen emtiyaya benzettim. Sinirlerim boşandı bilmediğin, tanımadığın birine vekâleten görmediğin, görüşmediğin bir takım kadınlar gelsinler; insanı salaçbur alır gibi enini, boyunu ölçercesine muayene etsinler; sen de karşılarında ruhsuz hissiz, kalpsiz bir heykel gibi dimdik...” (Müftüoğlu, 2005: 136).

Üstelik bu süreçte söz hakkı hep görücülerindir. Koca adayının aradığı özellikler mevzubahis edilir ama görücü gelinen evin sahiplerinin “kızımızın fikri bu, emeli budur... diyebilmeye hakları” yoktur. Görücülerin karşısında geçen dakikalarda genç kızın ne yapacağı, nasıl duracağı ise tam bir muammadır: “Hızlı adım atmamalı! Pek ağır yürümemeli! Etrafına bakmamalı, sırtmamalı! Somurtmamalı! Gözlerini açmamalı, gözlerini kapamamalı! Fenlenmiş gibi görünmemeli! Pek alık gibi davranmamalı!” (Müftüoğlu, 2005: 137). Zira en ufak hareketi, istikbâlini belirleyebilecektir. Bu duruma sadece isyan edilir: “Bu kadınlar meziyetlerimi nasıl anlayacaklar? Bunlar sırf görücü, anlayıcı değil (...) Yarabbi, benim şimdiye kadar hayatımı sarf ettiğim malûmatım, udum, piyanom ne olacak?” (Müftüoğlu, 2005: 138). Hiç kimse kadının iç dünyasına, fikirlerine bakmaz; bakılan, sadece dış görünüşüdür. Evlenilecek kadının bireysel yeteneklerinin -ud, piyano çalmak vb.- önemsenmediği toplumsal pratiklere eleştiri ve isyan bu hikâyede doğrudan yansıtılır.

“Ah Şu Erkekler”de söz konusu eleştiri ve isyan daha keskin, daha şiddetlidir. Hem kadına toplumun biçtiği ikincil, pasif role hem de bunun arkasındaki toplumsal -erkeklerle- ve doğal -hilkate/kadın doğasına- etkene isyan duyulur. Bu, 2,5 sayfalık monolog tarzında ve bir kadının ağzından yazılmış metinde, kadınlara revâ görülen haksızlıklar yüksek sesle dillendirilir ve özellikle de erkekler eleştirilir:

“Biz kadınlar ne zavallıyız? Doğduk doğal erkeklerin, o kibirli, inatçı, hodbin, hırçın, mütelevvin mahlukların hücumundan, cefasından ne çileler çektik!.. Bu derece âciz, zayıf, mazlum kadınlar bu yamyamlara yalnız leziz, hazını kolay bir gıda olmak tecellisiyle yaşarlar. Evet biz tabiatın gözü bağlı kurbanlarıyız! Cihanda her şey erkekler içindir. Kanunlar, imtiyazlar, şan, şeref, serbestî,

kuvvet, bütün hukuk-ı insaniye onlara aittir; hatta biz kadınları ekseriya perişan eden, ezen âlâm-ı tabiiyeden bile onlar kanun-ı hilkat hükmünce müstesnadırlar...” (Müftüoğlu, 2005: 139).

“İki Mektup” tam anlamıyla, Halide Nusret’in 1. Dünya Savaşı’ndan önce İstanbul sosyetesinin tahsil görmüş kızlarına dair tespitindeki gerçeğin hikâyesidir. Bu kızların çoğu; “bütün erkeklerin kadın ruhundan anlamaz” yaratıklar olduğuna inanmaktadırlar (Zorlutuna, 2004: 103). Adı geçen hikâyede yine görücü usûlüne ve bu âdeti sürdüren ebeveynlere kuvvetli eleştiriler yöneltilir: “Ne zaman izdivacımızı düşünsem, derhal gözümün önüne şu fikir bütün korkunç karaltısıyla gelir: Baştan savuldum. Validem beni başından attı” (Müftüoğlu, 2005: 164). Bunları söyleyen Azra, kocasıyla ayrı dünyaların insanı oluşunun kendisini getirip bıraktığı çıkmaza da şöyle isyan eder: “Ben bu anlaşılmazlık yükünü ömrüm oldukça sürdürebilecek miyim?” (Müftüoğlu, 2005: 166). Oysa anne ve babalar evlenecek gençlerin iç dünyaları arasında bir uyum olmasına dair endişe taşımazlar: “Bana kalırsa karı ile koca yekdiğerine karşı birer kat esvab gibidir. Biri ötekine yakışacak mı, nine ve babanın ilk tettebbu’u bu olmalı; birinin rengi, biçimi yani ahlâkı, terbiyesi diğèrinin çehresine endamına göre midir? Buna bakmalı. (...) Düşünülse saadet, muaşeret bahsinde güzellik, servet hep ikinci derecede teferruat gibi kalıyor” (Müftüoğlu, 2005: 167)⁵. Bunları söyleyen de evliliğinde Azra gibi mutsuz olan Selma’dır. Hem Selma hem de Azra, mutsuz evliliklerinin suçlusu olarak anne ve babalarını gösterirler. Selma da Azra da kadın ruhundan anlayan bir erkek aramıştır: “Ben benimle düşünecek belki, ölen bir kuşa, solan bir çiçeğe ağlayacak, ince hisli bir erkek aradık” (Müftüoğlu, 2005: 168).

Bundan sonrasında dönemin kurmaca eserlerindeki kadın karakterler düşünüldüğünde daha ilginç düşüncelerin dile getirildiğini görürüz. Bunlar gerçekleştirilirse de dillendirilişi önemlidir. Söz konusu düşüncelerin temelinde kadın-erkek eşitliğinin yattığı açıkça görülebilir: “Kocamın esiri olabilirim, fakat mukabilini görmeliyim. (...) Ben bu mukabeleyi görmezsem, içimde buna vusûl için tasaddiyata kalkışmak hisleri uyanmaz mı? (...) İnsan dünyaya bir defa geliyor. (...) Kocamın bilâ müşkilat her istediğini bende bulması, bu suhulet belki onu benden bıktırmaya sebep olmuştur. Lâkin ben de ondan usanamaz mıyım?” (Müftüoğlu, 2005: 169).

Sanat

A. Hikmet’in ele aldığımız eserlerinde kadınlar sadece kadın-erkek eşitliği bağlamında karşımıza çıkmazlar. Onlar aynı zamanda kültürümüzün taşıyıcıları, yansıtıcıları olarak da etkin bir görünümde dirler. “Yarayı Kanatan”da; “bıyığı sakalı tıraşlı, saçları ortadan ayrılmış” görünüşüyle 19. asır sonu ‘şık’larını ve mesleğiyle -doktorluk- rasyonalist ve pozitivist Batı’yı çağrıştıran, öz-kültür münkiri Pertev Bey’in hidâyete erişti anlatılır. Pertev Bey, önce Türk müziğini eleştirir. Ona göre, müziğimiz “bizim durgun ruhumuzun, sakın düşüncelerimizin, uçuk benzimizin tercümanıdır” ve bu müziği, daima tek bir şeyi ihsas ettiği için sevmez; ye’s (Müftüoğlu, 2015: 32). Müziğimiz hem yeknesak, tek renkli/boyutludur hem de bu, ümitsizliğin rengidir. Bu eleştirilere karşı odada bulunan ve Türk müziğini hem icra eden hem de ona âşık diğèr kişiler şiddetle itiraz eder. Bu itirazlar, Doğu-Batı sorunsalı karşısında günümüzde dahi izini sürebileceğimiz bir zihniyetin yansımasıdır. Aşağıda verilen bu itirazlarda, müziğimizin Klasik Batı müziğinden aşağı kalır yanı olmadığı hatta daha üstün ve samimi olduğu, aslında özü itibariyle mahir ellerde Batılı formlara dahi uyarlanmaya elverişli olduğu da dile getirilir:

“- Garp musikisi sun’idir, kalpten gelmez.

⁵ Buradaki görüşler esasen Ahmet Hikmet’in görüşlerine paraleldir: “Cins atların, köpeklerin küfüvleriyle imtizacları temin edildiği halde memleketimizde izdivaç bahsinin halli, fen ve mantuktan ziyade, büyük ninelerimizin çöpçatan dedikleri tesadüfe bırakılması yüzünden milletimiz efrağı dıçar-ı tereddidi olup gitmektedir” (Müftüoğlu, 2016: 190).

- Wagner koca bir davul, Beethoven bir boş tenekedir.
- Nihaventten pek güzel opera olur.
- Şark nağmelerinin inceliklerini piyano ihtiva edemez” (Müftüoğlu, 2015: 35).

Pertev Bey, sadece Türk müziğini beğenmeyen birisi değildir. O, tüm tarihleri boyunca Türklerin “ne bir hüner, ne bir felsefe, ne bir edebiyat ihdâs etme”dikleri, “hakiki dehalari”nın “durup düşünmekte değil, çarpınıp iş görmekte” olduğu üzerinde iddia ve ısrarla duran, bir bakıma Ernest Renan ağzıyla konuşan bir oryantalist gibidir. Avrupa’yı görmüş ama Anadolu’yu gezmemiştir. En son, haremlik-selamlık uygulamasını diline dolayıp oradan da ‘eve hapsedilen kadın’ imgesine dokunur. Bu, Türk kadınlarını zarafetten de mahrum bırakmaktadır. Bütün eleştirilerini bitirdikten sonra ise bir itirafta bulunur; o, vatanını beğen(e)mediğini söyler ve ekler: “Ben belki bir vatansızım!..” (Müftüoğlu, 2015: 39).

Hikâyenin sonlarına doğru, Gülistan’ın zarif dansları ve söylediği şarkılardan âdeta büyülenen Pertev Bey, eleştirilerindeki hatayı şimdi anladığını, kendi kültürünün zenginliğini görebildiğini söyleyerek herkesten özür diler. Hikâyede geleneğin ve belki de yazarın sesi diyebileceğimiz Zayf Efendi de bundan sonra bize kıssadan hisseyi verir:

“Memleket düşünülmemekten, unutulmaktan, ihmal olunmaktan bıktı. Ona itimat ettiğinizi, onu saydığınızı, ona güvendiğinizi âlem duysun... Sanatlarıyla, musikiyle, raksıyla, edebiyatıyla, güzellikleriyle, onu âlem görsün. Cânânınızı bırakıp da ellerin peşinde dolaşmayınız” (Müftüoğlu, 2015: 44-45).⁶

“Ayşe Kızla Vato”da ise ünlü ressam Watteau ile Anadolu’da isimsiz kızların/kadınların dokuduğu seccade mukayese edilir. Yine “Yarayı Kanatan”da olduğu gibi, İslam sanatıyla Batı sanatı, bambaşka kültürler arasında bir mukayesedir esasında burada da söz konusu olan. Yine Müslüman Türk’ün sanatı, Batı’ya faik görülür. Bu kez mukayeseyi yapan ise Batılı bir Kont’tur ve faik olunan noktalar da izah edilir; Batı resmi, tabii taklitten oluşur. Gördes seccadesindeki “nakışlar ise tuluat ve icattır” (Müftüoğlu, 2015: 99). Yani diğer bir deyişle seccadede; yaratıcılık, doğaçlama gibi dehalara/virtüözlere has nitelikler varken, Watteau sadece tabiatın usta bir kopyacıdır. Dahası vardır; seccadedeki nakışların tavsifi ve tasviri tıpkı günümüz soyut sanatını hatırlatacak şekildedir: “Bunlar çapraşık, karışık fakat imtizaçlı; perişan, dağınık fakat muntazam, hiçbir şekle uymaz fakat hendesî; ne çiçek ne yaprak, fakat düşünce; ne resim, ne hendese fakat ince idi... Vato’nun yaz levhası yanında seccadenin bu hali başka türlü, sanki sırf tasavvufî, ruhanî, rûmuzî, manevî bir bahar şekli arz ediyordu” (Müftüoğlu, 2015: 98).

Doğu’nun ve sanatının, Batı’ya ve sanatına üstünlüğü; Kont’un son cümlesinde ortaya konur. Seccadede somutlaşan sanat, esasen derinlemesine dikkat edildiğinde duyulardan/gözden çok, zihne ve ruha hitap etmektedir. Ya da -Batı sanatının aksine-, duyularda kalmayıp, onlara hitap ederken onlar aracılığıyla insanı düşündürmekte/zenginleştirmektedir.⁷

Medeniyet

Esasen buraya kadar aktarılanların hem uzantısı hem de daha nihâi/kapsamlı çıkarımlar halinde verildiği bir hikâye ise “Yatağan”dır. Burada bu kez Doğu’nun Batı’ya ahlaken üstünlüğü, Batı’nın ‘nankörlüğü’ ve ‘vahşiliği’ vurgulanır. Bu -Çağlayanlar’daki tüm hikâyelerde olduğu gibi-, hikâye kişilerinin iç dünyasına yedirilmiş/yansıtılmış olarak yahut sanat eserinden bekleneceği üzere imgesel

⁶ A. Hikmet’in, benzer görüşleri dile getirdiği iki yazısı için bkz.: (Müftüoğlu, 2016: 65-68 ve 71-74).

⁷ Bu hikâyede İslam (hah) sanatı için söylenenlerle tamamen uygunluk arz eden bazı önemli tespitler için bkz.: (Massignon, 2006: 11-36).

yolla⁸ verilmez, direkt bir didaktizm tercih edilir. Hikâyede olay yok gibidir. Bir Türk subayıyla beraber yaşayan Elena, bir gün bu subayın yatağanını alıp bir not bırakarak onu terk eder. Olay, bundan ibarettir. Notta yazılı olanlar ise, hem subayın dostu ve anlatıcının Batı (medeniyeti) hakkındaki düşüncelerini dillendirmesine hem de subayın milli bilincinin bilenmesine vesile olacaktır. Elena yazdığı notta, yatağanı aldığını çünkü Türklerin Avrupalıların esiri olduğunu ve dolayısıyla silaha ihtiyaçlarının kalmadığını ve artık Türklerin beline kılıç kayışı yerine boyunlarına esaret zincirinin yakıştığını söyler.⁹

Anlatıcıya göre, Türk subayı Tuğrul, tarih boyunca aldatılmış Türkiye'nin bir örneğidir. Türkler de tarih boyunca; Macar, Bulgar, Hırvat ve Rum gibi "gayr-ı tabii sevgilileri"nden "tahkîrler görerek ayrıl"mışlardır. Hikâyedeki ifadesiyle, "kapatma"sı Elena'nın kendisini hem de aşağılayarak terk edişinden ve arkadaşının sözlerinden sonra iyice öfkelenen Tuğrul, Elena ile Batı medeniyetini özdeşleştirerek, bir aydınlanma yaşamışçasına konuşur:

"Artık bu medeniyetten, bu yalan medeniyetten bu sarraf, bu haydut medeniyetten nefret ediyorum. Ortadan makineyi, makinenin terakkisini çıkar; medeniyetten ne kaldı? Ne ahlak var, ne vefa var! Ne şeref var ne muhabbet var! Ne büyüklük var, ne güzellik var. Hiç, hiçbir şey yok! Yalnız meydanda bir makine kuvveti, bir de hayvaniyet ihtirası var..."¹⁰ (Müftüoğlu, 2015: 106).

Medeniyet, Tuğrul'a göre bir bakıma "Müslümanlar üzerine musallat" edilen ikinci ehl-i sâliptir. Hikâyenin bitişine doğru yine anlatıcı/Tuğrul'un dostu, konuşur: "Belki şimdi Elena'nın dediği gibi silahla oynamak bize yaramaz. Çünkü çoktan beri eski mâşuklarımızı unuttuk: Barut, kılıç! Eski libâsımızı attık: Kefen! Eski rütbelerimizi bıraktık: Şehit, gazi! Eski duygularımızla yüreklerimiz çarpamaz oldu: Din gayreti, milliyet taassubu!" (Müftüoğlu, 2015: 113). Bu pasajda eleştiri oklarının yöneldiği hedef, bize kalırsa, "şık"lardır. Yani Felâtun, Bihruz, Şöhret, Meftun gibiler.. Kozmopolitan, alafrağa, dandy olmuş yahut öyle görünme heveslisi aydınlar. Bunlar, hiç kuşkusuz iyi savaşçı olamazlar ve A. Hikmet'in "reculiyet heykeli" olan "Üzümcü"sünün tam karşı kutbunda yer alırlar.¹¹

Sonuç

Servet-i Fünûn hikâye ve romanı, Tanzimat dönemine kıyasla, kadın karakterlere güçlü bir ses tonu vererek onları daha görünür kılmıştır. Söz konusu kadın karakterler artık hem ebeveynlerince hem de toplumdaki eril dille çizilen çerçeveye tanımlanmaya karşı çıkarlar. Burada, duygusal(sanat/klasik Batı müziği eğitimi) ve entelektüel (okudukları cilt cilt kitaplar) olarak gelişmiş bireysellikleri ve dolayısıyla zengin iç dünyaları, onları erkeklere karşı daha talepkâr kılar. Ancak hem genelde toplum hem de özelde erkekler/kocalar, bu taleplere karşı kayıtsızdır. Kadın ruhunun, karşılanmayan taleplerinden kaynaklanan isyan ve çığlıklar, "İki Mektup"ta görüldüğü üzere, yine kadınlarda yankılanır.

Kaynakça

Ağaoğlu, Ahmet. (2013). *Üç Medeniyet*, 3. bs., İstanbul: Doğu Kit.

Alangu, Tahir. (2010). *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, İstanbul: YKY.

⁸ Daha açık söylemek gerekirse; edebî eserde "yazarın genellemeci yargıları, yalıtık ve kendi başına verilmemelidir. Hakiki sanat eserlerinde böyle yargılar, imgelerin yerine konmazlar, fakat imgeleri bütünler" (Pospelov, 2014: 102). A. Hikmet'in hikâyelerinde ise yazarın/anlatıcının yargıları "yalıtık"tır ve "imgelerin yerine" geçecek kadar baskındır/şiddetlidir.

⁹ Hikâyenin yayımlandığı yıl, 1914'tür. Dolayısıyla Balkan Savaşları'nın Osmanlı üzerindeki etkisi bu nottaki ifadelerin arkasındaki gerçektir. "Yatağan"ın yayım yeri ve tarihi için bkz.: (Tevetoğlu, 1986: 204).

¹⁰ Bu satırların yayımlanmasından 5-6 yıl sonra, A. Hikmet gibi Türkçü bir aydın olan Ahmet Ağaoğlu, İslam medeniyetinin Batı medeniyeti karşısında maddi-manevi yenilgisini ilân edecektir: "Manevî yenilmeye gelince; maddi yenilme kadar açık değilse de, bir fikir adamı için o derecede muhakkaktır" (Ağaoğlu, 2013: 22).

¹¹ "Başka bir deyişle, düşüncelerinde fazla içe dönük, tüketiminde fazla lükse dönük kişilerden kurtulmak. Bu kişiler iyi savaşçı olamazlar" (Mardin, 1991: 77).

- İleri, Selim. (2011). *Kamelyasız Kadınlar*, 6. bs., İstanbul: Everest yay.
- Mardin, Şerif. (1992). *Türk Modernleşmesi*, (Çev: M. Türköne-T. Önder), 2. bs., İstanbul: İletişim.
- Massignon, Louis. (2006). "İslam Sanatlarının Felsefesi", (Çeviri ve Hazırlayan: Burhan Toprak), *Din ve Sanat*, 2. bs., Ankara: Hece yay.
- Mehmet Rauf. (2005). *Eylül*, (Hazırlayan: Enfel Doğan), İstanbul: Çağrı yay.
- Montagu, Lady Mary. (2014). *Şark'tan Mektuplar*, (Çev: Selçuk Ünlü), Konya: Palet yay.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet. (2015). *Çağlayanlar*, (Hazırlayan: Hidayet Duyar), Konya: Palet yay.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet. (2005). *Hâristan*, (Hazırlayan: Şehnaz Aliş), İstanbul: Dergah yay.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet. (2016). *Penceremden Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Resimli Gazete Yazıları*, (Hazırlayan: Turgay Anar), İstanbul: Akademik Kit.
- Örik, Nahid Sırrı. (2011). *Eski Zaman Kadınları Arasında*, 3. bs., İstanbul: Oğlak yay.
- Selma Ekrem. (1998). *Peçeye İsyan*, (Çev: Gül Ç. Güven), İstanbul: Anahtar Kit.
- Pospelov, Gennadiy. (2014). *Edebiyat Bilimi*, (Çev: Yılmaz Onay), 3. bs., İstanbul: Evrensel Basım yay.
- Tevetoğlu, Fethi. (1986). *Ahmed Hikmet Müftüoğlu*, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. yay.
- Uşaklıgil, H. Ziya. (2006). *Aşk-ı Memnu*, (Hazırlayan: Muharrem Kaya), 7. bs., İstanbul: Özgür yay.
- Zorlutuna, H. Nusret. (2013). *Bir Devrin Romanı*, 4. bs., İstanbul: Timaş.

Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanlarında mizojinik söylemlerin analizi

Aziz ŞEKER¹

APA: Şeker, A. (2019). Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanlarında mizojinik söylemlerin analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 136-146. DOI: 10.29000/rumelide.580486

Öz

Şiddet toplumsal bir olgudur. Şiddetin insan hakları ve halk sağlığı boyutu üzerine önemli araştırmalar yapıldığı bilinmektedir. Şiddetin edebî metinlerdeki yansımalarıyla ilgili çalışmalar ise feminist edebiyat eleştirisinin gelişimiyle daha çok ilgi çekmeye başlamıştır. Bu çalışmada edebiyatın biri türü olarak kabul edilen romanlarda geçen şiddetin, kadın karakterler bakımından özellikle sembolik/sözel kısmına eğildik. Örneklemimizi çağdaş Türk edebiyatının tanınan yazarları Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in romanlarıyla sınırladık. Her üç yazarın romanlarında, kadınların fiziksel şiddet dışında, kamusal ve mahrem alanda eril dilin ötekileştirici ve aşağılayıcı sözcükler (mizojinik söylemler) kullanılarak nasıl nitelendirildiğini çözümlerken, en sık kullanılan sözcüklerden yola çıkarak sosyolojik bir değerlendirmede bulunduk. Çalışmanın, romanın kurgulandığı toplumsal yapıda, kadın gerçeğini erkek dilinde hangi söylemlerle özdeş tuttuğunu görmek açısından, yapılacak tartışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Mizojini, toplumsal cinsiyet, roman.

An analysis of misogynist discourses Orhan Kemal, Kemal Tahir and Yaşar Kemal's novels

Abstract

Violence is a social phenomenon. Significant research is being carried out on the human rights and public health dimension of violence. Studies on the reflection of violence in literary texts, on the other hand, began to attract more attention with the development of feminist literary criticism. In this study, we focused on especially the symbolic/verbal aspects of violence in terms of female characters in the novels, which are accepted as a literary genre. We limited our sample to the novels of Orhan Kemal, Kemal Tahir and Yasar Kemal, three of the distinguished novelists of Turkish literature. We analyzed in the novels of all three writers the ways in which women are characterized by the use of marginalized and degrading words (misogynist discourses) in public and private space, except physical violence and based on the most frequently used words, we made a sociological assessment. It is thought that the study will contribute to the efforts to find out about what discourses are employed by men for women in the social structure in which the novel is built.

Keywords: Misogyny, gender, novel.

¹ Dr. Amasya Üniversitesi, (Amasya, Türkiye), shuaziz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5634-0221 [Makale kayıt tarihi: 19.03.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580486]

Giriş

Şiddet, çağın dünyasında, tanımı en zor yapılabilen ve hayatın her katmanında yaşanan bir olgudur. Kendi hayatlarımızın özgül katmanları, koşulları karşısında tanımlamaktan başlayarak, toplumsal coğrafyanın açıkça politik bir tavır talep eden atmosferindeki karşılığını bulmaya kadar, çağdaş insanı belki de en meşgul eden konuların başında gelmektedir (Türker 1997: 319). Şiddet edebiyatta özellikle roman türünde de önemsenen bir konu olagelmıştır. Romanda şiddet türleri içinde, konumuz açısından erkeğin kadına yönelik uyguladığı şiddetin bir boyutu kabul edilen sözel şiddet üzerinde durduk. Romanda şiddet karakterler arasında sözcükler yolu ile işleniyorsa, bireysel patolojileri göz önünde tutarak toplumsal arka planı çözümlemenin kadının inşa edildiği toplumsal koşulları görmek açısından aydınlatıcı olduğunu söyleyebiliriz. Kuşkusuz bu, dilin toplumsal cinsiyeti içselleştiren doğasını görmek bakımından analiz edilmesi gereken süreçlerden biridir. Çünkü *“toplumsal bir olgu olan dil özellikle de sözlü dilin kullanımının belirli durumlarda cinsiyetli olduğu dilbilimciler tarafından saptanmıştır”* (Collin, Kaufer 2016: 162).

Toplumsal cinsiyet açısından kadınlara yönelik olarak kullanılan cinsiyeti aşağılayıcı sembolik içerikli dahi olsa şiddet eksenli kavramlar, toplum içerisinde her toplumsal kesimden erkekler tarafından rahatlıkla erkek söyleminde kullanıldığı gibi erkek egemen hiyerarşiyi içselleştiren kadınlar tarafından da kendi türleri için kullanılabilir. Amacı toplumsal yapıyı çeşitli yönleriyle vermek olan romanda kadın karakterler oluşturulurken, toplumsal gerçekliklere sıklıkla bağlı kalındığı gözlenmektedir. Başlangıçta söyleyelim ki, kadına yönelik sözel şiddetin boyutları, kadını ayırıştırıcı ve nefrete dayalı (mizojinik) söylemlerin ve ötekileştirici sözcüklerin yaygınlığını yazarların, olanı yansıtan rolleriyle değerlendirmekteyiz. Çünkü toplum içindeki insan ilişkilerinde yer yer kullanılan bu söylemleri roman karakterlerinin tercih etmesi, toplum içerisinde söylemlerin kabullenişleriyle ve kullanım yerleriyle ilişkilendirilmelidir. Ayrıca bu nitelendirmeleri, romancının roman olayları içinde kişilerin kendi aralarında kadınlara karşı kullandıkları sözcükleri vermek adına, toplumsal gerçeğin kadın ve erkek kimliklerine atfettiği değerleri yansıtmaya girişimi olarak da okumak gerekir. Aksi takdirde sosyolojik anlamda büyük oranda sınırlandırılmış bir bakış açısıyla hareket etmiş olmakla birlikte yalnızca yazara odaklanmış oluruz.

Neredeyse insanla yaşattır sanat. Bu birliktelik insanlık boyunca sürerken sanat yapıtlarına da insanların yapıp ettikleri yansımıştır (Fischer, 1993: 15). Örneğin günümüzden 3.500 yıl önce kadın; önce babanın, sonra kocanın malı sayıldı. Kadın ev işlerinde biraz savsak, savruk davranmışsa; erkek yeniden evlenebiliyor, ilk karısı da evin kölesi oluyordu. Durumun en ağırlısal, en açıklı yanı; kocası ölen kadın evlenirse öldürülüyordu. Daha açık bir söyleyişle, kadının kocasının ölümünden sonra evlenmesi ihanet sayılıyordu. Kadın kölenin bedeni, evin sahibine aitti... Bu gelenekler sanatın kurgusunda çoğu zaman yer almıştır (Ergüven, 1988: 90). Bir tarihsellik içinde ele alındığında çok öteden beri sanatsal yapıtların bir kısmında kadınlara karşı bir olumsuzlama görülür. Bahrani'nin değerlendirmesiyle, Mezopotamya'da, kadın edilgenlikle, doğayla ve bedeninin kendisiyle özdeşleştirilirken erkek faillik sahibi toplumsal ve etkin bir varlıktır. İmge ve temsil anlamında sanatta cinsellik taşıyan bedenle kadın çıplak resmedilir. Akad ve Sümer edebiyatında kadın bedeninin görsel açıdan çekici ve cinsel açıdan alımlı yönü olarak tanımlanan şey, sadece vulva değildir; bunun yanı sıra kadın çıplaklığı daima baştan çıkarıcı, cazibeli ve karşı konulmaz addedilir. Akad ve Sümer edebiyatında cazibe ve baştan çıkarıcılık bir kadında en aranılan niteliklerdir, tıpkı erkekte aranılan şeyin zindelik olması gibi (Bahrani 2018: 108, 128, 158). Bunun yanında yer yer mizojinik bir içerik barındıran, *“Yunan edebiyatı kadın cinselliğine ve özellikle de kadın cinsel organlarına karşı korku ve kinle doluydu. Cinsel açıdan faal kadın, zincirlerinden boşanmak için pençe atan yabancı bir mengiç, bir kancık köpek, bir merkep, bir*

çakal” şeklinde görülmüştür. Sonuçta yukarıda sözü edilen kültürlerdeki toplumsal cinsiyet ideolojisi, kendi toplumlarına özgü olmakla birlikte genelde eril çıkarların taleplerine tabi olmuşlardır (Golden 1988: Carson 1990 akt; Bahrani 2018: 142, 166). Dünya edebiyatında bazı ünlü romanlar incelendiğinde bile kadının ikincil konumuyla karşılaşmamak olanaksız gibidir. Bu açıdan Stendhal’ın *Parma Manastırı* romanına kısaca bakalım: Korkak kabul edilmek istemeyen Fabrice’nin bir tutuklunun adını taşıyarak katıldığı savaştan sonra, kendisine saldıran birini öldürmesiyle mâhkum edildiği roman, Clélia’ya duyduğu aşkın dışında, kadın temsillerini, dönemin toplumsal koşullarını ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisini analiz etmek yönüyle de önemli bir içeriği sahiptir. Romanın genelinde rastladığımız; *sıradan kadınların kuruntusu, zayıf bir kadına yaraşan kuşkular, yaşlı bir kadına yaraşır gülünç işler, en can sıkıcı kadın, aşağılık kadın, kadınlar her zaman kadındır...* türündeki tanımlamalar kullanılan cinsiyetçi değerlendirmelerden bir kaçıdır. *Parma Manastırı*’nda geçen şu satırlar cinsiyetçi praxis yönüyle dikkate değerdir: “...bu sarayda, düşüşler, prensesler, İspanya soylularının eşleri kendiliklerinden otururlar. Öbür kadınlar prensin ya da prensesin kendilerine oturmalarını söylemelerini beklerler. Sınıflar arasındaki ayrımı iyice belirtmek için de bu yüce kişiler düşüş olmayan hanımları oturmaya davet etmeden önce kısa bir süre geçmesine her zaman büyük özen gösterirler” (Stendhal 1993: 133).

Türk romanının gelişimine bakıldığında birçok eserde kadının roman karakteri olarak, erkeğin belirlediği bir dünyada yaşam mücadelesi verdiği tanık oluruz. Bu yönüyle Tanzimat romanında kadın, kamusalda tam anlamıyla yer alamadığı için toplumsal görünürlüğü zayıftır ve mahrem alanda da erkek egemen bir ataerkilliğin kendisine tanıdığı sınırlara hapsolmüştür. Şiddetin çeşitli boyutlarıyla karşı karşıya bırakılabilir. Cumhuriyet dönemiyle değişen roman örgüsünde, kadın ikincil/yan karakter olma özelliğini göreceli bir biçimde sürdürürken, ailesine ve topluma hizmet eden özellikleriyle meşruluk kazanan bir kimliğe sahip olur. Romanın kendisi kadınlar açısından erkek egemen ideolojiyle hesaplaşma mücadelesini yerine getiremediği için kadının konumunu, toplumsal yaşam içindeki gerçekliği ve ondan beklenen rollerin işlevlerini yerine getirme isteği belirlemiştir. Öte yandan zamanla ortaya çıktığı koşullarda bir anlamı olan toplumcu edebiyatın, Türkiye koşullarında tartışılmaya başlandığı 1950 sonrası Türk romanında ise daha farklı toplumsal kesimlere, bunlar arasındaki çatışmalara ve bu değişen sosyal yapının getirdiği toplumsal gerçeklerle biçimlenen kadın/erkek temsillerine rastlarız. Kadın roman karakterleri ataerkil sistemin dayatmalarını yaşarken, insani bakımdan değişen koşullarda bir yaşam mücadelesi verirler. Kötü çalışma koşullarında; fabrikalarda, tarlalarda, marjinal işlerde çalışırken karşılaştıkları güçlükler pek çok romanda işlenmiştir. Örneğin toplumcu kuşağın üç önemli romancısı Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal, değişen toplumsal yapıyı daha bütünsel ve gerçekçi aktaran roman dünyalarını toplum gerçeklerine dayandırmayı ihmal etmezken, oluşturdukları karakterler yoluyla da bunu vermişlerdir. Kadınların toplumsal yapı içinde yaşam stratejilerini belirlemek noktasında adeta seçme şanslarının ve özgürlüklerinin olmayışı, okuyucu için vicdani hesaplaşma ve bir dram kaynağı olabilmektedir. İşte bu esnada yazarlar kadınların yaşamlarını yansıtırken, erkek egemen toplumda kadın aleyhinde üretilen mizojinik söylemelere işlev yüklemeyi de ihmal etmezler. Yine toplumsal gerçek kadına hangi değerleri yüklüyorsa genelde bu yoldan gitmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü okuyucunun gerçekleri bilmesini önemsemişlerdir.

Diyebiliriz ki edebiyat toplumu görmek adına araştırmacılara, “*kapıyı aralar, pencere açar, bir ufka götürür onu. Edebiyatta insanın sözü, insan eyleminin yoğunluğu ve karmaşıklığı, insan hadisesinin bütün detayları ve ayrıntıları vardır*” (Alver 2018: 17). Bu detaylar içinde kadına ağırlıklı olarak eğilip, kadın gerçekliğinin toplum içindeki temsillerini ve ataerkilliğin biçimlendirdiği bakış açısını ele alıp kritik ettiğimizde karşımıza pek de olumlu bir tablo çıkmaz. Biz de bu metin çalışmasında; her üç yazarın kitaplarında kadınların sosyal-ekonomik-kültürel konumunu göstermekten çok, erkek ve kadın

dünyasında insan ilişkilerinde kadına yönelik hangi mizojinik söylemlerin yaygın olarak kullanıldıklarını sergilemeye çalıştık.

Orhan Kemal'in romanlarında kullanılan mizojinik söylemler

Orhan Kemal'in romanları toplumsal cinsiyet sosyolojisi açısından çözümlenirken, bu gerçekçi romancının genel hatlarıyla toplum içinde çeşitli alanlarda kadın temsillerine yer verdiğini söylemek mümkündür. Kadınların toplum içindeki temsilleri işlenirken, erkekler tarafından kurulan ve yeniden üretilen dilde, kadınlık durumlarını aşağılayan mizojinik söylemlerin sıkça kullanıldığını ise birçok örnekte görmekteyiz. Bu kısımda söz konusu söylemler saptanırken, toplum içinde kurulu dilde kadınlarla ilgili olumsuzlama içerdikleri kullanımlarıyla ortaya çıkarılmışlardır. Orhan Kemal'in romanlarında bunu örnekleyecek kelime ve cümleleri şu şekilde verebiliriz:

“Karı azgın kısrak gibi, it gibi kadın, çaçaron kadın, etekleri rüzgârlı kızlar, yırtık kız, külhan karı, anam balkonundan rakı içeyim, kıyak kaleci, güverte, fabrika sürtüğü, ateş gibi karı, ilik gibi karı, yataklık kadın, yedi denizin dışarı attığı, mendebur karı, dillenmiş kadın, evde kalmış kız” (O, Kemal 2012c: 71, 90, 110, 145, 168, 126, 172, 184, 242, 265, 269, 300, 309). *“Tışkit, kız eksikliği, kızını dövmeyen dizini döver, kız kısmının başından yumruğu eksik etmeye gelmez, alt tarafı bir işçi kız, en iyisinin turnağına köpek sıçsın, yüreklerine el oğlu girdi mi bırak”* (O, Kemal 2004: 23, 28, 50, 52, 101, 114, 114). *“Etekleri havallı hoppala kızlar, kız demek erkeğin ırzı demek, ateş gibi kafir”* (O, Kemal 2008a: 99, 267, 327). *“Kaşkaltak, kahpe kancık, muşmula”* (O, Kemal 2007a: 31, 52, 122). *“İki paralık bitirim, zilli, enayi karı, kartoloz karı”* (O, Kemal, 2014d: 10, 12, 18, 93). *“Arsız kancık, saçı uzun aklı kısa, sidikli, kuru bamyaya, yazının baldırı çıplağı”* (O, Kemal 2014b: 11, 21, 143, 151, 158). *“Ananın dini, lânet kadın, şeytan karı, erkek küçük tanrıydı kadının, sürtük, orospu, kart karı, Çingene maşası karı, yedi denizin dışarı attığı arsız, edepsiz, gudubet kadın, kenef karı, yazının Çingene maşası, el malı, baykuş, acuze, ağzı kara dedikoducular, kafa kağıdı eskimiş biri, mart kedisi, sokak süpürgesi, anasına bak kızını al, kokmuş karı, suyu çekilmiş çarık, elin kancığı”* (O Kemal 1995: 41, 50, 58, 79, 80, 85, 87, 90, 105, 184, 188, 217, 218, 225, 251, 256, 271, 272, 291). *“Deli soyka, cerbezeli bir avrat, evde kalmış bir kız, kahpe, kartaloz, saçı uzun aklı kısa, erkeğinin yanında kancık, elini para için kesesine atmaz, yazının kaşkolozu, kokmuş, yarım pabuçlu bir mahalle karısı”* (O, Kemal 2010b: 50, 97, 153, 154, 159, 198, 263, 297).

“Erkek yüzü kız, maymun, sürtük, fındırdek yellozlar, kenar mahallenin hastalıklı kızları, kancık köpek, kuyruğunu sallamazsa erkek köpek ardından gitmez, ateş gibi kız, beş kuruluş hizmetçi, afito, bir kadın, bir kız çalıştı mı, elini yıka” (O, Kemal 2015a: 1, 52, 54, 105, 127, 169, 188, 240, 269, 286). *“Kocakarı, beş paralık sürtük, yedi denizin dışarı attığı sürtük, sevici karı, inek karı, azgın karı, kapatması, metresi, kıyak bir karı, kirli bir paçavra, bildirein gibi karılar, o biçim kadınlar, kocakarı, çaçaya benziyor, kuru bamyaya teyze”* (O, Kemal 2014a: 5, 32, 34, 36, 37, 111, 155, 170, 171, 179, 186, 189). *“Edepsiz karı, pis cenabet, karakuş, beslemede kızlık mı korlar, kokoz, orospu, kancık köpek kuyruk salladıysa erkek köpeğin suçu neydi, geçkin hanım, küçük bir kâtip karısı, sürtük, kafir kız, soyka, kızı kendi keyfine bırakırsan ya davulcuya varır, ya zurnacıya, kenarın dilberi, sarışın bomba, çiğeri iki para etmez bir sürtük, onun yeri bar, saz, belki de kerhane, isterik kadın, kart karı, ilik gibi kadın”* (O, Kemal 2015d: 22, 28, 33, 35, 38, 41, 65, 67, 69, 76, 80, 82, 86, 103, 104, 116).

“Yosma, kahpe kız, bir kız kendi keyfine bırakılırsa ya davulcuya varırdı, ya zurnacıya!, hoppala kadınlar, yosma karı, uygunsuz avrat, sütsüz, beton gibi karı, iğrenç kadın, görgüsüz bir çamaşırcı kadın, badem şekeri, lokum lokum, zilli, alçak kadın, kenar mahalle kızları, kız kısmının işine akıl sır ermez, kahpe karı, lekeli bir kız, abının kara yazısı, el malı, zarına bakma, etekleri havalanmış bir kız, koklandıktan sonra kaldırılıp atılacak, azgın kaltak, pis lanet, meymenetsiz karı, kamı biraz aşırı oynak, kahpe, çirkef karı, kayarto” (O, Kemal 2012b: 2, 8, 20, 23, 33, 34, 36, 53, 56, 58, 64, 74, 81, 83, 98, 112, 116, 127, 145, 146, 179, 185, 189, 191, 194).

“Sütbeyaz avrad, karı kancık takımı, külhan karı, hovarda karı, güneş görmemiş dilberler, arsız, uzun süre erkeksiz kalmanın azgınlığı, el kızı, alt tarafı kancık takımı, kadınların güzellikleri erkekler içindi, antika karı, herkese şapur şapur da, bana yarabbi şükür mü?, kahpe, sürtük, azgın dullar, kütür kütür kadın, azgın bir erkek delisi olan kadın, ne yavru, cıvil cıvil taze, kabak çiçeği gibi açılmış, melune, beleş bir avrat, facire, azgın bir kısrak, alt tarafı Elçi Cemşir'in amele kızı, orospu, zilli, sürtük, Ermeni gelini gibi, kız kısmı yetişip gelince elbette fındırderdi, doğuran kısrak utansın, beş paralık işçi kızı, eksik etek, kafes ardi kız, kahpe, yedi denizin dışarı attığı, lanet, soyka, eşek kafah kız, elma kurtları gibi kıvranan kar beyaz kadınlar, erkek kadının küçük tanrıdır, kâfir

karı, kaba saba işçi karısı, hımbıl, huylanmış bir kısrak gibi, cadı, kahpe dölü, yırtık bir kız, el kızları, şehir sürtükleri, hayasız bir kız, gözleri dönmüş kaltak, kocalarının köleleri, ilik ilik avrat, fabrika sürtüğü, iki paralık fabrika kızı, maymun, yadırgı avrat, yazının fabrika amelesi, kartoloz, silik, kancık it kuyruğunu sallamasa, avrat kasiğında yatmak, azgın kadın, gudubet, fabrikada çalışan bir kızın güzelliğinden, namusundan ne çıkar?, bacım olacak kahpe, böyle kız düşman başına, utanmaz, arlanmaz, kız eksiği” (O, Kemal 2009a: 4, 5, 7, 27, 32, 48, 51, 53, 54, 65, 68, 80, 88, 94, 95, 106, 111, 118, 122, 128, 142, 149, 155, 157, 160, 161, 184, 199, 211, 241, 247, 249, 250, 258, 259, 263, 291, 292, 293, 295, 297, 314, 315, 321, 337, 345). “Çingene maşası, soyka, fink atan, kancık it, çalmadan oynayan cinsten, çorabı düşük, avrat istemeye görsün, bir tabur asker vız gelir, yeni gelin cilvesi, zambırlı, arsız cenabet, bingül bingül kız, edepsiz, kahpe dölü, fallikler-sürtükler, pasaklı geveze cenabetler, elinin artığı kapatma, kâfir karı, pis orospu, kokmuş karı, kart karı, edepsiz, yazının iki paralık amelesi, kerhane orospusu, kahpe kasiğında yatmış, kenarın dilberi, avradı olacak orospu, kadın bu dünyanın en harikulade oyuncuğu, ağzı çabuğun biri, yazının aç iti, yezit bir kız, hazdan kırtarak, başkalarının keyfi, zevki için ‘vasita’, it nefisli, rezil karı, avrat gemi azıya almış, yazının sürtüğü” (O, Kemal 2009b:4, 5, 6, 7, 8, 17, 40, 47, 54, 58, 60, 61, 71, 85, 86, 87, 91, 126, 138, 140, 163, 189, 207, 219, 239, 265, 266, 323, 345). “Etekleri havalı bir genç kadın, yabani karı, o biçim karı, postal, bir içim su, kitap gibi avrat, Aladağdan serin soyka, beş paralık bir çamaşurcu karı, alt tarafı bir kancık” (O, Kemal 2013b: 4, 34, 35, 37, 103, 116, 192, 213).

“Sacı uzun aklı kısa, sonradan görmüşlerin beslemesi, mızımız karı, etekleri havalı hoppa kızlar, erkeğe doyamayan, sidikli, şişe kafalı, at suratlı kız, burnu havada, doğuran kısrak utansın, vay kahpe anah vay, zilli, boynu ensesinden kesilecek fındıkçı” (O, Kemal 2015c: 13, 21, 25, 43, 50, 68, 71, 75, 150, 172, 173, 272). “Hamurlu avrat, kahpe, orospu, avrat dediğin bir esvaph şeytan, herkese şapur şupur da bize yarabbi şükür mü, deli soyka, kancık, postal, fallik, aptal kızı dediğin bir Çingen, azgın orospu, kahpe dölü, yollu, oynak orospu, avrat dediğin de ne? dört parmak sidikli bağır sak, kahpe avrat, kahpe analılar, karı kancık kısmı lâf anlar mı, kahpe dölleri” (O, Kemal 2014c: 20, 82, 150, 163, 166, 167, 168, 183, 191, 194, 195, 200, 217, 317, 319, 373, 375).

“Sıksa suratsız, pis, mendebur, maymun, lanet kadın, etekleri havalı, kâfir kız, kakavan karı, hoppa kızlar, karı kancık takımı şeytân-ı lâin’in hamurundan hayır çamurundandı, o biçim, ağzı sigaralı kadınlar” (O, Kemal 2007b: 5, 8, 17, 66, 69, 102, 117, 132, 275, 307). “Hizmetçi ruhlı anne, kâfir kız, kocakarı, mendebur karı, densiz karı, şillik, yazının çplağı, donsuz şillik, azgın karı, çorabı düşük, postal, şeytanın alt bacağı, yarım pabuçlu mahalle karısı, erkeğin elinin kınası, yazının seksen erkekle düşüp kalmış, maymun surat, lekeli kadınlar, şeytana pabucu ters giydirecek cinsten, on parmağında on kara, kadını nihayet, yollu, yazının peş paralık sürtüğü, püsküllü bela, çorabı düşük, enayi pilakisi, şirret, müsrif, hayasız, zehirden şifa, orospudan vefa” (O, Kemal 2015b: 12, 21, 35, 41, 43, 45, 50, 57, 78, 84, 91, 97, 125, 131, 149, 163, 209, 212, 223, 230, 264, 267, 274, 351). “Hoppa, kötü kadının kocası, kötü kadının kızı, yılan, zararsız deli, kaşkaloz, karının irin sütünü emmek, pis musibet, kancık it kuyruğunu sallamasa, çift, zehirden şifa orospudan vefa, kancık, kahpe, kaltak , etekleri havalı fındıkkurdu, harap bir kocakarı” (O, Kemal 2013a: 10, 14, 19, 36, 57, 63, 82, 168, 173, 179, 304).

“Karı kancık milleti, birbirini it gibi dalayıp şurda küser şurdaysa barışır, yazının çıplağı, laf dedin mi çuvalnan avrat, lanet karı, kahpe, fallik, el kızı, uğursuz karı, karı kancık takımında gerçekten de akıl yoktu” (O, Kemal 2005: 24, 29, 71, 176, 257, 287, 350). “Boyalı dudakların kirli etekleri, elinin hamuruyla erkek işine karışmak, erkek suratlı karı, kart karı, kart, bıyıklı, kokmuş karı, gözü göz değil kahpenin, sağlam ayakkabı değil o, kancık köpek kuyruğunu sallamasa erkek köpek..., şeytan kadın, kadın! en iyisinin boynu altında kalsın, deli soyka, yazının delisi, kadın nereden baksan zayıf mahluk, tapon” (O, Kemal 2012a: 11, 68, 69, 76, 125, 148, 160, 181, 232, 243, 281). “Postal, kuru bamyı, kahpe kasiğında yatmış, beş kurusluk hizmetçi parçası, yazının ne idiği belirsiz kahpesi, elden artakalmış, el kapılarında çalışanlardan hayır gelmez, ellenip sıkılmamış her bir şey yapılmamış olmaz, dilli düdük” (O, Kemal 2007c: 111, 194, 235, 239, 276, 300, 334, 369). “Gâvurun kızı, kocakarı” (O, Kemal 2010a: 23, 165). “Gidinin kancığı, kahpe karı, kıskançlık yılanı birden başını kaldırır, edepsiz, yüz karası, gâvurun kızı, kısrak kadar cilveli, kaltak” (O, Kemal 2008b: 59, 60, 39, 101, 120, 153, 172).

Orhan Kemal romancı kimliğiyle toplumun içinde var olurken, edebiyatını, her yönüyle gördüğü toplumsal kesimlerin gerçeklerine dayandırmayı başarmıştır. Yaşadığı toplumdaki erkek egemen hiyerarşinin, yalnızca kadının toplum içindeki konumunu tayin etmekle kalmayıp aynı zamanda kullanılan dilin, kadını meta gören aşağılayıcı yönünü de roman içeriğine taşımıştır. Yukarıda erkeklerin kullandıkları mizojinik söylemler bunu doğrular göstergelerdir. Ayrıca toplumsal yapısıyla değişmekte olan bir Türkiye'nin, daha çok refah içinde yaşayamayan toplum kesimlerine eğilen Orhan Kemal'in

romanlarındaki kadın karakterler, eşitsizleştirici koşulların olumsuz etkilerini yansıtırlar. Yaşadıkları sosyal sorunların benlik algılarında bir olumsuzlama getirdiği ve sosyal sorunların kişiliklerine sinmesi bir yana, bu süreç içerisinde erkeklere göre daha kötü koşullara hapsedildiklerini söylemek mümkündür.

Kemal Tahir'in romanlarında kullanılan mizojinik söylemler

Kemal Tahir, Türk edebiyatında toplumcu kuşak içerisinde kendisine özgü roman anlayışıyla yer edinmiş ve ileri sürdüğü tezlerle Türkiye düşünce yaşamına ilişkin birçok tartışmanın içinde her dönem önemini korumuştur. Kemal Tahir, *“çağımız Türk romanında işini en ciddiye alan, neyi, neden, nasıl, yaptığını ve yapacağını bilmekle birlikte bütün bunları en çok araştırıp incelemek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Her romanını nasıl yazdığı, ayrı bir roman konusu olacak denli çileli bir çalışmadır”* (Nesin 2017: 199). Anadolu kırsal yapısında geçen romanlarında, köy insanının sosyal karakterini tüm yönleriyle verirken; sosyal ve tarihsel olaylar karşısında insanların tutumlarını, onların sosyal psikolojilerini de anlamamızı sağlar. Dahası Tahir'in tarihsel içeriği ağır basan romanlarında Türk insanının kültürel ve sosyal yapısını çeşitli olanaklarıyla birlikte analiz edebilmekteyiz. Bütün bunların yanında unutmamalı ki, Kemal Tahir'in roman örgüsünün çerçevesini ataerkil değerler üzerine inşa edilmiş bir toplumsal yapı var kılar. Bu örgü içinde kadın bir fail olmaktan öte adeta bir yan figürdür. Erkek dünyasının katı hiyerarşik koşulları karşısında, kadının statüsü çok aşağılardadır. Özellikle yoksullukla ilişkili bir sonuç olarak, kadın eğitimsiz olmanın yanında çoğu zaman cinsiyet rollerine dayalı bir yana sahipken, ataerkil sosyalleştirme sürecinden geçen erkek içinse çoğunlukla bir meta ve cinsel bir obje gibi görülür. Tahir'in romanlarını mizojinik söylemler açısından ele alırken, aşağıda bu açıdan kullanılan söylemler ve kadını aşağılayan önyargı yüklü sözcüklerle ilgili bir değerlendirmede bulunduk.

“Ev piliçleri, erkek yamyamı, erkeğin bir nefsi olur karının on nefsi, karı milletinin yulgunu çekilmez, herifini sınımayan karı hovarda kullanmaz” (Tahir 2015a: 11, 33, 141, 156, 164). *“Sıkı işe gelmez kötü karı, Yunan'dan peydahlanmış kahpe anaları, gücüm yetse kaçır mıyım karı gibi”* (Tahir 2014b: 77, 308, 345). *“Kaz boğazı kız boğazı, mahpusun parası pul karısı dul, hey karı milleti! bir şey olsa ağlar”* (Tahir 2015c: 86, 111, 376). *“Etekli şeytan fendi, karının oynağı eşek olur, karı milletinin derdi n'olur, ya birine sevdalanmıştır ya da kocası soğuk, kötü karı, yüreği kahpe karı yüreği, orospu, kahpe”* (Tahir 2016a: 56, 59, 71, 75, 203, 310). *“Avratlar gibi çalkalanarak, Levanten kahpe, kız on para etmez, akıllı kadınlar yorucu olur, adam eti yiyen bir kahpe”* (Tahir 2014a: 71, 183, 196, 385). *“Acemi orospu, kahpe karının neden çocuğu olmaz? biri yapar biri bozar da ondan, yabanın kara kahpesi, kahpe kısmı bildiğimiz kenef, karı milleti kırmızı donlu şeytan, orospu, hayvan yaniya kahpe karı, karı milletinde akıl ne arasın, karı yollu, kocasını denemiyen karı orospuluk edemez, kahpe karı doymazlığı, karı oynak ve azgın, namusuz, karı işi kancık işi, karı milleti şeytan, kahpelik Allah vergisi, kötü orospu, kahpe kısmının kanını hükümet aramaz, orospunun yiğidi olmaz”* (Tahir 1958:14, 43, 117, 134, 146, 217, 236, 252, 261, 263, 287, 295, 302, 314, 315, 319, 320, 312, 343).

“Kocamayı karılar düşünsün, kahpe karı, bu sarı altınla cilveli kariya dayanan memur olmaz, dilini tutamadığından baltayı ayağına vuran karı milleti, yakıcı kahpe, karı milletinin aklı mı erer, karı milletinin yola gelmeyişi olmaz, karı milletinin oynağı bir zararsa durağanı beş zararlıdır, kudurgan kahpe, kahpe kısmının paraya dayanımı hiç olmaz, yangına düşmüş oynak karı dalgınlığı, karı kısmı şeytanlı fistan, karı kısmı tavuk gibidir ardi güdülmez, ersiz karı millete yarar iş değil, karı düşmandan korkmalı, karı kısmının olura olmaza he demesi yularsızlığındandır, karının şeytanı karı, cinli kahpe, ersiz avrat şeytanla çiftleşir” (Tahir 1990: 12, 28, 101, 169, 174, 177, 203, 212, 232, 297, 302, 304, 339, 370, 373, 377, 403). *“Kahpe, karı kısmı tüm rezil, tavuğu buğday tanesiyle çekip getirsin karıyı üzüm tanesiyle, kız milleti avanak olur, kolay aldanır, orospu, ulan kahpe, düşte karı görmek esvaph şeytana uğramaktır, karı kısmında bir tutam akıl yok, karı milleti rezildir, kız gibi ahmak, kız kısmı karnını doyuracağı yerin malı, tabancaya, kariya bir de saate kefil olunmaz”* (Tahir 2016c: 1, 2, 24, 42, 54, 67, 82, 87, 100, 125, 150, 277). *“Rezil kahpe, karı kısmının aklı var da fikri yok, dul karı metelik etmez, orospu, kaşık düşmanı, oğlanı görünce suratı kızaran malı hemen evermeli, cadı karı, kahpe eskisi, karı şeytanın kendisi, karı millete güvenilmez, orospu karının girdiği yerde bereket olmazmış, kocasını*

denemeyen karı orospuluk edemez, kötü karı adam sevmezmiş, kendi mal olmayınca adam karıya acımaz, harama alışan karı duramaz, karı milleti laftan korkar da gınahtan korkmaz, karı milletin dini imanı yoktur, karı kısmı erkek işine karışmaz” (Tahir 2013a: 10, 15, 60, 69, 94, 136, 209, 255, 271, 282, 294, 348, 399, 412, 415, 418, 441). “*Karı gibi sırtıma, karı kısmının saç uzun, aklı kısa olur, kullanılmış mal, karı milleti vara yoğa ağlar*” (Tahir 2008: 35, 39, 105, 270).

“*Kahpe, orospu*” (Tahir 2014c: 79). “*Kahpe avrad, kız milleti bütün avanak, silah kaptracağı yerde karıyı ver, akıl olsa kız olmaz, eksik etek, karıdır aklı kısa, orospu, karı kısmı eksik etek, fazladan saç uzun, kahpe karı töbe tutar mı*” (Tahir 2015b: 46, 140, 153, 213, 229, 230, 331, 374). “*Karı dediğin el kiridir, yıkarsın geçer, yılanmış kart kahpe, saç uzun aklı kısadır, hayvan gibi fikri yoktur, kancık it, karı kısmı şeytanın kendisi, aşifteliğin sonu kurşun, karı kısmı zaten körpeğinde azar, karıyı hovarda akıllandırır, karının kanı bir kurşun namus yüz kurşun, esvaplı şeytan*” (Tahir 2013b: 16, 30, 41, 59, 138, 228, 273, 274, 275, 282). “*Kötü karı, karı kısmı sopsuz olmaz, karı milletin ya saç kurumayacak ya da gözü, dünya güzeli de olsa karı milletin hepsi eşek, karı milletin oyununa hiç akıl ermez ve de karı kısmına güç yetmez, karı milletin birinci şeytanı paradır, karı kurnaz bir orospu*” (Tahir 2010: 19, 32, 69, 155, 277, 296). “*Her karının adı birdir karanlıkta tadı birdir, gavur, hayvan gibi bir karı, edepsiz orospu, orospu öldürmek temizliktir, karı milleti zaten rezil, kız kısmı şeytan olur, esvaplı şeytan, yabannın kahpesi*” (Tahir 2016b: 8, 38, 45, 62, 90, 119, 120, 201, 278). “*Kart kahpe*” (Tahir 2013c: 369).

“*Erkeğin şeytanı karı, kahpe, anadan oynak erkek canlısı, hasta karının dermanı er, karı milleti tavuk gibidir arı güdülmez, karı karının şeytanı, karı milletine inanmaz, karı milletinde akıl yok*” (Tahir 1976: 58, 63, 66, 184, 270, 421, 422). “*Bu kadın milleti can sıkıcı bir şey, ağlama karı gibi, eksiketek, orospuları sevmek olmaz, kız kısmını insan oyuncak niyetine seviyor, sokak süpürgesi, kız kısmı bir defacık kız olarak kullanılır sonrası hep duldur, kadınla şaka edersen zina olur, kadın denilen korkunç mahluklar*” (Tahir 1995a: 51, 69, 84, 106, 132, 295, 319, 328, 350). “*Kız kara şeytan, bütün güzel kadınlar ahmak olurlar, âşifte*” (Tahir 1995b: 394, 443, 541). “*Aptal kız, budala karı, erkek kısmı kırk senede bir kere karı sözü dinleyecek, uygunsuz takımından bir kadın, bir kadının eteğine dolmak, kaltak, erkeksizliğe bindebir karı dayanamaz, güzel kadınlar ekseriya ahmak olurlar, kızını dövmeyen dizini döver, kadın kısmına inanılır mı, Çingene maşası*” (Tahir 1995c: 43, 51, 53, 70, 103, 200, 297, 343, 376, 425, 490).

Genel hatlarıyla değerlendirdiğimizde, Kemal Tahir’in yukarıda romanlarından örneklediğimiz kadınları aşağılayan söylemlerin ve erkeklerin dünyasında üretilen, kadını dışlayıcı cinsiyetçi kavramların, günlük dil içinde de yer ettiğini görürüz. Kadın adeta ötekileştirilmiş, kamusal/mahrem alanda cinsiyetine ilişkin olumsuz yargılar konuşma kalıplarına sinmiş ve normleştirilmiştir. Toplumun bir değeri olan roman yazarlarının, yaşadıkları toplumun çelişkilerini ve özelliklerini işledikleri düşünüldüğünde, Tahir’in kadınlara yönelik değersizleştirici söylemleri verirken, aslında toplumun bu anlamda egemen dilini romana beceriyle yansıttığını söyleyebiliriz.

Yaşar Kemal’in romanlarında kullanılan mizojinik söylemler

Toplumsal cinsiyet açısından kadınlara yönelik sözel şiddet ile özdeşleştireceğimiz mizojinik söylemlere Yaşar Kemal’in romanlarında da rastlamaktayız. Orhan Kemal ve Kemal Tahir’de olduğu gibi Türkiye gerçeklerini romanlarına aktaran Yaşar Kemal’in, bu toplumsal gerçekliğin kadına dayattığı toplumsal cinsiyet normlarını roman olay örgülerindeki insan ilişkilerine taşımaması beklenemez. Toplum içinde kadına yönelik aşağılayıcı söylemler, patriyarkaya dayalı toplumun her aşamasında kendisini çeşitli şekillerde hissettirir. Aşağıda yazarın romanlarından yola çıkarak bunu doğrulayacak alıntılara yer vereceğiz.

“*Orospu gelin, koca kaltak, kaltak, orospu avrath, pasaklı gelin, orospu gelinli, koca orospu, nankör analar, kadın kısmı da bir korkak olur ki, boynuzlu herifin avradı, kız çocuğu el kiri yıkarsın gider*” (Y, Kemal 2000e: 12, 15, 25, 47, 57, 60, 64, 104, 131, 261). “*Kancığlan çıkma yola başına getirir bela, erkek olmayan yalanı çoktur, eksik eteklerde hiç akıl yoktur, orospuda iman olmaz din olmaz, fallik, ağız kanlı kancıklar, orospu avradı, saçları kökünden kesilesiceler, avratların donunu almak, eksik etek, avrat yürekliler, karılar gibi beddua etmek, kancık, pis kız*” (Y, Kemal 2000f: 9, 10, 37, 40, 64, 79, 162, 193, 218, 220, 354). “*Yedi diüel orospusu, avrattan kötü, eksik eteklerde iman olmaz,*

din olmaz, orospu gelin, azgın kadınla başa çıkılmaz, hayasız karı, domuz karı, mendebur bela karı" (Y, Kemal 2000g: 15, 19, 39, 43, 58, 62, 124, 232).

"Anasını atın tepelediği, orospu analı, karı gibidir bre!, kızı kendi gönüne bıraksan ya çingeneye varır ya da davulcuya, avrat yürekli adamlar, orospu, orospu dölü, gavurun kızları, avratların yaşlılığı da çip beter oluyor, orospu çocuğu, pasaklı karı" (Y, Kemal 2000a: 41, 66, 88, 111, 137, 221, 242, 248, 266, 383). *"Koca karı, mendebur karı, kaltak"* (Y, Kemal 2000b: 25, 26, 115). *"Yalancının o güzel avradını cümle alem düdükleşsin mi?, ahmak avrat, fallik, orospu avratlı, avrat yürekli, avrat milleti değil mi, korkak ahmak orospu"* (Y, Kemal 2000c: 40, 156, 157, 162, 389, 476, 479). *"İsterik orospu, köylü orospuları, kız fallik, karısının eteği altına saklanmak, yaşlı kaltak, ihtiyar orospu, orospular sultanı"* (Y, Kemal 2000d: 81, 404, 419, 436, 484, 485).

"Yatakta osura osura avratlar ölür, tosun gibi kadın, namlı orospu, avrat yapılı herifler, orospu kasiğında yatmış, orospu avratlar" (Y, Kemal 1998a: 106, 170, 171, 181, 343, 403). *"Allahın belası bir kız, karılar gibi ağlamayı bırak, kadın gibi korkak, bu devirde kızın kırıştırma makbuldür, karıları orospu, avrattan kötü, cam gözlü kaltak, bütün kadınlardan daha orospu, Arap kırsağına benziyor, orospu dölü, eteğine hiç dayanmaz"* (Y, Kemal 1999a: 119, 219, 260, 288, 292, 306, 374, 401, 444, 475). *"Dedikoducu bir kocakarı"* (Y, Kemal 1998b: 411). *"Kadın kini deve kini, köyün orospusu, bilmem kızgın neresini soğutmak için, ananinkine kına yak"* (Y, Kemal 1999b: 18, 95, 361, 446). *"Orospu çocuğu, cadı, Zero için Osmanlı bir eksik etektir"* (Y, Kemal 1999c: 149, 363). *"Cenabet karı"* (Y, Kemal 2002a: 482). *"Orospular"* (Y, Kemal 2002b: 315). *"Gönülsüz kız çürük iş"* (Y, Kemal 2001a: 48). *"Kızlar erkeklerin başına beladır"* (Y, Kemal 2000j: 50). *"Orospu kasiğında yatmış, orospu anadan da böyle deyyus doğar, kocamış cadı"* (Y, Kemal, 2001b: 34, 41, 90).

"Orospu dölü" (Y, Kemal, 2000h: 68). *"Sümüklü sürtükler, karı milleti de bela, şarmuta, yelloz, fallik"* (Y, Kemal 2013: 27, 55, 62). *"Orospu kucağında yatmış, kahpenin doğurduğu"* (Y, Kemal 2000i: 49, 119). *"Avrattan kötüler, gönülsüz karı acı zehire benzer, avrat yürekli"* (Y, Kemal, 2001c: 177, 180, 186). *"Orospu analı, orospu kasiğında yatmış, orospu oğlu"* (Y, Kemal 1998c: 9, 132). *"Kazın biri, Allahın sümüklü maymunu, kocakarı, cadaloz, yabanın orospuları, mahallenin baş orospusu, orospu çocuğu, zamazingo"* (Y, Kemal 2000i: 24, 94, 95, 117, 201, 298, 314).

Kadınları olumsuzlamak için kullanılan yukarıdaki nitelendirmelerden hareket edilerek denebilir ki, kadının ataerkil toplumdaki yeri, erkek egemen ideoloji tarafından toplumsal yaşamın her alanında belirlenmiştir. Çünkü egemen olan eril dilde de aşağılanan hep kadındır. Ekonomik ve siyasal yapının erkeklerce *kodlandığı* bir sosyal iklimde kadın biyolojik işleviyle ve kadınlık rolleriyle sınırlı bir dünya içinde ele alınır. Erkeklerin egemen olduğu toplumlarda ortaya çıkan sonuç, söylem düzeyinde dil açısından incitcidir. Bu dil, toplumsal yapının sosyal analizinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığının izlerini taşıdığı için sosyolojik değerlendirmelerde önemsenmelidir. Yaşar Kemal gerçekçi bir romancı kimliğiyle bu cinsiyetçi dili romanlarında yansıtırken eleştirel bir okuma alanı açmıştır. Kısaca sosyal bir olgu olarak ve toplumsal yapıyı çeşitli boyutlarda işleme ve aktarma yönleriyle edebiyat/roman baştan sona tarihseldir, aşamaları, doğuş yerleri, gelenekleri, mirasları vardır. Bu bağlamda romanın sosyal-tarihsel yönü ağır basar. Buna dayalı işlenen romanlarda ise mizojinik söylemlerin varlığı romanın geçtiği toplum hakkında sosyolojik bilgi sunar. Çünkü her şeyden önce roman kişilerinin yanı sıra romandaki yaşantının da kantara vurulduğu yer, dış dünyanın gerçekliğidir (Derrida 2006: 177, Türkeş 2009: 844).

Sonuç ve değerlendirme

Orhan Kemal'in romanlarında hem erkeklerin hem de kadınların kullandığı, toplumsal cinsiyet açısından kadınları aşağılayan, ötekileştirici bir dilin kelimeleri yer almaktadır. Yazarın üst anlatıcı olarak kendi kullanımını değil de, romanlarındaki karakterlerin diyaloglarında kadını aşağılayan söylemlerin geçiyor olmasını, aslında kadınlara bakış anlamında yaşananları toplumsal yapının görünümüne ilişkin olarak değerlendirmek gerekir. Diğer yandan Yaşar Kemal'in romanlarında, çok az olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet normlarının nasıl yeniden üretildiğine; bunun ne tür çağrışımlara neden olduğuna, toplumu yansıtmayı başardığı için örtük olsa dahi kısmen tanık oluyoruz. Bu açıdan Yaşar Kemal'in kadın olgusuyla ilgili farkındalığını teslim etmek gerekir. Yani en olumsuz toplumsal

koşullarda bile kadının bir saygınlığı vardır. Kemal Tahir'in roman dünyası ise verili ataerkil toplumsal yapının büyük ölçüde yeniden üretimi olduğu için erkek dünyasında mahkûm edilen kadınların ötekileştirilmesi daha bir ön plandadır. Kısaca ataerkil hiyerarşinin biçimlendirdiği toplumda, yoksulluk ve eğitimsizliğin, kadının sosyal statüsünü düşürdüğünü, kadınların kendi cinslerine bakışında bile erkek zihniyetini dışa taşıdıklarını görürüz. Kadın, erkeğin adeta mülkiyeti gibi görülür. Güç tutkusunun ve elde edemediğinde nefretinin nesnesi olabilmektedirler. Bu, söylemlerin özünde yer almaktadır.

Aslında temel mesele Türkiye'de siyasal rejimin ve toplumda egemen değerlerin otoriterliğinin arkasındaki ataerkil desteklerin, değerlerin ve kurumsal pratiklerin cinsiyet rejimi analizinin sunduğu farklı mercekler ve bakış açılarından da sorgulanabilir hale getirilebilmesidir (Sancar, 2015: 18). Roman açısından bu yapıların analizi, sosyal yaşam pratiklerini anlamak adına önemlidir. Her üç yazar açıkçası feminist eleştirinin konuları arasında yer alacak şekilde, *ataerkil düzende dilin de kadını aşağılama ve ezme aracı olduğunu belirterek*, kendi toplumcu dünya görüşlerine uygun davranmışlardır (Moran, 1999: 262). Ayrıca bu yazarlar, romanlarının yazıldığı koşullarda toplumun sosyolojik arka planını işlerken, erkek egemen sosyal sistemlerdeki toplumsal eşitsizliklerden kaynaklı cinsiyet hiyerarşisinin, kadınlar aleyhine kurgu bulmuş ataerkil bir dile ilişkin patolojik yanı da resmetmişlerdir. Her üç yazarın romanlarından bu yönüyle sınırlayarak dökümünü yaptığımız mizojinik kelimeler, hiç kuşkusuz bu yazarların, bir romantizme kapılmadan yaşadıkları toplumun gerçeklerini işlemelerini sağlayan toplumcu bir düşünceye sahip olmalarıyla bir bütünlük gösterir. Biliyoruz ki sosyolojik bir olgu olarak kabul ettiğimiz romanda kullanılan dil de toplumsal gerçekliği taşır...

Son tahlilde Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal'in roman arkeolojilerinde kadın karakterler, erkek egemen dünyanın incitici söylemlerini yaşamaktadırlar. Bu nedenle tarihsel dönemler içinde yazdıkları romanlarıyla, toplumsal yapıda sözel/psikolojik şiddet gören *kadını* çözümlememiz için birçok veriyi sunmuşlardır. Aynı zamanda okurun, yazarların anlatı stratejilerine müdahil olabilmesi, eleştirel yaklaşabilmesi, hatta okur/kadın, olayları ben yazıyorum dese nasıl kurgular, tartışmaları için ise kapı aralamışlardır.

Kaynakça

- Alver, K. (2018). "Edebiyat, sosyolojiye ne anlatabilir". M. Ali Akyurt (Ed.). *Edebiyat ve sosyoloji* (s.13-35). İstanbul: Alfa.
- Bahrani, Z. (2018). *Babil'in kadınları mezopotamya'da toplumsal cinsiyet ve temsil*. S. Çalcı (Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Collin, F, Kaufer, I. (2016). *Feminist güzergâh*. G. Acar Savran (Çev.). Ankara: Dipnot.
- Derrida, J. (2006). *Gün doğmadan, elisabeth roudinesco ile konuşma*. K. Sarıalioğlu (Çev.). İstanbul: Dharma.
- Ergüven, R. A. (1988). *Sanat ve erotizim*. Ankara: Yaba.
- Fischer, E. (1993). *Sanatın gerekliliği*. C. Çapan (Çev.). (7.Baskı). Ankara: Verso.
- Kemal, O. (1995). *Müfettişler müfettişi 1*, (7. Baskı). İstanbul: Tekin.
- Kemal, O. (2004). *Cemile*. (12.Baskı). İstanbul: Epsilon.
- Kemal, O. (2005). *Eskici dükkânı*. (11.Baskı). İstanbul: Epsilon.
- Kemal, O. (2007a). *Sokakların çocuğu suçlu 2*. (9. Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2007b). *Yalancı dünya*. (10.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2007c). *Gurbet kuşları*. (7.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2008a). *Suçlu 1*. (13. Baskı). İstanbul: Everest.

- Kemal, O. (2008b). *Oyuncu kadın/Gâvurun kızı*. (6.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2009a). *Vukuat var hanımın çiftliği 1*. (12.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2009b). *Hanımın çiftliği 2*. (14.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2010a). *Dünya evi*. (9.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2010b). *Üçkâğıtçı müfettişler müfettişi 2*. (11.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2012a). *Kanlı topraklar*. (10.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2012b). *Kötü yol*. (10. Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2012c). *Evlere birisi*. (13. Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2013a). *Sokaklardan bir kız*. (13.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2013b). *Kaçak hanımın çiftliği 3*. (16.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2014a). *Arkadaş ışıkları*. (10.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2014b). *Devlet kuşu*. (10. Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal O. (2014c). *Bereketli topraklar üzerinde*. M. Vesek (Hız.). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2014d). *Tersine dünya*. (5.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2015a). *Bir filiz vardı*. (11. Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2015b). *El kızı*. (20.Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2015c). *Murtaza*. (23. Baskı). İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2015d). *Kenarın dilberi*. İstanbul: Everest.
- Kemal, Y. (1998a). *Demirciler çarşısı cinayeti/Akçasazın ağaları 1*. (3.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1998b). *Yağmurcu kuşu kimsecik 1*. (3.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1998c). *Deniz küstü*. (3. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1999a). *Yusufoçuk yusufoçuk/Akçasazın ağaları 2*. (3.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1999b). *Kale kapısı/Kimsecik 2*. (3. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1999c). *Kanın sesi/Kimsecik 3*. (3. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000a). *İnce Memed 1*. (8.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000b). *İnce Memed 2*. (6. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000c). *İnce Memed 3*. (6. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000d). *İnce Memed 4*. (6.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000e). *Ortadirek/Dağın öte yüzü 1*. (5.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000f). *Yer demir gök bakır/Dağın öte yüzü 2*. (7. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000g). *Ölmez otu/Dağın öte yüzü 3*. (5. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000ğ). *Kuşlar da gitti*. (5. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000h). *Teneke*. (6. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000ı). *Çakırcalı efe*. (5. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000i). *Al gözüm seyreyle salih*. (4. Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2001a). *Binboğalar efsanesi*. (5.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2001b). *Yılan öldürseler*. (8. Baskı). İstanbul: Adam.

- Kemal, Y. (2001c). *Üç anadolu efsanesi/Köroğlunun meydana çıkışı, Karacaoğlan, Alageyik*. (8.Baskı). İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2002a). *Karınca'nın su içtiği/Bir ada hikayesi 2*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2002b). *Tanyeri horozları/Bir ada hikayesi 3*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2013). *Tek kanatlı kuş*. İstanbul: YKY.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İstanbul: İletişim.
- Nesin, A. (2017). *Birlikte yaşadıklarım birlikte öldüklerim*. (11.Baskı). İstanbul: Nesin.
- Sancar, S. (2015). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. (3.Baskı). İstanbul: İletişim.
- Stendhal, (1999). *Parma manastırı*. N. Altınova (Çev.). (2.Baskı). İstanbul: Oda.
- Tahir, K. (1958). *Yedi çınar yaylası*. İstanbul: Düşün.
- Tahir, K. (1976). *Bozkırdaki çekirdek*. (3.Baskı). Ankara: Bilgi.
- Tahir, K. (1990). *Büyük mal*. İstanbul: Adam.
- Tahir, K. (1995a). *Hür şehrin insanları, I*. (3.Baskı). İstanbul: Tekin.
- Tahir, K. (1995b). *Hür şehrin insanları, II*. (3.Baskı). İstanbul: Tekin.
- Tahir K. (1995c). *Bir mülkiyet kalesi*. (3.Baskı). İstanbul: Tekin.
- Tahir, K. (2008). *Kelleci memet*. (8.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2010). *Köyün kamburu*. (3.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2013a). *Körduman*. (2.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2013b). *Namuscular*. (3.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2013c). *Damağası*. (3.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2014a). *Yol ayırımı/Esir şehir üçlemesi 3. Kitap*. (6.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2014b). *Yorgun savaşçı*. (8.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2014c). *Devlet ana*. (12.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2015a). *Kurt kanunu*. (7.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2015b). *Rahmet yolları kesti*. (6.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2015c). *Esir şehrin insanları/Esir şehir üçlemesi 1. Kitap*. İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2016a). *Esir şehrin mahpusu/Esir şehir üçlemesi 2. Kitap*. (9.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2016b). *Karılar koğuşu*. (6.Baskı). İstanbul: İthaki.
- Tahir, K. (2016c). *Sağırdere*. (5. Baskı). İstanbul: İthaki.
- Türker, Y. (1997). "Şiddetle Seviyorum!" *Şiddet, Cogito Düşünce Dergisi*, Sayı 6-7, s. 319-322. 1997.
- Türkeş, Ö. (2009). "Toplum ve kimlik kurma kılavuzu olarak roman". T. Bora, M. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, dönemler ve zihniyetler* (s.844-869). İstanbul: İletişim.

Ahmethan Yılmaz'ın "Californian Brasserie Restauraan" Şiirinin neo-epik yorumu¹

Servet ŐENGÖL²

APA: Őengöl, S. (2019). Ahmethan Yılmaz'ın "Californian Brasserie Restauraan" Şiirinin neo-epik yorumu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 147-159. DOI: 10.29000/rumelide.580487

Öz

Ahmethan Yılmaz, çocuk edebiyatına katkı sunan bir yazar olarak 1980'li yıllarda kendini tanıtır. 2000'li yıllarda yayımladığı Sokaklar Açmak ve Ankara İç Savaşında Üç Hainin Portresi adlı Şiir kitapları onun Şairlik yönünün de gücünü gösterir. Yılmaz'ın Şiirinin gücü toplumsal yönde yazdığı duyarlı, deneysel ve epik karakterli Şiirlerden ileri gelir. Onu bu tarz duyarlı Şiirler yazmaya sevk eden 1990'lı yıllarda Hakan Arslanbenzer'in öncüsü olduğu Neo-Epik Şiir'le tanışmasıdır. Neo-Epik Şiir, yirminci yüzyıl Şiiriyle toplum adına hesaplaşmak üzere ortaya çıkar. Neo-Epik ya da farklı bir adla Yeni Destansı Şiir, öykü konusu olan dünyayı süslerinden arındırılmış, çıplak, hatta bazen bir Şeyi iyice vurgulayabilmek için olduğundan bile çirkin görme çabasıdır. Şairin bundan maksadı zihinleri değiştirmektir. Dünyayı değiştirme gücüne sahip olamayan epik Şair, zihinleri değiştirme yolunu seçer. Modern Türk edebiyatında Namık Kemal, Tefik Fikret ve Mehmet Akif'le başlayan epik karakterli Şiirimiz, İkinci Yeni ile bu yönünü devam ettirir. 90'lı yıllardan itibaren de günlük hayata dâhil olan neo-epik karakteriyle varlığını sürdürür. Ahmethan Yılmaz'ın Sokaklar Açmak kitabında yayımlanan Californian Brasserie Restauraan Şiiri 2000'li yılların deneysel ve Neo-Epik Şiir tarzına uygun olarak yazılmıştır. Bu makalede, Ahmethan Yılmaz'ın poetikasından, neo-epiğin özelliklerinden, neo-epiğin özelliklerinden ve tekniklerinden bahsedilerek Californian Brasserie Restauraan Şiiri Neo-Epik Şiir bağlamında tahlil edilecektir.

Anahtar kelimeler: Neo-Epik Şiir, Californian Brasserie Restauraan, Ahmethan Yılmaz.

Neo-epic interpretation of Ahmethan Yılmaz's "Californian Brasserie Restauraan"

Abstract

As a writer contributing to children's literature, Ahmethan Yılmaz introduced himself in the 1980s. His poetry books Sokaklar Açmak and Ankara İç Savaşında Üç Hainin Portesi, which were published in the 2000s, show the power of his poesy, too. The power of Yılmaz's poetry comes from his sensitive, experimental and epic character poems he wrote in the social direction. What led him to write such sensitive poems was his meeting the Neo-Epic Poetry that was pioneered by Hakan Arslanbenzer in the 1990s. The Neo-Epic Poetry emerges to confront with twentieth-century poetry on behalf of the society. Neo-Epic or with a different name, New Heroic Poetry, is the effort of seeing the world, which is the subject of a story, without ornaments, naked and sometimes even uglier than it really is in order to emphasize something well enough. The intention of the poet is to try to change minds. The epic

1 Bu makale, Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2016 yılında kabul edilen *Modern Türk Edebiyatında Epik Şiir* adlı tezden istifade edilerek oluşturulmuştur.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Muş, Türkiye), s.sengul@alparslan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7393-4451 [Makale kayıt tarihi: 22.05.2019-kabul tarihi: 19.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580487]

poet who has no power to change the world chooses to change minds. Our epic poem, which started with the Namık Kemal, Tevfik Fikret and Mehmet Akif in the modern Turkish literature, continues this direction with the İkinci Yeni. As of the 1990s, it sustains its existence with its neo-epic character that is included in daily life. The poem Californian Brasserie Restauraan published in Ahmethan Yılmaz's poetry book *Sokaklar Açmak* was written in accordance with the experimental and Neo-Epic Poetry style of the 2000s. In this article, the poetry of Ahmethan Yılmaz, the characteristics and, the characteristics and techniques of neo-epic will be discussed and the poem Californian Brasserie Restauraan poem will be analyzed in the context of Neo-Epic Poetry.

Keywords: Neo-Epic Poetry, Californian Brasserie Restauraan, Ahmethan Yılmaz.

Giriş: Ahmethan Yılmaz'ın poetikası

1990 sonrası Türk şiirinin önemli isimlerinden Ahmethan Yılmaz'ın *Californian Brasserie Restauraan* adlı şiirini yorumlayabilmek için şâirin poetikasına dair bilgi sahibi olmak gerekir. Ahmethan Yılmaz çocuk denecek yaşta hayata atılır ve İstanbul'un değişik mekânlarında sokak satıcılığı yapar. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hukuk okuyan şâir, 28 Şubat sürecinde insan haklarıyla ilgili bazı davalarda avukatlık görevini üstlenir. Bu özel yıllar, Ahmethan Yılmaz'ın sanatını ileriki zamanlarda toplumsal duyarlılığa yönlendirir, onu 2000'li ve 2010'lu yılların Neo-Epik Şiir cenahına dâhil eder (Şengül 2019). Ahmethan Yılmaz, görsel şiirin olanaklarından istifade ettiği *Ankara İç Savaşında Üç Hainin Portresi* (2001) ve Neo-Epik Şiir'e kapı aralayan *Sokaklar Açmak* (2011) adlı iki kitap yayımlar. Şiirinde özgün bir tarz yakalayan Ahmethan Yılmaz; Sezai Karakoç, Ece Ayhan, Turgut Uyar gibi İkinci Yeni şâirlerinden etkilenir. Modern epik şiirin bilinçli şâiri olan Yılmaz, siyasi şiirinin benzeştiği Hakan Arslanbenzer'in Neo-Epik Şiir anlayışını haklı ve kendine yakın görür. Hakan Arslanbenzer, modern siyasetbilim kavramlarıyla tanımlamak gerekirse onu muhafazakâr türde bir anarşist olarak görür (Arslanbenzer 2013:44). Yılmaz, muhafazakâr bir şâir olarak Müslümanlara zulmeden Amerika'ya laf çatar, fakat modern bir şâir olarak da tüm zalimlere meydan okur. Anarşizm, sağlıklı düzenin karşısındadır. Ahmethan Yılmaz ise aksine bozuk düzeni eleştirdiğinden anarşizm kelimesi tam olarak şahsına uymaz. Neo-epik üzerinden adlandırmak gerekirse, onu zalimlere karşı halkının yanında duran onurlu bir kahraman olarak görmek gerekir. Yılmaz'ın şiirinde sisteme ve dünyaya yönelik tepki vardır. O, yaşamın içindeki saflığı ortaya çıkarmak maksadıyla direniş gösterir. Politik sesli şiiri, Yılmaz'ı dramatize yoluyla gerçeklik ve hak arayışına yönlendirir (Üstübal 2010:173). Şiirinin teknik özellikleri bakımından özellikle *Ankara İç Savaşında Üç Hainin Portresi* adlı kitabındakiler başta olmak üzere görsel şiirin imkânlarından yararlanır. Epik ve politik öğeler dizgeyi bozma yöntemiyle iç içe geçerek görsel epik şiir formuna ulaşır. Büyük harf kullanımı onun şiirinde görselliği destekleyen başka unsurlardır. Yılmaz'ın şiirinde bayağı slogan yoktur. Siyaset ve şiir, teknik olarak kuvvetli bir bağla birbirine bağlanır. Son yılların güçlü şâirlerinden Ahmethan Yılmaz, etki üzerine kurulu, ibareleri okuyucu zihnini anlık yönlendirmelerle bir yerden alıp başka bir yere taşıyan güçlü bir şiire sahiptir. Somut şiire yakınlığı bundan ibarettir. Sözün tartımı veya müziksel ifade sırasının kotarılması şiirini etkili kılar. Okunmaya, üstelik yorumlanarak okunmaya son derece elverişli bir şiiri olmasına rağmen bu şiir teatrallik zaafına da uzaktır. Bu da sözün onda şeffaflaşmamasına yol açar. Oysa şiir, özellikle epik şiir sözün yer yer şeffaflaşmasını, şiir sözü olmanın ötesine geçmesini de beraberinde getirir (Arslanbenzer 2007:130).

Epik şiirin modernleşmesi ve Neo-Epik Şiir

Modernizmle birlikte klasik epik geçerliliğini yitirmiştir. Yeni epik yeni yaklaşımlarla şekillenir. Modern dünyada epiğin sonlandığına dair yaklaşımlar bile vardır. Bu anlayışa karşı çıkan Hakan Arslanbenzer "Bazı fikirlere göre epik şiir çağımızda imkân haricindedir. Bunun bir başka görünümü ise kahramanın ölü, kahramanlığın imkânsız olmasıdır. Bize göre ise bu sadece yanlış değil, aynı zamanda yersiz bir iddiadır. Zira epik şiir klasik formunu mevcut çağda değil çok eski tarihlerde, hemen hemen sözlü destanların yazıya geçirildiği anda kaybetmiştir. Homeros adlı görme engelli destancının değneğini yere vura vura anlattığı destan parçalarıyla bugün Türkçede güzel ve etkili bir tercümesine sahip olduğumuz koskoca *İlyada* ve *Odysseia* destanlarının aynı şey olmamasından başlıyor süreç." (Arslanbenzer, 2012:107) diyerek klasik epik formun çoktan sona erdiğini, fakat epik formun günümüzde dönüşerek devam ettiğini öne sürer. Hakan Şarkdemir bu düşünceyi destekleyen açıklamalarda bulunur. Ona göre "Batı'da Yeni Çağ'ın ardından gelen ekonomik, hukuksal ve teknolojik alanlardaki yenilik ve düzenlemeler, cesaret, soyluluk, namus, aile, millet, aidiyet, mülkiyet gibi kavramların geleneksel özlerini dönüştürmeye başlamıştır. Bir aileyi, bir kabileyi, bir milleti temsil eden soylu beyin yerini bir "birey" olarak subaylar, tüccar sınıfı almaya başlar. Kahramanlık çağını çözülmeye uğratan temel etmenlerden biri de bilginin iktidarının toprağın iktidarını alt edişidir. Böylece teknolojik ilerlemeler, epik kahramanın kaderini belirler." (Şarkdemir, 2008:30). Epik şiirin ve kahramanın kaderi modernizmin toplumu şekillendirmesi çerçevesinde değişir. Bu değişim Batılı araştırmacıların açıklamalarında da yer alır. Bowra, epik şiirin sona erip ermediğiyle ilgili tartışmalara önceden cevap veren açıklamalarda bulunur. Ona göre epik şiir tamamen ortadan kalksa da başka tür şiir versiyonları onun yerini alabilir. "Çok geçmeden bir epik geleneği ortadan kalkabilir ve yerine daha özenli, daha kişisel ve kendine daha çok güveni olan başka tür bir şiir gelebilir. Bu süreç bir şekilde daha fazlasını alabilir ve bizler her birinde epiğin kumaşının ve görünümünün yeni ihtiyaçları karşılamak için nasıl değiştiğini görebiliriz." (Bowra, 1952:537).

Günümüzde epik şiir halen birçok ülkede değişimine devam etmektedir. Sözlü dönemden uzaklaşan bu epik şiir artık kendine has yeni bir ruh barındırır. 20. yüzyılda T. S. Eliot, T. E. Hulme ve Ezra Pound yirminci yüzyılın başlarının en önemli edebiyat fenomenleri olarak bu ruha ve değişime katkı sunar. Son dönem Türk şiirinde Hakan Arslanbenzer, Hakan Şarkdemir, Murat Güzel, Ahmethan Yılmaz ve diğer birçok şâir klasik epik ruhundan aldıkları güçle edebiyatımızda yeni yaklaşımın temsilcisi olur. Bu yeni yaklaşım, kahramanı gündelik hayattaki insan, çatışması kahramanın iç çatışması olan yeni bir formdur.

"Bu destanlarda, modern dünyanın kahraman algısına uygun olarak iç seyahat ve kişinin kendi dünyasıyla olan mücadelesi esas alınır. Kahraman insandır ancak bu insan farkındalıkları ve arayışları olan bir insandır. Modern epik, neo-epik ya da anti-konformist gibi adlandırmalarla andığımız bu tür epik-lirik destanlar, modern dönem insanının şiir anlayışını da oluşturur. Gündelik hayatın keşmekeşinde kaybolmuş ve adeta vitrin mankeni halinde tüketim piyasasının içinde tekdüzeleşmiş modern insana soyluluğunu, tekliğini ve önemini hatırlatan, sunduğu bütünsel dünya ile algı kapılarını açan, insana ampirik düzenin büyüsunü sunan epik şiir, yüzyılın ihtiyaçlarıyla evrilir ve modern epik adını alarak destanlara kapı açar." (Çetindaş, 2014:578).

Özellikle 20. yüzyılda kendisini kabullendiren modern epik ya da farklı bir adla yeni destansı şiir, şâirin çirkinlikleri gözler önüne serdiği bir şiir biçimidir. Şâirin bundan maksadı zihinleri değiştirme çabasıdır. Dünyayı değiştirme gücüne sahip olamayan epik şâir zihinleri değiştirme yolunu seçer. "Modern epik şiirin en büyük erdemi ise tam da budur. Şâir size görmek istemediklerinizi gösterebiliyor, o görüntüyü çok boyutlu bir anlam evrenine kavuşturabiliyor, zihnimize dünyanın görüldüğünden başka türlü olması gerektiğini veya zaten olduğunu dayatabiliyorsa, şiir artık orada zihninizi değiştirmeye başlamış demektir. Ki dünyayı değiştirme kastı bütün modern epik şâirlerde mevcuttur. Fakat bu değiştirme

fiziksel değil zihinseldir." (Arslanbenzer, 2012:262). Bu durumda kahramanın yeri sorgulanabilir. Çünkü kahraman, modern dünyayla baş edemeyecek kadar sıradanlaşmıştır. Klasik kahramandan çok farklı özellik gösteren ve kendini koruma altına alan modern kahramanı suçlamamak gerekir. Modern dünya karşısında alınabilecek başka bir yol yoktur. "Modern epik şiirin kahramanı, sıradan bir insan olarak şiirin ayaklarını yere bastırır. O, eskilerin tanrısal insan rüyasından uyanmış, şiiri gündelik hayatın gerçekliğine geri getirmiştir." (Şarkdemir, 2008:41). 1990 sonrası Türk şiirinin kahramanı, böylece günlük hayatın sıradan bir kişisi olarak şiirde yerini alır.

Tanzimat edebiyatıyla modern dünyaya kapılarını açan Türk şiiri asıl modernleşmesini İkinci Yeni'yle gerçekleştirmiştir. İkinci Yeni modern Batı şiirinin tüm özelliklerini ondan geri kalmayacak hatta daha ileride sayılabilecek şekilde gerçekleştirir. Şiirin amacı, şekli vb. tüm yönler İkinci Yeni şiirinde Batı şiirinden aşağı kalmayacak tarzda uygulanır. İkinci Yeni sonrasında 1960'lardan 1990'lara kadar otuz yıllık süre boyunca şiirimiz ya ideolojinin ya da darbelerin kurbanı olmuştur. Bu süre zarfında şiir şiirlikten çıkarak ne teknik yönden ne de içerik yönünden kalite gösterememiştir. Fakat doksanların ikinci yarısından itibaren bu otuz yıllık şiir anlayışlarına ve şâirlerine tepki gösteren bir grup "1971'li" şâir, şiirimizi İkinci Yeni'yle zirveye ulaşan modern şiir mecrasına döndürmek üzere harekete geçer. 1996'da Şehrengiz dergisinin yayın hayatına girmesiyle kendini göstermeye başlayan bu hareket Neo-Epik Şiir hareketidir. Neo-Epik Şiir, ismini Hakan Arslanbenzer, Hakan Şarkdemir ve Murat Menteş'in Şehrengiz dergisinde ortak hareketi ve adlandırmasıyla alır. Bu şiir, aslında Ezra Pound, T. S. Eliot ve daha birçok Batılı şâirin öncülük ettiği modern epik şiirin İkinci Yeni'den sonra tekrar diriltilmesi çabasıdır. Fransızca "Neo" kelimesi Türkçede "Yeni" anlamına gelir ve Neo-Epik Şiir modern Batı epiğinin Türk şiiri üzerinden yeniden gerçekleştirilmesi çabasını güder. Neo-Epik Şiir, hareketin başladığı 1996'dan sonra farklı mecralarda, farklı isimlerle günümüze kadar varlığını sürdürür. Neo-Epik Şiir, 20. yüzyıl şiiriyle toplum adına hesaplaşmak üzere ortaya çıkar. 20. yüzyıl şiiri saf, mutlak ve soyut şiir peşinde koşarken epik şiir "anti-lirik", siyasi bir şiir kurma çabasında olur (Arslanbenzer, 2012:110). Neo-Epik modern Türk şiiri üzerine bir tespittir. Bu tespiti anlamak için Fikret-Akif-Nazım üçlüsünün şiirlerine bakmak gerekir. Türk edebiyatında Neo-Epik Şiir adıyla ortaya çıkan epik şiirler, ülkemizde yaşanan günlük hayatı, Ortadoğu ve İslam coğrafyasındaki sorunları ele alması bakımından yerlidir.

Hakan Arslanbenzer, Türk epik şiirinin tarihini Türkçe kadar eski görürken modern epik şiir veya Neo-Epik Şiir'i modern Türk şiiriyle yaşıt olarak kabul eder. İlk modern şâirimiz Namık Kemal, aynı zamanda epik, anti-konformist, muhalif bir şâirdir. Fikret ve Akif, Namık Kemal'in epik ve muhalif şiir anlayışını ilk zirvelerine taşırlar. Faruk Nafiz ve Nazım Hikmet, neo-epiğin bir sonraki kuşağı olarak Türk şiirinin o dönem için lirizme ayarlanmış ortamının görece ötesinde kahlrlar. 1930-60 dönemi, neo-epiğin tabiri caizse yeraltı hâline geldiği bir dönemdir. Bu lirizm zorlaması altında şiire başlayan ikinci Yeni şâirleri ise kendi ilk dönem yürüyüşlerini dahi bozarak 1960'ların ilk yıllarından itibaren epik yönü ağır basan, fakat İkinci Yeni'nin kendi icadı olan imgecilikten de hiçbir zaman tam olarak vazgeçmeyen, İsmet Özel'in deyişiyle "kıрма" bir şiire yönelirler. Bu şiir, 80'lerin gerileme ve içe kapanma ortamının gelişine kadar Türk şiirinin başrolünde olur. Ve üzerine 90'ların ortasına kadar fazla düşülmemiş, fazla düşünülmemiştir. O tarihlerde neo-epik hareketin başlatılmasının dayanağı, gerekçesi ve gereği budur. Hakan Arslanbenzer, Nefi'den Namık Kemal'e, Fikret ile Akif'ten Nazım'a, Faruk Nafiz'den Turgut Uyar'a, İsmet Özel'den günümüzün önde gelen neo-epik şâirlerine kadar çekilebilecek bir epik hat bulunduğunu, bunun Türk şiirinin atardamarı olduğunu tespit eder (Şengül 2016:112). Problem teori yapıp bir kenara koymak değildir. Asıl arzu edilen, Neo-epiğin kendini daha önceki örneklerinin kopyası olmayacak bir şekilde yeniden yaratmasıdır. Yeniden epik şiir yazmak kalıpsal ve geleneksel modellerin tekrarına düşmeme gereğini de barındırdığı ve bunun yanında kültürel ortamda 1990 ve 2000'lerde epik

şiir inandırıcılık sıkıntısı da yaşamaya yazgılı olduğu için, "yeniden destan" veya "neo-epik" ibarelerinin "yeniden" veya "neo" kısımları daha belirleyici olur.

Modern Türk şiiri Avrupalı muadillerinden farklı özelliklere sahiptir. Fransız şiiri dünya zevklerine yaslanırken İngiliz şiiri sınıf içi bireysel ilişkileri tanımlama çabasıdadır. Oysa Türk modern şiirinin merkezinde insan vardır. Neo-epik Türk şiiri insanın ne yapacağı üzerine değerlendirmelerini dil, söyleyiş ve kahraman tasarımı açısından Avrupalı muadillerinden farklı tasarlar ve yansıtır. Namık Kemal'le başlayan şiirde modernleşme ve siyasi şiir hep böyledir.

Epik şiir teknikleri

Şâirler çoğu zaman şiirlerinin temel karakterlerini kendilerine özgü teknik unsurlar yoluyla yansıtır. Şiirde bir resim çizme amacındaki şâir genellikle kurallı cümlelere yer verir. Aynı şekilde sinematografik ve teatral unsurlar, müzikal unsurlar da kurallı cümlelere ihtiyaç duyar. Bu cümleler belirli bir mantık örgüsü yoluyla kırılarak mısraları oluşturur (Özbahçe, 2013:184). Bu ve buna benzer birçok teknik unsur, bir şiiri diğer şiirlerden ayıran unsur olur. 1990 ve 2000 Kuşağı epik şiirini diğer şiirlerden ayıran şiirsel teknikler vardır. Bu tekniklerin tanınması, günümüz epik şiirini önceki dönem epiklerinden ve günümüzün diğer şiir türlerinden ayırmaya ve tahlil etmeye yarayacaktır. Uzun solukluluk, özellikle isimlerin kullanımı şeklinde sayıp dökmeçilik, fiil kullanımı, sert ünsüzler, parodi, günlük konuşma dilinin kullanımı, konular arası ani geçişler modern epik şiirin bazı teknik unsurlarıdır (Şarkdemir, 2008:46). Bu tekniklere dönüştürüm, yer değiştirmece, çapaklı ses, duru ses, düzdeğişmece, kapsamlama, analogi, tersevirme, ironi, yan yana koyma, abartma, saçma, yanılmaca ve yanlış kullanma gibi birçok şiirsel unsur dâhil edilebilir. Günümüz epik şiirini ayırıcı özelliklerden uzun solukluluk, parçalı oluş, fiillerin ve sert ünsüzlerin kullanımı, sayıp dökmeçilik, günlük konuşma dilinin kullanımı şiirlerin genelinin örgüsünde yer alır.

Epik şiirin ilk özelliği "uzun ve uzun soluklu şiir" oluşudur. Şiirin uzun oluşu onu tek başına epik kılmaz, fakat epik şiirin temel özelliklerinden biri onun uzun oluşudur. Meselesi olan anlatılacak bir konunun olması ve bu konunun bir anlatıcı tarafından anlatılması bu uzunluğun sınırlarını belirler. 1990 sonrası Türk epik şiirleri 50 ile 150 arası bir satır aralığında yazılır. 1990 ve özellikle 2000 sonrası epik şiirleri uzundur ve uzun soluklu epik şiir şeklindedir. Ahmethan Yılmaz'ın şiiri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. İkinci özellik "parçalılık tekniği"dir. Epik şiirler uzun şiirler uzun olduğu için konuyu dağıtma ve konudan sapma ihtimali belirir. Okuyucu için de uzun şiirler sıkıcı olabilir ve okuma eylemi tamamlanmadan sonlanabilir. Şâir bu sıkıntıyı şiirini bölümlere ayırarak giderir. Böylece anlamı kaybetme olasılığı bulunan uzun epik şiirler, konunun bölümlere ayrılmasıyla birlikte okunmama ve dağılma sıkıntısını asgari düzeye indirir. Epik şiir "fiiller" üzerine kuruludur. Uzun cümleler hep bu fiil kullanımının sonucudur. Fiiller epik şiire konuşma edası katar. Duygular, seslenişler fiiller yoluyla yansıtılır. Fiillerden türeyen fiilimsiler de bu yapının kurulmasına yardımcı olur. Fiiller, isim-fiiller ve sıfat-fiiller; aralarındaki geçişler nedeniyle uzun epik şiirin oluşmasını sağlar. Epik şiir, siyasal eleştiriyi ve çatışmayı içeren sert şiirdir. Bu sert içerik seslere de yansır. Alfabedeki "sert ünsüzlerin kullanımı" içeriğin epikleşmesine neden olur. Oysa duygulara hitap eden lirik şiir yumuşak ünsüzleri kullanır. Epik şiirde bir diğer teknik "sayıp dökme formu" tekniğidir. Epik şiir, birbiriyle ilintili isimler ve özel kavramları şiir içerisinde sıralayarak sayıp dökme formunu kullanır. Sayıp dökmenin kullanımı zihni kavramlar üzerinde sorgulamaya yönlendirir. Böylece bir nevi kaotik bir bakış açısı oluşturulur. Mısraların başında kelimelerin sürekli tekrar edilmesi leitmotifi konuyu erginleştirici bir tirad hâlini alır. Modern epik şiir sanatlı söyleyişe karşıdır. Açık, süssüz, "gündelik dili" kullanır. Konular da zaten hayatın içinden alınmıştır. Günlük konuşma dili bazen şiiri mısralı yapıdan uzaklaştırıp satırlı hâle de

dönüştürebilir. Günlük hayatı anlatan gündelik dil ayrıksı unsurların kullanımıyla parodileşme yolunu da tercih eder. Şâir bu aşamada, mizahı parodiden ve ironiden ayıran ölçütü tutmakta mükemmel bir dengeye sahip olmalıdır (Şarkdemir, 2008:51).

Californian Brasserie Restoran³ şiirinin neo-epik incelemesi

Ahmethan Yılmaz'ın Ankara İç Savaşında Üç Hainin Portresi ve Sokaklar Açmak kitaplarındaki şiirleri bilinçli ve muadil şiirlerden oluşur. Bu şiirler 1990 sonrasının epik duyarlılığının tutarlı ürünleridir. Yılmaz, şiirlerinin genelinde zulme rıza göstermeyen bir tavır sergiler. "2011'de yayımladığı *Sokaklar Açmak* adlı kitabında ise (şâir) deneysel-görsel denemelerini devam ettirmiştir. Çoğu zaman kelimeleri, işaretleri, mısraları ve harfleri birer görsel sembol olarak kullanan Yılmaz'ın şiiri hem içerik açısından hem de biçim bakımından postmodern kategoride değerlendirilebilir." (Ulaş ve Timur, 2016:1301). Sokaklar Açmak kitabında yer alan Californian Brasserie Restoran şiiri de onun deneyselliği denediği postmodern şiirlerinden biridir.

Californian Brasserie Restoran, anlatıcının konuyu diyaloglar üzerinden anlattığı bir metindir. Metnin başlığı, olayların dilimize ve kültürümüze uygun olmayan bir yerde geçeceğini gösterir. Anlatılacak olanlara daha başından tepkili bir yaklaşım vardır. "*orospu çocukları bu ihalede canımıza okuyacaklar*" mısrası zenginlerin mekânında insanların ve dilin bayağılaştığını gösterir. 'İstakozun bacağı kemirerek' sözünde 'istakoz' ve 'kemirerek' sözcükleri metnin devamına yönelik ipuçları verir. 'İstakoz' halka yabancı bir kavramdır. Bir kahraman olarak şâir, bu kelimeyi eleştirel tavırla kullanır. Çünkü 'kemirmek' daha çok hayvanlara özgü bir fiil olarak kullanılır. Sonraki mısralarda batan bir şirketin satın alınmasıyla ilgili konuşulduğu anlaşılmaktadır.

'**g e n ç 1 k a n i ş & y a ş l ı 1 f a r e**' ara başlığı olarak adlandırılacak mısra, 2000 Kuşluğu Türk şiirinin giriştiği deneysel çabaların sonucudur. Koyu harfler, araları boşluk bırakılarak yazılmıştır. Ayrıca belgisiz 'bir' sıfatı rakamla '1' şeklinde ifade edilerek dille oynama yoluna gidilmiştir. Rakamla '1' yazılması veya '&' işaretinin bağlaç olarak kullanılması postmodern anlatının sıradanlığa itirazı şeklinde okunabilir. Epik metinlerde söz sanatları dışlanmakla beraber yer yer bu sanatların kullanıldığı da olur. 'Kaniş' ve 'fare' sözcüklerinin istiareli kullanıldığı ileriki bendlerden anlaşılacaktır. Menüün aktarıldığı ikinci benddeki yemek isimleri, birçok insanın açlıkla mücadele ettiği günümüzde zengin sofrasına ve zenginlerin hayatına yönelik eleştiri maksatlı kullanılmıştır:

"kabakçiçeği gratenli kuşkonmaz,
karides ve havyar sosu ile
dil bahçına sarılı istakoz bacağı,
karışık sebzelerle birlikte
ananaslı çikolatalı şarlot, sumatra
kahvesi ve
yabani çilekler" (CBR, 39)

Modern epik şiirin bir özelliği de konular arası ani geçişlerdir. Parantez içerisinde koyu puntolarla yazılan mısralarda kanişler hakkında ansiklopedik (mufassal) bilgi verilir. Metinlerarasılığa başvuru bu mısralarda bağlamın dışına çıkıldığı gibi, epik şiirin ansiklopedik bilgi verme yolu tercih edilir. Fakat bu bilgi gereksiz değildir. İleriki aşamalarda bu bilgilere müracaat edilecektir. '*...evet evlat!...*' nidasıyla

³ Californian Brasserie Restoran şiirinin tamamı ek hâlinde verilmiştir.

başlayan bendde tekrar asıl konuya dönülür ve ticari ilişkiler ticaret dili üzerinden aktarılır. Zenginlerin maddi çıkar için gerçekliği kurban etmeleri "**hakikat değil de/yaratılan etki önemli**" mısralarıyla vurgulanır. Epik şiirlerin anlatıcısı vardır. 'Peçeteyle dudaklarımı silerek...' veya 'Pahalı dişlerini kürdanla kurcalayarak' mısralarında hem anlatıcının varlığı hissettirilir hem de 'pahalı dişler' tamlamasıyla, insanlığını gittikçe yitirecek olan bu kişilere yönelik eleştirel bir tavır takınılır. "...*demek ortaklardan biri küçük kızlardan hoşlanıyormuş ha!...*" mısrasıyla yavaş yavaş metnin yazılış gerekçesine ilerlenir. Bu patron camiasının iş ilişkileri arasında çirkef bir yaşam vardır ve toplantılarda bu konular dile getirilmektedir. Şâir, insanı alçaltan bu çirkef yaşamı,

"what honourable a dog!..

hem de bu yaşta...

demek viagra takviyesiyle..." (CBR, 41)

mısralarıyla ifşaya devam eder. Burada yabancı dil hayranlığının yanında 'what honourable a dog!.. (Ne şerefli bir köpek!..)' sözüyle köpekleşmeye doğru bir meyil sezilir. 'başka ne diyordum ben' mısrası konuyu tekrar alış verişe getirir. Zengin iş adamlarının dünyası anlatıcının malumudur ve anlatıcı bu yaşamı küçük kızların pazarlanması üzerinden eleştiriye tabi tutar. Şiirin "şu küçük kızlar meselesi diyorum..." mısrasında görüldüğü üzere özellikle patronların bir ihale yolsuzluğundan ve bu yolsuzluğu temin aracı olarak da küçük kızların patronlara peşkeş çekilmesinden söz edilir. Bu konu bilhassa 1990'lardan sonra başlayan ve hâlâ geçerliliğini koruyan yerli bir vakıdır. Konular arası geçişin çokça yapıldığı şiirde aşağıdaki mısralar bu konuları birbirleriyle bağlar:

"...ve işte böyle

sonra işini bitirdik sendikann

şirketin **ölümünü** hesaba katmazsak

dışarıdan da büyük kazanılacağını gösterdik

ve diyorum ki şimdi...

şu küçük kızlar meselesi diyorum...

biraz üzerinde dursak mı ne...

işe yarar mı dersin

bu ihalede" (CBR, 42)

Yukarıdaki bentte yer alan koyu kelimeler bir araya getirildiğinde "**sonra işini bitirdik ölümün**" şeklinde bir yargı ortaya çıkmaktadır. Anlatıcı burada hayatı her şeyin üstünde tutan zenginlerin ölümü öldürdüklerini sanarak kendilerini kandırdıklarını vurgulamaktadır. Şiirde kaniş ve fareye dair verilen ansiklopedik bilgilere devam edilir ve bu bilgilerin alındığı kaynak da "**ana britannica cilt XIII 345shf. / cilt VI 31 shf.**" şeklinde belirtilir. Bu şekilde postmodernizmin unsurlarından metinlerarasılığa başvurulduğu belirtilir. Kanişler ve farelere dair özellikler kafkavari bir yaklaşımla bu şiirin patronlarına atfedilir. Mufassal bilgi olarak fareye ait özelliklerin verilmesiyle patronlar fare gibi kemirgen bir hayvan olarak tanımlanır. Onlar, mazlum insanların hayatlarını kemiren yaratıklardır ve "**yeryüzünün bütün topraklarına dağılmış**"lardır. Lüks bir lokantada satıştan bahseden patronlar yavaş yavaş köpekleşmeye başlar ve konuşmaları gittikçe hayvani olur:

"...evet! hev hev!

hev! hev hev!

hev! hev! hev!

satış baskısıyla güç toplayıp hev! hev!
kopmayı gerçekleştirsek...
hev! hev! şey...buyurduğunuz gibi...hev! hev!
aslında... hev! hev! haklısınız...hev! hev!
evet! evet! hev! hev!
hev hev! evet! evet!

hev! hev! hev hev!
hev! hev!
hev! hev!
hev!
hev!
hev!" (CBR, 43)

Sonuç

Ahmethan Yılmaz, 1980'li yıllardan itibaren hikâye ve şiir yazar, fakat aynı kuşağın lirik ve duygusal özelliklerini taşımayan epik bir şâir olarak dikkati çeker. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan Neo-Epik Şiir anlayışı onun dünyaya bakışıyla uyumlu olduğundan şiirlerinde bu tarzı benimser. Önceden yazdığı şiirlerini 2000'den sonra yayımladığında ortaya "sorun"lar karşısında sorumlu, dönemin özelliklerine uygun olarak da deneysel ve postmodern özellikler taşıyan yeni şiirler çıkar. Onun temsilcilerinden biri olduğu *Neo-Epik Şiir*, yirminci yüzyıl şiiriyle toplum adına hesaplaşmak üzere var olduğunu iddia eder. Neo-epik şâirin maksadı dünyayı süslerinden arındırarak çıplak, hatta bazen bir şeyi iyice vurgulayabilmek için olduğundan bile çirkin göstermektir. Böylece dünyayı değiştirme gücüne sahip olamayan epik şâir, zihinleri değiştirebilecektir. Ahmethan Yılmaz'ın *Sokaklar Açmak* kitabında yayımlanan *Californian Brasserie Restoran* şiiri 2000'li yılların deneysel ve *Neo-Epik Şiir* tarzına uygun olarak yazılmıştır. Şiirde zengin bir mekânda, lüks yiyeceklerin bulunduğu bir sofrada şirket alm satımı üzerine sohbet eden insanların insan dışı tavırları eleştirel bir tavırla aktarılmıştır. Anlatıcı konumundaki şâir, masada konuşulanları 2000 Kuşağı'nın 'sorun'ları kendisine dert edinen modern kahraman edasıyla işler. Patronların makyavelist tutumları sonucunda isteklerine ulaşabilmek için partnerlerine küçük yaştaki kızları acımadan sunmaları, onları anlatıcının gözünde kemirgen farelere ve havlayan köpeklere dönüştürür. Bu sunumu gerçekleştirirken şâir, mazlumdan yana tavır alır. Şiir, teknik olarak da (post)modern şiirin özelliklerine uygun olarak epik ve deneysel şiirin bazı teknik özelliklerinden yararlanır. Sonuç olarak denilebilir ki son yılların güçlü şâirlerinden Ahmethan Yılmaz, etki üzerine kurulu, ibareleri okuyucu zihnini anlık yönlendirmelerle bir yerden alıp başka bir yere taşıyan güçlü bir epik şiire sahiptir.

Kaynakça

- Arslanbenzer, H. (2007). *Türk Şiiri 2006*. Ankara: Büyük Harf.
- Arslanbenzer, H. (2012). *Neo-Epik Şiir*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Arslanbenzer, H. (2013). *Üç Sütun: Şiir, Hikâye, Eleştiri*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Bingöl, U. ve Timur, K. (2016). Postmodern Şiir Nedir? *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 5(3), 1288-1304.

- Bowra, C. M. (1952). *Heroic Poetry*. London: Macmillan&Co. Ltd.
- Çetindaş, D. (2014). *Yeni Türk şiirinde Destan*. İstanbul: Ötüken.
- Özbahçe, O. (2013). *ANALİZ*. Ankara: Ebabil.
- şarkdemir, H. (2008). *Kahramanın Dönüşü Modern Epik şiir Üzerine*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- şengül, S. (2016). *Modern Türk Edebiyatında Epik şiir*. Van: YYÜ Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- şengül, S. (2019). *Ahmethan Yılmaz, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II*, http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=161c5c5ad51fcc884157890511b3c8bo.343032e784913b33, Erişim Tarihi: 21.05.2019.
- Üstübal, M. (2010). *Dirim Kurgu şiirde Polilektik Akış ve Heterotopya*. Ankara: Ebabil.
- Yılmaz, A. (2001). *Ankara İç Savaşında Üç Hainin Portresi*. İstanbul: Kaknüs.
- Yılmaz, A. (2011). *Sokaklar Açmak*. İstanbul: Foo Prodüksiyon.

EK:

CALİFORNİAN BRASSERİE RESTAURAN⁴

*"orospu çocukları bu ihalede canımıza okuyacaklar" diyor
istakozun bacağını kemirerek
"ama yine de
biraz ihtimamla dirilecek
bir şirket ölüsüne sahip olmak
ucuz olmasa gerek
bizim için bile"*

iş konuşuyorlar

g e n ç 1 k a n i ş & y a ş l ı 1 f a r e

menüde:

kabakçiçeği gratenli kuşkonmaz,
karides ve havyar sosu ile
dil bahçına sarılı istakoz bacağı,
karışık sebzelerle birlikte
ananashlı çikolatalı şarlot, sumatra
kahvesi ve
yabani çilekler

(... evet kanişler

suda rahat hareket eder

suda vurulan kuşları bulmada

usta bir tür olarak

geliştirilmişlerdi başlangıçta...)

*"...evet evlat!... başlangıçta
salınımının hızına ve yönüne hükmeden
bir sarkaç gibi
toplarken
ve boşaltırken elimizi
-kağıtların direncindeki tıkanmaya rağmen*

⁴ Ahmethan Yılmaz, *Sokaklar Açmak*, Foo Prodüksiyon, İstanbul, 2011, s.37.

...yani
endeks dengesizmiş gibi
göründüğünde bile
ve dışarıdan pek ilgisiz görünürken zaferimize-
çok iyi olduğumuzu
göstermeliyiz yine de...

...ve nasıl diyorlar şimdi
**"hakikat değil de
yaratılan etki önemli" diye ... "**

peçeteyle dudaklarımı silerek...

ve altı litre sıvıyı pompalayan bir yürek
millerce sinir
blöf yaparken
kontROLSÜZ bir iki seyirme dışında
mükemmel durumda

anlatıyor atılan adımları...
pahalı dişlerini kürdanla kurcalayarak

"...demek ortaklardan biri küçük kızlardan hoşlanıyormuş ha!...

ha!ha!ha!...

what honourable a dog!..
hem de bu yaşta...
demek viagra takviyesiyle...
başka ne diyordum ben!..
saklama kaplarındaki gelişmeler ve
şu yiyecek- tarım devriminden sonra
diyordum...

...ve işte böyle
sonra işini bitirdik sendikanın
şirketin **ölümünü** hesaba katmazsak
dışarıdan da büyük kazanılacağını gösterdik
ve diyorum ki şimdi...
şu küçük kızlar meselesi diyorum...

biraz üzerinde dursak mı ne...
işe yarar mı dersin
bu ihalede"

sırnaşarak kuyruğunu sallar... "hev!..hev!.."

evet (**kanişler...**

görünüşleri birbirine benzer

zarif ve uyumlu

sarkık kulaklarla

yaylanarak

emin yürürler

gösteri amacıyla da eğitildiler sonradan...)

...fareler

evet fareye dönecek olursak...

(...çok hızlı kaçabilirler dadanırlar ve ortak olurlar

yeryüzünün bütün topraklarına dağılmış

bu kemirgen

var olmalıdır

doğal dengeyi korumak için...

-ana britannica cilt XIII 345shf. / cilt VI 31 shf.-)

...ve gürültü çıkarmamaya çalışarak

geğirir fare

"...yemek nefisti de...

evet kahve... hafta sonları ata biniyorsun demek

klüpte..."

sevimli sevimli gerdanını kıvrarak

"...evet! hev hev!

hev! hev hev!

hev! hev! hev!

satış baskısıyla güç toplayıp hev! hev!

kopmayı gerçekleştirsek...

hev! hev! Şey...buyurduğunuz gibi...hev! hev!

aslında... hev! hev! haklısınız...hev! hev!

evet! evet! hev! hev!

hev hev! evet! evet!

hev! hev! hev hev!

hev! hev!

hev! hev!

hev!

hev!

hev!"*

* Őiirdeki *italik* ve **koyu** yazımlar Şiirin orijinaline aittir.

Toplumcu edebiyat bağlamında eleştirel gerçekçiliğin Türk edebiyatına uygulan(ama)ması

Secaattin TURAL¹

APA: Tural, S. (2019). Toplumcu edebiyat bağlamında eleştirel gerçekçiliğin Türk edebiyatına uygulan(ama)ması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 160-166. DOI: 10.29000/rumelide.580489

Öz

Türk edebiyatının en önemli sorunlarından birinin toplumcu gerçekçilerin kendi dışındaki edebi yönelimleri edebiyat dışı sayması olduğunu söyleyebiliriz. Hatta bu yadsımanın Marksist dünya görüşüne dayanan Toplumcuların kendi aralarında yaptıkları bazı tartışmalara da yol açtığı bilinmektedir. Öncelikle Toplumcu gerçekçiliğin temelinde toplumculuğun gerekli ve yeterli bir şart olduğu düşüncesinin bulunduğu unutulmamalıdır. Bir eserin sanat değerini sağlayan, Marksist bir dünya görüşünü içeren politik bir tavır ve buna bağlı olarak toplumdaki sınıf çatışmasını öne çıkararak ideal kahramanlar yaratmak ve nihayetinde işçi sınıfının zaferini ilan edecek olan sosyalist bir dünyanın romantik imgelerini üretmektir. Bu hususa özellikle ünlü Marksist kuramcı Georg Lukacs dikkat çeker. Her tarihsel dönemin bunalımların, yıkımların ve yeniden doğuşların çelişik birliğinden oluştuğunu belirten Lukacs, toplumcu olmayan Balzac'ın kralcı feodal Fransa'nın kusurlarını ve acımasızlığını görkemli bir dille anlattığına vurgu yaparak Eleştirel gerçekçiliğin temellerini atar. Lukacs'a göre Balzac ve Tolstoy gibi yazarlar, hakikate karşı duydukları arzu nedeniyle yaratmış oldukları karakterler ve olayları işlerken kendi dünya görüşleri ve inançlarıyla aykırı düşmeyi bile göze alarak estetiği de ihmal etmeden içtenlik ve dürüstlikle sosyal hayattaki adaletsizlikleri, eşitsizlikleri ve sömürüyü eserlerine yansıtırlar. Türk edebiyatında toplumcu gerçekçiler, dünya görüşleri nedeniyle dışladıkları Mehmet Akif, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarlarımıza ideolojik hasımlık yerine hısımlıkla bakabilseler, toplumcuların işlemiş oldukları temalara, sosyalist dünya görüşü ile olmasa da hiç de yabancı olmadıklarını görecektir. Toplumcu gerçekçiler yalnızca gerici olarak kabul ettikleri yukarıdaki isimler dışında Servet-i Fünun başta olmak üzere Garip ve İkinci Yeni şiiri hakkında da benzer düşünceler ileri sürmüşlerdir. Halbuki eleştirel gerçekçilik kuramıyla bakabilseler adı geçen yazarların toplumsal hayatta kendini gösteren bir takım eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri belki farkında bile olmadan eserlerine yansıtıklarını görebileceklerdir.

Anahtar kelimeler: Türk edebiyatı, toplumcu edebiyat, eleştirel gerçekçilik.

The disability of implementing critical realism to Turkish literature in the context of socialist literature

Abstract

It can be said that the one of the most important issues of Turkish literature is, social realists' consideration of the literary trends that are outside their own as non-literary. In fact, it is known that this negation causes some debates between the Socialists based on Marxist world view. Firstly it should be noted that, the idea of socialism which is necessary and sufficient condition takes place on

¹ Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), secaattintural@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-2923-6055 [Makale kayıt tarihi: 20.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580489]

the basis of socialist realism. The thing that provides an artistic value to a work is to create the ideal character by leading the class conflict in society and accordingly political attitude including Marxist world view and to produce the romantic imagery of a socialist world that would finally proclaim the victory of working class. Particularly, the famous Marxist theorist Georg Lukacs calls attention to this issue. Lukacs who states that each historical period is composed of the contradictory unity of the crisis, demolition and rebirths, lays the foundations of “critical realism” by emphasizing that non-socialist Balzac narrated the royalist feudal France’s defects and ruthlessness with a splendid style. According to Lukacs, while the writers like Balzac and Tolstoy handle the characters and the events they created because of their desire against the truth, perhaps without realizing they reflect the injustice, inequality and exploitation of social life honestly and faithfully by considering to be inconsistent with their worldviews and faiths without neglecting the aesthetic. If social realists could establish proximity to the writers like Mehmet Akif, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar that they exclude because of their worldviews instead of ideological antagonism, they would see that although that writers are not strangers to the themes socialists handle, although they are not with a socialist world view. Tanpınar’s “Huzur”, the impossibility of two young people’s love who are from different classes in Peyami Safa’s “Dokuzuncu Hariciye Koğuşu”, Mehmet Akif’s “Safahat” which concretizes completely with the society trouble and also Yahya Kemal’s sympathy of “poor and resigned” people are the mentioned examples.

Keywords: Turkish literature, socialist literature, critical reality.

Giriş

Türk edebiyatına baktığımızda Marksist estetik anlayışı ile hareket eden eleştirmenlerimizin toplumcu gerçekçilik dışında kalan her türlü sanat anlayışını reddettiğini söyleyebiliriz. Onlara göre bir yazar, “çökmekte olan kapitalizmi ve onun çürüyen kültürünü yansıtmakla kalmamalı, aynı zamanda yeni bir toplumu ve yeni bir kültürü yaratabilecek bir sınıfın doğuşunu da yansıtmalıdır.” (Moran 1994:49) Bu sınıf da tabii ki işçi sınıfıdır. Yalnız şunu unutmamak gerekir ki sanayi toplumundan çok tarım toplumu olan bir ülkenin yazarları doğal olarak işçi sınıfı yerine köylüyü eserlerinin merkezine koymak zorunda kalmışlardır. Bunun dışındaki eserlere ve yazarlara uygulanan dışlayıcı tavrın kaynağı tabii ki kuramın ana vatani olan Sovyetler Birliği’dir. 1934 yılında toplanan Sovyet Yazarlar Birliği’nin Birinci Kongresinde Jdanov, M.Gorki, Buharin, Karl Radek gibi isimler toplumcu gerçekçiliğin ilkelerini belirlemiştir. Bu da bir yazarın tarihi determinizm içinde toplumun kölelik çağından feodalizme, feodalizmden kapitalizme, oradan da sosyalizme ve nihayetinde sınıfsız bir toplum olan komünizme doğru geliştiğini kavramasıyla olur.(Moran 1994:49) Bunun için de yazarın özellikle proleter kimlikli olumlu tipler ya da başka bir deyişle kahramanlar yaratarak daima moral aşılama söylemlerinde bulunması adeta şart koşulmuştur. Bu tipten beklenen şunlardır: Politik erdem mükemmel bir temsilcisi olarak okurda saygı uyandıracak, okurun gıpta ederek benzemeye çalışacağı bir örnek olacak ve sosyalist devrimin başarılabilirliğini gösterecektir. Bu bir anlamda devrimci romantizmdir ve toplumculukla çatışmadığı ön görülür Yalnız bu noktada iki önemli sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi olumlu kahramanların tipik olmaktan yoksun ve gerçekçiliğe aykırı doğası, diğeri ise toplumcu olmayan bir yazarın toplumdaki eşitsizlikleri, adaletsizlikleri, sömürüyü görmezden geldiklerine dair inanıştır. İşte Marksist eleştirmen Georg Lukacs’ın “eleştirel gerçekçilik” yöntemi bu iki soruna bir çözüm arayışının sonucudur. Ona göre Balzac, Dickens, Stendhal ve Tolstoy gibi gerçekçi yazarlar sosyalist olmamalarına rağmen içinde yaşadıkları toplum düzenindeki bozukluğa gözlerini kapamamışlar ve kendi ideolojileri ne olursa olsun değişimin dinamiğini sağlayan tarihsel güçleri sezmiş ve eserlerine yansıtılmışlardır. Lukacs’a göre kapitalist toplumun çelişkileri bu yazarların eserlerinde

mevcuttur.(Lukacs 1984: 20) Lukacs'ın Marksist bir yazar olan Gorki'den çok aristokrasi hayranı Balzac'ı tercih ettiğini burada hatırlamak gerekir. Çünkü ona göre Balzac aristokrasinin çökmekte olduğunu görmüş ve yükselen bir sınıf olan burjuvazinin de kapitalist doğasının getirdiği bozukluk ve çelişkilerini sanat kaygısını hiç yitirmeden dile getirmeyi başarabilmiştir. Bu bir anlamda Lukacs'ın sanatı ikinci plana iten toplumlara yaptığı bir eleştiridir. O Marx ve Engels'in Balzac değerlendirmelerinden yola çıkarak bu büyük gerçekçilerin eserlerini yok saymak veya paranteze almak yerine, "eleştirel gerçekçilik" içinde değerlendirmiştir.

Türk toplumcu gerçekçilerinin Lukacs'tan daha çok Jdanov ve Gorki'nin temsil ettiği radikal-romantik sosyalist gerçekçiliğe yakın durduğunu belirtmiştik. Bu nedenle Mehmet Akif başta olmak üzere muhafazakâr diyebileceğimiz yazarlara uygulanan ambargonun nedenleri burada aranabilir. Safahat'ın toplum hayatını bir kamera titizliği ile nasıl yansıttığını, güçsüz, fakir insanların dertleri ile hemhal olmuş bir şairin portresini içerdiği herkesin malumudur. Ancak dünya görüşü nedeniyle toplumcu çevrelerin ondan uzak durduğu gerçeğini aynı derecede malumumuzdur. Onun şiirine tabii ki toplumcu gerçekçilik çerçevesinden bakıldığında bu karşı çıkışın nedenleri anlaşılabilir, ancak Lukacs'ın "eleştirel gerçekçi" yöntemi ile bakılabilsen Safahat içerdiği temalar itibarıyla toplumcularımız için örnek metinlerden biri olabilirdi.

Eleştirel gerçekçilik açısından ele alınmayan tek yazarımız tabii ki Akif değildir. Edebiyat tarihimizin bütünüyle yargılanarak hakkında verilen olumsuz hükmü biliyoruz. Divan edebiyatının halktan kopuk olduğu söyleminden tutun, Tanzimat yazarlarının politik bir edebiyat meydana getirmelerine rağmen sınıf çatışmasına bağlı ilerici bir görüşe sahip olamadıkları, Servet-i Fünûncuların ferdi ıstıraplarından halka bir türlü ulaşamadıkları suçlamaları burada hatırlanabilir. ²Hatta Türkiye'de sosyalist hareketin öncülerin den Hikmet Kıvılcımlı'nın Tefik Fikret'i burjuva şairi olarak nitelemesi ve şiirini gerici bir bakış açısına hapsedmesi söz konusu bu görüşün en önemli göstergelerindedir.(Oktay, 1986: 388) Halbuki Kıvılcımlı ve diğer sosyalist aydınlar meselelere daha sağlıklı bakabilseler Türk edebiyatı tarihinin diyalektik materyalizme uygun olduğunu görebileceklerdi. Çünkü her yazar içinden çıktığı sınıfın sözcüsü olmasa bile ideolojisinin taşıyıcısıdır. Dolayısıyla Divan şairi de hayatı yansıtmıştır ama kendi ideolojik gözlüğünü kullanmıştır. Toplumcu bir eleştirmen gözüyle bakıldığında Marx'ın bahsini ettiği feodal döneme uygun bir edebiyat anlayışını temsil etmiş oldukları tespitinin yapılması gerekirdi. Toplumcu bir eleştirmen ise o edebiyattan devrimci eserler beklemektedir. Kaldı ki Divan edebiyatının halktan kopuk olduğu görüşünün de sağlıklı bir hüküm olmadığını da söylemeliyiz.

Toplumcu bakış açısının beklentileri ile bakıldığında bütün bir dünya edebiyatına da aynı suçlamayı yöneltmek zorunda kalırız. Ancak biz konuyu dağıtmamak için Divan edebiyatının aristokrat yapısını vurguladıktan sonra Tanzimat sonrası edebiyatımızın da diyalektik materyalizme uygun bir biçimde orta sınıfla halkın kaynaştığı bir ortamda buluştuğunu söyleyebiliriz. Şinasi'nin sadeleşme vurgusu ve gazeteciliği, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın halk edebiyatını öne çıkarmaları ve politik-devrimci kimlikleri bir ara dönemin özelliklerini taşımaktadır. Toplum ve siyasal yapı değişirken edebiyat da bir anlamda bu değişimi yansıtmakla kalmamış sözcülüğünü de üstlenmiştir. Yani toplumcuların literatürüne uygun söylersek gerici değil ilerici bir tavır gösterilmiştir. Fakat onların Türkiye'de sol değil sağ ideolojiye kaynaklık etmiş oldukları ile ilgili yorumlar bunun tam tersi bir istikameti göstermektedir. Onların yöneten-yönetilen arasındaki çatışmayı sömüren-sömürülen ilişkileri içinde ele almamış olmaları da gericilikle suçlanmalarına neden olmuştur.

² Bkz. Kıvılcımlı, Hikmet (1978). *Edebiyatı Cedide'nin Otopsisini*. Çağrı, 2. bs.

Sosyalist çevrelerin Servet-i Fünûn'la imtihanı çok daha çetindir. Bir yandan seküler-dünyevi tavırları yönünden gözden çıkaramadıkları Servet-i Fünûn yazarlarını ferdi duyuş tarzları, halka uzak tavırları ve dilleri nedeniyle burjuva edebiyatı olarak kınarlar. Aslında burjuva oldukları için kınanmaları değil, diyalektik düşünceye uygun bir gelişim çizgisi olduğu için kendi dönemleri için ilerici sayılmaları gerekir. Nasıl ki Lukacs, Balzac'ta çöken bir sınıfın (aristokrasi) yerine yozlaştırıcı bir sınıfın (burjuva) gelişini haber veren bir söylemin ortaya çıktığını görmüş ve Balzac'ı bunu görebilmesi nedeniyle övmüşse, toplumcu gerçekçilerimizin benzer biçimde Halid Ziya ve Fikret başta olmak üzere o dönem yazarlarını eleştirel bir bakış açısıyla yorumlamaları beklenirdi.. Kıvılcımlı'nın Fikret portresi bunun tam tersidir. Sanayi devrimi geçirmemiş,,dolayısıyla işçi sınıfının ortaya çıkmadığı bir toplumda edebiyattan işçi sınıfının temsil edilmesini beklemenin diyalektik düşünceye uygun olmadığını söylersek sanırım abartmış olmayız. Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu ve Eylül gibi romanların bireyi öne çıkarması, bu sınıfın dünya görüşünün toplumsal sorunlara çare olamayacağı ve devrimci bir karakter taşıyamaması ilerici bir dünya görüşü olarak yorumlanamaz mı? O dönem edebiyatının melankolik tavrı ve dekadansı andıran görünüşü bu çaresizliğin göstergesi olarak yorumlandığında toplumcu bir eleştirmenin daha sağ duyulu hükümleri vermesini de beraberinde getirecektir. Servet-i Fünûn edebiyatı ekonomi-politik açıdan bakıldığında Türk toplumunda yeni ortaya çıkan burjuva sınıfının aynı zamanda topluma önderlik edemeyecek kadar "gerici", ama bu yönleriyle toplumcu söylemi kullanırsak kurtarıcı bir sınıf olan işçi sınıfını hazırlayacak karakteri barındırması bakımından da ilerici bir tavrı temsil ettiğini ancak eleştirel gerçeşçiliğin ışığında görülebilir. Bu dönemde egemen ideolojiyi doğrudan karşısına alarak politik bir tavır göstermesi açısından Fikret'in Kıvılcımlı dışındaki sosyalist çevrelerde kabul görmesi ise doğrudan doğruya "din"e bakışlarındaki benzerlikten kaynaklanır. Onun "Tarih-i Kadim", "Haluk'un Amentüsü" gibi şiirleri toplumcularımızın sempatisini kazanmasında önemli etkindir. "Sis" şiiri ise II. Abdülhamit muhalifliğinin doğurduğu duygudaşlık dolayısıyla toplumcularımızın çoğunluğu tarafından önemsenmiştir. "Verin Zavallılara gibi" şiirleri de toplumcu eleştirmenlerimizin Fikret miti için destekleyici metinlerdendir.

Toplumcu gerçekçilerimizin Cumhuriyet dönemi edebiyatını da benzer biçimde kuramdan yoksun olarak değerlendirdiğini görmekteyiz. Estetik değerden çok, Nazım Hikmet'i ayrı tutarak söylersek propagandaya varan güdümlü bir edebiyattan yana olan toplumcularımızın, Nazım Hikmet'in başarısız takipçileri olan 1940 kuşağı ve 50'li yıllarda iyice belirginleşen köy edebiyatı dışında bir yönelime sıcak bakmadıkları görülür. Onların o dönemde ortaya çıkan Garip şiirine yaklaşımları ise oldukça serttir. Hatta Garip şiirinin Nazım Hikmet'in temsil ettiği toplumcu edebiyata rakip olarak ortaya çıkarıldığını iddia ederek itibarsızlaştırma politikası güderler."(Oktay 1986: 416) Hapishane, kavga edebiyatının romantik bir söyleme büründüğü ve bir Nazım Hikmet mitinin yaratıldığı dönemde ortaya çıkan Garip şiiri aslına bakılırsa halkçı yönleriyle toplumculardan rol çalmış ve edebiyat dünyasına egemen olmaya başlamıştır. Garip şairlerinin halkın siyasal ve sosyal haklarından çok zevkine ve günlük dertlerine yoğunlaşarak egemen gücün sosyalist harekete karşı desteklediği bir araca dönüştükleri tezi başta Yalçın Küçük ve Attila İlhan olmak üzere dönemin sosyalist aydınlarının ortak kanısı olması bununla ilgilidir.Yalnız burada Attila İlhan'ın Nazım Hikmet'in ihmal etmediği estetik duyarlılığı taşıdığını ve dönemin toplumcularından kendini ayırmak için sosyal realist, toplumsal gerçeķçi gibi tanımlamalarda bulunduğunu hatırlamakta yarar vardır. (İlhan, 2004: 174) Attila İlhan buna rağmen gerek I. Yeni gerekse II. Yeni tartışmalarında toplumcu gerçekçilerden farklı şeyler söylememiştir. (Karaca, 2005: 129) Ece Ayhan'ın" Bir şiirin Demokrat Parti diktasına bağlanması gülünç sadece. Sorunlara hiç yaklaşmayışın insandaki anlatımı. Asım Bezirci ortaya attı galiba. Sonra Attila İlhan tekrarladı." sözleri bu gerçeğin bir ifadesidir. (Bezirci,1986:148) Ancak Attila İlhan benzer yorumlarda bulunsa da savunmuş olduğu "toplumsal gerçeķçilik" in "eleştirel gerçeķçilik" e daha yakın olduğunu söylemeliyiz.

Toplumcu gerçekçiler, benzer biçimde sosyal faydayı değil de bireyin sorunlarını işlemekle ve içeriğin yerine biçime önem vermekle suçladıkları II. Yeni'deki sosyalist izlekleri de görmezden gelmişlerdir. Gerek Garip gerekse II. Yeni şiiri ile olan ilişkileri farklı bir bildirinin konusu olacak kadar geniştir. Burada eleştirel gerçekçilikten daha çok, sanatın ne olduğu veya ne olması gerektiği ile ilgili ontolojik soruların ortaya çıkardığı kuramlar devreye gireceğinden biz toplumculuğun ideolojik olarak karşısında yer alabilecek olan bir metin olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur romanını eleştirel gerçekçilik bağlamında genel hatlarıyla ele alarak söylemek istediklerimizi somutlaştırmaya çalışacağız.³

Huzur, kültür, medeniyet ve bunların doğurduğu hayat şekilleri ve sanat anlayışını Doğu-Batı sorunsalı içinde ele alan bir romandır. Bir medeniyet değişiminin meydana getirdiği sorunlara geleneği yadsımadan çözüm yolları arayan bir aydının romanı olarak kabul edilen Huzur'un, yaşanan hayatın gerçeklerini, örneğin halkın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları, fakirliği en azından doğrudan anlatmayacağına ya da kuvvetli bir vurguda bulunmayacağına, bulunsa bile hocası Yahya Kemal gibi geleneksel bir tevekkül anlayışı içinde "fakir ama mutlu" insanlar portresi çizdiğini düşünen toplumcu gerçekçilerimiz, eleştirel gerçekçiliğin aynası ile bakabilseler romancının yaşanan hayata gözlerini yummadığını görebilecektir.

Tanpınar, Huzur'da Mümtaz'da Doğu-Batı ikilemi içinde bocalayan ve eşikte kalan bir aydının dramını, Türk-Osmanlı medeniyetinin adeta bir sentezi olan İstanbul'u ve onun getirdiği hayat şekillerini ise Nuran'da sembolleştirerek bir sanatçı romanı kaleme almıştır. Romanın bizce en dikkat çekici tarafı, Mümtaz'ın gerek kendi başına gerekse Nuran'la gezdiği İstanbul'u sanatçı muhayyilesinin hissiliği içinde ele alırken, birdenbire kendi deyişle zihni melekeleri de devreye girerek etrafına dikkat kesiliyordu: "Hakikat şuydu: Bin Bir Gece'deki eskicinin hikayesine benzeyen ikiz bir ömrü yaşıyordu" (s. 67) Aslında Tanpınar'ın bu tabirini iki anlamda ele almak mümkündür. İlki eleştirmenlerimizin çok sevdiği biçimde söylesen "eşikte kalmış bir aydın" profili, ama bize kalırsa ferdi duyguları ve aşkına teslim olmuş bir aydının vicdan azabını da gözden kaçırmamak gerekir. Mümtaz, romanda sağduyunun sesi olan İhsan'la konuşurken "kendisini devrin meselelerinden uzak olmakla suçlayan İhsan'a "iyi ama ben meselelerle meşguldüm"(s.357) dediğinde "Hayır sen yalnızca Nuran'la meşguldün" cevabını almıştır. Bu Mümtaz'ı mesuliyet sahibi bir aydın olmaya çağıran vicdanının sesidir aslına bakılırsa. Nitekim, "Huzuru, Nuran'da değil, içimde aramalıyım" (s. 379) diyen Mümtaz, topluma karşı vicdani bir sorumluluğunun bulunduğunu kavrayan bir aydına dönüşecektir. "Romanın özü, "hal"ın ar ettiği sefalet ve çözülmüş bir kültürün değerler anarşisi içinde bile ihtişamını koruyabilen bu geçmişin büyüünden kurtulabilen Mümtaz'ın ruhi büyüme süreci" olarak da yorumlanabilir. (Kantarcioglu 2008: 325) Mümtaz'ın roman boyunca bu ikilemi yaşadığı görülmektedir. Nuran'ı hatırladığı veya Nuran'la beraber olduğu anların anlatıldığı bölümlerde musikin, mimarının ve boğazın eşlik ettiği estetik ve masalımsı bir İstanbul atmosferinin yanında yaşanan zamanın getirdiği sosyal meselelere uzak olmayan bir Mümtaz görmekteyiz. Bu iki farklı bakış açısının Tanpınar tarafından başarıyla uygulandığını söylemek mümkündür.

Tanpınar, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesini anlattığı romanında bu savaşın halkın hayatında yol açacağı veya açtığı sorunlara adeta toplumcu bir yazar kadar dikkat kesilmiştir. İkinci Dünya Savaşı romanın adeta leitmotifidir. Aslında her şey onun etrafında örülmüştür. Bir aydın olarak savaşın politik-felsefi yanını ele alan çözümlemeler yapan Mümtaz'ın birdenbire acı bir gerçekle yüzleştiğini görüyoruz. O da savaşa gönderilecek olan halkın sefaletinin daha da artacağını görmenin dehşeti: "Kaç muharebe ile bu hale geldik? Muharebe olursa bu hamal askere gidecek! Ben de gideceğim! Fakat arada bir fark

3 *Huzur'un sayfa sayıları şu baskıdan alınmıştır: Tanpınar, Ahmet Hamdi (2013). Huzur. İstanbul: Dergah, 21. bs.*

var. Ben Hitler'i ve fikirlerini tanıyor ve kızıyorum. Fakat bu biçare bilmediği ve tanımadığı bir davaya karşı harp edecek.” (s.365) Suat'ın hayaletiyle, daha doğrusu diğer benliğiyle giriştiği münakaşada bu gerçeği ona bu kez de Suat hatırlatacaktır. “Hamalların, kahveci çıraklarının ve onların ailelerinin yani fakir fukaranın politik hesaplar ve çıkarlar peşinde ölüp gideceğine yapılan vurgu, Tanpınar'ın halkın meselelerine uzak olmadığının göstergesi olarak yorumlanabilir. (s. 417)Özellikle halkın temsilcisi olarak yorumlayabileceğimiz hamalın tasviri oldukça dikkat çekicidir.

“Yalnız başı omuzlarının üstünde değil de göğsünden çıkmışa benziyordu.....Hiç de Puget'nin devlerine benzemiyordu. Onlar gerilmiş adalelerin, bütün vücuttan akan kudretin ifadesidirler. Bu biçare ise sırtındaki yük tarafından yutulmuş.”(s. 364)

Tanpınar, burada adeta toplumcu gerçekçi bir anlayışla konuşuyor ve estetik gerçekliğe sığınmış bir aydın eleştirisi yapıyor. Mümtaz, İstanbul'un yalnızca Boğazdan ve onun şekillendirdiği hayat tarzlarından ibaret olmadığını, İhsan için hastabakıcı ararken fark etmeye başlamıştır. Tam bir realist sanatçı gözüyle etrafındaki manzaraya dikkat kesilen Mümtaz, yanı başında beliriveren sefaleti görür.

“Cüzama yakalanmış, onun tarafından iki yana sıralanmış evlerin duvarına kadar yer yer oyulan hasta bir yol ve çamaşır serili balkonları, dışarıya çıkmış cumbalarıyla hasta bir yolda uzanan harap evler .....” (s.69) Onun içindeki insanlar da hastalıklı olmalıydı: Kışın ne yaparlar? Nasıl ısınırlar? “(s 21)

Tanpınar, halkın fakirlik ve sefaletine dikkat çekerken elbette sosyalist bir dünya görüşünden hareket etmiyor, ancak eleştirel bir gözle söz konusu gerçeğe de gözlerini yumuyor. Yahya Kemal'in Koca Mustâpaşa” şiirinin başındaki şu mısralardan hayli farklı bir yaklaşım karşısında.

“Koca Mustâpaşa! Ücra ve fakir İstanbul
Ta fetihten beri mü'min, mütevekkil ve yoksul
Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada”

Tanpınar, hocasının fakirliği ve onun getirdiği sefalete katlanmayı dini ve geleneksel bir terminoloji içinde sabra, tevekküle, her türlü musibet karşısında şükretmeyi unutmayan insanların maneviyatını öne çıkaran yaklaşımının ötesine geçerek, “zevk”in ataleti ve çaresizliği de beraberinde getirebileceğine yaptığı vurguyla eleştirel gerçekçiliğe uygun bir yaklaşımda bulunmuş diyebiliriz. Yalnız burada Yahya Kemal'in yaklaşımının sosyolojik gerçekliğimize daha uygun olduğunu söylemek gerekir. Zaten toplumcu gerçekçilerimizin kabul etmek istemedikleri bu gerçeklik, sosyalist aydınlarımızın halkla bir bağ kuramamalarının temel nedenlerindedir. Onlar söz konusu yoksulluk ve çaresizlikten devrimcilik devşirmeye kalkışırken, devletin değil, halkın geleneğe dayanan söz konusu hayat algısının en büyük engellerden biri olabileceğini hesaba katmamışlardır.

Huzur'da Mümtaz İstanbul'un mahallelerinin ve içinde yaşayan insanların hastalığını ve sefaletini realist bir gözle dile getirirken aslında Yahya Kemal'den farklı düşünmez: “Devam etmesi gereken bu türküdür...Değişmeyecek olan, hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir..”(s 23)Romanda bir bakıma Yahya Kemal'i temsil eden İhsan da benzer şeyleri düşünür. Ölü kökleri atarak yeni bir insan yaratmaktan bahseden İhsan, ihtiyaçlara ve yaşama iradesine vurgu yaparak mazi ile bağını kesmeden, Batıya kendini kapatmadan hayatın içinden fıskıran bir yenilik peşindedir.(s. 99) Tanpınar'ı diğer yazarlardan ayıran en önemli unsur Tanzimat'tan bu yana düşünce ve edebiyat dünyamızın tartıştığı meselelerin çözümünün hiç de kolay olmayacağına, modernleşme maceramızın hem sağ hem sol ideolojinin ürettiği çözümlerinin bir takım çelişkileri de beraberinde getireceğine

yaptığı vurgudur. Onun tabiriyle söylersek muhafazakâr diye tabir olunan sağ kesim onu tam olarak anlamadı ama ondan faydalanmayı bildi. Bütünüyle sol düşüncüyü temsil etmediğini kabul ederek toplumcu gerçekçilerimizin ondan yeterince faydalandığını ise söyleyemeyiz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki geleneği yadsımadan yeni bir iş ahlakı, hayat şekli arayışı içinde olan Tanpınar, Dede Efendi, İtri, Hafız Post, Ferahfeza ayini, İstanbul'un seçkin semtleri, Boğaz ve onun getirdiği hayat şekillerinin arasına, halk kültürünü, hamalları, çıraklığa hapsolarak eğitim göremeyen çocukları, asker yolu gözleyen fukara kadınları, kısaca hasta diye tabir ettiği mahalle ve insanları da dahil ederek toplumcularımız için zengin bir malzeme sunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın adeta bir leitmotif, olduğu roman, savaşın her zaman ekonomik olarak güçsüz sınıflar üzerinde yaptığı tahribata dikkat çekmesiyle de eleştirel gerçekçilik içinde değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Bezirci, A. (1986). *İkinci Yeni Olayı*. İstanbul: Su.
- İlhan, A. (2004). *Gerçekçilik Savaşı*. İstanbul: İş Bankası.
- Kantarcıoğlu, S. (2009). *Edebiyat Akımları*. İstanbul: Paradigma.
- Karaca, A. (2005). *İkinci Yeni Poetikası*. Ankara: Hece.
- Kıvılcımlı, H. (1978). *Edebiyatı Cedide'nin Otopsis*. İstanbul: Çağrı.
- Lukacs, G. (1987). *Avrupa Gerçekçiliği*. İstanbul: Payel.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem.
- Oktay, A. (1986). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. İstanbul: BFS.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Huzur*. İstanbul: Dergah.

Amasya türkülerinde şehir imajına yönelik bir değerlendirme

Nezire Gamze ILICAK¹

Ş. Güzin AYDINALP²

APA: Ilıcak, N. G.; Aydınalp, Ş. G. (2019). Amasya türkülerinde şehir imajına yönelik bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 167-194. DOI: 10.29000/rumelide.580492

Öz

Şehirler medeniyetlerin beşiği olan yerleşim yerleridir. Her şehrin kendine ait bir yazgısı, kimliği ve insanların zihninde bir imajı bulunmaktadır. Şehir hakkında oluşan imaj; insanların o şehre bakış açısını belirlemekte, seyahatten yatırıma kadar pek çok farklı unsuru tetiklemektedir. Amasya Hitit, Roma, Selçuklu, Osmanlı gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Amasya Ferhat ile Şirin'in, hikmetli evliyaların, Osmanlı şehzadelerinin, tekke kurmuş âlimlerin şehridir. Şehirleri oluşturan halklar, kültürlerini farklı araçlarla diğer insanlara aktarmışlardır. Bu araçların belki de en önemlilerinden biri olan "türküler", sözlü kültürün benzersiz yaratımlarıdır. Millî kültürün izlerini yoğun şekilde taşıyan ürünler olan türküler, ortak bir hafızanın da göstergeleridir. Türküler aracılığıyla toplumun fikirlerine, kültürüne, yaşam tarzına, hatta siyasi düşüncelerine dair bilgi sahibi olmak mümkündür. Türküler sayesinde türkülerin yaratıldığı bölgenin tarihi geçmişi, bölgenin önemli şahsiyetleri ve yöneticileri nesilden nesile müzikle toplumlara aktarılmaktadır. Bu açıardan bakıldığında şehir kimliği açısından türkülerin önemli bir yere sahip olduğu yorumu yapılabilir. Bu çalışmada Amasya Belediyesi Kültür Yayınları tarafından yayınlanmış olan Amasya Türküleri kitabında yer alan 81 adet Amasya türküsü "şehir imajı"na yönelik olarak değerlendirilmektedir. Türkülerdeki şehir imajı ise Martinez'in geliştirdiği 9 şehir "imaj değişkeni" üzerinden yorumlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden "doküman incelemesi" ile yapılan araştırmada elde edilen veriler "betimsel analiz" ile raporlaştırılmaktadır. Çalışma, 81 adet Amasya türküsünde şehir imajını belirleyen unsurların nasıl verildiğini ortaya koyması açısından önem kaydetmektedir. Türkülerin meydana getirildiği zamanın genel şehir algısını anlamlandırmak açısından, bu verileri değerlendirmek gereklidir. Çalışmada türkülerle şehirle ilgili olarak aktarılan imajın artı ve eksi yönleri de ayrıca irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: İmaj, Amasya, türküler, şehir kimliği, şehir imajı.

An evaluation of the city image in Amasya folk songs

Abstract

Cities are the symbol of civilization. Each city has its own fate, identity and an image in the minds of people. The image about the city; it determines the viewpoint of people, triggers many different elements from travel to investment. Amasya is a city that has hosted many civilizations such as Hittite, Roman, Seljuk and Ottoman. Amasya is the city of Ferhat and Sirin, wise saints, the Ottoman princes, and the savant who founded the tekke. The peoples that create the cities have transferred

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), ngilicak@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1193-5384 [Makale kayıt tarihi: 12.03.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580492]

2 Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, (İstanbul, Türkiye), gilicak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1754-8529.

their culture to other people with different means. Perhaps one of the most important of these instruments, "folk songs" are the unique creations of oral culture. Folk songs, which carry the traces of national culture intensively, are also indicators of a common memory. Through folk songs it is possible to have knowledge about the ideas, culture, lifestyle and even political thoughts of the society. Thanks to folk songs / music, historical history of the region where folk songs were created, important figures and managers of the region are transferred from generation to generation. From this point of view, it can be said that folk songs have an important place in terms of city identity. In this study, 81 Amasya folk songs in the Amasya Folk Songs book published by Amasya Municipality Culture Publications are evaluated for the city image. The city image in folk songs is interpreted by Martinez's 9 city image variables. The data obtained from the research with the document analysis method were reported descriptively. The study is important in terms of revealing how the elements of the city image are given in 81 songs of Amasya. It is necessary to evaluate these data in order to make sense of the general city perception of the time when the folk songs were created. In addition, the positive and negative aspects of the image conveyed in relation to the city with folk songs are also examined.

Keywords: Image, Amasya, folk songs, city identity, city image.

1. Giriş

Ünlü Fransız düşünür/sosyolog ve medya teorisyeni Jean Baudrillard 21. yüzyıl dünyasında kavramların, gerçeklerin içinin boşaltıldığını iddia ederek Postmodern toplumun hipergerçeklik, sanal gerçeklik evresine geçtiğini iddia etmektedir. Bu yeni gerçeklik evrende "imaj" gerçekliğin yerini almıştır.

Ona göre Nevada'da çölün ortasında inşa edilen Las Vegas yapaylığı yüzünden simülasyon evrenini temsil etmektedir. Bu yeni reklam evreninde dünyanın en önemli anıtları temsili olarak yer almaktadır. Kişi çölün ortasında oluşu fikrini unutarak eğlenceyle örüntülü Vegas dünyasının içine hapis olmakta, göstergeler ve simülasyonun gerçekliğin yerini almasıyla en nihayetinde sembolik bir toplum ortaya çıkmaktadır.

Bu sembolik düzene bir örnek de Dubai'dir. Birleşik Arap Emirliklerini oluşturan yedi emirlikten biri olan Dubai, Arap çölü ile birleşik koca bir çölken, bugün ünlü mimarların tasarladığı devasa gökdelenleri, lüks otelleri, yapay parkları, eğlence merkezleri, dünyanın en pahalı arabaları, develerin üzerine binen robot jokeyleri, palmye adaları ile parlıtlı bir dünyaya kaçış vaat etmektedir. Burada da gerçekliğin veya hakikatin yerini semboller, imajlar almakta ve somut olan yerini sanal bir gerçekliğe bırakmaktadır.

Günümüzde imajlar algımızı yönlendirmekte ve bizlere yeni gerçeklikler sunmaktadır. Bu yeni gerçeklik düzeninden en çok etkilenen de medeniyetin beşiği olan şehirlerdir. İçinde bulunduğu toplumun kültürü ile biçimlenen şehirler bir sonraki nesile yaşanmışlıkları ve tarihi olayları aktarmaktadır. Şehri, şehir yapan ise insandır. İnsan faktörü olmadan şehir varlığından söz etmek mümkün değildir.

Tarım koşullarının elverişli olduğu Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Asya'nın güneydoğusu ilk yerleşme alanları olmuştur. Buralarda "tarım şehirlerinin" en ilkel temelleri atılmıştır. Ticaret, liman, idari, din, maden, sanayi şehirleri gibi farklı şehir türleri zamanla ihtiyaca göre hayat bulmuştur.

Şehirler bir ayna görevi olarak insanı ve insanın varlık sürecini, geçirdiği sosyo-kültürel değişimleri de yansıtmaktadır.

Peki, bu yansıtmada gerçeklik hangi düzeydedir? Ya da şehrin imajı aslında kendi gerçekliği ile ne kadar örtüşmektedir? İnsan duygularının en saf en katıksız temsillerden biri olan türküler; doğdukları, form buldukları şehrin imajını insanlara nasıl anlatmaktadır? Bu anlatımı gerçekleştirirken hangi söylemler kullanılmaktadır? Bu çalışmada evliyalar, şehzadeler diyarı, Türkiye Cumhuriyeti'ne yön veren genelgelerin yayınlandığı Amasya şehri, kendi bölgesinden doğan türkülerle şehir imajı ekseninde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın amacı Amasya şehir imajını, halk kültürü yapıtlarından olan türkülerle çözümlemektir.

1.1. Türkü türünün tanımı

Kamus-ı Türkî'de Türklere özgü şarkı anlamında "Türkî: An-asl Türklere mahsus lahnde şarkı, ale'l-ıtlak şarkı" (Sami, 1317, s. 400) biçiminde tanımlanan türkü; Türkçe Sözlük'te "Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume" (Türkçe Sözlük, 2005, s. 2021) şeklinde tanımlanmaktadır.

"Türkü", "Türk" sözcüğünün, Arapça nispet "î" si ile birleşmesinden oluşan "Türkî" teriminin Türkçeleşmiş biçimidir (Birinci, 1988, s. 673). Çobanoğlu'na göre, bugün "türkü" olarak söyleyip yazılan bu kelime eski cönk ve mecmualarda "türkiy" şeklinde dar ünlüyle söylenilmekte ve yazılmaktadır. Bu "türkiy" in daha önceki formu "türk ezgileri" veya "havaları" anlamında "türkküy" olmalıdır. Ancak arka arkaya gelen "kk" sesleri "y" sesinin daraltıcı tesirleriyle önce "türkiy"e, daha sonra da "türkî"ye dönüşmüştür (Çobanoğlu, 2009, s. 113).

Cevdet Kudret, "Türkü, kendine özgü bir ezgiyle söylenen, kavuştaklı bir nazım biçimi ve türüdür. (...) Türkü, bireysel ya da toplumsal bir üzüntüyü ya da sevinci anlatmak için söylenmiş; genellikle, ilk olarak kimin söylediği bilinmeyen, ortak (anonim) bir üründür." (Kudret, 1980, s. 295) demektedir.

Ali Yakıcı ise "Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcısı ve söyleyici kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icrası, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünlere türkü denir." (Yakıcı, 2007, s. 44) şeklinde tanımlama yapmaktadır.

Türküye yönelik pek çok tanım çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmakta ve türkü kavramı en kapsamlı şekilde açıklanmaya çalışılmaktadır. İnsanların duygularını, düşüncelerini yalın ve açık bir dille vermede türküler, birinci derecede öneme sahiptir. İnsanlar türküler aracılığıyla hem gündelik hayata yönelik dertlerini, acılarını anlatabilmekte hem de bu dertlerinden kurtulabilmektedir. Hatta çoğu zaman hoşça vakit geçirmekte ve eğlenmektedir. Neredeyse hemen her konuya yönelik türkü yakılmaktadır. Gurbet, ölüm, aşk, hasret, doğa, askerlik, doğal afetler, sosyal olaylar... türkülerin konusunu oluşturmaktadır.

Türküler, halkın dilinde dolaşarak farklı coğrafyalara yayılmaktadır. Mahallî hüviyet gösteren türküler, zamanla millî hüviyete de bürünebilmektedir. Göçler, gurbete iş için gidişler, savaşlar vb. bu millîleşmede zaman zaman rol oynayabilir. Farklı coğrafi bölgelere türkülerin yayılma sürecinde

türkülerin sözlerinde ve ezgilerinde bazı değişiklikler ortaya çıkabilir. Türküler, dolaştıkları diyarlar sayesinde değişime uğramakta ve gelişmektedir.

Türküler yakıldıkları yerdeki halkın hislerinin tercümanı olmuşlardır. Geleneklerin muhafazasını, toplumu etkileyen önemli olayların unutulmamasını türküler sağlamaktadır. İnsanların meydana getirdikleri ürünlerde o toplum yaşantısına, kültürüne yönelik “imaj” algısı da yer almaktadır. Bundan hareketle türkülerin de meydana geldikleri ve yayıldıkları coğrafyaya yönelik imaj algısını bünyesinde taşıdığı söylenebilir. Türkülerin içeriğinden hareketle şehir imajına yönelik bilgi edinmek ve değerlendirme yapmak da mümkündür.

1.2. Şehir imajı

Şehirler, bireylerin toplandığı bir toprak parçasıdır. Kültürel anlamda, sosyo politik anlamda birbirine benzeyen ya da benzemeyen bireyler; yaşamlarını şehirlerde sürdürür.

Yaşam biçimi bakımından şehirler benzer özellikler sergilese dahi, sahip oldukları tarihsel gelişim sürecinde, her birinin diğerlerinden farklılaşmasını sağlayan unsurları mevcuttur. Bu süreçte şekillenen bir farklılık olarak şehir kimliği görülebilmektedir (Peker, 2006, s. 25). Şehirler için kimlik kentsel altyapı, mimari, tesisler, sanat, şehrin sakinleri, politika ve ürünler ile ifade edilmektedir (Spio, 2011, s. 102). Bu kimlik unsurları şehir imajının şekillenmesine de katkı sağlamaktadır.

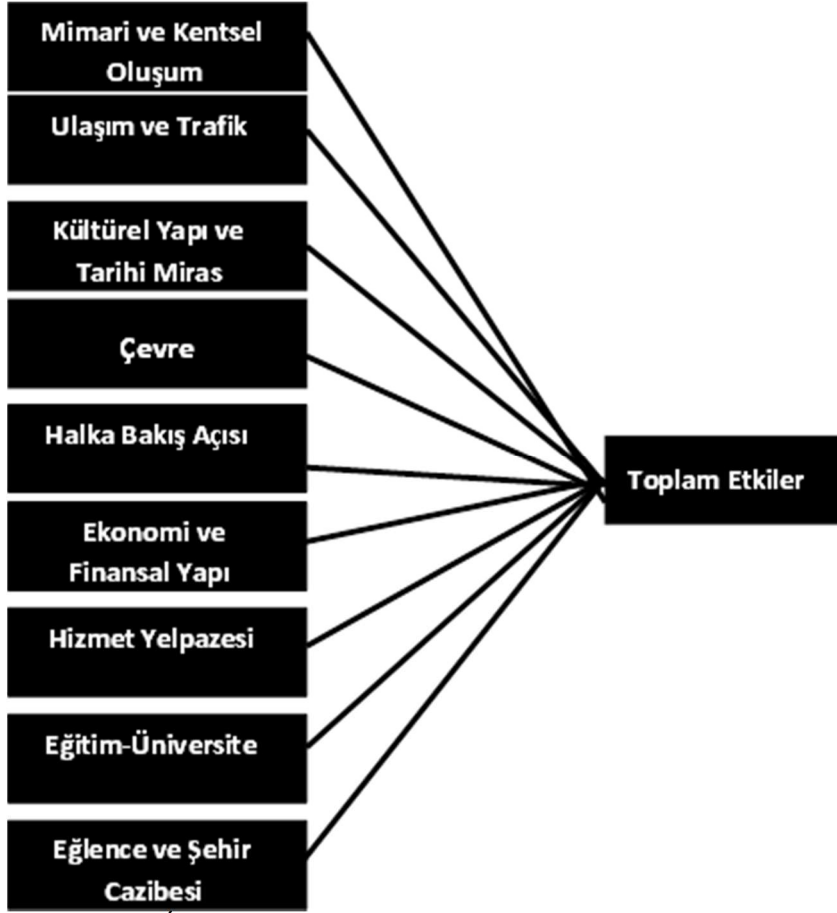
Şehir imajı; şehrin gelişmişlik düzeyi, kültürü, sanatı, mimarisi, eğlence olanakları vb. değerden oluşmaktadır. Tarihsel yapılar şehri çağrıştıran ürünler ve hizmetler kişilerin algılarını oluşturmaktadır.

Şehir imajı, şehir pazarlamanın en kritik ve en önemli noktasıdır. Uzun dönemli projelerde şehirler imajlarını stratejik imaj yönetimi ile yönetmeli ve şehrin imajı (1) Geçerli, (2) İnandırıcı, (3) Sade, (4) Çekici ve (5) Ayırıcı olmalıdır (Altunbaş, 2007: s. 161).

Bir şehrin imajının başarılı olabilmesi için benzer özelliklere sahip olan diğerlerinden farklılaşması gerekmektedir. Şehir imajı fikirlerden, inançlardan ve duygulardan oldukça etkilenmektedir. Şehir imajında asıl olan şehrin kendi gerçekliği ile uyuşmasıdır. Bu uyuşma sürecinde kişilerin şehir hakkında elde ettikleri bilgi ve çağrışımlar da oldukça önem teşkil etmektedir.

Bir şehre ilk kez gidecek bir kişinin o şehirle ilgili düşünceleriyle, şehre gidip geldikten sonra sahip olduğu deneyimler ve düşünceler tamamen farklı olabilir. Burada asıl olan şehir imajı ile daha sonra deneyimlenerek yaşanan şeylerin tutarlı olmasıdır. Şehirlerle ilgili imaj çok kısa bir süre içinde artıdaneksiye dönüşebilir. Pozitif bir imaj çok çabuk negatif olurken, eksi bir şehir imajını artıya döndürmek daha çok zaman alır, daha uzun ve zahmetli bir süreçtir. Bir şehirde meydana gelen terör olayı şehirle ilgili algıyı tamamen farklı bir yere sürükleyebilir.

Martinez, literatürde çok kullanılan şehir imajını 9 adet değişkenle sınıflandırmaktadır. Bu değişkenler “mimari ve kentsel oluşum, ulaşım ve trafik, kültürel yapı ve tarihi miras, çevre, halka bakış açısı, ekonomi ve finansal yapı, hizmet yelpazesi, eğitim-üniversite, eğlence ve şehir cazibesi” olarak yer almaktadır. Bu temel değişkenler, şehir imajına toplam etkide bulunmaktadır. Her biri şehrin farklı dinamiklerinin gelişmesine etkide ve katkıda bulunmaktadır.

Resim 1: Şehir İmajı Değişkenleri (Martinez, 2007, s. 344)

1.2.1. Mimarî ve kentsel oluşum: Bir Şehrin mimarisi Şehrin imajını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Farklı mimari yapılar Şehirle bütünleşebilmektedir. Bir Şehrin kendine özgü köprüsü, ibadet yerleri o Şehrin kişiler üzerindeki algısını tamamen değiştirebilmektedir. Evler, sokaklar, farklı yapılar mimari ve kentsel oluşuma katkıda bulunmaktadır. Mimarî yapılar, Şehrin imar edilmişlik seviyesini yansıtmakta bu da Şehrin gelişmişliğini göstermektedir. Mimarîyi meydana getirebilmek için belirli bir kültür birikimine, estetik bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Mimarî yapılar, meknların tarih ve kültürle irtibatını sağlayan unsurlarıdır. Kentler deta mimari yapılarıyla kimliklerini oluşurmaktadır.

1.2.2. Ulaşım ve trafik: Merak, bilinmeze karşı duyulan istek insanı yeni yerler keşfetmeye, bilinmedik yollar bulmaya teşvik etmektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte insanlar, amaçlarına erişebilmek için çeşitli yollar kullanmıştır. Karayolu, denizyolu, demiryolu ve havayolu gibi farklı yollar vardır. Bu yolların yapımı, bu yollarda kullanılan araçlar, bu olguları meydana getiren kültürün yansımasıdır. Geçmişte büyük Şehirlerde kullanılan kou, talika arabası gibi ulaşım araçları o Şehrin gelişmişliğini gösteren unsurlar olmuştur. Bundan hareketle ulaşım ve trafikle ilgili olguların geçmişten günümüze Şehir imajı için önemli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Havaalanı, otobüs, metro, tren, tramvay, toplu taşıma, araç yoğunluğu ya da araç azlığı ulaşım ve trafiği etkilemekte ve de Şehir imajını oluşurmaktadır. Rahat ulaşımı olan yerler her zaman cazibe merkezine dönüşebilmektedir.

1.2.3. Kültürel yapı ve tarihi miras: Kültür insanların sahip olduğu maddi ve manevi her şeydir. Bu yüzden kapsamı çok geniştir. Bir şehrin geçmişten aldığı değerleri, o şehirde yaşayan kişilerin dil, din, yemek, kılık kıyafetleri hatta yöresel takıları, yöresel müzikleri, etnik dansları hatta etnik grupları, farklı dinsel grupları, o şehre ait fuarlar ve de festivaller kültürel yapıyı oluşturmaktadır. Müzeler, kaleler de tarihi mirasa katkısı olan unsurlar olarak karşımıza çıkabilmektedir.

1.2.4. Çevre: Bir şehrin nerede bulunduğu, şehrin coğrafi ve jeopolitik konumu önemlidir. Şehrin fiziki yapısı şehre ulaşımı kolaylaştırmakta veya zorlaştırmaktadır. Bu tür durumlar insanların ruh dünyasına da yansımaktadır. Şehirde bulunan dağlar, şehrin içinden geçen ırmaklar, şehrin denize yakınlığı veya uzaklığı şehrin kültürel dokusunu etkilemektedir. Manzara ve iklim de kişinin o şehre duyduğu ilginin düzeyini farklılaştırabilmektedir.

1.2.5. Halka bakış açısı: Şehre gelen ziyaretçilerin o şehrin insanlarını nasıl algılandığı da şehir imajını etkilemektedir. Şehir halkının misafirperver olması, cana yakın olması ya da soğuk olması, yabancılara ilgili ya da ilgisiz olması, şehirde yaşayan kişilerin uzun ya da kısa olması, güzel ya da çirkin olması, güler yüzlü ya da donuk ifadeye sahip olması o şehrin algısını da farklılaştırmaktadır. Olumlu bakış açısı şehre değer katarken olumsuz bakış açısı ise şehre değer kaybettirmektedir.

1.2.6. Ekonomi ve finans yapısı: Şehir imajında şehrin kalkınmasına öncülük yapan mali yapı da önem teşkil etmektedir. Şehirde tarım, ticaret, hayvancılık ya da üretim ile oluşturulan ekonomik yapı o şehrin kendi dinamikleri ile şekillenebilmektedir. Ekonomik anlamda geniş bir üretim yelpazesine sahip olan şehirler daha çok tercih edilmekte, gelişmiş ekonomi aynı zamanda eğitilmiş iş gücünü, beyin gücünü de yanında getirmektedir. Bu da şehrin imajına artı katkılar sağlamaktadır.

1.2.7. Hizmet yelpazesi: Otel, hastane, restoran vb. hizmet yelpazesini oluşturmaktadır. İnsanlar hizmet yelpazesinin geniş olduğu şehirleri tercih etmekte ve buralarda kendilerini güvende hissetmektedir. Özellikle bazı şehirler başarılı araştırma hastaneleriyle ön plana çıkmaktadır. Hizmet yelpazesinin fazlalığı şehre olumlu bakış açısını pekiştirmektedir.

1.2.8. Eğitim-üniversite: Şehirde yaşayan şehir halkının okuryazar olması, eğitimi, entelektüel ve kültürel seviyenin yüksekliği o şehri cazip kılmaktadır. Şehirde üniversite olması o şehre olan ilgiyi arttırırken, eğitim seviyesi yüksek olan halk da şehrin genel yüzünü değiştirebilmektedir. Eğitim noktasında gelişmişlik suç oranını azaltmakta insanların bu tarz şehirleri tercih etmesini sağlamaktadır.

1.2.9. Eğlence ve şehir cazibesi: Eğlence mekânları, halkın eğlence için bir araya geldikleri yerlerdir. Eğlenceler belirli yerlerde yapılır ve farklı zevklere göre şekillenir. Açık ve kapalı eğlence mekânları bulunmaktadır. Mesire yerleri, su kenarları, çarşı, meyhaneler, kahvehaneler, kafeler şehirlerde bulunan eğlence yerleridir. Bu tarz mekânlar şehrin cazibesini arttırmaktadır.

1.3. Türkü ve şehir imajı

Türk kültürü; Türk milletinin dil, edebiyat, tarih, sanat, mimari, inanç, inanış, giyim-kuşam, yeme-içme gibi maddi ve manevi değerlerini, çeşitli gelenek ve göreneklerini içeren çok yönlü ve karmaşık bir yapıdır. Türküde, kültür öğelerinin hemen hepsinden izler bulunmaktadır. Bu bakımdan türkü, kucaklayıcı ve kapsayıcı bir kültür ögesi olma özelliğine sahiptir. Bu durum da türkünün önem ve değerini bir kat daha arttırmaktadır (Çevik, 2013, s. 15).

Anadolu'nun diğer özellikleri yanında coğrafi özellikleri türkülerde ortaya çıkar. Başgöz'ün ifadesiyle "Türkünün bize sunduğu vatan coğrafyasıdır. Öyle bir coğrafyadır ki onda hem binlerce yüzyıldır insan eli değmemiş temizliği ve doğallığıyla Anadolu'yu hem de en az bin yıldır halkımızın alın teri ve göz nuru ile değiştire geldiği toprağımızı buluruz." (Başgöz, 2008, s. 16).

"Türkülerin bir bölge, bir il, bir ilçe ya da bir köye mal edilmesinde türkünün doğuş yeri olması değil, icrası da önemlidir. Bir türkü hangi bölge, hangi il, ilçe ve köyde daha çok icra ediliyorsa, o coğrafyanın insanı o türküyle bütünleşmiş, dolayısıyla o türkü onlara mal olmuş demektir." (Arıoğlu, 2013, s. 315). Türkülerin ilk ortaya çıkış yeri önemli olmakla birlikte "türkü" türünün kendine özgü o birleştirici, bütünleştirici özelliği türküyü icra edildiği yerin ürünü kılmaktadır.

Türkünün birleştirici özelliği aslında türküyü derleyen kişinin algısı üzerinden o şehrin genel imajını da ortaya koymaktadır. Türküler halkın düşüncelerine ait ürünler oldukları için şehrin genel imajı, bu halk kültürü unsurlarına ilham kaynağı olmaktadır. Zaman zaman bir şehirle ilgili olumlu ya da olumsuz unsurlar ayrıca o şehrin varlık unsurları da türkülerle kavranabilmektedir.

Kucaklayıcı ve kapsayıcı bir kültür ögesi olan Türküler, ortaya çıktıkları şehrin imajının bir nevi temsilcileridir. Bu ürünler sayesinde şehrin imajı, halkın o şehri nasıl algıladığı diğer bireylere kolayca aktarılabilir. Bu çalışmada bu kapsayıcılıktan yola çıkılarak Amasya türkülerini üzerinden o dönemin şehir imajı çözümlenmeye çalışılacaktır. İmajlar zamana, olaylara, yaşanmışlıklara göre sürekli bir değişim geçirebilmektedir. Bu yüzden bu çalışma, "türkülerin yaratıldıkları dönemin şehir algısı üzerinden" yorumlanacaktır. Bu da çalışmaya sınırlılık katmaktadır.

1.4. Amasya şehrine ait genel bilgiler

Amasya, birçok şaire ilham olmuş, birçok hikâyeye konu olmuş, resimlere tuval olmuş bir şehirdir. Nice yiğitlerin yetiştiği, nice aşkların yaşandığı, nice eserlerin hayat bulduğu "manevi kandiller olan evliyaların" diyarıdır. Hitit, Frig, Kimmer, İskit, Med, Pers, Roma, Selçuklu, Danişmend uygarlıklarının vatan toprağı olan Amasya, büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun ise gözdesi olmuştur. 1386 yılında Şehzade Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra, şehir olarak daha da parlamış, şehzadelerin yetiştiği mabet olmuştur. Şehrin kültürel kimliğinin, imajının oluşmasına bu medeniyetler ve yaşanmışlıklar özellikle katkıda bulunmuştur.

İlim şehri, hikmet şehri, medreseler şehri olan Amasya; coşkun coşkun akan Yeşilirmak'ın üstüne üstüne gelen dağların şehridir. Pek çok şehirde uzakta olan dağlar, burada hemen yanınızdadır. Başınızı her kaldırdığınızda Pontus Krallarına ait Kral mezarlarıyla ölümlü olduğunuzu hatırlarsınız.

Karadeniz Bölgesi'nin orta bölümünde yer alan Amasya; kuzeyden Samsun, batıdan Çorum, doğu ve güneydoğudan Tokat illeriyle çevrilidir. Merzifon, Suluova, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Taşova, Göynücek olmak üzere 6 ilçesi, 22 beldesi, 348 köyü ve 220 mezarası mevcuttur. İlin toplam yüz ölçümü 569.000 hektardır (Amasya Valiliği, 2008, s. 11).

2. Yöntem

Bu çalışmada Amasya Belediyesi Kültür Yayınları Amasya Türküleri'nde yer alan 81 adet Amasya türküsü, Türkülerdeki şehir imajına yönelik olarak Martinez'in geliştirdiği 9 adet şehir "imaj değişkeni" üzerinden incelenmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden "doküman incelemesi" ile yapılan çalışmada elde edilen veriler "betimsel analiz" ile raporlaştırılacaktır.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem Best (1959, s. 118) tarafından “mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi” olarak tanımlanmaktadır (Akt. Karasar, 2017, s. 230). Doküman analizinde dokümanlar incelenmektedir.

Elde edilen veriler “betimsel analiz” ile sunulmuştur. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 224). Araştırmacılar tarafından yorumlanan veriler, doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve değerlendirilmiştir.

2.1. Sınırlılık

Bu çalışma Amasya Belediyesi Kültür Yayınları Amasya Türküleri’nde yer alan 81 adet Amasya türküsü ile sınırlıdır. Kitapta derlenen 81 adet Amasya türküsü üzerinden değerlendirme yapılmıştır. İmajlar zamana, olaylara, yaşanmışlıklara göre sürekli bir değişim geçirebilmektedir. Bu yüzden bu çalışma, “türkülerin yaratıldıkları dönemin şehir algısı üzerinden” açıklanmaktadır. Bu da bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Bulgular

Çalışmada 81 adet Amasya türküsü “şehir imajı”na yönelik olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda sadece 39 türküde şehir imajını ifade edecek bilgilerin varlığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada ortaya çıkan bulgular şunlardır:

2.2.1. Mimari ve kentsel oluşum

Sultan Beyazıd’a vardın mı?	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 65)
Kız evinde çardak var	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 83)
Evleri yol üstüdür	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 97)
Galenin ardına ekeller darı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 98-100)
Kale’de karşılaştım	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 127)
Dar sokaktan yar geldi	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 101)
“Kuş Köprü” başının gülleri	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)
“Üçler Köprü” de durma	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)
“Alçak Köprü” bu mudur?	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)
“Tahta Köprü”yü sel aldı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)
“Hükümet Köprü” taşı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)
“Çağlan Köprü” çalan	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)

Amasya türküleri incelendiğinde şehrin imajını oluşturan mimari ve kentsel oluşum öğeleri ortaya çıkmaktadır. Türküler dönemsel bir tabloyu ortaya koyarken, bu öğelerin bugün bile şehrin kimliğinin önemli parçaları olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkülerde şehrin mimari ve kentsel oluşum öğelerini Amasya'nın kalesi, camileri, köprüleri kendine özgü evleri, dar sokakları oluşturmaktadır.

Sultan Beyazıt Camii

Amasya evliyaları ile ünlü bir şehir olduğu için şehirde ibadet mekânları mimari açıdan da önem kaydetmektedir. Bu yerler halk için saygı duyulan mekânlar olması nedeniyle şehir imajı algısını şekillendirmektedir. Şehir irili ufaklı birçok cami ile ünlüdür. Amasya'nın mimarisinde şehirle bütünleşen önemli yapılardan biri Sultan Beyazıt Camii'dir. Bu cami Amasya'da Sultan II. Bayezid adına XV. yüzyıl sonlarında yaptırılan külliye'dir. Cami ve külliye yapısı Yeşilirmak'ın kenarındadır. Cami, kompleks bir yapıdır medrese, imaret ve tabbaneden oluşmaktadır. Beyazıt Camii, bir dış avlunun ortasında tüm ihtişamıyla yer almaktadır.

Ters T tipli plana sahip cami, iki büyük kubbe ve yanlardaki üçer küçük kubbeden oluşmaktadır. Yapıda malzeme olarak taş, tuğla, mermer ve çini kullanılmıştır (Batır, 2014, s. 123).

Amasya'nın kalesi

Amasya denince akla gelen ilk mimari yapılardan birisi muhteşem görünümü ile Amasya Kalesi'dir. Türkiye'nin en görkemli kaleleri arasında yer alan kale, Amasya il merkezinin kuzeyini kaplayan Harşena Dağı üzerinde bulunmaktadır. Amasya Kalesi, Harşena Kalesi adıyla da bilinmektedir. Eski Tunç Çağına kadar uzanan kalenin görsel dokusu Helenistik Çağdan, Osmanlı Dönemine kadar uzanan bir sürece aittir. Persler, Romalılar, Pontus ve Bizanslıların egemenlikleri döneminde saldırıya uğrayan Amasya Kalesi, yüzyıllar içinde yıkılmış ve her seferinde yeniden inşa edilmiştir. Kalede sarnıçlar, su depoları, Osmanlı dönemine ait hamam kalıntıları bulunmaktadır. Ayrıca Helenistik Dönem Pontus Krallarına ait kaya mezarları ziyaretçilerin ilgisini özellikle çekmektedir.

Kalenin yapısı topografik yapıya göre şekillenmiştir. İnşa edildiğinden beri birçok uygarlığın tamiratları ve yeni eklemeleriyle kale kullanılmaya devam edilmiştir. Pek çok seyahatnamede Amasya Kalesi'ne yönelik izlenimler de yer almaktadır (Dönmez, 2014, s. 29).

Amasya'nın köprüleri

Amasya'nın "sıralı gelinleri" olarak ifade edilen köprüler, türkülerin sözlerine de konu olmuştur. Yukarıdaki bulgulardan da anlaşılacağı üzere yaratıldıkları dönemin mimari yapısını ve şehir imajını ortaya koyan Amasya türkülerini, eşsiz şehir köprülerine sürekli göndermeler yapmaktadır. Türkülerde sözü geçen köprüler, Amasya'nın mimari zenginliğine de örnek oluşturmaktadır.

İltekin (Çağlayan) Köprüsü

1076 yılında Danişmend emirlerinden İltekin Gazi tarafından, daha önce orada bulunan bir köprü temel alınarak yaptırılmış köprüdür. Tuğla hatıllı kesme taştan almaşık bir örgü gösteren 70 m. uzunluğundaki köprü'nün altı geniş açıklığı tuğladan yuvarlak kemerlerle geçilmiş ve ayaklar batı yönünde mahmuzlarla donatılmıştır (Çolaker, 2014). Yapıldığı dönemde, Amasya'nın kuşatılması için gerekli olan askeri gücün ulaşımını kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Alçak Köprü

Alçak Köprü, Kale ve çevresini Yeşilirmak'ın karşı kıyısına bağlamak üzere Roma döneminde inşa edilmiştir. Köprünün ayakları düzgün kesme taşlarla dört yüksek kemer oluşturacak biçimde inşa edilmiştir (Zengin vd., 2014, s. 14).

Yoğun yağışlar ve seller yüzünden köprünün ayakları, zaman içinde Yeşilirmak'ın içine gömülmüştür. Köprünün kemerlerinin sadece üst kısımları görünür kalmıştır. Kemerlerin üzerindeki köprü tablası da su yüzeyine yaklaştığından halk bu köprüye "Alçak Köprü" demiştir. Köprü için sürekli güçlendirmeler yapılmıştır, böylece köprü günümüze kadar ulaşmıştır.

Kuş Köprü/Künç Köprü

Amasya Merkez'de, Yeşilirmak üzerinde iki mahalleyi birbirine bağlayan Künç Köprü (Kuş Köprü) Selçuklu zamanından kalma bir tarihi eser niteliğindedir. Köprünün en bilen özelliği üç büyük ayağı birbirine bağlayan hemen hemen aynı büyüklükteki kemerleridir. Yapımında kesme taş ve tuğla kullanılan Künç Köprü'nün ayaklarının nehrin akış yönüne bakan batı bölümlerinde, köprünün kuvvetli su akıntılarına dayanabilmesine yardımcı olan biri köşeli, diğerleri yuvarlak biçimli sel yarımları bulunmaktadır.

Hükümet Köprüsü

Evliya Çelebi'nin Kale'nin batı yönünde bulunan Sergiz Kapısını şehirdeki Garibler Camii'ne bağladığını söylediği bu köprü, Hükümet Konağı civarında olup aslında Helkis Mahallesi'nde oturanların bu köprüyü kullanmaları dolayısıyla bu isimle anılmıştır. İlk hali ahşaptır ve birçok kez sel sularına maruz kalmıştır. Pek çok kez yeniden inşa ettirilmiştir. Betonarme olarak yapılmıştır (Urak, 1994, s. 507). Hükümet Köprüsü sadece yayalara hizmet vermektedir.

Tahta Köprü

Bütünüyle ahşaptan yapılan köprünün taşkın ve zelzelelerden yıkıldığı anlaşılmaktadır. Özgün kâgir köprünün ise nasıl olduğunu bilmemiz mümkün değildir. (Urak, 1994, s. 506-507).

Amasya'nın yol üstü evleri dar sokakları

Geleneksel Osmanlı evinin bütün mimari özelliklerini Amasya evlerinde görmek mümkündür. Amasya'nın tarihsel yaşanmışlıkları ile uyumlu olan evler kırma ya da beşik çatı üzeri, oluklu kiremitle örtülü bir biçimde düzenlenmiştir. Evler genelde bitişik nizamda, bodrum üzeri tek kat ya da iki katlıdır. Türkülerde Amasya'nın evlerinden bahsedilmektedir. Bu evlerin mimari yapısı şehrin imajını da etkilemektedir. Amasya etrafı dağlarla çevrili bir şehir olduğu için yerleşim alanı olarak da oldukça dardır. Bu yüzden evler bitişik nizamdır. Dar sokaklar da yol üzerine yerleşen evler Amasya'nın kimliği ile bütünleşmektedir.

Amasya türkülerinde mimari ve kentsel oluşuma yönelik unsurları bütün canlılığıyla görmek mümkündür. Amasya iline hiç gelmemiş, bu şehre yönelik hiçbir malumatı olmayan herhangi bir kişi bile bu türkülerden hareketle şehrin mimari yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmektedir.

2.2.2. Ulaşım ve trafik

Karayolu, denizyolu, demiryolu ve havayolu gibi farklı yollar vardır. Havaalanı, otobüs, metro, tren, tramvay, toplu taşıma, araç yoğunluğu ya da araç azlığı ulaşım ve trafiği şehir imajında ulaşım ve trafik değişkenini oluşturmaktadır.

Yapılan çeşitli ulaşım yolları, mekânsal değişimler yarattığı kentlerde kapladığı alan ve istihdam ettiği nüfus bakımından önemli bir şehirsal fonksiyona sahiptir. Bazı araştırmacılar bu gibi özellikleri sebebiyle ulaşımı, kalkınma ve küreselleşmenin en önemli etkenleri arasında göstermektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1999: s. 590, 595).

Büyük şehirlerde yaşamın önemli bir parçası olan trafik, ister istemez meydana getirilen yaratımlara yansımaktadır. Trafik olgusu bu tarz ürünlerde genelde yoğunluğuyla, kalabalıklığıyla, kazalarıyla yani aslında olumsuzluğuyla yer almaktadır. İncelenen türkülerde ulaşım ve trafik ile ilgili bilgilere rastlanılmamaktadır. Bundan hareketle Amasya şehrinde, büyük şehirlerde görülen trafik ve ulaşım kargaşasının bulunmadığı yorumu rahatlıkla yapılabilir. Sonuçta bu kent; trafik denildiğinde ilk akla gelen Moskova, Bangkok gibi şehirlerden biri değildir. Seçilen türkülerde yönelik sınırlılığının olması da ulaşım ve trafiğe yönelik malzeme çıkmamasına neden olmuş olabilir.

2.2.3. Kültürel yapı ve tarihi miras

Keşkeği vur fırına	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 151)
Bahçelerde bamiye, bayıhyom yemeye	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 71)
Bamyalar dizim dizim	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 127)
Bulguru kaynatırlar	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 46-47)
Ocağında közüm var	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 74)
Ocaktaki aşından	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 74)
Çay, şekeri bol eyleyin	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 93)
Çay içtim bardağından	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 127)
Amasya'da bardak var	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 83)
Bağa varıp yakak semaveri	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Semaveri halleyleyin	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 93)
Yan, semaver, can semaver	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 93)
Hüner senin ey semaver	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 93)
Semaveri alıştırın	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 93)

Semaverin musluğu var	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 93)
Evliyaya adak var	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 83)
Amasya'da şu Akbilek	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Hızırpaşa'da Kurtboğan	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Pir İlyas'a üç mum yaktım	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Büyük evliya Serçoban	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Dua ettim Halkalı'ya	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Camide Şeyh Zekeriya	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Hızır, İlyas'la halleşir bu ilde	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Uzun fistan içinde	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 84)
Kınalı gelin sırmalı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 78)
Kızlar giyer bindallı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 142-143)
Bindallı kesip, sarmalı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 78)
Bir a'sam var, bir de abam	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Al geyer, pul geyer akşamüzeri	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 98-100)
Yemenimin yeşili	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 97)
Yemenisi çatmalı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 79)
Kemeri bel üstüdür ey!	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 97)
Sırma kemer belinde	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 75)
Sürmeli gözleri süzülsün	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 79)
Altun yüzük elinde	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 75)
Altını bozdurayım	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 112)
Abrul beşte kınasını yakalım	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Kınalı gelin gel bana	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 78)
Kınalı gelin kop da gel	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 78)

Kızım kınan kutlu olsun	(zbakır & Snbl, 2007, s. 114-116)
Eli kolu kınalı da, yar yar	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 112)
Kınalar yakmış eline	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 114-116)
İşlemeler işledin mi oy oy	(zbakır & Sünbül, 2007: s. 73)
İşlemeler tel tel oldu yar oy	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Cehiz sandığıma doldu oy oy	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Mor bohçeni kap da gel	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 78)
Sana dnrc yolladım yar oy	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Baban başlığı yüz alır oy oy	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Yüz bin başlığı nederim yar oy	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Kaçırsan ben giderim oy oy	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Himmet etsin yavruma, ninni	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Kundak sardım dualarla	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Ferhat yazmış büyük aşkı taşma	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Şirin diye dağ seslenir bu ilde	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Kız evinde çardak var	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 83)
Halı, kilim dokuya	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 91)

Amasya Şehri türkülerinde, kültürel yapı ve tarihi mirasla ilgili olarak Şehir imajı kapsamında değerlendirildiğinde bazı kültürel ögelere hl sahip olduğu bazı değerlerin ise zamanla etkisinin azaldığı görülmektedir. Türkülerde Amasya'nın evliyelerinden, elmasından, Ferhat ile Şirin'inden, keşkek ve bamya yemeğinden, semaverle çaya olan tutkunluklarından kına yakma geleneğinden bahsedilmektedir. Günümüzde de bu değerler Şehrin kültürel imajını oluşturmaktadır. Türkülerde kültürel ögeleri içinde yer alan fistan, bindallı, aba, yemeni, kemer, çeyiz, bohça, dnrc, başlık parası, kundak sarma, halı-kilim dokumanın geçmişte Şehrin imajını etkilerken günümüzde bunların etkisini azaldığı görülmektedir.

Ferhat ile Şirin

Boratav, Ferhat ile Şirin hikyesini Arap-Acem klasik edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş hikyeler sınıfına dhil ederken (Boratav, 1984, s. 18); Elçin, hikyenin İnan-Hint kaynağından geldiğini belirtmektedir (Elçin, 2004, s. 445). Hüsrev  Şirin adıyla da bilinen bu hikye divan edebiyatında mesnevi formunda işlenmiştir. Hikye, halk edebiyatında Ferhat ile Şirin adıyla anılmıştır (Pala, 1995,

s. 185). Ferhat ile Şirin hikâyesi Orta Asya, İran, Azerbaycan ve Balkan ülkelerinde bazı yöresel değişikliklere uğrayarak anlatılan bir aşk hikâyesidir.

Hikâye çok sevilmiş ve farklı coğrafyalarda anlatılmıştır. Amasya denince akla gelen ilk kültürel öğelerden biri ünlü âşıklar Ferhat ile Şirin'dir. Nesilden nesile anlatılan bu halk hikâyesi yöre halkı ile âdeta bütünleşmiş, Amasya'nın Harşena Dağı bile Ferhat Dağı olarak anılmaya başlanmıştır. Leyla ile Mecnun, Aslı ile Kerem, Ferhat ile Şirin gibi isimler insanlar için aşkı, aşkın engel tanımazlığını ve aşkın gücünü temsil etmiştir. Amasya türkülerinde de âşıklar, Ferhat ile Şirin'e sürekli göndermelerde bulunmaktadır. Ferhat'ın Şirin'e duyduğu aşk, bu uğurda yaptıkları ve acıklı akıbeti yüzyıllardır farklı formlarda anlatılmaktadır. Bu trajik aşk öyküsü şehrin aşk ile temsil edilmesini ve âşıklar şehri olarak ünlenmesini sağlamıştır.

Keşkek

Yemek bir kültür ögesidir. Yemeklerin çoğu kendi bölgelerine özgüdür. Yemekler yapıldıkları şehirlerin imajı ile de birleşebilmektedir. Keşkek yemeği düğünler başta olmak üzere sünnet törenlerinde, bayramlarda, yağmur duası gibi pratiklerde yani toplumsal katılımın fazla olduğu törenlerde yapılmakta ve dağıtılmaktadır. Toplumsal aidiyetin pekiştirildiği bu tarz törenlerde keşkek, maddi varlıktan çok somut olmayan bir kültür varlığı şeklinde algılanmaktadır.

Amasya'nın keşkek yemeği çok önemli bir kültür ögesidir. Amasya türkülerinde de bu yemek karşımıza çıkmaktadır. Amasya keşkeği et ve buğdayla çömlerle uzun süre pişirilerek yapılmakta, haşlandıktan sonra tel tel ayrılan et ve buğday, tahta bir tokmak ya da tahta kaşık yardımıyla iyice dövülmektedir. Toplumaya yönelik özel günlerde yapılması tercih edilen keşkek, yöresel Amasya mutfağının vaz geçilmezlerinden biridir.

Bamya yemeği

Amasya bamyası özellikle kurutmalık olarak kullanılan bir bamya türüdür. Amasya yöresinde yaygın olarak yetiştirilmektedir. Bu bamyaya halk arasında çiçek bamyası da denilmektedir. Açık yeşil bir renge sahip olan bamya tam gelişmeden çiçek açtıktan sonra hasat edilmektedir. Bamya yemeği şehrin vazgeçilmez yemeğidir. Türkülerde bamyanın Amasya ile bütünleştiği görülmektedir.

Bulgur

Osmanlı mutfağında da kullanılan bulgur, pilav dışında çorbalarda hatta dolma içinde kendine yer bulmuştur. Çoğunlukla halk mutfağında yer almakla birlikte saray mutfağında da az da olsa kullanıldığı görülmektedir (Yerasimos, 2005, s. 136). Tahıl grubundan gelip taneli yiyecek olan bulgur, birçok yemeğin yapılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalara göre en besleyici besin maddelerinden de biridir.

Amasya'nın süzme bulgur pilavı çok meşhurdur. İri bulgurla yapılan yemek, tere yağ ile tatlandırılmaktadır. Sofraların göz bebeği olan bulgur, Amasya mutfak kültüründe oldukça fazla kullanılmaktadır. Bulgur, Amasya türkülerinde de anılmakta, yemek olup kültür ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çay, semaver

Anavatanı Rusya olan semaver, Osmanlı'dan günümüze kadar su kaynatmak ya da çay demlemek için kullanılmıştır. Semaver bakır, pirinç veya saçtan üretilmektedir. Özellikle Amasya bölgesinde çay içmek ve çayı semaverlerde demlemek çok yaygındır. Kor halinde kömür ile kaynatılan semaver tarlada çalışanların ya da piknik yapanların tutkusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlâ Amasya bölgesinde semaverde çay demlemek yaygın olarak görülen bir uygulamadır. Eve gelen misafirlere semaverle çay sunmak da gelenekselleşmiştir. Semaver satışları da şehrin neredeyse birçok noktasında yapılmaktadır.

Evliyalar

Amasya şehrinin hikmetli kapılarından birçok evliya geçmiştir. Birçok derviş Amasya'da terbiye olmuş ve manevi anlamda yol kat etmiştir. Bekir Nas'ın *Aşkın Şehri Amasya'dan Geçenler* kitabında evliyalardan "şehrin manevi kandilleri" olarak söz edilmektedir. Manevi kandillerin sayısı Amasya'da pek çok kenti kıskandıracak kadar fazladır.

Nas, kitabında "evliyaları" şöyle açıklamaktadır. "İnsanlara doğru yolu gösterip hal ve hareketleri ile onlara rehberlik etmeleri ahiret sultanlarının en önemli özelliklerindedir. Ayrıca Allah rızası için insanların dertleri ile dertlenmeleri ve fedakârlıkları onların yüce şanıdır. Veliler peygamberlerden sonra seçilenler sınıfındadır. Bir rehber eşliğinde silsile yoluyla Peygamber efendimize kadar gitmeleri; nerede ve hangi memlekette yetişirlerse yetişsinler onları tek bir kaynağa bağlamıştır. Veliler Hak'tan gelen nuru, olduğu gibi yansıtan aynalardır. Hangisine baksak aynı nuru görürüz. Hepsinde o rahmet denizinin izini buluruz..." (Nas, 2018, s. 20)

Amasya türkülerinde evliyalardan, evliyaya adak vermekten, evliyadan medet ummaktan bahsedilmektedir. Ayrıca yine türkülerde şehirle bütünleşen önemli evliyaların isimleri de geçmektedir. Serçoban, Kurtboğan, Pir İlyas, Şeyh Zekeriyya, Halklı, Akbilek bu isimlerdendir.

Serçoban

Serçoban Amasya'nın önemli evliyalarından biridir. Üç veli kardeşten biri olan Serçoban'ın Anadolu'ya Moğol istilası zamanında geldiği tahmin edilmektedir. Kardeşi ayakkabıcı İğneci Baba da büyük velilerdendir. Serçoban çobanlık yapmaktadır. Pek çok insan tarafından bilinen kardeşler arasında geçen efsane ile tanınırlar. "Keramet dağ başında ermekle değil, insan içinde ermek" ile bilinirler.

Kurtboğan

Asıl ismi Hamza'dır, soyu Hz. Ebubekir'e dayandırılmaktadır. 1397 yılında Şam'dan hicret edip Amasya'ya yerleşmiştir. Akşemsettin'in öğrencisidir ve onun tarafından yetiştirilmiştir. Döneminde mezarlığa musallat olan bir kurt cesetleri çıkartıp parçalamaktadır. Hamza Efendi ölünce, kurt onu da mezarından çıkartıp parçalamak ister. Cesedi parçalayacağı anda Hamza Efendi'nin eli kurdun boğazını bulur, sıkır ve kurdu öldürür. Ertesi sabah mezarı ziyarete gelen halk, kurdun cansız bedenini Hamza Efendi'nin elleri arasında bulur. O günden sonra Hamza Efendi'ye "Kurtboğan" denir. Kurtboğan lakabı ona yöre halkı tarafından verilmiştir. Öldükten sonra bile keramet gösterebilen önemli bir zattır.

Pir İlyas

Amasya’da doğan ve yetişen evliyalardandır. Amasya müftülüğü yapan Pir İlyas, önemli âlimlerden de dersler almıştır. Pir İlyas uzun yıllar Gümüşlüoğlu Dergâhı’nda öğrenci yetiştirmiştir. Anlatıldığına göre Pir İlyas vefat ettikten sonra cesedi yıkanırken, yıkandığı sofanın bir ağacı kırılmıştır. Üzerlerine düşmek üzere iken, doğrulup bir eliyle ağacı tutup kaldırmıştır. Sonra sofaya tekrar uzanmıştır. Cenaze başında bulunanlar, bu durumu görünce hayretler içinde kalmış ve öldükten sonra ünü artarak yayılmıştır. Türbesi sürekli olarak ziyaret edilmektedir.

Şeyh Zekerriya Halvetî

Pir İlyas’ın ilk halifesidir. Halvetî Tarikatı’nın Amasya’da etkin olmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Aşkar, 1999, s. 544). Halvetî tarikatının temeli zikrullahtır. İnsan kendini her türlü geçici hevesten kurtararak Hakk’a yönelmesi gerekmektedir. Halvetî Tarikatı’nın kurucusu Ömer Halvetî , genişleyip yayılmasını sağlayan ise Pir-i Sani Seyyid Yahya Şirvani’dir. Halveti silsilesinde ehlibeytin ve özünde “ehlibeyt” sevgisinin olması, tarikatın en önemli özelliklerindedir. Şehy Zekerriya bu tarikatın temsilcilerindedir. Marifet ehli olduğu rivayet edilmektedir. Âlim ve zahit bir kişidir.

Halkalı

Halkalı Evliya’nın sandukası merdivenlerle inilen bodrum şeklinde bir yerdedir. Sandukanın kuzeyinde dikdörtgen şeklinde siyaha yakın birbiriyle karşı karşıya duran iki taşta bulunan halkalar sebebiyle evliya “Halkalı Evliya” adıyla meşhur olmuştur. Sandukada yatan şahıs Reisül-Asker Burak Bey’in kızı Şahrüz Hatun’dur. 1479 yılında vefat etmiştir. Mezarın naaşı çürümemiş olup, hafif sararmıştır (Özdoğan, 2006, s. XCIII).

Halkalı Evliya yaşı gelmesine rağmen yürümeyen çocukların götürüldüğü bir evliyadır. Halk arasında bu tarz çocukların üç cumartesi Halkalı Evliya’ya getirilip ayaklarının sandukanın kuzeyinde bulunan halkalara sokulup çıkartılmasıyla çocukların yürümeye başlayacakları inancı hâkimdir.

Akbilek

Anadolu’da yetişen velilerdendir. Evliyanın asıl ismi Akbilek Bahşi Halife Bin İbrahim’dir. Dönemin büyük âlimlerinden ilim öğrenmiştir. Doğum yeri tam bilinmemektedir. Akbilek Bahşi Halife 1523-1524 yılları arasında vefat etmiştir (Böcekçi, 2003, s. 21). Bir gün câmide vaazında abdest almanın faziletlerini anlatırken, alınan abdest suyu ile günahların döküldüğünü söyler. Cemaat arasında bulunanlardan birinin kalbine, bu nasıl olur diye bir düşünce gelir. O zaman Bahşi Halife kollarını sıgıyarak dirseklerine kadar havaya kaldırır ve “Böyle olur.” der. Cemaat, Bahşi Halife’nin kollarından nur fişkırdığını görür. Bu yüzden Akbilek lakabı verilir. Bahşi Halife, kırk sene müddetle ilmin yayılmasına çalışmış ve pek çok âlim yetiştirmiştir. Halvetî tarikatına bağlıdır.

Kına

Kına kelimesinin kökeni Arapça Al-Hinna kelimesindedir. Latincesi, Lawsonia İnermis olan bitki, İran, Pakistan, Suriye, Fas, Filistin, Yemen, Mısır, Uganda, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Tanzanya, Afganistan, Senegal, Kenya, Etiyopya, Eritre ve Hindistan’da bulunmaktadır. Bitki yaprakları, çiçeği ve dalları ince toz haline getirilir; toz daha sonra sıcak su ile karıştırılıp beden, saç ve sakalın boyanması için kullanılmaktadır (Zavada, 1993: s. 97-100). Tüm kültürlerde özellikle kadınların süslenme aracı olan

kına, Amasya bölgesinde de uzun yıllardır kullanılmaktadır. Trklere konu olan kına kültürü, bugün bile etkisini hl sürdürmektedir. Şehir sınırları içinde yer alan köy ve kasaba düğünlerinde gelin hazırlığı kapsamında kına yakılması çok önemli bir dettir. Yine bölgede sünnet düğünlerinde hamilelik ve doğumda kına kültürü görülmektedir. Çeşitli desenlerde ve renklerde kınalar mevcuttur.

Fistan, bindallı, aba, yemeni, kemer, çeyiz, bohça dnrc, başlık parası, kundak sarma, halı-kilim dokuma

Geleneksel giyim kuşam, topluluğun kültürünü yansıtma da önemli bir yere sahiptir. Toplum tarafından günlük hayatta tercih edilen veya özel bir günde giyilen kıyafete farklı bir anlam yüklenmektedir. Takılan takılar, aksesuarlar; insanların moda anlayışını, coğrafyanın Şartlarını, ekonomik parametreleri göstermektedir. Toplumun kültürünün parçası olan bu unsurlar, türkülerde de kendilerine yer bulmaktadır.

Kadınların bellerinden aşağı giydikleri geniş ve uzun elbise olan fistan, Amasya bölgesinde de kullanılmaktadır. Tek parça olan fistan her türlü aksesuarla tamamlanmaktadır. Kadınların kullandığı diğer bir kıyafet ise bindallıdır. Gelinlerin kına gecesinde giydikleri genelde iki parçadan oluşan elbiseye "bindallı" adı verilmektedir. Kına gecesinde gelinin bindallı giymesi uzun yıllardan beri süren bir gelenektir. En çok kırmızı renk tercih edilmektedir. Genellikle erkekler tarafından giyilen aba, ynn dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaştan yakasız ve uzun stlklerdir. Abalar çoğu zaman beyaz renklidir. Kalıpla basılıp elle boyanan, kadınların başlarına bağladıkları tülbente ise yemeni denir. Yemeni işlemeleri her bölgeye göre farklılık gösterebilmektedir. Özellikle uçlarındaki işlemeler farklı renklerden ve Şekillerden oluşmaktadır. Kadın ve erkek tarafından kullanılan kemer ise deriden, kumaştan ya da farklı materyallerden yapılan bele dolanarak tutturulan aksesuara denir. Özellikle altın kemer, aynalı kemer kültürel değerlerin bir parçası olarak karşımıza pek çok Şekilde ıkmaktadır.

Evlenecek gelin adayı için hazırlanan her türlü giysi, ev eşyasına çeyiz denir. El emeği ile üretilmiş dikiş nakışlar, havlular, yorganlar eyizin en önemli parçalarıdır. Bohça da içine çamaşır, giysi gibi Şeyler konulup sarılan ya da bağlanan dört köşe kumaşlardır. Özellikle bohçalar el işiyle işlenmektedir. Bohaların gelin, nişan, damat, düğün, kaynana bohçası gibi pek çok çeşidi olabilir. Bohaların içine ayna, toka, tarak, terlik, makyaj malzemeleri, çorap vb. Şeyler de konulabilir. Dnrc ise evlenecek bir erkek için kız istemeye giden kimse ya da kimselere denmektedir. Eskiden çok görülen bu uygulama Şu anda pek görülmemektedir. Farklı din ve kültürlerde evlenecek erkeğin kız tarafına çeşitli adlar altında belirli bir para veya mal vermesine başlık parası denir. Başlık parasının miktarı değişebilmektedir. Başlık parası birçok bölgede sosyolojik ve psikolojik sorunlara neden olabilmektedir.

Yeni doğmuş bebeği, doğumundan sonraki ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan beze kundak denir. Kundak sakinleştirici özelliğe sahiptir, bebeğin sinir sisteminin gelişimine yardımcı olur, bebeğin daha iyi uyumasını sağlar ve kundaklanan bebekler kendilerini çok daha güvende hisseder. Geçiş dönemlerinde kullanılan birçok geleneksel unsur söz konusudur. Dokumacılık da çok eski sanatlardan biridir. Halı ve kilim dokuma bu sanatın en önemli unsurlarındandır. Halı sanatı Türklerin yaşadığı yerlerde ortaya çıkar ve dünyaya bu bölgelerden yayılır. Orta Asya'daki gcebe Türklerin halı ve kilim dokumacılığındaki öncülüğü tartışılmazdır. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde asırlar boyu gelişen bu sanatın pek çok rneği günümüze ulaşır. Kilim, halı dışındaki havsız, düz dokuma yaygılarına genel olarak verilen addır. Bez ayağı dokuma temel dokuma tekniğidir. Yüzleriyle tersleri birbirinin aynı olan kilimlerin atkıları zgllerinden fazla olduğundan atkı ipliği görünümlüdür. Düz, izgili veya motifli olarak dokunurlar.

Amasya türkülerinde, şehrin kültürel yapısı ve tarihi mirasına yönelik pek çok unsur kullanılmaktadır. Amasya evliyalari, Amasya ilinin meşhur yemekleri, Amasya’da geçiş dönemlerine yönelik uygulamalar gibi birçok öge Amasya türkülerinde yer almaktadır. Şehir imajını meydana getiren bu unsurların türkülerde geçmesi aslında bunlara ne kadar kıymet verildiğini, bunların insanlar tarafından ne kadar içselleştirildiğini göstermektedir. Türkülerde yer alan şehrin kültürel yapısı ve tarihi mirasına yönelik bazı unsurların günümüz şartlarında kullanımdan düşmesine rağmen bu türkülerde var olması bunların unutulma süreçlerini ötelemektedir.

2.2.4. Çevre

Dağdan yuvarlandı kayalarımız	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 33-34)
Yıkılsın şu viran dağlar	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 44)
Amasya’nın dağlarından	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 44)
Ayvasıl’da bağlarından	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 44)
Çıktım yaylaları gezdim	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 45)
Çıktım yayla obasına	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 45)
Üşür her yanım	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 46-47)
Tozanlı düzde kaldı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 46-47)
Çakallar’dan iner de vermiş kömürü	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 68)
Çakallar’dan kesmişler de üzümü	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 68)
Yavrum Kayabaşı’nda beri de	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 69)
Delirmağın sazları da	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 69)
Yavrum şu Zuday’ın kızları da	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 69)
Bağlara varıp da çiçek toplarken	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 70)
Yeşilirmak boyunda	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 75)
Kar kalmadı Amasya’nın dağında	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 77)
Bahçelere kar gelir	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)
Bağından geçilmez mor menekşeden	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 77)
Amasya’nın Bar Dağı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)
Bir olmazsa bir dağı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)

Carcurum er yatağı	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 82)
Berekettir yere yağar	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 92)
Yüce dağ başında koyun giderken	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 94-96)
Yar oturur tepede de, yar yar	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 112)
Şu dağda ot bitmez mi?	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 117)
Çakallar Bağı bizim	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 127)
Geçtim Ferhat Dağı'ndan	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 127)
Irmak/seller aldı götürdü	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 140-141)
Amasya'nın dağları	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 142-143)
zmldr bağları	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 142-143)
Yeşil akar Amasya'nın ırmağı	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 150)
Gel Emine'm gidelim yaylalara	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 150)
Yazı Bağı bağların en güzeli	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 150)
Yeşilirmak ne akarsın boşuna	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Uzun olur Amasya'nın hazanı	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Senin de mi bahar vurdu başına	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Çakallar'da mor snbller açıyor	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Mart dokuzu gel Kırklar'a çıkalım	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)

Amasya'nın Şehir imajını etkileyen önemli unsurlardan biri "evre"dir. Amasya türkülerinden Şehrin evresel imajını oluşturan ögeler rahatlıkla çıkarılabilmektedir. evre her türlü fiziki yapıyı, manzarayı, iklimi kapsamaktadır. Amasya'nın türküleri incelenirken metinlerden evre imajını; etrafı saran dağların, Şehrin ortasından geçen Yeşilirmak'ın, yaylalarının, üzüm ve elma bağlarının, meşhur yerleşim yerlerinin ve ikliminin yer aldığı görülmektedir.

Etrafı çevrili dağları

Amasya, 2000m ykseklide ulaşan dağların arasından yer almaktadır. Şehir Yeşilirmak'ın iki yakasına yerleşmiştir. Amasya hem Yeşilirmak Nehri'nin ana kollarının birleştiği hem de dağların birleştiği bir noktada olması sebebiyle oldukça engebeli bir yüzey Şekline sahiptir. Canık dağları, Karaömer dağı, Akdağ, Sakarat Dağı, Sarıtaş Dağı, Buzlu Dağ, Karadağ, Tavşan Dağı vb. gibi dağlar Şehrin bilinen ykselteleridir. Bu dağlar içinde belki de en meşhuru Ferhat Dağı diye de bilenen Harşena Dağı'dır.

Ferhat'ın Şirin ile evlenmek uğruna deldiği kabul edilen dağa Ferhat Dağı denir. Bugün kentin sembolü sayılan Ferhat ile Şirin'in heykelleri bu dağdan halkı selamlamaktadır. Ferhat ile Şirin'in ölümünü betimleyen 5 metrelik büyük heykel özellikle dikkat çekicidir.

Yeşilirmak

Sivas ili Suşehri İlçesi'nin güneybatısındaki Köse Dağları'ndan doğan Yeşilirmak 519 km uzunluğundadır. İl arazisine güneyden girerek Kayabaşı mevkiinde 256 km. uzunluğundaki Yozgat topraklarından doğan Çekerek Çayı ile Kayabaşı'nda birleşir. Amasya şehir merkezinden geçerek Ladik Gölü'nden çıkan Tersakan Çayı ve Taşova Erbaa sınırında Kelkit Çayı ile birleşerek Samsun il sınırları içinde Çarşamba'dan Karadeniz'e dökülür. Amasya il sınırları içinde kalan kısmı 129 km'dir (<http://www.amasya.gov.tr/yeryuzu-sekilleri>). Yeşilirmak âdeta şehir ile bütünleşmiştir. Irmak şehre zenginlik ve güzellik katmaktadır. Zaman zaman yoğun yağış nedeniyle seller olması daimi halk söylencelerini oluşturmaktadır.

Yaylalar

İncelenen Amasya türkülerinde şehir sınırları içinde yer alan yaylalardan özellikle bahsedilmektedir. Kabaoğuz Yaylaları, Tavşandağı Yaylaları, Akdağ Yaylaları, Sarıçiçek Yaylaları, Destek Yaylaları, Boğalı Yaylaları, Çatalçam Yaylaları, İnegöl Yaylaları Amasya'nın başlıca yaylaları olarak sayılmaktadır. Amasya'daki yaylalar Karadeniz ikliminden, İç Anadolu iklimine geçiş bölgelerinde olduğu için bitkisel açıdan da oldukça zengindir. Yaylalar özellikle yazın bölge halkının zaman geçirdiği yerlerdir. Yazın sıcak havadan kurtulmak isteyen halk, bu yaylalara sığınmaktadır.

Bağlar

Amasya'nın elma ve üzüm bağları meşhurdur. Bu bağlarda piknik yapılır, ürün yetiştirilir ve güzel vakit geçirilir. İnsanların hoşça vakit geçirdikleri yer olan bu bağlarda genellikle prefabrik evler, odun fırınları, çocukların eğlenmesi için salıncaklar bulunmaktadır. Türkülerde hem bağlardan hem de özellikle Ayvasıl bağlarından sıklıkla söz edilmektedir. Ayvasıl, Amasya'nın bağlarının olduğu bir bölgedir. Ayvasıl bağları çok meşhurdur ve pek çok farklı esere konu olmuştur.

Amasya'nın tanınmış yerleri

Kayabaşı, Amasya ilinin Merkez ilçesine bağlı bir köydür. Köyün bulunduğu alan nehir kenarında kaya üzerinde olduğu için köy "Kayabaşı" köyü adını almıştır. Köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Zuday ise Karadeniz bölgesinde yer almakta olup, Amasya iline bağlıdır. Zuday bağlı olduğu Amasya iline 46 km. mesafe uzaklıktadır. Carcurum da Amasya il sınırları içerisinde bulunan şimdilerde askeri bir bölgeye verilen isimdir. Çakallar şehrin güneyinde yer alan ve 200 m. kadar yüksekliği bulunan tepedir. Osmanlı döneminde şehzade ve sultanların av mevkileridir. Bölge yazlık olarak da kullanılmaktadır. Kırklar; Kırklardağı Tepesi Karadeniz bölgesinde yer almakta olup, Amasya iline bağlıdır. Kırklardağı Tepesi bağlı olduğu Amasya iline 2 km. mesafe uzaklıktadır.

İklim

Amasya'da Karadeniz iklimi ve kara iklimi arasında bir geçiş iklimi hüküm sürer. Yazları kara iklimi kadar kurak, Karadeniz iklimi kadar yağışlı değildir. Kışları ise Karadeniz iklimi kadar ılıman, kara

iklimi kadar sert değildir. Bu bölgede Karadeniz ardı iklimi etkili olmaktadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlıdır. İlkbahar en çok yağış alan mevsimdir.

Amasya türkülerinde Amasya şehrinin “çevre”ye yönelik özelliklerini görmek mümkündür. Şehirde yer alan dağlar, ırmaklar, yaylalar, bağlar vb. türkülere yansımıştır. İklima yönelik unsurlar dahi türkülerde geçmektedir. Bu türkülerini dinleyen, duyan Amasya şehrine yolu düşmemiş herhangi bir kişi bile türküler sayesinde Amasya'nın çevresine yönelik geniş bir bilgiye sahibi olmaktadır.

2.2.5. Halka bakış açısı

Benim yârim annesinden görgülü	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 38-39)
İnce belli, fidan boylu kendisi	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 38-39)
Rastıklı kaşlı Meryem	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 58)
Esmer güzelleri gelip, geçerken	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 70)
Kara gözlü güzel senin elinden	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 70)
Güzelleri on üç on dört çağında	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 77)
Gamzeli güzeli bakar köşeden	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 77)
Güldükçe güller açar al yanağında	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 77)
Sürmeli gözleri süzülün	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 79)
Amasya'nın gençleri... Yürekleri yakarlar...	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)
Ziyere güzelleri	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 84)
Boncuk gözlü güzeller	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 84)
Yürüyüşte, duruşta, oturuşta, kalkışta	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 84)
Nazlı nazlı bakışta, boncuk gözlü güzeller	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 84)
Ergen gezen güzeller	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 91)
Öyl'olur, böyl'olur köylü güzeli	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 98-100)
Amasya'dır güzellerin oymağı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 150)

Türkülerde Amasya halkının özellikleri şu biçimde belirtilmektedir: Amasyahlılar ilgili, bilge, görgülü insanlardır. Oturmasını kalkmasını bilirler. Nerede nasıl davranmaları gerektiği hususunda malumat sahibi kişilerdir. Zaten şehir uzun yıllardan beri ilim şehri olarak kabul edilmektedir. Amasya, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de şehzadelerin eğitimlerini tamamladıkları bir yer olmuştur. Halk da ister istemez gelecekte hükümdarları olacak kişilerin kültürüyle kültürlenmişlerdir. İnsanlar, özellikle

kadınlar bakımlıdır. Nazlı olan bu kadınlar hep güzellikleri ile anlatılmakta, erkekler ise etkileyici gençler olarak betimlenmektedir. Alımlı vücut yapısına ve fiziksel güzelliğe sahip olan halk, aynı zamanda güler yüzlü olarak da tarif edilmektedir. Amasya türkülerinden hareketle Amasya'da yaşayan halka ve Amasyalıları yönelik olumlu bir bakış açısı olduğu söylenebilir. Bunlar halkın genel imajı olarak değerlendirilebilmektedir.

2.2.6. Ekonomi ve finans yapısı

Uzun olur Amasya'nın selvisi	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 38-39)
Meryem inek sağıyor	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 58)
Çakallar'dan kesmişler de üzümü	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 68)
Eğilip bahçeden güller koklarken	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 70)
Nergis iner, sünbül iner, gül iner	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 70)
Bahçelerde bamiye	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 71)
Çapa vurdum terledim	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 72)
Top top oldu kirazlar dalında	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 77)
Eğilip bahçelerden güller koklarken	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 70)
Yar elmayı taşladın mı oy oy	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Elma dalında kızarır oy oy	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 73)
Kilo kilo elmalar	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)
Amasya'da üzüm var	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 74)
Ata vurular gemi	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 74)
Acı badem dalları	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 75)
Benim acı bademim	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 75)
Acı badem acısın	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 75)
Lalelerden mercan dizdim	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 45)
İndim nane biçmeğe	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 79)
İçine gül katmalı	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 79)
Kilo kilo nar gelir	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)

Bamiyeyi ekerim	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 83)
Bahanızda gl var mı?	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 91)
Gl dibinde yol var mı?	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 91)
Yüce dağ başında koyun güderken	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 94-96)
Bülbül gl dalında sual ederken	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 94-96)
Galenin ardında ekeller darı	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 98-100)
Ekeller bieller, edeller karı	(zbakır & Snbl, 2007, s. 98-100)
Yar iin saklarlar hayvayı, narı	(zbakır & Snbl, 2007, s. 98-100)
yl'olur, byl'olur iğdeli gelin	(zbakır & Snbl, 2007, s. 98-100)
İğdesini aldırımış sevdalı gelin	(zbakır & Snbl, 2007, s. 98-100)
Elma attım, nar geldi	(zbakır & Snbl, 2007, s. 101)
Amasya'nın elması	(zbakır & Snbl, 2007, s. 111)
Elmaların en hası	(zbakır & Snbl, 2007, s. 111)
Elmaları soyarım	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 111)
zm koydum sepete	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 112)
Biner atın iyisine	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 114-116)
Dalda kiraz kızara	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 117)
Bir yiğidin kazancı, on beş kıza yetmez mi?	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 117)
Bamyalar dizim dizim	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 127)
zmldr bağları	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 142-143)
Kayasında kargapapuç bitiyor	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Zarzalaklar dört bir yana yetiyor	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Mis kokusu canlara can katıyor	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
il keklıği, ılganusu, sazamı	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
akallar'da mor snbller açıyor	(zbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)

Menevcerle bir döşekte yatıyor	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Karakiraz, dalbastıya çetiyor	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Yilda iki ürün devşir bu ilde	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 156-157)
Karatavuk kaçıyor	(Özbakır & Sünbül, 2007, s. 112)

Amasya şehri türkülerden de anlaşılacağı üzere verimli bir şehirdir. Özellikle geçiş iklimine sahip olması topraklarını zenginleştirmektedir. Şehirde yılda iki ürün devşirilecek kadar verimli topraklar bulunmaktadır. Darı ekme, biçme yapılmaktadır. Amasya halkı tarımla uzun yıllardır uğraşmakta, ekip biçme yapmaktadır. Elma, üzüm, kiraz, ayva, nar, ığde vb. Amasya'nın yöreye özgü meyveleridir. Özellikle Amasya'nın elması meşhurdur. Bamyası ise bölgeye özgü olarak yetişmektedir. Acıbadem de çokça yetişen bir bitkidir. Gül, nergis, sümbül, lale, kargapapuç, zalzalıklar bitki örtüsünü oluşturmaktadır. Çil keklik de bölgede yetişir. Yeşilırmak nehrinde balıkçılık olarak ılganus ve sazan avlanılmaktadır. Amasya şehrinde hayvancılık noktasında inek, koyun, at, tavuk besleme mevcuttur.

Bamya

Amasya'ya özgü çiçek bamyası uzun süre muhafaza edilmesi ve parasal değerini hiç kaybetmemesi nedeniyle yöre halkı tarafından "çeyrek altın" olarak adlandırılır. Besin değeri yüksek olmasının yanı sıra çiçeğinin de alternatif tıpta kullanıldığı da bilinmektedir. Halk hekimliği açısından da önemlidir. Ortalama 1 cm. büyüklüğündeki meyveler şekil olarak sultani bamya benzer ancak çok küçüktürler. Çiçek bamyası genellikle kurutmak olarak değerlendirilmektedir.

Elması

Amasya denilince akla ilk olarak "misket" elması gelmektedir. Amasya vadisi, misketin yetişmesi için güzel bir ortam sağlamaktadır. Elmanın tadı ve kokusu çok ayrıdır. "Misket" in en büyük özelliği bir yıl meyve verirse diğer yıl meyve vermemesidir. Bir yüzü kırmızı, diğer yüzü ise sarı ile yeşilimsi bir renk taşıyan misket; ince kabuklu, hoş kokulu, sert ve dayanıklıdır. Amasya elmasının antioksidan özelliği de vardır. Çoğu kişi gençlik ve güzellik için de bu meyveyi tüketir. Amasya'da yaklaşık 2 bin yıllık olduğu tahmin edilen elma ve keklik desenli mozaik işlemesi bulunmuştur. İl merkezine bağlı Yavru Köyü Küpderesi mevkiinde bulunan eserin yaklaşık 20 metrekare ebatlarında olan mozaik döşemenin orta kısmında elma ağacı, elma ve keklik motifleri bir arada işlenmiştir. Bu da binlerce yıl öncesinde bile elma ve kekliğin şehir için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Amasya türkülerinde geçen sözlerde şehrin ekonomik ve finans yapısına yönelik unsurları görmek mümkündür.

2.2.7. Hizmet yelpazesi

Otel, hastane, restoran vb. şeyler bir şehrin hizmet yelpazesini oluşturmaktadır. İnsanlar hizmet yelpazesinin geniş olduğu şehirleri tercih etmekte ve buralarda kendilerini güvende hissetmektedir. İncelenen türkülerde hizmet yelpazesi ile ilgili bilgilere rastlanılmamaktadır. Çünkü bu tarz konular genellikle türkülerin içinde kendilerine yer bulamamaktadır. Bu yüzden Amasya türkülerinde hizmet yelpazesine yönelik bilginin yer almaması çok normaldir.

2.2.8. Eğitim-üniversite

Yüreklere yakarlar vay, hem okur hem yazarlar (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 82)

Gelen giden okuya (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 91)

Hey Gara Molla okuyalım, yazalım (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 98-100)

Türkülerde Amasya halkının okuryazar ve görgülü olduğu belirtilmektedir. Okumanın önemine özellikle işaret edilmektedir. Yıllar boyu şehzadelerin, âlimlerini evliyaların eğitim yeri olmuş bir şehrin zihniyetinin, kültür yapısının bu şekilde olması çok olağandır. Okuryazar olmak ya da eğitim seviyesinin yüksek olması şehrin çehresini değiştiren unsurlardır. Eğitimin yüksek olması halkın olaylara bakış açısını etkilemektedir. Farklı perspektiflere sahip olan halk, olayı daha akılcı bir şekilde değerlendirebilmektedir. Eğitim-üniversite unsurları değer yargılarına şehrin gelişmişliğine katkıda bulunmaktadır.

2.2.9. Eğlence ve şehir cazibesi

Sin sin'i oynatırlar (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 46-47)

Bir defim var derinden (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 72)

Dokuz telli sazım var (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 74)

Elmalıkta beklerim (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 83)

Güzeller bir arada gezer (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 84)

Oynamaya iştahlı (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 91)

Köşebaşı meyhane (Özbakır & Sünbül, 2007, s. 142-143)

Amasya türkülerinden hareketle yöre halkının eğlenceye değer verdiği söylenebilir. Saz, def eğlence için kullanılan müzik araçlarındandır. Özellikle eğlence olarak "oynama" pek popülerdir. Halkın oynadıkları oyunun başında "sinsin" gelmektedir. Geceleyin, ateş çevresinde, genç erkeklerin davul, zurna eşliğinde oynadıkları halk oyununa "sinsin" denir. Sadece erkekler tarafından oynanan bu oyun yarışmalı bir oyundur. Sinsin oyununun kelime karşılığı "meydan okuma" olarak bilinmektedir. Ayrıca şehirde insanlar sosyalleşme için gezintiye çıkmaktadır. Yeşilirmak kıyısında yapılan gezinti şehrin olmazsa olmazdır. Elmalıklar ise gençlerin buluşma yeri olarak bilinmektedir. Şehirde eğlence hayatına yönelik meyhaneler de mevcuttur.

3. Sonuç

Amasya'nın şehir imajı türküler üzerinden değerlendirildiğinde pek çok bulguya ulaşılmaktadır. Amasya'nın kendi gerçekliği ile algılanan imajı birbiri ile örtüşmektedir. Türkülerde kullanılan ifadeler şehrin hem türkülerin yaratıldığı dönem imajını yansıtmakta hem de kullanılan birçok öge günümüzdeki imajına da ışık tutmaktadır. Çevresel faktörler, yaşanan deneyimler, farklı kültürler, geçmişte var olan bazı imaj unsurlarını tamamen değiştirmekte ya da başka bir şeye dönüştürmektedir.

Bu çalışmada incelenen 81 adet Amasya türküsünün sözlerinden hareketle 39 adet türküde şehir imajı ile ilgili unsurlara rastlanılmıştır. Amasya'nın "Mimari ve Kentsel Oluşumu"nda camileri, köprüleri, Amasya Kalesi, kendine özgü otantik evleri şehrin imajını yansıtmaktadır. "Kültürel Yapı ve Tarihi Miras"ta ünlü âşıkları Ferhat ile Şirin, ahiret sultanları evliyalari, keşkek ve bamyaya yemeği, semaverle demlenen çayı, bölgeye özgü giyim kuşamı yer almaktadır. Dönemsel olarak kullanılan bazı değerler hâlâ yaygınken kına yakma, altın kemer takma, başlık parası verme vb. gibi kültürel öğeler ise artık yok denecek kadar azdır.

Şehrin "Çevre"si imajının oluşumuna çok büyük katkıda bulunmaktadır. Çünkü şehir yüksek dağlarla çevrili olması ve ortasından Yeşilirmak Nehri geçmesi yüzünden masalsi bir şehir görünümündedir. Dağlar bir yandan geçit vermezken bir yandan da halkına diğer şehirlerden izole bir ortam sunmaktadır. Etrafını saran elma ve üzüm bağları bölgeye özgü iklimi güzelliğine güzellik katmaktadır. İnsanlar bu bağlarda hoş vakit geçirmektedir. Şehir halkının yaz kış çıktığı yaylalar, dinlenme yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehir halkı "Halka Bakış Açısı" değişkeni üzerinden değerlendirildiğinde ise güler yüzlü, bilgili ve görgülü olarak tasvir edilmektedir. Özellikle Amasya'nın kızlarının güzel ve alımlı olduğu birçok türküde belirtilmekte; erkekleri için ise okuryazar, eğitimli ifadeleri kullanılmaktadır.

Şehrin "Ekonomi ve Finans Yapısı"nda halkın tarım ve hayvancılığa yönelik bilgileri ve tecrübeleri Amasya türkülerinde göze çarpmaktadır. İnek sağmaktan, at koşmaya koyun gütmekten, tarımsal hayata kadar halkın ekonomik hayatını türkülerde görmek mümkündür. Amasya yöresinin meşhur ürünlerinden olan elma ve bamyaya da türkülerde özellikle vurgulanmaktadır. Amasya elması kendine has tadı ve kokusu ile tüm yurttan tanınmakta ve sevilmektedir. Amasya'nın bamyasının ise cep yaktığı bilinmektedir. Amasya üzümü ise pek çok yerde hatırlanmaktadır.

"Eğitim-Üniversite" değişkeni türküler üzerinden incelendiğinde halkın okuryazar, eğitimli, kültürlü ve görgülü olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kültürel öğelere değer veren ve sahip çıkan bir halk profili karşımıza çıkmaktadır. "Eğlence ve Şehir Cazibesi" yönünden ise Amasya'daki gençlerin gezdiği yerler, sosyalleşme alanları olarak ifade edilmektedir. Çeşme başı, elmalık ve Yeşilirmak boyu gezinti noktasında türkülerin anlatımına göre çok popüler yerlerdir. Düğün ve sünnet törenlerinde halk müzik eşliğinde oyun oynamayı çok sevmektedir. Saz, def kullanılan müzik aletlerinden bazılarıdır.

İncelenen Amasya türkülerinde genel kanaatler ve olumlu özelliklerin olumsuz özelliklere göre daha çok bulunduğu tespit edilmiştir. Amasya'daki sosyal hayatı canlı bir şekilde türkülerde görmek mümkündür. Hayvancılıktan tarıma, şehrin ekonomisine yönelik pek çok bilgi türkülerde bulunmaktadır. Halkın tarım ve hayvancılığa yönelik bilgileri, tecrübeleri Amasya türkülerinde göze çarpmaktadır. Türkülerden Amasya ilinde yayla kültürünün yanı sıra bağ, bahçe kültürünün de bulunduğu anlaşılmaktadır. Amasya'nın meşhur yemeklerinden biri olan keşkek yemeğinden, semaver çayının nasıl yapıldığına kadar sosyal hayata yönelik geniş bir bilgi yelpazesi türkülerde geçmektedir. Bağlarından, ağaçlarının cinsine ve hatta yemişlerine kadar pek çok malumat türkülerde yer almaktadır. Şehirdeki kıymetli tarihi yapılar da türkülerde geçmektedir.

Türkülerde şehre yönelik olumsuz özellikler ise çok az verilmektedir. Bundan hareketle şehrin olumsuz yönünün çok görülmediği şehir imajı olarak şehrin olumlu bir imaja sahip olduğu yorumu yapılabilir. Amasya türkülerinde ahlaki çöküntü ve yozlaşmaya yönelik bilgileri de görmek mümkündür. Türkülerde insanların dedikoduyu ne kadar sevdiği belirtilmektedir. İnsanların dilinden, dedikodusundan

kurtulmanın imkânsızlığından bahsedilmektedir. Eskiye özlem, dünya malının geçiciliği, mutlu bir gün geçirmenin imkânsızlığı, sevgiliden ayrılmanın verdiği gam, aşk acısı, gurbete düşmenin kötülüğü, hayattaki isteklerin bir türlü gerçekleşmemesi sonucu duyulan hüzn-keder de Amasya türkülerinde yer almaktadır.

Çalışmada Amasya'yı Amasya yapan imajına katkı sağlayan değerlerin ve özelliklerin, Amasya türkülerinin sözlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Amasya türkülerinde yer alan şehir imajının artı yönlerinin eksi yönlerinden daha fazla olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca türkülerden hareketle bir şehrin imajının incelenebileceği de bu çalışma aracılığıyla ortaya konmaktadır.

Kaynakça

- Altunbaş, H. (2007), Pazarlama iletişimi ve şehir pazarlaması şehirlerin markalaşması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt 4 (4)*, 156-162.
- Amasya Valiliği. (2008). *Tarihin tanığı amasya*. Amasya: Amasya Valiliği.
- Arioğlu, İ. E. (2013). Ankara misket türküsünün halk bilimi açısından incelenmesi. Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri II (s. 313-321). Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
- Aşkar, M. (1999). Bir türk tarikatı olarak halvetiyye'nin tarihi gelişimi ve halvetiyye silsilesinin tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XXXIX*, 535-563.
- Başgöz, İ. (2008). *Türkü*, İstanbul: Pan.
- Batır, E. (2014). *Amasya dini yapılarında malzeme kullanımı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Baudrillard, J (2014). *Simülakrlar ve simülasyon*. Ankara: Doğu Batı.
- Birinci, N. (1988). *Türkü İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu destanı*. İstanbul.
- Böcekçi, T. (2003). *Amasya evliyâları*. Amasya: Lazer Matbaası.
- Çevik, M. (2013). *Türkü ve algı*. Ankara: Ürün.
- Çobanoğlu, Ö. (2009). *Halk edebiyatına giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Dönmez, E. N. (2014). Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazıları. Filiz Özdem (Ed.), *Yâr ile Gezdiğim Dağlar* içinde (s. 29-49). İstanbul: Yapı Kredi.
- Elçin Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Kudret, C. (1980). *Örneklerle edebiyat bilgileri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.
- Luque-Martinez, T., Barrio-Garcia, S., Ibanez-Zapata, J. A., Molina, M., A., R,2007. Modeling a city's image: The case of Granada , *Cities*, 24(5) : 335–352.
- Nas, B.(2018). *Aşkın şehri amasya'dan geçenler*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özbakir B.; Sünbül S. T. (2007) *Amasya türküleri*. İstanbul: Amasya Belediyesi Kültür.
- Özdoğan, R. (2006). *Amasya'da adak yerleri ile ilgili halk anlatıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Peker, A. Esra (2006). *Kentin markalaşma sürecinde çağdaş sanat müzelerinin rolü: kent markalaşması ve küresel landmark* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Postman, N. (2016). *Televizyon Öldüren Eğlence*. Ayrıntı.
- Sami, Ş. (1317). *Türkî*. Dersaâdet: Kamus-ı Türkî. İkdâm Matbaası.
- Spio, A. Ebow (2011). *The City Branding of Accra, (Edited by: Keith Dinnie), City Branding: Theory and Cases*. England: Palgrave Macmillan.
- Tümertekin, E.; Özgüç, N. (1999). *Ekonomik Coğrafya*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- TDK Türkçe Sözlük. (2005). *Türkü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Urak, G. (1994). *Amasya'nın türk devri şehir dokusu ve yapılarının analiz ve değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yakici, A. (2007). *Halk şiirinde türkü: tanım-tasnif-inceleme-metin*. Ankara: Akçağ.
- Yerasimos, M. (2005). *500 yıllık Osmanlı mutfağı*. İstanbul: Boyut.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Zengin, B. ; Öztürk, E. ; Salha, H. (2014). Amasya İlinin Alternatif Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi, Namık Kemal University, Institute of Social Sciences, Sosyal Bilimler Metinleri, 1-22.
- Zavada, M. S. (1993). The historical use of henna (*Lawsonia inermis* L.) in the Balkans. *Thaiszia, Journal of Botany* 3: 97-100.
- CNNTÜRK (2018, Haziran). *Amasya'ya gittiğinizde görmeniz gereken yerler*. Erişim tarihi 30.02.2019, <https://www.cnnturk.com/seyahat/turkiye/amasyaya-gittiginizde-gormeniz-gereken-yerler?page=4>
- Amasya (t.y). *Yeryüzü Şekilleri*. Erişim tarihi 01.02.2019 <http://www.amasya.gov.tr/yeryuzu-sekilleri>.
- TİMETÜRK (t.y). *Amasya'da 2 bin yıllık elma ve keklik desenli mozaik bulundu*. Erişim tarihi 18.01.2019, <https://www.timeturk.com/tr/2013/07/02/amasya-da-2-bin-yillik-elma-ve-keklik-desenli-mozaiik-bulundu.html>.

Üstünlük kuramı bağlamında Türk ve İngiliz siyasetinde mizahın kullanımı üzerine bir karşılaştırma

Erkan KALAYCI¹

APA: Kalaycı, E. (2019). Üstünlük kuramı bağlamında Türk ve İngiliz siyasetinde mizahın kullanımı üzerine bir karşılaştırma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 195-207. DOI: 10.29000/rumelide.580498

Öz

Gülmek, insanların gündelik hayatları içerisinde sıklıkla gerçekleştirdikleri eylemlerden biridir ve bu eylem mizahın en önemli sonuçlarından biridir. Gazetelerde yayınlanan köşe yazılarında, televizyon ve radyo programlarında, şehrin muhtelif yerlerinde karşımıza çıkan ilan panolarında, bir pazarda satılan ürünün niteliğini anlatmak için atılan sloganlarda, motorlu taşıtların genellikle tamponlarına veya arka camlarına yapıştırılan çıkartmalarda ve bunlara benzer şekilde gündelik hayatımızın her anında mizahın karşımıza çıkması söz konusu olabilmektedir. En önemli amacı ve sonucu gülmek ve güldürmek olan mizah bir duyguyu, bir düşünceyi, bir mesajı iletmek noktasında etkili bir iletişim aracı olduğu kadar mahir ellerde etkili bir silaha da dönüşebilmektedir. Bu bağlamda tarafların muarızlarını çaresiz bırakma noktasında etkili bir üstünlük kurma aracı olarak siyasette ve kimi zaman savaşlarda bile mizahın bu gücünden yararlanıldığı örnekler mevcuttur. Bu çalışmada, İngiliz ve Türk siyasetinde verilen mizah örnekleri üzerinden bir karşılaştırma yapılacaktır. Dönem olarak, bir karşılaştırma yapabilmek adına yeteri kadar kayıt alınmış örneğe rastlamamız dolayısıyla 19.yüzyıl ve sonrasında ağırlıklı olarak yüz yüze iletişim ortamında verilmiş örnekler tercih edilmiştir. Öncelikle Türk ve İngiliz toplumlarında mizahın, belirttiğimiz yüzyıllar içerisindeki durumu ve otoritenin mizaha bakışında öne çıkan noktalar genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Ardından da siyasal alanda verilen örnekler ele alınacaktır. Bu örnekler üstünlük kuramı açısından irdelenecektir. Örneklerde yer alan verilerden hareketle, her iki toplumun siyasal hayatında mizahın kullanımı üzerinden bir karşılaştırma ile çalışma sona erecektir.

Anahtar kelimeler: Mizah, siyaset, üstünlük kuramı.

A comparison on the utilisation of humor in Turkish and English politics in context of superiority theory

Abstract

Laughing as an activity takes place very oftenly in the daily life of people and this activity is the one of the most important consequence of humor. In the columns of newspapers, television and radio shows, on the billboards spread across the various locations of a city, sometimes in the slogans performed by the countermen of the bazaars, on the bumpers or rear windows of the motor vehicles and etc. we may run into humorous objects everywhere in our daily lives. Humour, one of the important consequence and purpose of which is to laugh and to make somebody laugh, would be an effective tool for conveying a message, an idea or expressing a feeling. Humor would also turn into an effective weapon in the hands of a gifted person. In this sense, with the intent of leaving the rivals weak at the knees and claiming superiority over them, it would also be utilised in the politics and

¹ Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halk Bilimi ABD (Kırklareli/Türkiye), kalaycierkan@klu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9734-7435 [Makale kayıt tarihi: 22.04.2019-kabul tarihi:17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580498]

sometimes even in the wars. In this paper, a comparison will be made depending on the humorous instances of English and Turkish politics. Because of encountering sufficient examples gathered and written out from face to face communication medium which give us a chance to make a comparison, 19th Century and the following years are choosen. Firstly, we will take a brief look at the general status of humor in Turkish and English societies and the prominent points of how the authority interprets humor throughout the period given above. Then, the examples which were produced in the political sphere will be discussed with regard to superiority theory. With reference to the examples, this paper will be concluded with a comparison depending on the way of the utilisation of humor in the political spheres of Turkish and English societies.

Keywords: Humor, politics, superiority theory.

Giriş

Mizah, insanların gündelik hayatlarının akışı içerisinde televizyonda veya ilan panolarındaki reklamlarda, semt pazarlarında tezgahhtarların müşterilerinin dikkatini çekmek için kullandığı sloganlarda, filmlerde, tiyatrodada, sadece gülme ve eğlenme odaklı stand-up gösterilerinde, iş hayatında oldukça tumturaklı olması beklenen bir konuşma metninin içine serpiştirilmiş vaziyette, seçim zamanı geldiğinde siyasal partilerin propaganda çalışmalarında sıklıkla karşılaştığımız bir kavramdır. Mizahın malzemesine bağlı olarak fiziksel manadaki çıktısı olan gülme eylemi, genel olarak mizahın gündelik hayatın tekdüzeliğinden sıyrılmaya, gerginliklerden arınmaya ve hoşça vakit geçirmeye yarayan bir araç olarak düşünülmesine yol açmaktadır. Mizahın bu noktada işlevsel olarak olumlu çıktılara sahip olması onun pozitif bir tabiata sahip olduğunu düşündürmekle birlikte negatif (ironi, istihza ve alaycılık gibi) bir boyutunun da bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Barışçıl bir doğaya sahip olduğu düşünülen mizah ve onun fiziksel çıktısı olarak gülme eylemi, negatif boyutu da hesaba katıldığında Mark Twain'in deyimiyle insanoğlunun elindeki şaşaalı bir silaha dönüşmeye muktedirdir. Bu yönüyle mizahın gücünün farkına varılması onun sadece bir hoşça vakit geçirme aracı olmanın ötesinde bir protesto aracı haline gelmesine ve gerektiğinde siyaset gibi bir güç savaşı arenasında rakiplerin saf dışı bırakılmasına yarayan bir üstünlük kurma silahına evirilmektedir.

Siyaset kadar büyük bir ciddiyetle icra edilmesi gereken bir mesleğin içinde mizahın ne işi olduğunu sorabiliriz.² Ancak sorunun cevabı siyaset olgusunun tamamen bir güçler dengesine ya da savaşına dayanmasında gizlidir. Mizah, ehil ellerde olduğunda, üstünlük kurma savaşında tam bir silaha dönüşebilmektedir. Mizah, gerek yönetenler gerekse yönetilenler tarafından kullanılabilir. Mizahın kullanımı sayesinde yönetenler güç savaşında kendilerini galibiyete ulaştıracak, yönetilenler ise kendilerini yönetenleri sarsacak ve onlara verdikleri iktidarı yerinden oynatabilecek bir silaha sahip olurlar. Siyaset sahnesi de bu silahın etkili bir biçimde kullanıldığı örneklerle doludur.

Türk ve İngiliz toplumlarında mizahın bir silah olarak kullanımına dair örnekleri aktarmadan önce, bu toplumların hayatlarında 19.yüzyıl3 ve sonrasında otoritenin mizaha bakışında öne çıkan noktaları genel hatlarıyla değerlendirmek yerinde olacaktır.

² Her ne kadar siyaset gibi rakibe üstünlük kurma amacına dayansa da siyaset dışında mizahın kullanımına belki de en son ihtimal verilebilecek alanlardan biri de savaştır. Savaşta mizahın kullanımına dair bkz: (Kılınç, 2007).

³ Türk Siyasal hayatında Mizahın 20. Ve 21. Yüzyıldaki durumu hakkında yapılmış bir çalışma için bkz: (Türk, 2015).

1. Türk ve İngiliz toplumlarının hayatında mizah-siyaset ilişkisi

19.yüzyılın ağır basan ciddiyetine rağmen Viktorya döneminde İngiliz mizah yazarlığının bazı büyük isimleri ortaya çıkmıştır. David Copperfield'daki Mr. Micawber karakterini yaratan Charles Dickens, Alice Harikalar Diyarında adlı eserin yazarı Lewis Carroll ve Viktorya döneminin en nükteli oyun yazarlarından biri olan Oscar Wilde⁴ ve George Bernard Shaw⁵ bu dönemin önde gelen yazarlarıdır (Ziv, 1988, s. 91).

İleride bir salgına dönüşecek karikatürçülük ise ilk temsilcisi olan Hogarth'ı 18.yüzyılda sahneye çıkaracaktır. Sosyal taşlama örnekleri veren Hogarth'ın en popüler konusu başıboş ve ahlaksız hayatın yarattığı tehlikelerdir. 18.yüzyıldan 19.yüzyıla geçerken, sosyal sınıflar ayrımının iyice netleşmesiyle birlikte sosyal yaşam gittikçe politikleşmeye başlamış, böylece de karikatürler daha politik bir havaya bürünmüştür. Bu durum 19.yüzyılda İngiltere'nin mizah üzerine yoğunlaşan ilk yayını olan Punch'ın (1841) ortaya çıkışını hazırlamıştır (Ziv, 1988, s. 92-93).

Bunun yanında İngiltere'de mizahın icra edildiği bir kurum olarak 'müzikhol'ler öne çıkmaktadır. Bu müzikholler eskinin popüler mizahi performanslarını pazarlamaya uygun bir hale getirerek sunmuşlardır. Sahnede icra edilen komik şarkılar müzikhollerin genel bir özelliği haline gelmiştir. Üst sınıfa hitap eden bu kurumlar, atası sayılabilecek şarkılı-yemekli kulüplerin yerini almıştır. Müzikholler, her ne kadar alkol ve fuhuşla anılan kötü şöhretli yerler haline gelse de hükümet tarafından tolerans gösterilmiştir, özellikle de otoriteyi derinden sarsacak bir işçi hareketi korkusu bu noktada etkili olmuştur. Müzikholler daha önce de belirttiğimiz gibi pek çok noktadan kötü bir şöhrete sahip olsa da hükümet tarafından, iktidarı tehlikeye atabilecek bir işçi hareketini yatıştırabileceği için tolere edilmiştir (Ziv, 1988, s. 93-94). Bu durum mizahın siyasal anlamdaki gerginliğin yumuşamasını sağlayabilmesini göstermesi ve devlet eliyle mizahın farklı bir boyutta kullanımını göstermesi açısından önemlidir.

Popülerliğini koruyan müzikhollerde komik şarkıların yanında skeçler de sahnelenmekteydi ve bunların konuları genellikle üst sınıfın hafif bir taşlaması ve işçi sınıfının sıkıntılarıydı. Burada icra edilen mizah anlayışının en ünlü temsilcileri ise kariyerlerine bu müzikhollerde başlayan Stan Laurel ve Charlie Chaplin'dir. 2. Dünya savaşının sonrasında bile "varyete" adı altında varlığını sürdüren müzikholler televizyonun ağırlığını iyice hissettirmesiyle zamana yenik düşmüştür. Zaten radyo yayınlarıyla bile sarsılmaktayken, televizyon ona son darbeyi indirmiştir (Ziv, 1988, s. 93-95).

2. Dünya Savaşı sırasında radyo eğlence anlayışı ortaya çıkmıştır. Radyoda 'ITMA' (It's That Man Again: Yine O Adam) adını taşıyan ilk komedi programı, Avrupa'ya savaşı getirmekte olan Hitler Almanya'sının bir ajanı olan Funf tarafından tehdit edilen küçük bir kasaba ve belediye başkanının maceralarını anlatmaktadır. Savaş sonrasında da popülerliğini sürdüren radyo programları arasında Peter Sellers, Spike Milligan ve Harry Secombe'un yıldızlaştıkları 'The Goon Show' öne çıkmaktadır. Radyo programlarının yarattığı komedi anlayışı bugünkü sitcomların temellerini atmıştır (Ziv, 1988, s. 96).

Savaş sonrası dönemin politik taşlamalarıyla öne çıkan yazarı ise Hayvan Çiftliği adlı romanıyla tanınan George Orwell'dir. Bunun yanında politik mizah tiyatro sahnelerinde sergilenerek de varlığını sürdürmüştür. *Punch* gibi mizah üzerine eğilen yayınların yanında *The Guardian* ve *Daily Mirror* gibi

⁴ Oscar Wilde'in nüktedanlığını gösterebilecek güzel bir örnek olarak şu cümleyi aktarmak yerinde olacaktır: "İngiliz taşra centilmenleri bir tilkinin ardından dört nala gidiyor –ağza almamayanlar yenilemeyenlerin peşinde" (Ziv, 1988, s. 91).

⁵ Bernard Shaw'ın politik bakış açısını yansıtmaya çalıştığı Man and Superman adlı oyunundan bir diyalog:

Mendoza: Ben bir haydutum, zenginleri soyarak yaşarım.

Tanner: Ben bir centilmenim. Fakirleri soyarak yaşarım. El sıkışalım (Ziv, 1988, s. 91).

çok satılan gazetelerde yer alan gündemle ilgili karikatürlerle de politik mizahın örnekleri verilmiştir. Radyoların büyük oranda müzik yayınına ağırlık vermesiyle işlevini 60'lardan itibaren kaybeden mizah programları, kendisine televizyonda Monty Python ekibi ve Benny Hill Show'la yeni bir boyut kazandırmıştır (Ziv, 1988, s. 95-102). 60'lı yıllarda politik mizah televizyon ve radyoda yerini sağlamlaştırırken, hiciv konusunda meşhur *Private Eye* dergisi de yayın hayatına başlayacaktır (Christopher, 2015, s. xx).

The Goon Show'la birlikte yıldızlaşan Peter Sellers bunu Pembe Panter serisinde başroldeki rolüyle devam ettirecektir. Radyo şovlarının katkısıyla gelişim gösteren durum komedisi anlayışı televizyonlarda sitkom dizilerle varlığını sürdürmüştür. Dünya çapında tanınan politik mizah örneklerinden birisi olan *Yes, Minister* adlı sitcom dizi 1980 yılında BBC kanalında yayına başlamış⁶ ve 1990 yılına gelindiğinde ise politik hiciv içerikli bir yarışma programı olan *Have I Got News for You* ekranlardaki yerini almıştır (Christopher, 2015, s. xxii - xxiv).

İngiliz kültüründe söz konusu erken dönemlerde mizahın icra edildiği kurumlardan biri olan müzikhollerin yanında, ilerleyen teknolojiye bağlı olarak radyo programları, televizyon şovları ve tiyatro oyunları da mizahın kullanımı her alana taşınmış olmaktadır. Ancak ileride göreceğimiz gibi Türk mizahında gerek teknolojik gelişmelerin biraz daha geç takip edilebilmiş olması, gerekse sansür mekanizmasının bu kadar geniş kitlelere hitap edebilecek siyasal mizah unsurlarına izin vermemesi nedeniyle yakın bir döneme kadar elektronik kültür ortamında varlık gösteremediğini söyleyebiliriz. Aşağıda vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de mizahın siyasal boyutları modernleşme süreci boyunca ancak yazılı kültür ortamında oldukça uzun ve zengin bir gelişim dönemi geçirmiştir.

Osmanlı toplumunda mizahın biraz acımasız bir şekilde kullanıldığı örnekler genellikle hicivler olmuştur. Yazdığı hicivlerle adını duyuran Nefi'nin devlet kademesindeki kişiler hakkındaki hicivleri mizahın siyasette kullanımına bir örnektir. Ancak Nefi yazdığı bu hicivler yüzünden ölüme cezalandırılmıştır.

Saray çevresindeki bu görünümle birlikte, halk arasında da aşıkların taşlamaları, karagöz ve ortaoyunu gelenekleriyle siyasal mizahın yaşatıldığını söyleyebiliriz. Karagöz ve Hacivat'ın kimlikleriyle somutlaşan cahil halk ve ne dediği anlaşılmayan aydın kesim arasındaki çatışmalar bir bakıma toplumsal bir eleştiriyi de içersinde barındırmaktadır. Bu çatışmanın yanında Osmanlı gibi kozmopolit bir imparatorluğun sınırları içerisinde yaşayan insanlar da hayal perdesine Zenne, Arap, Frenk, Arnavut vb. karakterlerle yansımıştır. Ortaoyunu ise Karagöz ve Hacivat'ın sadece ete kemiğe bürünmüş halleridir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ilan edilecek olan I. Meşrutiyet ile Osmanlı toplumu yazılı mizaha geçecektir. Yazılı mizaha geçişin ilk örneği Teodor Kasap tarafından 1870 yılında çıkarılan "Diyojen" dergisidir (Öngören, 1998, s. 60). Ancak 1873'te bu dergi kapatıldığında sahneye 1876'da "Çaylak" dergisi çıkacaktır. Bu iki dergi Osmanlı mizah basınına yön veren çok önemli iki dergi olarak öne çıkmaktadır.

Matbaanın Osmanlı topraklarına oldukça geç bir dönemde geldiği düşünülecek olursa Avrupalı tarzda mizah yayınlarının çıkıyor olması oldukça önemlidir. Çünkü mizah gibi geniş kitlelere ulaşmaya yarayacak bir araç matbaanın kullanımıyla devreye girmiştir. Bu meselenin farkına varan ve geniş

⁶ Söz konusu dizi ülkemizde Sayın Bakanım adıyla uyarlanmıştır.

kitlelere hitap etme konusunda mizahın önemini kavrayan Jön Türkler Diyojen dergisinin sayfalarından daha fazla insana ulaşmayı denemişlerdir (Özdiş, 2010, s. 112).

Mizahın etkililiğinin farkına varan Sultan II. Abdülhamit, bu durumun önünü alabilmek adına meclise mizah gazetelerini kaldırmaya yönelik bir tasarı getirmiştir. Meclis bu kanunu çıkarmasa da daha sonra 93 Harbinin başlamasıyla oluşan olağanüstü halde Meclis-i Mebusan'ı kapatarak kendi hakimiyet dönemini başlatan II. Abdülhamit, 32 yıl sürecek bu dönemde mizah basınının faaliyetini kısıtlayacaktır (Yücebaş, 1976, s. 4). Ancak bu durum sadece mizah dergilerinin yurt dışında basılıp ülkeye sokulmalarına neden olmaktan başka bir işe yaramamıştır: Londra'da Hayal, Hamidiye, Dolap; Kahire'de Pinti, Curcuna; İsviçre'de Beberuhi, Tokmak, ve yeri belirsiz Davul (Öngören, 1998, s. 61).

İkinci meşrutiyetin ilanının ardından eleştiri oklarını Sultan II. Abdülhamit yerine işlemeyen meşrutiyet ve İttihat ve Terakki partisine çeviren mizah dergileri bunun bedelini çok ciddi bir sansüre tabi tutularak ödeyecektir. İttihat ve Terakki, iktidara gelinceye kadar mizahın yardımını aldığı halde iktidara geldikten sonra mizah dergilerine göz açtırmamıştır. Onlarla ifade edilen mizah dergisi sayısı 1912 yılında üçe düşecektir. Bu da İttihat ve Terakki'nin uyguladığı sansürün boyutunu ortaya koymaktadır (Öngören, 1998, s. 63).

Birinci dünya savaşının ardından gelen Kurtuluş savaşı sırasında da mizah, siyasetin bir numaralı silahı olmuştur. İşgal kuvvetleri ve onlarla işbirliği halindeki İstanbul hükümetiyle mücadele eden Ankara hükümetinin sesi, Sedat Simavi'nin çıkardığı Gülelyüz dergisi olacaktır. Buna karşılık tavrını açıkça işgal kuvvetleri ve İstanbul hükümetinden yana koyan dergi ise Refik Halit Karay'ın çıkardığı Aydede dergisi olacaktır (Öngören, 1998, s. 68).

Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan Türkiye'nin mizah yayınları meşrutiyet döneminin hiciv anlayışını benimseyecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Aydede dergisinden geriye kalan kadronun kurduğu Akbaba ve Karagöz dergileri öne çıkacaktır (Öngören, 1998, s. 76). Bunun yanında Vasfi Mahir Kocatürk'ün peşpeşe çıkardığı Karagöz'le ilgili 6 kitap ve Muharrem Zeki Korgunal'ın Nasrettin Hoca ve Fıkralar kitabı da bu dönemde verilen mizah içerikleri eserler olarak zikredilmelidir.

İkinci Dünya savaşı yıllarına geldiğimizde ise Türk mizahında önemli bir yere sahip olan Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz'ın yanında Sabahattin Ali ve Mîm Uykusuz'un birlikte çıkardıkları Markopaşa dergisi gelecektir. Aziz Nesin bu derginin çıkış nedenlerini anlatırken bir yüceliş dönemi olarak nitelendirdiği Cumhuriyetin ilk yıllarının ardından gelen baskı ve bunalımın halk mizahını şahlandırdığını ve derginin çıkışını da bunun hazırladığını belirtir (Nesin, 2001, 47). Yine bu dönemin bir başka önemli figürü ise Cemal Nadir'dir. Öyle ki onun ölümünün ardından gazetelerin birinci sayfasına karikatür çizmeye hiç kimse cesaret edememiştir (Öngören, 1998, s. 89).

1960'lı yıllara gelindiğinde Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz gibi mizah yazarları öne çıkacaktır. Rıfat Ilgaz'ın Hababam Sınıfı adlı eseri önce dolmuş dergisinde parçalar halinde yayınlanacak ardından da kitap olarak çıkacaktır. Bu isimlerin yanı sıra daha sonra çok önemli yazar-çizer kadrolarını yetiştirecek olan Tef ve Dolmuş dergileri gelir.

1960'ların sonuna doğru ise Deve Kuşu Kabare tiyatrosu Haldun Taner, Zeki Alasya ve Metin Akpınar'ın öncülüğünde kurulacaktır. Güncel siyasal konuları ve toplumsal sorunları hicvetmesi nedeniyle iktidar tarafından hiçbir yerde hoş karşılanmayan kabare tiyatrosunun kurulması önemlidir. Türkiye gibi çalkantılı süreçlerden geçen ve kurumlaşma sancıları çeken genç bir ülkenin sık karşılaştığı sorunların

mizah yoluyla irdelenmesi ancak çok sık kendisini güncelleyebilen bir tiyatro tarzıyla mümkün olabilirdi. Zaten Türk siyasal mizahının hiciv ve taşlama temelli olduğu da düşünülecek olursa, tatlı-sert bir dille söylemek istediklerini dile getiren kabare tiyatrosunun Türk mizah anlayışına ne kadar uygun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1970'li yıllara geldiğimizde ise artık televizyonun da yavaş yavaş yaygınlaşmasıyla birlikte Türk toplumu da yabancı mizah örneklerini tanımaya başlamıştır. Bu arada televizyonun uyandırdığı büyük ilgi siyasilerin de dikkatini çekmiş ve televizyon ekranlarını ele geçirmek adına siyasiler arasında büyük mücadeleler başlamıştır (Öngören, 1998, s. 105). Ancak bu dönemin mizah adına öne çıkan en önemli figürü Oğuz Aral yönetimindeki *Gırgır*⁷ dergisi olacaktır. 500 bin satarak büyük bir başarıya imza atacak olan *Gırgır*, daha sonra kurulacak olan mizah dergilerinin pek çoğunun kadrolarını yetiştirecek bir okul olacaktır.

80'li yılların sonuna doğru Olacak O Kadar televizyon ekranlarında boy göstermeye başlayacaktır. Özel kanalların da çoğalmasıyla birlikte Olacak O Kadar pek çok farklı kanalda izleyiciyle bulaşacak ve gündemi meşgul eden sosyal ve siyasal sorunlara değinecektir. 90'lı yıllarda televizyonlarda boy gösteren *Plastip Show* ve ana haber bülteni sonlarında çıkan Salih Memecan'ın çizdiği *Bizim City* adlı kısa çizgi filmler bu dönemin siyasal mizah anlayışının örnekleridir. 2000'li yıllarla birlikte siyasal olaylara mizah yoluyla değinme misyonunu büyük oranda haftalık mizah dergileri gerçekleştirecektir. Televizyonlarda ise artık suya sabuna dokunmayan "eğlenme" odaklı bir mizah anlayışı hakim olacaktır.

Buraya kadar aktardığımız tarihi süreçler göz önüne alındığında, İngiltere'de hükümetin eliyle müzikhollerin oluşabilecek bir siyasi hareketi önlemek amacıyla kullanılması, Osmanlı döneminde mizah dergilerinin kamuoyu oluşturmak amacıyla bir araç olarak görülmesi, mizahın bu etkinliğinin farkına varan yöneticilerin sansür mekanizmasını devreye sokması ancak mizahın etkin bir silah oluşunun göstergesidir. Mizahın, savunma/saldırı, statü zedeleme, değersizleştirme gibi işlevleri, genel anlamda siyasal mekanizmaların tolerans gösterebileceği durumlar değildir. Mizahın, otoriter yapılanmayı sevmediği gibi iktidar cenahı da mizaha karşı mesafelidir (Kamiloğlu, 2014, s. 35).

Mizahın siyasal alanda kullanılmasının en önemli nedenleri ya otoriteyi eleştirebilmeye imkan bulmak yada rakipler üzerinde üstünlük sağlamaktır. Bu nedenle günümüze kadar gelen mizah kuramları arasından üstünlük kuramının⁸ konumuzu aydınlatması açısından daha yararlı olacağını söyleyebiliriz. Bu nedenle kısaca üstünlük kuramına değinmemiz gerekecektir.

2. Üstünlük kuramı ve siyasal alanda mizahın kullanımına dair örnekler

Mizah üzerine yapılan tartışmaların kaçınılmaz teması insanların "üstünlüklerini" gösterme ihtiyacıdır. Bundan dolayı da tartışmalar gülmenin sürekli olarak bir silah olarak kullanılması üzerinde yoğunlaşır (Bergler, 1956, s. 272). Kuramın temellerini atan Aristoteles ve Platon gülmenin aslında alayın bir türü olduğu konusunda birleşmişlerdir ve dolayısıyla alayın bir silah olduğunu söylemenin yolunu dolaylı da olsa açmışlardır. Bununla birlikte insanlar kendilerine gülünmesinden hoşlanmayacakları için gülme, insanları hizaya sokacak bir düzenleyici olarak da düşünülebilir (Morreall, 1997, s. 9). Dolayısıyla alay konusu olmamak adına eksiklik ve zayıflık göstermemesi gereken insan da buna göre hareket edecektir.

⁷ *Gırgır* Dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Çetinkaya, 2006).

⁸ Üstünlük Kuramı ve diğer Mizah Kuramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Eker, 2009 ve Emeksiz, 2010).

Eksiklik veya küçük düşme kaygısı taşıyan insan, toplum tarafından başarısız, yeteneksiz, niteliksiz olarak adlandırılma ya da tanınma endişesi içindedir. Herhangi bir olayda, etken kişinin, sahip olması gereken nitelikleri koruyamayarak bu olumsuz özelliklerle ortaya çıkması, edilgen kişide, aynı olumsuz özellikleri bünyesinde barındırmayıp toplum tarafından küçük düşürülmemenin verdiği üstünlük duygusunu ortaya çıkarır (Eker, 2009, s. 140). Bu üstünlük duygusunun tadına varan kişi de sonuç olarak anlık bir zaferle gülecektir.

Teori, İngiliz filozof Thomas Hobbes'un (1588-1679) katkılarıyla birkaç yüzyıl daha geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Hobbes da gülmenin başkasının zayıflığına karşılık kendimizde olduğunu fark ettiğimiz üstünlükle kazanılan anlık bir zaferden kaynaklandığını belirtir (Martin, 2007, s. 44). Bu noktada da karşıdakinin bize göre daha aşağıda bir konumda bulunmasından kaynaklanan bir zevkle gülme eyleminin gerçekleştiğini ve daha önce de belirtildiği gibi gülmenin içerisinde üstünlük kurmaya yönelik bir saldırganlık barındırdığını belirtmeliyiz.

Charles Gruner da gülmenin malzemesi olan mizahı “neşeli saldırganlık” olarak niteler. Ancak bu gerçek anlamda insanlara fiziksel saldırmayı ve onları yaralamayı içeren bir saldırganlık değildir; daha çok, çocukların ya da yavru hayvanların kavgalarına benzer. Bundan dolayı, Gruner mizahın bir çeşit oyun olduğunu vurgular. Özellikle, Gruner'in aklındaki kazananların ve kaybedenlerin olduğu, bir yarışma ya da müsabakadır. Gruner'a göre, mizahtan alınan zevk uzun bir mücadelenin ardından kazanılan bir zaferin hemen ardından gelen şaha kalkmış duyguların verdiği mutluluğa yakındır (Martin, 2007, s. 45). Yine benzer bir şekilde, insanın ilkel zamanlardan kalma bir davranışı olarak nitelendiren Albert Rapp da gülmeyi “bir eski zaman ormanında geçen düellonun zafer kükremesi” olarak nitelemektedir (Morreall, 1997, s. 13). Burada dikkat edilmesi gereken nokta karşı karşıya gelen unsurlardan etken olanın edilgen olanı zor bir duruma düşürmesinin ortaya çıkardığı durumun gülme eylemine sebep olmasıdır. Şöyle ki hem rakibini alt edenin hem de toplum önünde küçük düşenin yerinde olmamanın verdiği bir üstünlük duygusu ile mizahın en önemli fiziksel çıktısı olan gülme eylemi ortaya çıkacaktır.

Üstünlük kuramının buraya kadar aktardığımız yönleri şüphesiz siyasetin doğasıyla örtüşmektedir. Tamamen hassas dengeler üzerine kurulu bir üstünlük savaşının kazanılması için rakiplerin zayıflıklarının üstüne gitmek ve tatlı-sert bir saldırganlık sergilemek gerekecektir. Bu saldırganlık rakipler üzerinde fiziksel bir yaralamayı gerektirecek vahşilikte olmayacaktır. Bunun yerine oldukça seviyeli bir şekilde karşıdakinin moral olarak çökertilmesini sağlayarak gülme eylemi açığa çıkacak ve dolayısıyla küçük düşürülmeye yol açacak, böylelikle daha büyük bir zafer ve üstünlük kazanılacaktır. Siyaset gibi medeni toplumları yakından ilgilendiren bir alanda mizahın kullanımını, içerisindeki saldırganlık unsurunu da göz önünde bulundurarak tam olarak kavrayabilmek açısından Feinberg'in açıklamalarını dikkate almak gerekir:

“Kendilerini medeni olarak nitelendiren toplumlarda, sözlü mizahtaki saldırı, genellikle dolaylıdır. Öyle ki, esprinin tadına varan kişiler, bir kişi veya bir fikre olan çirkin veya rahatsız edici bir saldırıya maruz kalmadıkları gibi, kendilerini sadist veya kaba görmek zorunda da kalmazlar. Saldırılı gizlemede çapraşıklığın derecesi, kabaca, bir kültürün başardığı iddia ettiği medeniyet seviyesiyle orantılı olarak artar görünür. Saldırganlığın gizlenmesi gerçekte iyilik yüzünden değil, uyum sağlamadan dolaylıdır. Medeni toplum, haklı çıkartılmamış saldırganlığı ifade etmenin uygun olmadığını savunur gibi görünür. Dolaylı saldırı, saldırganlığı kaldırmak için değil, onu gizlemek için sarf edilen ikiyüzlü bir çabadır” (Feinberg, 2004, s. 108).

Tarihi süreç içerisinde yönetilenlerin eleştiri oklarını yönetenlere yöneltebilmesini sağlayan mizah, pek çok siyasinin de muhataplarını ya da rakiplerini alt etmesinde bir silah olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla,

mizahın bu etkin rolünü gösterebilmek adına hem İngiliz hem de Türk siyasetinde verilen bazı örnekleri aktarmak yerinde olacaktır.

George Mikes'a göre İngilizler dünyada mizah duygularıyla aşırı derecede övünen tek millettir. Parlamentoda, çok ciddi akademik tartışmalarda, hatta cenaze törenlerinde, Shakespeare'den, Lewis Carroll'a oranla daha az alıntı yapılmaktadır. İngilizler arasında barınabilmek için İngiliz mizah anlayışı denilen bu fenomene dayanmak ve alışmak gerekmektedir. Bir İngiliz tarafından uğrayabileceğiniz en büyük hakaret mizah duygusundan yoksun olduğunuzun söylenmesidir (Mikes, 1980, s. 10-11). Bütün bu noktaları hatırd tutarak İngiliz siyasetinden alınan mizahi örneklerle geçmek mümkündür.

İngiliz parlamentosunda boy gösteren önemli hatiplerden biri olan Richard Brinsley Sheridan, St. James caddesinden geçerken kraliyet ailesine mensup iki dükle karşılaşır. Düklerden biri der ki:

“Bay Sherry, seni gördüğüme sevindim. Biz de biraz önce senden söz ediyorduk. Yalnız bir nokta üzerinde anlaşamadık: Sen büyük bir aptal mısın, yoksa büyük bir sahtekar mı?”

Sheridan hiç bozuntuya mahal vermeden iki dükün arasına girip kollarıyla biraz mesafeyi ayarladıktan sonra, “Bunu bilmeyecek ne var, ben şu anda ikisine de aynı uzaklıktayım!” diyerek aradan sıyrılıverir (Yakar, 2008, s. 9).

Örnekte görüldüğü gibi mizah yoluyla yapılan bir saldırı yine aynı şekilde mizahla savuşturulmuş ve rakibe ağır bir darbe indirilmiştir. Mizahı her iki taraf da üstünlük kurmak amacıyla ve örtülü bir saldırganlıkla kullanmıştır. Burada değinilmesi gereken konu ilk başta saldırıyı gerçekleştirenin, Ross'un (1998, s. 58) deyimıyla “kendini küçültücü” mizah örneği vermiş olmasıdır. Buna göre kurban ya da nesne olarak görünen kişi kendisine verilen malzemeyle rakibini geri dönüp alt etmiştir.

19.yüzyılın başlarında yetişmiş hatiplerden Benjamin Disraeli de muhataplarını nükteli sözlerle köşeye sıkıştıran bir başka siyaset adamıdır. Bir seferinde Disraeli kürsüde konuşurken muhaliflerden biri oturduğu yerden şöyle seslenir:

“Bay Disraeli, sesini yükselt sesini! Bize ulaşmıyor.”

Disraeli sözlerine ara vererek, şöyle yanıtlar:

“Gerçekler yavaş gider, ama üzülmeye zamanla sana da ulaşacaktır” (Yakar, 2008, s. 17).

Mizahın üstü kapalı saldırganlığı kendisini burada da hissettirmektedir. Disraeli, hoşgörü çerçevesi içerisinde muhatabına, söylediği doğru sözlerin kendisinin işine gelmediğini ve dolayısıyla doğru sözün kendisi gibi yalancılardan işine pek yaramadığı için çok daha geç yayılacağını belirtmektedir.

İngiliz siyasetinde mizahı etkin bir silah olarak kullanan isimlerin başında kesinlikle Winston Churchill gelmektedir. Churchill bir konuşma sırasında kendisine “hain” diyen bir muhalifi için şu sözleri kullanır:

“Şuna bilhassa dikkat ediyorum: Siyasi münakaşalar hararetlendiği zaman hırçın tabiatlı ve sınırlı zekası olanlar kabalaşmayı seçiyorlar” (Yakar, 2008, s. 28).

Churchill'in söyledikleri mizaha siyasette neden ihtiyaç duyulduğu sorusuna bir cevaptır. İngiliz siyasetçilerin mizahı kullanma nedeni hem saldırganlıkla üstünlük kurma hem de saldırganlıklarını da gizleyerek kaba görünmemektir. Saldırıları kamufle ederek zekalarını ortaya koymakta, bu sayede seviyelerini ve çok önem verdikleri "centilmen" kimliklerini korumaktadırlar. Aşağıda vereceğimiz örnek mizahla süslenmiş İngiliz tipi saldırgan bir mizahın örneğidir.

Bir konuşma sırasında Churchill muhalif milletvekili Morrison'a önce iltifatta bulunur:

"Mr. Morrison usta bir sanatçıdır."

Morrison ayağa kalkarak:

"Muhterem centilmen beni yüceltti. Kendisine teşekkür ederim" der.

Churchill, beklediği anın geldiğini görünce onu ayaküstünde yakalayarak can alıcı vuruşunu indirir:

"Sayın baylar bayanlar! Ancak ne var ki Mr. Morrison sanatını, sahtekarlık alanında kullanmaktadır" (Yakar, 2008, s. 31).

İngiliz siyasetinde yönetenlerin birbirlerine karşı kullandıkları kadar yönetilenler de mizahı aynı sertlikte yönetenlere karşı kullanabilmektedir.

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi İngiliz mizahı içinde de politik taşlamanın hedefleri arasında hükümetin, politikacıların, asker sınıfının, toplumda yüksek zümrelerinin hedef tahtasında yer alması söz konusudur (Blake, 2007, s. 16). 1984'te IRA'nın gerçekleştirdiği bir bombalı saldırıda İngilizlerin Demir Leydisi Margaret Thatcher'ın en ateşli savunucularından biri olan ve işsizlere "On your bike!" ("bisikletinizin üzerine" yani bisikletinize binip dolaşarak bir iş arayın) diyerek insanların tepkisini çeken Norman Tebbit de ciddi biçimde yaralanır. Bir istasyonun üzerine bu olay üzerine birileri tarafından şu yazılır:

"On your crutches, Tebbit!" ("Koltuk değneklerinin üzerine Tebbit!") (Ziv, 1988, s. 101)

Bir bakıma oldukça acımasızca nitelendirilebilecek bu olay İngiliz mizah anlayışında oldukça olağandır. Mikes İngiliz mizah anlayışının üzerine dayandığı üç noktayı 1.Kendine gülmek, 2.Olduğundan küçük göstermek ve 3.acımasızlık olarak nitelemektedir (1980, s. 44-55). Dolayısıyla bizim için oldukça kötü görünebilecek bu durum İngilizler için mizahın olağan rutini içerisinde değerlendirilebilir.

Mizahın siyasilere karşı kullanımına aşağıda vereceğimiz bir başka örnek yine tahammül sınırlarını zorlayabilecek türdendir:

Muhafazakar partinin propagandacılarından biri, bir çiftçiye giderek ondan oy ister.

'Ben sosyalistlere oy veririm' der yaşlı adam, 'tıpkı daha önce babamın ve onun babasının yaptığı gibi'.

Propagandacı alaycı bir şekilde 'Madem öyle' der 'eğer baban ve onun babası da bir ahmak olsaydı ne yapardın?'

'O zaman, muhafazakârlara oy verirdim' (Mikes, 1980, s. 55).

Bu durum tam olarak İngilizlerin "mizah duygusuna sahip olmak" diye nitelendirdikleri meseleye bir örnektir. Mizahi yolla bir hicvetme söz konusudur. Çiftçi burada tüm muhafazakârlara dolaylı yoldan ahmak demiştir ancak bu durum İngilizler açısından hoş karşılanmalıdır çünkü içinde mizah vardır. İngilizlere göre mizahsız bir hiciv küfürdür (Özcan, 2002, s. 13). Ayrıca bu durumda çiftçiye verilecek saldırgan ve öfkeli bir tepki de "mizah duygusundan yoksun olmak" anlamına gelecektir ki bu durum kişiyi toplum nazarında daha da küçük düşürecektir.

Yukarıda aktardığımız örnekler bize Anglo-sakson mizah anlayışının doğasını göstermektedir. Gershon Legman'ın düşüncesi bu durumu daha iyi açıklamaktadır:

*“Mizah maskesi altında, toplumumuz herkes tarafından herkese karşı sonsuz saldırılara izin verir”
(Feinberg, 2004, s. 111).*

Benzer şekilde Lord Byron da “In Praise of the Turk” adlı şiirinin bazı dizelerinde Türk toplumu açısından oldukça taraflı bir bakış açısı sergilese de İngilizler için mizah ve nüktenin değışilmezliğini ve bunun kimlikleri için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar:

“...
Onlar okuyamazlar ve bu yüzden eleştirmede tutuk değildirlir;
Ne de yazabilirler, bu yüzden ilham perisini etkileyemezler;
Ne nükteli sözleri ne de zeka kavraklığı görülmüştür
...” (Bishop, 1942, s. 115).

Byron’ın bu sözleri içerisinde cımbızla çekilip alınacak noktalar İngilizler için nükte ve zeka kavraklığının sahip olunması gereken en önemli özellik olduğudur. Türkler onun nazarında bu özelliklere sahip değildir ve bu yüzden hicvedilmelidir.

Türk siyasetinde de mizahın kullanıldığı pek çok örnek vardır. Her ne kadar günümüzde siyasetin gün geçtikçe daha asık bir surat ve tahammülsüzlükle yapıldığı düşünülecek olsa da en azından tarihimizde bunun örneklerini görmek mümkündür. Kusurlu olan noktayı bulup çıkarmak ve hazırcevap olmak Türk toplumu için çok değer verilen iki özelliktir. Hiciv ve taşlama geleneğinin edebiyatımızda oldukça kuvvetli olduğu düşünülecek olursa durum daha da net anlaşılacaktır. Bir bakıma sözlü kültürün çok uzun bir hâkimiyet sürdüğü bir toplum için bu durum oldukça doğaldır. Aşağıda vereceğimiz örnek sözünü ettiğimiz duruma iyi bir örnek teşkil edecektir.

Son Osmanlı mebusları arasında geçen bir diyalog mizahın siyasal alandaki çatışmaları hafifletmesi ve zekayı açığa çıkarması açısından oldukça önemlidir. İttihat ve Terakki Partisi mensuplarından olan Hüseyin Cahit Bey, Rıza Nur Bey’e:

“Sen beni boyuna eleştirip duruyorsun. Oysa sizin kurduğunuz parti de mütecanis değil. Sizde de mutaassıbı var, muhafazakârı var; hatta Hristiyan olan bile var. Siz de kozmopolit bir yapıya sahipsiniz. Kendi içinizi görmüyorsunuz bir de kalkıp bize sataşıyorsunuz”

Bunun üzerine Rıza Nur’un cevabı şöyle olur:

“Sizin partinize hiç diyecek yok doğrusu! Partiniz, iki büyük görevi yerine getirdi. Bunlardan birincisi Balkan bozgunu. İkincisi de Sevr antlaşması...” (Yakar, 2008, s. 54).

Cevabın yıkıcılığı ve rakibe karşı sağladığı üstünlük tartışılmaz derecede bellidir. Tatlı-sert bir dille gerçekleştirilen saldırı rakibin bir daha ayağa kalkmasına müsaade etmeyecek cinstendir. Ayrıca daha önce değindiğimiz hazırcevaplığı da içermektedir ve Türk mizah anlayışının siyasal alana taşınmış bir örneği olarak değerlendirilmeye müsaittir.

Aktaracağımız bir diğer örnek de hazırcevaplık ve nüktedanlığın Türk mizah kimliğindeki baskınlığını gösterir cinstendir. Fransa Girit’i Osmanlılardan alıp Yunanistan’a vermek istemektedir. Fransız imparatoru III. Napolyon, yarı şaka yarı ciddi olarak, hasta Osmanlı Devletinin omuzlarından bu yükü almak istediğini söyler.

Fuat Paşa ona gülümseyerek karşılık verir:

“Haşmetmeab, siz bendenize Türkiye’den başka bir devlet gösterebilir misiniz ki, üç yüz senedir dışarıdan sizlerin, içeriden bizlerin devamlı tahribine rağmen direnebilmiş olsun. Evet, üç yüz senedir, siz dışarıdan biz içeriden bu devleti yıkamadık; hatta sarsamadık” (Yakar, 2008, s. 72).

Burada hazırcevaplık dışında üzerinde durulması gereken diğer nokta kendini bilmek ya da daha doğrusu kendini de eleştirebilmektir. Fuat Paşa bir taraftan muhatabına oldukça ince düşünülmüş bir cevap verirken eleştiri oklarını kendi üzerine de çevirebilmiştir. Kendini eleştirebilmenin baskınlığını göstermesi açısından Fransız mizah yazarı Pierre Daninos’un Türk toplumuna dışarıdan bakan biri olarak yaptığı yorum oldukça önemlidir:

“Türklerin mizahı, hiciv ve nükteleri, ve bu nüktelerdeki değişiklik atalarından kalan vatan aşkı gibi kuvvetlidir. Türkler yüksek seviyeli insanlardır. Özellikle iyi eğitim görmüş Türkler kuvvetli bir kişiliğe sahiptir. Bu kişiliğin kuvvetini, ciddilikten neşeye, resmîlikten samimiliğe, takdirden istihzaya, üzüntüden hicve çarçabuk geçebilmelerinde aramak gerekir.

Türkler her şeye gülmesini bilirler. Gülmeye de kendilerinden başlarlar. Müthiş anlayışlıdır. En küçük kavrayışsızlık karşısında “Türkün akh sonradan gelir” sözüyle kendi kendileriyle alay ederler” (Yücebaş, 1976, s. 15).

Türklerin kendilerine gülebilmelerinin yanında hazırcevap olmalarının da mizahlarının esas unsurlarında olduğuna daha önce değinmiştik. Ankara’da verilen bir yemek sırasında Atatürk’ün bir Anzac ile arasında geçen hadise bu duruma uygun bir başka örneği barındırmaktadır. Haidse, Çanakkale Savaşları gibi hem Türk ulusunun bilincinde önemli bir yer tutan hem de Yeni Zelanda ve Avustralyalıların ulus kimliklerinin inşasının da önemli yapıtaşlarından birini oluşturan hassas bir zeminde gerçekleşmektedir:

Ankara’da Atatürk adına bir yemek verilir. Yemeğe yabancı konuklar da davetlidir. Herkes gayet güzel eğlenirken Atatürk’ün gözünün içine dik ve oldukça sert bir ifadeyle bakan bir İngiliz davetli takılıyor. Atatürk, yaverine “Şu karşıdaki adama git bana niye öyle sert baktığını sor da gel” diyor.

Yaver gidiyor ve sebebini öğrenip geliyor ve diyor ki:

“Çanakkale savaşında adamın babasını öldürmüşsünüz de o yüzden sinirliymiş” diyor.

Atatürk bunun üzerine diyor ki:

“Sor bakalım, babasının ne işi varmış Çanakkale’de?” (Yakar, 2008, s. 88).

Burada öne çıkan nokta Atatürk’ün kendisine yöneltilen saldırıyı aynı düzeyde savuşturmasıdır. Karşıdakinin bu soruya cevap verecek hiçbir dayanağı kalmamıştır ve böylelikle mizah sayesinde böylesine bir çatışmadan bir üstünlük çıkmıştır.

Edebiyat geleneğimiz içerisinde hiciv ve taşlama geleneğinin kuvvetine daha önce de değinmiştik. Biri Osmanlının son dönemlerini, diğeri hem Osmanlı hem de Cumhuriyeti görmüş figürler olarak Şair Eşref ve Neyzen Tevfik hicivleriyle anılması gereken iki büyük şahsiyettir. Yönetilenlerin eleştiri oklarını yöneticilere çevirebilmesinin en önemli aracı olan hicvin önemli iki isimi olan Eşref ve Neyzen Tevfik oldukça sert bir üslup kullanmışlardır. Burada aktaracağımız ilk örnek Şair Eşref’e aittir. Eşref Makedonya da elden çıkınca Sultan II. Abdülhamit’e şu hicvi yazar:

“Padişahım! Bir drahte döndü ki vatan

Daima bir baltadan bir dah hali kalmıyor

Gam değil amma bu mülkün böyle elden çıkması

Gitgide zulüm etmeye elde ahali kalmıyor” (Yakar, 2008, s. 82).

Eşref'in kullandığı iğneleyici dil vatan bildikleri toprağın elden çıkmasının yarattığı üzüntüyü dile getirirken diğer yandan ülkedeki siyasal ortamdan bir şikayeti de barındırmaktadır. Tahammül sınırlarını oldukça zorlayabilecek bir görünüme sahip olan bu şiir hem kötü gidişe hem de baskıya karşı oldukça ince bir üslupla eleştiri yöneltebilmeyi sağlamaktadır. Burada mizahı doğuran nokta Eşref'in kendisinden daha yüksek konumda bulunan bir kişiyi şartların elverdiği ölçüde gülünç duruma düşürmesidir. Zaten, bizden yukarıda bulunanları gülünç duruma düşürmekten belirgin bir haz duyarız. Çünkü bu bizim, güçleriyle bizi değersizleştirmeleri hissinden kurtulmamızı sağlar. Gücü elinde bulunduranlar bu sayede bir anlık da olsa kurban haline gelir (Mindess, 1971, s. 45).

Bir diğer siyasal mizah örneği ise cumhuriyet döneminde de eser veren ve sivri diliyle karşılaştığı olumsuzlukları eleştiren Neyzen Tevfik Kolaylı'ya aittir. Eleştiri oklarını toplumsal düzene de yönelten Neyzen Tevfik oldukça sert bir üslupla düşüncelerini dile getirir:

Kime sordumsa seni doğru cevap vermediler
Kimi alçak, kimi hırsız, kimi deyyus dediler
Künyeni almak için, partiye ettim telefon,
Bizdeki kayıtlara göre şimdi o mebus dediler (Usta, 1998, s. 322).

Yukarıda verilen örnekler göz önüne alınacak olursa Türk siyasal mizahında bir yanda liderlerin verdiği örnekler, diğer yanda halkın yönetenlere eleştirilerini oldukça sert bir şekilde yönelttiği hicivler ağır basmaktadır. Hiciv temelli bir gelişim gösteren eleştiri anlayışımızın kuvveti kendisini mizah dergilerinin günümüzdeki yaygınlığıyla sergilenmektedir. Bir bakıma mizah dergileri artık eskisi gibi kuvvetli örnekleri verilmeyen manzum hiciv anlayışının çizgiler ve konuşma balonlarıyla devam ettirilişidir diyebiliriz.

Sonuç

Buraya kadar verdiğimiz örnekler üzerinden hareketle hem İngiliz hem de Türk kültürü açısından siyaset alanında verilen mizah örneklerini değerlendirerek bir karşılaştırma yapmak mümkündür.

Her iki kültürün siyasal mizah anlayışında farklılıklar bulunduğu kadar ortaklıklar da göze çarpmaktadır. Üstünlük kuramının sunduğu çerçeve içinden bakacak olursak ele aldığımız örnekler eksikliği ortaya koymayı veya küçük düşürme kaygısının, başarısız, yeteneksiz, niteliksiz olarak adlandırılma ya da tanınma endişesinin insanın hareketlerinde bir ölçü ve hizaya sokma etkisinin bulunduğu ve mizahın fiziksel çıktısı olan gülmenin tam olarak bu noktalar üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Mizahın kullanımı, siyaset gibi oldukça hassas bir zemin üzerinde gerek politika üreticilerinin muarızlarını sert ama oldukça korunaklı bir yolla alt etmelerini sağladığı gibi, yönetilenlerin de zaman zaman kendilerinden daha üst konumda bulunanları mizahın korunaklı ancak bir o kadar saldırmaya imkan veren kozası içerisinden eleştirebilmelerini ve sorgulayabilmelerini sağlamaktadır.

İngiliz kültürü açısından büyük önemi olan mizah duygusu siyasal düzlemde nükteli ve ince bir zeka göstergesi olmak kaydıyla her türlü saldırıyı yapma fırsatı vermektedir. Benzer bir durumun Türk mizahı açısından da mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Türk toplumu açısından kimi zaman siyasal mizahın tehlikeli bulunması nedeniyle pek çok mizah yayınının sansüre tabi tutulmasıyla akamete uğradığı durumlar da mevcuttur.

İngiliz mizah anlayışındaki saldırganlık Türk mizah anlayışında da özellikle hiciv alanında görülebilmektedir, ancak yukarıda İngiliz mizahından aktardığımız kimi örneklerde görüldüğü üzere yapılan saldırılar Türk mizah kültürü açısından aşırı olarak nitelendirilebilecek düzeydedir.

İngiliz siyasal mizahında verilen bazı örnekler kimi noktada zalimliğe varabilmektedir. Ancak benzer bir anlayışın Türk mizah anlayışı için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Türk mizah anlayışı, tıpkı Nasrettin hoca fıkralarında pek çok örneğini gördüğümüz saldırıya aynı dozda karşılık verme ve hazırcevaplığın ağır bastığı bir anlayıştır.

Kaynakça

- Bergler, E. (1956). *Laughter and the Sense of Humor*. New York: Intercontinental Medical Book Corporaiton.
- Bishop, M. (1942). *A Treasury of British Humor*. New York: Coward-McCann Inc.
- Blake, J. B. (2007). *Playing with Words: Humor in the English Language*. Londra: Equinox.
- Christopher, D. P. (2015), *British Culture: An Introduction*. New York: Routledge.
- Çetinkaya, G. (2006). *Gırgır Dergisinin Türk Halkbilimi Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eker, G. Ö. (2009). *İnsan, Kültür, Mizah*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emeksiz, A. (2010). *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*. İstanbul: Mühür Kitaplığı.
- Feinberg, L. (2004). The secret of humor (Çev. Feinberg, L. ve Koçsoy, F. G. Ö.). *Milli Folklor*, 62, 105-113.
- Kamiloğlu, Z. (2014). *2002-2011 Dönemi Türk Siyasetinde Mizah* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınç, A. (2007). Üstünlük kuramı bağlamında harp ve mizah. *Milli Folklor*, 73, 55-60.
- Martin, R. A. (2007). *The Psychology of Humor*. Burlington: Elsevier Academic Press.
- Mikes, G. (1980). *English Humour for Beginners*. London: Andre Deustch.
- Mindess, H. (1971). *Laughter and Liberation*. Los Angeles: Nash Publishing.
- Morreal, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. İstanbul: İris.
- Nesin, A. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı*. İstanbul: Adam yayınları.
- Öngören, F. (1998). *Türk Mizahı ve Hicvi*. İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Özcan, Ö. (2002). *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Özdiş, H. (2010). *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Ross, A. (2005). *Language of Humor*. United Kingdom: Taylor & Francis e-Library.
- Türk, T. K. (2015). *Türk Siyasal Hayatında Politik Mizah* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, R. (1998). *Neyzen Tevfik: Tercüme-i Halim*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Yakar, F. (2008). *Mizahi Siyaset*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Yücebaş, H. (1976). *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Dağıtım.
- Ziv, A. (1988). *National Styles of Humor*. London: Greenwood Press.

Odin'den Batraz'a: German mitolojisi, Asetin Halk Destanı karşılaştırılması üzerine bir çalışma¹

Şenay KIRGIZ²

APA: Kırgız, Ş. (2019). Odin'den Batraz'a: German mitolojisi, Asetin Halk Destanı karşılaştırılması üzerine bir çalışma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 208-226. DOI: 10.29000/rumelide.580502

Öz

Edebiyat, kuşkusuz yaşamın kendisinden, tam merkezinden beslenir. Yaşam döngüsünde cereyan eden herhangi bir olay, bir eserin ana temasını oluşturabilir. Yapılan bu çalışma, daha derinlere, mitoloji ve destan gibi insan ruhuna kodlanmış alanlara hizmet etmektedir. Mitler, bir ulusun kimliğidir ve anlatılarda yer alan tüm unsurlar, o ulusun geçmişi, kültürü, folkloru hakkında bilgi verir. Mitler, bir ulusun tüm tarihi boyunca peşi sıra gelmesi bağlamında kalıtsal özelliktedir ve gelecek nesillere değin canlılığını sürdüren bir yapıya sahiptir. Destanlar ise kahraman odaklı olup, destanlarda genellikle kahramanın içinden çıktığı ulusu da içine alan olaylar konu edinilmektedir. Gerek mitler gerek ise destanlar olsun edebiyat alanına kaynak oluştururlar. Tarih boyunca yazarlar, şairler, kuramcılar eserlerini oluştururken mitlerden, destanlardan, efsanelerden esinlenirler. Bunun altında yatan en önemli sebep, mitlerin, destanların ve efsanelerin topluma ayna tutma vazifesi görmesidir. Mitlerde ve destanlarda yer alan semboller, simgeler ve izlekler tüm insanlık için bazı ortak özellikler taşırlar. Çalışmanın ana çatısını German mitolojisi ve Kuzey Kafkasya'ya ait olan Asetin Halk Destanı oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, German mitolojisinde ve Asetin Halk Destanı'nda yer alan tanrılara, anlatılara ve motiflere yer vererek, aralarındaki benzerlikleri ya da farklılıkları saptamaktır. Buna koşut olarak her iki anlatıya ait genel bir değerlendirmeye ulaşmaktır. Çalışmada her iki eser, karşılaştırmalı yöntem ile birlikte metin odaklı yöntem kullanılarak çözümlenecektir.

Anahtar kelimeler: Asetin halk destanı, German mitolojisi, destan, karşılaştırmalı edebiyat, mitoloji.

From Odin to Batraz: a study on the comparison of German mythology and the Ossetian Folk Epic

Abstract

Without doubt, literature feeds from life itself, from life's core. Any kind of event which takes place in the life cycle can constitute the main theme of a literary work. This study serves to a deeper area which has been coded in human soul like mythology and epic. Myths are the identity of a nation and all of the aspects which are a part of the narrations give information about a nation's past, culture and folklore. Myths have a hereditary quality in the sense that they follow a nation throughout its history and have a structure which sustains its vitality until the new generations. Epics are focused on heroes and they are in general about events which involve the nation in which the hero comes from. Both

¹ Bu çalışma, 10-12 Ekim 2018 tarihleri arasında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde gerçekleşen Komparatistik 2018 (VII. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi "Ben ve Komşularım") adlı Sempozyum bünyesinde bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Sivas, Türkiye), senay_kirgiz@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8753-2859 [Makale kayıt tarihi: 17.05.2019-kabul tarihi:16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580502]

myths and epics are the sources of literature. Throughout history, writers, poets and theorists have been drawing inspiration from myths, epics and legends while creating their works. The most important reason behind this is that myths, epics and legends act as a mirror to society. The symbols, attributes and themes in myths and epics have some common features for all humankind. The main framework of the study is made up of Germen Mythology and the Ossetian Folk Epic which belongs to North Caucasus. The purpose of the study is to give place to the gods and narrations related to Germen Mythology and the Ossetian Folk Epic and determine their similarities or differences. In parallel to this objective, the study aims at reaching a general evaluation about both of the narrations. In this study, both works will be analysed to use work-immanent method with comparative method.

Keywords: The Ossetian folk epic, Germen mythology, epic, comparative literature, mythology.

Giriş

Bir şeyi başka bir şey ile mukayese etme güdüsü bireyin temel özelliklerinden biridir. İnsanoglu yapısı gereği kendinde olmayan farklı bir olguyu merak edip araştırma içerisine girer. Bu araştırma sonucunda iki olgu arasında bir karşılaştırma yapılması olağandır ve sonuç olarak temel bir düşünceye varır. Başka bir ifade ile “her ulus, yeri ve zamanı geldiğinde bir başkasına ilgi duymuş ve onu kendine çekerek sonuçta insanlık âlemini oluşturan, tüm ırkları içeren bir evrensel hoşgörüde birleşmiştir. Bilim adamlarının birbirlerini anlama ve bir yapıtı diğerleriyle karşılaştırma girişimleri, kesinlikle yeni bir şey değildir; çünkü Latin dili bütün bu amaçlar için hayran olunacak bir araç olmuştur” (Schuts, Rhein (edt.); içinde Aydın, 2008: 20).

Karşılaştırma yönteminin edebiyat alanına dâhil olması 1816 yılına dayanmaktadır. Fransızca *Cours de Littérature Comparée* antoloji dizisinin başlığından da anlaşılacağı üzere Fransa'da “karşılaştırmalı edebiyat” kavramından söz edilmeye başlanmıştır. Kamil Aydın, *Karşılaştırmalı Edebiyat: Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı* adlı çalışmasında karşılaştırmalı edebiyatın tarihsel sürecinden bahseder. Aydın, karşılaştırmalı edebiyatın ortak bir terim olarak kullanılmaya başlanmasının, 19. yüzyılın ilk çeyreği olarak gösterildiğini dile getirir, fakat bunun daha öncesine, daha ayrıntılı bilgi vermek gerekir ise edebiyattan soyutlanarak yalnızca karşılaştırma yöntemi olarak bir takım bilim ve araştırma dallarında sıkça isminin geçmesine dayandığının altını çizer. Aydın ayrıca, terimin ‘karşılaştırmalı’ ve ‘edebiyat’ olmak üzere iki sözcüğe ayrıldığını, ‘karşılaştırma’ sözcüğünün orta İngilizce’de kullanılan Latince kökenli *Comparativus*’tan geldiğinden ve hatta bu sözcüğün kullanımının Shakespeare’e kadar uzandığını ifade eder. 1598 gibi erken bir tarihte Francis Meres’in, bunu *Comparative Discourse of our English Poets with Greek, Latin and Italian Poets* adlı yapıtının başlığında kullandığını dillendiren Aydın, sıfat olarak comparative (karşılaştırmalı) sözcüğünün 17. ve 18. yüzyıldaki birçok kitap başlıklarında görüldüğünü ifade eder (Aydın, 2008: 18).

Karşılaştırmalı Edebiyat Tarihi’nin akademik anlamda başlaması, 19. yüzyıldan önceki döneme denk gelir ve Abel-François Villemain’in *Examen de l’influence exercé par les écrivains français du XVIIIe siècle sur les littératures étrangères et l’esprit européen* (1828) ve Jean-Jacques Ampère’nin *De la littérature française dans ses rapports avec les littératures étrangères au moyen age* (1832) adlı eserleri ile gerçekleşmiştir (Zymner und Hölter, 2013:7). Bundan sonraki dönemde de akademik anlamda çalışmaların görülmeye başlanması ile birlikte, karşılaştırmalı edebiyat olarak akademik bir kürsüden söz edilmeye başlanır. İki edebiyat ürününün karşılıklı değerlerini ortaya çıkarabilmek için mukayese edildiklerini belirten Rousseau ve Pichois, kendi deyimleri ile Milli bir önceliğin kabulü ya da reddi demek olan karşılaştırmalı edebiyatın, pozitivist hatta bilimsel dönemde dahi köklerini hiçbir

zaman unutmadığını dile getirir. (Rousseau, Pichois, 1994: 18). Gürsel Aytaç ise, karşılaştırmalı edebiyat etkinliklerinin çıkış noktasının çelişkili görünmesine rağmen ulusal edebiyatı güçlendirme kaygısından ileri geldiğini ifade eder ve kendi edebiyatımızı düzgün işler duruma getirmek, geliştirmek için başka milletlerin edebiyatına göz atmak, onların neler yaptığını incelemek ve onları anlamak gerektiğini de ekler (Aytaç, 1997: 24).

Bu noktadan hareketle çalışmada, Cermen mitolojisinde ve Asetin Halk Destanı'nda yer alan motiflerden yola çıkarak, iki farklı ulusun değerlerinin, kültürel özelliklerinin, benzerliklerinin ve farklılıklarının karşılaştırılması amaçlanmıştır.

1. Mitoloji ve destan üzerine notlar

Mitoloji, insanlığın var oluşundan bu yana süregelen anlatı biçimlerine karşılık gelmektedir. Mitolojide ve dolayısıyla mitlerde yer alan tüm anlatılar, insanoğlunun bugüne değin evirildiği bir süreçte kazandığı tüm edinimlerin toplamıdır. Northorp Frye *Büyük Şifre: Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı* adlı çalışmasında; mitolojinin insan varlığının *datum*'u olmadığını, aksine *factum*'u olduğunu altını çizer. Bu ifade, mitolojinin insan eliyle oluşturulduğunun ve hâlihazırda içerisinde yaşadığı medeniyet ve kültür dünyasına ait olduğunu kanıtlar niteliktedir. Frye'a göre, mitolojide Tanrı metaforu, bir şahsiyeti ve tabiata ait bir unsuru tanımlarken, güneş mitleri, yıldız mitleri ya da bitki mitleri ilkel toplum hakkında bilgi vermektedir. Frye, mitin asıl niyetinin tabiat faaliyetlerini araştırmak olmadığını belirtir. Mitler, Frye göre; bir insan topluluğunun etrafına sınır çizmek ve bu topluluk vasıtasıyla içe doğru bakmak işlevine sahiptir. Frye, mitolojinin doğal evreye doğrudan bir cevap niteliğine sahip olmadığını, insanoğlunu bu çevreden ayıran imgesel yalıtımın bir parçası olduğunu ifade eder. (Frye, 2007: 79-80). Açıklamadan hareketle mitlerin amacı, tabiat olaylarını açıklamak değildir. Mitler, insan medeniyetinin ve kültürünün ana hatlarını belirlemeye odaklıdır. Mitler, gerekli tüm etmenler ile donatılmış bir topluma içten bakıştır. Başka bir deyişle; mitoloji, ilk insanın kâinatı adlandırma, tanımlama ve izah etmesinden doğmuş bir sistemdir. Mitoloji, ilk insanın bilimi ve toplumların bilinçaltıdır (Karadeniz Yağmur, 2018: 320).

Mitoloji tüm bu yönleri ile insanoğluna önemli ölçüde tesir etmiştir. Bu nedenledir ki edebiyatçılar için mit oluşturma bir arzu nesnesi haline gelir. Dolayısıyla mitoloji ve edebiyat arasındaki ilişki göz ardı edilemez boyuttadır; çünkü edebiyat gibi mitler de insan doğasını anlama, algılama ve anlamlandırma çabasının ürünleridir. Mitler edebiyatın en önemli kaynaklarından ve en eski zamanlardan beri sanatçılar, yazarlar ve şairler eserlerinde mitolojik unsurları kullanmışlardır. Evren ve insan yaşamına ilişkin her türlü devinimi içerisinde barındıran mitler, evren ve insan doğasını algılamamıza ve anlamlandırmamıza olanak sunar. Bu yüzden mitleri dolayısıyla da mitolojiyi insana dair birçok disiplin ile ilişkilendirmek olasıdır. Mitlerin herkes tarafından kabul görüşü, ortak yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Sivri, Köylü, 2015: 185).

Carl Gustav Jung, kolektif bilinçdışı adını verdiği kavramında her ulusun kendine özgü mitlere sahip olduğundan bahseder. Jung'a göre; "Ruh öyle bir bilinç-bilinçdışı bütünüdür ki, birbirine değen sınırları sürekli değişir. En dipte yatandan başlayıp yukarı doğru çıkarsak şunları görürüz: 1. Merkezdeki güç; 2. Hayvan atalarımız; 3. İlkel insan atalarımız; 4. Irk toplulukları; 5. Ulus; 6. Oymak; 7. Aile; 8. Birey. Kolektif bilinçdışı, insanoğlunun, her bireyin beyin yapısında yeniden doğan evrenin tüm ruhsal kalıtımını içerir" (Jung, 1997: 44).

Edebiyatın toplumda mit oluşturma geleneğini sürdürdüğüne işaret eden Northorp Frye, ele gelen her şeyin parça ve kırıntılarını bir araya getirme niteliğini barındırdığının altını çizer. Frye, mit oluşturmaya bricolage olarak adlandıran Lévi – Strauss'tan çok daha önce T. S. Eliot'un, Blake üzerine yazdığı makalesinde tam olarak aynı imgeyi kullandığını belirtir. Söz konusu imge, Blake'in, araştırmalarının bütün kalıntı ve sonuçlarını başarılı bir şekilde bir düşünce sistemi içinde toparlamasından oluşan Robinson Crusoe metodunu ifade etmektedir (Frye, 2007: 25).

Fatma Keçeli, "Güngör Dilmen'in Oyunlarında "Mitolojik, Tarihsel ve Fantastik Olan'ın Kullanımı" adlı makalesinde araştırmacıların, yazarların tarihsel ve mitolojik malzeme kullanma nedenlerini, anlatılmayan gerçekleri dolaylı yoldan dile getirme çabası olarak nitelendiklerini belirtir. Çünkü mitolojilerden yararlanma olaylara uzak bir açı kazandırmaktadır. Keçeli'ye göre bu uzaklık, durumlara, olaylara, karakterlere eleştirel yaklaşabilme, mitolojik olaylar ile bugünün olayları arasında ilişkiler kurabilme olanağı sağlar. Bu bağlamda mitoloji, yazarın dünya görüşünü iletmesinde bir araç görevi görür (Keçeli, 2003).

Destanlar ise, içerisinde olağanüstü tarzda öğeleri de barındıran manzum anlatılara karşılık gelmektedir; fakat düz yazı şeklinde yazılmış destanlara da rastlamak mümkündür. Genellikle olaylar belli bir çerçevede gerçekleşmektedir. Bu çerçevede kahramanların başından çeşitli maceralar geçmektedir (Alptekin, 2018: 881). Buna ilaveten; destanların konuları çoğunlukla tarihî gerçeklere dayandığı için geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olaylar, yaşamış kahramanlar ve mekânlar hakkındaki bilgileri, hiç değilse ana hatlarıyla öğrenmemizi sağlamaktadırlar. Bu türdeki yazılı metinler dikkatli bir şekilde incelendiğinde uzak tarih ile ilgili çok kıymetli malzemeler elde edilmektedir. Tarihî unsurların yanında milletlerin geçmişteki âdet, gelenek, görenek ve yaşayış tarzları ile ilgili belki de hiç bir kaynaktan bulunmayan bilgiler destanlarda yer almaktadır. Bu tür eserler aynı zamanda yazı dilinin önemli belgeleridir (Demir ve Erdem, 2006: 106-107).

1.1. Asetin Halk Destanı (Nartlar)

Asetin Halk Destanı diğer bir ifade ile Nart destanına değinmeden önce, Asetin halkının tarihsel oluşumları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Asetin Halk Destanı'nı Rusçadan tercüme eden Kayhan Yükseler, Osetler'in Kafkas sıradağlarının orta kısmının her iki tarafında yaşadığını, diğer Kafkas halklarından farklı olarak, Hint Avrupa dil kökenli halkların İrani koluna mensup olduklarını belirtir. Osetler, etnokültürel ve genetik bakımından kendilerini İskit ve Alanlar'ın soyu olarak kabul etmektedirler. İskitlerin ortaya çıkmasından önce Abhaz-Adige boylarının yaşadıkları bölgelere geçen Alan-Asetin'ler, İ.Ö. VIII. yüzyılda Güneydoğu Avrupa'nın step bölgelerinde görünen İskit kabileleri ile etkileşim gösterirler. İskitlerin güçlerinin zayıflaması ile birlikte, İran dil kökenli Sarmatlar'ın temel çekirdeğini de Alanlar teşkil etmektedir. Kuzey Kafkasya merkezi Alanlar'ın gelişimi köklü bir değişime uğrar ve zaman içerisinde Asetin adı verilen yeni bir topluluk oluşur. Temel olarak İran ağzını koruyan Asetinler (Alanlar) yerli Kafkas dilleri ile kaynaşmış, yerli kabilelerin folklorunu, kültürlerini, yaşam tarzlarını, psikolojilerini benimsemişlerdir. (Yükseler, 1999: 9-10). Alanlar ile doğrudan Kafkasya ile bağlantılı olması anlamında ayrılan Asetinler'in etnogenetik oluşumu; İskit-Sarmat-Alanya ve dahası Kafkasya olmak üzere iki unsura dayanmaktadır (Yükseler, 1999: 10). Alanlar aynı zamanda özgün bir savaş stiline sahipti, bozkırlı savaşçıların tipik kısa yay ve kısa kılıçlarını değil, direkt saldırı için uzun mızrakları, yakın dövüş içinse iki elle tutulan ve kayışla sırtlarında taşıdıkları ağır "barbar" kılıcını tercih ediyorlardı. Alanlar çoğunlukla, II. Dünya Savaşı'nın çok düzenli ve yakalayabildiği her şeyi mahveden tank orduları gibi savaşırken, düşmanları 1950'lerin Hollywood filmlerindeki Siu Kızılderilileri gibi, yavaş hareket eden düşmana vahşice saldırıp rakip savaşçıyı topluluktan ayırarak küçük oklarıyla

öldürmeye çalışıyordu. Bu oklardan korunmak amacıyla Alan savaşçısı ve atı tamamen zırhlıydı (Allan, 10.05.2018).

Asetin halkının tarihsel sürecinden hareketle oluşturulan Nart destanı, genel olarak salt bir Oset destanı olarak adlandırılrsa da, destanın genel anlamda Osetleri, Adigeleri, Ubıhları, Abhazları, Çeçenleri, Inguşları ve Dağıstanlıları da kapsadığı görülür. Bu bağlamda Nart destanı için Kuzey Kafkasya boylarını kapsayan kahramanlık anlatıları da denilebilir. Nart destanı okurlarına, milattan önceki dönemden günümüze kadar gelen Nart kahramanlarının hikâyelerini sunar. Asetin Halk Destanı yalnızca kahramanlık hikâyeleri olarak sınırlamak mümkün değildir. Destan, aynı zamanda Kuzey Kafkasya kültürü, destanın şiirsel anlatımından yola çıkarak şarkıları ve müzikleri hakkında da bilgi vermektedir.

Özdemir Özbay, *Dünya Mitolojisi ve Nartlar* adlı çalışmasında; Nart destanının taş devrinden maden devrine, göçebelikten tarıma, yerleşik uygarlığa geçişe kadar geniş yelpazede izler taşıdığını ifade eder. Özbay'a göre, Dünya Halk Destanları arasında en eskilerden biri olan Nart Destanı kahramanları, yarı tanrı, yarı insan olarak nitelendirilmekte ve kahramanlarda kolektif bir üretim ve tüketim görülmektedir. Nart Tlepş'in (demirci ustası) orağı bulma öyküsünün, halkın yerleşik uygarlığa ve tarıma geçiş süreci açısından önemini altını çizen Özbay, destan metinlerinde Nartların ağaçtan yapılmış sabanlarla toprağı işlediklerini, meyve, üzüm yetiştirdiklerini, şarap (saneps) mayaladıklarını, arı yetiştirdiklerini ifade eder. Destanda geçen ateşi bulma, çeliğe su verme ve metal silahlar kullanma ile ilgili anlatılar da bir toplumun maden çağı uygarlığına geçişi açısından oldukça önemlidir (Özbay, 1999: 6-8).

Fransız filolog Georges Dumézil, *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi* adlı çalışmasında, Nartlar ve destanları hakkında okura ayrıntılı bilgi verir. Dumézil, Nartlar'ı çok eski devirlere dayanan savaşçılar olarak tanımlar ve Nartlar'ın mitolojik özellikler ile donatılmış masalsı kahramanlar olduğunun altını çizer. Osetler ve komşularının insanlardan önce, devlerin devrinde yaşadıklarını, büyük hasımları olan devleri yendiklerini söylediklerini örnekler. Hâlihazırda Nart kanı taşıdığını iddia eden ailelerin bulunduğunu belirten Dumézil, Osetlerde ve Çerkeslerde, Nartlar'ın tanrının gazabına uğrayarak topluca ortadan kaldırıldıklarının anlatıldığını imler. Dumézil'e göre, Nart kahramanlarının toplumsal örgütlenmesi, destanda incelenmesi gereken en önemli unsurlardan birini teşkil eder (Dumézil, 2012: 469). Ek olarak Hayri Ata *Nartlar: Oset Halk Destanları* adlı çalışmasında, Nartlar'ın, İskit-Sarmat ve Alanlar'ın kendi kökenleriyle ve uzak atalarıyla özdeşleştirdikleri hayali bir ırk olduğunu belirtir. Nartlar'ın yeryüzünde henüz insan olmadığı bir zamanda devler ve birçok tanrının hüküm sürdüğü zamanda yaşadıklarını ve devler ile sürekli mücadele içerisinde olduklarını ifade eden Ata, çoğu kez tanrıların yardımı ile devleri yenmeyi başardıklarından dem vurur. Yok oluşlarını ise, sonunda yeryüzünde yenecek kimsenin olmadığını anlayınca Tanrı'ya meydan okumalarına ve böylece Tanrı'nın gazabına uğramalarına bağlar (Ata, 2014: 8).

1.2. German mitolojisi

German mitolojisi ile ilgili anlatıların ilk olarak nasıl ortaya çıktığını saptamak mümkün değildir; zira German mitolojisi diğer mitlerde olduğu gibi başlangıç aşamasında ağızdan ağıza aktarılmıştır. 17. yüzyılda antik döneme karşı duyulan ilgi, bu alanda ilk bilimsel denemeleri beraberinde getirir. Bu bağlamda German dininin detaylı bir tasviri olarak adlandırılabilir ilk Alman mitoloji kitabı, 1648 yılında Elias Schedius tarafından *De diis Germanis sive veteri Germanorum, Galorum, Britannorum, Vandalorum religione* başlığı altında yayımlanmıştır. Bilimsel anlamda eleştirileri barındıran bu derleme kitap, o yüzyılın ruhunu yansıtmaktadır. Klasik dönem yazarları ve Ortaçağ tarih yazarlarının

alıntılarından oluşturulan zengin içerikli bu derleme, gerçek Germen pagan inanışları ile ilgili çok az bilgi içermektedir, daha çok Germen ve Kelt halkları hakkında yazılmış çalışmalar bulunmaktadır (de Vries, 1970: 50). Öte yandan Germen tanrı inanışları ile ilgili ilk sağlam temelli bilimsel araştırma, Jacob Grimm'in 1835 yılında yayımlanan *Deutsche Mythologie* (Alman Mitolojisi) adlı çalışmasıdır (de Vries, 1970: 50).

Germen mitolojisi, etki alanı olarak geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. İskandinav mitolojisinde, Germen mitolojisinin etkileri yadsınamayacak düzeydedir. Cemile Akyıldız Ercan, her mitolojik anlatının kendine özgü tarihsel ve sosyal yapısı olduğunu imler. Buna rağmen, Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun Hint-Avrupa dil grubunun üyesi olmalarından dolayı mitolojilerinin de benzerlik gösterdiğini ifade eder. Germen topluluğunun Kuzey İskandinavya ve Kuzey Almanya'da yaşadığından bahseden Ercan, aynı kültürel yapıya sahip olduklarından, bundan dolayı da ortak bir mitolojik bilinci paylaşmış olduklarından bahseder. Eski çağlarda "Germenler" adı altında hemen hemen aynı kültürel özelliklere sahip farklı boyların varlığına da değinir ve o dönemde yaşayan toplumların benzer hikâyelere ve söylencelere sahip olmasının nedenini aynı kültürel özellikler taşımalarına bağlar (Ercan, 2014: 124).

Tetzner, Germen tanrılar dünyasının statik değil, dinamik olduğunun altını çizer. Dünyada yaşanan olayların, tanrıların davranışlarına göre değişebilen ve hatta zıt bile olabilen ihtimaller içerdiğini ifade eder. Tanrıların, daha eski anlayışların algıladığından farklı olarak daha önceden yazılan ve kaçınılmaz bir kadere bağlı olmadan yaşadığına işaret eder. Buna koşut olarak tanrıların kendi sonlarını kendi yaptıkları ile hazırladıklarına bağlar (Tetzner, 2004: 636-637).

Germen ulusal kimliğini ileri süren en ideal metin, Romalı yazar Tacitus'un kaleme aldığı *Germania'dır*. 1470 yılında yayımlanan eser ile Tacitus, Germen mitolojisinin temel unsurlarını ve Germen ahlakının yüksek standardını, geleneklerinin sadeliğini, ırksal saflıklarını, Germen kabilelerinin ahlaksızlığını ve Roma imparatorluğunun kölelik anlayışının karşısında yerel bölgelerde özgürlük hareketlerini gözler önüne serer (Mellor, 2010). İki bölümden oluşan *Germania'nın* ilk bölümünde Germen ulusunun temel özellikleri, ikinci bölümünde ise Germen uluslarının tek tek ayrıntılı tasvirleri yer almaktadır.

Diğer bir Germen, İskandinav ya da Nors mitolojisi eseri ise, *The Edda of Sæmund olarak da bilinen Elder Edda'dır*. Şiir ve şarkı tarzında yazılmış eseri kaleme alan, İzlandalı ortaçağ rahibi, şair ve tarihçi olan Sæmund Sigfusson'dur. Daha sonraları *Elder Edda'yı*, 1643 yılında Brynjólf Sveinsson *Edda Sæmundi multiscii* başlığı altında derlemiştir (Carlyle, 1993: 240). Yaklaşık olarak 1100 yılında yaşamış olan Sæmund'un *Elder Edda'sını* kaleme almasından 100 yıl sonra Snorri Sturluson, *Edda* ya da bizim bildiğimiz şekliyle *Poetik Edda* adlı bir derleme çalışması yapar. El yazmalarının, *Kopenhag Kraliyet Kütüphanesi'nin* koleksiyonunun bir parçası olmasından dolayı, bugün *Codex Regius (Kraliyet Elyazması)* olarak adlandırılır. Muhtemelen 1280 yılları civarında, 13. yüzyılın sonuna doğru yazılmış olan *Poetik Edda'nın Kraliyet Elyazması*, bugün İzlanda'da muhafaza edilmektedir. Bugün birçok el yazmasının kopyasının olması dolayısıyla, yaklaşık olarak 1250 yılları civarında da yazılmış olduğu varsayılmaktadır. *Codex Regius* yalnızca mitolojik şiirler içermez. 31 adet şiiri içeren çalışmada, bazen nesir şeklinde yazılmış pasajlar da yer almakta ve mitolojik konuların yanında kahramanlık öyküleri de bulunmaktadır (Lindow, 2001: 12).

1200 yılı civarında yazılmış olan Germen epik şiiri *Nibelungen Destanı*, Germen mitolojisini kavrayabilmek için önemlidir. Nejdet Keleş, *Nibelungen Destanı* hakkında yaptığı çalışmasında; destanın tanınmamış bir ozan tarafından yazıya geçirilmeden önce çağdaşlarınca ya da kendisinden

sonraki ozanlar ve yazarlar tarafından defalarca sözlü ve yazılı olarak aktarıldığından bahseder. Bu bağlamda Keleş'e göre; Nibelungen Destanı, bu anonim yazarla son şeklini alana kadar tarihsel, içerik, efsanevi ve mitolojik unsurlar ile iç içe girdiğinden efsane olarak da değerlendirilebilir. Keleş, destanın halk kültürünü oluşturan mitoloji, din, tarih, etnografya, antropoloji, milli ve yöresel folklor unsurları barındırdığını ifade eder. Destanın içerisinde masalımsı, mitolojik ve kahramanlık efsanelerinin ve dolaylı olarak "rüya görme" gibi dinsel menkıbelerin anlatıldığı, abartılarla dolu anlatım unsurları taşıdığını belirtir (Keleş, 2010: 23-24).

Her ne kadar Tacitus, Jakob Grimm, Sæmund Sigfusson ve Snorri Sturluson tarafından German ulusal kimliği ve mitolojisi bilinci oluşturulmaya çalışılsa da, asıl olarak hedeflenen ilgi, Tetzner'e göre; 19. yüzyılın başlarında (Romantik Çağ'da) Almanya'da görülmeye başlar. Tetzner, Edda'nın ilk tercümelemelerinin Wagner operaları için ilham kaynağı olduğunu ifade eder. Nazi döneminin getirisi olan Almanların milli taşkınlıklarının artmaya başladığı zamanlarda, German mitolojisinde yer alan tanrıların mücadelesinin ve iktidar hırsının örnek olarak gösterildiğinin altını çizerek (Tetzner, 2004: 636). Ayrıca İngiliz filoloji profesörü ve yazar Tolkien'in, *Yüzüklerin Efendisi* serisini yazarken German ve Kelt mitolojilerinden yararlandığı da yazarın kendisi tarafından ifade edilen başka bir ayrıntıdır.

2. German mitolojisi ve Asetin Halk Destanı karşılaştırılması

Mitler ya da destanlar hangi kültürde olursa olsun, Jung'un arketip kavramı çerçevesinden ele alınacak olunursa, benzer bir takım özellikler taşımaktadırlar. Bu Jung'un da dile getirdiği gibi insanlığın sirayet eden kolektif bilinç dışından kaynaklanmaktadır. Anlatılarda yer alan kahramanlar savaşma yeteneğine sahip, güçlü, sevgileri yüksek ve cesaretli olarak donatılır. Ayrıca Joseph Campbell'in *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı eserinde bahsettiği ve monomit olarak da adlandırdığı, sıradan dünya, maceraya çağrı, macerayı reddetme, akıl hocasıyla tanışma, ilk eşik, testler, dostlar, düşmanlar, büyük soruna yaklaşma, büyük değişim, ödül/ceza, geri dönüş, doruk noktası, dönüş olarak kategorize ettiği aşamalarından da geçerler. (Ayrıntılı bilgi için, Bkz. Campbell, 2018). Devlerle, ejderhalarla ve canavarlarla savaşır. Genellikle tanrılar divanında değil de insanlar arasında yaşarlar ve ölümlüdürler. Kahramanca savaşmaları bir mücadelede hile ile öldürülürler.

German mitolojisi ve Asetin Halk Destanı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar aşağıda şu şekilde sıralanmıştır:

2.1. Tanrılar

German mitolojisinde Wotan ya da **Wodan** olarak da adlandırılan baş tanrı figürü **Odin**'dir. Odin, tanrıların hükümdarıdır ve tanrıların kaderini de bilir; fakat bunu değiştirmek gibi bir hükmü yoktur. Odin, aynı zamanda savaş tanrısı olarak da resmedilir ve bu özelliğinden dolayı kötücül dürtüler ile donatılmıştır. Germanlerin ve dahası tüm evrenin yaratıcısıdır.

Tanrı Odin, ilk inek olan Audum'un yaladığı buz kütlelerinden oluşan tanrıların ilk atasının torunudur. Annesi bir devin kızı olan Besta'nın ilk oğludur. Odin'in Vili ve Vé adında iki erkek kardeşi daha vardır. İlk oğuldur. Odin ve kardeşleri ilk yaratılan Ymir'in devasa vücudundan evreni ve insanları yaratırlar. Bu bağlamda Odin için insanlığın yaratıcısı denilebilir. Odin, German mitosunda boylu poslu, yakışıklı, konuşma kabiliyeti yüksek, asil, sihir bilgisi olan, doğa olaylarına hükmeden, birinin gücünü ve aklını alabilen, ölümleri yeniden diriltebilen bir karakter olarak tasvir edilir (Tetzner, 2004).

Asetin Halk Destanı'nda ise Odin gibi tüm gücü tek başına göğüsleyen bir tanrı figürü yoktur. Asetin Halk Destanı, Odin gibi fiziksel özellikleri açıkça ifşa edilmeyen bir baş tanrı ile birlikte birçok tanrıdan oluşur. Baş tanrı, Nartlar ile münasebet halinde değildir. Bu nedenle Nartlar ile iletişim kurmak için meleklerini gönderir. Destanda adı geçen diğer tanrılar ise şu şekildedir:

- a. **Balseg:** güneş tanrısı
- b. **Bardwag:** melek ve kutsal kişi olan
- c. **Dawegler:** salgın hastalıklardan koruyan, bitki ve hayvan dünyasının, dağların, denizlerin, ırmakların koruyucusu melekler
- d. **Donbetturlar:** su âleminin koruyucuları. Nartların Donbettir'in kızı Dzerasşe'den doğduklarından bahsedilir.
- e. **Dzwar:** ormanların koruyucusu
- f. **Efşati:** vahşi hayvanların koruyucusu
- g. **Jedler:** baş tanrı tarafından tanrılar ve Nartlar arasındaki savaşta Nart diyarına gönderdiği melekler
- h. **Kar ve Keref:** buz tanrısının oğulları. Nart diyarına gelip buz getirip, kuraklığa neden olmuşlardır.
- i. **Keftşer:** balıkların hâkimi
- j. **Wastirci:** erkeklerin, savaşçıların ve yolcuların koruyucusu. Wastirci, (Nartlar'dan yanadır ve onlara yardım eder. Ayrıca Bilge Satana'nın babasıdır.
- k. **Wasilla:** fırtına ve ürün tanrısı

2.2. Baba

Çalışmanın bu bölümünde bahsedilen baba figürü kurucu anlamında kullanılmaktadır. “Soyun devamını sağlamakla yükümlü olan baba, ailenin hamisidir” (Çetin, 2015: 58) alıntısından hareketle, soyu başlatan ata anlamındadır. Bu başlık altında, gerek Germenlerin gerekse Nartlar'ın soylarını oluşturan ve çocukları vasıtası ile bir ulus yaratan baba figürü ele alınmaktadır.

Germen mitolojisinde insanlığın yaratılması **Odin** ile gerçekleşir. Odin, Germenlerin ilk atasının en büyük torunudur. Odin'in Vili ve Vé adında iki erkek kardeşi daha vardır:

“Tanrıların atasının bir oğlu oldu. Oğlan, bir devin kızı olan Besta ile evlendi. Bir dev olan Besta ilk tanrıları, yani en büyük oğlu olarak Odin'i ve onun erkek kardeşleri olan Vili'yi ve Vé'yi doğurdu” (Tetzner, 2004: 12).

Asetin Halk Destanı'nda da ise; Nartların ulu ataları **Sweşşe**'dir. Cermen mitolojisinde Odin'in insanlığın yaratıcısı olan vasfindan farklı olarak, Sweşşe, Nartların soyunu başlatan ataları olarak betimlenir. Sweşşe'nin Odin gibi tanrısal özellikleri yoktur. Destanda Sweşşe'nin adı şu şekilde geçmektedir:

Nartların ulu atasıydı Sweşşe.
Ünlü bir kahramandı savaşlarda.
Yiğitlikte birbirinden üstün
Bore, Dzilew ve Bolatberjey adlı
Üç gözü pek oğlu vardı (Yükseler, 1999: 39)

2.3. Oğul

İster mitoloji isterse destan olsun, baş tanrı ya da anlatıda yer alan ulusun başındaki kişinin bir oğlu bulunmaktadır. “Erkek evladın olması, birinci derecede neslin devamı” (Çetin, 2015: 55) alıntısı bağlamında son derece önem arz etmektedir.

German mitolojisinde; baş tanrı Odin’in en büyük oğlu aynı zamanda gök gürültülü yağmurların tanrısı da olan **Thor**’dur. Thor, Odin ile Yörd’den (topraktan) dünyaya gelir. Thor çok güçlü bir tanrı olmasının yanında insanlar tarafından itibar görmektedir:

İnsanların en çok saygı duydukları ve bunu kurbanlar keserek ispatladıkları tanrı, Odin’in ilk oğlu olan, gök gürültülü yağmurların tanrısı ve aynı zamanda da en güçlü tanrı olan Thor’du. Thor’un dalgalanan kırmızı bir sakalı vardı, koçların çektiği arabasıyla göklerden yıldırım hızıyla geçirdi, ekinler ve otlaklar için hafif ve sıcak yağmurlar gönderir veya Utgard’da yaşayan düşmanlara karşı yıldırımlar yağdırırdı (Tetzner, 2004: 18-19).

Odin’in ve karısı Frigg’in³ **Balder (Baldur)** adında bir oğlu da vardır. **Balder** hakkında Cermen mitolojisinde, “Odin’i ve Frigg’i birbirlerine bağlayan en önemli şey Balder ismini verdikleri oğullarına duydukları sevgiydi” (Tetzner, 2004: 18) şeklinde bahsedilir.

Odin’in bir de **Loki** adında bir evlatlığı bulunmaktadır. Loki, Odin’in oğlu Thor tarafından çok sevilmektedir. Bu durum mitolojide şu şekilde ifade edilir:

Thor, adı Loki olan ve çok tath dilli olan bu oğlanı çok severdi ve yolculuklarında sık sık onu yoldaş olarak seçerdi. Neşeli muzurluklar yapmaktan hoşlanan Loki, Odin’in çevresinde bulunmaktan çok zevk alırdı, kendini Odin’e çok yakın hissedirdi, hal ve hareketlerini benzer bulurdu ve sonunda Odin’e onun evlatlığı olmak istediğini söyledi (Tetzner, 2004: 20).

Asetin Halk Destanı’nda ise benzer güçlü özellikler taşıyan oğul, çelik bedenli Hemits ile Bitsenta Dıçenag’ın kızıdan olma babası gibi çelik bedenli **Batraz**’dır. Batraz’ın doğum öyküsü German mitolojisindeki anlatılardan farklılık göstermektedir. Hemits, karısını cebinde taşımaktadır. Karısı cebinde iken bir gün toya yemeğe giden Hemits, sofradaki etlerden cebine koyar. Amacı karısının karnını doyurmaktır. Ortamda bulunan ve bu durumu fark eden Nart Sırdon, Hemits’in cebine sessizce sivri bir demir batırır. Hemits’in karısı acıdan bağırılmaya başlar. Toya kadın getirilmesi ayıp karşılandığı için karısı bu duruma çok içerlenir ve babasının evine dönmeye karar verir. Hamile olan kadın baba evine bu şekilde dönmek istemez ve kocasının iki kürek kemiği arasına bebeği bırakır. Dokuz ay sonra Batraz, babasının iki kürek kemiği arasından doğar:

Tez elden deniz kıyısına yürüdüler.
Hemits uzandı yüzükoyun kumsala,
Satana eğildi, tüm hünerini göstererek Hemits’in şişkin sırtını beline kadar yardı.
İçinden bir kor gibi ayaklarının dibine düştü Batraz.
Alev alev parlıyordu koca gözleri.
Satana güçlü kollarıyla çocuğu tuttuğu gibi
Denizin ak köpüklü dalgalarına bırakıverdi.
Koca deniz bir anda kurudu sıcaktan.
Çocuk hala çeliklenememişti tümüyle.

³ Bazı kaynaklarda Frija olarak da geçer.

Hemits'la eve getirdiler bebek Batraz'ı (Yükseler, 1999: 172).

Çelik bedenli Hemits'ın oğlu Batraz çok güçlü yapısı ve yiğitliği ile önemli Nart kahramanları arasında yerini alır.

Diğer oğul motifi ise **Soslan** diğer adıyla **Sozriko**'dur. Sozriko, Nart Wrijmeg ile bir kayadan değildir. Bu durum, bir peri kızının Wrijmeg'e oyunudur ve Wrijmeg, peri kızının laneti sebebiyle bir kaya ile birlikte olur. Sozriko, kayadan bir kor halinde doğar ve amcası Hemits tarafından kurtarılır. Batraz ve Sozriko amca çocuklarıdır:

Günler geçip dokuzuncu ay gelip çatığında
Satana Hemits'a seslendi, şunları dedi:
"Nart Hemits Tarf mağarasına, hadi gidelim!
Bebegi yemesinler diye yaban hayvanları
Doğru yavrumuza, hadi büyük mağaraya!"
Yolcular Tarf mağarasına varır varmaz
O müthiş mucizeyi gözleriyle gördüler.
Kaya korkunç bir çattırıyla yarıldı,
Sanki bir canavarın hışmına uğramış gibi.
Bir alev yükseldi bulutlara doğru.
Duru gökyüzü dumanlarla kaplandı.
Yarılan kayanın içinden yıldırım gibi
Toprağa düşüverdi geleceğin kahramanı Soslan (Yükseler, 1999: 180-181).

2.4. Herkes fanidir

Anlatılarda yer alan ve yiğitlikleri dünyaya nam salmış kahramanların birçoğunun sonu zayıf noktalarından dolayı ölüm ile sonuçlanır. Bunların içerisinde en bilineni Homeros'un İlyada anlatısında yer alan Akhilleus(Aşil)'tur. Truva savaşlarının en önemli kahramanlarından olan Akhilleus, Truva prensi olan Paris'in attığı okun topuğuna isabet etmesi ile ölür. Yenilmesi neredeyse imkânsız olan Akhilleus'un zayıf noktası topuğudur. Hatta sonraları Tıp biliminde, baldırda yer alan sinirleri topuk kemiğine bağlayan yapıya Aşil Tendonu adı verilmiştir.

Benzer olarak her iki anlatıda da zayıf noktalarının düşmanlarca fark edilmesi sonucu ölümü tadan kahramanlar yer alır. **Germen mitolojisinde;** Odin'in ve Frigg'in kıymetli oğulları Balder bu duruma örnek teşkil etmektedir. **Balder**, Germen halkı tarafından çok sevilir. Balder sıklıkla rüyasında kendi ölümünü görmektedir. Bu durumdan endişe duyan As kurul, yaptığı toplantıda "en temiz yürekli ve asil tanrı olan Balder'i korumak için ellerinden gelen her şeyi yapmaya karar verdiler. Herkesin şüphelendiği tek gözlü tanrı olan Hödr, Balder'in selametini herkesten daha fazla düşünüyordu ve bütün canlıların ve nesnelere Balder'e bir kötülük yapmamaya ant içmelerini teklif etti. Frigg bütün varlıklara ant içirme görevini üstlendi. Balder'e bir kötülük yapmamaya yemin edenler şunlardı: ateş ve su; demir ve her türlü maden; taşlar ve toprak; ağaçlar, çalılıklar ve odunlar; yabani veya uysal olup dört bacağı olan hayvanlar, kuşlar; hastalıklar, zehirler ve tehlikeli yılanlar. Bütün kılıçlardan, baltalardan, çekiçlerden ve mızraklardan özel yeminler istendi ve Aslar'ın silahları da seve seve Balder'e zarar vermemeye yemin etti" (Tetzner, 2004: 198). Tüm bu yeminler işe yarar. Hatta Thor'un isabet kaçırmayan çekici Mjöllnir bile, Balder'in vücudunda hiçbir noktaya değmez. Kuruldaki herkesin dikkatinden kaçan ve Balder'in

zayıf noktası olan tek şey, ince bir **ökse otudur**. Loki, bu durumu fark eder ve ökse otundan bir oku Balder'e fırlatması için, tıpkı Balder gibi Odin'in oğlu ve Balder ile birlikte "yeniden doğuş sırasında Odin'in yerini alacak" (Dumézir, 2012: 241) olan Hödr'ü kandırır. Hödr, oku fırlatır ve kalbine ökse otundan okun saplanması ile Balder oracıkta ölür. Herkes için bu durum büyük bir şok etkisi yaratır. Dünyada bir insanı öldürebilecek her nesne Balder'i öldürmeme yemini etmiş iken; "böylesine ince ve titrek bir dal bir tanrıyı nasıl öldürebilir?" (Tetzner, 2004: 203). Alıntı, akıllara Nart kahramanlarından İhşar ve İhşarteg arasındaki mücadeleyi getirir. Benzer olarak yine iki kardeş arasında geçen olay sonrasında Balder ölür. İhşarteg'in kardeşi İhşar'ın karısına sahip olma arzusu altında yatan hırs, yeniden doğuş ile birlikte Odin'in yerine geçme arzusunu kardeşi Balder ile paylaşmak zorunda kalacak olan Hödr'ün hırsı ile örtüşmektedir.

German mitolojisinde yer alan ve bu kategori altında değerlendirilebilecek diğer bir anlatı da kahraman **Siegfried**'in ölümü üzerinedir. Gözü pek bir kahraman olan Siegfried, kendisine âşık olan ve intikam ateşi ile yanıp tutuşan Brünhild'in Hagen'i kıskırtması ile sırtında yer alan işaret yolu ile öldürülür. Siegfried'in zayıf noktası ve tek ölümcül tarafı sırtında yer alan işaretidir: "O esnada Hagen Siegfried'in kılıcını ve yayını çabucak ortadan kaldırdı, sonra da mızrağını alıp kuyuya geri öndü ve Siegfried'in sırtındaki işareti aradı [...] Hagen mızrağını çok yakından yaralanmaz kahramanın sırtına doğru fırlattı. Mızrağın Siegfried'in kalbinde açtığı yaradan gelen kan Hagen'in elbisesine sıçradı" (Tetzner, 2004: 340) açıklaması, Siegfried'in sırtındaki işareten aldığı mızrak yarası ile öldüğünü imler.

Asetin Halk Destanı'nda da benzer şekilde Nartların üç yiğit kahramanı **Hemits**, **Sozriko** ve **Batraz** zayıf noktaları sebebi ile öldürülür. Nart Hemits tıpkı oğlu Batraz gibi çelik bedenlidir. Doğduğunda çelikenirken soğuk sulardan korunmak için ağzını kapatır, bu nedenle ağzı çeliklenmez. Hemits'i bir dövüşte yenmek neredeyse olanaksızdır, fakat tek zayıf noktası ağzıdır. Bu nedenle dövüşürken ağzını açmaz. Hemits, Sayneg Eldar ile dövüştüğü bir sırada boş bulunur ve konuşmaya başlar. Hemits'in zayıf noktasını bilen Eldar, Hemits'i bu zayıf noktasıyla öldürür. Hemits'in öldürülmesinden destanda şu şekilde bahsedilir:

Elindeki kılıcını korkunç bir hızla
Nart'ın açık ağzına sokuverdi ansızın.
Atın boynuna düştü başı yiğit Hemits'in.
Bilincini yitirmişti korkunç acıdan
Sayneg Eldar'ın bu apansız darbesiyle (Yükseler, 1999: 84).

Destan'da geleceğin kahramanı olarak da nitelendirilen **Sozriko** ise, tanrı Balseg'in tekeri yoluyla ölür. Alev halinde doğan Sozriko, Bilge Satana tarafından denize sokularak çelikenir. Satana Sozriko'yu dizlerinden tuttuğu için tek çelikenmeyen bölgesi ve yenilmez Sozriko'nun tek zayıf noktası iki diz kapağıdır. Balseg, sihirli tekerini Sozriko'nun üzerine salar ki amacı ezeli düşmanlarla korkusuzca savaşan Sozriko'yu öldürmektir. Nart Sozriko ile tekerin mücadelesi kolay geçmez ve çokça çetindir. Sudan çıkan Nart Sozriko, bir anlık dalgınlığının kurbanı olur. Pusuda bekleyen tekerlek, onun dizinin tam ortasından geçer ve açılan yara kahraman Nart'ı öldürür:

Nart Sozriko sudan çıktığı zaman
Tüm dertleri, sıkıntıları bitecekti tekerin.
Kumsala ayak basar basmaz Sozriko
Teker tüm gücüyle saldırdı Nart'a

Derin bir yara açtı iki dizinin tam ortasından.

Hızını alamayıp kimini öldürdü, kimini sakalttı

Acılar çektire çektire önüne çıkan Nartlar'ı (Yükseler, 1999: 350).

Hemits'in oğlu **Batraz** da babası ile aynı kaderi paylaşır. Tanrının emriyle yeryüzüne inen Jedler tarafından aşırı sığağa maruz bırakılarak öldürülür:

Tanrının sözleri biter bitmez Jedler

Yeryüzüne indiler sevinç çılgınlıklarıyla.

Issız çöle çektiler Nart'ı ustaca.

Amansız bir savaşa girdiler korkunç.

Aşırı sığağa dayanamadı çelik bedeni,

Kızgın kor haline geliverdi (Yükseler, 1999: 360).

Batraz, çelik bedene sahip olduğu için hassas noktası aşırı sıcaktır.

2.5. Güç sahibi kadınlar

Her ne kadar Asetin Halk Destanı'nda güçlü kadınların varlığı çok daha fazla hissedilse de; Germen mitolojisinde de güçlü kadın simgesi mevcuttur.

Germen mitolojisinde güçlü kadın figürü Odin'in karısı **Frigg**'dir. Odin kararlar alırken karısı Frigg'e danışır. Aşk, bereket, sihir, doğum, zevk, ölüm ve savaş tanrıçası olan Frigg, Odin'in başkanlığını yaptığı As kurulunda da önemli ölçüde söz hakkına sahiptir.

Asetin Halk Destanı'nın en güçlü kadını **Bilge Satana** ya da Çerkesler tarafından dahi bilindik haliyle **Setenay Quaş**'dir. Nart kurucularından Wrijmeg'in karısı olan Satana, bilge bir kadın karakter olarak resmedilir. Nartlar içerisinde önemli ölçüde söz sahibidir. Nartlar bir karar almadan önce mutlaka Satana'ya danışır ve onun onayı olmadan bir işe kalkışmazlar. Satana'nın öğütleri Batraz'ın Satana'ya yönelttiği "öğütlerin değişmez yasa oldu benim için"(Yükseler, 1999: 227) sözünden de anlaşılacağı üzere, Nartlar tarafından yasa olarak kabul edilmektedir. İki önemli Nart yiğidi Batraz ve Sozriko'nun çelikleme olayında başrolde yine Satana yer almaktadır. İleri görüşlülüğü, mantığı ile Satana, 'bilge kadın' vasfına sahiptir. Ayrıca Satana hakkında şu şekilde bir betimleme de mevcuttur:

Satanay-Biyçe'nin birtakım sihirli güçleri vardır. Olacakları önceden sezebilmekte ve gaipten haberler verebilmektedir. Satanay-Biyçe'nin sahip olduğu bir başka özellik de, istediği zaman, istediği kılığa girebilmesidir. Kısacası, Satanay-Biyçe'nin elinden gelmeyen hiçbir şey yoktur. Bu yüzden Nart kahramanları, Satanay-Biyçe'ye danışmadan hiçbir işe başlamazlar. Çünkü Satanay-Biyçe sahip olduğu bu özellikler sayesinde Nart kahramanlarını birçok tehlikeden kurtarmıştır (Hacıyeva, 1997: 184).

2.6. Demirci

Demirci figürü, hemen hemen tüm mitsel anlatılarda yer alır. Anlatılarda yer alan Demirci figürü, tanrısal özellikler ile donatılmaktadır ve baş tanrıdan sonra önemli yere sahiptir. Dolayısıyla her iki anlatıda da demir ve demirci kavramları mevcuttur.

Germen mitolojisinde Ivaldi'nin oğlu olan cüceler Brokk ve Sindri usta demirciler olarak adlandırılmaktadır Demirci Sindri, kardeşi Brokk'un yardımı ile ilk önce altın kılları olan domuz

Gullinborsti'yi, ikinci olarak altın yüzük Draupnir'i ve son olarak da gök gürültülü yağmurların tanrısı Thor'un Mjölnir adındaki kısa saplı çekicini yapar ve kardeşinden onu As diyarına götürmesini ister.

Brokk, As diyarına ulaşır ve Sindri'nin yaptıklarını çıkarır. Her dokuz gecede bir eşit aralıklar ile sekiz tane daha yüzüğün aktığı, Akıtan da denilen yüzük Draupnir'i Odin'e hediye eder. Altın kılı domuz Gullinborsti, Frey'in payına düşer. Brokk'un bacaya üflerken kendisini sokan sinekten dolayı yarıda kestiği kısa saplı çekiç Mjölnir ise Thor'un ebedi silahı olarak Thor'un himayesine katılır (Tetzner, 2004: 45).

Asetin Halk Destanı'nda Nart demircisi **Tleps** (Adigece), diğer bir isim ile Kurdalegon (Oset dilinde) baş demirci olarak adlandırılır. **Kurdalegon** çıplak elle kızgın demirleri tutabilecek kadar dayanıklıdır. Nart kahramanlarına kılıç yapan demirci, aynı zamanda zırh ve kalkan da yapmaktadır. Nart Batraz'ın çelikleşmesini sağlayan ve Batraz'ın "Ey ulu demirci, yerin göğün ustası!" (Yükseler, 1999: 199) olarak seslendiği Kurdalegon, Nartlar için son derece saygın bir yere sahiptir.

2.7. At

At motifi, kahramanlık hikâyelerinin anlatıldığı anlatılarda sıklıkla yer alır. Nitekim at, bir kahramanın mücadelesinde ona yârenlik eden en önemli yardımcısıdır. Kahramanın atı ne kadar güçlü ve çevik ise kahraman da o derece yenilmez ve irade sahibi olur.

German mitolojisinde Odin'in üvey oğlu Loki tarafından hediye edilen sekiz bacaklı uçan atı **Sleipnir**, "sadece baştanrı ve oğlunun bindiği göksel bir attır" (Keleş, 2017: 135).

Asetin Halk Destanı'nda at önemli bir motife karşılık gelir. Nart kahramanları iyi at sürer ve kılıç kuşanırlar. Nart anlatılarında da German mitolojisiinde olduğu gibi uçan atlar mevcuttur. Bu atlar tanrılar tarafından Nart kahramanlarına hediye edilmiştir. Bu atlar arasında en değerli olanı Batraz'ın efsanevi atı **Evsurg**'tur. Bilge Satana Hemits'in atı için şu sözleri dillendirir:

Doğru, at orada duruyor, mağarada
Sıkıntılı, yığın kayaları kemirir durur,
Kulaklarına kadar fişkilara bulaşmış.
Gün ışığı görmemiştir kör gibi,
Eyeri, dizginleri başının üstünde.
Bulat kılıç da yukarı mazgalda saklı (Yükseler, 1999: 227).

Bunu duyan Batraz, babası Hemits'in cılız ve bakımsız atını teslim alır ve ona bakım yaparak, onu efsanevi at Evsurg'a dönüştürür.

2.8. Hayvanlar

Hayvanlar da mitsel anlatılarda sıklıkla karşılaşılan motiflerdendir. **German mitolojisi**nde, Odin'in konuşan kargaları **Huginn** (düşünce) ve **Munin** (Hafıza) önemli hayvan motiflerindedir. Odin'in ayrıca ayaklarının altında uzanmış olarak resmedilen **Geri** ve **Freki** adında iki kurdu da bulunmaktadır.

Asetin Halk Destanı'nda Nart kahramanları, hayvanların bedenlerine girme özelliğine sahiptir. Satana, Wrijmeg'in eşi olabilmesi için onu bir dizi teste tabi tutar. Wrijmeg, altın tilkiyi yakalamalı, ama

asla zarar vermemelidir. Boz bir eşeğe binen Wrijmeg, altın tilkiyi yakaladığı anda, tilki birden Satana'nın bedenine girer. Sonrası destanda şu şekilde anlatılır:

Sevindiler, kakhaha attılar birlikte.
Ant içtiler sadık olmaya mezara kadar.
Mutlu bir yaşam başlamıştı iki ünlü Nart için.
Evleri konuklarla doldu, hiç yalnız kalmadılar.
Halkın yargısı da ardından şöyle oldu:
Onların canları ikiydi, ama akılları bir. (Yükseler, 1999: 156).

Asetin Halk Destanı'nda ayrıca kırlangıcın ayrı bir yeri vardır. Tanrı, Nartlar ile savaşmadan önce haberci olarak kırlangıcı gönderir. Kırlangıç Nartlar'a Tanrı'nın isteklerini bildirir. Nartlar, kırlangıca şu şekilde cevap verir:

Seni gönderene uç yeniden!
Şu yanıtımızı aktar çekinmeden:
"Köle olarak utanç içinde yaşamaktansa,
Hep birlikte ölmek daha iyi, kararımızı verdik (Yükseler, 1996: 370).

Destanda konuşma yetisine sahip hayvanlar da yer almaktadır. Geyik, Nartlar için çok değerlidir. Bir Nart kahramanı geyik avı sayısı kadar yiğitlik ölçüsüne sahiptir.

Germen mitolojisinde yemek ziyafetlerinde misafirlere geyik ve domuz eti ikram edilmektedir. Nartlar şenliklerinde ise, avlanan geyik etlerinden yapılan şaşlıklar misafirlere ikram edilmektedir. Asetin Halk Destanı'nda domuz avlama ile ilgili bir anlatıya rastlanmamıştır.

2.9. Kurnazlar

Kurnaz karakterler, kahramanları zor duruma düşürme, onları bir mücadele içerisine sokma ve zayıf noktalarından faydalanma anlamında anlatı kahramanının korkulu rüyası halini alırlar. Kurnaz karakterler, her durumdan anlam çıkarma, her şeyi analiz etme gücüne sahiptirler. Kurnaz karakterler yalnızca kötü özellikler ile donatılmış değildir; aynı zamanda kurnazlıkları ile kahramanlara destek olan, akıl verenler de mevcuttur.

Germen mitolojisinde iyi ve kötü anlamda iki kurnaz bulunmaktadır. İyi anlamdaki kurnaz karakter, Asgard'a karşı bir tehdit sezdiğinde boru üfleyen ve en akıllı As olduğu söylenen muhafız **Heimdall**'dır. Heimdall hakkında mitolojide "dokuz kız kardeş tarafından doğurulmuştu, bir kuştan daha az uykuya ihtiyacı olurdu. Gece gündüz yüzlerce milden daha ötesini görebilirdi ve kulakları öyle keskinmiş ki sadece çimenlerin nasıl büyüdüğünü değil, koyunların sırtındaki yünün nasıl uzadığını bile duyardı" (Tetzner, 2004: 21) şeklinde bahsedilir. Ayrıca Odin Hlidskjalf'a çıkması için yalnızca Heimdall'a izin verir ve bu da Odin'in Heimdall'a karşı duyduğu güvenin göstergesidir.

Kötü anlamda kurnaz olan kişi ise üyev oğlu **Loki**'dir. Asıl amacı gençlik elmalarına sahip olmak olan Loki, etrafa sevimli ve tatlı dilli bir imaj yaratmaya çalışır. Thor bile Loki'ye karşı sempati duyar. Heimdall ise asla Loki'ye güvenmez. Heimdall'ın ne denli doğru yolda olduğu, Loki'nin kendisine As kurulunda lehte oy veren Balder'in kasti olarak ölümüne sebep olmasından anlaşılmaktadır.

Asetin Halk Destanı'nın kurnaz karakteri Nart **Sirdon**'dur. Hemits'in karısını cebinde taşıdığını fark eden, onların ayrılmasına sebep olan Sirdon, zaman zaman yaptığı kurnazlıklar ile Nart kahramanları arasında fesatlık çıkarmaktadır. Hatta Sozriko'nun avladığı geyikleri çalıp oğullarına götürür ve oğulları bu olaydan dolayı intikam peşinde olan Sozriko tarafından öldürülür. Sirdon acı içerisinde ölen çocuklarının bir tanesinin sağ kolunu bileğine kadar koparıp eşinin on iki saç telinden Çerkeslerin ünlü çalgı aleti olan ve günümüze değin varlığını sürdüren fendirı yapar.

2.10. Kadınların baştan çıkarılması

German mitolojisinde bu başlık altında değerlendirilebilecek olay, kahraman Siegfried ve hizmetinde bulunduğu Gunter'in karısı **Brünhild** arasında geçmektedir. Siegfried bir zamanlar Brünhild'in yaşadığı dağa doğru yolculuk eder ve orada Brünhild ile karşılaşır. Brünhild çok güzel bir kadındır, dolayısıyla Siegfried, bu güzelliğe kayıtsız kalamaz ve "sadece Brünhild ile evlenmek isteyeceği başka birini asla eş olarak kabul etmeyeceğine dair tanrılar üzerine yemin" eder (Tetzner, 2004: 277). Zaman geçip hizmetinde bulunduğu Gunter, Brünhild'e talip olunca, bu duruma kayıtsız kalan Siegfried, Gunter'in kız kardeşi Kremhild'e talip bile olur. Brünhild, Gunter ile evlenir; fakat kendisine bağlılık yeminleri eden Siegfried'i asla affetmez ve hatta intikam ateşi ile birlikte Hagen'i Siegfried'in üzerine salar. Sonuç olarak Siegfried'in Brünhild'e ettiği evlilik yeminlerini yerine getirmemesi canına mal olur.

Asetin Halk Destanı bu başlık altında iki olaya ev sahipliği yapar. İlki birbirine tıpatıp benzeyen Nart kardeşler, İhşar ve İhşarteg arasında geçer. **İhşar** âşık olup evlendiğinde **karısını** Nart diyarına getirir. İhşar'ın dışarda olduğu bir gün kendisine ayırt edilemeyecek kadar çok benzeyen kardeşi İhşarteg eve gelir ve kardeşinin karısı ile beraber olur. İhşar eve gelip olaya şahit olunca deliye döner. Karısı da bu utanç verici olay karşısında şaşkına döner. İki kardeş arasında kıyasıya bir kavga başlar ve bu kavga sonucunda ikisi de ölür. Bu anlatı Habil ile Kabil arasında geçen kavgayı anımsatmaktadır.

Destanda yer alan ikinci baştan çıkarma olayı ise **Satana**'nınkidir. Güzelliği ile nam salmış Satana, birçok Nart erkeğinin dikkatini çekse de o kocası Wrijmeg'e sadık yapısıyla dikkat çekmektedir. Satana'dan etkilenen Nart erkeklerinden biri de Nart Tutır'dır. Tutır çok uğraşmasına rağmen Satana'yı bir türlü ayartamaz. Öfkeli bir şekilde evine dönen Tutır'ın başına gelenler Nartlar arasında duyulur. Bunu duyan altın işlemeler ustası Safa, eşinin evde olmadığı bir zamanda Satana'nın evine gider. "Kafkas toplumlarında kadınların toplum içindeki yeri Anadolu Türk toplumuna göre daha serbest olduğu" (Temizkan, 2007) gerçeğine kanıt olarak Satana, eşinin evde olmamasına rağmen misafirini buyur eder, ama gece geç saat olunca gitmesini ister. Safa, cebinden iki taraflı çelikten yapılmış bir çakı çıkarır. Çakının bir tarafı kadın bir tarafı erkek olmak üzere iki hizmetkâra dönüşür. Hizmetkârlar öyle hünerlidir ki, çok kısa süre içerisinde sofrayı hazırlayıp Satana'yı şaşkına çevirirler. Satana böylesine mucizevi bir çakıya sahip olmak ister, fakat Safa'nın bir şartı vardır. Çakıyı Satana'ya ona sahip olmak şartı ile verecektir. Satana biraz düşünür ve teklifi kabul eder. Sabah evine dönen Wrijmeg, biricik eşi Satana'nın ihaneti ile karşılaşır ve çok içlenerek uzak diyarlara doğru yol alır.

2.11. İrgatlar, çiftçiler, krallar, eldarlar

German mitolojisinde, ırgatlar, çiftçiler ve kralların nasıl ortaya çıktığı masalsı bir şekilde anlatılmaktadır. As kurulu insanlar arasında sınıfsal farklılıklar belirlemeye karar verir. Bunun için muhafız Heimdall görevlendirilir; fakat bir rivayete göre Odin'in kendisi Heimdall kılığında girmiştir. Bu bilgi kesin değildir. Bu farklılıkları belirlemek üzere Mitgard bölgesine giden Heimdall, ilk olarak Büyükbaba Ai ile karısı Edda'nın kulübesine ziyarette bulunur. Çift yaşlı olmasına rağmen çocukları

yoktur. O gece çiftin misafiri olan Heimdall, çiftin arasında yatar. Dokuz ay sonra çiftin **Irgat** adını verdikleri bir oğulları olur. Elleri buruşuk, bilekleri boğumlu ve kalın parmaklı olan Irgat büyüyünce **Hizmetçi** isminde güneşten kapkara, ayakları çamur bir kadınla evlenir. Çiftin *İnek Oğlu, Hantal, Pis kokulu, şişko, Tembel ve Güçlü* adında erkek çocukları ve *Beceriksiz, Kalın Baldır, Küfürbaz, Hamamböceği, Pasaklı ve Turna Bacağı* isimlerini verdikleri kız çocukları olur. Irgatlar ve hizmetçiler sınıfının bu ailenin soyundan geldiği varsayılmaktadır.

Heimdall oradan ayrıldıktan sonra Rig takma adıyla daha büyük bir eve gelir. Evde yine hiç çocuğu olmayan Büyükbaba Afe ve Büyükanne Amma yaşamaktadır. Heimdall gece daha önce yaptığı gibi çiftin arasında yatar ve dokuz ay sonra bakışları cin gibi, hünerli, pembe tenli Karl adında bir oğlu dünyaya gelir. Karl, deriden yapılmış bir etek giyen, kemerinde anahtarlar taşıyan **İp** adında bir kadınla evlenir. Çiftin *Demirci, Örgülı Sakal, Doğramacı, Sabancı ve Düz Sakal* adlı oğulları ve *Zeki Dilli, Namuslu, Süslü ve Gururlu* adında kızları dünyaya gelir. Çiftçilerin, zanaatkârların, tüccarların ve balıkçıların soyu bu aileye dayanmaktadır.

Heimdall, son olarak daha büyük ve zengin bir eve misafir gelir. Zengin evinde üç gün kalır ve yine dokuz ay sonra kadının sarı saçlı, parlak yanaklı ve zeki **Jarl** adında bir oğlu olur. Heimdall, Jarl ile yakından ilgilenir, ona oğlum der ve adını Rig Jarl olarak değiştirir. Jarl büyüyünce **Erna** adında soylu bir kadınla evlenir. Çiftin *Mirasçı, Soy, Evlat ve Genç Kral* adında oğulları olur. Bu aile soylular ve kralların soyunu belirler (Tetzner, 2004: 36-39).

Asetin Halk Destanı'nda ise feodal yapı görölmektedir. Germen mitolojisinde olduğu gibi insanlar arasında sınıfsal farklılıklar pek görölmez; fakat Nartlar, aynı zamanda feodal prensler olan Eldarlar ile mücadele içerisinde. Eldarlar'ın en tanınmışı Sayneg Eldar, sürekli olarak Nartlar ile savaş halindedir. Destan, sınıflar arasındaki mücadeleye vurgu yapmaktadır. Toy kültürü olan savaşçı Nartlar ile zengin Eldar'ın savaşı, kahramanlık öyküsünden çok sınıflar arasındaki farklılıkların ve çıkmazların simgesi olarak göze çarpmaktadır.

2.12. Yaşam kaynağı

Germen mitolojisinde yaşam kaynağı olarak adlandırılan iki motif bulunmaktadır. Bunlardan ilki tanrıların gündelik toplantılarında bir araya geldikleri **Dünyalar Ağacı**'dır. Bir dişbudak ağacı olan Yggdrasill, dalları tüm dünyanın üzerine kadar uzanan en büyük ağaçtır ve Midgard'ı koruma görevine sahiptir. Her zaman yemyeşil olan yaşam ağacının bir dalı kurusa dahi ertesini gün yeniden yapraklanmaktadır. Üç güçlü ve geniş köke sahip olan Yggdrasill'in ilk kökü tanrılar ve insanlara, ikinci kök devlere ve üçüncü kök de Nifl Diyarı'na değin uzanmakta ve her kökün altında bir kaynak bulunmaktadır. Dünyalar Ağacı'nın en tepesinde, güneş gibi ışıldayan altından bir horoz nöbet tutmaktadır. Dallarında ise düşmanları gözlemleyen bilgin bir kartal oturmakta, kartalın gözlerinde oturan atmaca ise iklimleri düzenlemektedir. İnsanlara kadar uzanan kökün altında adı Urd olan bir kader perisinin kuyusu bulunmaktadır. Orada üç kader perisi bir malikânede yaşamaktadırlar. Kader perisi Urd geçmişten, Verdandi bugünden, Skuld da gelecekte sorumludur (Tetzner, 2004: 23-25).

Diğer bir yaşam kaynağı ise Loki'nin de peşinde olduğu **Altın Elma**'dır. Gençlik tanrıçası Idun'un sahip olduğu elmalar, onu yiyen kişiye gençlik vaat etmektedir. Germen tanrıları ölümlü oldukları için gençlik tanrıçası Idun'un elmaları sayesinde Ragnarok'a, yani tanrıların alacakaranlık savaşına kadar yaşayabileceklerdir (Akyıldız Ercan, 2017: 1054).

Asetin Halk Destanı'nda yaşam kaynağı olarak üç altın elmadan bahsedilmektedir. Yılda yalnızca bir kez çiçeklenen ağaçta, Nartlara ve diğer insanlara hayat veren kehribar renginde, sihirli ve göz alıcı olan üç elma betimlenmektedir. Elmalardan biri, ölüleri diriltmeye, diğeri sağlık vermeye ve üçüncüsü ise açlığa ve susuzluğa çare olmaya yaramaktadır (Yükseler, 1999: 102).

2.13. Yok oluş

Her iki anlatıda insanlığın yok oluşuna dair bölümler bulunmaktadır. **German mitolojisi**nde yok oluşun ilk aşamasında şu şekilde bahsedilmektedir: “Dünyalar Ağacı sarsılıyordu, ilk dalı koptu. Kadınlar altın hırsları yüzünden felaketlere sebep oluyordu. Öz kardeşler daha çok güç ve altın uğruna birbirlerini öldürüyor; babalar oğullarının kafalarını, gözlerini kırpmadan paramparça ediyordu” (Tetzner, 2004. 217). Hırsları yüzünden birbirlerini yok etmeye başlayan tanrılar, giderek kendi sonlarını hazırlamaktadır. “Güneş sönmüştü, simsiyahtı. Dünya yavaş yavaş denize gömüldü. Gökyüzüne alevler ve duman yükseliyordu” (Tetzner, 2004: 223) alıntısından da anlaşılacağı üzere kaçınılmaz kıyamet gerçekleşir; fakat Germanler yeni bir dünyaya yeniden doğarlar.

Asetin Halk Destanı'nda, Nartlar'ın sonunu hazırlayan yok oluş, tanrının elinden olur. Nartlar'ı buyruğu altına almak isteyen tanrı, gönderdiği kırlangıç yoluyla Nartlar ile arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışır. Nartlar, köle olarak yaşamayı kati suretle kabul etmezler. Bu duruma hiddetlenen tanrı, Nartlar'la savaşa girişir ve savaş sonunda Nartlar'ın soyu tükenir ve Nartlar'dan geriye şu dizeler kalır:

“Sonları böyle oldu yürekli Nartlar'ın.

Dünya dönüp durdukça hatırlanacak hep

O cesur, onurlu insanların kahramanlıkları” (Yükseler, 1999: 372).

Sonuç

Çalışma, Germanlerin mitolojisi ile Osetlerin, Adigelerin, Ubıhların, Abhazların, Çeçenlerin, Inguşların ve Dağistanlıların ortak destanı olan Asetin Halk Destanı'nı, benzerliklerinin ve farklılıklarının saptanmasını ve karşılaştırılmasını merkeze alır. Asetin Halk Destanı'nın Yunan mitolojisi ve Homeros'un anlatıları ile arasında daha fazla benzerlik olması sebebiyle, araştırmacılar genellikle bu üç anlatı üzerine karşılaştırma yapma eğilimi göstermiştir. Her ne kadar German mitolojisi ile Asetin Halk Destanı arasında benzerlikler olabilecek iki anlatı imajı yaratmasa da, çalışma esnasında yapılan yakın okumalar vasıtasıyla iki anlatı arasında; Tanrılar, baba, oğul, herkes fanidir, güç sahibi kadınlar, demirci, at, hayvanlar, kurnazlar, kadınların baştan çıkarılması, ırgatlar, çitçiler, krallar, eldarlar, yaşam kaynağı ve yok oluş alt başlıkları halinde verilen motifler ekseninde incelemeler yapılmıştır. Bu alt başlıkların seçimi, her iki anlatımdan hareketle, tarafımca saptanan benzerlikler ve farklılar doğrultusunda yapılmıştır. Her iki anlatının benzerliklerinden bahsedilecek olursa, nasıl ortaya çıktıkları, ilk ataları, soyun devamını sağlayan oğul figürü, kahramanların ölümlü olmaları, güç sahibi kadınların varlığı, demirci figürünün yer alması, at motifi, kandırılma (Satana ve Brünhild örnekleri), yaşam kaynağının varlığı ve nasıl yok olduklarına dair benzer anlatılar oldukları büyük ölçüde göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, mitoloji, destan ya da mitsel anlatılar olsun, tüm anlatıların bazı benzer özellikler gösterdiğini ve dahası bu durumun tüm insanlığa ortak olarak kodlanan kolektif bilinçdışından kaynaklandığını ifade etmek yerinde olacaktır.

Mitoloji ve destan arasında yapısal olarak farklılıklar bulunmaktadır. Destanların kahramanlık hikâyeleri anlatma özelliği, **Asetin Halk Destanı**'nda da görölmektedir ve destan okuruna, Wrijmeg'ten, Hemits'a, Sozrıko'dan Batraz'a kadar geniş bir yelpazede Nart kahramanlarının öykülerini sunmaktadır. Asetin Halk Destanı'nın temelinin sözlü anlatılara dayanması, destan özelliği taşıdığına işaret eder. Buna ek olarak, Asetin Halk Destanı şiir tarzında yazılmıştır ve destanda Nart ulusunun ortaya çıkışı ve gelişimi anlatılmaktadır. Nartlar ile tanrılar arasında çok yakın ilişki yoktur, başka bir ifade ile tanrılar insanlar ile çok fazla muhatap değildir. Asetin Halk Destanı, Kuzey Kafkasya halkının toplumsal yapısını, kültürünü, örf ve adetlerini gözler önüne sermektedir. Nartların; kadınlara verdiği değer (Bilge Satana örneği), söz verdiği şeyi yapma konusundaki hassasiyetleri, misafirperverlikleri (Wrijmeg ve Satana'nın dillere destan misafirperverlikleri, misafirlere avladıkları hayvanın en güzel yerinden şaşlık hazırlamaları) ayrıntılı olarak betimlenmektedir. Ayrıca müzikleri (fendir), dansları, toy kültürü, kan davaları (Batraz'ın babasının öcünü alması), kölelik, Feodal yapı (Sayneg Eldar) gibi toplumsal yapıları ve kadınlara karşı hassasiyetli yaklaşımları da destan boyunca anlatılmaktadır. **Germen mitolojisi** ise olayların başkarakterleri tanrısal ya da yarı tanrısal özellikler ile donatılmaktadır. Tanrı (Odin), yarı tanrı (Thor, Balder, Heimdall v.b.) gibi karakterlerin başından geçenler ve çoğunlukla doğüstü olaylar anlatılmaktadır. Germen mitolojisi düz yazı biçimindedir ve kahramanlık hikâyelerinden ziyade Germenler hakkındaki genel olaylara yer verilmektedir. Germen mitolojisinde Frigg karakterinde olduğu gibi söz sahibi kadın figürler yer alsa da, mitolojiden yola çıkarak Cermenler'in genel itibari ile ataerkil bir toplum yapısına sahip oldukları göze çarpar.

Sonuç olarak; her iki anlatı arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunsa da, çalışmanın gelişme bölümünde; daha çok somut örnek barındırması sebebi ile benzerliklere ağırlık verilmiştir. Bu bölümde ise; anlatılar arasındaki benzerliklerin yanı sıra farklılıkların da altı çizilmiştir.

Kaynakça

- Akyıldız Ercan, C. (2014). "Germen Mitolojisinde Yaratılış". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (1), 121-132.
- Akyıldız Ercan, C. (2017). "Söylencelerde ve Masallarda Elma Sembolü". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3), 1043-1060.
- Allan, Charlie A. (10.05.2018). Alan Tarihi ve Kafkaslar. (Engin Polat, Çev.). Erişim Tarihi: 05.10.2018. <http://www.alanvakfi.org.tr/alan-tarihi-ve-kafkaslar>.
- Alptekin, M. (2018). "Meddah Behçet Mahir'in Halk Anlatılarında Halk Hekimliği ve Baytarlığı". Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (3), 879-893.
- Ata, H. (2014). Nartlar Oset Halk Destanları. Ankara: Kuban Matbaacılık Yayıncılık.
- Aydın, K., (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat: Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Campbell, J. (2018). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. (Sabri Gürses, Çev.). (3. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Carlyle, T. (1993). On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press.
- De Vries, J. (1970). Einleitung – Vorgeschichtliche Perioden – Religiöse Grundlagen des Lebens – Seelen- und Geisterglaube – Macht und Kraft – Das Heilige und die Kultformen. Berlin: Walter de Gruyter &Co.
- Demir, N., Erdem, M. D. (2006). "Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı". Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 1(1), 106-159.

- Dumézil, G. (2012). *Mit ve Destan I: Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*. (Ali Berktaş, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Frye, N. (2007). *Büyük Şifre: Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı*. (S. Aygül Baş, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hacıyeva, T.M. (1997). "Karaçay-Malkar Türklerinin Eski Folklor Ürünleri". (Adilhan Adiloğlu, Çev.). *Bilig Dergisi*, S. 6, 184-192.
- Jung, C. G.,(1997). *Analitik Psikoloji*. (Ender Gürol, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Karadeniz Yağmur, S . (2018). "Efsane ve Mitoloji Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Efsane Mitoloji İlişkisi". *Asia Minor Studies*, 6 (12), 317-328.
- Keçeli, F. (2003). "Güngör Dilmen'in Oyunlarında "Mitolojik, Tarihsel ve Fantastik Olan"ın Kullanımı". *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 18-45.
- Keleş, N. (2010). *Nibelunglar Destanı, Tarih, Kültür ve Edebiyat Analizi*. Erzurum: Bozkır Yayınevi.
- Keleş, N. (2017). "Kuzey German-İskandinav ve Türk Efsanelerinde At Motifi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29. 121-142.
- Lindow, J. (2001). *Handbook of Norse Mythology*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Mellor, R. (2010). *Tacitus' Annals*. New York: Oxford Press.
- Nartlar: Asetin Halk Destanı, (1999). (Kayhan Yükseler, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi.
- Özbay, Ö. (1999). *Dünya Mitolojisi ve Nartlar*. Ankara: Kafkas Derneği Yayınları.
- Rousseau, A. M., Pichois, Cl. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat*. (Mehmet Yazgan, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sivri, M, Köylü, I. (2015). "Karşılaştırmalı Edebiyat ve Mitoloji İlişkisi". *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 185-208.
- Temizkan, A. (2007). "Kafkasya Muhacirlerinin Denizli'de İskânı". *Uluslararası Denizli ve Uluslararası Denizli Ve Çevresi Tarih Ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli*.
- Tetzner, R. (2004). *Cermen Tanrı ve Kahramanlarının Efsaneleri I*. (Arzu Yarbaş, Çev.). İzmir: İlyayayınevi.
- Tetzner, R. (2004). *Cermen Tanrı ve Kahramanlarının Efsaneleri II*. (Arzu Yarbaş, Çev.). İzmir: İlyayayınevi.
- Yücel, Çetin, A. (2015). "Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 55-63.
- Zymner, R., Hölter, A. (Hrsg.). (2013). *Handbuch Komparastik: Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis*. Metzler, Stuttgart, Weimar: Verlag J.B.

Bir kültür ekonomisi dönüşüm serüveni: ‘okuntu’dan ‘e-davetiye’ye¹

İbrahim GMř²

APA: Gümüş, İ. (2019). Bir kültür ekonomisi dönüşüm serüveni: ‘okuntu’dan ‘e-davetiye’ye. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 227-241. DOI: 10.29000/rumelide.580512

z

Kültür, insanın yaşamına ve doğaya kattığı geniş sistemler bütünüdür. Kültürün bir parçası olan doğum, ölüm, sünnet, evlilik gibi geçiş dönemleri bireylerin toplumsallaşmasında, kendi aralarında ilişki kurmalarında ve aile yapılarının kuvvetlenmesinde önemli bir işlevi vardır. Küreselleşme ve sanal ortamla birlikte iletişim hızlı ve kolay bir biçimde yapılmaktadır. Bu durum kültürel ürünlerin üretim, sunum ve tüketim biçimlerini hızla etkilemekte ve dönüştürmektedir. Kültür endüstrisi fikri mülkiyet haklarınca korunan kültürel ürünlerin üretim aşamasından tüketimine kadar geçen ekonomik faaliyetler bütünüdür. Türk toplumunda önemli bir geçiş ritüeli olan düğünün başlangıcını haber verme, düğüne davet etme anlamlarına gelen ‘okuntu’ geleneği pek çok kültürel kodu içerisinde barındırır. Anadolu’da düğüne sözlü olarak davet etme işini yapan kişiye ‘okuyucu’, davet işlemi sırasında dağıtılan hediye veya davet etmek için yazılı kağıda ‘okuntu’ adı verilir. Okuntu geleneği, yazılı kültür ortamının yaygınlaşmasıyla ilk olarak yerini düğün davetiye kartlarına bırakmaya başladı. Okuntu geleneği, düğün sahibine biraz pahalıya ml olduğundan bu geçiş bir noktada ekonomik nedenlerle gerçekleşmiştir. Davetiyelerin ortaya çıkışıyla okuntu geleneğinde olduğu gibi kumaş, çorap, şeker gibi hediyelerin verilmesi ortadan kalkmıştır. Türk toplumunun genelde elektronik kültür ortamı özelde ise sanal kültür ortamına geçişi okuntu geleneğinin icrasını ve sunum biçimini değiştirmiştir. Okuntu geleneği bu etki ve dönüşüme maruz kalarak önce ‘davetiye’ye, sonra ‘e-davetiye’ye dnşmştir. Bununla birlikte değişim, yeni bir kültürel ekonomik alan yaratmıştır. Bu makalede okuntudan e-davetiyeye geçiş sosyo-kültürel açıdan ve kültür ekonomisi bağlamında irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kültür ekonomisi, dğn, okuntu, e-davetiye.

Adventure of a cultural transformation economy: e-invitation from okuntu

Abstract

Culture is a collection of large systems that man has added to his life and to nature. The transition periods, such as birth, death, circumcision and marriage, which are part of culture, have an important role in the socialization of individuals, in their relations and in the strengthening of family structures. Communication with globalization and virtual environment is carried out quickly and easily. This rapidly impacts and transforms the production, presentation and consumption of cultural products. The cultural industry is a collection of economic activities that take place from production stage to consumption of cultural products protected by intellectual property rights. The ‘read’ tradition, which means to inform and invite the beginning of the wedding, which is an important rite of passage in Turkish society, contains many cultural codes. In Anatolia, the person who does the job of verbally

¹ I. Ulusal Gen Halkbilimciler Sempozyumu’nda (Balıkesir, 10 Kasım 2012) sunulan szl bildirinin genişletilmiş biçimidir.

² Dr. ğr. yesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Bartın, Türkiye), ibrahimgms@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6033-0234 [Makale kayıt tarihi: 12.03.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580512]

inviting the wedding is called “reader”, the gift distributed during the invitation process, or the written paper to invite them. The tradition of reading began to be replaced by wedding invitation cards with the spread of the written cultural environment. Since the tradition of reading is a bit expensive to the wedding owner, this transition was realized at some point for economic reasons. As in the tradition of reading with the emergence of invitations, giving gifts such as fabrics, socks and candy has been eliminated. The transition of Turkish society to an electronic cultural environment in general and to a virtual cultural environment has changed the practice of the tradition of reading and the way of presentation. The tradition of reading has become “invitation” and then “e-invitation” by being exposed to this effect and transformation. However, change has created a new cultural economic area. The transition e-invitation from okuntu in this article will be examined in terms of socio-cultural and cultural economics.

Keywords: Cultural economics, wedding, okuntu, e-invitation.

1. Giriş

Kültür, insanın yaşamına ve doğaya kattığı kısaca maddi veya manevi olarak geliştirdiği her unsuru kapsar ve nesilden nesile çeşitli araçlarla aktarılır. Kültürün bir parçası olan doğum, ölüm, sünnet, evlilik gibi geçiş törenleri bireylerin toplumsallaşmasında, kendi aralarında ilişki kurmalarında ve aile yapılarının kuvvetlenmesinde önemli bir işlevi vardır. Yeryüzünde yaşayan hemen hemen her kültürde bu özel günlerin ayrı bir kültürel oluşumu ve icrası yer alır. E. B. Taylor kültürü, bilgiyi, sanatı, ahlaki, inancı, hukuku, örf ve adetleri bireyin mensup olduğu toplumun bir parçası olması dolayısıyla kazandığı alışkanlıkları ve diğer bütün becerilerini içeren iç içe geçmiş özelliklerin bileşkesi olarak tarif eder (Turhan, 1969: 34). Kültür çalışmaları son on yılda özellikle “kent, ekonomi, tüketim, siyaset, spor” gibi alanlara odaklanmıştır. Kültür ve ekonomi arasındaki ilişki yeni değildir. Tüketim ve kültür arasındaki gelişmeler sosyo-toplumsal yapıda bariz değişikliklere sebep olmuştur. Bu çalışmada teknolojinin gelişmesine bağlı olarak genelde kültürümüzde özelde tüketim kültürümüzde meydana gelen değişimlere bağlı olarak okuntu geleneğinin geçirdiği dönüşüm incelenecektir.

Kültür endüstrisi veya ekonomisi, yaratıcı endüstri olarak da bilinir ve kültürel ürünlerin yaratımından üretimine, dağıtımından tüketimine kadar olan süreçleri ekonomik faaliyet biçiminde sürdüren endüstrinin genel adıdır. Kültürün bir endüstri, kültür ürünlerinin de meta’lar şekline dönüştüğü görüşü kültür endüstrisi kavramının ortaya çıkışına kaynaklık eder. Kültür endüstrisinde, kültür ürünlerinin standartlaştırılarak ve buna karşı farklılıklar marjinalleştirilerek bu ürünlerin tanıtılma ve dağıtım tekniklerinin rasyonelleştirilmesi anlatılmaktadır. Kültür endüstrisi kavramı, 1944 yılında Frankurt Okulu’na mensup Teodor Adorno tarafından kullanılmıştır. Daha sonra kültür endüstrisi terimi Theodor Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde kullanıldı. Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisi kavramını karamsar ve “durmaksızın vaat ettiği şeylerle tüketicisini durmaksızın” (Adorno ve Horkheimer, 2014: 186) aldatan olumsuz bir yaklaşımla ele alır ve kültürün metalaştırılıp ticari ve endüstriyel bir ürün haline dönüşmesine işaret ettiler.

Kültür ekonomisi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da sanayileşmenin etkisiyle ortaya çıkan kent-sanayi folkloru araştırmalarıyla ilgi görmeye başlar. Kültürün ekonomi ile ilişkisi başlangıçta olumsuz eleştirilerle irdelenir (Özdemir, 2009: 74). Frankurt Okulu temsilcileri tarafından kültür endüstrisi “kitlelerin kandırılması” şeklinde olumsuz bir yaklaşımla incelenir. Onlar, kültürel endüstriyi kültürün metalaştırılması ve tek tipleştirilmesinden sorumlu tutar. Kültür endüstrisi, tüketim toplumunu oluşturmuştur. Bu kitleye daha fazla mal satmak ve onları doyumsuzluğa ulaştırmak kültür

endüstrisinin temel özelliğidir. Cengiz Yanıklar'a göre çoğu "kültürde, ama özellikle geleneksel toplumların kültürlerinde, ihtiyaçların sınırsız ya da "dozurulamaz" olma olasılığı bile, sosyal ya da ahlki bir hastalığa işaret ederken, tüketim kültüründe bireylerin sonsuz ihtiyaçlara sahip olabileceği ilkesi" (Yanıklar, 2010: 26-27) kültür endüstrisi içinde yaşayanlar tarafından olağan görülür.

Kültür endüstrisi bu olumsuz yaklaşımların yanı sıra olumlu bakış açılarıyla da ele alınır. Kültür endüstrisi (Fransız yaklaşımı), yaratıcı endüstri (İngiliz yaklaşımı), deneyim ekonomisi (İskandinav yaklaşımı) veya içerik endüstrisi (OECD yaklaşımı) gibi kavramlarla karşılanan kültür ekonomisi günümüzde olumsuzlayıcı yaklaşımlardan sıyrılmış ve bağımsız bir alan haline gelmeye başlamıştır. Kültürel endüstri, teknolojik ve medya gelişmelerine bağlı olarak toplumdaki gelişmelere uyum sağlayarak küresel pazarlara ulaşmak için üretim süreçlerini ve dağıtım yöntemlerini de bünyesine katar. 20. yüzyılın sonlarında ABD ve İngiltere'de yaratıcılığa ve yeniliğe önem veren yaratıcı ekonomiye doğru evrilir. 1980'lerden sonra ekonomik politikalarda yaşanan değişimlerle birlikte kitle kültürü, marka kültürü Türkiye'de gündeme gelmeye başlamıştır.

Kültür ekonomisi veya kültür endüstrisi gibi terimler elektronik kültür ortamının gelişmesine bağlı olarak toplum yaşamını köklü bir Şekilde değiştirmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Grupların hızla ikincil kültür ortamı ürünlerine yani "hızla elektronik, sanal ve dijital kültür bağlamlarına geçişi, belirtilen dinamiklerin bir nedeni ve sonucudur. Yeni kültür bağlamları, yeni sistemleri, araçları, ürün ve hizmetlerle aktörleri de beraberinde getirmiştir" (zdemir, 2009: 75). Sanal ortam tek başına kocaman bir kültürel alan haline gelmiş ve kültür ekonomisinin de temelini oluşturmuştur. Kültür ekonomisi, kültürel kodları farklılaştırmış, bireysel ya da kolektif yaratımı, kuşaktan kuşağa aktarımı ve tüketimi hızla değişmiştir. Ertuğrul Günay'a göre internet yani sanal kültür ortamı sanat eserlerinin "topluma yayılmasını sağlayacak yeni kapılar açmış, hak sahiplerinin tanınmasını ve gelir elde edilebilecek" (Günay, 2010: 9) yeni mecralar oluşturmuştur. Bu nedenle sanal ortam kültür endüstrisinin gelişmesi için önemli bir araçtır. Bununla birlikte dijital ortam, kültürel ürünlerinin yaratılmasındaki emek, zaman, sermaye gibi zorluk süreçleriyle zıt bir biçimde onlara kolay ulaşılabilen bir süreci de yaratmıştır.

Kültür ekonomisinin çalışma alanı sanat alanlarından medyaya, tasarımdan endüstriye, kent kültüründen kültürel mirasa kadar oldukça geniş bir alanı kapsar. Medya, müzik, film, oyun, yayıncılık moda, tasarım endüstrisi, müzeler, galeriler, kültürel ve sanatsal etkinlik meknları, kültürel miras ve kültür turizmi ve nihayet reklamcılık, halkla ilişkiler, ağ pazarlaması, bilgi teknolojisi hizmetleri, Ar-Ge yönetimi gibi yaratıcı iş hizmetleri bu ekonominin kapsamını, ulaştığı boyutları gösteriyor. Kültürün aynı zamanda bir ekonomi olması onun değerini düşürmüyor. Tam tersine kültürlerin ekonomik değerleri onların iletişim değerlerini ve etki alanlarını artırıyor. Kültür ekonomisi ve alışverişiyle kendi değerlerinizi de dünyaya açıyor ve her ülkeden insanı etkiliyor, kendinize yakınladıştırıyorsunuz (Uçkan, 2009: 1). AB lkelerinde bu alanda bilinçli ve ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Kültür ekonomisi için büyük btceler ayrılmakta ve ülkelerin gelirlerinin bir kısmı da buradan sağlanmaktadır. Örneğin, İngiltere'de kültür ekonomisi alanında 2001 yılında 1. 3 milyon kişi istihdam ediliyordu ve % 4. 7 yani 15 milyon Euro ihracat geliri vardı. 2017 yılında ise yaklaşık 3 milyon istihdam sağlanıyor ve toplam gelir yaklaşık 100 milyon Euro'ya ulaşmıştır (bkz. <https://www.gov.uk>). Türkiye'de ise bunun yarısı kadar bir gelir elde edilememiştir.

2. Türk kültüründe okuntu geleneği

Okuntu sözcüğü başlangıçta davet etmek anlamında kullanılırken zamanla anlam daralmasına uğrayarak kelime küçük hediyelerle yapılan düğün daveti olarak kullanılmıştır. Dîvânü Lûgati't-Türk'te *çağırmaq* anlamında (ol meni okadı) “okı- (dı/mak)” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 459) ve *yemeğe veya saltana davet etmek* manasında ise “okut” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 24) sözcükleri yer alır. Kutadgu Bilig'de “negü teg okılım anı ay berü / kimi ıdsa bolgay okıtçı naru (Onu buraya nasıl davet edelim, onu çağırmaq üzere kimi gönderelim)” (Arat, 2007: 322) şeklinde geçen kelime “okı” *davet etmek*, “okıtçı” ise *davet işini yapan kişi* olarak geçmektedir. Türkler'de eski zamanlarda davete çağırma sembolü olarak “ok” kullanılırdı. Ok sadece toy zamanında değil, savaş ve çeşitli görüşmeler için de kullanılırdı. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz, ülkeyi oğulları arasında paylaşırma/bölüşürmeyi gümüş “ok”la gerçekleştirir: “Sundular Oğuz-Han'a, Han sevindi, hem güldü. Aldı üç gümüş oku, kırarak üçe böldü” (Ögel, 2003: 127). Destanda ok paylaşırma işleviyle kullanır. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek adlı boyda toy sırasında “ok” atılır: “Oğuz zamanında bir yiğit ki ivlense oğ atar-idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker-idi (Ergin, 2008: 129).” Dede Korkut'ta “ok” toy, düğün evlilik gibi işlerde haber verme işleviyle kullanılmıştır.

Anadolu'da düğüne sözlü olarak davet etme işini yapan kişiye “okuyucu”, davet işlemi sırasında dağıtılan hediye veya davet etmek için yazılı kağıda “okuntu” adı verilir. Ali Berat Alptekin (2009: 314), “okuntu” sözcüğünün Anadolu'da davet etmek anlamına geldiğini ve ok atma ile ilişkili olduğunu belirtir. Ayrıca Toroslu Türkmenlerden okunmayan yani okuntu verilmeyenlerin düğün sahiplerine küstüklerini söyler. Okuntu sözcüğü davet etme, paylaşırma, hediye verme, düğün gibi anlamları da bünyesinde barındırmaktadır. Okuntu geleneği, Antalya, Muğla, Elazığ, Eskişehir, Kırşehir, Mersin, Niğde, Sivas (bkz. Koşay, 1944) gibi Anadolu'nun pek çok yerinde yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar yaygın bir şekilde yapılmaktaydı. Şeref Boyraz (2009:89), Sivas'ın bazı ilçelerinde “okuntu” sözcüğü yerine “mumcu” kavramının kullanıldığını da belirtir. Sivas'ta okuntu geleneği şu şekilde yapılır. Düğün hazırlığı içerisinde olan aileler bütün görevlerini mümkün olduğunca yerine getirdikten sonra düğün ve gelin alma tarihi belirlenir. Düğüne çağrılacak kişi listesi aile büyüklerince veya okuryazar olan bir genç ile hazırlanır.

Davetli listesi hazırlanırken çok titiz davranılır, bütün akrabaların çağrılmasına özen gösterilirdi. Daha sonra sıra gelir bu listedeki isimlerin adreslerine düğün tarihini söyleyecek, tek tek evlerine gidecek yani okuyucu gezecek bir orta yaşlı bayan ve küçük bir kız çocuğu bulmaya. Bu bayan seçilirken de maddi durumu iyi olmayan ama aklı başında ağız laf yapan hanımefendi, güler yüzlü birisi olmasına özen gösterilirdi. Ayrıca bu bayana da maddi katkı sağlanması düşünülürdü. Çünkü çağrı yaptığı evlerdeki ev sahipleri bu görevi yaptığı için ona ve yanındaki kız çocuğuna bahşış verirdi. Ayrıca ev ev dolanıp herkese düğün haberini ulaştırdığı için yorulmasının karşılığında aldığı ufak bahşışler az da olsa evinin bir gereksinimini sağlardı. Eğer tercih edilen bu bayan kendisine verilecek bu güzel ve anlamlı görevi kabul etmişse birkaç gün önceden hazırlıklarını tamamlar. Evini temizler, yemeklerini hazırlar, birkaç günlük işini bitirirdi. Çünkü okuyucu gezme işi bir günde bitmezdi. Kolay mı tek tek adreslere yanındaki küçük kız ile gidip düğün haberini ulaştıracaktı. Bu görev sonunda da her önüne gelene “Vah anam gurban olayım. Vallah billah ev ev gezmekden ayaklarımın altına gara sular endi gı nedek helah hoş olsun” diye dert yanarken bir taraftan da yaptığı bu asli görevi yerine getirmenin gururunu yaşardı (Serin, 2012).

Zamanla bazı bölgelerde “okuntu” işini yapan yani bugünkü marka diyebileceğimiz kişiler oluşmuştur. Bunlar o bölgedeki insanlar tarafından sevilen, oturmasını kalkmasını bilen, güzel konuşan, ekonomik olarak zayıf kişilerdir. Ahmet Urfalı (2012), Emirdağ'da düğün dernek olacağı zaman okuntu denilince akla ilk gelen ismin “Okuntucu Dudu” olduğunu belirtir. Bazı bölgelerde biri kadın diğeri erkek iki farklı “okuyucu” tutulurdu. Erkek okuyucu erkekleri, kadın okuyucu ise kadınları düğüne davet ederlerdi. Kız evinin okuyucu ile gönderdiği hediyelere dürü de denmektedir. Okuyucu ile birlikte dağıtılan hediyeler

arasında kumaş, havlu, namazlık, bardak, çorap, mendil, şeker, çerez, gömlek, havlu, tülbent gibi eşyalar vardır.

Okuyucu ve yanındaki küçük kız, okuntuya çıkmadan bir gün önce hamama götürülür veya evde banyo yaptırılırdı. Bir sonraki gün en güzel elbisesi ve ayakkabısı giydirilip saçları taranırdı. Hazırlıklar bittikten sonra küçük kızın boynuna bahşiş konması için bir çanta takılırdı. Okuyucunun elindeki davetli listesine göre adresleri gezerdi. Gezme sırasında şunlar yapılırdı:

“Her gittiği evin varsa zilini çalar, yoksa kapının zerzesini (tokmak) vurur, ev sahibi kapıyı açınca da şöyle der..... hatunun selamı var. .... günü cehize bahmaya, aynı günü akşamı cehiz yazmaya, ... günü gelin hamamına, hamamın olduğu akşam gına gecesine, ... gününde gelin almaya gelecekmışsiniz hepinizi de bekliyorlar bak gelin ha hemi.” derdi. Ev sahibi de okuyucu gezen bayana “Vah eylemi hayırlı uğurlu olsun, Allah’tan bi mani keder çıkmazsa helbet (tabi ki) geliriz. Sağol anam sana da bir sürü zahmet oldu.” diyerek doğal olarak samimiyet ve memnuniyetini ifade ederdi. Sonra ev sahibi de küçük kızın çantasına bahşiş verir bir takım ikramlarda bulunurdu. Bazen ayran veya şerbet, bazen de içeri alır onları dinlendirip, yemek ikramında bulunurlardı. Sıra ile bu şekilde evleri tek tek gezerler, Okuyucu Gezme (düğüne çağırma) görevini yerine getirirlerdi (Serin, 2012).

Yalnız bu davet etme işi herkese aynı şekilde yapılmazdı. Zira davetlilerin yakınlık durumu onların, düğünün bazı aşamalarına katılmalarını bazılarında ise katılmamalarını gerektirirdi. O bakımdan davetçinin selam kelamdan sonra ilettiği mesajlar farklılık arz ederdi (Boyras, 2009: 88). Ayrıca okuntu sırasında davetlilerden toplanan bahşişler okuyucu ve küçük kız arasında paylaşılırdı. Okuyucular davetlerde veya düğünlerde küskünleri barıştırma işlevini de yerine getirerek toplumsal barışın devamlılığına katkıda bulunurlar. Zira bu kişiler buldukları bölgenin kültürünü ve geleneğini iyi bilen ve uygulayan kişilerdir.

3. Kültürel ekonomik bir imge olarak okuntudan e-davetiyeye geçiş

Türk toplumunun sosyo-kültürel kodlarını taşıyan okuntu geleneği, yazılı kültür ortamının yaygınlaşmasıyla ilk olarak yerini düğün davetiye kartlarına bırakmaya başladı. Okuntu geleneğinin düğün sahibine maliyetini düşündüğümüzde bu geçiş bir noktada ekonomik nedenlerle gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sanayileşmenin gelişmesi dolayısıyla kentleşmenin hızla artması, köy ve kentteki demografik yapının değişmesi, insanlar arasında ekonomik farkların belirginleşmesi, yazılı ve elektronik kültür ortamının çok hızlı bir şekilde yayılması buna bağlı olarak bireyler arasındaki iletişimin kolaylaşması, üretim ve tüketim dengelerinin değişmesi gibi etkenler de okuntu geleneğinden davetiyeye geçişi sağlamıştır.

Davetiyelerin ortaya çıkışıyla okuntu geleneğinde kumaş, çorap, şeker gibi hediyelerin verilmesi ortadan kalkmıştır. Nebi Özdemir’in de vurguladığı gibi geleneksel kültürde “hediyeleşme, sosyal bağ yaratan, kültürü yaşatan ve aktaran, farklılaştıran bir ara sistem olarak işlev görmüştür” (Özdemir, 2008b: 469). Davetiyeler bu işlevi yüklenmeye çalışarak toplumda yerini almıştır. Söz ile ifade edilen davet cümlelerinin yerini davetiyelerdeki “Düğün törenimizde sizleri aramızda görmekten mutluluk duyarız” şeklinde klişeleşmiş ve resmi bir tavırla yazılar almıştır. Ayrıca “bu davetiye iki kişiliktir” uyarıları da ilerleyen dönemlerde kartlarda yerini almıştır. Bununla birlikte toplumun geçiş evresi olan düğünlerden çocuklar uzaklaştırılarak geleneğin kuşaktan kuşağa aktarımı da kesintiye uğramıştır. Kentte yapılan düğünlerin ekonomik olarak pahalıya mal olması, şehir ortamında okuyucu bulunmaması veya şehrin buna uygun olmaması bu olguyu ortaya çıkaran ana etkenlerdir. Okuntu geleneğinde ise bu durum söz konusu değildir, tek ölçü kaç kişi olursa olsun düğüne gidilmesidir. Ancak okuntu geleneğinde kişiye göre değişen davet cümleleri ve düğünün belli aşamalarına katılma durumundan ötürü bireyler arasında

eşitsizlikler ortaya çıkıyordu. Bu nedenle kişiler arasında alınganlıklar, küslükler ve dargınlıklar oluşuyordu. Davetiye kartlarıyla bu durum ortadan kalkarak herkese standart bir davet mesajı gönderilmeye başlanmıştır.

Kente yapılan düğünlerde davetiyeler olmazsa olmazlar arasındadır. Bu nedenle hemen hemen her semtte bir tane davetiye dükkânına rastlamak mümkündür. Tanınmış, güler yüzlü, tatlı dilli okuyucuların yerini ticari markalar almıştır. Böylelikle kâğıtçıdan matbaaya, tasarımcıdan satıcıya kadar geniş bir ekonomik alan oluşmuştur. Türkiye’de 2012 yılında 600 bin (sabah, 2012), TÜİK (2019) verilerine göre 2015 yılında 602 bin 982 2016 yılında ise 594 bin 493 çift evlenmiştir. Örneğin her düğün için en az 300 davetiye bastırıldığını varsayarsak toplamda 180 bin davetiye yapar. Bin davetiye ortalama 350 TL’ye satılmaktadır. Yıllık olarak hesapladığımızda $180.000 \times 350 = 63.000.000$ TL gibi büyük hacimli bir ekonomik alan oluşturur. Bütün bunlar da gösteriyor ki okuntu geleneğinden davetiyeye geçiş ciddi bir kültürel ekonomik alan yaratmıştır.

İnsanların ekonomik durumları ve estetik anlayışlarına göre seçilen davetiye kartlarının şekil ve içerik özelliklerini hem Şeref Boyraz’ın (2009) görüşlerinden hem de elimizde bulunan yaklaşık bin adet davetiye kartından hareketle özetleyeceğiz. Davetiye kartları eski tarihli olanları kalp, gül, gelin-damat, güvercin gibi resimlerle süslenmiş, son beş yıl içerisinde çiçek, kalp gibi çeşitli grafiklerle süslenmiş ya da gelin ve damadın isimleri yazılmıştır, bunlar eski tarihli olanlara göre hem kâğıt kalitesi hem de görsellik bakımından biraz daha gelişmiştir. Bununla birlikte düğün sahibi ailenin sosyal statüsü ve ekonomik durumları da davetiye kartlarına yansımıştır. Örneğin elimizde bulunan kartlardan Çırağan Sarayı ya da Dedeman Oteli gibi lüks mekânlarda yapılacak düğün davetiyeleri görünüş bakımından hemen fark edilmektedir. Bu davetiyelerin içeriklerinde “Beraberliğe adım atacakları bu mutlu günlerinde sizlerle olmaktan onur duyacaklar” biçiminde yazılmış resmi bir üslup vardır. Önceleri damadın evi olan düğün yerleri, sonraları değişiklik göstererek düğün salonu adı verilen mekânları ortaya çıkarır. Eski dönemlerde düğünler evlerde, konaklarda veya toplumun ortak kullandığı mekânlarda para verilmeden gerçekleşirdi. Daha sonraları düğünler düğün salonlarında bir ücret ödenerek yapılmaya başlandı. Düğün salonları başlangıçta ekonomik zenginliğin bir ifadesi olarak da algılanmıştır. Çünkü herkes sınırlı olan düğün bütçesini aşıp bu mekânlarda düğün yapamazdı. Genel olarak davetiyelerin üst kısmında evlenecek kişilerin isimleri, orta kısımda mesaj, alt kısımda anne ve babaların isimleri, onlarında altında yer ve tarih gibi diğer bilgiler yer almaktadır. Davetiyelerin en eski örneklerinde sadece gelin ve damadın babalarının adlarına yer verildiğini görüyoruz. Davetiyelerden değişimini izlediğimiz bir başka olgu da annelerin isimlerinin yazılmaya başlanmasıdır. Günümüze doğru gelindiğinde davetiyelerde annelerin adları da yer almaktadır. Bu durum, kadının toplumsal ve sosyal yaşamda statüsünün değiştiğinin de göstergesidir. Kitle iletişim araçları geliştikçe insanlar klasik davetiye biçimlerinin dışında farklılıklar aramaktadırlar. Elimizdeki davetiye kartlarına bunların yansıdığını görüyoruz. 2006 yılında takvim yaprağı şeklinde hazırlanan davetiye kartı dönemine göre oldukça yeni ve farklı bir karttır. 2011 yılında mesleğe göre hazırlanan davetiyeler de özgünlük ifade etmektedir. Örneğin bir eczacı için ilaç kutusu şeklinde, gazeteci için gazete sayfası biçiminde hazırlanan davetiyeler bunun en güzel örnekleridir.

Bilgisayar, bilişim ve iletişim, son dönemdeki temsilcisiyle internet alanındaki icat ve gelişmelerle birlikte yaşamın bütün alanları gibi, kültür de sanallaşmaya, sanal ortamda yaratılmaya, yaşanmaya, yaşatılmaya, aktarılmaya, değiştirilmeye başlanmıştır (Özdemir, 2008a: 290). Toplumların genelde elektronik kültür ortamı özelde ise sanal kültür ortamına geçişleri yeni kültür ürünleri, araçları ve hizmetlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yirmi birinci yüzyılda kitleler arasındaki iletişim kolay ve hızlı bir şekilde sağlamaktadır. Sanal kültür ortamı da aynı hızda insanoğlunun hayatının

ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Bu durum okuntu geleneğini de etkilemiştir. Okuntu, sanal kültür ortamında ilk olarak "CD davetiyeler" biçiminde bir dönüşümle aktarılmıştır. CD davetiyelerin üzerinde gelin ve damadın birlikte olduğu bir fotoğraf yer alır. Fotoğrafın üst kısmında çiftin adı, alt kısmında ise düğünle ilgili bilgiler yer alır. CD'nin içeriği gelin ve damadın isteğine ve ellerindeki verilere göre değişiklik göstermektedir: Gelin-damat fotoğrafları, evlilik teklifi, kız isteme merasimi, nişan töreni, birbirlerine yazdıkları mektuplar, düğüne davet mesajları gibi. CD davetiyeler içerik olarak kartlardan daha zengindir. CD davetiyelerdeki zenginliği okuntu geleneğindeki hediye vermenin modern biçimine dönüşmüş hali olarak değerlendirebiliriz. Çünkü CD davetiyeler çiftin mutlu anılarını paylaştıkları bir hediye gibi algılanmakta ve davetiye kartları gibi atılmayıp saklanmaktadır. Bu davetiyeler kartlara göre oldukça pahalıdır. CD şeklindeki davetiyelerin adet fiyatı 2 ile 5 TL arasında değişiklik göstermektedir. Bir düğün için bin kişilik bir davetiye yaptırmak istediğinizde yaklaşık maliyeti 800 TL³ yapmaktadır. Bu noktada yeni bir ekonomik istihdam alanı ortaya çıkmıştır. Bu fiyatlara animasyon tasarımı veya video tasarımı gibi ekstra ücretler yansıtılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda CD davetiyelerin yaygınlık kazanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda bu kültürel alan Türkiye'de yıllık yaklaşık 900 milyonluk bütçeye sahip bir alan oluşturacaktır.

Düğün davetiyelerine sanal kültür ortamında da rastlamaktayız. Burada yazılı ya da elektronik bir araç kullanılmamakta ve ekonomik olarak herhangi bir ücret ödenmemektedir. Bu tip davetiyeler daha çok popüler sosyal iletişim ağı olan Facebook'ta yaygın olarak karşımıza çıkmıştır. Facebook'ta oluşturulan düğün daveti kullanıcılar için etkinlik şeklinde gönderilir. Davet gönderilen kullanıcı da "katıl", "belki" ve "geri çevir" butonlarından herhangi birine tıklayarak düğüne katılıp katılmayacağını yanıtını verir. Ayrıca düğün etkinlik sayfasında, kişilerin evlenecek çift için iyi dilekleri yer alır ve kimlerin düğüne katılacağı kimlerin katılmayacağı da gösterilir. Bu davetlerin başlıkları "Evleniyoruz", "Zeynep&Hüseyin... Düğün" gibi kullanıcıların istedikleri cümlelerden oluşur. Bu yönüyle yazılı kültür ortamının düğün davetiyeleri ile benzerlik gösterir. Davet edilen kişiye gönderilen iletide "Sevgiyle dolu birlikteliğimizi sonsuza taşıdığımız bu mutlu günümüzde sizleri de aramızda görmek dileğiyle..." gibi kalıplaşmış mesajlar yer alır. Daveti kabul eden veya etmeyen kullanıcı isterse etkinlik sayfasına gelin-damat hakkındaki düşüncelerini de yazar. Gelin veya damat istediği kişiye özel bir mesaj atarak ya da sanal ortamda konuşarak düğüne bizzat davet de edebilmektedir. Bu yönüyle okuntu geleneğine en yakın davet biçimi sanal kültür ortamıdır. Sanal kültür ortamında yer alan davetiyelerin yani e-davetiyelerin ekonomik anlamda düğün sahiplerine bir yükü yoktur. Bütün bu işlemler ücretsiz olarak yapılır. Etkinlik oluşturulduğu sayfada yer alan çeşitli firmaların reklamları ekonomik bir alan oluşturur. Ancak buradaki ekonomik alandan faydalanan sosyal ağ sahipleridir.

Birincil kültür ortamında icra edilen okuntu geleneğinden ikincil kültür ortamında yer alan davetiyelere geçişle birlikte ortaya pek çok farklılık çıkmıştır. Okuntu geleneğinde gösterge, mesaj, alıcı ve araç gibi unsurlar davetiye ve e-davetiyelerde değişmiş hatta bazı sınırlılıklar oluşmuştur. Bu dönüşüm neticesinde değişen unsurları tablolaştırın Şeref Boyraz'ın (2009: 92) çalışmasına CD ve E-davetiyeyi ekleyerek genişlettik:

³ CD davetiyelerinin fiyatları şu şekildedir:
 1-5 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 5 TL , 10 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 15 TL
 50 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 50 TL , 100 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 90 TL
 200 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 170 TL , 300 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 260 TL
 400 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 350 TL , 500 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 440 TL
 600 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 530 TL , 700 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 620 TL
 800 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 710 TL , 1000 Adet Cd Düğün Davetiyesi = 800 TL (ilanbir.com, 2012)

Dönem	Kaynak/Verici	İleti		Araç/Kanal	Alıcı
		Gösterge	Mesaj		
Okuntu	Ebeveynler, özellikle babalar	Elbiselik kumaş, Havlu, mendil, Çorap, çerez, şeker, vs.	Falanca tarihlerde düğünümüz ve onların şu şu aşamaları var. Buyurun, gelin.	Erkek, Kadın ve çocuk bir havada	Erkek, erkeğe Kadın, kadına
Davetiye	Önceleri baba, sonra anne-baba, daha sonra da evlenen çiftler	Ekonomik güç, sosyal statü ve estetik zevkin belirlediği davetiye kartı	Falanca tarihlerde düğünümüz ve onların şu şu aşamaları var. Buyurun, gelin. Fakat aşamalarda eksilme var	Törensiz ve genellikle erkekler	Herkes
CD	Anne-baba çok az, gelin-damat	Fotoğraf basılı CD	Şu tarihteki düğünümüze bekleriz. Aşamalar çok az, ara kına bilgisi var.	Törensiz, CD	Herkes
E-davetiye	Anne-baba yok, gelin ve damat	İnternet sayfası	Şu tarihteki düğünümüzde sizleri de görmekten mutluluk duyarız. Aşamalar yok derecesinde.	Törensiz, internet	Sosyal paylaşım sitesindeki arkadaşlara

Tablo 1: Okuntudan E-davetiyeğe geçişte değişen unsurlar

Henüz popülerlik kazanmamış olsa da sesli düğün davetiyeleri de sanal kültür ortamında yer almaktadır. Düğün sahipleri internet sitesi vasıtasıyla düğünleriyle ilgili bilgileri ister kendi sesleriyle ister başka birinin sesiyle sevdiklerinin telefonlarına sesli mesaj şeklinde iletiyorlar. Mesajı alan dinleyici sesli yönlendirmelerle düğüne katılıp katılmayacaklarını karşıya iletiyorlar. Gelin ve damada isterlerse sesli mesaj da bırakabiliyorlar⁴.

4. Sonuç

Küreselleşme ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı bilgi dünyasında bireyin, buna bağlı olarak da toplumun ekonomik ve kültürel değişim, dönüşüm ve güncellemeler yapması kaçınılmazdır. Kültürel kodlarımızı içerisinde barındıran okuntu geleneği bu bağlamda gerekli dönüşüm ve güncellemeleri yaşamıştır. Başlangıçta yazılı kültür ortamı, daha sonraları elektronik kültür ortamı davetiyeleri okuntu geleneğinin yerini almıştır. Bu yeni formlarla hem kültürel hem de ekonomik alanda varlığını devam ettirmiştir.

Okuntu geleneği, yazının kullanımının artması, okur-yazar sayısının çoğalması gibi nedenlerle ilk olarak yerini düğün davetiye kartlarına bırakmaya başladı. Okuntu geleneğinin hazırlık ve davet evrelerindeki maliyetlerin yükselmesi gibi ekonomik nedenler de bu geçişi sağlayan etkenlerdendir. Ayrıca nüfusun hızla kentte göç etmesi neticesinde demografik yapının değişmesi, sanayileşmenin yaygınlaşması, gelir dağılımında farkların oluşması gibi sebepler de bu geçişi bir nevi zorunlu kılmıştır. Okuntudan davetiye geçişle birlikte hediye verme geleneği ortadan kalmıştır. Okuyucu kişilerin de görevleri son bulduğu için

⁴ Sesli düğün davetiyelerin içeriği şöyledir: “Merhaba. Ben Engin, ben Melis evleniyoruz! Sevgili dostlarımız 25 Eylül Pazar günü saat 15:00’te Beşiktaş Evlendirme Dairesi’nde evleniyoruz. Davetiyeleriniz en kısa zamanda elinizde olacak. 25 Eylül Pazar günü saat 15:00’te nikahımıza katılmanız mümkün değilse lütfen 2’ye basınız. Şu anda karar veremedim biraz düşünüyüm siz en iyisi beni bir hafta sonra arayın diyorsanız 3’e basınız. Bize sesli düğün mesajı bırakmak için lütfen 1’e basınız. Mesajı tekrar dinlemek için lütfen 4’e basınız. 25 Eylül’de görüşmek üzere, iyi günler (seslidugundavetiyesi.com, 2012).”

toplumsal huzuru sağlama misyonları da yok olmuştur. Okuyucuların yerini ticari markalar ve nesnelere almıştır. Okuntu geleneğinin düğün sahiplerine maliyeti yerini davetiye vd. harcamalara bırakmıştır. Bununla birlikte yeni ama büyük bir ekonomik pazar olmuştur. Okuntu geleneğinde genellikle babanın adına yer verilir. Ancak davetiyelerde bir süre sonra annelerin de isimlerinin yazılmaya başlanması kadının toplumsal yapıdaki yerinin değiştiğinin bir göstergesidir. Ev, köy odası, harman gibi düğün meknlarının dönüşerek yeni ticari meknlar oluşturması da davetiyelerde karşımıza çıkar. Okuntu geleneğinin kaynak, gösterge, mesaj, araç ve alıcı bağlamında yüklendiği anlam davetiyede değişmiş hatta bazıları yok olmuştur. Sosyal ve kültürel kodların değişimleri/dönüşümleri, toplumun önemli bir geçiş evresi olan düğünlere davet için kullanılan davetiyelere yansımıştır. Davetiyeler, ekonomik kültürel bir alan yaratarak toplumda hızla yerini almıştır.

Teknolojinin gelişmesine paralel olarak davetiye de kendi içerisinde bir dönüşüm yaşamaktadır. Davetiye kartlarından CD davetiye, CD davetiyeden internet davetiyelerine (e-davetiye) geçiş bu dönüşümün elbette ki son noktası olmayacaktır. Teknolojinin evrimi geliştikçe okuntu geleneğinin hangi noktalara doğru ilerleyeceğini ve nasıl bir kültür ekonomisi yaratacağını tahmin etmek oldukça gtr.

Kaynakça

- Adorno, T. W. ve M. Horkheimer. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Alptekin, A. B. (2009). Ceyhun'dan Ceyhan'a Evlenme İle İlgili Bazı Kavramlar (Kalın, Saçı, Okuntu, Aşerme, Toy) zerine. *A.. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39, 307-321.
- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1999). *Divan Lgat-it Türk Tercümesi III*. Ankara: TDK Yayınevi.
- Boyras, ř. (2009). "Okuntu" dan Davetiyeye Bir Dönüşümün Anatomisi. *Mill Folklor Dergisi*, S. 84, 87-96.
- Ercilasun, A. B. ve Z. Akkoyunlu. (2018). *Divnu Lugti't-Türk: Giriş - Metin - eviri - Notlar - Dizin / Kaşgarlı Mahmud*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Günay, E. (2010). Türkiye'de Kültür Ekonomisinin Gelişimi. *ereve Dergisi*, S. 54, 8-13.
- İncekara, A. ve E. Haykır Hobikoğlu. (2011). Kültür Ekonomisi Kapsamında Kültür Sektörlerinin Türkiye'de Gelişim ve Yansımaları. www.iav.org.tr/dosyalar/Kultur-Ekonomisi.doc, E. T. 28.12.2011.
- Koşay, H. Z. (1944). *Türkiye Türk Düğünleri zerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: y.y..
- gel, B. (2003). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- zdemir, N. (2008a). *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- zdemir, N. (2008b). Türk Hediyeleşme Geleneği ve Medya. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 1/4, 467-480.
- zdemir, N. (2009). Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi. *Mill Folklor Dergisi*, (84), 73-86.
- Serin, S. (2012). Sivas'ta Okuyucu Gezme Geleneği. <http://www.yigidolar.com/popup/haber-yazdir.asp?haber=1883>, E. T. 10.01.2012.
- Turhan, M. (1969). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: MEB Yayınevi.
- Uçkan, . (2009). Kent Ekonomisi, Kümelenme Stratejileri ve Kültür Endüstrileri: Politika Gereklere. *Avrupa ve Türkiye'de Kültür Politikaları Kongresi*. İstanbul.
- Urfalı, A. (2012). Davet, Okuntu ve Okuntucu Dudu. <http://www.emirdag.gen.tr>, E. T. 08.01.2012.

Yanıklar, C. (2010). Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 34, S. 1, 25-32.

E-Kaynaklar

<http://www.avsarobasi.com/component/content/article/68/244.html>, E. T. 03. 01. 2012.

http://www.cddavetiye.com/tr/product.php?id_product=501, E. T. 09. 01. 2012.

<https://www.gov.uk/government/statistics/dcms-sectors-economic-estimates-2016-gva>, E.T. 01.15.2019

<http://www.ilanbir.com/cd-davetiye-davetiye-nikah-sekeri-kina-keseleri/>, E. T. 10. 01. 2012.

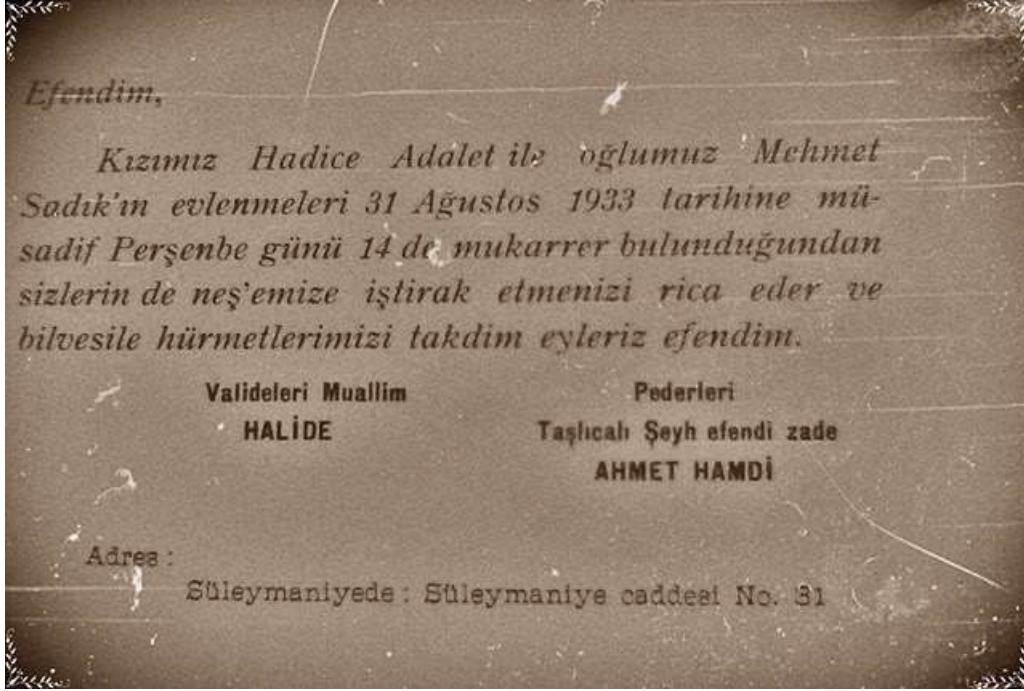
http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2010/07/25/yilda_600_bin_dugun_cezbetti_abdli_dauids_bridal_turkiyeye_giriyor, E. T. 12.01.2012.

<http://www.seslidugundavetiye.com>, E. T. 25.06.2012.

<https://www.tuik.gov.tr%2FPdfGetir.do%3Fid%3D24642&usg=AOvVaw2DWrMBoioXYnI1gSoBCr7w> E.T. 25.04.2019

EK-DAVETİYELEER

Resim 1: Eski bir davetiye örneği.

Resim 2: 21. Yüzyıl davetiye örneği.

Resim 3: Farklı bir davetiye örneği.

Resim 4: Mesleğe göre davetiye örneği.

Resim 5: Mesleğe göre davetiye

Resim 6: Takvim yaprağı Şeklinde tasarlanmış davetiye rneği.

Resim 7: CD davetiye örneği

Resim 8: CD davetiye örneği-2

Resim 9: Sanal kültür ortamı davetiye rneği.

Mevlânâ'ya atfedilen mülemma bir gazel üzerine**Cenk AÇIKGÖZ¹****APA:** Açıkgöz, C. (2019). Mevlânâ'ya atfedilen mülemma bir gazel üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 242-252. DOI: 10.29000/rumelide.580559**Öz**

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, genellikle Farsça şiirler yazmayı tercih etse de sanatı ve fikirleriyle klasik Türk edebiyatını derinden etkilemiştir. Mevlânâ çok sayıda eseri bulunan üretken bir şahsiyettir. Buna rağmen, bazen Mevlânâ'ya ait olmayan şiirler de Mevlânâ'ya atfedilmiştir. Bu çalışmamızda, Mevlânâ'ya atfedilen mülemma bir gazelin Mevlânâ'ya aidiyeti tekrar değerlendirilmiştir. Birçok kitap ve makalede Mevlânâ'ya ait olduğu belirtilen bu mülemma gazelin Şeyhî Divanı'nda da bulunduğu tarafımızdan ortaya konmuştur. Çalışmamız bir giriş bölümü, üç ana bölüm ve bir sonuç bölümünden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde, bazen klasik Türk edebiyatının temel kaynaklarında aynı şiirlerin farklı şairlere ait gösterildiği belirtilmiş ve bu duruma örnekler verilmiştir. Ardından Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye atfedilen bazı şiirlerde de benzer sorunlarla karşılaşıldığı belirtilmiş, makalemizin konusu olan mülemma gazel üzerinde kısaca durulmuştur. Birinci bölümde, Mevlânâ'nın gazellerini ele alan ilmî yayınlarda, Mevlânâ'ya atfedilen mülemma gazele yönelik yaklaşımlar ele alınmıştır. İkinci bölümde, bahsi geçen gazelin Türk Edebiyatı Numuneleri ve Şeyhî Divanı adlı eserlerde bulunan şekilleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, gazeller arasındaki nüsha farkları ve gazellerin dayandırıldığı kaynaklar değerlendirilmiştir. Çeşitli araştırmacıların konuya yaklaşımlarından hareketle gazelin kime ait olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca gazelin gerçek sahibi hakkındaki düşünce ve tahminler sıralanmıştır. Sonuç bölümünde, araştırma sırasında karşılaşılan sorunlara ve araştırmadan elde edilen faydalara değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, Şeyhî, mülemma, gazel, *Dîvân-ı Kebîr*.**On a mulemma ghazal attributed to Mevlana****Abstract**

Although Mevlana Celeleddin-i Rumi preferred to write Persian poems, he deeply influenced classical Turkish literature with his art and ideas. Mevlana is a productive figure with many works. Nevertheless, poems which do not belong to Mevlana are sometimes attributed to Mevlana. In this study whether a mulemma ghazal attributed to Mevlana really belongs to him was reevaluated. In many books and articles, it is stated that this mulemma ghazal belongs to Mevlana. But it was revealed by us that this mulemma ghazal was also found in the Şeyhi's Divan. Our study consists of an introduction part, three main parts and a conclusion part. In the introduction part, it is stated that sometimes the same poems are shown as belonging to different poets in the basic sources of classical Turkish literature and examples are given. Then, some of the poems attributed to Mevlana Celeleddin-i Rumi have been mentioned and mulemma ghazal was briefly discussed. In the first part, in the scientific studies that dealt with Mevlana's ghazals, the approaches to mülemma ghazal attributed to Mevlana was discussed. In the second part, the forms of these ghazals in the works like

1 Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü (Bolu, Türkiye), cenkacikgoz@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9747-3354 [Makale kayıt tarihi: 19.04.2019-kabul tarihi:17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580559]

Türk Edebiyatı Numuneleri and Şeyhi Divanı. In the third part, the differences between these ghazals and resources were reevaluated. It has been tried to find out whom ghazal belongs to by various researchers. In addition, opinions and estimates about the actual owner of ghazal are listed. In the conclusion section, the problems encountered during the research and the benefits obtained from the research are discussed.

Keywords: Mevlana, Şeyhi, mulemma, ghazal, *Divan-ı Kebir*.

Giriş

Çeşitli kaynaklarda bir şiirin birden fazla şaire atfedilmesi klasik Türk şiiri araştırmalarında karşılaşılan önemli sorunlardandır. Birçok divan ve mecmuada aynı şiirlerin farklı şairlere ait gösterildiği görülmektedir. Böyle durumlarda şiirlerin kime ait olduğunu tespit etmek zorlaşmaktadır. Şiirlerin geçtiği nüshaların istinsah tarihleri ile şairlerin doğum-ölüm tarihlerine bakmak şiirin gerçek sahibini bulmaya yardımcı olabilir. Buna göre, şiirin bulunduğu nüsha, şiirin atfedildiği şair doğmadan önce istinsah edilmişse ortada bir hata vardır; yani o şiir, atfedildiği şaire ait olamaz. Bu kural genellikle, farklı yüzyıllarda yaşamış ama şiirleri karıştırılan şairler söz konusu olduğunda işe yaramaktadır. Mesela Fuzûlî'nin Türkçe divanındaki XXV. gazelin aslında Nesîmî'ye ait olduğu bu yöntemle ortaya çıkarılmıştır (Açıkgöz, 2018, s. 40-41). Bahsi geçen gazelin matla beyti şudur:

Çünkü gözüme gelmedi hergiz hayâl-i hâb
Sâkî getür piyâle vü doldur şarâb-i nâb

(Akyüz vd., 1958, s. 149)

Aynı yüzyılda yaşamış şairlerin karıştırılan şiirlerini ayırt etmek ise çok daha zordur. Şairlerin karıştırılan şiirlerini birbirinden ayırmak için dil ve üslup özelliklerinin veya işledikleri konuların değerlendirmesi çoğu kez yeterli olmamaktadır; çünkü aynı yüzyıllarda yaşamış şairler genellikle birbirine yakın bir dil kullanmış ve benzer konuları ele almıştır. Bunun gibi durumlarda nüshaların güvenilirliğini ve sayısını dikkate alarak değerlendirmelerde bulunmak yerindedir. Buna rağmen gazellerin gerçek sahipleri hakkında kesin bir hükme varmak zordur; genellikle gazelin muhtemel sahibi ortaya konabilir. Kaynaklarda Rahîkî ve Figânî'ye ait gösterilen ama *Hayâlî Bey Divanı*'nın Harfû'l-Yâ' bölümüne alınmış olan 95 ve 96. gazeller bu duruma örnektir. Kuvvetli bir ihtimalle bu gazellerin ilki Rahîkî'ye ve ikincisi ise Figânî'ye aittir; ama bu konuda kesin bir çıkarımda bulunmak şu an için mümkün görünmemektedir (Açıkgöz, 2017, s. 2-8). Bahsi geçen iki gazelin matla beyitleri şöyledir:

Kûh-kenlikler ki Ferhâd êtdi çekdi mişneti
‘İşk-bâzîlik degülmüş bildüm anuñ niyyeti

(Tarlan, 1945, s. 438)

Sevdi gönülüm bâğ-ı hüsnuñ bir gül-i handânını
İñledür hâr-ı belâda bülbül-i nâlânını

(Tarlan, 1945, s. 438)

Şiirleri başka şairlerin şiirleriyle karıştırılmış olan önemli bir şahsiyet de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir. Mevlânâ'nın kullandığı mahlasların başka şairlerin mahlaslarıyla karıştırılması, başka şairlere ait şiirlerin özellikle Mevlânâ'nın şiirleri arasına alınması ve Şiiliğin öne çıkarılmasına yönelik birtakım

çabalar nedeniyle, Mevlânâ'ya ait olmayan birçok şiirin *Dîvân-ı Kebîr*'e karıştığı belirtilmektedir (Fürûzanfer, 2005, s. 180-185). İranlı Mevlânâ uzmanı Prof. Bedüzzamân Fürûzanfer, *Dîvân-ı Kebîr*'in 9 eski yazmasını karşılaştırarak Mevlânâ'ya ait olmayan gazelleri önemli ölçüde ayıklamıştır. Eserin rubailer bölümünde Mevlânâ'ya ait olmayan rubailer de bulunduğunu ve bunlar üzerinde daha sonra tekrar çalışacağını belirtmiştir; ama buna ömrü yetmemiştir (Şafak, 2009, s. 76).

Mevlânâ'ya ait olmadığı hâlde ona ait gösterilen şiirler hâlâ tartışmalara yol açmaktadır. Mesela Dr. Yakup Şafak, Mevlânâ'ya atfedilen ve “Yine gel...” diye başlayan meşhur rubainin Mevlânâ'ya ait olma ihtimalini zayıf bulmaktadır (Şafak, 2009, s. 80). Biz de Mevlânâ'nın şiirlerinden örnek vermek amacıyla birçok edebiyat tarihinde ve Mevlânâ ile ilgili çoğu kitapta alıntılanmış olan bir mulemma gazelin Mevlânâ'ya aidiyetinden şüphe duyuyoruz. Bu gazel; Hıfzı Tefvik Gönensay, Hamamizade İhsan ve Hasan Âlî Yücel tarafından yazılan *Türk Edebiyatı Numuneleri* adlı edebiyat tarihinin 1. cildinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye ait gösterilmiştir (Gönensay vd., 1926, s. 136-137). Daha sonra *Türk Edebiyatı Numuneleri* kaynak gösterilerek birçok başka esere de alınan bu mulemma gazelin Mevlânâ'ya aidiyeti kesin değildir; çünkü bahsi geçen gazel *Şeyhî Divanı*'nda CLXXI. gazel olarak yer almaktadır. Bu gazelin matla beyti şudur:

Mâhest ne-mî-dânem hürşîd ruhet yâ ne
Bu ayrılık odına nice cigerüm yana

(Gönensay vd., 1926, s. 136)

Bu karışıklığa dikkat çekmek, Mevlânâ'nın şiirlerini alıntılacak araştırmacıları uyarmak ve konuyu ilim âleminin dikkatine sunmak amacıyla bu makaleyi yazmayı düşündük. Çalışmamızda önce, bahsi geçen gazelin Mevlânâ'nın gazellerini ele alan çalışmalarda bulunup bulunmadığını inceledik. Sonra da gazelin, *Türk Edebiyatı Numuneleri* ve *Şeyhî Divanı*'ndaki şekillerini karşılaştırarak gerçek sahibi hakkında fikir yürütmeye çalıştık.

1. Mevlânâ'nın gazellerini ele alan yayınlar ve Mevlânâ'ya atfedilen mulemma gazel

Mevlânâ'nın gazelleri *Dîvân-ı Kebîr* adı verilen hacimli eserinde yer almaktadır. Bu eser *Dîvân-ı Şems-i Tebrizî, Külliyyât-ı Şems* adlarıyla da anılmaktadır (Karaismailoğlu, 2015, s. 9). Bu eserin tenkitli metnine dair en muteber yayın İran'da Prof. Bedüzzamân Fürûzanfer tarafından ortaya konmuştur. Fürûzanfer'in *Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* adlı 10 ciltlik yayınında divandaki gazeller kafiyelerinin son harflerine göre sıralanmıştır. Mevlânâ'ya atfedilen mulemma gazel “hâ” harfiyle kafiyelediğinden -bu yayında bulunması hâlinde- “Harfü'l-Hâ” bölümünde yer almalıdır. Oysa “Harfü'l-Hâ” bölümü tarandığında bahsi geçen gazelin bu yayına alınmadığı görülmektedir (Fürûzanfer, 1339, s. 99-181). Fürûzanfer bu gazeli Mevlânâ'ya ait saymadığı için divana almamış olabilir.

Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'ini Türkçeye tercüme etmiştir; Türkiye'de *Dîvân-ı Kebîr* denince akla ilk gelen eserlerden biri de bu 7 ciltlik tercümedir. Bu eser bir tenkitli metin değil, bir tercüme olduğu için eserde gazellerin Farsça olan asli şekilleri bulunmamaktadır. Bu çalışmanın hazırlanmasında kullanılan Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Eserler Numara 68 ve 69'da bulunan *Dîvân-ı Kebîr* yazması, Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre “nüshaların en sağlamı, en doğrusu ve en tamıdır.” (Gölpınarlı, 1957, s. X) Bu nedenle, Mevlânâ'ya atfedilen mulemma gazeli araştırırken hem bu tercümeyle hem de bu tercümenin dayandığı yazmayı incelemek önem taşımaktadır.

Bahsi geçen *Dîvân-ı Kebîr* yazmasında gazeller, aruz bahirlerine göre sıralanmıştır. Abdülbâki Gölpinarlı da bu düzene uyararak gazelleri aruz bahirlerine göre sıralanmış bir hâlde tercüme etmiştir. Mevlânâ'ya atfedilen müemmma gazel, “bahr-i hezec-i ahreb”in “Mef’ûlü mefâ’îlün mef’ûlü mefâ’îlün” kalıbıyla yazılmıştır. Öyleyse bahsi geçen gazel -bu tercümede bulunması hâlinde- “bahr-i hezec-i ahreb”e ayrılan bölümde yer almalıdır; ama bu bahre ayrılan bölümde bu gazelin tercümesi bulunmamaktadır (Gölpinarlı, 1992, s. 3-276).

Abdülbâki Gölpinarlı'nın *Dîvân-Kebîr* tercümesinde esas aldığı yazma nüsha çok değerli sayıldığı için bu yazma nüshanın birkaç kez tıpkıbasımı yapılmıştır. T.C. PTT Genel Müdürlüğü tarafından 2012'de yayımlanan tıpkıbasım, yazmanın aslına en uygun olduğu düşünülen tıpkıbasımıdır. Yazmanın “bahr-i hezec-i ahreb” ile yazılan gazellere ayrılmış bölümü incelendiğinde, Mevlânâ'ya atfedilen müemmma gazelin bu önemli yazma nüshada da bulunmadığı görülmektedir (Çıpan, 2012, s. 34a-51a).

Mevlânâ'nın Türkçe şiir, beyit ve mısralarını bir araya getirmek amacıyla ortaya konan çalışmalarda da Mevlânâ'nın müemmma gazellerine yer verilmiştir. Ord. Prof. Dr. M. Şerefeddin Yaltkaya tarafından yayımlanan *Mevlânâ'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler* adlı kitap bu çalışmaların başında gelir. Bu çalışmanın ikinci kısmında, Mevlânâ'ya atfedilen müemmma gazel de bulunmaktadır. Yaltkaya, gazeli alıntılarla Hıfzı Tevfik Gönensay, Hamamizade İhsan ve Hasan Âli Yücel tarafından yazılan *Türk Edebiyatı Numuneleri* adlı edebiyat tarihini kaynak göstermiştir. Bununla birlikte, *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ndeki gazelin 5. mısrasında geçen “tame” kelimesini yanlış bulmuş, kelimenin “tane” olması gerektiğini belirtmiştir (Yaltkaya, 1934, s. 50-51). Yaltkaya'nın Mevlânâ'ya atfedilen müemmma gazeli makalesine alırken *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ni kaynak göstermesi, *Türk Edebiyatı Numuneleri*'nde ise bu gazelin hangi kaynaktan alındığının belirtilmemiş olması dikkat çekicidir (Gönensay vd., 1926, s. 136-137).

Prof. Dr. Mecdut Mansuroğlu, *Mevlâna Celâleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler* adlı makalesinde, Ord. Prof. Dr. M. Şerefeddin Yaltkaya'nın *Mevlânâ'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler* adlı kitabına yönelik önemli eleştirilerde bulunmuş ve Mevlânâ'nın Türkçe beyitlerini yeniden bir araya getirmeye çalışmıştır. Mansuroğlu'na göre Yaltkaya, Mevlânâ'ya “dil, sanat, eda ve konu bakımlarından uzak düşen bazı Türkçe beyitleri de Celâleddin Rumî'nin olarak tanıtmıştır.” (Mansuroğlu, 1954, s. 208) Mansuroğlu, Yaltkaya'nın Mevlânâ'ya ait gösterdiği bazı şiirleri Mevlânâ'ya ait saymamış ve bunları kendi makalesine almamıştır. Bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Celâleddin Rumî'deki Türkçe beyit ve ibareler eski veya eskilikleri bozulmamış yazmalara dayanılarak bir daha elden geçirilmiştir. Bu suretle M. Şerefeddin'ce şairimize tanınan 17 Türkçe ve Türkçe-Farsça manzumeden ancak 10 tanesinin bu vasfı taşıyabileceği görülmüştür.” (Mansuroğlu, 1954, s. 208) Makalemizin konusu olan müemmma gazel, Yaltkaya tarafından Mevlânâ'ya ait gösterildiği hâlde Mansuroğlu tarafından Mevlânâ'nın şiirleri arasından çıkarılmış 7 şiirden biridir (Mansuroğlu, 1954, s. 209-218). Mansuroğlu, bu gazelin asıl kaynağının hangi yazma olduğu, bu kaynağın güvenilir olup olmadığı ve gazelin Mevlânâ'ya ait değilse kime ait olduğu konuları üzerinde durmamıştır.

Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Türkçe Şiirleri* adlı makalesinde Mevlânâ'nın beyit ve şiirlerinden bazı örnekler vermiştir. Mazıoğlu “Mevlânâ'nın bir müemmma'mı da Türkçe dizelerinin güzelliği nedeniyle buraya aldım.” diyerek makalemizin konusu olan müemmma gazele de makalesinde yer vermiştir. Bu gazeli alıntılarla hem *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ni hem Sadettin Nüzhet Ergun'un *Mevlânâ* adlı kitabını hem de Asaf Hâlet Çelebi'nin *Mevlâna (Hayatı – Şahsiyeti – Eserlerinden Parçalar)* adlı kitabını kaynak göstermiştir (Mazıoğlu, 2007, s. 816). Bahsi geçen gazel, Asaf Hâlet Çelebi'nin *Mevlânâ (Hayatı – Şahsiyeti – Eserlerinden Parçalar)* adlı kitabına da aslında

Türk Edebiyatı Numuneleri kaynak gösterilerek alınmıştır (Çelebi, 1939, s. 146). Sadettin Nüzhet Ergun'un *Mevlânâ* adlı kitabında ise "Mevlâna'nın Türkçe Manzumeleri" başlığı altında bir bölüme yer verilmiş, bu bölümün başında Mevlânâ'nın Türkçe şiirlerinin *Türk Edebiyatı Numuneleri* de dâhil olmak üzere birçok yayında bulunduğu belirtilmiştir (Ergun, 1932, s. 39-50). Bahsi geçen müllemma gazel ise hangi kaynaktan alındığı açıkça belirtilmeden kitaba alınmıştır (Ergun, 1932, s. 44).

Anlaşıldığı kadarıyla kimi araştırmacılar, Mevlânâ'ya atfedilen müllemma gazeli bazen doğrudan *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ni kaynak göstererek, bazen de *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ni kaynak gösteren diğer araştırmacılara atıfta bulunarak kendi yayınlarına almışlardır. Böylece *Türk Edebiyatı Numuneleri*'nde Mevlânâ'ya atfedilen müllemma gazel hem kitaplara hem de makalelere geçerek her yere yayılmış ve bu gazelin Mevlânâ'ya aidiyetinden şüphe duyulmamıştır. Bahsi geçen gazelin araştırmacılar tarafından beğenilmesi ve güzel bulunması da daha çok alıntılanması sonucunu doğurmuş, bu gazel neredeyse Mevlânâ ile ilgili her eserde örnek verilmeye başlanmıştır.

Bizce bu gazelin Mevlânâ'ya aidiyetine şüpheyle yaklaşmak gerekir; çünkü Mevlânâ'ya ait olduğu iddia edilen bu gazelin *Şeyhî Divanı*'nda da bulunduğu (Biltekin, 2003, s. 225-226) tarafımızdan ortaya konmuştur.

2. Mevlânâ'ya atfedilen müllemma gazel ve *Şeyhî Divanı*'ndaki CLXXI. gazel

Hıfzı Tefvik Gönensay, Hamamizade İhsan ve Hasan Âli Yücel tarafından yazılan *Türk Edebiyatı Numuneleri* adlı edebiyat tarihinin 1. cildinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye, oğlu Sultân Veled ile aynı başlık altında yer verilmiştir (Gönensay vd., 1926, s. 135-142). Eserde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında verilen bilgilerin ardından onun şiirlerinden bazı parçalar da sunulmuştur. Daha sonra "Şu iki müllemma, Mevlânâ'nın Türkçe yazıları içinde belki en güzel olanlarıdır." denmiş, Mevlânâ'ya ait olduğu belirtilen iki gazel sıralanmıştır. Örnek verilen gazellerin ilki, makalemizin de konusu olan müllemma gazeldir. Bahsi geçen gazelin hangi kaynaktan alındığı belirtilmemiştir (Gönensay vd., 1926, s. 136-137). Bu gazel, tarafımızdan Latin harflerine aktarılmış şekliyle, aşağıya aynen alınmıştır.

[Gazel-i Müllemma']

Mef' ülü Mefâ' ilün Mef' ülü Mefâ' ilün
Hezec - - . / . - - - / - - . / . - - -

1. Mâhest ne-mî-dânem hırşîd ruhet yâ ne
Bu ayrılık odına nice cigerüm yana
2. Mürdem zi-firâk-ı tû merdüm ki heme dâned
'İşk odı nihân olmaz yanar düşecek câna
3. Sevdâ-yı ruḡ-ı Leylî şod ḡâşıl-ı mâ ḡaylî
Mecnûn bigi vâveylî oldum gene dîvâne
4. Şad tîr zened ber-dil ân Türk-i kemân-ebürü
Fîtnelü elâ gözler çün uyḡudan uyana
5. Ey şâh Şücâ' ü'd-dîn Şemsü'l-Ḥaḡ-ı Tebrîzî
Raḡmetden eger n'ola bir ḡatre bize ḡama

Dr. Halit Biltekin, *Şeyhî Divanı*'nı 2003'te doktora tezi olarak sunmuş, 2018'de ise e-kitap şeklinde yayımlamıştır. Şeyhî'nin bahsi geçen gazeli doktora tezinde CLXX. gazel, yayında ise CLXXI. gazel olarak numaralandırılmıştır. *Şeyhî Divanı*'nın Dr. Halil Biltekin tarafından hazırlanan yayınında, doktora tezindeki şiirlerde karşılaşılan bazı eksiklerin giderildiği, beyitlerdeki bazı kelimelerin düzeltildiği ve divana yeni şiirler eklendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, gazellerin alındığı nüshaları ve gazeller arasındaki nüsha farklarını gösteren dipnotlar yeni yayından kaldırılmıştır. Ayrıca divanın tenkitli metninin nasıl hazırlandığını aktaran ve nüsha tavsifi hakkında ayrıntılı bilgi veren kısımlar da yeni yayına alınmamıştır. Bu nedenle, incelediğimiz gazelin bulunduğu nüshaya ait bilgileri doktora tezine dayanarak aktardık. Gazeli alıntılarken ise gazelin yeni yayındaki gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş son şeklini kullandık.²

Dr. Halit Biltekin, *Şeyhî Divanı*'nın tenkitli metnini hazırlarken 7 divan nüshasını karşılaştırmış, nüshaları karşılaştırırken hiçbir divan nüshasını esas almamıştır (Biltekin, 2003, s. 8). Bu divandaki CLXX. gazeli sadece bir *Şeyhî Divanı* nüshasına dayandırmıştır (Biltekin, 2003, s. 225). Bu nüsha ve kısaltması şudur: K – Mısır Kahire Millî Kütüphanesi, No: 1811 (Biltekin, 2003, s. 3).

Bahsi geçen nüshanın istinsah tarihi belli değildir (Biltekin, 2003, s. 6). Nüsha 71 varaktır; altın yaldız cetvelle çevrilidir ve 15 satırlı harekesiz nesih hatla yazılmıştır. Yazmanın başında ve sonunda okunamayan bir mühür bulunmaktadır. Bu nüshada 14 kaside, 4 terci'-bend, 2 terkîb-bend, 1 müstezat ve 149 gazel vardır. Bu nüshada yer alan kasideler ve musammatlar karışık olarak verilmiş, gazeller bölümünde olması gereken "z" ve "r" kafiyeli birer gazel ise kasideler ve musammatların arasına alınmıştır. Bu nüshadaki 2 gazel, karşılaştırmalı metin hazırlanırken kullanılan diğer nüshalarda yoktur (Biltekin, 2003, s. 3-4).

Şeyhî Divanı'nın "K" nüshasında geçen ama diğer nüshalarında bulunmadığı belirtilen 2 gazelden biri, makalemizin konusu olan CLXX. gazeldir. Bu gazel K nüshasının 63a numaralı sayfasında bulunmaktadır (Biltekin, 2003, s. 225-226). *Şeyhî Divanı*'nın 2018'deki yayınında da CLXXI. gazel olarak adlandırılmıştır (Biltekin, 2018, s. 178). Bahsi geçen CLXXI. gazel aşağıya aynen alınmıştır.

CLXXI

Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün

Hezec - - . / . - - - / - - . / . - - -

1. Mâhest ne-mî-dânem hürşid ruhet sâye
Bu ayrulğ odına cānum niçe bir yana
2. Mürdem zi-firāk-ı to merdüm heme mî-dâned
‘Işğ odı nihān olmaz yandukca*irişür cāna
3. Ān rûz-ı vişâlet-râ men kâdr ne-dānistem
Her gice yanar bağrum döner yüregüm kına

² *Şeyhî Divanı*'nın Prof. Dr. Mustafa İsen ve Prof. Dr. Cemâl Kurnaz tarafından hazırlanan bir yayını daha vardır. Bu yayına alınan şiirlerin hangi divan nüshalarında geçtiği açıkça belirtilmemiş ve şiirlerdeki nüsha farkları gösterilmemiştir. Metin hazırlanırken çeviri yazı alfabesi kullanılmamış ve şiirlerin yazıldığı devrin dil ve imla özelliklerine uyulmamıştır. Bu yayının ilmi ölçülere tam anlamıyla uyularak hazırlanmamış olsa da araştırmacıların başvurduğu önemli bir kaynaktır. Bu yayının "Harfî'l-Hâ" ile yazılmış gazellere ayrılan kısmında, bahsi geçen mülemma gazel bulunmamaktadır (İsen ve Kurnaz, 1990, s. 243-264).

4. Sevdā-yı ruḥ-ı Leylî şod ḥāşıl-ı mâ ḥaylî
Mecnûn bigi vâ-veylâ oldum yine divâne
5. Pür nâfe şevved müşğîn yekser heme der-‘ âlem
Ol dem ki seḥer yili zülfüñe ura şâne
6. Şad tîr zened ber-dil ân türk-i kemân-ebrû
Fitnelü elâ gözler çün uyḥudan uyana
7. Ez-la‘ l-i lebet **Şeyhî** üftâd cüdâ nâ-geh
Haḫdur ki döker gözüm yâḫût ile dür-dâne

3. Değerlendirme ve görüşler

Bu bölümde *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ni TEN, Dr. Halit Biltekin tarafından yayımlanan *Şeyhî Divanı*'nı ise ŞD kısaltmalarıyla göstererek yukarıdaki gazeller hakkında fikir yürütmeye çalışacağız.

TEN'deki gazel 5, ŞD'deki CLXXI. gazel ise 7 beyitten meydana gelmektedir. İki gazel arasında 2 beyitlik fark bulunması ve ŞD'deki gazelin beyit bakımından daha zengin olması dikkat çeker.

TEN'deki gazelde ilk beytin 1. mısrasında "yâ ne" ifadesi kullanılırken, ŞD'deki gazelin ilk beytinin 1. mısrasında bu ifade yerine "sâye" kelimesi kullanılmıştır. TEN'deki gazelde ilk beytin 2. mısrasında geçen "nice cigerüm" ifadesi ŞD'deki gazelin ilk beytinin 2. mısrasında "cânum niçe bir" şeklindedir. Mısralardaki "ayrılığ" ve "ayrılık" kelimelerinin imlasındaki farklılık bir nüsha farkı sayılmazsa TEN'deki gazel ile ŞD'deki gazelin ilk beyitleri arasında sadece iki yerde fark olduğu anlaşılır.

TEN'deki gazelde 2. beytin 1. mısrasındaki "ki heme" ifadesi ŞD'deki gazelin 2. beytinin 1. mısrasında "heme mî-" şeklindedir. TEN'deki gazelde 2. beytin 2. mısrasındaki "yanar düşecek" ifadesi ŞD'deki gazelin 2. beytinin 2. mısrasında "yanduçca*irişür" şeklindedir. Bu mısradaki "yanduçca*irişür" ifadesinde kelimelerin arasına konan "*" işareti, kelimelerin vezin dolayısıyla birleştirilerek okunması ve ilk kelimenin son harfinin düşürülmesi gerektiğini belirtmektedir. Kısacası gazellerin 2. beyitleri arasında sadece 3 kelimedede fark bulunduğu görülmektedir.

TEN'deki gazelin 3. beyti ŞD'deki gazelin 4. beytidir. TEN'deki gazelin 3. beytinin 1. mısrası ile ŞD'deki gazelin 4. beytinin 1. mısrası aynıdır. TEN'deki gazelin 3. beytinin 2. mısrasında geçen "gene" kelimesi ŞD'deki gazelin 4. beytinin 2. mısrasında "yine" şeklindedir. TEN'deki gazelin 3. beytinin 2. mısrasında geçen "vâveylî" kelimesi ŞD'deki gazelin 4. beytinin 2. mısrasında "vâ-veylâ" şeklinde yazılmıştır. TEN'deki gazelin 3. beyti musammât gazellerin beyitleri gibi iç kafiyeli olduğundan "Leylî, ḥaylî ve vâveylî" kelimelerinin imlasının uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. "Vâveylî" ve "vâ-veylâ" kelimeleri arasındaki imla farkı bir nüsha farkı sayılmazsa bu beyitler arasında tek kelime fark olduğu söylenebilir.

TEN'deki gazelin 4. beyti ŞD'deki gazelin 6. beytidir. Bu iki beyit arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. TEN'deki gazelin 5. beyti ŞD'deki gazelde yoktur; ŞD'deki gazelin 3, 5 ve 7. beyitleri ise TEN'deki gazelde yoktur.

TEN'deki gazelde 5. beyit mahlas beyittir; Mevlânâ, şiirlerinde dostlarının adını mahlas yerine kullandığından 5. beyitte geçen "Şemsü'l-Ḥaḫ-ı Tebrîzî" ifadesi Mevlânâ'nın bu gazeldeki mahlası olarak yorumlanabilir. ŞD'deki gazelin mahlas beyti ise 7. beyittir; beyitte "Şeyhî" mahlası geçmektedir.

TEN'deki gazelde ŞD'deki gazelin 7. beytine benzeyen bir beyit yoktur. ŞD'deki gazelde de TEN'deki gazelin 5. beytine benzeyen bir beyit yoktur. Yani gazellerdeki karışıklık mahlas beyitlerde meydana gelmemiş ve mahlasların karıştırılması sonucunda ortaya çıkmamıştır.

Buna göre TEN'deki gazelin ve ŞD'deki gazelin mahlas beyitleri tamamen farklıdır. Ayrıca ŞD'deki gazel TEN'deki gazelden 2 beyit fazladır. İncelenen 4 beyit ise hem TEN'deki gazelde hem de ŞD'deki gazelde geçmektedir ve neredeyse aynıdır. Aslında ortada tek şaire ait bir gazel vardır ve bu gazelin tahrif edilerek başka bir şaire daha ait gösterildiği anlaşılmaktadır.

Gazelin gerçek sahibini bulmak için TEN'deki gazelin alındığı nüsha ile ŞD'deki CLXXI. gazelin alındığı nüsha incelenebilir. Ne yazık ki ŞD'deki gazelin alındığı K nüshasının istinsah tarihi belli değildir (Biltekin, 2003, s. 6). TEN'deki gazel ise esere kaynak gösterilmeden alınmıştır. TEN'den yararlanarak bahsi geçen şiiri eserlerine alanlar da sadece TEN'i kaynak göstermiş ve bu şiirin asli kaynağını, yani hangi yazmadan hareketle TEN'e alındığını belirtmemişlerdir. Bu nedenlerle, gazelin alındığı nüshaların istinsah tarihlerini Mevlânâ (ö. 1273) ve Şeyhî'nin (ö. 1429'dan sonra) ölüm tarihleriyle karşılaştırarak gazelin gerçek sahibi hakkında fikir yürütmek mümkün olmamaktadır.

ŞD'deki gazel, Mısır Kahire Millî Kütüphanesi, No: 1811'de bulunan tek nüshaya dayanılarak ŞD'ye alınsa dahi, en azından bir yazmada geçmektedir. TEN'de bulunan gazelin hangi yazmadan alındığı bile belli değildir. Bu durum gazelin Şeyhî'ye ait gösterilmesini daha doğru kılar.

ŞD'deki gazel TEN'deki gazelden 2 beyit fazla olduğuna göre ŞD'deki gazelin asıl gazel olma ihtimali daha güçlüdür. Öyleyse bu gazelin Mevlânâ'ya değil, Şeyhî'ye ait olma ihtimali de güçlenmektedir.

İncelenen gazel akıcı bir dille yazılmıştır. Türkçe mısralarda eski Anadolu Türkçesine uymayan kelimelerin bulunmaması ve aruz vezninin ustaca kullanılması dikkat çeker. Oysa Mevlânâ'nın (ö. 1273) yaşadığı XIII. yüzyıl, Anadolu'da aruzla ilk Türkçe şiirlerin yazıldığı dönemdir ve bu ilk denemeler hem aruzun kullanımı hem de dilin akıcılığı yönünden pürüzlüdür. İncelenen gazelde geçen Türkçe mısralardan ise oturmuş ve son derece gelişmiş bir şiir geleneğinin, yüzyıllara dayanan bir edebî birikimin izleri sezilmektedir. Bu gazel Türkçeyle şiir yazma girişimlerinin başını çeken Mevlânâ ve Sultân Veled gibi şairlerin dil, üslup ve aruz tasarruflarına uymayan özellikler taşımaktadır. Prof. Dr. Mecdut Mansuroğlu'nun bu gazeli Mevlânâ'ya ait saymaması ve *Mevlâna Celâleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler* adlı makalesine almaması da (Mansuroğlu, 1954, s. 207-218) bu gazelin Mevlânâ'ya ait olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

Ayrıca, Mevlânâ'ya atfedilen bu gazel hem *Dîvân-ı Kebîr*'in en muteber tenkitli metni sayılan Prof. Bediüzzamân Fûrûzanfer'in *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* adlı yayınında hem de Abdülbâki Gölpınarlı'nın en doğru *Dîvân-ı Kebîr* nüshası saydığı ve tercüme ettiği Mevlânâ Müzesi Müzeli Yazma Eserler Numara 68 ve 69'da bulunan yazmada yoktur.

Cinuçen Tanrıkorur'un *Osmanlı Dönemi Türk Müsîkîsi* adlı eseri doğrudan Mevlânâ'nın gazellerini ele alan bir yayın değildir; ama bu yayının satır aralarında da bahsi geçen mülemma gazel hakkındaki tespitlerimizi destekleyen bazı önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. Tanrıkorur, genellikle Mevlânâ'nın Farsça şiirlerinden oluşan Mevlevî ayini güfteleri arasına zamanla Mevlevî büyüklerinin Türkçe veya mülemma şiirlerinin de alındığını belirtmiş, buna örnek olarak da makalemizin konusu olan mülemma gazelin ilk beytini vermiştir. Ayrıca, herhangi bir kaynak göstermemekle birlikte, bu mülemmanın Mevlânâ'ya değil, Şeyhî'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Tanrıkorur, Mevlevî ayini

güftelerinde Farsça, Türkçe ve Arapça şiirlerin iç içe kullanıldığını belirtir. “Mevleviliğin bir Türk tarikatı oluşu yüzünden, Farsçası zayıf olan, bu yüzden de Mevlânâ'nın olmayan şiirleri onun zannedip besteleyen” bestekârların bulunmasını da bu durumun sebepleri arasında sayar (Tanrıkorur, 2005, s. 122). Cinuçen Tanrıkorur'un bu tespitleri, bahsi geçen mülemma gazelin Şeyhî'ye ait olduğu hâlde tahrif edildiği ve Mevlânâ'ya ait gösterildiği yönündeki düşünceleri desteklemektedir.

Prof. Bedüzzamân Fûrûzanfer de çeşitli *Dîvân-ı Kebîr* nüshalarında dahi birçok gazelin Mevlânâ'nın olmadığı hâlde Mevlânâ'ya ait gösterildiğini belirtmiştir. Bu gazellerin Mevlânâ'ya ait olduğunu gösterebilmek için de sonlarına Şems mahlasını ihtiva eden beyitler eklendiğini ifade etmiştir. Mesela İsfahanlı Cemâleddîn, Tabashî Şemseddîn, Enverî hatta Mevlânâ'nın oğlu Sultân Veled'e ait gazeller dahi *Dîvân-ı Kebîr*'e alınmıştır (Fûrûzanfer, 2005, s. 180-181). Anlaşıldığı kadarıyla başka şairlerin gazellerine Şems mahlası geçen bir beyit katarak gazelleri Mevlânâ'ya atfetmek sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durum makalemizin konusu olan gazelin de aynı akıbete uğradığı fikrini akla getirmektedir.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak Şeyhî'nin gazelinin tahrif edildiğini, gazelin 2 beyit kısaltıldığını, gazeldeki mahlas beytin ortadan kaldırıldığını ve gazele başka bir mahlas beyit eklendiğini tahmin ediyoruz. Kesin bir hükme varmaktan kaçınmakla birlikte bu gazelin Mevlânâ'ya değil, Şeyhî'ye ait olma ihtimalinin daha güçlü olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç

Dîvân-ı Kebîr, Mevlânâ'nın en önemli eserleri arasında yer alır. Prof. Bedüzzamân Fûrûzanfer bu esere karışan ama Mevlânâ'ya ait olmayan gazel ve rubailer hakkında uyarılarda bulunmuştur; buna rağmen bazı gazel ve rubailerin Mevlânâ'ya aidiyeti hakkındaki sorunlar hâlâ tamamen çözülememiştir.

Dîvân-ı Kebîr'in en muteber tenkitli neşri İranlı araştırmacı Prof. Bedüzzamân Fûrûzanfer tarafından ortaya konmuştur. Mevlânâ, Anadolu'da yetişmiş bir Türk şairi sayıldığı hâlde *Dîvân-ı Kebîr*'in Türkiye'de ilmî bir neşrinin bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu durum Türkiye'de *Dîvân-ı Kebîr*'in tenkitli metnini temin etmek isteyenlerin işini zorlaştırmaktadır.

Mevlânâ'nın şiirlerini aslından araştırmak isteyenler bir yandan Prof. Bedüzzamân Fûrûzanfer'in hazırladığı tenkitli neşre, bir yandan Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Eserler Numara 68 ve 69'da bulunan yazmaya, bir yandan da Abdülbâki Gölpınarlı'nın tercümesine bakmak zorunda kalmaktadır. Öyle ki Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu tarafından, son derece hacimli olan bu yayınları karşılaştıranların yükünü hafifletmek için, bu üç yayını kullanma kılavuzu niteliği taşıyan bir dizin bile hazırlanmıştır. *Dîvân-ı Kebîr*'deki şiirlerin hem Farsça orijinal şekillerini hem Latin harfli çeviri yazılı metinlerini hem de bugünkü Türkçeye tercümelerini yan yana veren bir yayın hazırlanması en büyük temennimizdir. Böyle bir yayının hazırlanması zordur; ama Mevlânâ'nın şiirlerini aslından görmek isteyenlere, Farsça öğrenenlere ve araştırmacılara sağlayacağı kolaylık çok büyük olacaktır. Ayrıca böyle bir yayın Anadolu'da yetişen bir şahsiyetin eserlerine daha iyi sahip çıkabilmek adına da önem taşımaktadır.

Şeyhî Divanı hem Prof. Dr. Muhsin Macit ve Prof. Dr. Cemâl Kurnaz tarafından hem de Dr. Halit Biltekin tarafından yayımlanmıştır. Her iki yayında da şiirlerin alındığı nüshaları ve şiirler arasındaki nüsha farklarını belirten dipnotlar bulunmamaktadır. Bu durum, Şeyhî'nin şiirleri üzerine bilimsel araştırma yapmak isteyenlerin bu değerli çalışmalardan yeterince yararlanamamasına yol açmaktadır.

Makalemizin konusu olan gazelin Mevlânâ'ya ait olmadığını düşündürülen birçok bilgiye ulaşılmıştır. Bu gazelin *Şeyhî Divanı*'nında da bulunması bu bilgilerin başında gelmektedir. Buna rağmen gazelin *Şeyhî Divanı* nüshalarının çoğunda bulunmaması da düşündürücüdür. Böylesine dikkat çeken ve beğenilen bir gazelin Şeyhî'nin şiirlerini ele alan kaynaklarda yeterince yer bulamaması, bu gazelin Şeyhî'ye aidiyeti hakkındaki tereddütlerin tamamen giderilmesini engellemektedir. Bu yüzden, bahsi geçen gazelin Mevlânâ dışında bir şaire ait olup Şeyhî'ye atfedilme ihtimali de akla gelebilir. Bu tereddütlerin tamamen ortadan kalkması için gazelin Şeyhî'ye ait olduğunu gösteren daha çok kaynağa ulaşmak önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, yıllarca çeşitli kitap ve makalelerde Mevlânâ'nın gazeli olarak sunulan müemmma bir gazelin kuvvetli bir ihtimalle Şeyhî'ye ait olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmanın klasik Türk şiiri kaynaklarındaki karışıklıkların giderilmesine katkı sağlamasını dileriz.

Kaynakça

- Açıkgöz, C. (2017). Hayâlî Bey dîvânı'nın harfî-yâ' bölümündeki 95 ve 96. gazeller kime ait?. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 1-8.
- Açıkgöz, C. (2018). Fuzûlî'nin Türkçe divan'ındaki XXV. gazel Nesîmî'ye mi ait?. Ü. Aslan, H. Taş ve Ö. Zülfe (Ed.). *Bir devr-i kadîm efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e armağan* içinde (s. 29-43). Ankara: Yayın Evi.
- Akyüz, K., Yüksel, S., Beken, S. ve Cunbur, M. (1958). *Fuzûlî Türkçe divan*. Ankara: İş Bankası, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ayan, H. (2014). *Nesîmî hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Türkçe divanının tenkitli metni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biltekin, H. (2003). *Şeyhî dîvânı (inceleme-tenkitli metin-dizin)*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-215511/sehyi-divani.html> (Erişim tarihi: 01.03.2019, saat: 21.35).
- Çelebi, A. H. (1939). *Mevlâna hayatı – şahsiyeti – eserlerinden parçalar*. [İstanbul]: Kanaat Kitabevi.
- Çıpan, M. (Ed.). (2012). *Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-dîvân-ı kebîr (tıpkıbasım)* (1. Cilt). Ankara: T.C. PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ergun, S. N. (1932). *Mevlâna*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Fürûzanfer, B. (1339). *Kulliyât-ı Şems yâ dîvân-ı kebîr* (5. Cilt). Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tehrân.
- Fürûzanfer, B. (2005). *Mevlâna Celâleddin Feridun Nafiz Uzluk* (Çev.). Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Gölpınarlı, A. (1957). *Mevlânâ Celâleddin dîvân-ı kebîr I* (1. Cilt). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Mevlânâ Celâleddin dîvân-ı kebîr II* (2. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gönensay, H. T., Hamamizade, İ. ve Yücel H. Â. (1926). *Türk edebiyatı numuneleri, menşelerden onuncu hicret asrına kadar* (1. Cilt). İstanbul: Maarif Vekaleti Neşriyatından, Millî Matbaa.
- İsen, M. ve Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, A. (1966). *Kanuni Sultan Süleyman çağı şairlerinden Figanî ve divançesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2015). *Dîvân-ı kebîr gazel dizini – yazma, basma ve çeviriler için karşılaştırmalı dizinler-*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Mansuroğlu, M. (1954). Mevlânâ Celâleddin Rumî'de Türkçe beyit ve ibareler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 207-220.
- Mazıoğlu, H. (2007). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Türkçe şiirleri. *Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi*, XCIV/672, 811-822.
- Şafak, Y. (2009). Mevlânâ'ya atfedilen “yine gel...” rubâisine dair. *Tasavvuf-İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 24, 75-80.
- Tanrıkorur, C. (2005). *Osmanlı dönemi Türk mûsikîsi* (2. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yaltkaya, M. Ş. (1934). *Mevlânâ'da Türkçe kelimeler ve Türkçe şiirler*. İstanbul: Remzi Kitaphanesi.
- Zülfe, Ö. (2009). Rahîkî [ö. 953/1546] ve şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi/The Journal of Turkish Cultural Studies*, 21, 171-198.

Fars edebiyatındaki ilk mersiyeler

Çetin KASKA¹

APA: Kaska, Ç. (2019). Fars edebiyatındaki ilk mersiyeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 253-262. DOI: 10.29000/rumelide.580566

Öz

Mersiye ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını anlatmaktır. Fars edebiyatında müstakil mersiyesi günümüze ulaşan ilk şair Rûdekî'dir. Rûdekî'den hemen sonra Ebû'l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebincenî ve Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî gibi şairler mersiye yazmışlardır. Fars edebiyatında yazılan mersiyeler konularına göre resmî, şahsî, dinî, tasavvufî ve felsefî olarak ayrılmaktadır. Fars edebiyatının en iyi şairleri olan Firdevsî, Hâkânî-i Şirvânî, Sa'dî, Hâfız ve Abdurrahmân-i Câmî gibi şahıslar da mersiye yazmışlardır. Mersiyeler kaside, mesnevi, gazel ve rubai gibi nazım şekilleriyle yazılmıştır. Farsça yazılan mersiyelerde dünyanın vefasızlığı, zamanın geçici oluşu ve feleğe sitem gibi konular ele alınmıştır. Fars edebiyatında mersiyeleri günümüze ulaşan ilk üstatlar Sâmânî dönemi şairleridir. Bu makalede Fars edebiyatında mersiyenin nasıl işlendiği açıklanmış ve ilk yazılan mersiyeler ele alınıp tercümeleleri yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mersiye, Rûdekî, Fars edebiyatı, Fars şairleri.

The first mersiyes (elegies) in the Persian literature

Abstract

“Mersiye” (elegy) is the form of poetry that is used to express the sorrow for and the good features of a dying person. The first poet whose independent elegy reached our day is Rûdekî. After him the poets like Ebû'l-Abbâs Fazl bin Abbâs Rebincenî and Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî wrote elegies. The elegies written in the Persian literature are classified into official, personal, religious, sophistic and philosophical elegies according to their subjects. The best poets of the Persian literature like Firdevsî, Hâkânî-i Şirvânî, Sa'dî, Hâfız and Abdurrahmân-i Câmî wrote elegies. The first masters of the Persian literature whose elegies reached our day are the poets of the Samanid period. In this article we explain how elegies are handled in the Persian literature, we deal with the first elegies, and make their translations.

Keywords: Elegy, Rûdekî, Persian literature, Persian poets.

Giriş

Mersiye kelimesinin lügat manası “ölen birinin ardından iyiliklerini sayarak acıyı ağlamaktır” Fars, Türk ve Arap edebiyatlarında ölenin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını anlatmak için yazılan lirik şiirlere mersiye denilmiştir. İslam öncesi Fars edebiyatında yazılan mersiyeler hakkında detaylı bilgiler yoktur. Ancak mersiyenin o dönemde yazıldığına dair belirtiler bulunmaktadır. Merzkû adlı bir dinî önder adına Eşkânî Pehlevice yazılan Risâle-i Merzkû günümüze ulaşmıştır. İslâmî dönem Fars edebiyatında yazılan en eski mersiye Ebû'l-Yenbagî Abbas b.Tarhân'ın Derî Farsçası ile

¹ Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, (İstanbul, Türkiye), cetinkaska@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1168-5522 [Makale kayıt tarihi: 21.05.2019-kabul tarihi:20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580566]

yazdığı altı kıtalık “Semerkant’ın harabe haline gelmesi” adlı mersiyesidir. Bu mersiye İbn Hurdâzbih’in el-Mesâlik ve’l-memâlik adlı eserinde bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed b. Vasîf Sîstânî’nin Târîh-i Sîstân adlı eserindeki kaside şeklindeki on bir beyitlik mersiyesi Fars edebiyatında yazılan eski mersiyelerendir. (Türk Dili ve Ansiklopedisi, 1986:272; Yazıcı, 2004:217; Provençal, 1987:772-73; Dihhudâ, 1377:20617)

Fars edebiyatında müstakil mersiyesi günümüze ulaşan ilk şair Rûdekî’dir. Rûdekî kendi muasırları olan Ebû’l-Hasan Murâdî ve Şehîd-i Belhî gibi şairlerle Sâ mânî emiri Ahmed b. İsmâil veya İsmail b. Ahmed için mersiye yazmıştır. Rûdekî’den sonra şair Ebû’l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebincenî h. 331 yılında Nasr b. Ahmed Sâ mânî’nin ölümü için bir mersiye kaleme almıştır. Rebincenî bu mersiyesinde Nûh b. Nasr’ın tahta çıkışını da tebrik etmiştir. Rebincenî’den sonra Sâ mânî döneminin son şairi Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî, Ebû İbrâhîm İsmâil b. Nûh’un h. 395 yılında öldürülmesi üzerine bir mersiye yazmıştır. (Selçuk, 2013:7-9)

Fars edebiyatında mersiye

Mersiye konularına göre resmî, şahsî-ailevî, dinî ve felsefî olarak ayrılmaktadır. Resmî mersiye padişahlar, vezirler, ülke büyükleri veya onlara yakın olan kişiler hakkında yazılmıştır. Bu tür mersiye genellikle saray şairleri kaleme almıştır. Saray şairleri bu mersiye ya emirle veya aldıkları caize sebebiyle kaleme almışlardır. Bu mersiye resmî oldukları için kuru, ruhsuz ve fazla mübalağalıdır. Ferruhî-i Sîstânî’nin h.421 yılında vefat eden Gazneli Mahmud için yazdığı mersiye, Am’ak-i Buhârî’nin Sultan Sencer’in emriyle kızı Mah Melek Hâtun için yazdığı mersiye, Emîr Muizzî’nin Selçuklu Sultanı Melikşâh için yazdığı mersiye, Enverî’nin dönemin büyüklerinden olan Seyyidü’l-Sâdât Mecdüddîn Ebî Tâlib b. Ni’me için söylediği mersiye, Hâkânî’nin İmam Muhammed Yahyâ hakkında söylediği mersiye ve Sa’dî’nin Salgurlu Sa’d b. Ebûbekr ve Ebûbekr Sa’d b. Zengî gibi kişiler için yazdığı mersiye saray şairleri tarafından görev gereği saray ehli hakkında yazılan resmî mersiyele örnektir. Fars şiirinin başlangıcından hicri sekizinci yüzyıla kadar kaside nazım şekliyle daha çok resmî mersiye yazılmıştır. Ancak Safevî hükümeti döneminde dinî mersiye revaç kazanmış ve mersiye daha çok terkibibend nazım şekliyle kaleme alınmıştır. (Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18; Fesâî, 1373:209-10)

Taziye ile beraber onun yerine geçeni de tebrik eden mersiye türünün ilk örneğini Ebû’l-Abbâs Fazl b. Abbâs-i Rebincenî kaleme almıştır. Rebincenî bu mersiyesinde Sâ mânî hükümdarı Nasr b. Ahmed’in ölümü üzerine taziye yazmış ve onun yerine geçen Nûh b. Nasr’ı tebrik etmiştir. Ferruhî’nin Gazneli Mahmud’un ölümü ve oğlu Muhammed’in tahta geçmesi için yazdığı mersiye ile Emîr Muizzî’nin Fâru’l-Mülk’e ağıt ve oğlu Kavvâmu’l-Mülk’ü tebrik için yazdığı mersiye bu türdendir. Son dönem şairlerinden Fethâlîhân Sabâ, Âkâ Muhammed Hân Kâcâr’ın ölümü ve Fethâlî Şâh’ın tahta geçmesi hakkında bu tarz bir mersiye yazmıştır. Yine Cemâleddîn-i İsfahânî’nin Hanefî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden olan Rükneddîn-i Saîd’i tebrik ve kardeşi Kavvâmuddîn-i Saîd’e ağıt şeklindeki mersiyesi bu türdendir. Şairler mersiye terciibend, kıta, terkibibend, kaside, mesnevi, gazel, ve rubai gibi nazım şekilleriyle yazmışlardır. Örneğin Firdevsî mersiyelelerini Şâhnâme’de mesnevi, Hâfız ve Hümâm-i Tebrîzî mersiyelelerini gazel ve Hâkânî mersiyelelerini kaside, kıta ve rubai nazım şekilleriyle yazmıştır. Ancak mersiye en çok tercih edilen nazım şekli kasidedir. Mersiyele muzari, hezec, remel, müctes, hafif, müsterih, serî, ve karîb gibi bahirlerle söylenmiştir. (Secâdî, 1373:10; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18; Selçuk, 2013:11-12, 20)

Fars edebiyatında bir diğer mersiye türü şahsî mersiyelerdir. Bu mersiyeleri şair kaybettiği akrabaları, annesi, babası, kardeşleri, arkadaşları ve maşuku sebebiyle kaleme almıştır. Bu tür mersiyeler duygusal, kederli ve anlam yüklüdür. Firdevsî'nin h.394 yılında 37 yaşında vefat eden oğlu için yazdığı mersiye bu türe ilk örnektir. Hâkânî-i Şirvânî'nin h.570 yılında henüz yirmi yaşındayken vefat eden oğlu Emîr Reşîdüddîn ve kendisini himaye edip, Arapça öğreten ve Hassânü'l-Acem unvanı veren amcası Kâfiyüddin Ömer b. Osman'ın h.545 yılında ölümü nedeniyle yazdığı mersiyeler, Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân'ın şair Seyyid Hasan-i Gaznevî ve vefat eden oğlu Sâlih için yazdığı mersiyeler, Senâî'nin şair Emîr Muizzî için söylediği mersiye, Nizâmî-i Gencevî'nin vefat eden şair Hâkânî-i Şirvânî için yazdığı bir beyitlik mersiye, Kemâleddîn-i İsfahânî'nin oğlu ve babasının ölümü üzerine yazdığı mersiyeler, Nâsır-i Hüsrev'in Leylâ ve Mecnûn'da kardeşi ve annesinin ölümü üzerine söylediği mersiye, Muhteşem-i Kâşânî'nin kardeşi, Abdurrahman-i Câmî'nin oğlu ve kardeşi, Feyzî-i Dekkenî'nin oğlu, Rûdekî'nin Şehîd-i Belhî ve Ebû'l-Hasan Murâdî, Lebîbî-i Horasânî'nin Ferruhî-i Sîstânî, Bahâr'ın Cemîl Sadîkî, Işkî, Pervîn İ'tisâmî ve İrec Mirzâ için yazdığı mersiyeler, Hâfız ve Sa'dî'nin oğulları ve muasır şairler Irâkî, Ahmed Şâmlû, Mehdi Ehvânsâlîs ve Sohrâb-i Sipihri'nin Fûrûg-i Ferruhzâd için yazdığı mersiyeler şahsî mersiyelere örnektir. (Kâzî, 1373; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18; Selçuk, 2013:12-15)

Hâkânî şahsî mersiyelerin yanında mezhebî, felsefî ve saray ile ilgili mersiyeler de yazmıştır. Hâkânî'nin yirmi bir mersiyesi kaside, on dokuzu kıta ve dördü terkihibendi nazım şekliyle söylenmiştir. İşiteni en çok etkileyen mersiye türü dinî mersiyelerdir. (Şânzerî, 1394:139-156)

Şahsî mersiyenin bir türü de şairin hikâyelerindeki kahramanlar hakkında mersiyeler yazmasıdır. Bazen şair kahramanlarıyla bir olup aradaki mesafeyi kaldırır. Şair kahramanın başına gelenleri kendi başına gelmiş gibi görür. Kahramanın ölmesi şairin üzülp kederlenmesine neden olur. Bu keder nedeniyle şair mersiyeler yazar. Örneğin Firdevsî, Şâhnâme'deki kahramanlar olan Sohrâb, Siyâveş, İsfendiyâr ve Rüstem için bu tür mersiyeler yazmıştır. Ayrıca buna benzer mersiyeler Nizâmî'nin Hüsrev-i Şîrîn ve Gürgânî'nin Vîs ü Râmîn adlı eserlerinde bulunmaktadır. Şahsî mersiyenin bir türü de şairin daha hayatayken ölüm ve hayat, ölümün yaklaşması, ahiret hayatı için azık toplamadan ömrün heba olması ve hakiki maşuka kavuşmak gibi konuları elle aldığı mersiyelerdir. Bu tür mersiyelerin en güzel örneğini Pervîn İ'tisâmî mezar taşı için yazmıştır. Ayrıca bu konuda İrec Mirzâ da güzel bir şiir kaleme almıştır. Fars edebiyatı tarihinde her bir şair kendi özel düşünce ve fikri çerçevesinde mersiye yazmıştır. Mersiyelerin dili sade ve basittir. Hatta muğlak yazan şairler bile mersiyelerde sade bir dil tercih etmişlerdir. (Muhammedî, 1387:61-63; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18)

Üçüncü mersiye türü dinî mersiyelerdir. Bu tür mersiyeler Kerbelâ hadisesi, dinî önderler, din âlimleri, imamların öldürülmesi ve Hz. Hüseyin'in şehadetiyle ilgili yazılan mersiyelerdir. Bu tür mersiyeler özellikle İnan'da Şia mezhebinin yayılmasıyla Fars edebiyatında geniş ölçüde ele alınmıştır. Bu türün ilk örneklerinden birisi hicri altıncı yüz yıllın ilk yarısında şair Kavâmî-i Râzî tarafından yazılmıştır. Mirza Abdülcelîl, Hâcû-yı Kirmânî ve Selmân-i Sâvecî gibi şairler Hz. Hüseyin'in şehadetiyle ilgili dille getirmişlerdir. Kerbelâ'daki Şia imamlarının şehadeti hakkında ilk kitap yazan kişi Mollâ Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'dir. Kitabın adı Ravzatü'l-Şühedâ'dır. Safevîler'den itibaren şairlerin birçoğu dinî mersiye yazmıştır. Hicri dokuzuncu yüzyılda Kerbelâ hadisesi ve imam menkıbeleri hakkında şiir yazan şairler şunlardır: Kemâl Gıyâseddîn-i Şîrâzî, Bâbâ Sevdâi-i Ebîverdi, Tâceddîn Hasan Tûnî-i Sebzevârî, İbn Hüsâm-i Kehistânî, Hâce Evhad-i Sebzevârî, Lütfullâh-i Nişâbüri ve Kâtibî-i Terşîzî. En meşhur dinî mersiye Safevî hümdarı I. Tahmâsb devrinde on iki bent halinde Muhteşem-i Kâşânî'nin Hz. Hüseyin ve arkadaşları hakkında yazdığı terkihibenddir. Bu meşhur mersiye birçok şair tarafından taklit edilmiştir. Hicri on üçüncü yüzyıl başları şairi Hâc Süleymân Sabâhî Bîdglî-i Kâşânî, Hz. Hüseyin ve arkadaşları için Muhteşem'i örnek alıp bir terkihibend yazmıştır. Mirzâ Kûçek lakaplı Mirzâ Muhammed

Şefî' ve Visâl-i Şîrâzî, Hz. Hasan için birer terkihibend yazmışlardır. Surûş-i İsfahânî, Muhtşem'i taklit ederek 60 bentten oluşan bir terkihibend kaleme almış ve dinî şiirlerini Şemsü'l-Menâkıb adındaki bir mecmuada toplamıştır. Mîrzâ Mahmûd Hân Meliku's-şuarâ, Hz. Hüseyin hakkında fasih, kederli ve on dört bentten oluşan bir terkihibend yazmıştır. Mîrzâ Nûrullâh İmân-i Sâsânî, Mîrzâ Muhammed Takî Neyyir, Hüseyin Pejmân Bahtiyârî, Melikü's-şuarâ Bahâr, Emîrî Fîrûz-i Kûhî, Muhammed Hüseyin Şehriyâr, İkbâl-i Lâhorî, Celâleddîn Humâî, Alî İnsânî ve Müşfik-i Kâşânî gibi şairler de üçüncü imam hakkında dinî mersiyele yazmışlardır. (Selçuk, 2013:15-19; Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18)

Sel, veba ve deprem gibi afetlerle toplu katliamlar dolayısıyla mersiyele yazılmıştır. Kemâleddîn-i İsfahânî'nin Moğollar'ın İsfahân halkını kılıçtan geçirmesini anlatan şiiri ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin Moğol istilası nedeniyle Bağdat'ın düşüşü ve Abbâsî halifesinin öldürülmesi üzerine yazdığı şiirler, Katrân-i Tebrîzî'nin Tebrîz'de meydana gelen depremi anlattığı şiiri, Evhadüddîn-i Enverî'nin Horasan depremini anlattığı şiiri, Hâkânî-i Şîrvânî'nin h.569 yılında kaleme aldığı Medâin şehrinin harap olması şiiri, Selmân-i Sâvecî'nin Azerbaycan ve Kuzey İran şehirlerindeki kıtlığı anlattığı kıtaları bu tür mersiyelelere örnektir. (Asîl, 1381:1242-43; Yazıcı, 2004:217-18)

Ferruhî-i Sîstânî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

چه فتاده است که امسال دگرگون شده کار	شهر غزنین نه همان است که من دیدم پار
نوحه و بانگ و خروشی که کند روح، فکار	خانه‌ها بینم پر نوحه و پر بانگ و خروش
همه پر جوش و همه جوشش از خیل سوار	کوی‌ها بینم پر شورش و سر تا سر کوی

Gazne şehri geçen yıl gördüğüm gibi değil. Bu yıl ne oldu da bu kadar değişti.

Evleri ağıt, feryat ve çığlık dolu görüyorum. Bu ağıt, feryat ve çığlık ruhu düşünmeye sevk ediyor.

Sokakları ızdırapla dolu görüyorum. Sokaklar baştanbaşa çığlık dolu, bütün çığlık ve bütün feryat yılık atındandır. (Ferruhî-i Sîstânî, 1335:90,92)

Firdevsî-i Tûsî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

نه نیکو بود گر بیازم به گنج	مرا سال بگذشت بر شصت و پنج
بیندیشم از مرگ فرزند خویش	مگر بهره برگیرم از پند خویش
ز دردش منم چون تن بی‌روان	مرا بود نوبت، برفت آن جوان

Artık yaşım altmış beşi geçti. Hazine (Şâhnâme) ile nazlanmam iyi değildir.

Eğer öğüdümden nasıpleneceksem, oğlumun ölümünü düşünmeliyim.

Sıra bendeydi ama o genç gitti. Derdinden ruhsuz ten gibiyim. (Firdevsî, 387)

Hâfız-i Şîrâzî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

طایر قدسم و از دام جهان برخیزم	مژده وصل تو کو کز سیر جهان برخیزم
از سر خواجگی کون و مکان برخیزم	به ولای تو که گر بنده خویشم خوانی
پیشتر زان که چو گردی ز میان برخیزم	یا رب از ابر هدایت برسان بارانی

Vuslat müjden nerede, cihandan vazgeçeyim. Kutsi kuşum, dünya damından kalkayım.

Beni kulun olarak kabul edersen dostluğuna ant olsun, bütün varlığın efendiliğinden vazgeçerim.

Ya rab! Ben toz gibi ortadan kalkmadan önce hidayet bulutundan bir yağmur yağdır. (Hâfız, 1341:142)

Sa'dî-i Şîrâzî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

هر دم از عمر می‌رود نفسی   چون نگه می‌کنم نماند بسی
ای که پنجاه رفت و در خوابی   مگر این پنج روز دریابی
خجل آن کس که رفت و کار نساخت   کوس رحلت زدند و بار نساخت

Her dem ömürden bir nefes tükeniyor. Bakınca çok kalmadığını görüyorum.

Ey elliyi devirip hala uykuda olan kişi, sanki bir daha bu elli günü bulabilecek misin?

Gidip bir iş yapmayan kimseye yazıklar olsun, göç davulunu çaldılar ama henüz yükünü hazırlamadı.
(Veżînpûr, 1374:24)

Muhteşem-i Kâşânî'nin mersiyesinden birkaç beyit:

باز این چه شورش است که در خلق عالم است   باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است
باز این چه رستخیز عظیم است در زمین   بی نفع صور خاسته تا عرش اعظم است
این صبح تیره باز دمید از کجا کزو   کار جهان و خلق جهان جمله در هم است

Yine âlem halkından yükselen bu feryat nedir? Yine bu ağıt, bu yas, bu matem nedir?

Yine yerdeki bu azim mahşer nedir. Sura üflenmeden arşa kadar kalkmış.

Yine bu karanlık sabah nereden doğdu. Ondan dünya işleri ve dünyadaki insanların hepsi perişandır.
(Muhteşem-i Kâşânî, 1348:280)

Fürûğ Ferruhzâd'ın mersiyesinden birkaç beyit:

آن روزها هر سایه‌ای رازی داشت   هر جعبه سر بسته گنجی را نهان می‌کرد
هر گوشه‌ی صندوق خانه در سکوت ظهر   گویوی جهانی بود
هر کس ز تاریکی نمی‌ترسید   در چشم‌هایم قهرمانی بود

O günlerde her bir gölgenin bir sırrı vardı. Her kapalı kutu bir hazine saklıyordu.

Sandık odasının her bir köşesi zahiri sükûttaydı. Sanki evrenseldi.

Herkes karanlıktan korkmuyordu. Gözlerimde bir kahraman vardı. (Şemîsâ, 1385:367)

Mevlânâ'nın mersiyesinden birkaç beyit:

روز عاشورا همه اهل حلب   باب انطاکیه اندر تا به شب
گرد آید مرد و زن جمعی عظیم   ماتم آن خاندان دارد مقیم
ناله و نوحه کنند اندر بکا   شیعه عاشورا برای کربلا

Aşure günü geceye kadar bütün Halepliler Antakya kapısına gelirlerdi.

Kadın, erkek büyük bir kalabalık toplanır, ehli beytin yasını tutarlardı.

Bağırıp feryat ederlerdi, Şîa ve Kerbela vakası için yas tutarlardı.

Fars Edebiyatında ilk mersiye yazarlar Sâ mânî dönemi şairleri olan Rûdekî, Rebîncenî ve 'Ammâre-i Mervezî'dir.

Rûdekî: Acem şâirlerin öncüsü, şâirlerin sultanı ve Fars şiirinin babası gibi adlarla anılmıştır. Semerkant'ın Rûdek kasabasının Bennüc kariyesinde dünyaya gelmiştir. Hicri üçüncü yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilmektedir. Mahlası için iki rivayet mevcuttur. Bir rivayete göre Rûd adındaki müzik aletini çaldığı için, diğer rivayet ise Semerkant'ın Rûdek kasabasında doğmasından dolayı Rûdekî olarak anılmıştır. Sâ mânî Emîri Nasr b. Ahmed'in ilgisini çeken Rûdekî, onun sarayında

yer bulup, çeşitli ödül ve bağışlar sayesinde büyük bir servette sahip olmuş ve saraydaki şairler tarafından kıskanılan üstün bir makam elde etmiştir. Avfi ve Mollâ Câmî'ye göre Rûdekî doğuştan kör doğmuş ancak Rûdekî hakkında bilgi veren Sem'ânî, Nizâmî-i Arûzî ve Târîh-i Sîstân yazarı onun kör olduğu ile ilgili bir şey söylememişlerdir. Sâ mânî devletinin başkenti Buhara'da görkemli bir hayat süren Rûdekî ömrünün son dönemlerinde çok büyük sıkıntılar çekmiş ve fakir düşmüştür. Moğol saldırıları ve çeşitli nedenlerden dolayı Rûdekî'nin şiirlerinden sadece 1047 beyit günümüze ulaşmıştır. Unsurî, Firdevsî, Mollâ Câmî, Nasır-i Hüsrev, Nizâmî-i Arûzî, Kısâ-i-yi Mervezî, Mu'ammerî-i Gorgânî gibi şairler Rûdekî'ye övgüde bulunmuşlardır. (Nefisî, 1336: 14-411; Öztürk, 2008:185-186; Şâfî, 1380: 25-31; Hânlerî, 1347: 238; Devletşâh, 1337:36-39; Hidâyet, 1339:681-688; Avfi, 1361: 6-8; Safâ, 1338:371-389)

Rûdekî, Sâ mânî emiri İsmail b. Ahmed veya Ahmed b. İsmâîl'in ölümü nedeniyle bir mersiye yazmıştır:

<p>وندر نهان سرشک همی باری ترسم ز بخت انده و دشواری بود آن که بود، خیره چه غمداری؟ گیتیست، کی پذیرد همواری زاری مکن، که نشنود او زاری کی رفته را به زاری باز آری؟ گر تو به هر بهانه بیازاری بر هر که تو دل بر او بگماری بگرفت ماه و گشت جهان تاری بر خویشتن ظفر ندهی باری آن به که می بیاری و بگساری فضل و بزرگمردی و سالاری</p>	<p>ای آن که غمگنی و سزاواری از بهر آن کجا ببرم نامش رفت آن که رفت و آمد آنک آمد هموار کرد خواهی گیتی را؟ مستی مکن، که ننگرد او مستی شو، تا قیامت آید، زاری کن آزار بیش بینی زین گردون گویی گماشتهست بلایی او ابری پدید نی و کسوفی نی فرمان کنی و یا نکنی، ترسم تا بشکنی سپاه غمان بر دل اندر بلای سخت پدید آید</p>
--	--

1. Ey kederli ve bu gama layık ve münasip olan kimse! Gizlice gözyaşı döküyorsun,
2. Eğer adımı zikretsem şiddetli bir sıkıntı ve elem seni saracak diye korkuyorum.
3. Gitmesi gereken kimse gitti, yapılması gereken yapıldı. Olması gereken şey oldu. Niçin beyhude kederleniyorsun?
4. Dünyayı kendine ebedi ve daimi mi yapmak istiyor musun? Dünya bu! Kim ebedi ve daimi olacak?
5. Şikâyet etme çünkü dikkate almıyor. Ağlayıp inleme çünkü duymuyor.
6. Git kıyamet kopuncaya kadar ağla. Olmuş bir olayı kim ağlayıp inleyerek eski haline döndürebilir?
7. Eğer her bahane ve sıkıntı nedeniyle incinir ve kırılırsan, bu dünyada daha fazla eziyet çekeceksin.
8. Gönül bağladığın herkesin başına muhtemelen dünya bir bela getirecek.
9. Bir bulut bile aşikâr değil, güneş tutulması meydana gelmemiş ama ay ve dünya karanlığa bürünmüş.
10. İster dinle ister dinleme. Kendine mukayyet olamayacağından korkuyorum.
11. Gam ordusunu yenmen için en iyi şey, şarap getirip içmendir.
12. Kederli bir olayda üstünlük, azamet, sürur ve padişahlık belli olur. (Rûdekî-i Semerkandî, 1376:111-12)

Rûdekî vefat eden şair Ebû'l-Hasan Murâdî için on iki beyitlik bir mersiye yazmıştır. Mûrâdî Sâ mânîlerden Nasr b. Ahmed ve şair Rûdekî'nin muasır olup Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Sadece iki beyti günümüze ulaşmıştır.

<p>مرگ چنان خواجه نه کاریست خرد کالبد تیره به مادر سپرد زنده کنون شد که تو گویی: بمرد آب نبد او، که به سرما فسرد دانه نبود او، که زمینش فشرد کاو دو جهان را به جوی می شمرد جان و خرد سوی سماوات برد مصقله‌ای کرد و به جانان سپرد بر سر خم رفت و جدا شد ز درد مروزی و رازی و رومی و کرد اطلس کی باشد همتای برد؟ نام تو از دفتر گفتن سترد</p>	<p>مرد مرادی، نه همانا که مرد جان گرامی به پدر باز داد آن ملک با ملکی رفت باز گاه نبد او، که به بادی پرید شانه نبود او، که به مویی شکست گنج زری بود در این خاکدان قالب خاکی سوی خاکی فکند جان دوم را، که ندانند خلق صاف بد آمیخته با درد می در سفر افتند به هم، ای عزیز خانه خود باز رود هر یکی خامش کن چون نقطه، ایرا ملک</p>
---	--

1. Murâdî öldü ama aslında tam ölmedi. Onun gibi birisinin ölümü küçük bir iş değildir.
2. Murâdî'nin ruhu gökyüzüne ulaştı. Vücudu toprağa verildi.
3. Melekler âlemiyle ruhu irtibat halindeydi ve o âleme gitti. Sen onu ölü tasavvur ediyorsun ama aslında o yaşıyor.
4. Murâdî rüzgârda uçuşan saman değildi. Soğukta donan ve buz tutan su da değildi.
5. Murâdî bir saç tanesiyle kırılan tarak değildi. Zeminin sakladığı bir dane de değildi.
6. Murâdî bu dünyada altından bir hazineydi. Her iki dünya onun için değersiz ve önemsizdi.
7. Murâdî topraktan yaratılan vücudunu, dünyanın toprak renkli âlemine attı. Ruh ve düşüncesini semaya götürdü.
8. Murâdî insanların tanımadığı ruhu cilalayıp nurlandırdı ve Allah'a teslim etti.
9. Onun ruhu tortuya karışan şarap gibiydi. Ruhü dünya küpünden göğe yükselip toprak olan vücuttan ayrıldı.
10. Her seyahate farklı şehir, ilke ve çeşitli taifelerden insanlar birbiriyle birlikte olur.
11. Seyahatten döndüklerinde herkes kendi evine gider. Ancak ipek kumaşı nasıl kıymetli Yemen kumaşıyla aynı fiyatta olabilir?
12. Ey Rudeki sus! Kendi haline bak, çünkü en kısa zamanda Allah, senin adını da şiir ve şairlik defterinden silecek. (Rûdekî-i Semerkandî, 1376:76)

Şehîd-i Belhî Arapça ve Farsça söyleyen Sâ mânî dönemi filozof ve şairlerindedir. Üstatlıkta Rûdekî'ye denk sayılan Şehîd Fars edebiyatında ilk defa mülemma yazan şairdir. Menûçihri-i Dâmgânî, Rûdekî, Ferruhî-i Sistânî, Fesâî, Dakîkî, Hâkânî, Edîb Sâbir ve Sûzenî gibi ünlü şairler kendisine övgüde bulunmuşlardır. Günümüzde tezkire, sözlük ve cönklerden bize ulaşan rubâî, kaside, gazel, kıta ve mesnevilerinin beyit sayısı yaklaşık 102'dir. Fars edebiyatında ilk olgun rubâî yazan şairlerden biridir. H.325 yılında vefat etmiş ve şair Rûdekî onun ölümü üzerine altı beyitlik bir mersiye yazmıştır. (Safâ, 1338:389-393)

کاروان شهید رفت از پیش وآن ما رفته گیر و می‌اندیش

از شمار دو چشم یک تن کم
توشه جان خویش ازو برپای
آن چه با رنج یافتیش و به ذل
خویش بیگانه گردد از پی سود
گرگ را کی رسد ملامت شاة
وز شمار خرد هزاران بیش
پیش کایدت مرگ پای آگیش
تو به آسانی از گزافه مدیش
خواهی آن روز؟ مزد کمتر دیش
باز را کی رسد نهیب شخیش

1-Şehid Belhi'nin cenazesini uğurlayan grup önümüzden geçti. Ancak sen onu ölmüş tasavvur etme, ruh ve canımızı ölmüş tasavvur et.

2-Zahiren sayıca bir kişi azaldı. Ancak bilgelik ve zekâ bakımında sanki binlerce bilgili ve zeki kimse vefat etti.

3-Ölüm ayağına dolanıp seni bulmadan önce can azığımı ve hayat yiyeceğini ölüm pençesinde kurtar.

4-Sıkıntı ve zorlukla elde ettiğin şeyi rahat ve beyhude bir şekilde kaybetme.

5-Hıslım ve akrabaların para nedeniyle yabancılar gibi senden yüz çevirdiğini günü görmek istiyorsan, onlara az para ver.

6-Kurt asla aslan gibi sağlam ve kuvvetli olamaz. Serçenin korku ve telaşı asla doğana erişemez. (Rûdeki-i Semerkandî, 1376:94)

'Ammâre-i Mervezî: Asıl adı Ebû Mansûr 'Ammâre b. Muhammed Mervezî'dir. Kendisi Sâ mânîlerin sonu ile Gaznelilerin başında yaşayan şairlerdendir. Güzel ve ilgi çekici şiirler yazan 'Ammâre'nin şiirleri Enverî zamanında örnek alınmıştır. Şiirlerinde Gazneli Mahmûd'a övgüde bulunmuş ve h.395 yılında vefat etmiştir. Yüz küsur beyti günümüze ulaşmıştır. Sâ mânîlerin, el-Muntasır lakabıyla şöhret bulan son şehzade Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Nûh b. Mansûrûn h.395 yılında öldürülmesi üzerine bir mersiye söylemiştir: (Hidâyet, 1339:888; Avfi, 1361:24; Safâ, 1338:452)

از خون او چو روی زمین لعل فام شد
تیغش بخواست خورد همی خون مرگ را
روی وفا سیه شد و چهر امید زرد
مرگ از نهیب خویش مر آن شاه را بخورد

Onun kanıyla yeryüzü yakut gibi olunca, vefanın yüzü karardı ve ümidin çehresi sarardı.

Onun oku ölümün kanını içmek istiyordu ama ölüm kendi korkusundan o şahı öldürdü.

Rebîncenî: Asıl adı Ebû'l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebencenî'dir. Sâ mânî dönemi şairlerindedir. Hicri dördüncü asırda yaşamıştır. Doksan küsur beyti günümüze ulaşmıştır. Ferruhî ve Menûçihri gibi şairler kendisini methetmişlerdir. H.331 yılında vefat eden Nasr b. Ahmed'in ölümü ve Nuh b. Nasr'ın tahta çıkışı için yazdığı mersiye, taziye ve tebrik tarzındaki kasidesi meşhurdur çünkü bu şiir mersiye ve kutlamayı bir arada işleyen ilk Farsça eserlerdendir: (Avfi, 1361:9-10; Safâ, 1338:395-96, Hidâyet, 1339:945-46)

پادشاهی گذشت خوب نژاد
ز آن گذشته ز میانیان غمگین
بنگر اکنون به چشم عقل و بگو
گر چراغی ز پیش ما برداشت
ور زحل نحس خویش پیدا کرد
پادشاهی نشست فرخ زاد
زین نشسته جهانیان دلشاد
هرچه بر ما ز ایزد آمد داد
باز شمعی به جای او بنهاد
مشتری نیز داد خویش بداد

Soylu bir padişah öldü, uğurlu bir padişah onun yerine geçti.

Ölen padişah nedeniyle herkes kederli, yerine geçen padişaktan dolayı herkes mutlu.

Şimdi akıl gözüyle bak ve söyle Allah'tan bize ne geldiyse aynı adalettir.

Eğer bizim önümüzden bir lamba aldıysa da onun yerine tekrar bir mum koydu.

Satürn uğursuzluğuyla gelmesine rağmen Jüpiter de adaletiyle geldi.

Sonuç

Fars edebiyatındaki mersiyeleri resmî, şahsî-ailevî ve dinî olarak gruplandırmak mümkündür. Ayrıca sel, veba ve deprem gibi afetler nedeniyle yazılan mersiyeler de bulunmaktadır. Hükümdarlar, vezirler ve devletin ileri gelenleri için yazılan resmî mersiyelerde resmî atmosferin gereği olarak şairler yapmacık bir tavır takınmıştır. Şahsî-ailevî mersiyelerde şairler gerçek duygularını ifade etmişlerdir. Dinî mersiyelerdeyse şairler şahsî-ailevî mersiyelerdeki kadar etkileyici olmasalar da yürek acılarını dinî duygularla ifade etmişlerdir. Fars edebiyatında mersiye türünde kendisinden şiir nakledilen ilk şair Rûdekî'dir. Rûdekî'den önceki şairlerin divanları günümüze ulaşmadığından mersiye söyleyip söylemediklerini bilmiyoruz. Rûdekî'den sonra mersiye yazan Ebû'l-Abbâs Fazl b. Abbâs Rebincenî ve Ebû Mansûr Ammâre-i Mervezî gibi şairlerin sınırlı sayıdaki beyitleri günümüze ulaşmıştır. Fars edebiyatında günümüze ulaşan ilk mersiyeleri Sâ mânî dönemi şairleri yazmışlardır. Sâ mânî şairleri mersiyelerinde dünya ve makamın geçiciliğini, feleğin acımasızlığını ve ölümden kurtuluşun mümkün olmadığını vurgulamışlardır. Fars edebiyatındaki büyük şairlerin neredeyse tamamı mersiye yazmıştır. İlk mersiyelerde mübalağa ve yapmacıklık azdır. Şairler sözlerini sarih ve açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Asîl, H. (1381). "Mersiye" *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî*, Nşr. Hasan Enûşe, Tahran.
- Avfî, M. (1361). *Tezkire-i Lübâbü'l-Elbâb*, Nşr. Edward Browne, C.2, Tahran.
- Devletşâh, A. B. (1337). *Tezkiretu's-su'arâ*, Nşr. Muhammed Abbâsî, Tahran.
- Dihhudâ, A. E. (1377). "Mersiye" *Lügâtnâme-i Dihhuda*, C.13, (s.20617), Tahran.
- Ferruhî-i Sîstânî, (1335). *Dîvân-i Eş'âr-i Ferruhî-i Sîstânî*, nşr. Debîr Seyâkî, İkbâl: Tahran.
- Fesâî, M. R. (1373). *Envâ-i Şi'r-i Fârsî*, Şîrâz.
- Firdevsî, *Şâhnâme-i Firdevsî*, Nşr. Dervîş Perverde, Çâphâne-i Berûhîm.
- Hâfız-i Şîrâzî, (1341). *Dîvân-i Hâfız*, Nşr. Hâşim Rızâ, İntişârât-i Kâve.
- Hânlerî, Z. (1347). *Ferheng-i Edebiyât-i Fârsî*, Tahran.
- Hidâyet, R. K. (1339). *Mecmu'u'l-fusahâ*, Nşr. Mezâher Musafâ, C.2, Tahran.
- Kâzî, N. (1373). "Murûrî Ber Mersiye ve Mersiye Perdâzî Der Edebiyât-i Fârsî," *Rûznâme-i Âferîniş, Se Şenbe*, 28 Tîrmâh, Tahran.
- Muhammedî, H. (1387). "Kohenterîn Mersiye Serâî Der Şi'r-i Pârsî," *Keyhân Ferhengî*, Tahran.
- Muhteşem-i Kâşânî, (1348). *Dîvân-i Eş'âr-i Muhteşem-i Kâşânî*, Nşr. Mihr Ali Gorgânî, Mahmudî.
- Nefisî, S. (1336). *Muhît-i Zindegî ve Ahvâl ve Eş'âr-i Rûdekî*, Tahran.
- Öztürk, M. (2008). "Rûdekî" *DİA*, C.35. (s.185-86), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Provençal, E. L. (1987). "Mersiye" *İslam Ansiklopedisi*, C.7, (s.772-73), İstanbul.
- Rûdekî-i Semerkandî, (1376). *Dîvân-i Rûdekî-i Semerkandî*, Nşr. Saîd-i Nefisî, Müessese-i Entesârât-i Nigâh, Tahran.
- Safâ, Z. (1338). *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân*, C.1, Tahran.
- Secâdî, Z. (1373). *Mersiye Serâî Der Edeb-i Fârsî*, *Keyhân Hevâî*, Çehârşenbe, Yekom-i Tîrmâh, (s.43-62), Tahran.
- Selçuk, E. (2013). "İran Edebiyatında Mersiye Türleri," *Doğu Araştırmaları*, (s.5-22), İstanbul.

Şâfiî, H. (1380). *Sad Şâ'ir*, Tahran.

Şânzerî, A. R. (1394). *Sebk-i Mersiyehâ-i Hâkânî, Fünûn-i Edebî*, (s.139-156), Tahran.

Şemîsâ, S. (1385). *Envâ'-i Edebî*, Mitrâ, Tahran.

Türk Dili ve Ansiklopedisi, (1986). "Mersiye" C.6, (s.272-73), İstanbul: Dergâh.

Vezînpûr, N. (1374). *Dâğ-i Neneg Ber Sîmâ-i Edeb-i Fârsî*, Muîn, Tahran.

Yazıcı, T. (2004). "Mersiye" *DİA*, C.29, (s. 217-18), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler**Nurgül ÖZCAN¹****APA:** Özcan, N. (2019). Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 263-273. DOI: 10.29000/rumelide.580571**Öz**

Rumelili Murtazâ Sükûti, Makedonya sınırları içindeki Köprülü kasabasında yaşamış Sa'dî tarikatına mensup sûfi bir şairdir. Şairin bilinen tek eseri olan divanı Berlin Devlet Kütüphanesi'ndedir. *Murtazâ Sükûti Divanı* dinî tasavvufî muhtevalı şiirlerden oluşmaktadır. Edebiyatımızda, değişik konularda yazılan 'elif-nâmeler'e rastlanmaktadır. Elif-nâmelerde farklı konular işlenmekle beraber genellikle dinî-tasavvufî temalar tercih edilmektedir. Elif-nâmeler mısra ya da beyit başlarında sırasıyla ya da ters olarak Arap harflerinin sıralanmasıyla oluşturulmaktadır. Klasik Türk Edebiyatı'nda gazel, mesnevi, murabba, muhammes vb. çeşitli nazım şekilleriyle yazılan elif-nâmelere rastlamak mümkündür. Akademik çevrelerde elif-nâmelerin şekil mi tür mü olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. *Sükûti Divanı*'nda yer alan iki elifnâme de düvâznâme türünde yazılmıştır. Alevi-Bektaşî edebiyatında yaygın olarak örnekleri görülen On İki İmam'ın özelliklerini konu edinen 'dûvâz-deh', 'dûvâz-imam' veya 'dûvâz-nâme' olarak adlandırılan bir şiir türü bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî kökenli şairlerin dışında da bu türde şiirler yazılmıştır. Dûvâz-nâmelere hem Türk Halk Edebiyatı'nda hem de Klasik Türk Edebiyatı'nda rastlamak mümkündür. *Murtazâ Sükûti Divanı*'nda toplam otuz altı adet düvâz-nâme bulunmaktadır. Sükûti, eserinde edebi türler içinde en fazla düvâz-nâme türüne yer vermiştir. Bu çalışmada, elif-nâme ve düvâz-nâme hakkında bilgi verilerek *Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı*'ndaki elif-nâmeler şekil ve muhteva açısından karşılaştırılarak, tahlil edilecektir.

Anahtar kelimeler: Elif-nâme, Dûvâz-nâme, Sükûti, Tasavvuf Şiiri, On İki İmam**Elif-nâmes in the Divan of Murtazâ Sükûti****Abstract**

Murtazâ Sükûti is a sufi poet who lived in the 19th century. Sükûti a member of Sâdi sect. He started his education in his village and continued in the city of Köprülü in Macedonia. Then he received Islamic mysticism education. He cited poems on subject of religion and Sufism. He received nickname "Sükûti". Poets have always produced original and esthetical works while forming their poetry. "elif-nâmes" written in various topics and in the forms inspired by the array of Arabic letters take place in both Divan and Folk Literatures. Religious and Sufi themes are usually included in elif-nâmes. It is still controversial that whether elif-nâmes are called a type or a form. Moreover, poems named as 'dûvâz-deh', 'dûvâz-imam' or 'dûvâz-nâme' which tell about twelve imams are commonly included in Alevî-Bektaşî literature. Divan of Sükûti has many poems warning and providing advice to the reader in terms of religion, Sufism, morals, and being a good person. In this study the poems in the divan of Sükûti written in the elif-nâme-dûvâznâme genre/style have been determined according to their form of poetry and the themes of these poems were analyzed.

1 Doç. Dr., nurgulozcan34@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5285-6554 [Makale kayıt tarihi: 16.03.2019-kabul tarihi:16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580571]

Keywords: Elif-nâme, Dîvâz-nâme, Sükûtî, tasavvuf poetry, Twelife İmam.

1. Murtazâ Sükûtî

Murtazâ Sükûtî, günümüzde Makedonya sınırları içinde bulunan Köprülü'de H.1241 (M.1825) yılında doğmuş, hayatının büyük bölümünü burada sürdürmüştür. H.1312 (M.1896) yılında yine Köprülü'de vefat etmiştir.

Tarihin derinliklerinden günümüze uzanan kültür merkezlerinden biri olan Makedonya'nın önde gelen ailelerinden birine mensup olan Sükûtî, tasavvuf kültürüne aşına bir çevrede yetişmiştir. Askerlik için gittiği Prizren'de Sa'diyye tarikatı mensuplarıyla tanışmış, zamanla bu tarikatta şeyhlik mertebesine kadar yükselmiştir. (Özdamar, 1997: 22) Şairin yetiştiği manevi-edebi muhit -bilhassa Köprülü şehri-Türk tasavvuf kültüründe müstesna bir yere sahiptir. "XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehirde kurulan büyük Halvetî Tekkesi, XX. yüzyılın sonlarına kadar aktif biçimde kullanılmıştır. Tepedelenli Ali Paşa burada Sa'diyye tarikatı adına 1800 yıllarında bir tekke kurmuştur." (Kiel, 2016: 82) Birçok tarikatın Makedonya'daki merkezi Köprülü'ye yakın bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu bölgede Nakşibendi, Halvetî, Rıfâî ve Bektaşîler'in tekkeleri bulunmaktadır. Tekke ve dergâhlar, faaliyet gösterdikleri çevrelerde manevi fonksiyonlarının yanı sıra Türk-İslam kültürünün gelişmesi ve yayılması adına birer eğitim merkezi olarak da ciddi görevler ifa etmekteydiler.

Gençliğinde Köprülü'de aldığı manevi temelin yanında Sa'diyye tarikatındaki seyr ü sülûkunu tamamlayan Murtazâ Sükûtî daha sonra Muhammed Harâbâtî Baba Hazretleri'nin dergâh-ı şerifinde vekâleten post-nişinlik yapmış, Sa'diyye tarikatında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Şair, H.1312 (M. 1896) yılında bu dergâhta vefat etmiştir ve yine buraya defnedilmiştir. Daha sonra Selânik demiryolunun dergâhın bulunduğu yere isabet etmesi dolayısıyla Murtazâ Sükûtî Baba'nın kabri İştîp kazasının Dorfullu köyüne nakledilmiştir.

"Sükûtî'nin bilinen tek eseri divanıdır. Eserin ash Almanya'da Berlin Staatsbibliothek'tedir. Divan, Kütüphanenin Türkçe El Yazmaları bölümünde (Türkische Handschriften) XIII/2, Nu.445-446, Ms.or.quart 1419 olarak kayıtlıdır. Eser 122 varak olup, rik'a hattıyla kaleme alınmıştır. Her sayfada on beş satır bulunmaktadır. Divanın başında ve sonunda kim tarafından istinsah edildiğine dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin istinsah tarihi divanın sonunda 21 Muharrem 1305 olarak kayıtlıdır."(Özcan,2011:23)

Şiirlerinin tamamını Türkçe kaleme alan Murtazâ Sükûtî, şiirlerinde sade bir dil, kolay anlaşılır bir üslup kullanmıştır. Sükûtî, divanındaki şiirlerinin çoğunu aruz ölçüsüyle kaleme almıştır. Şairin hece ölçüsüyle yazdığı şiirleri de vardır. Tasavvuf anlayışının yoğun olarak işlendiği *Sükûtî Divanı*'nda, ağırlıklı olarak; Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi gibi konular işlenmiştir. Zaman zaman rindâne şiirler de yazan Sükûtî, birçok şiirinde edebî derinliği ve estetiği yakalamıştır. Özellikle na't-ı şeriflerde ve Ehl-i Beyt sevgisinin işlendiği şiirlerde şairin daha coşkulu bir üslup kullandığı görülmektedir. Sükûtî'nin sanatında, her şair gibi yaşadığı coğrafyanın, hizmet ettiği tasavvuf yolunun ve içinde bulunduğu toplumun etkisi göze çarpmaktadır.

Sükûtî Divanı'nda toplam 470 manzume bulunmaktadır. Bu şiirlerin 464'ü aruz; 6'sı hece ölçüsüyle yazılmıştır. Divanda 392 gazel, 28 rubâî, 28 müfred, 13 murabbâ, 2 muhammes, 3 nazm bulunmaktadır.

Gazel	392
Rubâî	28
Müfred	28

Murabbâ	13
Muhammes	2
Nazm	3

Divandaki nazım türlerinin tablosu:

Düvâz-nâme	36
Na't	18
Mersiye	5
Medhiye	4
Elif-nâme	2
Ahvâl-i Enbiyâ	2
Vücûd-nâme	2
Ahvâl-i Zamâne	2
Besmele Şerhi	1
Pend-nâme	1
Ramazâniye	1

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Balkan coğrafyasındaki tasavvuf anlayışını yansıtan *Sükûti Divanı* edebi türler açısından oldukça zengindir. Divandaki edebi türlerin büyük bir kısmını 'düyâz-nâmeler' ve 'na't-ı şerifler' oluşturmaktadır. *Sükûti Divanı*'nda bulunan otuz altı düvâz-nâmenin iki tanesi aynı zamanda 'elif-nâme' formunda kaleme alınmıştır.

Bu çalışmamızda; *Sükûti Divanı*'nda tespit ettiğimiz iki elif-nâmenin şekil ve muhteva incelemesi yapılacaktır. Ele alacağımız elif-nâmelerde dikkatimizi çeken bir başka husus da her iki elif-nâmenin aynı zamanda düvâz-nâme türünde yazılmış olmasıdır. Düvâz-nâme; "Şiilerin, Alevî-Bektaşîlerin Ali soyundan gelen On İki İmam için söyledikleri nefeslere verilen addır. Sadece düvâz-deh de denir." (Artun,2014:167-168).

Bir tür olarak ilk düvâzların hangi şair-ozan tarafından söylendiği üzerinde çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Alevî-Bektaşî edebiyatında yaygın olarak yazılan ve bu inancın başta cemler olmak üzere birçok ritüelinde okunan düvâzların "Nesimî ve Sâdık Abdâl tarafından Şâh Hatayî'den daha önce yazıldığı tespit edilmiştir. Nesimî'nin divanındaki düvâzların XIV. yüzyıl sonları ile XV. yüzyılın başlarına tekabül ettiği görülmektedir. Nesimî, divanında düvâz geleneğine uygun olarak On İki İmam'ı sırasıyla zikretmektedir. Tür olarak düvâz-imamların en belirgin özelliği olan On İki İmam'ın sırasıyla zikredilmesi geleneğin başlangıcından itibaren bir form olduğu görülmektedir." (İyiyol,2013:232-233).

Düyâzlar ve düvâz-imamların; koşma, semai, gazel, murabba, müseddes, muhammes, terki-i bend, terci-i bend ve kaside nazım şekilleriyle yazıldığı görülür. Murtazâ *Sükûti Divanı*'nda 36 adet düvâz-nâme tespit edilmiştir. Bu sayı Rumeli'deki Sa'diyye tarikatında On İki İmam'a verilen değeri ve bu tarikatın Bektaşîlikle ilgisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2. Elif-nâme hakkında

Edebiyatımızda şairler, zaman zaman harflerin ve kelimelerin hususiyetlerinden yararlanarak şiirlerinde hem estetik açıdan hem de şekil açısından farklı söyleyişler kullanmışlardır. Özellikle harfler “ilm-i hurûf denilen ayrı bir ilmin de konusu olmuştur. Bu ilimde harfler; sayıları, noktalı veya noktasız oluşları, biçimleri, mensubiyetleri, simge ve şifre değerleri, çıkış yerleri (mahrec), sesli veya sessiz oluşları, barındırdıkları ilâhî hikmet ve sırlar gibi yönlerden incelemeye tâbi tutulmuştur.” (Tökel, 2003:63). Farklı şekillerdeki bu şiirler araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve bunlar üzerinde isimlendirmeler yapılmıştır.

Belagat ilmi içinde değerlendirilen şekil ile ilgili uygulamalar şairin tasarrufuyla edebi sanatsal bir ifadeye dönüşür.

“Bazen harflerin simgesel değerlerinden faydalanma bazen de harflerin yardımıyla kelime ve kavramlar oluşturma gayesi güden bu farklı denemeler, çizgi dışı olarak nitelendirilebileceğimiz uygulamalardır. Bu yüzden diğer edebî sanatlara göre edebiyatımızda örneklerine az rastlanan bu tür uygulamalar, belâgata dâhil edilen hünerler arasında gösterilmiştir. Edebiyatımızda; harflerin cinslerine, birleşme veya okunuş şekillerine dayalı bu tarz hünerlerden biri de muvâşşah olarak adlandırılan ve daha çok görseleliğe dayalı olan yöntemdir.” (Yekbaş, 2012:2649).

Elif-nâmelerin arketipi Zebur ve Yunan-Latin edebiyatına kadar götürülmektedir. (Memmedova, 2011:231) Türk edebiyatında elif-nâmeye ilk dikkat çeken araştırmacı Amil Çelebioğlu'dur. Harflerle ilgili yaptığı bir tasnifte elif-nâmelere yer veren Çelebioğlu, bu metinleri, divan ve halk edebiyatının ortak mahsullerinden kabul eder. Elif-nâmelerin dinî ve tasavvufî konular ağırlıklı olmak üzere her türden örnekleri olduğuna değinir (Çelebioğlu, 1998:605). Yakın zamanda yapılan çalışmalara göre Türk edebiyatında tespit edilen ilk elif-nâme örneği XI. yüzyılda Burkan muhitinde 24 dörtlük olarak ortaya konulmuş olan ve sahibi belli olmayan bir şiirdir (Kaya, 2007: 309).

Elif-nâme ile ilgili araştırmacıların tarifleri şu şekildedir :

“Arap alfabesinin ilk harfi olan ‘elif’ ile yazılmış küçük kitap risale, varak anlamlarına gelen ‘nâme’ sözünün birleşmesinden meydana gelmiş birleşik isim olup, divan, âşık ve dinî tasavvufî Türk edebiyatlarında kullanılan bir türdür. İstilahî manası itibarıyla de Osmanlı Türkçesindeki otuz üç harfin değişik konularda, değişik şekillerle, genellikle mısra başlarındaki harflerin alt alta alfabetik sıra ile beyitler halinde yazılarak devam etmesi neticesinde oluşan manzum eserlerdir (Güzel, 2006:634).

Nihat Öztoprak, edebiyatımızdaki elif-nâmeleri genel olarak incelemiş, bu inceleme sonunda elif-nâme türünü şöyle tanımlamıştır:

“Elif-nâme, mısra veya beyitlerin ilk harfleri alt alta getirildiğinde elif'ten ye'ye alfabetik bir şekilde sıralanan, ekseriyetle aruzun “fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün” kalıbıyla ya da 11'li hece ölçüsüyle nazm edilen, gazel, kaside, müseddes gibi farklı şekillerle yazılabilen daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiirlerdir.” (Öztoprak, 2006:136)
“Edebiyatımızda pek çok örneği bulunan elif-nâmeler, tertip hususiyetlerine göre beş gruba ayrılabilir: Birinci elif-nâme türü, mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin elif'ten ye'ye doğru alfabetik sırayla yazılması şeklinde oluşan düz elif-nâmelerdir. Bu türde, genelde ilk kelimedenden önce ilgili harf yazılır ve vezne dâhil edilir. Düz elif-nâmeler de kendi içinde mısra başları alfabetik olanlar, beyit ve dörtlük başları alfabetik olanlar, yalnızca mısra başında değil mısra içinde de harflerden biri ya da birkaçı yer alanlar, bir mısrasında baştaki harf ile başlayan en az iki veya daha fazla kelime kullanılanlar şeklinde gruplandırılabilir. İkinci elif-nâme türü, düz elif-nâmelerin aksine mısra veya beyit başlarının ye'den elif'e doğru sıralanmasıyla meydana gelen ters elif-nâmelerdir. Üçüncü elif-nâmeler, mısra veya beyit başları elif-ye-be-lâmelif... şeklinde baştan sona ve sondan başa doğru karışık sıralanan düz-ters elif-nâmelerdir. Dördüncü elif-nâmeler, kafiyeleri alfabetik dizilen ve mesnevî nazım şekliyle yazılmış elif-nâmelerdir. Beşinci ve

son elif-nâme türü ise eğitim amaçlı olarak ve bir halk oyunu şeklinde tertip edilmiş olan elif-nâmelerdir. Bu elif-nâmelerde mısra başlarındaki harfler, eliften ye'ye alfabetik olarak sıralanırken ilk kelime bir şehir, ikinci kelime bir sanatkar, üçüncü kelime ise o sanatkarın ortaya koyduğu eserin adıdır. Üstelik bu kelimelerin her biri, mısra başlarındaki harfle başlamak durumundadır." (Öztoprak 2007:818).

Bir başka tasnifte elif-nâmeler, "Şekil özellikleri bakımından mısra başında ve beyit halinde olanlar, mısra başında ve dörtlük halinde olanlar, mısra sonunda ve beyit halinde olanlar, mısra başında ve ortasında olanlar, destan tarzında yazılanlar şeklinde beş gruba ayrılmıştır. (Kaçar 1997: 310-313). Bu sınıflandırmaya "Ebcet harfleri sıralamasına göre yazılmış olanlar da eklenebilir. Söz konusu şiirler alfabedeki sıralamaya göre değil, ebcet harflerini oluşturan harf sırasına göre kurulmuştur." (Tökel 2010: 59-60).

Araştırmaçıların, elif-nâmenin tür mü şekil mi olduğu konusunda farklı görüşleri vardır. Abdurrahman Güzel, elif-nâmeyi tür olarak nitelerken Nihat Öztoprak şekil olduğu yönünde tespitlerde bulunmuşlardır. İsmet Çetin bu farklılığın sebebi olarak elif-nâmenin gazel, koşma, destan, divanî gibi hem şekil hem de tür özelliği gösteren şiirlerde uygulanmasını işaret eder (Çetin 1992: 40).

Yapılan gruplandırmalarda ve tanımlarda elif-nâmelerde muhtevadan çok şeklin ön plana çıktığı görülür. Alfabetik sıraya göre sıralama kuralı, şairi harfe göre kelime seçmeye sevk eder. İster mısranın ya da beyitin başında, ister ortasında, isterse sonunda olsun seçilen kelime mısranın genelinde kullanılacak kelimeleri, dolayısıyla cümleyi etkiler. Şair seçtiği kelimeyle anlamlı bir bütün oluşturacak kelimeler seçmek zorundadır. Böylece şekil kaygısı şiire anlam veren yapıyı yani şiirin dokusunu etkilemiş olur (Güvenç,2013:1005-1006).

Elif-nâmeler hem halk edebiyatı hem de klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından tercih edilmiştir. Halk edebiyatında Dertli, Ruhsatî, Noksanî, Âşık Şenlik, Reyhânî, Âşık Zülalî, Seyranî, Kul Himmet, Âşık Ömer, Kaygusuz Abdal, Sefil Ali, Zahmî, Âşık Kenzi, Nihanî, Türabî, Ruhsatî'nin; klasik Türk edebiyatında Âşık Paşa, Nesîmî, Hatâyî, Muhibbî, Fuzûlî, Mihrî Hatun gibi önemli şairlerin elifname kaleme almış olmaları, divan şiirinde elif-nâmelere olan rağbeti göstermektedir. (Taşkesenlioğlu, 2017: 161) Elifname'nin coğrafyası Anadolu ile sınırlı değildir. Türk dünyasında yazılmış birçok elif-nâme vardır (Öztürk, 2012: 175). Osmanlı ve doğu edebiyatlarında sıklıkla görülen elifnâmelere Orta Asya Türk edebiyatlarında da rastlanır (Gökçimen, 2010: 106). Son zamana kadar yapılan çalışmalarda elif-nâmelerin tamamı manzum iken Kaygusuz Abdal'a ait olduğu tespit edilen bir elif-nâmenin diğerlerinin tersine mensur olduğu görülmüştür (Özkan, 2012: 187).Kaygusuz'un elif-nâmesi bu konu ile ilgili tartışmalara yeni bir madde daha eklemiştir. Sonraki dönemlerde tespit edilecek yeni elif-nâme metinleri arasında acaba kaç mensur olarak karşımıza çıkacaktır. Bunu ancak zaman içinde ortaya çıkacak yeni metinler aydınlatacaktır.

3. Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler

3.a. Elif-nâme I

Murtazâ Sükûti Divanı'nın 2 no'lu şiiri olan birinci elif-nâme 'düz elif-nâme' olarak tertip edilmiştir. Şair, harflendirmeyi beyitlerin başında değil mısraların başında tercih etmiştir. Metin; Türk edebiyatında en çok tercih edilen vezinlerden *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Elif-nâmenin nazım şekli gazeldir. Gazelin beyit sayısı 15'tir.

Elif Allâh ism-i pâkiyle kelâmım ibtidâ
Be bize bürhân yeter nutk-ı Habîb-i Kibriyâ
Te teberrâ kıl Havâric kavmine her rûz u şeb
Se senâ et Murtazâ'ya cân u dilden tâlibâ
Cim cemâlin nûr-ı pâkinden bizi halk eyledi
Ha hayâtım sizden oldu yâ Hasan hulk-ı Rızâ
Hı haber verdi hakikat râhını tâliblere
Dal delîl oldu bize hem şâh Hüseyin-i Kerbelâ
Zel zelîl et nefsinî kibr ü nifâka düşmesin
Re riyâdan ictinâb et kılmasın Hak'dan cüdâ
Ze ziyâde kıl mahabbet Zeyne'l-Muhammed Bâkır'a
Sin sezâdır Ca'fer ile bunlara kıl iktidâ
Şın şarâb-ı kevseri Kâzım yedinden iç bugün
Sad safâ eyler derûnun ister isen zâhidâ
Dat dalâlet râhına verme gönül ey müddeî
Tı tarîk-i müstakîmde bul Alî Mûsâ Rızâ
Zı zuhûr etdi bulardan **küntü kenzin** mahzeni
Men arefden ders oku gel sırrına ol âşinâ
Ayn aşk ile yakîn ol Mustafâ'nın âline
Gayn gayre bakmayıp hiç kıl Takî'ye ilticâ
Fe ferâgat eyle ey dil mâsivâdan çek elin
Kaf karîb ol sen Nakî'ye bulmak istersen rehâ
Kef kerem-kânı Alî'nin nesli İmâm Askerî
Lam letâfet gösterir ol râh-ı aşkda sâlikâ
Mim Muhammed Mehdî'nin devrânına ol muntazır
Nun nihâyet buldu hüküm gelmege sâhib-livâ
Vav vücûdum mülkü içre zât-ı Hak etdi zuhûr
He hidâyet andan oldu bizlere her dâimâ
Lâmelif lâ demezem min külli eşyâ Hak'durur
Yâ yalanım yok Sükûtî gün gibi zâhir Hudâ

Elif-nâme, Türk edebiyatındaki klasik düvâz-nâme tertibine uygun kaleme alınmıştır. Elif harfi ile başlayan ilk mısradâ Sükûtî, gazeline Allah'ın pak ism-i şerifini anarak giriş yapar. İkinci mısradâ, 'Habîb-i Kibriyâ' sıfatıyla Hz. Peygamber'i yâd edilir:

Elif Allâh ism-i pâkiyle kelâmım ibtidâ
Be bize bürhân yeter nutk-ı Habîb-i Kibriyâ

İkinci beyitte Sükûtî, muhataplarını Hz. Ali'yi şehit eden Harici kavmine gece gündüz 'teberrâ' kılmaya davet eder. Alevi-Bektaşî kültüründe; "Âl-i Abâ'ya sevgi duymaya tevellâ, onlara karşı çıkanları sevmemeye de teberrâ denir"(Cebecioğlu,2009:173).

Te teberrâ kıl Havâric kavmine her rûz u şeb
Se senâ et Murtazâ'ya cân u dilden tâlibâ

Kronolojik olarak On iki İmam'ın isimleri şu şekildedir. Aşağıdaki isimlerin tamamı gazelde geçmiştir:

Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeyne'l-Âbidîn, İmam Bâkır, İmam Ca'fer, İmam Mûsâ-i Kâzım, İmam Rızâ, İmam Takî, İmam Nakî, İmam Askerî, İmam Mehdî.

Elif-nâmenin Zı harfi ile başlayan 9. beyitinde tasavvuf edebiyatımızda yaygın olarak kullanılan *Men aref* ve *Küntü kenz* hadislerine telmihte bulunulmuştur. İlk mısradaki *Küntü kenz* ifadesi "*Küntü kenz mahfiyyen fe-ahbebtü en u'rafe fe-halaktü'l-halka* hadisinden alınmuştır. Bu hadisin anlamı şöyledir: "*Ben gizli bir hazine idim, bilinip tanınmayı istedim ve bilinmek için mahlûkatı yarattım.*" Bu görüşe göre vücûd-ı mutlak olan Allah, aynı zamanda mutlak kemâl ve cemâle sahiptir. Mutlak güzellik ise, doğal olarak gizli kalmayıp görünmek, beğenilmek ve sevilme ister(Üstüner, 2007: 73).Sükûti'ye göre; *Küntü kenz* kudsi hadisinde gizli olan hazine yani yaratıcının sırları On İki İmam'da zuhur edip açığa çıkmıştır. Onlar, diğer insanlar içinde hususi bir yere sahiptir. Bu dünyada Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden deliller en güzel şekilde On İki İmam ile temsil edilir.

İkinci beyitte geçen, *men aref* ifadesi "*Men arefe nefsehü fekad arefe rabbuhü (kendini bilen Rabbini bilir)*" kudsi hadisinden iktibastır. Şaire göre; On İki İmam'da tecelli eden sırra ermenin şartı ise kişinin *men aref* ten ders okumasına yani nefsinin hakikatini bilmesine bağlıdır.

Şair, aşağıdaki beyte kadar imamları sırasıyla yazmış, harfleri de yine sırasıyla her mısranın başında tercih etmiştir. Ancak kudsi hadislerin geçtiği bu beyitte, sadece beytin başında bir harf tercih ederek hem harflerin tertibinde farklı bir tercihte bulunmuş hem de diğer beyitlerde olduğu gibi herhangi bir isim yâd etmemiştir

Zı zuhûr etdi bulardan **küntü kenzin** mahzeni
Men arefden ders oku gel sırrına ol âşinâ

3b. Elif-nâme II

Divandaki diğer elif-nâme eserdeki 3 nolu manzumedir ve birinci elif-nâmeden hemen sonra gelmektedir. Bu elif-nâmede de tercih edilen nazım şekliyiine gazeldir. Manzumenin beyit sayısı 16'dır. Metin; diğerinde olduğu gibi *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Bu elif-nâme 'düzters elif-nâme' olarak kaleme alınmıştır. Gazel, Türk edebiyatındaki klasik düvâz-nâme tertibine uygun kaleme alınmıştır.

Elif Allâh'a ederdim cân u dilden ilticâ
Ye yalanım levh-i dilden sür çıkarsın dâimâ
Be berâhîn-i kâti ile Hâlık-ı kevine odur
Lâmelif lâ demezem ben yok şerikin mutlakâ
Te teberrâ kılmışız biz âl-i Mervân kavmine
He hidâyet bulmaz anlar cins-i har ehl-i cefâ
Se senâlar etmişim ben âl-i evlâda bugün
Ve vücûdum mülki içre şulesi urmuş ziyâ
Cim cemâl-i Mustafâ'ya tâ ezelden âşıkam

Nun nikâbın açdı gördüm nûr ile dolmuş semâ
Hâ hayâtım Murtazâ'nın aşkıyla her rûz u şeb
Mim müzeyyen kıldı cismim hastegâna bir şifâ
Hı haberdâr olmuşuz biz Şâh Hasan esrârına
Lâ letâfet bulduk andan maden-i kenz-i hafâ
Dal delilim Şâh Hüseyin-i Kerbelâ'dır şübhesiz
Kef kerâmet-kâmı oldur mazhar-ı feyz-i Hudâ
Zel ziyâde kılmışım ben zât-ı pâkin hubbunu
Kaf karîbim tâ elestden hazret-i Zeyne'l-Abâ
Re risâlet cevheridir hazret-i Bâkır dahı
Fe fenâyâ ragbet etmez Hakk ile bulmuş bekâ
Ze ziyân ermez Cafer'den zâhidâ kıl inkiyâd
Gayn gayret-kânı oldur müşkülün eyler küşâ
Sin seherde zikrin etdim ol İmâm-ı Kâzım'ın
Ayn aşkı kalbim içre devr eder subh u mesâ
Şın şarâb-ı kevserinden bir kadeh nûş etmişim
Zı zuhûr etdi gönülde Şâh Alî Mûsâ Rızâ
Sad safâyım sâyesinde Şâh Takî'nin her dem
Tı tarîk-i müstakîmde bize oldu reh-nümâ
Dad dalâletden halâsım Şâh Nakî bürhân ile
 Askerî'ye tâbi oldum nesl-i şâh-ı enbiyâ
 Hâk-i pâ-y-i Mehdî'ye dervîş Sükûtî sür yüzün
 Bâb-ı lutfun hâdimi ol hâcetin eyle revâ

4. Elif-nâmelerin Karşılaştırılması

4.a. Harflerde Kullanılan Ortak Kelimeler

1. Elif-nâme	2. Elif-nâme
Elif: Allah	Elif: Allah
Be: Bürhan	Be: Berâhin
Te: Teberrâ	Te: Teberrâ
Se: Senâ	Se: Senâ
Cim: Cemâl	Cim: Cemâl-i Mustafâ
Ha: Hayât	Ha: Hayât
Hı: Haber	Hı: Haberdâr
Dal: Delîl	Dal: Delîl
Zel: Ziyâde	Zel: Ziyâde
Ze: Ziyân	Ze: Ziyâde
Şın: Şarâb-ı Kevser	Şın: Şarâb-ı Kevser
Sad: Safâ	Sad: Safâ

Dat: Dalâlet	Dat: Dalâlet
Tı: Tarık-i müstakim	Tı: Tarık-i müstakim
Zı: Zuhûr	Zı: Zuhûr
Ayn: Aşk	Ayn: Aşk
Gayn: Gayr	Gayn: Gayret
Kaf: Karîb	Kaf: Karîb
Lam: Letâfet	Lam: Letâfet
Vav: Vücûd	Vav: Vücûd
He: Hidâyet	He: Hidâyet
Lamelif: lâ demezem	Lamelif: lâ demezem
Ye: yalan	Ye: yalan

4.b. Harflerde kullanılan farklı kelimeler

Elif-nâme	2. Elif-nâme
Re: Riyâ	Re: Risâlet
Sin: Sezâ	Sin: Seher
Fe: Ferâgât	Fe: Fenâ
Kef: Kerem-kân	Kef: Kerâmet-kân
Mim: Müzeyyen	Mim: Muhammed
Nun: Nihâyet	Nun: Nikâb

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi şair, her iki elif-nâmede 24 harfte kullandığı kelimeleri birebir aynı tercih etmiştir. Şiirlerde, *Re*, *Sin*, *Fe*, *Kef*, *Mim* ve *Nun* harfleri ile başlayan mısralarda farklı kelimeler kullanmıştır. Bu verilere göre Sükûtî, elif-nâmelerinde On İki İmam'la ilgili kalıp ifadeler seçmiş, seçtiği tasavvufî kavramları beyitlerde benzer şekilde kullanmıştır.

4.c. Elif-nâmelerde On İki İmam'la ilgili sıfat ve benzetmeler

	Elif-nâme	Elif-nâme
Hız. Muhammed	Habîb-i Kibriyâ	Mustafâ
1. Hz. Ali	Murtazâ, hastegâna şifa	Sen senâ et Murtazâ'ya
2. Hz. Hasan	Hayat sebebi	Ma'den-i kenz-i hafâ
3. Hz. Hüseyin	Şah Hüseyin-i Kerbelâ, delil	Şah Hüseyin-i Kerbelâ, kerâmet-kânı, mazhar-ı feyz-i Hudâ
4. Zeyne'l-Âbidîn	Muhabbet kıl	Zeyne'l-Abâ, elestden beri ruha yakın olan
5. İmam Bâkır	Muhabbet kıl	Risâlet cevheri
6. İmam Ca'fer	Muhabbet kıl	Gayret kânı, müşkül-küşa
7. İmam M. Kâzım	Elinden Şarâb-ı Kevser nuş edilen	Aşkı kalp içre subh u mesa devr eden
8. İmam Rızâ	Tarık-i müstakimde bulunan	Şarab-ı kevserinden nuş edilen
9. İmam Takî	İltica kılınan	Tarık-i müstakimde reh-nümâ
10. İmam Nakî	Reha bulmak için yakîn olunan	Dalaletden halas eden

11. İmam Askerî	Keramet kânî	Nesl-i şah-ı enbiya
12. İmam Mehdî	Zaman beklenen	Hak-i payine yüz sürülen

Murtazâ Sükûtî'nin elif-nâmeleri , elif-nâme geleneğinde yaygın olarak kullanılan düvâz-nâme türünde kaleme alınmıştır. Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî'nin divanındaki '*Der Medh-i Hazret-i Şâh-ı Velâyet ve Sitâyîş-i E'imme-i İsnâ Aşer*' (Parlatır, 2014: 66-68) başlıklı mazume de elif-nâmenin tercih edildiği bir düvâz-nâmedir. Fuzûlî dışında Hatâyî (Özcan, 2015: 200-201), Kıbrıslı Kenzî (Batislam, 2018: 7-16) gibi pek çok şairin düvâz-nâme olarak yazılan elif-nâmeleri vardır. Sükûtî'nin elif-nâmeleri, hem düvâz-nâme hem de elif-nâmeler ile ilgili yapılan akademik çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Balkan coğrafyasında yetişen Şeyh Murtazâ Sükûtî, bu topraklarda küçümsenmeyecek bir kitle tarafından gören Sa'diyye tarikatının felsefesini şiirlerinde yansıtmış, bununla muhataplarını irşâd etmeyi amaçlamıştır. Balkan coğrafyasının tamamını etkileyen Alevî-Bektaşî kültürü, bu topraklarda gelişen her tarikat gibi Sa'diyye tarikatını da derinden etkilemiştir. *Sükûtî Divanı*'nda bu etkileşim ile ilgili sayısız örnek bulunmaktadır. Şair, divanında baştan sona Hz. Ali'ye, Ehl-i Beyt'e ve On İki İmam'a olan sevgisini veziz bir üslupla kaleme almıştır. Öyle ki; bu muhabbetin ifade edildiği şiirler diğer manzumelere göre daha başarılıdır. Alevî-Bektaşî bir şair Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini ne kadar işlemiş ise Şeyh Murtazâ Sükûtî de o kadar işlemiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız elif-nâme şeklinde yazılan iki şiirde de Murtazâ Sükûtî'nin Ehl-i Beyt sevgisi açıkça görülmektedir. Elif-nâmelerin On İki İmam'ı konu edinmesi Düvâz- imam türünde yazılması Ehl-i Beyt sevgisi bağlamında dikkate değer bir özelliktir.

Edebiyatımızda herkes tarafından tercih edilmeyen elif-nâme formunu kullanan Sükûtî, elif-nâme olarak kaleme aldığı düvâz-nâmelerinde okuyucunun dikkatini -başta Ehl-i Beyt olmak üzere- On İki İmam muhabbetine yönlendirmek istemiş olabilir.

Murtazâ Sükûtî Divanı'nda 36 adet düvâz-nâme tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre divanda, düvâz-nâme türü en fazla tercih edilen türdür. Bu sayı Rumeli'deki Sa'diyye tarikatında On İki İmam'a verilen değeri ve bu tarikatın Bektaşilikle ilgisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Murtazâ Sükûtî'nin, elif-nâme formunda ve düvâz-nâme türünde yazdığı bu şiirler, edebiyatımızda birçok şairimiz tarafından kaleme alınan düvâz-nâmeler ve hala üzerinde tartışılan elif-nâmeler hakkında yapılacak genel çalışmalara ışık tutacaktır.

Kaynakça

Artun, Erman (2014). Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Terimler-Motifler-Kavramlar, Karahan Kitabevi, Adana.

Batislam, Dilek (2018). "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri", Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, Lefkoşa, C.1,S.2,ss-7-16)

Cebecioğlu, Ethem (2009). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi, İstanbul.

Çelebioğlu, Amil (1998). Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (2006). Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, III. Baskı, Ankara.

Gökçimen, Ahmed (2010). "Türkmen Edebiyatında Elif-name", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum,S.43, ss.105-120.

- İyiyol, Fatih (2013). "Alevî Bektaşî Geleneğinde Dûvâzlar-Dûvâzimamlar" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6 S. 27,ss.228-250.
- Kaçar, Burhan, (1997). "Türk Edebiyatında Elif-Nâmeler",V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Seksiyon Bildirileri I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara ss. 307-316.
- Kaya, Doğan (2007). Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kiel, Machiel (2016). "Köprülü" İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C.Ek-2.
- MemmedovA, Elmira Memmedova (2011). "Türk Tasavvuf Şiirinde Elifnâme-Yaşnâmenin Senkretik Bir Örneği Üzerine", 21.Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Eko Avrasya Yayınları,Lefke KKTC, ss.231-243.
- Özcan, Hüseyin (2015). "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Dûvazdeh", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S.76,ss. 191-204.
- Özcan, Nurgül (2011). Murtazâ Sükûti Dîvânı, Kitapsal Yayın, İstanbul.
- Özdamar, Mustafa (1997). Şeyh Sükûti Murtazâ Baba, Özdamar Yayınları, İstanbul.
- Özkan, Ferudun Hakan (2012). "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 64, ss. 187.
- Öztoprak, Nihat (2006). "Bursalı Feyzi Efendi'nin Elif-nâmeleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXXV, ss. 135-167.
- Öztoprak, Nihat (2007). "Elif-nâmelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri" Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler-2, ss.817-830.
- Öztürk, Nuran (2012). "Elifnâme ve Nidâi'nin Elifnâmesi", Prof. Dr. Mine Mengi adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 ekim 2011), Bildiriler, Adana, ss.175.
- Parlatır, İsmail (2014). Fuzuli -Türkçe Divan, Akçağ Yayınları,Ankara
- Üstüner, Kaplan (2007). Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre), Birleşik Yayınları, Ankara.
- Taşkesenlioğlu, Lokman (2017). "Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî Ve Ömer Karîbî Elifnameleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S.58, Erzurum, 2017, ss. 161.
- Tökel, Dursun Ali (2010). Deneysel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri, Hece Yayınları, Ankara.
- Tökel, Dursun Ali (2003). Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği, Hece Yayınları, Ankara.
- Yekbaş, Hakan (2012). "Divan Şairinin Sessiz ve Gizli Anlatımı: Muvaşşah" *Turkish Studies Dergisi*, S.7/3,ss.2649-2700.

Lozan Mübadelesi'nin etkileri: Çatalca örneği¹**Serdar GÜRÇAY²****APA:** Gürçay, S. (2019). Lozan Mübadelesi'nin etkileri: Çatalca örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 274-284. DOI: 10.29000/rumelide.580578**Öz**

Göç, canlıların hayatta kalmak için gerçekleştirdikleri yegâne ortak faaliyetlerden biridir. İnsanlar da diğer canlılar gibi mevsimsel, ekonomik, güvenlik vb. gerekçelerle tarih boyunca çeşitli göçler yaşamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti de, fazlaca göç hadisesine tanıklık etmiş ülkelerden biridir. Türk ve Rumların zorunlu göçünü esas alan mübadele ise bahse konu göçlerden sadece biridir. I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra değişen dünya düzeni ve sınırlar neticesinde Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus değişimi gerekmektedir. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan *Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Buna Bağlı Protokol* ile Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumların Yunanistan'a ve Batı Trakya hâricinde kalan Türklerin Anadolu'ya gönderilmeleri karar altına alınmıştır. Bu çalışmada, İstanbul'un bir ilçesi olan Çatalca'da gerçekleştirilen saha çalışmasının verileri ışığında Büyük Mübadele'ye (1923-1925) şahitlik etmiş ya da müşahitlerin yakınları tarafından aktarılan, göç esnasında ve sonrasında yaşanan zorluklar ele alınacaktır. Çalışmanın amacı, hâlen hayatta olan veya onların akrabalarının konu hakkındaki yaşanmışlıklarını öğrenmek ve bu bilgileri Nüfus Mübadelesini yorumlarken kullanmaktır. Bu yönüyle mübadelenin demografik, sosyo-kültürel, siyasi/politik yönleri ortaya çıkarılmaktadır. Mübadele sürecinin baştan aşağı her iki taraf için de trajedi konusu olduğu gerçeği gözler önüne serilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çatalca, göç, Nüfus Mübadelesi, saha çalışması.**Lausanne exchange experiences: Case of Çatalca****Abstract**

Migration is one of the common activities that living beings perform to survive. Humans, like other creatures, have experienced various migrations throughout history, for seasonal, economic or security reasons. The population exchange between Turks and Greeks was one of the significant examples. After the end of World War I, population exchange was necessary between Greece and Turkey, as a result of changing world order and borders. As a result, in 30th of January 1923, *Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Population* have been signed and there has been a population exchange between Turks in Greece and Greek Cypriots in the Turkish borders. In this study, the data of the field study conducted in Çatalca, a district of Istanbul, was used. The aim of the study is to learn the experiences of the survivors or their relatives and to use this information in interpreting the population exchange. In this respect, demographic, socio-cultural, political / political aspects of the exchange are revealed. The fact that the exchange process is a matter of tragedy for both sides is revealed.

1 Bu çalışma, Serdar Gürçay'ın "İstanbul'un Çatalca İlçesi Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), serdargurcay@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1412-7910 [Makale kayıt tarihi: 05.04.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580578]

Keywords: Çatalca, migration, Lausanne Exchange, field study.

“Müft mesken sanur cihanı kişi
Nakd-i ömrün verir kira yerine”
Bursalı Abdi Çelebi

Giriş

İnsanlık var olduğundan bu yana güvenlik ve hayatın idamesi için “göç” temel unsurlardan biri olmuştur. “*Kültür-öncesi ilk insan, et yiyen bir gezgin hayvandır; göçebe, duyumları keskin ve meraklı, yerleşmemiş ve düşman doğanın öğeleriyle dövüş halinde bir av hayvanı. Tarımın ortaya çıkmasıyla köklü bir değişiklik olur. İnsan köylüye döner, toprakta yerleşmiş ve kök salmış bir bitki olur; köylü ruhu doğada ve kırdaki bir ruh keşfeder*” (Sorokin, 2008: 126).

Göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanır (TDK, 1988: 556). *Kent Terimleri Sözlüğü*'nde ise; “*genellikle ikamet etmek amacıyla bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi olarak tanımlanır*” (Keleş, 1998: 58). Göçle ilgili olarak yapılan tüm tanımlar genel olarak yer değiştirmeye dayalı bir sosyal değişime odaklanmakta ve bu değişimi tarihî bir süreç olarak ele almaktadır (Sepetçioğlu, 2014: 50). Bu süreçler ele alınacak olursa; ekonomik, politik, ulaşım, sosyo-politik nedenler, statü kaygısı, toplumsal cinsiyeti kapsayan nedenlerin göç kararını etkileyen temel karar alma dinamiklerinden olduğu söylenebilir.

Sosyolojik anlamda göç, sadece mekânsal bir hareketlilik değildir, o aynı zamanda toplumsal bir hareketliliklerdir. Göç; amacı, süresi, tetikleyen etmenler, yasal statüsü, yerleşim yeri ve göç edenin özelliği açısından sınıflamalara tabii tutulmaktadır. Toplum bilimi çalışmalarında *Göç Sistemleri* kuramı, *Dünya Sistemi (Merkez-Çevre) Göç* kuramı, *Göçmen İlişkiler Ağı (Network)* kuramı gibi pek çok sosyoloji perspektifinde kuram mevcuttur. İnsanlar daha yüksek yaşam standartlarına erişmek için buldukları yerleri terk ederler ve yeni mekânlarında daha yüksek bir toplumsal konuma ulaşmak için çaba sarf ederler. “*Göç motifleri değişse de bu amaç çoğu zaman ortaktır. Bazen eğitim, bazen iş, bazen de her iki amaçla yerini terk eden kişiler, yeni mekânlarında daha iyi bir yaşam tarzını hayal ederler*” (Canatan, 2013: 318). Kavram; “*kişilerin yaşamakta olduğu topraklardan, alıştıkları sosyal yapılarından, hâlihazırda sahip oldukları ekonomik imkânlardan kısacası toplumsal yaşamın birçok unsurundan uzaklaşarak veya uzaklaştırılarak yeni yaşam alanlarına kapı açması olarak ifade edilebilmektedir*” (Toros, 2008: 9). Dolayısıyla göçle birlikte insanların yaşamında meydana gelen değişiklikler ve güncellemeler ister istemez yeni sorunlarla karşılaşılmasına sebep olmuştur. Başta mal varlıkları sorunu olmak üzere gidilen yerde karşılaşılan muamele ve adaptasyon sorunları, yüzleşmek zorunda kalınan problemlerin sadece birkaçıdır.

Göçler; ortaya çıkış nedenlerine, göçün popülasyonuna, mekânlarına bağlı olarak çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. “*İç ve dış göçler, münferit göçler, kitlesel göçler, ticarî göçler, serbest göçler ve zorunlu göçler (mübadele)*” belli başlı göç adlandırmalarındandır. Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden kimse, aile veya topluluğa ise *göçmen (emigrant)* denilmektedir. *Mübadil* ise göçmenlerin sadece bir bölümüne verilen adlandırmadır.

Zorunlu göç kategorisinde var olan *mübadele* kavramı, Arapça kökenli “bedel” kelimesinden türetilerek “*değiş tokuş, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi, ulemanın kadılık ve medrese değiştirmeleri*” anlamlarına gelmektedir. Mübadelenin en genel tanımı şu şekilde yapılabilir: “*İki ya da daha çok devlet arasında imzalanan bir protokol vasıtasıyla, hukuksal boyutu, coğrafyası, zaman aralığı, göç yolları ve araçları, taşınmazların durumu gibi sorunların belirli esaslara oturtulmuş şekilde uygulandığı ve bunların karma ve uluslararası bir komisyon aracılığıyla yürütüldüğü ve denetlendiği; göç ettirilecek nüfusun ırk, din, dil gibi bir takım niteliklerinin ve göç edilen yer ile iskân birimlerinin daha evvel tespit edildiği; hatta göçmenlerin iâşe, sağlık gibi ihtiyaçları için özel birimlerin kurulduğu, sistematik ve kurallar çerçevesinde hayata geçirilen zorunlu nüfus hareketleridir*” (Aysal: 2017: 3). Mübadil ise “*mübadele olunmuş, başkasının yerine getirilmiş, bir şeye bedel tutulmuş*” (Devellioğlu, 2004) manâsını içermektedir.

İçerisinde bulunan siyasi ve idari sınırın geçilerek farklı bir ülkeye olan göç faaliyetine *uluslararası göç* denilmektedir. *Uluslararası göç*, uzun süredir var olan bir kavramdır. Ancak özellikle günümüz dünyasında daha fazla görünürlük kazanmıştır. Göç çağının birinci aşaması sömürgecilik, emperyalizm, savaş, ulus-devletlerin oluşumu ve sanayileşme ile ortaya çıkmıştır. İkinci aşaması ise 2. Dünya Savaşı ve kapitalist etkiler ile küreselleşme süreçlerinin hız kazanmasıyla kendini göstermiştir. Nüfus mübadeleleri de bu bağlamda ele alınabilmektedir. Ancak bu göçler bir sorun ve tehdit olarak algılanmaktadır. Bunun nedeni, ulus-ötesi göçün ulus devletlerin sınırlarını, ulusal ve kültürel türdeşlik iddialarının yanı sıra aidiyet ve kimlik kategorilerini sorgulamaya açmasıdır. Lozan Nüfus Mübadelesi de benzer krizlere yol açmış ilk etapta belli başlı sıkıntılar yaşansa da süreçle beraber uyum yakalanmıştır. Mübadele sürecinde uygulanan göçmen yerleştirme politikalarını, Şevket Süreyya Aydemir, “*Bir Sahipsizliğin Hikâyesi*” olarak değerlendirmektedir (Aydemir, 1976: 316). Kaynak kişi, Aydemir’in bu sözü, mübadelenin ön hazırlık sürecinden ziyade iskân uygulamaları için söylediğini düşünmektedir. Çünkü her ne kadar Türkiye tarafı göç konusunda Yunanistan kadar tecrübesiz değilse de konut açığı, ailelerin parçalanması vb. nedenlerle sorunlar yaşanmıştır. Konut açığından dolayı gelenler yılda dört-beş kez yer değiştirmek zorunda kalırken bazıları da iskân hakkından vazgeçerek hemşerilerinin, tanıdık ya da akrabalarının olduğu bölgeye göç etmiştir (KK5).

1. Lozan Mübadelesi ve Çatalcalı mübadiller

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin karşı karşıya kaldığı en kapsamlı göç Yunanistan ile olmuştur. Ancak bu süreçte Bulgar, Romen, Sırp, Yugoslav gibi Balkan halklarıyla da göç hadisesi söz konusu olmuştur. Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923), İsviçre’nin Lozan şehrinde imzalanmış barış antlaşmasıdır. İsmet İnönü’nün tabiriyle; “*Lozan Muahedesi, İmparatorluğun tasfiye edildiği muahededir. I. Cihan Harbini, beraber muharebe ettiğimiz müttefiklerle kaybettik. Yenilgi kesin idi ve galipler sulh masalarına tam hâkimiyetle oturdular*” (Meray, 1969: V).

Nüfus mübadelesi ise; 10 Ocak 1923 (Çarşamba) oturumunda görüşülmüş olup; meselenin mahiyeti Batı Trakya’daki Türklerle, İstanbul’daki Rumlar dışında, Anadolu ve Doğu Trakya’daki Rumlar ile Yunanistan’daki Türklerin değiş tokuş edilmelerinin kararlaştırılmasıdır. Muahedenin ön adımını Yunanistan adına Venizelos tarafından, göçmenlerin yer sorununa işaret edilerek yaklaşık 350 bin Türk’ün bir an önce Anadolu’ya gönderilmeleri gerektiği konusu dile getirilince ortaya çıkmıştır (Akgün, 1986: 248-249). Zira 1923 yılının sonuna değin 61.318 göçmen, taşınabilir malları ve hayvanları ile birlikte Türkiye’ye getirilerek yerleştirilmiştir. 1924 yılı temmuz ayının ortalarına kadar bu sayı, 314.052’ye ulaştı (Arı, 2000: 91). 1924 yılının Ekim ayına kadar Yunanistan’a gönderilen Rumların sayısı da 109.000’di (Arı, 2000: 88). Mübadele sonrası dönemde yaklaşık dört yüz bin kişi Batı Trakya’yı terk

etmiş (Oran, 2005: 178), A. A. Pallis'in, *Racial Migrations in the Balkans During The Years 1912-1924* başlıklı çalışmasında verdiği bilgiye göre "Yunanistan'daki Müslüman Türk nüfus sayısı mübadeleden sonra 2000'e kadar düşmüştür" (Pallis, 1925: 322-324'den akt. Erdal, 2015: 25).

Komisyonunda mübadele zorunlu mu yoksa isteğe bağlı mı gerçekleşeceği tartışma konusu olmuştur. Ortaya çıkan neticeye göre; Batı Trakya Müslümanlarıyla İstanbul'un Rumları dışında, Türkiye ile Yunanistan arasında zorunlu nüfus mübadelesi yapılacaktır. Rum ve Müslüman halkların mübadelesi insanlık ve sağlık nedenleri yüzünden 1923 Mayıs'ına tehir edilir. *Ekim 1924'te TBMM gündeminde geniş yer tutan Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskânı konusu, Kasım'da, gensoru şekline dönüştürülerek Hükümet aleyhine bir koz olarak kullanılmıştır*" (Çapa, 1990: 49-84). Bu mübadele, Uluslararası Kızılhaç'ın özel birimlerince denetim ve kontrole tabî tutulacaktır. 30 Ekim 1918 tarihinden sonra yerleşmiş olanlar dışında, İstanbul'da oturan bütün Rumların -ayrım yapılmaksızın- ister Türk ister Yunan uyruğu olsunlar, İstanbul'da kalmalarına izin verilecektir (Meray, 1969: 325). Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir (Meray, 1970: 317-385). Bu hüküm kesindir. Zira mübadiller, topraklarını terk ettikleri andan itibaren mallarının mülkiyeti hükümetlere geçer. Dolayısıyla geri dönmelerinin de yolu kesilmiştir (KK5).

Ancak mübadele uygulamasının Türk tarafı için faydaları da olmuştur. Zira "bu uygulama, yeni Türk Devleti'nin dış politikasında, önemli bir değişikliğe gitmesine olanak tanıyordu. Yunanistan'daki Türklerin Türkiye'ye getirilmesiyle ülke içindeki nüfus homojenleştirilmiş oluyordu. Ayrıca üretime ilişkin konularda kazanılmış teknik bilgi, birikim ve deneyimler, ekonomik kalkınma yarışına katılacak Türkiye için gerçekten önemliydi. Artık azınlıklar sorunu da, eski etkisini yitirecekti" (Arı, 2000: 1). Çünkü azınlıklar meselesi devlet ileri gelenlerince sık sık gündeme getirilerek propaganda malzemesi olarak kullanılmaktadır. "Mübadil göçmenler yeni tarım teknikleri, yaşam şekilleri ve davranış özellikleriyle Anadolu'da değişimin ve gelişmenin öncüleri olmuşlardır" (Erdal, 2015: 1263). Bu beklentiler ışığında denilebilir ki yeni Türkiye Cumhuriyeti, mübadil vatandaşları ötekileştirmemiş aksine onlardan fayda umarak politik, ekonomik ve sosyo-kültürel otokton yapısına eklemlemiştir.

Batı Trakya Türklerinin mallarına el konulması ve önde gelen isimlerin tutuklanması gibi hadiseler yüzünden gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri ancak 30 Ekim 1930'da imzalanan "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması" ile normalleşmiştir. Ardından 1931'de dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün de Yunanistan ziyaretinde bulunması aradaki gerginliklerin rafa kalkmasına vesile olmuştur.

1.1. Çatalca ve mübadele

Çatalca, bulunduğu coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle gerek göç yolları üzerinde bulunması, gerekse de istilâcıların akınlarına uğraması açısından merkezî pozisyonundadır. Bu statünün Çatalca'ya kazandırmış olduğu belki de en önemli faktör kültürel etkileşime açık olmasıdır. Tarihin en eski çağlarından bu yana dinlerin, gelenek ve göreneklerin kaynaşarak uyum içerisinde yaşandığı ilçede, kültürler tek pota içerisinde eriyerek birliğe kavuşma meziyetini kazanır.

Yunanistan'dan 1924 Lozan Mübadelesi ile gelen Müslüman Türkler, Çatalca ve bölgesinde ağırlıklı olarak Hristiyan Mahallesi olarak anılan Kaleiçi Mahallesi'nde, Elbasan Mahallesi'nde, Yeniköy Mahallesi'nde, Murat Bey, Celaliye, Selimpaşa ve Silivri de bazı mahallelerde bulunmaktadır. Bir kaynak kişinin aktarımına göre; Elbasan köyü, Yeniköy, Muratbey köyü, Celaliye, Selimpaşa, Silivri'nin bazı mahalleleri, Fener, Gazitepe köyü, Kemerburgaz'da Boğazköy ve Kaleiçi Mahallesi Çatalca'da

Patriyot olarak isimlendirilen göçmen Türklerin yaşadığı başlıca yerlerdendir (KK2). Çatalca, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen mübadillerin Türkiye'deki yerleşim alanları göz önüne alındığında *Altıncı Alan*'da yer almaktadır. Bu alanların taksimatında gelenlerin yapacakları iş/meslekler, nüfus sayıları gibi kriterler dikkate alınmıştır (Arı, 2000: 52,53). Yunanistan'a gönderilen Rumların sayısı göz önüne alındığında ise 14.000 Rum Çatalca'dan ayrılmıştır (Arı, 2000: 89). Ayrıca mübadillerin göç ettikleri bölgelerin seçiminde Yunanistan'da yaşadıkları yerlere, toprak yapısı ve iklim koşulları bakımından benzerliğinin etkili olduğu göze çarpar. Zira kentlere yerleştirilen bazı çiftçi göçmenler, kentleri terk etmiş onun yerine kırsal alanlara yerleşmişlerdir. Bu durum Çatalca'da yaşanmıştır. Kentlerden gelen mübadiller buralarda buğday ve mısır ekimi bile yapabilmişlerdir (Arı, 2000: 157). Nitekim bir İstanbul gazetesi, Drama'dan yola çıkan 450 kişilik bir göçmen grubunun İstanbul'a getirilip bir süre İskele Müdüriyeti yakınındaki misafirhanede dinlendirildikten sonra, yerleşim alanları olarak belirlenen Samsun'a gönderilmek istendiğini, ama göçmenlerin buna karşı pasif direnişe geçerek Çatalca'ya yerleştirilmeyi talep ettiklerini belirtir (Arı, 2000: 82). Bu minvalde, Çatalca'nın hem stratejik konumu, hem de iklim ve toprak koşullarının uygun olması hasebiyle mübadele sürecinde talep edilen yerlerden olduğu söylenebilir. Ancak elde bulunan kısıtlı imkânlar ve âdil paylaşım için herkesin tek bir alana yerleştirilmesi mümkün olmamıştır.

Kültürel yapıyı irdelediğimizde Çatalca'ya çoğunlukla Anadolu'dan yerleştirilmiş yerel halk (*Gacal*) denilen bir yapı dışında Yunanistan'dan göç etmiş *Patriyot* ve Bulgaristan'dan göç etmiş *Muhacir* denilen yapıları görmek mümkündür. Bunun dışında Tatar, Boşnak, Arnavut, Pomak ve Romanya'dan göç ederek buraya yerleşmiş bazı küçük toplulukları da yapı içerisinde sayabiliriz. "*Anadolu'ya gelen Arnavut, Boşnak ve Kafkas alt kimlikli ancak Müslümanlardan oluşan muhacir ve mülteciler yerli halk ile aralarında bir sürecin başlamasına sebep olmuşlar, bunlarla yaşanan uyum süreci Yunanistan'dan gelen mübadiller arasında "ötekileşme" sürecinin derin derin olmasını engellemiştir*" (Erdal, 2015: 1269). Dolayısıyla denilebilir ki Osmanlı'dan kalan göç tecrübesiyle yeni Türkiye Cumhuriyeti mübadele sürecinden en az zararla çıkmıştır. Çatalca'nın nüfusunun büyük kısmı mübadele ve diğer dönemlerde gelen göçmenlerden oluşmaktadır; örneğin Balkan Harbi, Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı ve Nüfus Mübadelesi gibi olaylardır. Mesela İzzettin Mahallesi'nde yaşayanlar Kırım Savaşı'nın acılarından kurtulmak için gelen vatandaşlardır (KK1). Buradan hareketle, göç yolları üzerinde bulunan ve Asya ile Avrupa arasında kilit statüde olan Çatalca'nın çok kültürlü yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu yönüyle pek çok maddî ve manevî birikimi bünyesinde taşıyan Çatalca, âdeta *kültür havzası* mahiyeti taşır.

Bir kaynak kişinin anlatımına göre; Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak yapılan on dokuz maddelik Mübadele Sözleşmesi'ne göre İstanbul ve Atina şehirleri mübadele dışında kalmıştır. Çatalca da İstanbul'a bağlı olduğu için yabancı vatandaşlar orada kalmaya devam etmişlerdir. Bu sebeple nüfusunun %80'i civarını yabancı vatandaşlar oluşturmuştur. Zamanında "Türkiye'nin altmış dokuz vilayeti, Çatalca'nın da altmış dokuz köyü vardır" şeklinde bir söylem de mevcuttur. Çatalca'nın mübadeleye dâhil edilebilmesi için il yapılmıştır. Böylelikle mübadele ile vatandaş değişimi Çatalca'yı da kapsamıştır. Mübadeleden bir süre sonra tekrar İstanbul'a bağlanmıştır (KK1). 1924 yılında il statüsüne getirilen Çatalca, 26 Haziran 1926 'da tekrar ilçe yapılmıştır (www.catalca.bel.tr [30.03.2018]). Bir diğer kaynak kişinin aktarımına göre; Çatalca'nın, mübadele sürecine dâhil olan diğer yerler göz önünde bulundurulduğunda bu yönden ayrı bir statüde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çatalca, kasıtlı olarak değiştirilen idarî yapısıyla diğer tüm mübadele bölgelerinden farklıdır (KK4).

Lozan Antlaşması'nın tarihî tanıklarından biri olan Hayriye Toker'in oğlu Numan Toker, mübadele sürecinde çekilen sıkıntıları açık yüreklilikle paylaşmıştır. Uzun yıllar halk oyunları öğretmeni ve

folklor araştırmaları yapan Numan Toker, Çatalca'da mübadil vatandaşların çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir. Yunanistan'dan gelip buraya yerleşen Türklerin sorunları olduğuna değinir. Günümüzden 500 yıl kadar önce, bazı Türk aileler, o zamanlar Osmanlı toprağı olan Yunanistan'a göçüp orada yaşamaya başlamışlardır. Osmanlı'nın dağılması ve bölgede artan gerginlik ile savaşlar sebebiyle can güvenliklerinden endişe etmişlerdir. Zamanla birçok Türk aile saldırıya uğramıştır. Bunun üzerine 1922 yılı civarında bizzat Türkiye'nin çağrısıyla ve devam eden yıllarda Lozan görüşmeleri neticesinde, karşılıklı mübadele vasıtasıyla günümüz Türkiye topraklarına geri gelmişlerdir (KK2).

Mübadele'nin başlaması Yunanistan'da yaşayan Türkler arasında heyecanla karşılanmış ve herkes mümkün mertebe gelmeye gayret etmiştir. Kaynak kişinin bu konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "Anneler kaynar tencereyi ateşte bırakıp, beş yüz tane koyunu bırakıp, yüzlerce dönüm araziyi bırakıp anavatana göç etmeye karar vermişlerdir." (KK2) Buradan hareketle göçün sonuçları her ne kadar yıpratıcı ve sancılı da olsa, şayet zaruret ve çağrı varsa katlanıldığını görebilmekteyiz.

"Birbirleriyle kurulmuş en uzun birlikteliğin yol arkadaşları olarak anabileceğimiz iki kavramdan biri göç diğeri hafıza olarak sayılabilir. Hafıza, yıkım ve savaşın arasından; göç edilen yerden konaklanan yere en çok götürülendir. Mübadele sonucu Türkiye'ye gelen mübadillerle ilgili genel kanaat Türklüklerinden mütevellit kültürel bağlarından dolayı Türkiye Türklerine kolay eklemledikleri ve tarihi birikimin kaçınılmaz çıkarımı olarak Türkiye Türkleriyle bağ kurdukları ve belleklerinin de bu doğrultuda şekillendiğidir" (İlhan, 2018: 227).

Nitekim kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; mübadele ile geri dönemeyenler katliama uğramış, kadınlar daha kötü olaylara maruz kalmış, Türk köylerinin büyük çoğunluğu yakılmış, tahrip edilmiştir (KK2). İbrahim Erdal'ın 2007 senesinde Denizli mübadillerinden Hasan Akşit ile yaptığı mülakata göre, "Türkiye'ye nazaran daha yoğun bir mübadele kafilesıyla karşı karşıya kalan Yunan hükûmeti, iskân için Türk ailelerin birçoğunun evlerini boşalttırarak göç eden Rumları bu evlere yerleştirmiş, Türklerin göçü sırasında da onlara ait hayvanların ve arazilerin yarısına el koymuştur" (Erdal, 2015: 1265). Kötü olayların başladığını gören kimi aileler canlarını korumak maksadıyla bir gecede Yunanistan'ı terk etmek için yollara düşmüşlerdir. Kaynak kişinin ailesi de bunlardan biridir. Yaya olarak limanlara gelip gemilerle Türk topraklarına vardıklarında, salgın hastalık tehlikesi sebebiyle önce İstanbul Tuzla Taaffuzhanesi'nde karantina altına alınmışlar, sağlık kontrolünden geçirilmişlerdir. Ardından, on beş günlüğüne Mimarşinan köyüne gelen ailelere devlet tarafından çadırlar kurulmuş ve gıda yardımı yapılmıştır. Kaynak kişi, ailesinin kaldığı çadırı bildiğini söyleyerek Mimarşinan köyüne giderken yolun sağındaki ilk caminin yanında bulunan ağacın yakınında yer aldığını belirtiyor. Devlet tarafından ailesine toprak verildiğini de ekliyor. Ailesine önce Bakırköy'den bir yer önerilmiş, sonra denizcilik yapmaları için denize yakın bir yer ama ailesi çiftçi olduğu için tarla talep edilmiş ve bunun üzerine onlara çiftçiliğe uygun toprak verilmiştir (KK2). Ayrıca, Türkiye'den mübadele ile Yunanistan'a giden bazı kötü niyetli kişilerin gitmeden önce köylerdeki kuyuları zehirledikleri belirtiliyor. Bu sebeple bir müddet su sıkıntısı da yaşandığı belirtiliyor. İki üç yıl sonra, kuyuların kötü durumu sebebiyle kolera hastalığı yüzünden bir ayda 150 kişinin öldüğü ifade edilmiştir (KK2).

Mübadele sonrası Türkiye'ye dönen göçmen Türkler, bir kısım vatandaşlarca hor görülmüşlerdir. Onlara kaba bir tabir olan *gâvur* demişlerdir. Göçmen Türklerdeki kırgınlık devam etmektedir. Yunanistan'da yaşarlarken kendilerine Türk diyen Yunanlılara tezat olarak; Türkiye'de yaşayan Türkler, onlara Türk demiyorlardı. Kaynak kişinin ifadesine göre; o aileler Türk olmasalardı, vatansever olmasalardı, tüm o zorlu yolu aşıp Türkiye'ye neden gelsinlerdi, diyerek yapılan kabalığın yersiz olduğunu anlatıyor. Fakat Türkiye'den mübadele ile Yunanistan'a dönen Yunanlılar da kendi vatanlarında *gâvur* olarak adlandırılıp hor görülmüşlerdir (KK2). Zira Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden Rumlar da gittikleri yerde, "*Biz Mikrasiatesler*" diyerek kendilerini "yerliler" veya "Yunan"lardan çeşitli şekillerde

ayırıyorlardı (Hirschon, 2000: 15). Mübadil vatandaşların 1924 sürecinde toplumla adaptasyon konusunda da bazı sorunlarının ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Bunların en önemlisi iki çelişik durum olarak Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen vatandaşların bölgede kabul görmemiş ve sert şekilde dışlanmış olmalarının yanı sıra aynı şekilde Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumların da benzer muamelelere maruz kalmalarıdır. Bernard Lewis, bu değişimin Anadolu Ortodoksları için *vatana kavuşma değil, gurbete sürgün* olduğunu söyler (Tokalak, 2017: 58). Dolayısıyla süreç her iki taraf adına trajedi konusu olmuştur. O ailelerin gururlarının daha fazla incinmemesi adına ülke dışından gelen bu insanlara Türkçe'de vatansever (hemşehri) anlamına gelen *Patriyot* denilmiştir. Kendileri de halen bu ismi gururla taşıdıklarını beyan etmektedirler.

“Toplumsal dışlanma bir durum değil, bir süreçtir. Bu yüzden de sınırları değişkendir; zaman içerisinde kimin dışlanacağı ya da kimin içerileceği, eğitime, demografik özelliklere, toplumsal ön yargılara, ticari uygulamalara ve kamu politikalarına göre değişir” (Castells, 2010: 73). Castells'e göre; ağ toplumu içerisinde toplumsal dışlanma süreci sadece insanları değil, bölgeleri de kapsar: Belirli koşullar altında ülkeler, bölgeler, şehirler, semtler ve buralarda yaşayan nüfus topyekûn bir dışlanmanın öznesi olabilir. Dolayısıyla “dışlanma” olgusu bütünüyle dışlanan öznenin statü ve imajına bağlıdır. Kısa bir zaman diliminde yerlerinden yurtlarından ayrılan bu insanların ötekileştirilmesini engelleyecek yegâne unsur “devlet”tir. Türkiye devleti göç hadisesi konusundaki deneyim ve birikimiyle elinden gelen gayreti göstermiş, destek ve gücü sağlamıştır; ancak iki tarafında bu husustaki yeterliliği sorgulanabilir vaziyettedir.

Numan Toker'in oğlu ve yine araştırmacı olan Emre Toker ise o dönemde yaşananları şöyle dile getiriyor: Yunanistan'da babaannelerinin köyü 250–300 hanedir ve Türk aile sayısı bir hayli azdır. Lâkin köy halkı ile hiçbir sorunları bulunmamaktadır. Babaannelerinin kapı komşularından biri Hristiyan din adamıdır ve birbirleriyle çok iyi geçinirler. Fakat savaş gelince, Yunan askerleri köylerdeki Türk erkeklerini toplamaya başlamışlardır. Babaannesinin erkek kardeşini, Yunanlı bir komşusu kendi mahzeninde gizlemiştir. Buradan komşuluk ilişkilerinin ne kadar güçlü olduğu ve samimi bir iletişimin var olduğu görülmektedir. Babaannesinin kendisine aktardığı üzere; bu baskınlar olmasa mübadeleye gerek olmayacaktır. Fakat hem baskınlar hem de yurt özlemi nedeni ile Türkiye'ye gelmişlerdir. Türk Devletince mübadil vatandaşlara tapu talepnameşi hazırlanmıştır. Buna göre Yunanistan'da bırakmak zorunda kalınan varlıklarının dengi Türkiye'de de o aileye devlet imkânları doğrultusunda verilecektir. Örneğin; bir ailenin yüz koyun ve iki katlı evi varsa, Türkiye'de de bu varlıklar o aileye temin edilmeye çalışılmıştır. Mübadele ile gelecek vatandaşların bir kısmı Selanik Limanı'ndan vapurlarla Türkiye'ye getirilmiştir. Kaynak kişinin dedesi ve akrabaları Amerika seferi yapan ilk Türk yolcu gemisi olan *Gülce*³ isimli bir vapurla Mimarşinan'a varmışlardır. Babaannesinin söylemine göre o kadar çok gelen olmuş ki vapurlar kapasite üstü çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır (KK1). Mübadillerin taşınmasını sağlayan vapurların durumu, mübadele sürecinin sancılı sürecini gösteren öğelerdendir. Çocuk yaşında, Yunanistan'dan gelen kabileler arasında yer alan Reşat Dürri Tesal, “... *bayrağımızı taşıyan ve Türkler tarafından yönetilen bir gemide olmanın huzur ve gururunu yaşıyordum*” diyerek bu duygularını anlamlı bir biçimde dile getirir. Ama yine de, devletin mübadilleri taşımak için daha çok köhne vapurlar kullandığını da belirtmektedir” (Tesal, 1989: 17-20). Bir kaynak kişinin aktardığı bir anlatı, durumun vahametini gözler önüne serecek mahiyettedir: “Bilindiği üzere yolculuk esnasında vefat edenler vapurdan denize atılmıştır. Çocuğu vefat eden bir anne, çocuğu denize atılmasını diye

³ “*Taşıma işini denizyoluyla yapmak, her yönden daha pratik ve avantajlı görülüyordu. Çünkü, halkın küçümsenemez kısmı liman kentlerine yığılmıştı; üstelik de, iki ülke arasındaki deniz, yolu kısaltan ve taşımayı kolaylaştıran özelliklere sahipti. Böylece taşınmanın denizyoluyla yapılması daha az masraflı olabilecekti*” (Arı, 2000:37). Ancak Drama'nın tran hattına yakın olan yerlerinden gelenler az sayıda da olsa demiryolunu kullanmışlardır (KK5).

karaya ayak basana kadar çocuğuna ninni söylemiştir. Ancak bu yolla çocuğunu karaya ulaştırabilmiştir” (KK5). Bu süreçte barınma, beslenme, sağlık vb. ihtiyaçları için o dönemdeki adıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) önyak olmuştur (KK1).

Mübadil vatandaşlar geldiklerinde lisan sıkıntısı da çekmişlerdir. Yunanistan'da yaşayan Türklere orada yaşarken Yunanca konuşmaları için bir ölçüde mahalle baskısı uygulanmıştır. Komşularla Türkçe konuşulabilirken sokakta Yunanca konuşulmaktadır. Dükünlerini ve ağıtlarını bile Türkçe yaşayamamışlardır. Bu sebeple Türkiye'ye dönen yaşlıların Türkçeleri zayıf kalmış ve yerel vatandaşlarla aralarında anlaşma güçlükleri yaşanmıştır. Saha çalışmasından edinilen veriler doğrultusunda bunun temel nedeni, mübadillerin içerisinde değişik dil kültür gruplarının yer almasıdır. Ana dili Türkçe olanların dışında Yunanca, Pomakça, Vlahça, Arnavutça'yı ana dili olarak konuşanlar da mevcuttur. Onların gelenek ve göreneklere de farklıdır. Dolayısıyla benimsenme anlamında birtakım sorunlarla karşılaşmıştır (KK5). Ercan Haytoğlu'nun 2005 yılında Honaz mübadillerinden Kamile Karabenli, Mustafa Akan, Necdet Karabenli ve Zeynep Davran ile yaptığı mülakata göre, “Yunanistan'dan gelen Türkler çok az veya bozuk Türkçe konuşmalarına rağmen diğer mübadillerin onlara yardım ettikleri görülmüştür” (Erdal, 2015: 1270). Bu noktada en büyük sıkıntı, devlet daireleri ve okullarda yaşanmıştır. Buna ilaveten bilinmektedir ki iki tarafın mübadilleri de dil ve kabul anlamında sorun yaşamışlardır. Çatalca'da bulunan Kaleiçi Mahallesi'nde tüm evlerin sığınaklarından İstanbul'a çıkan tünellerin yapıldığı hakkında söylentiler mevcuttur (KK2). Bu durumu da, Patriyotların çekincelerinin olduğuna bağlamak mümkündür.

Etnik yapılar arasında uyum problemi ile ilgili olarak; evliliklerin, karşılıklı alıp vermelerin sonucunda sosyal ilişkilerin de gelişmesi sebebiyle uyum sorununun yaşanmadığına dikkat çekiliyor. Çatalca'da yapılan röportajlarda da yerel halkın bunu destekleyici ifadeleri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleri bu anlamda son derece kıymetlidir: “Muhacir diye küçümsenenler, tarihin yazdığı savaşlarda en geriye kalanlar, yani ‘Düşmanla sonuna kadar dövüşenler’ çekilen ordunun ri’cat hatlarını sağlamak için kendilerini feda edenler ve düşman karşısında kaçmak, çekilmek nedir bilmeyenlerdir. Muhacirler kaybedilmiş ülkelerimizin milli hatıralarıdır.” Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, yapmış olduğu bir konuşmada atalarının Anadolu'dan Rumeli'ye göç eden Yörük Türkmenler olduğunu dile getirmiştir (Aysal, 2017: 3).

Diğer yandan, “Mübadillerin yazın topluca pikniğe gitmeleri ve kışın da haremlik selâmlık usule uygun evlerde sazlı sözlü toplaşmaları yerel halk Gacallar tarafından hoş karşılanılmıyordu” (Gökçaftı, 2002, 273). Evliya Çelebi'nin daha 17. yüzyıl ortalarında ziyaret ettiği Selanik ahalisi için, “hepsi ehl-i keyf ve çok nüktedan insanlardır”, dediği göz önüne alınırsa bu davranış tarzının pek de hoş karşılanmadığını söyleyebiliriz (Gökçaftı, 2002, 283). Lâkin Evliya Çelebi'nin yorumladığı 17. yüzyıl Selanik ahalisi ile 20. yüzyıl Selaniklileri arasında farklılaşma olmuş olabileceği gerçeği de mevcuttur. Ayrıca, Selanik ahalisi derken Türkleri mi, Rumları mı yoksa her iki halkı da mı kastettiği yoruma açıktır. Her ne kadar Çatalca içerisindeki kültür grupları arasında kırgınlıklar olsa da, halk mülakatlarında görülmektedir ki zaman içerisinde insanların kendilerine özgü insanlık vasıfları bu durumu tersine çevirmiştir.

Kitlesel göçlerin en önemlilerinden biri olan ve Lozan'da imzalanan nüfus mübadele sözleşmesi, zorunlu ve kitlesel göçe mecbur bırakılan halklara uygulanan muahededir. Yanlarında yalnızca taşınabilir eşya, bilgi birikimi, örf ve âdetlerini getirebildiler. Göç olayı ile Türkiye'ye aktardıkları deneyim, kültürel değerler ve birikimleri, bir iki kuşak sonrasında ortaya çıkan uzlaşma evresinde ortak bir belleğin oluşmasında hoş bir çeşni olmuştur. Bugünkü kültürün oluşmasını ve gelecek kuşaklara aktarımını amaç edinen bir grup mübadil vatandaşın çocukları, 2001 yılında Lozan Mübadilleri Vakfı'nı kurarak

mübadillerin folklorik, kültürel, sanatsal değerlerini korumak, yakın tarihin zorunlu göçe ilişkin bölümünü araştırmak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişki ve dostluğu pekiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu çeşniyi yaşatma, geliştirme ve yeni kuşaklara aktarım sürecinin sorumluluğu tüm mübadillerce paylaşılmaktadır.

2010 senesinde Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'na Çatalca Belediyesi ortaklığında proje olarak sunulan Lozan Mübadilleri Vakfının binası, Cumhuriyet'ten önce Rum taverna binası, Cumhuriyet döneminde Ziraat Bankası olarak kullanılmıştır. Daha sonra Ölçer ailesinden müze olarak kullanılması için tahsis edilmiştir. Müze, 20 Aralık 2010'da halkın ziyaretine açılmıştır. Kurulduğu zaman ilk ve tek müze olduklarını söyleyen kaynak kişi, Samsun Alaçam'da da Mübadele Müzesi'nin açılması üzerine tek olmak durumunun ortadan kalkarak ilk olma vasfını sürdürdüklerini belirtir (KK3). Çatalca'nın merkezinde bulunan Çatalca Mübadele Müzesi'nde Çatalcalı mübadillerin başışladıkları kıyafetler, el işlerinin yanı sıra maddî ve manevî kültür unsurları sergilenir. Mübadele Müzesi'ne yakın bir konumda yer alan Çatalca Kültür ve Turizm Evi'nde ise mübadillerin anılarını yansıtan fotoğraflara ilaveten şahsi eşyaları ve iş aletleri sergilenmektedir. Bu kültür unsurları halkın köklerinden kopmamasını sağlayarak bulunduğu yere aidiyet duymasını kolaylaştırmaktadır. Bu vesileyle yaşanan trajedinin hafızada tutulması sağlanarak bu zorlu coğrafyada yaşayan tüm etnik ve kültürel yapılara bir model ve manevî sembol olmak misyonunu taşımaktadır.

Sonuç

Türkiye'de 1950'ler sonrası göçün sebebi ekonomikken, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan mübadelenin sebebi toplumsal çatışmalardan doğabilecek tatsızlıkları önlemek yani güvenlik ve huzuru sağlamak olmuştur. Çatalca'da gerçekleştirilen saha çalışmaları, beşerle ilgilenen tüm dallarda hem zaruri hem de kıymetli kaynaklar olarak görüldüğünden, kaydedilen bilgiler üzerinde fazlaca değişiklik yapmadan sunulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada, göç hadisesinin hem öncesi, hem de sonrasında yarattığı psikolojik, sosyolojik ve kültürel etkiye de değinilmiştir. Tüm bu anlatıların hafızamızı canlı tutabilmek ve anılardan silinmemesi adına ivedilikle kayıt altına alınması zarureti çalışmamızın temel hedef ve sonuçlarından olmuştur.

Diğer önemli bir sonuç ise, 1950 sonrası görüldüğü üzere “ekonomi” ve I. Dünya Savaşı sonrası anlaşıldığı kadarıyla “güvenlik”, insan göçünü tetikleyen veya oluşturan yegâne etkenlerdendir. Lâkin büyük sorunlara çözüm olarak gerçekleştirilen göçler, beraberinde yeni sorunlar getirmiştir. Bu sorunların en belirginini “uyum” ve “kabul edilme” kavramına dayalı sosyolojik etkenlerdir. Bunun neticesinde göç yaşamış insanların sosyo-psikolojik olarak belli oranlarda zarar gördükleri ama mücadele ettikleri izlenimine ulaşılmıştır. Tüm bu sonuçlar neticesinde elde edilen düşünce, “insan yaşamının düzgün sürdürülmesi amaçlandığı sürece sorunların çözülebileceği ve çözümsüz kalan sosyolojik sorunların savaş kadar olmasa da ona yakınsayan acılar yaşattığıdır”.

Günümüzde Çatalcalı mübadiller, Cumhuriyetin temel ilkeleriyle uyum sağlamışlardır. Getirdikleri kültürel değerler ve bilgi birikimlerini özveriyle aktarmışlardır. Onların tek beklentileri de kendi kültürlerini hâlihazırdaki gibi özgürce yaşamak ve gelecek kuşaklara aktarabilmektir. Ancak bu yolla yaşadıkları trajedinin acısı bir nebze de olsa hafifleyecektir. Çatalca Mübadele Müzesi ile Kültür ve Turizm Evi de bu amaca hizmet eden iki önemli simge olarak çalışmamızda yer almıştır.

Kaynakça

1. Yazılı Kaynaklar

- Akgün, S. (1986). "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", *Türk-Yunan İlişkileri nc Askeri Tarih Semineri*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Arı, K. (2000). *Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu G (1923-1925)*, 2. b. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydemir, ř. S. (1976). *İkinci Adam (1884-1938)*, c. 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aysal, N. [2015, şubat]. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu'dan Zorunlu G. VII. *Uluslararası Canık Sempozyumu'nda* sunulan bildiri, Canık/Samsun. Erişim Adresi: <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/32869/T%C3%BCrk-Rum%20N%C3%BCfus%20M%C3%BCbadelesi%20Ortodokslar%C4%B1n%20Anadolu%E2%80%99dan%20Zorunlu%20G%C3%B6%C3%A7%C3%B C.pdf?show>
- Castells, M. (2010). *End of Millenium*, 2. b. Birleşik Krallık: Willey-Blackwell.
- apa, M. (1990). "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İşknı", *Atatürk Yolu*: 49-84.
- atalca'nın Tarihsel Durumu ve Konumu. Erişim Tarihi: 30.03.2018. Erişim Adresi: www.catalca.bel.tr
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erdal, İ. (2015). Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Rollerini. Erişim tarihi: 15.02.2019. Erişim Adresi: <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/>
- Gkatı, M.A. (2002). *Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hirschon, R. (2000). *Mübadele ocukları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İlhan, M. Emir. (2018). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Belleğin Mukavemeti, Hatırlama, Kültür ve Tarih Açısından Girit". *Mediterranean Journal of Humanities*. VIII/1: 227-235.
- Keleş, R. (1998). "G", *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınları.
- Meray, S. L. (1969). *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*. c.1. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Oran, B. (2005). "Kalanların yks 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler", *Ege'yi Geçerken*, Der. Renee Hirschon, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 161-185.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). "İki Tarihsel Eski Kavram, Bir Sosyo-Kültürel Yeni Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Y: 18, s.3.
- Sorokin, P. A. (2008). *Bir Bunalım ağında Toplum Felsefeleri*, ev. Mete Tunçay. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Tokalak, İ. (2017). *Ahilik, Bektaşilik, Alevilik ve Mevleviliğin Kökenleri*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Toros, A. (2008). *Sorunlu Bölgelerde G*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü.

2. Sözlü Kaynaklar

KK No	Adı Soyadı	Doğum Tarihi ve Yeri	Tahsili	Mesleği	Mülakat Yılı
KK1	Emre Toker	1983, Çatalca	Lise	Muhasebeci, Tarih ve Kültür Araştırmacısı	2014

KK2	Numan Toker	1946, Çatalca	İlkokul	Halk oyunları öğretmeni. TRT Çatalca Kültür Kaynak Kişisi	2014, 2015
KK3	Müge Toker	1984, Kırklareli	Üniversite	Çatalca Mübadele Müzesi Müdürü	2014
KK4	Emine Tutku VARDAĞLI	1979, İstanbul	Üniversite	İstanbul Aydın Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi	2019
KK5	Sefer GÜVENÇ	1945, Tekirdağ	Üniversite	Lozan Mübadilleri Vakfı Genel Sekreteri	2019

Ali Şir Nevâyi'nin *Vakfiye* adlı eserindeki eğitsel ögelerin incelenmesi

Faruk POLATCAN¹

APA: Polatcan, F. (2019). Ali Şir Nevâyi'nin *Vakfiye* adlı eserindeki eğitsel ögelerin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 285-294. DOI: 10.29000/rumelide.580585

Öz

Ali Şir Nevâyi devlet adamı kişiliğinin yanı sıra edebî özellikleriyle de ön plana çıkmıştır. Kendisine ait otuza yakın eseri olduğu bilinmektedir. Dönemin sosyal devlet anlayışının simgesi vakıflardır. *Vakfiye*'de Ali Şir Nevâyi'nin birçok vakfın kuruluşunda da önemli rol oynadığı düşünölmektedir. Ali Şir Nevâyi kurduğu vakfın bölümlerinden işleyişine dek vakfın yol haritası niteliğindeki *Vakfiye* adlı eserini ortaya koymuştur. Bu araştırmanın amacı, *Vakfiye*'deki eğitsel unsurları tespit ederek incelemektir. Nitel olarak tasarlanan araştırmada doküman analizi kullanılarak eğitsel içerikli bölümler belirlenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Tespit edilen eğitsel ögelerden kodlar oluşturularak değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda, *Vakfiye*'de eğitim öğretim faaliyetlerini yerine getiren öğretmenlerin niteliklerinden toplum hayatının düzgün bir şekilde devam etmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiğine kadar birçok alanda bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak eserden öğretmenlerde bulunması gereken özelliklere, sır tutmanın, adaletli / adil olmanın önemine, liyakatin önemine, vefalı olmanın önemine, sorumluluğun önemine, bağlılığın önemine ilişkin bulgular ve toplumsal sorunlara ilişkin bilgiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ali Şir Nevâyi, Vakfiye, eğitsel ögeler.

Examination of educational elements in Ali-Shir Nava'i's work titled *Vakfiye*

Abstract

Ali-Shir Nava'i came into prominence with his literary features, as well as being a statesman. Number of his known works is close to thirty. Foundations was the symbol of the understanding of a social state in that era. Sources suggest that Ali-Shir Nava'i played a vital role in the formation of many foundations. Ali-Shir Nava'i created his work titled 'Vakfiye', which serves as a road map to foundations, from the departments under the foundation to its operations. The purpose of this study is to determine and examine the educational elements in 'Vakfiye'. Sections containing educational content was determined by using document analysis in the qualitatively designed study. Obtained data were analysed with content analysis method. Evaluations were made by generating codes from determined educational elements. As a result of the study, it was found that there is information relating to various areas in 'Vakfiye', from the qualities of teachers who perform educational activities, to points to take into consideration in order to properly maintain social life. In the light of this information, it was determined that the work contains information on the qualities teacher must have, the importance of keeping a secret, the importance of being just / fair, the importance of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD, (Sinop, Türkiye), farukpolatcan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6897-8932 [Makale kayıt tarihi: 18.05.2019-kabul tarihi: 17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580585]

merit, the importance of loyalty, the importance of responsibility, the importance of commitment, and social problems.

Keywords: Ali-Shir Nava'i, Vakfiye (Foundations), educational elements.

Giriş

XV. yüzyılda yaşayan Ali Şir Nevâyî yazdığı divan, mesnevi ve araştırma inceleme eserleriyle yaşadığı döneme damga vurmuştur. “Türk edebiyatına, diline ve kültürüne son derece değerli katkılarda bulunmuş, yaşadığı dönemin bütün güzelliklerini kendi dilinde ve sanatında toplamış, Türk edebiyatının en büyük şahsiyetlerinden biri hiç şüphesiz Ali Şir Nevâyî’dir (Köktekin, 2002, s. 117). Hem konu çeşitliliği hem de eser sayısı bakımından o döneme kadar Türkçe İslami eserler veren şair ve yazarlardan daha verimli olduğu söylenebilir. Bir Farsça, yirmi sekiz Türkçe eseri olan Ali Şir Nevâyî kusursuz ifade biçimine sahip olmasının yanı sıra onun çağlar ötesine taşınmasının en önemli nedenlerinden biri de *Muhâkemetü'l-lugateyn* adlı eseridir.

Ali Şir Nevâyî, eserini Türkçenin Farsçadan daha zengin olduğunu anlatmak için yazmıştır. O, düşüncesini ifade etmek için şu cümleleri kurmuştur:

El-Mütekellim (konuşan) ismine mazhar olmama sığınarak Türkçenin ve Farsçanın söz varlığının keyfiyet ve mahiyetini açıklamak için bu risaleyi derleyip yazdım ve ona Muhakemetü'l-lugateyn İki Dilin Muhakemesi adını koydum. Türk dünyasının dilinin açığa çıkardığım fesahat ve inceliği, belagat ve genişliği o denli ki, o ulu hükümdar, bu dil ve ibarelerle nazım yaygısını sermişler, Hz. İsa nefesinden ve Hzır'ın soğuk suyundan ölü diriltme yolunu göstermişlerdir.

Böylece Türk halkının fasihlerine kendi söz ve ibarelerinin mahiyetinden, kendi dil ve kelimelerinin keyfiyetinden haberdar edip Farsça konuşurların (Türkçe) ibare ve sözler hususunda yerici serzenişlerinden kurtararak onlara büyük bir hak sağlamış olduğumu umuyorum. Onlar da, çektiğim zahmet ve meşakkatin karşılığı olarak, ortaya koyduğum bu gizli ilimden vukuf bulurlarsa, ümidim o ki, ben fakiri hayır dualarıyla yâd edecekler, ruhumu şâd edeceklerdir (Özönder, 1996, s. 227; akt. Ercilasun, 2007, s. 415-416).

Ali Şir Nevâyî'nin eserleri şunlardır:

Tablo 1. Ali Şir Nevâyî'ye ait Türkçe eserlerin alanlara dağılımı²

Divanlar	Hamse	Tezkireler	Dil ve Edebiyat
Garâ'ibü's-sıgar	Hayretü'l-ebrâr	Mecâlisü'n-nefâ'is	Risale-i Mu'amma
Nevâdirü'ş-şebâb	Ferhâd u Şîrin	Nesâyimü'l-mahabbe min-şemâyimi'l-fütüvve	Mizânu'l-evzân
Bedâyi'ü'l-vasat	Leylî vü Mecnûn		Muhâkemetü'l-lugateyn
Fevâ'idü'l-kiber	Seb'a-i Seyyare Sedd-i İskenderî		
Dinî Ahlaki Eserler	Tarihî Eserler	Biyografik Eserler	Belgeler
Münâcât	Târihi Enbiyâ vü Hükemâ	Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdşîr	Vakfiye
Çihil Hadîs	Târih-i Mülûk-i Acem	Hamsetü'l-mütehayyirîn	Münşe'ât

2 Tablo 1'deki bilgiler Kartal'dan (2003, s. 148-149) derlenerek tablolaştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kartal, A. (2003). Ali Şir Nevâyî'nin Farsça şiirleri. *Bilig*, 26, 147-180.

Nazım'ı-cevâhir	Zübdetü't-tevârih	Hâlât-ı Muhammed	Pehlevân
Lisânu't-tayr			
Sirâcü'l-müslimîn			
Mahbûbu'l-kulûb			

Tablo 1, Ali Şir Nevâyi'nin Türkçe yazdığı eserleri oluşturmaktadır. Ali Şir Nevâyi'nin Türkçe eserlerinin dışında Farsça divanı da bulunmaktadır. Çok iyi düzeyde Arapça ve Farsça bilmesine rağmen samimi bir Türkçü ve Türkçeci olduğundan geri kalan eserlerini Türkçe yazmıştır (Adıgüzel, 2002, s. 110).

Ali Şir Nevâyi edebî şahsiyetinin yanı sıra çok iyi bir devlet adamıdır. O, devlet için fedakârca yaptığı hizmetlerin karşılığında herhangi bir ücret almamıştır. Onun yakın dostu ve hükümdarı olan Hüseyin Baykara, saray yapması için kendisine bir arazi bağışlamıştır. Ali Şir Nevâyi ise burada İhlasiye adını verdiği bir medrese, Halasiye adını verdiği bir tekke ile Darü'l Huffaz adını verdiği hafız yetiştirecek olan üç bölümden oluşan bir vakıf kurmuştur. Bu kurumlarda çalışacak insanların çalışma şartlarını da belirlemiştir (Türk, 2015, s. v).

Ali Şir Nevâyi, vakfı kurma nedenlerini Şu sözlerle açıklamıştır:

Gönlüme geldi ki eğer elimden gelse,

Onu toprak ile beraber kılmak gerek.

Bir bina yapmak gerek ki sürekli,

Onda halk Şaka dua etmeyi adet edinse.

Bu hoş hayal gönle iyice yerleşip, bu makbul düşünce kalpte yer edince ülke için kurulacak olan o binanın hazırlıkları görüldü ve medrese yapıldı o kiliseye benzeyen yapı yıkılıp yerine câmi bina edildi.

Şah devletinden gitti bu deyr ve kilise,

Yerinde kuruldu medrese ve mescid binası (Türk, 2015, s. 60).

Ali Şir Nevâyi, kurmuş olduğu vakfın bölümlerini, çalışanların ücretlerinin nasıl ödeneceğini, öğrencilerin giderlerinin karşılanma yöntemlerini de *Vakfiye* adlı eserinde belirlemiştir. Vakfın bölümleri ve çalışma düzeni hakkında Şu bilgiler verilmiştir:

Bu kümbete Dârü'l-Huffaz denildi. Medresenin doğu ve batı sofasında biri fıkıh fûru ve usulü, diğer de hadis fûru ve usulü uzmanı olmak üzere iki müderris ders vermek üzere yerleştirildi. Her ders halkasında on bir öğrenci olacak şekilde tayin edildi. Bu medrese temiz bir niyetle kurulduğu için adına da İhlâsiyye denildi (Türk, 2015, s. 60).

Vakfiye, belirtilen genel özellikleri dışında bir ahlak ve öğüt kitabıdır. Bu nedenle; araştırmada, *Vakfiye*'den yola çıkılarak XV. yüzyıldaki eğitsel değerlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın modeli

Bu araştırmada, Ali Şir Nevâyi'ye ait *Vakfiye* adlı eserdeki eğitsel ögelerin belirlenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda

gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013 s. 45). Doküman incelemesinin diğer nitel veri toplama araçlarından farkı, kısıtlamalara tabi olmamasıdır. Belgeler, becerikli ve hayal dünyası zengin bir araştırmacı için hazır bilgi kaynağıdır (Merriam, 2013, s. 131).

Verilerin toplanması ve analizi

Doküman incelemesi ile elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik ve yinelenebilir bir teknik biçiminde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2012). Eser ayrıntılı bir şekilde okunup incelenmiştir. Okuma yapılırken metin yorumlanarak kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra kodlardan temalar oluşturularak araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmada Vahit Türk tarafından günümüz Türkçesine aktarılan metin³ kullanılmıştır.

Bulgular

1. Eğitim paydaşlarına ilişkin bulgular

Türk İslam medeniyetinde toplumların gelişmişlik ve refah seviyelerini gösteren eğitim, kültür ve sosyal hizmetleri gerçekleştirme görevi sivil toplum kuruluşları olan vakıflar tarafından yürütülmüştür (Öztürk, 2005, s. 11). Osmanlı Devleti Dönemi'nde tüm yerleşim yerlerinde bulunan sıbyan okulları vakıflar aracılığıyla kurulmuşlardır (Buluş, 2008, s. 30). Sıbyan mekteplerinde yetişen öğrenciler daha sonra vakıf külliyesinde yer alan medreselerde eğitim faaliyetlerine devam etmiş. Buradaki hocaların maaşlarına kadar bütün giderler vakıflar tarafından karşılanmıştır (Ertem, 2011, s. 35). Ali Şir Nevâyî, kurduğu vakfı bir eğitim kurumu olarak görmüştür. O metaforların anlatım gücünden yararlanarak medreseyi kümbete; vakıftaki hocaları öğrenci düzeylerine göre müşteri ve utarit yıldızına, hizmetlilerin gözünde ise Dolunay ile Güneş arasında ekmeklik hamur yumağına benzetmiştir. Metaforlar kullanılırken mitolojiden de yararlanılmıştır.

Bu İhlâsiyye medresesinin güney sınırının dışında İncil ırmağı akar, o ırmağın güney kıyısı büyükçe bir caddedir ve orada o Hazret'in yaptırmış olduğu medrese vardır. O medresenin her bir tâkı çok yüksek gök kümbetinin revakına sütun gibidir ve her kümbeti semaya yükselişte feleğin gök kümbetinden başını çıkarır. Her müderrisi karşısında altıncı göğün bilgini olan Müşteri yıldızı, cahil ve nadan; her öğrencisi karşısında ikinci göğün en yeteneklisi olan Utarit yıldızı, bilim öğrenmeye yeni başlamış çocuk gibidir. Hizmet edenlerin sofrasında Dolunay ve Güneş iki çörek aşçuların tahtasında Samanyolu şeklinde un sepeleyen bir ekmeklik hamur yumağı idi (Türk, 2015, s. 60).

2. Öğretmenlerde bulunması gereken özelliklere ilişkin bulgular

İletişim çağında bilim ve teknolojiye sürekli yeni gelişmeler, ilerlemeler sağlanmaktadır. Bu yeniliklerin takip edilerek günlük yaşamda kullanılması gerekir. Bunun yanı sıra “daha önce düşünülmüş, yazılmış, yayınlanmış kütüphaneler dolusu bir rezerve erişmiş veri, bulgu, belge ve dokümanlara ulaşarak onları da karara ve davranışa katabilmek” (Sönmez, 2017, s. 2741) akıllı insan olmanın gereğidir. Bu düşünceler ışığında günümüzden beş asır önce Ali Şir Nevâyî âdeta öğretmenliğin strateji belgesi sayılabilecek, öğretmenlerin sahip olmaları gereken özellikleri şöyle sıralamıştır:

Bilimlerin gerçeklerinin, belki de gerçeklerin bilgilerinin fasih sözlü ve doğru konuşan müderrisleri; keşfedici tabiatlı güneşin doğuşundaki anlamların gösterilişini aydınlatma şuleleriyle

3 Türk, V. (2015). *Ali Şir Nevâyî, Vakfiye inceleme-metin-dizin-ıtkıbasım*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

insanoğlunun yaşadığı yeryüzünün dörtte bir bölümündeki bütün yapıların dört köşesinde yer alan hücrelerdeki düzgün tavırlı ve insan yaratılışına uygun görünüşlü öğrencisinin gönlündeki ağır işleri kolaylaştırmanın, onların hayallerini gerçekleştirmenin çaresi şudur ki öncelikle doğru yolu göstermek amacıyla süslenen sayfaların yazılmaya başlanmasını ve bilgi ile dolu ders kitaplarının tamamlanmasını, o nadir sıfatlar dünyasının hamd ve şükür cevherleri ile yenileyerek hazır duruma getirdiler (Türk, 2015, s. 47).

Oysa uzun yıllar yapılan tartışmalar sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında “2017-2023 Öğretmen Strateji Belgesi” yayımlanmıştır. Eğitim camiasında büyük tartışmalara neden olan belge henüz 2. yılında maddelerin birçoğunun uygulanmasından vazgeçilmiştir.

3. Sır tutmanın önemine ilişkin bulgular

İnsanların bir arada yaşamalarını sağlayan güven duygusudur. Güven duygusunda, güven duymanın yanı sıra güvenilir olmak da önemlidir. “Sır tutmamak ya da diğer bir deyişle ‘gevşek ağızlı’ olmak, ideal insan tipinde olmaması gereken bir özelliktir” (Şahin, 2017, s. 197). Ali Şir Nevâyî, eserlerinde sık sık sır tutmanın⁴ öneminden bahsetmiştir. O, *Vakfiye* adlı eserinde sır tutmanın önemi üzerinde şu sözlerle durmuştur:

Ümit edilir ki “Kim kapıyı çalsa ona kapı açılır.” hükmüyle yüzlerine amaç kapısı açılacak ve başlarına murat incileri saçılacak ve her kim yaratılıştan gelen kötülük dolayısıyla ve tabiatının verdiği illetle böyle sadık elçi ve doğru elçilik hazinesinin gizliliklerinin bilgisine sahip, peygamberlik sırlarını bilen dostların mucizelerine ait içkiden sarhoş olarak ve kendini yüksek görme arzusundan dolayı serseri olup elçilik giysisini sihir seviyesine indirse ve enbiyâ mucizelerini iradesiyle büyücülük derecesine indirse “Kötü, anne karnında da kötüdür.” delili ile dünyada onun kötülüğü sınırsız ve ahirette azabı sonsuz olacaktır (Türk, 2015, s. 50).

Ali Şir Nevâyî, sır tutmanın zor olduğunu, özveri gerektirdiğini belirtmiştir. Sırları tutabilmek için gerektiğinde birçok şeyden vazgeçilebilmelidir. Bunun karşılığında güven duygusunun insana vereceği haz göz ardı edilmemelidir.

İkinci olarak da o Hazret’in devletinde bütün cismani nimetlere ve nefsanî isteklere elimini yetiştirdiği, ancak hevesinin olduğuna bakmadan onun memleket gülistanının içeri kısımlarında ve bostanının çemeni çerçevesinde görmem gerekemeyen şeylerden gözümü nergis gözü gibi kör ve işitmek gerekemeyen şeylerden kulağımı menekşe kulağı gibi sağır, tutmak gerekemeyen şeylerden elimi çınar dalı gibi çolak, gitmek gerekemeyen yerlerden ayağımı servi ayağı gibi topal, söylenmesi gerekemeyen sözlerden dilimi özellikle açılmamış gül goncası gibi, gönlüme güvenip (s. 56) emanet ettiği sırların açığa çıkmasında dilimi susam tanesinin dili gibi lal kıldım.

Rubai:

*Kim ki şah hizmetine girecek olsa
Kör, sağır, lal ve çolak olması gerekir
Sırlarının ifşasında dilini gerek lal eylese
Bu zordur hepsinden bu zor (Türk, 2015, s. 57).*

4. Adaletli / adil olmanın önemine ilişkin bulgular

Türk Dil Kurumu, adalet kavramı için yaptığı tanımlardan biri “herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk”tur (TDK, 2011, s. 24). Adil olma kavramı işaret, herkeste olması gereken insani bir özelliktir. Devlet yöneticileri ise adalet kavramına sıkı sıkıya bağlı olmaları gereken kişilerdir.

⁴ Ali Şir Nevâyî gazellerinde sır tutmayı ilahi aşk ile beşeri aşkı yakınlaştırma aracı olarak da kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Eşonkulov, H. (2018). Ali Şir Nevâî gazellerindeki sır tutmakla ilgili düşüncelerin irfani anlamları hususunda. *Turkish Studies*, 13 (28), 417-426.

Ali Şir Nevâyî, devlet yönetiminde kendisinin ve Hüseyin Baykara'nın adil davrandıklarını / adaleti gözettiklerini şu sözlerle anlatmıştır:

O, Hazret'in aydınlık iç dünyasının aynası, Tanrı'nın tecellisine mazhardır ve uğurlu hatırının güneşi, sonsuzluğun mekân tuttuğu yerdir. Tertemiz düşünceleriyle yardım etmeye hazır ve pak zihni şeriatın apaçık aydınlığına uygundur. Bunlara mümkün olduğunca riayet etmek ve sonunda onu ihtiyat almak bu hükmü gerekli kıldı ki Tanrı hakkı için eğer insanların gaflete düşmeleri dolayısıyla onun şerefli tabiatından zulüm bulutları adalet güneşinin yüzünü kapatacak gibi olsa bu kul, o bulutları pişmanlık ahının fırtınasıyla âlemden çıkarıp göndermek için bir zerre gibi göğe yetiştirirdi ve hoş zamanlarının gecesinde eğer bidat ve şeriat ışığına zarar verecek olsaydı bu çaresiz, o ışığı koruma kalkanlarından fânusa girdirmek için pervâne olurdu. Hamdolsun ki böyle bir tavır ve bu tür işler ortaya gelmedi, ancak olduysa bile hiçbir zaman adâletten şaşmadım ve kendi durumumu gözetmeden o meseleyi hallettim (Türk, 2015, s. 57).

Her bir zalimin zorbalık dağındaki zulüm kaplanı her hâliyle mazlumun feragat geyiğine göz diker ve geyiğin boynuzunun her bir dalına pek çok sitem urganları bağlayarak onu avlamak ister. Bu kaplanın her bir dişinden bir zehirli ok sıvırtır ki herhangi bir canın onun elinden kurtulması mümkün olmaz. Bu zehirli ok, o talihsiz geyiğin iç organlarından insanı kötülüklerle (s. 57) sürükleyen nefis, yırtıcı hayvanın amacına hizmet eder ve yırtıcılık yapmasının nedeni olur. Bu giriş, zalim ile mazlumun durumuna bir gönderme ve adaletsizlik ile adaletin durumunu hikâye etmedir. Elimden geldiğince zulüm kılıcını ufalayıp mazlumun yarasına intikam merhemini koydum ve elimden geleni o Hazret'in huzuruna ulaştırdım. Zulüm kaplanın derisinden geyik hızlığında yel gibi koşanların giysilerine süs verdi ve mazlumun can geyiğinin gözüne güvenlik ormanında kaplanın aktığı kan yerine lâle kırmızılığı gösterdi (Türk, 2015, s. 58).

5. Liyakatin önemine ilişkin bulgular

Ali Şir Nevâyî, iyi bir şair / yazar olmasının yanı sıra iyi bir devlet adamıdır. Bu nedenle eserlerinde devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara da yer vermiştir. Bu hususların başında liyakat gelmektedir. Bozuk toplum ve devlet düzeninden kurtulabilmek için her görev hakkıyla yapabileceği verilmelidir. Ali Şir Nevâyî, *Vakfiye* adlı eserinde en yükseğinden en düşüğüne dek makamların bilgi, beceri, zekâ... vb. göz önünde bulundurularak kişilere teslim edilmesi gerekliliğini belirtmiştir.

Olması gereken şudur ki âlemden bulunanlara ve insanoğluna değeri yüce halifelerin hükümdarlığı ve hilafet makamına oturacak değerde sultanların hâkimiyeti. Bunlara dindar yardımcıları ve yetenekli vezirler gerekli oldu, bunlarsız çare yoktu. Her hâlde saltanat makamı, uygun kişiler arasında düşünülen her işe layık ileri görüşlü akıl sahiplerini ve her tür kalabalığa uygun ince zekâ ile süslenmiş zeyrek kişileri saltanatla ilgili işlerin üstesinden gelmek için diğer insanlar arasından ayırıp bu tür kişileri bütün insanlar içerisinde seçip çıkarmayı gerekli kılar. Bu seçilenlerle emirliğin derecesini yükselttiler ve onlara vezirlik makamıyla muamele ettiler. Bu emirin önemli ve önemsiz işlerine çok ya da az kişiyi görevlendirdiler. Bu kutlu zaman ve bu uğurlu devirde Cemşid-i Sahibkran saltanat tahtını aldı ve bu cevher saçıcı güneş, insanların başına bağışlayıcılık gölgesini saldı. Yukarıda zikredildiği ve daha önce yazıldığı gibi bütün makamların en yükseğinden en küçüğüne varıncaya kadar her bir makam için hem yeterli, hem de layık kişiler gerek oldu. Bu yüzden zamanın şeref sahibi ileri gelenleri ve erdem sâhipleri ile devrin cömert yaradılışlı kadı ve bilginleri, Timur soyundan gelen şehzadeler, Barlaslar'a mensup kişiler, Arlat boyunun önderleri, tarhan benzeri eğlence arayanlar, Kıyat soyundan olan meşhurlar, Konratlar'a mensup meşhur kişiler, Uygur sıfatlı baksılar, Uygur'a benzeyen iyiler, dağda taşa can feda etmekten çekinmeyen fedakârlar, kötü günlerde cansiperane hizmet eden vefakârlar, Celâyir kavgası ve Kavçın kargaşası vardı. Hepsine padişaha yakışır bir biçimde inayet kıldılar, her birini uygun bir makama getirdiler ve onlara şahlara layık yol gösterdiler ve her birini uygun hizmet ile meşgul ettiler. Mesnevi:

Biri sandal ağacı tahta yerleşti,

Biri büyük makamda at sürdü.

Biri Türk divanında mühür astı,

Biri Sart divanında mühür bastı.

Biri sadırlık makamını adet edindi,

Biri vezir olarak ad aldı.

Biri mühürle ilgili muradına kavuştu,
Biri haberciden maksat istedi.
Biri ordu içerisinde görev aldı,
Biri tümen üstünde bayrak kaldırdı (Türk, 2015, s. 53).

6. Vefalı olmanın önemine ilişkin bulgular

Verilen görevler sorumluluk ilkesi gereği en iyi şekilde yerine getirilmeye çalışmal"dır. Kişinin iş tatminini sağlayabilmesi ve işi uygun görene karşı vefa borcunu ödeyebilmek için görevler en iyi şekilde yerine getirilmelidir. "İnsan sözcüğünün yanına en çok yakışan kavram işaretlerinden biri 'vefa'dır" (Alyılmaz, 2014, s. 189).

Denize damlanın yardımından bir kazanç ve güneşe kvılcımın yaklaşmasından bir amacın mümkün olması düşünülemez, bu hastaya kuvvet olan o kadarlık hizmette ve bu kırgın gönüllüye bu kadar gayrette Tanrı güç verdiği sürece fedakârlık yapmaktan geri durmadım, ihmalkârlık ve yanlışlık yapmadım. Her hâlde niyetim gülistanında hile ve aldâtcılık er çöp ve dikenlerinin bulunmayışı ve hizmetim bostanının sadıklık ve hoşluk bulutundan suya kanmış olması, her an, her saat yaratılışım gereği başka türlü inayet rüzgârının feyzinden güzel kokular saçmaya ve her saniye ümit işığım başka türlü bir bağlılık meşalesinin aydınlığıyla parlamaya başladı. Kısa zamanda o hazretin vahiy tesirli sözü ve ilham kaynaklı vaadi gibi sözüme tertemiz anlam cevheri ta ve şahsıma tertemiz cevherli anlam ehli muhtaç oldu.

Hizmetimde azadelerin işi, bağlılık göstermek oldu ve başi yukarılarda olanlar da karşımda baş eğmeyi adet hâline getirdi. Rubai:

İkbal itaatkâr ve baht yaver oldu,
Güneş kılavuz, gök hizmetçi oldu.
İnsanoğlundan kime nasip oldu,
Benim bu mertebem kime müyesser oldu (Türk, 2015, s. 55).

7. Sorumluluğun önemine ilişkin bulgular

Sorumluluk, kişinin kendisine yüklenen görevleri zamanında ve tam olarak yerine getirmesidir. Liyakatli olma yani görevi yapabilme becerisinin yanı sıra verilen görevi yerine getirmek de ahlaki zorunluluktur. Ali Şir Nevâyi, boş vermişliği bir kenara bırakarak verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmenin önemini vurgulamıştır.

Kime akıl ve himmet yâr olsa,
Bu tür işler nasıl zor olur.
Eğer taş güneşten terbiye alsa,
Yakut ile lal taşına döner,
Nevâyi bu nasıl bir kaygıdır,
Böyle kendini bırakma olur mu?
Buluttan yağmura doyar toprak,
Renk renk iek olur yeşil yaprak.
İnsan, insanlıktan nasıl dem vurur,
Toprak ile taştan aşağı olmazsa.
Şâhın tacının cevheri yıldız gibi olsa da,
Dua yıldızına çoktur ihtiyacı.

Bütün elçilerin başı olan elçi,
 Yaratılmış göklerin yıldızıdır.
 Mağaradaki dostu Sıddık oldu,
 Hem bir örümcek oldu perdedarı.
 Külü kararmış külhan ondan,
 Aynanın yüzü gibi aydınlık olur.
 Acizlik ve çaresizlik göstermek niçin,
 Bu durumu akıllılık mı sandın?
 Bu boş vermişliği bırak, akıllı ol,
 İşe el at, merdane ol (Türk, 2015, s. 56).

8. Bağlılığın önemine ilişkin bulgular

XXI. yüzyılın getirdiği büyük problemlerden biri de var olanla / elde edilenle mutlu olamamaktır. Sürekli dahası istenmektedir. Buna karşın en büyük mutluluk / kafa dinginliği eldekiyle yetinebilmektir. Ali Şir Nevâyî, beş yüz yıl öncesinden günümüz problemine çözüm getirmiştir. Ona göre, eldekine sıkı sıkıya bağlanmak gerekir. Özelde kişisel mutluluk, genelde ise toplumun mutluluğu için hırslara yenik düşmeyip var olana sahip çıkılmalıdır.

Her kim birinin aşkına gönül bağlasa,
 Can ipliğiyle bağlaması gerekir.
 Eğer gönlüne başkasının hayâli düşerse,
 O gönlü yüz bin parçaya bölmek gerek (Türk, 2015, s. 56).

O Hazret'in hizmetlerini yaparken hiçbir zaman kendi amaçlarım ve menfaatim hayale bile gelmedi. Ne yaptıysam yalnızca Tanrı rızası için ve Hazret'in mübarek hatrı için ayrıca Müslümanların iyiliği için idi. Bu cihetten aklın adil hâkiminin hükmüyle dürüstlük siyasetgâhında garaz hırsızını yokluk dârına astım, insaf mahkemesinde hurs yağmacısının boynunu kanaat kılıcıyla vurdum, vücut şehrinde iddia köşkünü yetinme yağmuru ile yıkıp nefsanîyet bağında arzu filizini kesme kılıcıyla kesip attım. İş tarlasında bir şeye göz düşürme harmanını fakirlik ateşiyle yakıp o harmanın küllerini yokluk yeliyle savurdum.

Eğer hırs ve heves harmanı yele verilmese,
 Eğer nefis ü hevâ köşkü yıktırılmasa,
 Eğer zulüm ve sitem canına azap getirmese,
 Halk mutlu olmaz, ülke bayındır olmaz (Türk, 2015, s. 57).

9. Toplumsal sorunlara ilişkin bulgular

Geçmişten günümüze değin her devrin orta yaş ve yaşlılarının yakındıkları konu toplumun bozulması, yeni nesillerin vurdumduymaz ve saygısız oluşlarıdır. Zaman, mekân vb. birçok öge değişmesine karşın bazı problemler devrin sorunu olmaktan ziyade insanoğlunun varlık sorunudur. Ali Şir Nevâyî'nin beş asır önce not ettiği aç gözlü olmak, dedikodu yapmak, mevki makam talep etmek, zulmetmek, yalan söylemek vb. birçok sorun günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Vaktimin özünü ve hayatımın toplamını o Hazret'in zatının övgüsüne ve sıfatının tarifine sarfetsem ve o konuda parlak kasideler, güzel gazeller insana hoş gelen mesneviler ve sanatkârane inşalar ayrıca her tür manzum ve mensur kitaplar yazsam ve ciltler tertip etsem de o Hazret'in uğurlu adı bu vesileyle uzun yıllar zaman sayfasında zikredilse ve kutlu zati bu vasita ile pek çok devirler insanların dilinde dolaşsa idi. Ancak o Hazret'in güzel bulutundan yağın itibar yağmuru, bu

toprak dengi olanın zamanına yağar ve dikkat bostanından esen güzel bakış yeli, bu zavallının üzerine eser. İnsanların tereddtt ve halkın dedikodusu, rezllerin sahte saygısı, eşrafın kwancı, seçkin kişilerin izzet-hürmeti, sıradan insanların kavgası, zalimlerin sıkıştırması, mazlumların gürültüsü, halk tantanası, amirlerin meşgul etmeleri, tamahkrların uygunsuz arzuları, makam talep edenlerin gereksiz talepleri, cahillerin siteminden geğinenlerin matemli görünüşleri, arzular kaleminin devri kara olanların dengesizliği, borçluluk azabına girenlerin yolunu üstünde durmaları, çocukça gürültü edenlerin eteğime tutunmaları ve iflas adetli talebenin sürekli istekleri ve yazıları, felaket tellah Şairlerin kaside ve kıtaları, vilayetlerden gelen çare arayanların hlinin araştırılması ve onları razı ederek göndermenin telaşı, serhat beylerinin elçilerinin tekliflerinin sıkıntısı ve onları istekleri yerine gelmiş olarak çevirmenin mihneti, başka ülkelerden ağ gözlülüğü ve tamahkrlığı det edinerek gelen muhterem kişilerle ilgilenmek ve onların türlü isteklerini ciddiye alıp sınırsız taleplerini yerine getirerek ülkelerine göndermenin belsı, hürlerin önde gelenler içerisine girme konusundaki ayıplamaları, kölelerin hr olmak ümidiyle bekleşmeleri, dş görüp Őeyhlerin bildirdiklerini getirenlerin sözü abartmaları, uzak yerlerden geçen evliyalardan selamını getirenlerin sıkıntıları, dokuz dişin ısrıdığını minnetle verenlerin tamah dişlerini keskinletmeleri, çamurdan tesbihi zorla geğirenlerin istek ipini uzatmaları, sağlıklı vücudunu hasta gösterip serbet isteyenlerin iki yzllkleri, canlı adamın l gibi yatırıp kefen parası alanların aldaticılıkları, vakıf mlkin blşenlerin adetsizliğinden dolayı yoksul talebenin yazı istemesi, görevlilerin fesadından dolayı zayıf halkın bir çare araması, mecliste sohbetime girme arzusu gösterenlerin ağırlığı, yol yürürken yanımda olup Őirinlik edenlerin hafiflikleri, Medine'den geliyoruz diyerek konukluk yükünü evime yıkanların ziyafeti, Mekke'ye gidiyoruz diyerek istek binitlerini kapıma sürenlerin ihtiyaçları, bütün bu kalabalığın isteklerinden az bir kısmı eksik olsa razı olmayıp da dedikodu edenlerin verdiği Őařkınlık, istekleri tamam olanların bu durumu benim görevim olarak düşünüp yine geleceklere endişesi ve başka meşakkatler var ki söylense söz uzayacak ve kötü bir zlme sebebi olacak (Türk, 2015, s. 63-64).

Sonuç ve tartışma

Ali Şir Nevâyi, çok iyi bir sanatkrdır. Edeb alanda bir kurucu gibi davranıp birçok türde eser vermiştir. Farklı türlerde eserler vermesinin yanı sıra çok sayıda kitap da yazmıştır. Bunun yanı sıra "Nevâyi, Çağatay Türkçesinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Hatta bazı araştırmacılar Çağatay Türkçesi için "Nevâyi dili" adını kullanmışlardır" (Köktekin, 2002, s. 117). Bu bilgiden yola çıkılarak Ali Şir Nevâyi'nin dönemin Türkçesine adını verecek kadar yetkin, etkin bir dilci olduğu söylenebilir.

Ali Şir Nevâyi, *Vakfiye* adlı eserinde kurmuş olduğu vakfın amaçlarını, kllyenin bölümlerini, vakfın çalışma usullerini ve vakfın gelir kaynaklarını anlatmıştır. Ali Şir Nevâyi vakfın kuruluş belgesi niteliğindeki *Vakfiye*'de bunların yanı sıra eğitim oğretim faaliyetlerini yerine getiren oğretmenlerin niteliklerinden, toplum hayatının düzgün bir Şekilde devam etmesi için nelere dikkat edilmesine dek birçok alanda tecrübelerini iğereren açıklamalarda bulunmuştur. Bu ağıklamalardan yola çıkarak eserden oğretmenlerde bulunması gereken özelliklere ilişkin bilgiler, sır tutmanın, adaletli / adil olmanın, liyakatin, vefalı olmanın, sorumluluğun, bağlılığın önemine ilişkin bulgular ve toplumsal sorunlara ilişkin bulgular temaları oluşturulmuştur. Temaların içerikleri incelenerek Ali Şir Nevâyi'nin iyi bir devlet düzeni ve mutlu bir toplum için görüşleri öneriler hline getirilmiştir. Elde edilen öneriler şunlardır:

1. İnsanlar, büyüklük hastalığına yakalanmayıp doğası gereği iyi olarak kalmalıdır.
2. Zalimler, zayıf gördükleri insanları ezip onlara zulmederler. Zalimlere karşı bu insanlar korunup adalet sağlanmalıdır.
3. İşlerin düzgün bir Şekilde yürütülebilmesi için bütün makamlara işleri hakkıyla yapabilecek insanlar getirilmelidir.
4. Görev verilenler fedakrca davranıp işlerini hakkıyla yapmalıdır.
5. İşin niteliği ne olursa olsun zamanında yapılmalıdır.
6. İçinde yaşadığımız topluma fayda sağlamak istiyorsak kendi isteklerimizden vazgeçerek çokça çalışmalıyız.

7. Toplum hâlinde yaşayan insanların geçmişten bugüne değişemeyen dedikodu, yalan, çekememezlik, sonu gelmeyen istekleri *vb.* birçok olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ümitsizliğe kapılmamak için insanların kötü huyları, olumsuz yanları dikkate alınmamalıdır.

Bu sonuçlar ışığında araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

Ali Şir Nevâyî'nin *Vakfiye* dışında yirmi sekiz eseri bulunmaktadır. Bu eserlerdeki eğitsel öğelere ilişkin araştırmalar yapılabilir.

Vakfiye adlı eserde tespit edilen eğitsel öğelerin gelecek nesilleri yetiştirme görevi bulunan öğretmenler tarafından benimsendiği / benimsenmediği araştırılabilir.

Vakfiye'de tespit edilen eğitsel öğelerin günümüz millî ve evrensel değerlerle örtüşme düzeyleri değerlendirilebilir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, S. (2002). Ali Şir Nevayî, yaşamı, edebî kişiliği ve eserleri. *Atatürk Üniversitesi Tükiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 109-115.
- Alyılmaz, C. (2014). 90. yaşı dolayısıyla Prof. Dr. Meşedihanım Sadullahgızı Ne'met. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4), 183-189.
- Buluş, A. (2008). Sivil toplum kuruluşlarına tarihsel bir örnek: Osmanlı vakıfları. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(16), 22-36.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demriel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çınar, A. (2013). Değerler felsefesi ve psikolojisi. Bursa: Emin.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. (4. baskı). Akçağ.
- Ertem, A. (2011). Osmanlıdan günümüze vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-65.
- Eşonkulov, H. (2018). Ali Şiir Nevaî gazallerindeki sır tutmakla ilgili düşüncelerin irfani anlamları hususunda. *Turkish Studies*, 13(28), 417-426.
- Kartal, A. (2003). Alî Şir Nevâî'nin Farsça şiirleri. *Bilig*, 26, 147-180.
- Köktekin, K. (2002). Ali Şir Nevâyî'nin Türkçeciliği. *Atatürk Üniversitesi Tükiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19, 117-121.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel.
- Öztürk, N. (2005). İslam ve Türk kültüründe vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, XXIX.
- Sönmez, S. (2017). Rehber öğretmenliğin Murphy yasaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2741-2751.
- Şahin, N. (2017). *Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi ve ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. (11. Baskı). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Türk, V. (2015). *Ali Şir Nevâyî, Vakfiye inceleme-metin-dizin-tpkibasım*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Feminist translation practices in Turkey: The case of the feminist websites *5Harfliler* and *Çatlak Zemin*¹

Ayşe SAKİ DEMİREL²

Aslı Özlem TARAKCIOĐLU³

APA: Saki Demirel, A.; Tarakcıoğlu, A. Ö. (2019). Feminist translation practices in Turkey: The case of the feminist websites *5Harfliler* and *Çatlak Zemin*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 295-312. DOI: 10.29000/rumelide.580614

The future of feminisms is in the transnational and the transnational is made through translation. (Castro & Ergün, 2017, p. 1)

Abstract

Feminist Translation Studies (FTS), which examines the interaction between gender and translation emerged in bilingual Quebec in Canada in the late 1970s and early 1980s coinciding with the cultural turn which brought the concept of ideology to the centre of translation studies. Since then, many studies have been conducted within the scope of FTS and they have generally focused on the translation of printed literary texts. However, in recent years, feminist translation scholars have begun to criticize this restrictive tendency in FTS and to call for more studies on the translation of non-literary texts. Paying attention to this call and keeping up with the digital transformation of feminism, this study focuses on the translations on two Turkish feminist websites and tries to shed new light on feminist translation practices in Turkey. This study aims to explore the ways and the extent to which two Turkish feminist websites, *5Harfliler* and *Çatlak Zemin*, are engaged in feminist translation practices. To this end, thematic and paratextual analyses were performed on the articles translated from English into Turkish and published on *5Harfliler* and *Çatlak Zemin* from their establishment until the end of 2018. The results of the analyses showed that both *5Harfliler* and *Çatlak Zemin* performed feminist translation practices, albeit to varying degrees, thanks to the selection of source texts addressing feminist themes and the usage of paratextual feminist translation strategies, i.e., prefaces and footnotes which make women and translators visible.

Keywords: Feminist translation, *5Harfliler*, *Çatlak Zemin*, Turkey, feminist websites, gender.

Türkiye’de feminist çeviri pratikleri: Feminist web siteleri *5Harfliler* ve *Çatlak Zemin* örneği

Öz

Toplumsal cinsiyet ve çeviri arasındaki etkileşimi inceleyen feminist çeviribilim, kültürel dönüşün ideoloji kavramını çeviribilimin merkezine taşıdığı bir dönemde, 1970’li yılların sonu 1980’li yılların başında Kanada’nın iki dilli Quebec bölgesinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerden itibaren feminist

¹ This paper was derived from the doctoral dissertation of the first author which is being prepared under the supervision of the second author for the Translation and Cultural Studies (English) Program in the Graduate School of Ankara Hacı Bayram Veli University.

² Res. Asst., Department of Translation and Interpreting Studies (English), Faculty of Letters, Ankara Hacı Bayram Veli University (Ankara, Turkey), ayse.saki@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4412-8076 [Makale kayıt tarihi: 20.03.2019-kabul tarihi: 15.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580614].

³ Assoc. Prof. Dr., Department of Translation and Interpreting Studies (English), Faculty of Letters, Ankara Hacı Bayram Veli University (Ankara, Turkey), asli.tarakcioglu@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8353-5526

çeviribilim kapsamında genellikle basılı edebiyat eserlerinin çevirisine odaklanan pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak son zamanlarda, feminist çeviri alanında çalışan bilim insanları feminist çeviribilimdeki bu kısıtlayıcı genel eğilimi eleştirmiş, feminist çeviribilim kapsamında edebi olmayan metinlerin çevirisine odaklanan daha fazla çalışma yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Söz konusu bu gerekliliğin ve feminizmin yaşadığı dijital dönüşümün farkında olarak yola koyulan bu çalışma, iki Türk feminist web sitesi *5Harfliler* ve *Çatlak Zemin*'in hangi yollarla ve ne ölçüde feminist çeviri pratiği gerçekleştirdiklerini ortaya çıkarmayı ve bu sayede Türkiye'deki feminist çeviri pratiklerine yeni bir ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, *5Harfliler* ve *Çatlak Zemin*'de kuruldukları tarihlerden 2018 yılının sonuna kadar yayınlanan İngilizceden Türkçeye çevrilmiş makalelerin tematik ve yan metinsel analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda gerek *5Harfliler*'in gerekse *Çatlak Zemin*'in feminist temaları ele alan kaynak metinlerin çevirilerini yayınlamaları ve kadınları ve çevirmenleri görünür kılan yan metinsel feminist çeviri stratejilerinden -diğer bir deyişle önsöz ve dipnotlardan- yararlanarak farklı oranlarda da olsa feminist çeviri yaptıkları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Feminist çeviri, *5Harfliler*, *Çatlak Zemin*, Türkiye, feminist web siteleri, toplumsal cinsiyet.

1. Introduction

The interplay between language and gender became one of the most discussed issues of the second wave feminism which began in the 1960s and lasted throughout the 1980s. The slogan of the 1970s, 'La libération des femmes passe par le langage' (women's liberation passes through language) illustrates the importance of language for the feminist movement in this era (Ergün, 2013a, p. 15). The second wave feminism argues that gender is a socio-cultural construct. As Simone de Beauvoir states in her influential book *The Second Sex* "one is not born, but rather becomes a woman" (Beauvoir, 2011, p. 283). Language is undoubtedly one of the most influential structures that construct gender and womanhood. "Language institutes and maintains social inequalities, and acts as a legitimating tool of patriarchal authority" (Simon, 1996, p. 16). Gender hierarchies between women and men are constructed and sustained in and through patriarchal language use (Ergün, 2013a, p. 16). Therefore, as the feminists emphasize, at first, the patriarchal language must be subverted so as to deconstruct patriarchy and free oppressed women from the patriarchal burden.

The radical feminist writing of Canadian writers such as Nicole Brossard, Madeleine Gagnon, and Louky Bersianik known as *écriture féminine* (writing in/of the feminine) emerged in such a context in the late 1970s and the early 1980s in order to "critique and dismantle 'patriarchal language', make women linguistically visible, and create an alternative 'women's language'" (Ergün, 2010, p. 309). von Flotow explains the main domain of radical feminist writing as follows:

The radical feminist writing of the 1970s was experimental. It was radical insofar as it sought to undermine, subvert, even destroy the conventional everyday language maintained by institutions such as schools and universities, publishing houses and the media, dictionaries, writing manuals, and the 'great works' of literature. Feminists viewed this language as an instrument of women's oppression and subjugation which needed to be reformed, if not replaced by a new women's language. They thus took on the radical position of attacking language itself, rather than just the messages carried by the language (1997, p. 14).

In other words, experimental feminist writers want to attack, deconstruct, or simply bypass the misogynistic conventions of patriarchal language through unconventional spellings, subversions of

grammatical and semantic gender systems, neologisms and puns (von Flotow, 1991, p. 72; Ergün, 2013a, p. 17). Highlighting the urgency of *resexing* language, Irigaray states that “if we continue to speak the same language, we will reproduce the same (his)story. Repeat the same (his)stories”. (Irigaray 1977 as cited in von Flotow, 1997, p. 10).

Translation of this interventionist and resistant feminist writing from French to English requires similar subversive translation strategies, highly political and creative use of language, thereby laying the groundwork for Feminist Translation Studies (FTS) in bilingual Quebec in the late 1970s and early 1980s. FTS, which tries to incorporate feminist ideology to translation and free language, translation, and society from their patriarchal burden, has mainly focused on the translation of literary texts and feminist politics’ effects on translation for many years. However, feminist translation scholars have recently underlined the need to analyse different text types other than literary texts from a feminist translation perspective (von Flotow, 2006; Camus, Castro, & Camus, 2017; Castro & Ergün, 2017). There is also a growing belief that the future of feminism is to be constructed through translation. Meanwhile, feminism has been going through a digital transformation thanks to the internet. Keeping up with these new approaches and transformations which both feminism and FTS are going through, this study aims to reveal the ways and the extent to which two Turkish feminist websites, 5Harfliler and Çatlak Zemin, established by women who publicly identify themselves as a feminist, are engaged in feminist translation practices. To this end, thematic and paratextual analyses were performed on the articles translated from English into Turkish and published on 5Harfliler and Çatlak Zemin from their establishment until the end of 2018. Considering the literature on feminist translation in Turkey, no previous study has analysed an online or digital source from a feminist translation perspective. Hopefully, this study will fill the gap in the literature and pave the way for further studies which explore feminist translation practices in different language pairs on different websites.

2. Feminist translation studies

Ideologically motivated feminist translators such as Barbara Godard, Susanne de Lotbinière-Harwood and Linda Gaboriau assert that translation, like language, is not innocent and apolitical act. On the contrary, translation plays an effective role in maintaining and activating gender inequalities (Simon, 1996, p. 1; Ergün, 2010, p. 315). “Language and translation inevitably are tools for legitimizing the *status quo* or for subverting it; tools for gender oppression or liberation” (Castro, 2013, p. 6). Therefore, feminist translators/scholars focus on the feminist poetics of translation (Simon, 1996, p. iii) and try to investigate the interaction between woman and translation. The interdisciplinary natures of both feminism and translation studies, their mutual emphasis on the socio-culturally, and ideologically constructed language use facilitated the works of feminist translators and paved the way for feminist translation theory in the late 1970s and early 1980s. As von Flotow (1997) states, the era of feminism, undoubtedly, triggered the feminist translation practices and theory.

The first and foremost purpose of FTS is to “identify and critique the tangle of concepts which relegates both women and translation to the bottom of the social and literary ladder” (Simon, 1996, p. 1). Throughout history, both women and translation are conceived as secondary, derivative and peripheral. “[T]ranslation is secondary to writing and the translator is in the same position with respect to the author, in the same way that feminisms are peripheral with regard to patriarchy and women with respect to men” (Castro, 2009, p. 6). This twofold inferiority inevitably leads to the close interaction between women and translation. Women, conventionally excluded and discouraged from education, the literary world, and the public sphere, resort to translation which is coded as a reproductive feminine act by

patriarchal institutions, so as to participate in the literary world and hence the public sphere, and to make their voice heard (von Flotow, 1997, p. 76). On the other hand, translation has been described metaphorically as feminine for centuries and many translators and scholars use sexist metaphors to explain their translation process and translation phenomena (Chamberlain, 1988). “*Les belles infidèles*”, used to imply that translation, just like women, is either beautiful or faithful, but never both simultaneously is one of the most prominent metaphors (Castro, 2009, p. 5). Steiner’s hermeneutical model which depicts metaphorically the translator as a man and translation as a woman is another indicator of the feminine position of translation in the patriarchal society (Chamberlain, 1988; von Flotow, 1997; Castro, 2009).

FTS, standing in the intersection of feminism and translation studies and benefiting from feminism’s emphasis on language and the translation conception in the cultural turn⁴, challenges the concept of fidelity in translation studies. Feminist translators who consider their translation practices as a continuum of experimental feminist writing, defend their right to intervene in the source text as a translator in order to deconstruct gender clichés and make the feminine visible in language while translating a text from a feminist perspective (de Lotbinière-Harwood, 1989; Simon, 1996; von Flotow, 1997; Federici, 2017). For feminist translation which emphasizes the active and interventionist role of the translator, “fidelity is to be directed toward neither the author nor the reader, but toward the writing project—a project in which both writer and translator participate” (Simon, 1996, p. 2). While problematizing the concept of fidelity and overvalued status of the source text, feminist translation makes use of poststructuralist and deconstructionist approaches in translation studies. Feminist translation theory and practice are particularly inspired by Derrida’s conception of translation which rejects the binary opposition between the source and target text, and “radically change[s] the traditional conceptions of fidelity and of the relationships that can be established between translations and originals” (Arrojo, 1994, p. 158). “In general, it could be said that the erosion of the authority of the Author/Original in post-structuralist and deconstructionist discourses of the last twenty years has certainly been of great importance, giving the translator a much freer rein with the text” (von Flotow, 1991, p. 80).

Drawing on the post-structuralist and deconstructionist approaches, feminist translators claim that translation is a creative production and a kind of original writing, rather than merely a simple reproduction (Chamberlain, 1988, p. 466; Godard, 1989, p. 47). They dare to ‘correct’ and feminize the source text while translating from a gynocentric i.e., women-centred world view (Massardier-Kenney, 1997, p. 56). In other words, feminist translators argue for an anti-traditional, interventionist, reformist, subversive, and aggressive approach to translation (von Flotow, 1991, p. 70). A feminist translation which creates a shock-effect (Godard, 1984 as cited in von Flotow, 1991, p. 70) “constantly disrupt[s] the fluent reading process and remind[s] readers that they are reading a translation” (Ergün, 2013a, p. 25). Feminist translators, who are ideologically committed and resistant, want to *womenhandle* the text and make their presence visible. As Godard clarifies that

The feminist translator, affirming her critical difference, her delight in interminable re-reading and rewriting, flaunts the signs of her manipulation of the text. Womanhandling the text in translation

⁴ The term of “cultural turn” is first used by Snell-Hornby (1990) in the collection titled *Translation, History and Culture* edited by Bassnett and Lefevere to imply the paradigmatic change which Translation Studies has been going through since the 1970s. With the cultural turn, values, ideas, ideologies, traditions, conventions, norms etc. of the target culture and their influences on the translation came into prominence (Chesterman, 2006, p. 11). In other words, “cultural turn gave rise to studies that situated the translated text in its social and historical circumstances and considered its political role, paying attention to ideological values, to cultural, economic and political inequalities, to individual choices and also, most importantly, to the ethics of translation” (Castro, 2013, p. 7).

would involve the replacement of the modest, self-effacing translator. Taking her place would be an active participant in the creation of meaning, who advances a conditional analysis. Hers is a continuing provisionality, aware of process, giving self-reflexive attention to practices. The feminist translator immodestly flaunts her signature in italics, in footnotes - even in a preface (1989, p. 50).

Feminist translators who want to make language speak for women (Lotbiniere-Harwood, 1989, p. 9; Castro, 2009, p. 4) make use of various translation practices and strategies to reach their goals (Simon, 1996; von Flotow, 1991, 1997).

Feminist translation practices may cover a wide range of practices such as translating women’s work, translating feminist experimental writings, translating feminist works, criticizing ‘patriarchal’ translations of women’s texts, recovering both women writers and translators’ works lost in patriarchy, recovering the past through women’s voice, reassessing translation history from gynocentric world view, and writing translation herstory (Simon, 1996; von Flotow, 1997; Castro, 2009; Ergün, 2010; Federici, 2017). These practices are macro devices that serve the purpose of feminist translators. There are also feminist translation strategies mostly used within a text. von Flotow (1991) discusses three feminist translation strategies namely supplementing, prefacing and footnoting, and ‘hijacking’ (p. 74).

Supplementing “compensates for the difference between languages, or constitutes ‘voluntarist action’ on the text. [...] [F]eminist translator thus recoups certain loses by intervening in, and supplementing another part of the text” (von Flotow, 1991, p. 75). To illustrate, while translating from English into Turkish whose pronominal system does not communicate gender, a feminist translator may resort to the supplementing strategy (Ergün, 2010, p. 23).

Prefacing and footnoting are the other strategies that become almost routine for feminist translators. They make use of prefaces and footnotes to stress their active presence in the text as a translator (von Flotow, 1991, p. 76). The translator preface of Barbara Godard, one of the most prominent feminist translators in Quebec, contextualizes and interprets the text of feminist writer Nicole Brossard, and discusses the translation process, thereby constituting a good example of prefacing (von Flotow, 1991, p. 76).

The term of hijacking taken from a critique of the feminist translation undertaken by Susanne de Lotbinière-Harwood is used by von Flotow to mean the feminist translator’s excessive interference during the translation process. Feminist translators feminize and ‘correct’ the source text deliberately, hijack it and use every possible translation strategy to make the feminine visible in language (von Flotow, 1991, p. 79).

Although von Flotow discusses only the three most frequently used feminist translation strategies, she emphasizes that there are numerous strategies that may serve the purpose of feminist translators (von Flotow, 1991, p. 74).

FTS which includes all these practices and strategies is severely criticized by different scholars for different reasons (Arrojo, 1994; von Flotow, 1997). However, it still guides feminist scholars and translators who want to bring feminism and translation together and believe that these two disciplines can contribute a lot to each other.

3. Feminist translation practices in Turkey

When the historical development of feminism in Turkey is analysed in detail, the crucial role that translation practices play in the feminist movement becomes salient. A wide range of feminist translation practices has contributed to raising feminist consciousness in Turkey since the second half of the nineteenth century. Historical development of feminism in Turkey can be discussed within three crucial historical periods (Sirman, 1989; Tekeli, 1995; Yüksel, 2003). The first period which is called the first wave of feminism in Turkey by Tekeli (1998), began with the *Tanzimat* era⁵ (1839-1876), gained momentum with the proclamation of the 2nd constitutional era (1908-1914) and lasted until the foundation of Republic of Turkey in 1923. The second period was concurrent with the proclamation of the republic and continued until the 1980s. The third period, as the second wave of the feminist movement in Turkey (Tekeli, 1998) occurred in the 1980s.

During this first period, the position of Ottoman women in their family and society was problematized by the reformist elites through associational and journalistic activities (Yüksel, 2003, p. 26). It was asserted that women's liberation and progress could only be achieved through the education of women (Sirman, 1989, p. 7). In the journals issued by educated, polyglot, middle-class Ottoman women who tried to define a new Ottoman womanhood, there emerged many translated articles which served feminist purposes (Sirman, 1989, p. 8). Ottoman women also made use of translation to enter the male-dominated world of letters. To illustrate, Fatma Aliye (1862-1936) known as the first Ottoman Turkish women translator and novelist, entered Turkish literary scene with her Turkish translation *Meram* (1891) of Georges Ohnet's *Volonté* (1888) (Paker, 1991, p. 279-280; Taneri-Uluköse, 2013). She signed her translation as "a woman" and the 'lady translator' surprized the people how a woman could understand French so well (Paker, 1991, p. 280). In the course of time, Turkish women writers began to enter the literary world through their own works, and they contributed to feminist consciousness even though they refrained from identifying themselves and their works a feminist (Paker, 1991, p. 270).

The second period witnessed important developments for women emancipation in Turkey. With the adoption of the Swiss Civil Code in 1926, Turkish women gained equality with men before the law. In addition, Turkish women gained the right to vote and to be elected in the municipal election in 1930 and in the general election in 1934. Thanks to these republican reforms, women had a chance to participate in the public sphere more than ever before. However, despite all the accomplishments of this period, women continued to be conceived as mothers and wives above all (Sirman, 1989, p. 12). Moreover, feminism in this period is interpreted and criticized as state feminism on the grounds of strict state control over women's movement (Tekeli, 1998).

In fact, the real feminist awakening in Turkey emerged from the 1980s onwards (Sirman, 1989, p. 27). In the 1980s, for the first time, the feminist movement in Turkey took on an autonomous and radical character (Yüksel, 2003, p. 25). Women strove for their feminist goal on their own (Göl, 2015, p. 5). During this period, feminists managed to fight against women's oppression in the broadest terms through consciousness-raising groups, publications, public meetings and marches (Sirman, 1989; Özman, 2008). The 1980s is a turning point not only for the feminist movement but also for feminist

⁵ "The institutional, legislative, and educational reforms of 1839 (known collectively as the *Tanzimat*), resulted principally from political and economic pressure from the European powers but generated an unprecedented cultural contact with the West, in particular with France. Such contact also paved the way for a new discourse. The introduction of literary genres, such as the novel and European drama, and the development of journalistic writing (in the growing number of newspapers to meet the need for the communication of ideas) were instrumental in foregrounding central socio-cultural questions, a highly complex one of which concerned women" (Paker, 1991, p. 279).

translation practices in Turkey. However, the 1970s which witnessed the Turkish translations of feminist classics of the second wave feminism such as *Le Deuxieme Sexe* of Simone de Beauvoir, *Sexual Politics* of Kate Millet and *The Dialectic of Sex* of Shulamith Firestone should not be overlooked. It is possible to say that the 1960s and 1970s during which the leftist ideologies began to flourish in Turkey, just like in many parts of the world, set the basis for feminist awakening and feminist translation practices in the 1980s and after. When it came to the 1980s, the women, generally adopting the leftist ideologies of the 1960s and 1970s, began to realize that they cannot discuss the oppression that women experience in their daily lives for only being a woman because any effort to focus on women’s movement separately is conceived by male-dominated leftist groups as a betrayal to proletariat (Özman, 2008; Göl, 2015, p. 39). Women noticed that feminist consciousness can only be raised if women’s movement takes on an autonomous character. Therefore, they decided to constitute a free organization which may facilitate feminist awakening in Turkey. *Kadın Çevresi Yayıncılık, Hizmet ve Danışmanlık Şirketi* (Women’s Circle Publishing, Service and Consulting Company) was founded by 13 feminists in 1983 in such a context (Özman, 2008). *Women’s Circle* published the feminist works namely, *Feminism* of Andree Michel, *Wedlocked Women* of Lee Comer, *Women’s Estate* of Juliet Mitchell, Simone de Beauvoir’s interview with Alice Schwarzer titled *I am a Feminist*, translated into Turkish by the women translation group formed within YAZKO⁶ to translate women series. These translations are the good examples of feminist translation practices both because they play a crucial role in increasing feminist consciousness and constructing a feminist discourse in Turkey and because they include feminist translation strategies like long translators’ prefaces which explain translation processes (Göl, 2015). Translated articles published in the feminist journals issued during the 1980s such as *Sosyalist Feminist Kaktüs* are other examples of feminist translation practices of the 1980s.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi (Women’s Library and Information Centre Foundation), which was founded in 1990 to recover women works lost in patriarchy, to reassess history from gynocentric world view, and to write herstory, sets a perfect example of the institutionalization of women’s movement in the 1990s in Turkey. The library’s vigorous efforts to translate women’s journals written in the Ottoman alphabet to the Latin alphabet and to publish them as bibliographies can be evaluated as a feminist translation practice. The translation of European Women’s Thesaurus from English to Turkish, with the addition of some Turkish culture-specific terms, is another feminist translation practice performed by the library in order to construct feminist terminology in Turkish.

Translation still plays an active role in the feminist movement in Turkey. A wide range of Turkish publishing houses, especially those which have a separate women library such as İletişim, Metis, Ayrıntı and Sel, and the Turkish feminist publishing houses, namely Ayizi and Güldünya publish the Turkish translations of feminist and/or women writers’ works. In a similar vein, Turkish women writers continue to be translated into different languages thanks to the initiatives of different translational agents, thereby increasing their visibility through translation.

Despite the crucial role which translation plays throughout all these feminist turning points, the concept of feminist translation, neither as a practice nor as a theory, has not attracted much attention from translators and translation studies scholars in Turkey. The grammatically genderless structure of the Turkish language, the lack of feminist linguistic activism and the perception of translation as a derivative

⁶ YAZKO which was founded by Mustafa Kemal Ağaoğlu in 1980 is the first Turkish cooperation of writers and translators. It published more than 200 books, two literary and translation magazines. YAZKO played an important role in the intellectual environment of the 1980s.

act against the overvalued position of source text in Turkey may be considered as the reasons behind the lack of interest in feminist translation in Turkey (Braun, 2001; Ergün, 2013a, p. 17).

However, the increasing academic and practical interest in feminist translation in Turkey in recent years should not be ignored. The master's and doctoral theses on feminist translation theory and/or practice (Özçelik, 2003, 2009; Göl, 2015; Ak, 2017; Akçasoy, 2017; Pirpir, 2018; Dağabak, 2018) and scholarly articles written by Turkish authors (Koş, 2007; Bozkurt, 2014; Gülal, 2015a, 2015b; Ergün, 2010, 2013a, 2013b, 2017; Öztürk, 2017; Taş, 2018; Öner, 2018) are strongly indicative of the recently growing academic interest in feminist translation in Turkey.

4. Feminist translation practices on the Turkish feminist websites *5Harfliler* and *Çatlak Zemin*

5Harfliler and *Çatlak Zemin* were selected from among other feminist websites in Turkey as the case because they give wide coverage to the translated articles as well as Turkish originals.

5Harfliler is an independent feminist website in pursuit of women's agenda. It was launched in the 2012 summer, in line with the idea that women's agenda needs to focus on everything in which a woman may have an interest just to spite those who restrict women's agenda to only diet, beauty secrets, and relationship advice. In this day and age when the word "woman" is still almost equated with bogey, the website was named *5Harfliler* (lit. quinqueliteral) both to imply the number of letters in the word of "woman" (*kadın* in Turkish is also quinqueliteral) and to refer to the expression 'üç harfliler' (lit. trilateral), which is culturally used to refer to genie (*cin*, the Turkish equivalent of genie, is also trilateral), because it is believed that calling the word *cin* directly will summon genie. Moreover, thanks to the witty use of *5Harfliler* as its name, the website both manages to get rid of the differentiation of girl, woman, Ms, Mrs, Miss, and lady and to imply to "man" and "human" which are also quinqueliteral in Turkish (*erkek* and *insan* respectively) ("Hakkımızda," n.d.). From its establishment in 2012 until the end of 2018, *5Harfliler* published 157 translated articles. Among them, seven were translated from different languages and three were translated from undefined source languages; thus, there appeared 147 articles translated from English on *5Harfliler*.

Çatlak Zemin is the second feminist website that was examined in this study. *Çatlak Zemin* established on October 14, 2016, aims to refresh feminist connections among women and strengthen both women and feminist discourse. Not only the agenda and current feminist policy but also everything in life and feminism attract the attention of *Çatlak Zemin* ("Hoşbulduk," 2016). From its establishment in 2016 until the end of 2018, *Çatlak Zemin* published 73 translated articles. Except for seven articles translated from different languages, there appeared 66 articles translated from English on *Çatlak Zemin*.

To determine the feminist translation practices and strategies carried on the websites from their establishment until the end of 2018, thematic and paratextual analysis were made on 147 translated articles from *5Harfliler* and 66 translated articles from *Çatlak Zemin*.

4.1. Thematic analysis

The aim of the thematic analysis was to identify translated articles which are centred around feminist themes. In this study, feminist theme means any theme which makes women, women's writing, women's history; different womanhoods and gender identities; oppression, discrimination, and derivativeness which women experience for only being a woman; and feminism i.e., women's struggle against this

oppression and discrimination visible. Determining feminist themed translated articles was important because the translation of a source text which treats a feminist theme sets a good example of feminist translation. In other words, translating a source text which addresses a feminist theme means making feminism, the feminist movement, feminist themes and ultimately women visible in the target culture, thereby setting a good example of feminist translation which strives to make women visible through translation. During the thematic analysis, six phases of thematic analysis proposed by Braun and Clarke (2006) were followed with minor changes.

In the first phase of the thematic analysis, all articles translated from English and published on *5Harfliler* and *Çatlak Zemin* from their establishment until the end of 2018 were chronologically compiled for each website and the researchers familiarized themselves with these translated articles. The researchers repeatedly read these translated articles. In the second phase, the researchers generated the initial codes for each translated article. In the third phase, the initial codes generated during the second phase were collated to reach overarching feminist themes. During the third phase, the translated articles such as “Kapakları Ayarlama Enstitüsü” (“Kapakları ayarlama,” 2014); “Plastiği Hayatımızdan Çıkarmanın 8 Yolu” (“Plastiği hayatımızdan,” 2017); “Hayvan Çiftliği: George Orwell Aslında Ne Kastetmişti?” (“Hayvan Çiftliği,” 2013); “Philip Roth’tan Wikipedia’ya Mektup: “Benlen Akıl Yarıştırma” (“Philip Roth,” 2012); “İnternetin Üzücü Mirası: Artık Sır Yok” (“İnternetin üzücü,” 2013); “Belgesel Ahlakı Üzerine...” (“Belgesel ahlakı,” 2013) and “Bir terapist terapiden en iyi nasıl yararlanır?” (“Bir terapist,” 2018) which do not address feminist themes were also identified and excluded from the analysis on the grounds that they cannot be considered as a feminist translation in terms of their themes. Meanwhile, it is surely beyond doubt that textual analysis can be conducted on the translated articles excluded on the grounds of not addressing feminist themes, to see whether textual feminist translation strategies, i.e., supplementing and hijacking are used. However, it goes beyond the scope of this thematic and paratextual analysis-oriented study. In the fourth phase, the determined feminist themes were reviewed by the researchers at first. Then, two experts were consulted to validate the translated articles excluded and the feminist themes determined and thereby improving the overall reliability of the thematic analysis. The experts reviewed the results of the thematic analysis conducted by the researchers. And then, the researchers and experts came together and argued about the translated articles excluded on the grounds of not addressing feminist themes and the overarching feminist themes determined for each website. In the aftermath of discussion and some minor changes, the researchers and the experts agreed on the subject matter. In the fifth phase, clear definitions and names were generated for each theme. In the final phase, the results of the thematic analysis revealed that 31 out of 147 translated articles on *5Harfliler* and 1 out of 66 translated articles on *Çatlak Zemin* do not address a feminist theme. The results also demonstrated that the remaining 116 translated articles on *5Harfliler* address one or more of the following 13 feminist themes: (1) Different Feminisms and Feminist Identities (2) Different Gender Identities, Queer Identities, (3) Different Women’s Life and Experiences, (4) Feminist Art, (5) Feminist Struggle, (6) Gender In/Equality, Sexism and Patriarchy, (7) Gender Roles, (8) Sexual and Gender-based Violence, (9) Successful Women throughout History, (10) Women Authors, Women Poets and Women Artists, (11) Woman’s Health, Body and Sexuality, (12) Women’s Labour, and (13) Women’s Rights, Right to Abortion. The results of the thematic analysis also displayed that the remaining 65 translated articles on *Çatlak Zemin* treat one or more of the same 11 feminist themes as *5Harfliler*, excluding from two themes of Successful Women throughout History and Feminist Art. However, it should be noted that compared to *5Harfliler*, *Çatlak Zemin* pays special attention to different feminist struggles around the world by frequently translating different feminist groups’ calls.

Table 1. The results of the thematic analysis

	5Harfliler	Çatlak Zemin
The number of the articles translated from English and published on the website from its establishment until the end of 2018	147	66
The number of translated articles that do not address feminist themes	31	1
The number of translated articles that address feminist themes	116	65

As is seen in Table 1, the results of the thematic analysis revealed that 116 (79%) of the translated articles on 5Harfliler and 65 (98.5%) of the translated articles on Çatlak Zemin addressed one or more of the aforesaid feminist themes. In fact, the results of the thematic analysis become more meaningful when they are considered along with the general policies of 5Harfliler and Çatlak Zemin. 5Harfliler does not restrict women's agenda and publishes everything in which a woman may have an interest if it is not misogynist and does not contain a hate discourse, while Çatlak Zemin directly aims to strengthen feminist discourse. Therefore, on 5Harfliler, there appeared 31 translated articles which do not address feminist themes, even if they may appeal to a woman. This shows that any text in which a woman may have an interest is not necessarily written from a feminist point of view or does not necessarily make a woman visible. Compared to 5Harfliler, on Çatlak Zemin which tries to strengthen feminist discourse, almost all translated articles address one or more of the aforementioned feminist themes, thereby setting a good example of feminist translation in terms of their themes.

4.2. Paratextual analysis

Considering the results of the thematic analysis, the paratextual analysis was performed on the translated articles addressing one or more of the aforementioned feminist themes to find out the ways and the extent to which the feminist websites make use of paratextual feminist translation strategies, prefacing and footnoting, which make translation and/or translator visible.

Within the scope of the paratextual analysis, the translated articles which do not include any paratext were identified at first. 42 out of 116 translated articles on 5Harfliler and 33 out of 65 translated articles on Çatlak Zemin do not contain any paratext i.e., preface and/or footnote. On the other hand, some translated articles on both 5Harfliler and Çatlak Zemin include both a preface and a footnote at the same time.

Table 2. The results of the paratextual analysis

	5Harfliler (out of 116)	Çatlak Zemin (out of 65)
The number of feminist themed translated articles that do not include any paratext (preface and/or footnote)	42	33
The number of feminist themed translated articles that include a preface and/or footnote which makes translation and/or translator visible	47	4
The number of feminist themed translated articles that include a preface and/or footnote which does not make translation and/or translator visible	27	28

As is seen in Table 2, the results of the paratextual analysis showed that 47 (40.5%) of the feminist themed translated articles on 5Harfliler include a preface and/or footnote which make translation and/or translator visible. In these 47 translated articles, the translators stress their active presence by

explaining their translation motivation, translators’ choices and translation process in the prefaces and footnotes mostly written in the first-person singular. In other words, in the 47 translated articles, the translators make themselves and their translation visible thanks to the prefaces and footnotes which they write. On the other hand, it is worth noting that the other prefaces and footnotes in which translation and/or translators are invisible, give some information about the source text, topic, author, context and/or a concept and generally reflect the feminist point of view of 5Harfliler. On Çatlak Zemin only 4 (6%) of the feminist themed translated articles include a preface and/or footnote which make translation and/or translator visible. In these 4 translated articles, the translators become visible by mentioning about their translation motivation, translators’ choices and translation process. It should also be noted that the other prefaces and footnotes in which translation and/or translators are invisible, are not only informative about the source text, topic, author, context and/or a concept but also mostly reflect the feminist ideology of Çatlak Zemin. Given the results of the paratextual analysis, it can be said that 5Harfliler more often makes use of prefaces and footnotes which make translation and/or translator visible compared to Çatlak Zemin. On the other hand, 5Harfliler has only 3 feminist themed translated articles in which footnotes are specified as translator’s note, while Çatlak Zemin has 14 feminist themed translated articles in which footnotes are specified as translator’s note. Even if the translators do not mention about their choices and translation processes in most of these informative translator’s notes, these translator’s notes undoubtedly increase the translators’ visibility on Çatlak Zemin.

The following three example excerpts from the translators’ prefaces on 5Harfliler are discussed to illustrate how the translators managed to make themselves and their choices and translation processes visible.

The first excerpt from 5Harfliler:

Matrix film serisinin yapımcı ve yönetmenleri Wachowski kardeşlerin yarısı Lana Wachowski, İnsan Hakları Derneği’nin Görünürlük Ödülü’ne layık görülmüş. 2000’li yılların başında cinsiyet değişim sürecine giren Wachowski, ödülünü alırken aynı anda güldürmeyi ve kalp tellerini titretmeyi başaran yirmibeş dakikalık harika bir konuşma yapmış. [...] Wachowski’nin konuşmasının önemli bulduğum parçalarını Türkçe’ye çevirmek için başına oturduğumda, önce önemli parçalar uc uca eklendi, sonra okudukça metnin sağını solunu kasaplamak kocaman bir hata olacakmış gibi gelmeye başladı. Neresinin vurucu olduğuna ben niye karar veriyordum? Ben Milliyet kom tere editörü müydüm, tık avcısı gibi Wachowski’nin hikayesini makaslıyordum? Sonunda duygu yoğunluğunun verdiği hafif deli bir enerjiyle görev bilincimi layıkıyla üzerime geçirip konuşmanın tamamını çevirdim (“Odalar ve merdivenler,” 2012).

Lana Wachowski of the Wachowskis, the producer and director of the Matrix film series, was honoured with Human Rights Campaign’s (HRC) Visibility Award. While receiving her award, Wachowski whose gender transitioning process began in the early 2000s, made a wonderful twenty-five-minute speech which entertains and strikes a chord with the audience at the same time. [...] When I set about translating what I deem important in Wachowski’s speech into Turkish, firstly the striking parts came together and then the more I read, the more I felt it would be a huge mistake to butcher the text. Why would I be the one deciding which parts are striking? Why would I butcher the story of Wachowski like a click-hunter editor on milliyet.com.tr? Finally, with slightly insane energy which emotional intensity provided, I translated the whole speech with a sense of mission (Researchers’ backtranslation).

In this preface, the translator expressed her admiration for the source text at first. Then, she talked about her decisions and the translation process in detail. The translator made herself visible thanks to this preface which she wrote in the first-person singular.

The second excerpt from *5Harfliler*:

Avusturyalı yazar Elfriede Jelinek'in, 2004 Nobel Edebiyat Ödülü kabul konuşmasının kısmi çevirisine 2014'te başlamıştım. Jelinek'in ödül töreninde önceden kaydedilmiş bir video görüntü olarak yayınlanan konuşmasının neden özel olduğunu hemen anlayacaksınız. Yazarın dilin kaybı ve dışarıyla ilgili imtihanını bir saç metaforu üzerinden ziyaret eden bu inanılmaz metni, sadık çeviri yapmayı beceremediğim ve becermeyi de istemediğim için sadık olarak çevirmediğim. Ancak metinden götürdüklerimi eşitlemek üzere Amerikalı sanatçı Michael Green'den çeviriye yarenlilik etmek üzere bir GIF çalışması yapmasını rica ettim [...] ("Elfriede Jelinek," 2017).

I started in 2014 to translate some parts of the Austrian author Elfriede Jelinek's 2004 Nobel Prize for Literature acceptance speech. You will immediately understand why Jelinek's speech, published as a pre-recorded video at the award ceremony, is special. I did not translate faithfully this amazing text which explains the author's trouble with language loss and outside through a hair metaphor, because I failed, and I did not want to make a faithful translation. However, to compensate what I lost in translation, I asked the American artist Michael Green to do a GIF that would accompany the translation (Researchers' backtranslation).

In this excerpt, the translator began her preface by setting her translation process forth. Then, she expressed her admiration with the source text. She also admitted that she had made an unfaithful translation and this infidelity led to the translation losses. All these make the presence of the translator clearly visible.

The third excerpt from *5Harfliler*:

*Birkaç hafta önce, erkeklik meselesine fazlasıyla kafa yormuş; meseleye kafa yormakla kalmayıp bu kavramı sorunsallaştırmış HETEROSEKSÜEL bir erkekle (onlardan herhalde dünyada toplam 5-6 tane vardır gibi hissediyorum hep) muhabbet ediyordum. Bar sahibi bu kişi (hayır, hayalî arkadaşım değil), müşterisi olarak barına gelen kadın ve erkekler arasında gözlemlediği önemli bir farktan bahsetti: Kadınlar, kendileriyle ilgili sürekli bir sorun tespiti ve o sorunu çözmeye seferberliği halindeyken, erkeklerin çözmeye çalışmak bir yana, özellikle duygusal ilişkileri çıkmaza girdiğinde kendilerinde kesiiiinlikle bir sorun görmemeleri. Onun bu gözlemi, Kanada menşeli *5Harfliler* benzeri web sitesi *Feminist Current*'ta okuduğum aşağıdaki yazıyı hatırlattı. Bu öfkeli ve öfkesinde epey haklı yazıyı (hakklılığı konusunda kadınlarımız da bana hak verecektir hehe) daha fazla okura ulaştırma misyonu edindim. Çok, pek çok kadının bıkkın bir tonla kafa sallayacağı bir yazı olduğunu düşünüyor; fazlası için yorumlarda buluşabiliriz diyorum ("Anamı da al," 2017).*

*A few weeks ago, I was chatting with a heterosexual man who chewed over the masculinity issue, who not only chewed over it but also problematized this concept (I always feel that there are probably 5 or 6 guys like that in the whole world). This man, bar owner, (no, not my imaginary friend) talked about an important difference between men and women who came to the bar as a client: while women are constantly detecting problems with themselves and trying to solve them, men, leaving aside finding solution, see absolutely nothing wrong with themselves especially when their emotional relations reach impasse. His observation reminded me of the following article I read on *Feminist Current*, Canadian-origin, *5Harfliler*-like website. I have taken the mission of conveying this angry and quite right in its anger (our women would also agree with me on its rightness, hehe) to more readers. Thinking that many women will nod to this article wearily; I say we can meet in comments for more (Researchers' backtranslation).*

In this preface, the translator expressed, at first, the process which reminded her of the source text which she read on *Feminist Current*. Then, she explained her translation motivation in first-person singular and made her active presence as a translator visible.

The following three example excerpts from the translators' footnotes and a preface on *Çatlak Zemin* are given to illustrate how the translators managed to make themselves and their choices and translation motivations visible.

The first excerpt from Çatlak Zemin:

Ç.N. Rıza kavramına taktığım bu dönem karşıma çıkması sebebiyle mi bilmiyorum ama bu yazıyı ufak tefek sıkıntılara rağmen epey sevdim ve dilimize kazandırmaya karar verdim. “Friend zone”un Türkçe muadili var mı bilmiyorum—“kankalanmak” gibi zorlama bir şey yapmak istemedim ve “arkadaş olarak görmek” de bu nadide tabiri tam anlamıyla karşılamıyor (“Friend zone,” 2017).

Translator’s note. (T.N.) I don’t know if this is because I met it in those days when I became obsessed with the concept of consent, but I liked this article very much despite its little difficulties and I decided to bring it into our language. I don’t know if “friend zone” has a Turkish equivalent—I didn’t want to use a far-fetched word like “kankalamak” and “seeing as a friend” doesn’t exactly cover this rare phrase (Researchers’ backtranslation)

In this footnote, which was specified as a translator’s note, the translator explained her translation motivation clearly. The translator also discussed and justified her choices. In other words, she stressed her presence as the translator of the text thanks to her translator’s note written in the first-person singular.

The second excerpt from Çatlak Zemin:

Metnin aslında “kadınlarla para karşılığında seks yapan erkek” anlamına gelen “John” ifadesi geçiyor. Seks yanlısı feminizmin kullandığı “müşteri” ifadesinin kullanılmaması metnin savunduğu seks karşıtı feminist yaklaşımı yansıtmak bakımından önemli olsa da, bu ifadenin Türkçe karşılığı olmadığından dolayı çeviride seks yanlısı yaklaşımın kullandığı “müşteri” ifadesi kullanılmıştır (“Günümüz seks işçisi,” 2017).

In the original text, the author uses the term “John” which means “the man who has sex with women against payment”. Even though not using the term “customer” which pro-sex feminism uses is important to reflect the anti-sex feminist approach of the text, the term “customer” which pro-sex approach prefers was used in translation, because the term “John” has not a Turkish equivalent (Researchers’ backtranslation).

In this footnote, despite the passive sentence structure used, the translator’s choice was clearly stated and justified. This made the translation and translator’s choice explicit for the target reader.

The third excerpt from Çatlak Zemin:

Geçen sene, Miss Turkey 2017 (hani şu Türkiye’nin en güzel kadınının seçildiği yarışma) ve Itr Esen epeyce gündemleşmişti. Itr, BİRİNCİ seçilmiş; ardından attığı bir tweet nedeniyle tacı elinden alınmış ve yarışmada ikinci seçilen Ash Sümen’e verilmişti. Yani Türkiye’nin ikinci en güzel kadını, birinci en güzel kadını oluvermişti. O günlerde tartışmalar daha ziyade Itr Esen’in Twitter’da yazdıkları üzerinden dönmüştü. Bu sene de Miss Turkey gündeme oturdu ve yarışmaya katılan kadınların bedenleri yine tartışma konusu oldu. Biz de, Miss Turkey’in kendisini sorunsallaştırdık ve “Kadınların tarihinde bu konuyla ilgili neler olmuştu?” diye sorduk. Bunun üzerine 1968’de New York Radical Women* tarafından gerçekleştirilen Miss America güzellik yarışması protestosuna çağrı metnini Türkçe’ye çevirmeye çalıştık. 2018 yılında, 1968 tarihli bu metni çevirirken hemen aşağıdaki görsel aklımıza geliyor ve dövize katılmaktan kendimizi alamıyoruz. Görsel: I can’t believe we’re still protesting this shit.

ç.n: Metnin orijinalinde “We will reclaim ourselves for ourselves.” olarak yazılmış olan ifadeyi bu şekilde çevirmeyi uygun gördük. Kendimizi kendimiz için tekrar tanımlayacağız gibi bir anlama denk düşüyor (“Güzel değiliz,” 2018).

Last year, Miss Turkey 2017 (the beauty pageant in which the most beautiful woman of Turkey is chosen) and Itr Esen considerably occupied the agenda. Itr won the contest; then she was stripped of her crown over her tweets and Esen’s title was passed on to runner-up Ash Sümen. In other words, Turkey’s second most beautiful woman became spontaneously the first most beautiful woman of Turkey. In those days, the discussions were mostly over what Itr Esen wrote on Twitter. This year, Miss Turkey came also to the fore and the bodies of women who participated in the contest became the subject of discussion again. We have problematized Miss Turkey too and asked,

“what had happened in the hertory of women about this issue?” Then, we tried to translate the call organized by New York Radical Women in 1968 to protest Miss America beauty pageant, into Turkish. In 2018, while translating this text dated 1968, the following visual springs to our mind and we can't help agreeing with it. The visual: I can't believe we're still protesting this shit.

Translators' note (t.n.): we saw fit to translate "we will reclaim ourselves for ourselves" into Turkish in this way (as "Hayatlarımıza yeniden sahip çıkacağız") It means that we are going to redefine ourselves for ourselves. (Researchers' backtranslation).

In this excerpt which includes both a preface and a translators' note that belong to the same text, the translators stressed their presence by explaining their translation motivation, process and choices in their preface and translators' note.

As can be seen in these example excerpts, on both *5Harfliler* and *Çatlak Zemin*, the translators made use of prefaces and footnotes to explain their choices, decisions, translation motivations, and processes. Through these paratextual elements the translators, intentionally or unintentionally, managed to make themselves and their translation visible.

Apart from these paratextual elements, another important factor which affects the visibility of the translator is where the names of translators appear on these two feminist websites. On *Çatlak Zemin*, the names of translators appear at the bottom of translated text while the names of the authors appear on the top of the original Turkish articles. Compared to *Çatlak Zemin*, on *5Harfliler*, the names and profile pictures of translators appear at the same place where the names and profile pictures of authors appear in the original Turkish articles. This situation contributes to the deconstruction of the traditionally inferior position of translators and increases the visibility of translators on *5Harfliler*.

5. Conclusion

Many studies have been conducted to discuss the interplay between gender and translation since the late 1970s in which FTS emerged in Quebec. Previous studies generally focused on the translation of literary texts and the effects of feminist politics on translation practice. However, in recent years, feminist translation scholars have emphasized that the translation of different text types and the importance of translation for the feminist movement should also be discussed within the framework of FTS. Developing information technologies and increasing internet usage continue changing feminist movement. Today, more feminists benefit from internet access to reach more women and to make women's voice heard. Not only the feminist movement but also feminist translation practices have undergone a transformation with increasing internet usage. Keeping up with the transformations which both feminist movement and FTS experience, this study sets out to explore the ways and the extent to which two Turkish feminist websites, *5Harfliler* and *Çatlak Zemin*, are engaged in feminist translation practices. To this end, thematic and paratextual analyses were performed on the articles translated from English into Turkish and published on *5Harfliler* and *Çatlak Zemin* from their establishment until the end of 2018. The results of the thematic analysis showed that 116 (79%) of the translated articles on *5Harfliler* and 65 (98.5%) of the translated articles on *Çatlak Zemin* addressed one or more of the determined feminist themes. This result suggests that both *5Harfliler* and *Çatlak Zemin* generally, albeit to varying degrees, translated the source texts which address a feminist theme. As is discussed before, translating a feminist source text is a feminist translation practice. Accordingly, it can be said that both *5Harfliler* and *Çatlak Zemin* perform feminist translation practice by translating the source texts addressing feminist themes such as different feminisms and different gender identities; different women's life and experiences; feminist art; feminist struggle; gender in/equality, sexism and patriarchy; gender roles; sexual and gender-based violence; successful women throughout history; women authors,

women poets and women artists; woman’s health, body and sexuality; women’s labour; women’s rights, right to abortion.

Following the thematic analysis, the paratextual analysis was performed on the translated articles which address one or more of the abovementioned feminist themes. The results of the paratextual analysis revealed that 47 (40.5%) of 116 feminist themed translated articles on 5Harfliler and 4 (6%) of 65 feminist themed translated articles on Çatlak Zemin include a preface and/or footnote which make translation and/or translator visible. It indicates both websites, albeit to varying degrees, make use of paratextual feminist translation strategies, i.e., prefacing and footnoting which increase the visibility of translation and translator. Given the results of the thematic and paratextual analyses, it can be seen that Çatlak Zemin, compared to 5Harfliler, benefitted from the prefacing and footnoting to a lesser extent, but almost every translated article on Çatlak Zemin addressed a feminist theme from a feminist perspective. On the other hand, 5Harfliler, compared to Çatlak Zemin, translated feminist themes less often; however, 5Harfliler made translation and translator visible in a more active way than Çatlak Zemin thanks to the prefaces, footnotes, and the place where the names and profile pictures of the translators appear.

To conclude, it can be said that both 5Harfliler and Çatlak Zemin, albeit to varying degrees, were engaged in feminist translation practices through the source texts which they chose and the paratexts which they used. Therefore, it can be asserted that they made both women and translators visible thanks to the published translations. However, it should be noted that the results are limited to the thematic and paratextual analyses and further studies are required to support the findings of the thematic and paratextual analyses. Sociological analysis is required to discover the role and position of the translator in the feminist translation practices performed on the websites while a textual analysis is needed to demonstrate if other textual feminist translation strategies such as supplementing, and hijacking are used. Despite its limitations, this study is supposed to provide a ground for those willing to study on the same corpus and to widen the horizon for FTS by paving the way for further studies which analyse feminist translation practices on different online platforms.

References

- Ak, E. (2017). *Doğu-batı ekseninde feminist çeviri* [Feminist translation on eastern and western axis]. (Unpublished doctoral dissertation). Sakarya University, Sakarya.
- Akbatur, A. (2011). Turkish women writers in English translation. *MonTi*, 3, 161-179. doi: <https://doi.org/10.6035/MonTI.2011.3.6>
- Akçasoy, G. (2017). *Encounters with feminist speculative fiction through translation in Turkey: Import and/or transfer*. (Master’s Thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ananı da al git buradan. (2017, June 14). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/anani-da-al-git-buradan/>
- Arrojo, R. (1994). Fidelity and the gendered translation. *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction*, 7(2), 147–163. <https://doi.org/10.7202/037184ar>
- Belgesel ahlaki üzerine... (2013, November 29). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/belgesel-ahlaki-uzerine/>
- Bir therapist terapiden en iyi nasıl yararlanır?. (2018, January 29). Retrieved from <https://catlakzemin.com/therapist-terapiden-en-iyi-nasil-yararlanir/>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>

- Braun, F. (2001). Turkish. The communication of gender in Turkish. *Gender Across Languages IMPACT: Studies in Language and Society*, 283-310. doi:10.1075/impact.9.17bra
- Bozkurt, S. (2014). Touched translations in Turkey: A Feminist translation approach. *Moment Journal*, 1(1), 104–124. <https://doi.org/10.17572/mj2014.1.104124>
- Camus, C.C, Castro, C.G., & Camus, J.T. (2017). Translation, ideology and gender: Breaking new ground. In C. C. Camus, C. G. Castro, & J. T. Camus (Eds.). *Translation, ideology and gender* (1-5). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Castro, O., & Ergün, E. (2017). *Feminist translation studies: Local and transnational perspectives*. London: Routledge.
- Castro, O. (2013). Introduction: Gender, language and translation at the crossroads of disciplines. *Gender and Language*, 7(1), 5-12. doi: 10.1558/genl.v7i1.5
- Castro, O. (2009). (Re-)examining horizons in feminist translation studies: towards a third wave. (M. Andrews, Trans.). *MonTI*, 1, 1-17.
- Chamberlain, L. (1988). Gender and the metaphors of translation. *Signs*, 13(3), 454-472. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3174168>
- Chesterman, A. (2006). Questions in the sociology of translation. In J. F. Duarte, A. A. Rosa, & T. Seruya (Eds.). *Translation Studies at the Interface of Disciplines* (pp. 9-28). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Dağabak, E. S. (2018). *Reconstruction of ideal female image in fairy tales through translation strategies: The case of politically correct bedtime stories*. (Master's thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- de Beauvoir, S. (2011). *The second sex*. (C. Borde & S. Malovany Chevallier, Trans.). New York: Vintage Books. (Original work published 1949).
- de Lotbinière-Harwood, S. (1989). About the her in other. Preface to *Letters from an Other* by L. Guavin. Toronto: The Women's Press.
- Ergün, E. (2017). Translational beginnings and origin/izing stories: (Re)writing the history of the contemporary feminist movement in Turkey. In L. von Flotow, & F. Farahzad (Eds.). *Translating women: Different voices and new horizons* (pp. 41-55). New York: Routledge.
- Ergün, E. (2013a). Feminist translation and feminist socio-linguistics in dialogue: A multi-layered analysis of linguistic gender constructions in and across English and Turkish. *Gender and Language*, 7(1), 13-33. doi: 10.1558/genl.v7i1.13
- Ergün, E. (2013b). Reconfiguring translation as intellectual activism: The Turkish feminist remaking of virgin: The untouched history. *Trans-Scripts* 3, 264-289.
- Ergün, E. (2010). Bridging across feminist translation and sociolinguistics. *Language and Linguistics Compass*, 4(5), 307–318. doi: 10.1111/j.1749-818x.2010.00208.x
- Federici, E. (2017). Context matters: Feminist translation between ethics and politics in Europe. In C. C. Camus, C. G. Castro, & J. T. Camus (Eds.). *Translation, ideology and gender* (pp. 132-154). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- "Friend zone" diye bir şey yok ve kadınlar size bi' bok borçlu değil _ (ツ) _ / * . (2017, August 15). Retrieved from <https://catlakzemin.com/friend-zone-diye-bir-sey-yok-kadinlar-size-bi-bok-borclu-degil/>
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation*. (Jane E. Lewin, Trans.). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Godard, B. (1989). Theorizing feminist discourse/translation. *Tessera*. Retrieved from <https://tessera.journals.yorku.ca/index.php/tessera/article/view/23583>
- Göl, D. (2015). *Türkiye'de 1980 dönemi feminist çeviri hareketinin Kadın Çalışmaları dizgesini oluşturmadaki rolü* [Forming Women's Studies system in Turkey: The role of the feminist

- translation movement in the 1980s]. (Master’s thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Gülal, T. (2015a). Haber çevirisine alternatif bir yaklaşım olarak feminist çeviri etkinliği [An alternative method: The activity of feminist translation for news translation]. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 21 (2015), 77-102.
- Gülal, T. (2015b). “Feminist çeviri” etkinliğine Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kurami odağında bir bakış [An overview of “feminist translation” activity in the scope of communicative action theory of Jürgen Habermas]. *İ.Ü. Çeviribilim Dergisi*, 9 (2015/1), 31-53. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/issue-full-file/27633>
- Günümüz seks işçisi kültü. (2017, July 11). Retrieved from <https://catlakzemin.com/gunumuz-seks-iscisi-kultu/>
- Güzel değiliz, çirkin değiliz, öfkeliyiz!. (2018, October 1). Retrieved from <https://catlakzemin.com/guzel-degiliz-cirkin-degiliz-ofkeliyiz/>
- Hakkımızda. (n.d.). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/hakkimizda/>
- Hayvan Çiftliği: George Orwell aslında ne kastetmişti?. (2013, July 18). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/hayvan-ciftligi-george-orwell-aslinda-ne-kastetmist/>
- Hoşbulduk. (2016, October 13). Retrieved from <https://catlakzemin.com/sevgili-feminist-kadinlar/>
- Elfriede Jelinek’in 2004 Nobel Edebiyat Ödülü konuşması: "İnsana ne kalır?". (2017, February 20). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/elfriede-jelinekin-2004-nobel-edebiyat-odulu-konusmasi-insana-ne-kalir>
- İnternetin üzücü mirası: Artık sır yok. (2013, December 17). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/internetin-uzucu-mirasi-artik-sir-yok/>
- Kapakları ayarlama enstitüsü. (2014, February 25). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/kapaklari-ayarlama-enstitusu/>
- Koş, A. N. (2007). Analysis of the paratexts of Simone de Beauvoir’s works in Turkish. In A. Pym, & A. Perekrestenko (Eds.). *Translation research projects I* (pp. 59-68). Taragona: Intercultural Studies Group.
- Massardier-Kenney, F. (1997). Towards a redefinition of feminist translation practice. *The Translator*, 3(1), 55-69. doi:10.1080/13556509.1997.10798988
- Odalar ve merdivenler. (2012, October 31). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/odalar-ve-merdivenler/>
- Öner, S. (2018). Namus: “çeviri” olarak kadın. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 110-118. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/trkede/issue/40910/494070>
- Özçelik, N. (2003). *Türkiye’de yayın politikaları ve ‘feminizm’ -Feminist bir uygulama olarak çeviri*. [Publishing policies and ‘feminism’ in Turkey- Translation as a feminist practice] (Master’s Thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özçelik, N. (2009). *Translation and reception of feminist speculative fiction in Turkey: A multiple-foregrounding analysis*. (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özman, M. (Director). (2008). *İsyar-I Nisvan*. [DV]. Turkey: Filmmor Kadın Kooperatifi
- Öztürk, İ. (2017). Çeviride cinsiyet veya kadın perspektifinden çeviri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (4), 134-149. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/pesausad/issue/36306/413483>
- Paker, S. (1991). Unmuffled voices in the shade and beyond: Women’s writing in Turkish. In: H. Forsas-Scott (Ed.), *Textual liberation: European feminist writing in the twentieth century* (pp. 270-300). London: Routledge.

- Philip Roth'tan Wikipedia'ya mektup: "Benlen akıl yarıştırma". (2012, September 14). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/philip-rothtan-wikipediaya-mektup-benlen-akil-yaristirma/>
- Pirpir, Y. (2018). *Feminist yayınevleri Ayizi ve Güldünya örnekleri ışığında Türkiye' de feminist çeviri yaklaşımlarına ve feminist çevirmen kimliğine genel bakış* [An overview of feminist translation approaches and feminist translator's identity in Turkey in the light of feminist publishing houses Ayizi books publishing house and Güldünya publishing]. (Master's thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Plastiği hayatımızdan çıkarmanın 8 yolu. (2017, March 6). Retrieved from <http://www.5harfliler.com/plastigi-hayatimizdan-cikarmanin-8-yolu/>
- Simon, S. (1996). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. London: Routledge.
- Sirman, N. (1989). Feminism in Turkey: A short history. *New Perspectives on Turkey*, 3, 1-34. doi:10.15184/s0896634600000704
- Snell-Hornby, M. (1990). Linguistic transcoding or cultural transfer? A critique of translation theory in Germany. In S. Bassnett, & A. Lefevere (Eds.). *Translation, history, and culture* (pp. 79–86). London: Pinter.
- Taneri-Uluköse, G. (2013). *Fatma Aliye: Bir biyografi* [Fatma Aliye: A biography]. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Taş, S. (2018). Kadın çevirmenlerin çeviri grupları ve kolektif çeviri çalışmaları aracılığıyla Türkçede feminist kadın yazarlar ve eserleri [Feminist authors and their works in Turkish through the collective translations of women translator groups]. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (16), 108-124. <https://doi.org/10.33207/trkede.493533>
- Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve ikinci dalga feminist hareketlerin karşılaştırmalı incelemesi üzerine bir deneme [An essay on the comparative analysis of the first and second wave feminist movements]. In A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (pp. 337-346). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1995). Women in Turkey in the 1980s. In Ş. Tekeli (Ed.). *Women in modern turkish society: A reader* (pp. 1-21). London: Zed Books.
- von Flotow, L. (2006). Feminism in translation: the Canadian factor. *Quaderns: Revista de traducció*, (13), 0011–0020.
- von Flotow, L. (1997). *Translation and gender: Translating in the 'era of feminism'*. Manchester: St Jerome.
- von Flotow, L. (1991). Feminist translation: contexts, practices and theories. *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction*, 4(2), 69–84. doi: <https://doi.org/10.7202/037094ar>
- Yüksel, M. (2003). *Diversifying feminism in Turkey in the 1990s*. (Master's thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Rusya'da dilbilimsel çeviri kuramı: Temel yaklaşımlar ve kavramlar

Olena KOZAN¹

APA: Kozan, O. (2019). Rusya'da dilbilimsel çeviri kuramı: Temel yaklaşımlar ve kavramlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 313-327. DOI: 10.29000/rumelide.580620

Öz

Rusya'da çeviri olgusunun bilimsel terimlerle betimlendiği çalışmalar XX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda çevirinin bir olgu olarak ele alınmasına rağmen çeviri bir 'sanat', çevirmen ise 'yeteneği olan bir kişi' olarak değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli uluslararası örgütlerin kurulmasıyla yeniden şekillenen dünya düzeni Rusya'daki çeviri araştırmalarının yönünü değiştirmiştir. Savaş sonrası yeni nitelik kazanan uluslararası ilişkilerin sürdürülebilmesi için başta askeri, siyasi, diplomatik ve insani olmak üzere farklı alanlarda çalışabilecek ve iletişimi sağlayacak nitelikli çevirmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Savaş sırasında ve savaş sonrası döneminde çeviri alanında tecrübe kazanan çevirmenler çeviri alanını geliştirmekle görevlendirilmiştir. İlk önce çevirmen kimliği ile tanınan bu araştırmacılar, dilbilimdeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve çeviri olgusuna yönelik dilbilim çerçevesinde yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu anlamda Rusya'daki çeviri kuramında çeviri olgusuna yönelik yapısal, işlevsel, anlamsal, göstergebilimsel yaklaşımların uygulandığı farklı kuramsal eğilimler görülebilir. Bu çalışmada 1950'li yıllardan itibaren Y. İ. Retsker, V. G. Gak, A. D. Şveytser, A. S. Barhudarov, R. K. Minyar-Beloruçev, V. N. Komissarov gibi çevirmenlerin ve çeviribilimcilerin çalışmalarıyla ismini duyuran Rus çeviri ekolünde geliştirilen çeviri olgusuna yönelik yaklaşımlar ve kavramlar tanıtılmıştır. Çalışmanın kapsamının izin verdiği kadarıyla Türkiye'deki bazı çalışmalarda ismi geçen A. V. Fedorov'un yaklaşımı ile ilgili yeni bilgiler verilmiştir. Sayfa sayısı sınırlılığından dolayı bu çalışmada kuramsal bilgiler üzerinde durulmuş, Rusça – Türkçe dil çiftindeki örneklere bazı kavramların açıklanmasında başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, dilbilimsel çeviri kuramı, Rusça-Türkçe çeviri.

Linguistic theory of translation in Russia: Major approaches and concepts

Abstract

The first works in which the phenomenon of translation was described in scientific terms started to appear in the first part of the 20th century. Although the translation was dealt with as "a phenomenon" in these works, the translation itself was described as "an art" and a translator as "a gifted person". The Second World War and a new post-war world order changed the direction of translation studies in Russia. The need for the professional translators ensuring effective communication and capable of working in various areas such as military, political, diplomatic, humanitarian arose after the War in order to maintain international relations of a new quality. Specialists with experience in translation gained during and after the War were entrusted with a task of developing translation studies. These researchers known first of all as translators followed the trends in linguistics and developed the approaches toward the translation within the linguistics. Thus there are various theoretical trends

¹ Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), olena.kozan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7956-4567 [Makale kayıt tarihi: 11.05.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580620]

based on structural, functional, semantic and semiotic approaches toward the translation in the framework of translation theory in Russia. This article introduces the approaches and concepts developed by the Russian School of translation since 1950's in the works of Y. Retsker, V. Gak, A. Shveitser, A. Barhudarov, R. Minyar-Beloruhev, V. Komissarov. New facts about A. Fedorov's approach that is quoted in some works in Turkey were given within the scope of this work. Due to the page limit in this article theory was highlighted and a few examples from the Russian-Turkish language pair were provided to explain some of the concepts.

Keywords: Translation studies, linguistic translation theory, Russian - Turkish translation.

1. Giriş

Rusya'da çeviribilimin gelişimi Batı'daki çeviribilim ekollerinin gelişim aşamalarından farklılık göstermektedir. Avusturyalı çeviribilimci E. Prunč, Batı'da ve Rusya'da çeviribilimin gelişmesini karşılaştırırken şu metaforlara başvurmuştur:

"Batı'da ve Rusya'da çeviribilimin gelişmesini karşılaştırsak ilk olanı, karşıtsal dilbilim kaynağından kopmuş ve birbirine yakın olan karşılaştırmalı edebiyatbilim, kültürbilim, etik, sosyal bilimler vadilerinden (...) geçmektedir. Rus çeviribilim ekolü daha çok filoloji nehrinin akımı olarak görünmekte, sözlü çevirinin ele alındığı alan ise, psikoloji yatağındaki bir ırmak olarak karşımıza çıkmaktadır." (2015, s. 9).

Araştırmacının belirttiği gibi Rusya'daki çeviribilim dilbilimsel çeviri kuramı bazında şekillenmiştir. Çeviri olgusu üzerinde çalışan araştırmacılar dilbilimdeki gelişmeleri yakından takip edip çeviriye yönelik farklı yaklaşımlar geliştirmiştir.

Rusya'da çeviri olgusunun ilk defa bilimsel terimlerle betimlendiği çalışmalar XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk betimlemelerin ortaya çıkışını 1917 Ekim Devrimi'nin sonucunda meydana gelen sosyo-kültürel değişiklikler belirlemiştir. Rusya İmparatorluğu yerine kurulan yeni devletin yerel edebiyattan ve yeni ideolojinin desteklendiği çevirilerden beslenmesi gerekiyordu. Bu anlamda Sovyet Dönemi'nin ilk yılları çeviri etkinlikleri için verimlidir. Rus yazar M. Gorki'nin çabalarıyla 1919 yılında dünya edebiyatının eserlerini Rusçaya kazandıracak olan *Vsemirnaya literatura* (Dünya Edebiyatı) yayınevi kurulmuştur. Bu yayınevinin başlıca amacı okurlara farklı milletlerin edebiyatlarının ortaya çıkışı ve gelişimi, şiir ve düz yazı sanatının gelişimi, milli edebiyatlar arasındaki etkileşim ile ilgili ayrıntılı bilgilerin verilmesiydi (Nelyubin, Huhuni, 2003, s. 110). Yayınevinin amaçları doğrultusunda XIX. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen yoğun edebi çeviri etkinliklerinin sonucunda edebi çeviri alanında oluşmuş öznel 'estetik' anlayışından ayrılarak çeviri olgusuna yönelik nesnel yaklaşımların geliştirilmesi gerekiyordu. Dönemin tanıkları çeviriye yönelik yaklaşımların, çeviri ilkelerinin kimi çevirmenler tarafından sezgisel olarak hissedildiğini, ancak sözel ya da yazılı bir biçimde o güne kadar ele alınmadığını dile getirirler. Ayrıca Rus yazar ve çevirmen K. Çukovski "*O zaman çeviri kuramını ele alan Rusça kitap yoktu (...) önceki dönemlerin yazarlarının bize, nadir yorumlar hariç edebi çeviriye yönelik genel çeviri ilkelerini bırakmamalarına inanmak zor*" diye bir yorumda bulunur (Nelyubin, Huhuni 2003, s. 111). Çevirinin ne olduğu, ne olması gerektiği gibi soruların ele alındığı ilk çalışma olarak 1919 yılında yayımlanan ve K. Çukovski'nin *Perevod prozaiçeskiy* (Düz Yazı Çevirisi) ve Rus şair N. Gumilev'in *Perevod stihotvorniy* (Şiir Çevirisi) başlıklı iki makaleyi içeren *Printsıpy hudojestvennogo perevoda* (Edebi Çevirinin İlkeleri) kabul edilmektedir. Ancak bu çalışmada, çevirinin bir olgu olarak ele alınmasına rağmen çeviri 'sanat', çevirmen ise 'yeteneği olan bir kişi' olarak değerlendirilmiştir (Çukovski, 1919, s. 8). Daha sonraki yıllarda çeviriye yönelik

yaklaşımın edebi çeviriler üzerinde nesnel olmayan kavramlarla geliştirilmesi devam etmiştir (Kozan, 2017, s. 316).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli uluslararası örgütlerin kurulmasıyla yeniden şekillenen dünya düzeni Rusya'daki çeviri araştırmalarının yönünü değiştirmiştir. Savaş sonrası yeni nitelik kazanan uluslararası ilişkilerin sürdürülebilmesi için askeri, siyasi, diplomatik, insani başta olmak üzere farklı alanlarda çalışabilecek ve iletişimi sağlayacak nitelikli çevirmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Savaş sırasında ve savaş sonrası döneminde çeviri alanında tecrübe kazanan çevirmenler çeviri alanını geliştirmekle ve çeviri uzmanlarını yetiştirmekle görevlendirilmiştir. Artık yazarlar ve şairler değil, uzman çevirmenler aldıkları filoloji eğitimine ve kendi deneyimlerine dayanarak çeviri olgusuna bilimsel yaklaşımları belirlemeye başlamıştır. Çevirmen kimliği ile tanınan bu araştırmacılar dilbilimdeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve çeviri olgusuna yönelik dilbilim çerçevesinde yaklaşımları geliştirmiştir. Bu açıdan 1950'li yıllardan itibaren çeviriye yönelik geliştirilen yaklaşımlar, dilbilimin geçtiği gelişme aşamalarına bağlı olarak sınıflandırılabilir. Söz konusu yaklaşımlar bu çalışmada yapısal, işlevsel, göstergebilimsel olarak sınıflandırılmıştır. Bazı yaklaşımlar çeviri sürecindeki tek bir sorun üzerinde yoğunlaştığı için ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

2. Çeviri Karşılıkları Kuramı: Y. İ. Retsker

Yakov İosifoviç Retsker'in 1950 yılında yayımlanan *Teoriya i metodika učebnogo perevoda* (Çeviri Eğitiminde Kuram ve Yöntem) adlı makale derlemesindeki *O zakonomernih sootvetstviyah pri perevode na rodnoy yazık* (Ana Diline Çeviri Sürecinde Tekrarlanan Karşılıklar Üzerine) başlıklı makalesi birçok araştırmacı tarafından Rusya'da dilbilimsel çeviri kuramının temellerinin atıldığı çalışma olarak kabul edilmektedir (Komissarov, 2002, s. 9). Bu makalede çevirinin dilbilimsel çözümlemenin konusu olabileceği, farklı çevirmenler tarafından çevrilmiş metinlerde tekrarlanan çeviri karşılıklarının bulunabildiği fikri ileri sürülmüştür. Dahası, bu çeviri karşılıklarının farklı metin türleri ve farklı dil çiftleri için geçerli olduğu dile getirilmiştir. Böylece, karşılaştırmalı dil araştırmalarının önemi ve dilbilimsel yaklaşımın önceliği vurgulanmıştır (Retsker, 2010, s. 10).

Retsker, çeviri sürecinde ortaya çıkan ve metnin türüne veya dile bağlı olmaksızın herhangi bir dil çiftinde tekrarlanabilen "çeviri karşılıkları" kavramını ileri sürmüştür. Çeviri karşılıkları sınıflandırmasında üç tür karşılık gösterilmiştir. Birinci grupta sabit eşdeğerler yer almıştır. Eşdeğerlik, bağlama bağlı olmayan sabit ve tek anlamlı karşılık olarak tanımlanmıştır (Retsker, 2010, s. 13). Örnek olarak coğrafi terimler, özel isimler, siyasi terimler gösterilmiştir. İkinci gruba "eş anlamlı" birimler oluşturmuştur. Bu birimler bağlama ve metne bağlı olan sözcükler, deyimler ve yapılar olarak nitelenmiştir. Kaynak metindeki birimin hedef dilde birkaç karşılığı olabileceğinden çevirmenin, seçimini bağlama göre yaptığı dile getirilmiş ve eş anlamlı birimler kavramı tanıtılmıştır. Üçüncü gruba "karşılıksızlıklar" dahil edilmiştir. Değişken birimler olarak tanımlanabilen "amaca uygun değiştirmeler" kavramı ileri sürülmüştür (Komissarov, 2002, s. 11). Çevirmenin, karşılığı olmayan bir birimle karşılaştığında metnin içeriğine, türüne, üslubuna göre amaca uygun değiştirmeler yapabileceği dile getirilmiştir. Retsker, amaca uygun değiştirmeler için dört çeviri stratejisini ileri sürer. Ayrıca, somutlaştırma; mantıksal çıkarım; karşıt anlamlı çeviri; telâfi şeklinde çeviri stratejisi tanıtılmıştır.

Retsker, çevirmenin zihinsel sözlüğünde ilk önce sabit eşdeğerlerin olduğu, ikinci aşamada eş anlamlı birimlerin tanıma ve seçme sürecinin gerçekleştiği, son olarak da amaca uygun değiştirmelerin kullanılmaya başladığına dair düşünceleri ileri sürmüştür. Bu varsayımdan yola çıkarak Retsker, çeviri eğitiminin ilk aşamasında sabit eşdeğerlerin öğretilmesi, ikinci aşamada eş anlamlı birimlerin

bulunmasına yönelik alıştırmaların yapılması ve üçüncü aşamada ise metinler arası amaca uygun değiştirmelerin gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bazı araştırmacılar Retsker'in sınıflandırma denemesinin kapsamlı olmadığını dile getirmektedir (Komissarov, 2002, s. 10). Buna rağmen Retsker'in betimlemesi çeviri karşılıkları kuramında ilk deneme niteliğindeydi. Retsker, çeviri kuramı üzerinde hayatı boyunca çalışmış ve geliştirmeye çaba göstermiştir. 1974 yılında yayımlanan *Teoriya perevoda i perevodçeskaya praktika* (Çeviri Kuramı ve Uygulamaları) adlı kitabında Retsker'in, çeviri karşılıklarına yönelik sınıflandırmayı geliştirdiği, sözcüksel ve dilbilgisel dönüşümler kavramı üzerinde durduğu, çeviride kiplik konusunu ele aldığı görülebilir.

3. Çeviri Kuramına Giriş: A.V. Fedorov

Andrey Venediktoviç Fedorov'un 1953 yılında yayımlanan *Vvedeniye v teoriyu perevoda* (Çeviri Kuramına Giriş) kitabı Rusya'da çevirinin dilbilimsel sorunlarını gündeme getirmiştir. Komissarov'un yazdığı gibi:

"Fedorov'un kitabı dilbilimsel çeviribilimin geliştirilmesinin gereksinimini dile getiren manifesto niteliğindeydi. (...) Retsker'in makalesi akademik çevre tarafından dikkate alınmamış, Fedorov'un kitabı ise, Rusya'da çevirinin dilbilimsel yönünün tartişılmasına yol açmıştır." (2002, s. 25).

Fedorov çeviriyi kaynak metne, dil çiftinin özelliklerine ve metnin türüne bağlı olan, söz eyleminde ortaya çıkan bir oluşum olarak değerlendirmektedir (2002, s. 14). Ona göre çevirinin sınırları, çeviride kullanılabilir dil araçları, çeviri stratejileri ve değişmezleri bu kriterlere göre belirlenmektedir. Görüldüğü gibi Fedorov'un yaklaşımında çeviri farklı kriterlere göre değişebilen ve bu anlamda esnek bir kavramdır. Çeviriye yönelik bu yaklaşım Fedorov'un geliştirdiği çeviri kuramını da şekillendirmiştir.

Fedorov'a göre çeviri kuramının amacı kaynak ile hedef metin arasındaki değişken unsurların ve değişmezlerin belirlenmesi, mevcut çevirilerden yola çıkarak elde edilen verilerin bilimsel kriterlere göre değerlendirilmesi ve genellemelerin yapılmasıdır. Fedorov, çeviri kuramının kuralcı değil, verileri genelleyen ve sınıflandıran bir kuramın olması gerektiğini de vurgulamıştır. *"Çeviri kuramının, çeviride olması gerekenlere değil, mevcut verilere odaklanması gerekir."* (2002, s. 19).

Fedorov çevirinin dil boyutunda gerçekteşiği için çeviri kuramının dilbilimsel bir disiplin niteliği taşıması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra araştırmacı, çeviri kuramının "tarif kitabı" olmadığını dile getirerek, *"Çeviri kuramı çeviri sürecinde ortaya çıkan verileri çözümler, açıklar ve sınıflandırır; diller arası benzerlik ve farklılıkları belirler. Çeviri kuramı çeviri uygulamaları için bilimsel bir dayanak sağlamaktadır"* biçiminde yorumda bulunmaktadır (2002, s. 23).

Fedorov'un diğer bir önemli yorumu diller arasındaki benzerlikler ve çeviri yöntemleri ile ilgilidir: *"İki dil arasındaki benzerliklerin veya yakın çeviri karşılıklarının olması her zaman aynı çeviri yöntemlerinin kullanımını gerektirmez. Bağlam her zaman belirleyici bir unsur olacaktır"* (2002, s. 23). Görüldüğü gibi burada da çevirinin esnek ve değişken bir olgu olduğu vurgulanmakta ve çeviri kuramının bu kritere göre geliştirilmesi beklenmektedir.

Fedorov, çeviri kuramı çerçevesinde üç alandan söz eder. Bunlar; çeviri etkinliklerinin ve çeviriye yönelik yaklaşımların gelişim tarihçesi; somut metinlerden elde edilen çeviri verilerinin sınıflandırılmasını ve genellemesini üstlenen genel çeviri kuramı ve metnin türüne ve dil çiftine bağlı olarak çeviri sorunlarını ve çeviri stratejilerini ele alan özel çeviri kuramıdır (Fedorov, 2002, s. 24).

Fedorov'un farklı dil çiftlerine yönelik ve çeşitli metin türlerinin özelliklerini dikkate alacak çeviri kuramlarının geliştirilmesini savunduğu anlaşılmaktadır.

Fedorov'un çalışmasında çeviri sürecinde ortaya çıkan sorunların sözcüksel ve dilbilgisel olmak üzere iki grupta ele alındığı görülebilir. Sözcüksel düzeyde ortaya çıkan sorunlar arasında: 1) Hedef dilde karşılığın olmaması 2) Hedef dildeki birim kaynak dildeki sözcüğün içeriğinin bir kısmını karşılar 3) Kaynak dildeki sözcüğün farklı anlamlarının hedef dildeki farklı sözcüklerle karşılık bulmalarıdır (2002, s. 151).

Dilbilgisel sorunların da üç başlık altında toplandığı görülebilir. Fedorov, kaynak ve hedef dil arasındaki yapısal sorunlar arasında: 1) Kaynak dilde hedef dilde olmayan bir unsurun var olması 2) Hedef dilde olan unsurların kaynak dilde olmaması 3) Hedef ve kaynak dillerdeki unsurların biçimsel eşdeğerliği durumunda işlevsel uyumsuzluğun olmasıdır (2002, s. 198).

Fedorov'a göre sözcüksel ve dilbilgisel sorunların çözümünün yine bağlama göre yapılması gerekir. "*Bir taraftan kaynak metnin içeriği ve üslubu, diğer taraftan ise, hedef dilin kuralları çeviri stratejilerini belirlemekte ve her seferinde farklılaştırmaktadır*" (2002, s. 223). Böylece çeviri stratejilerinin çeviri sürecindeki iki dilin yapısına bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

4. Bütünlükçü Yaklaşım: V. G. Gak

Fransızca-Rusça dil çifti üzerinde çalışan çeviribilimci Vladimir Grigoryeviç Gak, çalışmalarında ayrımsal dilbilim yaklaşımını uygulamış ve bu dil çifti için çeviri karşılıklarının belirlenmesinin yanı sıra Rus dilbilimsel çeviri ekolünün kuramı ve uygulamalarının temelini oluşturan çeviri dönüşümlerinin sınıflandırılmasını ileri sürmüş ve "eşdeğerlik seviyeleri" kavramını tanıtmıştır. Bununla birlikte Gak, bütünlükçü yaklaşımın sergilendiği ilk çeviri ders kitabının yazarı olarak tanınmaktadır. Y. Lvin ile birlikte çalıştıkları *Kurs perevoda* (Çeviri Dersleri) adlı ders kitabı ilk kez 1962 yılında yayımlanmıştır (Gak, 1962).

Gak'ın yaklaşımında çeviri "*biçimin ve içeriğin bütünlüğünün yapılandırılması*" olarak tanımlanmaktadır (Gak, 2000, s. 9). Ancak Gak, çeviri olgusunu salt ürün olarak değerlendirmemekte, karşılıkların bulunmasını amaçlayan süreç olarak ele almaktadır. Ayrıca çeviri sürecinde karşılıkların sınıflandırılması ve gerçeklik-dil ilişkileri üzerinde kurulan çeviri sürecinin modeli üzerinde odaklanılmaktadır.

Gak'a göre çeviri olarak tanımlanan yapılandırma, iki dil arasındaki karşılıkları bulma sürecidir. İki dil arasındaki sözcüksel ve dilbilgisel karşılıkların arkasında gerçekliği yansıtan olgular ve bu olgular arasındaki ilişkiler bulunmaktadır. Buna dayanarak çeviri sürecinde üç durumdan söz edilebilir: 1) Dilsel biçimlerin benzerliği 2) Dilsel biçimlerin farklı olmasına rağmen içeriklerin aynı olması 3) Yapılandırmanın aynı gerçekliğe (olaya) başvurularak gerçekleştirilmesidir. Bu durumdan yola çıkarak biçimsel, anlamsal ve durumsal olmak üzere üç çeviri modelinden ve üç çeviri eşdeğerlik seviyesinden söz edilebilir (Gak, 2000, s. 10).

Gak, çeviri karşılığının seçiminin çevirmen tarafından gerçekliğin ve dilsel olguların ilişkilendirilmesi ile gerçekleştiğini dile getirmektedir. Bu ilişkilendirme çeviri sürecinde dönüşüm biçiminde kendisini göstermektedir. Gak çeviri dönüşümlerinin belirlenmesinin ve sınıflandırılmasının çeviriye bilimsel dayanak sağlayacağını ve çeviri kuramının araştırma konusunu oluşturduğunu vurgulamaktadır (Komissarov, 2002, s. 60).

Gak'a göre çeviri dönüşümleri nitelik ve nicelik kavramlarıyla tanımlanabilir. Nitelikli çeviri dönüşümleri söz yapısında değiştirmeyi öngörmekte, nicelikli dönüşümler ise, eklemeleri ya da çıkarmaları içermektedir. Gak'ın yaklaşımında nitelikli çeviri dönüşümleri üzerinde durulmaktadır. Nitelikli çeviri dönüşümleri beş türe ayrılmaktadır: 1) Dilbilgisel kategorinin değiştirilmesi (zaman, kip vs.). Rusça-Türkçe dil çifti için bu dönüşüm şu örneklerde görülebilir: 'в интересах России' → 'Rusya'nın çıkarına/menfaatine/leyhine', 'bir başka ifade ile' → 'другими словаму' söz öbeklerinden Rusçada bazı anlamsal unsurların çoğul kategorisi ile kodlandığı, Türkçede ise aynı unsurların tekil kategorisi ile dile getirildiği anlaşılmaktadır. 2) Dilbilgisel kategorinin sınıfının değiştirilmesi. Rusça - Türkçe dil çiftine yönelik şu örnekler verilebilir: 'bale okulu' → 'балетная школа', 'Orta Doğu sorunu' - 'ближневосточная проблема', 'üç günlük ziyaret' → 'трехдневный визит', 'çalışma ziyareti' → 'рабочий визит', 'sütlü kahve' → 'кофе с молоком'. Görüldüğü gibi Rusça - Türkçe dil çiftinde dilbilgisel kategorinin sınıf değiştirmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Bu grupta da farklı niteleme öbeklerinin yer aldığı görülebilir. Türkçede biri niteleyen, diğeri nitelenen olmak üzere iki nesne arasındaki ilişkiler dilsel boyutta [isim+isim^I], [isim^{LİK}+isim], [isim^{MA}+isim], [sıfat^{LL}+isim] modellerine göre düzenlenebilirken, Rusçada iki nesne arasındaki ilişkiler [sıfat+isim] ya da [isim+edat+isim^{AD DURUMU}] modellerine göre yapılandırılmaktadır. 3) Cümle arası ya da cümle içinde anlamsal ilişkilerin değiştirilmesi. Bu grupta analitik ve sentetik biçimlerin dönüşümlerinden kaynaklanan değiştirmeler yer almaktadır. Rusça-Türkçe dil çiftinde bu değiştirmeler sıkça rastlanan bir durumdur. Rusçadan Türkçeye çevirideki 'Девочки заговорились и не заметили, как прошло время' → 'Kızlar sohbetle dalar zamanın nasıl geçtiğini fark etmediler', 'Она выговорила, и ей стало легче' → 'İçini döktükten sonra rahatladı', 'Ученый отказался выступить на мероприятии, отговорившись занятостью' → 'Bilim adamı meşgul olduğunu bahane ederek etkinliğe katılmayı reddetti' gibi yapılandırmalardan anlaşıldığı gibi Rusçadaki ön ekli fiiller anlamın bir fiilde aktarılmasını sağlar ve bu şekilde sentetik biçimi ön plana çıkarmaktadır. Örneklerden Türkçedeki çeviri karşılıklarının birkaç sözcüksel unsurdan oluştuğu ve analitik biçimi yapılandırdığı anlaşılmaktadır. 4) Cümlede eylemci-nesne arasındaki ilişkilerin değiştirilmesi. Bu çeviri dönüşümü Rusça-Türkçe dil çiftinde şu örneklerde görülebilir: 'Лодку все время отбрасывало волной от берега' → 'Dalgalar kayığı sahile yakınlaştırmıyordu', 'Ветром снесло крышу' → 'Rüzgar çatıyı uçurdu', 'Мне можно открыть подарок?' → 'Hediyeyi açabilir miyim?' örneklerinden anlaşıldığı gibi bu çeviri dönüşümü Rusça-Türkçe dil çiftinde sıkça ortaya çıkabilmektedir. Bu çeviri dönüşümünü tetikleyen başlıca etken iki dilin farklı dünya görüşüdür. Rusçadaki eylemci bazı yapılarda pasif bir eylemci olarak karşımıza çıkmaktadır ('волной' - 'dalga' sözcüğü araç durumunda (Instrumental); 'ветром' - 'rüzgar' sözcüğü araç durumunda (Instrumental); 'мне' - 'ben' şahıs zamiri yönelme durumunda (Dativ). Türkçedeki eylemci ise yapısal boyutta daha aktif görünmektedir ('dalgalar yakınlaştırmıyor', 'rüzgar uçurdu', '(ben) açabilir miyim'). 5) Sözcüğün anlamsal alanının değiştirilmesi. Bu dönüşüm bir dildeki kavramlar arasında var olan beş tip mantıksal ilişkiye dayanmaktadır. Kavramlar arasındaki ilişkiler mantıktaki özdeşlik, çelişmezlik, bağlılık, türdeşlik, örtüşme (ya da eksik girişimlilik) gibi kategoriler açısından ele alınmaktadır. Bir örnek olarak bağlılık kategorisi gösterilebilir. Rusçada hayvan-yavru ismi paradigması çoğu zaman aynı kök üzerinde kurulmakta ve her hayvanın kendi yavrusunu isimlendiren sözcük tercih edilmektedir. Агуса, 'кошка - котенок' (kedi - kedi yavrusu), 'собака - щенок' (köpek - köpek yavrusu), 'волк - волчонок' (kurt - kurt yavrusu), 'белка - бельчонок' (sincap - sincap yavrusu), vs. gibi isimlerin genel adı 'детеныш' (yavru) olmasına rağmen ayrı isimler tercih edilmektedir. Türkçede bu durumlarda 'yavru' kavramı kullanılabilir. Böylece Türkçedeki 'Kedinin beş yavrusu oldu' cümlesinin Rusça karşılığı 'Кошка родила пять котят' biçiminde olur.

Gak'ın kuramında çeviri sorunları sözcüksel, dilbilgisel ve biçimsel olarak gruplandırılmaktadır. Sözcük seviyesinde diller arası karşılıkların belirlenmesi üzerinde durulmaktadır. Gak, sözcüksel karşılıkları

gruplara ayırmaktadır. Bunlar 1) sabit eşdeğeri olan sözcükler 2) kaynak dildeki sözcüğün hedef dilde birçok karşılığı olan sözcükler 3) eşdeğeri olmayan sözcüklerdir.

Gak'ın çeviri dönüşümlerinin betimlenmesi ve sınıflandırma denemesi, çeviri dönüşümlerinin çeviride eşdeğerliğin var olmasını desteklediği fikri, diğer araştırmacılar tarafından dikkate alınmış ve çalışmalarında geliştirilmiştir. Bunun dışında Gak'ın Fransızca-Rusça dil çifti için betimlediği çeviri dönüşümleri kavramı diğer dil çiftlerine uygulanmış ve çeviri bölümlerinde ders kitaplarının temelini oluşturmuştur.

5. İşlevsel Yaklaşım: A. D. Şveytser

Dilbilimci ve çeviribilimci Aleksandr Davidoviç Şveytser'in çağdaş dilbilimin yaklaşımlarını birleştiren çeviri kuramı 1973 yılında yayımlanan *Perevod i lingvistika* (Çeviri ve Dilbilim) ve 1988 yılında basılan *Teoriya perevoda: status, problemi, aspekti* (Çeviri Kuramı: Kavramlar ve Sorunlar) adlı kitaplarda yansıtılmıştır. Şveytser'in yaklaşımı iletişimsel olarak nitelenebilir. Şveytser'in yaklaşımında çevirinin konuşma eylemi olarak ele alındığı ve çeviride yeterliliğinin ilk defa metin kavramı bazında değerlendirilmeye çalışıldığı görülebilir.

Şveytser'e göre çeviri sürecinde dilsel olgularla birlikte dil dışı etkenlerin dikkate alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım Şveytser'in çeviri tanımını da şekillendirmiştir. Ona göre çeviri,

"kaynak dildeki metnin çeviri amaçlı çözümlenmesi bazında başka dilsel ve kültürel ortamda bu metnin yerine geçen hedef dildeki ikincil metnin oluşturulmasını içeren tek yönlü ve iki aşamalı diller ve kültürler arası iletişim sürecidir. Bu süreç, iki dil, kültür ve iletişim ortamından kaynaklanan farklılıkların etkisiyle değişkenlik gösteren kaynak dildeki metnin iletişimsel etkisinin aktarılmasını öngörmektedir." (Şveytser, 1988, s. 75).

Görüldüğü gibi çeviri sürecinde çevirmenin kaynak ile hedef metin ve kültür arasında dengeyi koruması beklenmekte ve kaynak metnin iletişimsel etkisinin korunması öngörülmektedir.

Şveytser'e göre çeviri sürecinde değişmez olan ve korunması gereken unsur kaynak metnin işlevsel içeriğidir (1973, s. 70). İşlevsel içerik, çeviri amacının ve metnin özelliklerine dayanan, kaynak metnin içerdiği anlamsal ve edimsel ilişkiler bütünlüğü olarak nitelenebilir. Şveytser'in, bu tanımdan yola çıkarak çeviri sürecinde ortaya çıkan sorunların anlamsal, biçimsel ve edimsel olarak üçe ayırdığı görülebilir. Şveytser her sorun türü üzerinde durmakta ve çeviri stratejilerini belirlemeye çalışmaktadır.

Şveytser, anlamsal sorunları sözcüğün düz anlamı ile ilişkilendirmektedir. Çeviri sürecindeki anlamsal sorunların algılanmasının içerik - anlam ilişkilerinin çözümlenmesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Şveytser içerik ve anlam kavramını ayırmakta ve anlamı söz sürecinde kendini gösteren içerik olarak tanımlamaktadır (1988, s. 114). Söz ya da bağlam farklı dillerdeki sözcüklerin içerikleri arasındaki farkları nötrleştirmekte ya da aynı anlamın aktarılması için farklı içeriklerin kullanımını mümkün kılmaktadır. Aynı anlamı sağlayan farklı içeriklerin aktarımı çeviri dönüşümleri sayesinde olabilmektedir.

Şveytser'in yaklaşımında çeviri dönüşümleri anlambirimcilerinin sayısının değişmediği dönüşümler ve anlambirimcilerinin farklılaştığı çeviri dönüşümleri olarak ayrılmaktadır. Anlambirimcilerinin farklılaşmadığı çeviri dönüşümlerinin temelinde anlambilimsel çözümlenmenin bulunduğu görülebilir. Kaynak dildeki sözcüğün anlambirimcilerinin belirlenmesi ve hedef dildeki bu anlambirimcilerinin bir araya geldiği uygun bir dilsel biçimin bulunması beklenmektedir. Örneğin Rusçadaki '*заговорумь*'

fiili 'konuşmak' ('говор-' kökü) ve 'başlamak' ('за-' ön eki) anlambirimciklerine ayrılabilir. Türkçede bu iki anlambirimciğinin dile getirildiği biçim '*konuşmaya başlamak*' şeklindedir. Burada Rusçadaki bir fiile dilbilgisel dönüşümün uygulandığı ve bu uygulamanın sonucunda Türkçede iki fiilin ortaya çıktığı görülebilir. Bu yaklaşımdan çeviri dönüşümlerinin dil çiftine bağlı olduğu, ayrıca dilin sözcük yapım modelleri, sözcük yapısı, sözcüksel ve sözdizimsel uyum (eşdizim) gibi kriterlere göre uygulanabildiği anlaşılmaktadır.

Anlambirimciklerinin farklılaştığı çeviri dönüşümlerinin etkenleri arasında; sözcüğün iç biçiminin farklı olması, ikincil adlandırmalar, gerçekliğin dile getirilmesi biçiminde tanımlanabilen dilsel dünya görüşü, sözcüksel boşluklar bulunmaktadır. Sözcüğün iç biçiminin farklılığı şu örnekle gösterilebilir: '*çivi çakmak*' – '*yoğurt çırpmak*' – '*bardak kırmak*' – '*cevizi (ağaçtan) düşürmek*' gibi olaylar Türkçede farklı iç biçimi olan fiil kökleri ile dile getirilmektedir. Başka bir deyişle ilgili mantık olayları Türkçede farklı imgelerle ilişkilendirilmektedir. Rusçada ise bu olaylar "bir noktadan gelen ivme, çaba, güç uygulaması" imgesi üzerinde toplanmakta (fiil kökü) ve hareketin yönünü kodlayan dilsel birimlerle (ön ek) desteklenmektedir (Kozan, 2019, s. 66). Ayrıca '*вбить гвоздь*' → В [içeriye doğru bir hareket] + БИТЬ [bir noktadan gelen çaba, ivme, güç uygulaması] → çivi çakmak; '*вбить йогурт*' → ВЗ [yukarıya doğru bir hareket] + БИТЬ → yoğurt çırpmak; '*разбить стакан*' → РАЗ [bir noktadan farklı yönlere dağılma; olgunun iç yapısının dağılması] + БИТЬ → bardak kırmak; '*сбить орех*' → С [bir noktadan aşağıya doğru hareket] + БИТЬ → cevizi düşürmek. İkincil adlandırmalardaki farklılık şu örneklerde görülebilir: '*kitap kapağı – обложка книги*', '*tencere kapağı – крышка кастрюли*'; '*dolar kapağı – дверца шкафа*'; '*şişe kapağı- пробка*'. Türkçedeki adlandırmalarda 'kapatmak' eylemi odaklı 'kapak' imgesi farklı nesnelere ilişkilendirilebilmektedir (Kozan, 2018, s.157). Rusçaya bakıldığında yine farklı dilsel birimlerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu da adlandırmaların farklı mantığa göre şekillendiği anlamına gelmektedir. İki dilin dünya görüşü arasındaki fark dünya görüşündeki farklılığı '*Мне холодно*' – '*Üşüdüm*' cümlelerinde görülebilir. Rusçada fizyolojik durumu dile getiren yapı eylemci yönelme durumu (Dativ) ile dile getirilir ve dışarıdan gelen gücün etkisiyle bir eylem yapmamakta, bir durumda kendisini bulmaktadır (nötr biçimle (burada zarf) dile getirilir). Türkçede ise, fizyolojik durumu aktif yalın haldeki eylemci ve fiilin çekimi ile dile getirilmektedir (Kozan, 2016). Türkçede sözcüksel boşluğun örneği Rusçadaki karpuz, domates, orman ve bahçe meyvelerini birleştiren '*ягоды*' sözcüğüdür. Rusça açısından boşluk Türkçedeki '*kuru yemiş*' sözcüğü oluşturmaktadır (Rusçaya açıklamalı bir şekilde aktarılabilir: 'солёные и засахарённые орешки').

Şveytser'in yaklaşımında çevirinin değerlendirilmesine yönelik işlevsel eşdeğerlik kavramı kullanılmaktadır. İşlevsel eşdeğerlik, çeviri metninin kaynak metindeki gerek anlamsal gerekse biçimsel özelliklerini içermesi olarak tanımlanmaktadır (Şveytser, 1973, s. 264). Eşdeğerlik sözdizimsel, anlamsal ve edimsel seviyelerde ele alınmaktadır. Şveytser'e göre edimsel seviyede eşdeğerlik çevirmenin anlamsal eşdeğerlikten vazgeçmesini gerektirebilir (1973, s. 268).

6. Göstergibilimsel Yaklaşım: L. S. Barhudarov

Leonid Stepanoviç Barhudarov'un 1975 yılında çıkan *Yazık i perevod* (Dil ve Çeviri) adlı çalışmasındaki yaklaşımın göstergibilim ve anlambilimin sunduğu modele göre geliştirildiği söylenebilir.

Barhudarov, göstergibilim ve anlambilim çerçevesinde geliştirilen dilsel içerik kuramını ele alır ve dilsel içeriğin zihinsel oluşumla ilişkilendirilmesinin hatalı olduğunu öne sürer (1975, s. 50). Bahudarov, dilsel gösterge - dilsel içerik ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde ele alır ve kendi yorumunu dile getirir. Araştırmacı, dilsel içeriğin zihinsel bir oluşum olmadığını vurgulayıp, "*dilsel göstergelerin içerikleri insanın zihninde*

değil, göstergelerde var olmakta, böylece, insanın beyninde değil, sözde var olmaktadır" şeklindeki yaklaşımı sergiler (1975, s. 55). Ancak içerik, sözde sürekli var olan bir oluşum değil, ilişkilerdir. İnsanın zihninde oluşan ise, içerik değil, dilsel içerik ile ilgili bilgilerin toplamıdır (Barhudarov, 1975, s. 61).

Barhudarov göstergebilimsel yaklaşıma dayanarak dilsel göstergenin içeriklerini üç türe ayırmaktadır. Ayrıca gönderge ile gösterge arasındaki ilişkileri niteleyen göndergesel içerikler (dilbilimdeki düz anlam); insan ile gösterge arasındaki ilişkileri tanımlayan edimsel içerikler (yan anlam); gösterge ile diğer göstergeler arasındaki ilişkileri niteleyen dil içi içerikleri söz konusudur (Barhudarov, 1975, s. 68). Böylece dilsel göstergenin anlamsal içeriği göndergesel, edimsel ve dil içi içeriği olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır.

Barhudarov dilsel içeriklerin türlerinin hepsinin çeviri sürecinde korunup korunmadığı sorusu üzerinde durmaktadır. Barhudarov'a göre bu sorunun tek bir cevabı olmasa da, çeviri sürecinde en çok göndergesel içeriklerin korunması gerekmektedir. Ayrıca, "*çeviri sürecinde 'yüksek çevrilebilirliği' olan göndergesel içeriklerdir*" (Barhudarov, 1975, s. 71). Buna göre edimsel içeriklerin çevrilebilirlik derecesi daha da düşük, dil içi içeriklerinin aktarım derecesi ise en düşük olarak nitelenebilir. Barhudarov, dilsel içeriklerin çeviri açısından önceliğinden söz ederken göndergesel içeriklerin önemini dile getirirse de, öncelik kavramının metnin türüne göre değişebileceğini de vurgulamaktadır (Barhudarov, 1975, s. 72). Böylece, dilsel içeriklerin genel aktarım sırasının verilmesi mümkün değildir.

Barhudarov'un yaklaşımında bağlam kavramının çok önemli bir rol oynadığı görülebilir. Bağlam, dil biriminin kullanıldığı dilsel ortam olarak tanımlanmaktadır (Barhudarov, 1975, s. 169). Bağlam cümle olarak nitelenebilen dar bağlam ve metin olarak düşünülen geniş bağlam olarak değerlendirilmektedir. Dar bağlam sözcüksel ve sözdizimsel olarak ayrılmaktadır. Sözcüksel bağlam, sözcüğün ortaya çıkabildiği sözcüklerin, söz öbeklerinin, eşdizimlilerin ve deyimlerin toplamıdır. Sözdizimsel bağlam ise, sözcüğün, söz öbeğinin ya da yan tümcenin kullanıldığı sözdizimsel yapıdır. Barhudarov, çeviri sürecinde sözcüklerin çok anlamlılığı sorununun bağlam içinde çözülebildiğini vurgular.

Barhudarov, bağlamın yanı sıra dil dışı bağlamından de söz eder. Dil dışı bağlamı; konuşma eyleminin gerçekleştiği zaman ve mekân, iletinin konusu ve konuşma eyleminin katılımcılarını içeren koşulların toplamı olarak tanımlanmaktadır (Barhudarov, 1975, s. 172). Dil dışı bağlamının çeviri sürecinde bazı durumlarda dil içi bağlamından daha önemli olabildiğine dikkat çekilmektedir. Rusça - Türkçe dil çifti için şu örnek verilebilir: Türkçe metinde '*Yunanistan'da hayırcılar meydanları doldurdu*'² cümlesindeki '*hayırcı*' diye bir sözcükle karşılaşıldığında, sözcüğün iç biçiminden yola çıkarak, '*hayırcı*' – 1) '*bir şeye 'hayır' diyen, bir şeyi inkar eden biri*' 2) '*karşılık beklemeden yardım yapan biri*' şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda dil içi bağlamının cümledeki olayın anlaşılması için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Dil dışı bağlamından '*hayırcı*'nın, Yunanistan'da Haziran 2015 yılında düzenlenmiş referandumda uluslararası kreditorlerin taleplerine karşı çıkan ve oylamada '*hayır*' oyunu verenler olduğu anlaşılmaktadır. Böylece '*hayırcı* → противник требований еврокредиторов' biçiminde bağlama göre türetilmiş bir karşılık karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Rusça çeviri seçeneklerinden biri, '*На площадях в Греции собрались противники требований еврокредиторов*' biçiminde yapılandırılmış cümle olabilir.

Barhudarov dar, geniş ve dil dışı bağlamının dikkate alınmadığı sürece çevirinin mümkün olmayacağını dile getirir ve çeviri kuramının ne olması gerektiğine dair önemli bir fikri ileri sürer. Ayrıca "*çeviri kuramının dilbilimsel temelinin, metindilbilim ve dil dışı etkenleriyle etkileşim içinde olan dil*

² <http://www.radikal.com.tr/dunya/yunanistanda-hayircilar-meydani-doldurdu-1390870/> (Erişim: 04.05.2019)

dizgesinin işleyişinin dikkate alındığı bilimsel betimleme olması gerektiği" vurgulanmaktadır (Barhudarov, 1975, s. 173).

7. Çeviride Bilgi Aktarımı: R. K. Minyar – Beloruçev

Ryurik Konstantinoviç Minyar-Beloruçev'in çeviriye yönelik geliştirdiği yaklaşımı 1980 yılında yayımlanan *Obşçaya teoriya perevoda i ustny perevod* (Genel Çeviri Kuramı ve Sözlü Çeviri) adlı çalışmada yansıtılmıştır. Minyar-Beloruçev'in yaklaşımında daha sonra bilişsel bilimlerde ele alınan bilgi kavramıyla iletişim kuramının uygulandığı görülebilir. Minyar-Beloruçev çalışmasında "bilgi birikimi" kavramını tanıtip, çeviri sürecinde bilginin aktarımına dayalı bir yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımda başta çeviri birimi, çeviri karşılıkları, bilgi yoğunluğu, bilgi türleri, çeviri hataları olmak üzere bazı kavramlar üzerinde durulduğu görülebilir.

Minyar-Beloruçev'in yaklaşımında iletişim türü olan çeviri, iletişimin gerçekleştiği ortam, koşullar ve katılımcılar açısından ele alınmaktadır. Minyar-Beloruçev, çeviri iletişim türü ise incelenmesinin konuşma eyleminden başlanması gerektiğini dile getirir (1996, s. 16). Konuşma eyleminin yapısına kaynak, alıcı, gönderici, ileti ve iletişim ortamı gibi unsurlar dahil edilmektedir. Çeviri sürecinde tüm unsurların önemli olduğunu vurgulayan Minyar-Beloruçev, dilsel olgu olan iletiyi ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.

İleti, unsurlardan ve unsurlar arasındaki ilişkilerden oluşan bir dizge olarak tanımlanır. Minyar-Beloruçev'e göre çeviri sürecinde iletinin içeriğinin yanı sıra iletinin yapısı da önemli bir rol oynamaktadır (1996, s. 23). Diğer bir deyişle iletinin anlamını anlayabilmek ve başka bir dile aktarmak için sadece anlamsal içeriği değil iletinin gerçekleştiği ortam ile ilgili bilgiler de gerekmektedir. Bu ileti kavramının, çeviri tanımının temelini oluşturduğu görülebilir. Ayrıca Minyar-Beloruçev çeviriyi "*kaynak metnin kodu ile hedef alıcının kodunun örtüşmediği durumlarda iletinin aktarımını amaçlayan söz faaliyetinin karma bir türü*" şeklinde tanımlamaktadır (1996, s. 36).

Minyar-Beloruçev çeviri sürecine yönelik iletinin "değişmez unsur"u kavramını ileri sürer:

"Çeviri açısından ele alınan iletinin değişmezi, iletilmesi amaçlanan bilgi ya da iletidir. Bu anlamsal bilgi, iletinin gerçekleştiği ortam ya da durum ile ilgili bilgi, iletinin yapısı ile ilgili bilgi ya da anlamsal ve yapısal bilgilerin toplamı biçiminde olabilir. Böylece aktarılması amaçlanan tüm bilgi türleri iletiyi oluşturmaktadır" (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 36).

Çeviri sürecinde iletiyi oluşturan bilgi türlerinin belirlenmesi beklenmektedir.

Minyar-Beloruçev'in yaklaşımında iletinin, sadece bilgi türleri açısından değil, alıcı tarafından ele alındığı görülebilir. Araştırmacı "bilgi birikimi" kavramını ileri sürmektedir. Bilgi birikimi konuşmacının gönderge ya da dilsel gösterge ile ilişkilendirdiği bilgilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 46). Minyar-Beloruçev konuşmacıdaki bilgi birikiminin derecelendirme denemesini yapmaktadır. Ayrıca bilgi birikiminin beş dereceye göre yapılandırılabilirdiği varsayılmaktadır. Bunlar, 1) Dilsel birimin gerçeklikteki bir nesne ya da olgu ile ilişkilendirilmesini sağlayan temel bilgiler ('Kilimanjaro' – coğrafya terimi) 2) Dilsel birimin belli bir alanla ilişkilendirilmesini sağlayan bilgiler ('Kilimanjaro' - dağ) 3) Gerçeklikteki olgunun dilsel boyutta adlandırılmasını sağlayan bilgiler ('Kilimanjaro' - Afrika'nın en yüksek noktası) 4) Olgu ile ayrıntıları sınıflandıran bilgiler (yükseklik, konumu, özellikleri vs.) 5) Olgunun içeriği, diğer olgularla ilişkileri, ayırt edici özellikleri ile ilgili bilgilerdir. Minyar-Beloruçev'e göre bilgi birikimindeki birinci ve ikinci derece dilsel birimin temel kullanımı sağlamaktayken, üçüncü derecedeki bilgi birikimi dilsel

göstergenin çeviri sürecinde kullanımına olanak vermektedir. Buradan yola çıkarak diğer önemli bir nokta, metnin bilgi yapısının alıcıya göre değişebildiği varsayımıdır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 52).

Minyar-Beloruçev iletiye yönelik "bilgi yoğunluğu" kavramını da kullanmaktadır. İleti yazılı ya da sözlü metin biçiminde alıcıya ulaşmaktadır. Metin ise "ortak amaçla birleştirilen seslerin ya da harflerin sıralanışı değil, farklı değerdeki bilgiyi taşıyan dilsel birimlerin dizgesi"dir (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 71). Metni oluşturan dilsel birimler farklı bilgi türleri içerebilmektedir. Ayrıca Minyar-Beloruçev 1) eşsiz bilgi 2) ek bilgi 3) somutlaştıran bilgi 4) tekrarlanan bilgi 5) sıfır bilgi olmak üzere beş bilgi türünden söz eder. Eşsiz bilgi türü dil içi ya da dil dışı bağlamının belirlemediği bilgilerdir. Minyar-Beloruçev'in yaklaşımına göre, bu bilgi türünü taşıyan dilsel birimlerin çeviri sürecinde yüzde yüz oranında aktarılması gerekmektedir. Bu dilsel birimler değişmez olarak nitelenebilir (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 69). Ek bilgi türü, metinde açık bir şekilde yansıtılmayan ancak bağlam, iletinin mantığı, alıcının bilgi birikimine bağlı olarak çıkarılabilen bilgi türüdür. Somutlaştıran bilgi, metnin diğer dilsel birimlerindeki bilgilerin parçasını oluşturmakta ve bu bilgileri somutlaştırmaktadır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 70). Tekrarlanan bilgi türü metindeki tekrarlamalar anlamına gelmekte ve sözlü metinlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Sıfır bilgi türü ise farkında olmadan yapılan dil bozuklukları, düzeltmeler gibi anlamsal bilgi taşımayan dilsel birimlerdir. Minyar-Beloruçev bazı sıfır bilgi taşıyan sözcüklerin iletişimde yapıcı bir rol oynayabildiğini vurgular. Ayrıca bu unsurların konuşmacıya iletişim sırasında düşünmek için zaman kazandırılmaktadır (Minyar-Beloruçev, 1996, s. 71).

Minyar-Beloruçev'in bilgi türü yaklaşımının Rusça-Türkçe dil çiftine yönelik uygulanması aşağıdaki örneklerde görülebilir. Rusçadaki "По итогам сегодняшних переговоров Президента России Владимира Путина и его турецкого коллеги Реджепа Тайипа Эрдогана между Россией и Турцией было подписано межправительственное соглашение по реализации проекта о строительстве газопровода «Турецкий поток»³ ("Rusya Başkanı Vladimir Putin ile onun Türk mevkidaşı Recep Tayip Erdoğan arasında bugün gerçekleşen görüşmelerin sonunda Rusya ve Türkiye arasında 'Türk akımı' doğalgaz boru hattı projesi için hükümetlerarası anlaşma imzalandı") cümlesinde eşsiz bilgi 'Rusya', 'Türkiye', 'anlaşma', 'Türk akımı', 'imzalandı' birimlerinde kodlanmaktadır. Ek bilgi türü 'bugün', 'görüşmelerin sonunda', 'doğalgaz', 'Vladimir Putin', 'Recep Tayip Erdoğan', 'hükümetlerarası' birimlerinde bulunabilir. Somutlaştıran bilgi Rusçadaki, 'строительство' birimlerinde bulunabilir. Türkçedeki yapılandırılmada bu birimdeki somutlaştıran bilgi kastedilmektedir ve dilsel boyuta yansıtılmayabilir. Tekrarlanan bilgi 'Rusya Başkanı', 'Türk mevkidaşı', 'gerçekleşen', 'boru hattı', 'proje', Rusçadaki 'строительство', 'реализация' (Türkçe yapılandırmasında 'bilgi fazlalığı' olarak değerlendirilebilir, 'doğalgaz boru hattı projesi' öbeğinde gizli olarak kastedilmektedir). Farklı söylemlerde sıkça ortaya çıkan sıfır bilgi örneği şu şekilde verilebilir: 'Başka bir deyişle', 'yani', 'bilindiği gibi' birimleridir.

Minyar-Beloruçev çeviri sürecinde çeviri birimi sorununu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Minyar-Beloruçev'e göre çeviri birimi "çeviri sürecinde ayrı çeviri çözümünü gerektiren sözün herhangi birimi"dir (1996, s. 79). Araştırmacıya göre çeviri biriminin belirlenmesi çevirmenin mesleki deneyimi, bilgi birikimi gibi unsurlara bağlıdır. Çeviri birimi simültane, yazılı, ardıl gibi çeviri türlerinde farklı nitelikte olabilmekte ancak bağımsız olarak düşünülebilen çeviri birimleri de söz konusudur. Minyar-Beloruçev bağımsız çeviri birimleri grubuna sözlü veya yazılı metinlerde tekrarlanan kalıpları ('Переговоры прошли в конструктивном ключе' - 'Görüşmeler yapıcı bir atmosferde geçti'), duruma bağlı kalıpları ('Примите мои соболезнования' - 'Başınız sağ olsun'), terimleri ('Военный советник' -

3 <https://ria.ru/20161010/1478918382.html> (Erişim: 04.05.2019).

'Askeri müsteşar'), imge içeren deyimleri ('Поспешишь-людей насмешишь' - 'Acele işe şeytan karışır') dahil etmektedir (1996, s. 87).

8. Eşdeğerlik Kuramı: V. N. Komissarov

Vilen Naumoviç Komissarov'un geliştirdiği kuramsal yaklaşımlar 1980 yılında yayımlanan *Lingvistika perevoda* (Çevirinin Dilbilimi) ve 1990 yılında çıkan *Teoriya perevoda* (Çeviri Kuramı) adlı çalışmalarda yansıtılmıştır. Komissarov'un çeviriye yönelik yaklaşımının temelinde eşdeğerlik kavramı bulunmaktadır. Eşdeğerlik ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta ve eşdeğerlik sınıflandırma denemesi yapılmaktadır.

Komissarov'un yaklaşımında çeviri kuramının önemi vurgulanmaktadır. Araştırmacı çeviri kuramının geliştirilme sürecinde çevrilmezlik kavramının geçerliliğini yitirdiğini dile getirmektedir. Komissarov'a göre kaynak metnin içeriği hedef metnin içeriği ile aynı değildir. Belli tarihi ve kültürel şartların şekillendirdiği dil dışı bilgi birikimi olan dil taşıyıcılarından oluşan topluluğa hitap eden metnin dilsel özellikleri başka bir dilde tam olarak yapılandırılmaz. Ancak çeviri sürecinde bazı unsurların kaybı metnin çevrilmez olduğunu göstermez. Hedef metnin kaynak metin ile aynı olmaması, kaynak metnin işlevlerinin hedef metin ile gerçekleşmesini engellemez (Komissarov, 1990, s. 39). Görüldüğü gibi Komissarov'un yaklaşımında çeviri kavramı iletişim süreci ve metnin işlevi ile ilişkilendirilmektedir. Çeviri, "kaynak dildeki metnin işlevsel olarak eşdeğeri olan metin ile hedef dilde yapılandırıldığı dilsel aracılık türüdür" biçiminde tanımlanır (Komissarov, 1990, s. 45).

Komissarov, çeviri eşdeğerliğini beş seviyede ele alır. Eşdeğerliğin sınıflandırılmasının iletişim amacı, bakış açısı, dilsel betimleme biçimi, sözcüksel ve sözdizimsel yapı gibi kavramlara göre yapıldığı görülebilir.

Birinci seviye eşdeğerliği iletişim amacını oluşturan içeriğin bir kısmının korunmasını öngörmektedir. Örneğin Rusça - Türkçe dil çifti için 'Вносить сор из избы' (sözcüğü sözcüğüne: evdeki çöpü dışarıya götürmek) – 'Kirli çamaşırlarını ortaya dökmek' sözünden iki dildeki imgelerin, yapıların farklı olduğu, ama aynı amaç için kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır. Komissarov, bu eşdeğerlik türü için şu özellikleri sıralamaktadır: 1) İki metin arasındaki sözcüksel içeriğin ve sözdizimsel yapıların uyumsuzluğu 2) Kaynak metindeki sözcükler ile yapı arasında anlamsal ya da sözdizimsel değiştirmelerin yapılamaması 3) Kaynak ile hedef metinler arasında doğrudan mantık ilişkilerinin bulunmaması 4) Diğer eşdeğerlik seviyelerine göre içerik açısından en düşük eşdeğerlik derecesidir (1990, s. 53).

İkinci seviye eşdeğerliği iletişim amacının aktarımının yanı sıra aynı dil dışı olayını yansıtmaktadır. Burada Komissarov dil dışı olayının dile getirilişi ya da dilsel betimleme biçimi kavramları üzerinde durmaktadır. Dil dışı olayı, dile getirilen ve sözde gerçekleşen nesnelere ve gerçeklikteki nesne arasındaki ilişkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Komissarov, 1990, s. 54). Her dilde bir dil dışı olayı farklı biçimlerle yansıtılabilir. Bu bağlamda çeviri sürecinde aynı dil dışı olayının yapılandırılması ve yapılandırma biçiminin ayrı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Komissarov, "bir nesnenin masada bulunması" dil dışı olayının betimlenmesinin temelinde "durum", "algılama", "eylem" gibi kavramların bulunabildiğini dile getirmektedir. Bu anlamda 'Kitap masada duruyor' ya da 'Kitap masadadır' (durum), 'Ben masada kitap görüyorum' (algılama), 'Kitap masaya bırakıldı' (eylem) cümleleri aynı dil dışı olayını yansıtmaktadır (1990, s. 56). Böylece ikinci seviye eşdeğerliği kaynak ve hedef metinlerde aynı dil dışı olayının bulunması ve farklı betimleme biçimlerinin olmasını öngörmektedir. Örneğin 'Он снял трубку' (ahizeyi kaldırdı) – 'Telefonu açtı' cümlelerinde dil dışı

olayının aynı olduğu ama iki dilde farklı biçimlerle dile getirildiği görülebilmektedir. İkinci seviye eşdeğerliği türü için 1) iki metin arasındaki sözcüksel içeriğin ve sözdizimsel yapıların uyumsuzluğu 2) kaynak metindeki sözcükler ile yapı arasında anlamsal ya da sözdizimsel değiştirmelerin yapılamaması 3) iletişim amacının korunması 4) hedef metinde kaynak metindeki dil dışı olayının korunması gibi özellikler söz konusudur (Komissarov, 1990:58). Komissarov, ikinci seviye eşdeğerliğin çeviri sürecinde sıkça başvuru olan bir tür olduğunu dile getirmektedir. Bunun sebebi her dilde tarihsel ve kültürel etkenlerin belirlediği kendine özgü bakış açılarının var olmasıdır. Komissarov, İngilizcedeki 'We locked the door to keep thieves out' cümle örneğini sunarak bu dil dışı olayının Rusçada aynı biçimde dile getirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Aynı durum Türkçe için de geçerlidir. Ayrıca 'We locked the door to keep thieves out' → 'Мы заперли дверь, чтобы не вошли воры' → 'Hırsızlar girmesin diye kapıyı kilitledik' cümlelerinden ilgili dil dışı durumunun Rusçada ve Türkçede aynı bakış açısıyla dile getirildiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü seviye eşdeğerliğin özellikleri arasında; 1) iki metin arasındaki sözcüksel içeriğin ve sözdizimsel yapıların uyumsuzluğu 2) kaynak metindeki sözcükler ile yapı arasında anlamsal ya da sözdizimsel değiştirmelerin yapılamaması 3) iletişim amacının korunması 4) dil dışı olayının dile getirildiği biçimin kısmen korunması bulunmaktadır (Komissarov, 1990, s. 61). Üçüncü seviye eşdeğerliğin görülebildiği Rusça - Türkçe örneklerden biri, 'От мытья полов у меня настроение портится' → 'Yerleri silmek canımı sıkıyor' çeviri seçeneğidir. Örnekten anlaşıldığı gibi iki cümledeki anlambirimcikleri aynı dil dışı olayını yansıtırken cümle içinde farklı bir şekilde gruplandırılmaktadır. Rusçada anlambirimciklerin gruplanması [D (от мытья полов) dolayısıyla B'nin (у меня) yanındaki A (настроение) C özelliğini (портится) kazanmakta] biçimindedir. Türkçede ise bu gruplandırma [süreç niteliğindeki D (yerleri silmek) B'e ait A'ı (canımı) C (sıkıyor) yaptırarak, etkilemektedir] biçimindedir.

Dördüncü seviye eşdeğerliğin özellikleri arasında; 1) iletişim amacının korunması, 2) dil dışı olayının sözcükselleştirildiği biçimin korunması, 3) kaynak metindeki sözdizimsel yapıların tekrarlanması ya da sözdizimsel dönüşümlerin kullanılabilmesinin yanı sıra kaynak ve hedef metindeki sözcük birimlerinin kısmi örtüşmesi bulunmaktadır (Komissarov, 1990, s. 70). Rusça - Türkçe dil çifti için örneklerden biri 'Вчера футболисты в Бразилии провели сидячую забастовку' → 'Dün Brezilya'daki futbolcular oturma eylemi gerçekleştirdiler' çeviri seçeneğidir.

Beşinci seviye eşdeğerliği durumunda kaynak ve hedef metinler arasında mümkün olan en yüksek yakınlık derecesi elde edilmektedir. Özellikleri arasında sözdizimsel yapıların yakınlığu, sözcük birimlerin yakınlığu, kaynak metnin içeriğinin tüm boyutlarının korunması bulunmaktadır (Komissarov, 1990, s. 78). Bu eşdeğerlik türü üzerinde duran Komissarov sözü oluşturan sözcüklerin anlamsal yapısını ele almaktadır. Ayrıca, Komissarov'un yaklaşımda sözcüğün anlam yapısında düz anlam, yan anlam ve dil içi anlam olmak üzere üç anlamsal boyut söz konusudur. Çeviri sürecinde anlamı oluşturan bu üç boyutun tamamının aktarılması son derece zor, hatta bazen olanaksızdır. Bu durumda eşdeğerlik, bu konuşma eyleminin koşullarında gerekli olan anlam unsurlarının aktarılması ile sağlanmaktadır. Her anlamsal unsurun aktarımı çevirmeni bir takım sorunlarla karşı karşıya getirmektedir.

Komissarov'un yaklaşımda çeviri stratejileri üzerinde durulmamaktadır. Araştırmacıya göre çeviri stratejileri kaynak ve hedef diller arası ilişkilere ve çeviri amacına bağlı olduğundan çevirmenin genel stratejisini belirleyen ilkelerden söz etmek daha doğrudur. Ayrıca Komissarov'a göre çevirmenin stratejisini belirleyen ilkeler arasında kaynak dildeki metnin anlaşılması; kelimelerin değil, anlamın aktarımı; anlamsal seviyelerin ayırt edilebilmesi (düz anlam - yan anlam); bütünlük - parça ilişkisinin değerlendirilmesi (metnin bütünlüğünün önemi); hedef metnin tutarlılığu bulunmaktadır (1990, s. 199).

Çevirmenin uygulayabildiği teknikler arasında ise sözcüksel birimlerin yerlerinin değiştirilmesi (kaynak metindeki birimlerin hedef dildeki metnin başka bir kısmına kaydırılması); sözcüksel eklemeler (kaynak metindeki gizli bilgilerin hedef metinde açık bir şekilde yapılandırılması); çıkarımlar (hedef metinde fazlalığı oluşturacak sözcüksel birimlerden vazgeçme) gibi tekniklerden söz edilmektedir (Komissarov, 1990, s. 204).

9. Sonuç

Rusya'daki çeviri kuramı 1930'lu yıllarda edebi metinlerin çevirilerinin değerlendirilmesindeki öznel 'estetik' kriterlerin yerine nesnel ve bilimsel normları oluşturma çabalarından doğsa da kısa bir süre içinde edebiyat biliminden uzaklaşıp çeviri sürecinde ortaya çıkan sorunları ve çevirinin sonucunda oluşan hedef metin ile kaynak metin arasındaki dilsel ilişkileri inceleyen dilbilimsel araştırma alanı olarak gelişmeye başlamıştır. İlk başta çeviri sürecindeki dilsel dönüşümler üzerinde odaklanan çeviri araştırmaları dilbilim alanındaki gelişmeleri takip etmiştir. Bu anlamda Rusya'daki çeviri kuramında çeviri olgusuna yönelik yapısal, işlevsel, anlamsal, göstergebilimsel yaklaşımların uygulandığı farklı kuramsal eğilimlerin geliştirildiği görülebilir. Böylece tek bir çeviri kuramından değil, çeviri olgusuna yönelik farklı dilbilimsel yaklaşımları uygulayan çeviri kuramlarından söz etmek daha doğru olabilir.

Rusya'daki çeviri kuramının diğer bir özelliği, kuramsal yaklaşımların deneyimli çevirmenler olan akademisyenler tarafından geliştirilmesidir. Bu anlamda çeviri kuramı ile çeviri uygulamaları arasında kopukluğun olmadığı, kuramsal yaklaşımların gerçek çevrilmiş metinlere dayanarak geliştirildiğini söylemek gerekir. Bunun yanı sıra her akademisyen belli bir dil çiftinde uzman olduğu için kuramsal yaklaşımların ve uygulamaların belli bir dil çiftine yönelik geliştiği görülebilir. Böylece başta Avrupa dilleri olmak üzere farklı dil çiftlerine yönelik çeviri sürecindeki sorunların ve çeviri stratejilerinin betimlemeleri ve sınıflandırmaları ortaya çıkmıştır.

Dil çiftine yönelik çeviri uygulamalarının yanı sıra özel amaçlı olarak nitelenebilen çeviri uygulamaları da geliştirilmiştir. Özel amaçlı çeviri uygulamaları iktisat, hukuk, ticaret, kitle iletişim araçları, diplomasi, askeri, teknik, insani gibi farklı bilgi alanlarını kapsamıştır. Bu kez çeviri sorunları ve çeviri stratejileri metnin türüne ve konusuna göre çözümlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Gerek dil çiftine yönelik gerekse özel amaçlı çeviri uygulamaları çeviri eğitiminde akademik ders kitapları biçiminde somutlaşmıştır.

Kaynakça

- Barhudarov, L. (1975). *Yazık i Perevod. Voprosı Obşçey i Çastnoy Teorii Perevoda*. Moskova: Mejdunarodnyye Otnoşeniya.
- Çukovskiy, K. (1919). *Perevodi Prozaičeskiye. Printsıpy Hudojestvennogo Perevoda*. Peterburg: Vsemirnaya Literatura.
- Fedorov, A. (2002). *Osnovı Obşçey Teorii Perevoda (Lingvističeskiye Problemy)*. Moskova: Filologiya Tri.
- Gak, V. (1962). *Kurs Perevoda. Frantsuzskiy Yazık Obşçestvenno-Političeskaya Leksika*. Moskova: İMO.
- Gak, V. (2000). *Teoriya i Praktika Perevoda. Frantsuzskiy Yazık*. Moskova: İnterdialekt.
- Komissarov, V. (1990). *Teoriya Perevoda (Lingvističeskiye Aspektı)*. Moskova: Vışşaya Şkola.
- Komissarov, V. (2002). *Lingvističeskoye Perevodovedeniye v Rossii*. Moskova: ETS.

- Kozan, O. (2016). Yabancı Dil/Çeviri Eğitiminde İşlevsel Söz Dizimi Kuramı: Türkçe-Rusça Dil Çifti Örneği. İçinde A. Kaşoğlu (Ed.), *Prof. Dr. Altan Aykut'a Armağan. Rus Dili ve Edebiyatının İzinde*, s. 259-281.
- Kozan, O. (2017). Sovyet Döneminde Edebi Çeviri Kuramının Doğuşu. İçinde A. Kaşoğlu (Ed.), *Liderlerin Sovyeti. Devrimden Perestroykaya*, s. 314-327.
- Kozan, O. (2018). Anlamsal Bilgilerin Dilde Kodlanması: Türkçe-Rusça Dil Çiftinde Eylem→Fiil. *Dil Dergisi*, 170 (1), s. 54-72.
- Kozan, O. (2019). Yabancı Dil/Çeviri Eğitimi Açısından Dil Dünya Görüşü Kavramı ve Nesnelerin Adlandırılması (Türkçe-Rusça Dil Çifti). *Dil Dergisi*, 169 (2), s. 151-167.
- Minyar-Beloruçev, R. (1996). *Teoriya i Metodi Perevoda*. Moskova: Moskovskiy Litsey.
- Nelyubin, L., Huhuni, G. (2003). *İstoriya i Teoriya Perevoda v Rossii*. Moskova: MGOU.
- Prunč, E. (2015). *Puti Razvitiya Zapadnogo Perevodovedeniya*. Moskova: R. Valent.
- Retsker, Y. (2010). *Teoriya Perevoda i Perevodçeskaya Praktika*. Moskova: Valent.
- Şveytser, A. (1973). *Perevod i Lingvistika. O Gazetno-İnformatsionnom i Voенno-Publitsıstičeskom Perevode*. Moskova: Voенnoye İzdatelstvo Ministerstva Oboronı.
- Şveytser, A. (1988). *Teoriya Perevoda: Status, Problemi, Aspekti*. Moskova: Nauka.

Teknik çeviri eğitiminde terminoloji – çeviri edinci ilişkisi: Örnek bir inceleme

İNÖNÜ KORKMAZ¹

APA: Korkmaz, İ. (2019). Teknik çeviri eğitiminde terminoloji – çeviri edinci ilişkisi: Örnek bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 328-341. DOI: 10.29000/rumelide.580627

Öz

Bu çalışmanın amacı çeviribilimde son zamanlarda daha çok ilgi odağı olan teknik çeviri eğitimi bağlamında terminolojinin çeviri edincine ne tür bir etkisinin olduğunu irdelemektir. Bu amaçla Trakya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinin zorunlu ders olarak aldıkları Teknik Çeviri dersinde bir vaka incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda iki farklı otomobil markasına ait İngilizce kullanma kılavuzlarından alınan metin kesitlerindeki terimlerin çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle deney ve kontrol grubu olarak iki farklı öğrenci grubu oluşturulmuştur. Deney grubu 22 katılımcıdan, kontrol grubu ise 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Kaynak metinler görece genel ve özel teknik terimler içermektedir. Deney grubuna çalışma süresince ilgili kaynak metinlerle içerdikleri terimler bakımından benzerlik gösteren metinler ve terim listeleri verilerek çevirmeleri istenmiştir. Bu durumun deney grubundaki katılımcıların alan edinci ve uzmanlık alanı edinci geliştirmelerine katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Kontrol grubuna ise farklı alanlara ait metinler verilmiştir. Son olarak her iki gruptan bu çalışmada kullanılan kaynak metin kesitlerini çevirmeleri istenmiştir. Grupların çevirilerinin karşılaştırmalı incelemesinde ölçüt Toury'nin yeterlilik ve kabul edilebilirlik kavramlarıdır. Bu bağlamda “*Otomotiv ve Hafif Araç Terimleri Sözlüğü*”ndeki ilgili terimlere ait girdilerle de ayrıca karşılaştırılan çeviri birimlerin ne denli yeterli ya da kabul edilebilir oldukları değerlendirildiğinde deney grubunun daha çok kabul edilebilir çeviriler ortaya koyduğu anlaşılmıştır. Bu durum teknik çeviri eğitiminde terminoloji ya da terim çalışmalarının özellikle çeviri alt edinçlerinden uzmanlık alanı edinci, metin edinci ve konu edinci gibi edinçlere olumlu yönde katkısının bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Teknik çeviri eğitimi, çeviri edinci, terminoloji, çeviri alt-edinçleri.

Relationship between terminology – translation competence in translator training: A case study

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of terminology on translation competence in the context of teaching of technical translation which has been the focus of attention more recently in translation studies. For this purpose, a case study was carried out in the Technical Translation course of the third year graduates of the Department of Translation and Interpreting at Trakya University. In this context, translations of the terms in the text sections taken from the English user guides of two separate car brands have been examined comparatively. In this direction, two different student groups have been formed as experimental and control groups. The experimental group had 22 participants and the control group had 20 participants. Source texts consist of relatively general and

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü (Edirne, Türkiye), inonukorkmaz@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5601-1997 [Makale kayıt tarihi: 21.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580627]

specific technical terms. The experimental group has been assigned to translate the texts and term lists which resemble to the source texts due to the terms they contain. It is considered that this would aid the participants in the experimental group to develop their specialized field competence, text competence and subject competence. The control group received texts from different fields. Finally, both groups have been assigned to translate the same source text sections used in this study. The criteria for the comparison of the different groups' translations have been the terms of Toury's acceptability and adequacy. In this context, it has been understood that the experimental group has performed more acceptable translations rather than the control group when the translation units have been checked via the "Dictionary of Automotive and Light Vehicle Terms". This possibly demonstrates that the terminology or term studies in technical translator training could contribute specifically to the development of specialized field competence, text competence and field competence in translation trainees.

Keywords: Teaching technical translation, translation competence, terminology, translation sub-competences.

Giriş

Çeviri eylemini en genel anlamda iki farklı kültür arasında iletişim aracı biçiminde değerlendirecek olursak söz konusu iletişimin teknik metinler gibi kendine has terimlerin varlığının hissedildiği durumlarda terminoloji bilgisine ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. Ancak tek başına terminoloji bilgisinin yeterli olup olmayacağı tartışılabilir. Bunun yanı sıra çevirinin salt bilgi ve düşüncelerin mekanik bir biçimde aktarımı olarak sınırlandırılmaz olması her dil bilen bireyin çevirmen niteliklerine sahip olamayacağını da destekler. Öyle ki çevirmenlerde salt dil edincinin değil ayrıca çeviri edincinin de belirli bir düzeyde gelişmiş olması beklenmektedir. Bu bakımdan öncelikle teknik çeviri, terminoloji ve çeviri edinci gibi kavramların çeviribilimde temel olarak nasıl ele alındığını irdelemek bu üç kavramın birbirleri ile olan ilişkisini anlamamıza yardımcı olabilir. Çeviribilim alanında kısa bir süre öncesine değin teknik çeviri, bilimsel çeviri ile birlikte, üzerinde çok sayıda araştırma yapılmamasına karşın dünya çapında çeviri piyasasında hem çevrilen metinlerin hacmi hem de bu çeviriler için ödenen ücret bakımından diğer çevirileri geride bırakan bir çeviri türü olarak görülmekte idi (Aixela, 2004). Günümüzde ise teknik çeviri üzerine görece daha çok sayıda incelemenin yapılmakta olduğuna tanıklık etmekteyiz. Bunun nedenlerinin başında teknolojinin hızlı gelişiminin sonucu olarak teknolojiyle ilgili metinlerin çevirisinde yaşanan artış gelebilir. Aslında gündelik hayatımızın hemen her anında görece daha çok teknoloji ile içi içe olmamız da kullandığımız teknolojik ürünlere ait dokümantasyonun çeviri sürecinin önemini de artırmaktadır.

Teknik çeviriyi tanımlama çabasına giriştiğimizde öncelikle teknik çevirinin sıkça bilimsel çeviri ile bir arada anıldığına ve hatta bu iki kavramın kimi zaman birbirlerinin yerini alan kavramlar olduğuna şahit olmaktadır. Bilimsel ve Teknik çeviri üzerine yaptığı kapsamlı bir çalışmada Byrne bu görüşün karşısında durmaktadır ve her iki kavramın birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmaları gerektiğini vurgulamaktadır (2006, s. 7). Byrne görüşünü desteklemek üzere şu örneği sunmaktadır; bir elektrik motorunun nasıl kurulacağına ve kullanılacağına ilişkin bilgi veren kılavuz teknik metin olarak adlandırılırken elektromotor güç ve iletkenler üzerinden geçen akımın etkileri üzerine yazılan makale ise bilimsel metin olarak nitelendirilmektedir (a.g.e., s.8). Dolayısıyla söz konusu kılavuz metninin çevirisi teknik çeviri diğer yandan ise makalenin çevirisi de bilimsel çeviri kapsamına girecektir.

Ayrıca teknik çevirilerin malzemesi olan teknik metinler bir bilim dalında üretilen bilgi birikimi sonucu ortaya çıkarılan ürün ya da malzemelerin gündelik hayatta uygulama alanında insanların hizmetinde nasıl kullanılacağını hedef almaktadır (Korkmaz, 2017, s. 27). Bu bağlamda teknik çeviriyi görece bilginin uygulamaya yönelik dağılımı diğer yandan bilimsel çeviriyi de kuramsal ya da teorik anlamda dağılımı ile ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Ancak sırf teknik ile nitelendirildiği için bu çeviriyi sadece teknoloji ve/ya bilim ile ilgili bilginin aktarılmasına yönelik olarak görmek de yanıltıcı olabilir. Hervey ve Higgins’in de vurguladığı gibi (2002, s. 172) aslında her uzmanlık alanı içinde o alana özgü teknik terimler ve o alanda üretilen metinlerin kendilerine has ayırt edici özelliklerini bulmak mümkündür. Bu bağlamda teknik kavramını daha çok uzmanlık bilgisinden yoksun okurlar için anlaşılması zor ve erişimi görece kolay olmayan bilgi olarak değerlendirmek gerekir.

Teknik çeviri tanımının yanı sıra Jody Byrne’in ayrıca değindiği bir başka konu ise teknik çevirinin maruz kaldığı “*teknik çeviri sadece ekonomi, hukuk, ticaret gibi belli başlı uzmanlık alanlarını içerdiği*” ve “*teknik çevirinin tamamen terminoloji ile ilgili olduğu*” gibi bir takım önyargılardır (a.g.e., 3). Burada teknik çeviri ile terminoloji arasında kurulmaya çalışılan bağın hem teknik çeviri hem de kendi başına bir disiplin sayılabilecek terim çalışmaları adına küçük düşürücü bir yanı bulunmaktadır. Bir yanda terminoloji alanı sadece teknik çeviriye atfedilerek görece dar bir çerçeve içine yerleştirme riski bulunmaktadır. Öyle ki herhangi bir alanda kuramsal bilgi ve tecrübe birikiminin ürünü olan bilimsel metinler ister istemez bu çerçevenin dışında kalacaktır. Diğer yanda ise teknik çeviriyi salt terminoloji ile bağdaştırmak bir bakıma teknik çeviriyi görece daha mekanik bir işleme indirgeyerek küçük düşürme cüretinde bulunmak demektir. Öyleyse hangi zorlukta olursa olsun herhangi bir teknik metni sırf terimlerinin karşılıklarının elde edilmesiyle çevirisi hiç zorlanmadan her çevirmen tarafından gerçekleştirilebileceği gibi temelsiz bir yargı da doğru kabul edilebilirdi.

Özellikle bu önyargı hakkında Bryne muhalif bir tavır takınmakta ve terminolojiyi teknik çevirinin iletmek istediği fikir ya da düşünceleri iletmeye kullanılan bir araç olarak gördüğünü bildirmektedir (a.g.e., 3). Bununla paralel olarak Peter Newmark (1988) terminolojiyi aslında teknik çeviriyi diğer çevirilerden ayırt etme aracı olarak değerlendirir. Dahası herhangi bir teknik metindeki terminoloji yoğunluğunun aslında %5 -10 arasında değişmekte olduğunun da altını çizmektedir.

Dahası terminoloji salt teknik çevirinin bir parçası olarak görülemez. Bu bağlamda kabaca birçok alanda teknik ve genel terimlerin varlığından bile söz etmek mümkündür. Hele ki çeviri ile terminoloji söz konusu olduğunda Sager’in de (2001, s. 259) belirttiği gibi bu iki kavram aslında iki farklı dilbilimsel ve bilişsel düzlemde işleyen ve dilin farklı alanlarına odaklanan disipline sahiptirler. Sager, terminolojiyi bir dilde herhangi bir alanda üretilen bir metnin içindeki sözcük ya da terimlerden bir kaynak dizin oluşturmayı ve bunları da aynı alanda ileride kullanmak üzere düzenlemeyi hedefleyen bir disiplin olarak görür. Bu bakımdan terminolojinin sadece teknik çeviriye özgülüğünden ya da teknik çevirinin de salt terim aktarımından ibaret olduğundan bahsetmek mümkün değildir.

Çalışmamızda ön plana çıkan üçüncü kavram çeviri edincidir. Öncelikle edinç kavramını açıklayarak başlayalım. Edinç en genel anlamında Türk Dil Kurumu tarafından basılan Türkçe sözlüğünde “*Edinilen şey veya şeyler, müktesebat*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s. 756). Diğer yandan edinç, Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy’un hazırladığı *Dilbilim Sözlüğü*’nde;

“Üretici Dilbilgisi Kuramında, bir dilde daha önce hiç üretilmemiş tümcelerın konuşucu – dinleyiciler tarafından üretilip yorumlanabilmelerini açıklayan içsel dil bilgisi, dil yetisi” (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2013, s. 113)

olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde dilbilim alanında önemli isimlerden biri olan Berke Vardar tarafından hazırlanan sözlükte ise edincin tanımı şu şekildedir.

“(Alm. Kompetenz, Fn. Competence, İng. Competence). Üretici dönüşümsel dilbilgisinde konuşucu-dinleyicilerin edinmiş oldukları, daha önce hiç duyup söylemedikleri tümceleri de kapsayan sonsuz sayıda tümce oluşturup anlamalarını sağlayan dilsel bilgi.” (Vardar, 2002, s. 89)

Edincin genel anlamını bir yana bırakıp dilbilimsel anlamına odaklanacak olursak yukarıdaki her iki tanımlama da çeviri bakış açısı ile birleştirildiğinde tek başlarına yetersiz kalacaktır. Öyle ki bu iki tanımlama konuşucu-dinleyicinin daha çok yaratıcı yönünü ön plana çıkarır gibi görünmektedir. Bunun nedeni daha önce hiç üretilmeyen üretmek ya da daha önce hiç duyulmamış olanı yorumlamanın içsel bir kaynaktan yararlanmak zorunda kaldığını ima etmesinde yatabilir.

Çeviri penceresinden edinç kavramına bakıldığında ise daha önceleri edincin yerine tercih edildiği varsayılan ‘yeti’, ‘beceri’ ve ‘yetenek’ kavramlarını da sorgulayan Durukan ve Çelikay bahsi geçen kavramların çeviri edincini açıklamada tam anlamıyla başarılı olamadıklarını belirtmektedir (2018, s. 166). Bu görüşle paralel olarak çeviri edinci söz konusu olduğunda Akalın (2016, s. 60) ‘edinç’ ile ‘beceri’ kavramları arasında aslında bir hiyerarşik ilişki bulunduğunu edincin daha genel ve kapsayıcı bir anlam taşıırken becerinin salt çeviri etkinliğinde ortaya çıkarılan yeteneklerin her biri olarak tanımlanabildiğini ifade etmektedir. Bu görüş çeviri edincinin tek bir durum ya da koşulda ortaya çıkan yetenek veyahut beceriden ibaret olmadığını aksine birçok durum ya da koşul karşısında ortaya konan alt yetenekler ve becerilerin, dolayısıyla alt edinçlerin toplamına karşılık geldiğini desteklemektedir. Bir başka deyişle, çeviri edinci salt dilsel bir iletişim becerisinin ya da kültürel bir bilgi birikimi elde edebilme yetisi anlamına gelmez. Dahası bu ve buna benzer diğer birikim ve davranışsal edimlerin toplamıdır. Bu doğrultuda iki önemli çalışma grubunun edinç tanımı üzerine çalışmaları önemlidir;

Çeviri edincinin tanımlanmasına ve alt edinç türlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalarında PACTE² grubu kapsamlı bir edinç modeli ortaya çıkarmıştır (2000). Buna göre edincin alt bileşenleri şöyle sıralanmaktadır;

- a) İki dilli iletişimsel edinç genellikle iki dil arasında iletişim kurmaya yardımcı olan becerileri kapsar ve çevirmenler için kaynak dilin anlaşılması ve hedef dilde üretim olarak gruplandırılabilir.
- b) Dil dışı edinç genel dünya bilgisi ve uzmanlık alanı bilgisini kapsar.
- c) Araçsal edinç her türden belgelendirme araçlarının ve yeni teknolojilerin kullanımı, piyasa hakkında bilgi, iş etiğine uygun davranabilme yetisi gibi alanları içerir.
- d) Psiko-Fizyolojik edinç ise en temelde okuma ve yazma için gerekli psikomotor beceriler, belleğinde tutabilme, dikkatini uzun süre dağıtmadan durabilme, kaynak metne ya da kaynak metindeki bilgiye karşı entelektüel ilgi ya da merak duyabilme, kendine güvenebilme gibi becerileri içerir.
- e) Aktarım edinci ise diğerlerinin tümünü birleştiren merkezi edinçtir. Kaynak metni anlayıp erek dilde bunu yeniden ifade edip üretme becerisini kapsar.

² PACTE: Process in the Acquisition of Translation Competence and Evaluation (Çeviri Edinci Kazanımı ve Değerlendirilmesi Süreci)

f) Stratejik edinç ise çeviri sürecinde karşılaşılan sorunları çözmek için kullanılan tüm bilinçli ya da bilinç dışı, sözlü ya da sözsüz bireysel işlemleri içerir (PACTE Research Group, 2000).

Son olarak *European Master's in Translation*³ (EMT) tarafından geliştirilen çeviri edinci modeli ise dil edinci, bilgi araştırma edinci, konu edinci, teknolojik edinç ve çeviri hizmeti sağlama edinci başlıkları altında alt edinçlere bölümlendirilmiştir (Acar & Korkmaz, 2017).

Mevcut çalışma ise çeviri edincini genel anlamından soyutlayıp daha öznel bir bağlam içinde ele almakta olup teknik çeviride terminoloji ya da terim bilgisinin bu edinç ve onun ilgili alt edinci üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu irdelemektedir. Bu doğrultuda çeviri edinci hakkındaki tanımlamalardan ve modellerdeki alt edinçlerden yola çıkarak teknik çeviri kapsamında örnek iki metnin çevirmen adayları tarafından çevirisinde terim bilgisinin ya da terminolojinin çevirilere ne yönde etkide bulunduğu incelenecektir. Bu bağlamda yukarıda değinilen çeviri alt edinçlerinden dil dışı ya da uzmanlık alanı bilgisi, metin bilgisi ve konu bilgisi olarak nitelendirilen alt edinçler ele alınacaktır.

Yöntem

Çalışmanın bütüncesini oluşturmak üzere iki farklı otomobil üreticisine ait İngilizce kullanma kılavuzlarından birer metin seçilmiş olup iki farklı öğrenci grubunun gerçekleştirdiği çeviriler karşılaştırılmıştır. Öğrenci grupları aynı eğitim seviyesinde olup (Trakya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık İngilizce Lisans Programı 3. sınıf öğrencileri) deney grubu ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Deney grubu ile kontrol grubu aynı lisans programında öğrenim gören iki ayrı şube öğrencilerinden oluşmaktadır (A ve B şubeleri). İki gruba haftanın farklı günlerinde katıldıkları Teknik Çeviri dersinde çalışmanın veri toplama süreci boyunca farklı görevler verilmiştir. A şubesinin öğrencileri deney grubu olarak kabul edilmiş olup toplam 22 katılımcıdan oluşmaktadır. Deney grubuna dört hafta boyunca kaynak metinlere dilsel özellikleri ve içerdikleri terimler bakımından benzerlik gösteren kılavuz metinler verilip öğrencilerden dersin sorumlusunun gözetimi ve kontrolü altında çevirmeleri istenmiştir. Ayrıca konu ile ilgili olarak farklı kelime ve terim listeleri içeren basılı ve elektronik kaynaklar öğrencilerle paylaşılmıştır. Diğer yandan B şubesi öğrencileri ise kontrol grubu olarak tayin edilmiştir toplam 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Ayrıca kontrol grubuna diğer gruptan farklı olarak belirlenen dört hafta süresince mutfak aletleri ve ev eğlence sistemlerine ait kılavuz metinler verilerek bunların çevirileri istenmiştir. Böylece dersin olağan gidişatını bozmayacak biçimde her iki grup öğrencilerine de dersin içeriğine uygun ders materyalleri sunulurken alanları farklı ancak biçim bakımından benzer metinleri inceleme fırsatı verilmiş oldu. Ayrıca terim bilgisi çalışması yapılan grup ile bu grubun çalışma kapsamında gerçekleştirecekleri çeviriler arasındaki gerçekleşmesi beklenen farklılıklar terminolojinin teknik çeviri bağlamında çeviri edinci edinilmesine katkıda bulunup bulunmadığına dair somut veriler sunulabilir.

Dört haftalık sürenin sonunda her iki gruptan da iki farklı otomobil kullanma kılavuzundan alınmıştır birer adet metin kesitinin çevirisi istenmiştir. Kaynak metinler içerisinde hem genel hem de özel alan bilgisi gerektirebilecek terim, sözcük ve söz grupları bulunmaktadır. İncelemek üzere seçilen terim, sözcük ya da söz grubu sayısı her iki metin için de 10 olup toplamda 20 terim (söz konusu metinler sözcük sayısı bakımından birbirlerine yakın büyüklükte olup içerdikleri özel alan terimleri tesadüfi olarak eşit çıkmıştır), sözcük ya da söz grubu incelenecektir. KM1 ve KM2 olarak nitelendirilen kaynak

³ Avrupa genelinde çeviri alanında yüksek lisans programlarından oluşan bir iletişim ağı.

metinlerden alıntılanan metin kesitlerinin tamamı aşağıda kaynak metin künye bilgileri ile birlikte verilmiştir.

Kaynak Metin 1(KM1): 2013 Model BMW1 Series Manual⁴.

“Technology for driving comfort and safety

Park Distance Control PDC

The concept

*The PDC assists you with maneuvering in tight parking spaces. Acoustic signals and a visual indicator warn you of the presence of an object behind your vehicle. Four **ultrasonic sensors** in the **bumper** measure the distance.*

*These sensors have a range of approx. 6.5 ft/2 m. However, an **acoustic warning** does not sound until an object is approx. 2 ft/60 cm from the **corner sensors**, or approx. 5 ft/1.50 m from the **center sensors**.*

PDC is a parking aid that can indicate objects when they are approached slowly, as is usually the case when parking. Avoid approaching an object at high speed; otherwise, physical circumstances may lead to the system warning being issued too late.

Switching on automatically

*With the engine running or the **ignition switched on**, the system is activated after approx. second when you **engage reverse gear** or move the **automatic transmission selector lever** to position R. Wait this short period before driving.”*

Kaynak Metin 2 (KM2): 2013 Model Volvo S60 Owner’s Manual⁵

“Airbags – SRS

If this light comes on while the vehicle is being driven, or remains on for longer than approximately 10 seconds after the vehicle has been started, the SRS system's diagnostic functions have detected a fault in a seat belt lock or pretensioner, a front airbag, side impact airbag, and/or an inflatable curtain. Have the system(s) inspected by a trained and qualified Volvo service technician as soon as possible. See page 22 for more information about the airbag system.

Seat belt reminder

This symbol comes on for approximately 6 seconds if the driver has not fastened his or her seat belt.

Generator not charging

This symbol comes on during driving if a fault has occurred in the electrical system. Contact an authorized Volvo workshop.”

İncelenen terimlerin deney ve kontrol grupları tarafından gerçekleştirilen çevirileri TDK tarafından basılan “Otomotiv ve Hafif Araç Terimleri Sözlüğü”ndeki (Yüce, 2013) terimlere ait açıklamalar ile karşılaştırılacaktır. Böylece öğrencilerin çevirilerindeki ilgili terim ya da sözcüklerin Türkçe basılı bir terim sözlüğü referans alarak teyit edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca kaynak metin terimleri ile çeviri metin terimleri Toury’nin erek odaklı yaklaşımı çerçevesinde karşılaştırılacaktır. Toury’nin ortaya koyduğu *yeterlilik ve kabuk edilebilirlik* kavramları çevirilerin erek ve kaynak dil kutbuna yakınlıklarına göre belirlenmektedir (Toury, 2008). Karşılaştırma sonucunda çeviri metinlerdeki erek kutba yakın terim / sözcük birimleri kabul edilebilir çeviri, kaynak kutba yakın olanları ise yeterli çeviri olarak nitelendirilecektir.

⁴ BMW firmasının 2012’den bu yana çevrimiçi ortamda müşterilerinin açık erişimine sunduğu kılavuz metinler arasında bulunmaktadır. Çevrimiçi erişim için bkz. <http://www.bavarianmw.com/guide-4441.html>

⁵ “Volvo Car USA Support” müşteri yardım internet sayfasından indirilmiştir. Çevrimiçi erişim için bkz. <https://volvornt.harte-hanks.com/manuals/2013/2013-Volvo-S60-Owners-Manual.pdf>

Bulgular

Kaynak metinlerden seçilen terimler ve öğrencilerin çevirilerinde saptanan karşılıkları aşağıdaki tablolarda her bir kaynak metin için ayrı ayrı verilmektedir (bkz. Tablo 1 ve Tablo 2). Öğrenci gruplarının çeviri metinlerinde tespit edilen her bir farklı çeviri sayısı ilgili terimlerin yanında sayı ile belirtilmiş olup terimlerin karşılaştırıldıkları terim sözlüğündeki karşılıklarına benzerlikleri daha sonra grafik olarak sunulup çalışmanın sonuç bölümünde ayrıntılı olarak yorumlanacaktır. Bulguların incelenmesi deney (A) ve kontrol (B) gruplarının çevirilerinde sundukları terimlerin Yüce'nin hazırladığı sözlükteki girdiler ile ne derece örtüştüğü bu grafiklerde açıkça görülebilir.

	KM Terimler	Çeviri Örnekleri	Çeviri Örnekleri	Kabul Edilebilir
		A Grubu (22 katılımcı)	B Grubu (20 katılımcı)	
1	Park Distance Control	Park Mesafe Kontrolü x 16, Park Uzaklık Kontrolü x1, Park Etme Uzaklığı Kontrol x1, PDC Park Kontrol Sistemi x1, Park Yardım Kontrolü x1, Park Etme Mesafesi Kontrolü x1, Mesafe Ayarlamalı Park Teknolojisi x1.	Park Mesafe Kontrolü x 10, Park Uzaklık Kontrolü x3, Park Sensörü x1, Uzaklık Kontrol Sistemi x2, Park Mesafesi Denetleyicisi x1, Park Etme Kontrolü x1, Boş bırakılan x2.	Park Mesafe Kontrol Düzeni
2	Ultrasonic sensor	Ultrasonik sensör x15, Ses üstü algılayıcı x3, Sesten hızlı sensör x1, Ses ötesi sensör x2, Ses üstü sensör x1.	Ultrasonik sensör x 14, Akustik sensör x1, Ultrasonik alıcı x2, Ses ötesi sensör x2, Boş bırakılan x1.	Ultrasonik Sensör
3	Bumper	Tampon x17, Çıkıntı x1, Boş bırakılan x3, Çamurluk x1.	Tampon x 12, Çamurluk x6, Boş bırakılan x 2.	Tampon
4	Acoustic warning	Sesli uyarı x10, akustik uyarı x3, akustik sinyal x2, ses sinyali x6, işitsel bir sinyal x1.	Sesli uyarı x6, akustik uyarı x4, Boş bırakılan x3, Ses sinyali x1, sesli uyarı sinyali x1, sesli ikaz x1, ses sinyali uyarısı x1, akustik bir uyarıcı x2, akustik ses yardımcısı x1.	Akustik Uyarı
5	Corner sensor	Köşe sensör x14, kenar sensör x4, köşedeki sensör x2, köşe alıcısı x1, yan sensör x1.	Köşe sensör x9, köşedeki sensör x3, köşe alıcıları x3, yan sensör x2, kenar sensör x2, yanlarda bulunan sensör x1.	Köşe Sensörü
6	Center sensor	Merkez sensör x10, orta sensör x3, merkezden x3, ortada bulunan sensör x2, merkez algılayıcısı x2, ana sensör x2.	Merkez sensör x6, orta sensör x5, ortadaki sensör x3, merkez alıcı x1, merkezi sensör x2, merkezinde bulunan sensör x1, boş bırakılan x1, arka sensör x1.	Orta sensör
7	Ignition switched on	Kontak açıkken x11, kontak çevrildiği x2, boş x1, kontak ateşlenmiş x1, kontak açılmışken x1, kontak çalıştırılmış x1, kontağın çalışmasıyla x3, yanma başlamışken x1, cihaz açıkken x1.	Kontak açıkken x7, kontak çevrildiğinde x3, kontak yanık x3, kontak açıldığında x1, kontak anahtarı açılmışsa x1, çalışan kontakla x1, kontak çalışırken x1, takılı anahtar ya da kontak x1, kontağın kapatılmasıyla x1, motor stop etmiş bir durumda x1.	Kontak açıkken
8	Engage reverse gear	Geri vitese takmak x5, geri vitese geçmek x4, geri vitese getirmek x1, geri vitese almak x2, geri vites yapmak x4, geri vitesi çekmek x2, geri vitesi ayarlamak x1, vitesi geriye almak x1, vitesi geri hareket konumuna takmak x1, boşa çıkarmak x1.	Geri vitese takmak x4, geri vitese almak x4, geri vitese geçmek x2, geri vites konumuna ayarlamak x2, geri vitesi çalıştırmak x2, vitesi döndürmek x2, ters vites kullanmak x2, boş bırakılan x2.	Geri vitese almak, geri vitese geçmek, vitesi geri konumuna almak
9	Automatic transmission	Otomatik şanzıman x16, otomatik geçiş x1, otomatik... x1, otomatik aktarım x1, otomatik geçiş x2, otomatik araç x1.	Otomatik şanzıman x9, otomatik... x8, boş bırakılan x3.	Otomatik şanzıman

10	Selector lever	Vites seçme kolu x16, geçiş çubuğu x1, transistör kolu x1, vites x1, vites kolu selektörü x1, selektör x1, levye x1.	Vites seçme kolu x3, seçme kolu x4, seçici kolu x7, selektör kolu x3, vites paneli x1, vites x2.	Vites seçme kolu
----	----------------	--	--	------------------

Tablo 1: Kaynak Metin 1’den seçilen terimler ile A ve B Gruplarının çevirilerinde tespit edilen karşılıkları ve TDK terim sözlüğü referans alınarak belirlenen kabul edilebilir terim önerileri.

Kaynak Metin 1’deki terimlerin ilki, ‘*Park Distance Control*’, ayrıca metnin bu kesitin alt başlığı niteliğinde olup A grubuna ait 22 metnin 16’sında TDK terim sözlüğündeki girdiye yakın olarak “*Park Mesafesi Kontrolü*” olarak karşılık bulmuştur. Buna karşılık B grubunda sadece 10 kez aynı ifade ile karşılaşmıştır.

KM1’deki ikinci terim “*Ultrasonic sensor*” olup görece genel bir terimdir. Çünkü bu terim ayrıca insan kulağının işitemeyeceği kadar yüksek frekanslı ses dalgalarının yayılması prensibine dayanan bir teknolojinin kullanımına işaret eden elektronik bir aygıtın ismidir. Bu bakımdan sadece otomobillere özgü bir kullanımdan çok örneğin alışveriş merkezlerinin otomatik kapıları ya da ev ve işyerlerinde kullanılan hırsız alarmları gibi birçok kullanım alanına sahiptirler. Terim Türkçe kaynaklara doğrudan aktarım yoluyla girmiş bir terim olduğundan hem A hem de B grubundaki kabul edilebilir terim sayısı birbirine yakındır; A grubunda 15, B grubunda 14.

Üçüncü terim “*Bumper*” görece kafa karıştırıcı bir terimdir. Terim ile aslında ifade edilmek istenen motorlu araçların ön ve arka taraflarında bulunan kimi zaman plastik kimi zaman metal alaşımlı koruma parçalarıdır. Türkçede buna karşılık gelen ifade “*tampon*” olup kimi çevrimiçi sözlüklerde yanlış bir biçimde “çamurluk” ifadesi ile karşılanmaktadır⁶. Aslen “çamurluk” ile kastedilen, motorlu taşıtların tekerleklerinin etrafındaki kaporta kesiti olup İngilizcede karşılığı “*fender*” dir. Bu durum muhtemelen B grubunda 12 kez “tampon” ifadesinin yanı sıra 6 kez “çamurluk” ifadesi ile karşılaşılmış olduğunu açıklayabilir. A grubunda ise kabul edilebilir “tampon” ifadesi ile 17 kez karşılaşmıştır.

Dördüncü (*acoustic warning*), beşinci (*corner sensor*) ve altıncı (*center sensor*) terimler yine genel terimler arasında sayılabilir. A grubunda kabul edilebilir çeviri örneklerinin sayısı sırasıyla 13, 14 ve 13 iken B grubundaki örneklerin sayıları yine sırasıyla 10, 9 ve 11’dir. Katılımcı sayısının kabul edilebilir çevirilere oranı neredeyse birbirine yakın olduğu görülmektedir.

İncelenen yedinci kaynak metin birimi “*ignition switched on*” biçiminde bir tümce olup otomobilin kontak anahtarının hangi durumda olduğuna işaret etmektedir. A grubunda bu ifade 11 kez kabul edilebilir bir biçimde çevrilmiş olup katılımcı sayısına göre %50 gibi bir başarı oranına sahiptir. B grubunda ise kabul edilebilir çeviri örneği sayısı 7 olup başarı yüzdesi %35’tir.

Buna benzer biçimde KM1’de incelenen sekizinci birim bir tümcedir; “*Engage reverse gear*”. A grubunda bu ifade için verilen kabul edilebilir çeviri sayısı 11 olup yine yarı yarıya bir başarı oranına işaret etmektedir. Bu sefer B grubunda da aynı oranda bir başarıya ulaşıldığı gözlemlenmiştir (10 adet kabul edilebilir çeviri birimi).

Dokuzuncu kaynak metin birimi “*automatic transmission*” için A grubunda oldukça yüksek bir kabul edilebilir çeviri sayısına (16 kez) ulaşılmışken B grubunda ise bu sayı sadece 9’da kalmıştır.

⁶ Çevrimiçi ‘*tureng*’ sözlüğündeki “*bumper*” karşılığı için bkz. <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/bumper>

Bu bölümde incelenen son terim örneği “*selector lever*” olup A grubunun çevirilerinde yine 16 kez kabul edilebilir terimlerle karşılaşılmış, diğer yandan B grubunda kabul edilebilir çeviri terim sayısı 3 gibi oldukça düşük bir seviyede kalmıştır.

Toury'nin yeterlilik kavramı doğrultusunda çeviri metinlerde yeterli çeviri olarak nitelendirilebileceğimiz farklı çeviri önerileri de mevcuttur (yeterli çeviri olarak nitelendirilen terimler tablolarda A ve B grubuna ait çeviri örneklerinin Tabloların son sütununda Kabul edilebilir olarak listelenen çeviri örnekleri ile örtüşmeyen örneklerdir);

Birinci terim için “*Park sensörü*” ya da “*PDC Park Kontrol Sistemi*” görece kaynak kutba daha yakın olup yeterli çeviri olarak nitelendirilebilir. İkinci terim için “*Akustik Sensör*”, dördüncü terim için “*ses sinyali*” ya da “*sesli uyarı*”, beşinci terim için “*yan sensör*” ya da “*kenar sensör*”, yedinci terim için “*kontak çalıştırılmış*” ya da “*kontak çalışırken*”, sekizinci terim için “*geri vites yapmak*”, dokuzuncu terim için “*otomatik aktarım*” ve onuncu terim için de sadece “*vites*” ya da “*vites kolu*” da yeterli çeviri olarak sayılabilir (bkz. Tablo 1).

	Terimler	Çeviri Örnekleri	Çeviri Örnekleri	Kabul Edilebilir
		A Grubu (22 katılımcı)	B Grubu (20 katılımcı)	
1	Airbags	Hava yastığı x6, hava yastıkları x16.	Hava yastığı x8, Hava yastıkları x12.	Hava yastıkları
2	SRS	SRS Ek güvenlik sistemi x16, Ek gergi sistemi x5, Boş x1.	Gergi sistemleri x12, SRS İlave kısıtlama sistemi x6, Boş x2.	Tamamlayıcı koruma düzeni
3	Diagnostic function	Tanı işlevi x11, Teşhissel fonksiyon x1, Teşhis fonksiyonu x5, teşhis işlevi x1, Tanı fonksiyonu x2, Boş bırakılan x2,	Hata ayıklama sistemi x3, Teşhis işlevi x5, Tanımlama cihazı x1, tespit özeliği x1, sorun belirleme fonksiyonu x2, teşhis sistemi x2, tanılayıcı işlevi x2, boş bırakılan x3, arıza işlevi x1.	Arıza belirleme işlevi
4	Seat belt lock	Emniyet kemeri kilidi x16, Emniyet kemeri yuvası x1, Boş bırakılan x1, Emniyet kemeri tokası x1, Emniyet kemeri x3.	Emniyet kemeri kilidi x15, Boş bırakılan x2, hava yastığı kilidi x1, emniyet kemerinde x2.	Emniyet kemeri kilidi
5	Pretensioner	Emniyet kemeri gergisi x8, gergi x4, , pretensiyoner x3, gerilim engelleyici x1, çıkış noktası x1, engelleyici x1, gerilim sistemi x1, boş bırakılan x1, gösterge x1, çekeğiniz yer x1.	Kemer gergisi x5, gergi sistemi x2, pretensiyoner x5, toka x2, ön gerilim x2, gösterici x2, boş bırakılan x1, gerginlik x1.	Ön gergi düzeni
6	Front airbag	Ön hava yastığı x21, hava yastığı x1.	Ön hava yastığı x18, boş bırakılan x1, ön taraf hava yastığı x1.	Yolcu hava yastığı
7	Side impact airbag	Yan hava yastığı x13, yan koltuk hava yastığı x1, yan çarpışma hava yastığı x3, yanlardaki hava yastığı x2, boş bırakılan x1, yan impakt hava yastığı x1, hava yastığının yan etkisi x1.	Yan hava yastığı x9, boş bırakılan x2, kapı hava yastığı x3, çarpılan taraf x1, yan taraf hava yastığı x1, yan darbe hava yastığı x2, yan çarpma hava yastığı x2.	Yan darbe hava yastığı
8	Inflatable curtain	Perde hava yastığı x14, şişme perde x2, şişirilebilir perde x4, şişirilebilir hava perdesi x1, cam hava yastığı x1.	Perde hava yastığı x2, boş bırakılan x6, şişirilebilir hava yastığı x1, şişebilen perde x6, şişme perde x2, cam hava yastığı x1, perde kısmı x2.	Perde hava yastığı

9	Seat belt reminder	Emniyet kemeri hatırlatıcı(sı) x20, Emniyet kemeri hatırlatma sembolü x1, Emniyet Kemeri Uyarıcısı x1.	Emniyet Kemeri Hatırlatıcı(sı) x15, Emniyet Kemeri İkazı x1, Emniyet Kemeri Uyarıcısı x1, Emniyet Kemeri İkaz Işığı x1, Emniyet Kemeri Uyarısı x1, Emniyet Kemeri Sensörü x1.	Emniyet kemeri uyarı düzeni
10	Generator	Jeneratör x10, alternatör x5, dinamo x1, batarya x2, akü x4.	Akü x11, Dinamo x2, alternatör x3, jeneratör x3, batarya x1.	Jeneratör, Alternatör

Tablo 2: Kaynak Metin 2’den seçilen terimler ile A ve B Gruplarının çevirilerinde tespit edilen karşılıkları ve TDK terim sözlüğü referans alınarak belirlenen kabul edilebilir terim önerileri.

Tablo 2’de sunulan Kaynak Metin 2’ye dair verileri inceleyecek olursak, ilk terim olan “*airbags*” görece oldukça yaygın bir terim olup kimi zaman doğrudan aktarım yoluyla Türkçede de olduğu gibi kullanılabilir. Çeviri önerilerinin tekil ya da çoğul isim çekimlerinin dışında her iki grup için de aynı oranda kabul edilebilir olduğunu görmekteyiz (A grubu 22 katılımcı da 22, B grubu 20 katılımcıda 20).

İkinci terim SRS aynı zamanda bir kısaltma olup açılımı “*Supplementary Restrain System*” yani TDK otomotiv terimleri sözlüğündeki karşılığı “*Tamamlayıcı koruma düzeni*” olarak verilmiştir. Ancak terim motorlu taşıtlarda emniyet kemerlerine ek olarak yolcu ya da sürücünün oturduğu koltuğa sabitlemek üzere yaralanma ve ölüm riskini düşürmeye yarayan güvenlik sistemidir. Bu bağlamda çeviri metinlerde “ek güvenlik” ya da “ilave kısıtlama” düzenekleri yorumları da kabul edilebilir sayılabilir. Böylece A grubu için 16 ve B grubu için de 12 çeviri birimi kabul edilebilir.

Üçüncü terim “*diagnostic function*” yine genel bir terim olmasına karşın A grubunda 11 ve B grubunda 8 çeviri birimi kabul edilebilir olarak nitelendirilmektedir. Her ne kadar çeviri metinlerde tam olarak karşılık ile benzeşme de terim sözlüğündeki “*arıza belirleme işlevi*” için “*tanı işlevi, hata ayıklama işlevi / fonksiyonu*” gibi çeviri önerileri benzer anlam içermektedir.

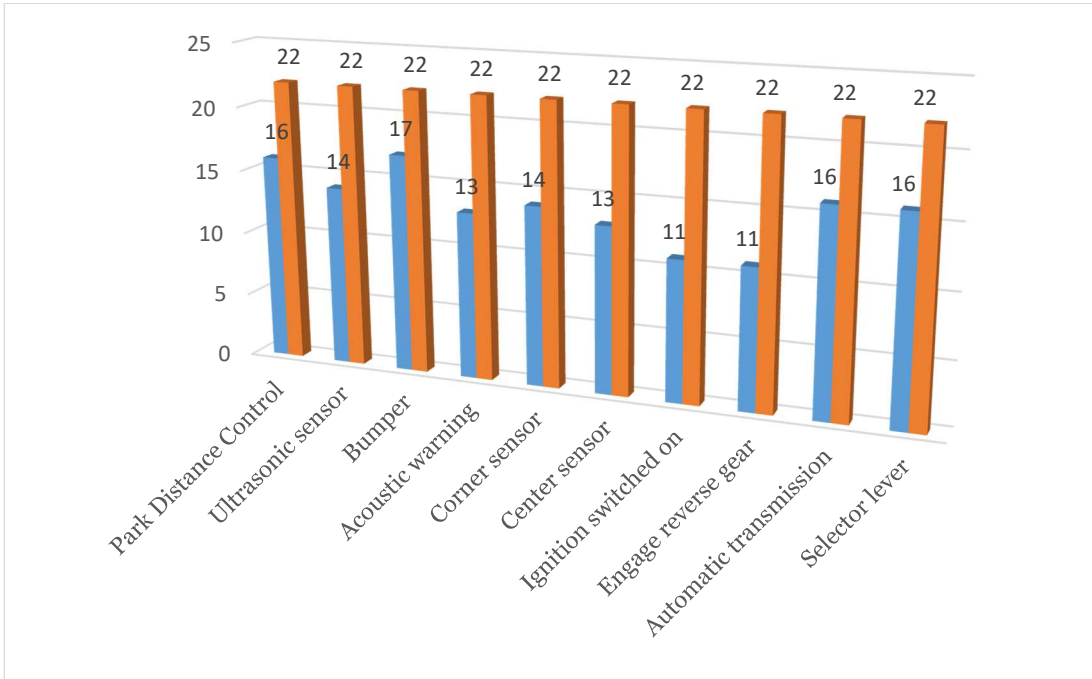
Dördüncü terim “*seat belt lock*” için her iki grupta da ortalama olarak benzer sayıda kabul edilebilir çevirilere ulaşılmıştır. Beşinci terim “*pretensioner*” için iki grup arasında oldukça büyük bir fark gözlemlenmektedir. A grubunda 12, B grubunda ise 5 çeviri önerisi kabul edilebilir niteliktedir.

Altı ve yedinci terimler temel olarak birbirlerine yakın terimlerdir; “*Front airbag*” ve “*Side impact airbag*”. Her ikisi de ilk terimde geçen “*hava yastığı*”nın farklı türleridir. Sadece araç içinde farklı yerlerde bulunan “*hava yastıklarını*” nitelendirmektedir. Ne var ki, A grubunda altıncı terimin kabul edilebilir çeviri sayısı 21’den yedinci terim için 13’e düşerken B grubunda benzer biçimde 18’den 9’a düşmektedir. Bunun temel nedeni yedinci terimdeki “*side impact*” (*yan darbe*) kavramının tam anlamıyla anlaşılammış olması sayılabilir.

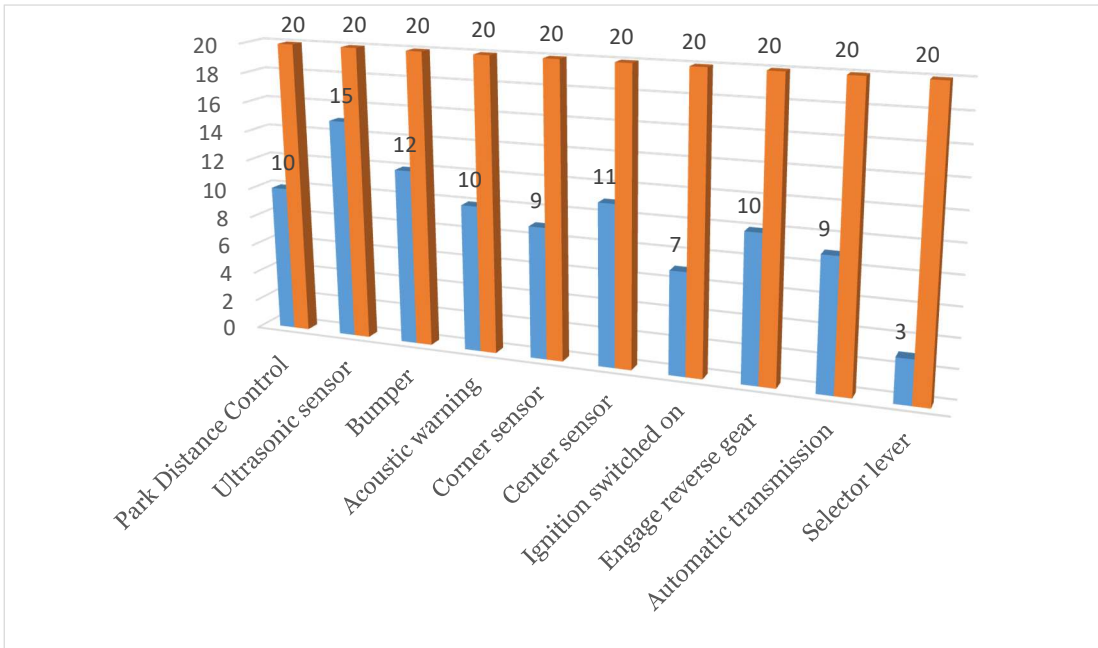
Terim sözlüğünde karşılığı “*Perde hava yastığı*” olan sekizinci terim “*inflatable curtain*” terimi ise deney grubunda 14 kabul edilebilir çeviri birimine sahip iken kontrol grubu B’de bu rakam 2’ye düşmektedir.

Dokuzuncu terim “*seat belt reminder*” (emniyet kemeri hatırlatma / uyarı düzeni) A grubunda 20, B grubunda 15 kabul edilebilir çeviri birimine sahiptir. Son olarak “*generator*” teriminin A grubunda 16 kabul edilebilir çeviri birimine sahipken B grubunda ise sadece 6 kabul edilebilir çeviri birimi bulunmaktadır.

Verileri genel anlamda yorumlamak gerekirse KM1 için A grubunda terimlerin en düşük kabul edilebilirlik oranına %50 ile 7 ve 8'inci terimlerde (11'er adet) en yüksek ise yaklaşık olarak %72 (16 adet) oran ile 1, 9 ve 10'uncu terimler ve %77 (17 adet) ile 3'üncü terimde ulaşılmıştır (bkz. Tablo 3). Diğer yandan aynı KM için kontrol grubu B'de ise en düşük kabul edilebilirlik oranına %15 ile 10'uncu terimde ve en yüksek orana ise %75 ile 2'inci terimde ulaşılmıştır (bkz. Tablo 4). Grupların genel ortalamasına bakıldığında ise A grubunda %64,09 gibi bir orana ulaşılmıştır. B grubunun genel ortalaması ise %48 olarak hesaplanmıştır.

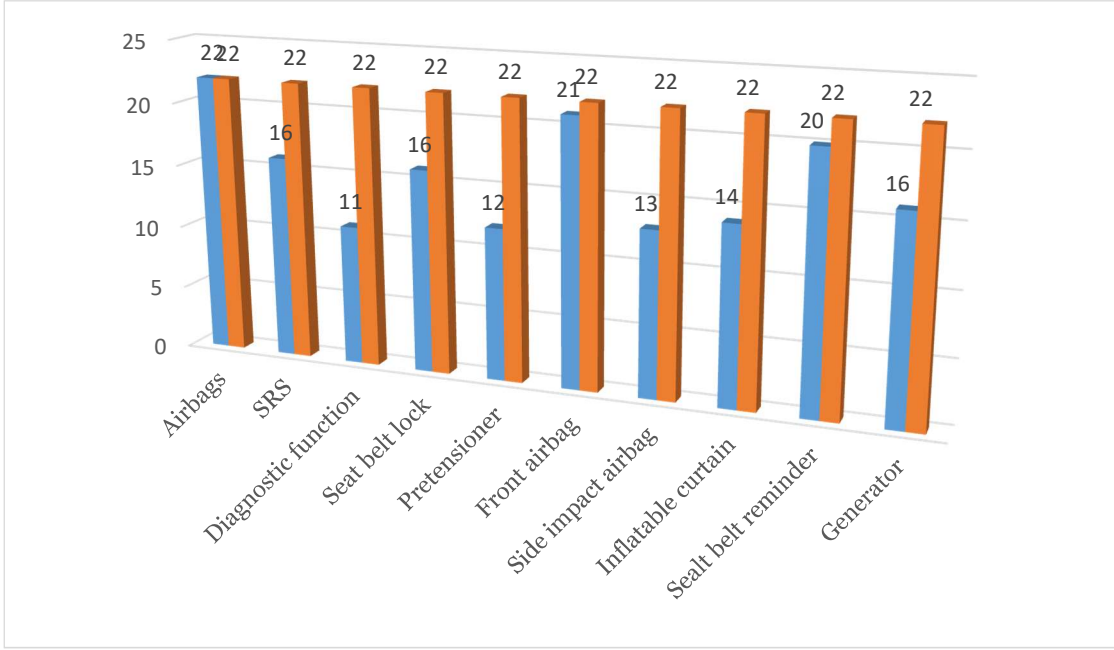

Tablo 3: KM1'in A grubu çevirilerindeki kabul edilebilir terimlerin katılımcı sayısına göre grafik dağılımı.

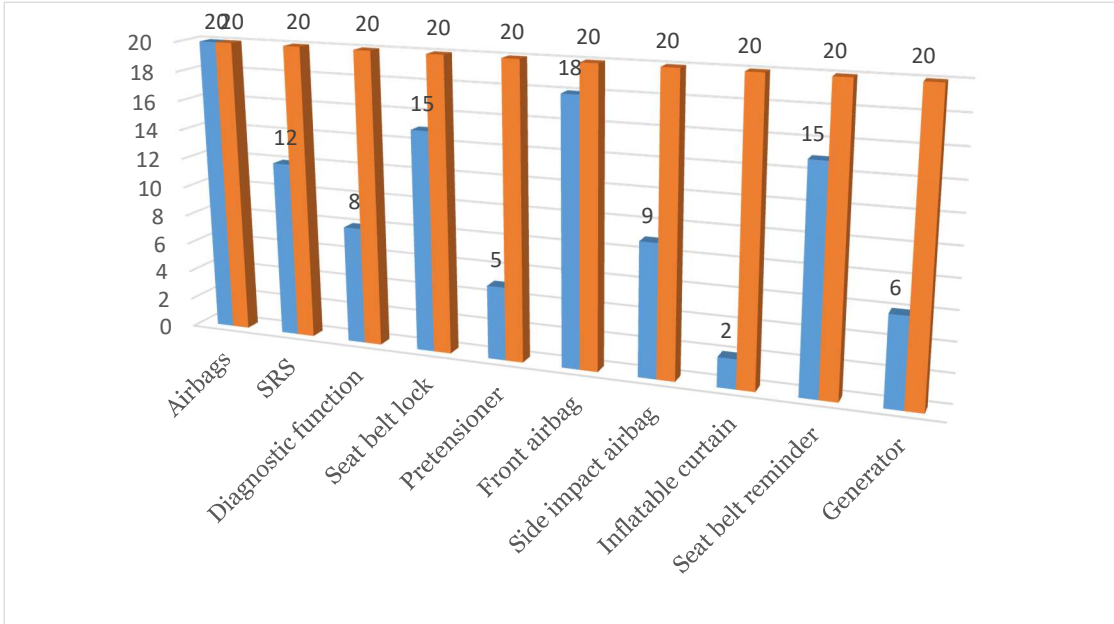

Tablo 4: KM1'in B grubu çevirilerindeki kabul edilebilir terimlerin katılımcı sayısına göre grafik dağılımı.

Kaynak Metin için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse A grubunda en düşük kabul edilebilirlik oranı %50 ile 3'üncü terimde iken en yüksek oran %100 ile 1'inci terimde bulunmaktadır (bkz. Tablo 5). Diğer yandan B grubunda ise en düşük oran %10 ile 8'inci terimde olup en yüksek oran yine %100 ile 1'inci terimdedir (bkz. Tablo 6). Genel ortalamalarına bakacak olursak A grubunda %73,18 civarında yüksek bir kabul edilebilir terim oranına ulaşılmışken B grubunda bu oran %55 olarak saptanmıştır.

Tablo 5: KM2'in A grubu çevirilerindeki kabul edilebilir terimlerin katılımcı sayısına göre grafik dağılımı.

Tablo 6: KM2'in B grubu çevirilerindeki kabul edilebilir terimlerin katılımcı sayısına göre grafik dağılımı.

Sonuç

Çeviri eğitimi programlarının en temel hedeflerinden biri Schäffner'in de vurguladığı üzere çeviri edincini geliştirmektir (2000). Lisans düzeyinde çeviri eğitiminde çeviri edincinin geliştirilmesine yönelik çalışmada Schäffner ayrıca lisans düzeyinde bir çeviri programı için müfredat önerisinde bulunurken özellikle dil ve kültür edinci ile eş zamanlı olarak temel bir aktarım edincinin geliştirilmesinin mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Bununla paralel olarak çeviri eğitim programlarına uzmanlık alanı çevirisi, teknik çeviri ve özel alan çevirisi gibi farklı başlıklar altında derslerin dâhil edilmesi çevirmen adaylarının belirli alanlarda uzmanlaşmalarının önünü açabileceği şüphesiz bir gerçektir. Schäffner'in sunduğu örnek müfredat içeriğine ikinci yıldan itibaren terminolojinin de eklenmesi (a.g.e. 146) özellikle teknik çeviri ve uzmanlık alanı çevirisi gibi dersler için bütünüyle niteliktedir.

Teknik çeviri eğitiminde terminoloji ve terim çalışmalarının çeviri edincine etkilerinin incelendiği bu çalışmada Trakya Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık programında 2018-2019 bahar yarıyılında kayıtlı üçüncü sınıf öğrencilerinden deney ve kontrol grubu olmak üzere iki grup oluşturulmuş ve bu gruplar arasında anlamlı ölçüde bir fark belirlenmiştir. Deney grubunun araştırmanın veri toplama sürecinden önceki dört hafta boyunca genellikle otomotiv sektöründe kullanılan kılavuz metinlerle çalışması, terim listeleri çıkarılması ve söz konusu alanla ilgili broşürler üzerinde okumalar yapması KM1 ve KM2 metinlerinin çevirilerinde kontrol grubuna göre daha yüksek bir başarı göstermelerini etkilemiş olabilir. Diğer yandan kontrol grubunun aynı dört haftalık süre boyunca farklı alanlardan metinlerle çalışmış, otomotiv terimleri üzerine herhangi bir çalışma gerçekleştirmemiş olması KM1 ve KM2 metinlerinin çevirilerinde daha düşük bir başarı düzeyine sahip olmalarını açıklayabilir.

Araştırmada incelenen çeviri metinlerdeki görece kabul edilemeyen çeviri örneklerinin temel nedeni öncelikle eksik alan bilgisi ve terimceye hâkim olamamadan kaynaklanabilir. Dolayısıyla öğrencide çeviri alt edinçlerinden alan edinci ve uzmanlık alan edincinin henüz yeterli ölçüde gelişmediğinden bahsetmek mümkündür. Ancak çeviri bölümlerindeki öğrencilerin çeviri süreçlerine dair kararlarını inceleyen Araboğlu'nun da belirttiği gibi (2018, s. 309) çeviri doğası gereği kesin sınırları olmayan bir süreçtir ve bu süreçte öğrencilere sadece alan ya da uzmanlık alanı edinci edindirmek yeterli olmayacaktır. Yine Araboğlu'na göre öğrencilerin temel çeviri gerçekleri ve çevirinin belirli bir bağlam içerisinde gerçekleşen bir yorumlama işi olduğu bilincini de edinmeleri gerekmektedir. Ayrıca bu bilinç kısa sürede edinilecek bir şey değildir aksine çevirmen adayının diğer derslerinde edindiği teorik ve uygulama becerileri ile paralel olarak eğitimi sürecinde desteklenmesi beklenebilir. Teknik çeviri gibi görece uzmanlık alanı bilgisi ya da özel alan bilgisi gerektirebilen derslerin içeriğine ya da genel eğitim müfredatına bu çalışmada vurgulanan terminoloji etmeninin yanı sıra bu bilinci edinecekleri olanakları sağlamak ve kullanılacak metinlerin bağlamını da bu doğrultuda çeşitlendirmek gerekir.

Sonuç olarak uzmanlık alanı ya da özel alan çevirisi gibi derslerin yanı sıra teknik çeviri derslerinde belirli bir düzeyde alan terim bilgisinin edinilmesi ile öğrencilerin çeviri alt edinçlerinden alan edinci ve uzmanlık alanı edincinde azımsanmayacak ölçüde bir gelişmenin gerçekleştiği görülmektedir. Bu sebeple terminolojinin ya ayrı bir ders çerçevesinde çeviri eğitimi lisans düzeyi programlarına dâhil edilmesi ya da teknik çeviri, özel alan çevirisi ve uzmanlık alanı çevirisi gibi derslerin içeriğine dâhil edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Acar, E., & Korkmaz, İ. (2017). EMT Tarafından Belirlenen Çeviri Edinci Modelinin Lisans Düzeyindeki Mütercim Tercümanlık Öğrencilerinde İncelenmesi: Trakya Üniversitesi Örneği. *Eurasian Conference on Language and Social Sciences, May 22 - 24 2017*, (s. 444-452). Alanya, Turkey.
- Aixela, J. (2004). The Study of Technical and Scientific Translation: An Examination of its Historical Development. (S. J. Publishing, Dü.) *Journal of Specialised Translation*, 1(1), 29-49. Mart 5, 2019 tarihinde alındı
- Akalın, R. (2016). Akademik Çeviri Eğitimi Açısından Çeviri Edinci Kavramı ve İçerimleri. *Diyalog*(2), 56-65.
- Araboğlu, A. (2018). Çeviri Sürecinde Kendi Kararlarını Verebilen Çeviri Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 307-315.
- Byrne, J. (2006). *Technical Translation: Usability Strategies for Translating Technical Documentation*. Netherlands: Springer.
- Durukan , E., & Çelikay, K. (2018). Çeviri Edinci Kavramına Yönelik Kapsayıcı Bir Tanım Önerisi. *Turkish Studies*, 13/12(Spring 2018), 161-176. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13601
- Hervey, S., & Higgins, I. (2002). *Thinking French Translation: A Course in Translation Method: French to English*. Londra & New York: Routledge.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziç Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, İ. (2017). *Teknik Metinlerde İşlevsellik: Kullanma Kılavuzlarının Çevirileri*. Ankara: Gece.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Hernel Hemstead, UK: Prentice Hall .
- PACTE Research Group. (2000). Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. A. Beeby, D. Ensinger, & M. Presas (Dü) içinde, *Investigating Translation: Selected papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona, 1998* (s. 99-106). Amsterdam: John Benjamins.
- Sager, J. (2001). Terminology. M. Baker (Dü.) içinde, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (s. 259). Londra & New York: Routledge.
- Schäffner , C. (2000). Running Before Walking? Designing a Translation Programme at Undergraduate Level. C. Schäffner , & B. Adab (Dü) içinde, *Developing Translation Competence* (s. 143-156). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük, 11. Baskı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toury, G. (2008). The Nature and Role of Norms in Translation. L. Venuti (Dü.) içinde, *The Translation Studies Reader* (s. 205-218). New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* . İstanbul: Multilingual.
- Yüce, N. (2013). *Otomotiv ve Hafif Araç Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

An assessment of audio-visual translation strategies in subtitling and dubbing of “Frozen” into Turkish

Bilge METİN TEKİN¹

APA: Metin Tekin, B. (2019). An assessment of audio-visual translation strategies in dubbing and subtitling of “Frozen” into Turkish. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 342-352. DOI: 10.29000/rumelide.580635

Abstract

Translation is essential for information transfer and its variety. For this reason, various things such as books, movies, magazines have been translated. Animation movies are significant for children, therefore, their translation have become more significant for translators to find suitable translation context. The aim of this study is to redefine certain translation strategies and find out which translation strategies were applied most in the dubbed and subtitled Turkish translation of “Frozen” (2013) within the framework of Bell’s equivalent theory; equivalent, and non- equivalent and also to understand to what extent meaning equivalent is possible. For dubbed and subtitled versions of the movie, the translation strategies redefined for this study have been applied. These are Exact Translation, Close Translation, Adaptation, Replacement, Addition and Deletion. The study is a descriptive qualitative and quantitative research. In the movie, all subtitles and dubbings, except songs, have been analysed. The results of the study have shown that statistically, there are no significant differences among the frequencies of the strategies in the dubbed and subtitled versions of the movie. The most common translation strategy in the dubbed and subtitled version is Exact Translation, which means that there is “meaning equivalent” in high frequencies. On the other hand, the least common strategy in the dubbed version is “Deletion” while it is “Replacement” in the subtitled version. Moreover, in the dubbed version, there are some additions unlike in the subtitled version. This study shows that with the use of simple sentence structure and vocabulary, meaning equivalent is possible.

Keywords: Animation movies, translation strategies, subtitling, dubbing, equivalent theory, audio-visual translation.

“Frozen” filminin altyazı ve dublaj olarak Türkçeye çevirisinde görsel-ışitsel çeviri stratejisi değerlendirmesi

Özet

Çeviri, bilgi aktarımı ve çeşitliliği için esastır. Bu nedenle, kitap, film, dergi gibi çeşitli şeyler tercüme edilmektedir. Animasyon filmler çocuklar için önemlidir, bu yüzden bu tür filmlerin çevirilerinde, çevirmenlerin uygun çeviri bağlamı bulması çok önemlidir. Bu çalışmanın amacı, “Frozen” (2013) filminin dublajlı ve altyazılı sürümlerinde çeviri sürecinde kullanılan çeviri stratejileri yeniden tanımlamak ve hangi stratejinin daha çok kullanıldığını anlamak ve bunu yaparken de Bell’in eş değer teorisi çerçevesinde, eşdeğer ve eşdeğer olmayan, çevirinin ne kadar eş değer olabileceğini anlamaktır. Filmin dublajlı ve altyazılı sürümleri için, bu çalışma için seçilen çeviri stratejileri kullanılmıştır. Bunlar Tam çeviri, Yakın çeviri, Adaptasyon, Değiştirme, Ekleme ve Silmedir. Çalışma

1 Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Ankara, Türkiye), bilgemetin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0563-127X [Makale kayıt tarihi: 16.05.2019-kabul tarihi: 17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580635]

tanımlayıcı niteliksel ve niceliksel bir araştırmadır. Filmde, şarkılar hariç tüm alt yazılar ve dublajlar analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucu, istatistiksel olarak filmin dublajlı ve altyazılı türlerinde stratejilerin sıklıkları arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur. Filmin dublajlı ve altyazılı türlerinde en yaygın kullanılan strateji, Tam Çeviridir, bu da demektir ki filmin hem dublajında hem de altyazılı türünde yüksek oranda anlam eşitliği vardır. Diğer yandan, en az kullanılan strateji dublajlı versiyonda “silme” ve altyazılı versiyonda “Değiştirme” dir. Ayrıca, dublajlı versiyonda, altyazılı versiyondan farklı olarak bazı eklemeler de vardır. Bu çalışma, basit cümle yapısı ve kelime hazinesiyle, eşdeğer anlamın mümkün olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Animasyon filmler, çeviri stratejileri, altyazı, dublaj, eşdeğerlilik teorisi, görsel-işitsel çeviri.

Introduction

Translation has always been very essential as it has an essential role to play in communication across cultures and languages. As Taşdan (2018, 2) states, “today, it is acknowledged in the academic field that translation is not a simple transfer of the words and sentences in a language into another, but in fact it is a social process influenced by numerous cultural factors and different actors such as authors, translators, editors, publishers, and readers”.

There is a need for new researches on audio-visual translation, which is a part of translation studies, because technological developments have made it a very important field. As Baker (2001, 277) states, “translation studies is now understood to refer to the academic discipline concerned with the study of translation at large, including literary and non-literary translation various forms of oral interpreting, as well as Dubbing and Subtitling”. Moreover, Delabastita (1990, 97) assumes that “translation process in mass communication plays a very effective part in both the shaping of cultures and the relations between them”.

This research aims to redefine certain audio-visual translation strategies for animated movies and to understand if equivalent meaning is possible between the original audio scripts and translated versions.

1- Theoretical framework

There are many types of audio-visual translation such as subtitling and dubbing. Henrik Gottlieb (2001, 244) says, “Since 1929, when the first sound films reached an international audience, two methods of film translation have been dominant: subtitling and dubbing. The latter is sometimes referred to as post-synchronization”. De Linde and Kay’s (1996, 46) put forth that subtitling “supplements the dialogue of a film with written captions, while dubbing entirely substitutes an original dialogue with a phonetically-tuned synchronous oral translation.” Luyken et al. define subtitles as:

... condensed written translations of original dialogue which appear as lines of text, usually positioned towards the foot of the screen. Subtitles appear and disappear to coincide in time with the corresponding portion of the original dialogue and are almost always added to the screen image at a later date as a post-production activity. (Luyken et al., 1991, p.31)

Dubbing is oral translation. One of the most common type of audio translation is lip-synchronised dubbing. This type of translations are done by professional actors, and such translations’ aim is to create the same effect- as in the original- on the target language audience.

Subtitles has the following characteristics:

- a. Subtitling is a type of language transfer and one of the most common modes of audiovisual translation.
- b. Subtitles are transcriptions of film or TV dialogues, rendering seemingly oral source texts into written target texts and giving an account of the actors' dialogue as well as other linguistic information conveyed by the visual image and the soundtrack, such as letters, graffiti, captions and songs.
- c. Subtitles or the written target texts do not replace the source texts, but appear simultaneously on the screen, along with the picture sequence, synchronized with the original dialogue and the action.
- d. Subtitles, as lines of text, are usually placed at the bottom of the screen, immediately below the picture itself, or left-aligned (in some countries).
- e. Subtitles are run at a maximum speed of eight syllables per second for reading time (Nida, 2005), or with an average maximum length of 35 characters, usually consisting one or two lines (Gottlieb, 2005).

As Özcan-Dost (2016, 135) states, “Translation can be considered as a journey between two different languages and cultures. Therefore, the translator is required to have competence in both languages and cultures in this journey.” This shows that the translator, who is interested in subtitling and dubbing, not only deals with general difficulties such as cultural differences but also copes with some difficulties in the process of translation such as time and space constraints. Besides, Özer – Erdoğan and Tarakcioğlu (2018) point out the translator should be experienced and improve himself / herself in a specific field such as legal translation, audio visual translation, etc.

Gottlieb (1992) has a different terminology for time and space constraints, and he notes that “a subtitler is faced with formal (quantitative) and textual (qualitative) constraints. Textual constraints are those imposed on the subtitles by the visual context of the film, whereas formal constraints are the space factors (a maximum of 2 lines and 35 characters) and the time factor” (cited in Spanakaki, 2007).

According to Schwarz (2003), the important problem in subtitling emerges because of the difference between the speed of the spoken language and the speed in reading; there should be a reduction of the text. People’s speech speed is not the same as their reading speed. They speak more quickly than they can read. On the screen, there is a place for only about 30 or 40 characters, so it causes space constraints, and also because of the technical constraints, there are only maximum two or three lines for the text across the bottom of a screen.

There are many scholars who study on translation strategies such as Krings (1986a), Hönig (1995), Kiraly (1995), Schaeffer and Carl (2013). Lörcher defines translation strategy as follows:

“Translation strategies have been defined by me as procedures which the subjects employ in order to solve translation problems. Accordingly, translation strategies have their starting-point in the realization of a problem by a subject, and their termination in a (possibly preliminary) solution to the problem or in the subject's realization of the insolubility of the problem at the given point in time. Between the realization of a translation problem and the realization of its solution or insolubility, further verbal and/or mental activities can occur which can be interpreted as being strategy steps or elements of translation strategies.” (Lörcher, 1996, p. 27, emphasis in original)

Moreover, some scholars study on specific fields in translation study. For example, Gottlien is one of the well-known scholars who studies on audio-visual translation. The strategies below are Henrik Gottlieb's translation strategies (1992, 161-170):

1. Expansion is used when the original requires an explanation because of some cultural nuance not retrievable in the target language.
2. Paraphrase is resorted to in cases where the phraseology of the original cannot be reconstructed in the same syntactic way in the target language.
3. Transfer refers to the strategy of translating the source text completely and accurately.
4. Imitation maintains the same forms, typically with names of people and places.
5. Transcription is used in the cases where a term is unusual even in the source text, for example the use of a third language or nonsense language.
6. Dislocation is adopted when the original employs some sort of special effect, e.g. a silly song in a cartoon film, where the translation of the effect is more important than the content.
7. Condensation is the shortening of the text in the least obtrusive way possible. It might seem to be the typical strategy used, but as we shall see later, this is not necessarily the case.
8. Decimation is an extreme form of condensation where, perhaps for reasons of discourse speed, even potentially important elements are omitted.
9. Deletion refers to the total elimination of parts of a text.
10. Resignation describes the strategy adopted when no translation solution can be found, and meaning is inevitably lost.

The other well-known scholar is Tomaszewicz who (1993, cited in Pettit, 2008, pp.223-227) has some strategies in operation in film subtitling. The strategies are:

- (1) Omission, where the cultural reference is omitted altogether.
- (2) Literal Translation, where the translation in the target text matches the original as closely as possible.
- (3) Borrowing, where original terms from the source text are used in the target text.
- (4) Equivalence, where translation has a similar meaning and function in the target culture.
- (5) Adaptation, where the translation is adjusted to the target language and culture in an attempt to evoke similar connotations to the original. Strictly speaking, this can be considered as a form of equivalence.
- (6) Replacement of the cultural term with a deictic word or expression, particularly when supported by an on-screen gesture or a visual clue. This strategy was not observed in the selected audio-visual texts; therefore, it will not be discussed here.

(7) Generalisation, which might also be referred to as neutralisation of the original.

(8) Explication, which usually involves a paraphrase to explain the cultural term.

However, for this study, redefined audio-visual translation strategies which are suitable for dubbing and subtitling have been applied. These strategies are as follows:

1- Exact translation: Translating a word, a phrase, or a sentence from the original movie into target language without any extension, reduction or distortion. It can be defined as “closer than close”. In this strategy, singular/plural differences, wording differences, small sentence structures differences between the ST and the TT and null subject have been ignored and they have been considered as exact translation.

2- Close translation: Translating in a very similar and corresponding way but there can be some extensions or/and reductions.

3- Adaptation: Using a completely different expression or different words to transmit the same real meaning or translating the original meaning by using a completely different expression, but it gives the same meaning with the original one.

4- Replacement: Translating the original meaning into target language with unrelated words. In other words, replacement strategy comes into existence with entirely new meanings.

5- Addition: Adding some sentences- which does not exist in original text- into target language.

6- Deletion: Throwing out the sentences which are in original text instead of translating them into target language. Sometimes, some sentences aren’t necessary to mention, or the translator does not need to translate them. Moreover, especially for dubbing, it is necessary to delete a sentence because of the movie’s speed.

These strategies have been created and used because by the help of this study, there will be common strategies shedding light on both subtitling and dubbing. At the end of the study, it will be understood that if these strategies are suitable for Turkish Animated Movies translation version.

In translation, the most indispensable thing is equivalence and for equivalence, accuracy and fidelity are the essential things. Vinay and Darbelnet (2000) deal with the methods of creating equivalent texts (2000: 90). Jakobson (2000) also identifies equivalence as “the cardinal problem of language and the pivotal concern of linguists” (2000: 114). As Hartman and Stork (1972) summarize the concept, “texts in different languages can be equivalent in different degrees (fully or partially), in respect of different levels of presentation (equivalent in respect of context, of semantics, of grammar, of lexis, etc.) and at different ranks (word-for word, phrase-for-phrase, sentence-for-sentence)” (1972: 713 cited in Bell 1991: 6). Hence, most of the theorists define translation from the point of equivalence relation which can be described as the relationship between the source text and the target text. For instance, Bell (1991) views translation as the replacement of a text in one language by an equivalent text in another language. He defines translation as;

“The transformation of a text originally in one language into an equivalent text in a different language retaining, as far as is possible, the content of the message and the formal features and functional roles of the original text” (Bell 1991: xv)

Bell (1991: 6) also states that “texts in different languages can be equivalent in different degrees (full or partly equivalent), in respects of different levels of presentation (equivalent in respect of context, of semantics, of grammar, of lexis, etc.) and different ranks (word-for-word, phrase, sentence-for-sentence)”. The analysis of this research is also conducted by referring to the theory proposed by Bell (1991), in which he proposed two degrees of meaning equivalent, in respect of context: equivalent (fully or partly equivalent) and non-equivalent (Different meaning or no meaning). So, at the end of the study, to what extend meaning equivalent is possible will be understood. While the strategy of exact translation is thought as fully equivalent and the strategy of close translation and adaptation is considered partly equivalent in this study, the strategy of replacement is considered as different meaning and the strategies of addition & deletion are thought as no meaning.

The aim of this study is to redefine certain translation strategies applied in one of the well-known and most recently released animated movies from Walt Disney, “Frozen”- that is the 53rd Disney animated feature movie- and also to understand to what extend it is possible to apply fully or partly equivalent translation described by Bell (1991) in the selected movie. “Frozen” was released on November 27, 2013 in the USA and January 17, 2014 in Turkey. It was directed by Chris Buck and Jennifer Lee and produced by Peter Del Vecho. (Del Vecho, Lee & Buck, 2013). Gülseren Bayındır translated the movie’s dialogues and Selim Atakan translated the songs in the movie into Turkish. Briefly, the research tries to find an answer to the following questions:

- Which dubbing and subtitling strategies are the most common in the translation of “Frozen”?
- To what extend meaning equivalent is possible in the translation?

Besides, this research seeks if there are differences in the applied strategies between dubbing and subtitling.

2- Methodology

The study is a comparative and descriptive qualitative and quantitative research as it concerns with the audio scripts for dubbing and the Turkish translations for subtitling. A formula is used and the results have been shown with numbers in order to find the most and the least common translation strategies.

The data for this study has been derived from “Frozen”, Walt Disney animated musical movie which was released in 2013. This movie has been selected because it is one of the well-known movies among not only children but also teenagers and adults in Turkey. Moreover, it has been watched by many people. It also has very good positive reviews.

The corpus consists of English audio script, Turkish audio script and their Turkish translation in the form of subtitles. The audio scripts and subtitles have been taken from its DVD.

While deciding which translation strategy is applied, proper nouns and echo names have been ignored in all translation strategies. They have been omitted while analysing.

For collecting data, three tables have been created. Besides, intercoder reliability check has been used for getting valid qualitative results from a quantitative research.

Three steps have been followed to get the required information. The first step is viewing the films. Then the next step is writing out the English and Turkish audio scripts and the Turkish subtitles of the film

and the last step is determining the strategies applied in subtitling and dubbing in accordance with the translation strategies that have been redefined for this study.

After collecting the data, the tables below are applied for presenting results. Table 1 shows the first twenty- two audio script texts as a sample and it represents which translation strategy has been applied. In summarizing the results, the number of applied strategies is counted and then the frequency and the percentage of the different strategies applied in subtitling and dubbing are measured and shown in Table 2 and Table 3. Finally, tables are analyzed and their results are discussed.

3- Findings

The following table is a sample to show which translation strategy is applied.

Table 1. Translation strategies applied in dubbing and subtitling in “Frozen”

No	Source text	Expected Translation with Literal Meaning	Dubbing	Translation Strategy	Subtitling	Translation Strategy
1	Wake up, Wake up, Wake up	<i>Uyan, Uyan, Uyan.</i>	Uyan, Uyan, Hadi uyan	2	Uyan, Uyan hadi uyan	2
2	(Elsa:) Anna, go back to sleep	<i>(Elsa:) Anna, uykuya geri dön.</i>	Anna, gidip uyu artık	3	Anna, gidip uyu artık	3
3	(Anna:) I just can't...	<i>(Anna:) Ben sadece yapamam.</i>	Uyku tutmadı.	4	Uyuyamıyorum	2
4	The sky is awake, so I'm awake.	<i>Gökyüzü uyanık, e bende uyanığım.</i>	Gökyüzü uyanık, e bende uyanığım.	1	Gökyüzü uyandı, ben de uyandım.	2
5	So, we have to play	<i>Yani, oynamak gerek</i>	Niye oyun oynamıyoruz ki?	3	Yani, oynamamız gerek.	1
6	(Elsa:) Go play by yourself	<i>(Elsa:) Git kendin oyna</i>	Git kendi başına oyna.	1	Git kendin oyna	1
7	(Anna:) Do you want to build a snowman?	<i>(Anna:) Kardan adam yapmak ister misin?</i>	Kardan adam yapalım mı?	2	Kardan adam yapmak ister misin?	1
8	Come on, Come on, Come on	<i>Hadi, Hadi, Hadi</i>	Hadi, Hadi, Hadi koş hadi	2	Hadi, Hadi, Hadi	1
9	Do the magic, do the magic	<i>Sihir yap, sihir yap</i>	Sihir yapsana, sihir yapsana	1	Sihir yap, sihir yap	1
10	(Anna:) This is amazing!	<i>(Anna:) Bu harika</i>	(Anna:) Bu harika bir şey	2	(Anna:) Harika bir şey	2
11	(Elsa:) Watch this!	<i>(Elsa:) Şunu izle</i>	(Elsa:) Şunu izle	1	(Elsa:) Şunu izle	1

12	Hi, I'm Olaf!	<i>Merhaba, ben Olaf!</i>	Merhaba, ben Olaf!	1	Merhaba, ben Olaf!	1
13	And I like warm hugs	<i>Ve sarılmaları severim</i>	Sarılmaya bayılırım.	2	Ve sarılmayı çok severim.	2
14	(Anna:) I love you, Olaf.	<i>(Anna:) Seni seviyorum, Olaf.</i>	Seni seviyorum, Olaf.	1	Seni seviyorum, Olaf.	1
15	(Elsa:) Tickle bumps!	<i>Gıdıklayan tümsek!</i>	Kakhaka uçuşu!	4	Gıdıklayan kaydırak!	3
16	(Elsa:) Hang on!	<i>(Elsa:) Sıkı dur!</i>	(Elsa:) Sıkı dur!	1	(Elsa:) Sıkı dur!	1
17	(Anna:) Catch me!	<i>(Anna:) Yakala beni!</i>	(Anna:) Yakala beni!	1	(Anna:) Yakala beni!	1
18	(Elsa:) Gotcha	<i>(Elsa:)Yakaldım !</i>	(Elsa:) Yakaladım!	1	(Elsa:) Yakaladım	1
19	(Anna:) Again	<i>(Anna:) Bir daha!</i>	(Anna:) Bir daha!	1	(Anna:) Bir daha!	1
20	(Elsa:) Wait	<i>(Elsa:) Bekle/Dur</i>	(Elsa:) Bekle.	1	(Elsa:) Dur!	1
21	Slow-down	<i>Yavaş ol.</i>	Yavaş ol.	1	Yavaş ol!	1
22	Anna, Mama, Papa	<i>Anna, Anne, Baba.</i>	Anna, Anne, Baba.	1	Anna, Anne, Baba	1

Table 2 shows the frequency and percentage of Translation Strategy applied in “Frozen”.

Table 2. The frequency and percentage of Translation Strategy applied in “Frozen”

No	Translation Strategy	Dubbing Frequency	Dubbing Percentage (%)	Subtitling Frequency	Subtitling Percentage (%)
1	<i>Exact Translation</i>	761	57 %	975	73 %
2	<i>Close Translation</i>	203	15,2 %	134	10 %
3	<i>Adaptation</i>	282	21,1 %	159	12 %
4	<i>Replacement</i>	64	4,8 %	18	1,3 %
5	<i>Addition</i>	(24)	(1,8%)	-	-
6	<i>Deletion</i>	26	1,9 %	50	3,7 %
Total		1336	100 %	1336	100 %

As it can be understood from the table, the most common strategy is exact translation both in dubbing (with 57 %) and subtitling (with 73 %). Like dubbing (with 21,1 %), the second common translation strategy for subtitling is Adaptation with 12 %.

There are some omissions in the following cases:

- 1- If the words can be understood the from the mimics,
- 2- If there is no space or time to be translated,

3- Some expressions such as “you know”, “well”, “hmm” etc. can be left out as they usually do not make any contribution to the semantic meaning of the audio script,

4- If the target language audience knows the word pronounced separately do not need to be subtitled.

Moreover, in the process of translating, the translator tries to use simple vocabulary and simple syntax to make the subtitling and dubbing easier to understand and follow. For example, instead of using passive voice, active voice is preferred.

Table 3. The Frequencies of Degree of meaning equivalence

No	Degree of Meaning Equivalence	Dubbing Frequency	Dubbing Percentage (%)	Subtitling Frequency	Subtitling Percentage (%)
1	Equivalent				
	<i>Fully Equivalent</i>	761	57 %	975	73 %
	<i>Partly Equivalent</i>	485	36,3 %	293	22 %
2	Non – Equivalent				
	<i>Different meaning</i>	64	4,8 %	18	1,3 %
	<i>No meaning</i>	26 (+24)	1,9 % (+1,8 %)	50	3,7 %
Total			100 %		100 %

As it can be understood from the table, in the translation process of the movie, meaning equivalent is possible. As fully equivalent is more than the others both in subtitling and dubbing. Then partly equivalent, which is the strategy of close translation and adaptation, is the second. On the other hand, non - equivalent (different meaning and no meaning) is used only 6,7 % in dubbing and 5 % in subtitling. Also, there are some addition audio scripts in dubbing version (1,8 %) that means there is no meaning.

Conclusion and discussion

The findings show that all strategies redefined for this study are suitable for English-Turkish subtitling of English animated movies and its dubbing version with some degree of variation. Moreover, meaning equivalent is possible while translating animated movies since their language is quite simple.

Audio-visual translation has some features. For example, in subtitling, the lack of space and time are one of the most significant features. Hence, translation of subtitling is affected by limited space for the subtitled text, the given time for and between subtitle exposures, the timing of subtitle interpolation & elimination and the showing and format of the subtitles. Moreover, the translator must consider the average reading speed of the watchers. Synchronising the speech with the subtitles is the basic rule of subtitle translation. The subtitle must appear exactly at the same time when the speech starts and go away the time it finishes.

Dubbing translation must be natural and authentic. It must be as close as the lip movement of the actor or actress who is on the screen, especially when s/he is seen closely.

When dubbing and subtitling are considered, there are some differences as mentioned above. However, the main difference between them is that in subtitling, only one person attends the translation process while a lot of people take part in the process of dubbing. For example, one of them translates the audio scripts and another one rewrites them in accordance with the lip movements of the person who is seen on the screen.

Briefly, there are two things that must be considered. The first thing is the length of the target language version and the second one is fidelity to the meaning. In subtitling, there should be reduction of the length of the original because of the space and time; however, the meaning must correspond with the original one as the audience can realise any small difference. On the other hand, dubbing translation has the same length with the original audio scripts; however, it is not essential to have the exact meaning. Plot-carrying meaning and fidelity to the plot are significant in dubbing. Put it differently, if the translator needs to adapt the utterances to match the lip movements, he can do it. Yet, he cannot go out of the plot.

The last but not the least, it should be mentioned that film genre plays an essential role in the chosen strategy. For example, since Walt Disney animated movies address to children and teenagers, their audio scripts are very simple and clear, therefore there is no need to change the audio scripts.

Moreover, best sellers such as Walt Disney movies are translation friendly, which means that they are made for every culture. Thus, the strategies of “Exact Translation” and meaning equivalent are convenient for them as their language is simple, and cultural elements are kept to a minimum.

This study can give ideas for further studies. The most significant one is that the translation strategies which have been redefined for this study can be used for studying other movies. Moreover, they can be applied on other types of movies. Furthermore, different scholars’ translation strategies or techniques can be applied while analysing subtitles and dubbings. Finally, the songs in movies translated from Turkish into other languages are also worth investigating.

References

- Baker, M. (2001). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Baker, M. & Hochel, B. (1998). Dubbing. In Baker, M. (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 74-76). London and New York: Routledge.
- Bell, R. (1991). *Translation and Translating Theory and Practice*. London: Longman
- De Linde, Z., & Kay, N. (1999). Processing subtitles and film images: Hearing vs. deaf viewers. *The Translator*, 5 (1), 45-60.
- Del Vecho, P. (Producer), Lee, J. & Buck, C. (Director). (2013). *Frozen*. United States: Walt Disney Animation Studios.
- Delabastita, D. (1990). Translation and the mass media. In: S. Bassnett & A. Lefevere (Eds.), *Translation, history and culture* (pp. 97-105). London: Pinter.
- Gottlieb, H. (1992). Subtitling- a New University discipline. In: C. Dollerup, et al. (Ed.). *Teaching Translation and Interpreting*. (pp. 161-70). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Gottlieb, Henrik. (2005). Subtitling. In: Baker, M. (ed) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (pp. 244-248). Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.
- Hartmann, R.R.R. & F.C Stork. (1972). *Dictionary of Language and Linguistics*. London: Applied Science Publishers Ltd.
- Ivarsson, J. (2002). Subtitling Through the Ages. A Technical History of Subtitles in Europe. *Language International*, 14 (2) , 6 –10.
- Jakobson, R. (2000). *On linguistic aspects of translation*, in: Laurence Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*. London. New York: Routledge.

- Luyken, G. M., et al. (1991). *Overcoming Language Barriers in Television: Dubbing and Subtitling for the European Audience*. Manchester: European Institute for the Media.
- Ozcan-Dost, B. & Tarakcioğlu, A. (2016). Turkish Culture Represented in English: Translation of Material Culture Elements in Buket Uzuner’s Novel *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu*. *International Journal of Language and Literature*, 4 (2), 134-142.
- Ozer-Erdoğan, B & Tarakcioğlu, A. (2018). Determining Eligibility of Legal Translators in Turkish Judicial System. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 6 (3), 40-51.
- Spanakaki, K. (2007). Translating Humor for Subtitling. *Translation Journal: Art and Entertainment*. 11 (2). Retrieved 21 March 2008, from <http://translatiojournal.Net/journal/40humor.htm>
- Taşdan, T. E. (2018). Same Question – Different Answer: Unnecessary Emphasis of Ideological and Cultural Items in The Turkish Translation of The Kite Runner. *International Journal of Language Academy*, 6 (2), 1-12.
- Tomaszkiewicz, T. (1993). *Les opérations linguistiques qui sous-tendent le processus de sous-titrage des films*. Poznan: Adam Mickiewicz University Press.
- Vinay, J. P and Darbelnet, J. (1958/2000). *A Methodology for Translation*. In: Venuti, Lawrence [ed.]: *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge

Structural and thematic analysis of Shakespeare's sonnets 153 and 154 with their Turkish translations

Mesut KULELİ¹

APA: Kuleli, M. (2019). Structural and thematic analysis of Shakespeare's sonnets 153 and 154 with their Turkish translations. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 353-376. DOI: 10.29000/rumelide.580643

Abstract

The purpose of this study is to analyze the structural features of sonnets 153 and 154 of Shakespeare based on the source texts in order to find out to what extent these two sonnets relate to or differ from the other 152 sonnets by Shakespeare as well as analyze six Turkish translations of these two sonnets by different translators to find how consistently the target texts relate to or differ from mainstream Shakespearean sonnet opinion as compared to the situation with source texts in terms of structure and theme. These two sonnets are ascribed to Shakespeare; however, there is ongoing debate on whether the origin of these two sonnets can really be attributed to Shakespeare. Structural analysis of the source texts showed that these two 14-line sonnets were written in a rhyme schema that is in accordance with mainstream Shakespearean sonnet rhyme schema, which keeps these sonnets away from doubts regarding their origin from Shakespeare. In three target texts of sonnet 153, the rhyme schema of Shakespeare was preserved while no rhyme schema was adopted in the other three target texts, in which there is no rhyme system for any of the sonnets, therefore the target texts also kept the doubts regarding the origin of this sonnet away. With respect to the sonnet 154, another 14-line sonnet, the rhyming structure of this sonnet also complied with other sonnets by Shakespeare. Two target texts also showed the same tendency, thereby providing a smooth reading of the sonnet without raising any doubts about its origin. However, TT1, TT3, TT5 and TT6 were not in line with the general rhyme schema of sonnet by Shakespeare. Structurally, the readings of sonnets 153 and 154 did not raise any doubts regarding their origin either in the source text or the target texts. Thematic analysis of both sonnets not only in the source texts but also in the target texts showed that these two sonnets do not relate to the rest 152 sonnets by Shakespeare thematically, and that these two sonnets are very much alike theme-wise. Regarding the thematic flow of quatrains and couplet in Shakespearean sonnets, the couplet in source text of sonnet 153 was in stark contrast with generally admitted Shakespearean sonnet thematic flows while there was no deviation from mainstream flow in the source text of sonnet 154. However, the target texts of sonnet 154 do not preserve this normality in thematic flow in quatrains and couplets, which could raise doubts in the target text readers about the origin of this sonnet.

Keywords: Sonnet 153, sonnet 154, translation, structural analysis, thematic analysis.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek Yüksekokulu (Bahkesir, Türkiye), mkuleli@bandirma.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3477-0412 [Makale kayıt tarihi: 18.04.2019-kabul tarihi: 19.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580643]

Shakespeare'in 153. ve 154. sonelerinin Türkçe çevirileri ile yapısal ve tematik çözümlemesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, Shakespeare'in 153 ve 154 numaralı sonelerinin özgün metinler ve Türkçe çeviri metinler üzerinde yapısal ve tematik çözümlemesini yaparak bu iki sonenin diğer 152 sone ile benzer ve farklı yanlarını bulmak ve özgün metinlerdeki genel Shakespeare sone anlayışından farklı olan veya benzer durumların çeviri metinlerde hangi düzeyde korunduğunu ve farklılaştığını saptamaktır. Bu iki sone Shakespeare'e atfedilmekle birlikte ona ait olup olmadıkları tartışılmaktadır. Yapısal çözümlemelerde bu iki sonenin özgün metinlerindeki uyak düzeninin genel kabul görmüş Shakespeare sone uyak düzenine uygun olduğu ve 14 satırdan oluştuğu için Shakespeare'e dayandırılması konusunda bir şüphe doğurmadığı düşünülmektedir. Sone 153'ün altı çevirisinden üçünde bu uyak düzeninin korunduğu, diğer üçünde ise herhangi bir uyak düzenine bağlı kalınmadığı ancak bu üçer ek metnin diğer sonelerinde de Shakespeare uyak düzeni kullanılmadığı için çeviri metin okurlarında da sonenin Shakespeare'e ait olmayabileceğine dair bir şüphe oluşmayacağı düşünülmektedir. 14 satırlı diğer sone 154 de Shakespeare'in uyak düzenine uygun olarak bulunmuştur. Hedef metinlerin sadece ikisinde bu uyak düzeni korunmuştur ancak yapısal olarak her iki sonenin de özgün metinleri ve çevirileri metinlerin kökenine ait bir şüphe doğurmamaktadır. Tematik çözümleme, her iki sonenin de kaynak metinlerinde ve çeviri metinlerinde diğer 152 sone ile ilişkili olmadığını, ikisinin birbirine büyük oranda benzerlik gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Shakespeare sonelerinin dörtlük ve ikilik akışı düşünüldüğünde, sone 153'ün ikilik bölümünde bu akışa ters bir durum saptanırken, sone 154'ün özgün metninde genel Shakespeare soneleri akışı saptanmıştır. Bu tematik akışın sone 154'ün bazı çeviri metinlerinde özgün metindeki normallige uymadığı, çeviri metin okurunda sonenin Shakespeare'e dayandırılabilirliği konusunda şüpheler uyandırabileceği öne sürülebilir.

Anahtar kelimeler: Sone 153, sone 154, çeviri, yapısal çözümleme, tematik çözümleme.

1. Introduction

Shakespeare, one of the most prominent writers of English Literature, is generally known as the author of a wide array of plays ranging from tragedies to comedies, poetry and sonnets. It is doubtless that most people are particularly well aware of his plays, but this does not make his sonnets less worthwhile. In English literature, 154 original sonnets are generally attributed to Shakespeare. Since their first appearance in the '1609 quarto volume entitled *Shake-speares Sonnets. Never before Imprinted*' (Schoenfeldt and Schoenfeldt, 2010: 1), Shakespearean sonnets have been of particular interest to art-lovers and scholars. However, it is important to note that "this genre, first witnessed in Renaissance Italy, was widely used and developed in English Poetry prior to Shakespeare."² (Halman, 1964: 10). Therefore, Shakespeare cannot be taken as the primary founder of English sonnets, but rather as the one who took sonnets certain leaps forwards.

It would be necessary to touch upon the structural features of Italian sonnet before embarking to examine those of Shakespearean sonnets as the former is the antecedent of the latter. A regular Italian type sonnet "resolves itself into an octave of eight lines and a sestet of six; these being further subdivided into two quatrains and two tercets, each of the two separate parts having its own system of rhymes"

2 Translated into English by the author for this study.

(Tomlinson, 1874: 2). In this statement, the term 'quatrain' is used as a literary term to refer to a verse of four lines in a poem while 'tercet' refers to three lines. According to Italian literary theoreticians, "the first quatrain in the Italian sonnet states a proposition and the second quatrain proves it while the first tercet confirms it and the second draws conclusion" (Fuller, 2018: 2). According to Fuller (2018), a mainstream Italian sonnet rhymes as *abba-abba cde-cde*. It is clear from this rhyming schema that the first line of the first quatrain is parallel to the fourth line besides the first line of the second quatrain (fifth line in general sense of 'octave') and the fourth line in that quatrain (eighth line in general sense of 'octave'). Moreover, the second line of the first quatrain is of the same rhyme with the third line, which also holds true in the second quatrain (sixth and seventh rhymes in general sense of 'octave'). On the other hand, the rhymes in the first tercet are all different, only to be repeated in the second tercet. This implies that the first and fourth lines of the 'sestet' are of the same rhyme; the second and fifth lines of the 'sestet' have the same rhymes, and finally the third and the sixth lines of the 'sestet' rhyme parallel to each other. However, it is important to note that according to Fuller (2018), the rhyme system of the sestet may vary (i.e. *ccd-eed*). The French sonnet type also deserves consideration as one of the antecedents of English sonnet. Like the Italian sonnet, French sonnet is also composed of an 'octave' and a 'sestet'. The common rhyme system of French sonnet is *abba-abba ccd-eed* or *abba-abba ccd-ede* (Aroui, 2009: 387). As can be seen, while the rhyme systems of the octave in the Italian sonnet and French sonnet are identical, those of the sestet are distinctly different.

However, the rhyme scheme of English sonnet is generally *abab cdcd efef gg* for Shakespeare and "[almost] ...every sonnet by Shakespeare rhymes as such" (McGuire, 1987: 304), that of Spenserian sonnets is *abab bcbc cdcd ee* and English sonnets are not characterized by an octave and a sestet as compared to Italian and French sonnets. "...the fact they [English sonnets] are labelled as 'sonnets', and hence seen as related to the 'Italian sonnet', seems to be due mainly to historical reasons and cultural conventions" (Aroui, 2009: 385). This makes it clear that only because English sonnet was inspired by Italian and French sonnets and these three together make up the sonnet family 'European sonnet', the common 14-line poetry with iambic pentameter and a regular rhyme schema is called a 'sonnet' in English literature despite the marked differences from the other two types of sonnets, namely Italian sonnet and French sonnet. "English sonnet is composed of three quatrains and a couplet, with the first quatrain generally presenting the topic, the second one extending on the topic, the third quatrain developing and pushing the topic to the climax, and the couplet summarizing the whole sonnet"³ (Halman, 1964: 11). Therefore, the thematic sequence of the quatrains in English sonnet is remarkably different from that of the Italian sonnet's, as well.

Of the 154 sonnets by Shakespeare, the first 126 are claimed to be addressed to a fair-skinned and noble young man, the identity of whom has been a mystery among Shakespearean scholars for years, with some wild guesses made ranging from a close relative of his to an imaginary actor in Shakespeare's mind (Halman, 1964: 12-13) while the rest are attributed to a dark-skinned woman the identity of whom is also a controversial topic among scholars with wild guesses ranging from Queen Elizabeth I to his mistress or his wife (ibid. 13). Therefore, concludes Halman (1964: 17), the sonnets by Shakespeare focus on love or the search for love based on four characters: the Bard himself or an imaginary bard created by Shakespeare, the fair-skinned and noble young guy, the dark-skinned woman, and finally the rival bard, whose intervention in the love for the fair-skinned young guy upsets the Bard of the sonnets because the fair-skinned young guy starts an affair with this rival bard. Hence, the Bard in these sonnets can be regarded as stuck in a love triangle with the fair young man and the dark woman. "The attempts

3 Translated into English by the author for this study.

to solve the mysteries of Shakespeare's fair young man and dark lady mistress fascinated and amused Joyce. ... Joyce also used the poet-dark lady-young man love triangle of the sonnets as a model for the triangle between Leopold Bloom, Molly Bloom, and Blazes Boylan in *Ulysses*" (Burnham, 1990: 43). It can be understood that Shakespeare's search for love in two different people in his sonnets also inspired great writers. That love for a young male has been the focus of a great many scholars. This fact is not only objectively studied, but also subjected to certain negative thoughts. Benson, for instance, "changed masculine pronouns to feminine and introduced titles which directed sonnets to the young man to a mistress" (Grazia, 2000: 89). Whatever criticism is made to that choice of Shakespeare for a young man, his sonnets talk about the profound love that the Bard enjoys and seeks after, which makes them worthwhile to study all over the world. Some scholars even go to extremes in proposing that those sonnets do not reflect the life of the Bard, and so must not be interpreted as autobiographical information regarding the Bard's life. To categorize the sonnets by their themes, Halman (1964) states that the sonnets from 1 to 126 (according to the order in 1609 quarto, which is the most commonly used one today despite certain objections and evident problems in ordering) are addressed to the fair-skinned young noble man both in a hopeful and desparate manner the latter of which stems from the intervention of another bard and the infidelity of the fair young man to the Bard of sonnets while the sonnets from 127 to 152 are addressed to the dark woman. For Bell (2010: 293), this categorization goes as: 1-126 young man sonnets and 127-154 dark lady sonnets. According to Bell (2010: 294) while Shakespeare tended to talk about the fair young man in a positive manner, he referred to the dark lady in a negative way since this dark lady is a married woman who seduces the Bard seeing that a woman's honour was based on her chastity before marriage and fidelity after marriage during the Bard's era in England. However, the identity of that dark lady is still a mystery among scholars.

In the lines above, in the categorization of Shakespeare's sonnets by themes, Bell (2010) does not hesitate to use a question mark near the 154th sonnet while Halman (1964) directly finishes the categorization in the 152nd sonnet. These points are really worthwhile to elaborate on. Halman (1964: 14) states that "a few sonnets of those 154 are claimed not to have been written by Shakespeare. The most commonly suspected ones are 130,145,151,153 and 154... Sonnets 153 and 154 are two poems that disrupt the general features and uniformity of Shakespearean sonnets"⁴. Therefore, sonnets 153 and 154 could be analyzed in terms of their conformity to general sonnet structure and themes of Shakespeare's sonnets. According to Halman (1964), some scholars imply that these two sonnets seem to have been translated from two Greek poems in a reckless manner and stand in stark contrast with Shakespeare's art. "What's perhaps most notable about Shakespeare's last two sonnets is that their theme is obviously borrowed. As is well-known, the ultimate original is an epigram by Marianus Scholasticus found in the Greek Anthology" (Hutton, 1941: 385). This also raises the doubt that Shakespeare could have written those two sonnets. Hutton (1941: 385-386) further adds that it is almost impossible that Shakespeare could have been inspired by this epigram because that anthology was not available to Shakespeare at the time that he is claimed to have written those sonnets. Therefore, concludes Hutton (*ibid.*), these two sonnets were translated by some others and attributed to Shakespeare later. According to Stirling (1968: 20), sonnets 153 and 154 are set apart from the rest" in the categorization of sonnets by their themes, coming up with a similar categorization system to that of Halman's (1964) and Hutton's (1941) including the sonnets 127-154 in the same category. Werth (2002: 15) posits that Alfred Dott and Joseph Sobran, two great literary scholars, did not include those two sonnets in their studies on Shakespeare's sonnets. However, Werth (2002) also points out that because the source of those two sonnets, that is *The Greek Anthology*, was not translated until 1603, it is likely that Shakespeare was good at Greek and was

4 Translated into English by the author for this study.

inspired by what he read in *Greek Anthology* and wrote those two sonnets, which is denied by a great many scholars suggesting that Shakespeare could not have been so good at Greek and so lucky to find the epigram for those sonnets, but it is also likely that Shakespeare could have derived the inspiration for those two sonnets without any encounter with the *Greek Anthology*, which is not so probable seeing the close thematic resemblance of sonnets 153 and 154 to the epigram in *Greek Anthology*. As these two sonnets were the last two sonnets in 1609 quarto, this situation seems to confirm the doubts that they belong to Shakespeare originally and makes the reader think that they could have been added to the list of sonnets thinking their general structure -that is, 14 lines and rhyme system- conforms to the original sonnets by Shakespeare. Therefore, with such a controversy in hand, the source texts of sonnets 153 and 154 were analyzed in terms of their structure and themes in this study, followed by translation analysis of those two sonnets.

2. Sonnet 153

In this sonnet, the search for love is addressed with references to Roman mythology. Well-known characters of Roman mythology like Cupid and Dian are employed in the sonnet. While the whole sonnet could be interpreted as the search for the love of Dark Lady as in the previous sonnets from 127 onwards, there are no direct references to the Dark Lady as opposed to the previous sonnets with direct references to the Dark Lady.

2.1. Structural analysis of sonnet 153 and its translations

The general rhyme tendency of Shakespeare's sonnets is *abab cdcd efef gg*, and this is also the case with the sonnet 153. Below is the rhyme schema of the source text.

"	asleep	a
.....	found,	b
.....	steep	a
.....	ground;	b
.....	Love	c
.....	endure,	d
.....	prove	c
.....	cure.	d
.....	fired,	e
.....	breast.	f
.....	desired,	e
.....	guest;	f
.....	lies	g
.....	eyes."	g

(Shakespeare, 2009: 153)

Considering the rhymes above, this schema does not make the reader think that this sonnet might not belong to Shakespeare since the rhyme schema of Sonnet 153 is identical to general rhyming in Shakespearean sonnets. For Turkish translations of this sonnet, six target texts in Turkish by different translators were chosen. One of the Turkish translations was published in 2008, and it was labelled as

TT1 (Target Text 1); another Turkish translation was published in 2009 and it was labelled as TT2; 2013 translation of this sonnet was labelled as TT3; while the translation published one year later, that is, in 2014, was labelled as TT4 for this study. By the same manner, 2017 translation of the sonnet was labelled as TT5, and finally 2018 translation was labelled as TT6 in this study. An analysis of the rhyme structure in the target texts showed that in TT2, TT4 and TT6, the rhyme scheme is consistent with that of the source text. The analysis of rhyme structure in other sonnets of those three translated texts showed that the translators of those texts observed the rhyme schema of the other sonnets as source text. Therefore, a reader of those translated texts would not doubt sonnet 153 might not belong to Shakespeare only looking at the rhyme structure. However, the rhyme structure in TT1 is *abbb ccde fggh jk*; that of TT3 is *abab cdee ffgg ff*; and that of TT5 is *abbc deef ghij ek*. While the rhyme structure of those translated texts does not obey the rhyme structure of the source text, it is also clear from an examination of the translations of other sonnets in those three target texts that those three translators did not observe the rhyming pattern of any sonnet by Shakespeare, but rather they performed translations of all sonnets in a rhyme-free manner, which also does not make the target text reader doubt the origin of those sonnets only looking at their rhyme schema.

Besides the rhyme schema, the 14-line structure of the sonnet 153 was also analyzed both in the source text and in target texts. As is the case in almost all sonnets by Shakespeare, the source text is also written in 14 lines. Considering the situation in target texts, all six of them were translated into Turkish in 14-line structure. Therefore, neither the source text nor six Turkish translations raise any doubts concerning the origin of sonnet 153 in terms of structure.

2.2. Analysis of sonnet 153 and its translations theme-wise

While the scholars categorize Shakespearean sonnets into two, with the first category addressed to a fair man, and the second one to a dark lady, sonnet 153 talks about the Roman mythological God Cupid, who falls asleep and a maid of Diana's, who takes this advantage to grab the 'love-kindling fire' and steeps it into the 'valley-fountain' filling the whole fountain with 'love'. The author seeks remedy from that fountain in vain, only to understand that it is his mistress' eyes that could prove to be the remedy to his malady - that is, the search for love. The sign 'mistress' indeed implies the reference to a woman in this sonnet, which makes the reader think that the author addresses a lady in this sonnet, and most probably the Dark Lady, as in the previous several sonnets. However, what is distinct from the ones dealing with a Dark Lady is that the author does not make direct reference to a Dark Lady, but rather only to a mistress the qualities of whom are mystery. Therefore, the source text warns the reader to check the origin of this sonnet seeing that it is thematically different from the previous sonnets talking about the Dark Lady. According to Stirling (1968: 227), sonnet 153 is thematically set apart from the category starting with sonnet 127 and ending with 152, however, the sign 'my mistress' eyes' builds a link between this sonnet and some other sonnets by Shakespeare like 127 or 130, in which the same sign is repeated overtly. In Turkish translations of sonnet 153, the sign 'my mistress' eyes' also builds a link to some other sonnets. In TT1, this sign is translated as '*sevdiğimin gözleriymiş*', the same as the translation of sonnets 127 and 130; in TT2 it is translated as '*sevgilimin gözleri*', the same as the translation of sonnet 130; in TT3, it is translated as '*gözdeğin gözlerinde*', the same as in the translations of sonnets 127 and 130; in TT4, it is translated as '*yarın gözlerinde*', the same as in the translation of sonnet 130; in TT5, it is translated as '*sevgilimin gözleriymiş*', the same as in the translation of sonnet 130; and finally in TT6 it is translated as '*sevgilimin gözleri*', the same as in the translation of sonnet 130. Therefore, target text readers might be able to build a link between sonnet 153 and sonnets 127 and 130 thematically thanks to this sign, with the latter being a more frequent one.

When it comes to the mythological references Cupid and Dian, they are translated as '*Kupid*' and '*Diana*' in TT1 respectively; they are translated as '*Küpid*' and '*Diana*' in TT2 respectively, however the sign *Cupid* in the last line of the source text is translated as '*aşk tanrısı*' (*God of love*) in TT2; they are translated as '*aşk tanrısı*' (*God of love*) and '*av tanrıçası*' (*Goddess of hunting*) in TT3 respectively eliminating the mythological references in the text and preventing the target text reader from realizing the thematic deviation from other sonnets; they are translated as '*Eros*' and '*Diana*' in TT4 respectively, preferring the Greek name of Roman God *Cupid*; they are translated as '*Kupid*' and '*Diana*' in TT5 respectively; and finally they are translated as '*Küpid*' and '*Diana*' in TT6 respectively, however the sign *Cupid* in the last line of the source text is translated as '*aşk tanrısı*' (*God of love*) in TT6. Except for TT3, where the God names were rendered with the qualities associated with them without any reference to their names, the other five target texts preserve the mythological signs, warning the target text reader, as is the case with the source text reader, that this sonnet is interwoven with mythological references rather than being addressed to the Dark Lady directly, which deviates the sonnet from the mainstream theme of the sonnets from 127 to 152, making it hard to categorize that sonnet into a thematic class.

Another thematic consideration could be based on the proposition that "the first quatrain generally presents the topic; the second one extends on the topic, the third quatrain develops and pushes the topic to the climax, and the couplet summarizes the whole sonnet"⁵ (Halman, 1964: 11). The first quatrain of this sonnet is as follows:

"Cupid laid by his brand and fell asleep.
A maid of Dian's this advantage found,
And his love-kindling fire did quickly steep
In a cold valley-fountain of that ground;"
(Shakespeare, 2009:153).

As can be seen in the first quatrain, the author presents the topic stating that seeing Cupid sleeping, a maid of Diana's took his *love-kindling fire* and put it into cold waters of a valley-fountain. This first quatrain is consistent with the general thematic flow of Shakespearean sonnets. Below are the Turkish translations of that first quatrain.

TT1
"Bir gün kızgın damgası yanına koymuş uyurken Kupid.
Kaçırmadı bu fırsatı, Diana'ya eşlik eden kızlardan biri;
Aşk ateşleri tutuşturan damgayı kaptığı gibi
Oracıkta vadide serin bir pınara daldırırverdi."
(Shakespeare, 2008: 159).

TT2
"Yanında kızgın kama, Küpid uykuya daldı;
Diana'nın bir kızı fırsat buldu bir ara,
Sevda ateşi yakan kamayı ele aldı,
Daldırdı vadideki buz gibi bir pınara."

5 Translated into English by the author for this study.

(Shakespeare, 2009: 153).

TT3

“Aşk tanrısı uzandı meşalesinin yanına ve düştü uykuya;
Av tanrıçasının bir nedimesi fırsat gördü bunda,
Aşkı tutuşturan ateşini batırdı el çabukluğuyla
Etraflardaki soğuk sularla dolu bir havuza.”

(Shakespeare, 2013: 163).

TT4

“Eros bıraktı meşalesini, uykuya daldı.
Onu gören Diana'nın kızı kaçırmadı bu fırsatı,
Yakıp kavuran aşkın ateşini ondan çaldı,
Vadideki nehrin buz gibi sularına attı.”

(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“Kupid kızgın kılıcıyla uzanmış, uykuya dalarken,
Diana'nın kızı fırsattan istifade edip,
Çıra gibi yanan kılıcı hızla kaçırp,
Soğuk vadinin çeşmesine daldırırverdi.”

(Shakespeare, 2017: 159).

TT6

“Yanında kızgın kama, Küpid uykuya daldı;
Diana'nın bir kızı fırsat buldu bir ara,
sevda ateşi yakan kamayı ele aldı,
Daldırdı vadideki buz gibi bir pınara.”

(Shakespeare, 2018: 159).

In all target texts, even though the translations of certain signs might differ among translators, the first quatrains seem to fit perfectly to present the topic as is the case in most Shakespearean sonnets. Just like source text readers, target text readers of sonnet 153 might not feel any deviation from the mainstream thematic flow of the first quatrain. In all target texts, readers feel they will read about how a woman from Diana's cult grabbed the *love-kindling fire* from sleeping Cupid and filled the whole valley-fountain with the feeling of love.

Below is the second quatrain of the sonnet 153, which is expected to *'extend on the topic'*:

“Which borrowed from this holy fire of Love
A dateless lively heat, still to endure,
And grew a seething bath which men yet prove
Against strange maladies a sovereign cure.”

(Shakespeare, 2009: 153).

This quatrain extends upon how the cold waters of the valley fountain heated with the *love-kindling fire* of Cupid stated in the first quatrain. Moreover, this second quatrain also renders a curing quality to this heated valley fountain. Therefore, the second quatrain of sonnet 153 is also consistent with the general thematic flow of Shakespearean sonnets. Below are the Turkish translations of that second quatrain.

TT1

“Sevdamın kutsal ateşi sardı pınarı da bir anda;
O sonsuz, ölümsüz ateşin sıcaklığıyla
Şifalı suya dönüştüsuuyu, kanamaya başladı;
Eşi görölmedik dertlere eşsiz bir deva oldu.”
(Shakespeare, 2008: 159).

TT2

“Sarıldı aşkın kutsal alevleriyle pınar:
Sona ermeyecek bir ısı buldu o zaman,
Kaplıcaya dönüştü: cana can katan kaynar
Suyu, garip illetler için en güçlü derman.”
(Shakespeare, 2009: 153).

TT3

“Havuz da ödünç aldı aşkın bu kutsal ateşinden
Ölümsüz, canlı, daima sürececek bir ısı
Ve dönüştü sıcak bir kaplıcaya, ki bugün bile erkekler bulur
Garip hastalıklardan içinde saf ve güçlü bir huzur”
(Shakespeare, 2013: 163).

TT4

“Nehir ödünç aldığı kutsal sevda ateşiyle
Sonsuza dek sürececek sıcaklığa kavuştu,
Bir kaplıcaya dönüştü köpükleriyle,
En fena illetler nice şifayla buluştu.”
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“Ödünç aldığı kutsal aşkın ateşi sardı her yanı,
Sonsuz can veren bir ısıyla coştı sular,
Kaynayan bir kaplıcaya dönüştü soğuk pınar,
Suyu insanların garip dertlerine derman.”
(Shakespeare, 2017: 159).

TT6

“Sarıldı aşkın kutsal alevleriyle pınar:

Sona ermeyecek bir ısı buldu o zaman

Kaplıcaya dönüştü: cana can katan kaynar

Suyu, garip illetler için en güçlü derman.”

(Shakespeare, 2018: 159).

It is doubtless that different translators used different signs in Turkish in the target texts of second quatrain for the same sign in the source text. However, what's common among those different target texts is that they all dwell upon the qualities the cold waters of valley-fountain adopt following the introduction of Cupid's *love-kindling fire*. In all target texts, we learn that the water becomes warm enough to provide a cure for certain maladies. As suggested by Halman (1964: 11), the second quatrain of Shakespearean sonnets tend to *extend on the topic*, which turned out to be the case in the target texts as well as in the source text, as a result of which readers of both the source text and the translated texts analyzed in this study feel no deviation from mainstream flow of quatrains in Shakespeare's sonnets.

Below is the third quatrain of the sonnet 153, which is expected to *'push the topic to the climax'*:

“But at my mistress' eye love's brand new fired,

The boy for trial needs would touch my breast.

I, sick withal, the help of bath desired,

And thither hied, a sad distempered guest;”

(Shakespeare, 2009: 153).

As is clear from this third quatrain, the author falls sick, sick of love, from his “*mistress' eyes*” and tries to find the cure for this “sickness” in the valley-fountain. The curing quality ascribed to the warm waters of once-cold valley-fountain stated in the second quatrain could prove its strength in this quatrain if it can cure the author's “sickness”. The readers of this third quatrain in the source text cannot find the answer to this search for remedy. Therefore, this quatrain makes the reader curious about the answer and comes to an end without any hint of that answer, enabling the quatrain to bring a climax to the topic. No reader of this quatrain in the source text would doubt the origin of sonnet 153 since the flow of this quatrain is also consistent with the general quatrain flow of Shakespearean sonnets. Turkish translations of this quatrain are as follows:

TT1

“Ama sevdiğimin gözlerinde tutuşturdu damgasını çocuk yeniden,

Ve bağrıma değdiriverdi gücünü denemek için.

O anda hasta düşüp şifalıpınara koştum ben de,

Sağlığıma kavuşur derdimden kurtulurum sandım.”

(Shakespeare, 2008: 159).

TT2

“Sevgilimin gözünden ateş alıp tekrardan

Kıyasıya dağladı aşk tanrısı bağrımı;

Hummaya tutuldum da şifa umdum pınardan:

Boşuna. Geçirmedi pınar hastalığımı.”

(Shakespeare, 2009: 153).

TT3

“Lakin aşk yepyeni bir alev yaktı gözdemin gözlerinde
Aşk tanrısı ısrar eder göğsüme dokunup o alevi denemeye;
Ben bu olanlardan hasta, didelim kaplıcadan şifa
Ve üzgün, huysuz bir misafir olarak koşturdum ona,”
(Shakespeare, 2013: 163).

TT4

“Yarimin bir bakışı yeniden yaktı aşk ateşini,
Gücünü sınamak için benim bağrımı dağladı,
Koştum nehre bulmak için derdimin çaresini,
Yanıp tutuşan zavallı gönlüm orada şifa aradı.”
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“Fakat aşkın kılıcı sevgilimin gözlerinden ateş alıp,
Göğsüme dokununca yakıcı elleri,
Şifa bulurum umuduyla koştum kaplıcaya,
Derdime derman bulur muyum diye”
(Shakespeare, 2017: 159).

TT6

“Sevgilimin gözünden ateş alıp tekrardan
Kıyasıya dağladı aşk tanrısı bağrımı;
Hummaya tutuldum da şifa umdum pınardan:
Boşuna. Geçirmedi pınar hastalığımı.”
(Shakespeare, 2018: 159).

In Turkish translations of the third quatrain of sonnet 153 above, TT3, TT4 and TT5 also take the topic to a climax for the reader arousing the curiosity over whether the author will be able to find the cure for his sickness of love from his “*mistress' eyes*”. As in the source text, the reader cannot find answer to this question and feels the climax in the sonnet, thereby feeling no deviation from the common quatrain flow of Shakespeare's sonnets. However, the sign ‘*kurtulurum sandım*’ (*I thought I'd overcome/rid*) in TT1 implies that the author couldn't find a cure to his sickness in the valley-fountain, and this sign already solves the question for target text readers, bringing the climax to an end in the third quatrain as opposed to the case with source text readers. On the other hand, in TT2 and TT6, the the last line of the quatrain “*Boşuna. Geçirmedi pınar hastalığımı*” (*Found no cure*) goes further than a simple hint which was the case in TT1, and explicitly states that the author couldn't find any cure for his sickness in this valley-fountain, which brings the climax to an end for the readers of those two target texts. Therefore, the

readers of TT1, TT2 and TT6 would feel a deviation from the common quatrain flow of Shakespearean sonnets in this third quatrain, raising doubts as to the origin of this sonnet while this is not the case with the source text.

Below is the couplet expected to '*summarize the whole sonnet*':

"But found no cure: the bath for my help lies
Where Cupid got new fire-my mistress' eyes."
(Shakespeare, 2009: 153).

While Halman (1964: 11) stated that the couplet in Shakespeare's sonnets '*summarizes the whole sonnet*', the couplet of the sonnet 153 brings the climax in the third quatrain to an end rather than summarizing the whole sonnet. While the readers of the source text might not have felt anything contrary to the general flow of Shakespearean sonnets in the quatrains, this smooth flow is disrupted in the couplet, potentially raising doubts about the origin of this sonnet. Turkish translations of this couplet are as follows:

TT1
"Boşa koşmuşum ne care: beni iyileştirecek tek pınar
Kupid'in ateşini tazelediği yer, sevdiğimin gözleriymiş!"
(Shakespeare, 2008: 159).

TT2
"Aşk tanrısının taze ateş aldığı yeri
Canıma şifa bildim: sevgilimin gözleri."
(Shakespeare, 2009: 153).

TT3
"Lakin bulamadım care, tek bir şifa var benim derdime
Aşk tanrısının yeni yaktığı ateş; o da gözdemin gözlerinde."
(Shakespeare, 2013: 163).

TT4
"Ama bulamadı, çünkü bu derdin tek dermanı var;
O da Eros'un ateşini aldığı yerde, yarın gözlerinde yatar."
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5
"Çare bulamadım hastalığıma, yardımına koşsun dediğim pınar,
Kupid nerede yeni bir ateş yaksa sevgilimin gözleriymiş o."
(Shakespeare, 2017: 159).

TT6

“Aşk tanrısının taze ateş aldığı yeri
Canıma şifa bildim: sevgilimin gözleri.”
(Shakespeare, 2018: 159).

As is the case in the source text, TT3, TT4 and TT5 bring the climax to the end in the couplet. On the other hand, TT1, TT2 and TT6 continue to explicitly state the solution to climax which already started in the third quatrain in this latter group. Therefore, the readers of those target texts, just like those of the source text, could easily realize how this couplet deviates from the general couplet flow of Shakespeare's sonnets.

3. Sonnet 154

Sonnet 154 is similar to sonnet 153 in many aspects of structure and theme. As in sonnet 153, the little love God, addressed as Cupid as a mythological reference in sonnet 153, falls asleep. Then, the fairest maiden of the nymphs that vowed for chastity all their lives, addressed as a maid of Dian's in sonnet 153, grabs the love-inspiring fire of the little love God, and the whole body of water nearby is fraught with fire for love all at once, turning that body of water into a cure for men. However, when the author comes to that body of water to seek remedy for his love of mistress, he finds that this body of water cannot heal his sufferings from love. As can be seen in this summary of sonnet 154, it is thematically close to sonnet 153, and maybe even identical, excluding the fact that the direct mythological references in sonnet 153 are provided with elaboration and explication of those references in sonnet 154. While the whole sonnet could be interpreted as the search for the love of Dark Lady as in the previous sonnets from 127 onwards, there are no direct references to the Dark Lady as opposed to the previous sonnets with direct references to the Dark Lady, which was already the case in sonnet 153.

3.1. Structural analysis of sonnet 154 and its translations

The general rhyme tendency in Shakespearean sonnets can also be found in this sonnet. The rhyme schema of the source text is as follows:

“..... asleep	a
..... brand,	b
..... keep	a
..... hand	b
..... fire	c
..... warmed	d
..... desire	c
..... disarmed.	d
..... well by,	e
..... perpetual,	f
..... remedy	e
..... thrall,	f
..... prove;	g
..... love.”	g

(Shakespeare, 2009: 154)

As can be seen in the rhyme schema of sonnet 154 above, this sonnet is consistent with the general rhyme schema of previous Shakespearean sonnets- that is, *abab cdcd efef gg*. This rhyme structure might not raise doubts concerning the origin of sonnet 154 for source text reader. When it comes to Turkish translations of that sonnet, TT2 and TT4 have the same rhyme structure as the source text. On the other hand, the rhyme schema of TT1 is *abcd ebfe ghij ik*; the rhyme schema of TT3 is *aaba cbbb adab ed*; the rhyme schema of TT5 is *abcb debf bghd ig*; and finally the rhyme schema of TT6 is *abcb defe ghgh ii*, none of which could be considered consistent with the general rhyme structure of Shakespearean sonnets. However, it is important to note that TT1, TT3 and TT5 do not observe the general sonnet rhyme structure of Shakespeare in almost any of the translated sonnets even by pure chance, which might not lead to any doubt about the origin of that sonnet in the readers of those translated texts as those readers might conclude that the translators did not follow the rhyme structure in translations, but rather focused on content of the sonnets. On the other hand, a close examination of other translated sonnets in TT6 yields striking results since the translator observed the rhyme structure of Shakespearean sonnets through the text, but this does not hold true for sonnet 154. Therefore, only the readers of TT6 might feel doubtful about the origin of sonnet 154 with respect to its structure.

Regarding the 14-line structure of Shakespearean sonnets, the source text is consistent with this general tendency with its 14-line structure. An examination of Turkish translations of sonnet 154 also demonstrated that this sonnet was translated as a 14-line sonnet in all target texts.

3.2. Analysis of sonnet 154 and its translations theme-wise

As in sonnet 153, this sonnet is also addressed to a 'mistress' the love of whom leads the author to suffer great agonies that cannot be cured with the mercy of body of water into which the most beautiful nymph instilled remedy for love with the fire she grabbed from the sleeping little love God. Bearing the categorization of Shakespeare's sonnets into two in mind, one from 1 to 126, the other one from 127 onwards, sonnet 154 is expected to deal with the Dark Lady as in the sonnets as of 127. However, even if there is a reference to a 'mistress' in this sonnet, no quality of dark skin is ascribed nor implied for that 'mistress'. Therefore, the source text reader might be compelled to check the origin of that sonnet with respect to its theme, or the readers could come up with a third category involving sonnets 153 and 154 apart from the first and second categories for the 152 sonnets. However, another pitfall might emerge here in putting sonnets 153 and 154 into a distinctly different category from the rest 152 sonnets. This problem has to do with the repetition of the same mythological references and the same plot with the same storyline and the same ending. It sounds weird that Shakespeare could have written two almost identical sonnets one after another. Even if he had done so, then it might also be thought that one of them could be regarded as the primitive (primitive in the sense that it is written to be developed and made more sophisticated in the course of time) form of the other, and the other one as a purification or improvement on the former sonnet.

For the thematic examination of this sonnet and its Turkish translations, the proposition of Halman (1964) is also worth considering here. According to this proposition, the first quatrain is supposed to present the topic; the second quatrain is supposed to elaborate on this topic; the third quatrain is supposed to bring the topic to a climax; and the couplet is expected to summarize the topic from the first line to the twelfth line. The first quatrain of this sonnet is as follows:

“The little Love-god lying once asleep
Laid by his side his heart-inflaming brand,
Whilst many nymphs that vowed chaste life to keep
Came tripping by; but in her maiden hand”
(Shakespeare, 2009: 154).

As expected, the first quatrain of sonnet 154 presents the topic to the reader stating that while the little Love-god was sleeping, his brand was near him, and one of the nymphs who had vowed life-long chastity came nearby. However, the first quatrain is cut here and the readers of the source text do not gather any idea of what that nymph is going to do near the sleeping Love-god. Despite this, the reader has the expectation from the first quatrain that this sonnet will be mostly about the brand of the sleeping Love-god and the nymph that approaches. This presentation of the theme in the first quatrain is in line with the general tendency of Shakespearean sonnets. Turkish translations of this first quatrain are as follows:

TT1

“Küçük Aşk Tanrısı yattığı yerde uyuyakalmış,
Yanıbaşına koymuştu yürekler tutuşturan damgasını;
Sevmemeye yeminli peri kızları çevresinde.
Ama bu yeminlilerin en güzeli,”
(Shakespeare, 2008: 160).

TT2

“Ufacık aşk tanrısı, yanında yürekleri
Dağlayan kızgın kama, bir gün yatmış uyurken,
Kızoğlankız kalmaya ant içmiş bir çok peri
Üşüştü. El değmemiş eliyle kaptı birden”
(Shakespeare, 2009: 154).

TT3

“Küçük aşk tanrısı uzanıp bir keresinde, uyuyunca
Bıraktı kalpleri yakan meşalesini yanı başında,
Bu sırada erdemli hayat sürmeye yeminli bir çok peri
Ayakucunda yürüyüp geldi; lakin el değmemiş kollarına”
(Shakespeare, 2013: 164).

TT4

“Bir gün küçük aşk tanrısı yürekler yakan
Meşalesini yanına bırakmış uyuyokeni
İffetli bir ömür geçirmeye yemin etmiş olan
Periler çıkıp geldi; en güzeli içlerinden”
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“Küçük aşk tanrısı uyuyakalmış bir kez,
Kalpleri tutuşturan kılıcı da yanında,
İffetli kalmaya yemin etmiş bazı periler,
Dans ederek dolaşırken etrafta,”
(Shakespeare, 2017: 160).

TT6

“Ufacık aşk tanrısı, yanında yürekleri
Dağlayan kızgın kama, bir gün yatmış uyurken,
Kızığankız kalmaya ant içmiş bir çok peri üşüştü.
El değmemiş eliyle kaptı birden”
(Shakespeare, 2018: 160).

In all target texts above, the sign '*little Love-god*' is well preserved with TT1 presenting that sign as '*Küçücük Aşk Tanrısı*', TT2 and TT6 presenting it as '*ufacık aşk tanrısı*', TT3, TT4 and TT5 presenting it as '*küçük aşk tanrısı*'. Even though different signs are used in Turkish for the adjective '*little*', all target texts still present one of the important figures of the sonnet. Another important sign is '*brand*' in the source text because it presents the power and ability of the '*little Love-god*'. It was translated into Turkish as '*damga*' in TT1; '*kama*' in TT2 and TT6; '*meşale*' in TT3 and TT4; and finally '*kılıç*' in TT5. No matter how diverse Turkish signs might have been used in target texts, they still do not fail to present an important tool of the '*little Love-god*'. Finally, the sign '*nymphs*' was translated as '*peri*' in all target texts, preparing the reader to supernatural events in the rest of the sonnet as is the case with the source text. Just like the issue in the source text, target texts also present the topic in the first quatrain, without any interference from the second quatrain. Therefore, source text readers and target text readers might feel relatively safe concerning the origin of this poem as it is directly comparable to that of other Shakespearean sonnets thematically.

The second quatrain of the sonnet is expected to elaborate on the theme and make some hidden points in the first quatrain more obvious and exciting to the reader. Below is the second quatrain of sonnet 154:

“The fairest votary took up that fire
Which many legions of true hearths had warmed,
And so the general of hot desire
Was sleeping by a virgin hand disarmed.”
(Shakespeare, 2009: 154).

In the second quatrain above, we learn that the most beautiful of the nymphs took the '*brand*' of '*little Love-god*', which means that the Love-god was left without his conventional tool while sleeping. Therefore, the second quatrain meets the expectation to extend on the topic. Below are Turkish translations of the second quatrain to analyze whether the target text readers would also feel perfectly comfortable with that quatrain.

TT1

“El değmemiş eliyle avuçlayıverdi birden

Tabur tabur yürek yakmış bu kızgın damgayı.
Ve ateşli istekler komutanı kaptırdı silahını uykuda.
Peri kızı damgayı serin bir pınarda söndüreyim derken,”
(Shakespeare, 2008: 160).

TT2

“Bu adaklı kızların en güzeli, bir ordu
Kadar çok yürek yakmış olan kızgın kamayı:
İşte bir bakirenin eli, silahsız kodu
Uykuda, isteklerle yanıp duran paşayı”
(Shakespeare, 2009: 154).

TT3

“Yanan ateşi aldı aralarında en güzel, en adanmış olanı
O ateş ki binlerce hakikatli kalbi ısıttı;
Böylece ateşli arzusunun mağrur generali
Uyurken, bakir bir el tarafından silahından edildi”
(Shakespeare, 2013: 164).

TT4

“El değmemiş eliyle aldı sadık kalpleri
Yakıp kavurmuş olan ateşi ve böylece
Uykusunda silahsız bırakıldı arzusunun askeri
Hem de bir bakire tarafından, sessizce.”
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“Bakire ellerinden biri tutu o kızgın kılıcı ateşli bir taraftar gibi,
Ordular dolusu kalpleri yakmış olan,
Sıcak orduların generali hala,
Uyuyordu bir bakirenin silahsız bırakmış elleriyle.”
(Shakespeare, 2017: 160).

TT6

“Bu adaklı kızların en güzeli, bir ordu kadar
çok yürek yakmış olan kızgın kamayı:
İşte bir bakirenin eli, silahsız kodu
uykuda, isteklerle yanıp duran paşayı.”
(Shakespeare, 2018: 160).

In TT2, TT3, TT4, TT5, and TT6, the phrases 'silahsız kodu ... paşayı', 'mağrur generali ... silahından edildi', 'silahsız bırakıldı arzusunun askeri', 'orduların generali ... silahsız bırakılmış', and 'silahsız kodu ... paşayı' respectively refer to the tool taken by the nymph while the Love-god is sleeping. This tool is grabbed by one of the nymphs, and this fact is extended in this quatrain. Therefore, the Love-god was disarmed by a nymph who vowed to life-long chastity, that is, 'by a virgin hand' in the second quatrain of the source text. This sign was translated as 'bir bakirenin eli', 'bakir bir el tarafından', 'bir bakire tarafından', 'bir bakirenin ...elleriyle' and 'bir bakirenin eli' in TT2, TT3, TT4, TT5, and TT6, respectively. These five target texts do not surprise the reader because they extend upon the topic as in the source text, without going into the climax or presenting new thematic units. The second quatrain in target texts from 2 to 6 only elaborate on the figures and signs presented in the first quatrain. On the other hand, while TT1 also preserves the signs discussed so far with 'komutan kaptırdı silahını' and 'el değmemiş eliyle' it goes further than that given in the second quatrain of the source text. With the line 'Peri kızı damgayı serin bir pınarda söndüreyim derken', TT1 also brings the sonnet to a climax. However, as stated by Halman (1964: 11), reaching the climax comes out in the third quatrain. It is only the readers of TT1 who might feel something weird in this sonnet compared to the thematic flow of other Shakespearean sonnets while the readers of the source text wouldn't feel so.

Going on with the third quatrain, it is expected to bring the sonnet to a climax. Below is the third quatrain:

This brand she quenched in a cool well by,
Which from love's fire took heat perpetual,
Growing a bath and healthful remedy
For men diseased. But I, my mistress' thrall,"
(Shakespeare, 2009: 154).

This third quatrain states that the nymph that approaches the Love-god and takes his tool in the second quatrain fills the whole body of water with heat and turns it into a bath with remedy potential for men with problems, the author is still a slave of his mistress though. With these lines, the author brings the theme to a climax, with the readers wondering how the author might be able to recover from the suffering of love he feels for his mistress. To make the climax even more exciting, the author brings up the curing potential of the body of water. Therefore, the third quatrain of the source text does not fail to comply with the thematic flow of Shakespearean sonnets. To see whether this compliance is preserved in Turkish translations, below are the target texts:

TT1
"O anda pınarı aşkın sonsuz ateşi sardı;
Anında şifalı kaplıcaya dönüştürdü onu
Tüm erkeklere deva. Ama ben, sevgilimin kölesi.
Bu pınara koştum da şifa bulurum diye,"
(Shakespeare, 2008: 160).

TT2
"Kız, kamayı ordaki bir kuyuda söndürdü;
Sonsuz ateşe verip aşk kendi aleviyle

Pınarı şifalı bir kaplıcaya döndürdü,
Hastalara birebir. Ben, sevgilime köle,”
(Shakespeare, 2009: 154).

TT3

“Bu meşaleyi o peri batırdı yanındaki serin bir havuza,
Havuz aşkın ateşinden ebedi bir sıcaklık aldı
Bir kaplıcaya dönüştü, sağlık veren bir dermana
Hastalanan adamlara; lakin ben, gözdemin kölesi”
(Shakespeare, 2013: 164).

TT4

“Meşalede yanan ebedi aşk ateşini
Yakındaki soğuk pınarda söndürdü,
Şifalı sular doldurdu pınarın her yerini,
Hasta düşmüşlerin yüzünü güldürdü.”
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“Peri bırakıverirken kılıcı soğuk mu soğuk bir suya,
Aşkın kavuran ateşi sardı her yanı,
Şifalı bir kaplıcaya dönüşüverdi su,
Hastalara deva, ben ise sadece sevdiğimin kölesi.”
(Shakespeare, 2017: 160).

TT6

“Kız kamayı ordaki bir kuyuda söndürdü;
Sonsuz ateşe verip aşk kendi aleviyle
Pınarı şifalı bir kaplıcaya döndürdü.
Hastalara birebir. Ben, sevgilime köle.”
(Shakespeare, 2018: 160).

While all target texts preserve the sign ‘a bath and healthful remedy’ in the source text with the signs ‘şifalı kaplıca’ in TT1, TT2, TT5 and TT6, ‘kaplıca ... sağlık veren’ in TT3, and ‘şifalı sular’ in TT4, the signs ‘I, my mistress’ thrall’ are not preserved in TT4 while they are preserved with the signs ‘ben, sevgilimin kölesi’ in TT1, ‘ben, sevgilime köle’ in TT2 and TT6, ‘ben, gözdemin kölesi’ in TT3, and ‘ben...sevdiğimin kölesi’ in TT5. The signs ‘I, my mistress’ thrall’ add significantly to the climax of the sonnet, making the reader curious about whether the author will also be able to benefit from this ‘bath with healthful remedy’ because it is good ‘for men diseased’. With this sign wiped out in TT4, the readers of this target text might not feel the climax in the third quatrain of the sonnet, and so might feel something extraordinary about this sonnet, likely to raise doubts about its origin.

Following the last quatrain, the couplet is expected to sum up the whole sonnet in line with what Halman (1964) proposed for general thematic flow of Shakespearean sonnets. Below is the couplet from the source text:

“Came there for cure; and this by that I prove;
Love's fire heats water, water cools not love.”
(Shakespeare, 2009: 154).

The couplet sets out to bring the climax to an end explaining that the author also seeks remedy in this body of water in vain. What Halman (1964) proposed for the couplet of Shakespeare's sonnets is realized here. The couplet sums up the sonnet stating that ‘*Love's fire heats water*’ implied by the tool of Love-god put into the body of water filling it with the feeling of love and remedy for men. Moreover, the phrase ‘*water cools not love*’ also refers to the author's being stuck in love with his mistress. Therefore, the thematic flow of the sonnet perfectly fits with mainstream Shakespearean sonnet flow of theme. Turkish translations of the couplet are given below:

TT1

“Gördüm ki, suyu ısıtırmış sevda ateşi,
Ama yetmezmiş pınar suları, sevdayı soğutmaya.”
(Shakespeare, 2008: 160).

TT2

“Şifa bulmaya geldim ve gördüm ki gerçek şu:
Sevgi suyu kaynatır; sevgiyi söndürmez su.”
(Shakespeare, 2009: 154).

TT3

“O kaplıcaya geldim çare bulmaya ve kanıtlarım böylece
Aşkın ateşi ısıtır suları, sular soğutamaz aşkı.”
(Shakespeare, 2013: 164).

TT4

“Ama ben, aşkın kölesi, orada dermanımı bulamadım;
Aşk ateşi suyu yaksa da su aşkı söndürmezmiş, anladım.”
(Shakespeare, 2014: 87).

TT5

“İyileşmek için geldim ve şunu gördüm,
Aşğın ateşi suyu ısıtır, ama su soğutmaz aşkı.”
(Shakespeare, 2017: 160).

TT6

“Şifa bulmağa geldim ve gördüm ki gerçek şu:
Sevgi suyu kaynatır; sevgiyi söndürmez su.”

(Shakespeare, 2018: 160).

In all target texts above, the sonnet is summarized in the couplet with the signs in phrases '*suyu ısıtırmış sevda ateşi ... yetmezmiş ... sevdayı soğutmaya*' in TT1; '*sevgi suyu kaynatır; sevgiyi söndürmez su*' in TT2 and TT6; '*Aşkın ateşi ısıtır suları, sular soğutamaz aşkı*' in TT3; '*Aşk ateşi suyu yaksa da su aşkı söndürmezmiş*' in TT4; and finally '*Aşğın ateşi suyu ısıtır, ama su soğutmaz aşkı*' in TT5. Target text readers, besides source text readers, might not feel any doubts concerning the origin of sonnet 154 seeing the summary of the sonnet in the couplet as in other Shakespearean sonnets.

4. Conclusion and discussion

This study was conducted in order to analyze how sonnets 153 and 154, two most controversial sonnets ascribed to Shakespeare, relate to and differ from other sonnets by Shakespeare. Besides the source text, six Turkish translations of these two sonnets were also analyzed to see whether the translated texts relate to or differ from other Shakespearean sonnets the way the source text does. To this end, both sonnets were analyzed structurally - that is, their rhyme schema and their lining system - and thematically - that is, whether they can be incorporated into two general categories of Shakespearean sonnets, one addressed to the fair-skinned man and the other one to dark lady; and how their thematic flow among the quatrains and couplet fit in with other Shakespearean sonnets. These analyses were conducted both on the source text and on six Turkish target texts.

The analysis of the source text of sonnet 153 in terms of rhyme schema yielded a compatible rhyming system with other sonnets by Shakespeare - that's *abab cdcd efef gg*. Therefore, the rhyme schema of sonnet 153 cannot discard the chance that it might have really been written by Shakespeare. Considering Turkish translations, TT2, TT4 and TT6 were also of *abab cdcd efef gg* rhyme schema, however TT1, TT3 and TT5 did not comply with the general rhyme schema of Shakespeare's sonnets. Yet, this alone does not suffice for target text readers to doubt the origin of sonnet 153 since the translations of other sonnets in this latter group of target texts do not comply with the general rhyme schema of Shakespearean sonnets, either. Öztürk Kasar and Tuna (2018: 519) state that while certain target texts of Shakespeare's sonnet 130 in French and Turkish complied with the rhyme schema of the source text, some others did not, which means that translators might translate Shakespeare's sonnets only in terms of content. Therefore, the readers of TT1, TT3 and TT5 might feel that the translators of those texts translated the content rather than the structure while the readers of TT2, TT4 and TT6 might feel the translators rendered the sonnet in both aspects, namely content and structure. Furthermore, another structural analysis concerned the 14-line system of Shakespeare's sonnets. Not only the source text but also the target texts showed a 14-line tendency in sonnet 153. Therefore, the readers of the target texts besides those of the source text might not feel any structural deviation from mainstream Shakespearean sonnets in sonnet 153.

The thematic analysis of the source text of sonnet 153 showed that while Shakespeare's sonnets generally deal with a fair-skinned man until the sonnet 126 and a dark lady from 127 to 152, this sonnet cannot be categorized under either group of sonnets. Even though there is a reference to a mistress, there is no hint or any clear sign of the dark lady. Therefore, the readers of the source text besides the readers of the target texts might end up feeling that the general theme of sonnet 153 does not fit into any category of Shakespeare's sonnets thematically since the translations never even allude to a dark lady, but only to a mistress. Moreover, sonnet 153 makes references to Roman mythological figures like Cupid and Dian, which are not ever addressed in any other sonnet of Shakespeare's 152 sonnets. This fact might

also raise doubts in source text readers about the origin of this sonnet. All target texts but TT3 preserve those intertextual signs, warning the reader of the origin of the sonnet 153, with only TT3 eliminating the 'alienation' of sonnet 153 from other sonnets thematically.

The thematic flow of the sonnet among the quatrains was also analyzed and it was found that the first quatrain of the source text literally 'presented the topic' to the readers while the second quatrain 'extended on the topic'. This is what's generally expected of Shakespeare's sonnets (Halman, 1964: 11). In all target texts, just like in the source text, the first two quatrains seem to have satisfied their service, raising no doubts about the origin of sonnet 153. In the third quatrain, the source text creates a climax just as TT3, TT4 and TT5 do. However, TT1, TT2 and TT6 fail to maintain this climax by stating the solution of the climax and bringing it to an end. Therefore, the source text and the former group target texts do not give any hint of weirdness in the thematic flow of sonnet 153 in the third quatrain while the latter group of target texts goes beyond the source text to warn the readers of an extraordinary condition in the sonnet. In the couplet, the source text does not fit in with the general expectation of Shakespeare's couplets – that is, to summarize the whole sonnet according to Halman (1964: 11), but rather serves to solve out the climax raised in the third quatrain. This is also reflected on all target texts studied in this paper.

With respect to the sonnet 154, the rhyming structure of this sonnet also complied with other sonnets by Shakespeare. TT2 and TT4 also showed the same tendency, thereby providing a smooth reading of the sonnet without raising any doubts about its origin. However, TT1, TT3, TT5 and TT6 were not in line with the general rhyme schema of sonnet by Shakespeare. TT1, TT3 and TT5 were already produced with a focus on content rather than form and structure, therefore the readers of the first five target texts besides those of the source text wouldn't feel anything strange about this sonnet structurally, backed by its 14-line system. On the other hand, the readers of TT6 would feel the weirdness because all sonnet translations comply with the general Shakespearean rhyme schema while this last sonnet does not, which might raise doubts in TT6 readers concerning the origin of the sonnet.

Thematically, sonnet 154 is really close to sonnet 153 as both address the Love-god (Cupid) and the nymphs that run after chastity (Dian's girls), with the former one falling asleep and one of the girls of Dian's filling the body of water nearby with sentiments of love with Cupid's tool that she grabs, and the author trying to find a remedy in this body of water yet not finding any. Therefore, these two sonnets are thematically identical, except for the exact signs used to refer to mythological figures. Therefore, sonnet 154 cannot be taken under any category of Shakespeare's sonnets, but the two together might make up a group. This deviation from the norm is also reflected in six target texts used in this study.

The thematic flow of sonnet 154 in source text and Turkish translations is also mixed as in 153. The first quatrain in both the source text and the six target texts presented the topic clearly. In the second quatrain, the source text 'extended on the topic', with new details on the topic like in TT2, TT3, TT4, TT5 and TT6. However, TT1 goes further than this by also creating a climax in the last line of second quatrain, which is contrary to Shakespearean thematic flow. The climax is supposed to begin in the third quatrain, which is achieved in the source text besides TT1, TT2, TT3, TT5 and TT6. However, the sign '*I, my mistress' thrall*' is lost in TT4 and thereby the climax is eliminated. It is only the TT4 that raises worries about the origin of sonnet 154 looking at the third quatrain. When it comes to the flow of couplet in sonnet 154, contrary to the sonnet 153, this couplet seems to summarize the whole sonnet, as put forward by Halman (1964), and it really does. This holds true both for the source text and the target texts. As the

author solves out the complexity with references to important points in sonnet 154, target texts also obeyed that and summarized the whole topic in the couplet.

Therefore, the readers of source text of sonnet 153 and sonnet 154 might feel no deviation from the standard as a result of the analysis of structure. However, the translation of sonnets 153 and 154 could focus both on content and on structure. While the target text readers are expected to experience identical experiences to those of source text readers, this is broken in thematic analysis though well-preserved in structural analysis. This might bring about important consequences such as a comfortable group of literary readers (whether in source text or target text) on the one side, and doubtful and nervous readers trying to find the origin of the sonnet rather than getting engrossed in its artistic value on the other side. Even if the source text and target texts might differ in structural or thematic analysis results, this does not underestimate the value of effort put into translating Shakespearean sonnets. Trying to translate Shakespearean sonnets could already be regarded as an extensive endeavour in itself.

References

- Aroui, J.L. (2009). Metrical Structure of the European Sonnet. Jean-Louis Aouri and Andy Arleo (Ed.), in *Towards a Typology of Poetic Forms* (pp. 385-428). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Bell, I. (2010). Rethinking Shakespeare's Dark Lady. Michael Schonfeldt (Ed.), in *A Companion to Shakespeare's Sonnets* (pp. 293-313). Oxford: Blackwell Publishing.
- Burnham, M. (1990). Dark Lady and Fair Man: The Love Triangle in Shakespeare's Sonnets and Ulysses. *Studies in The Novel*, 22, 43-56.
- Fuller, J. (2018). *The Sonnet*. London and New York: Taylor & Francis.
- Grazia, M. (2000). The Scandal of Shakespeare's Sonnets. James Schiffer (Ed.), in *Shakespeare's Sonnets: Critical Essays* (pp. 89-112). New York: Garland Publishing.
- Halman, T. S. (1964). Önsöz. In William Shakespeare *Soneler*. (pp.7-20.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Hutton, J. (1941). Analogues of Shakespeare's Sonnets 153-54: Contributions to the History of a Theme. *Modern Philology*, 38(4), 385-403.
- McGuire, P. C. (1987). Shakespeare's Non-Shakespearean Sonnets. *Shakespeare Quarterly*, 38(3), 304-319.
- Öztürk Kasar, S. and Tuna, D. (2018). Üç Dilde Shakespeare: Göstergibilimin Işığında 130. Sone ile Çevirilerini Okumak ve Çözümlemek. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 6(1), 514-539. Doi: 10.18298/ijlet.2708.
- Schoenfeldt, M. C., and Schoenfeldt, M. (Ed) (2010). *A Companion to Shakespeare's Sonnets*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Stirling, B. (1968). *The Shakespeare Sonnet Order: Poems and Groups*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Shakespeare, W. (1964). *Soneler*. Talat Sait Halman (Trans.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Shakespeare, W. (2008). *Soneler*. Hasan İlhan (Trans.). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Shakespeare, W. (2009). *Soneler*. Talat Sait Halman (Trans.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Shakespeare, W. (2013). *Soneler*. Sezen Özgür Güngör (Trans.). İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Shakespeare, W. (2014). *Soneler & Şiirler*. Ezgi Ovat (Trans.). Ankara: İtalik Kitaplar.
- Shakespeare, W. (2017). *Soneler*. Saniye Kısakürek (Trans.). İstanbul: Oda Yayınları.
- Shakespeare, W. (2018). *Soneler*. Metin Genç (Trans.). Ankara: Altınpost Yayınları.

Tomlinson, C. (1874). *The Sonnet: Its Origin, Structure, and Place in Poetry*. London: Murray.

Werth, A. (2002). Shakespeare's 'Lesse Greek.' *The Oxfordian*, 5, 11-29.

Türkiye’de çevirinin toplumsal görünürlüğü ve gelişiminde çeviri derneklerinin rolü

Güldane Duygu SEYMEN¹

Aslı SELCEN ASLAN²

APA: Seymen, G. D.; Selcen Aslan, A. (2019). Türkiye’de çevirinin toplumsal görünürlüğü ve gelişiminde çeviri derneklerinin rolü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 377-390. DOI: 10.29000/rumelide.580650

Öz

Son dönemlerde çeviri, toplumsal değişimlerin de etkisiyle dilsel ve metinsel düzlemin ötesinde kültürel boyutuyla tartışılır hale gelmiştir. Çokkatmanlı olan kültür kavramının incelenmesi sosyolojik bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu noktada, toplumsal ihtiyaçtan doğan çeviri eylemini, sosyolojik bağlamda ele alarak çeviriyi kuşatan etkenlerin toplumsal ağı birer parçası olduğunu vurgulayan çalışmalar yoğunlaşmıştır. Söz konusu etkenler arasında yer alan amaç, işlev ve çeviri süreci aktörleri, devingen bir toplumsal sistem içinde yer alır. Bu sistemde, çeviri edimi ve çeviri mesleğine ilişkin algı ve beklentilerin belirlenmesi ve şekillenmesinde mesleki örgütlenmenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Öte yandan, örgütlenme mesleki açıdan kalite ve standartların oluşturulmasında ve yaygınlaştırılmasında gereklilikler arasındadır. Dernekler, bu işleyiş içinde mesleği ve alan aktörlerini temsil eden önemli kuruluşlardır. Türkiye bağlamında çeviri dernekleri, çeviri alanıyla ilgili farkındalık yaratılması, henüz meslek statüsü kazanmamış olan çevirmenliğin meslekleşme sürecinin yönlendirilmesi ve akademik çeviri eğitiminin değişen toplumsal koşullara koşut güncellenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada, çeviri eylemi sosyolojik bağlamda ele alınmış ve bu bağlam içinde dernekleşmenin çeviri açısından önemi ve rolü Türkiye özelinde tartışılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan dernekler olan Çeviri Derneği, Çeviri İşletmeleri Derneği, Çevirmenler Meslek Birliği ve Türkiye Konferans Tercümanları Derneği vizyon ve misyonları açısından değerlendirmiş ve alanın toplumsal görünürlüğü ve gelişmesi için yürüttükleri çalışmalar farkındalık yaratma, meslekleşme ve eğitim bağlamında irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çeviri dernekleri, çeviri sosyolojisi, kurumsallaşma, meslekleşme, çeviri eğitimi.

The role of translation associations in turkey on the social visibility and development of translation field

Abstract

Recently, translation has been discussed with the cultural dimension beyond the linguistic and textual plane with the effect of social changes. The study of the multilayered culture requires a sociological perspective as well. At this point, studies focusing on the sociological context in the field of translation studies have multiplied. Approaches that address translation in a sociological context emphasize that all elements surrounding the translation are parts of a social network. The purpose,

1 Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü (Manisa, Türkiye), duygu.seymen@cbu.edu.tr, ORCID ID: 0000 0001 7865 2349 [Makale kayıt tarihi: 21.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580650]

2 Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü (Manisa, Türkiye), asli.aslan@cbu.edu.tr, ORCID ID: 0000 0001 6065 4960

function and translation process actors take place in a dynamic social system. The professional organization plays a vital role in determining and shaping perceptions and expectations of translation and translation as a profession. On the other hand, the organization is one of the requirements in establishing and disseminating quality and standards from a professional perspective. Associations are essential organizations that represent professionals and field actors in this network. Translation associations in Turkey, raise awareness about the translation field which has not obtained the legal professional status yet, contribute to the professionalization process, contribute to translation education to update itself with changing social conditions. In this study, translation will be discussed within a sociological framework, and the importance of translation associations and their role in Turkey will be discussed in detail. Translation and Interpreting Association Turkey, Turkish Association of Translation Companies, Translators Occupation Union and The Conference Interpreters Association of Turkey will be addressed from the perspective of their vision and missions. The work they carry out for the development and social visibility of the field will be examined in the context of awareness raising, professionalization and education.

Keywords: Translation associations, translation sociology, institutionalization, professionalization, translation education.

1. Çeviri ve sosyoloji ilişkisi

Çokkültürlülük ve çokdisiplinlilik kavramlarıyla tanımlanan çeviri olgusu yaşamın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bir mahkeme salonu, bir hastane odası, bir şirket toplantısı ya da bir afet bölgesi farklı kültür ve diller arası iletişim ihtiyacının bulunduğu ortamlar olabilir. Çeviri söz konusu ortamlardaki iletişim ihtiyacını karşılayan eylemdir. Dolayısıyla, çevirinin toplumla olan içiçeliği, bu alanın dilsel ve metinsel düzlemin ötesinde değerlendirilme gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çeviriyi ve çevirmenin sosyal ortamını kuşatan etmenler irdelenmelidir. Editör, müşteri, işveren, kurum, çeviri araçları gibi unsurlar söz konusu sosyal ortamın bileşenleri arasındadır. Sonuç olarak, çeviri ve sosyal ağ ilişkisi çeviribilimde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde, kuramsal bağlamda dil birimlerinden metne, metinden kültür katmanlarına ve dolayısıyla sosyolojiye geçiş gözlemlenebilir. Bir başka deyişle, kuramsal açıdan çeviri etkinliğinin işlevsel ve bütünsel değerlendirilmesinin de katkısıyla disiplinin sosyo-kültürel bir temele oturduğu görülmektedir. 1990'lardaki kültür odaklı çalışmaların (Bassnett and Lefevere 1990; Snell-Hornby 2006) çeviri sosyolojisi alanının temelini hazırladığı söylenebilir. Bu alanda öne çıkan çalışmalar (Wolf 2007, 2014; Chesterman 2006, 2007; Snell-Hornby 2006; Pym 2004; Even-Zohar 1990; Hermans 2007), günümüz bilgi toplumunun ihtiyaçları bağlamında çeviri eyleminin gerçekçi yaklaşımlarla irdelenmesine ve açıklanmasına olanak sağlamıştır ve disiplinin tüm bileşenleriyle bütünsel olarak görünür olmasına katkıda bulunmuştur.

Günümüz dünyasında, teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, bilgi üretimini ve yayılımını hızlandırmıştır. Toplumlar sürdürülebilir sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma için, uluslararası toplumun ürettiği bilgiye erişebilmeli ve bu bilgiyi kullanabilmelidir. Bu noktadan hareketle, bilgi aktarımının her an ve her ortamda yapılabilir hale gelmesi, bir anlamda zamansızlaşması ve mekansızlaşması, çeviri eylemini ulusal ve uluslararası boyutta bilgi toplumunun merkezine getirmiştir. Bu doğrultuda, çeviri hizmeti veren ve bünyesinde çeviri birimi bulduran kuruluşlar ve çeviri eğitimi veren kurumlar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu kurum ve kuruluşlar çevirinin toplumsal bağlamda görünür olmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, çevirmen de toplumda bir "aracı"

konumuna gelmiştir ve bu nedenle kaynak ve erek metinlerin sosyo-kültürel konumunun ötesinde artık çevirmenin içinde bulunduğu sosyal ağın işleyişi önem kazanmıştır (krş. Pym, 2004).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çeviri sosyal ağının önemli bir bileşeni olan çeviri derneklerinin, alanın toplumsal görünürlüğüne ve gelişimine sağladığı katkıyı somut örnekler üzerinden değerlendirmektir. Çalışmaya konu olan dernekler Türkiye’de çevirmen örgütlenmesinin en kapsamlı örneği olan Çeviri Derneği, Türkiye’deki çeviri işletmelerini çatısı altında toplayan Çeviri İşletmeleri Derneği (ÇİD), yazın çevirmenlerini temsil eden bir platform olan Çevirmenler Meslek Birliği (ÇEVBİR) ve sözlü çeviri alanında faaliyet gösteren Türkiye Konferans Tercümanları Derneği’dir (TKTD). Adı geçen derneklere ilişkin açıklamalara ve değerlendirmelere geçmeden önce dernek kavramı ve çeviri alanında dernekleşme üzerinde durulacaktır.

2. Dernekleşme ve çeviri

Toplum içerisindeki farklı toplulukların kendilerine özgü iletişim kalıpları ve işleyişleri bulunmaktadır. Bu farklılıklar dizge içerisinde bir birliği oluşturur (krş. Luhmann, 1995, s. 18). Dernekler sözü edilen birliğin örnekleri olarak sayılabilir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 56. Maddesine göre dernek “gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır”³. Dernekler, bir alanın sosyal sistem içinde yer edinmesine yardımcı olur. Ortak amaçlar etrafında toplanma, bilgi paylaşımı ve işbirliği içinde çalışma etkinlikleri dernekleşmenin sosyal bir eylem olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle dernekler, birey, kurum ve kuruluşların sosyal ağlarını oluşturmalarında önemli role sahiptir.

Çeviri alanı açısından incelendiğinde, Türkiye’de dernekleşmenin yukarıda sözü edilen işlevlerinin yanı sıra, alanın kurumsallaşması açısından da önem taşıdığı görülmektedir. Daniel Gile, çeviribilim alanı için kurumsallaşmanın önemini şu şekilde açıklamaktadır:

Çeviri alanında araştırmanın kurumsallaşması teknik ve sosyolojik nedenlerden ötürü önemlidir:

İlk olarak, özellikle çeviri alanında olduğu gibi çok fazla değişkeni barındıran bir olgu söz konusu olduğunda, bir konuda araştırmanın etkin olabilmesi, çok kapsamlı çalışmalar yapılmasını gerektirir [. . .]. İkinci olarak, bir konuda araştırmanın etkin olabilmesi araştırma sorularının belirli sorunlara ilişkin olması ve araştırma yöntemlerinin de mevcut araştırma ortamına uyarlanması gerektirir [. . .]. Üçüncü olarak, kurumsallaşmış bir çeviri alanı akademik meşruiyet aracılığıyla çevirmenlerin statüsüne katkıda bulunabilir (2012, s. 74).⁴

Görüldüğü üzere, çeviri alanının özerkleşmesi ve toplumsal kabulü kurumsallaşmadan geçmektedir. Alanın kurumsallaşmasında dernekleşmeye koşut olarak değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur akademik eğitimidir. Bir toplumda bir mesleğin kabul görmesi için, o mesleğe ilişkin eğitimin olması gerekmektedir. Bu anlamda, Avrupa’da ilk çeviri bölümlerinin 20. Yüzyılın ilk yarısının sonunda kurulduğu görülmektedir (krş. Delisle ve Woodsworth, 2012, s. 255). Türkiye’de ise lisans düzeyinde çeviri eğitimine Avrupa’dan daha geç, 1980’li yılların başında başlanmıştır. Zaman içerisinde akademik bilincin oluşmasıyla ortaya çıkan bütünsel bakış, çeviriyi toplumsal bir ağ içinde tartışılır hale getirmiştir. Bu bağlamda, yine aynı yıllarda çeviri alanında örgütlenmelerin oluştuğu ve derneklerin kurulduğu izlenmektedir. Tüm bu gelişmeler, çeviri alanının toplumsal kabulü ve kurumsallaşması yönünde atılan adımlar olarak değerlendirilebilir.

³ <https://www.dernekler.gov.tr/tr/mevzuat/kanun/4721-sayili-turk-medeni-kanunu.aspx> erişim tarihi: 22.01.2019

⁴ Aksi belirtilmedikçe çeviriler tarafımıza aittir.

Çeviriye ilişkin sözü edilen kurumsallaşma süreci birçok aktörle bağlantılıdır. Akademik birimler, işletmeler, bünyesinde çeviri birimi bulunduran kurumlar bu süreci şekillendirir ve gidişatına yön verir. Öyleyse kurumsallaşma, sosyal ağ içinde yer bulma ve kabul görme ile doğru orantılı görülebilir. Çeviriyi kültürel, sosyolojik ve bilişsel bağlamlar içinde ele alan Andrew Chesterman, çeviribilimin çalışma alanları düşünüldüğünde, kimi zaman sınırları belirsizleşen bu üç bağlamı aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Kültürel bağlam: değerler, düşünceler, ideolojiler, gelenekler vb. konulara odaklanır.

Sosyolojik bağlam: kişiler (özellikle çevirmenler), kişilerin gözlemlenebilir grup davranışları ve bağlı buldukları kuruluşlara odaklanır.

Bilişsel bağlam: zihinsel süreçler, karar alma vb. konulara odaklanır (2006, s. 11).

Burada sosyolojik bağlam, çevirmenler, çevirmen grupları ve çeviriye ilişkin işletmeler ve dernekler gibi kurum ve kuruluşları kapsamaktadır. Sosyal bir varlık olan çevirmen, çeviri edimini yine sosyal bir ağ içinde gerçekleştirir. Söz konusu sosyal ağ içindeki tüm aktörler gerek çeviri süreçlerinin işlenmesi, gerekse alanın gelişmesine katkıda bulunur.

Yukarıda sözü edilen sosyal ilişkiler bütünü çeviribilimsel çerçevede bir dizge olarak ele alındığında, Itamar Even-Zohar'ın "çoğuldizge" olarak tanımladığı dizge içindeki dinamiklerin süregelen işleyişi aklı gelmektedir. Even-Zohar, birbirine bağımlı hareket eden aktörlerin oluşturduğu çoğuldizgeyi şu şekilde açıklar:

[. . .] bir TÜKETİCİ, ÜRETİCİ tarafından üretilen bir ÜRÜNÜ "tüketebilir", ancak "ürünün" (örneğin bir "metin" gibi) üretilebilmesi için kullanılabilirliğine bir takım kuruluşlar tarafından karar verilen ortak bir REPERTUAR olmalıdır. Bu tür bir ürünün aktarılacağı bir PİYASA bulunmalıdır. Sözü edilen etkenlerin hiçbiri diğerlerinden bağımsız hareket etmez ve bu ortamda gözlemlenebilir ilişkiler mevcut tablonun her yönüne doğru olabilir (1990, s. 34).

Bu birbiriyle bağlantılı ilişkiler bütünü içerisinde dernekler dizgenin önemli bir aktörü konumundadır ve çeviri ihtiyacının ortaya çıkmasından itibaren sürecin her aşamasında dolaylı veya doğrudan yer alabilirler. Derneklerin üye profilini oluşturan çevirmenler, işletmeler ve sektörün diğer çalışanları, dernek çatısı altındaki iletişim ağları sayesinde çeviri piyasasının arz talep durumunu görebilmekte, mevcut durumda bir yandan kendi konumunu diğer yandan meslektaşlarının ve paydaşlarının konumunu değerlendirebilmektedir. Bu durumda toplumsal yapıda bireylerden çok bu bireyler arasındaki iletişim ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, dernekler çeviri alanındaki aktörlerin oluşturduğu bu birliği temsil etmektedir.

Öte yandan, aynı dizge içerisinde dernekler çevirmenin ve dolayısıyla çevirmenlik mesleğinin toplumsal statüsünün de belirleyicisi konumundadır. Bu çerçevede, sosyolojik bağlamda Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramlarıyla çeviri eylemi arasında bağlantı kurulabilir. Bourdieu, sermayeyi "kişinin belirli bir toplumsal alana katılımını ve bu alan içinde rekabetin getirdiği özel kazançlara ulaşmasını mümkün kılan belirli bir toplumsal arenada mevcut etkili kaynak" olarak tanımlar (içinde Arı, 2014, s. 133). Bourdieu'ye göre üç tür sermaye bulunmaktadır: Maddi kaynakları gösteren ekonomik sermaye, farklı bilgi ve beceri sahibi olma biçimlerini gösteren kültürel sermaye ve bireylerin farklı grup ve kişilerle olan ilişkileri sayesinde sahip oldukları ağı temsil eden toplumsal sermaye. Simgesel sermaye ise bu farklı sermaye tiplerinin tanınmasıyla büründüğü biçim olarak kabul edilebilir (krş. a.g.e. 95-96).

Bu bağlamda, çeviri alanı bir “sosyal alan” olarak kabul edilirse, çevirmenin bu alan içindeki gücünü belirleyen sermayelerini⁵ oluşturması ve geliştirmesi açısından derneklerin önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Derneklerin çatısı altında topladığı farklı disiplin ve sektörlerden temsilciler sayesinde çevirmen sosyal sermayesini, bir anlamda sosyal ağını geliştirir. Diğer yandan, derneklerin birer bilgi paylaşımı ortamı olması çevirmenin kültürel sermayesine katkıda bulunur. Son olarak, derneklerin işbirliği ve tanıtım yoluyla sağladığı ekonomik kazanımlar ile çevirmen ekonomik sermayesini güçlendirebilir. Bilgi, beceri ve ekonomik gücü arttıkça alanda tanınması ve kendini kabul ettirmesi simgesel sermayesine işaret eder ki bu toplumsal statü ve güç açısından oldukça önemlidir.

Türkiye için düşünüldüğünde, özerk bir disiplin olarak varolabilme ve mesleki bağlamda çevirmenlere toplumsal statü kazandırma konusunda en önemli aktörlerden biri şüphesiz derneklerdir. Derneklerin bir alanda sosyal ağ oluşturma işlevi alanda işbirliğini ve bilgi paylaşımını beraberinde getirir. Bu işbirliğinin ve bilgi paylaşımının nitelikli olduğu durumlarda, mesleğin toplumda temsil edilme gücü artar. Dernekler, Douglas Robinson’ın “çeviri üzerine okuma, diğer çevirmenlerle çeviriye ilişkin konuşma, dilsel aktarım, kullanıcı talepleri, ücretlerin ödenmemesi gibi sorunları tartışma, çeviriye ilişkin dersler alma, çeviri konferanslarına katılma, alandaki teknolojik gelişmeleri takip etme” eylemlerinin gerçekleştiği yer olarak tanımladığı ortama işaret etmektedir (2012: 27). Bu anlamda dernekler, çevirmenler için sosyal ağlarını çeşitli açılardan zenginleştirdikleri birer yaşam boyu öğrenme merkezleri olarak tanımlanabilir.

3. Türkiye’de çeviri dernekleri

Türkiye’de çeviri alanındaki dernekleşmenin iki boyutu olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi dernekleşmenin akademik boyutu, ikincisi ise sektörel boyutudur. Akademi, çeviri disiplininin sosyo-politik bağlamda tanınırlığını ve kabulünü, sektör ise ekonomik bağlamda tanınırlığını ve kabulünü temsil eder. Dolayısıyla, çeviriye ilişkin nitelikli, başka bir deyişle toplumsal temsil gücü yüksek dernekler alanın sözü edilen iki kesiminin sosyal ortamını ve kesişim noktasını oluşturmaktadır.

Türkiye’de çeviri derneklerinin alandaki akademisyenlerin öncü girişimleriyle filizlendiği görülmektedir. Çeviribilim akademisyenleri alan aktörlerinin kurumsal bir çatı altında örgütlenmesine ön ayak olmuştur (krş. Erüz, 2012). Çeviri alanındaki farkındalığın disiplinin akademik nitelik kazanmasıyla oluştuğu söylenebilir. Bu doğrultuda, çevirinin toplumsal ve kültürel boyutu akademik platformda ön plana çıkmıştır.

Yukarıda sözü edilen örgütlenmenin zaman içerisinde çeviri sektörüne de yansıdığı görülmektedir. Sektör temsilcileri kendi içlerinde birleşerek kendi örgütlenmelerini oluşturmuşlardır. Bu dayanışma, piyasa aktörlerinin alana ilişkin bilincini, bir anlamda kültürel sermayelerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye’de çeviri derneklerinin çeviri alanına katkısı üç başlık altında ele alınabilir: (1) çeviri alanına ilişkin farkındalığın oluşturulması (2) çevirinin meslekleşmesi (3) çeviri eğitiminin piyasa koşullarına koşut şekillendirilmesi. Bu başlıklar altında değerlendirilecek olan Çeviri Derneği, Çeviri İşletmeleri Derneği (ÇİD), Çevirmenler Meslek Birliği (ÇEVBİR) ve Türkiye Konferans Tercümanları Derneği (TKTD) alanlarında nitelikli ilk örgütlenmeler olmaları nedeniyle öncü konumundadır ve bu

⁵ Bourdieu’nün sosyal alan ve sermaye kavramları için bkz. Tyulenev, 2014: 171-176

nedence çalışma kapsamına alınmıştır. İlgili başlıklar altında değerlendirmeye geçmeden önce, dernekler kısaca tanıtılacaktır.

Çeviri Derneği, 1999 yılında alanın akademisyenleri ve dönemin önemli sektör temsilcileri tarafından kurulmuştur. Akademi ve sektör paydaşlarının bir arada bulunduğu bir örgütlenmedir. Bu yönüyle aynı zamanda geniş bir profili temsil etmektedir. Amaçları arasında “evirinin bilimsel ve toplumsal önemini vurgulamak; kamuoyunda eviri ve çevirmenle ilgili duyarlılık ve bilinci geliştirmek”, “evirmenlerin hak ve yükümlülüklerini ve çevirmenlik mesleğinin uygulama koşullarını ve etik ilkelerini belirlemek ve güncellemek” ve “evirmenlerin toplumsal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapmak”⁶ yer almaktadır. Çeviri Derneği, International Federation of Translators (FIT) yesidir. FIT, 1953 yılında kurulmuş ve dünyada 53 ülkeden 113 eviri derneğinin ye olduğu bir birliktir. Bu anlamda, eviri Derneği'nin bu birliğe yeliği alanın uluslararası standartlarını tanıdığını ve kendi ülkesine bu standartları getirme misyonunu üstlendiğinin göstergesidir.

İD, “eviri sektöründe üzerinde mutabakata varılmış standartların, tanımlamaların oluşturulmasında katkıda bulunmak ve Türkiye'deki eviri işletmelerini tek bir çatı altında toplayarak, birlikte hareket etmelerine olanak sağlayacak kurumsal yapının temellerini atmak”⁷ amacıyla 2007 yılında kurulmuştur. Bu dernek, dönemin uluslararası gerekliliklerini büyük lde karşılayan sektör temsilcilerinden oluşmaktadır. Her ne kadar kurucuları işletme sahibi olsa da birçoğu aynı zamanda akademi içerisinde de yer alan aktörlerdir. Bu bağlamda, sektör ortakları arasında eviri Derneği bulunmaktadır. Ayrıca, dernek European Union Associations of Translation Companies (EUATC) yesidir.

ÇEVBİR, 2006 yılında kurulmuş, yayıncılık piyasası ve kitap çevirisi/çevirmenliğine yönelik faaliyet gösteren bir dernektir. Amaçları arasında “evirmenlerin haklarının korunması, eviri kalitesinin yükseltilmesi ve alana ilişkin etik ilkelerin yerleştirilmesi”⁸ bulunmaktadır. Dernek, faaliyetleri açısından ağırlıklı olarak yazın evirmenlerini temsil etmektedir. Bu anlamda belirli bir uzmanlık alanına yönelik ilk örgütlenmeler arasındadır. 29 ülkeden 35 çevirmenler birliğini bünyesinde barındıran European Council of Literary Translators' Associations (CEATL) yesidir.

TKTD, 1969 yılında 20 konferans tercümanı tarafından kurulmuştur. Sözlü eviri alanının görünür hale gelmesinin 2. Dünya Savaşı sonrası Nazilerin yargılandığı Nürnberg mahkemelerine kadar uzandığı düşünüldüğünde, bu derneğin Türkiye'de çevirinin bir disiplin olarak yer bulmasından çok önce kurulmuş olması şaşırtıcı değildir. Derneğin amacı “konferans tercümanı olarak çalışanların bir araya gelmesiyle mesleğin ülke çapında tanıtımını sağlamak, çalışma koşulları ve meslek kuralları konusunda uluslararası standartlara uygun ilkeleri yerleştirmek”⁹ Dernek, International Association of Conference Interpreters (AIIC) yesidir. AIIC'nin 100 ülkeden 2900'den fazla yesi bulunmaktadır. TKTD, diğer AIIC yeleri gibi derneğin belirlediği etik kurallara ve mesleki standartlara uymak durumundadır. Bu kurallar ve standartlar Türkiye'de sözlü eviri piyasasının gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

3.1. Çeviri alanına ilişkin farkındalığın oluşturulması

Çeviri uygulamalarının zamanla akademik düzlemde salt bir dil aktarımının çok ötesinde alanın kendi gerçekleriyle tartışılmaya başlanması çevirinin sosyo-kültürel yapısını görünür hale getirmiştir.

⁶ <http://www.ceviriderneği.org/amaclar.html> erişim tarihi: 25 Ocak 2019

⁷ <https://www.cid.org.tr/Kurumsal/Hedefler> erişim tarihi: 25 Ocak 2019

⁸ <http://cevbir.org.tr/tarihce> erişim tarihi: 25 Ocak 2019

⁹ <http://www.tkttd.org/tkttd-nedir/> erişim tarihi: 25 Ocak 2019

Çeviribilimde zamanla derinleşen kuramsal çalışmaların da desteğiyle çeviri eylemini kuşatan unsurlar ele alınmış ve çeviri sürecinin pek çok aktörün yer aldığı farklı süreçleri barındıran bir bütün olduğu anlaşılmıştır (krş. Holmes 1988, Vermeer 1989, Toury 1995, Snell-Hornby 2006). Bu gelişmeler, çeviribilim alanında dil-metin-kültür-sosyoloji düzlemlerindeki dönüm noktalarını göstermektedir. Kısaca bu süreç, çeviri olgusunun doğasına ilişkin farkındalığın oluştuğuna işaret etmektedir.

Yukarıda sözü edilen gelişmelerin yansımaları Türkiye’de akademik ve sektörel boyutlarda gözlemlenebilir. Çeviri dernekleri sözü edilen farkındalığın oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu noktada, Türkiye’de çeviri alanı aktörlerinin İstanbul Üniversitesi Çeviribilim akademisyenlerinin öncülüğünde ilk defa bir araya geldiği Forum: Türkiye’de Çeviri Eğitimi Nereden Nereye? toplantısı örgütlenme adına bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Çeviri alanında en kapsayıcı ilk dernek olan Çeviri Derneği’nin bir dönem ikinci başkanlığını yapan işletmeci ve akademisyen Işın Bengi-Öner, bu toplantıyı çeviri disiplindeki dönüşümlerin eğitimdeki ve piyasadaki yansımalarını görebilmek açısından önemsendiğini belirtmiştir. “Dönüm noktasını oluşturan bakış açısını çevirmen, eleştirmen, araştırmacı, işveren, eğitim kurumu ve piyasa bağlamında tartışmak istiyoruz” sözleriyle toplantının alan aktörleri açısından kapsayıcılığını vurgulamıştır (1997, s. 8). 1996 yılında düzenlenen bu toplantının sağladığı bilgi paylaşımı ve işbirliği ortamının katkısıyla, birkaç yıl içinde Çeviri Derneği kurulmuştur. Dernek, akademi ve sektör işbirliği, yayıncılık ve çeviri, yaratıcı yazarlık ve çeviri, açık çeviri, çeviri odaklı terimce, mesleki yaşam gibi çeşitli konularda düzenlediği etkinlikler ile alana ilişkin farkındalığın artırılmasına ve alanın gelişimine katkı sağlamaya devam etmektedir.

Öte yandan, Çeviri Derneği çevirinin toplumsal bir ihtiyaç olduğunun farkına varılması ve bu eylemin doğasının anlaşılması için çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda öne çıkan alanlardan biri de toplum çevirmenliğidir. Toplum çevirmenliği¹⁰ özellikle farklı dil ve kültürlerden kişilerin bir arada yaşadığı toplumlarda, kişilerin toplumsal hizmetlerden faydalanmasını sağlama işlevi görmektedir. Günümüzde toplum çevirmenliğinin kapsamına “savaş, iç savaş, terör eylemleri gibi çatışma durumları ve afetlere bağlı olarak saha çevirisi ve acil durumlar da eklenmiştir” (Kurultay & Bulut, 2012: 81). Çeviri Derneği, söz konusu durumlarda son derece hayati önem taşıyan iletişim ihtiyacının profesyonel bir koordinasyon içerisinde karşılanmasına yönelik dünyada bu alanın ilk örneği olan Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ) topluluğunu kurmuştur.¹¹ Bu toplulukta çalışan gönüllü çevirmenler arama kurtarma, ilkyardım ve afet sonrası yardım süreçleriyle ilgili eğitim almaktadır. ARÇ’a olan ihtiyaç 1999 Gölcük depremi sonrasında yaşanan kaos ortamında açığa çıkmıştır. Bu süreçte, yardım sahalarında iletişim koordinasyonunun önemi fark edilmiş ve ARÇ bu ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuştur. Topluluğa bağlı gönüllü çevirmenler, 2011 yılında yaşanan Van depremi sonrasında afet alanlarında görevlerini başarıyla yerine getirmişlerdir. Bu anlamda, ARÇ’ın toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında bir boşluğu doldurduğu ve çevirinin önemine yönelik bir farkındalık yarattığı yadsınamaz.

Çeviri alnına ilişkin farkındalığın oluşmaya başlamasıyla birlikte piyasa aktörleri de kendi örgütlenmeleri aracılığıyla bu farkındalığa katkıda bulunmaktadır. Çevirinin uygulama sahası olan çeviri piyasası koşullarının ve piyasa işleyişindeki temel unsurların doğru anlaşılması, çeviri gerçeklerinin kavranması açısından son derece önemlidir. Günün koşullarına göre değişen piyasa modeli ve ihtiyaçları bilinmeden çeviriye ilişkin sağlıklı bir farkındalık oluşturmaktan söz etmek güçtür. Çeviri işletmeleri temsilcileri tarafından kurulan ÇİD, çeviri piyasasının işleyişi ve gereksinimlerinin belirlenmesi ve tanıtılmasında önemli rol oynamaktadır. Dernek bu anlamda, değişen dünya koşullarıyla birlikte ortaya çıkan yeni aktör ve iş tanımlarının tanıtılması ve kullanılması için çalışmalar

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bancroft 2015; Hale 2007.

¹¹ <http://www.ceviridernegi.org/arc.html#> erişim tarihi: 02.02.2019

yürütmektedir. Teknolojinin çeviri alanındaki hâkimiyeti çeviri araçlarının kullanımını yaygınlaştırmış ve her bir çeviri süreci artık çevirmen, editör, redaktör, yönetici gibi farklı aktörlerin birlikte çalıştığı bir proje şeklini almıştır. Bu bağlamda, ÇİD ülke genelinde verdiği seminerlerle, çevirmen adaylarına yönelik staj programları ve şirket içi eğitimleriyle tüm bu gelişmelere ilişkin farkındalığın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Buna örnek olarak, Derneğin 2015 yılında başlattığı ASİP – Akademi Sektör İşbirliği Programı gösterilebilir¹². Bu program kapsamında çevirmenlik eğitimi alan kişilere yönelik hazırlanan BDC (Bilgisayar Destekli Çeviri) araçları, lokalizasyon, biçim kılavuzu, terminoloji vb. konulu bilgilendirme toplantıları düzenlenmektedir. Derneğin bir diğer programı olan Yönetici Okulu, bir çeviri işletmesi yönetimi için gerekli olan nitelikler ve donanımlar hakkında çalıştaylardan oluşmaktadır¹³. Bütün bu çalışmalar, hızla değişen toplumsal koşullarla birlikte şekillenen çeviri gerçeklerinin anlaşılması ve bunlara ayak uydurulması gerekliliğine işaret etmektedir.

Çeviri alanında toplum bilincine ihtiyaç duyulan diğer bir alan da çeviri eserlerin yer aldığı yayıncılık piyasasıdır. Çeviri eserlerin yayınlanma sürecinde ve sonrasında çevirmenlerin konumu, sorumlulukları ve hakları konusu birçok toplumda sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun çoğu zaman hem mesleki hem de yasal anlamda bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada ÇEVBİR, söz konusu sorunlara çözüm arayan bir dernek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dernek, özellikle yazın alanında çalışan çevirmenlerin piyasa işleyişi ve çevirmenlerin yasal hakları konularında bilinçlenmesi için çalışmaktadır. Bu doğrultuda, oluşturdukları tip sözleşmeler, basılı eser yetki belgesi, altyazı-seslendirme yetki belgesi, kitap çevirmenleri ve yayınevlerine kılavuz gibi belgelerle bu alanda çalışanlara ve işverenlere destek vermektedir. Söz konusu belgeler aynı zamanda yayıncılık alanında standartlaşmanın oluşmasına önemli katkı sağlamaktadır. Öte yandan, Türkiye’de yazın çevirmenleri kimi zaman çeviri eserleriyle ilgili hukuki süreçler yaşayabilmektedir. Bu gibi süreçlerde ÇEVBİR üyelerini süreç boyunca desteklemekte ve hem kamuoyunu hem de ilgili mercileri çeviri sürecinin işleyişi ile ilgili bilinçlendirmek için çalışmaktadır¹⁴.

Yazılı çeviri alanında olduğu kadar sözlü çeviri de kendine özgü işleyişi olan bir alandır. Sözlü çevirinin ne olduğu, nasıl bir ortamda yapıldığı, sözlü çevirmen niteliklerinin neler olduğu hakkında yeterli bilinç düzeyine henüz ulaşamadığı söylenebilir. TKTD, öncelikle bu konularda toplumu bilgilendirmek, sözlü çeviri alanında uluslararası standartları tanıtmak ve uygulanmasını sağlamak ve sözlü çeviri alanında profesyoneller yetiştirmek misyonlarını üstlenmiştir. 2009 yılında Davos Zirvesi’ndeki bir oturumda yapılan sözlü çeviriyle ilgili eleştiriler karşısında TKTD’nin sergilediği tutum, yüklediği misyonları gerçekleştirdiğini kanıtlar niteliktedir. Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın katıldığı oturumda kendisine yeterli süre verilmediği gerekçesiyle oturum başkanıyla tartışmasının sözlü çevirisi Türk medyasında eleştirilmiştir. Çevirmenin Erdoğan’ın cümlelerini yumuşattığı ve aynı şekilde çevirmediği ileri sürülmüştür. TKTD, olayın ardından sözlü çeviri gerçeklerini ve sözlü çevirmen yükümlülüklerini anlatan bir kamuoyu açıklaması yapmıştır:

(...) sözlü çeviri, söylenenin kelimesi kelimesine aktarılması da değildir. Söylenenin içeriğini, diğer dil ve kültürün özelliklerini dikkate alarak, o dil ve kültürde aynı şekilde algılanacak biçimde aktarmaktır. Dolayısıyla bir konuşmanın “tek” bir doğru çevirisi yoktur, söylenen sözler diğer dile farklı ifadelerle de aktarılabilir: Konferans tercümanı, “anında” çeviri yaparken, o an bulabildiği en doğru karşılığı kullanır.¹⁵

¹² <https://www.cid.org.tr/Programlar/Listele?id=2> erişim tarihi: 06.02.2019

¹³ <https://www.cid.org.tr/Programlar/Listele?id=6> erişim tarihi: 06.02.2019

¹⁴ <http://www.radikal.com.tr/kultur/tercumana-zeval-olur-mu-801345/> erişim tarihi: 06.02.2019

¹⁵ <http://www.tkttd.org/anasayfa/meslek-orgutumuzun-davosla-ilgili-gelismeler-uzerine-aciklamasi/> erişim tarihi: 20.02.2019

Bir bölümü yukarıda yer alan açıklama, sözlü çeviri süreciyle ilgili bilgi eksikliğinin altını çizerken bu sürece ilişkin toplumu doğru şekilde yönlendirme çabasını göstermektedir. Öte yandan, çevirmenin konumunu da değerlendirerek haksız eleştirilere karşı çevirmeni desteklemektedir. Yaşanan bu durum, derneğin yalnızca sözlü çeviri alanında değil genel anlamda çeviriye yönelik yanlış ve kanıksanmış algıların kırılması ve bunların doğru bilgiyle güncellenmesi için çalıştığını göstermektedir.

3.2 Çevirinin meslekleşmesi

Bir işin meslek statüsü kazanabilmesi için alan aktörleri tarafından üzerinde uzlaşmış standartların ve yeterliliklerin bulunması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, meslek “kuralları belirlenmiş bir iştir”¹⁶. Geoffrey Millerson, meslekleşme sürecinin başarısını etkileyen bazı faktörleri “uygulama ve artalan bilgisinin somut temellerinin oluşturulması ve mesleki uygulamaların saydamlaştırılması, bilgi edinebilme ve uygulama fırsatının bulunması, mesleğe yeni başlayanların farkındalığının geliştirilmesi, mesleğin alan dışında tanınırlığının sağlanması” olarak sıralamaktadır (1998: 10-12). Tüm bu faktörler meslekleşmenin örgütlenmeyle olan bağlantısını göstermektedir.

Bir disiplinin uygulama alanını kendine ait gerçekliklerden süzülen kuramsal bilgiyle betimleyebilmesi varlığının ispatıdır. Bir disiplin olarak çevirinin uygulama alanı ve dolayısıyla bilgisi günün koşullarına göre güncellenmektedir. Mesleği icra edenlerin bu güncellemeleri öğrenebilmesi, bir anlamda alan bilgilerini ve becerilerini güncel tutması meslekleşmenin başarısı için gereklidir. Daha önceki bölümde açıklandığı üzere, alan aktörlerinin mesleki farkındalığı ve mesleğin alan dışında tanınırlığı da önem taşımaktadır. Öte yandan, meslekleşmenin yasal bir temelle desteklenmesi sürecin tamamlanması açısından gereklidir. Bu noktada, mesleki standartların önemi ortaya çıkmaktadır. Mesleki standartları her zamankinden daha gerekli kılan önemli bir etken küreselleşmedir. Küreselleşmeyle birlikte artan çeviri iş hacmi Türkiye piyasasında da kendini göstermiştir. Oluşan iş hacmini nitelikli bir şekilde karşılayabilen çeviri işletmeleri son dönemde sayıca artmıştır. Ancak, bu artışa rağmen ekonomik gelişmenin çevirmenlerin gelirlerine ve statülerine yeterince yansımadığını belirten Turgay Kurultay, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bunun nedenlerinden biri işletmeler yüksek nitelikli çevirmenden ziyade ortalama düzeyde iş görebilecek karar sorumluluğuna katılması gerekmeyen ortalama elemanlar görmeye alışıklar. Oysa farklı nitelikte işler için farklı vasıfta elemanların istihdamı sağlansa çok daha hareketli ve doyurucu bir iş alanı oluşur çevirmenler için de. Burada kalite ölçütleri, şeffaflık önem kazanıyor. Standartlar bunun için önemli.¹⁷

Bu bağlamda, Türkiye’de meslekleşme süreçlerini yöneten kurum Mesleki Yeterlilik Kurumu’dur (MYK)¹⁸. MYK, meslek tanımlarının yapılması, mesleki yeterliliklerin ve standartların belirlenmesi görevini üstlenmektedir. Bu süreç her meslek için MYK koordinatörlüğünde alan paydaşlarıyla yürütülen çalışmalarla gerçekleşmektedir. Yasal olarak mesleğin tanınması birkaç aşamalıdır. İlk olarak “bir mesleğin başarı ile icra edilebilmesi için Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından kabul edilen gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutumların neler olduğunu gösteren asgari norm”¹⁹ olan ulusal meslek standardı (UMS) belirlenir. Bu standart, mesleğin ayrıntılı olarak tanıtıldığı ve meslek profilinin (görevler, işlemler ve başarı ölçütleri, kullanılan araç, gereç ve ekipman, bilgi ve beceri, tutum ve davranışlar) açıklandığı bir belgedir. İkinci olarak, ulusal meslek standardını temel alan ve mesleğe ilişkin bilgi,

¹⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b448e69636969.89611435 erişim tarihi: 20.02.2019

¹⁷ <http://www.ceviriblog.com/2013/04/11/turgay-kurultay-ile-roportaj/> erişim tarihi: 20.02.2019

¹⁸ <https://www.myk.gov.tr/> erişim tarihi: 20.02.2019

¹⁹ <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/ulusal-meslek-standard-ana> erişim tarihi: 20.02.2019

beceri ve yetkinlikleri tanımlayan ve öğrenme, ölçme-değerlendirme amacıyla kullanılan mesleki yeterlilikler hazırlanır. Bu aşamaları geçen meslekler için yasal statü kazanmanın yolu açılmış olur.²⁰ Bu noktada, mesleki örgütlenmenin önemi bir kere daha ortaya çıkmaktadır. Örgütlenme hak arama, mesleki bilgi paylaşımı ve gelişim için kolektif bir hareket alanı sağlamaktadır. Dernekler tam olarak bu ortamı sunar.

Türkiye’de derneklerin çevirmenliğin meslekleşme sürecinde aktif ve öncü rol oynadığı görülmektedir. Çeviri Derneği, ÇİD, ÇEVBİR ve TKTD çeviri alanında ve ilgili oldukları uzmanlık alanlarında mesleki ve etik ilkelerin oluşturulması ve uygulanması için kendi içlerinde ve gerektiğinde işbirliği içinde çalışmaktadır. Ancak, kapsayıcı ve yasalaşmaya dönük çalışma Çeviri Derneği’nin öncülüğünde 2007 yılında diğer çeviri örgütlenmeleri ve eğitim kurumlarıyla birlikte başlamıştır. 2011 yılında MYK ile başlatılan çevirmen standartlarını belirleme çalışması 2013 yılında Çevirmen Meslek Standardının²¹ yayımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreci yürüten Çeviri Mesleği Çalışma Grubu üniversiteler, çeviri dernekleri ve dönemin Avrupa Birliği Bakanlığı Çeviri Eşgüdüm Başkanlığı’yla yürütülmüştür. Mevcut durumda Çalışma Grubu çevirmen yeterliliklerini hazırlamaktadır. İşbirliği içinde yürütülen çalışmalarla, meslek alanlarına göre belirlenen yeterlilikler MYK, kamuoyu ve uzman görüşlerine sunulmaktadır. Sonrasında ise, değerlendirme ve belgelendirme süreçleri yer alacaktır.

Meslekleşmede örgütlenme ve dernekleşmenin rolü tartışılırken değinilmesi gereken bir konu da meslek etiğidir. Meslek etiği, mesleği icra eden kişilerin hak ve yükümlülüklerini kapsar. Meslek etiğinin standartlar çerçevesinde uygulanabilir olması meslekleşme düzeyini ve dolayısıyla niteliğini arttıran belirleyici faktörlerdir. Meslek etiği toplumsal ağ içinde kabul edildiği ölçüde işlevseldir. Diğer bir deyişle, üzerinde uzlaşılarak belirlenen kurallar ve standartlar yaygın olarak kullandığı zaman anlamlı hale gelir ve sistem içindeki işlevini yerine getirir.

Öte yandan, “etik bireysel bir olgudur; onu toplumsal bir olgu düzeyine çekebilmek için her bireyin etik olgusunu içselleştirmesi gerekir” (Eruz, 2012). Örneğin, elinde kaynak metin olarak on sayfalık boşanma ilamı olan bir müşterinin çeviri ihtiyacı erek metnin sunulacağı merciye ve metnin göreceği işleve göre farklılık gösterebilir. Bu örnekte erek metin yalnızca tarafların boşandığını belirten birkaç cümleden oluşabilir. Bu durumda, ücret farklılaşacaktır. Çevirmenin müşterisinin ihtiyacı doğrultusunda metin üretmesi çeviri etiğini içselleştirdiğini gösterir.

Dernekler mesleki etik kuralların tartışıldığı, oluşturulduğu ve uygulandığı ortamlardır. Bu nedenle, örgütlenmeler bireyin öznel olan etik anlayışını toplumsal bir sorumluluk haline dönüştürebildiği yerler olarak düşünülebilir. Bu yazıda ele alınan çeviri dernekleri alanlarında üyesi oldukları uluslararası örgütlenmeler yoluyla belirlenmiş olan mesleki ve etik normların ülkemizde de uygulanması için çalışmaktadır. Bu durumda, ilgili derneklere üyelik bu normların uygulayıcısı ve denetleyicisi olma sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Çeviri Derneği üyesi olduğu FIT’in belirlediği “Code of Professional Practice”²² belgesindeki standartları kabul etmiştir ve bu derneğin üyeleri bu kuralların doğal uygulayıcısıdır. Bu konuya TKTD’nin de son derece titizlikle yaklaştığı görülmektedir. Dernek, yetkinlik, gizlilik, eşitlik, profesyonellik ve tarafsızlık ilkelerini meslek ilkeleri olarak benimsemiştir. Üyeliğe kabulde çevirmen bu ilkeleri uygulayacağını taahhüt ettiği bir yemin töreni düzenlenir. Bunun yanı sıra, sözlü çeviri öncesinde, sırasında ve sonrasında çevirmen tutum ve davranışlarını yönlendiren “kabin adabı” adı altında belirlenmiş olan kurallara tüm üyelerin uyması

²⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Uysal, 2017.

²¹ http://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_listesi_yeni&msd=2&Itemid=432 erişim tarihi: 20.02.2019

²² http://www.fit-europe.org/vault/deont/European_Code_%20Professional_Practice.pdf erişim tarihi: 02.03.2019

beklenir. Tüm bu uygulamalardaki amaç uluslararası mesleki standartları ve etik kuralları uygulamak ve yaygınlaştırmaktır.

Benzer şekilde ÇİD, çeviri işletmelerinin uygulayacağı mesleki ve etik kuralları belgelendirmiştir. Derneğe üyelik koşulu olarak bu kurallara uyulması beklenmektedir. Derneğin etik kurulu işletmeci, akademisyen ve çevirmenlerden oluşmaktadır. Bu anlamda mesleğe kâr amacının ötesinde bütünlüklü bir bakış sergilenmektedir.

3.3. Çeviri eğitiminin güncellenmesi

Türkiye’de çeviri alanında dernekleşmenin alanın akademisyenlerinin girişimleriyle başladığı belirtilmiştir. Bu durum, örgütlenme bilincinin ve çevirinin meslekleşme sürecinin çeviri eğitimi ile olan yakın ilişkisini göstermektedir. Sözü edilen ilişki karşılıklı kazanımları beraberinde getirmektedir. Çevirinin meslekleşme sürecinde önemli dönüm noktalarından olan çevirmen standartlarının ve yeterliliklerin oluşturulmasında akademisyenler öncü ve belirleyici konumda yer almıştır. Bu çalışmaların getirilerinin piyasa koşulları kadar çeviri eğitimi içeriğini de şekillendirmesi umulan bir sonuçtur. Belirlenen çevirmen yeterlilikleri bu yeterlilikleri karşılayacak çevirmenler yetiştirme amacını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda, meslekleşme sürecinin başlamasıyla, var olan eğitim standartlarını ve içeriğini yeni beklentilere göre güncelleme ihtiyacı doğmuştur. Diğer bir deyişle, çeviri eğitimiyle kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve yetkinlikler çevirmen yeterlilikleriyle uyum içinde olmalıdır.

Öte yandan, çeviri dernekleri uygulama alanlarındaki standartlar ve gerekliliklerle ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yürütmektedir. Konuyla ilgili verilebilecek en somut örneklerden biri ÇİD’in daha önce sözü edilen ASİP programıdır. ÇİD, bu programın 2017-2019 dönemi için çeviri kalitesi ölçme ve değerlendirme, çeviride pazarlama, terimlik kullanımı, bilgisayar destekli çeviri teknolojileri ve yerelleştirme gibi konularda sunumlar hazırlamıştır. Programın konu başlıklarını Türkiye genelindeki çeviri bölümlerine göndererek gelen talepler doğrultusunda bilgilendirme toplantıları gerçekleştirmektedir. Bu toplantılar akademinin sektörün ihtiyaçlarını anlaması ve eğitim içeriklerini bu doğrultuda düzenlemesi açısından son derece önemlidir. Öte yandan, sektör temsilcileri de bu buluşmalar sayesinde, akademinin amacının salt piyasa beklentilerini karşılamak olmadığını, bunun ötesinde alan kültürüne sahip, etik anlayışı olan, soyut ve bütünsel düşünebilen ve yaşam boyu öğrenmeyi içselleştirmiş bireyler yetiştirme amacının akademinin temel amacı olduğu anlama fırsatı bulmaktadırlar. Dolayısıyla, alanın iki ayağında bu sayede birbirini anlama ve öğrencilere daha verimli ortam sunabilme fırsatı doğmaktadır.

Söz konusu ortamın çeviri eğitimine somut yansımaları olarak müfredatların günün gerekleri doğrultusunda güncellendiğini görmekteyiz. Örneğin, birçok bölüm imkânları ölçüsünde alandaki gelişmeleri dikkate almaktadır. Çeviri teknolojileri, teknik metin yazarlığı, metin düzenleme ve son okuma, çeviride proje yönetimi ve terimce yönetimi gibi derslerin öğrencilere sıklıkla sunulduğu görülmektedir.

ÇEVİRİ de çeviri eğitimine katkıda bulunacak çalışmalar yürütmektedir. Düzenlediği çeviri atölyelerinde öğrencilere farklı uzmanlık alanlarında çeviri uygulamaları yaptırmakta, bu alanlardaki çeviri süreçlerini saydamlılaştırmaktadır. Çevirmen etiğı ve hakları konulu çalıştaylar düzenleyerek öğrencileri yayıncılık alanında bilgilendirmektedir. Buna koşut, çeviri ve yayıncılık, çevirmen kimliğı ve çeviri etiğı ve çeviri editörlüğü gibi dersler müfredatlarda yer almaktadır.

Sözlü çeviri alanında TKTD hazırladığı atölyelerle öğrencilere konferans ortamının koşullarında sözlü çeviriyi deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca dernek üyeleri üniversitelerde alan uzmanı olarak ardıl çeviri ve eşzamanlı çeviri gibi dersler vermektedir. Bu dersler sayesinde öğrenciler alanın uygulama esaslarını da tanımaktadır. Bu konuda alan uzmanlarıyla çalışmanın bir diğer katkısı üniversitelerin fiziki koşullarını ve teknik donanımlarını standartlar doğrultusunda geliştirmeleridir. Örneğin, sözlü çeviri derslerinin konferans ortamını karşılayan koşullarda yapılması için sözlü çeviri laboratuvarları kurulmakta ya da mevcut laboratuvarlar güncellenmektedir.

Üniversiteler, çeviri derneklerinin bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları açısından verimli bir ortam ve insan potansiyeli sunmaktadır. Öğrenciler ve eğitimciler, nitelikli üye sayısının artması ve dolayısıyla örgütlenmenin güçlenmesi ve sesini duyurması açısından önemli birer kaynaktır. Çeviri Derneği'nin çeviri öğrencilerini aday üye olarak kabul etmesi, meslek bilincinin ve örgüt bilincinin tabana yayılması için atılan önemli bir adımdır.

Değerlendirme ve sonuç

Bu çalışmada, çeviri alanında dernekleşmenin önemi alan farkındalığı, meslekleşme ve eğitim konuları bağlamında ele alınmıştır. Elde edilen veriler çevirinin sosyal bir eylem olduğunu ve dolayısıyla sosyal ilişkiler ağı içinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu bakış açısı, çeviribilimde 'sosyolojik dönüşüm' olarak adlandırılan sürecin bir sonucu olarak görülebilir. Bu bağlamda, çeviri sürecine dâhil olan aktörlerin rolleri ve önemi görünür hale gelmiş, çeviri eylemi gerek çeviri gerçekleştiren ve kaçınılmaz olarak toplumsal bütünün bir parçası olan bireylerin gerekse çeviri süreciyle ilişkili ve birçok aşamada belirleyici konumdaki sosyal kurumların birbiriyle ilişki içerisinde olduğu bir sistem içinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, her çeviri süreci sosyal bir bağlam içinde ele alınmalıdır (Wolf 2014: 10). Çeviri, toplumsal ağ içinde farklı aktörleri bir araya getiren ve bu aktörler arasında işbirliği gerektiren bir eylemdir. Bu eylem sosyal dizgede bir alan olarak düşünüldüğünde, çevirmen bu dizgede güç ve statü için mücadele eden bir aktördür. Bilgi paylaşımı, işbirliği ve dayanışma ortamı bu mücadelenin başarısı için gereklidir. Örgütlenmeler sayesinde çevirmen sosyal, kültürel ve ekonomik sermayesini geliştirme fırsatı elde eder. Bütün bunlar çevirinin meslek olarak statüsünü güçlendirebilir. Bu noktada dernekler mesleğin toplumsal temsili ve kabulünde önemli bir rol oynamaktadır. Dernek çatısı altında bir araya gelen alan temsilcileri meslekleriyle ilgili sorunları tartışır, bu sorunlara çözüm yolları arar, örgütlenme bilincini yaygınlaştırmaya çalışır. Bir anlamda bu birliktelik mesleğe sahip çıkma ve haklarını ararken sesini daha yüksek duyurma demektir.

Türkiye'de henüz yasal anlamda meslek statüsü bulunmayan çevirmenlik mesleği açısından dernekleşmenin önemi çok daha fazladır. Çeviri derneklerinin çeviri alanına ve çevirmenlik mesleğine katkıları alana ilişkin farkındalık yaratma, meslekleşme ve çeviri eğitiminin güncellenmesi konularında somuttur. Bu üç konu yürütülen çalışmalar açısından birbiriyle iç içedir. Çeviri alanının toplum tarafından tanınması mesleki statü kazanmasında ilk adım olarak görülebilir. Bu bağlamda dernekler seminerler, eğitim programları, çalıştaylar ve tanıtımlarla alanla ilgili aktörler arasında etkileşimin önünü açmaktadırlar. Bu etkileşim, alanın güncel gelişmelerini ve gerekliliklerini hem ulusal hem de uluslararası boyutta takip edebilme olanağı sunmaktadır. Dernekler, uluslararası paydaşları sayesinde meslekleşmede standartlaşmanın önemini farkında olarak Türkiye'de meslekleşme sürecini başlatan kurumlardır. Bu amaçla, dernekler öncülüğünde çevirmen meslek standartları oluşturulmuştur ve yeterlilikler üzerinde çalışılmaktadır. Mesleki standartlar ve yeterlilikler akademik çeviri eğitimi veren kurumlar açısından da son derece belirleyicidir. Akademik ortamın temel amacı alan kültürüne sahip nitelikli bireyler yetiştirmektir. Uygulama alanı açısından düşünüldüğünde, bu yeterliliklerin ölçme

değerlendirme sürecinde çeviri eğitimi almış bir kişinin başarılı olması beklenir. Dolayısıyla, eğitim kurumlarının eğitim içeriklerini bu yönde güncellemesi ve geliştirmesi ihtiyacı doğmuştur. Mevcut durumda, üniversiteler ve çeviri dernekleri bu ihtiyacın karşılanması için işbirliği içinde çalışmaktadır.

Eğitim açısından yukarıda sözü edilen güncelleme ve geliştirme toplumsal roller, mesleki görev ve sorumluluklar konularında bilinçlendirmeyi de içermelidir. Bir anlamda çeviri piyasasında uzmanlaşmanın gerektirdiği bilgi ve becerinin farkında olan bireyler yetiştirmeye odaklanılmalıdır (krş. Kiraly, 1995: 113-114). Günümüz gereklilikleri açısından bakıldığında, bu tür bir eğitimin alan kültürünü aşıl原因, teknolojiyle iç içe, piyasa koşullarını yansıtabilen ve mesleki ve etik standartları uygulamayla birleştirebilen nitelikte olması gerekmektedir.

Sonuç olarak, toplumun her alanında hızlı değişim, bilgi toplumu olmanın bir sonucudur. Kültürlerarası iletişimin odağında olan çeviri alanının da her geçen gün yeni gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelere ayak uydurabilmek toplumsal ağ içerisinde yer edinebilmek ve bu yeri koruyabilmek için elzemdir. Türkiye’de çeviri dernekleri bu anlamda çevirmenlik mesleğinin anlaşılması, yasal kabulü ve akademik gelişimi için kilit rodedir.

Kaynakça

- Arı, S. (2014). *Çeviri Sosyolojisi*. İstanbul: Aylak Adam.
- Bancroft, M. A. (2015). ‘Community Interpreting: A profession rooted in social justice’, içinde Mikkelson, H. ve Jourdenais, R., (Ed.). *The Routledge Handbook of Interpreting*, (s. 217-235). London and New York: Routledge
- Bassnett, S., ve Lefevere, A. (Ed.). (1990). *Translation, History and Culture*. London: Pinter.
- Chesterman, A. (2006). Questions in the Sociology of Translation. J. F. Duarte, A. A. Rosa ve T. Seruya, (Ed.). *Translation Studies at the Interface of Disciplines*, 68, 9-29.
- Chesterman, A. (2007). Bridge Concepts in Translation Sociology. M. Wolf ve A. Fukari, (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation*, 74.
- Delisle, J. ve Woodsworth J. (Ed.). (2012). *Translators through History*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Eruz, F. S. (2012). Avrupa Birliği Bakanlığı Çeviri Platformu. *Çeviri Derneği ve Türkiye’de Çevirmenlik Mesleğinin Statüye Kavuş(a)ma(ma)sı Üzerine On Üç Yıllık Gel Gitli Bir Öykü*, (s. 17-23). İstanbul.
- Even-Zohar, I. (1990). Poetics Today. *Polysystem Studies*, 11. (2018, Mayıs 10), erişim adresi: http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/Even-Zohar_1990--Polysystem%20studies.pdf
- Gile, D. (2012). Institutionalization of Translation Studies. In L. V. Yves Gambier (Ed.), *Handbook of Translation Studies* (s. 73-80). John Benjamins Publishing Company.
- Hale, S. B. (2007). *Community Interpreting*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Hermans, T. (2007). Translation, irritation and resonance. M. Wolf ve A. Fukari, (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation*, s. 57-79.
- Holmes, J. S. (1988). The Name and Nature of Translation Studies. *Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies*, s. 66-80.
- Kiraly, D. C. (1995). *Pathways to Translation: Pedagogy and Process*. Kent: Kent State University Press.
- Kurultay, T. (2013, Nisan 11). Turgay Kurultay ile Röportaj. (S. Kobya, röportajı yapan) erişim adresi: <http://www.ceviriblog.com/2013/04/11/turgay-kurultay-ile-roportaj/>
- Kurultay, T. ve Birkandan, İ. (Ed.). (1997). *Forum: Türkiye’de Çeviri Eğitimi: Nereden Nereye?* İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Kurultay, T. ve Bulut, A. (2012). Toplum Çevirmenliğine Yeniden Bakışta Afette Rehber Çevirmenlik (ARÇ). *İ.Ü. Çeviribilim Dergisi*(6), s. 75-102.
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. J. Bednarz ve D. Baecker, Trans. California: Stanford University Press.
- Millerson, G. (ilk basım 1964, yeniden basım 1998). *The Qualifying Associations: A Study in Professionalization*. London: Routledge.
- Pym, A. (2004, Ocak 10). Online Publications. *On the Social and Cultural in Translation Studies*. (2018, Mayıs 12), erişim adresi: usuaris.tinet.cat: http://usuaris.tinet.cat/apym/online/research_methods/sociocultural.pdf
- Robinson, D. (2012). *Becoming a Translator: An Introduction to Theory and Practice of Translation*. Routledge.
- Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting Viewpoints*. Amsterdam: John Benjamins.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Tyulenev, S. (2014). *Translation and Society: an Introduction*. New York: Routledge.
- Uysal N. M. (2017). Çevirmenlikte Meslekleşme ve Çevirmen Sertifikasyonu. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Vermeer, H. J. (1989). Skopos and Commission in Translational Action. In A. Chesterman (Ed.), *The Translation Studies Reader* s. 173-189. Oy Finn Lectura Ab.
- Wolf, M. (2007). Introduction. The Emergence of a Sociology of Translation. M. Wolf ve A. Fukari, (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation*, 74, s. 1-36.
- Wolf, M. (2014). The Sociology of Translation and its "Activist Turn". C. V. Angelelli, (Ed.). *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies*, 66, s. 7-23.

Sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların sınıflandırılması

Halil İbrahim BALKUL¹

Şule AKINCI²

APA: Balkul, H. İ.; Akıncı, Ş. (2019). Sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların sınıflandırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 391-446. DOI: 10.29000/rumelide.580661

Öz

Günümüzde hiç olmadığı kadar artan kültürlerarası etkileşim alanlarında, teknolojik araçlar iletişimsel ihtiyaçlarımızı karşılamak adına oldukça yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Farklı dilleri konuşan insanların iletişim problemlerini çözmek ve çevirmenlerin işlerini kolaylaştırmak adına tasarlanan çeviri teknolojileri üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalar, temel olarak yazılı çeviri teknolojileri alanında yoğunlaşmıştır. Sözlü çeviri teknolojileri araştırma sahasında ise bu bağlamda bir araştırma boşluğu mevcuttur. Halbuki kültürlerarası iletişim engellerini çözmeyi hedefleyen sözlü çeviri alanını, teknolojik gelişmelerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Ayrıca, günümüzde sözlü çeviri teknolojileri hızla ilerlemekte ve bir doğal dilden diğer bir doğal dile otomatik sözlü çeviri yapan araçlar bulunmaktadır. Bu çalışmada, sözlü çeviri alanında kullanılan teknolojik araçların kullanım sahası, kullanım amacı ve bu teknolojilerin kullanıcı profilleri incelenmekte ve konuya dair sistematik bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bu bağlamda yapılan sınıflandırma, araştırmacıların literatürden elde ettikleri bilgilere ve konuyla ilgili araştırmalarına dayanmaktadır. Araştırma neticesinde, sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçlar; sözlü çevirinin farklı türlerinde kullanım durumuna göre, sözlü çevirideki otomasyon derecesine göre, çeviri eyleminde kullanıldıkları sürece göre ve sözlü çeviri eğitiminde kullanılma durumuna göre sınıflandırılmıştır. Sözlü çeviri teknolojilerinin tanıtılmasını ve sınıflandırmasını konu edinen bu çalışmanın, alanda yapılacak ileriki araştırmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Sözlü çeviri, çeviri teknolojileri, sözlü çeviri teknolojileri, sözlü çeviride yenilik.

Classification of technological tools used in interpreting

Abstract

In today's ever-increasing intercultural interactions, technological tools are widely used to meet our communication needs. Translation technologies, which were developed to solve communication problems of the people speaking different languages and ease the duties of translators / interpreters, have been heavily discussed in the academic studies about translation rather than interpreting. In this regard, there is a research gap in interpreting technologies research field. Indeed it is impossible to consider interpreting field aiming to break intercultural communication barriers without technological developments. Besides, interpreting technologies are rapidly developing nowadays and we can see the tools that automatically interpret from one natural language to another one. The current paper investigates interpreting technologies' usage areas, usage purposes and user profiles

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü (Sakarya, Türkiye), hbalkul@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5775-962X [Makale kayıt tarihi: 06.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580661]
- 2 YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim ABD (Sakarya, Türkiye), sule5494@hotmail.de, ORCID ID: 0000-0002-5140-3542.

and presents a systematic classification of these technologies. Within this context, the presented classification is mainly based on the insights obtained from the literature and the researchers' reviews. Thus the current research classifies interpreting technologies in four categories, which are: the tools used in different interpreting types, an automation-based classification in interpreting technologies, a process-oriented classification and the tools used in interpreter training. This paper, which aims to introduce and classify interpreting technologies, has the purpose of shedding light on the further research in the related literature.

Keywords: Interpreting, translation technologies, interpreting technologies, innovation in interpreting.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar insanoğlunun gündelik yaşamını kolaylaştıran teknik ekipmanlar teknolojik araçlar çatısı altında toplanabilir. Teknolojinin asıl hedefi; insanlara faydalı olması ve onlara gündelik uğraşlarını daha hızlı, zahmetsiz bir şekilde yapmalarını sağlamaktır. Günümüzde gelişen teknolojiyi; sanayi, tarım, eğitim ve iletişim gibi hayatımızın birçok farklı alanında görmekteyiz. Teknolojinin gelişmesi özellikle de bilgisayar, telefon ve internetin insan hayatına girmesiyle her alanda olduğu gibi çeviri alanında da önemli değişiklikleri ve yenilikleri beraberinde getirmiştir. Günümüzde çeviri, geleneklerin dışına çıkmış ve teknolojiye büyük ölçüde ayak uydurmuştur. Profesyonel çeviri dünyasındaki uygulamalara bakıldığında, çeviri projelerinin teknolojik araçlar kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir (Krş. Zaretskaya, 2015; Christensen & Schjoldager, 2016; Moorkens & O'Brien, 2016).

Çeviri alanındaki teknolojik gelişmeler, şüphesiz buldukları dönemin hâkim teknoloji paradigması altında olmuştur. Günümüzde, yapay zeka uygulamalarının yer aldığı Web 4.0. teknolojisinde ilerlemekte ve çeviri teknolojilerinde geline son noktada bu uygulamanın izdüşümlerine rastlamaktayız. Kuşçu (2015) çeviride yapay zekâ uygulamalarını ele aldığı çalışmasında, yapay zekâ uygulamalarının çeviri dünyasına olan etkilerini incelemiş ve bu bağlamda tasarlanan çeviri teknolojilerinin özelliklerini ve çalışma prensiplerini irdelemiştir. Günümüzde yapay zekâ teknolojisiyle tasarlanan makine çevirisi programlarının, eskiye nazaran daha tutarlı çeviri ürünler verdiğini görmekteyiz. O'Hagan (2012:505) ise, teknolojik gelişmelerin çeviri pratiğine iki temel açıdan etkilediğini vurgulamaktadır. Öncelikle, çeviri eylemi esnasında kullanılan teknolojik araçlar geliştirilmiş ve böylelikle çevirmenlerin iş yükü azaltılmıştır. Bilhassa, mikro düzeyde bilgisayar destekli çeviri (BDÇ) araçları sayesinde çevirmenler önceden yapılmış çeviriler vasıtasıyla terimce bulma ya da tutarlı erek metin üretme imkânına sahip olmuşlar, makro düzeyde ise çevirinin gerçekleştirilme ortamı değişmiştir. Günümüzde sanal çeviri platformlarında çeviri işleri yapılabilen ve dünyanın farklı yerlerinde bulunan çevirmenler ortak projeler üzerinde farklı çeviri teknolojileri kullanarak çalışabilmektedir.

Teknolojinin çeviri dünyasına etkisini konu edinen akademik araştırmalara bakıldığında, bunların birçoğunun aslında yazılı çeviri teknolojileri kapsamında kaleme alındığı görülmektedir. Alandaki bu çalışmaları, ele aldıkları konular kapsamında tasnif etmek gerekirse şu şekilde bir sınıflandırma yapılabilir:

a) Çeviri teknolojilerinin çeviri dünyasına olan etkisini araştıran çalışmalar (Bkz: O'Hagan ve Ashworth, 2002; Şahin, 2013; Sin-Wai, 2015; Aslan, 2015; Aslan, 2016; Doherty, 2016; Alkan, 2017).

b) Çeviri teknolojilerinin çeviri eğitimindeki yerini konu edinen çalışmalar (Bkz: Gaspari, 2001; Samson, 2005; Pym, 2006; Austermühl, 2013; Canım-Alkan, 2013;Şan, 2013;Doherty ve Kenny, 2014; Bowker; 2015; Şahin, 2015).

c) Çeviri teknolojilerinin tasarım, uygulama ve değerlendirmesiyle ilgili araştırmalar (Bkz: Hutchins ve Somers, 1992; Bowker ve Barlow, 2004; Garcia, 2009b; Daelemans ve Hoste, 2010; Yavanoğlu ve Sarıoğlu, 2010; Doherty, 2014; Korkmaz ve Acar, 2017;Yıldırım, 2017).

d) Yerelleştirme alanı ve çeviri teknolojilerinin kullanımını ele alan çalışmalar (Bkz: Esselink, 2000; Odacıoğlu, 2017;Schäler, 2010).

Çeviri alanının teknolojiden yararlanması ya da etkisi altında kalması akla sadece yazılı çeviri alanını getirmemelidir. Zira sadece yazılı çeviri değil, sözlü çeviri alanında teknolojik gelişmelerden etkilenmiştir (Pöckhacker, 2004). Özellikle teknolojik araçların geliştirilmesi ve yaygınlaşması, sözlü çeviri alanında hem çevirinin hızına hem de çevirmen ve müşteriye büyük bir fayda sağlamıştır. Gerek tercümanın sözlü çeviri eylemini gerçekleştirme ortamı (tefonda çeviri ve video konferans çevirisi), gerekse sözlü çeviri eylemi esnasında kullanılan teknolojik araçlar değişmiştir. Sözlü çeviri türlerinden başta simultane/ andaç çeviri olmak üzere ardıl çeviri türünde de teknolojik araç kullanımı artmış ve bu artış sebebiyle çeviri daha hızlı, kaliteli ve sınırları aşan bir hal almıştır.

Sözlü çeviri alanında kullanılan teknolojik araçları konu edinen çalışmalara bakıldığında Pöckhacker (2004), sözlü çeviri alanını tanıttığı eserinin bir bölümünde, sözlü çeviri ve teknoloji arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçları, öncelikle iletişim teknolojilerinden gelen araçlar bağlamında incelemiş, video-konferans araçlarını ve telefonu bu bağlamda değerlendirmiştir. Sonrasında ise Mehmet Şahin ve Şeyda Eraslan'ın "Sözlü Çeviri Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar: Sanal Dünyalar" adlı çalışmalarında ortak projeleri olan TÜBİTAK destekli (Proje No: 114K718) "Sanal Dünyalarda Sözlü Çeviri ve Sözlü Çeviri Eğitimi" başlıklı proje tanıtılmıştır. Proje, üç boyutlu sanal bir ortamda sözlü çeviri ve sözlü çeviri eğitimi için yeni olanaklar ortaya koymayı hedeflemektedir. Projede Türkiye'de sözlü çeviri ve sözlü çeviri eğitimi uygulamalarının genel durumu, eksiklikler ve beklentiler incelenerek, bilimsel açıdan güçlü bir öğrenme ve öğretim ortamının yaratılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Şahin ve Eraslan: 2017).

Balkul (2017) ise çalışmasında, Türkiye'de ve diğer ülkelerde Suriyeli sığınmacılara yönelik sunulan yazılı ve sözlü çeviri hizmetlerini karşılaştırarak, sözlü çeviri alanında başvurulmuş sözlü çeviri uygulamalarına değinmiştir.

Viyana Üniversitesi öğrencisi Ivona Brizar "Speech-to-Speech Translation Apps Ein kritischer Vergleich" adlı yüksek lisans tezinde, üç farklı sözlü çeviri uygulamasını (Jibbig Translater 2.5.5, VoiceTra4U 3.2 ve SayHi Translate 3.8.2.) sistemsel olarak karşılaştırarak, telefonda sözlü çeviri uygulamaları araştırma sahasını incelemiştir (Brizar, 2014).

Bu çalışmada ise, öncelikle teknolojik gelişmelerin çeviri dünyasında meydana getirdiği değişikliklerin yer aldığı giriş bölümü sunulmakta ve alandaki çalışmalara kısaca değinilmektedir. Daha sonra, sözlü çeviri alanına dair genel bir üst bakışın verildiği birinci bölüm yer almaktadır. Bu bölüm, sözlü çeviri teknolojilerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından çalışma kapsamına alınmıştır. İkinci bölümde ise, sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların kullanım sahası, kullanım amacı ve bu teknolojilerin kullanıcı profilleri incelenmekte ve bu bağlamda bir sınıflandırma modeli sunulmaktadır. Çalışmanın

sonuç bölümünde ise, çalışmadan elde edilen çıkarımlar sunulmakta ve alanda yapılacak çalışmalar adına tavsiyeler verilmektedir.

1. Sözlü çeviri alanına genel bakış

Sözlü çeviri en genel tanımıyla bir dilin, kültürün diğer bir dile, kültüre sözlü olarak aktarılmasıdır. Doğan (2009: VII) ise, oldukça detaylı ve kapsamlı bir şekilde sözlü çeviriyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Seri düşünebilen, aynı anda birkaç işe odaklanabilen, üst düzey zihinsel becerilere sahip, dinamik, yaşama merak duyan, öğrenmeyi, değişimi, hareketi seven, riske atılmaktan korkmayan, zor koşullardan ve yoğun stresten yılmayan ve bunlarla başa çıkabilme gücünü içinde hisseden, iletişimde farklı diller ve kültürlerarasında aracı olmanın coşkusunu özleyen insan tipinin, tadına doyamadan yaşayacağı, ona bilginin tam ortasında ve dünyanın önünde olma fırsatını sağlayacak dolu dolu bir serüven”.

Yukarıdaki tanımından anlaşılacağı üzere sözlü çeviri eylemi; gerçekleştirilmesi zahmetli, riskli, hataların en az hatta yok sayılacak nitekte olması gerektiği, deneyim, bilgi ve beceri gerektiren bir eylemdir. Yazılı çeviride olduğu gibi sözlü çeviri de kültürlerarasında önemli bir köprü görevi görmektedir. İnsanlık tarihinin var olduğu günden bu yana sözlü çeviri eyleminin gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Günümüzde ise uluslararası ilişkiler hiç olmadığı kadar artmış ve buna paralel olarak uluslararası ticarete ciddi manada ivme kazanmıştır. Bu gelişmelerin izdüşümünde ise, kültürlerarası iletişim uzmanı (Maanteeri, 1984) olarak kabul edilen tercümanlara olan ihtiyaç oldukça fazla artmıştır. Diriker (2009)’in vurguladığı üzere, sözlü çeviri araştırmalarında öncelerde sadece sözlü çeviri eylemi esnasında tercümanın tecrübe ettiği bilişsel süreçler inceleniyorken, günümüzde sözlü çevirinin kültürel ve toplumsal boyutları mercek altına alınmış ve bu çalışmalar alanın gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Gile (1995: 162), sözlü çeviri alanındaki bilimsel gelişim süreçlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- İlk süreç, bilim öncesi dönem (préscientifique période) olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Psikoloji dalının sözlü çeviriye hâkim olduğu süreç, deneysel psikoloji dönemi (la période de psychologie experimentale) olarak kabul edilir.
- Uzmanlar döneminde (la période des experts) konferans çevirmenleri, uygulamayla elde ettikleri bilgilerle alanlarının incelemelerini kendileri yapmaya başlar.
- Uzmanlar dönemi, yerini yenileşme dönemine (la période du renouvellement) bırakır.

Farklı konferanslarda disiplinlerarasılık oldukça yoğun olarak öne çıkar. Gile, 1990’lı yılların başında sözlü çeviri alanında disiplinlerarası bir açılımın olması gerektiğini savunur ve daha bilimsel, sistematik ve uygulamanın önemini vurgulayan bir yaklaşım talebinde bulunur.

Çeviri eyleminin daha iyi, hızlı ve sınırları aşan bir duruma gelmesi için ise teknolojik araçlara ihtiyaç duyulur. Zira teknolojik araçlar, yazılı çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmenlerin yanı sıra sözlü çeviri yapan çevirmenlerde fayda sağlamaktadır. Günümüze kadar ilerleyerek gelen teknoloji ve bu ilerlemeyle sözlü çeviri alanına giren teknolojik araçlar, çevirmenlerin işini kolaylaştırmakla beraber sözlü çeviriyi geleneklerin dışına çıkarmıştır. Bu araçlar sayesinde hem çevirmenler hem de çeviri hizmeti alan kişiler, zaman ve mekan olgularını geride bırakmışlardır. Sözlü çeviriyi temel olarak dört üst alana ayırmak mümkündür. Bu dört üst alan sırasıyla: andaç/simultane çeviri, ardıl çeviri, toplum

çevirmenliği ve konferans çevirmenliğidir. Fakat bu türlerde kendi içerisinde alt alanlara ayrılabilir.

Andaş çeviri: Konuşmacı konuşurken onunla aynı anda çeviri işleminin gerçekleştirildiği çeviri türüdür. Ülkemiz çeviri ortamında daha çok ‘simultane çeviri’ ya da ‘eşzamanlı çeviri’ şeklinde anılmaktadır (Doğan, 2009). Andaş çeviri türleri şunlardır: kabiniçi andaş çeviri, kabindışı andaş çeviri, fısıldayarak çeviri, televizyondan andaş çeviri ve video-konferans çevirisi.

Ardıl çeviri: Bu tür çeviri, konuşmacının yaptığı konuşmayı dinleyen çevirmenin, gerektiği yerde not alması, konuşma bitiminde de belleğinde tuttukları ile aldığı notları birleştirerek dinleyicilere diğer dilden aktarması ile gerçekleştirilir. (Doğan, 2002a) Ardıl çeviri türleri şunlardır: İrtibat çevirisi, ikili görüşme çevirisi, refakat çevirisi, telefonla sözlü çeviri, konferans çevirisi, spor çevirmenliği ve medya çevirmenliği.

Toplum Çevirmenliği: Andaş, ardıl veya fısıldayarak yapılmak üzere toplumsal olan her olay ve ortamda karşımıza çıkmaktadır. Yani Edwards (1995) ’de belirttiği üzere: “Devletin resmi kurumlarıyla bireyler arasındaki iletişimde çeviriye gereksinim duyulan okullar, hastaneler, devlet daireleri, gümrük ve pasaport kontrol noktaları ya da emniyet merkezleri gibi ortamlarda yapıldığı yerler” de toplum çevirmenliğine rastlamak mümkündür. Bu çeviri türünde kullanılan teknolojik araçlar yapılan çeviriye göre değişim gösterir.

Konferans Çevirmenliği: Konferans çevirmenliğinde başta andaş sonrasında ise ardıl çeviri yaygın olarak kullanılan çeviri türleridir. Konferans çevirmenliği tercümanlık mesleği içerisinde özellikle üzerinde durulan bir meslek türüdür. AAIC (Uluslararası Konferans Tercümanları Derneği) ve Türkiye Konferans Tercümanları Derneği, konferans tercümanı olarak çalışanları bir araya getirerek, çalışma koşulları ve meslek kurallarıyla ilgili uluslararası standartlara uygun ilkeleri oluşturup yerleştirerek, bu meslek türüne değer katmışlardır.

2. Sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların sınıflandırılması

Araştırmanın bu bölümü, sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların araştırmacıların literatür okumalarından esinlenerek oluşturdukları sınıflandırmasını içermektedir. Bu bağlamda sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçlar; farklı sözlü çeviri türlerinde kullanım alanlarına göre, sözlü çevirinin hangi sürecinde kullanıldıklarına göre, sözlü çeviride kullanım otomasyon derecesine göre ve sözlü çeviri eğitiminde kullanım alanına göre dört kategoride incelenmektedir.

2.1. Farklı çeviri türlerinde kullanılan sözlü çeviri teknolojileri

2.1.1. Kabiniçi andaş çeviri

Bu çeviri en az 1 en fazla 3 tercümanın donanımı ve tasarımı özel yapılmış kulaklıklılı, mikrofonlu ve ekipmanlı bir kabin içerisinde yaptığı andaş çeviri türüdür. Tercümanlar kendi aralarında 20-30 dakikada bir değişiklik yaparlar. Bu tür çeviri, konuşmacıların fazla olduğu ya da birden fazla dilden çeviri gerektiği toplantılarda tercih edilir. Kabiniçi andaş çeviri türünde oldukça fazla teknolojik araçlardan yararlanır. Öyle ki bu kullanılan teknolojik araçların belirli standartları mevcuttur. Bu standartlar AICC (Uluslararası Konferans Tercümanları Derneği) tarafından belirlenmiştir. Kabiniçi andaş çeviride bir de kabinlerin sabit veya taşınabilir olma durumları vardır. Bu durumlarda kullanılan ekipman değişmez fakat AICC’nin belirlemiş olduğu standartlar değişim gösterir. Elektronik teknik

cihazlarda ise herhangi bir değişiklik olmaz. İki tür kabinde de CEI 60914 standartlarına uyulması şarttır.

ISO 2603 eş zamanlı (simültane) tercüme için sabit kabinler standardı, Türk standardı haline getirilmiştir (Türkiye Konferans Tercümanları Derneği). Bu kabinler içerisinde bulunan teknolojik araçlar şu şekildedir: kontrol paneli, kulaklık, mikrofon, görüntü ekranı, aydınlatma sistemi, havalandırma sistemi.

ISO 4043 eş zamanlı (simültane) tercüme için taşınabilir kabinler standardı, Türk standardı haline getirilmiştir. Taşınabilir kabinler: portatif, parçalara ayrılan ve konferans salonuna kurulan kabinlerdir. Taşınabilir kabinler dört kurala uygun şekilde tasarlanmalıdır: (Türkiye Konferans Tercümanları Derneği).

- Eş zamanlı olarak konuşulan farklı diller arasında akustik ayrımın sağlanması
- Konferans tercümanlarıyla toplantı katılımcıları arasında iyi bir görsel temas ve iki yönlü ses iletişimi sağlanması
- Ofisleri eş zamanlı tercüme kabinleri olan konferans tercümanlarının gün boyunca dikkatlerini yoğunlaştırabilmelerine yardımcı olacak yeterli çalışma koşullarının sağlanması
- Kabinin kolay taşınabilmesi, kurulabilmesi, hafif ve sağlam olması

Taşınabilir kabinlerde de sabit kabinlerde bulunan teknolojik araçlar kullanılır. Taşınabilir kabinler ise tercüme şirketleri tarafından dünyanın birçok yerinde ve de ülkemizde kiralanmaktadır. Bu kiralama sözlü tercüman ve simultane çeviri ekipmanı şeklinde olur.

Örnek: Nova Konferans Çevirmenliği Hizmetleri

- Bosch DCN dijital konferans ağ sistemleri:
  - Simultane çeviri kontrol ünitesi
  - Simultane çeviri yazılım modülü
  - Digital infrared vericiler
  - Bosch marka digital alıcılar (infrared)
  - Bosch DCN delege mikrofonları
- Sennheiser ve JBL ses sistemleri:
  - 600-900W speaker sistemler
  - Sesmixerleri
  - Yaka ve gezici mikrofonlar
- Çevirmenkabinleri:
  - Ses yalıtımlı ve havalandırılmalı
  - Ergonomik dizayn

2.1.2. Televizyondan andaş çeviri

Bu, televizyon ekranından farklı dilde yapılan bir konuşmayı, dünyanın değişik yerlerindeki televizyon izleyicilerine kendi dillerinde anında ulaştırabilmek amacıyla gerçekleştirilen bir andaş çeviri türüdür. Bu tür çeviride çevirmen, televizyon stüdyosunda kendine ayrılan yere oturur, kulaklık ve mikrofon kullanır ama görüntü televizyondan gelmektedir (Doğan, 2009). Kullanılan teknolojik araçlar şu şekildedir: kulaklık, mikrofon, televizyon.

2.1.3. Video-konferans çevirisi

Bu çeviri türü, günümüz teknolojisindeki son değişiklikler ile birbirinden uzak yerlerde olup, çeşitli nedenlerle bir araya gelemeyen insanlar arasında iletişimi ve konferansı mümkün kılmasıyla gündeme gelmiştir (Doğan, 2009). Teknolojik araç olarak konferansın yapılacağı cihaz yeterli olacaktır. Telefon, dizüstü bilgisayar ve tablet bu noktada örnek olarak gösterilebilir.

2.1.4. Fısıldayarak çeviri/ fısıltı çevirisi

Bu çeviri türü andaş çevirinin alt alanına girer. Andaş çeviride olduğu gibi konuşmacının söyledikleri aynı anda çevirilir. Çevirmenler az sayıda dinleyicinin arkasında ya da arasında oturarak çeviriyi fısıltıyla, diğer katılımcıları rahatsız etmeyecek şekilde andaş çeviri kullanarak yaparlar. Fısıltı çevirisinde, diğer çevirilerde olduğu gibi çevirmenin konuşmacıyı dikkatli dinlemesi gerekir. Fakat çeviri yapılan ortam, teknik ekipmanlardan kaynaklanan bir sorun neticesinde çevirmenin konuşmacıyı net olarak duyma problemi ortaya çıkabilir. Bu yüzden fısıltı çevirisini gerçekleştirecek çevirmene Infoport cihazını kullanması tavsiye edilebilir. Infoport cihazı, taşınabilir bir çeviri ekipmanıdır. Fabrika ziyaretlerinde ve saha gezilerinde yapılacak eşlik çevirilerinde özellikle de fısıltı çevirisi sırasında kullanmak çok akıllıcadır çünkü fısıltı yapan çevirmen sürekli eğilerek bir kişinin kulağına simultane çeviri yapmaya çalışır. Oysa infoport kullanılırsa hem eğilmek gerekmez hem de çevirmen biraz daha geride duracağı için çevredekiler fısıltıdan rahatsız olmazlar.

2.1.5. Ardıl çeviri

Ardıl çeviride kullanılan teknolojik araçlar andaş çeviriye oranla daha kısıtlıdır. Fakat teknolojinin günümüzde katettiği gelişmeler sayesinde ardıl çeviri içinde teknolojik uygulamalar ve araçlar geliştirilmiştir. Ardıl çevirinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, ilk olarak çevirmenin hafızasının kuvvetli oluşu sonrasında ise çevirmenin hızlı ve etkili not almasına bağlıdır. Çevirmenin daha kolay not alması adına ise telefon veya tablette kullanılan not alma programları geliştirilmiştir. Bu programlara örnek olarak skecht, notebok ve bamnoo paper verilebilir. Ardıl çeviri sürecinde önemli olan bir diğer konu ise yanlış çevrilen bir kelimenin dahi konuşmanın yanlış anlaşılmasına ve amacından sapmasına sebep olabilmesidir. Bu sebeple çevirmenlerin konuşmacının sözlerini çok dikkatli dinlemeleri ve dikkatli bir şekilde aktarmaları gerekmektedir. Aktarma sırasında ise çevirmen sesinin daha net duyulması adına mikrofon tercihini iyi kullanmalıdır. Bunların yanı sıra teknolojik olmayan fakat ardıl çeviride çevirmen tarafından genellikle kullanılan araçlar not defteri, kağıt ve kalemdir.

2.1.6. Telefonla sözlü çeviri

Telefonla sözlü çeviri, ABD’de 1989’dan beri telefon şirketi tarafından kendine özel bir sistemle ve bünyesindeki çevirmenlerle 140 dilde 24 saat sağlanan bir hizmettir. Özellikle iş dünyasında ve acil sağlık durumlarında başvurulmaktadır (Doğan, 2009). Fakat bu durumların yanı sıra günümüzde büyük bir konu olan mültecilerinde bu uygulamaya başvurduklarını görmekteyiz. Özellikle de göçmenlere ve mültecilere yönelik birçok telefondan sözlü çeviri uygulaması geliştirilmiştir. Bu uygulamalara örnek olarak: Translator-Pool, ETCall, RefuChat, Bridge, Tarjimly uygulamaları verilebilir.

2.2.Sözlü çeviride otomasyon derecesine göre teknolojik araçlar

2.2.1. Bilgisayar destekli sözlü çeviri

Dünyanın her yerinde her çevirmen, çevirmen adayları, çeviri hizmeti veren kişiler tarafından kullanılan bilgisayar destekli çeviri programları, yazılı çeviri alanında olduğu gibi sözlü çeviri alanında da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu programlar, yalnızca yazılı ve sözlü çeviri alanlarına özel tasarlanmış ya da iki alanın ortak kullanılabileceği programlar olarak tasarlanıp hayata geçirilmiştir. Sözlü çeviri alanında oluşturulan bilgisayar destekli programlar genellikle çeviri bellekleri şeklindedir. Her iki çeviri türü için kullanılan çeviri belleklerine örnek olarak *Across*, *MemoQ* ve *SDL Trados* verilebilir. Bu çeviri bellekleri, özellikle konferans öncesi hazırlık aşamasında terim listesi oluşturmak için oldukça elverişlidir.

Interplex çeviri bellek programı da ortak alan için kullanıma açıktır. *Interplex* hem tercümanlar hem de çevirmenler için tasarlanmış bir sözlük yönetimi programıdır. *Interplex*, izole edilmiş bir kelime listesi tutmak yerine, belirli bir konuya veya alana ilişkin tüm terimleri anında aranabilecek bir sözlükte gruplandırmaya izin verir. Profesyonel, serbest tercümanlar ya da tercüman adayları tarafından kullanılan bu sistem telefona, tablete ya da bilgisayara indirilip, bir ücret karşılığında kullanıma açıktır.

InterpretBank 5 ise sözlü çeviri alanına hitap eden çeviri belleği örneklerinden bir tanesidir. Özellikle profesyonel tercümanlar için tasarlanmış bu çeviri belleği programı, windows ve macOS için bir masaüstü aracıdır. İki farklı sürümüyle hem serbest tercümanlara hem de kurumlara hizmet sağlamaktadır. *InterpretBank 5*, özel sözlükler oluşturmak, yönetmek ve bunlara erişmek için serbest tercümanlara ve kurumlara hazır bir çözüm sunmakta ve çeviri hizmetini veren tercümanın işini kolaylaştırmaktadır.

Intragloss ise bir diğer sözlü çeviri bellek sistemlerinden bir tanesidir. *Intragloss*, tercümanın hazırlık belgesinden veya web sitesinden sözlükler oluşturur. Belgeden sorun teşkil eden terimlerin listesini hızlı bir şekilde not alır ve kolayca tam teşekküllü çok dilli sözlükler oluşturur. Bu sözlüklere alan sözlükleride dahil olur. Bu sistemde *InterpretBank 5*'in olduğu gibi serbest tercümanlar, profesyonel tercümanlar ve kurumlar tarafından başvuru alan bir sistemdir.

2.2.2. Otomatik sözlü çeviri programları

Bu programları iki farklı başlık altında değerlendirmek doğru olacaktır. Zira bu programların bazılarının bilgisayar, tablet ya da telefon aracılığıyla hizmet almak ve vermek mümkünken, bazılarının mobil uygulaması olarak sadece telefondan ulaşılır.

Birçok farklı teknolojik araç vasıtasıyla ulaşılabilir otomatik sözlü çeviri programı olarak akla ilk gelenlerden biri Google Translate'tir. Google tarafından yayınlanan Google Translate ya da Türkçe adıyla Google Çeviri uygulaması, Android ve iOS mobil cihazlarınıza ücretsiz olarak indirilebilen, bir yabancı dil sözlüğü ve sesli çeviri aracı olarak kullanılır. Herkese açık olan bu program, her çeviri hizmeti almak ya da vermek isteyen kişi ya da kurum tarafından kullanılabilir niteliktedir. Fakat çevirilerin hata payının olması nedeniyle özellikle profesyonel çevirmenler tarafından başvuru alan bir program değildir. Program, 100'ü aşkın dilde yazılı çeviri 50'den fazla sözlü çeviri hizmeti vermektedir.

Microsoft Translator isimli çeviri uygulaması bilgisayarda olduğu gibi iOS ve Android'lerde de kullanıma açıktır. Apple Watch ve Android Wear ile uyumlu olan Microsoft Translator sayesinde, 50 farklı dil

arasında anında çeviri yapılabilmektedir. Konuşulanı algılama ve sesli çeviri yapma özelliği bulunan Microsoft Translator, kullanıcılarına yabancı gelen bir dili konuşan kişilerle anında kolayca iletişim kurmayı sağlamaktadır. Fakat birçok programda olduğu gibi bu hizmeti almak içinde internet bağlantısına gerek duyulmaktadır. Ayrıca Google Translate’de olduğu gibi bu programda da oluşabilecek çeviri hatalarından dolayı profesyonel tercümanlar tarafından tercih edilen bir program değildir. Bu program daha çok hızlı bir tercüme hizmetine ve farklı bir dilde iletişim kurma ihtiyacı olan kullanıcılar tarafından kullanılır. 50 farklı dilde tercüme yapması programın tercih edilmesindeki en büyük etkidir.

Bir dil çeviri uygulaması olan iTranslate, İngilizce Türkçe çevirinin yanı sıra 50 dilde çeviri yapmaktadır. Ses tanıma ve sesli çeviri özelliğine sahip iTranslate uygulaması, hafif ve hızlı olmasının yanı sıra, Android 2.3.3 ve üzeri bulunan cihazlara ücretsiz olarak yüklenebilmektedir. Her çeviri hizmeti almak ya da vermek isteyen kişiler tarafından kullanılabilir niteliktedir.

Bir diğer örnek uygulama ise Translate.com tarafından geliştirilen ve Google Translate’ in en güçlü rakibi olan Translate, başarılı arayüzü ve kullanım kolaylığı ile dikkat çekmektedir. İnsan çevirisi özelliği ile en doğru çevirileri yapabilen uygulamanın en iyi çeviri uygulaması olduğu söylenebilir. İngilizce Türkçe çevirinin yanı sıra 90’a yakın dilde çeviri yapabilme özelliğine sahip Translate, Android 2.2 ve üzeri bulunan cihazlara ücretsiz olarak yüklenebilmektedir.

Yandex’in Google Translate rakibi olarak geliştirdiği Yandex Translate, henüz Google Translate kadar fazla dil desteği sunmuyor olsa da İngilizce Türkçe çeviri dahil 40 dilde çeviri yapabilmektedir. Ayrıca pek çok özelliği otomatik olarak gerçekleştiren Yandex Translate, hızlı çalışmanın yanı sıra, Android 2.3 ve üzeri bulunan cihazlara ücretsiz olarak indirilebilmektedir.

Otomatik sözlü çeviri yapan mobil uygulamalar ise hem iOS hem de androidlerde mevcuttur. Apolan Apps Türkçe adıyla Konuş & Çevir, dünyanın herhangi bir köşesinde etkin bir biçimde iletişim kurmaya olanak sağlayan bir ses ve metin tercümanıdır. İçerisinde, Apple ses tanıma teknolojisi desteği, metin çevirileri için 117 dil, ses çevirileri için 54 dil, metinden metine modu için dil algılama, iCloud birleştirmesi ve ses ayarları hizmetleri vardır. 34 dilde andaş çeviri hizmeti de veren bu uygulama ücretsiz bir sürüme sahiptir. Fakat sürekli ve kaliteli bir hizmet için abonelik ve alınmak istenen hizmete göre bir ücret ödenmelidir. Apolan Apps daha çok sürekli yurt dışına çıkan, yabancılarla sürekli iletişim halinde olan ya da iletişime geçmek isteyen kişiler, tercümanlık öğrencileri, farklı bir ülkede yaşayan kişiler tarafından kullanılabilir bir programdır.

Otomatik sözlü çeviri mobil uygulamaları birçok farklı kişi tarafından kullanılmakta, birçok farklı ihtiyaçtan dolayı bu uygulamalara başvurulmaktadır ya da farklı ihtiyaçlar doğrultusunda bu uygulamalar tasarlanmaktadır. Söz konusu sözlü çeviri mobil uygulamalarına mülteciler, serbest tercümanlar, profesyonel tercümanlar, gönüllü tercümanlar, tercümanlık öğrencileri ya da mültecilerle iletişime geçmek isteyen başka kişiler başvurabilir.

Günümüzün önemli bir konusu olan mülteciler için ise dünyanın birçok yerinde kullanabilecekleri mobil uygulamalar tasarlanmış ve hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda Balkul (2018), Suriyeli mülteci krizi için tasarlanan çeviri uygulamalarını incelemiştir. Bu mobil uygulamaların bazıları ise bir dilden diğer bir dile otomatik sözlü çeviri gerçekleştirmektedir. Turkcell tarafından tasarlanan Merhaba Umut uygulaması ve Young Guru Academy tarafından geliştirilen We Talk uygulaması bu bağlamda örnek gösterilebilir. Bu uygulamalar, sığınmacı ve mülteciler için tasarlandığından dolayı ücretsizdir ve

bilhassa Türkçe'nin çalışma dili olarak kullanılıyor olması önemlidir (Arapça-Türkçe; Türkçe-Arapça). Araştırmacı tarafından incelenen diğer çeviri teknolojileri arasında, yazarın "aracı çeviri teknolojileri" olarak ifade ettiği çeviri araçlarında bulunmaktadır. Bu araçlar, insani yardım projelerinde ve mülteci krizi gibi kriz ortamlarında, gerek yazılı gerekse sözlü çeviri ihtiyacı duyan bireylerle (örn. sığınmacılar, yardım gönüllüleri ya da resmi görevliler) gönüllü çevirmen ve tercümanları buluşturmaktadır. Yazılı ya da sözlü çeviriye ihtiyaç duyan birey, aracı çeviri teknolojileri (örn. Tarjimly ve Bridge) vasıtasıyla internet üzerinden istek göndermekte ve sistemde kayıtlı olan ve o an için müsait olan gönüllü çevirmen / tercüman tarafından yazılı ya da sözlü çeviri isteği yanıtlanmaktadır. Gerekli olduğu ve resmi prosedürlerin el verdiği ortamlarda bu gönüllü çevirmenler / tercümanlar çeviri isteğinde bulunan kişiler için sözlü çeviri eylemi gerçekleştirmek için ilgili makamda buluşmaktadırlar. Elbette güvenlik önlemleri gereği, bu prosedür bahsedilen aracı çeviri teknolojileri ve resmi makamlar tarafından kayıt altına alınmaktadır.

2.3. Süreç odaklı sözlü çeviri teknolojileri

Sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların sınıflandırması yapılırken, bu araçların sözlü çevirinin hangi safhasında kullanıldığının saptanması oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Buna göre, çalışmamızın bu bölümünde sözlü çeviride kullanılan araçları; süreç öncesi (hazırlık aşaması) kullanılan araçlar, süreç esnasında (sözlü çeviri eylemi) kullanılan araçlar ve süreç sonrası (değerlendirme) kullanılan araçlar olarak üç gruba ayırmaktayız.

2.3.1. Süreç öncesi kullanılan araçlar

Bu aşama, bilhassa sözlü çeviri sürecinin başarıyla tamamlanması için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Tercümanın sözlü çeviri eylemi öncesinde kendisine sağlanan konuşma metnini incelemesi ve gerek oradaki teknik terimlere ya da uzmanlık alan konularına bakmasına olanak veren araçlar bu bağlamda değerlendirilebilir. LookUp, ConvertUnits, Interplex UE ve InterpretBank bu bağlamda örnek verilebilecek araçlardır. Şüphesiz, bu araçların kullanılma durumu sözlü çeviri türüne göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin, konferans çevirisi ve mahkeme çevirisi gibi sözlü çeviri türlerinde bu tür araçlar çok rahatlıkla kullanılabilirken; diyalog çevirisi, telefonda çeviri ve refakat çevirisi gibi öncesinden bağlam hakkında çok fazla bilginin verilmediği sözlü çeviri türlerinde kullanılması zor olmaktadır. Ayrıca bu sınıflandırmada ele alınan araçlar, yazılı çeviride de rahatlıkla kullanılmaktadır. Bu yönüyle, bu araçlar yazılı ve sözlü çeviride ortaktır. Fakat, bu tür araçlar yazılı çeviride gerek süreç öncesi gerekse süreç esnasında kullanılabilirken; sözlü çeviride ise eylemin doğası gereği sadece süreç öncesinde kullanılabilir.

2.3.2. Süreç esnasında kullanılan araçlar

Bu aşamada kullanılan araçlar, özellikle farklı sözlü çeviri türlerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, ardıl çeviride not alma aracı olarak kullanılan dijital kalem uygulaması, andaş çeviri esnasında tercih edilmemektedir. Ardıl çeviride yine farklı not alma uygulamaları ve araçları mevcuttur. Bunlara örnek olarak; Evernote, Sky Wifi Smartpen, Echo Smartpen ve PenSupremacy gösterilebilir (Costa, Corpas-Pastor ve Duran-Munes, 2014). Farklı çeviri türlerinde süreç esnasında kullanılan araçlara örnek vermek gerekirse; rekafat çevirisinde kulaklık, telefonda çeviride telefon, video konferans çevirisinde internet ve bilgisayar dile getirilebilir. Ayrıca, toplum çevirmenliğinde kullanılan aracı çeviri teknolojileri bu bağlamda, tercümanların süreç esnasında tercih ettikleri araçlardandır.

2.3.3. Süreç sonrasında kullanılan araçlar

Sözlü çeviri türlerinin kendilerine has özellikleri ve iç dinamikleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, her sözlü çeviri türünde süreç sonrası teknolojik araçların kullanımından bahsetmemiz mümkün olmayacaktır. Fakat bilhassa konferans çevirmenliği, mahkeme çevirmenliği ve toplum çevirmenliğinin bazı alt türlerinde çeviri eyleminin doğası gereği resmi ortamlarda geçtiği varsayılacak olursa, bazı teknolojik ekipmanların çeviri sürecinin nasıl geçtiğini kayıt altına almak ve arşivlemek için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda kullanılan araçlar ise ses ve görüntü kayıt cihazları olacaktır. Örneğin sığınma başvurusunda bulunan bir mülteci ile yapılan görüşme esnasındaki çeviri eyleminin kayıt altına alınması hem tercümanın hem de mültecinin ve görüşmeyi yapan memurun faydasına olacaktır. Çünkü ileride karşılaşılabilecek yasal itiraz ve belgelendirme süreçleri böylelikle daha şeffaf ele alınabilecektir. Bunun yanında, tercümanlara kendi performanslarını değerlendirme olanağı da sağlanmış olacaktır. Her ne kadar çeviri eleştirisi denildiğinde, yazılı çeviri eleştirisi anlaşılrsa da sözlü çeviri eleştirisi de bu bağlamda gerçekleştirilebilir. Bu durum yukarıda bahsedildiği gibi tercümanların özdeğerlendirmesi düzeyinde olabileceği gibi, aynı zamanda dış otoriteler tarafından tercümanın performansını değerlendirmede de kullanılabilir.

Süreç sonrasında ayrıca sözlü ve görsel materyallerde geçen konuşmaların yazıya dökülmesini sağlayan teknolojik araçlar da kullanılabilir. Bu bağlamda “Google Dökümanlar” ve “Voicedocs” gibi bilindik araçlar işe yarayacaktır. Böylelikle sözlü çeviri süreci sadece belirli ortamda gerçekleşip bir daha anılmayan bir eylem olmaktan çıkacak ve alandaki değişik araştırmalara kapı aralayacaktır.

2.4. Sözlü çeviri eğitiminde kullanılan teknolojik araçlar

Teknolojinin gelişmesiyle iletişimin önemi giderek artmıştır. Çeviri ise, iletişimin önemli bir unsuru olarak teknolojiden etkilenmiştir. Çeviri eğitiminde ise hem yazılı hem de sözlü çeviri eğitimi teknolojiden faydalanmaktadır. Özellikle de sözlü çeviri eğitiminde teknoloji kullanımı fazlasıyla yoğundur. 1990’lı yılların sonuna kadar çoğu çevirmen okulunda kullanılan en ileri teknoloji ses kasetleri ve tepegözler iken bugün daha farklı teknolojiler yaygın olarak kullanılmaktadır (Şahin, 2013).

Ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde sözlü çeviri eğitimi veren üniversitelere bakıldığında, bugünkü kullanılan farklı teknolojik araçlara rastlamak mümkündür. Özellikle de bölümlerdeki andaş çeviri laboratuvarlarında bu araçlar yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu laboratuvarlar öğrencileri gerçeğe yakın ortamda sözlü çeviriye hazırlamak amacıyla kurulmuştur. Bilgisayar sistemiyle donatılmış, internet bağlantısına sahip ve uydu televizyon yayınlarından yararlanmaya uygun bir düzeneneğe sahip laboratuvarlarda öğrenciler andaş çeviri alıştırmalarını kaydederek kendilerini geliştirmek amacıyla başarılarını daha sonra değerlendirme olanağına sahiptir. Bu laboratuvarlar andaş çeviri eğitiminin yanı sıra ardl ve yazılı metinden sözlü çeviri eğitimi için de kullanılır. Burada bulunan kabinler aracılığıyla öğrenciler sözlü çeviri eğitimleri esnasında bir çok teknolojik araçtan faydalanırlar. Bu teknolojik araçlar sırasıyla şu şekildedir:

- Kontrol paneli/ Konsolu
- Kulaklık
- Mikrofon
- Görüntü ekranı
- Ses kayıt cihazı

Ülkemizde, yukarıdaki teknolojik araç donanımına sahip kabinlerin bulunduğu bazı üniversiteler ve kabin sayıları şu şekildedir: Hacettepe Üniversitesi (13), İstanbul Üniversitesi (2), Dokuz Eylül Üniversitesi (3), Ege Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi (1), Bilkent Üniversitesi (1), İzmir Ekonomi Üniversitesi (8), Atılım Üniversitesi (5), Yıldız Teknik Üniversitesi (2).

Günümüzde teknoloji büyük bir ilerleme kaydetmiş ve bu ilerleme sayesinde çeviri ve çeviri eğitimi farklı bir boyuta geçmiştir. Özellikle sözlü çeviri eğitiminde teknoloji yardımıyla yaratılan farklı ortamlarda eğitim verme ve alma daha kolay bir hale gelmiştir. Dünyada ve ülkemizde sözlü çeviri eğitiminin farklı ortamlarda verilmesiyle ilgili çalışma örnekleri bulunmaktadır. Telefon yoluyla sözlü çeviri eğitimi (Ko, 2006, 2008; Wadensjö, 1999), sağlık alanında sözlü çeviri eğitiminin açık kaynak kodlu öğrenme ortamı olan Moodle üzerinden verilmesi (Tymczyńska, 2009), bilgisayar destekli sözlü çeviri araçlarının tasarlanması ve sözlü çeviriye etkisi (Sandrelli, 2005; Sandrelli ve De Manuel Jerez, 2007; Ko ve Chen, 2011), Ebru Diriker'in internet kaynaklarının sözlü çeviri eğitimindeki yeri ve önemini anlatan çalışması (Diriker 2010: 329-332), Jun Pan'ın eşzamanlı çeviri eğitiminde gerçek konferanslara benzer şekilde simüle edilmiş konferansların öğrencilerden alınan geri dönütler ve öğretmenlerin gözlemlerine göre faydalı ve uygulanabilir bir eğitim modeli olabileceğini ortaya koyduğu çalışması (Pan, 2016), Sabine Braun'un farklı sözlü çeviri ve konu alanlarında uzaktan eğitim konusunu hukuki bağlamda ele aldığı çalışması (Braun, 2017), Mehmet Şahin'in sanal dünyanın sözlü çeviri eğitiminde kullanılabilirliği konulu çalışmaları (Şahin, 2013; Şahin ve Eraslan, 2017) sözlü çeviri eğitiminin farklı ortamlarda verilmesiyle ilgili başlıca çalışmalardandır.

Bu çalışmalar arasından özellikle sanal dünyaların sözlü çeviri eğitiminde kullanılabilirliği konulu çalışmalar (Şahin, 2013; Şahin ve Eraslan, 2017) dikkat çekmektedir. Zira, sanal dünyalar teorik bilginin daha çok uygulamayla desteklenmesi ile profesyonel düzeye çıkarılabilecek olan sözlü çeviri edimi için gerçeğe yakın ortamlar sunduğundan dolayı, ideal eklentiler olarak sözlü çeviri eğitimine ve edimine dâhil edilebilirler (Şahin, 2013). Böyle bir eğitim verilmesi ve alınması için çevirmenlerin ve çevirmen adaylarının bir uzman tarafından eğitim alması gerekir.

Sözlü çevirinin birçok farklı türü göz önünde bulundurulduğunda, sanal dünya içerisinde verilen eğitimin hem öğretmenler hem de çeviri eğitimi alan öğrenciler için eşsiz bir deneyim olacağı kanısındayız. Örneğin, konferans çevirmenliği için sanal dünyada bir konferans salonu tasarlanabilir ve öğrenciler ardıl ya da andaş çeviri türlerinde pratik yapabilirler. Ya da sanal bir mahkeme salonu tasarlanıp öğrencilerin mahkeme çevirmenliği deneyimi kazanmalarını sağlanabilir. Tabii bu deneyimler sadece bu iki örnekle sınırlı kalmayarak afet çevirmenliği, kabiniçi andaş çeviri, kabindışı andaş çeviri, fısıldayarak çeviri, spor çevirmenliği gibi sözlü çeviri türlerinde de kazanılabilir. Sanal dünyanın sözlü çeviri eğitiminde en büyük avantajı, verilen sözlü çeviri eğitimine göre tasarlanması ve öğrencilerin bütün bunları internet bağlantısını kullanarak uzaktan katılması ve sınıfa ya da laboratuvara gitmeden yapmasıdır.

Bu sanal dünya ile sözlü çeviri eğitimi verilen programlara başlıca Second Life (İkinci Hayat) ve IVY Project (Interpreting in Virtual Reality / Sanal Gerçeklikte Sözlü Çeviri) verilebilir. Second Life daha çok sosyal ve eğlence amaçlı kullanılan fakat sözlü çeviri eğitiminde de kullanılan, internet üzerinden çalışan ve içeriği tamamen kullanıcılar tarafından oluşturulan üç boyutlu bir sanal dünyadır. Dünyanın her yerinden katılabilen kullanıcılar bu sanal dünyada kendilerini bir avatarla temsil ederler. Second Life'ın kullanım esnekliği, yaratıcılığa özendirilmesi, öğrenci motivasyonunu ve katılımı artırması, gruplar ve kişiler arasında işbirliğini desteklemesi, mesafe engelini ortadan kaldırması, sosyal mevcudiyet

duygusunu vermesi ve deneyime dayalı öğrenmeye olanak sağlaması, eğitim alanında kullanılmasında büyük bir etkidir.

IVY projesi Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmesi ve özellikle sözlü çeviri alanına yönelik olması açısından bir önem taşımaktadır. Proje, Second Life’da olduğu gibi sanal bir ortamda tasarlanan çeviri ortamlarında sözlü çeviri yapmayı ve de eğitimi almayı mümkün kılar. Proje hakkında daha geniş bir bilgiye <http://virtual-interpreting.net> sitesinden ulaşılabilir.

Sözlü çeviri eğitiminde ardıl ve eşzamanlı çeviri derslerinin sanal olarak desteklendiği, Cenevre Üniversitesi tarafından kurulan Sanal Enstitü, 2004 yılında tercüman eğitimcileri için öncü bir çevrimiçi eğitim platformu olarak geliştirilmiş ve daha sonra öğrenci toplulukları için sanal eve dönüşmüştür. 2016 yılında yeni, geliştirilmiş, çevrimiçi bir eğitim konseptine geçilmiştir. Geçiş döneminde, Sanal Enstitü kayıtlı tüm yüksek lisans öğrencileri için erişilebilir olmaya devam etmiştir.

Sanal dünya teknolojisinin yanı sıra, sözlü eğitime yardımcı bir başka teknoloji olarak Moodle örnek verilebilir. Moodle, dünyanın birçok yerinde özellikle eğitim alanında kullanılan açık kaynak bir ders yönetim sistemidir. Moodle, en basit tanımıyla, çevrimiçi dersler ve bunlara bağlı web sayfaları oluşturmaya yarayan bir web yazılımıdır. Web yazılımından öte, eğitimin gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmuş ortak katılımlı bir projedir (Aydın, 2003). İçerisinde sohbet, veritabanı, forum, sözlük, ders, quiz, anket ve wiki modüllerini kapsamasından dolayı hem yazılı hem de sözlü çeviri eğitiminde faydalı olmaktadır.

Sonuç

Medeniyetin var olmaya başladığı andan itibaren, insanlar arası iletişimin ve etkileşimin gerçekleşmeye başladığı çağlardan bu yana var olan sözlü çeviri etkinliği, farklı alt türleriyle beraber akademik araştırmalara konu olmuştur. Teknolojinin hayatımızın her köşesini etkisi altına aldığı günümüzde, sözlü çeviri etkinliği de şüphesiz teknolojik araçlardan bağımsız düşünülemez. Yazılı çeviri teknolojilerinin gerek akademik araştırmalarda gerekse sektörel uygulamalarda oldukça yoğun olarak bahsedilmesine rağmen, sözlü çeviri teknolojileri bu bağlamda hak ettiği ilgiyi görmemektedir. Bahsedilen gerçeklikten hareket eden bu çalışma, sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçların kullanım mantığını genel olarak tanıtmayı ve bu araçların sistematik bir sınıflandırma yapmasını hedeflemiştir. Bu bağlamda, sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçlar; sözlü çeviride kullanım alanları, sözlü çevirinin farklı süreçlerinde kullanım durumları, sözlü çeviriye sağladıkları otomasyon derecesi ve sözlü çeviri eğitiminde kullanılan araçlar olmak üzere dört kategoride incelenmiştir. Araştırmacıların ilgili literatür okumaları ve bireysel teknolojik araç kullanım deneyimlerinden hareketle oluşturulan bu sınıflandırmada, sözlü çeviri teknolojilerinin hitap ettiği kullanıcı profilleri de mercek altına alınmıştır.

Alana dair bütüncül bir bakış açısı sunma ve bilgilendirici bir çalışma meydana getirmeyi hedefleyen araştırmacılar, bu çalışma ile sözlü çeviri teknolojileri alanında farkındalık uyandırmayı hedeflemektedirler. Her ne kadar ülkemizde bu alanda yeterince araştırma bulunmasa da uluslararası platformda bir yayın ağı mevcuttur. Çalışma kapsamında incelenen teknolojik araçların farklı kullanıcı profilleriyle denemesi alana dair değerli katkılar sunacaktır. Bu doğrultuda, sözlü çeviri teknolojilerinin gerek nitel gerekse nicel araştırma yöntemleriyle, sözlü çeviri dünyasının farklı paydaşları tarafından kabul edilme düzeylerinin ölçülmesinin alana katkı sağlayacağı kanısındayız. Bilhassa Türkçenin çalışma dili olarak yer aldığı farklı sözlü çeviri teknolojilerinin; dilbilimsel, sözlükbilimsel ve pragmatic açıdan incelenmesinin bu teknolojik araçların geliştirilmesi anlamında

yararlı olacağını düşünmekteyiz. Ayrıca, oldukça rekabete dayalı olan sözlü çeviri sektörüne kaliteli eleman istihdam etmeyi hedefleyen çeviribilim / mütercim-tercümanlık bölümlerinin, sözlü çeviride kullanılan teknolojik araçları sözlü çeviri eğitimine ne oranda entegre ettiklerinin araştırılması da alandaki ileri çalışmalara ilham verebilir.

Kaynakça

- Alkan-Canım, S. (2013). Lisans düzeyinde çeviri eğitiminde teknoloji eğitiminin yeri. *İ.Ü Çeviribilim Dergisi*, s. 127-147.
- Alkan-Canım, S. (2017). Bulut tabanlı bir çeviri yönetim sisteminin çevirmenler açısından avantaj ve dezavantajları üzerine bir değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*. 12(23), 69-88.
- Aktaş, T. (2013): Notationssprache als Gedächtnisunterstützendes mittel beim Konsekutivdolmetschen. *Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik*, s. 81-90.
- Andres, D. (2002): Konsekutivdolmetschen und Notation. *Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag*.
- Aslan, E. (2015). Çeviri teknolojilerinin çevirmenin sınırlarını belirlemedeki rolü. *V. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi*. Mersin.
- Aslan, E. (2016). Geçmişten günümüze çeviri teknolojileri. *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Bilimler Kongresi*.
- Atik, G. (2011). Sözlü çeviri yöntem ve teknikleri. *Ankara: Sinemis Yayınları*.
- Aydın, Ö. (2003): Yeni başlayanlar için Moodle: Genel bakış. *Bilkent Üniversitesi*.
- Balkul, H. İ. (2017). Suriyeli sığınmacılara sunulan yazılı ve sözlü çeviri hizmetleri: Türkiye örneklemini ve Küresel Bakış. *International Journal of Language Academy*, 5(4) 102-112.
- Balkul, H.I. (2018). A comparative analysis of translation/interpreting tools developed for Syrian refugee crisis. *International Journal of Language Academy*, 6(4), 32-44.
- Bowker, L. ve M. Barlow. (Ağustos, 2004). Bilingual concordancers and translation memories: A comparative evaluation. *Proceedings of the Second International Workshop on Language Resources for Translation Work, Research and Training*. Association for Computational Linguistics, 70-79.
- Braun, S. (2017). What a micro-analytical investigation of additions and expansions in remote interpreting can tell us about interpreters' participation in a shared virtual space. *Journal of Pragmatics*, 107, 165-177.
- Bulut, A. ve Kurultay, T. (2001). Interpreters-in-aid at disasters: Community interpreting in the process of disaster management. *The Translator*. 7.2, s: 249- 263
- Bührig, K. (1999). Konsekutives Übersetzen Englisch-Deutsch. *Gerzymisch-Arbogast, Heidrun Gile, Daniel / House, Juliane / Rothkegel, Annely (Hg.): Wege der Übersetzungs – und Dolmetschforschung. Tübingen: Gunter Narr Verlag*, s. 241-266.
- Costa, H., Corpas Pastor, G., & Durán Muñoz, I. (2014). Technology-assisted interpreting. *MultiLingual*, 143(25), 3.
- Çakır, A. (1994). Sözlü çeviri ve çeşitleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(1). 13-18.
- Daelemans, W. ve V. Hoste (Ed.). (2010). Evaluation of translation technology. *Antwerp: Academic & Scientific Publishers*.
- Demirdağ, H. E. (2013). Ardıl çeviri öğrenimi aşamasında dilsel hatalar: Birkaç ipucu. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, 273-279.
- Diriker, E. (2005). *Konferans çevirmenliği : Güncel Uygulamalar ve Araştırmalar*. Scala.
- Diriker, E. (2010). Simultaneous conference interpreting and technology. *Handbook of Translation Studies 1. Dö. Yves Gambier ve Luc van Doorslaer (ed.)* 329-332.

- Doğan, A. (2002a). Ardıl çeviride dikkat odakları. *Çeviribilim ve Uygulamaları*, 12, 25-37.
- Doğan, A. (2009). *Sözlü çeviri, çalışmaları ve uygulamaları*. Ankara.
- Doherty, S. ve D. Kenny (2014). The design and evaluation of a statistical machine translation syllabus for Translation students. *The Interpreter and Translator Trainer*, 8.2, 295-315.
- Durukan, E. (2017). Ardıl çeviri eğitiminde not almanın önemi ve not alma duyarlılığının pekiştirilmesi. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 102-112.
- Eraslan, Ş. (2013). Ardıl çeviride kullanıcı beklentileri. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 57-85.
- Esselink, B. (2000). *A practical guide to localization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Fantinuoli, C. (2016). InterpretBank. Redefining computer-assisted interpreting tools. *Proceedings of the 38th Conference Translating and the Computer*, 42-52.
- Fantinuoli, C. (2018). Computer-assisted Interpreting: Challenges and future perspectives. *Koninklijke Brill NV*.
- Fantinuoli, C. ve Prandi, B. (2018). Teaching information and communication technologies. *trans-kom*, 162-182.
- Garcia, I. (2009b). Research on translation tools. A. Pym ve A. Perekrestenko (Ed.). *Translation Research Projects 2* içinde. Tarragona: Intercultural Studies Group, 27-33.
- Gaspari, F. (Eylül 2001). Teaching machine translation to trainee translators: A survey of their knowledge and opinions. MT Summit VIII: *Workshop on Teaching Machine Translation*. Santiago de Compostela, Spain: 35-44.
- Hutchins, W. J. ve H. L. Somers (1992). *An introduction to machine translation*. Londra: Academic Press.
- Ivona Brizar (2014) Masterarbeit „Speech-to-Speech Translation Apps Ein kritischer Vergleich“ Uni Wien
- Kahraman, R. (2010). Göç ve çeviri: İltica başvurularında sözlü çeviri uygulamaları vetoplum çevirmeninin rolü. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- Kautz, U. (2002), Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens, München: Goethe Institut. 2. Baskı.
- Ko, L. (2006). Teaching interpreting by distance mode. *Interpreting 8.1* (67-96).
- Ko, L. (2008). Teaching interpreting by distance mode: An empirical study. » *Meta 53.4*, 814-840.
- Korkmaz, İ. ve Acar, E. N. (2017). SDL TradosStudio yazılımı üzerinden bilgisayar destekli çeviri teknolojileri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(19), 1-16.
- Kurz, I. (2001). Conference interpreting: Quality in the ears of user. *Meta*, 46: 2, s: 384-410.
- Kuşçu, E. (2015). Çeviride yapay zeka uygulamaları. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45-58.
- Odacıoğlu, M. C. (2017). *Çeviribilimde Yerelleştirme Pradigmasına Doğru*. İstanbul: Gece Kitaplığı
- O'Hagan, M. ve D. Ashworth (2002). Translation-mediated communication in a digital world. *Clevedon: Multilingual Matters*.
- O'Hagan, M. (2012). The Impact of new technologies on Translation Studies: A technological turn? C. Millan-Varela, C. Millan ve F. Bartrina. (Ed.). *Routledge Handbook of Translation Studies* içinde. Londra / New York: Routledge, 503-518.
- Özkaya, E. (2017). Sözlü çeviri araştırmalarında mecra dönüşümü. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 108-119.
- Pan, J. (2016). Linking classroom exercises to real-life practice: a case of situated simultaneous interpreting learning. *The Interpreter and Translator Trainer 10* (1), 107132. <<http://dx.doi.org/10.1080/1750399X.2016.1154346>>.

- Pöchlacker, F. (2000). *Dolmetschen-Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen*. Stauffenburg Verlag.
- Pym, A. (2006). Asymmetries in the teaching of translation technology. Pym, A., A. Perekrestenko ve B. Starink (Ed.). *Translation technology and its teaching* içinde. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili (Intercultural Studies Group) 113-124.
- Samson, R. (2005). Computer assisted translation. M. Tenny (Ed.). *Training for the new millenium: Pedagogies for Translation and Interpreting* içinde. Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins, 101-122.
- Şahin, M (2013). *Çeviri ve teknoloji*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, M. (2015). Çevirmen adaylarının gözünden İngilizce-Türkçe bilgisayar çevirisi ve bilgisayar destekli çeviri: Google deneyi. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 43-60.
- Şahin, M. ve Eraslan, Ş. (2017). Sözlü çeviri eğitiminde yeni yaklaşımlar: Sanal dünyalar. M. Ş. Yetkiner içinde, *Dilbilim Çeviribilim Yazıları*. Anı Yayınları, 189-202.
- Şan, F. (2013). The use of technology in academic translator training In the restructuring process of higher education. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*. 1.2, <http://www.tojdel.net/volume/tojdel-volume01-i02.pdf#page=34> (20.12.2013)
- Taylor-Bouladon, V. (2001). *Conference Interpreting: Principles and practice*. Adelaide: Crawford House Publishing.
- Tosun, M. ve Kabukcik, S. (2013). Genel çeviri kuramlarının sözlü çeviriye etkisi ve sözlü çeviriye yazılı çeviriden ayıran özellikler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 174-181.
- Yavanoğlu, U. ve Sağıroğlu, Ş. (2010). Web tabanlı otomatik dil tanıma ve çevirme sistemi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 483-494.
- Yetkiner, N. K., Oktar, L., Yavuz, Y. ve Özgen, M. (2015). Yazılı metinden sözlü çeviride akıcısızlık ve duraklar:. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 32(2), 103-118.
- Yıldırım, C. (2017). Çeviri belleği sistemlerinde gerçekleştirilen çevirilerde çevirinin kalitesi ve çevirmenlerin görünürlüğü/ görünmezliği hususlarının değerlendirilmesi. *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017)*. İstanbul.

Feminist edebiyat eleştirisini bağlamında Aleksandra Kollontay'ın *Vasilisa Malıgına* romanı¹

Yasemin GÜRSOY²

APA: Gürsoy, Y. (2019). Feminist edebiyat eleştirisini bağlamında Aleksandra Kollontay'ın *Vasilisa Malıgına* romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 407-417. DOI: 10.29000/rumelide.580696

Öz

Rusya'da XX. yüzyıl devrimle başlar ve devrimin temellerini atanlar arasında, çok fazla dile getirilmese de, kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlardan Aleksandra Kollontay, 20'li yaşlarında Marksist düşünceyle tanışır. Paris'te Vladimir Lenin'le karşılaşması, 1917 Ekim devrimine katkıları, çalışkanlığı ve Marksizm tutkusu yönetimde yer almasını sağlamıştır. Sovyet hükümetinin ilk kadın bakanı olan Kollontay, Marksist feminizmin önemli temsilcilerindedir. Özellikle kadın haklarını savunmuş, kadını evlilik bağı ve erkek egemenliğinden kurtarıp cinsler arası eşitliğin sağlanması için çok çaba harcamıştır. Bu bağlamda çeşitli bildiriler yayımlayan Kollontay aynı zamanda roman ve öyküler de kaleme almış, bu çalışmalarında gayet sade ve basit bir dil kullanarak halkın her kesimine ulaşmayı amaçlamıştır. Kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını hedefleyen feminizm düşüncesi, farklı fikir akımları ve ideolojilerin etkisiyle çeşitli kollara ayrılır. Bunlardan biri olan Marksist feminizm, kadının kurtuluşunu öncelikle kapitalist düzenin yıkılmasıyla ilişkilendirmesiyle diğer feminist düşüncelerden ayrılır. Feminist düşüncenin bir diğer katkısı ise edebiyat alanında gerçekleşir. Feminist edebiyat eleştirisinin ortaya çıkmasıyla edebiyatta kadın konusu hem yazar hem de okur odaklı olarak incelenmeye başlanır ve yeni araştırma alanları açılır. Çalışmamızda öncelikle feminizmin ortaya çıkışı ve Marksist feminizmin oluşumundan söz edilmektedir. Bu düşünceden doğan feminist eleştiri kuramı ele alınmakta ve genel özellikleri açıklanmaktadır. Kollontay'ın devrimin ilk günlerinden beri hayalini kurduğu yeni kadın ve yeni erkek arasındaki ilişkinin yanı sıra aşk ve evlilik bağına getirdiği yeni bakış açısını anlattığı romanı *Vasilisa Malıgına*, feminist eleştiri kuramına göre incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Aleksandra Kollontay, feminizm, Marksist feminizm, feminist edebiyat eleştirisini, *Vasilisa Malıgına*.

The novel of Alexandra Kollontay named *Vasilisa Malıgına* in the context of feminist literary criticism

Abstract

In Russia, XXth century starts with revolution and among people who built the revolution, despite not much mentioned, there are women as well. Among these women, Aleksandra Kollontay, has met the idea of socialism in her twenties. Her encounter with Lenin in Paris, her contribution to the revolution in 1917, her ambition and revolution passion made her participate in the administration. Kollontay, who was the first woman minister in the Soviet government, was one of the important

¹ Bu makale, International Congress on Multidisciplinary Social Sciences ICMUSS-2019 kongresinde sunulan bildirinin genişletilip yeniden düzenlenmiş halidir.

² Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD (Edirne, Türkiye), yasemingursoy@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2103-3410 [Makale kayıt tarihi: 09.05.2019- kabul tarihi: 17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580696]

notables of Marxist feminism. She was the defender of women right and she made a huge effect for women to get rid of marriage bond and male dominance and constitute an equality between genders. In this regards, as well as publishing various proceedings, she wrote novels and stories. In these works, she aimed to reach every part of the society by means of employing a plain and simple style. The idea of feminism, which aims women to have equal rights and freedoms with men, is divided into various branches with the influence of different ideas and ideologies. One of these, Marxist feminism differs from other feminist ideas by associating the liberation of women with the collapse of the capitalist order. Another contribution of feminist thought is in the field of literature. With the emergence of feminist literary criticism, the subject of women in literary works is dealt with as both author and reader-oriented and new fields of research are created in the field of literature. In this article, at first, the emergence of feminism and the formation of Marxist feminism are mentioned. The theory of feminist criticism, arising from this thought, is discussed and the general characteristics are explained. Kollontay's novel *Vasilisa Malygina*, in which she wrote dreams for equality of women and men from the beginning of the revolution and new points of view for love and marriage bond, is examined according to feminist criticism theory.

Keywords: Aleksandra Kollontay, feminism, Marxist feminism, feminist literary criticism, Vasilisa Malygina.

Giriş

Kadın ya da erkek her birey aynı yollarla dünyaya gelmiş olsa da toplum onlara eşit şartlarda yaşama imkânı sunmamaktadır. Kadının yüzyıllardır süregelen ötekileştirilmesine karşı duran, durumun kabul edilebilir olmadığını bilincine varan insanlar, kadınla ilgili tüm sorunları ortadan kaldırmak için kendi imkânları dâhilinde çözüm önerileri getirirler. Abigail Adams, Amerikan Devrimi sırasında eşi başkan John Adams'a kanunlar hazırlanırken kadınlardan da fikir alması gerektiğini hatırlatır, Paris'te 1791 yılında Olympe de Gouges ise *Les Droits de la femme* (Kadın Hakları Beyannamesi) başlıklı broşürü dağıtır ve sonrasında giyotin cezasına çarptırılır, 1792 yılına gelindiğinde ise feminist düşüncenin en temel kaynağı *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Müdafaası) Mary Wollstonecraft tarafından tamamlanır ve kadınların hak arayışlarında yeni bir sayfa açılır (Donovan, 2014: 21). Bahsi geçen olaylar nedeniyle ilk feminist hareketlerin XVIII. yüzyılda ortaya çıktığı kabul görmektedir. Kadınların özgürlük arayışı günümüzde de sürerken bu amaçla farklı çalışmalar ve araştırma alanları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri de feminist edebiyat eleştirisidir. Edebiyatta kadın konusunu farklı yöntemlerle ele alan eleştirmenlerin araştırma konuları da çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Kimi zaman eserler aracılığıyla ataerkil yapının nasıl dayatıldığını, kimi zamansa kadının aydınlanması yolunda edebiyatın ne kadar önemli ve faydalı bir araç olduğunu ortaya koyarlar. Yazarın cinsiyetiyle söylem dili ve üslubunun bağlantılı olduğu fikrini savunurlar.

Kadınların kendi hemcinslerinin yaşadıkları sorunları dile getirmesi, bu sorunlara çözüm bulmaya çalışması okuyucuyu daha derinden etkilemektedir. Aynı zamanda, bir kadın olarak kendisi de sorundan etkilendiği için yazarın söylemleri daha inandırıcı bir boyut kazanır. Bu açıdan Aleksandra Kollontay, yapıtlarının yanı sıra yaşamı, şahsi kişiliği ve çalışma hayatı ile feminist düşünceye sahip tüm bireylere örnek oluşturmaktadır.

Feminizmden Marksist feminizme

Feminizm, en genel ifade ile kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olması amacıyla başlatılan düşünce akımıdır. Odak noktası ise yüzyıllardır erkek egemenliği altında, ataerkil düzene boyun eğen ve ikincil konuma itilen kadınları bu durumdan kurtarmaktır. Feministler ataerkil yapının sadece ev içinde bulunmadığını, toplumu oluşturan eğitim, iş, siyaset gibi tüm sosyal alanları da ele geçirdiğini düşünmektedir (Erzene Bürgin, 2014: 3). Ataerkil yapıya karşı duran feminizm, kadının hem özel hem de kamusal hayatta yaşadığı sorunlara eğilirken bu sorunların çözümü için mücadelesini sürdürmektedir.

Feminizmde de, diğer birçok felsefi görüşte olduğu gibi, farklı bakış açıları ve ideolojilerden kaynaklı fikir ayrılıkları oluşmuştur. Bu fikir ayrılıkları sonucunda liberal, Marksist, sosyalist, postmodern vb. kollara ayrılan feminist düşüncenin temelinde tek bir konusu vardır: kadın. Kadının eşitliği için her akımın temsilcileri kendi yollarını belirlemiş, kendilerine göre çözümler üretmeye çalışmışlardır. Liberaller cinsler arası eşitliğin sağlanması ile sorunların çözüleceğini düşünürken Marksistler istenilen eşitlik ortamının yaratılması için öncelikle kapitalist düzenin yok edilmesi gerektiğine vurgu yaparlar. Kadın erkek arasındaki çatışmanın cinslere yüklenen sorumluluklardan kaynaklandığını düşünen radikal feministler ataerkil düzenin tamamen ortadan kaldırılmasını savunurlar. Sosyalist feministler ise radikal ve Marksist görüşleri bir araya getirerek sorunun hem ataerkil yapıyla hem de kapitalist düzenle ilgili olduğuna, kadın erkek eşitliğini sağlamak için bahsi geçen iki olguyla aynı anda mücadele edilmesi gerektiğine dikkat çekerler.

1879 yılında yayımlanan *Kadın ve Sosyalizm* kitabının yazarı August Bebel kadının özgürlüğünü, işçi sınıfının sorunlarıyla ilişkilendiren ilk çalışmalardan birine imza atar. Erkeklerin kader ve sınıf arkadaşı olarak nitelendirdiği kadınlardan, toplumun yeniden inşasına destek vermelerini ve kapitalizme karşı açılan savaşta yer almalarını ister. Bebel, bu şekilde kadınların sadece erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda çift yönlü kölelikten (ev ve çalışma hayatında) kurtulacaklarını, ekonomik özgürlüklerine kavuşacaklarını, annelik haklarının korunacağını ve diğer tüm kadın sorunlarının çözüleceğini savunur (Baturenko, 2019: 114).

Bebel'le benzer düşünceleri paylaşan Aleksandra Kollontay'ın da aralarında bulunduğu kadın hakları savunucuları kendi çözümlerini Marksist ideolojiyi takip ederek bulacaklarını düşünürler. Marksist feministler, kadın ve erkek arasındaki eşitlik sorununun en önemli nedeni olarak kapitalizmi görmektedirler. Sınıflı toplum var olduğu sürece insanlar ve dolayısıyla da cinsler arası eşitlik mümkün değildir. Kadının erkekle eşit haklara sahip olabilmesi için evden çıkması, çalışması, ekonomik özgürlüğüne kavuşması ve toplumsal hayatta söz sahibi olması gerekir. Engels'e göre kadının özgürlüğü için atılması gereken ilk adım kadını erkeğe bağımlı kılan evlilik bağından kurtarmaktır, çünkü tek eşli evlilik, sınıflı toplumun en büyük göstergelerinden biridir ve kadını erkeğe maddi-manevi bağımlı hale getirmektedir (Sevim, 2005: 65). Marksist feministlerin diğer önemli fikri ise ev işlerinin maaşa bağlanması ya da kamusallaştırılmasıdır. Bu şekilde iş hayatına atılan kadın, hem dışarıda hem evde çalışmaktan kurtulacaktır. Heidi Hartman'a göre (2008: 159, 167) Marksist feminizmde "sorun olarak kadınların erkeklerle ilişkisinden çok, kadınların ekonomik sistemle ilişkisi ele alınır, belli ki Marksistler kadınların erkekle ilişkisinin, ekonomik sistemle ilişkisinin tartışılması sırasında açıklığa kavuşacağını varsayarlar (...) Marksizmleri feminizmlerine açıkça egemendir". Bu nedenle kadını çalışma hayatına sokmayı, işçi sınıfına dâhil etmeyi temel hedef olarak görmektedirler.

Amaçladıkları kazanımlar uğruna farklı yollar seçmiş olsalar da feminizm düşüncesini destekleyen tüm bireylerin bir araya gelerek hem kadının nasıl baskı altına alındığına, sindirildiğine ve ona nasıl zulüm edildiğine “hem de birçok kadının, yaşamak, sevmek ve bir kadın olarak mutlu olmak için birbirini cesaretlendirdiklerine, kendi kaderlerini kendi ellerine alarak, sistemi nasıl yendiklerine dair kısmi ve geçici cevapların birbirleri ile keşişiyor olması” umut vericidir (Tong, 2006: 9-10).

Feminist edebiyat eleştirisi

1960’lı yıllarda yeniden canlanan feminizm hareketinin edebiyat alanına da yönelmesi ile feminist eleştiri kuramı ortaya çıkar. Kuramcıların öncelikli amacı edebi yapıtlarda kadının sömürülmesinin ve ikincil konuma itilmesinin normalleştirildiğini ve bu şekilde ataerkil yapıya destek verildiğini göstermektir. Zamanla edebiyatı bir iletişim, eğitim aracı olarak gören feministler bu yolla fikirlerini yaymaya başlarlar. Eleştirmenler aynı zamanda kadının hem okur hem de yazar olarak edebi süreçte yaşadığı sorunları ele alırlar.

Feminist edebiyat eleştirisinin ele aldığı sorunlar, Profesör Maggie Humm (2002: 26) tarafından dört gruba ayrılır. Bunlardan ilkinde eril metinler ele alınır, yapılan incelemelerle ataerkil söylemler ve kadının toplumda nasıl konumlandığına dair izler ortaya konur. Kadını okuyucu konumuna koyan bu eleştiri, kadınlara yönelik baskıları tema olarak seçer. İkinci sorun, bu zamana kadar göz ardı edilmiş kadın yazarların ele alınmasıdır. Onların metinlerinden ve söylemlerinden yola çıkılarak yeni bir edebiyat tarihi oluşturulur. Üçüncüsünde eleştirmenler okura yönelmeye başlar. Feminist okurlara sunulan yeni yöntemler ve değişik bir eleştiri pratiği ile *annelerle kızların ya da anne/kız empatisinin metinsel anlatımının yansıtılması* gibi şimdye kadar değinilmemiş problemlere yönelinir. Sonuncusu ise feminist eleştirinin yeni bir yazı ve okuma bütünlüğü yaratarak feminist okurları da sürece dâhil etme, eyleme geçirme amacı taşımaktadır.

Berna Moran (2007: 250-251) feminist eleştiri kuramında iki temel yaklaşım olduğunu dile getirir. Bunlardan ilki *okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri*, okuyucunun cinsiyetine göre edebi metinden çıkarımlarının farklı olacağı fikrinden doğar. “Kadın okur” olarak yapılan sınıflandırma ile biyolojik olarak kadınlık değil kültürle kazanılan bir kadınlık bilinci kastedilmektedir. Bu eleştirinin en temel amacı erkek yazarların eserlerine kadın okur gözüyle bakmaktır. Eserde kadının ideolojik, sosyolojik ve toplumsal durumu ele alınırken feminist eleştirmenler, kadının ezilişini ve aşağılanışını yansıtan örnekler bulmaya çalışırlar. Bu çalışmaların en önemli kazanımı erkek yazarların genellikle iki karşıt kadın tipi kurguladıkları tezinin ortaya çıkmasıdır. Konuyla ilgili Sandra M. Gilbert ve Susan Gubar *The Madwoman in the Attice* (Tavan Arasındaki Deli Kadın) eserinde erkek yazarların ataerkil düzene itaat eden, namuslu, uysal tipleri “*evdeki melek*”; erkek egemenliğine boyun eğmeyen, kendi ayakları üzerinde duran özgür kadınları ise “*canavar*” olarak gösterdiğinden bahsederler (Moran, 2007: 251). *Okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri*, erkek yazarların yarattığı bu iki kadın tipiyle kadını nasıl gördüklerini, kadın hakkındaki fikir ve düşüncelerini, ideal kadının nasıl olması gerektiğine dair toplumda dayatılan özellikleri, ataerkil yapının edebiyat aracıyla nasıl temellendirildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İkinci yaklaşım olan *yazar olarak kadına yönelik feminist eleştiri* iki farklı koldan ilerlemektedir. İlkinde eleştirmenler kadının yüzyıllardır çektiği sıkıntı ve baskılara değinir, kadın yazarların tecrübe ettiklerini eserlerine yansıttıklarını belirtirler. Bu açıdan erkek yazarlardan konuyu ele alış ve işleyiş bakımından ayrılan kadın yazarların aralarında bir birlik, benzerlik, görünmez bir bağ olduğu düşünülmektedir. Eleştirmenler kadın yazarların eserlerinde ataerkil yapının izlerini aramaya ve düzene

karşı verdikleri tepkileri açığa çıkarmaya çalışmaktadırlar. İkinci olarak eleştirmenler, kadının, kadın söylemlerinde nasıl anlatıldığını, nasıl kullanıldığını ortaya koymayı amaçlarlar. Kuramcılara göre sadece din ve felsefe aracılığıyla değil aynı zamanda dil vasıtasıyla da ataerkil yapı güçlendirilmekte, erkeğin üstün olduğu algısı desteklenmektedir. Bu nedenle *yazar olarak kadına yönelik feminist eleştirinin* bir diğer hedefi erkek merkezli dil unsurlarını belirleyip ortadan kaldırmak, yerine kadınlığa dayanan bir dil oluşturmak ve kadın söylemi sorununu çözmektir (Moran, 2007: 255-259).

Feminist edebiyat eleştirisinin önemli üç kazanımı olduğunu dile getiren M. Humm'a (2002: 27) göre bunlardan ilki, edebiyatta kullanılan cinsiyet kalıplarına dikkat çekilmiş olmasıdır. İkinci kazanım ise belirtilen cinsiyet kalıplarının ne amaçla kullanıldığının ve neden sürekli yenilediğinin ortaya konulmasıdır. Son ve kadın yazarlar adına en önemli kazanım ise şimdiye kadar göz ardı edilen ya da incelenmeyen kadın edebiyatının gün yüzüne çıkarılması ve bu yazarlara ait eserlerin okuyucu ile buluşturulmasıdır. Görüldüğü üzere feminist eleştirisi kuramı, edebiyattaki kadın çalışmalarına hem yazar hem de okur odaklı olarak yön vermekte ve bu çalışmaları geliştirmesi nedeniyle her geçen gün önem kazanmaktadır.

Aleksandra Kollontay'ın yaşamı

Sovyet hükümetinin Devlet Yardımı Halk Komiserliği yapan ilk kadın bakanı ve dünyanın ilk kadın diplomatlarından biri olan Aleksandra Mihaylovna Kollontay, Ekim Devrimi sürecindeki en önemli isimlerden biridir. Kendisi ile çalışma imkânı bulan Sovyet diplomat A. M. Aleksandrov-Agentov (1994: 23) anılarında Kollontay'ın kendileri için sadece saygı duyulan bir amir değil aynı zamanda aristokrat bir ailede büyüyen ancak tüm gençliğini ve enerjisini devrim uğruna harcayan bir efsane olduğundan bahseder. Ashına bakılırsa bu tanımla ile Kollontay'ın yaşam öyküsünü en net şekilde özetlemiştir. Ukraynalı soylu bir ailenin kızı olarak, 19 Mart 1872'de dünyaya gelen Kollontay, açlık ve sefaletin bilinmediği bir evde refah dolu bir yaşam sürer. Ailesi, okullarda gençlerin çara karşı düşüncelerini dile getirdikleri ve örgütlendikleri gerekçesiyle kızlarının evde eğitim almasını sağlar. En büyük uğraşı okumak olan Kollontay, çocukluğundan itibaren etrafındaki insanlardan ayrılır. Daha beş yaşındayken kararlı ve sağlam bir iradeye sahip olduğu belli olan Aleksandra'yı üvey ablaları "ne isterse istesin her zaman elde eder" diye nitelendirirler (Kollontay, 1974: 17).

Ailedeki kadınların kendilerine çizdikleri yolların Kollontay'ın yaşamında ve kadın sorunu üzerine fikirlerinde etkili olduğu düşünülebilir. Annesi, genç bir asker olan Mihail Alekseyeviç'e âşık olduğu halde, babasının isteği üzerine başka bir adamla evlenir. Ancak kalbine söz geçiremeyen genç kadın üç çocuğu olmasına rağmen eşinden ayrılıp âşık olduğu adamla yani Aleksandra'nın babasıyla hayatına devam eder. Bahsi geçen dönemde boşanmak ve yeni biriyle evlenebilmek için varlıklı ailelerin bütün imkânlarını kullanmaları gerekmektedir. Kollontay'ın büyük ablası Adel ailesinin bir süreliğine yaşadığı maddi zorlukları tekrar tecrübe etmek istemediği için kendisinden kırk yaş büyük olan babasının kuzeni ile mantık evliliği yapar. Diğer ablası Jenya ise İtalya'da eğitim alır ve tek amacı ses sanatçısı olmaktır. Bu amacına ulaşan Jenya'nın Petersburg'daki Mariinski Tiyatrosu'nda gerçekleşen ilk gösterisine çar ve ailesi de katılır. Bu dönemde soylu bir aile kızının sahne alması alışılmadık bir durumdur. Ancak Jenya çok yeteneklidir, bir anda o kadar ünlü olur ki kendisini rahatsız eden hayranlarından kurtuluşu mecburi bir evlilikte bulur. Bu dönemdeki kadınlar için resmi nikâh, hem maddi hem de manevi olarak tek kurtuluş yolu olarak görülmektedir.

Ablalarının hayatlarından ve evliliklerinden etkilenen Kollontay ise 21 yaşında uzaktan akrabası olan Vladimir ile aşk evliliği yapar. Bu evliliğin en büyük nedeni çocukluğu zorluklarla geçen, çarın

sürgününden mustarip olan Vladimir'e acıması ve onun neşeli halini sevmesidir. Lakin çiftin ortak bir dil bulması mümkün olmaz. Mühendis olan Vladimir olaylara mantığıyla bakar, etrafında yaşanan acılara kayıtsızdır, kitap okumak, felsefi ve sosyal konularda tartışmak ona göre değildir. Bu özellikleriyle Kollontay'a tamamen zıt bir karakterdir. Aralarındaki bu farklılıklara rağmen eşini seven Kollontay, aile hayatının ve çocuk bakımının kendine göre olmadığını kısa sürede anlar. Hapis hayatı yaşadığını düşünmekte, kendini geliştirecek, okuyacak zaman bulamamaktadır. Aynı süreçte sadece okumakla işçi sınıfı için faydalı olamayacağını da bilincine varır ve sahaya inmek, faal olarak görev almak ister. Komünist Parti için belge taşıma, para toplama gibi işlerin yanı sıra yayın hayatı da bu dönemde başlar. 1898 yılında ailesini ve sevdiklerini ardında bırakan Kollontay, başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerinde eğitim almak için yurtdışına çıkar. 1903 yılına kadar süren yurtdışı deneyimi kendini geliştirmesine, farklı insanlar tanımasına vesile olur. 1908 yılında hapse girmemek adına siyasi sığınmacı olarak yeniden yurtdışına çıkan Kollontay'ın Lenin'le iletişime geçip 1915'te Bolşeviklere katılması da bu döneme denk gelir. 1917 Mart ayında Rusya'ya döndükten kısa süre sonra siyasi faaliyetleri nedeniyle tutuklanır (Kollontay, 1974: 278). Ekim Devrimi'nden bir ay önce özgürlüğüne kavuşan Kollontay, devrim hareketindeki önemli insanlardan biri haline gelmiştir. Dönemi içinde kadın sorununu dile getiren ve işçi kadın hareketini Marksist temellere oturtmaya çalışan en aktif kişidir. Kendini "partinin en radikal kanadı" olarak tanımlayan Kollontay, yenilikçi fikirleri nedeniyle "partideki birçok yoldaşıyla ateşli tartışmalar" yapmak zorunda kalır (Yukina, 2014: 89). Yazdığı bildiri ve makalelerin yanı sıra edebi eserlerle de toplumu aydınlatma, kadın sorununu dile getirme ve çözüm arama yolunda büyük emekler verir. Bu eserlerden biri de *Vasilisa Malygina* romanıdır.

***Vasilisa Malygina* romanının feminist edebiyat eleştirisi bağlamında incelenmesi**

Kollontay, 1923 yılında kaleme aldığı *Vasilisa Malygina* romanında devrim yıllarında birbirine âşık olup evlenen Vasilisa ve Vladimir'in hikâyesi anlatılmaktadır. Vasilisa kendi ayakları üzerinde duran güçlü bir devrimcidir ve bu yönüyle etrafındaki bütün kadınlardan ayrılmaktadır. Beş yıllık evlilikleri boyunca düzenli bir hayata sahip olamayan çift, işleri nedeniyle ayrı şehirlerde yaşamaktadır. Bu süre içinde iki kere eşini ziyaret eden Vasilisa, her seferinde eşinin hayatını düzene sokmaya çalışmakta, işlerinde ona destek olup yol göstermektedir. Ancak her iki ziyaretinde de aldatıldığını öğrenir. İlk seferinde sevgisinden şüphe etmese de ikincisinde kocasındaki değişimin farkına varır. Kocasını maddi zevklere düşkün, giyimine, yediğine içtiğine fazlasıyla önem veren, dış görünüşü nedeniyle kendisini aşağılayan bir adam haline gelmiştir. Ayrıca Vasilisa, eşinin sevgilisi Nina'ya da içten içe acımaktadır. Burjuva bir ailede dünyaya gelen Nina kendi başına hayatta kalamayacak, erkeğe muhtaç bir karakterdir. Aralarındaki bağın bir daha kurulamayacağını anlayan Vasilisa, hamile olmasına rağmen eşinden ayrılma ve çocuğunu tek başına büyütme kararı alır. Eserin genel konusu Vasilisa'nın eşi tarafından aldatılması ve eşinden ayrılarak yoluna devam etmesi olarak özetlense de derinliklere inildikçe kadın-erkek ilişkilerinin; kadının toplumdaki yerini, varlığını, gücünü ve kendini keşfetme serüveninin ders verir nitelikte ele alındığı görülmektedir.

28 yaşında işçi bir kadın olan ana karakter Vasilisa Malygina etrafındaki kadınlardan çok farklıdır. Savaş karşıtı olduğu için vatan haini ilan edilirken fikirleri Bolşevik bölge yetkilisi tarafından öğrenilir ve partiye davet edilir, ancak Vasilisa çeşitli sorular sorarak ideolojilerini detaylı şekilde öğrenip düşündükten sonra partiye dâhil olur. Ne istediğini bilen, karakter sahibi genç bir kadın olarak çizilen Vasilisa, diğer kadınlardan birçok yönüyle ayrılmaktadır. Düşündüklerini dile getirmekten çekinmeyen, davası uğruna elinden geleni yapan, savaşan ve durmak bilmeden çalışan bir tiptir.

Vasilisa partide görev aldığı sürede özellikle kadın sorunlarıyla ilgilenir ve kendisine bu konuların gereksiz olduğunu söyleyen partili yoldaşlarına karşı çıkar:

“Neden kadın sorunları daha az önemli olacakmış? Zaten kadının geri kalmışlığı herkesin bu düşünceyi taşımasından ileri geliyor. Ama kadınlar olmadan devrim yapılamaz, kadın her şeye muktedir bir varlıktır. Erkek onun düşündüğünü ve telkin ettiğini yapar: Kadınları kazanan, zafere giden yolun yarısını geride bırakmış demektir” (Kollontay, 2010: 24).

Eser boyunca kadının her şeye muktedir olduğu ilmek ilmek işlenerek gösterilir. Vasilisa, yaşadığı yerde kendi inisiyatifiyle komün evlerinin ilk örneğini kurar, Moskova'ya gidip günlerce uğraşır. Ancak ilk günlerinde mutluluk getiren komün evi sonrasında birçok sorun yaşamasına neden olur. İnsanların bir arada yaşarken karşılaştıkları zorlukları çözmeye çalıştığı sırada üzerine bir de evle ilgili hesap defterlerini yanlış tuttuğu ve kendine gelir sağladığına dair bir iftirayla baş etmek durumunda kalır. Hem insanlarla hem de iftiralarla tek başına mücadele eder, bu süreçte eşi Vladimir yanında yoktur. Ancak Vladimir yaşadığı her sorunda Vasilisa'yı çağırmakta, onun desteğine sürekli ihtiyaç duymaktadır. Mektubunda “tam şu sırada sana özellikle ihtiyacım var” diyerek parti komitesiyle yaşadıklarını anlatır ve mektubunu “sana çok ihtiyacım var” sözleriyle bitirir (Kollontay, 2010: 30). Vasilisa uzun süre emek verdiği komün evini, sevdiği erkeğe yardım etmek için bırakıp gitme kararı alır. Aslında birbirleri ile yakınlaşmaları da yıllar önce yine Vasilisa'nın Vladimir'i koruyup kolladığı bir anda olur. Sinirlerine hâkim olamayan Vladimir toplantıda Sovyetlere hakaret edince ihraç edilme noktasına gelir. Bu çaresiz anında Vasilisa ona destek olur, küçük bir çocukmuş gibi başını okşar, anne şefkatini ve sevgisini ona hissettir. Özür dilemesi ve sakin olması gerektiğini söyler ve bu şekilde sorunu çözer. Bu Vladimir'in yaşamını değiştirdiği, ona destek olduğu ilk an olsa da son olmayacaktır. Yüzyıllardır kadın erkek ilişkileri de benzer biçimde şekillenmiştir. Kadın erkeği, evini çekip çeviren yuvayı yapan dışı kuş imajından hala kurtulamamıştır, şahsi sorunlarıyla tek başına mücadele ederken, hayat arkadaşının yaşadığı en ufak problemde ona destek olmaktan çekinmez.

Vladimir bir süre Amerika'da bulunmuş ve farklı işlerde çalışmıştır. O günleri anlatırken Amerikalı güzel ve bakımlı kadınlardan, kendisine yakınlaşmaya çalıştıklarından bahseder. Ancak Vladimir, “kalbimi ve sevgimi bütün ömrümce sakladım ve sadece temiz, masum bir genç kıza vereceğim. Oysa bunlar ne tür bayanlar? Sefih kadınlar! Fahişelerden daha beterler” sözleriyle kadınlara karşı ataerkil bakışını belli etmektedir (Kollontay, 2010: 48). *Temiz genç kız* söylemi bu konuşmada özellikle kullanılır ve ana karakter üzerinde büyük bir etki bırakır, çünkü Vasilisa'nın daha önceden sevdiği insanlar olmuş ve onlarla özgür birliktelikler yaşamıştır. Vladimir, dönemi için anarşist, devrimci olarak sınıflandırılrsa da hala ataerkil yapının izlerini taşımaktadır. Vasilisa bu duyduklarından sonra ondan uzak durmaya çalışır, ancak kader onları yakınlaştırır ve temiz bir genç kız olmadığını açıkladığında ise Vladimir geçmişiyile ilgili bir şey bilmek istemediğini dile getirir ve “Sen benimdin! Senden daha temiz bir insan yoktur. Senin ruhun temiz!” sözleriyle sevgisini belirtir (Kollontay, 2010: 53).

Cephe görevinde olan Vladimir'e bir iftira nedeniyle soruşturma açıldığını öğrenen Vasilisa, zor hava şartlarını ve beş günlük tren yolculuğunu hiç düşünmeden eşinin yanına gider. Ancak eşini evde bir hemşire ile bulunca aldatıldığını anlar. Vladimir'in açıklaması “*gencim, aylarca yalnız kaldım ve yosmalar peşimi bırakmadı*” olur. Eşini sevdiğini, sadece ona değer verdiğini dile getirirse de bu olay ilişkilerini lekeler. Yazar bu durumu “kadınların yüzyıllarca eski, üstesinden gilememeyen kaderi olarak” tanımlar (Kollontay, 2010: 61). Aynı gün tutuklanan Vladimir eşine yolladığı mektupta özürler dileyip sevgisini dile getirirken kendini savunmak için “geçmişinden ötürü ben seni hiç ayıplamadım. Ne olur şimdi de sen beni anlamaya ve affetmeye çalış” sözlerini ekler. Vasilisa ise eşine hak verir, hem “*el değmemiş olmamasından*” dolayı ona hiç sitem etmemiştir hem de “*yosmalar*” kendilerini onun koluna

atınca bir erkek olarak başka seçeneği yoktur. Bu noktada da yazar kadın ve erkek arasındaki ayrımı gözler önüne serer. Erkek evli olsa bile istediği insanla, istediği zaman birlikte olabilirken kadın evlenmeden önceki ilişkilerinin yükünü sırtında taşımakta, eski ilişkilerinin sözde lekesinden kurtulamamaktadır.

Vasilisa'nın bir kadın olarak en aşağılandığı nokta ise Vladimir'in bekâret üzerine yaptığı karşılaştırmadır. Âşık olduğu ve Vasilisa'yı aldattığı kadın olan Nina'ya karşı bağlılığı ve bağımlılığı da genç kadının ilk kez kendisiyle birlikte olmasından kaynaklanmaktadır. İlk kez kendisiyle birlikte olduğu için Nina'ya karşı sorumlu hissetmektedir: "Nina'yı kız olarak aldım, temizdi" söylemi Vasilisa'ya dayanılmaz bir acı yaşatır. Yıllar önce Vladimir'in *yüreğini sadece temiz bir genç kıza vereceğine* dair sözleri aklına gelen Vasilisa, bilinçli bir kadın olarak eşine karşı gelir: "Temiz! Ne saçmalyorsun Vladimir? Bir insan bedeniyle mi temizdir?" (Kollontay, 2010: 167). Yazarın bu noktada vurgulamak istediği kadın ya da erkek tüm bireylerin bedeniyle değil aklıyla, vicdanıyla ve ruhuyla temiz olması gerektiğidir.

Bir erkek olarak Vladimir'in doyumsuzluğu da eserde dikkat çeken bir noktadır. Eşinden uzak kaldığı zamanlarda onu aldatmayı normalleştirmek adına cinsiyet vurgusu yapar ve genç bir erkek olduğunu, rahip gibi yaşayamayacağını dile getirir. Genç bir kadın olan Vasilisa ise ayrı kaldıkları süre boyunca ona bedenen ve ruhen sadık kalmıştır. Ayrıca Vladimir bir akıl hocası, sığındığı sakin bir liman olarak gördüğü Vasilisa'yı bırakmak istemez, onun ayrılık teklifini reddeder hatta onu geri döndürebilmek için intihara bile başvurur. Ancak diğer taraftan Nina'dan, ona duyduğu aşktan, tutkudan da mahrum kalmak niyetinde değildir: "Nina'yla benim ortak hiçbir şeyimiz yok. O bir yoldaş değil ve senin bana arkadaş olduğun gibi asla olamaz. Ona üzülüyorum, onun bakımını sağlıyorum. Ben onu terk edersem hali ne olur? (...) ben onu bir kız olarak aldım." (Kollontay, 2010: 173). Ataerkil yapının tipik bir örneği olan Vladimir, iki kadını da aynı anda istemektedir. Onlara büyük acılar çektirdiğinin farkında olduğu halde ikisini birden idare edebilmek için elinden geleni yapar.

Nina ile Vasilisa karakterleri özel olarak belirlenmiştir ve iki farklı kişilik olarak kurgulanıp karşılaştırılmaktadır. Nina burjuvaziyi temsil ederken Vasilisa komünist hareketin meyvesi olan yeni kadın tipidir. Yalnız başına yaşamını sürdürebilme gücüne sahip olmayan, çalışıp ayakları üzerinde duramayan, erkeğe bağımlı bir kadın olarak resmedilen Nina aynı zamanda kültürlü, iyi giyimli, güzel ve narindir. Vasilisa ise kısa kıvrıkcık saçları, zayıf bedeni, düz göğüsleri ile toplumun algısında yer etmiş kadın figürüne uymamakta, aynı zamanda bol bluzu, uzun eteği, eski kemeri ve çizmeleri ile dış görünüşüne de dikkat etmemektedir. O bir dava kadınıdır, süse ayıracak zamanı yoktur. Proletarya için çalışmalı, herkesin eşit şartlarda yaşayacağı devlet için elinden geleni yapmalıdır. Aslında bu nedenle Marksist düşüncenin de karşı çıktığı evlilik bağı ona engel olmaktadır. Burjuvayı temsil eden Nina'nın tek isteği resmi nikâh iken, komünist Vasilisa resmi nikâha değer vermemektedir, onun için iş ve sosyal hayatındaki en büyük engel Vladimir'e karşı duyduğu sorumluluktur ki bu sorumluluk evlilik bağından değil duygusal ve mantıksal birliktelikten kaynaklanmaktadır.

Savaş sırasında yaralanan Vladimir, Vasilisa'nın yaşadığı yere gelir. Bu süreç kadının ev, aile ve iş hayatında yaşadığı zorlukları anlatması açısından önemlidir. Yaralı olan erkek özel bir bakım beklerken iş hayatında yorulan kadının ev işlerine, yemeğe ve kocasına ayıracak zamanı yoktur. Vasilisa tüm gücünü bu süreçte tüketmiştir, kocasını çok sevse de gittiği zaman rahatladığını fark eder. Aynı durum Vladimir intihar ettiğinde de yaşanır. Vasilisa kendini suçladığı için iyileşme süreci boyunca onun yanından ayrılmaz ancak kendini bir kafese kapatılmış gibi hissetmektedir. Kocasına bağlı bir ev kadınına dönüşmüştür. *Müdür karısı* olmak onu hayattan, işlerden, çalışmaktan uzak tutmaktadır.

Vasilisa, “birlikteyken ne kadar iyi olsa da insan tek başına daha özgür diye düşünür. Sevgilisi yanında olduğu sürece düşünceler bölünüyor ve iş ilerlemiyordu. Şimdi kendini tümüyle işine adayabilirdi. İş ve huzur” (Kollontay, 2010: 78-79). Marksist sistemin yeni kadını için hayatın amacı çalışmak, üretmek ve bu süreçte huzur bulmaktır.

Vasilisa'nın eşinin yanına son gidişinde aslında çok farklı insanlar oldukları daha da ortaya çıkar. Komünist Vasilisa'nın eşi tam bir *müdür* gibi davranmakta rahat, burjuvazi bir yaşam sürmektedir. Kendisi için hazırladığı evdeki perdeler, ipekli yatak örtüsü, ayna ve diğer tüm eşyalar özenle seçilmiş pahalı parçalardır, ancak Vasilisa bu evde kendisini sanki yabancı bir evde gibi hisseder. Bu yeni yaşamda eşi de ona yabancı bir adam gibi gelir. Onu kıyafetleri yüzünden birçok kez aşağılar “*hilkat garibesi, köylü kadın, ne tavus kuşusun ne de karga, rahip karısı gibisin*” söylemleri ile dış görünüşü nedeniyle yargılar. Aralarındaki tartışmaya şahit olan aşçı kadın “eskiden devrim öncesinde hizmetlerinde çalıştığım gerçek hanımefendi ve beyefendiler de böyleydi. İster gerçek hanım-beyefendiler olsun ister komünistler, hep aynı hikâyeydi” sözleriyle aslında devrimin her alanda değişiklik getirmesine rağmen yüzyıllardır aynı şekilde devam eden kadın erkek ilişkisine bir etkisi olmadığını vurgular (Kollontay, 2010: 86). Aynı şekilde aşçı kadının Vasilisa'nın kıyafetlerine karışması, onu giydirip süslemesi ve “neden böyle somurtkansıyorsunuz? Bu, erkeklerin hiç hoşuna gitmez. Onlar neşeli kadın isterler, kahkaha duymaktan hoşlanırlar, işten, dertlerden sonra şenlik isterler” söylemi de kadının kocasını her açıdan mutlu etmek zorunda olan bir obje gibi görüldüğünü kanıtlar (Kollontay, 2010: 180).

Vasilisa'ya göre “aptal kadın yüreği şefkatin, sevginin, sıcak bir yüreğin hasretini çekiyordu”, ama “iki kişinin yaşadığı yalnızlık, tek başına olmaktan daha kötüydü”, onlar için “karı koca olarak kalmaktansa özgür arkadaşlar olarak ilişkilerini devam ettirmek en mantıklısıdır” (Kollontay, 2010: 127, 190). Bu nedenle genç kadın eşinden ayrılıp yoluna tek başına devam etmeye karar verir. Aralarında kalan tek bağ ise nikâhlarıdır. Yazar bir kez sevip evlenen insanların, nikâh bağı nedeniyle ayrılamamalarına da vurgu yapar. Arada duygusal bir bağ yoksa nikâhın da bir anlamı kalmaz. Nikâh değil, insanların “tek kelime etmeden tek yürek, tek ruh gibi” birbirlerini anlamalarıdır mühim olan (Kollontay, 2010: 204).

Ana karakter artık eşine ve Nina'ya kızgın da değildir. Onlara bir mektup yazar ve aralarından çekildiğini belirtir. Artık Vladimir'i erkek, Nina'yı kız kardeşi gibi görmekte, kıskançlık duymadan onlara mutluluk dilemektedir: “Vladimir İvanoviç'in karısı, resmi karısı siz olmalısınız. Birbirinize daha iyi uyuyorsunuz. Ben onun için uygun bir kadın değilim, çünkü farklı eğilimlerimiz var ve yaşamın farklı yollarında ilerliyoruz. Ben onun ne düşündüğünü bilmiyorum, o da beni anlamıyor” (Kollontay, 2010: 208). Evliliğin temelinde karşılıklı anlayış ve aynı eğilimlere sahip olmak vardır. Tarafların arasındaki ortak değerler bittiği zaman evliliğin uzatılması durumu düzeltmektense hayatı çekilmez hale getirir. Yazar insanların boşanma fikrine daha olumlu bakabilmesi adına sevdiği ancak anlayamadığı adamdan vazgeçen Vasilisa'yı güzel bir örnek olarak gösterir.

Eserin sonunda Vasilisa hamile olduğunu öğrenir, ancak ilginç olan bu durumda Vladimir'i ya da ona haber vermeyi düşünmemesidir. “Babasına ihtiyacım yok! Sanki erkekler gerçekten babaymış gibi” sözleri ile kadının evlilik içinde de aslında çocuğunu yalnız büyüttüğüne vurgu yapılır (Kollontay, 2010: 214). Çocuğunu tek başına büyütme, bu süreçte kreş açıp diğer kadınlara da bir çocuğu komünist olarak nasıl yetiştirileceğini gösterme isteğiyle dolmuştur. Evlilik birliği dışında doğan çocuklar da diğerleriyle aynı haklara sahip olmalı ve yönetim çocukların anne babalara değil tüm topluma ait olduğu fikrini desteklemelidir. Yazar, babaya ihtiyaç duyulmadan toplumun desteği ile çocukların büyütüleceğini dile getirip Marksist feminist düşüncelerini doruk noktasına çıkararak esere son vermeyi uygun bulur.

Sonuç

Moran'ın yaptığı ayırmadan hareketle *yazar olarak kadına yönelik feminist eleştiri kuramı* bağlamında yaptığımız çalışmada Aleksandra Kollontay'ın kadın sorununu nasıl ele aldığını *Vasilisa Mahgina* romanını örneğiyle inceledik. Öncelikle yazarın romanında otobiyografik unsurları kullandığı görülmektedir. Eşinin ismi Vladimir'i erkek karakterinde birebir kullanmayı tercih eder. Bu yöntemle birbirlerini seven ancak ortak bakış açılarına sahip olmayan bir çift olarak kendi evliliğini örnek göstermektedir. Gerçek hayatta da Vladimir maddi zevklere düşkün, etrafındaki eşitsizliklere kayıtsız bir kişidir, bu noktada da romandaki karakterle benzerlik taşımaktadır. Aleksandra'nın ayrılmak istemesinin en büyük nedeni dünyaya farklı pencerelerden bakmalarıdır, bu durum eser için de geçerlidir. Vasilisa aldatıldığı için ayrılma kararı almaz çünkü bu onun ilk aldatılışı değildir, ayrılma kararının asıl nedeni artık eşiyi farklı yollarda ilerlemeleridir. Kollontay'ın bir kadın olarak kendi yaşadıklarından yola çıkması ve okuyucuya gerçekleri aktarması eserin inandırıcılığını artırmaktadır.

Kollontay, kadın sorununu Marksist feminizmin bir temsilcisi olarak ele almakta ve çözüm yollarını da genellikle Marksizm'de bulmaktadır. Eserde görüldüğü üzere kadınların yaşadığı problemler dönemin devrimci erkekleri için önem arz etmemektedir. Çözülmesi gereken ilk sorun budur. Bu nedenle Vasilisa karakteri partide kadın sorunlarını dile getirmekte ve devrimin ancak kadının gücüyle yapılacağını vurgulamaktadır.

Eserde komünist kadın, erkeğin tüm sorunlarına çözüm bulan, ona yol gösteren bir dost, bir *yoldaş* gibi resmedilir. Eşinin her derdinde yanında olmasına rağmen kendi sorunlarıyla tek başına mücadele eden kadının, çalışarak üstesinden gelemeyeceği hiçbir şeyin olmadığı gösterilmektedir. Hem kendi hem de eşinin sorunlarını çözen Vasilisa bu açıdan kadınlara güzel bir örnek oluşturmaktadır. Burjuvayı temsil eden Nina ise olumsuz bir tip olarak çizilmiştir. Erkeğe bağımlıdır, bu nedenle çalışma hayatına giremez, başka insanların onun kaderini tayin etmesine izin verir. Kollontay özellikle bu iki farklı kadını karşı karşıya getirmiş ve okuyucudan seçim yapmasını istemiştir: ya çalışan özgür bir kadın olarak hayatına devam edecektir ya da ataerkil düzenin baskısı altında, başkalarının onu yönlendirmesine izin vererek yaşamaya çalışacaktır.

Kadının bedeniyle ilgili yüzyıllardır yaşadığı sorunlara da değinir Kollontay ve özellikle bekâret konusunu eserde birçok kez dile getirir. *Temizlik* kavramının bedenle değil, ruhla, yaşayışla olduğunun altını çizmektedir. Aynı zamanda aldatma sorununu işlerken kadın ve erkeğin bu durum karşısında aldığı tepkiler gösterilir. Aldatma olayında erkek suçlanmaz, hatta bedensel ihtiyaçları bahane edilerek kendisine hak verilirken kadın erkeği baştan çıkararak faktör olarak görülür. Bu noktada Vasilisa'nın eşine bedenen ve ruhen sadık kalmasına rağmen öncesinde yaşadığı ilişkiler nedeniyle taviz vermek zorunda bırakılması da kadın erkek ilişkilerindeki adaletsizliği yeniden görmemizi sağlar.

Marksizm'in evlilik ve özgür ilişki üzerine fikirleri de esere yansımaktadır. Vasilisa çalışan bir kadın olarak eşinden ayrı kaldığı sürelerde daha verimli ve mutluysen eşinin yanında kendini kafeste gibi hisseder. Ancak eşi özgür hayatını onunla beraberken de sürdürmeye devam eder. Bu noktada evlilik bağının sadece kadınlar üzerindeki olumsuz etkisi bir kez daha vurgulanmış olur. Vasilisa'nın özellikle hamile olduğunu öğrendikten sonra eşinden ayrılması yazar tarafından ince düşünülmüş bir detaydır. Bu şekilde fikirsiz ve ruhsal bağları olmayan çiftleri, nikâhın hatta çocuğun bile birbirine bağlamaya yetmeyeceğinin altı çizilir.

Sonuç olarak Aleksandra Kollontay, bir kadın gözüyle kadınların yaşadığı sorunları dile getirmektedir. Ana karakter Vasilisa'nın yaşadıkları yaklaşık yüz yıl önce gerçekleşmiş olsa da günümüz toplumunda aynı sorunların devam ettiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında feminizm ve feminist eleştiri kuramı temsilcilerinin daha çok çalışması, araştırması ve yeni çözüm yolları üretmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aleksandrov-Agentov, A. M. (1994). *Ot Kollontay do Gorbaova*. Moskva: Mejdunarodniye otnoşeniye.
- Baturenko, S. A. (2019). Marksistskiy feminizm: Teoreticeskiy proyekt, genezis i opit prektieskiy realizatsii v XX v. *Vestnik Moskovskogo Universiteta, Ser. 18, Sotsiologiya i politologiya*, 111-129.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (ev. M. A. Gevrek, A. Bora, F. Sayılan). İstanbul: İletişim.
- Erzene Bürgin, D. (2014). *Feminist Kuram. Kadın ve Toplum*, (Der. G. Erciyeş, N. Aydınoğlu). İzmir: İzmir Üniversitesi.
- Hartman, H. (2008). Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği. *Kadının Görünmeyen Emeği*, (Der. G. A. Savran, N. T. Demiryontan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (ev. Ö. Altay vd.). İstanbul: Say Yayınları
- Kollontay, A. (1974). *İz moyey jizni i raboti: Vospominaniya i dnevniki*. Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Rossiya.
- Kollontay, A. (2010). *İşçi Arılarının Aşkı*. (ev. G. Türkyılmaz). İstanbul: Pencere.
- Moran, B. (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan.
- Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce*. (ev. Z. Cirhinlioğlu). İstanbul: Gündoğan.
- Yukina, İ. İ. (2014). Na puti k marksistskomu feminizmu. *Deyatelnost Aleksandri Kollontay, Sociology of Science and Technology*, Volume 5, No:2, 81-91.

Criticism to Edward W. Said's Orientalism

Fikret GÜVEN¹

APA: Güven, F. (2019). Criticism to Edward W. Said's Orientalism. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 418-430. DOI: 10.29000/rumelide.580700

Abstract

The publication of Edward W. Said's *Orientalism* marked a momentous intervention in the historiography of Western imperialism and Western representations of the Middle East. Many regarded *Orientalism* as "one of the most influential scholarly books published in English in the humanities in the last quarter of the twentieth century" (Lockman, 2004: 190). The book stormed up a debate in the academic world by accusing the West of having a skewed and condescending view towards the East, particularly in the several ways in which Westerners portrayed and represented non-Western cultures. While *Orientalism* generated sympathy and agreement, it also raised complete rejection. Alexander Lyon Macfie points out this aspect in his book *Orientalism* (2002) as: "Opinion regarding the validity of Said's Orientalism was then mixed. But a pattern of sorts can be detected, based not so much on the nationality and religion of the scholars and intellectuals concerned as on their attitude to history and the modern and post-modern philosophical ideas (deconstruction, truth as illusion, intellectual hegemony, and so on) which frequently influence it" (109). The present paper tries to bring an approach to criticism made towards Edward Said, his influential theory and Said's partial response to those criticism.

Keywords: Orientalism, orient, Occident, Edward W. Said, criticism.

Edward W. Said'in *Oryantalizm*'ine eleştirel bakış

Öz

Edward W. Said'in *Oryantalizm* adlı kitabının yayınlanması ile Batı emperyalizminin Orta Doğu'nun, Batı'daki temsiline ve tarihsel yazılımına önemli bir eleştirel müdahalede bulunmuştur. Pek çoğu *Oryantalizmi* "yirminci yüzyılın son çeyreğinde İngilizcede yayımlanan en etkili akademik kitaplardan biri olarak kabul etmiştir" (Lockman, 2004: 190). Eser, Batılıların batı'ya özgü olmayan kültürler hakkında yazdıkları ve temsillerini eleştirerek, çeşitli şekillerde çarpık ve küçümseyici bakış açısı getirmeleri suçlamasıyla akademik dünyada bir tartışma başlatmıştır. *Oryantalizm*, sempati ve anlayış ile karşılanmakla beraber, aynı zamanda, uzun bir tutarsızlıklar listesi de içerdiğinden, tam bir reddedişi de beraberinde getirdi. Alexander Lyon Macfie, *Oryantalizm* (2002) adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Said' in *Oryantalizm* adlı eserinin geçerliliği o an için karmaşıktı. Fakat alimlerin ve entellektüellerin milliyet ve dinlerinden bağımsız olarak, bunları etkileyen tarihi, modern ve post-modern (yapısal çözümlene, gerçekliğin aldatmacası, entellektüel hegemonya, ve bunun gibi) felsefik fikirlerle ilgili olarak bir örneklem çeşitliliğine de rastlanmaktaydı" (109). Mevcut çalışma Edward Said' e ve etkileyici teorisine olan eleştirileri, ve Said' in bu eleştirilere olan kısmi cevaplarını sunmaktadır.

1 Dr., İngiliz Dili ve Edebiyatı (Erzurum, Türkiye), fikretguven@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9313-7166 [Makale kayıt tarihi: 12.05.2019-kabul tarihi: 15.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580700]

Anahtar kelimeler: Şarkiyatçılık, doğuya ait, Oksidant, Edward Said, eleştiri.

Criticism to definitions and structure of Orientalism

One of the main things which trouble critics of Said is that he defines Orientalism in three different ways: there is Orientalism, the academic profession; Orientalism, a way of viewing the world; and Orientalism, a mode of hegemony. Below are Said's three definitions of Orientalism:

The most readily accepted designation for Orientalism is an academic one, and indeed the label still serves a number of academic institutions. Anyone who teaches, writes about, or researches the Orient—and that applies whether the person is an anthropologist, sociologist, historian, or philologist—either in its specific or its general aspect, is an Orientalist, and what he or she does is Orientalism (Said, 2003: 2).

While the designation may not directly serve academic institutions, it still does so indirectly. The type of this service is explained in the second definition, which relates very closely to the first.

Orientalism is a style of thought based upon an ontological and epistemological distinction made between "the Orient" and (most of the time) "the Occident." Thus a very large mass of writers, among whom are poets, novelists, philosophers, political theorists, economists, and imperial administrators, have accepted the basic distinction between East and West as the starting point for elaborate theories, epics, novels, social descriptions, and political accounts concerning the Orient, its people, customs, "mind," destiny and so on. This Orientalism can accommodate Aeschylus, say, and Victor Hugo, Dante and Karl Marx (Said, 2003: 2).

At last, Edward Said defines Orientalism by the actual political and colonial relations that "the West", as constructed epistemologically based on the above two definitions, conducts itself with the Orient.

[This Orientalism] is something more historically and materially defined than either of the two. Taking the late eighteenth century as a very roughly defined starting point Orientalism can be discussed and analyzed as the corporate institution for dealing with the Orient—dealing with it by making statements about it, authorizing views of it, describing it, by teaching it, settling it, ruling over it: in short, Orientalism as a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient (Said, 2003: 3).

One can see the enormous span of things which Said designates as Orientalism. For Said, all of these things are closely interrelated, especially at the level of constructing and framing knowledge, but even though it was accepted that Orientalism meant different things even before Said wrote his book, his critique still caused the biggest stir around this inclusion of different "kinds" of knowledge. His critics had a particular conception of academic Orientalism as a representative of truths. They were at pains to defend their profession from the inclusion of 'outsiders.' Most of the controversy and criticism centered around two themes: the historical correctness and skill of the Orientalist as one who is licensed to speak, and the impartial objectivity of their representations, an argument which has been weaved around the denunciation of the link to imperialism. The main problem has been an insistence on a strict division of kinds of text.

In addition to definitions, there is a significant amount of dissent about the content of *Orientalism*. The first chapter "The Scope of Orientalism" focuses on Napoleonic expedition and the stereotyping of Muslims and Arabs and provides a historical formation of Orientalism and how it came into being in the following decades. The knowledge brought back from the expedition not only allowed for the European public to cultivate themselves, it also caused the power struggle between the Egyptians and French to emerge as the latter could use the knowledge they had of the former to dominate them (Said, 2004: 560). The rhetoric of power within Orientalism uses knowledge to build domination, which is later translated

into cultural relationship, the intrinsic importance of power being at the core of all social fields of study. Once the construction of Western dominance was established, this knowledge was transmitted from generations to generations resulting in an everlasting cultural domination.

The second chapter "Orientalist Structures and Restructures", Said brings up an approach to the manifestations of Orientalism in the 19th century. To contextualize his argument, Said chooses Antoine Isaac Silvestre de Sacy and Ernest Renan. Renan's work is widely regarded as testifying to the relevance of the epigraph from Benjamin Disraeli: "The East is a career". While Sacy is "the originator, whose work represents the field's emergence and its status as a nineteenth-century discipline with roots in revolutionary Romanticism", Renan's function, as belonging to the second generation, is "to solidify the official discourse of Orientalism, to systematize its insights, and to establish its intellectual and worldly institutions" (Said, 2003: 130). On Renan, Said makes three basic points about his work: "it was racist, this racism conformed it to the Orientalist discourse, and his writings were hugely influential on the discourse of Orientalism" (156). Said writes, "Renan did not really speak as one man to all men but rather as a reflective, specialized voice that took, as he put it in the 1890 preface, the inequality of races and the necessary domination of the many by the few for granted as an antidemocratic law of nature and society" (Said, 2003: 133). Renan's work complemented by those of the French Orientalist Silvestre de Sacy, "constitute a formidable library against which no one, not even Marx, can rebel and which no one can avoid" (Said, 2003: 157).

In the third chapter "Orientalism Now", Said focuses on the transition of power from Britain and French to the United States in the post-Second World War period. Said brings up a significant shift from "an academic to an instrumental attitude" (Said, 2003: 246). He claims that this change is especially obvious in U.S concrete instances of exploitations, aggressions, occupations and interferences around the world and the U.S. role in them. He also introduces "the distinction between the latent and manifest Orientalism in the this chapter – the latent being distinct from purely applied orientalist theories as it rather resides within a general unconscious certainty that the Orient is the way it has been described and pictured by Orientalists personalities: "The distinction I am making is really between an almost unconscious (and certainly an untouchable) positivity, which I shall call latent Orientalism, and the various stated views about Oriental society, languages, literatures, history, sociology, and so forth, which I shall call manifest Orientalism" (Said, 2003: 354 - 355). According to Said, latent Orientalism is comprised of three broad characteristics: Racism, Ethnocentrism and Sexism (Varisco, 2007: 58). Latent Orientalism therefore resides as an inherent part of the Orientalist discourse within society as it defines the popular vision the West has of the Orient. Such a distinction allows Said to emphasize that modern Orientalism, being manifest in the supremacy of American imperialism, is actually rooted in the latent Orientalism.

Historical criticism of Orientalism

The main argument against Said's account of Orientalism has been one of historical errors. David Kopf in "Hermeneutics versus History" (1980) argues that Said's account lacks historical precision. In particular, he suggests, "Said misunderstands the nature of British Orientalism in India. Far from promoting a Euro - centric view, British Orientalism in the early nineteenth century contributed to the modernization of Hindu culture, the reconstruction of the Hindu religion and the emergence of an Indian national consciousness" (Macfie, 2000: 194). On a related point, Ibn Warraq argues that Said's understanding of 'imperialism' as an entirely negative phenomenon is misleading and facile. He writes that it was the British who contributed to the coming of a renaissance in India and "who restored the

unity of India and re-established order” (Warraq, 2007: 235). Of special interest to Warraq is Lord Curzon who embodied a progressive understanding of, and compassion for, India that stands in sharp contrast to Said’s depiction of imperialists and Orientalists (2007: 238 - 244). Daniel Martin Varisco states that Ghandi used the views of Orientalist scholars to resist British colonial rule (Varisco, 152).

Sadik Jalal al-Azm in his essay “Orientalism and Orientalism in Reverse” (2000) finds Orientalism to be a political book and accuses Said of doing what Said himself has been trying to say the West has done: essentialising the Other (Macfie, 2000: 217). This Other for Al-Azm is a real, objective, existing identity for a group that is in conflict with the West, which can only be understood if a particular Western identity is assumed to have preceded the argument that produced it. This is something which Said denies outright, for just as the Orient is not really there as some fixed identity that exists in and of itself, so is the Occident or the West. Both of them are man-made through the binary division, which is essential in the West’s conception of its identity. Still, we can see from the very first paragraph Al-Azm’s view of Orientalism as something, which is used politically to denote two conflicting groups as he refers to European colonialism:

In his sharply debated book, Edward Said introduces us to the subject of ‘Orientalism’ through a broadly historical perspective which situates Europe’s interest in the Orient within the context of the general historical expansion of modern bourgeois Europe outside its traditional confines and at the expense of the rest of the world in the form of its subjugation, pillage, and exploitation (Al-Azm, 2000: 217).

Al-Azm also notes some Arabs’ tendency to do what he called “Orientalism in Reverse,”—better known as Occidentalism—which is a tendency to think in binary division again, only giving privilege to “the Orient” over “the Occident” (Al - Azm, 231). For that purpose, he cites the example of an unnamed “prominent man of thought and politics in Syria” (231) who arrived at a reverse - Orientalist opinion: seeing the East as morally superior to an essentialized West understood in this Syrian man of thought’s opinion by comparing his own analysis of the root of the word “Man” in Arabic to a single quotation from Hobbes (231). The view that Orientalism-in- reverse is ‘something else’ other than, and opposed to, Orientalism implies that Al- Azm takes Orientalism to be dealing with particular, pre-existing and unquestionable identities that are naturally different and conflicting as the starting point of his discourse, which is what Said calls the “style of thought” in his second definition of Orientalism quoted earlier. One of these forms of identity essentializes the other, and the other essentializes the former. The oppositional thought of Al- Azm shows his commitment to a mode of representational knowledge in which West-written history is the unquestionable starting point for discussion. For him, what Orientalists do is a very necessary representation and what Said is doing is misrepresenting the Orientalist.

Emmanuel Sivan includes Al-Azm and Nadim al-Bitar among the most important Arab critics of Said in his review “Edward Said and his Arab Reviewers.” Macfie summarizes their views as follows:

Al-Bitar wondered how Said, in a few short years, could have read the 60,000 or so books about the Arab East, published in the period 1800-1950. Al-Azm wondered why Said did not restrict his account of orientalism to the modern period. Both agree that Said’s study of orientalism is ahistorical and unscientific. It is not based on a close examination of the evidence (Macfie, 2000: 128).

This focus again reflects these scholars’ conception of Orientalism as the historical study of the objective Orient, *Orientalism* as Said’s attempt to represent it, and their insistence on a particular form of knowledge, especially text written in the West, since the “evidence” required by the two scholars cited

here is books and the written history of the past. This shows clearly how the writing of these scholars focuses on the question of representation. The oppositional thought of Al-Azm shows his commitment to a mode of representational knowledge in which West-written history is the unquestionable starting point for discussion. For him, what Orientalists do is a very necessary representation and what Said is doing is misrepresenting the Orientalist.

Similarly, Michael Richardson's "Enough Said" (1990) assumes that Said is defending a real Orient out there (Richardson, 2000: 211). In discussing "the more substantial question raised by Said's critique which is the nature of reciprocity between subject and object" (210). Richardson insists on a real, objective Orient, which Said wishes to defend in the light of this binarism. He tries to defend anthropological methods under attack by Said's critique and also by Johannes Fabian's *Time and the Other* (213), which, based on Said, relocates the sense of sight, thus threatening the anthropological gaze. His insistence on essentialized conflicting sides shows in his comment on *Time and the Other*: "Fabian has made the critique even more vague by focusing not upon a definable group of people that could be called Orientalists but by taking up the question of how a perceptual category (time) and a particular sense (sight) have been utilized ideologically by the West, particularly in anthropology, against its Other" (213). Richardson only sees the Orient as an entity that needs to represent itself to the West, but only in accordance with the West's understandable norms of representations, which for Richardson are only the academic norms he is trying to defend. Richardson's classical views on representation are clear in his rejection of "the so-called 'postmodern condition', founded in a dubious Nietzschean subjectivism" (214). He tries to prove the concept of discursive reality wrong, once by taking it too far, and once by suspecting the entire post-modern tradition, as something, which is opposed to factual written history. Richardson says, "it is only academic literary critics (whose work is by definition concerned primarily with representation) who would mistake a representation for the thing it represented," which is more or a less a paradox given his views on Nietzsche. Richardson attempts to challenge Said's premise that the Orient is a construction by saying that if it is "only a conceptualization of the subject's mind, it can never be a question of the former acting upon the latter" (211), thus removing the representation from the question of complicity with imperial projects. With this, he is trying to protect the work of the Orientalists as true descriptive representations. Indeed, if the Orient is an imaginary construction, then the "truths" which Orientalists produce are entirely suspect. Richardson asks, "by what right can Said stand as a representative of the Orient?" (211).

Theoretical inconsistencies in orientalism

The role of intellectuals and academics is central throughout Said's critique of Orientalism. Said builds his entire deconstruction on the Western tradition of writing, and on theories, which are also generally characterized as Western. For this, he bases his work on ideas from Nietzsche (representation and the thing-in-itself), Foucault (discourse, power/knowledge, episteme and truth regimes), Gramsci (cultural hegemony), and Derrida (deconstruction). In rejecting the conflation between representation and truth, the tradition, which Said follows, is Nietzschean. Giving the example of a painting, which is normally conceived as a fixed image representing a fixed object, Nietzsche concludes "the human intellect allowed appearance to appear, and projected its mistaken conceptions onto the things" (Nietzsche, 2000: 38). This is based on the belief that the thing-in-itself always exists in the state in which it is depicted. Nietzsche considered such a conception to be erroneous, because "the appearance has come to being gradually, and will continue to be evolving, and can therefore not be a representation of an essence that created it. It is our minds, our intellect, that gradually create the appearance" (38). Hence, all representations are already misrepresentations by the sheer idea that they represent a thing.

Orientalism claims to be representing the Orient, but in doing so, it is only representing its own conception of what must be outside the construction of the ideal West. The Orient, which Orientalists claim to represent, and travel literature claims to depict, is therefore empty of essence: “Perhaps we will recognize then that the thing -in- itself deserves a Homeric laugh, in that it seemed to be so much, indeed everything, and is actually empty, that is, empty of meaning” (38).

Said owes to Antonio Gramsci the idea of cultural hegemony, which is “exercised in society by the ruling class”(41). For Gramsci, the intellectuals of society function as:

the ‘officers’ of the ruling class for the exercise of the subordinate function of social hegemony and political government of the ‘spontaneous’ consent given by the great masses of the population to the direction imprinted on social life by the fundamental ruling class, a consent which comes into existence ‘historically’ from the ‘prestige’ (and hence from the trust) accruing to the ruling class from its position and its function in the world of production (Gramsci, 2000: 40).

Gramsci is here treating the knowledge of intellectuals as, literally, a “production” (Gramsci, 2000, 39), albeit indirectly. The role of the intellectual in shaping public opinion is due to their mediation in the process, between the social fabric and the “super- structures of which the intellectuals are in fact the ‘officials’” (39). For Said, the persistence of the spontaneous acceptance of the binary world view of the opposition West versus East builds in the scholarly world on protecting the hierarchies which maintain, for the public, the imaginary sense of binarism. These concepts of prestige, trust, and the relation between the ruling class and the intellectual are also discussed by Foucault as he elaborates on the close relation between power and knowledge, and the power regime in his works such as the *Archaeology of Knowledge* (1969), *Civilization and Madness* (1964), and interviews published in *Power/Knowledge* (1980). A. L. Macfie summarizes Nietzsche and Gramsci’ s views as follows:

According to Foucault, until the period of the Renaissance people had assumed that language reflected reality (objects, things). But in the late eighteenth and nineteenth centuries language came to be seen, not as a reflection of reality, but as a transparent ‘film’, dissociated from it. As a result it became possible to identify words and statements not as signs, representing objects and things, but as events, floating in a space, field or episteme. In this strange world, knowledge became not so much a matter of fact as the outcome of a struggle for power, in which events and discourses, vehicles of ‘economies of power’, created new ‘networks’ and ‘regimes’ of knowledge – regimes which would themselves survive only until such time as new ones arose, capable of taking their place. Truth, therefore ... was not outside power or lacking in it (Macfie, 2000: 41).

Said builds on Foucault’s concept of discourse and truth regimes as described by Foucault, which means that power allows particular things to pass as unquestionable truths, to argue that there is nothing inherent or fixed about the Orient or the Occident or West, and that the idea of the unitary West or Western subject is built upon a contrast to its imaginary Other, the Oriental, which is depicted as inherently inferior and less capable. This is something, he says, has been accepted throughout Europe’s history, and has both allowed, and been allowed to survive by power regimes.

Aijaz Ahmad in “Between Orientalism and Historicism” (1991) critiques Said’s focus on text “facilitates a reading of history not from the basis of material production, but from its systems of representations” (Macfie, 2000: 285). According to Ahmad, Said’s view of Orientalism is ahistorical for two reasons: the first is counting on a non-material, non-linear understanding of history. The second, upon adopting Said’s view for argument’s sake, is that by foregrounding literature Said defines his object of study in ways, which are incompatible with one another. The contradiction which Ahmad refers to is between Said’s general and specific definitions of Orientalism quoted at the beginning, since by doing that, Said defines two different starting points for the tradition which he studies: one of them is roughly around

the end of the eighteenth century (Ahmad, 2000: 288), the other is European antiquity with Homer's Iliad and Aeschylus' The Persians (287). By stating an earlier beginning of Orientalism, Said, according to Ahmad, accepts a humanist approach to history while his indebtedness to Foucault betrays the anti-humanist, Foucauldian, approach to history. Ahmad says that the problem with Said here is that he "tries to occupy theoretical positions which are mutually contradictory" (Macfie, 2000: 285). Nevertheless, in both cases Ahmad persists in his insistence on a particular mode of knowledge and history - reading, which for him is characteristic of Western academia. Ahmad therefore believes that Said has foregrounded the concept of discourse in order for him to use it as a defense against the misrepresenter of Oriental history (Ahmad, 2000: 293).

Ahmad also refers to one of the theoretical difficulties in Said's work which is "he has never been able to work out his relationship with the two slightly older intellectuals of his generation, Foucault and Derrida, whose work has influenced him the most" (290). This, along with the span and fluidity of Said's definition for his object of knowledge leads Ahmad to the confusion of having to see Said either as a political writer or a theoretical writer (294). In one way or another, to be understood, Said must fit within a category, and ultimately Ahmad sees Said to be "riven between his anti - Westernist passion and his Foucauldian allegiance" (291). Ahmad gives precedence to the "Western archive of knowledge" (291) - that is, West-written history - as the true narrative which must therefore precede the discourse which Said is trying to deal with for "his anti-Westernist passion" (291). In both sides of Ahmad's argument (historicism and disciplinarity), one can see his attempt to preserve a mode of knowledge that depends on categorization and field division, and preserving the catalogue of Western text, which has produced that knowledge. Nevertheless, requiring Said to conform to one particular mode or another, i.e. wholesale - Foucauldian (anti-humanist) or the opposite, or a mode of writing or scholarly field (political, historical, etc.), is what we are here considering as a particular mode of knowledge, with breaks in the borderlines of the epistemic field being seen as an act of violence to one's own conception of self, as an academic in this case.

Bernard Lewis in *Islam and the West* (1993) argues that Orientalism, the academic profession of enquiry into the lives of the Orientals, cannot as a whole be criticized, especially not by someone who is not an Orientalist himself. "The most rigorous and penetrating critique of Orientalist, as of any other, scholarship has always been and will remain that of their fellow scholars, especially, though not exclusively, those working in the same field" (Lewis, 1993: 268). Lewis automatically dismisses critiques made by non-Orientalists simply for this reason. It is why he does not consider Said to be a scholar at all, and for the same reason, he dismisses non - Orientalist Marxist critiques as coming from unqualified individuals, unlike their Orientalist counterparts whose criticism is much more welcome. "Most of these critics are not themselves Orientalists ... it means that they do not possess the Orientalist skills, which are exercised with little difference by both Marxist and non-Marxist Orientalists" (257). This establishes the Orientalist as a category of qualified people who can or possess the skills and tools, which give them the right to speak about and for the Orient. Lewis refuses to accept Said as a scholar, which contrasts with his respect for other people's academic titles, such as Dr. Abdel-Malek (256) and Professor Zakaria (267), whom he accepts as scholarly simply because of their restriction to "known scholarly language" (256). The major part of Lewis's attack on Said took the form of showing how Said got historical facts wrong, such as predating the rise of Arabic studies in France and ignoring German scholarship (258).

Fred Halliday in "Orientalism and Its Crisis" (1993) argues he is wedded to a classical view of history (Halliday, 1993: 145), where there are truths, there are actual Orientals and that what Orientalist does is find these truths and represent them. Halliday claims that the choice of the name 'Orientalism' itself

is a form of hegemonic claim, overgeneralized, and made by Said simply due to most of the knowledge and text produced by early Orientalists having been produced within an imperialist context. Halliday says there is no reason to reject any kind of knowledge simply because of the context in which it has been produced, and he gives the example of robbing a bank, where in order to achieve that aim, one would need an actual map and plan based on real knowledge which would enable them to perform the task at hand (148). This and similar claims, however, completely mix between the geographic and statistic knowledge produced about the land, its strategic map, the distribution of natural resources in it and the description of the peoples and their traditions on the one hand as scientific observable data, and the poetics in which this kind of knowledge is reproduced, where identities of Self and Other are presumed even before any of that writing takes place, or the way in which the scholar or researcher is thought of as having full capacity for accessing and producing that kind of knowledge. This all falls under the same category of generalizations. Said never condemns the objective or linguistic knowledge of the researcher or the philologist, but the idea that he is now believed to have full access, and full capacity to make the kind of generalized judgments that are then used to justify the continuity of colonization as a civilizing mission. It is a power regime that transforms the words of the scholar, thanks merely to his or her title, into truth.

Lewis also notes Said's insistence on targeting scholarly figures more than he targets political ones. Indeed, what Said is attacking after all is a mode of knowledge for which the central, trusted position of the scholar is key. The defense of this mode of knowledge in Lewis is apparent is his giving Western scholarship precedence over everything. For him, it is the norm of knowledge, which must be followed. Anything outside the language known within the particular scholarly field in question is offensive and not worthwhile. Criticism is only accepted from within:

Scholarly criticism of Orientalist scholarship is a legitimate and indeed a necessary, inherent part of the process. Fortunately, it is going on all the time - not a criticism of Orientalism, which would be meaningless, but a criticism of the research and results of individual scholars or schools of scholars (Lewis, 1993: 268).

The criticism, which Lewis allows only follows the known traditions of Orientalist text and does not challenge the hegemony of the scholar. It never crosses the borderlines of the idea of the academic field. Beyond that point, criticism becomes "meaningless." Lewis finds Said's writing to be "not merely false but absurd. It reveals a disquieting lack of knowledge of what scholars do and what scholarship is about" (258).

The insistence on material and object reality can also be seen in John M. MacKenzie's *Orientalism: History, Theory and the Arts* (1995). He argues that while the East was indeed a construction, as noted by Oscar Wilde long before Said did (MacKenzie, 1995: 328), the construction process was mutual, but only in that the need for a market instigated a process of "natural selection" that lead to the formulation of the 'appropriate' East (4). This was done through an interaction of the European taste and demands, and commodity production. Here, the East became what the West wanted to buy - out of its own volition, one must be inclined to presume. One must also be inclined to presume that the West had the upper hand for the East to naturally evolve into Western commodity. This commodity is nevertheless both material and sexual in nature, and serves to assert to the constructed West its own conception of itself. While MacKenzie wants to re - assert the presence of the Orient as an essential reality, he also wishes to bypass that the construction of an Other is a binary discourse that is not rooted in a material reality (MacKenzie, 1995: 5). By arguing for a natural selection process, MacKenzie is emphasizing the objective nature of two separate and clashing identities, while also confirming the power and hegemony of one

onto the other. Representing the other side then is a matter of studying the material, objective and natural development of another people. His historical emphasis on material cultural manifestations disavows completely the nature of perception or the premises of intrinsically opposing identities.

Said also fails to consider the historical development of imperial culture, since he is tremendously focused on literary works and never really examines the contextual history of the period he examines. MacKenzie in "The British Empire: Ramshackle or Rampaging? A Historiographical Reflection" (2013) argues that a specific challenge for British imperial historiography as "the history of empire as a whole and the many histories of individual territories and regions of that empire" (MacKenzie, 1993, 100). This writing of imperial history resulted in its separation at times from its own components such as "reciprocal effects" and "inter-imperial influences among empires" and also in the study of British imperial history "in isolation" (2013, 100), and that "the challenge is to combine the view from above with that from below. It is also vital to place empire within the context of geo-political global forces...it is surely equally important to take into account a variety of other perspectives" (2003, 104). MacKenzie argues "my conviction remains that a full understanding of the British Empire can only be gleaned from making connections across centuries and continents, as well as among disciplines, and theoretical and analytical positions" (MacKenzie, 2013, 106), which would also include writing "a cultural history of the British Empire which has never been written" (113). MacKenzie argues when written this history "should also deal with the material remains of empire, as well as in the visual, the musical, the arts in general, and the intellectual" (114). A new history of empire is needed along with "a myriad of local consequences, comparative insights" and a reversed-gaze, which again can only be achieved by breaking down the boundaries among academic disciplines (116).

On the other hand, early modern perceptions about Europe and Europeans were shaped by complex, contingent factors and cannot be reduced to a simple paradigm. Kumkum Chatterjee and Clement Hawes in *Europe Observed: Multiple Gazes in Early Modern Encounters* (2008) suggest that the term " 'Europe' and its identification as a geographical, political, and cultural entity were relatively modern" (Chatterjee and Hawes, 2008, 3). The later spread of Christianity in northern Africa and Mesopotamia complicated the interchangeable use of 'Christendom' and 'Europe'. Therefore, terms like 'Europe,' 'Europeans,' 'Christendom,' and 'Christians' are ambivalent. By questioning these terms, authors argue that during the encounters between Europeans and non - Europeans there was "a reasonably equal exchange of gazes" (18) and through those gazes and observations, the Europeans were by no means the unquestioned masters and were sometimes "the weaker party" in the early modern period (2). Europe was characterized with "poor personal hygiene to a defective social conscience, to religious hypocrisy," and as providers of "inferior commodities" (2008, 2).

Robert Irwin's book *For Lust of Knowing: The Orientalists and their Enemies* (2006) is a defense of the knowledge offered by Orientalism. Irwin's consideration of Said's Orientalism as a political intervention in defense of a group against the cultural hegemony of another reveals the representational thought of Irwin.

What does his book say? In a nutshell, it is this: Orientalism, the hegemonic discourse of imperialism, is a discourse that constrains everything that can be written and thought in the West about the Orient and more particularly about Islam and the Arabs. It has legitimized Western penetration of the Arab lands and their appropriation and it underwrites the Zionist project (2006: 3).

Irwin admits the unfavorable representation of the Orient (Arabs in particular) in Western media that has continued throughout time and especially after September 11 and the American "war against

terrorism,” which, according to him, continues from a tradition of “outrageously bad press in American newspapers as well as on television” (281). His conviction is that “the Middle East crisis of 1973 provoked Said to research and write *Orientalism*” (281) and that this has been the sole reason why Said had written his book. It is therefore a defense of a misrepresented real object. As we have seen from the extract above, for Irwin, Said’s work discussed *Orientalism* as a “discourse of imperialism.” The rest of Irwin’s book focuses on the friction between two ends of a binary opposition, with a somewhat clear focus placed on Christian Europe on the one hand, and the Islamic East on the other—understandably so, since Irwin’s understanding of *Orientalism*, in his own words, counts on his “early immersion in both the Bible and in Latin texts, which proves to be useful in understanding the origins and formation of *Orientalism*” (2). We can see again how Irwin’s education in particular fields affects the way he views the situation with Said’s *Orientalism*, as he reflects it upon his expertise in Christian/Islamic conflicts between past nations and other political crises. His kind of history is also understood in terms of binaries and conflicts.

While recognizing the many flaws and faults in Said’s original thesis, the work still continues to stimulate new projects today as scholars test the thesis of *Orientalism*. One of the most recent additions is Daniel Martin Varisco’s *Reading Orientalism: Said and the Unsaid* (2007). In his book, Varisco tries to take academia away from the debates on *Orientalism* and to urge scholars to get back to scholarship that rejects the binary - thinking that Said rhetorically opposed but intellectually promoted (2007: 1). Varisco identifies one of the major problems with Said’s theory of *Orientalism* as being very restrictive, as it does not permit for individuality within a body of work to be distinguished from the rest. Said remarks that while he does agree with Foucault on a lot of part of the discourse, he would also advocate for an individual close reading of certain texts to determine their prevalence within the *Orientalist* movement (Varisco, 2007: 45). This however, is a limitation when it comes to asserting *Orientalism* as a discourse of its own as it forces Said to “flip-flop on who is a good orientalist and who is bad” (Varisco, 2007: 46). Furthermore, Varisco argues that the idea that the domination of the West essentially managed and produced the Orient is not only quite vague, it is also very much inaccurate as indicated by the absence of actual ground management in countries like China, Japan and most of the Middle East, an impression of superficial domination in time exemplified by the fall of the colonial powers after the second World War (Varisco, 2007: 55-56). Varisco ultimately critiques the way Said perceives Latent *Orientalism* by asserting that the way it is described by Said in *Orientalism* is written in a rhetorical style so careful with the word it uses that it almost becomes void of any singular sense (2007: 57). This indicates that finding work where Latent *Orientalism* is very much difficult, as, the ‘latent’ characteristics of *Orientalism* are so broad and fixed in time that their specific application is difficult to properly discern: “The latent tendencies must transcend rather than define a specifically *Orientalist* discourse” (58). Ultimately, because the *Orientalist* discourse is so restrictive and authoritative as to its exact components implies that Said’s critique of it is in turn confined within its own limitations.

Said’s critique of the *Orientalist* discourse is very much, in itself limited by its own discourse characteristics. The way, he constructs his notion of the Orient is problematic because it not only secedes much of the Asian continent’s population from being considered by the theory, it also implies that the Orient is a definitive geographical space from which a particular image can be extracted, whether that image is true or not: “It does seem to me that the *Orientalism* I was speaking of contains a unique set of attitudes, a kind of virulence and persistence that I haven’t seen elsewhere” (49), this implies that what Said wishes to critic, this assumed dichotomy of the Orient, is indeed what he uses to justify his argumentation (49). Secondly, Said’s method in both his rhetoric and discourse is so broad that it is difficult to separate what can be considered ‘*Orientalist*’ and what can’t, resulting in “polemical excess,

which might as well be an 'Orientalism in reverse', 'Occidentalism by detour', or even 'reverse-Eurocentrism' (62).

Said's response to criticism and concluding remarks

Critics have found Said's Orientalism a stumbling block in the way to initiate a process of engagement with the Other without Orientalism's binaries. As criticism mounted against Orientalism's limiting tendencies, in response, Said states that even if binaries of "us" and "them" are removed, we cannot help to fall into equally other differentiations such as East – West, North – South, have – have not and so on. It would be counterproductive to assume that these binaries do not exist. Robert Young in *White Mythologies* (1990) questions this limiting aspect of Orientalism and the lack of alternatives to the phenomenon it critiques. More importantly, Young argues, how could Said separate himself from the "coercive structures of knowledge that he is describing" when his education, teaching, and stay in the West exposed him to the same discourse of discriminatory power (Young, 1990: 127). Young tries to make the point that if Said could discursively move out of the limiting influences of Western discourse, other writers might also enable themselves to do so by following the principles that Said advocates.

After some harsh criticism after September 11, Said indicated the same limiting tendencies in his 2003 preface to *Orientalism*, where he repeats that *no one* in the West seemed to be free from the opposition between "us" and "them" after the Cold War and the first Gulf War. The consequence was a sense of "reinforced, deepened, hardened" manifestations of Orientalism (Said, 2003: 334-5). Yet, Orientalism has alternatives in the form of strategies that Said suggests in his writings. He tries to explore some positive outcomes and goals in theorizing Orientalism. He did not want, as he writes, to perpetuate the "hostility between two rival political and cultural monolithic blocks," but to reduce the terrible effects of the discourse (Said, 2003: 335). Though not establishing it as his manifest purpose, he indicates that he was happy that people in America, Britain, English - speaking Africa, Asia, Australia and the Caribbean interpreted the book "as stressing the actualities of what was later to be called multiculturalism, rather than xenophobia and aggressive, race-oriented nationalism" (Said, 2003: 335). This means that writers in the West could leave behind the restraining discourse of Orientalism if they rejected Orientalism's conflictive binaries and empathized with the realities of the multicultural and international space.

When Said critiques what is involved in representation and studying the Other, he does come up with alternative and fairer ways with which the West might engage with the Other. According to him, those alternatives are to avoid racial thinking and uncritical acceptance of authority and authoritative ideas. Intellectuals should realize their proper sociopolitical role, the great value of skeptical critical consciousness and of "human freedom and knowledge" (Said, 2003: 327). This possibility of moving outside of the discourse of Orientalism to engage with the Other can be seen in many places in Said, who believes that there are instances in scholarship that are "not as corrupt, or at least as blind to human reality" (Said, 2003: 326). In Said's view, such instances of scholarship occur in the works of Clifford Geertz, Jacques Berque and Maxime Rodinson. These works are "discrete and concrete," and methodologically self-conscious to free themselves from "the rituals, preconceptions, and doctrines of Orientalism" (Said, 2003: 326). Other scholars and intellectuals might free themselves similarly if they try to "complicate and/or dismantle the reductive formulae and the abstract but potent kind of thought that leads the mind away from concrete human history and experience and into the realms of ideological fiction, metaphysical confrontation, and collective passion" (Said, 2003: xxiii). Said calls for humanism as the answer, which he believes is the only and "final resistance we have against the inhuman practices and injustices that disfigure human history" (Said, 2003: xxix). Rather than draw upon the "the

manufactured Clash of Civilizations” Said calls for the “slow working together of cultures that overlap, borrow from each other, and live together in far more interesting ways than any abridged or inauthentic mode of understanding can allow” (Said, 2003: xxix). Such working relationship can be realized due to advances in modern cultural theory, which believes in the universal principle that “cultures are hybrid and heterogeneous,” and that “cultures and civilizations are so interrelated and interdependent as to beggar any unitary or simply delineated description of their individuality” (Said, 2003: 347). To conclude, in order alleviate and overcome enormous amount of human suffering and misery, the security of the world requires the acceptance of global multiculturalism and diversity while promoting commonalities. Otherwise, there will be more calamities, more death, and more despair. The media and politicians can facilitate multiculturalism and commonalities or increase polarization. Therefore, the Western media and politicians must provide real dialogue and debate rather than ideological posturing, polemical divisiveness, and polarization. For a peaceful future, understanding and cooperation among the political, spiritual, and intellectual authorities are necessary. Otherwise, clashes are the great threat to world peace and a mutual ground of understanding while reconciliation is the safeguard against conflicts. This will be one of the challenges of the coming years for critical communication scholars to track politics and media in the interaction between the West and Islam.

Works cited

- Ahmad, A. (1992). *In Theory: Classes, Nations, Literatures*. London; New York: Verso.
- Ahmad, A. (2000). “Between Orientalism and Historicism”. *Orientalism: A Reader*. Ed. A. L. Macfie. Edinburg: Edinburgh University Press.
- Al-Azm, S. J. (2000). “Orientalism and Orientalism in Reverse”. *Orientalism: A Reader*. Ed. A. L. Macfie. New York: New York University Press. p. 5-26.
- Al-Azm, S. J. (2005). “Islam, Terrorism, and the West.” *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 25.1: 6-15.
- Chatterjee, Kumkum and Clement Hawes. (2008). *Europe Observed: Multiple Gazes in Early Modern Encounters*. Lewisburg: Buckness UP.
- Fabian, J. (1983). *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object*. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M. (1972). *Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. Trans. A. M. Sheridan. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Trans. Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Gramsci, A. (2000). “On Hegemony and Direct Rule”. *Orientalism: A Reader*. Ed. A. L. Macfie. New York: New York University Press. New York: International Publishers.
- Halliday, F. (1993). “Orientalism and Its Crisis.” *British Journal of Middle Eastern Studies*, 20, 2, p. 145-163.
- Kennedy, V. (2000). *Edward Said: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Kopf, D. (2000). “Hermeneutics versus History”. *Orientalism: A Reader*. Ed. A. L. Macfie. New York: New York University Press. *Journal of Asian Studies*. 39, 3. Pp. 495-506.
- Lewis, B. (1993). *Islam and the West*. New York: Oxford UP.
- Lockman, Zachary. *Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism*. Cambridge: Cambridge UP, 2004. Print.
- Macfie, A. L. (2000). *Orientalism: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Macfie, A. L. (2002). *Orientalism*. London: Pearson Education.
- MacKenzie, M. J. (2000). *Orientalism: History, Theory and the Arts. Orientalism: A Reader*. Ed. A. L. Macfie. New York: New York UP.
- MacKenzie, M. J. (2015). "The British Empire: Ramshackle or Rampaging? A Historiographical Reflection", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 43:1, 99-124.
- Nietzsche, Friedrich. (2000). Extract from *Human, All Too Human. Orientalism: A Reader*. Ed. A. L. Macfie. New York: New York University Press. London: University of Nebraska Press. pp. 23-4.
- Richardson, M. (1990). "Enough Said: Reflections on Orientalism." *Anthropology Today* 6, 4, p. 16-19.
- Said, E. (2003). *Orientalism*. New York: Vintage.
- Sivan, E. (1985). "Edward Said and his Arab Reviewers". *Interpretations of Islam: Past and Present*. Princeton, NJ: Darwin Press.
- Varisco, Daniel, M. (2008) *Reading Orientalism: Said and the Unsaid*, Seattle and London: University of Washington Press.
- Warraq, I. (2007). *Defending the West: A Critique of Edward Said's Orientalism*, Amherst, New York: Prometheus Books.
- Young, R. (2004). "Disorienting Orientalism." *White Mythologies: writing history and the West*. London; New York: Routledge. p. 119- 140.

“Kötülüğün Sıradanlığı”: Aleksandr Soljenitsın’ın Sovyet çalışma kampı izlenimlerini Hannah Arendt’in kavramlarıyla okumak

Duygu ÖZAKIN¹

APA: Özakin, D. (2019). “Kötülüğün Sıradanlığı”: Aleksandr Soljenitsın’ın Sovyet çalışma kampı izlenimlerini Hannah Arendt’in kavramlarıyla okumak. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 431-468. DOI: 10.29000/rumelide.580703

Öz

20. yüzyıl dünya siyasi tarihinde toplama ve çalışma kampları, rejimle bireyin çatıştığı ya da çatışma tehlikesinin varsayıldığı dönemlerde kurularak toplumsal tasfiyelerin aracı haline getirilmiş olan sistematik cezalandırma mekânlarıdır. Kamp yaşamının kısılcacında insan, toplumsal konumundan koparılmış olarak, “çıplak hayat”la; salt biyolojik ihtiyaçları doğrultusunda bir bağ kurar. Bu bağ, kamplardan kurtulmayı başaran Primo Levi, Varlam şalamov, Yevgeniya Ginzburg gibi edebiyatçıların anılarının yanı sıra, biyolojik yaşamın politikanın ufkuna dâhil edildiği kırılma noktalarını soruşturan Hannah Arendt gibi düşünürlerin de çalışmalarına konu olmuştur. Bu çalışma, 1970 yılında Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan Rus yazar Aleksandr Soljenitsın’ın, Gulag olarak adlandırılan Sovyet ışlah ve zorunlu çalışma kamplarında bir mahkûmun tek günlük hikâyesini anlattığı “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı otobiyografik eserini, 20. yüzyılın etkin düşünürlerinden Hannah Arendt’in toplama kampları ve totalitarizmin kaynaklarına ilişkin çıkarımlarını kılavuz edinerek incelemeyi amaçlar. Bu çalışmada, kamp düzeneğini yaratan tarihi koşullar ve sistemin kurucusu olan siyasi aktörlerin eylemleri, Arendt’in “kötülüğün sıradanlığı” anlayışından yola çıkılarak çözümlenmiştir. Böylelikle katı kamp uygulamalarının, yaşamı öncelikle bedensel gereksinimleri giderme mücadelesine dönüştürerek, mahkûmları kendilerine yabancılaştırması ve bu olumsuz tecrübenin Soljenitsın’ın eserine yansması üzerinde durulur.

Anahtar kelimeler: Arendt, Soljenitsın, beden politikaları, kamp, Gulag.

“The Banality of Evil”: Reading Alexander Solzhenitsyn's Impressions of Soviet labor camps through Hannah Arendt's concepts

Abstract

Concentration and labor camps are spaces of systematic punishment that have become the means of social liquidation in 20th century political history of the world. They are founded where the individual conflicts with the regime or the danger of conflict is assumed. In the predicament of camp life, human beings, detached from their social position establish a tie with their “bare life”, in other words their purely biological needs. This connection takes place in the memoirs of authors such as Primo Levi, Varlam Shalamov, Eugenia Ginzburg, who were liberated from concentration camps. This tie has also been the subject of philosophers such as Hannah Arendt, who investigated the breaking points at which biological life is incorporated into the horizon of politics. This study aims to examine Russian writer Aleksandr Solzhenitsyn’s (who won the Nobel Prize for Literature in 1970) autobiographical novel “One Day in the Life of Ivan Denisovich” referring to one of the most influential philosophers of the 20th century Hannah Arendt’s interpretations of concentration camps and the sources of

¹ Dr., Rus Dili ve Edebiyatı, (Kayseri, Türkiye), duyguozakin@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0927-1926 [Makale kayıt tarihi: 14.05.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580703]

totalitarianism. Solzhenitsyn's novel tells the one-day story of an inmate in the Soviet corrective labor camps called Gulag. The study tries to analyze the historical conditions that created the camp organization and the actions of the political actors who are the founder of the system through Arendt's conceptualization “the banality of evil”. Thus, it focuses on compelling camp practices, transforming life into a struggle for purely bodily needs alienating prisoners from themselves, and reflections of this negative experience inside the novel.

Keywords: Arendt, Solzhenitsyn, politics of the body, camp, Gulag.

Giriş

İngiliz tarihçi ve yazar Eric Hobsbawm, 20. yüzyılı “aşırılıklar çağı” (the age of extremes) olarak tanımlar. Savaşlar, devrimler ve bu süreçlerin istenmeyen birer sonucu olarak yaşanan insan hakları ihlalleri, geçtiğimiz asrın siyasi arenasında belirleyici rol oynamıştır. Hobsbawm, “Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl” adını verdiği çalışmasının sınırlarını, I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılından Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına dek çizer. Hobsbawm'a göre, 20. yüzyılın temel deneyimlerinin belirlendiği dünya, 1980'lerin sonunda parçalanmıştır; bu sürecin başlangıcı ise 1917 Rus Devrimi ile biçimlenen dünyadır (Hobsbawm, 1996, s.16-17). Birliğin temellerinin 1917 Ekim Devrimi sayesinde atıldığı dikkate alındığında, “aşırılıklar çağı”nın önemli aktörlerinden birinin, Sovyetler Birliği olduğu görülür. Tarihçi Moshe Lewin'in tabiriyle, 20. yüzyıl “Sovyet yüzyılı” olmuştur (Lewin, 2016, s.7) ve birlik, bilhassa Stalin diktatörlüğü döneminde, sözü edilen insan hakları ihlalleri konusunda da istenmeyen tecrübelerin yaşandığı çalkantılı bir siyasal sistemin parçasına dönüşmüştür.

Bu çalışmada “aşırılıklar”ın bir simgesi olarak, zorunlu-çalıştırma ya da imha etme amacıyla, sistem karşıtı olan (veya olduğu iddia edilen) bireylerin toplandığı, niteliklerine göre “toplama kampı”, “çalışma kampı”, “imha kampı” gibi adlarla anılan ıslah mekânlarının Sovyetler Birliği'ndeki bir örneği olan “Gulag”², kendisi de kamp cezasına çarptırılmış olan Rus yazar Aleksandr Soljenitsyn'in (1918-2008) “İvan Denisoviç'in Bir Günü” (Odin den' İvana Denisoviça) adlı eseri çerçevesinde ele alınır.

Gulag çalıştırma kamplarının kuruluşunda, rejim karşıtlarını cezalandırmanın yanı sıra; “*cezahların bedava işgücünü sistemli bir şekilde kullanarak, Sovyet ekonomisinin gelişmesine katkı sağlama*” (Khairmukhanmedov, 2007, s.155) amacı güdüldüğü görülmektedir. 18. yüzyıldan itibaren, sürgün cezası alanların “*ekonomik gelişmeye ve ücra bölgelerin kullanıma açılmasına katkı sağlama amacıyla zorunlu çalışmaya*” yollandıklarını belirten Gürsoy (2018, s.397), kampların “*çalışma kampları, ceza kampları, suçlu ve siyasi kampları, kadın kampları, çocuk kampları, geçiş kampları*” olarak çeşitlilik gösterdiğini vurgular (Gürsoy, 2018, s.399). “F. M. Dostoyevski'nin Ölüler Evinden Anılar ve A. İ. Soljenitsyn'in İvan Denisoviç'in Bir Günü Adlı Eserlerinde Gerçekçilik” adlı çalışmasında Ceylan, “*değişen yönetim şekilleriyle doğru orantılı olarak ceza sistemleri veya isimlerinin de şekil değiştirmiş olduğunu; Dostoyevski döneminde 'kürek mahkumiyeti' (katorga) söz konusuysen, Soljenitsyn döneminde 'kamp' (lager) sisteminin bulunduğunu*” (Ceylan, 2015, s.81) ifade eder.

Gulag sistemi, Rus tarihinde 1930'lardan önce benzerlerine rastlanan cezalandırma sistemlerinin, 20. yüzyıl anlayışıyla yeniden şekillenmiş halidir. Sovyet kampları sistemini tüm özellikleriyle kaleme alan tarihçi Anne Applebaum, Solovki esir kampının, mahkumların hafızalarına Gulag'ın ilk kampı olarak kazındığını ifade eder. “*Araştırmacılar, o zamana kadar birçok cezaevinin ve kampın zaten faaliyette bulunduğunu belirtmiş olsalar da Solovki, şüphesiz yalnızca eski mahkûmların değil, aynı zamanda*

² İslah-Çalışma Kampları ve Kolonileri Genel İdaresi (Gulag: Glavnoye upravleniye ispravitel'no-trudovih lagerey i koloniy).

Sovyet ‘organlarında’ görevli olanların anlarında da önemli bir yer teşkil etmiştir” (Applebaum, 2006, s.53). Zira, mahkûmların emeğinden gelir elde etmenin öğrenildiği ilk kamp Solovki olmuştur. Bu bilgi Sovyet ekonomisinin gelişimi için ihtiyaç duyulan insan gücü probleminin çözümü için kullanılmıştır ve 1930’larda sistematik hale gelecek Gulag’ın temeli, 1920’lerde Solovki sayesinde atılmıştır.

Stalin’in 1928 yılının sonlarına doğru çifte kolektivizasyon ve zorunlu sanayileşme politikalarıyla Sovyet toplumunu temelden değiştirme kararı, ülkenin milyonlarca tarım ve sanayi işçisini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu kararla beraber Sovyet işgücü piyasası iki ana sektörle şekillenecektir: Bir yanda fabrikalardaki sivil-serbest işgücü; öte yanda, özgür olmayan zorunlu emekçilerin, Gulag olarak bilinen kamplar ve yerleşim zinciri aracılığıyla seferber edilen işgücü (Kragh, 2014, s.43).

20. yüzyılın ıslah-çalışma kampı sistemini önceki örneklerinden daha acımasız kılan, yaşamın, aklın önderliğinde yeniden tasarlanabileceğine ve bu düzenin daha adilane olacağına duyulan inancın yerleşmiş olduğu bir çağda ortaya çıkmasıdır. Rasyonalizm adına, tekdüze ve duygulardan arındırılmış bir toplumsal işleyiş ve bu işleyişin yeni yasalarla teminat altına alınması, kamp gerçeğinin bir insanlık ayıbı olarak simgeleşmesiyle sonuçlanmıştır. Genç devletlerin, aklın ve bilimin önderliğinde, gelişmiş bir sanayiyle toplumsal ilerlemenin zirvesine eriştiklerini iddia ettikleri bir dönemde, insanlık suçlarının en trajikleri işlenmekte ve bu modern devlet düzeninin bir gerekliliği olarak “sıradan” hale getirilmektedir.

Kuram: Hannah Arendt’in kötülük problemine yaklaşımı

Fransız düşünür Michel Foucault’nun (1926-1984) nüfusun bedensel denetimi konusunda yaptığı geniş ufuklu çalışmaları, beden merkezli tartışmaları çok çeşitli perspektiflerden ele almaktadır. Ancak İtalyan düşünür Giorgio Agamben, Foucault’nun kapsamındaki önemli bir gediğe işaret etmektedir: Foucault’nun, kendisinden evvel bu konuya eğilen Hannah Arendt’in çalışmalarına değinmediğini; öte yandan, kamp gibi bedensel denetimin ve cezalandırmanın böylesine görünür hale getirildiği, neredeyse distopik bir uzam üzerine söz söylemediğini; Foucault’nun “*modern biyosiyasetin örnek mekânları olarak toplama kampları*” üzerinde hiç durmadığını ifade eder (Agamben, 2017, s.12).

Agamben’in çalışmalarına işaret ettiği Hannah Arendt (1906-1975) “Totalitarizmin Kaynakları” (1951), “İnsanlık Durumu” (1958) ve “Kötülüğün Sıradanlığı” (1963) gibi yapıtları etrafında tartışılan, siyaset felsefesi literatürüne kattığı kavramlarla adından söz ettiren bir kadın düşünürdür. “Kötülüğün Sıradanlığı”nı, Yahudi soykırımının önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilen ve toplama kamplarının düzeninden ve Yahudilerin bu merkezlere taşınmasından sorumlu tutulan Alman subay Adolf Eichmann’ın 1960 yılında Kudüs’te görülen davasındaki gözlemleri ve notları sonucunda derlemiş ve The New Yorker muhabiri olarak bunları kamuoyu ile paylaşmıştır.

Düşünürün izlenimlerinden edinilen bilgilere göre Nazi Almanyası’nda Yahudilerin toplanması ve kamplara yerleştirilmesinden sorumlu olan Eichmann, dava süresince suçlamaları reddetmiştir. Arendt’e göre Eichmann, esasında radikal bir Yahudi düşmanı değildir (Arendt, 2009, s.32). Ailesinde, arkadaş çevresinde Yahudi yakınları bulunan ve onlara karşı özellikle nefret beslemeyen sıradan bir adamdır. Eichmann’ın savunması boyunca resmi bir dille “nihai çözümden” söz etmesi (zira Nazi rejimi, Yahudileri sürmek, toplamak ya da “nihai çözüme” başvurmak -yani öldürmek- şeklinde üç yöntemle başvurmuştur) ve sadece emirleri yerine getiren sıradan bir memur olduğu konusunda ısrar etmesi, Arendt’e göre, “kötülüğün sıradanlığına” delalet etmektedir. Üstelik soykırıma giden yolların taşlarının

döşendiği ihbar, yakalanma ve tehcir süreçlerinde, bizzat Yahudi yetkililerle işbirliği yapılmıştır; bu da kötülüğü daha yaygın ve çok merkezli kılmıştır (Arendt, 2009, s.126). Arendt'e göre, simgesel bir biçimde, başlıca yetkili olarak Eichmann'ı suçlu göstermek anlamlı görünmemektedir.

Arendt, "kötülüğün sıradanlığı" kavramıyla, 1960'lı yıllarda tartışmalara neden olan savını ortaya koymuştur. Arendt'in çıkarımlarına göre Eichmann, sadece iyi bir devlet memuru olmaya çalışan sıradan bir adamdır. Totaliter Nazi rejiminin insanlık dışı uygulamaları esnasında kötülük, olağan hale getirilmiştir. Zira üst düzey Yahudilerin de "kötülük" sürecine dahil olması, Arendt'e göre bir çeşit "ahlaki çöküntü" yaratmıştır. İtaatin değerli kılındığı bir perspektiften bakıldığında, topyekûn bir akıl tutulması sürecinde Eichmann, sadece emirlere itaat eden çalışkan bir memurdan başka bir şey değildir. Asıl mesele, kötülüğün rasyonalize edilmesi, sıradanlaşması ve trajik sonuçlarının dahi bir görev zinciri içinde olağanlaşması olmuştur.

Dava boyunca Eichmann, savunmasında, yasalara ne kadar bağlı bir vatandaş olduğunu, söz konusu katliamların halkalarından birinde yer almıyormuş gibi, soğukkanlı bir tavırla ifade etmektedir. Tüm yaptığı, "yasalar çerçevesinde" emirleri yerine getirmekten ibarettir (Arendt, 2009, s.143). Arendt'e göre, Eichmann ve onun gibi davasına bağlı yetkililerin en büyük suçu, "fikirsizlik"tir; yani eylemlerinin varacağı sonuçları düşünme yetisinin rafa kaldırılmış olmasıdır. İnsanlık suçu işleyenler, esasında birer "canavar" değildirler, sıradan insanlarla aynı özellikleri taşıyan yetkililerdir ve üstlerine karşı itaatkâr kimselerdir.

"Savaş sonrası davalarda, diğer sanıklar gibi Eichmann da kendisini, suçları kendi iradesiyle işlemediği, yalnızca yasaların gereğini yerine getirdiği, kendisi yapmasa başkalarının yapacağını söyleyerek savunmaktadır. Kısaca şunu demektedir: 'Bu suçları ben değil, içinde yer aldığım düzen ve koşullar gerçekleştirmiştir.' Sanıklar, suça ortak olurken eylemlerinin üzerinde düşünüp karar vermemişlerdir. 'Hükümranlık anlayışı'na göre yüce makamların verdiği emirler yasal ve hukuka uygundur. Bu emirler yargılanamaz emirlerdir. Eichmann da eylemlerinde hükümranlık anlayışına uygun olarak eylemlerde bulunmuştur" (Erdem, 2010, s.10).

Erdem, Hannah Arendt'in Eichmann Davası'na ilişkin görüşlerini tartışırken, adalet ve özgürlük düşüncesini, siyasetle beraber ele almak gerektiğini ortaya koyar. Nazi suçlularının mahkemelerde verdikleri ifadeler, dönüp dolaşıp aynı savunma üzerinde birleşmektedir: "*Biz yapmasak başkası yapacaktı. İddia edilen suçları kabul etmiyoruz. Biz hiçbir insanın öldürülme emrini vermedik. Emirleri ve yasaları uygulamaktan başka yapılacak bir şey yoktu.*" Erdem'e göre, Arendt düşüncesinde, yönetime itaat edenler, totaliter düzenin emirlerini yerine getirirken, "*insan onuruna aykırı bir düzenin devamını da sağlamışlardır*"; "*kötülük ve fikirsizlik bu durumda birbirleriyle iç içe geçmiş bir ilişkiyi dile getirmektedir*" (Erdem, 2010, s.13-14).

Kamp sistemi bağlamında, totaliter rejimlerin eylem mekanizmalarında yer alan yetkililerin vicdanî çıkmazı bu noktada şekillenmektedir. Kişinin vicdanî kabullerine aykırı dahi olsa, insan eliyle yazılmış güncel yasalar çerçevesinde hareket eden bir dizi "fikirsiz" in itaatkârlığı, kötülüğü beslemekte ve anonimleştirmektedir. Bu "fikirsiz" eylemler, kötülüğün kaynağına, muğlak bir nitelik kazandırmaktadır.

Arendt, "Totalitarizmin Kaynakları"nın ilk elyazmasını, 1949 güzünde, "*Hitler Almanyası'nın yenilgisinden dört sene sonra, Stalin'in ölümüne dört seneden az bir süre kala*" tamamlandığını not eder. Kitabın ilk baskısı 1951'de yapılmıştır. Kitabı yazmaya başladığı 1945'ten sonraki yılların, "*on yıllarca süren kargaşa, çalkantı ve düpedüz dehşet döneminin, türlü türlü yeni tiranlıkları*" takip ederek kitle desteğine kavuştuğunu belirtir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen devrimler, totaliter

hareketlerin yükselişi ve parlamenter yönetimlerin gerilemesi, faşist, yarı-faşist iktidarlardan tek parti diktatörlüklerine ve askerî diktatörlüklere geçiş (Arendt, 2014, s.9), bu dehşet dönemini karakterize eden olumsuz gelişmeler arasında sayılmaktadır.

Arendt’e göre savaşın bitmesi, Rusya’da totaliter yönetimin çökmesi anlamına gelmemiştir. Tam aksine savaşın bitimiyle, Doğu Avrupa’nın “Bolşevikleştirilmesi” başlamış, böylelikle totaliter yönetim yayılmaya devam etmiştir. Barış süreci, iki totaliter rejimin (Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya) “yöntemleri ve kurumları arasındaki benzerlik ve farklılıkları analiz etmek için kerteriz alınabilecek bir dönüm noktası olmaktan öte bir anlam taşıma[mıştır]” (Arendt, 2014, s.12). Bu bağlamda çalışma, Nazi ve Sovyet dönemlerinde ortaya çıkan kamp düzeninde, insanı bedensel gereksinimlerini öncelemeye iten uygulamaları, 20. yüzyılın etkin düşünürlerinden Hannah Arendt’in “kötülüğün sıradanlığı” teziyle; totalitarizme ve toplama kamplarına ilişkin değerlendirmeleri yoluyla açıklamayı hedefler. Böylelikle, bir mahkûmun tek bir gününü, bütün teferruatıyla ortaya koymaya çalışan Soljenitsın’ın sıklıkla yer verdiği bedensel tecrübenin, kamp sistemiyle nasıl şekillendiği ve medeniyet-yabanılık olarak etiketlediğimiz dikotominin kampın sınırlarında nasıl kolaylıkla ters yüz edildiği ortaya konacaktır.

Otobiyografik bir eser olarak “İvan Denisoviç’in Bir Günü”

İngiliz tarihçi Geoffrey Hosking’e göre, Sovyet yazar ve şair Aleksandr Tvardovski’nin edebiyat tarihine en büyük katkısı, 1962 yılında Aleksandr Soljenitsın’ın “İvan Denisoviç’in Bir Günü” başlıklı romanını yayınlamasıdır. Eser, ilk olarak, Tvardovski’nin editörlüğünü yaptığı “Noviy mir” dergisinde tefrika edilmiştir. Bu romanında Soljenitsın, Gulag’daki sefaleti, zalimliği ve kampın insanlık dışılığını gözler önüne serer (Hosking, 2011, s.765).

“Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisoviç’in Bir Günü, Gulag Takımadaları” adlı çalışmasında Kaşoğlu, Stalin döneminde rejim karşıtı olmakla suçlanan çok sayıda insanın, sürgün adı altında ıslah-çalışma kamplarına gönderildiğini, bu olumsuz tecrübelerini eserlerine aktaran en dikkat çekici yazarlardan birinin Soljenitsın olduğunu ifade eder. Kuşkusuz bunda, yazarın kendisinin de bu kamplara gönderilmiş olmasının etkisi vardır. Kaşoğlu, 1950-53 yıllarında Ekibastuz Kampı’na gönderilen yazarın, burada geçirdiği günlerinden izlenimleri, “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eserinde ortaya koyduğunu belirtir (Kaşoğlu, 2014, s.400).

“1950 yılında yazar yalnızca siyasî mahkûmların bulunduğu özel bir kampa gönderilir. Burası Orta Asya Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti’nde, Pavlodar Eyaleti’nde bulunan Ekibastuz’dur. Ekibastuz, Gulag’a bağlıdır. Ekibastuz, kömür yataklarıyla zengindir; Sovyet Cumhuriyeti’nde maden ocakları bulunan yerlerde mahkûmları çalıştırmak bir gelenektir. Burada bulunduğu dönem içinde yazar, eşi Resetovskaya’dan ayrılır. Bunun nedeni yazarın sürgün ve hapis yıllarının ne kadar süreceğini bilmemesidir. Soljenitsın bu kampta geçirdiği zor zamanları kâğıda dökmek ve bu insanlık dışı vahşeti paylaşmak ister. Böylece çalışma kamplarının boş, basit, monoton ve korku dolu sistemini açıkça gözler önüne seren ‘İvan Denisoviç’in Bir Günü’ eserinin temelleri burada atılır. Daha sonra yazar, buradaki zor iklim şartlarını ve acımasız yaşamı bir mahkûmun yalnızca bir günü ile ustaca dile getirecektir” (Can, 2010, s.12-13).

“Tarih-Edebiyat Bağlamında A. Soljenitsın’ın Eserlerinde Figürler” adlı çalışmalarında Çelik ve Can, Soljenitsın’ı “iki dünya savaşını yaşamış ve 1917 Ekim Devrimi ile yeni bir yönetim sistemine geçmiş, dolayısıyla, toplumsal yapının topyekûn değişmiş olduğu bir dönemin yazarı” olarak nitelerler (Çelik & Can, 2010, s.272). Yazarın kamp gerçeğini bütün ayrıntılarıyla okura aktarabilmesinde; en sıradan görünen ve gündelik yaşamın içinde kendiliğinden akıp giden bazı düşüncelerin ve eylemlerin arka planında gizlenen tarihsel alt metnin zenginliğinde, söz konusu otobiyografik kurgunun etkileri

gözlemlenebilir. Soljenitsın “*kendisinin de yaşadığı bir trajediyi, Sovyet döneminin bir olgusu haline gelen kampları ve bu kamplarda ayakta durmaya çalışan insanların dünyasını eserlerinde, kuşkusuz, deneyimleri doğrultusunda kendi düşünsel ideolojik süzgecinden geçirerek tüm gerçekliği ile*” yansıtmıştır (Çelik & Can, 2010, s.272).

Bu bilgiler ışığında, yazarın 1962 tarihli romanını analiz etmek için en uygun yöntem, metnin otobiyografik ve tarihsel-gerçekçi unsurlarına odaklanmak olacaktır. Çalışma, kamp gerçeğini karakterize eden tarihsel kesiti ve olguları, Soljenitsın'ın bizzat tecrübe ederek kurguya aktardığı yönleriyle, Arendt'in “Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te” adlı eserinde ortaya koyduğu “kötülüğün sıradanlığı” kavramsallaştırmasından ve “Totalitarizmin Kaynakları” ve “Şiddet Üzerine” adlı eserlerinde dile getirdiği, -başta Nazi Almanyası ve Stalin Rusyası'na yöneltilenler olmak üzere- totaliter rejimlere ilişkin eleştirilerinden yola çıkarak ele alacaktır.

Analiz ve bulgular

İvan Denisoviç Şuhov'un içinde bulunduğu kamp düzenindeki zalimliği, insanlık dışı uygulamaları; yani “kötülüğü” tesis eden belli başlı unsurlar siyasal olan en geniş çemberden başlamakta; biyolojik olan dar çembere dek daralmaktadır. Çemberin merkez noktasında, insanın hayatta kalmak için karşılamaya mecbur olduğu birincil-bedensel ihtiyaçları yer alır. Tüm bu düzeneği kuşatan asıl dayanak noktası ise, kampın gerekçelendirilmesine yarayan hukuk sisteminin, totaliter rejim lehine yeniden düzenlenmiş olmasıdır.

Analiz ve bulgular bölümünde, bu çemberler dıştan içe doğru değerlendirmeye alınacaktır. Öncelikle Gulag mahkumiyetini de kapsayan cezaların normalleştirilmesi ve gerekçelendirilmesi için kapsamı genişletilen “vatana ihanet” suçunu ifade eden 58. maddenin kapsamı açıklanacak, bu maddeyle totaliter rejimin yurttaşlık tanımının nasıl aynı anda hem kapsayıcı hem de dışlayıcı olabildiği tartışılacaktır. Daha sonra kampın sınırlarını belirleyen fiziksel unsurlar olarak soğuk hava, dikenli teller gibi kampa ilişkin simgeler ele alınacaktır. Nihayet merkez noktasındaki biyolojik çembere dâhil olan temel ihtiyaçları temsil eden “ekmek” simgesi ve mahkumların karnını doyurabilmesine ilişkin mücadele süreçleri değerlendirilecektir.

58. madde: Cezaların normalleştirilmesi ve gerekçelendirilmesi

Sovyet tarihinde 58. madde, sistem karşıtı olduklarından şüphe edilen vatandaşların suçlanmasına dayanak olarak gösterilen ve içeriği muğlak olan “vatana ihanet” suçunu ifade etmektedir. 58. madde, 1922 yılında yürürlüğe giren, 1926 yılında kapsamlı bir düzenlemeden geçen ceza kanununun maddeleri arasında yer alır. Devlet aleyhine “kanıtlanmamış” faaliyetlerde bulunmak da, casusluk “şüphesi” taşımak da, 58. madde kapsamındaki suç tanımına uygun bulunmuştur. Ceza kanununda yer alan 58. madde sayesinde, terör suçunun kapsamı genişletilmiştir ve ilgili kanun Stalin'in ölümüyle yönetimin el değiştirmesine dek yürürlükte kalmıştır. Stalin sonrası dönem reformları çerçevesinde, askeri ve olağanüstü hal mahkemeleri kaldırılmış, yetkileri kısıtlanmıştır. Ceza yasası ise, haksız tutuklamalara ve “göstermelik” mahkemelere dayanak oluşturduğu gerekçesiyle “karşı devrim hareketi”, “terörist amaçlar” gibi bazı belirsiz ve yoruma açık ifadelerden arındırılmıştır (Hosking, 2011, s.735).

Hannah Arendt, ceza yasasının geçerli olduğu süreci, bilim insanlarından devlet kadrolarına dek pek çok kişinin tasfiye edildiği, vatana ihanet gibi genel geçer ve somut olmayan suçlarla kamplara ve akıl hastanelerine kapatıldığı dönem olarak tanımlar. Vatana ihanet suçunun bir dayanak olarak

yaygınlaşmaya başladığı döneme de vurgu yapan Arendt, “Büyük Temizlik” (Bol’şaya çistka) yılları boyunca (1936-38), önce suçun icat edildiğini; daha sonra bu suça uygun suçlular türetildiğini vurgulamak üzere; Stalin’in, tasfiye etmek istediği veya tasfiye hazırlıkları yaptığı herkesten şüphelendiğini, hatta partinin ve yönetimin üst kademelerindeki hemen herkese şüpheyle yaklaşmış olduğunu (Arendt, 2014, s.18) belirtir.

Romanda da “*düşmana esir düşenlerin hepsi casus sayıldığı için*” (Kaşoğlu, 2014, s.404) Şuhov kendini kampta bulmuştur. Eserde Şuhov için “*hakkında ‘yurda ihanet’ suçundan dolayı soruşturma açılmış, bu suçlamayı destekleyecek biçimde ifade vermişti*” (Soljenitsın, 2004, s.62) sözlerine yer verilir. Zira “*ceza yasasının 58. maddesine göre hüküm giyenler, genel kamplardan özel kamplara gönderilmiştir*” (Soljenitsın, 2004, s.41). Şuhov, 58. madde [maddenin 14. paragrafında yer alan “*devrim-karşıtı sabotaj, yani, birinin belirli görevleri yerine getirme konusundaki bilinçli başarısızlığı ya da hükümetin gücünü ve devlet aygıtının faaliyetlerini zayıflatmak amacıyla özel olarak onları ihmâl etmesi*” (RSFSC Ceza Kanunu³, 1950, s.43)] uyarınca kampa gönderilmiştir.

Eserde gardiyan ve yöneticilerle tartışan mahkûmlar on günlük hücre hapsine gönderilir. Bu süre zarfında ekmekten başka bir şey verilmeyen mahkûmlar genelde on günü tamamlayamadan ölürlere, sağ kalanlar ise ömür boyu sürecek ciddi hastalıklara maruz kalırlar. Özel kamplarda diledikleri gibi yüksek sesle fikirlerini dile getirebilirler; diğerlerinde ise, “*dışarıda kibrit sıkıntısı çekildiğini söyleseniz sizi hücreye tıkarlar*” (Soljenitsın, 2004, s.142). Devletin sadece siyasi değil, ekonomik yönden de zorluklarla mücadele ettiğini ima eden en masum yorumun karşılığı, hücre hapsiyle cezalandırılmaktır.

Mahkûmlar, hücreye düşmedikçe, kendilerini mutlu sayarlar (Soljenitsın, 2004, s.151). Eserin kahramanı Şuhov, kendisiyle ve düşünceleriyle baş başa kalmaktansa yorucu bir çalışma gününü yeğler. Zira “*İvan Denisoviç’in iç çatışma yaşadığı anlar; bir insanın iç dünyasındaki yapı taşlarını, kişiliğini oluşturan kendi değerleri ile yaşamış olduğu dış dünyanın acımasız, yalın gerçekliği karşısındaki değer yargılarının çatışması ve kendisiyle hesaplaştığı anlardır*” (Şahinkaya, 2013, s.86). Şuhov bu düşüncelerini “*iş cezası gene o kadar ağır değildi. Sıcak yemek verilir ve insan kendini kara düşüncelere kaptırmazdı. Ama hücre cezası bütün bütüne kötüydü*” (Soljenitsın, 2004, s.9) sözleriyle dile getirir.

Mahkûmların ceza süreleri de, hüküm giyme nedenleri kadar muğlaktır. Kamptaki hiçbir sürgün, cezasının biteceği günü umutla bekleme hakkına dahi sahip değildir: “*Asıl cezası üç yıl olanlar, fazladan bir beş yıl yatmamışlar mıydı? İstedikleri yasağı çıkarıyorlardı. On yıl bitince ‘Hadi bir on yıl daha yat!’ derler, en azından insanı memleketinden başka bir yere gönderirlerdi*” (Soljenitsın, 2004, s.62) Zira Stalin diktatörlüğü döneminde “*herhangi bir suçu olmayan suçlulardan ve ihbar selinden*” söz edilmektedir (Arendt, 2014, s.23). Yönetim, bu ihbar selini gerekçelendirebilmek adına, Gulag mahkûmlarının en temel yurttaşlık haklarını ihlâl eden bir dizi düzenleme yapmak durumunda kalmıştır.

Totaliter rejimin yurttaşlık tanımı

Hannah Arendt, Nazizm ve Stalinizmin özünün, sadece geleneksel politika, hukuk, etik ve felsefe kategorilerine dayanarak açıklanamayacağına inanır; zira totaliter rejimlerin doğası, yalnızca devlet yöneticilerinin iktidar, kanunsuzluk, ahlaksızlık ya da nihilizm arzusunun basit bir tezahürü olarak yorumlanamaz (Malışev, 2010, s.300-301). Totaliter rejim yasal ile yasadışı olan; meşru ve gayrimeşru

³ Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Ceza Kanunu (Ugolovnyy Kodeks RSFSR).

olan arasındaki geçişkenlikten istifade eder. Bu sistemde, hala yasanın üstünlüğü kabul ediliyormuş gibi görünmektedir; oysa yasa, gayrimeşru faaliyetleri aklamak adına esnetilmekte, kapsamı giderek genişletilmekte ve içeriği belirsiz hale getirilmektedir. Eserde bu durumun 58. maddeye atf yapılan sahnelerde somutlaştığı görülmektedir. Bu süreçte yurttaş, hala yasaya tabi sayılsa da, yasal ve yasa dışı olan arasındaki uçurumdan aşağı itilmektedir.

“Modern Yurttaşlığın İstisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben'in Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarının Eleştirisinde Mülteciler ve Kamplar” adlı çalışmasında Yılmaz (2018, s.765) “*insanlar yurttaşlıktan çıkarılıp çıplak haliyle ortada kaldıklarında, yani ‘insan’ olmaları sahip oldukları tek kimlik olarak kaldığında, bu hakların da ortadan uçup gittiğini*” belirtir. Bu durumda, yurttaşlarla eşit haklara sahip sayılmayan ‘çıplak insan’lar “*ilk olarak yurtlarını, ardından siyasi bir yönetimin korumasını kaybetmişlerdir*” (Yılmaz, 2018, s.766). Okur, romanda Gulag mahkûmlarına birer yurttaş olarak haklarını vermeyen sisteme yönelik eleştirilerle karşılaşır. Soğukta mahkûmları soyarak aramaları üstüne eski bir yüzbaşı olan mahkûm Buynovski, yetkililere şöyle bağırır: “*Bu soğukta insanları soymaya hakkınız var mı? Ceza yasasının dokuzuncu maddesini biliyor musunuz? (...) Siz Sovyetler Birliği yurttaşı değil misiniz? Nasıl komünistliktir bu!*” (Soljenitsın, 2004, s.32).

Yurttaşlık haklarının kaybı, Şuhov’un geleceğe ilişkin hayal kurmayı bırakmasına neden olmuştur. Zira “*kamu görevi hakları elinden alındığı için ona hiçbir yerde iş vermezler*” (Soljenitsın, 2004, s.40). Şuhov, Yılmaz’ın ifade ettiği gibi “*siyasi bir yönetimin korumasını*” kaybetmiştir. “*Peki, siyasi bir yönetimin korumasını kaybetmek ne demektir? Hakları kurumlar yaratır ve hakları yaratan kurumlar ile onları ortadan kaldıran, tahrip eden kurumlar aynıdır*” (Yılmaz, 2018, s.768). Haklarının vatandaşı olduğu devlet tarafından tahrip edilmesiyle Gulag mahkûmu, artık bir yurttaş değil, sadece bir bedendir, doğaya ait bir ‘corpus’tur. İşte bu ‘corpus’un (özne olarak değil; cisim olarak beden) yaşamasını sağlamak için insan, sosyal yeteneklerinden sıyrılarak biyolojik yönüyle baş başa kalır. Burada doğrudan bedeni etkileyen barınma, ısınma, beslenme gibi hayatta kalmaya yönelik unsurlar karşımıza çıkar.

Agamben’in (2017: 12) sözünü ettiği “*bir dizi amaca uygun teknoloji kullanmak suretiyle deyim yerindeyse kendisine gereken ‘uysal bedenler’i yaratan yeni biyo-iktidarın ulaştığı disiplinci denetim*”, romanda, cezalıların sadece bedensel işgücünü ifade etmeleri bakımından değerli sayıldıkları bölümlerde karşılığını bulur. Mahkûmlar çalışma saatlerinde değil, geceleri, dinlenme saatlerinde cezalarını çekerler: “*Cezalıyı gündüzleyin hücreye kapatmazlardı, bir adamın işten eksik olması demektir bu. Gün boyunca canını çıkarırlar, akşamleyin de hapse atarlardı*” (Soljenitsın, 2004, s.33).

Nöbetçiler ve teğmenler için kamp düzeninde insan elbette bir değer taşımaktadır; ancak bu değeri hümanist bir yaklaşımla değil, can havliyle verirler: “*İnsan altından da değerliydi. Parmaklıkların ötesine bir kelle eksik çıkarsa bunu kendi kellenle tamamlardın*” (Soljenitsın, 2004, s.34). Kamp düzeninde kötülüğü olağan kılan ve ona karşı çıkmayı engelleyen bir çark vardır. Özgür seçimler yapmak yerine yasalara koşulsuz itaat etmek, yaşamı kurtarmaktadır. Yurttaşlık haklarını yitirdiği ve diğer mahkûmlarla dayanışmasının engellendiği çetin koşullarda insan, bencil bir varlığa dönüşmek zorunda bırakılır.

“Sibirya Soğukları”, dikenli teller ve anlamlandırılan uzam

Rus topraklarının en soğuk bölgelerinden biri olan “Sibirya’ya sürülmek” ve “Sibirya soğukları” gündelik dilde dahi yansımasını bulmuş bir tarihsel gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Bu tarihsel gerçeklik aynı

zamanda, edebî yapıtlarda “geleneksel tema veya öge” biçimine dönüşmüş ve pek çok yazar tarafından yinelenen bir simge halini almıştır.

“Sibiryaya, birbiriyle iç içe olan iki anlam içerir: biri, topografya alanı, içerisinde derya gibi zenginlikler barındıran bir coğrafya, diğeri ise siyasal, toplumsal, kültürel bir alan, binlerce sürgünün ve hükümlünün kaderini, hayallerini içinde taşıyan, birçok yazarın eserlerinde yer verdiği ‘ımağlar, motifler halinde’ bir topos” (İnanır, 2018, s.65).

Eserde mahkûmların, onları güçsüz bırakan, kamptan kaçabilme şanslarını engelleyen, hapsedilmişlik duygusunu ikiye katlayan ve hareketlerini kısıtlayan bir etken olarak soğuk hava ile ilişkilerine sıklıkla değinilir: “Soğuk bir kere gömleğin altına girdi mi, bir daha çıkmak bilmezdi. Üst üste ne kadar giyinirsen giyin, hepsi boş” (Soljenitsın, 2004, s.33). Şüphesiz soğuk, Rus tarihinde sürgünleri ve sürgün edilmenin biçimlerinden biri olarak kamp cezasını kuşatan temel simgelerden biri haline gelmiştir. Soğuk hava mahkûmları gerek fiziksel gerek psikolojik bakımdan ezmektedir. Hava eksi otuz dereceyi gösterdiğinde bile “üşümleri soğuktan çok, bütün günü bu ayazda geçirme korkusundandır” (Soljenitsın, 2004, s.11). Hava ancak eksi kırk bir dereceyi gösterirse, çalışmaktan kurtulabilirler. Tek ısınma yolu çalışmaktır (Soljenitsın, 2004, s.51). Dayanılması güç soğuklarla şekillenen kamp uzamında tabloyu tamamlayan simgelerden bir diğeri de, gerek Nazi, gerekse Stalin kamplarıyla özdeşleşen dikenli tellerdir.

“Büyük Terör süreciyle beraber, kampların niteliklerinde ve çalışma sistemlerinde de köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Çalışma kampları ve sürgünler, Stalin dönemi Sovyet günlük yaşamının bir parçası haline getirilmiştir. Her an bu zincirin bir halkası olabileceğini düşünen insanlar dikenli tellerin ardında büyük bir korku ile yaşarken, dikenli tellerin içinde ayrı bir dünya hüküm sürmektedir” (Gürsoy, 2018, s.413).

Romanda, Şuhov’un mahkûmiyet yıllarında bir “Sosyalist Yaşam Sitesi” kurulması planlanmaktadır. Şuhov, çetin doğa koşulları nedeniyle boşluktan başka şey ifade etmeyen düzlükleri, sistemin simgeleriyle donatmak adına çektikleri sıkıntının tüm adımlarını aktarır: “SYS denilen yer şimdilik kar yığınları altında bir tarlaydı. Önce burada çukurlar açıp direk dikmek, sonra kendi çevrelerine dikenli tel çekmek gerekiyordu. En sonra da site kurulacaktı” (Soljenitsın, 2004, s.7).Doğa ile mücadeleye girişen Sovyet hükümeti doğada yeni bir düzen yaratma (nehirleri ve gölleri, çağlayanları ve kayaları rasyonel olarak düzenleme) planını gerçekleştirmiştir (Sokolova, 2013, s.9). Gulag kamplarının ülkenin en ücra köşelerinde konuşlandırılması da bu amaca hizmet etmiştir.

“Rusya Tarihinde ve Edebiyatında Sibiryaya’ya Genel Bakış” adlı çalışmasında Çelik (2018, s. 16) Sibiryaya topraklarının 16. yüzyıldan itibaren Rusların kolonizasyon sürecinin hedefine yerleştirildiğini belirtir ve bu sürecin Avrupalı devletlerce yürütülen sömürgecilikten farkını şöyle dile getirir: “Rus sömürgeciliği Batı Avrupa sömürgeciliği gibi deniz aşırı değil, sert iklimi olan bölgeye kara yolu üzerinden yapılan bir sömürgeciliktir. (...) Ayrıca istilâ edilen topraklar da ilk defa keşfedilmiş yerler değil, önceden de bilinen ama sahip olunamayan topraklardır” (Çelik, 2018, s.16). Bu topraklara sahip olabilmek için kimi zaman zorunlu iskân politikaları uygulanmış, kimi zaman da sürgün cezasına çarptırılan mahkûmların işgücünden istifade edilmiştir.

“Dikenli Teller: Modernleşmenin Ekolojisi” (Barbed Wire: An Ecology of Modernity) adlı çalışmasında Reviel Netz, (2004, s.182) Sovyet toplumunun özünü, mekân üzerinde kurulan devlet kontrolü olarak tanımlar. Kamp uzamını ablukaya almak için ihtiyaç duyulan dikenli teller, Gulag’ın ilk dönemlerinde oldukça maliyetli bir çözüm yolu olarak kabul edilse de, 1948 yılının ortalarında, kamplarda kullanılmak üzere sekiz yüz ton dikenli tel talep edilmiştir. Böylelikle dikenli teller, kolonizasyonun bir aracı haline dönüşmüştür. Yeni topraklar, dikenli tellerle çevrilen kamplar sayesinde, insan yerleşimine açılmıştır.

Gulag'ın coğrafi öneminin vurgulanması gerektiğini ifade eden Netz, kampta zorunlu çalışmanın Sovyet sisteminin temel projesine, yani, Sovyet topraklarını kontrol altına almaya hizmet ettiğini belirtir (Netz, 2004, s.188).

Romanda Gulag mahkûmlarının iş gücü, bomboş, uçsuz bucaksız görünen bir arazinin anlamlandırılması üzerine kuruludur. "Yaratıldığından beri bu bozkırda hiçbir şey yetişmemişti, hele dikenli teller arasında bir otçuk bile..." (Soljenitsın, 2004, s.67). Bu anlamlandırma sürecinin en önemli göstergelerinden biri, kamp yaşamını ve hapsedilmeyi simgeleyen dikenli teller olacaktır: "Kamp fırınına hükümlülerin saldırısından koruyan dikenli telleri geçtiler" (Soljenitsın, 2004, s.11). Yetkililer, soğuk havalarda açık arazide çalışırken hükümlülerin donmasından değil, kamptan kaçıp gitmelerinden korkarlar. Ancak Şuhov'un "dikenli telleri aşsalar bile, nereye gideceklerdi ki?" (Soljenitsın, 2004, s.48) sözleri, mahkûmların özgürlük umudunun dikenli teller tarafından kuşatılmış olduğunu ifade etmesi bakımından önemlidir. Doğa koşulları öylesine çetindir ki, dikenli tellerin ardı, bir müddet sonra hükümlülere "güvensiz bölge" gibi görünmeye başlamıştır ve onların düşüncelerini de sınırlarını dikenli tellerin belirlediği kamp alanına hapsetmiştir.⁴

Şuhov'un tasvirleri, kamp anlatılarında okurun karşısına çokça çıkan ve kamp hikayeleriyle özdeşleşmiş iki simgeyi vurgular: Kar örtüsü ve dikenli tellerden oluşan bir çerçeve. "Bembeyaz kar örtüsü üzerinde görülen gözetleme kuleleri ve dikenli tel direkleri çepce çevre dolanıyordu" (Soljenitsın, 2004, s.85-6). Cezalıların kaçmasını önlemek için her türlü ihtimal göz ününde bulundurulmuştur. Bu nedenle "kamplarda bütün kapılar içeri açıktı. Arkadan bütün hükümlüler yüklenseler bile dışarı doğru açamazlardı" (Soljenitsın, 2004, s.122). Netz, Gulag'ın mahkûmlar tarafından inşa edildiğini; öte yandan hükümlülerin geniş çaplı ulaştırma projeleri için çalıştırıldıklarını belirtir ve bu durumu "Sovyet toprakları üzerine kurulmuş bir başka modernleşme rüyası" olarak yorumlar (Netz, 2004, s.188). Mahkûmları akıl almaz bir çelişki içinde bırakan uygulama, hükümlülerin aşabileceği (ve kaçabileceği) düşünülen çitlerin, yine mahkûmlar tarafından onarılmasının zorunlu tutulmasıdır. Bu işler, mahkûmların izinli olduğu pazar günleri angarya olarak bizzat kendilerine yaptırılır (Soljenitsın, 2004, s.126). Mahkûmlar, kendi "özgürleşme ihtimallerine" karşı, kampın çevresine çit çekmek için çalışmak zorunda bırakılırlar.

Ekmek

Gulag mahkûmları için ekmek simgesinin önemini açıklayabilmek adına, öncelikle eserde gündelik hayatın ritminin ve onun yinelenerek anlam kazanan bütün safhalarının tespit edilmesi gerekir. Örneğin, "her sabah olduğu gibi saat beşte" (Soljenitsın, 2004, s.5) kalk işaretinin verilmesi ile başlar. "Ayaz, karanlık, karınlar aç, koskoca bir günün başlangıcı" (Soljenitsın, 2004, s.26). Kalk işaretinden işbaşı yapılanaya kadar geçen zaman "devletin olmadığı için herkes istediği gibi kullanır" bu nedenle Şuhov, bunu değerlendirmek için hemen kalkar (Soljenitsın, 2004, s.5). Ceylan, Soljenitsın'ın eseri yazma kararı aldığı ve kurgunun çerçevesini bir günü kapsayacak biçimde şekillendirdiği süreci şöyle aktarmaktadır:

"1950 yılında, kamp yaşamının uzun kış günlerinden birinde mesai arkadaşım ile teskere taşıyordum ve 'Bütün bu kamp yaşamını nasıl tasvir edebilirim?' diye düşündüm. Aslında en

⁴ Soljenitsın'ın kamp mahkûmlarının zorlu yaşam mücadelesini ve siyasi suçlulara yönelik zulmü konu edindiği geniş kapsamlı yapıtı "Gulag Takımadaları"nın (Arhipelag GULAG) dördüncü bölümü "Ruh ve Dikenli Teller" (Duşa i kolyuçaya provoloka) başlığını taşır (Soljenitsın, 2006, s.484). Yazar, doğal olarak kimsenin hükümlülerin ruhlarıyla ilgilenmediği çalıştırma kampında, ruhun teslim olmamasının, direnmesinin, manevi yükselişin mümkün olup olmadığını sorgular (Soljenitsın, 2006, s.492). Bu sorgulamayı, sınırları dikenli tellerle belirlenmiş kamp bölgesi (zona) ve ruhun tutsak edilişi arasında doğrusal bir bağ kurarak ifade eder.

sıradan işçilerden birinin bir gününü ayrıntılı bir şekilde, ama en küçük ayrıntıyı bile vererek anlatmak yeterli gelecektir, çünkü burası bizim bütün yaşamımızı gözler önüne sermektedir. Hatta birtakım felaketlere yer vermek bile gereksiz, öyle özel bir günün olması da gerekmiyor, bu yılları gözler önüne seren bir gün, sıradan bir gün olmalıydı. Bu şekilde düşünmeye başladım ve aklıma bir fikir geldi. Dokuz yıl bu düşünceye elimi sürmedim ve ancak 1959 yılında, yani dokuz yıl sonra başına oturdum ve yazdım” (Klimov’dan akt. Ceylan, 2015, s.72).

Soljenitsın’ın eserinde, mahkûmların yaşamındaki her şüpheli hareketin, kamp kurallarından sapma olarak nitelendirilip, onların cezalarını uzatabileceği üzerinde durulur. Mahkûmlar, nasıl nedensiz yere, 58. madde gibi içeriği esnetilen bir ithamla içeri atıldılarsa, aynı dayanaksız fakat zorba yöntemlerle cezalarının uzatılabileceği endişesi pek çok pasajda tekrarlanır.

Romanda, kampın sıkı kurallarını belirleyen etkenlerden biri, mahkûmların temel yaşamsal ihtiyaçlarını normale yakın olarak karşılamaları durumunda, fiziksel güç bulup kamptan kaçabilecekleri ihtimalidir. Bunun için yeterince tok olmaları, daha sonra yemek üzere yiyecek saklamaları, yeterince ısınmaları ve onların birer kamp mahkûmu olduklarını açıkça belli edecek üniformaları dışında sivil giysilere sahip olmaları engellenir: “*Sabahleyin araştırılan bir başka şey de hükümlü giysisinin altına sivil giysi giyilip giyilmediğiydi. Oysa bütün sivil giyecekler daha kampa geldikleri sırada ellerinden alınmıştı, buradan ayrılacakları zaman da geri verilecekti. Fakat hiç kimse ceza sürelerinin ne zaman biteceğini bilmiyordu*” (Soljenitsın, 2004, s.31).

Kısıtlı miktarlarda dağıtılan ve mahkûmların fırsat bulabilirlerse giysilerinin ceplerinde veya yataklarında sakladıkları ekmeğe, eserin önemli leitmotivlerinden biridir. Temel yaşamsal ihtiyaçların başlıcasını karşılayan ekmeğe, kamp mahkûmlarının yaşayabilmek için, ancak daha çok çalışarak ulaşabilecekleri gündelik bir ödüle dönüşmektedir. “*Çünkü adam bununla kaçabilirdi. Hatta bir zamanlar öğle yemeklerinde verilen iki yüz gram ekmekten bile korkmaya başlamışlar[dı]*” (Soljenitsın, 2004, s.31). Öte yandan kamp idaresi, mahkûmlara asla karınlarını tam olarak doyurabilecekleri miktarda ekmeğe dağıtmamaktadır. Mahkûmlarsa, bir yolunu bulup yiyecek artırmaktadırlar: “*Şapkasını çıkarıp içine iyice gizlediği iğnesini ipliğini çıkardı. Sonra ekmeği sakladığı şiltenin deliğine dikiş atmaya başladı. Bu arada ağızındaki şeker de erimişti*” (Soljenitsın, 2004, s.24).

Eserde bir leitmotiv olarak mahkûmların zihninde tekrarlanıp duran düşüncelerin önemli bir kısmında ekmeğe simgesi ortaya çıkmaktadır. Bilhassa idareden çeşitli yollarla saklanan ekmeklerin bulunabilmesi ihtimali, anlatıcı Şuhov’un aklını devamlı meşgul eder: “*Şiltenin ucunu üstten yokladı, ekmeğe parçası içindeydi. Deliğin ağzını dikmekle iyi etmişti*” (Soljenitsın, 2004, s.129). “*Şuhov sol tarafında, tam kalbinin üstünde sert bir şey hissetti. Bu, öğle yemeğine ayırdığı, sabahleyin ikiye bölerek ceketinin cebine soktuğu ekmeğin bir parçasıydı*” (Soljenitsın, 2004, s.44). Bu bağlamda, anlatıcı kahraman Şuhov’un zihninin, gün içinde defalarca, sakladığı ekmeğe tarafından rahatsız edildiği açıklık kazanmaktadır: “*Bir hükümlünün düşünceleri de kendisi gibi kısıtlıydı, dönüp dolaşıp aynı şeylere geliyordu. Acaba şiltesine sakladığı ekmeği bulurlar mıydı?*” (Soljenitsın, 2004, s.36).

“Ölenleri Hatırlamak: Varlam Şalamov’un ‘Kolıma Hikâyeleri’nde Yineleme, Kimlik ve Tanıklık” (Recalling the Dead: Repetition, Identity, and the Witness in Varlam Shalamov’s Kolymskie rasskazy) adlı çalışmasında Sarah J. Young, Soljenitsın gibi bir Gulag mahkûmu olan Rus yazar Varlam Şalamov’un kısa öykülerinde yinelemenin, eski kamp mahkûmlarının yeni yaşamlarına yansıyan travmanın bir göstergesi olarak nasıl işlev gördüğünden söz eder. Kamptan sağ çıkanların bellekle kurdukları sorunlu ilişki, sürekli tekrar edilen belirli imgelerin tekdüzeliğinde saklıdır. Bununla beraber yineleme, yazarın yaşadığı travmaya tanıklık edebilmesi ve onunla duygudaşlık kurabilmesi adına,

okuyucuyu metne çekmenin bir yolu haline gelmiştir (Young, 2011, s.371). “Kolıma Hikâyeleri”nde üslup özelliklerine dikkat çeken Tetik, yazarın geçmişiyle ve okurla kurduğu bağ üzerine benzer bir yorumda bulunarak Şalamov’un “*sırf okuyucu rahat bir ortamda acımasız kamp yaşamını yakından tanıyabilsin diye Stalin Döneminin kamplarında bizzat kendisinin yaşadığı dönemin acımasız şartlarını, dönemi ve gerçekleri okuyucuya ve geleceğe aktarma misyonunu*” yüklediğini, bunu da leitmotiv ve yinelemelerin de aralarında yer aldığı söz sanatlarına başvurarak ve metnin fonetik ritmini ön plana çıkararak başardığını ifade eder (Tetik, 2019, s.235).

Eski bir kamp mahkûmu olarak Şalamov’la ortak bir kaderi paylaşan Soljenitsın’ın kahramanı Şuhov’un, kampta hayatta kalabilmenin simgelerinden biri haline gelen ekmekten sıklıkla söz etmesi, eserde leitmotivlerin bir anlatım tekniğinden daha fazlasını ifade etmek üzere kullanıldığını ortaya koymaktadır.

“Kahvaltısını soğuk ve ekmezsiz yediği için Şuhov şimdiden açlık hissediyordu. Midesinin kazanmasını duymamak, hep yiyecek düşünmemek için yakında eve yazacağı mektubu tasarlamağa başladı” (Soljenitsın, 2004, s.36) ve “Karnının gurultusunu dindirmek için, temiz beze sardığı ekmeği koynundan çıkardı, bezi önüne yaydı, ekmeğin tek kırıntısını bile düşürmemeye dikkat ederek ısrarla ısrarla yemeye başladı” (Soljenitsın, 2004, s.44)

cümlelerinde görüleceği gibi, Şuhov’un gününün büyük bölümü, açlığını dindirmek, olası yiyecek sıkıntısı için kurallara aykırı bir biçimde ekmeği “zula etmek” ve günün geri kalanında yakalanma korkusu yaşamakla geçer. Şuhov ekmekten ve bir kap çorbadan öyle sık söz eder ki, kamp yaşamında artık soyut ve erişilmez bir ütopyaya dönüşen özgürlük idealinin yerini gündelik ihtiyaçların ve hayatta kalabilmek, günü kurtarabilmek mücadelesinin aldığı apaçık ortaya çıkar. Zira Şuhov’a göre artık “*çalışma kampından mektup göndermek dipsiz kuyuya taş atmak gibiydi. Bütün yazdıkların, seslenişlerin yok olup gidiyordu*” (Soljenitsın, 2004, s.37). Böylelikle Şuhov, okuru geleceğe dair içine düştüğü umutsuzluğun ve ekmek simgesi etrafında dönüp duran, adeta kapana sıkışmış kısıtlı düşüncelerinin içine çekmektedir.

Şuhov’un aklına sık sık, köyünde yediği yemekler ve bolluk zamanları gelir. Oysa kamp yıllarında “*bunun böyle olmaması gerektiğini*” anlamıştır: “*İnsan yemek yerken her lokmayı tadını çıkara çıkara çiğnemeliydi. Tıpkı şimdiki gibi; ufak lokmaları diliyle damağında eze eze, bir avurdundan öbürüne döndüre döndüre... Şu yarı yarıya hamur çavdar ekmeği ne kadar da lezzetli kokulu geliyordu insana!*” (Soljenitsın, 2004, s.45).

Kamp düzeninde çalışma, cezalandırma ve ödüllendirme, tek bir şeyin etrafında dönmektedir: Yaşamı sürdürebilmeyi temsilen, bir lokma ekmek. “*Yani bunların yaşamlarına hükmeden işte bu 200 gramdır*” (Soljenitsın, 2004, s.56). Ekmek ile birlikte, yemeği, ısınmayı ve karnını doyurmayı çağrıştıran diğer eylemler de, eserde leitmotiv olarak yinelenir: “*Elini iç cebine sokup temiz beze sardığı ekmeğin kabuğunu çıkardı; kaşık gibi bükük ekmek sırtıyla çanağın dibini, kırık kenarlarını güzelce temizledi*” (Soljenitsın, 2004, s.72).

Hükümlülere sabah daha koyu, akşam daha sulu çorba verilir zira sabah çalışmaları gerekir, gece, nasıl olsa uyuyacaklardır. Şuhov, sıcak çorbasını kaşıklarken “*Oh! Ne kadar hoştu! Hükümlünün dört gözle beklediği kısa ve çok zevkli bir andı bu!*” (Soljenitsın, 2004, s.137) diye düşünmeye başlar. Bu kısa anlar, hükümlülerin kampa mahkum olduklarını unutmaya çalıştıkları kaçış dakikalarıdır. Ancak bir mahkûm açlığını ancak bir öğün unutabilmekte, bedeni devamlı doyurulmak için onu çağırılmaktadır: “*Şu mide denen şey hayının tekiydi, bir gün önceki tokluğunu hiç anımsamazdı ama gelecek günler için durmadan, durmadan isterdi*” (Soljenitsın, 2004, s.138).

Mahkûmlar, temel yaşamsal ihtiyaçlarının yoksunluğu tarafından sınırlanır, günü geçirebilmek için girdikleri mücadelede, özgürlük gibi ihtiyaçları ikinci plana itilir. “*Bütün sınırları yay gibi gerilmişti. Şu sigaranın izmariti, onun için özgürlüğünden daha önemliydi*” (Soljenitsın, 2004, s.28). Kamp gerçeğinin en çelişkili yönü de budur. Hükümlü, açlığını dindirmek için, zihnindeki özgürlük düşüncesinden bile vazgeçmeye hazır, ilkel güdüleriyle hareket eden bir canlıya indirgenmiştir.

“Çalışmaktan dönen hükümlüler işte bu akşam sayımı sırasında en çok üşümüş, rüzgâr yemiş ve aç durumda olurlardı. İşte bu anda onlara verilecek bir çanak sıcak lahana çorbası kuru toprağa düşmüş yağmur serpintisi gibi vücutlarında dağılır giderdi. Bir çanak çorba hükümlülere geçmişteki ve gelecekteki yaşamından, özgürlüğünden daha değerliydi” (Soljenitsın, 2004, s.122).

Mahkûmiyetin devamlı uzatıldığı, kamptan ayrılma umudunun giderek azaldığı ve mahkûmların kendilerini bir kısır döngü içinde hissettiği bu atmosferde, yemek yeme eylemiyle hissedilen kısa süreli mutluluklar, umutsuz mahkûmlar için, kendilerini normal insanlar gibi görebildikleri anları temsil eder:

“Şuhov önce çorbasının üstteki sulu bölümünden başladı içmeye. Üst üste, üst üste kaşkıyordu... Sıcacık çorba karnına girip oradan bir haz dalgası biçiminde bütün bedenine yayıldı” (Soljenitsın, 2004, s.137).

“Suyu bol çorbanın sevinilecek tek yanı sıcak olmasıydı. Ama bu sefer Şuhov’un çorbası soğumuştü. Bununla birlikte sindire sindire yemeye koyuldu. Yer yerinden oynasa aceleciliğın gereği yoktu. Uyku saatlerini saymazsak kamp sürgünü kahvaltıda on, öğle ve akşam yemeklerinde de on beşer dakikayı camı istediğince harcardı” (Soljenitsın, 2004, s.17).

Soljenitsın trajik anılarını sakın, soğukkanlı bir dille kurgulamakta ve aktarmaktadır. Yazar, “kamp koşullarında insan kalabilmek mümkün mü?” sorusunu, gündeliğın sıradanlığı içerisinde sorar, yanıtları, çalışma kampında sürdürülen rutin yaşamın insanlık dışı yönlerinde arar. “*Olsun, hükümlünün midesi buna da katlanır. Bu gün az yerse, yarın doyabilir. İşte bu tatlı hayalle yatan hükümlüler dört gözle bedel gününü beklerler*” (Soljenitsın, 2004, s.78). Bu arayış, eserin sonlarına doğru Şuhov’un, hücreye ya da Sosyalist Yaşam Sitesi’ne gönderilmediği ve karnını doyurabildiği için “*mutluluk içinde gözlerini yumdu[ğu]*” (Soljenitsın, 2004, s.164) sahnede belirir.

Kamp yaşamı, insanın biyolojik gereksinimlerini açığa çıkarır ve önceliği en temel ihtiyaçlara indirger. Kamp koşullarında, ihtiyaçlar hiyerarşisinin kültürel basamağına tırmanmak mümkün değildir; özgürlüğü hayal etmekse imkansızdır. “*Çalışırken ne kadar da çabuk geçiyordu zaman? Kampta günlerin böylesine çabuk geçmesi hep şaşırtırdı onu. Buna karşılık cezası bir türlü bitmiyor, sanki uzadıka uzuyordu...*” (Soljenitsın, 2004, s.60). Bu nedenle mahkûmlar, devamlı uzatılan ceza süreleri nedeniyle hiç erişemeyecekleri bir hayal gibi algılamaya başladıkları özgürlük düşüncesinden giderek uzaklaşmışlardır ve Şuhov artık “*özgürlüğü kendisinin de isteyip istemediğini bilmemekte[dir]*” (Soljenitsın, 2004, s.161).

Hannah Arendt, İkinci Dünya Savaşı sürecinde olağanüstü halin baskısıyla, Sovyetlerde polis terörünün bir süreliğine etkisini azaltmak zorunda kaldığını belirtir. Böylece rahat bir nefes alan halk, düşmanı yenilgiye uğratabilmiştir. Ancak “*esir kamplarından ve işgal görevlerinden geri döndüklerinde derhal toplama kamplarına gönderildiler. Özgürlük alışkanlıklarını kaybetmeleriydi amaçlanan*” (Arendt, 1997, s.105) sözleriyle, Şuhov ve mahkûm arkadaşlarının zihinlerine çekilen sınır çizgilerinin ardındaki olguları açıklığa kavuşturur ve kampta özgürlüğün neden yitip giden bir ihtimale dönüştüğünü anlamamızı sağlar. Sovyet halkına kasıtlı olarak “özgürlük alışkanlığı” kaybettirilmiştir ve kamplar, bu amaca hizmet eden başlıca araç olarak işlev görmüştür.

"İvan Denisoviç'in Bir Günü"nde kötülüğün sıradanlığı

Sovyet çalışma ve ıslah kampları, kültür kavramına yüklenen büyük anlam dizgesini sorgulatacak uygulamalara sahne olmuştur; mahkûmlar sosyal ilişkilerinden ve rollerinden koparılmış, eylemsiz birer organizmaya indirgenmiştir. Gulag mahkûmlarının giderek mekanikleşen hareketleri ve anlamsızlaşan günleri, kamp düzeni içinde, iktidarın bedeni nasıl kuşattığını ve yurttaşlarını işgücünden faydalanmak üzere kimliksiz bıraktığını açığa çıkarmaktadır. Bu kimliksizliği vurgulamak üzere, mahkûmlar isimleri yerine numaralar taşımaya başlamışlardır. Okur da kamptaki bir güne Ş-854 olarak anılan mahkûm İvan Denisoviç Şuhov'un bakış açısından tanıklık eder.

Mahkûmların yakalarındaki numaralar, isimleri yerine numaraları ile çağrılmalarını sağlar. Böylece onların bireyler değil, kamp düzenininin parçalarından ibaret kişisiz sürgünler oldukları sık sık kendilerine hatırlatılır. Numaralandırma, düzen ve itaat duygularını da perçinlemeyi hedefler:

"Y—kırk sekiz! Ellerini arkaya bağla! B-beş yüz iki! Hizaya gir!" (Soljenitsın, 2004, s.36).

"Ne o, Ş-854, harcı neden öyle ince koyuyorsun?" (Soljenitsın, 2004, s.95).

Distopik kurgularda da sıklıkla, topluluk sakinlerinin, bireysellikten uzaklaştırılmış uzamlarda, numaralandırılarak ya da kod adlarıyla bir araya getirilmeleri dikkat çekmektedir. Gulag sistemindeyse distopik tasarı, gerçeğe dönüşmüştür. Hükümlülere "numaraların bir ağırlığı olmadığına göre, taşıya taşıya sırtımız aşınmıyor ya!" (Soljenitsın, 2004: 64) diyerek durumu kabullenmeye başlamışlardır. Yine de numaraların omuzlarına yüklediği sorumluluktan kaçmaları mümkün değildir: "Şu numaralar hükümlülerin baş belasıydı. Okunaklı olursa muhafız uzaktan bir kusurunu görüp not ederdi. Silik olursa 'Neden yeniletmedin?' diye çıkışır, adamı hücreye gönderirlerdi" (Soljenitsın, 2004, s.27).

Numaralandırılarak kimliksiz kılınan beden, gündelik yaşamın en temel eyleyicisi olarak, hem kötülüğün maruz kalmakta, hem de kendi isteklerini temin edebilmek adına, iyiliğin varlığını unutmaktadır. Kampın tekdüzeliği gibi, beden de her gün doyurulmayı bekleyen, bitip tükenmeyen açlıklarını yineleyerek, sahibini kısıracına almaktadır. Kampta bedensel ihtiyaçlar, özgürlük gibi soyut kavramların ötesine geçmektedir. Her ne kadar, o özgürlüğün elde edilmesi, bedensel acıyı topyekun dindirecek olsa da, anlık ihtiyaçların giderilmesi mahkûmların yaşamında ağır basmaktadır. Örneğin Şuhov, köyünü ve aile ocağını anımsayarak "boş hayaller" kurması için bir nedeni kalmadığını düşünmektedir. Şuhov'un değişmeyen tek isteği, sebze çorbasını sıcak sıcak kaşıklamaktır. "Çünkü sebze çorbası soğuyunca hiçbir şeye benzemezdi" (Soljenitsın, 2004, s.125). Şuhov'un ailesine dair hayallerinin ardından sarf ettiği tek söz, anlık ihtiyaçlarına ilişkin ve daha ulaşılabilir olan şeye odaklanmıştır; sebze çorbasına. Kamp gerçeğinin en acı yönü de budur, "çıplak hayat" herkesi ümitsiz kılmıştır.

"Çıplak hayatın siyasallaştırılması, modernliğin belirleyici olgusunu" (Agamben, 2017, s.13) oluşturduğu için ve Gulag, Sovyet modernleşmesinin ve ekonomik kalkınmasının örnek mekânlarından birini teşkil ettiği için, kamp yaşamı, biyolojik çaresizliği eşit bir biçimde pay etmiştir. Zira Gulag sistemi, hem hükümlünün bedensel emeğinden bedava işgücü olarak faydalanmayı; hem de hükümlüyü - çalıştırılmadığı zamanlarda- bedensel olarak zayıf düşürüp uysallaştırmayı hedefler. Kampta verilen yemek öyle yetersizdir ki Şuhov "en kötüsü de, çanaklardan yemek artıklarını yalamamak için insanın sinirlerinin demirden olması gerekiyordu" (Soljenitsın, 2004, s.6) yorumunda bulunur. Bu sistem, mahkûmların elinden geleceğe dair kurtuluş beklentilerini almış ve onları gündelik hazların (ki bu "sözde keyifler" dondurucu soğuklarda gün boyu çalıştırıldıktan sonra, içinde sadece ufacık balık kırıntıları bulunan duru bir çorbayı biraz daha sıcak içebilmekle sınırlıdır) geçici mutluluğuna mahkûm

etmiştir. Örneğın mahkûmlar tütün bulamadıkları zaman, sigara izmaritlerini tükürük hokkalarından çekip çıkarmaktadırlar (Soljenitsın, 2004, s.46). Kamp kanunları, entelektüel kavramlarla değil, gereksinimlerle işlemektedir ve bu ihtiyaçlar, gündelik iyiliğe ağır basmaktadır. Kamp tecrübesi, sert iklim ve ağır çalışma koşullarında, özgürlüğün olmadığı bir sistemde, hala insan kalabilmenin imkanlarını sorgulatmaktadır.

Arendt kötülüğün sıradanlığı (the banality of evil) anlayışıyla, kötülüğün yaratıcısı olan, yetkiyi elinde bulunduran ve sistemin işleyişinde önemli makamları işgal eden kişilerdeki itaatkârlığın bayağılığına da gönderme yapmaktadır. İyilik, hem “sıradan” (olağan) hem de “bayağı” olan tarafından ele geçirilmiştir. Kampta insalık suçlarının işlenmesine neden olan yetkililer, sadece görevlerini ifa etmek isteyen ve temel prensipleri itaat olan sıradan insanlardır. Kötülüğün kaynağı, onların eylemlerinin “fikirsiz” doğasında yatmaktadır.

Benzer biçimde, roman boyunca gerek yöneticiler, gerekse mahkûmlar, “fikirsizliği” seçmeye mecbur bırakılmışlardır. Yetkililer, Eichmann gibi sadakat göstermekte iken, mahkûmlar, başka çıkar yol olmadığı için itaat etmeye, gönüllü olmaya, rıza göstermeye başlamışlardır. İtaat, acılarını dindirmese de, azaltmaktadır. Hatta mahkûmlar, derin düşüncelere dalmalarını engellemesi bakımından, ne kadar şikayet ederlerse etsinler, ağır bir iş gününü dinlenmeye yeğlemektedirler. Kamp düzeni içerisinde, eğer “kendileri yapmazsa başkaları zaten yapacağı için” (Eichmann ve diğer savaş suçlularının sıklıkla yinelediği ifadelerde olduğu gibi) görevliler yemeğın fazlasını kendi paylarına ayırmakta, mahkûmlar birbirlerine iş yıkmaktadırlar. Kötülüğü belirleyen tek neden, uygun koşulların oluşmuş, insanların da kaidelere uygun hareket etmiş olmalarıdır. Kötülük, sıradan olanın içine nüfuz etmiştir. Aynı koşullar altında, bu koşullarla sınanmadığı için masumlar safında kalan pek çok insan, belki de aynı eylemlerde bulunacaktır.

“İvan Denisoviç’in Bir Günü”nde kötülüğün sıradanlığı, iki ana yoldan mahkûmları kuşatmaktadır. Birincisi, itaat zinciri içerisinde acımasızca emirler ve cezalar veren yetkililerin sıradanlığıdır. Onlar, sadece kuralları yerine getirmektedirler. Bu ana yola erişen bir patikayı ise, mahkûmların birbirlerine karşı işledikleri kötülükler oluşturur. Mahkûmlar arasında hırsızlar ve muhbirler de vardır, bu insanlar kendi çıkarları için başkalarını feda etmekten çekinmezler.

Kötülüğün sıradanlığının ikinci dönemecinde ise, kötülüğün günlük hayatın bir parçası haline dönüşmesi ve sonsuzmuş gibi yinelenmesi teşkil eder. Kötülük öylesine yaygındır ki, artık beklendiği kadar zarara, tepkiye ve üzüntüye dahi yol açmamaktadır. Kötülük tarafından böylesine kuşatılmak, mahkûmları tepkisizleştirmiştir. Kötülük sonsuza dek belirsiz bir çerçevede çoğaldıkça, söz gelimi cezanın nedensizce uzatılabileceği dikkate alındığında, iyiliğın varlığına olan inancı da alıp götürmüştür. İvan Denisoviç, bir sarmalık tütünü özgürlükten daha kıymetli bulmaya başlamıştır. Özgürlüğüne kavuştuğunda ailesini nasıl geçindireceğini düşünemez olmuştur. Hatta cezası daha uzun olanların yanında özgürlüğü düşlemek dahi ayıp bir şey gibi geldiğinden, mahkûm arkadaşlarının yanında sevincini belli etmemek için olumsuz bir konuşma yapma gayreti içinde bulmuştur kendini: “Eski bir hükümlünün bu düşüncelerini açığa vurması başkalarının yanında hoş kaçmazdı” (Soljenitsın, 2004, s.62).

Kötülüğe karşı gösterilebilecek potansiyel direnç, kampta bir lokma ekmek yiyebilmek, yıkamp temizlenebilmek, boynunu soğuktan koruyabilmek için verilen mücadele esnasında yitirilir. Kötülük, mahkûmları en basit ihtiyaçları çerçevesinde kuşatmış ve öğütmeye başlamıştır. Yazar “çıplak hayat”ın biyolojik zorunluluklarını ve mahkûmlar arasındaki dayanışma duygusunun ilkel dürtüler nedeniyle

geri plana itilmesini tüm gerçekçiliğiyle ifade eder: "*Şuhov kılçıklardan balığın pullarına varıncaya kadar her şeyini emerek gerisini masaya tükürüyordu. Balığın kuyruğunu, solungaçlarını, gözlerini yerli yerinde görürse hiç birini bırakmıyordu; ama çanağın içinde yüzen gözleri, ayrı parçaları yemiyordu. Sonra insana ne derlerdi!*" (Soljenitsın, 2004, s.17). Burada örneklenen gerçekçi anlatım tarzı nedeniyle Soljenitsın, bazı okurlarının olumsuz tepkisiyle karşılaşmıştır. "*Bunun sebebi büyük ölçüde, yazarın, insanın ilkel, derin ve hayatta kalma-odaklı doğasını açıkça ortaya koyması olmuştur. Bu ilkel doğada tevekkül etmeye, asil özlemlere, soylu duygulara yer yoktur. Böylelikle yazar, başta sosyalist gerçekçilik olmak üzere birçok edebiyat kanonunu ihlal etmiştir*" (Kozlov, 2011, s.194-195).

Kamp düzeni içinde tembelliği engellemeye yönelik otokontrol sistemi, cezanın da, ödülün de kolektif niteliği sayesinde temin edilmektedir. Eğer günlük olarak tamamlanması gereken görevlerde bir aksama meydana gelirse, bundan o iş kolundaki tüm mahkûmlar sorumlu tutulmaktadır. "*Burada hükümlüleri çalışmaya başlarındaki adamlar değil, kendileri zorlarlar. Bunun işleme tarzı da şöyledir: Ya hepsine fazladan bir şey verilecekti, ya da hepsi oturup acından geberecekti*" (Soljenitsın, 2004, s.54). Bu nedenle kimse işi aksatmayı aklının ucundan bile geçirmemekte, herkes, Arendt'in "normal olanın içindeki vahşeti" göstermek üzere vurguladığı gibi "sadece görevini yerine getirmektedir". Zira verilen cezalar "yasalar çerçevesinde" belirlenmektedir. Bir süreliğine sistemin şimdiki ihtiyaçlarını karşılayan yeni bir yasa icat edilmekte, eski kanunlar geçerliliğini yitirmekte ya da içeriği, insanlara verilmek istenen cezaya uydurulmaktadır. Kamp sisteminin devamlılığının sağlanması adına vatandaşlıktan doğan haklar yok sayılmakta ve vatandaşlık tanımı da, suçlar gibi muğlak bırakılmaktadır. Şuhov'un not ettiği gibi kamptan "*tek kurtuluş yolu durmadan çalışmaktır*" (Soljenitsın, 2004, s.7)

Sonuç ve değerlendirme

Gulag infaz sistemini Nazi kamplarından ayıran en belirgin fark, Sovyet çalışma kamplarının kurulmasındaki asıl amacın imha olmaması, kampın işleme mantığının mahkûmların emeğinden azami ölçüde faydalanılması fikrine dayanmasıdır (Belova, 2013, s.64). Bu nedenle, Nazizmin ve Stalinizmin kamp düzeneğini karşılaştıran Arendt, "*Rusya'da, Nazi Almanyası'nda olduğu gibi düpedüz korkunç ve çürütülemez kanıtlarla belgelenebilecek bir hikâyeden veya hikâyeye sonlarından söz edilebilecek şeyler yaşanmadı, yakın gelecekte yaşanması da muhtemel görünmüyor*" (Arendt, 2014, s.12) ifadelerini kullanmıştır. Arendt'e göre, Sovyet kamplarına ilişkin detaylı bilgi ve belgelerin henüz ortaya çıkarılmadığı dönemde Gulag, Nazi vahşetinin yaşadığı kamplarla kıyaslanamaz.

"Yirmilerin ve otuzların Rusyası'yla ilgili bir tasvirde hemen öne çıkan ve bugün de yaygın olan ayyaşlık ve kabiliyetsizlik Nazi Almanyası'nın hikâyesinde belirli bir rol oynamamışken, Alman toplama ve imha kamplarında yaşanan tarifsiz vahşete de, mahkûmların işkenceden çok ihmalden öldüğü Rus kamplarında pek rastlanmamıştır" (Arendt, 2014, s.16).

Ancak geçen zamanla beraber, sadece kampa mahkûm edilen edebiyatçıların, bir zamanlar yasaklı olan eserlerinin dünya okuruyla buluşması sonucunda değil; aynı zamanda, doğrudan Gulag sistemine ilişkin belgelerin de yayımlanmasıyla, Sovyet kamplarının farklı nitelikleri gün yüzüne çıkmıştır. Arendt bu gelişmelere ilişkin totaliter rejimlerle ve yeni diktatörlüklerle ilgili araştırmalarda olağanüstü bir artış yaşandığını belirtir ve ekler: "*Mevcut Rus yöneticilerin ikiyüzlülüğünden dolayı genç nesilden Rus entelektüeller şu anda isyan bayrağı açtılar. Zira insanların kitlesel olarak tasfiye, tehcir ve yok edildikleri'nin bilinmesinin zamanı geldi*" (Arendt, 2014, s.19).

20. yüzyılın etkin düşünürlerinden Yahudi asıllı Hannah Arendt, Yahudi soykırımında aktif rol oynamaktan sorumlu tutulan Nazi subayı Adolf Eichmann’ın 1960 yılında Kudüs’te görülen davasını, The New Yorker muhabiri olarak kaleme alıncaya dek, kötülüğü radikal bir problem olarak tanımlama eğilimindedir. Ancak Eichmann duruşmasının ardından, karşısında insanların kitlesel kıyımından sorumlu bir “canavar” bulmayı bekleyen Arendt, gördükleri karşısında şaşkınlığa düşmüştür. Eichmann, sadece kanun tarafından belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmeye ve terfi etmeye çalışan sıradan bir memurdan başka bir şey değildir. Arendt bu çelişkiyi “kötülüğün sıradanlığı” kavramsallaştırmasıyla açıklamaya çalışır. Zira Eichmann, kötülük eylemini “fikirsizce” gerçekleştirmiş, koşullar öyle gerektirdiği için, devletine duyduğu sadakatle, görevine sıkı sıkıya bağlanmıştır. İşte kötülüğün bu “normal” doğası; tamamen dönemsel koşulların uygun gördüğü yasal bir çerçeveye dayanıyor olması, üstelik faaliyetlerin ülkeye “ faydalı” olacağına duyulan inanç, durumu daha korkunç kılmaktadır.

Bu çalışmada, Sovyetler Birliği’nde ekonomik gelişmenin ana damarlarından biri olması ümidiyle mahkûmların bedensel işgücünden fayda sağlanabileceği fikrinin hayata geçirildiği⁵ Sovyet ıslah ve çalışma kamplarında (Gulag) “kötülüğün sıradanlığı”nın çeşitli görünümleri ele alınmıştır. Sovyet kampları “kötülüğün” olağan bir biçimde ortaya çıkmaya eğilimli doğasına uygun bir mekân oluşturmuştur. Zira çalışma kamplarının asıl amacı, devletin ekonomik büyümesini desteklemek olarak açıklanmıştır; ancak zaman, bu amaç uğruna ödenen bedelleri açığa çıkarır ve kampın insanlık dışı uygulamalara sahne olduğunu ortaya koyar. Arendt, Soljenitsın’ın “*Stalin yöntemlerinin rasyonel iktisadi kalkınmayı nasıl harap ettiğini somut ayrıntılarla gösterdiğini*” belirtir (Arendt, 1997, s.105).

Çalışmada, Aleksandr Soljenitsın’ın “İvan Denisoviç’in Bir Günü” adlı eserinde kötülüğün sıradanlığının, iki ana yoldan mahkûmları kuşatmakta olduğu sonucuna erişilmiştir. Bu yollardan birincisi, itaat zinciri içerisinde acımasızca emirler ve cezalar veren yetkililerin sıradanlığıdır. Arendt’e göre asıl sorun, bu yetkililerin ne sapık ne de sadist olmasından kaynaklanır; sorun, onların “*dehşet verici biçimde normal*” olmasında yatmaktadır (Arendt, 2009, s.281). Onlar, sadece kuralları yerine getirdiklerine inanırlar, üstelik bu eylemleri Sovyet yasalarına uygun olarak, devlet lehine ve ekonomik kalkınma adına hararetle savunurlar. Yasalara uygunluk problemi ve yurttaşlıktan doğan haklar tanımının totaliter rejimdeki dönüşümü, çalışmanın ceza kanununun 58. maddesine ilişkin bölümünde tartışılmıştır. Hukuk kurumları, yargılama usulleri ve ahlaki standartlar açısından “normal” sayılan bu uygulamalar, Arendt düşüncesinde “*yapılan bütün kötülüklerin toplamından daha dehşet verici*”dir (Arendt, 2009, s.281).

Mahkûmları olağan kötülükle sarmalayan ana yola erişen bir diğer patikayı, mahkûmların birbirlerine karşı işledikleri kötülükler oluşturur. Mahkûmlar arasında hırsızlar ve muhbirler de vardır, bu insanlar kendi çıkarları için başkalarını feda etmekten çekinmezler.

Kötülüğün sıradanlığının ikinci dönemecinde ise, kötülüğün günlük hayatın bir parçası haline dönüşmesi ve sonsuzmuş gibi yinelenmesi karşımıza çıkar. Bu kısırdöngü eserin kapanış pasajında “*Kalk vuruşundan yat vuruşuna kadar Şuhov’un böyle tam üç bin altı yüz elli üç günü geçmişti, daha*

⁵ Bu fikrin hayata geçirilmesi, kamplarda yaşanan insan hakları ihlallerine rağmen ekonomik karşılığını bulmuş ve “teknik anlamda” başarılı olmuştur. Khairmukhanmedov bu gerçeği “*Nazi Almanya’sı ile Stalin Rusya’sı arasındaki benzer noktalar totaliter rejimlerin ortak özelliklerini saptamamıza imkân sağlıyor. İkisi de insanı değil aklı merkeze alan modern devletler idi. İkisinde de modern akıl gerçeklere boyun eğiyordu. (...) GULAG’ın faaliyetleri sonucunda, XX. asrın en parlak sanayi yapıları ortaya çıktı. Hem rejim düşmanlarını etkisiz hale getirerek, hem onların bedava işgücünü rasyonel bir şekilde, kullanarak Stalin dönemindeki Sovyet sanayi devrimi gerçekleşti*” (2007, s.171) tespitiyle ortaya koyar.

da geçecekti" (Soljenitsın, 2004: 164) ifadelerine yansır. Şuhov, Şubat ayının 29 çektiği yılları da hesaba katarak ekler: "*Sondaki üç gün ise, artık yıllardan (1) eklenenlerdi*" (Soljenitsın, 2004, s.164).

Eserin kapanış cümlesinde de görüleceği üzere, tüm detaylarıyla anlatılan günün tekdüzeliği ve tekrarlanacak daha binlerce günden biri olması, kamp yaşamındaki umutsuzluğu belirleyen temel etkidir. Hüküm süresinin mahkûmlarda yarattığı olumsuz ruh hali vurgulanırken ekmek, soğuk, isimler yerine numaralarla çağrılmak, bir lokma yemek yiyelemek, ısınmak, yıkanabilmek için fırsat kollamak gibi nesne ve eylemler leitmotiv olarak yinelenir ve kamp yaşamı içinde, hayata bağlılık, hayattan beklentisizlik, mahkûmiyetten kurtulma isteği gibi sembolik anlamlar taşır. Soljenitsın bu eseriyle, "kamp koşullarında insan kalabilmek mümkün mü?" sorusunu sorar. Yazar, kamp yaşamının, insanın biyolojik varoluşunu açığa çıkardığını, mahkûmları, "çıplak hayat"la baş başa bıraktığını ve önceliği en temel ihtiyaçlara indirgediğini beden gereksinimlerine ilişkin kavramların tekrarlanmasıyla açıklar. Bu koşullarda beden, sosyal kimliğin taşıyıcısı olmaktan ziyade bir corpus (özne olarak değil; cisim olarak beden) biçiminde tanımlanmış ve kısıtlanmıştır.

Kaynakça

- Agamben, G. (2017). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrintı.
- Applebaum, A. (2006). *GULAG: Pautina Bol'shogo terrora*. Moskva: Moskovskaya şkola politiceskih issledovaniy.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. (Çev. Bülent Peker). İstanbul: İletişim.
- Arendt, H. (2009). *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te*. (Çev. Özge Çelik). İstanbul: Metis.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm*. (Çev. İsmail Serin). İstanbul: İletişim.
- Belova, N. A. (2013). Istoriya GULAGa v sovremennoy istoriografii. *Vestnik instituta: prestupleniye, nakazaniye, ispravleniye*, 2 (22), 64–70.
- Can, B. (2010). *Aleksandr Soljenitsın'ın Eserlerinde Şahıs Kadrosu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ceylan, Ü. (2015). *F. M. Dostoyevski'nin Ölüler Evinden Anılar ve A. İ. Soljenitsın'ın İvan Denisoviç'in Bir Günü Adlı Eserlerinde Gerçekçilik*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, R. & Can, B. (2010). Tarih-Edebiyat Bağlamında A. Soljenitsın'ın Eserlerinde Figürler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 271-282.
- Çelik, R. (2018). Rusya Tarihinde ve Edebiyatında 'Sibirya'ya Genel Bakış. Nadir İlhan (Ed.), 4. *Uluslararası Filoloji Sempozyumu Tam Metin Kitabı* içinde (15-20. ss.). Elazığ: Asos.
- Erdem, H. H. (2010). Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri. *(flsf) Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 1-16.
- Gürsoy, Y. (2018). *Sovyet Dönemi Rus Edebiyatı (1953-1991)*. Iksad Publishing House (e-kitap). <https://www.iksad.net/product-page/sovyet-d%C3%B6nemi-rus-edebiyat%C4%B1-1953-1991> (Erişim: 21.03.2019).
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. (Çev. Kezban Acar). İstanbul: İletişim.
- İnanır, E. (2018). Rus Edebiyatında Bir Topos Olarak Sibirya. *Tobider International Journal of Social Sciences*, 2(2), 64-73.

- Kaşoğlu, A. (2015). Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisoviç’in Bir Günü, Gulag Takımadaları. Cemal Sakallı (Ed.), *V. Uluslararası Karşılaştırılmal Edebiyat Bilimi Kongresi Bildiriler Kitabı (Yerel Bağlımlar Küresel Yakınlıklar)* içinde (400-409. ss.). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Khairmukhanmedov, N. (2007). Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları. *bilig*, 41, 155-174.
- Kozlov, D. (2011). Otvıvı sovetskikh çitateley 1960-h gg. na povest' A. I. Soljenitsına ‘Odin den' Ivana Denisoviça’: svidetel'stva iz arhiva ‘Novogo mira’ (çast' II). *Novejšaya istoriya Rossii / Modern history of Russia*, 2, 192-200.
- Kragh, M. (2014). Free and Forced Labor in the Soviet Economy: An Uncertain Boundary. Julie Hansen & Andrei Rogachevskii (Eds.) *Punishment as a Crime? Perspectives on Prison Experience in Russian Culture* (43-65. pp.). Uppsala, Sweden: Uppsala University Press.
- Lewin, M. (2016). *Sovyet Yüzyılı*. (Çev. Renan Akman). İstanbul: İletişim.
- Mahşey, A. M. (2010). Kontseptsiya totalitarizma v tvorçestve Hannı Arendt. *Nauçnyy yejegodnik İnstituta filosofii i prava Ural'skogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk*, 10, 297-328.
- Netz, R. (2004). *Barbed Wire: An Ecology of Modernity*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
- Sokolova, R.A. (2013). Tema Gulaga v tvorçestve M. M. Prişvina i A. I. Soljenitsına. *Vestnik Ryazanskogo gosudarstvennogo universiteta im. S.A. Yesenina*, 3 (40), 1-11.
- Soljenitsın, A. İ. (2004). *İvan Denisoviç’in Bir Günü*. (Çev. Mehmet Özgöl). İstanbul: Cem.
- Soljenitsın, A. İ. (2006). *Arhipelag GULAG (1918-1956). Opıt hudojestvennogo issledovaniya (III-IV)*. Yekaterinburg: Izdatel'stvo U-Faktoriya.
- Şahinkaya, N. (2013). *Aleksandr Soljenitsın’ın ‘İvan Denisoviç’in Bir Günü’ ve ‘Kanser Koğuşu’ Eserlerinde Kişilik Çatışması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tetik, K. (2019). Şiirsel Düzyazı ve Varlam Tihonoviç Şalamov’un ‘Kolıma Hikâyeleri’nden ‘Kar Boyunca’ Hikâyesi Örneğinde Şiirsel Düzyazının Üslup Özellikleri. Emine İnanır vd. (Ed.), *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya* içinde (227-239. ss.). Ankara: Berikan.
- Ugolovnyy Kodeks RSFSR. (1950). [Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Ceza Kanunu] *Ofitsial'nyy tekst s izmeneniyami na 1 iyulya 1950 g. i s priloeniyem postateynno-sistemativirovannıh materialov*. Moskva: Gosudarstvennoye izdatel'stvo yuridıçeskoj literaturı. http://istmat.info/files/uploads/49552/ugolovnyy_kodeks_rsfsr_-_1950.pdf (Erişim: 21.03.2019).
- Yılmaz, S. (2018). Modern Yurttaşlığın İstisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben’in Görüşleri Çerçevesinde İnsan Haklarının Eleştirisinde Mülteciler ve Kamplar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73 (3), 763 – 786.
- Young, S. J. (2011). Recalling the Dead: Repetition, Identity, and the Witness in Varlam Shalamov’s ‘Kolymskie rasskazy’. *Slavic Review*, 70 (02), 353–372.

Eine morphologische Analyse der Nomina in der Parabel „Gibs auf!“ von Franz Kafka

Neriman NACAĞ¹

APA: Nacak, N. (2019). Franz Kafka'nın "Vazgeç" adlı parabolündeki adların biçimbilimsel açıdan çözümlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 450-458. DOI: 10.29000/rumelide.580704

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wurden die Nomina in der Parabel „Gibs auf!“ von Franz Kafka im Hinblick auf Morphologie analysiert. Morphologie ist Teildisziplin der Linguistik, die die Sprache in jeder Hinsicht behandelt. In der Morphologie werden die Wörter in ihre kleinsten bedeutungstragenden Einheiten zerlegt und klassifiziert. In der Morphologie nennt man kleinste bedeutungstragende Einheit *Morphem*, das auch einer der bedeutsamen Grundbegriffe der Morphologie ist. In dieser Hinsicht unterscheiden sich Morpheme von Phonemen, die die kleinsten bedeutungsunterscheidenden Einheiten einer Sprache sind. Wortbildung, die den Aufbau der Wörter, ihre Wortbildungsprozesse untersucht, ist ein Gebiet der Morphologie. Sie bezieht sich auf die Bildung neuer Wörter und beschreibt sie. In diesem Punkt unterscheidet sich Wortbildung von der Flexionslehre, die die Formen und Flexion der Wörter untersucht. Flexionslehre leistet keinen Beitrag zur Wortproduktion, behandelt nur die Flexion in einer Sprache. Aber im Gegensatz zur Flexionslehre beschäftigt sich Wortbildungslehre mit den Wortproduktionen durch sprachliche Mittel und so entstehen neue Wörter. In dieser Arbeit wurden die theoretischen Informationen über Morphologie und Wortbildung, ihren Untersuchungsbereich ausführlich gegeben. Danach wurden die Termini erklärt, die in der Morphologie häufig verwendet werden. Nach den theoretischen Informationen wurden besonders die Nomina in der Parabel ausgewählt. Diese Nomina wurden in ihre kleinsten bedeutungstragenden Einheiten segmentiert und klassifiziert. Als Folge der Analyse wurde festgestellt, welche morphologischen Eigenschaften die Nomina besitzen und welche morphologischen Mittel in der Parabel benutzt wurden. Zusätzlich wurden die in der Parabel bestehenden Wortbildungsarten durch die Analyse erklärt. In dieser Arbeit wurde morphologische Analysemethoden benutzt. Nach dieser Analyse wurden die Daten interpretiert.

Schlüsselwörter: Linguistik, Morphologie, Morphem, Wortbildung, Gibs auf!

Franz Kafka'nın "Vazgeç" adlı parabolündeki adların biçimbilimsel açıdan çözümlenmesi

Özet

Bu çalışmada Franz Kafka'nın "Vazgeç" adlı parabolündeki adlar biçimbilim açısından incelenmiştir. Biçimbilim, dili her yönüyle ele alan dilbilimin bir alt alanıdır. Biçimbilimde sözcükler anlamlı en küçük parçalarına kadar ayrılır ve sınıflandırılır. Söz konusu anlamlı en küçük parça, biçimbilimde *biçimbirim* olarak adlandırılır ve biçimbilimin önemli temel kavramlarından biridir. Bu bakımdan biçimbirim, bir dilin anlam ayırıcı en küçük parçası olan sesbirimden ayrılır. Sözcüklerin yapısını, sözcük yapım süreçlerini araştıran sözcük yapımı da biçimbilimin bir alanıdır. Sözcük yapımı, yeni

¹ Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü (Tekirdağ, Türkiye), nnacak@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3737-6197 [Makale kayıt tarihi: 17.05.2019-kabul tarihi: 17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580704]

sözcüklerin oluşumları ile ilgilenir ve onları betimler. Bu noktada sözcük yapımı, sözcüklerin çekimleri ve biçimleri ile ilgilenen çekimsel biçimbilimden ayrılır. Çekimsel biçimbilim sözcük üretimini ele almaz, sadece bir dildeki çekimlerle uğraşır. Ancak çekimsel biçimbilimin aksine sözcük yapımı ise, sözcük üretimi ile ilgilenir ve böylelikle de yeni sözcükler oluşur. Bu çalışmada öncelikle biçimbilim ile sözcük yapımı hakkında ve konu alanı ile ilgili kuramsal bilgiler detaylı olarak verilmiştir. Ayrıca biçimbilimde çok sık kullanılan terimler açıklanmıştır. Kuramsal bilgilerden sonra özellikle paraboldeki adlar seçilmiştir. Bu adlar anlam taşıyan en küçük parçalarına kadar ayrılmış ve sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonucu olarak paraboldeki adların hangi biçimbilimsel özellikleri taşıdıkları, adlarda hangi biçimbilimsel araçların kullanıldığı tespit edilmiştir. Ek olarak parabolde bulunan sözcük yapım türleri de çözümlenmeye göre açıklanmıştır. Bu çalışmada biçimbilimsel çözümlenme yöntemi kullanılmıştır. Yapılan incelemeye göre de veriler değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dilbilim, biçimbilim, biçimbirim, sözcük yapımı, "Vazgeç".

A morphological analysis of the nouns in Franz Kafka's parable titled "Give it up!"

Abstract

This study morphologically examines the nouns in Franz Kafka's parable entitled "Give It Up!". Morphology is a subfield of linguistics, which deals with every aspect of language. Words in morphology are separated and classified to the smallest meaningful pieces. These smallest meaningful pieces are named *morphemes* in morphology and are one of the important, fundamental concepts of morphology. Morphemes in this regard are distinct from phonemes, which are a language's smallest pieces that separate meaning. Word formation researches the structure of words and the processes of word formation and is a field of morphology. Word formation relates to the formation of new words and defines them. Word formation at this point is separated from inflectional morphology, which relates to the declensions and forms of words. However, contrary to inflectional morphology, word formation relates to word production, thus new words form. This study provides detailed, theoretical information about word formation and the subject area, primarily with morphology. The terms most frequently used in morphology are also explained. The nouns in the parable were chosen after the theoretical information. These nouns were separated into the smallest pieces that carry meaning and were classified. As a result of the study, it was determined which morphological characteristics the nouns in the parable carry and which morphological tools were used in the nouns. Additionally, the types of word formation found in the parable were explained based on the analysis. This study used the morphological analysis method. The data were evaluated based on the conducted research.

Keywords: Linguistics, morphology, morpheme, word formation, "Give it up!".

Einleitung

Die Sprache ist ein wichtiger Baustein in sprachwissenschaftlichen Bereichen. Einer dieser Bereiche ist die Linguistik. Im engeren Sinne behandelt Linguistik die Sprache in jeder Hinsicht, sie beschreibt sie und versucht, sie zu erklären. Seit der Antike wurde die Sprache untersucht und mit Ferdinand de Saussure, dem schweizerischen Sprachwissenschaftler und seinem Buch **Cours de linguistique générale (Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft)**, das von seinen Schülern nach

seinem Tode veröffentlicht wurde, begann besonders im 20. Jh. die moderne Linguistik. Und auch Morphologie erscheint in dieser Zeit. Nadir Engin Uzun drückt dies so aus:

Morphologie, die die Struktur der Wörter analysiert, ist eine Teildisziplin der Linguistik. Seit ältesten Sprachforschungen hat die Struktur der Wörter die Aufmerksamkeit der Linguisten erregt, aber der Beginn der Untersuchungen der Wortstrukturen mit selbständigen Theorien, Methoden und Techniken hat in neuen Zeiten, besonders im 20. Jh. stattgefunden (Uzun, 2006, s. XI.).

Auf diese Weise standen die Strukturforschungen vor allem unter dem Einfluss des Strukturalismus. Über das Auftreten der Morphologie in der Linguistik sagt Hilke Elsen Folgendes;

Der stark von darwinistischem Gedankengut beeinflusste Sprachwissenschaftler August Schleicher bezog den Begriff 1859 auf den Bau der Wörter. In diesem Zusammenhang konnte J. Baudouin de Courtenay Ende des 19. Jahrhunderts das Morphem als Oberbegriff verwenden statt der zuvor üblichen Formenelemente wie Endung oder Stamm (Elsen, 2011, s. 1).

Wie man sieht, wurde Morphologie zuerst in anderen Bereichen verwendet und trat erst später in die Linguistik ein. Was aber ist Morphologie? Peter Eisenberg beschreibt Morphologie wie folgt:

Die Morphologie beschäftigt sich mit dem Aufbau von Wortformen und Wörtern aus kleinsten >Wortbausteinen<, sie fragt nach der Kombinatorik von Einheiten wie Stämmen und Affixen, sie leitet Bedeutungen komplexer Wörter her und macht verständlich, aufgrund welcher Mechanismen neue Wörter entstehen (Eisenberg, 2013, s. 201).

Hilke Elsen definiert Morphologie als;

[...] diejenige Teildisziplin der Linguistik, die sich mit dem inneren Aufbau der Wörter in ihrem systematischen Zusammenhang befasst, also mit Flexion und Wortbildung (Elsen, s. 1).

Im engeren Sinne beschäftigt sich die Morphologie mit den Strukturen der Wörter und sie analysiert und beschreibt diese Strukturen, auch *Flexion* und *Wortbildung*. Es gibt hier eine Grenze zwischen diesen zwei Bereichen. In diesem Zusammenhang beschreibt Rosemarie Lühr die Unterschiede der beiden Bereiche;

Flexionslehre und Wortbildungslehre unterscheiden sich dabei auf folgende Weise: In der Flexionslehre werden die Formen der Wörter beschrieben. Dagegen untersucht die Wortbildungslehre, wie aus vorhandenen sprachlichen Mitteln neue Wörter hervorgehen, z. B. häuslich, Hausbau. Während also die Flexion verschiedene Formen desselben Wortes konstituiert (also Haus/Haus- es usw.) entstehen durch Wortbildung neue Wörter (Lühr, 2000, s. 131).

Anders gesagt, Flexionslehre beschäftigt sich mit der Flexion der Wörter. Und jede Sprache, also jede Wortart (*Nomen, Adjektiv, Verb* usw.) hat eigene Flexionsarten in diesem sprachlichen System. Im Gegensatz zur Flexionslehre beschäftigt sich Wortbildungslehre mit den Wortproduktionen durch sprachliche Mittel und so entstehen neue Wörter. „Zu diesen Mitteln zählen im Deutschen Praefixe, Suffixe und Infixe. Als Oberbegriff für Praefix und Suffix wird Affix verwendet“ (Selen, 1983, s. 57). Dagegen leistet Flexion keinen Beitrag zur Wortproduktion, sondern zur Flexion der Wörter. Und in der Wortbildung spielen Bedeutung und Syntax eine große Rolle. Denn „die Formseite ist ein syntaktisches Paradigma, auch Wortparadigma genannt. Es besteht aus einer Menge von Wortformen mit ihren Kategorien. Die Bedeutungsseite ist die Wortbedeutung, die allen Wortformen des Paradigmas gemeinsam ist“ (Eisenberg, 2013, s. 201).

1. Morph und Morphem, Allomorphe, Homonyme Morphe

Morph und Morphem sind Bauelemente der Morphologie. „Morphe sind hier Elemente, die man durch Segmentierung erhalten hat und die noch nicht klassifiziert sind“ (Lühr, 2000, s. 133). Dagegen ist „ein Morphem die kleinste sprachliche Einheit, die eine Bedeutung hat, mit anderen Worten“ (Pelz, 1990, s. 105). D.h. ein Morphem kann als ein Wort auftreten. z.B. ‚menschlich‘, wenn man dieses Morphem als ‚mensch-lich‘ gezeigt und noch nicht klassifiziert hat, dann ist es in Morphe zerlegt. Wenn man aber sagt, dass das Suffix ‚-lich‘ ein Derivationsuffix ist und vom Nomen ‚Mensch‘ auf diese Weise ein Adjektiv abgeleitet wird, zerlegt man das Wort in Morpheme. Dann segmentiert die Morphologie solche Morpheme und klassifiziert sie. Auch Morpheme werden in unterschiedliche Typen unterteilt: lexikalische und grammatische Morpheme.

Lexikalische Morpheme tragen eine lexikalische Bedeutung wie ‚Mann‘, ‚Haus‘. Zu den grammatischen Morphemen zählt man aus einem Morphem bestehende, unflektierbare Funktionswörter und Flexionswortstämme, ferner Flexionsmorpheme und einige Wortbildungsmorpheme. Diese lexikalischen und grammatischen Morpheme können frei oder gebunden auftreten. Freie Morpheme sind Morpheme, die im Gegensatz zu den gebundenen Morphemen frei sind. Somit ist das Morphem ‚Mensch‘ ein freies lexikalisches Morphem, das Morphem ‚-lich‘ andererseits ein gebundenes grammatisches Morphem und auch ein Wortbildungsmorphem (Lühr, 2000, s. 143-144).

In der Morphologie sollen auch Allomorphe definiert werden. Im engeren Sinne haben Allomorphe eine unterschiedliche Form, aber gleiche Bedeutung (Lühr, 2000, s. 134): *Kinder*, *Hefte*, *Straßen*, usw. Hier handelt es sich um Pluralformen der Wörter: ‚-er‘ in *Kinder*, ‚-e‘ in *Hefte*, ‚-en‘ in *Straßen* sind Flexionsuffixe. Sie haben aber eine unterschiedliche Form und gleiche Bedeutung. Homonyme Morphe dagegen sind gleichlautend, aber funktional unterschiedlich: ‚-er‘ in *Kinder* ist Pluralform des Wortes und dagegen ‚-er‘ in *schneller* ist Steigerungsform des Adjektivs (Elsen, 2011, s. 5).

1.1. Überblick zur Wortbildung

Wortbildung ist ein wichtiger Teil in der Morphologie. „Gegenstand des Bereiches Wortbildung ist die Beschreibung der Wortbildungsprozesse und ihrer Ergebnisse. Wortbildung im engeren Sinne bezieht sich auf die Bildung neuer Wörter aus bereits vorhandenen Elementen“ (Römer & Matzke, 2003, s. 61). Jede Sprache hat eigene Wortbildungsarten. Zu den Wortbildungsarten im Deutschen werden in den Quellen im Allgemeinen Kompositum (auch Komposition, Zusammensetzung), Derivation und Kurzwortbildung gezählt (Römer & Matzke, 2003, s. 61).

Die erste Wortbildungsart ist das Kompositum. „Ein Kompositum besteht aus mindestens zwei Grundmorphemen, auch Kompositionsglieder genannt“ (Elsen, 2011, s. 61). D.h. als Kompositum wird im engeren Sinne die aus mindestens zwei lexikalischen Morphemen bestehende Wortstruktur bezeichnet: *Bergland*. Dagegen besteht die Ableitung (Derivation) aus der Kombination eines lexikalischen Morphems mit einem oder mehreren Wortbildungsmorphemen, die als Präfixe, (=Vorsilben), Suffixe (=Nachsilben) oder als Infixe (=Zwischensilben) auftreten können. Man nennt sie Affixe. (Pelz, 1990, s. 117) Auf diese Weise entstehen neue Wörter: *Faulheit* → *faul+heit* (Suffix).

Neue Wörter können ebenso durch die Verwendung sowohl eines Präfixes als auch eines Suffixes abgeleitet werden. Solche Ableitungen bezeichnet man als Zirkumfix: *entleihbar*. Wenn eine Derivation durch ein Affix zustande kommt, nennt man sie *explizite* Ableitung (Lühr, 2000, s. 165); die

ohne Affix oder Veränderung des Wortstamms abgeleiteten Wörter hingegen nennt man *implizite* Ableitung oder Derivation: *besuchen*→*Besuch*; *trinken*→*Trank* (Lühr, 2000, s. 183). „Die implizite Derivation arbeitet im Gegensatz zur expliziten Derivation nicht mit Affixen, dies hat sie mit der Konversion gemeinsam. Im Gegensatz zur Konversion gibt es aber den Stammvokalwechsel“ (Elsen, 2011, s. 90). In diesem Punkt versteht man unter Konversion die Veränderung der Wortart ohne Hilfe eines Wortbildungsaffixes: *Essen*, *Besuch* usw. (Elsen, 2011, s. 105). Aber einige Bildungen wie *binden* > *Band*, *werfen*>*Wurf* zählt man zu den Konversionen und auch Derivaten, weil bei diesen Bildungen verschiedene Stammformen starker Verben (*trank*, *ge|trunk|en* >*Trank*, *Trunk*), auch historische Formen wie bei *Wurf* (mhd. *wurfen*), als Konversionsbasis fungieren (Fleischer & Barz, 2012, s. 89).

Andere Wortbildungsart ist die Kurzwortbildung. Bei der Kurzwortbildung handelt es sich um Kürzungsverfahren und nicht um Wortartwechsel oder Bedeutungsveränderungen, sondern um die Kurzform oder Varianten von bereits vorhandenen Wörtern oder Wortgruppenlexemen. Die Kurzwortbildung weist verschiedene Varianten auf: *EU*→*Europäische Union*, (*Initial*–bzw. *Buchstabenwörter*), *Uni*→*Universität* (*Kopfwörter*), *Platte*→*Schallplatte* (*Schwanzwörter*, *Endwörter*), *Lisa* zu *Elizabeth* (*Rumpfwort*) usw. (Elsen, 2011, s. 108-109).

2. Die morphologischen Eigenschaften der Nomina in der Parabel „Gibs auf!“ von Franz Kafka

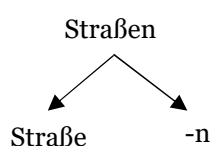
2.1. Parabel: Gibs auf!

„Es war sehr früh am **Morgen**, die **Straßen** rein und leer, ich ging zum **Bahnhof**. Als ich eine **Turmuhr** mit meiner **Uhr** verglich, sah ich, dass es schon viel später war, als ich geglaubt hatte, ich musste mich sehr beeilen, der **Schrecken** über meine **Entdeckung** ließ mich im Weg unsicher werden, ich kannte mich in dieser **Stadt** noch nicht sehr gut aus, glücklicherweise war ein **Schutzmann** in der **Nähe**, ich lief zu ihm und fragte ihn atemlos nach dem **Weg**. Er lächelte und sagte: »Von mir willst du den **Weg** erfahren?« »Ja«, sagte ich, »da ich ihn selbst nicht finden kann.« »Gibs auf, gib auf«, sagte er und wandte sich mit einem großen **Schwunge** ab, so wie **Leute**, die mit ihrem **Lachen** alleine sein wollen“ (Kafka, 2008, s. 1205).

2.2. Die morphologische Analyse der Nomina

In der Parabel wurden folgende Nomina verwendet: *Bahnhof*, *Entdeckung*, *Lachen*, *Leute*, *Morgen*, *Nähe*, *Schrecken*, *Schutzmann*, *Schwunge*, *Stadt*, *Straßen*, *Turmuhr*, *Uhr*, *Weg*. Diese Nomina haben gemeinsame oder unterschiedliche morphologische Eigenschaften. Sie werden im Folgenden nach ihren Eigenschaften analysiert und gruppiert.

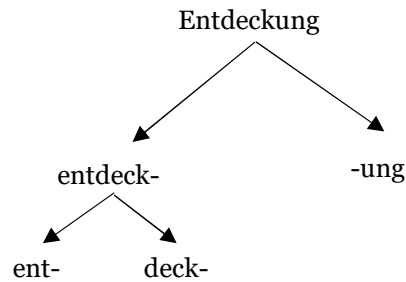
Weil diese Nomina eine eigene Bedeutung haben, frei und unabhängig auftreten, also nicht mit anderen Morphemen verbunden sind, haben sie eine gemeinsame Eigenschaft: Sie sind *lexikalische Morpheme*. Doch obwohl sie alle lexikalische Morpheme sind, gibt es einige strukturelle Unterschiede. Einer von ihnen besteht aus Kombinationen von einem lexikalischen Morphem und einem gebundenen Morphem:

Es handelt sich um eine Kombination von dem lexikalischen Morphem ‚*Straße*‘ und dem gebundenen Morphem ‚-n‘. Weil die Flexionsendung ‚-n‘ hier nicht unabhängig von dem Morphem ‚*Straße*‘ auftreten kann, ist sie ein gebundenes Morphem. Deswegen hat dieses Morphem keine Bedeutung, wenn man ‚-n‘ unabhängig von dem lexikalischen Morphem behandelt. ‚-n‘ in ‚*Straßen*‘ ist Pluralform von dem Morphem ‚*Straße*‘. Das Morphem ‚-n‘ hat hier keine wortfähige, sondern nur eine flexivische Funktion, d.h. es ist ein Flexionsmorphem. Denn es handelt sich in diesem Fall nicht um eine Ableitung, z. B. wie *Glück*→*glücklich*.

Die Pluralität der Nomina kann durch einige Endungen zustande kommen. Einige Morpheme können keine Endung, trotzdem aber eine Pluralfunktion haben: *Leute* Ø. Dieses Morphem ist ein lexikalisches Morphem und eine Pluralform. Das Morphem ‚*Leute*‘ ist immer im Plural, es existiert keine Singularform. Andere Morpheme wiederum stehen im Singular: *Morgen*, *Bahnhof*, *Turmuh*, *Uhr*, *Schrecken*, *Entdeckung*, *Schutzmann*, *Nähe*, *Weg*, *Schwunge*, *Stadt*, *Lachen*.

Neben den Flexionsmorphemen gibt es auch Wortbildungsmorpheme. Diese sind sowohl grammatische als auch gebundene Morpheme. Im Gegensatz zu den Flexionsmorphemen können sie ein neues Wort durch Präfix, Suffix oder Zirkumfix ableiten. In dieser Parabel handelt es sich um eine Derivation durch Zirkumfixe: *Entdeckung*.

Welches Wort aus welchem Wort abgeleitet wird, ist ein bedeutsamer Aspekt bei einer Analyse. Denn man kann nicht sagen, dass das Nomen ‚*Deckung*‘ durch eine Präfixderivation (*Ent-+Deckung*) zustande kommt. Diese Analyse wäre nicht korrekt. Die Derivation beim Morphem ‚*Entdeckung*‘ beruht auf dem Verb ‚*decken*‘. Zuerst wird das Verb ‚*decken*‘ durch das Präfix ‚*ent-*‘ abgeleitet, aber die Wortart des Morphems verändert sich nicht: Verb→Verb; *decken*→***entdecken***. Beim Suffix ‚-ung‘ handelt es sich sowohl um eine Derivation als auch um eine Wortartänderung: Verb→Nomen; *entdecken*→***Entdeckung***. Durch die Derivationsmorpheme -also auch Zirkumfixe- wird ein neues Wort abgeleitet. Es ist eine explizite Derivation, weil sie durch Affixe zustande kommt.

Im engeren Sinne bezeichnet Konversion die Wortartänderung bei Wörtern. In der ausgewählten Parabel von Kafka gibt es auch dafür einige Beispiele:

Morpheme	Morpheme nach Konversion	Ursprungswortart → neue Wortart
<i>morgen</i>	(das) <i>Morgen</i>	Adverb → Nomen
<i>schrecken</i>	(das) <i>Schrecken</i>	Verb → Nomen
<i>lachen</i>	(das) <i>Lachen</i>	Verb → Nomen

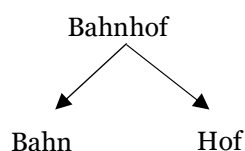
Wie in der Tabelle veranschaulicht verändert sich die Wortart der Morpheme (Adverb→Nomen oder Verb→Nomen) durch Konversion, die eine der Wortbildungsarten ist. Außer dem Morphem ‚Nähe‘ gibt es keine strukturelle Änderung bei anderen Morphemen, wenn Konversion zustande kommt. Beim Morphem ‚Nähe‘ gibt es keine Wortbildungsaffixe, aber eine Vokalveränderung im Zuge der Ableitung, d.h. es kommt zu einem Umlaut ($\alpha \rightarrow \ddot{a}$). Obwohl es keine Wortbildungsaffixe (*Präfix*, *Suffix* oder *Zirkumfix*) gibt, werden neue Wörter durch implizite Derivation abgeleitet. Aber es handelt sich um einen Wortartwechsel.

Ein anderer Sonderfall ist das Nomen ‚Schwunge‘. Viele Wissenschaftler behandeln solche Strukturen als Konversion, andere als Derivation oder wieder andere sowohl als Derivation als auch als Konversion. Im Hinblick auf die strukturellen Eigenschaften entspricht das Morphem impliziter Derivation, weil es eine Ableitung innerhalb des Stammes (wie *Trank*) gibt: *schwingen*→*Schwung*. Andererseits kann man von einer Konversion sprechen, weil eine Wortartänderung besteht. Deswegen kann man dieses Nomen sowohl als Derivation als auch Konversion behandeln.

Nach dieser morphologischen Analyse kann man die Morpheme klassifizieren;

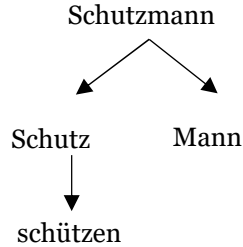
Morpheme	frei	gebunden
lexikalisch	Lachen Leute Morgen Nähe Schrecken Stadt Straße Uhr Weg	—
grammatisch	-	-n (Pl.) -ent -ung

Eine andere Wortbildungsart ist das Kompositum, Komposition oder Zusammensetzung. In dieser Parabel finden sich auch einige Komposita.

Das Kompositum ‚Bahnhof‘ besteht aus den zwei freien lexikalischen Morphemen ‚Bahn‘ und ‚Hof‘. Es handelt sich bei den Gliedern nicht um Derivation oder Konversion. Ein anderes Beispiel ist das Kompositum ‚Turmuhr‘. Dieses Kompositum hat gemeinsame Eigenschaften wie ‚Bahnhof‘. Sie besteht aus den zwei freien lexikalischen Morphemen.

„Schutzmann“ ist auch ein Kompositum. Dieses besteht wie die Komposita „Bahnhof“ und „Turmuhr“ aus der Kombination von zwei lexikalischen Morphemen, aber neben dieser gemeinsamen Eigenschaft hat das Kompositum „Schutzmann“ eine andersartige Struktur:

Beim ersten Glied „Schutz“ handelt es sich um eine Derivation, da aus dem Verb „schützen“ ein Nomen abgeleitet wird. Dieses Kompositum ist auch implizite Derivation, weil es nicht durch Affixe abgeleitet wird, sondern es sich um eine Ableitung innerhalb des Stammes des Morphems handelt: *schützen*→*Schutz* (Verb→Nomen). Also kann man es als Konversion behandeln. Es gibt keine Fuge zwischen den Gliedern des Kompositums.

3. Schluss

Die ausgewählte Parabel wurde morphologisch analysiert. Auf diese Weise wurde festgestellt, welche Arten von Morphemen es im Text gibt. Die Nomina in der Parabel sind lexikalisch und frei. Es gibt keine lexikalischen gebundenen Morpheme. Grammatische Morpheme wie „-n“, „-ent-“ und „-ung“ sind gebunden, nicht frei. Während das Morphem „-n“ ein Flexions-morphem ist, sind das Präfix „-ent-“ und das Suffix „-ung“ Wortbildungsmorpheme. Die Morpheme wie „Uhr“ oder „Weg“ sind nur lexikalische Morpheme.

Morpheme können also aus einer Kombination von lexikalischen und gebundenen Morphemen wie „Straßen“ bestehen. Das Morphem „Leute“ aber steht in Pluralform ohne Flexionsmorphem wie das Morphem „Straßen“. Einerseits klassifiziert man das Morphem „Entdeckung“ (Zirkumfigierung) nur als Derivation (explizite Derivation). Die Morpheme „Schutz“ und „Schwung“ andererseits kann man sowohl als Derivation (implizite Derivation) als auch als Konversion bezeichnen. Außerdem kann man die Morpheme wie „Morgen“, „Schrecken“, „Lachen“ nur als Konversion klassifizieren. Neben den Derivationen und Konversionen treten auch Komposita auf. Während Komposita wie „Bahnhof“, „Turmuhr“ und „Schutzmann“ aus zwei lexikalischen Morphemen bestehen, handelt es sich beim ersten Glied des Kompositums „Schutzmann“ um eine Derivation in der Tiefenstruktur. Bei anderen Komposita gibt es keine Derivation oder Konversion.

Die Nomina in der Parabel „Gibs auf!“ von Franz Kafka wurden im Hinblick auf die Morphologie analysiert. Die Morpheme wurden in ihre kleinsten bedeutungstragenden Einheiten zerlegt und klassifiziert. Es wurde gezeigt, wie man eine morphologische Analyse machen kann und was für morphologische Eigenschaften und Mittel es gibt.

Literaturverzeichnis

- Eisenberg, P. (2013). *Grundriss der Deutschen Grammatik Band 1: Das Wort*. Stuttgart/Weimar: J.B.Metzler Verlag.
- Elsen, H. (2011). *Grundzüge der Morphologie des Deutschen*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter Verlag.
- Fleischer, W., & Barz, I. (2012). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache (4. Auflage)*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Kafka, F. (2008). *Sämtliche Werke (Erste Auflage)*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Lühr, R. (2000). *Neuhochdeutsch, Eine Einführung in die Sprachwissenschaft (6. durchgesehene Auflage)*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Pelz, H. (1990). *Linguistik für Anfänger (9. Auflage)*. Hamburg: Hoffman und Campe Verlag.
- Römer, C., & Matzke, B. (2003). *Lexikologie des Deutschen- Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Selen, N. (1983). *Phonologie Morphologie Syntax der Deutschen Sprache*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No:329.
- Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim, Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Die patriarchalische Rollenverteilung in Birgit Vanderbekes Erzählung *Das Muschelessen*

Neriman NÜZKET ÖZEN¹

APA: Nüzket Özen, N. (2019). Die patriarchalische Rollenverteilung in Birgit Vanderbekes Erzählung Das Muschelessen. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 459-469. DOI: 10.29000/rumelide.580706

Abstract

Dieser Beitrag befasst sich mit der patriarchalischen Rollenverteilung der Figuren und mit den charakteristischen Merkmalen, die zu der Konstruktion der Geschlechterrollen führen. Um die Analyse und Aufweisung der Figuren zeigt sich die Gender Studies als hilfreich. Der Roman handelt vom Leben einer Familie, die kurz vor dem Mauerbau nach Westen umzieht. In dem Roman kann der Leser Parallelen zum Leben der Autorin erschließen, aber die Autorin verneint in ihren Aussagen jede biografische Ähnlichkeit. Sie schildert ein Familienleben unter dem Schatten der Machtverhältnisse und patriarchalischen Rollen der ehemaligen DDR. Die individuelle Freiheit und die neuen Umstände im alltäglichen Leben und Beruf im Westen sind neu für die Familienmitglieder. Dazu kommen noch die Vorurteile der Menschen in dieser neuen Welt und dies alles übt einen großen Druck aus. Obwohl die Familie aus den Machtverhältnissen der DDR geflohen ist, ist nun der Vater die Macht und Gewalt ausübende Hauptfigur, der den Rest der Familie tyrannisiert. Die Tochter beschreibt als Ich-Erzählerin die familiäre Verhältnisse im Monolog ausführlich, aber sie vermeidet eine explizite Äußerung zu den Gewalttätigkeiten des Familienoberhauptes. Einen offenen Widerstand gegen die Unterdrückung zeigt weder die Mutter, noch der Sohn oder die Tochter. Vanderbeke konstruiert als Vater eine literarische Figur, die Angst und Erschrecken nicht auf provozierender Art, sondern mit Regeln, Familienrituellen, Erwartungen und impliziten Verboten verbreitet. Die Abrechnung mit dem Vater findet in seiner Abwesenheit statt. Zum ersten Mal sprechen die restlichen Familienmitglieder sich aus, ohne die Angst zu spüren, dass der Vater sie bestrafen wird. Und dies wird der Anfang der Auflösung einer 'Scheinfamilie'.

Schlüsselwörter: DDR, Familie, Rollenverteilung, Gewalt, Patriarchat.

Birgit Vanderbeke'nin *Das Muschelessen* adlı anlatısında ataerkil rol dağılımları

Öz

Bu makalenin amacı ataerkil rol dağılımları bağlamında figürlere hangi karakteristik özellikler atfedilerek cinsiyet kurgularının oluşturulduğunu analiz etmektir. Metin analiz sürecinde ise Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları esas alınmıştır. Berlin duvarının örülmesinden kısa bir süre önce Batı Almanya'ya göç etmiş bir ailenin hikayesinin anlatıldığı bu romanda yazarın kendi hayatının otobiyografik izlerine de rastlanmakta, ancak yazar bu tür benzerlikleri red etmektedir. Yazar eski Doğu Almanya'nın güç ve otoriteye dayalı ilişkileri ile ataerkil rollerinin gölgesi altında sürdürülen bir yaşamı anlatmaktadır. Batıda başlayan yeni yaşamın barındırdığı bireysel özgürlükler ve farklı yaşam ve çalışma ortamları aile üyeleri için oldukça yeni şeylerdir. Batı Almanya insanın ön yargılı tutumu da buna eklendiğinde oldukça büyük bir baskı olmaktadır aile üstünde. Aile her ne kadar

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu (Tekirdağ, Türkiye), nnuzket@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7468-4909 [Makale kayıt tarihi: 20.05.2019-kabul tarihi: 18.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580706]

Doğu Almanya'nın baskıcı tutumundan kaçmış olsa da bu kez baskı ve şiddeti uygulayan figür babadır. Ailenin kız çocuğu Ben Anlatıcı olarak aile içi ilişkileri monolog halinde ayrıntılı bir biçimde anlatan figürdür ancak babanın uyguladığı fiziksel şiddeti hiçbir noktada açıkça dile getirmekten kaçınır. Babanın bu ezici ve aşağılayıcı tutumuna karşı ne anne, ne oğul ne de kız açıkça bir direniş göstermektedir. Vanderbeke'nin kurguladığı bu "Baba" figürü korku ve baskıyı provoke edici bir üslup ile değil, kurallar, aile içi ritüeller, aile üyelerinden beklentiler ve örtük yasaklar aracılığı ile yaymaktadır. Aile üyelerinin baba ile olan hesaplaşması onun evde olmadığı bir akşamda, غيابında gerçekleşir. Tüm aile üyeleri hayatlarında ilk kez babalarının onları cezalandıracağına dair hep var olan o korkuyu hissetmeden içlerini dökerler. Ve bu da aslında sadece bir gölgeden ibaret olan bu ailenin çözülmeye uğramasının başlangıcıdır.

Anahtar kelimeler: Doğu Almanya, aile, rol dağılımı, şiddet, ataerkillik.

The patriarchal role distribution in Birgit Vanderbeke's narrative *Das Muschelessen*

Abstract

This study aims to determine the characteristic features of the figures in the context of the patriarchal roles and to analyse their gender fiction with the research methods of Gender Studies. Even though the existence of analogy in the novel with the author's life in East Germany interpreted, the author always rejected the autobiographic similarities in her statements. The novel describes a family which migrated to west Germany but they live there under the shadow of the old East Germany's power and recoil mechanism and patriarchal roles. Even though the family escaped from the recoil mechanism of East Germany, now the father is the subject that implements power and violence. The relations within family is transferred to the reader by the girl as First Person Narrator. However, in this narration which continues with internal monologues, the girl never states directly that the violence that her father used. Neither mother, nor girl or son clearly show resistance to the father. The father figure is fictionalized by the author as a literary figure who uses fear and pressure implicitly not in a provocative way. And he implements this with strict rules, unchanging rituals and bans within family. In the novel, the showdown with the father happens in a place where he is not present. The family members, who are waiting for him to come back from a work trip, start to express themselves clearly for the first time and therefore, the fictional family image in the novel starts to break.

Keywords: East Germany, family, patriarchal roles, violence, patriarchy.

Das lange Warten: Der Anfang des Zerfalles

Die Erzählung *Das Muschelessen* von Birgit Vanderbeke wurde 1990 veröffentlicht und bekam im selben Jahr den Ingeborg-Bachmann Preis. Es ist die Geschichte von einer Familie, die aus der DDR nach Westen übersiedelt und versucht dort ein neues Leben zu führen. Die Probleme der Familie bei der Anpassung und Umstellung in ein neues Leben ist ein fast gewöhnlicher Zustand für die Menschen, die anfangen nach der Wende in Deutschland zu leben. Das Leben der Autorin selbst hat auch ähnliche Parallelen zu der Geschichte:

"Meine Familie ist 1961, kurz vor dem Bau der Mauer, vom Osten in den Westen gegangen. Ich war praktisch von eben auf jetzt fremd, erst im Lager, dann in der Umgebung, wo ich aufgewachsen bin. Ich bin ganz lange ein Ostkind gewesen. So kam das ‚Muschelessen‘ in Gang. Ich habe es im August 1989 geschrieben, als ich mir klarmachte, dass all diese Leute, die vom Osten in den Westen

kommen, ‚Ostmenschen‘ sein werden... Das Fremdsein ist mit Sicherheit häufig ein Schreibenanlass, denn auch im Vertrautsein liegt eine große Fremdheit, die katastrophal werden oder die gemeistert werden kann. Über diese Dinge erzähle ich” (Balmes: 2002).

Am Anfang erblickt der Leser eine Szene in die Küche daheim: Die Mutter, der Sohn und die Tochter warten auf ihren Vater, der auf einer Dienstreise ist und normalerweise sehr pünktlich nach Hause kommt. Es ist die Dienstreise, die dem Vater eine höchst ersehnte Beförderung bringen kann. In der Abwesenheit des Vaters sitzen die Mutter, die Tochter und der Sohn gemeinsam am Küchentisch vor einem Topf gekochter Muscheln. Diese Muscheln isst nur der Vater gerne, für die anderen sind sie nichts appetitliches. Sie warten alle auf den “Herrn” des Hauses. Doch er verspätet sich und kommt nicht wie immer zur gleichen Zeit. Diese Wartesituation ist der Anfang der Konfrontation mit ihrem eigenen Zustand: *“Das kam vom Warten. Wenn mein Vater um sechs Uhr gekommen wäre, wäre es uns auch nicht aufgefallen, dass das Umstellen auf meinen Vater nutzlos und lächerlich war”* (Vanderbeke: 2015, s. 25).² Die Mutter öffnet eine Flasche Wein und auch die Kinder trinken mit ihr. Und als alle ein bißchen alkoholisiert sind verschwindet der Druck und die Angst, die sie immer in der Anwesenheit des Vaters empfinden und ein lang unterdrücktes Gespräch fängt an. Seine immer länger werdende Verspätung öffnet eine Tür in eine Welt, die es ermöglicht Kritik und Offenheit gegenüber dem tyrannischen Vater zu äußern, die seit Jahren in einer Fortdauer von den Familienmitgliedern hinuntergeschluckt wurde. Mit der Vertiefung des Gespräches am Tisch fangen alle an, sich noch offener und noch erbarmungsloser auszudrücken. Es sind Momente, die sie sich davor niemals vorstellen würden: *“[...] schließlich haben wir immer Muscheln gegessen, wenn es etwas Besonderes sein sollte, und dies ist etwas Besonderes gewesen, allerdings in einem ganz anderen Sinn, als wir uns vorgestellt hatten”* (s. 7). Zum ersten Mal fragen sie sich, warum sie sich diese Gewalt und Tyrannei gefallen lassen. Sie denken oder hoffen innerlich sogar, dass er vielleicht einen Autounfall hat und denken darüber wie es sein würde wenn er nicht käme:

“[...] haben wir uns überlegt, was wir machen würden, wenn er jetzt einfach nicht käme, und es hat sich bald herausgestellt, daß mein Bruder und ich es besser fänden, wenn er nicht käme, am besten überhaupt nicht mehr käme, weil es uns keinen Spaß mehr machte, eine richtige Familie, wie er es nannte, zu sein” (s. 28).

Und als das Telefon klingelt ignorieren sie einfach den Anruf und die Mutter geht nicht dran. Zum ersten mal zeigt sie einen Aufstand gegen den Vater. Sie entscheiden sich gegen den Vater. Eigentlich sind sich alle bewusst, dass sie eine “Scheinfamilie” sind, die nach den Gedanken des autoritären Patriarch konstruiert und dargestellt wurde. Die Autorin gibt keinen der Protagonisten einen Namen, deshalb werden sie in dem Buch niemals mit eigenen Namen erwähnt, sie sind “namenlos” und passend zu dem Familienbild dem Schatten ähnliche Figuren. Im Laufe der Erzählung kommt das brüchige Familienverhältniss ans Licht und alle negativen Eigenheiten des Vaters werden gnadenlos aufgedeckt. Und somit fängt der Zusammensturz des Bildes von der idyllischen Familie an.

Charakterisierung der Figuren

Vertreter des Patriarchat: Der Vater

Die Handlung in der Erzählung wird anhand zwei Oppositionen aufgebaut: Der Vater gegen die Mutter, die Tochter und dem Sohn. Mit seinem Kontrollwahn und Gewalttaten besetzt er die patriarchalische Rolle im Gegenteil zu dem Rest der Familie, die die Rolle der “Untergeordneten” spielen und das strenge

² Die Seitenangabe hier und im Folgenden, wenn nichts anderes angemerkt, erfolgt nach der Ausgabe (2015) von Birgit Vanderbekes Das Muschelessen (München: PIPER Verlag)

Reglement und seine Brutalität einfach hinnehmen. Er legt bestimmte Rituale mit Gewalt fest und zwingt alle dazu, wie z.B. an bestimmten Zeiten zu essen, am Sonntag Familienausflüge zu machen oder im Sommer immer einen Urlaub im Süden zu machen, die nach seiner Meinung zu einer "richtigen" Familie gehören und sie harmonisch beisammen halten. Und wenn seine Regeln und Wünsche nicht erfüllt werden beschimpft, beleidet und schreit er alle an, übt zuerst eine psychische Gewalt aus und greift danach zur physischen Gewalt. Er ist diejenige Figur, die im Mittelpunkt der Erzählung steht und versucht eine perfekte Familie nach seinen eigenen Vorstellungen zu gestalten, die er selbst nie hatte:

"[...] es mußten sich ja alle umstellen, wenn mein Vater nach Hause kam, damit das Ganze eine richtige Familie war, wie mein Vater das nannte, weil er keine Familie gehabt hat, dafür hat er die genauesten Vorstellungen davon entwickelt, was eine richtige Familie ist [...]" (s. 25)

"[...] alles in dieser Familie drehte sich nur darum, daß wir so tun mußten, als ob wir eine richtige Familie wären, wie mein Vater sich eine Familie vorgestellt hat, weil er keine gehabt hat [...]" (s.29)

Die literarische Darstellungsweise seiner Denk- und Handlungsart ist erfolgreich und hat eine große Wirkung auf die Leser. Als Naturwissenschaftler lebt er sein Leben nach Regeln, Ordnungen und Bestimmungen sachlich und in Vernünftigkeit und zeigt keine Toleranz für Gefühle und Schwäche, hasst diese sogar. Außer Vernunft und Sachlichkeit verachtet er alle Gefühle und besitzt kein Einfühlungsvermögen oder Rücksicht:

"Mein Vater ist eher fürs Sachliche und Vernünftige gewesen, und meine Mutter hat Rücksicht auf seine Sachlichkeit und Vernünftigkeit selbstverständlich genommen und sich auf ihn um- und eingestellt". (s. 20)

Wegen seiner hohen Ziele darf er sich weder in der Familie, noch auf der Arbeit etwas negatives zukommen lassen. Der berufliche Erfolg in einer westlichen Firma, die Geschäftsreisen und sein Geldverschwenden im Freundeskreis unterstützen sein von außen perfekt aussehendes Leben. Doch diese Perfektheit hat auch seine Lücken. Obwohl er die Mutter, die als Lehrerin tätig ist verachtet, ist er selbst nicht in der Lage alltägliches in Gang zu bringen. Sogar das Schmuggeln der Bananen im Auto in die DDR ist eine aufwendige Arbeit für ihn; *"[...] auch die Geschichte mit den Bananen, deretwegen mein Vater einmal fast an der Grenze verhaftet worden wäre [...] er muss sich wirklich zu ungeschickt angestellt haben [...]" (s. 14)* oder das zusammengesparte Geld richtig zu investieren schafft er nicht und verliert jedes Mal das Geld bei dem Kauf japanischer Aktien. Für seine Kinder schämt er sich von ihrer Geburt an. Der Sohn ist ein Versager und ein Weichei, die Tochter hässlich und wertlos. Für sie hat er kein Verständnis, er wünscht sich dass die Familie nicht existieren würde und drückt seinen Haß offen aus:

"[...] es ist unser dauerndes, ihm das Leben verderbendes Dasein gewesen, das meinem Vater am Ende jegliches Verständnis ausgetrieben hat, wie er auch manchmal gesagt hat, ich wünschte, ihr wäret nicht auf der Welt, hat er einmal gesagt und erklärt, daß er zutiefst bereute, zuerst versehentlich mich und hernach planmäßig meinen Bruder gezeugt zu haben, was er für einen Irrtum gehalten hat [...]" (s.80).

Für seine arme, alte, unbekannte und unbeliebte Mutter schämt er sich auch. Er verleugnet seine uneheliche Herkunft aus einer ärmlichen Familie aus einem Dorf. Seine Mutter betrachtet er als 'einfach' und will nicht, dass sie sich an ihn 'klammert'. Der Tod seiner Mutter ist aber ein großer Verlust und Schmerz. Nur nach dem Tod seiner Mutter strengt er sich an, ihr das schönste Grab mit Blattgold anzulegen, damit es seinem guten Ruf nicht schädigt oder auch vielleicht um ein gutes Gewissen zu haben.

Unterdrückt und verachtet: Die Mutter

Zu den charakteristischen Eigenschaften der Mutter gehört alles, was von dem Vater als minderwertig bezeichnet wird: Harmonie, Liebe zur Natur, zu Blumen, zur Musik und Sentimentalität. Der Versuch Harmonie in die Familie zu bringen, dem Vater aus dem Weg zu gehen und Streitigkeiten zu vermeiden sind ihre "Aufgaben", die sie sich im Laufe der Jahre angeeignet hat. Aber ihre versöhnliche Haltung ändert die Realität auch nicht. Als Lehrerin, Hausfrau und Ehefrau hat sie drei verschiedene Gesichter, die sie passend ihrer Umstellungen im Leben ständig ändert. Als Lehrerin ist sie in der Schule seriös und streng, was ihre Kinder nicht nachvollziehen können: *"In der Schule hat sie das seriöse Gesicht gehabt und ist streng gewesen, was sie zu Hause höchstens versucht hat, es hat aber nie geklappt"* (s. 22). Nach der Arbeit stellt sie sich zur Hausfrau um, die keinen Respekt von ihren Kindern bekommt: *"Zu Hause hat sie das abgespannte, erschöpfte Gesicht gehabt, das Haushaltsgesicht [...]"* (s. 23). Am Abend jedoch schminkt sie sich entsprechend der Wünsche und Vorstellungen des Vaters bevor er kommt und versucht ihm mit ihrem 'Feierabendgesicht' zu gefallen. *"[...] um kurz vor halb sechs ist sie also im Bad verschwunden und hat sie gekämmt, so gut sie konnte, toupirt; sie ist nicht geschickt im Toupieren gewesen, weil es sie nicht interessiert hat, sie hat nicht gefunden, daß das Schöne ausgerechnet ein toupierte Frisur sein muß [...] und Lippenstift hat sie sich schnell auf die Lippen gemalt"* (s. 43).

Dieses Verstellen und Einstellen wird von den Kindern mit Misstrauen erfasst. *"Meine Mutter hat sich oft an einem Tag gleich mehrmals umgestellt, und zu jeder Umstellung hat ein neues Gesicht gehört [...]"* (s. 22). Die sparsame Mutter kauft ihre billigen Kleider immer dann wenn sie im Angebot sind. Und dies wird von dem Vater auch verachtet. Er vergleicht sie mit seiner Sekretärin im Büro und verlangt von ihr auch die Nägel rot zu färben oder die Haare zu machen, was andererseits gar nicht zu den Prioritäten seiner Frau im Alltag passt: *"[...] du solltest mal zum Friseur, hat er oft gesagt, du siehst so unvorteilhaft aus mit den Haaren, wie du dich gehenläßt"* (s. 38) oder *"[...] aber mein Vater hat von seiner Sekretärin die oxsenblutrot lackierten Fingernägel gelobt und davon geschwärmt, nimm dir ein Beispiel, hat er zu meiner Mutter gesagt"* (s. 125).

Die Hausarbeit ist für den Vater etwas sehr minderwertiges. Aber ohne die Mutter ist die Familie hilflos: *"[...] das Zusammenhalten in unserer Familie hat eine Abwesenheit meiner Mutter nicht eine Sekunde verkraftet, ohne in ein Zusammenbruch sich zu verwandeln" [...]* (s.118). Den sehr kurzen Krankenhausaufenthalt wegen einer Nierenbeckenentzündung musste sie sogar früher abbrechen, weil der Familienoberhaupt ohne sie im alltäglichen Leben zu nichts fähig war. Gegen Ende des Abends in der Küche gibt die Mutter sogar zu, den Gedanken gehabt zu haben, ob sie ihre Familie vergiften und allem ein Ende machen sollte:

"[...] und es ist dann herausgekommen, daß meine Mutter schon immer ganz im geheimen Medea verehrt und bewundert hat, wir haben zunächst einen riesigen Schreck bekommen, nachdem sie Medea gesagt hatte, [...] aber meine Mutter hat gesagt, das sind eben Phantasien, alle vergiften, und dann ist Ruhe" (s. 122).

Aber die Kinder nehmen es ihr nicht sehr übel, sondern freuen sich, dass das versöhnliche Verhalten der Mutter gegenüber dem Vater, unter dem alle litten, endlich mal verschwunden ist.

Versager: Der Sohn

Den Sohn sieht der Vater als ein Versager und einen schlechten Schüler. Er liebt Volleybal anstatt Fußball was wiederum seinen Vater ärgert, denn er selbst war in seiner Jugend ein guter Fußballspieler.

“[...] mein Bruder hat auch mitgespielt, und mein Bruder ist nicht sehr gut in Fußball gewesen, er hat eigentlich nur links und ungeschickt am Rand herumgestanden und gehofft, daß die anderen ihn vergessen und ihm bloß keinen Ball zuschießen [...] der rennt ja noch weg von dem Ball, und ihm sind die Tränen gekommen, das soll mein Sohn sein, hat er zu meiner Mutter gesagt, das ist doch die reinste Enttäuschung [...]” (s. 44).

Die vieren, die er in der Schule schreibt sind ein Anlass für die Prügel abends. Es tut der Mutter auch sehr leid *“wenn er nasenblutend und heulend aus dem Wohnzimmer herauskam”* (s. 47) aber für die Faulheit war wiederum die Mutter verantwortlich, denn dem Vater nach hatte die Faulheit keineswegs mit der Intelligenz zu tun, weil er selbst ein intelligenter Mensch war. Der Vater wünscht sich einen ‘richtigen’ Sohn, auf den er stolz sein kann aber alle Besonderheiten die nach seiner Einstellung zu einem männlichen Geschlecht gehören, wie z.B. Intelligenz, Fleiß, Logik sind bei seiner Tochter aufzufinden. Und dies ist untröstlich für ihn.

Mutig und rebellisch: Die Tochter

Die namenlose Tochter erzählt von sich selbst als mutig und intelligent. Die guten Noten in der Schule, das Talent für das Klavier spielen und ihre logische Denkweise ist aber nichts lobwertes für den Vater. Es sind Eigenschaften, die sich der Vater für den Sohn wünschen würde. Ihre geheime Liebe ist das Lesen, das sie verheimlichen muss, denn davon hält der Vater auch nichts. Sie verdient Geld indem sie Nachhilfeunterricht gibt und somit ihre eigene Unabhängigkeit gegenüber dem Vater erreicht. Das Geld reicht für einen Kinobesuch, rauchen oder im Kaffeehaus zu sitzen und “nichts zu tun” aus. Das ermöglicht ihr die Flucht aus der Welt des Tyrannes in ihre eigene.

Zu dem äußeren Aussehen der Tochter finden die Leser nur sehr wenige Informationen im Buch. An dem Tag ihrer Geburt ist sie eine große Enttäuschung für den Vater. Sie wird als ein Affe bezeichnet, weil sie von Kopf bis Fuß mit Harren bedeckt ist und häßlich aussieht. Deshalb *“hieße es sogar, er habe sich sofort betrunken, nachdem er die Klinik verlassen hatte, weil er die Häßlichkeit seiner Tochter nicht nüchtern ertragen können”* (s.82). Dieser negative Eindruck über die Tochter hat jahrelang weiter existiert. Die *“Verstocktheit und das Uncharmante an ihr”* (s.81) hat er von Anfang an nicht gern gehabt. Als Baby wurde ihr Kinderbett in das entfernteste Zimmer gestellt, weil der Vater ihr weinen nicht austragen konnte. Es ging sogar so weit, dass er sie gegen die Wand warf und später ihr Hüftknochen falsch zusammenwuchs. Somit erfährt hier der Leser den Grund des Hinken der Tochter.

Mit der Mutter hat sie auch keine wahre Mutter-Tochter Beziehung. Das ‘Verpetzen’ und ‘Verhören’ ist eine Normalität in der Familie. *“[...] in Wirklichkeit haben alle gepetzt, jeder hat jeden verpetzt, wenn ich es mir genau überlegte, und mein Vater hat seine Last gehabt mit der Petzerei der gesamten Familie [...]”* (s.30). Sie sieht die Mutter als die einzige Figur in der Familie, die etwas an dieser Situation ändern könnte, anstatt immer nur Selbstmitleid zu empfinden. Die Mutter dagegen bietet den Kindern keinen Schutz. Weder bei den Schlägen im Wohnzimmer, noch den Strafen. Der Grund dafür ist die Angst und der Respekt: *“[...] ich habe manchmal regelrecht Angst [...] daß sie sich bloß nicht getraut hat, gegen den Vater etwas zu sagen, sie hatte einen Heidenrespekt [...]”* (s.32). Nur die Tochter ist diejenige, die sich gegen den Vater auf ihre Art und Weise auflehnt. Besonders nach dem Tag wo sie volljährig wird, fängt sie an noch verstockter und Gefühlsloser zu sein, ihr ist bewusst, dass ihr Vater sie nun nicht schlagen kann. Aber dann bekommt sie eine andere Strafe: Wochenlang spricht der Vater nicht mit ihr und verbietet es den anderen auch, bis sie sich entschuldigt. Diese Zwischenzeit ist sehr wertvoll für die Tochter. Sie muss nicht abends an den Ritualen mitmachen wie Tagesschau sehen. Jetzt hat sie viel Zeit in ihrem Zimmer zu lesen. Doch am Ende kommt es immer dazu, dass sie sich für die ‘Harmonie’ der Familie unter dem Druck der Mutter entschuldigt.

Die Tochter als Ich-Erzählerin

Die volljährige Tochter ist die Ich-Erzählerin und erzählt alles aus ihrer Erinnerung. Das Abendessen und das Warten ist ein Zustand, der nur den äußerlichen Rahmen der Geschichte schildert, in der die Tochter alle Reflexionen über die Beziehung mit dem autoritären Vater verbalisiert. Die Satzkonstruktion mit den langen Schachtel- und Nebensätzen und Wortwiderholungen ohne Absätze führen zur Umkreisung der Gedanken und Erinnerungen. Die Wut gegenüber dem Vater ist zu spüren aber sie wird nie direkt ausgedrückt. Der Leser vermutet eine explizite Abrechnung der Tochter mit ihm, aber sie beschreibt alles nur und wirkt sehr naiv. Der Terror des Vaters wird nur umschrieben, dass er sie schlägt wird aber nirgendwo prononciert. Alle leben in einer Angst vor ihm und vermeiden einen Anlass, der zu einer Wutattacke führen könnte. Sogar in seiner Abwesenheit denken sie, dass er sie vielleicht hören könnte: “[...] *meine Mutter hat pssst gemacht, weil sie Angst hatte, er könnte uns hören, dabei war er doch gar nicht da, er weiß alles und hört alles und sieht alles, obwohl wir gewußt haben, dass das ja gar nicht geht [...]*” (s. 36).

Das Motiv der ununterbrochenen Angst wird mit den Aussagen des Vaters wie z.B. “*Haben wir uns verstanden?*”, “*Ist das klar?*”, “*Habe ich mich noch nicht deutlich ausgedrückt?*” (s.119) aufrechterhalten. Diese Art der indirekten Machtausübung ist eine gewohnheitsmäßige Situation für die Familienangehörigen und sie sind sich bewusst, dass der nächste Schritt zu einer körperlichen Gewalt führen wird, wenn sie sich widersetzen. Vanderbeke baut mit Hilfe der sprachlichen Mitteln ein Machtssystem des Vaters auf, dass am Ende hinterfragt wird. Der Text wirkt anhand seiner Erzählweise und Umschreibungen relativ kühl und gefühllos. Der kritische Unterton ist auch sehr neutral wahrzunehmen.

Der Text weist auch symbolische Elemente auf. Die Geige, die von der Mutter immer im Schlafzimmerschrank versteckt wird, damit der Vater sie nicht finden soll, kann als das wahre Wesen der Mutter interpretiert werden. Doch eines Tages ist die Geige auf einmal zerbrochen und dies wird auch das Ende ihrer heimlichen Liebe zum Geigespielen. Weinend ‘beerdigt’ die Mutter ihre Geige und macht so als wäre alles in Ordnung, denn der Vater mag das “*Verweinte und Sentimentale an meiner Mutter nicht*” (s. 33). Die Muscheln hingegen, die am Ende des Abends anfangen kalt und eklig zu werden und zuletzt in den ‘Müll geworfen’ werden, können symbolisch für die Familie oder den Vater stehen.

Unter der Macht des Patriarchats: Traditionelle Zuschreibungen der Geschlechterrollen

Vanderbeke stellt mit ihrer literarisch inszenierter Familie ein Macht- und Gewaltssystem dar, das auf die traditionelle Zuschreibung der Geschlechterrollen zurückführt. Es ist die Dichotomie Mann gegen Frau und sie beeinflusst das Leben der ganzen Familienangehörigen. Das Rollenbild des Vaters wird durch seinen Erwartungen, Wünschen und Regeln verankert. Und es wird bis an den Abend nicht hinterfragt und aufgrund der gesellschaftlichen und sozialen Rolleninszenierung als selbstverständlich gesehen. Es sind die geltenden Diskurse in der Gesellschaft, die diese Selbstverständlichkeit in den Gedanken der Menschen konstruieren. Der Vater als Oberhaupt der Familie ist der Machtausüßer und reflektiert die stabilen Macht- und Autoritätsmechanismen des herrschenden Diskurses in seiner Familie.

Nach den philosophischen Anschauungen von Michel Foucault (1970) wird in seinem Text *Die Ordnung des Diskurses* aufgezeigt, nach welchen Ordnungsmustern die Diskurse gestaltet, wie sie strukturell

aufgebaut werden und anhand welcher Kontrollprozedure sie ihre Standhaftigkeit aufbringen und weiterführen. Diskurse werden als Regeln verkörperlicht, die das Denken und Handeln des Individuum in der Gesellschaft bestimmen. Sie üben eine explizite Macht und Angst aus. Nach Foucaults Machtbegriff ist Macht strategisch: “[...] die Macht ist nicht eine Institution, ist nicht eine Struktur, ist nicht eine Mächtigkeit einiger Mächtiger. Die Macht ist der Name, den man einer komplexen strategischen Situation in einer Gesellschaft gibt” (Foucault: 1983, s.94). In diesem Zusammenhang ist es die Vaterfigur: Er führt die Macht des Diskurses auf seine Art weiter. Die väterliche Macht beruht sich auf die Rollenzuweisung der Geschlechter, die schon im 19. Jahrhundert kulturell fixiert wurden und ihre Wirkung in familiären Handlungsräumen bis jetzt fortsetzen. Die Tochter zeigt den Lesern auch wie der Vater unter dem Einfluss dieser traditionellen Rollenzuweisung steht: *“Es wäre meinem Vater natürlich andersherum lieber gewesen, dass mein Bruder logisch und ich und die Mutter unlogisch gewesen wären, es war nicht so verteilt, wie er gedacht hat, dass es in einer richtigen Familie verteilt sein müsste”* (s.31). Der Vater hat bestimmte Klischees im Kopf wie ein Junge und ein Mädchen sein sollte und da diese Vorstellungen nicht mit dem realen übereintreffen, bestraft er sie bei jeder Gelegenheit.

Der Vater und die Mutter sind beide berufstätig. Aber mit der Arbeit im Haushalt, die den Traditionen gemäß der Frau zugeordnet wird, entsteht eine Doppellast, die insbesondere in der DDR als selbstverständlich gesehen wurde. Weibliche Identität bedeutete Arbeit und Familie in der ehemaligen DDR und die Vereinbarkeit dieser Begriffe war die Aufgabe der Frauen. Diese geschlechtspezifische Arbeitsteilung lehnt sich an die Aufteilung, die das weibliche Geschlecht in die private Sphäre und das männliche in den ‘öffentlichen’ Bereichen einordnet. Während dem Mann als Lebens- und Handlungsspielraum traditionell der öffentliche Bereich zur Verfügung steht und er sich frei bewegen kann, ist die Frau als weibliches Geschlecht in die Privatsphäre verortet (Künzel: 2005, s.119). Becker-Schmidt (1996) kritisiert diese Auffassung von Gleichheit versus Differenz der Geschlechter folgend:

“Über die gesellschaftliche Konstruktion, dass die Erwerbsarbeit höher bewertet wird als die Hausarbeit, des weiteren Männerarbeit vorrangig Erwerbsarbeit bedeutet, Hausarbeit dagegen als Frauenarbeit gilt, verläuft die soziale Verortung der Geschlechter. Der Status des männlichen Geschlechts ist sowohl in der Erwerbssphäre als auch in der Familie dominant, weil in beiden Sphären seine berufliche Arbeit die Verhältnisse und Beziehungen zwischen den Genusgruppen bestimmt” (Becker-Schmidt: 1996, s.17).

Die Gleichberechtigung beider Geschlechter wurde nach patriarchalen Machtverhältnissen normiert. In der Verfassung der DDR (1949, Artikel 20, Absatz 2) stand noch am Anfang *“Mann und Frau sind gleichberechtigt”*. Wo die Frauenbewegung in den 60er und 70er in der BRD noch Forderungen stellte, waren viele in der DDR bereits erfüllt (vgl. Notz: 1990, s.37). Doch die Frauen- und Familienpolitik in der DDR wurde unter der Regierung der Sozialistischen Einheitspartei geleitet und diese Politik hatte nach Schmidt (2008: s.39) keine Funktion für die Unterstützung und Förderung der Frauen selbst. Die Partei erzielte seine eigenen Normen in das gesellschaftliche Leben zu übertragen und deren Geltung weiterzuführen. In der Partei gab es auch kein Selbstverständnis für eine Gleichberechtigung beider Geschlechter. Schmidt (2008, s.41) betont in diesem Zusammenhang auch die Frauenberufspolitik der DDR. Die Doppelbelastung durch den Beruf und der Familienarbeit wurde anhand dieser Politik negiert und als ein spezifisches weibliches Problem registriert. Und dieses Problem, der den Beruf und die Mutterschaft umfasst, wurde in den 70er Jahren als eine Selbstverständlichkeit wiedergegeben.

Obwohl die Emanzipation der Frauen vorgeblich durch das Arbeitsleben gesichert wurde, war aber ihre Existenz im privaten Raum immer noch abhängig von dem Mann. Den Grund dafür kann man in den erlernten und innerlich verwurzelten Verhaltensmustern erkennen. Wie Hippmann (2012, s.4) auch

erwähnt, beseitigten diese Emanzipationsversuche von der Partei die Belastung der Frauen nicht, sondern sie bestärkten sie sogar. Die Mutter arbeitet und verdient ihr eigenes Geld, aber muss damit den finanziellen Verlust des Ehemannes durch seinem Geldverschwenden unterstützen. Der alltägliche Haushalt wird als wertlose Tätigkeit wahrgenommen und verachtet.

“[...] er hat auch alle niedrige Arbeit verabscheut und tief verachtet, und da war es schon gut, daß sie zusammengehalten haben, weil meine Mutter Geld verdiente und niedrige Arbeit machte, das Windelkochen in diesem riesigen Topf und Essen und Einkauf und Kinder, was ihm alles schrecklich auf die Nerven gegangen ist, mein vater war nicht für solchen Kleinkram gemacht und wir wären glatt erfroren wenn meine Mutter nicht Kohlen geschleppt hätte” (Hippmann: 2012, s.37).

Es ist die Reflexion der patriarchalischen Erniedrigung des weiblichen Geschlechts in einem männlich und hegemonialen Hintergrund. Und es ist nicht nur die Mutter als weibliche Figur, der Rollen angeeignet werden. Als die Tochter noch ein Baby ist werden ihre charakteristischen Eigenschaften von dem Vater mit einem ‘normalen’ Mädchen verglichen und festgestellt, dass sie nicht übereinstimmen: “[...] daß dieses Kind nicht gefällig und niedlich ist wie die anderen Kinder, die hübsch und Sauber gewesen sind und von denen keines gebrüllt hat [...] insbesondere nicht die Mädchen, bei denen es sowieso ungehörig ist, wenn sie spucken und brüllen, was allenfalls noch zu Jungen passt [...]” (s. 86). Die Autorin kritisiert im allgemeinen das System des Patriarchats und fängt an die Macht- und Herrschaftbeziehungen zu dekonstruieren.

Die Idee von der ‘Familie’ bricht zusammen

Das Familienbild, das der Leser wahrnimmt ist nur ein Trugbild und verdankt sein Wesen der sich aufopfernden Mutter. Um Frieden zu beschaffen versucht sie eine Harmonie im Zusammenleben aufzubauen. Der Versuch dem Vater das Gefühl der Geborgenheit zu geben ist das einzige Ziel der Mutter. Das gemeinsame Leben in der Familie, der Haushalt, die Urlaubsreisen und das Skat spielen am Abend wird nur nach den Idealvorstellungen des Vaters geregelt und durchgeführt. Die ‘Familie’ beruht sich auf die traditionellen Rollenzuschreibungen und der Auffassung der Familie als privater Handlungsraum. Aber sie bietet keine Zuflucht und Entlastung. Sie selbst ist ein problematischer Ort und der Grund der Probleme. Sie reflektiert einen Raum voller Angstgefühle, Zerstörungen der Individualitäten, intoleranter Macht und geschlechtspezifischer Gewalt. Luhmann (1988, s.76) definiert den Begriff ‘Familie’ als ein soziales System, das nicht nur aus zwischenmenschlichen Beziehungen, sondern auch aus Kommunikationen besteht. Die Familie ist in diesem Sinne ein in sich geschlossenes System, aber in diesem Punkt äußert Luhmann (1988, s.76), dass sie von der Gesellschaft nicht ausgeschlossen ist. Die intime Kommunikation unter den Familienmitgliedern wird in diesem Handlungsraum verwirklicht. Der Austausch der Erfahrungen und Handlungen im alltäglichem Leben untereinander soll zu einer Entspannung und Erleichterung der einzelnen Individuen beitragen. Doch dieses Kommunikationsverfahren sollte nicht unter dem Einfluß der Macht stehen und mit dem Begriff ‘Zwang’ in Verbindung gebracht werden wie es in dieser Erzählung der Fall ist. Nach Smaus (1994, s.87) erweist sich die Familie aus weiblicher Sicht im Gegensatz zu der Auffassung, dass sie einen sicheren sozialen Schutzraum vor Gewalt von außen darstellt, als ein heterogener Ort der Gewalt. In diesem Ort ist die Frau der Gewalt und der Kontrolle des Vaters oder Ehemannes ausgesetzt und dies hindert die Entwicklung der Frau als eine selbstständige Person. Birgit Vanderbeke beschreibt dieses “idyllische” Familienbild nur um die Dekonstruktion eines solches Bildes beschreiben und aufdecken zu können. Sie inszeniert eine literarische Gewalt im sozialen Raum ‘Familie’, die auf zwischenmenschliche Macht- und Herrschaftsbeziehungen beruht. Und sie macht sichtbar mit welchen Mitteln diese Macht ausgeübt wird.

Schlußfolgerungen

Die Erzählung endet offen und der Leser erfährt am Ende nicht, ob der Vater nach Hause kommt und was danach passiert. Die Mutter wirft die kalten Muscheln in den Müll und bittet den Sohn, den Müll runterzutragen. Der letzte Satz gehört der Mutter. "[...] *als meine Mutter die Muscheln in den Müll geworfen hat, dann ist sie wieder hereingekommen und hat zu meinem Bruder gesagt, würdest du bitte den Müll runtertragen?*" (s. 128). Diese Frage kann verschieden interpretiert werden: Ist es der Vater, die Familie oder dieser Abend, der in den Müll geworfen werden soll? Wenn es der Vater oder die Familie sein sollte, beginnt eine neue Phase in dem Leben der "Untergeordneten". Aber wenn 'der Abend' weggeworfen wird und alle so tun weden als ob nichts passiert und dieser Warteakt nie stattgefunden hat, werden sie dieses unerträgliche Leben weiterführen müssen.

Der Text kann aber auch als Metapher auf den Zerfall der DDR gedeutet werden. Der Vater ist symbolisch der Staatsführer, die Familie sein Staat. Alle Abweichungen von dem Regime und Widersprüche werden von ihm bestraft. Das Verpetzen und Verhören erinnert an die Stasi damals. Die Familie hält sich an den Vater ohne sich mit der Situation zu konfrontieren. Nur als die Mutter den Anruf ignoriert entseht ein Aufstand gegen den Vater/das Regime. Die Muscheln, die anfangen schlecht zu werden könnten die machtverlierende DDR symbolisieren und das wegschütten den Untergang der DDR. Diese Erzählung kritisiert, die von den Menschen ohne Widerstand angeeigneten patriarchalen Macht- und Herrschaftsmechanismen in der Gesellschaft. Dafür inzseniert die Autorin eine Familie als das kleinste Sozialsystem in der Gesellschaft und benutzt sie als ihren literarischen Handlungsraum und erreicht somit erfolgreich ihren Ziel dem Leser eine kritische Haltung gegenüber dieser Wirklichkeit zu vermitteln.

Literaturverzeichnis

Primärliteratur

Vanderbeke, Birgit (2015). *Das Muschelessen*, München: PIPER Verlag.

Sekundärliteratur

Balmes, Hans Jürgen (2002). Maggiwürfel. In: *Mein erstes Buch*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Becker-Schmidt, Regina (1996). Einheit - Zweiheit – Vielheit: Identitätslogische Implikationen in feministischen Emanzipationskonzepten. In: *Zeitschrift für Frauenforschung*, Heft 1 / 2, Band:14, S. 5-18, Bielefeld: Kleine Verlag.

Foucault, Michel (1983). *Der Wille zum Wissen. Sexualität und Wahrheit I*, Berlin: Suhrkamp Taschenbuch Verlag.

Foucault, Michel (2007). *Die Ordnung des Diskurses*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Hippmann, Cornelia (2012). *Gleichberechtigung in der Politik? Über Karrierechancen und –schwierigkeiten ostdeutscher Frauen in der Politik*. November. Gender Politik Online Sozialwissenschaftliches Gender Portal der freien Universität Berlin. ISSN 2192-5267. Online: https://www.fu-berlin.de/sites/gpo/pol_sys/partizipation/Gleichberechtigung_in_der_Politik/hippmann-Politikerinnen-Ost.pdf (Zugriffsdatum: 23.11.2018).

Künzel, Christine (2005). Gewalt / Macht. In: Von Braun, Christina und Stephan, I. (Hrsg.). *Gender Wissen. Ein Handuch der Gender-Theorien*. Köln: Böhlau Verlag.

Luhmann, Niklas (1988). Sozialsystem Familie. In: *System Familie Band 1*, S. 75-91. Berlin: Springer Verlag.

- Notz, Gisela (1990). Die Geschichte der Frauenbewegungen in Ost und Westdeutschland. In: *FÜR DICH*, Nr. 16. S. 35-39. Berlin: Berliner Verlag.
- Schmidt, Heike (2008). Ein Planspiel der SED. Frauenbilder in der DDR. In: *Die Politische Meinung. Zeitschrift für Politik, Gesellschaft, Religion und Kultur*. Nr. 459. Februar. S. 39-43. Online: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=1ce31f16-aec5-5147-e2a4-45f961b41392&groupId=252038 (Zugriffsdatum:12.12.2018).
- Smaus, Gerlinda (1994). Physische Gewalt und die Macht des Patriarchats. In: *Kriminologisches Journal*. Jg. 26, Heft:4, S. 82-104.

***Kuşlar Döndüğünde: Jorge Semprun'un Büyük Yolculuk ve Yazmak ya da Yaşamak* başlıklı yapıtlarında doğa¹**

Çağrı EROĞLU²

APA: Eroğlu, Ç. (2019). *Kuşlar Döndüğünde: Jorge Semprun'un Büyük Yolculuk ve Yazmak ya da Yaşamak* başlıklı yapıtlarında doğa. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 470-478. DOI: 10.29000/rumelide.580711

Öz

İspanyol yazar, senarist ve siyaset adamı Jorge Semprun'un (1923-2011) büyük kısmını Fransızca olarak kaleme aldığı yapıtları genel olarak, İspanyol İç Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı sonrasına uzanan bir tarihsel düzlemde, XX. yüzyılın büyük siyasal olaylarını ve karanlık yüzünü ele alır. İspanyol İç Savaşı'nın başlamasının ardından 1937 yılında ailesi ile birlikte Fransa'ya göç eden, İkinci Dünya Savaşı sırasında Direniş hareketine katılan ve 1943 yılında tutuklanarak Buchenwald Toplama Kampı'na gönderilen Semprun'un 1963'te yayımlanan *Le grand voyage – Büyük Yolculuk* ile 1994'te yayımlanan *L'écriture ou la vie – Yazmak ya da Yaşamak* başlıklı kitapları yazarın kamp deneyimini aktarmalarının yanı sıra insana, yaşama, ölüme ve şiddete dair kapsamlı bir sorgulama sunarlar. Birbirini tamamlayan metinler olarak okunabilecek bu anlatıların önemli özelliklerinden biri anlatıcının yaşadığı olaylara, ruhsal ve bedensel değişimlere eşlik eden doğa betimlemelerine yer vermeleridir. Mevsimler, iklim, gökyüzü, ormanlar, nehirler ve kuşlar bir yandan anlatıcının yaşadıklarını anlamlandırması sürecinde yol gösterici olurlarken diğer yandan duygular ve zihin üzerindeki etkileri ve çağrıştırdıkları sonsuzluk, hüznün, acı, mutluluk, özgürlük gibi kavramlar çerçevesinden umut ile umutsuzluk, yaşam ile ölüm arasında gidip gelen bir deneyimin ve sorgulamanın etkileyici bir yazınsal metne dönüştürülebilmesine aracılık ederler. Bu doğrultuda, bu çalışmada, *Büyük Yolculuk* ile *Yazmak ya da Yaşamak* başlıklı yapıtlarda, insan-doğa ilişkisi kapsamında, travmatik bir deneyimin sorgulanması ve yazıya aktarılması sürecinde doğa betimlemelerinin üstlendikleri simgesel anlamlar ve rolün incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Jorge Semprun, İkinci Dünya Savaşı, travma, doğa, yaşam, ölüm.

When birds come back: Nature in *The Long Voyage* and *Literature or Life* by Jorge Semprun

Abstract

The works of author, scriptwriter and politician Jorge Semprun (1923-2011), most of which were written primarily in French, pertains to the highly political events and the dark side of 20th century, covering the span from Spanish Civil War to the aftermath of World War II. Semprun fled with his family to France after the start of the Spanish Civil War in 1937, joined the French Resistance during World War II, for which he was arrested in 1943 and sent to Buchenwald Nazi Concentration Camp. Besides conveying the author's personal experience at the Camp, his novels *The Long Voyage* and *Literature or Life* -published in 1963 and in 1994, respectively- introduce an extensive analysis of

¹ Bu makale, 26-27 Nisan 2018 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesinde düzenlenen XIII. Ulusal Frankofoni Kongresi'nde sunulan "*Kuşlar Döndüğünde: Jorge Semprun'un Büyük Yolculuk ve Yazmak ya da Yaşamak* Başlıklı Yapıtlarında Doğa" başlıklı bildirisinin genişletilmiş biçimidir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eroglu@ankara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4672-9465 [Makale kayıt tarihi: 26.09.2018- kabul tarihi: 18.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580711]

man, life, death and violence. One of the most important qualities of the narratives is the description of nature which accompanies the events and the physiological and psychological changes that the author has experienced. While the seasons, climate, the sky, the woods, the rivers and the birds guide the author to interpret what he has gone through, they also evoke concepts such as eternity, grief, pain, happiness and freedom, depicting an experience between life and death along with hope and despair. Thus, this paper aims at examining the figurative language and nature descriptions in the line of reasoning of a traumatic experience in the novels *The Long Voyage* and *Literature or Life*.

Keywords: Jorge Semprun, World War II, trauma, nature, life, death.

Giriş

İspanyol yazar, senarist ve siyaset adamı Jorge Semprun'un büyük kısmını Fransızca olarak kaleme aldığı yapıtları, İspanyol İç Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı sonrasına uzanan tarihsel süreçte XX. yüzyılın çalkantılı ve karanlık dönemlerine tanıklık eder. 1923 yılında Madrid'de doğan Semprun, iç savaşın başlamasının ardından ailesi ile Fransa'ya göç eder. İleriki yıllarda Paris'te felsefe eğitimine başlayan Semprun, 1941'de, Alman işgaline karşı silahlı direniş başlatan FTP (Les Francs-tireurs et partisans)'ye ve 1942'de İspanya Komünist Partisine katılır. 1943'te Gestapo tarafından tutuklanır ve siyasi tutuklu olarak Buchenwald toplama kampına gönderilir. 1945 yılında Paris'e dönen Semprun, 1952 yılına kadar Unesco'da çevirmen olarak çalıştıktan sonra, 1953'ten itibaren Franco rejimine karşı İspanya Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından örgütlenen direnişte yer alır ve ardından Merkez Komiteye girer. 1964 yılında görüş ayrılıkları nedeniyle partiden ihraç edilen Semprun, 1988-1991 yılları arasında İspanya Kültür Bakanı olarak görev yapar; yazar 2011'de Paris'te hayatını kaybeder.

Semprun, kamp deneyimini anlattığı ilk romanı *Le grand voyage (Büyük Yolculuk)*'i, 1963 yılında yayımlar. Kamptan kurtulmasından yaklaşık yirmi yıl sonra, 1962'de kaleme aldığı bu ilk kitabın ardından 2010 yılına kadar yazmaya devam eder. Bu dönemde yazdıkları arasında, *Quel beau Dimanche! (Ne Güzel Bir Pazar)* (1980), *L'Écriture ou la vie (Yazmak ya da Yaşamak)* (1994) ve *Le Mort qu'il faut (Gereken Ölüm)* (2001), yazarın Buchenwald deneyimini anlatırlar.

Bu yapıtlar arasından *Büyük Yolculuk* ve *Yazmak ya da Yaşamak*, İkinci Dünya Savaşına dair tanıklık edebiyatının önemli örnekleri arasında yer alan özyaşamöyküsel anlatılar olmalarının yanı sıra, travmatik bir deneyimin yazıya nasıl aktarılabilceğini sorgularlar. Bu bağlamda, çalışmamızda ele alacağımız doğa, tıpkı sanat ve yaratıcılık gibi hem insani duyguları hem sürekli yenilenen bir yaşamı hem de insandan ve dolayısıyla otoriteden üstün bir gücü temsil etmesi açısından, Semprun'un tüm yaşamı boyunca kötülüğün yıkıcılığına karşı yürüttüğü mücadelenin ve kötülüğün yıkıcı özünü ölümün diline dönüştürmeksizin aktarmasına aracılık eden yaratıcılığın beslendiği kaynaklardan birini oluşturur. Bunun yanı sıra doğa, bir yandan tanıklığının gücü "*geçmiş olayların gerçekliğinde değil, onları anlama, anlatma isteğinde, canlı tutma ve şimdiki zamanda var etme olanağı ve arzusu*"ndan gelen yazarın deneyimini geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman dilimine yayabilmesine olanak tanırken diğer yandan sunduğu tanıdık simgeler ve duygular aracılığıyla okuru için anlaşılması oldukça güç olabilecek bir anlatıyı anlaşılır kılar (Touret, 2004, 107)³. Semprun'un metinleri zamandizinsel bir çizgi izlemeyen, çağdaş yazın tekniklerini kullanarak şimdiki zamandan geçmiş ve gelecek zamana atlamalar yapan ve bu atlamaların "*tortusu dibe çöken su gibi zamanla saydam[laşmış]*" bir belleğin çağrışımları aracılığıyla sağlandığı sinematografik anlatılardır (Gürsel, 1985, s. 231). Bu kurgu içinde doğa, zaman ve mekânlar arasındaki geçişleri yaratan bu çağrışımların tetikleyicisi görevini

³ Fransızca kaynaklardan yapılan çeviriler makale yazarına aittir.

üstlenmesinin yanında metinlerin duygusal ve düşünsel yoğunluğunu güçlendiren ve yazıya dökülenin zamansal ve uzamsal sınırlarını belirleyen gerçekçi bir öge olarak da karşımıza çıkar. *Büyük Yolculuk* ve *Yazmak ya da Yaşamak*'ta içerisi-dışarı, ölüm-yaşam, tutsaklık-özgürlük diyalektiğine kıstan ilkbahara dönen mevsim, dondurucu karın yerini yeşeren ağaçlara bıraktığı orman, göğü kaplayan keskin duman kokusundan kaçan kuşların ağaçlarına dönme olasılığı eşlik eder. Doğanın insandan bağımsız ve insana rağmen var olabilme gücü, yapıtlarda, geçmişte maruz kalınmış ve gelecekte de maruz kalınılabilecek kötülüğe karşı yaşamın üstünlüğünü ve gücünü savunan bir bakış açısının geliştirilmesine yardımcı olur.

Söz konusu yapıtlar, kampa gidiş yolculuğuyla başlayıp kampın kurtuluşundan itibaren artık bir "hortlağa" dönüşmüş olan tanık tarafından deneyimlenen ikinci yaşamı kapsayan geniş ve değişken bir zaman dilimine odaklanır (Semprun, 1998, s. 23). Semprun, 1995 yılında Elie Wiesel ile gerçekleştirdiği söyleşide, Wiesel'in ifadesiyle karşısında "*susma[nın] yasak, konuşma[nın] imkansız*" olduğu böylesi bir deneyim hakkında, "*hayatta kalabilmek için on beş yıl boyunca sessiz kaldı[ğımı]*" belirtmiş ve unutmak ile anımsamak, susmak ve yazmak arasındaki farkı, unutmanın tedavi ediciliğine karşın yaşanan deneyimi yok saymanın imkansızlığını, yazmanın yarattığı huzursuzluğu "*yazmak hafızayı ve ister istemez iç sıkıntısını canlandırıyor. (...) Ve yazdıkça hafızam yerine geliyor, ama tabi ki de iç sıkıntım da canlanıyor*" sözleriyle vurgulamıştır (Semprun ve Wiesel, 1995, s. 17-19). Semprun'un anlatılarını yönlendiren bir diğer soru kamp edebiyatının öncelikli sorgulama alanlarından birini oluşturan mutlak kötülüğün dinleyicisini/okurunu umutsuzluğa düşürmeksizin nasıl aktarılabiliridir. Dolayısıyla *Büyük Yolculuk* ve *Yazmak ya da Yaşamak* bir yandan deneyimlenen kötülüğün özünü yansıtırken diğer yandan söz konusu özün kültürel birikim, inceleme ve yaratıcılık aracılığıyla yazınsal bir metinde nasıl sunulabileceğine örnek oluştururlar. Bu doğrultuda Semprun tanıklığını, kamp yaşamının içinde var olabilmesi olanaksız ancak tutsağın önceki yaşamını biçimlendirmiş ve gelecekte yaşama tutunmasını kolaylaştıracak kültür, sanat öğeleri ile dış dünyayı anlamlandıran ve insanın da parçası olduğu tüm canlı yaşamını kapsayan doğa ile zenginleştirir. Semprun kamp deneyimini aktarırken Kafka, Aragon, Malraux, René Char gibi yazarlardan alıntılar yapar, Renoir'ı, Picasso'yu, çeşitli şarkıları ve filmleri anımsar, Buchenwald'ın barbarlığının karşısına Goethe'in Weimar'ını koyar, fırsat bulduğunda revirde refakat ettiği Maurice Halbwachs'ten, özellikle biraz serbest zaman bulabildikleri Pazar günleri kendi aralarında okudukları şiirlerden, Baudelaire'den, Rimbaud'dan bahseder⁴. Zira kültür, sanat ve edebiyat kamp yaşamında tutsakları saf kötülükten korur, "*düşünme ve hayal etme becerisi bir koruma balonu*" oluşturur ve hayatta kalma güdüsünün sürekliliğini sağlar (Benestroff, 2010, s. 42). Kamp yaşamını dayanılabilir kılan bu öğeler, sıra deneyimi yazıya aktarmaya geldiğinde ise "*anlatıcı ve okuru anlatının zararlı etkilerinden korurlar*" (Benestroff, 2010, s. 51). Semprun'un yapıtında da sinema, resim, müzik, heykel, edebiyat gibi farklı alanlardaki ürünleriyle sanat "*kendisini oluşturanların uyuğu ya da dili ne olursa olsun kültürlerarası bir ağ kurar*" ve "*bu birlik, tutsakların içindeki insanlığı, ki bundan mahrum bırakılmak istenmektedirler, güçlendiren özellikler üzerinde ısrarla durarak, otoriteye karşı bir direnç oluşturur*" (Pedrol-Aguilá, 2016, s. 360). Semprun, Gérard de Cortanze tarafından *Jorge Semprun, L'écriture de la vie (Hayat Yazısı, Jorge Semprun)* başlığıyla kitaplaştırılan söyleşisinde, yazarlığının köklerini ve yaşam deneyiminin kitaplarındaki yerini "*... özyaşamöyküsü tecrübem o kadar yüklü ki, sürekli özyaşamöyküsü anlatmaya bir eğilimim, bir isteğim hatta neredeyse öyle bir içgüdü var. Kitaplarımın hemen hemen hepsi bitmek bilmeyen bir özyaşamöyküsü. Bu malzeme, sanki hiç tükenmeyecek gibi, tıpkı hafıza gibi*" sözleriyle açıklar (Cortanze, 2008, s. 183). Yine aynı söyleşide

⁴ Semprun, kampta geçirdikleri Pazar günlerinden *Quel Beau Dimanche!* (ilk basım Grasset et Fasquelle, 1980) / *Ne Güzel Bir Pazar* (çev. Can Utku, Everest, 2004) başlıklı yapıtında bahseder.

Semprun, yaşamöyküsünün en belirleyici dönemini oluşturan kamp tutsaklığına dair deneyiminin yazıya aktarılmasında benimsediği temel yaklaşımı da özetler:

Ashnda doğrudan tanıklıktan yanayım ama, bu tanıklığın sanatsal bir hazırlıktan geçmedikten sonra huzursuz edici olabileceğini düşünüyorum. (...) Yazar yaratmak için orada. (...) Benim çok geniş bir seçici hafızam var. İzlenimleri, renkleri, imgeleri yeniden canlandırabilirim (Cortanze, 2008, s. 188).

Semprun, tanıklığın, özellikle de toplama kampı deneyimi gibi anlamlandırılması, dillendirilmesi, sözcüklere dökülmesi ve bu deneyimi yaşamayanlar tarafından anlaşılması ve hatta inanılması oldukça güç bir deneyime dair birinci elden bir tanıklığın nasıl aktarılması gerektiğine ilişkin daha ayrıntılı bir değerlendirmeye *Yazmak ya da Yaşamak*'ta da yer verir. Yaşanılan deneyimin dillendirilemez olduğu iddiasını reddeden Semprun, tanıklığın yaşanılanın özünü koruyan ve bu özü okurca hissedilebilir bir biçimde sunan bir sanat ürününe dönüştürülmesi gerektiğini vurgular:

Yaşanan deneyimin dile gelmez oluşu değil söz konusu olan, 'yaşanamaz' oluşu... Herkes kolayca anlayacaktır ki bu hiç de aynı şey değil, tamamen başka bir şey. Yapılabilecek bir anlatının biçimiyle değil özüyle ilgili başka bir şey... Eklemlenmesiyle değil yoğunluğuyla ilgili... Bu öze, bu saydam yoğunluğa, ancak tanıklıkların bir sanat nesnesi, bir yaratı uzamı – ya da bir yeniden yaratma uzamı – haline getirebilenler ulaşacaktır. Ancak sanatçı denetiminde bir anlatının yapaylığı, tanıklığın doğruluğunu – kısmen de olsa – okura aktarabilecektir. (...) Her zaman her şey söylenebilir, dil her şeyi içerir. İnsan en çılgın sevgiyi de en korkunç kıyıcılığı da söyleyebilir (Semprun, 1998, s. 22).

Öte yandan tanıklığın sanatın ve yaratıcılığın süzgecinden geçmesi gerekliliğini açıklayan tek neden bu deneyimin okur tarafından kabulünün sağlanması değildir. Böylesi bir deneyim, öznesini yaşam ile ölüm arasında kaygan ve kırılğan bir uzamda yaşamaya mahkûm eder. Semprun kamp deneyimini "ölümü bir ucundan öbür ucuna [geçmek]", "ölümünden, insanı değiştiren bir yolculuktan döner gibi dönmüş olmak" sözleriyle tanımlar (Semprun, 1998, s. 23). Dolayısıyla bu deneyime dair tanıklık yaşam ve ölüm arasındaki dengeyi doğru olarak kurabilmeli, yaşamın varlığını ve umudu yok saymayan, ölümün tarafına mahkûm olmayan özgün bir anlatı oluşturmalıdır:

[İnsan] Kötülüğü, onun afyon bitkisi tadını, kokuşmuş mutluluklarını adlandırabilir. Tanrı'yi bile söyleyebilir insan, ki bu az şey değildir. Bir sabahlık sürede gülü ve çiğ damlasını söyleyebilir. Sevecenliği, herkesin sığınağı bu iyilik deryasını söyleyebilir. (...) Ama dönüp dönüp aynı şeyleri yinelemeye düşmek de var hesapta... İşin içinden çıkamamak, sırasında ölümü uzatmak, anlatının buruşuklukları ve katları arasında tekrar tekrar yaşatmak, sadece bu ölümün dili olmak, onun zararına yaşamak da var, ölümcül biçimde... (Semprun, 1998, ss. 22-23).

İşte bu noktada yazar yapıtının ortaya koyacağı saf kötülüğün de dilini oluşturan ölümün dilini, insanın yaratıcılığının en saf ve özgür dışavurumunu oluşturan sanat ve kültüre eklemlenen doğanın dili ile etkisiz kılmayı amaçlar. Sanat ve kültürden farklı olarak insandan bağımsız bir sürerliğe ve varolma gücüne, dahası insan yaşamı üzerinde mutlak bir etkiye sahip olan doğa böylelikle, insana özgü yıkıcı kötülükle mücadelede ve bu kötülüğün dillendirilmesinde en önemli araçlardan birine dönüşür.

Büyük Yolculuk birbiri üstüne yığılmış gövdelerin ayakta durmakta, nefes almakta zorlandıkları, zaman kavramını yavaş yavaş kaybetmekte oldukları bir vagonda başlar. Direnişte Gérard ismini almış olan anlatıcının kurgusal yol arkadaşı Semur-en-Auxoisli delikanlı ile yan yana nereye götürüldükleri bilmeden ilerledikleri bu yolculuğa damgasını vuran ilk manzara karlar altındaki Moselle Vadisidir. Vagondaki ufak pencereden görünen vadi manzarası Gérard'a – Semurlu delikanlı yolculuğu sağ olarak tamamlayamayacaktır – kampa ulaşmadan önce, gelecek yıllarda hayatta kalması için gerekli ilk yaşam bilgisini sunar. Kış ayazında, yüksek çamlara, şirin köylere ev sahipliği yapan, "yumuşak" ve "ılık" duran

bu vadinin temsil ettiği sonsuz yenilenme ve ölümsüzlük gerçeği, dışarıdaki yaşamın karşı tarafında, mahkûm edildiği içeride her an ölüm tehdidi altında olan yazarın geçmiş yaşamında bıraktıkları ile bağının kopmamasını sağlar (Semprun, 1985, s. 14). Böylelikle yazar doğanın koşulsuzca sunduğu yaşam olasılığını ve “*yabanıl mutluluğu*” gözden kaçırmayarak daha ilk andan hayatta kalmasını sağlayacak bir dayanağa sahip olur (Semprun, 1985, s. 15). Yazar, kamptan kurtuluşunun ardından çok defalar yeniden anımsadığı bu yolculuk ve manzaranın üzerinde yarattığı etkiyi şu sözlerle yorumlar:

Yolculuğumuzun dördüncü gecesini. Her yanımızı yine o devinimsizlik duygusu kaplıyor. Gece çevremizde kımıldıyor. Devinen biz değiliz dünya. (...) bu gerçek dışına itilmişlik duygusunu ben değil, kendi dışımda gelişen olaylar yaratıyor. Yolculuğun hazırladığı olaylar. İyi ki arada Moselle Vadisi, o yumuşak, gölgelik ve sevecen Moselle Vadisinin karla örtülü gerçek varlığı geldi geçti. Orada yeniden buldum kendimi; beni ben yapan, beni doğal bir varlık, dayanışma, şiddet, başarı ve yenilgiden ibaret uzun bir tarihin sonucu, yani bir insan yapan Moselle Vadisi oldu. (...) İnsan organizması, canlı kalabilmek için gerçeğe tutunur” (Semprun, 1985, s. 70).

Öte yandan kar, Semprun’un yapıtlarında çoğunlukla Moselle Vadisindeki gibi muhteşem bir manzaranın hissettirdiği yabanıl mutluluğun parçası değildir. Semprun kamp edebiyatının en sık vurgulanan ortak imgelerinden ve kamp yaşamının ölümcül gerçeklerinden biri olan karın belleğindeki yeri hakkında şunları söyler:

Ben ilk gerçek karı, hani o Paris sokaklarında, çamura dönüşen siyahımsı kar gibi olanını değil, derin ve kalıcı olan karı, Buchenwald çevresindeki Thüringen Ormanı’nda fark ettim. Mesele bu kadar açık ve yalın. Aklımda kalan en güçlü imgelerden biri, hava karardığında, kampın projektörleri önünde uçan kar taneleri. Kar hatırası benim için ölümün hatırası (Cortanze, 2008, s. 187).

Yolculuk boyunca Moselle Vadisini örten kar, yolculuğun sonunda, vadinin artık ulaşılamaz bir yerde kaldığı anda, Semprun’un karla ilgili yukarıda anımsadıklarını neredeyse birebir yansıtan bir betimlemede, bu defa ucuz bir yabanıllığın tamamlayıcısı olur:

Çok sonraları, gürgen ve çam ormanları arasından kampın istasyonuna varışımız, belleğimin en uç, en gizli kalmış köşelerinden birinde öfkeli havlamalar ve parlak bir ışık demeti halinde çaktı. O anı ne zaman anımsasam, seslerle ışık birbirine karışır, aralarında eşit bir denge kurulur. Havlayan köpeklerle karlı manzarayı aydınlatan projektörlerin soğuk ışığını birlikte algıladım (Semprun, 1985, s. 207).

Böylelikle kar, yazarın “*canlıların dünyasından ayrılmak*” olarak tanımladığı kampa giriş anından itibaren dışarının etkileyici gerçeği olmaktan çıkıp kampın yok edici gerçeğine dönüşür (Semprun, 1985, s. 223). Moselle Vadisinin yüksek çam ağaçlarının üzerinden görünen külrengi gökyüzü ise yerini üzerinde gerçekten küllerin uçtuğu, fırın bacalarının dumanlarının bulanıklaştırdığı bir göğe bırakır. Kar artık taraf değiştirmiş ve ölümün yanında konumlanmış, yazarın ifadesiyle “*Avrupa’nın üzerine çöken kış, demir ve ateş yağmuru*”nun en tehditkâr unsurlarından birine dönüşmüştür (Semprun, 1998, s. 34).

Büyük Yolculuk’tan otuz yıl sonra, kamp deneyimini kampın kurtuluş günü olan 11 Nisan 1945’ten başlatarak aktaran *Yazmak ya da Yaşamak* ise, adı geçen romandan farklı olarak, kampta geçen sürede geleceği olası görünmeyen “*masalsı nisan günü*” üzerinden kurgulanır (Semprun, 1998, s. 24). Karın aksine ilkbahar, her zaman yaşamın tarafındadır. Kar, sessizliği ve soğukluğuyla tutsaklıktan kaynaklı devinimsizlik hissini güçlendirirken bahar, kış koşullarının kaçınılmaz sonucu olan durağan manzarayı hareketlendirerek umutsuz hüznün yerine umudun varlığına yer açan bir hüznü getirir. *Büyük Yolculuk*’ta tren yolculuğu sırasında olduğu gibi kamp yaşamına da damgasını vuran içeriye mahkûm

olma, dışarıdaki dünyadan ve değişimden tecrit edilmiş olma hali baharın gelişiyi birlikte herhangi bir değişime uğramasa da, anlatıcının dış dünyayla kurduğu kısıtlı ve hüznü bağ korumasını sağlar:

İlkyazdı, pazar günü herkes gezmeye çıkmıştı. Kimi zaman çocuklar da olurdu yanlarında. Çılgın çığlığa önden koşarlardı. Yol kenarındaki ilkyaz çiçeklerini koparmak için duran kadınlar da vardı. Orada, küçük korunun bittiği yerde ayakta durup dışarıdaki yaşamın görüntüleriyle kendimden geçerdim (Semprun, 1985, s. 25).

İlkbaharın gelişinin vurguladığı dış dünyanın gerçeğiyle, kamp yaşamının “doğallığını yitirmiş bir ölüm, bir cezaevi dünyası”ndan (Semprun, 1985, s. 70) ibaret gerçeği arasındaki keskin ayırım, kampın özgürlük anından başlayan *Yazmak ya da Yaşamak*'ta ilk olarak içerisi ile dışarısını ayıran eşikte belirir. Eteklerinde kurulduğu Ettersberg Tepesi'ni ve Weimar kentini bir zamanlar üzerinde Goethe'yle Eckermann'ın dolaştıkları topraklardan adeta bir cehenneme dönüştüren Buchenwald'in kurtuluşunun hemen ardından baharın getirdiği umut ve ışık bu eşikten kampa sızar:

Albert'le ikimiz, içerinin pis kokulu loşluğu ile dışardaki nisan güneşini ayıran çizgide, taş kesilmiş duruyorduk. Karşımızda tek tük bulut parçalarıyla beneklenen duru mavi bir gök vardı. Küçük Kamp'ın baraka ve çadırlarının ötesinde, yeşilin hâkim olduğu orman kütlesi çevremizi sarıyor, uzakta Thüringen dağları yükseliyordu. Başka deyişle, Goethe'yle Eckermann'ın da Ettersberg Tepesi'nde gezerken seyretmiş olabilecekleri ebedi manzaraydı önümüzdeki... (Semprun, 1998, s. 35).

Savaştan, insan eliyle kurgulanan yıkımdan bağımsız ilkbahar Ettersberg Tepesi'nde varlığını tüm gücüyle gösterirken Semprun'un ifadesiyle “tanımak için toplama kamplarına gerek [olmayan] fakat [kamplarda] belirleyici ve kütleli olan, geri kalan her şeyi kaplamış ve yutmuş” olan “kökensele kötülüğün” yarattığı “gündelik dehşet”in en simgesel izi olan duman da, fırının kapanmasıyla yok olur (Semprun, 1998, s. 98-99). Fırının kapanması ve gökyüzünün daha ilk andan eski rengine kavuşması kamp yaşamının tutsakları mahkûm ettiği sessizliğin de kırılacağı anlamına gelir. Bununla birlikte, mutlak kötülük kampla sınırlı değildir. Savaş boyunca kampı gören köylerinde günlük yaşamlarına hiçbir şey olmuyormuşçasına devam eden bölge sakinlerinin varlığı, yazarın insan doğasında var olan kötülüğü bir kez daha gözlemlemesine neden olur. Yazarın kampın kurtarılmasının hemen ardından yakındaki bir köyde dolaşırken düşündükleri kamp yaşamına özgümlü izlenimi veren ve kampın ortadan kalkmasıyla yok olabileceği umut edilebilecek kötülüğün taşıyıcısı olan umursamazlığın ve duyarsızlığın kampın dışında da hakim olduğu gerçeğini gözler önüne serer:

Yalnızlık, Alman köyünün orta yerindeki çeşmeden su içtikten sonra da yakama yapışmıştı. (...) Kamp tam önümüzdeydi şimdi. Yıllarca köylülerin bize baktıkları yerden bakıyorduk kampa. Evet, kampı, orada olan biteni gördü köylüler, görmezlikten gelseler bile olup biten her şeyi kesinlikle gördüler. Amerikalılar, üç dört güne kadar Weimar'da oturan herkese kampı dolaştıracaklar. Karantinada, pis kokular içinde ölmeye devam eden sakatları gösterecekler onlara. Fırını, SS doktorlarının tutuklular üstünde deney yaptıkları laboratuvarları, Bayan İlse Koch'un insan derisinden yapılmış abajurlarını gösterecekler. Parsömen kağıdı kadar ince derilerin üstündeki mavi nakışlara baktıracaklar. Bunun üzerine Weimarlı kadınlar ilkyaz tuvaletleri, Weimarlı erkekler bakkal ve öğretmen gözlükleriyle ağlaşmaya başlayacak, hicirliklerini tutamayarak bütün bunlardan haberleri olmadığını, bu barbarlıktan sorumlu tutulmamaları gerektiğini söyleyecekler (Semprun, 1985, s. 138).

Öte yandan, bu köyde yaşayanların aksine, geçen yıllarda dumandan ve Ettersberg'in üzerinde dört mevsim esen rüzgârın yaydığı ölüm kokusundan kaçmış olan kuşlar ise fırının kapanmasından kısa süre sonra ağaçlarına dönerler. Kuşların dönüşü, uzun kış ayları boyunca yerden kalkmayan kar örtüsünün daha da arttırdığı sessizliğin karşısına, yaşamın dönüşünü ve kötülüğün karşısında iyiliğin varlığını müjdeleyen cıvıltıları çıkarır. Goethe'yle, Schiller'le, Alman anayasal demokrasisiyle özdeşleşmiş Weimar kentine insanın en karanlık yüzünün izini bırakan Buchenwald'in kapanması ve kuşların

dönüşü, yazar için, Weimar'ın kültür kenti niteliğini ve tüm coğrafyanın ebedi manzarasını yeniden kazanmasının simgesidir:

- *Kuşlar mı diye sordu Teğmen Rosenfeld bana dönerek. Şaşırıldığı belliydi.*

Sorgudan birkaç gün sonra, Ilm kıyısında, Weimar'ın kapılarındayız. Goethe'nin yazın, serinlik ve yalnızlığın zevkini tatmak için çekildiği küçük kır evine doğru yürüyoruz.

Evet, kuşlar... Vadideki ağaçların dallarında onların kalabalık ve gürültülü varlığı duyuluyor. Ötüşleri, cıvıltıları, bunların oluşturduğu karışık uğultu birden başıma vuruyor, yüreğim duracak gibi oluyor. Ancak duyulabilen varlıkları, göz kamaştırıcı görünmezlikleri, o kadar yıllık buz kumultısı, buzların aniden çözülmesi gibi bir şey ...

[Teğmen Rosenfeld] *Çevresine, Ilm kıyılarının büyüleyici manzarasına bakıyor. Irmağın aktığı fay çukuruna yukardan bakan şatonun yuvarlak gövdesi, barok saat kulesi görünüyor. (Semprun, 1998, s. 105).*

Doğanın, yaşamın ve dolayısıyla insanlığın her ne olursa olsun eski haline dönebileceğinin ilk belirtisi olan berrak gökyüzü ve kuşların dönüşü yazarın yeniden başlayan yaşamının da ilk işaretlerini oluşturur. Ancak bu yaşam bu andan itibaren iki arada, tıpkı kampı terk etmeden hemen öncesinde olduğu gibi, bir yanı aydınlığa ve ebedi bir manzaraya öte yanı karanlık bir cehennem manzarasına açılan bir eşikte devam edecektir. Kamptan ölümün içinden geçmiş bir “hortlak” olarak dönen yazar için bu eşik aynı zamanda, kitabına da ismini veren yazmak ve yaşamak eylemleri arasındaki sınırı da belirler. Semprun için yaşamak kamp yaşamından uzaklaşmak iken yazmak belleğinde bu deneyimi yeniden kurgulamaktır. Mavi gökyüzünü yeniden görebilmiş yazar için yaşamın sunduğu tüm güzellik ve hazlar, deneyiminin unutulamazlığı ve yıkıcılığı karşısında etkisiz kalma tehdidi altındadır. Semprun'a göre her defasında yeniden ölümü deneyimlemeyi temsil eden yazma eylemi de bu eşikten başlar. Ettersberg Tepesi'ndeki karları anımsadığı her bir anda hissettiklerini betimlemek için “*Bu anı, bu yalnızlık her zaman benimle olacaktı artık: Bütün güneşlerde bu kar, bütün baharlarda bu duman...*” (Semprun, 1998, s. 150) ifadelerini kullanan yazar, “*kar ve dumandan oluşan parlaklığını*” (Semprun, 1998, s. 240) ilk günkü gibi koruyan geçmişin karanlığını kaleme alırken geleceğe, yaşamaya dair umudunu, doğanın insanın kötülüğünü örtücü gücünde yakalar. Nasıl ki yazmak insan eliyle oluşturulan kötülüğü anlatarak bu kötülüğe karşı mücadele edebilecek en güçlü ve kalıcı eylemse, doğa da bütün kamp alanının ve tüm kötü anıların üstünü örtebilecek yegâne güçtür. Bu doğrultuda yazar *Büyük Yolculuk*'ta doğanın iyileştirici gücüne ve varolma inadına duyduğu güveni ve geleceğe dair dileğini şu sözlerle aktarır:

Otların, çalıkların, böğürtlen ve ağaç köklerinin mevsimler boyu, Ettersberg'in o hiç dinmeyen yağmuru altında, kışın karda, ilkyaz başlayınca uğuldayan nisan güneşinde her yeri nasıl yavaşça kapladıklarını, çatırdayan tahtaların, gittikçe ilerleyen gürgen ormanının dağıtıp parçaladığı çimento tozlarının arasında, yalnız doğada rastlanabilecek bir inatla, bütün bu bitkilerin durup dinlenmek bilmeden, insanlar tarafından tepenin yamacında kurulmuş kampı nasıl örttüüklerini görmek isterdim. Önce Büyük Kamp'ın barakaları yıkılır, tahtalar gittikçe yükselen o ağaç ve ot denizinin güzelim yeşilinde boğulur giderlerdi (Semprun, 1985, s. 185).

Doğanın, yaşamı içeriye taşıyarak eşğin öte tarafına geçeceği ve böylelikle ölümün simgelerini tek tek yok edeceği umudu, bu satırların yazılmasından yaklaşık otuz yıl sonra, Semprun tarafından, *Yazmak ya da Yaşamak*'ta bir kez daha vurgulanır. Semprun, 1992 yılında Buchenwald'e döner. Kampa dönüş, *Bir Ölü Lazım* başlıklı yapıtında karşısındaki tutsağa insan “*kendisiyle, kendi tarihiyle ilgilenmeyi başarırrsa, dünyayla da yeniden ilgilenebilir*” tavsiyesinde bulunduğu belirten yazar için hem kişisel geçmişine hem de yakın dönem siyasetine dair derin izler barındıran simgesel bir alana dönüş anlamına gelir (Semprun, 2006, s. 38). Yazarın dikkatini, tıpkı kampın tasfiyesini izleyen ilk günlerde olduğu gibi, öncelikle kuş sesleri çeker. Yazar, insana ve tarihe dair “*en önemli simgesel anma ve geleceğe bakma*

yeri” (Semprun, 1998, s. 313), “anılarla dolu, alçaklığın Avrupa Tarihini yansıtan [bir] arkeolojik sit alanı” (Semprun, 2006, s. 60) olan bu mekânda, yaşamın kötülüğün yok ediciliği karşısındaki gücünü ve sürekliliğini yıllar sonra, yine kuşlar aracılığıyla bir kez daha vurgular:

Burada yirmi yaşımı doldurmuştum; yaşamım da henüz sadece bir gelecek olduğu o günlere dönmek suretiyle, yine burada tamamlanmış oluyordu.

İşte o zaman kuşların neşeli cıvıltılarını işittim. Sonunda Ettersberg'e dönmüşlerdi demek... Çeşitli cıvıltılardan oluşan uğultuları bana bir okyanusun mırıltısı gibi geliyordu. Ettersberg Tepesi'ne hayat yeniden gelmişti (Semprun, 1998, ss. 302-303).

Öte yandan, 1945'teki tasfiyesinin ardından Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kuruluşuna (1950) kadar Sovyet güçleri tarafından kullanılmaya devam edilen kamp, 1992 yılında artık anıtsal bir özellik kazanmış ve kampın bir kısmı Semprun'un hayal ettiği kadar uzak biçimde, doğadan sakınılmış ve “berbat, çirkin” bir anıt kompleksinin eşlik ettiği, “insanı altüst eden bir hatırlama, bir çağrışım yeri”ne dönüşmüştür (Semprun, 1998, ss. 302-303). Ancak, tüm anıtlaştırma çabalarına karşın anıtın karşı yamacı doğanın hakimiyetine girmiştir:

Ettersberg'e dönen kuşların rengarenk cıvıltılarını işitir işitmez bir şey dikkatime çarpmıştı. Yamacın eteğinde karantina olarak kullanılan Küçük Kamp'ın temel yeri görünmüyordu. (...) Küçük Kamp'ın yerinde yeniden orman yükselmişti. Halbwachs ve Maspero'nun öldüklerini gördüğüm 56'ncı bloğun yerini şimdi orman kaplıyordu. 29 Ocak 1944'te geldiğim, Buchenwald'in gizlerini çözmeyi öğrenmeye, kardeşliğin sırrını keşfetmeye, Mutlak Kötülüğün ışılan dehşetini yüz yüze seyretmeye başladığım 62'nci bloğun yeri de öyleydi (Semprun, 1998, s. 311).

Yazmak ya da Yaşamak'ın son kısmını oluşturan “Weimar'a Dönüş” başlığı altında yer bulan bu iki karşıt görünüm, yazara, deneyiminin duygusal ağırlığını ve aynı zamanda, anlatılarının bir diğer odağını oluşturan siyaset eleştirisini ortaya koyan bir ifade alanı sunar. Yazar bu iki karşıt görünüm aracılığıyla, unutulması olanaksız tarihsel gerçeğin ve kötülüğün insan eliyle anıtlaştırılmasının karşısına doğanın arındırıcı ve kötülükleri örtücü gücünü yerleştirir. Her ne kadar insan eliyle yaratılan kötülük yine insan eliyle anıtlaştırılmış olsa da ağaçlar, insanın aksine, kendilerini çevreleyen ve tehdit eden kötülüğü uzaklaştırmanın ve kamp tarihinin görünür izlerini silmenin olanaklı olduğunu gösterirler:

Demek ki, tepenin bir yamacında, büyüklük şaşkınlığı azman bir mermer anıt halka komünist rejimin Avrupa'daki anti-faşist mücadeleye bağlı olduğu – sahte, çünkü sadece simgesel bir bağlılık – mesajını veriyor; öteki yamacındaysa yeni bir orman komünizmin mezbahasının üzerinde ilerleyerek, insanların belleğinden değilse bile doğanın mütevazı ama inatçı belleğinden bunun izini silmeye çalışıyordu (Semprun, 1998, s. 312).

Son olarak bu geçmişle ve Buchenwald ile yeniden yüzleşme anına, kuş cıvıltılarının ve ormanın yanı sıra Aragon'un *Chanson Pour Oublier Dachau* şiirinin dizeleri de eşlik eder:

Vaktiyle kuşsuzdu bu orman, fırınlardan çıkan mide bulandırıcı koku yüzünden kuşları kaçmış olan bu kayın ormanı...

O zaman şiirin sonunu söyledim kendi kendime:

O kadar çok insan var ki bu yeni dünyada

Onlara bir daha asla doğal gelmeyecek tatlılık

O kadar çok insan var ki şu eski dünyada

Onlar için artık yabancıdır her tür tatlılık

Kendi çocukları bile anlayamayacak onları

Oh, sen ey geçen yolcu

Uyandırma bu gece uyuyanları ... (Semprun, 1998, ss. 196-197).

Dolayısıyla Buchenwald'e dönüş, kamp yaşamı boyunca yazarı hayatta tutmuş bütün öğeleri yeniden bir araya getirir. Kampta geçirdiği yıllarda doğaya ve sanata sığınmış, kampın tasfiyesinin ardından, kampı ziyaret eden çevre sakinlerinin riyakârlığı karşısında öfkesini ve sıkıntısını nasıl dindirdiğini “*belki de, laboratuvarın önüne biriken Weimarlı kadınların ağlaşmalarından kaçarak, Ettersberg'in ağaçlarla kaplı öteki yamacında yüzümü ilkyaz otlarına bastırduğum an gelip beni bulan duyguydu mutluluk*” sözleriyle aktarmış olan Semprun, kamptan sonraki yaşamında ve kendisine acıdan başka bir şey sunmayan yazma sürecinde de, travmaya ve belleğine direnme gücünü yine doğada ve sanatta bulmuştur (Semprun, 1985, s. 148).

Sonuç olarak *Büyük Yolculuk ve Yazmak ya da Yaşamak* başlıklı yapıtlar, etkisi yaşam boyu sürecek, unutulması imkansız travmatik bir deneyimi ele alan anlatılar olarak, unutma ve göreceli bir huzur ile anımsama ve iç sıkıntısının dönüşü arasında konumlanırlar (Pavis, 2016, s. 10). Söz konusu deneyimin yazıya aktarılmasının güçlüğü yazarı akıl almaz kötülüğü, “*yaşantıları[yla] beslenen, ama onları aşabilen, onlara imgelemi, kurguyu da ekleyebilen bir birinci kişi*”nin ağzından aktarmaya iter (Semprun, 1998, s. 175). Yapıtlarda doğa “*gerçekliğin gerçek görünmesine, hakikatin akla yakın gelmesine yardım edecek*” bu kurgunun, diğerini kültürün oluşturduğu iki önemli kaynağından biridir (Semprun, 1998, s. 176). Anlatılarda doğa, çoklu bir role sahiptir. Bir yandan varlığı görmezden gelinemez bir evrensel gerçek oluşturan diğer yandan bakanın gözünde, deneyiminde, yorumunda, duygularında anlam kazanan doğa öncelikle, imgelemin süzgecinden geçen ve yeniden kurgulanan gerçeğin, bu gerçeği abartılı ve akıl almaz bulması olası olan okur için daha kavranabilir ve kabul edilebilir bir biçim almasını sağlar. Buna ek olarak bir yandan anlatının zamansal sınırlarını belirlerken diğer yandan döngüsel niteliği sayesinde yazarın, deneyiminin canlılığını koruyan duygusal ağırlığını şimdiki zamanda aktarabilmesine olanak tanır. Bunun yanı sıra doğa, kamp yaşamı boyunca yazara sürekli bir dışarıyı olduğunu ve bu dışarıda yaşamın devam etmekte olduğunu anımsatmış ve böylelikle tutsaklığa ve ölüme direnmesini sağlamıştır. Dolayısıyla yazarın belleğinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmuş, yazarın yaşamını sürdürmesine yardımcı olurken içinde bulunduğu travmatik ruh halini edebiyat metnine aktarmasında bir nirengi noktası oluşturmuştur.

Kaynakça

- Benestoff, C. (2010). L'écriture ou la vie, une écriture résiliente. *Littérature* 159, 39-52. Doi 10.3917/litt.159.0039.
- Cortanze, G. (2008). *Hayat Yazısı Jorge Semprun*. Çev. Nükhet İzet. İstanbul: Doruk.
- Gürsel, N. (1985). Jorge Semprun ve Büyük Yolculuk. *Büyük Yolculuk*. İstanbul: Can.
- Pavis, M-C. (2016). Revenances et hantises dans les récits des camps de Jorge Semprun. *Conserveries mémorielles*, 18, Erişim adresi: <http://journals.openedition.org/cm/2275>.
- Pedrol-Aguilà, M. (2016). Présence nécessaire de l'art dans L'écriture ou la vie de Jorge Semprun. *Çédille, revista de estudios franceses* 12, 348-367. Erişim adresi: <http://cedille.webs.ull.es/12/18pedrol.pdf>.
- Semprun, J. (2006). *Bir Ölü Lazım*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Can.
- Semprun, J. (1998). *Yazmak ya da Yaşamak*. Çev. İsmet Birkan. İstanbul: Can.
- Semprun, J. (1985). *Büyük Yolculuk*. Çev. Nedim Gürsel. İstanbul: Can.
- Semprun, J. ve Wiesel, E. (1995). *Se taire est impossible*. Paris: Éditions Mille et une nuits.
- Touret, M. (2004). “Jorge Semprun, le témoin inventif.” *Le roman français au tournant du XXIe siècle*. Ed. Marc Dambre, Aline Mura-Brunel ve Bruno Blanckeman. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle, 103-114.

Miheil Cavahişvili'nin "Lambalo ve Kaşa" romanındaki Türkçe kelime ve ifadelerin incelenmesi

Gl Mkerrem ZTRK¹

APA: Öztürk, G. M. (2019). Miheil Cavahişvili'nin "Lambalo ve Kaşa" romanındaki Türkçe kelime ve ifadelerin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 479-504. DOI: 10.29000/rumelide.580713

z

18. ve 19. yüzyıllarda Kafkas halkları arasında Gürcistan'ın kültürel bir ülke olarak benimsenmesi ve bu dönemde edebiyat uğraşlarının daha çeşitli ve güçlü olması Azerice, Farsça, Osmanlıca ve Arapça birçok el yazmalarının bulunması ve yazılması oldukça dikkat çekicidir. Bulunduğu konumundan dolayı güneydoğuda Azerbaycan Türkleri, güneybatıda Türkiye Türkleri ile komşu olan Gürcistan'ın dilsel açıdan komşularından etkilendiği görülmektedir. Buradan hareketle makalemizdeki amaç, Gürcü yazar Miheil Cavahişvili'nin 1925 yılında Gürcüce yazdığı "Lambalo ve Kaşa" adlı eseri, Fahrettin iloğlu'nun 2018 yılında Türkiye Türkçesine çevirdiği tercümesi ile karşılaştırılarak söz konusu dil etkileşiminin örneğini ortaya koymaktır. Makalede ilk olarak Miheil Cavahişvili hakkında biyografik ve edebi bir değerlendirme yapılmış ve "Lambalo ve Kaşa" adlı eserin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Urmiye Gl çevresinde geçen ve Rus arlığı'nın din kardeşliği üzerinden yürüttüğü politikayı ele aldığı eserin Gürcüce orijinali incelendiğinde Azerbaycan Türkçesine ait kelime ve ifadenin orijinali korunarak Gürcü alfabesi ile yazıldığı tespit edilmiştir. Sonrasında aynı inceleme iloğlu'nun tercümesi için yapılmış, söz konusu kelimelerin bir kısmının günümüz Türkiye Türkçesine çevrildiği görülürken, bir kısmının Azerbaycan Türkçesi 'de kullanıldığı hali ile muhafaza edildiği görülmüştür. Sonuç olarak yapılan "Lambalo ve Kaşa"nın karşılaştırmalı incelemesine dayanarak alfabesi, dil yapısı ve sisteminde farklılıklar olan Türkçe ve Grccenin edebi kullanımlarında ortak kelimelerin mevcudiyetleri belirlenmiş, eserin yazıldığı dönemde Grc edebiyatındaki Türkçe etkisi ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Miheil Cavahişvili, "Lambalo ve Kaşa", Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

The investigation of Turkish words and expressions in Miheil Cavahişvili's novel "Lambalo and Kaşa"

Abstract

It is quite striking that among the Caucasian peoples in the 18th and 19th centuries, the adoption of Georgia as a cultural country. The fact that there were a variety of literary works in this period, and the existence and writing of many manuscripts in Azerbaijani, Persian, Ottoman and Arabic is also important. Due to the location, it is seen that Georgia is affected in terms of their linguistic features from its neighbours: Azerbaijani Turks in the southeast and in Turkey Turks in the southwestern. From here, the purpose of our article is to show an example of a language interaction by comparing the work called "Lambalo and Kaşa" written by Georgian writer Mikheil Cavahişvili in Georgian in 1925 with its translation into Turkish by Fahrettin iloğlu in 2018. In the article, a biographical and literary evaluation was made about Miheil Cavahishvili and information about the content of the work

¹ Dr. ğr. yesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Grc Dili ve Edebiyatı Bölümü (Rize, Türkiye), gul.ozturk@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4730-6720 [Makale kayıt tarihi: 27.02.2019-kabul tarihi: 14.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580713]

named "Lambalo and Kaşa" was given. When the Georgian original was examined, it was determined that words and expressions belonging to Azerbaijani Turkish were preserved in Georgian alphabet by preserving the original. Later on, the same examination was made for Çiloğlu's translation and it is seen that some of the words were translated into Turkey Turkish, some of them used as they were in Azerbaijani Turkish. In conclusion, based on the comparative study of "Lambalo and Kaşa", the existence of common words in the Turkish and Georgian literary uses, which have differences in the alphabet, language structure and system, were determined and the influence of Turkish in Georgian literature was revealed.

Keywords: Miheil Cavahişvili, "Lambalo and Kaşa", Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish.

Giriş

Miheil Cavahişvili'nin hayatı ve edebi yönü

20. yüzyıl Gürcü edebiyatının önemli kurucularından Miheil Cavahişvili 1880 yılında Gürcistan'ın başkenti Tiflis'in güneyinde Şerakva köyünde doğmuştur. Varlıklı bir köy ailesinin çocuğu olan Miheil babasının ısrarı üzerine Kırım'daki bağıcılıkla ilgili bir yüksekokula göndermiştir. Daha lise yıllarında şiirler ve öyküler yazan Cavahişvili, yazar olmayı amaçladığından bağıcılık mesleğini sevmemişti. Kırım'da öğrenimini sürdürürken ailesinin maruz kaldığı bir trajediden dolayı okulu yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı 1901 yılında Miheil Cavahişvili köyüne geri dönmüş ve bağ ve bahçe işlerinin başına geçmiştir. Bu esnada halk kitlelerinin savunuculuğu üzerine yazdığı yazılar üzerine iktidarın baskılarına maruz kalan Cavahişvili, Fransa'ya kaçarak 1907 yılında ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Fransa'da Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girmiş ve buradaki öğrenimini tamamladıktan sonra 15 yıl hiç eser vermemiştir. 1913 yılına kadar Rostov-na-Donu'da yaşamış ve o yıl ülkesine geri dönmüştür. 1921 yılında Bolşevikler tarafından işgal edilmiş olan Gürcistan'ın bağımsızlığının geri kazanması için verilen ulusal mücadelenin önderlerinden biri olduğu için 1923'te tutuklanıp idam cezasına çarptırılmış ve yazarlar birliğinin araya girmesiyle serbest bırakılmıştır. 14 Ağustos 1937 yılında tutuklanıp kurşuna dizilmiştir.

Miheil Cavahişvili'nin romanları: Kvaçi Kvaçantiradze (კვაჭი კვაჭანტირაძე, 1924), Lambalo ve Kaşa (ლამბალო და ყაშა, 1925), Cako'nun Mültecileri (ჯაკოს ხიზნები, 1925), Beyaz Yaka (თეთრი საყელო, 1926), Givi Şaduri (გივი შადური, 1928), Arsena Marabdeli (არსენა მარაბდელი, 1933-1936), Kadını Yüki (ქალის ტვირთი, 1936). Miheil Cavahişvili'nin öyküleri: Çançura (ჩანჭურა, 1903), Ödül (ჯილდო, 1903), Bir Sonbahar Gecesi (შემოდგომის ღამე, 1903), Çizmecci Gabo (მეჩექმე გაბო, 1904), Sahipsiz (უპატრონო, 1904), Çekirdeğin Düğünü (კურკას ქორწილი, 1906), Halkın Gerçeği (ხალხის სამართალი, 1906, 1908), Şeytanın Taşı (ეშმაკის ქვა, 1908), haverdis kaba (ხავერდის კაბა, 1909), Tetiebi (ტეტიები, 1920), Orman İnsan (ტყის კაცი, 1923), Şuris Madziebeli (შურის მადიებელი, 1923), Altın Diş (ოქროს კბილი, 1925), Açıgözlü (მუსუსი, 1925), Kbaça Geç Kaldı (ყბაჩამ დაიგვიანა, 1925), Suçsuz Abdullah (მართალი აბდულაჰ, 1925), İki Hüküm (ორი განაჩენი, 1925), Dimo Dede (პაპა დიძო, 1926), Tavşan (კურდელი, 1927), İki Evlat (ორი შვილი, 1927). Beni Davet Et (დამპატიყე, 1928), Mitsis Kvili (მიწის ყვილი, 1928), Fincan (ფინჯანი, 1929).

Yazarın Türkçeye çevrilen ilk yapıtı ეშმაკის ქვა (Şeytanın Taşı, çeviren: İbrahim Yavuz Goradze, İstanbul: Total Müşavirlik Yay., 1988), კვაჭი კვაჭანტირაძე (Madrabaz Kvaçi, Parna-Beka Çilaşvili, İstanbul: Paris Yay., 2017), ლამბალო და ყაშა (Lambalo ve Kaşa, Parna-Beka Çilaşvili, İstanbul: Paris Yay., 2018).

Miheil Cavahişvili'nin "Lambalo ve Kaşa" adlı eseri

Miheil Cavahişvili "Lambalo ve Kaşa" adlı eseri 1925 yılında kaleme almıştır. Bu dönemde Sovyet Gürcistan'ı çok şiddetli bir savaş içerisindeydi. Kanlı günlerden sonra geriye kalan acılar Miheil Cavahişvili'nin kalbinde derin bir şekilde iz bırakmış ve bu olayların izinde, Miheil Cavahişvili, Gürcistan'ın düştüğü bu durumu hikyelerinde de açıkça hissettirmektedir. Eser Urmiye Gl çevresinde geçmişte Medlerin, Asurilerin, Azerilerin, Gürcülerin, Ermenilerin, Rusların vb. farklı din ırklarının bir arada yaşamaktaydı ve Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde Kızılhaç ordusu tarafından gönderilen bir Gürcü doktorun ağzından anlatılan bir hikyedir. Başlığından da görüldüğü gibi Lambalo ve Kaşa adında 2 temel karaktere yer verilmiştir. Lambalo, iyiliği; Laşa ise ktlğ sembolize etmektedir. Lambalo; Azerice melodik, kafiyeli, güzel anlamına gelmektedir. Bahsettiğimiz Gürcü Doktor, Lambalo lakaplı Meşhedi (Gürcüce eserdeki ismi: şş "Maşhadi") Hasan isimli genç bir Azeri ile tanışmaktadır. Aralarında dostluk oluşmaktadır. Gürcü Doktor, Lambalo'ya düşmanlık besleyen Kaşa Lazare adlı bir Asuri'den korumaya çalışmaktadır. Rus Ortodoksu başkanı Piskopos Pavle de Kaşa Lazare'ye arkada çıktığından ve Urmiye Şehrinin valisini bu olaylara seyirci kalması Gürcü doktorun Lambalo'yu daha da koruma içgüdüsüne itecektir. Hikyede iyiliğin ve ktlğ birbirleriyle savaş içerisinde olduklarında bahsedilmektedir. Sadece yazarın öncülük ettiği zamanda değil genel bir zaman dilimi içinde de savaş, karakteristik bir durumdur. Hikye ilk ağzından devam etmektedir. Ancak, kader-piyanist Katha'yı canlı bırakmayacak. Domateslerden birinin gönderdiği bir ısırık yılanı ile ölecek. Bununla birlikte, adaletin sembolü olan doktor, tüm suçları önemsemez ve onu kurtarmak için her Şeyi yapar. Bütün bunlardan sonra, anlatıcı anavatanına geri dönmeye karar verir.

Lambalo ve Kaşa Romanının Şahıs Kadrosu

Kızıl Haç Doktoru : Ana karakter

Maşadi Hasan : Lambalo

Pavle : Piskopos

Kaşa Lazare : Rahip, piskoposun uşağı

Bekauri : İnan'da başından sorumlu bir doktorun bekçisi

Piskopos Pavel : Urmiye'deki Rus Ortodoks misyonu

Meşhedi İzzet : Lambalo'nun babasıdır. "Yılan ailesi"ne mensuptur.

İtimad'd-Devle : İnanın Urmi'ye valisi

General ernozubov : Urmiye'deki Rus ordusu komutanı

Doktor Shedd : Urmiye'deki Amerikalı misyoner

Kumandan Berezovski : Urmiye Şehri kumandanı

Konsolos Nerotov : Rusya'nın Urmiye Konsolosu

Zekiye : Lambalo'nun eşi

Romanında geçen Türkçe kelime ve ifadeler

Türk - Gürcü münasebetlerinin günümüzde tekrar canlandığından söz edilebilir. Bu münasebetler, sahip olduğu tarihi derinlikle birlikte, her iki milletin dilinin birbiriyle etkileşimini tesis ederek her iki dil arasında birçok sözcük alışverişinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Gürcüceye Türkçeden geçen sözcüklerde, Gürcistan'da tarih boyunca varlık göstermiş olan Anadolu Türkçesi, Azeri Türkçesi ve Karaçay Balkar gibi Kafkasya'da konuşulan farklı Türk lehçelerinin izlerinin bir arada görülmesi ilgi çekicidir (Janashia 2010: 116) "Lambalo ve Kaşa" adlı eserden Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesine ait kelimeler sıralanmıştır ve derlenen kelimeler aşağıdaki tabloda Gürcücedeki şekli, Türkçedeki şekli Azerbaycan ve Türkiye Türkçesindeki şekli karşılaştırmalı olarak sunulmuş ve Türkçe-Gürcüce anlamı ifade edilmiştir.

Orijinal Metindeki Kelimeler (Gürcüce)	Orijinal Metindeki Kelimelerin Okunuşu	Hedef Metne Aktarılan Kelimeler (Türkçe)	Türkçedeki Anlamı	Gürcücedeki Anlamı
გენერალ-გუბერნატორი	General-Gubernatori	Genel Vali	Türkçe: Genel Vali Azerice: Umumi qubernator	გენერალ-გუბერნატორი (General-Gubernatori)
ითიმად-უდ დოულე	itimadüd- Dövla	İtimadü'd-Devle	Osmanlıca: İ'timadü'd-Devle Azerice: İtimadüd-Dövla	ითიმად-უდ დოულე (İtimad-üd Döyle)
ყარდაშ-იოლდაში	Q'ardaş-yoldaşı	Kardeş	Türkçe: kardeş Azerice: qardaş	ძმა-ამხანაგი-მეგობარი (Dzma-amkhanagi, megobari)
დოქტორ	Doktor	Doktor	Latince : Doktor Azerice : Doktor	ექიმი (Ekimi)
ალაჰ	Alah	Allah	Arapça : Allah Azerice: Allah	ღმერთი (Ġmertı)
აღა	Ağa	Ağa	Türkçe : Ağa Azerice: Ağa	ბატონი, უფროსი ძმა (Batoni, uprosi dzma)
იოლ ვერ	Yol ver	Yol ver	Türkçe: Yol ver Azerice: Yol ver	გზის მიცემა (Gzis Mitsema)
ილანები	İlanebi	Yılanlar	Türkçe: Yılanlar Azerice: İlanebi	გველები (Gvelebi)
ჰაი გიდი!	Hai gidi!	Hey gidi!	Türkçe: Hey gidi!	ჰაი გიდი! (Hey Gidi!)
რა იგითი!	რა იგითი!	Yiğit	Türkçe: Yiğit Azerice: İgid	მამაცი, გამბედავი (Mamatsi, gambedavi)
გურჯი	Gurci	Gürcü	Türkçe: Gürcü Azerice:	ქართველი (Kartveli)
ქოფა-ოღლი!	Kopa-oğli!	İt oğlu it	Türkçe: köpe'koğlu-	ძაღლის შვილი

			(kaba konuşmada)	(Dzağlis Şvili)
ვალაჰ!	Valah!	Valla!	Vallahi	ღმერთმანი, ღმერთს ვვიცავ!
ვალი	Vali	Vali	Türkçe: Vali Azerice: Qubernator	გუბერნატორი, ვალი (Gubernatori, Vali)
ხომ გელდი!	Hoş geldi!	Hoş geldin!	Türkçe: Hoş geldin! Azerice: Xoş gəlmisiniz!	კეთილი იყოს თქვენი მობრძანებბა! (Ketili İq'os Tkveni Mობrdzaneba)
საბახ ხეირ ოლსუნ!	Sabah heir olsun!	Sabah heir olsun!	Türkçe: Günaydın, Hayırlı Sabahlar! Azerice: Sabahınız xeyir / Sabahın xeyr.	დილა მშვიდობისა! (Dila Mşvidobisa!)
ნეჯასიზ?	Nejasiz?	Nasılısınız?	Türkçe: Nasılısınız? Azerice: necəsən?	როჯორ ხართ? როგორ ბრძანდებით? Rogor khart? Rogor brdzandebit?
ქეიფინ, ჰალინ?	Keipin, halin?	İyi misiniz?	Türkçe: İyi misiniz? Azerice: Yaxşısanmı?	კარგად ხართ? (K'argad khart?)
ყონალი	Konağı	Misafir	Türkçe: Misafir Azerice: Qonaq, Mehman, Müsafir	სტუმარი (Stumari)
დონღუზ!	Donguz!	Domuz!	Türkçe: Domuz Azerice: Donuz, domuz	ღორი (ğori)
ალაჰმა ხეირი მოგცეს ღვთისნიერო!	Allahma heir mogtses ğvtisniero!	Allah sizden razı olsun!	Türkçe: Allah sizden razı olsun! Azerice: Allah sizden razı olsun!	ღმერთმა ხეირი მოგცეს ღვთისნიერო!
მუშტეჰიდი	Müştehid	Din âliminiz	Müctehid-din alimi	მუშტეჰიდი
აქიმბაშია	Akimbaşıa	Hekimbaşı	Türkçe: Hekimbaşı Azerice: Həkimbaşı	მთავარი ექიმი (Mtavari Ekimi)
ალაჰმა მშვიდობა მისცეს!	Allahma Mşvidoba mitses!	Allah ondan razı olsun!	Türkçe: Allah razı olsun! Azerice: Allah razı olsun!	ალაჰმა მისცეს მშვიდობა! (Alahma mistses mşvidoba!)
ალაჰ იყოს მაგის შემწე!	Allah ikos magis şemtse!	Allah onun yardımcısı olsun!	Türkçe: Allah onun yardımcısı olsun! Azerice: Allah köməkçisi olsun!	ღმერთი იყოს მაგის შემწე! (Ğmertı ikos magis şemtse!)
აი ბალამ!	Ay Balam!	Ay balam!	Türkçe: Bebeğim, güzelim, yavrum! Azerice: Ay balam, balam!	ჩემო ლამაზო, ჩემო შვილო! (Çemo lamazo, çemo şvilo!)
ჩოხ საღოლ, აღა, ჩოხ!	çoh sağol, ağa, çoh!	Çok sağ ol, ağa, çok!	Türkçe: Çok sağ ol, ağa, çok! Azerice: Çox sağ ol.	გმადლობთ, აღა/ბატონო Gmadlobt, Ağa/ Batono

ბურდა	Burda	Burada	Türkçe: burada Azerice: Burada	აქ (Ak)
ნამაზი	Namazi	Namaz	Türkçe: Namaz Azerice: Namaz	ლოცვა (Lotsva)
სულ გეთტი!	Sul getti!	Su çıktı!	Türkçe: Su geldi/çıktı Azerice: Su çıxdı.	წყალი მოვიდა (Tskali movida)
ით!.. ანასინი!..	İt, anasını!	İt, anasını!	Türkçe: İt, anasını! Azerice: Köpək, it, anasını!	შე ძაღლო!, შენი დედა ვატირე! (Şe Dzağlo! Şeni deda vature!)
ბილმერამ, ვალაჰ ბილმერამ.	Bilmeram, valah bilmeram.	Bilmiyorum, vallahi bilmiyorum.	Türkçe: Bilmiyorum, vallahi bilmiyorum. Azerice: Bilmeram, valah bilmeram.	არ ვიცი, ღმერთმანი არ ვიცი. (Ar vitsi, ğmertmani ar vitsi)
ოინი	oini	Oyun	Türkçe: Oyun Azerice: Oyun, tamaşa	თამაში (Tamaşı)
ყიზი	Kızı	Kız	Türkçe: Kız Azerice: Qız	გოგო, ქალიშვილი (Gogo, Kalışvili)
ლაზათ!	Lazat!	Lezzetli	Türkçe: Lezzet! Azerice: Ləzzət!	გემურიელი! (Gemrieli!)
ბალაჯა ადამიანი	Balaca Adamiani	Küçük bir adam	Türkçe: Küçük adam Azerice: Balaca insan	პატარა ადამიანი (Patara adamiani)
ნა ტურუვსან, ტალ ბაშინა ნართაქი, მამალარინ ვერიფ ეივან ყართაქი.	Na turuvsan, tağ başına nartaki, mamaların verip yevan kartaki.	Bu dağda maral gezer, telini tarar gezer.	Orijinal metnin Türkçe anlamı maalesef birebir uyuşmadığından Çevirmen burada farklı anlam içeren İbrahim Yıldırım'ın söylediği "Bu dağda meral gezer" türküsünü Türkçe tercümesi olarak aktarmıştır.	Gürcücede bu ifade yer almaktadır.
ჩოხ რაზიამ.	Çokh raziam.	Teşekkür ederim.	Türkçe: Teşekkür ederim. / çok memnunum. Azerice: Çok raziam / Çok memnunum.	მადლობელი ვარ/ კმაყოფილი ვარ. (Madlobeli var/ K'makopili var.)
ქომაგ ელა-ა-ა!	Komag elaa!	Yardım et!	Türkçe: Yardım edin! Azerice: Kömək ele!	მიშველეთ! დამეხმარეთ! (Mişvelet! Damekhmare(t)!)
უ-უჩ!.. დორთ!.. ბეშ!	U-uç!.. Dort!.. Beş!	Ü-üç! Dört! Beş!	Türkçe: Ü-üç! Dört! Beş! Azerice: Ü-üç! Dört! Beş!	სამი! ოთხი! ხუთი! (Sami! Otkhi! Khuti!)

ონ საჰკიზი!... ონ დოჰკუზი!... იგირმი!	On sahkiz!... on dohkuz!... igirmi!	On sekiz! On dokuz! Yirmi!"	Türkçe/Azerice: On sekiz! On dokuz! Yirmi!"	თვრამეტი! ცხრამეტი! (Tvrameti! Tskhrameti!)
ტურ! იეთარ!	Tur! Yetar!	Dur! Yeter!	Türkçe: Dur! Yeter! Azerice: Dur! yetər!	გაგრედი! საკმარისია! (Gağredi, Sakmarisia!)
თეზ ელა!	Tez ela!	Acele edin!	Türkçe: Acele edin! Azerice: Tez əle!	დაჭკარეთ! (Daçkaret!)
სალამათ ოლ!	Salamat ol!	Hoşça kal!	Türkçe: Hoşça kal! Azerice: Salamat qal (ol)!	კარგად იყავი, ნახვამდის (Kargad ik'avi, droebit, Nakhvamdis)
ალაჰ, ილ ალაჰ... ბისმილაჰ...	Allah, İlah, Bismillah	La ilahe illallah... Bismillah.	Türkçe: La ilahe illallah... Bismillah. Azerice: La ilahe illallah... Bismillah.	Gürcücede yok

Sonuç

Gürcü, Türk ve Azeri halkları arasındaki yüzyıllar boyu devam eden ilişkiler, başta kelime düzeyinde olmak üzere birbirlerinden alıntı kelimelerin var olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik, politik ve kültürel etkenler dil etkileşiminin yadsınamaz bir gerçeğidir. Ulusların birbirleriyle sürekli, teknik, bilimsel ve kültürel ilişkiler halinde bulunmalarından ötürü karşılıklı olarak dillerine birçok yeni ve yabancı sözcükleri almalarına neden olmaktadır. Gürcüceye giren yabancı sözcüklerin varlığı, anayurttan uzun zaman kopmuş bulunan ve bugünkü modern Gürcü literatürünü izleme olanağı olmayan ırkdaşlarımızın dikkatini çekmektedir.

Miheil Cavahişvili'nin "Lambalo ve Kaşa" adlı bu eseri edebi yaşamındaki önemli eserlerinden biridir. Ayrıca bu eser onun mükemmel içsel sanatsal yönünü de ortaya koymaktadır. Eserde bazı kriterlerin olduğunu söyleyebiliriz. Yazar hikâyeyi değerlendirirken bütün kriterleri göz önünde bulundurarak hikâyenin değerini yüksek tutmaya çalışmıştır. Bilinen diğer türlerden farklı etki yaratan bir hikâyedir. Bu çalışmamızda Gürcü yazar Mikheil Cavahişvili tarafından 1925 yılında kaleme alınan ve 2018 yılında Parna Beka Çilaşvili tarafından Türkçeye çevrilen "Lambalo ve Kaşa" adlı ünlü eserinin karşılaştırmalı olarak ele alarak orijinal (Gürcüce metin) metinde yer alan Azerbaycan Türkçesi'nin hedef metne (Türkçe metin) aktarılışını karşılaştırmalı olarak ele aldık. İnceleme esnasında tablo halinde kelimelerin Türkiye Türkçesinde, Azerbaycan Türkçesinde ve Gürcü dilinde nasıl olması gerektiğini belirttik. Buradaki amaç orijinal metin Gürcü dilinde olduğundan eserde yer alan Azerbaycan Türkçesindeki ifadelerin Gürcücede nasıl olabileceğini de belirtmiş olduk. Eserde yer alan Türk kökenli kelimelerin incelenmesi sonucunda tablodan da anlaşıldığı gibi şöyle bir sonuca varmış olduk. Örneğin: Donguz—a (დონგუზ—ა) < donuz; Qardaş (ყარდაშ) < kardaş; kardeş vb. Sosyal ve ekonomik terimler: Gürcüce: ağa, Türkçe: ağa vb. Yine eserde "Ekimi" kelimesi yer almaktadır. "Ekimi" kelimesi Gürcüceye daha sonraki yıllarda geçmiştir. "Ekimi" kelimesi, Gürcüce sözlüklerde XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyeti döneminden itibaren görülmektedir. Gürcüce akimi/ekimi; Türkçe: hekim „doktor, hastaya bakan kişi Gürcüce akimbaşı/ekimbaşı „tıp uzmanı olmayan, kurşuncu, üfürükçü, doktor yardımcısı“; Türkçe hekim başı/hakimbaşı „baş doktor“ anlamına gelmektedir. Orbeliani'nin „Leksikoni Kartuli“de (Gürcüce Sözlüğü) kelime Arapça olarak belirtilmektedir. Gürcüce yazılı eserlerde XII. yüzyıl, özellikle de XVI. yüzyıldan bu yana Anadolu Türkçesinden ve Azericeden, Gürcüceye geçmiş Türkçe kelimeler vardır. Gürcü folkloruna ve diline Türkçeden geçmiş kelimelerin çoğu Türk dili ailesinin Oğuz

(Osmanlıca, Türkçe, Azerice) ve Kıpçak (Karaçayca, Kumukça) gruplarına ait kelimelerden oluşmaktadır.

"Lambalo ve Kaşa" adlı eserde Gürcü doktor 'un Lambalo (Azeri Genç)'ya Gürcüce selam vermesi ve Lambalo'nun Gürcü doktora eserde Tatarca cevap vermesi ilginç bir durumdur. Genel olarak Cavahişvili Avrupa'da eğitim aldığı için birkaç dil biliyordu. Fakat büyüdüğü yer Borçkhalo olduğu için orada Azerice konuşuyorlardı ve bu dili de gayet iyi biliyordu. Bundan dolayı olsa gerek hedef metinde çevirmen Lambalo'nun Tatarca değil de Azerice olarak dile getirmektedir. Bilindiği üzere Tatar kelimesi „müslüman“ anlamındadır. Ancak Gürcüce eserlerin çoğunda Tatar „Moğol“ anlamında da kullanılmaktadır. Farklı yayınlarda Tatarca yerine Türkçe yazıldığı görülmektedir. Buradan hareketle bu dil üzerine kendi bilgisini kullandığını ve eserdeki Gürcü doktorun burada Azerice ifadelerle yer verdiğini söyleyebiliriz. "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, I-XI" adlı eserden yaptığımız inceleme sonucunda Türkiye Türkçesi ağızlarında yaklaşık yüz on yedi Gürcüce sözcük tespit edilmiştir. Bu kelimeler, Gürcü alfabesiyle yazımları, anlamları ve hangi Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı ifade edilerek sıralanmıştır. Bazı Türkçe kökenli olan kelimeler Gürcüceye Türkçe aracılığıyla girmiştir.

Kaynaklar

- Cavahişvili, M (1933). *Lambalo da Kaşa* (ლამბალო და კაშა). P. B. Çilaşvili (Çev). İstanbul: Paris.
- Janashia, M. (2010). *Gürcü Dilindeki Türkçe Kökenli Özel İsimler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 17, 2, s.115-129, Ankara.
- Türk Dili Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. (11.baskı). Ankara: TDK.
- Türk Dili Kurumu. (2012). *Yazım kılavuzu*. (27.baskı). Ankara: TDK.
- tr.wikipedia.org. Lambalo da Kaşa-Vikipedi.

şarihlerinin İbn Mâlik'e yönelik bazı eleştirileri**Hasan UÇAR¹****APA:** Uçar, H. (2019). şarihlerinin İbn Mâlik'e yönelik bazı eleştirileri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 505-521. DOI: 10.29000/rumelide.580732**Öz**

İbn Mâlik, Arap dili gramerinin Sibeveyhî'den sonraki en büyük isimlerindedir. *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Mekâsıd* adlı eseri bu alanın en temel kaynaklarından. Eserini kendisi de şerh etmiş ve *Elfiyye*'sinde manzum olarak özetlemiştir. el-Murâdî, Ebû Hayyân, İbn Akîl, Hâlid el-Ezherî ve İbn Hişâm gibi pek çok müellif de İbn Mâlik'in bu eserini şerh etmişlerdir. şarihlerin eser sahibine karşı mütevazı tutumu geleneğin bir özelliğidir. Ancak bu onların hataları görmezden gelmelerine veya eser sahibini eleştirmekten geri durmalarına sebep olmamıştır. Nitekim İbn Mâlik'in kendinden önceki dil bilimcilere eleştirileri olduğu gibi, kendisine de eleştiriler olmuştur. Sadece İbn Mâlik ile sınırlı olmayan bu durumun dil bilimcilerin birbirlerine veya bir dil bilimcinin diğerlerine itirazları üzerine yapılan müstakil çalışmalarda görmek mümkündür. Görüş farklılıklarının sebep olduğu nahiv uygulamaları ve dil bilimcilerin ekollerinin farklı olmasıyla açıklanabilecek konuların izahı bu çalışmanın hedefi değıldir. Zira böyle bir durumda eleştiren ve eleştirilen tarafların her birini destekleyen dil bilimciler olacak ve tartışmalar çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. Bu çalışmada, İbn Mâlik'e yönelik eleştiriler metod, içerik, dil ve üslup şeklinde üç başlık olarak incelenmiş ve her biri kendi içerisinde kategorize edilerek örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: İbn Mâlik, Elfiyye, teshîl, eleştiri, şarih.**Some criticism from the reviewer on Ibn Malik****Abstract**

Ibn Malik is one of the biggest names in Arabic language after Sibeveyh. *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Mekâsıd* among the most important sources of this field. He explained his work and summarized as a poem in his *Elfiyye*. Many writers such as al-Muradi, Abu Hayyan, Ibn Akil, Halid el-Azhari and Ibn Hisham have also commented on this work of Ibn Malik. The modest attitude of the reviewers against the author is a characteristic of tradition. But, this, didn't cause them to ignore the mistakes or stop them from criticizing the author. As a matter of fact, as Ibn Malik criticized the linguists before him, Ibn Malik had been criticized. It is possible to see this situation, which is not limited to Ibn Malik, in independent studies on linguists' objections to each other or to a linguist. Grammar practices caused by differences of opinion and the explication of the issues that can be explained by the differentiation of linguists' schools, are not the targets of this study. Because, in such a case, there will be linguists who support one of both sides and the discussions will push the limits of the study. In this study, criticisms of Ibn Malik were examined as three topics: method, content, language and style, and each of them is categorized and examples are given.

Keywords: Ibn Malik, Elfiyye, teshil, criticism, reviewer.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati (Aksaray, Türkiye), ucarhasan42@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1995-8414 [Makale kayıt tarihi: 17.04.2019-kabul tarihi: 15.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580732]

Giriş

Dil bilgisinin nazım olarak anlatımı olan İbn Mâlik'in *Elfiyye*'si, benzeri dünya tarihinde başka bir dilde görülmeyen bir şaheserdir. Esere yüzden fazla şerh ve haşiye yazılmıştır. Sahip olduğu değer, üzerinde daha çok çalışılmasına ve hatalarının tespit edilmesine vesile olmuştur.

Arap dilinde eleştiri kültürünün temeli olan itirâzât türü eserler çoktur. İbn Mâlik'in söz konusu eseriyle sınırlı olmayan bu gerçeği, dil bilimcilerin birbirlerine itirazları üzerine yapılan müstakil çalışmalarda görmek mümkündür.

Elfiyye'nin sahip olduğu prestij, onu eleştirilerden kurtarmaya yetmemiştir. Şârihlerinin atfettiği değere ve sahibine karşı gelenekten gelen teamül gereği saygılı olmalarına rağmen onu eleştirmeleri, hakikat arayışı ve ilme verilen değer ile izah edilebilir. Objektif, nazik ve demagojiden uzak bir şekilde yapılan tartışmalar, Arap dil felsefesinin erken dönemde oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Gramer konularının manzum anlatımı, kafiye ve veznin uyumundan dolayı, şairi kolay anlatılabilecek konuların zor anlaşılmasına sebep olacak ifadeler kullanmak zorunda bırakmıştır. (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/1)

Yapılan eleştirilere üslup açısından bakıldığında her ne kadar eleştirilerin bazen dozu artsa da şârihlerin insaf dairesinde olması gerektiğine dair kanaatin sınırlarını zorlayan bir eleştiride bulunmadığını söylemek mümkündür. Nitekim Ebû Hayyân, *حری* fiilinin Arap dilinde mukarebe fiili olarak kullanım örneğinin hiçbir sözlükte bulunmadığı ve nahiv kitaplarında bu anlamda yer almadığını ifade ettikten sonra "belki müellifin bizim de bilmediğimiz bir bildiği vardır" demesi küçük bir özür olarak değerlendirilebilir. (İbn Câbir, *Şerhu İbn Câbir*, II/10)

1. İbn Mâlik'e yönelik metodolojik eleştiriler

1.1. İbn Mâlik'in görüşlerindeki tutarsızlıklar

İbn Mâlik'e yönelik en sert eleştiri, görüşleri arasında tutarsızlık olduğu eleştirisidir. Şairin vezin veya kafiye gereği bir beyitte ifade ettiği bir görüşün *Elfiyye*'nin başka bir beytinde tamamlanmış olması veya ifade edemediği bir görüşe diğer eserlerinde değinilmesi çoğunlukla şârihler tarafından çelişki olarak değerlendirilmiştir.

وَذِي الإِضَافَةِ اسْمُهَا لَفْظِيَّةٌ.... وَتِلْكَ مَحْضَةٌ وَمَعْنَوِيَّةٌ beytindeki ifadesiyle İbn Mâlik'e göre izafe, iki türle sınırlanmasına rağmen *Teshîl'de* *شبه المحضة* adıyla üçüncü bir izafe türü olduğunu söylemesini bu kabilden bir tutarsızlık olarak değerlendirmek mümkündür. (el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, II, 306)

İbn Mâlik'in bütün çelişkileri bu kadar masum değildir. Örneğin el-Miknâsî, eş-Şatıbî'den naklederek İbn Mâlik'in mefulü mutlak bahsinde *انتخب أصلاً لهذين أنصب.....* وكونه أصلًا لهذين انتخب demek suretiyle mastarın kelime kökü olduğunu belirtirken ismi meful bahsinde ise, *وفي اسم مفعول الثلاثي اطررد..... زنة* وفي اسم مفعول كات من قصد ismin fiilden türediğini belirtmesini en hafif tabirle tesahül olarak değerlendirilmiştir. (el-Miknâsî, *Şerhu'l-Miknâsî*, II, 160)

1.1.1. Elfiyye'deki görüşleri arasında tutarsızlık

İbn Mâlik, Cumhurdan farklı olarak isnadı, manevi/hakiki ile lafzi/vaz'i olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre birinci anlamla isnad, isme has iken ikinci anlamla isnad, kelimenin üç türü arasında müşterektir. كتب فعل ماضٍ , قد حرف تحقيق , كلب فعل ماضٍ konumundadır. Bu durum genel anlamda isnadı isme has kıldığı *Elfiyye*'deki حصل و مُسْنَدٌ لِاسْمٍ تَمْيِيزٌ حَصَلَ ifadesiyle çeliştiği için Ebû Hayyân ve el-Murâdî gibi şârihler tarafından eleştirilmiştir. (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/49; el-Murâdî, *Tevdîhu'l-makâsîd*, I/286,287)

Hâlid el-Ezherî² ise İbn Mâlik'in tutarsızlığıyla ilgili verdiği bir örnekte (el-Ezherî, *en-Nebîl*, II, 16) tesniyelerin tekîdinin نفس و عين kelimelerinin dışında müzekkerde sadece كلا, müenneste de sadece كلتا kelimeleri ile yapılabileceğini ifade etmesine rağmen (İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, 1990, III, 290) bir sayfa sonrasında عن كليهما و كليهما (كلهما) ب (كلهما) وقد يستغنى ب (كلهما) "nın tekritte kullanılmasıyla كليهما و كليهما'ya ihtiyaç kalmayabilir" ifadesiyle önceki görüşünden farklı görüş ortaya koyduğunu belirtmiştir.³ İbn Akîl de bu konuyu açıklarken الرّجُلان كُلهما ve قام المرأتان كُلهما örneklerini vermiştir. (İbn Akîl, *el-Musâ'id*, 1980, II, 387) Tutarsızlık eleştirisinin yöneldiği nokta şöyle izah edilmiştir: Her hâlükârda İbn Mâlik كلا ve كلتا'nın çoğunlukla bu amaç için kullanıldığını bazen de كل kelimesinin onların yerine kullanılabileceğini söylemesi gerekirdi. (el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebîl* 1998, III, 1019)

1.1.2. Elfiyye ile diğer eserlerindeki görüşleri arasında tutarsızlık

Şârihlerin bu türden itirazları, genellikle İbn Mâlik'in *Elfiyye*'deki görüşleri ile başta *et-Teshîl* olmak üzere diğer eserlerindeki görüşleri arasında bir çelişki olduğu yönündedir.

1.1.2.1. Tahsisten kaynaklanan tutarsızlıklar

İbn Mâlik'e göre ال'î mevsule, isme has olmayıp muzârî fiile de gelebilmektedir. Şahid olarak getirdiği ما "Sen ne kararına rıza gösterilecek bir hakemsin, ne soylu biri; ne de fikrine değer verilecek, tartışmaya değer biri." beytinde ال'î fiili ile kullanılmıştır. (İbn Mâlik, *Şerhu kâfiyeti's-şâfiye*, s. 163) İsm'e özgü olan ال ise yalnızca tarif edatı olarak kullanılır. *Şerhu kâfiyeti's-şâfiye*'de ismin özelliklerini sayarken ال takısını değil, harf-i tarifi esas alması ve mevsule olanın bundan farklı olduğu düşüncesi her ne kadar aynı eser içerisinde çelişki sayılmasa da *Elfiyye*'de حصل و مُسْنَدٌ لِاسْمٍ تَمْيِيزٌ حَصَلَ ..... و جَعَلَهُ مُعْرَفًا، أو مُسْنَدًا sıralandığı gibi mevsule olarak kullanılmasının İbn Mâlik tarafından da kabul edilmiş olmasının böyle bir tahsisten kaçınması için yeterli olduğunu vurgulamışlardır. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-makâsîd*, I/284; el-Miknâsî, *Şerhu'l-Miknâsî*, I/175) Tahsisin sebep olduğu bu çelişki isme ait özelliklerin sıralandığı beytin devamında bizzat kendisi tarafından واسمًا يُجَرُّ سِمًا، وصرَف، ويدا.....وَجَعَلَهُ مُعْرَفًا، أو مُسْنَدًا sıralandığı gibi mevsule anlamı da olduğu için ال demesinden daha uygun olduğu şeklinde açıklanması, sonra yazılmasına ve aradaki farkı göstermek adına yapıldığı intibahı uyandırmasına rağmen, *Elfiyye*'deki ifadesi tutarsızlık eleştirisinden kurtulamamıştır.

Arap dilinde ال ile mârife olan bir ismin münâdâyâ atıf olması durumunda lafzı dikkate alınarak merfû, mahalli dikkate alınarak mansup okunmasında icmâ vardır. İbn Mâlik والحارث والحارث يا زيدُ örneğinde

² Elfiyye şârihlerindedir. Eserinin iki ayrı tahkiki yapılmıştır. Mısır'da yapılan tahkikte eserin ismi *en-Nebîl ilâ Nahvi't-Teshîl*, Ümmü'l-Kurâ Üniv. Arap Dili Fakültesi'nde yapılan tahkikte *Muvassılu'n-Nebîl ilâ Nahvi't-Teshîl* şeklindedir.

³ İbn Mâlik bu konuda mahalli şahid kullanmamıştır. Konunun ihtilafı olması ve şahit getirememiş olması belki de el-Ezherî'nin bu açığı yakalamasına sebep olmuştur.

olduğu gibi bunun iki şekilde okunacağını ifade ettikten sonra başında ال takısı olmayan atıfların da el-Mâzinî ve Kufe ekolu tarafından *عمرأ و عمرو و زيد* örneğindeki gibi iki şekilde okunduğunu belirtmiştir. *عمرأ* kelimesinin mansup ve tenvinli okunabilmesi merfû ve tenvinli okunabilmesini gerektirir. Kendisi de bu görüşün nidâ harfinin tekrarına niyet edilmediğinde “doğrudan uzak bir görüş” olmadığını söylemiştir. Nitekim *حَسِبْتُ زَيْدًا وَ عَمْرًا حَاضِرِينَ* “Zeyd ve Amr’ın geldiğini zannettim” örneğinde nasıl ki âmil iki ismi de etkilemişse burada da böyle bir kastın aranması mümkündür. (İbn Mâlik, *Şerhu’t-teshîl*, III, 402)

Hâlid el-Ezherî’nin eleştirisi de tam bu noktadadır. Zira İbn Mâlik Kâfiye’sinde,

يُنْصَبُ عِنْدَ الْمَازِنِيِّ مُطْلَقًا   وَنَحْوُ زَيْدٍ فِي النَّدَا إِنْ نُسِقًا

el-Mâzinî’ye (ö. 249) göre atıf durumunda Zeyd kelimesinin mutlak olarak mansup olacağını ifade etmektedir. (el-Ezherî, *Muvassılu’n-nebîl*, III, 1181)

1.1.2.2. Efrâdını câmi olmayan ifadeden kaynaklanan çelişkiler:

İbn Mâlik konusunu anlatırken *حَقُّهُ النَّصْبُ وَ قَدْ يَجْرُ بِبَاءٍ زَائِدَةٍ* ifadesiyle hal’in mansup olduğunu fakat zaid bir ب harfi ceri ile mecrur da olabileceğini ifade etmiştir. (İbn Mâlik, *Şerhu’t-teshîl*, II, 321) Fakat *من* harfi cerinin özellikleri ile ilgili olarak bir ayette yorumda bulunurken *من* harfi cerinin hal olarak kullanılabilmesine işaret etmiştir. Söz konusu *وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ* “Hani Allah, peygamberlerden: «Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz» diye söz almıştı” (Âl-i İmrân, 3/81) ayetini izah ederken *لما* şeklindeki okumanın aslında *من* ve *لما*’dan müteşekkil olduğunu ve idgam yapıldığında ortaya çıkan üç mim’den birinin mahzuf edilerek iki mim ile *لما* şeklindeki idgamda var olan harfi cerin hal olabileceğini ifade etmiştir. (el-Ezherî, *Muvassılu’n-nebîl*, II, 659)

Konusu anlatılırken çizilen sınırlar içerisinde harfi cerlerden ancak ب ile yapılabileceği takyîd edilen hal, *من* ile ilgili ihtimal dâhilinde bir istisnanın varlığı ile yapılan sınırlandırmaya itirazı doğurmuştur.

İbn Mâlik temyizi şöyle tanımlar: *اسْمٌ بِمَعْنَى مَنْ مُبِينٌ نَكْرَهُ ..... يُنْصَبُ تَمْيِيزًا بِمَا قَدْ فَسَّرَهُ* el-Miknâsî ve eş-Şatıbî bu tanımın barındırmayan temyiz türlerini kapsamadığı gerekçesiyle efrâdını camii bir tarif olmadığını belirtmişler. (el-Miknâsî, *Şerhu’l-Miknâsî*, II, 120) Nitekim nâzımın kendisi de ilerleyen beyitlerde bazı temyiz türlerinde *من* harfinin kullanılmayacağını belirtmek suretiyle bütün temyiz örneklerinde *من* harfinin anlamının bulunamayacağını ifade etmiştir:

وَاجْزُرْ بِمَنْ إِنْ شِئْتَ غَيْرَ ذِي الْعَدَدِ   وَالْفَاعِلِ الْمَعْنَى كَطِبُّ نَفْسًا تُقَدِّ

1.1.2.3. Zaruret-i şî’riyyeyi istisna kılmasından kaynaklanan çelişkiler

İbn Mâlik’in bir konuyu anlatırken yaptığı sınırlandırmalarla ilgili olarak aldığı eleştirinin bir diğeri ise şart cümleleri ile ilgilidir. Şart cümlelerinde *إِنْ أَكْرَمْتُكَ* “Bana ikram edersen sana ikram ederim” ifadesinde olduğu gibi cevap hazfedilebilir. Bu durumda takdir *أَكْرَمْتُكَ* *إِنْ أَكْرَمْتُكَ* şeklindedir. Bu tür ifadelerde *إِنْ أَكْرَمْتُكَ* “Bunu yap, değilse seni döverim” cümlesinde olduğu gibi şart cümlesi de hazfedilebilir. Bu durumda takdir *أَكْرَمْتُكَ* *إِنْ أَكْرَمْتُكَ* şeklindedir. İbn Mâlik’e göre kullanılan şart edatı *إِنْ* olmak kaydıyla zarûrât-ı şî’riyyeden sayılarak şart ve cevap cümleleri mahzuf olabilir. (İbn Mâlik,

Teshîlu'l-fevâid, s. 239) eş-Şâtîbî'nin çok nadiren olduğu için İbn Mâlik'in üzerinde durmadığını ifade ettiği (eş-Şâtîbî, *el-Makasidu's-şafiyе*, 2007, VI, 163) bu konuda kendisine yöneltilebilecek eleştiri ise şart ve cevap cümlelerinin birlikte hazfini şiire ve in edatına takyîd etmesine yönelik olacaktır.

Örneğin Hâlid el-Ezherî delil olarak şu hadisi zikreder:

حَدَّثَنَا أَبُو دَرٍّ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَتَانِي جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ". قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: "وَإِنْ زَنَى، وَإِنْ سَرَقَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنْ زَنَى، وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: "وَإِنْ زَنَى، وَإِنْ سَرَقَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: "وَإِنْ زَنَى، وَإِنْ سَرَقَ، وَإِنْ...".

Ebû Zer el-Gıfari (r.a.) anlatıyor: “Hz. Peygamber Efendimiz “Cebrail bana geldi ve ümmetimden hiçbir şeyi Allah’a şirk koşmadan ölen kimsenin cennete gireceğini haber verdi” buyurdu. (Hayretle) dedim ki: ‘Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?’ Cevaben: ‘Evet, zina etse ve hırsızlık yapsa da!’ dedi. (Ben hayretimi yenemeyerek yine) dedim ki: ‘Zina etse de hırsızlık yapsa da mı girer?’ Resûlullah (sav.) yine: “(Evet) Zina etse de hırsızlık yapsa da (o kul cennete girecektir)” buyurdu.” (Buhârî, *Tevhid-33*; Muslim, *İman-153*; Tirmizî, *İman-18*)⁴ Benzerine başka hadislerde de rastlanılan (Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 481) bu ifadenin son kısmında Rasûlullah (sav.) şart edatını şart ve cevap cümlesini hafz ederek kullanmıştır.

Bu durumun, sadece in ile tahsis edilmesinin hatalı olduğunu da şu beyit göstermektedir:

فَإِنَّ الْمَنِيَّةَ مَنْ يَخْشَاهَا فَسَوْفَ تُصَادِفُهُ أَيُّمًا

“Kim ölümden korkarsa o onu bulacaktır ve her nereye (kaçarsa onu yakalayacaktır.)” Bu beytin sonundaki *أيُّمًا*’nın şart ve cevap cümleleri mahzuftur. Takdiri ise *تصادفه* şeklindedir. (el-Ezherî, *en-Nebîl*, II, 714; eş-Şâtîbî, *el-Makasidu's-şafiyе*, VI, 163; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 481)

İbn Mâlik *et-Teshîl'de* muttasıl zamirin *إلا* dan sonra gelmesinin şaz olduğunu söylerken *Elfiyye*'deki *ولا* وما علينا إذا ما كنت جارتنا ... أن لا يجاوزنا إلاك ذيئار إلا اختيارًا أبدا olursan senin dışındaki herkesin komşuluğundan bize ne gerek” şahidinde olduğu gibi zaruret-i şî'riyyede gelebileceğini ifade etmesi tutarsızlık olarak değerlendirilmiştir. (İbnu'n-Nâzım, *Şerhu İbni'n-Nâzım*, s. 34; (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsîd*, I, 361)

1.2. İcmâ olan konulardaki problemler

İbn Mâlik'e yönelik bu başlık altında ele alınabilecek eleştiriler az denemeyecek sayıdadır. Cumhurun görüşlerini bazen özellikle kabul etmediğini ifade eden İbn Mâlik, bazen sadece farklı görüşünü serdetmekle yetinmiştir. Yerine göre gözünden kaçırdığını düşündüren bu farklı görüşlerin yaygın kullanımı olan veya az bir nahiv eğitimi alan kişinin bileceği konular olması tek bir yargıya sahip olmaya engel teşkil etmektedir. Örneğin Cumhura göre işaret isimlerinde yakın, orta ve uzak olmak üzere üç mertebe varken İbn Mâlik'te iki mertebe söz konusudur. Ona göre orta yoktur. Onun bu yaklaşımı Ebû Hayyân tarafından acımasızca eleştirilmiştir. (Ebû Hayyân, *Menhecû's-sâlik*, I/24) Aynı şekilde *Elfiyye* şârihlerinden dokuzu her ne kadar anlamaya çalışarak bu fikre açıklama getirmiş olsalar da İbn Mâlik'i beytinde marife isimleri, zamir, işaret ismi, özel isim, marifeye muzaf, ال takısı alan isim ve mevsul isim olmak üzere altıyla sınırlandırmasından dolayı

4 Hadis-i şerif özetlenerek verilmiştir.

eleştirmiştir. Nitekim münada-i maksudun marife olduğunda icmâ vardır. İbnu'n-Nâzım, *Şerhu İbni'n-Nâzım*, I, 33; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 83)

İbn Mâlik'e yönelik bu türden eleştirilerde sadece onun kullandığı, o güne kadar kullanılmamış yeni kelime, tanım ve tabirlerin de etkisi vardır. Örneğin İbn Mâlik, حرى fiilini mukarebe fiillerinden saymaktadır. *وَكعسى حرى ولكن جعلا.... خَيْرُهَا حَتْمًا بَأَنْ مُتَّصِلًا*. Ancak Ebû Hayyân, حرى fiilinin hiçbir sözlükte bu anlamda kullanılmadığını ve bu fiilin Arap dilinde mukarebe fiili olarak kullanım örneğinin bulunmadığını iddia ederek bu görüşün İbn Mâlik'in nevi şahsına münhasır olduğunu söylemiştir. (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/69)

İbn Mâlik'in farklı bir şey söyleme gayreti olarak değerlendirilebilecek olan ve meselenin anlaşılmasını kolaylaştıran bazı sınıflandırmaları da icmanın dışına çıktığı iddiasıyla eleştirilmiştir. Örneğin İbn Mâlik'e göre üç tür izafe vardır. *والثاني الجزر، واثو "من" أو "في" إذا لم يَصْلُحْ الا ذاك، واللامُ خُذْ، لِمَا سَوَى ذِيكَ*. beytinde ifade edildiği şekliyle sadece من harfinin takdirine uygun olana izafe-i beyâniye, sadece في harfinin takdirine uygun olana izafe-i zarfiyye, من veya في harflerinin takdirine uygun olmayan diğer bütün izafe türlerine de izafe-i lâmiyye denir. İbn'u-Nâzım babasının bu görüşüne yer verdikten sonra Sibeveyh ve muhakkik dilcilerin çoğunluğunun bu görüşü benimsemediğini onlara göre lâmiye ve beyâniye olmak üzere sadece iki tür izafe olduğunu belirtir ve gerekçelerini sıralar. Aynı şekilde İbn Câbir de dilcilerin çoğunun izafe-i zarfiyye diye bir izafe türünü kabul etmediğini, İbn Mâlik'in izafe-i zarfiyye dediği bu türü izafe-i lâmiyye kısmına dâhil ettiklerini belirtmiştir. İbnu'n-Nâzım, *Şerhu İbni'n-Nâzım*, s. 272-274.

1.2.1. Cumhura muhalefet edilmesi

İbn Mâlik *Elfiyye*'de Cumhura olan muhalefetini yer yer açıkça ifade emektedir. Nitekim Cumhura açıkça muhalefet ettiği yerlerden zamir bahsinde,

وَصِلْ أَوْ أَفْصِلْ هَاءَ سَلْتِيهِ وَمَا   أَشْبَهُهُ فِي كُنْتَهُ الْخُلْفُ ائْتَمَى
كَذَاكَ خَلْتِيهِ وَاتِّصَالَ   أَخْتَارُ غَيْرِي اخْتَارَ الْانْفِصَالَ

ifadeleriyle mansub ardışık zamirlerin bitişik veya ayrı gelmeleri ile ilgili bölümde yer alan bu beyitlerde Cumhurdan farklı olarak كان gibi nakıs fiillere bitişen zamirlerden ikincisinin de muttasıl gelebileceğini açıkça ifade etmektedir. Ebû Hayyân İbn Mâlik'i bu hususta acımasızca eleştirerek onun bu görüşünün Sibeveyh'in Araplardan naklettiği sağlam örneklerle örtüşmediğini, İbn Mâlik'in bu görüşünü tamamen yapay ve zayıf örneklerle temellendirdiğini ifade etmiştir. Bu eleştiride her ne kadar İbn Sayyâd hadisindeki Efendimizin Hz. Ömer'e söylediği *فِي قَتْلِهِ فَلَا خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ* "Eğer o (İbn Sayyad) o (düşündüğün) ise gücün yetmez. O değilse zaten öldürmeye değmez." ifade delil olarak getirilmiş olsa da İbn Hişâm, İbn Akîl ve el-Murâdî gibi büyük şârihler de bu konuda İbn Mâlik'i Cumhura muhalefetten dolayı eleştirmişlerdir. (el-Murâdî, *Tevdihu'l-mekâsıd*, I, 373; Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/18; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 97-99; İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, I, 104)

İbn Mâlik mansup munfasıl zamirlerin te'kid olarak kullanılmaması konusunda da üzerinde icmâ olan görüşü terk ederek başka bir görüş benimsemiştir. Konuyla ilgili verdiği *رَأَيْتُ رَيْدًا إِيَاهُ* örneğinde İbn Mâlik şunları ifade etmektedir: "Ben müelliflerin birbirlerini taklit ederek aynı örnekleri kullanmaları sebebiyle bu örneği verdim. Bana göre Araplar bunu ne nazımda ne de şiirde kullanmışlardır. Kullanılmışsa da te'kid olur, bedel değil." (el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebil*, III, 332) İbn Mâlik bunun ancak "idrâb ifade etmemesi" kaydıyla mümkün olacağını da bu görüşe ilave etmiştir.

İbn Mâlik, bu düşüncesiyle “zahir isim zamirle te'kid olunmaz” fehvasındaki icmâya muhalif bir düşünce ortaya koymaktadır. Kaldı ki kendisi de bu kullanımın Araplarda olmadığını ifade etmiştir. Olmadığını ifade ettiği görüşünü zaten izahı mümkün olmayan bir görüşle ve te'kidin zamirle yapılamayacağına dair Cumhurun kanaatine rağmen bu şekilde izah etmiş olması da şârihleri tarafından eleştirilmiştir. Zira el-Mubberred, İbn Cinnî, ez-Zemahşerî gibi dilciler bunu bedel olarak kabul etmektedir. (el-Mubberred, *el-Muktedab*, IV, 296; İbn Cinni, *el-Lem' fi'l-Arabiyye*, 88; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.158) Ayrıca el-Ezherî idrab ifade etmemesi durumundaki kaydını da doğru kabul etmez. Zira bu durumda zaten te'kid değil bedeli idrab olacaktır. (el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebîl*, III, 1079)

Bu konuya örnek olabilecek diğer bir mesele de terkîb-i mezcîlerle ilgili görüşüne yönelik eleştiridir. İbn Mâlik مفاعل ve مفاعيل vezniyle biten terkîbi mezcileri alem olmadıkları durumlarda da gayri munsarif olarak kabul etmiştir. Bizzat kendisinin de icmânın dışında olduğunu ifade ettiği bu görüş bazı dilciler tarafından kabul görmemiştir. (İbn Mâlik, *et-Teshîl*, s. 221; İbn Kayyım *İrşadu's-salik*, II, 747) Zira bu kelimeler nekra oldukları durumunda alem sayılmazlar. Bu durumda da gayri munsarif konusundaki gerekli şartları taşımamış olurlar. (el-Ezherî, *en-Nebîl*, II, 526)

Diğer bir konu da hâl'in harfi cer ile mecrur olan sahibu'l-hâle takdimi meselesidir. Örneğin مَرَزْتُ بِهِند جالسة “Hind'e otururken uğradım.” cümlesinde جالسة hâl'inin sahibu'l-hâl olan Hind'in önüne geçmesi Cumhura göre caiz değilken, İbn Mâlik وسنق خال ما بحرف جر قد ..... أبوا، ولا أمتعه؛ فقد ورد ifadesiyle Cumhur kabul etmese de bana göre caizdir demektedir. Bu tutumu, şârihler tarafından eleştirilmektedir. İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, I, 235; İbn Câbir, *Şerhu İbn Câbir*, II, 304.)

1.2.2. İcmâya nisbet ettiği görüşlerdeki problemler

İbn Mâlik'in icmâya nispet ederek aktardığı bazı konularda, icmânın dışında tutulması mümkün olmayacak bazı dil âlimlerinin Cumhur ile aynı görüşte olmadığı için söz konusu meselede tam bir icmâdan söz etmek mümkün değildir.

Örneğin cinsini nefyeden لا'nın ismi ile ilgili olarak بطل العمل، أو كان معرفة، إذا انفصل مصحوب "لا النافية للجنس" ile ismi arasına bir fasılının girmesi veya isminin mârife olması durumunda cinsini nefyeden لا'nın amel edemeyeceğini icmâya dayandırarak açıklamıştır. (İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, II, 64) Hâlbuki er-Rummânî araya bir fasılının girmesi durumunda da لا'nın كذلك رجلا gibi ismini nasp edeceğini ifade etmektedir. (es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevami*, I, 526) Hakeza Kufe ekolüne göre لا'nın isminin alem olduğunda fetha üzere mebnî olması da bu konuda tam bir icmâ olmadığını göstermektedir. (el-Ezherî, *en-Nebîl*, I, 425)

İcmâya nispet edilen görüşlerdeki problemlere örnek olabilecek olan ikinci mesele ise temyiz, âmilinin önüne geçmesi meselesidir. el-Kisâî, el-Mâzinî ve el-Mubberred'in sadece âmilin mutasarrıf fiil olması durumunda kabul ettikleri bu görüş (el-Mubberred, *el-Muktedab*, III, 36; İbn Akîl, II, 65; Ebû Hayyân, *İrtısafu'd-darab*, 1984, II, 384; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâik*, 1994, II, 372) İbn Mâlik tarafından da benimsenmiş (İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, II, 390), âmilin mutasarrıf olmayan bir fiil olması durumunda⁵ ise takdimin olamayacağı icmâya bağlanmıştır. (el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebîl*, II, 719-721) Hâlbuki Ebû Hayyân ve Hâlid el-Ezherî'ye göre el-Ferrâ gibi bir dil bilimci, mutasarrıf olmayan bir fiil olması durumunda da temyiz takdimini caiz görmesine rağmen bu görüşün icmâya dayandırılmış olması bir

⁵ el-Ezherî âmilin mutasarrıf fiil olması durumunda temyiz takdimini kabul etmeyen Sıbeveyh'e de şu beyitle karşılık vermiştir. أ نفسًا تطيب يتبل المنى وداعي المنون يُنادي جها. “Ölümün davetçisi seslenip dururken arzularına kavuşmakla gönlün hoş mu olur?”

hatadır. (Ebû Hayyân, II, 384; İbn Akîl, II, 67; el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebîl*, II, 719-721) Zira القمر زيد حسننا "Zeyd güzellik bakımından Ay gibidir" ifadesindeki gibi bir teşbih varsa müşebbeh bih'in (benzetilen) haber olması şartıyla temyiz olan زيد حسننا kelimesinin القمر زيد حسننا şeklindeki takdimi caizdir. (el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebîl*, II, 719-721)

İbn Mâlik cem-i müennes nûnu bitişen muzârî fiilinin ittifakla mebni olduğunu iddia etmiştir. el-Murâdî, bu hususta farklı düşünen ve muzârî fiilin bu durumda da mu'rab olduğunu ifade eden dilcilerin bulunduğunu söyleyerek icmaya nispet edilen bu görüşte problem olduğunu tespit etmiştir. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsıd*, I, 306)

1.3. Şâz ve merdûd görüşlere yer verilmesi

İbn Mâlik, i'lalden veya meczum olmasından dolayı harf sayısı teke veya ikiye inen fiillerin sonuna vakıf esnasında هاء السكت bitişmesi gerektiğini şu beyitlerinde ifade etmektedir.

وَقَفَ بِهَا السَّكْتُ عَلَى الْفِعْلِ الْمَعْلُومِ   بِحَذْفِ آخِرِ كَأَعْطَى مِنْ سَأَلَ
وَلَيْسَ حَتْمًا فِي سِوَى مَا كَعِ أَوْ   كَعِيعَ مَجْرُومًا فَرَأَى مَا رَغُوا

İbn Hişâm, İbn Mâlik'in وعى fiilinin muzarisi olan يُعِيْعُ'nin birisi zaid olan iki harf olduğu için hâu's-sekt getirilmesi şeklindeki görüşünün merdud olduğunu belirtir. Zira Kur'ân-ı Kerim'deki وَمَنْ تَقَّ , وَلَمْ أَلَمْ diye başlayan ayetlerde (Meryem, 19/20; el-Mümin, 40/9) vakıf esnasında hiçbir kıraatta vakıf hâsı getirilmemiştir. İbn Kayyım da aynı gerekçeyle İbn Mâlik'in bu görüşünün büyük bir yanlılığı olduğunu ifade etmiştir. (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, IV, 349; İbn Kayyım, *İrşâdu's-sâlik*, II, 967)

Bu konuda en az tartışılacak bir konu olarak şu örnek verilebilir. Cumhura göre, وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ "İbrahim'i Rabbi imtihan etti." (el-Bakara, 2/124) ayetinde olduğu gibi, mefule dönen muttasıl bir zamir, faile bitiştiğinde mefulün takdimi, failin te'hiri vaciptir. Çünkü gaib zamirin lafzen ve rütbeten müteahhir bir isme irca'ı caiz değildir. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsıd*, I, 102; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 110) Ancak İbn Mâlik, وَشَاعَ نَحْوُ خَافَ رَبُّهُ عَمْرٌ ..... وَشَدَّ نَحْوُ زَانَ نُورُهُ الشَّجَرِ ifadeleriyle bunun aksinin şâz da olsa caiz olduğunu belirtmiştir.

1.4. Tercih veya görüşlerinde isabetsizlik

İbn Mâlik, وَقَعَ وَفَعٌ وَفَعٌ ضَمِيرٌ ذِي الْمَجَازِ فِي شِعْرٍ وَفَعٌ ..... beytinde fiile müenneslik ta'sımının zorunlu olarak bitişmesi için gerekli şartların olduğu veya fiille fail arasında fasılının olmadığı durumlarda bile bazen tâu't-te'nîsin düşebileceğini belirtmektedir. İbn Mâlik'in, Sîbeveyhi'nin Araplardan şâz diyerek naklettiği, sadece قَالَ فَلَانَةً vb. semai örneklerle sınırlı olan ve kıyası mümkün olmayan böyle bir kullanımı normal bir kullanım gibi sunması şârihler tarafından isabetsiz bir görüş olarak değerlendirilmiştir. Zira bu المرأة يَبْسُ المرأة veya المرأة نِعْمٌ gibi cins isimlerde görülebilecek bir durumdur. (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 112)

İbn Mâlik'in isabetsiz görüşleri sadedinde mansub ardışık zamirlerin sıralaması ile ilgili bölümde zikrettiği beyit bir diğer örnek olarak zikredilebilir. وَقَدِمْنَا فِي الْإِصْحَالِ .... وَقَدِمْنَا مَا شَتَّتْ فِي الْإِصْحَالِ ifadesinden de anlaşıldığı üzere ikinci sırada getirilecek olan zamir munfasıl zamirse, zamirler arasındaki marifelik hiyerarşisi gözetilmeksizin ikisinden biri öne alınabilir. Ancak bazı şârihler bu durumun mutlak bir şekilde söz konusu olmadığını, yalnızca iltibas olmayan yerlerde mümkün

olduğunu söylemişler. Örneğin زيد أعطيتك إياه cümlesinde, muhayyerlik durumunda إياك زيد أعطيتك şeklinde iltibas olacağı için mefuller arasında yer değişikliği yapılamaz. (İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, I, 107)

2. Diline ve üslubuna yönelik eleştiriler

2.1. Eksik bırakılan tanımlar

İbn Mâlik'in şârihleri tarafından eleştirildiği en önemli konulardan biri tanımlardır. Bazı konularda tanım yapmadan örnek üzerinden meseleyi izah etmiştir. *مُبْتَدَأُ زَيْدٌ وَعَاذِرٌ خَيْرٌ ... إِنْ قُلْتَ زَيْدٌ عَاذِرٌ مِّنْ عَادَتِهِ* beytinde olduğu gibi mübteda ve haber konusunu işlerken hiçbir tanım yapmaksızın konuyu örnekler üzerinden işlemesi Ebû Hayyân'ın eleştirilerinden nasibini almıştır. (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/36)

İbn Mâlik bazen de zaruret-i nazımdan dolayı tanımdaki bazı kayıtları örneklerle ifade etmiştir. Örneğin faili şu beytiyle açıklar: *الْفَاعِلُ الَّذِي كَمَرُوعِي "أَتَى زَيْدٌ" "مُنِيرًا وَجْهَهُ" "نَعْمَ الْقَتَى"* İbn Mâlik bu beyitte, failin isim olmasını, merfu olmasını, mutasarrıf veya camid fiilin yanı sıra müştak isimlerin de fail alabileceğini ifade ederken aynı zamanda failin amilinden sonra gelmesi gerektiğine de dikkat çekmiştir. Ancak bu beyit müevvel isimden oluşan faili kapsamamaktadır. Bu durum şârihler tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca bu beyit, "Şahid olarak Allah yeter" *وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا* "Bana hiç kimse gelmedi" *مَا جَانِي مِنْ أَحَدٍ* (el-İsra, 17/96) örneğinde olduğu gibi zaid harfi cerle mecrur olan faileri de kapsamamaktadır. Her ne kadar söz konusu eksikliğe işaret eden es-Suyûtî, merfu kaydını lafzi veya mahalli diye tamim ederek çözüm yolu bulmaya çalışmış olsa da (es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-merduyye*, I, 199) İbn Câbir konu üzerinde hassasiyetle durmuştur. (İbn Câbir, *Şerhu İbn Câbir*, II, 117, 118)

2.2. Tanım tekniği açısından problemler

2.2.1. Devre düşen tanımlar

İbnu'n-Nâzım, babasının *الْحَالُ وَصَفٌ فَضْلَةٌ مُنْتَصِبٌ ... مُفْهُمٌ فِي حَالٍ كَفَرْدًا أَذْهَبَ* şeklinde yaptığı hâl tanımındaki *منتصب* kelimesini, hüküm barındırdığından dolayı eleştirmiştir. (İbnu'n-Nâzım, *Şerhu İbni'n-Nâzım*, 227, 228) Zira hükmün tanımda yer alması devre yol açtığından tanım tekniği açısından makbul değildir. Diğer taraftan bu hüküm *مَرَزْتُ بِرَجُلٍ رَاكِبٍ* "Binekli bir kişiye uğradım." cümlesindeki *في حالٍ* şeklindeki anlamı dışarda bırakması gerekmektedir. İbn Hişâm, İbnu'n-Nâzım'ın itirazını şöyle açıklar: Halin mansup olmasına dair olan tanımlama (منتصب) bir hükümdür. Hüküm tasavvurun bir cüzüdür ve ona bağlıdır. Yani herhangi bir varlık hakkında hüküm verebilmemiz için sahip olmamız gereken tasavvurî bilgi, tanıma bağlı olduğu için hükmün tanımda yer alması kısır döngüye (devr) sebep olmuştur. (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 296) Nitekim *وَعِنْدَهُمْ مِنْ جُمْلَةِ الْمَرْدُودِ ... أَنْ تُذَكَّرَ الْأَحْكَامُ فِي الْحُدُودِ* ifadesi de bunun izahı niteliğindedir.

İbnu'n-Nâzım'ın bu eleştirisine katılan İbnu'l-Verdî, beytin şu şekilde düzeltilmesini önerir:

الْحَالُ وَصَفٌ فَضْلَةٌ قَدْ بَيَّنْتُ ... هَيْئَةٌ مَا جَاءَتْ لَه فَتَصَبَّتْ (İbnu'l-Verdî, *Tahrîru'l-hasâsa*, s. 166)

Devrin sebep olduğu tanım hatasına daha rahat anlaşılabilir bir örnek olarak İbnu'n Nâzım'ın benzer bir itiraz yaptığı sıfatu'l-müşebbehe tanımında görmek mümkündür. Şöyle ki İbn Mâlik sıfatu'l-müşebbeheyi, *مَعْنَى بِهَا الْمُشَبَّهَةُ اسْمُ الْفَاعِلِ ... صِفَةٌ اسْتَحْسِنَ جُرْ فَاعِلٍ* beytinde *failinin kendisiyle cer edilmesi güzel olan sıfat (müştak isim)* şeklinde tanımlamıştır. İbnu'n Nâzım da sıfatu müşebbehenin, kendisine ait bir hükümle tanıtılmasının tanım tekniği açısından devre sebebiyet verdiğini, dolayısıyla bunun

doğru bir tanım olmadığını belirtmektedir. Zira *failinin kendisiyle cer edilmesi* sıfatı'l-müşebbeheye ait bir hükümdür ve bu hükümün tanıtımında yer alması doğru değildir. (İbnu'n-Nâzım, *Şerhu İbnu'n-Nâzım*, s. 318)

2.2.2. Efrâdını câmî ağıyarını mani olmayan tanımlar

İbn Mâlik'in asli ve zaid harflerin tanımını yaptığı *والحرف إنْ يُلْزَمُ فأصلُّ والذي ..... لا يُلْزَمُ الزائدُ مثلُ نا اخْتِذِي* beyti, İbn Hişâm ve İbn Kayyım tarafından eleştirilmiştir. Zira buna göre kelimededen düşebilen harfler zaid, düşemeyenler ise asli harflerdir. Hâlbuki *كوكب* kelimesindeki *و* düşmediği hâlde zaid, *عد* kelimesindeki *و* düştüğü hâlde asli bir harftir. Dolayısıyla buradaki tanım efradını cami ağıyarını mani bir tanım değildir. (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, IV, 364; İbn Kayyım, *İrşâdu's-sâlik*, II, 992)

Diğer taraftan İbn Mâlik'in, *بوسميه أو وسم ما به اعتلق* şeklinde yaptığı sıfat tanımını, ağıyarını mani olmak hususunda başarılı görülürken medih veya zem için gelen sıfat türlerini kapsamadığından efradını cami bir tanım olmadığı gerekçesiyle İbn Hişâm vb. şârihler tarafından eleştirilmiştir. (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, III, 300)

Konuyla ilgili biraz daha farklı bir eleştiri İbn Mâlik'in *والخيرُ الجزءُ الممتَّ الفاعدة* şeklindeki haber tanımına gelmiştir. Cümleyi anlamlı kılmak suretiyle tamamlayan yegâne unsur haber olmadığı için tanım kusurlu görülmüştür. (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/38)

2.3. Eksik bilgi verilen konular

Şârihlerin bu türden eleştirilerinin yoğun olduğu görülmektedir. Ancak bu eleştirilerin geneline bakıldığında şârihlerin yer yer haklı oldukları durumlar olsa da çoğunlukla şaire haksızlık yaptıkları aşikârdır. Zira eksik olduğu şeklinde yapılan eleştirilerin pek çoğunda İbn Mâlik'i eleştirdikleri bilgi, değil manzum bir metinde ancak bir şerh veya bir haşiyede yer alabilecek türden detay bir bilgidir. Nitekim İbn Mâlik, *Elfiyye*'nin mukaddimesinde *مقاصدُ النحو بها محوية* ifadesiyle nahiv ilminin ana konularının yer alacağını ifade etmiştir.

Şârihlerin birkaç örnekle yetineceğimiz bu türden itirazlarını hemen her konu başlığı altında bulmak mümkündür. Örneğin izafe konusunda lafzi ve manevi izafeyi anlattıktan sonra manevi izafenin tersine lafzi izafenin marifelik sağlamadığını belirtmiştir. Ancak el-Murâdî, İbn Mâlik'in *رب* nin mecruru, *غير*, *مثله* ve *شبهه* gibi izafe ile marifeleşmeyecek derecede müphem olan kelimeleri ihmal ettiği gerekçesiyle eleştirmiştir. (el-Murâdî, *Tevdihu'l-mekâsıd*, II, 790)

Elfiyye'de eksik bilgi verilen konulardan bir diğeri cinsi nefy eden 'l'dır. Cinsi nefy eden 'l'nın ismi müfred (muzaf veya şibih muzaf olmayan) olduğunda nasb üzere mebni olur. Yani tekil isimler fetha üzere, cem'i mü'ennesler kesre üzere, tesniye ve cem'i müzekkerler de yâ üzere mebni olur. Bu yüzden İbn Mâlik'in, *كلا حَوْل ولا قُوَّة*....*وركب المفرد فاتحا* demek suretiyle fetha üzere bina ile sınırlandırması el-Murâdî tarafından eksiklik olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. (el-Murâdî, *Tevdihu'l-mekâsıd*, I, 547)

Şârihler içerisinde özellikle bu tür meselelerde İbn Mâlik'e haksızlık yapıldığını düşünerek ona yapılan eleştirilere yanıt vermeye çalışanlar da olmuştur. Çalışmanın konu ve kapsamı gereği aralarındaki bu tür tartışmalara değinmeyeceğimizi ifade ettiğimiz konulardan birinde İbn 'Akil, başta Ebû Hayyân olmak üzere bazı *Elfiyye* şârihlerinin *Elfiyye*'deki konusal eksiklik iddialarına savunmacı refleksle yaklaşmıştır. Örneğin İbn Mâlik *ان* nin hemzesinin kesralı okunduğu yerleri şu beyitlerle açıklar:

فَأَكْسِرُ فِي الْإِبْتِدَاءِ وَفِي بَدءِ صَلَاةٍ
وَحَيْثُ إِنَّ لِيَمِينٍ مُكْمِلَةً
أَوْ حُكَيْتُ بِالْقَوْلِ أَوْ حَلَّتْ مَحَلَّ
حَالٍ كَزُرْتُهُ وَإِنِّي دُوَّ أَمَلٍ
وَكَسَرُوا مِنْ بَعْدِ فِعْلٍ غُلْفًا
بِالْأَمِّ كَأَعْلَمَ إِنَّهُ لَدُوُّ نُقْيِ

Ebû Hayyân hemzenin kesralandığı yerlerin tamamının burada anlatılmadığını, zikredilen yerlerin dışında da hemzenin kesralandığı yerlerin olduğunu söyleyerek İbn Mâlik'i eleştirirken; (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I, 75) İbn 'Akil, Ebû Hayyân'ın sözünü ettiği yerlerin tamamının İbn Mâlik'in في الابتداء ifadesi kapsamına dâhil olduğunu, dolayısıyla burada bir eksiklik olmadığını söylemiştir. (İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, I, 354)

Bunların dışında tarif edatının ال mi, ا mi, ل mi, أم mi olduğu konusunda dört farklı görüş olmasına rağmen İbn Mâlik'in فقط أو اللام فقط al şeklindeki ifadeleri konuyla ilgili yalnızca iki görüşün olduğunu vehmettirmesi, (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I, 33) kase ile ilgili müstakil bir başlık açmayıp farklı başlıklar altında kase harflerine ve kase ile ilgili bazı hükümlere yer vermesi eksiklik kabul edilerek yadırganmıştır. (el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, II, 721)

2.4. İfadelerde ta'kîd ve muğlaklık olması

Elfıyye'nin bazı beyitleri muğlak olması yönüyle eleştirilmiştir. Örneğin في الدار ساكنها “Evde sahibi var” cümlesinde olduğu gibi haberin mübteda üzerine takdiminin zorunlu olduğu yerlerden birisi de mübtedada habere dönen bir zamirin olduğu yerdir. İbn Mâlik, bu durumu, أو كان لِمُتَعَلِّقِهِ ضَمِيرٌ لَهُ ifadeleriyle beyan eden İbn Hâcib'i, “ibaresi kapalı ve anlaşılmazdır” diye eleştirirken kendisi *Elfıyye*'de bu durumu daha girift ve anlaşılmaz bir beyitle ifade etmiştir. Nitekim bu muğlaklık es-Suyûtî gibi fazla eleştirmeyen bir şârih tarafından da eleştirilmiş, مِمَّا بِهِ عَنَّا مَبِينًا يُخْبِرُ ..... إذا عاد عليه مُضْمَرٌ beyti yerine beyti alternatif olarak önerilmiştir. وإن بعد لِحْبِرِ ضَمِيرٍ ..... من مُبْتَدَأٍ يُوجِبُ لَهُ التَّأَخِيرِ

İştigal bahsinde, عمرو هل رأيتَه “Amr'ı gördün mü?” vb. örneklerde müştegalu ‘anh ismin vücuti olarak merfu olması gerekir. Zira müştegal fiil ile müştegalu ‘anh isim arasında yer alan edatın sonrası\ öncesinde amel edemediğinden bu tür örneklerde iştigal söz konusu değildir. Ancak كذا إذا الفِعْلُ تَلَا مَا لَمْ كذا إذا الفِعْلُ تَلَا مَا لَمْ beytinde ibtidaiyye olması gereken sadaret hakkı bulunan istifham edatları gibi kelimelerin isim ve fiil arasına girdiğinde iştigal konusu ile ilgisi varmış gibi ifadelerle anlatılması eleştirilmiştir. (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 161; İbn Kayyım, *İrşâdu's-sâlik*, I, 332) Bu muğlaklığa, beyitteki ما'ların feshatta ta'kîde sebep olduğu eleştirileri eşlik etmektedir. (el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, II, 293)

2.5. Farklı ıstılah kullanılması

İbn Mâlik'in alışılmışın dışında kullandığı bazı ıstılahlar da eleştirilmiştir. Örneğin nahiv ıstılahında ياء المتكلم olarak bilinen “ya” için o, ياء النفس ifadesini kullanmıştır. (el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, I, 125; İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, I, 111)

Ayrıca İbn Mâlik'in mazi fiile bitişen, تاء الضمير veya تاء الفاعل diye bilinen “tâ” için تا فَعَلْتَ şeklinde kullandığı ifade, şârihlerin çoğu tarafından nefis-i mütekellimi kapsamadığı için uygun bir ifade olarak görülmemiş, (İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, 22; İbn Kayyım, *İrşâdu's-sâlik*, I, 83; İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, I, 22; el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, I, 83) keza نائب الفاعل ifadesinin nev-i şahsına münhasır bir ifade olduğu, onun dışındaki bütün dilcilerin فاعله الذي لم يُسَمَّ فاعله ifadesini kullandığı belirtilerek Ebû

Hayyân tarafından eleştirilmiştir. Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-darab*, III, 1325; İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, I, 327)

2.6. Farklı illet sunulması

Nunu'l-vikâyenin isimlendirilme illeti ile ilgili olarak dil bilimcilerin çoğunun görüşü fiilin sonunu kesradan koruduğu şeklindedir. Ancak İbn Mâlik buradaki illetin fiilin anlam karışıklığından korunması olduğu görüşündedir. Örneğin *أكرمني* fiilinde “nun” olmasa fiil, “muhataba ya”sı ile karışacaktır. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsîd*, I, 377; (es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-merdiyye*, s. 75)

3. İçeriğe yönelik eleştiriler

3.1. Gereksiz detaylara girilmesi

İbn Mâlik'i pek çok yerde eksik bıraktığı bir detay bilgidan dolayı tenkit eden şârihler, bazen de onun verdiği bir bilgiyi gereksiz ve detay bilgi görüp eleştirmişlerdir.

Ebû Hayyân İbn Mâlik'in *وَالنَّقْصُ فِي هَذَا الْأَخِيرِ أَحْسَنُ.....* şeklindeki ifadesinde *هن* kelimesi ile ilgili bir lehçe hakkında muhtemelen sanatsal yönü ağır bastığı için verdiği detay bilgiyi, hem nahvin konusuna girmediği hem de manzum ve muhtasar bir eser olan *Elfiyye*'ye yakışmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. (Ebû Hayyân, *Menhecu's-sâlik*, I/9) eş-Şâtıbî'nin, Ebû Hayyân'ın aksine İbn Mâlik'i *هن* kelimesi ile ilgili üçüncü bir kullanımı eksik bıraktığından dolayı eleştirmesi ise bu konuda ne kadar subjektif olunabileceğini göstermek noktasında dikkati muciptir. (eş-Şâtıbî, *el-Mekâsîdu's-şâfiyye*, I, 152

3.2. Yanlış anlaşılmaya müsait beyitler

وَلَا تَجِيءُ مَعَ أَوَّلِ قَدِّ أَهْمِلَا   بِمُضْمَرٍ لِعَبِيرٍ رَفَعِ أَوْهَلَا
بَلْ حَذَفَهُ الرَّمُّ إِنْ يَكُنْ عَيْرَ حَر   وَأَجْرُهُ إِنْ يَكُنْ هُوَ الْحَرِّ

İbn Mâlik, tenazu' konusunu anlattığı bu iki beyitte Basra ekolüne göre ikinci amile amel verildiğinde birinci amile sadece merfu zamir getirileceğini, mansub zamirin haber olduğu durumda ise te'hir edilmesi, değilse hazfedilmesi gerektiğini söylemektedir. Örneğin *زَيْدًا وَضَرَبْتِي* “Zeyd'i dövdüm o da beni dövdü.” cümlesinde birinci amil *ضربته* şeklinde kullanılmamıştır. Çünkü mansup zamir zaten “فضلة” dir. *“O beni (ayakta) zannetti, ben de Zeyd'i ayakta zannettim.”* cümlesinde ise haber konumunda olduğu için cümle sonuna getirilmiştir. Ancak bu beyitler yanlış anlaşılmaya müsait olduğundan eleştirilmiştir. İbnu'n-Nâzım, el-Murâdî, İbnu'l-Verdî ve el-Eşmûnî'ye göre İbn Mâlik'in ikinci beytinden anlaşılan *ظَنَ* ve diğer kalp fiillerinin ikinci mefulleri haber olduğundan tehir edilip birinci mefulleri hazfedilmesi gerekir. Hâlbuki bu fiillerin birinci mansup zamirleri ile ilgili bir ifade yer almamaktadır. Oysa bu fiillerin birinci mefulleri ile ikinci mefulleri arasında hiçbir fark yoktur. Zira ikinci meful 'umde olup hazfedilemediği gibi birinci meful de 'umdedir ve hazfedilemez. Dolayısıyla şârihler bu beyit yerine önerilerde bulunmuşlardır. *واخذه إن لم يك مفعول حسب.... وإن يك ذاك فأجره تصب* beyti de onlardan birisi de şudur: (İbnu'n-Nâzım, *Şerhu İbnu'n-Nâzım*, 188; el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsîd*, II, 642; İbnu'l-Verdî, *Tahrîru'l-hasâsa*, 152)

Ayrıca hâl bahsinin ilk beytinde verilen örnekte *مُفْهِمٌ فِي حَالِ كَفَرْدَا أَذْهَبَ....* *مُفْهِمٌ فِي حَالِ كَفَرْدَا أَذْهَبَ* hâl, *وَمَصْنَدٌ مُنْكَرٌ حَالًا يَفَعُ....* *بِكُنْتَرَا كَبَعْتَهُ زَيْدٌ طَلَعُ* ile ilgili Mastarın hal olması ile ilgili

beyitteki *بَعْنَةً زَيْدٌ طَلَع* örneğinde de aynı şekilde sahibu'l-hal, hâl'den sonra gelmiştir. Zarurat-ı vezinden kaynaklı bir durum olsa da hükmü örnek üzerinden veren İbn Mâlik gibi biri açısından bakıldığında bu örnekler, hâlin sahibu'l-haldan önce gelmesinin olağan bir durum olduğu yanılığına sebebiyet vereceği için şârihler tarafından eleştirilmiştir. (İbn Tolun, *Şerhu İbn Tolun*, I, 406.)

3.3. Nazımda gramer kurallarını ihlali

el-Mekûdî, *Elfiyye*'de aşağıdaki beyitlerin dil kuralları açısından problemliliğine belirtmiştir.

ولا تُضِفْ لِمُفْرَدٍ مُعَرَّفٍ   أيا وإن كَرَّرْتَهَا فَأَضِفْ
أو تُنَوِّ الأَجْزَا وَاحْصُصَنَّ بِالْمَعْرِفَةِ   مَوْصُولَةَ أيا وبِالْعَكْسِ الصِّفَةَ

Zira bu beyitte *إن* şart edatı, *كررتها* şart cümlesi, *فأضف* cevap cümlesidir. *أو تنوي* cümlesi ise *كررتها* üzerine atfedildiğinden o da şart cümlesidir. Hâlbuki cevap cümlesinin şart cümlesinden önce geldiği vaki değildir. (el-Mekûdî, *Şerhu'l-Mekûdî*, I, 435)

el-Mekûdî, İbn Mâlik'in *المعرف المَعْرَفَ المُفْرَدِ الأَمْرُدا ..... على الذي في رَفْعِهِ قَدْ عُدَّهَا* beytinde sıfat olan *المعرف* kelimesinin mevsufu olan *المنادى* kelimesinden önce gelmesini de eleştirmiştir. (el-Mekûdî, *Şerhu'l-Mekûdî*, II, 591) el-Miknâsî bunun *واين المنادى المفرد المعرفا ..... على الذي في رفعه قد عرفا* şeklinde ifade edilmesi durumunda daha anlaşılır olacağını ifade etmiştir. (el-Miknâsî, *Şerhu'l-Miknâsî*, II, 212)

3.4. Rivayetleri aktarırken oluşan hatalar

Arap dilinde temyiz konusu ile ilgili olarak örnek verilen *“Bu, demir bir yüzük”* ve *هذه جبة خزاً* “Bu, ipek bir cübbe” örneklerindeki mansup kelimelerin temyiz mi hal mi oldukları tartışılmalıdır. İbn Mâlik konu ile ilgili el-Muberrred'in görüşlerini aktarırken ona nispeten *وَكَوْنُ الْمَنْصُوبِ جِبْنًا تَمْيِيزًا أَوْلَى* “Bu durumda mansup kelimenin temyiz olması hâl olmasından daha uygundur” ifadesini kullanmıştır. el-Ezherî'nin aktardıklarına göre burada el-Muberrred'in görüşleriyle ilgili olarak “daha evladır” denilebilmesi için onun iki ayrı görüşünün olması gerekir. Hâlbuki el-Muberrred konuyu açıklarken buradaki “demir” ve “ipek”in “yüzük” ve “cübbe”ye ait ayrılmaz bir vasıf olduğu için “hal olamayacağını” açıkça ifade etmektedir. (el-Muberrred, III, 272; İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, II, 382; el-Ezherî, *Muvassılu'n-nebil*, II, 713, 714)

Bu konuya örnek olabilecek ikinci mesele ise terkip ifade eden yapıların “terhîm”inde söz konusudur. Arapçada *تأبط شراً* gibi fiil cümlesinden oluşan isimler vardır. Bu isimler münâdâ olduklarında terhîm yapılmaz. Zira fiil cümlesini terhîm etmek mümkün değildir. İbn Mâlik *..... والعَجْرُ اخِذْفَ مِنْ مُرَكَّبٍ وَقَلَّ* beytinde Arap dil bilimcilerin bu gibi isimlerde terhîm yapılabileceği görüşünün Sîbeveyhî'ye dayandığını ifade etmiştir. Ona göre Sîbeveyhî terhîm babında böyle bir görüş serdetmemiştir. Fakat *el-Kitab*'ının başka bir yerinde Arapların *تأبط شراً* ifadesindeki *تأبط* kelimesini “tek başına kullandıklarını” söylemektedir. (Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, II, 269; III, 377; İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, III, 422) Dolayısıyla bu terhîm yapılabileceğini gösterir. (es-Sabban, *Hâşiyetu's-Sabban*, 1997, III, 266)

Sîbeveyhî'nin “Araplar tek başına kullanıyor” ifadesinin “terhîm yapıyorlar” demek midir? İbn Mâlik bu ifadede bu sonucu nasıl çıkarmıştır? Şârihlerin üzerinde durduğu bu konuda Sîbeveyhî'nin terhimi caiz görmüş olmadığı ifade edilmiştir. Başka bir bağlamda istidrâk ifade eden bir cümleyi konu anlatılırken zikretmemiş olması, hatta özellikle konuyla ilgili babda bunu kabul etmemesi terhîmin yapılamayacağını açıkça göstermektedir. Her ne kadar eş-Şâtibî gibi Sîbeveyhî'nin görüşünü

Ebû Hayyân ve İbn Câbir, İbn Mâlik'in bu hususta Cumhura muhalefet ettiğini ve onun iddiasını temellendirdiği örneklerin kendisi için delil olamayacağını öne sürmüşler. Zira *إِخْوَانًا* kelimesi memduh olarak mahzup bir fiilden dolayı mansup olabileceği gibi *إِنْرَاهِيمًا* 'den *مَلَّةً* kelimesinden hâl'dir. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsîd*, II, 707; İbn Câbir, *Şerhu İbn Câbir*, II, 312)

İbn Mâlik, *على الأصح ما ليغير جعلا ..... وليسوى سؤى سؤاء اجعلا* beytinde *غير* ile *سوى* 'nun i'rab açısından aynı olduğunu ifade etmiştir. İbn Akîl, el-Ferrâ ve Sibeveyh'e dayandırarak Cumhura göre *سوى* lâzımız-zarfîyet bir kelime olduğundan dolayı nasbın dışında ref veya cer i'rabı alamaz, demektedir. O, İbn Mâlik'in *سوى*'nin mecrur olmasına örnek olarak getirdiği *مَا أَنْتُمْ فِي سِوَاكُمْ مِنَ الْأَمَمِ إِلَّا كَالشَّعْرَةِ السُّودَاءِ فِي النَّوْرِ* "Siz, sizin dışındakiler içerisinde sadece siyah bir öküzün cildi üzerindeki beyaz bir tüy veya kırmızı bir öküzün cildi üzerindeki kara bir tüy kadarsınız" (Muslim, *Sahih*, I, 201) hadisinin veya merfu olmasına örnek gösterdiği beyitlerin görüşünü desteklemek için yeterli olmayan tevile muhtaç konular olduğunu ifade ederek bu hususta Cumhura muhalefet ettiğini söylemiştir. (İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, II, 230)

3.7. Sarfa dair ayrıntılarda oluşan boşluklar

İbn Mâlik sülasi mücerred masterlarını anlatırken *كفَّرَحَ وكجَوَى وكشَلَل* demek suretiyle dördüncü babdan olan lazım fiillerin masterları çoğunlukla *فِعْل* vezninde geldiğini belirtir. Ancak bu bilgiyi yeterli görmeyen el-Murâdî, İbn Mâlik'in burada renk ifade etmeyenler şeklinde bir kayda yer vermesi gerektiğini, zira bu tür fiillerin masterlarının çoğunlukla *فُعْلَة* vezninde geldiğini söylemiştir. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-Mekâsîd*, III, 862)

el-Murâdî, İbn Mâlik'in taşğîr bahsindeki *وذا مع الفروع منها ناتي ..... وصغروا شذوذاً الذي التي* beytinde mevsul isimlerin taşğîrinin nasıl yapılacağını belirtmediği ve fer'i mevsul isimlerin hepsinde taşğîrin olabileceğini vehmettiği için eleştirmiştir. Nitekim mevsul isimlerin taşğîri diğer isimlerden farklıdır ve fer'i mevsul isimlerden *تى* taşğîr edilmemektedir. (el-Murâdî, *Tevdîhu'l-mekâsîd*, V, 1442; İbn Câbir, *Şerhu İbn Câbir*, IV, 268)

Sonuç

İbn Mâlik'in *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Mekâsîd* adlı eseri Arap gramerinin en temel eserlerindedir. Dünya dillerinde başka bir dilde görülemeyecek olan dil bilgisinin nazım şeklinde anlatımının şaheseri olan *Elfiyye*'si üzerine yapılan eleştiriler, Arap dil felsefesinin ne boyutlara ulaştığını göstermesi açısından büyük önemi haizdir.

Bu çalışmada eserin şârihlerinin eleştirileri üç ana başlıkta toplanmış ve her başlıkta örnekler verilmiştir. Örnekler seçilirken tartışmaya mahal olmayan genelde şârihlerin yaptıkları ortak eleştiriler seçilmeye çalışılmıştır. Bu eleştiriler içerisinde en mühim olanı İbn Mâlik'in görüşlerindeki tutarsızlıklardır. İcmâya nisbet ettiği görüşlerindeki problemlerle üslup ve içerik bakımından yapılan hatalar da eleştirilerden payını almıştır.

Oğlu İbnu'n-Nâzım'ın eleştiri kapısını açmasının yanı sıra babası ve öğretmenine karşı takındığı eleştiri ahlakında çağdaş eğitim için anekdotlar mevcuttur. Hatta bu durum, eleştiri oranı en yüksek olan el-Murâdî'yi ve İbnu'l-Verdî'yi etkileyen bir faktör olmuştur.

Gramer konularının manzum anlatımı, şairi kolayca izah edilebilecek konuların zor anlaşılmasına sebep olacak ifadeler kullanmak zorunda bırakmış, vezin ve kafiye gereği farklı şekilde ifade edilen kelime ve

cümleler eleştirisi konusu olmuştur. Diğer taraftan eleştirilerinin geneline baktığımızda özellikle çoğunluk tarafından yapılan eleştirilerin haklı olduğu görülmekle birlikte ancak bir şerh veya haşiyede yer alabilecek detay bir bilginin eksik olduğu noktasında yapılan eleştirilerde nâzıma haksızlık yapıldığını söylemek mümkündür.

Görüşleri arasındaki tutarsızlıkların altındaki neden, muhtemelen bağlı bulunduğu Endülüs dil okulunun sentez bir dil okulu olmasıdır. Zira İbn Mâlik eserlerinden birinde Basra dil okulunun görüşünü tercih ederken, diğer eserinde Kufe dil okulunun görüşünü tercih etmiştir. Mesnetsiz olmayan bu durum tutarsızlık eleştirisine maruz kalma sebeplerinden biri olmuştur.

Eleştiri üslubu açısından bakıldığında şârihlerin eleştirilerinde insaf dairesinin dışına çıkmadıkları söylenebilir. Zira bazı eleştirilerinden sonra özür dilenmesi bunu göstermektedir. Üslubu en ağır olan şârihin Ebû Hayyân, temas etmeyi gerekli gördüğü yerler dışında eleştiride bulunmayan es-Suyûtî'nin ise en naif eleştirmen olduğu söylenebilir.

Bir şârihin eleştirdiği konuda başka bir şârihin İbn Mâlik'i eleştirilere karşı savunması, konuya nesnel yaklaşma çabalarını göstermesi açısından önemlidir. Şârihlerin doğru olmadığını düşündükleri hâlde bazı konularda müellifin kastını görmeye çalışmaları iyi niyetli bir eleştirmen modelidir. Eleştirilerde seçilen kelimelere gösterilen itina ise gözetilen âlim vasfının nezaketini ortaya koyması açısından takdire şayandır.

Kaynakça

- Abbas Hasan (1973). *en-Nahvu'l-Vâfi*, Kahire, Dâru'l-Maârif,
- İbn Cinni, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsili, *el-Lem'fil-Arabiyye* (thk. Fâiz Faris) Kuveyt, Daru'l-Kutubu's-Sekâfiyye, tsz.
- Ebû Hayyân, Esîruddîn Muhammed b.Yusuf el-Ceyyanî el-Endelûsî (1984). *İrtişafu'd-Darab min Lisani'l-Arab*, (thk. Mustafa Ahmed Nehhas), Kahire, Mektebetu'l-Hancı.
- Ebû Hayyân (1997). *et-Tezyil vet-Tekmil fi Şerhi Kitâbi't-Teshîl*, (thk. Hasan Hindâvî), Şam, Dâru'l-Kalem.
- el-Ezherî, Hâlid b. Abdillâh (1998). *Muvassılu'n-Nebîl ilâ Nahvi't-Teshîl*, thk. Süreyya Abdussemeî İsmail, (Basılmamış doktora tezi)
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahaüddîn Abdullah b. Abdurrahman (1980). *el-Musâ'id alâ Teshîli'l-Fevâid*, (thk. Muhammed Kamil Berekât), Mekke, Câmiatu'l-Melik Abdulazîz.
- İbn Akîl (1999). *Şerhu İbn Akil alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, Dâru't-turâs.
- İbn Câbir, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Câbir (2000). *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Abdulhamid Seyyid Muhammed Seyyid Muhammed, Kahire, el-Mektebetu'l-ezheriyye li't-turâs.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddîn Abdullah b. Yusuf en-Nahvî (1994). *Evdahu'l-Mesâik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut, Dâru'l-Fikr.
- İbn Kayyım, el-Cevziyye (2004). *İrşâdu's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Mahmud Nassar, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Mâlik, Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. Abdullah et-Tâî (1967). *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Mekâsid*, (thk. Muhammed Kamil Berakât), Birleşik Arap Emirlikleri, Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî.
- İbn Mâlik (1990). *Şerhu't-Teshîl*, thk. Muhammed Bedevi Mahtun, Abdurrahman Seyyid, Cîze, Hicr.

- İbn Mâlik (1982). *Şerhu'l-Kafiyeti's-Şafiye*, thk. Abdulmun'im Ahmed Herîdî, Mekke, Câmîiatu Ummi'l-Kurâ.
- İbnu'n-Nâzım, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Muhammed, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, (thk. Abdulhamid Seyyid Abdulhamid), Beyrut, Dâru'l-Cîl, tsz.
- İbn Tolun, Ebû Abdillâh Şemsuddin Muhammed b. Ali (2002). *Şerhu İbn Tolun alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (thk. Abdurrahman Câsim), Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'l-Verdî, Zeynuddin Ömer b. Muzaffer (2008). *Tahrîru'l-Hasâsa fi Teysîri'l-Hulâsa*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Mekkûdî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali b. Salih (1993). *Şerhu'l-Mekkûdî ala Elfiyyeti İbn Malik*, (thk. Fatıma Raşid Racihî) Kuveyt, Câmîiatu'l-Kuveyt
- el-Muberrred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid b. Abdulekber el-Ezdi, *el-Muktedab*, (thk. Muhammed Abdulhalik Azime), Kahire, yy.
- el-Murâdî, Hasan b. Kâsım (1992). *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, (thk. Fahreddin Kabâve, Muhammed Nedîm Fâzıl) Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Murâdî (2001). *Tavzîhu'l-makasid ve'l-mesâlik bi-şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik*, (şrh. thk. Abdurrahman Ali Süleyman) Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabi.
- es-Sabban, Ebu'l-İrfan Muhammed b. Ali (1997). *Hâşiyetu's-Sabban ala Şerhi'l-Eşmûnî ala Elfiyyeti İbn Mâlik*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Sîbeveyhî Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, tsz.
- es-Suyûtî Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevami fi şerhi Cem'il-Cevami*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), Mısır, el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, tsz.
- es-Suyûtî (2000). *el-Behcetü'l-Marziyye fi Şerhi'l-Elfiyye*, (thk. Ahmet İbrahim Ali), Beyrut, Dâru'l-fikr.
- eş-Şâtibî (2007). Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, *el-Makâsıdu's-Şafiye fi Şerhi'l-Hulasati'l-Kafiye*, Mekke, Camiatu Ummi'l-Kura.
- ez-Zemahşerî (1993). Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Mufassal *fi San'ati'l-İrab*, Beyrut, Mektebetu'l-Hilal.

Zorunlu kültürlenmeye aidiyetçi bir yaklaşım: David Bezmozgis ve *Natasha* romanında göç

Gülhanım Bihter YETKİN¹

Gamze ÖKSÜZ²

APA: Yetkin, G. B.; Öksüz, G. (2019). Zorunlu kültürlenmeye aidiyetçi bir yaklaşım: David Bezmozgis ve *Natasha* romanında göç. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 504-504. DOI: 10.29000/rumelide.580736

Öz

Bireyin doğumundan ölümüne kadar olan süreçteki yaşantısını basamaklar halinde inceleyen Maslow'un oluşturduğu *İhtiyaçlar Piramidi*'nde üçüncü aşamada yer alan aidiyet ve yere bağlılık hissi, kişinin yaşamsal tatminini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Ancak kimi durumlarda birey, bu temel ihtiyacını zorunlu olarak tepkileyen koşullarla karşılaşır. Bunlardan biri de göçtür. Tarih kayıtlarına başlanılan zamandan beri varlığını önce mekân ardından ülke değişikliği olarak sürdüren göçler, belirli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Önceleri göçler, daha çok iklim koşulları ve savaşlardan kaynaklanırken sonrasında ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler sonucunda gerçekleşir. Göçün temel katılımcıları olan gruplar ve topluluklar için ise gözlerini açtıkları anavatanlarından kopma durumu, benlik algılarındaki aidiyet duygusunu büyük ölçüde zedeler. Bu tablo, en trajik şekilde ülkelerin edebiyatlarında yansımaları bulur. Çalışmamızda Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Riga, Letonya'dan ailesiyle birlikte Kanada Toronto'ya taşınmak zorunda kalarak bahsi geçen olguyu bizzat yaşayan Rus asıllı Kanadalı yazar David Bezmozgis'in kendisinin de ifadesiyle, tamamıyla otobiyografik olmasa da yaşantısından izlerin yer yer hissedildiği eseri *Natasha*'daki göç olgusu, Maslow'un aidiyetçi yaklaşımıyla ele alınacaktır. Yedi yaşındaki kahramanın çocukluktan delikanlılığa geçişinin kronolojik olarak sıralandığı eserde çocuğun her öyküde giderek büyüyüp olgunlaşması, göç trajedisine nasıl baş ettiğini, Maslow'un aidiyet ve yere bağlılık kavramının nasıl zor koşullar altında gerçekleştiğini gözler önüne serer.

Anahtar kelimeler: Maslow, *İhtiyaçlar Piramidi*, aidiyet, göç, zorunlu kültürlenme.

An approach of belonging to compulsory acculturation: David Bezmozgis and migration in the book “Natasha”

Abstract

In the Hierarchy of Needs created by Maslow, who studies the life of the individual in steps from birth to death, the feeling of belonging and belonging to the place is in the third stage and this is one of the most important elements that ensures the vital satisfaction of the person. In some cases, however, the individual is confronted with conditions that necessarily affect his or her basic need. One of them is migration. Since the date records were kept, migrations, which continue its existence first as a location and then as a country change, have arisen due to certain reasons. While migrations formerly stem from climate conditions and wars, then they occur as a result of economic, social and political

1 Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), yetkin.bihter@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3705-4040 [Makale kayıt tarihi: 16.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580736]

2 Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), gamze.oksuz@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5573-8075

reasons. For groups and communities that are the main participants of migration, breaking away from their motherland, in which they opened their eyes to the world, greatly damages the sense of belonging in their self-perceptions. This table is most tragically reflected in the literature of the countries. In our study the phenomenon of immigration in “Natasha” written by David Bezmozgis, who is Russian-Canadian writer that has experienced personally this phenomenon by having to move with his family from Riga - Latvia dependent on the Soviet Union to Toronto – Canada, stating that the traces of his life can be seen and felt from time to time in his work even though it is not entirely autobiographical, will be handled according to Maslow's belonging approach. In the work in which seven-year-old hero's transition from childhood to manhood is sorted chronologically, the child growing up and maturing in each story reveals how he copes with the tragedy of migration and how Maslow's concept of belonging and belonging to the place comes true under difficult conditions.

Keywords: Maslow, Needs Pyramid, belonging, migration, compulsory acculturation.

Giriş

Amerikalı psikolog ve sosyal bilimci Abraham Maslow (1908-1970), ilk olarak 1943 yılında yazdığı bir çalışmada ortaya koyup sonraki dönemde geliştirdiği insan psikolojisi teorisi olan *İhtiyaçlar Piramidi*'nde bireylerin yaşantılarını analiz eder. Varılmak istenen hedefin “insanın kendini gerçekleştirme” olan çalışmanın her bir basamağında bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan unsurlar sıralanır. Buna göre insanın bir üst basamağa geçebilmesi için öncelikle bir alt basamaktaki gereksinimlerini doygun oranda gidermesi gerekmektedir. Maslow'un beş kademeli teorisinin birinci basamağında bireyin fizyolojik ihtiyaçları olan yeme, içme, uyuma ve barınma yer alır. Sonraki basamakta güvenlik ihtiyacı, üçüncüsünde aitlik ve sevgiyi içine alan sosyal ihtiyaçlar, dördüncü basamakta bireyin bir şeyleri başararak toplum içindeki saygınlığını artırma ihtiyacı ve en üst basamakta da kişinin yetilerini fark etmesiyle başarının kaçınılmaz olduğu kendini gerçekleştirme yer alır (Kula & Çakar 2015: 195). Hiyerarşide üçüncü basamakta yer alan aidiyet ve yere bağlılık, insan davranışlarını büyük ölçüde şekillendirir. Maslow'a göre, kişinin kim olduğu, nereden geldiği ve kökeni gibi tanımlamalar aidiyet kavramı ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda aidiyet, toplum ya da bireyin kendini fark etmesi, sosyal yaşantıda bir yere konumlandırması ve bunun sonucunda kendini oraya bağlı hissetmesi olarak ele alınmaktadır (Solak 2017: 21). Aidiyet duygusunun başlangıç yeri anne karnıdır. Bebeğin ilk dönem gelişimini sürdürdüğü yer olan anne karnı, doğum gerçekleşene kadar geçen sürede bulunduğu tek yerdir. Buradaki süresini tamamlayıp yeni bir dünyaya gözlerini açan bireyin karşılaştığı ilk mekân, yaşama fiziksel bir bağ kurduğu yer olması nedeniyle çok anlamlıdır. Ancak bireyin ileriki dönemlerde yaşantısında karşısına çıkan çeşitli olgular nedeniyle büyük bir bağlılık hissettiği bu yerden özellikle de istemeden ayrılmak zorunda kalması, aidiyet duygusunu büyük ölçüde zedeler. Aidiyet doyumunu en çok etkileyen olgulardan biri de göçtür.

Göç olgusu

TDK sözlüğünde geçtiği üzere, göçün çeşitli tanımları bulunmaktadır: 1. Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin ya da toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret. 2. Evden eve taşınma, nakil ve 3. Kuşların, geyiklerin, yarasaların, bazı balık ve böceklerin mevsim, iklim, besin miktarı vb.ne göre çevre değiştirmeleri. Her üç tanıma da bakıldığında ortaya istemli ya da istem dışı bir “mekân değişikliği” çıkmaktadır. Tarih kayıtlarına başlanılan zamandan beri varlığını önce mekân ardından ülke değişikliği olarak sürdüren göçler, belirli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkar. Önceleri göçler, daha çok iklim

koşulları ve savaşlardan kaynaklanırken sonrasında ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler sonucunda gerçekleşir. Göç konulu bir araştırmasında akademisyen Ertuğrul Güreşçi, göçü bir ülke içerisindeki yerleşim birimleri arasında gerçekleşen yer değiştirmeyi "iç göç", en az iki ülkenin yerleşim birimleri arasında gerçekleştirilen yer değiştirmeyi ise "dış göç" olarak sınıflandırır (Güreşçi 2016: 1059). Böylesine çeşitli olguları içerisinde barındıran ve bireyleri yer değiştirmeye iten nedenlerden kaynağını alarak göç, bazı bilim insanları tarafından ayrıntılı bir şekilde araştırılarak çeşitli kuramlara oturtulur. Bunlardan en ünlüleri, *Göç Kanunları Kuramı* ve *İtme Çekme Kuramı*'dır.

Yazıldığı dönemde göç üzerine yapılan ilk araştırma örneği niteliğinde olan ve bu nedenle kendisinden sonra çok sayıda göç kuram ve modeline öncülük eden Alman coğrafyacı E. G. Ravenstein'in *Göç Kanunları Kuramı* (*The Laws of Migration*), 19. yüzyılın son döneminde gerçekleşen gelişmeler ışığında bir temele oturmuştur. Endüstrileşme ve kentleşme nedeniyle ortaya çıkan iş imkânındaki artış ve ulaşım ağlarında yaşanan ileri seviyedeki gelişim, insanları daha iyi bir yaşam uğruna doğdukları toprakları terk ederek Avrupa'nın merkez bölgelerine taşınmaya iter. Çalışmada göç olgusuna uzam boyutu katan Ravenstein, göçü kısa mesafeli (basamaklı) ve uzun mesafeli (basamaksız) olarak ayırır. Her iki bölümde de ortaya çıkan sonuç, göçün yoğunlukla ticaret ve sanayinin büyük ölçüde gelişim gösterdiği mega kentlere doğru gerçekleştiğidir. Bilim adamının göçün nedenleri üzerine geliştirdiği bu kuramının sonucu, ekonomik faktörler neticesinde yaşanan göç etme arzusuna bağlanır. Ravenstein'in tanımını yaptığı bu göç kuramında sınıflandırmayı eksik bulan Everett S. Lee ise, *Göç Kuramı* (*A Theory of Migration*) adlı çalışmasında göç olgusunu kategorize eder (Lee 1966: 50). Göçü farklı bir boyutuyla ele alan Lee, 1966 yılında *İtme Çekme Kuramı*'nı (*Push and Pull Theory*) ortaya atar. Buna göre, gerek yaşanan gerekse de gidilen yerde bir takım itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Her iki faktör arasında da mutlaka bir bütünlük vardır. Ancak kuramın temelinde yer alan sayısal veriler doğrultusunda ("o", "+" ve "-") ortaya şu sonuç çıkmaktadır: yaşanan yerin de göç edilecek yerin de içerisinde itme ve çekme olarak adlandırılabilir olumlu ve olumsuz yönler vardır. Ancak bu yönler, kurama göre kişisel ve görecelidir. Bu nedenle yaş, cinsiyet, eğitim, ırk gibi faktörler göçteki olumlu ve olumsuz yönleri belirlemektedir (Çağlayan 2006: 72-73). Bu yargıyı Lee şu şekilde örnekler: Bir yerdeki iklimin iyi oluşu "çekici", kötü hava koşulları ise "itici" bir unsurdur. Ya da göç edilen yerdeki eğitim koşullarının yüksek seviyede olması çocuğu olan bir aile için "çekici" (+), çocuğu olmayan bir aile için "itici" (-) değerdedir (Lee 1966: 50).

Göç, insanların ya da grupların kendi özgür iradeleriyle gerçekleşebileceği gibi kendi istekleri dışında vuku bulan olayların bir sonucu neticesinde de yaşanabilmektedir. Göçmen bir yazar olan Murat Tuncel, göçü bir arayış eylemi olarak tanımlar ve olgunun birincisinin gidiş dönüşlerle, ikincisinin ise dönmek üzere gidişle olacak şekilde iki biçimde gerçekleştiğini ifade eder (Kaşoğlu 2015: 498). Gönüllü göç olarak tanımlanabilen ilk yargıda göçün temelinde yatan etkenler, bireyin yaşam standartını artırmak istemesi, özgür bir biçimde yaşama arzusu, eğitim ve iş arama gibi ekonomik, siyasal ya da sosyal nedenlerdir. İkinci yargıda ise savaş, isyan, terör, doğal afet, dini ya da siyasal baskılar neticesinde bireyin ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalması sonucu kendisini güvende hissetmemesi ve bu nedenle doğduğu toprakları terk etmesine neden olan zorunlu göç yer alır (Yapıcı 2016: 182). Ancak her iki açıdan da ele alındığında göç "yitirmektir". Birey, göç ederken o zamana dek sahip olduğu tüm maddi ve manevi yaşantısını kaybederek yeni bir hayata yol alır (Karak 2014: 231). Birey, gideceği yerde kendisini neyin beklediğini tam olarak bilmesede karşısına çıkacakları bir açıdan isteyerek kabullenir. Çünkü geride bıraktığı yaşamında Maslow'un *İhtiyaçlar Piramidi*'ndeki aidiyet duygusu itibarıyla de kendisini artık toplumun bir bölümünde konumlandıramamaktadır. Bu nedenle göçün gerekliliğine önce kendisini ikna ederek eyleme geçer.

Rusya'da göç ve edebiyata yansımaları

Büyük bir insan kitlesi olarak ilk Rus göçü, 19. yüzyılın ortalarında yaşanır. Ekim Devrimi sürecine kadar olan göçler, dalgalar halinde olmaktan ziyade daha çok emekçi halk, dindar kesim, Yahudi milletler ve siyasi gruplar halinde gerçekleşir. Bu gruplardan siyasi olanlar hariç, büyük bir kısmı ABD ve Kanada'ya göç eder. Genellikle köylüler, kilise yöneticileri tarafından kovulan köylü protestanlar ve Malakanlar'dan³ oluşan bu göçmenler, gittikleri yerlerde daha içe kapanık bir yaşam şekli sürdürerek anavatanlarından uzakta olsalar da kendilerine özgü gelenek ve görenekleri korumayı başarırlar. Ulusal ve dini göçleri, yoğunlukla Amerika'ya giden ve hızla Rusya ve Rus kültürüyle bağlarını koparan Yahudi, Tatar ve Ermeniler gerçekleştirir. Rusya'yla çıkarları çatışan siyasi göçmenler üzerinde ise Avrupa daha egemen olur. 1917 Ekim Devrimi'ne kadar olan bu göçler, herhangi bir sosyal sorundan kaynağını almasa da sonraki göçlere oranla daha geniş çaplı olur. Bu dönemde Rusya'dan göç eden insan sayısı yedi milyonu geçer. Ancak bu, yalnızca resmi yollarla Rus devleti sınırları dışına çıkan kişilerin sayısıdır. Her ne kadar Rusya'da göç kavramı, devrime kadar olan süreçte yasalarda tam anlamıyla belirtilmese de Rus İmparatorluğu uyruklu kişilerin başka bir devlete geçmesi kesinlikle yasaklanır. Bunun dışında Ekim Devrimi'nden sonra yurtdışında çalışanların yeniden ülkeye girme yolları kapatılır (Medvedeva & Buşuyeva 2016: 32-41).

20. yüzyılın başlangıcında, Ekim Devrimi'nin ardından her birinin nedeni kendi içerisinde farklılık gösteren dört göç dalgası görülür. Bunlardan ilki, 1918-1922 yılları arasında görülen birinci göç dalgasıdır. Bu dönemde devrim ve Anavatan Savaşı sonucunda Rusya, Sovyet ve diğer Rusya olmak üzere ikiye ayrılır. Bir başka Rusya (İkinci Rusya, Rusya dışında Rusya) olarak da adlandırılan bu yeni Rusya'nın gerçek Rusya ile herhangi bir fiziksel ve hukuksal sınırı yoktur; ancak kendisini özgün, siyasi ve sosyokültürel açıdan eşi benzeri olmayan, tek ulusal kültürel eğitim alanı olarak tanımlar. Bu zamana dek Rusya'da gerçekleştirilen hiçbir göç eylemi bu denli büyük ve birlik içinde olmamıştır. İlk göç dalgasını, Sovyet yönetiminden ve iç savaştan kaçan askerler, soylular ve devlet görevlileri gibi eğitilmiş üst düzey tabaka oluşturur. Bu dönemde, okur-yazar oranı yüksek olmayan Rusya, önemli ölçüde eğitilmiş katmanını kaybeder. Bu kişiler arasında P. M. Bitsilli, S. İ. Gessen, P. D. Dolgorukov, E. A. Yelaçıç, M. N. Yerşov, A. V. Jekulina, V. V. Zenkovskiy, S. İ. Kartsevskiy, S. V. Panina, S. O. Seropolko, G. Ya. Troşin gibi pedagoglar, psikologlar ve ünlü toplum eylem adamları yer alır (Konstantinovna 2012: 1-4). Batı Avrupa ilk defa böylesine bir insan topluluğuyla karşılaşır. Öyle ki Milletler Cemiyeti, bu göçmen tufanını önlemeye çalışır. 1924 yılında Cemiyet, göçmenlere Nansen pasaportu⁴ dağıtma kararı alır. Ancak bu belge, göç edenlere vize, çalışma hakkı, hastalık, sakatlık vb. hakları sağlamamaktadır. Yeni vatandaşlık almak neredeyse imkânsızdır. Bu göç dalgasının yoğunlukla yaşandığı merkezler, Paris, Berlin, Prag, Belgrad, Sofya ve Harbin olur. Her ne kadar ülkelerindeki siyasi ortamın elverişli olmamasından dolayı ülkelerinden ayrılmak zorunda kalsalar da bu kişiler, göç durumlarını kısa süreli görürler. Bolşeviklerin çok geçmeden mağlup edileceğine inanan bu grubun üyeleri, en nihayetinde vatanlarına döneceklerini düşünürler. Bu nedenle göç ettikleri yerlerdeki yaşam şekline katılmayı reddederek asimilasyona direnirler. Kendi kültür, gelenek ve inançlarına sahip çıkarak onları Rus yapan özelliklerini sonuna kadar korurlar (Medvedeva & Buşuyeva 2016: 32-41).

³ Malakanlar, çarı yaratıcı ile denk tutan Rus Ortodoks kilisesine baş kaldıran, orta sınıf Rus köylü topluluğuna verilen isimdir. Aynı inanç etrafında bir araya gelen bu insanlar, Malakanizm adlı yeni bir inanç ortaya çıkararak Hristiyanlığın temel ve asıl özelliklerini savunurlar (Kıyanç 2014: 1).

⁴ 1921 yılında Milletler Cemiyeti'nin Norveçli Fridtjof Nansen'i Milletler Cemiyeti Sığınmacılar Yüksek Komiseri olarak atamasından sonra bilim ve devlet adamı olarak tanınan Nansen'in oluşturduğu, sığınmacıların uluslararası seyahat etmelerini olanaklı kılan yolculuk belgesine verilen isimdir (Sav 2016: 527).

İlk göç dalgasının etkisi geniş kapsamlı olur. Bu dalganın katılımcıları olan çocuklar ve yetişkinler, genellikle aileleri ve akrabalarıyla kimi istisnai durumlarda da özellikle Anavatan Savaşına katılanlar, Beyaz Ordu'nun geri çekilen birlikleriyle birlikte göç ederler. Bu insanların büyük bir kısmı, günlük yaşantılarından bir anda koparılmışlar ve birçoğu savaşta yer alarak ölümü görmüştür. Yaşadıkları, kuşkusuz ki her çocuğun hafızasında silinmez izler bırakır. Bu nedenle göçmen pedagoglar ve psikologlar bazı araştırmalar yürütürler. Bunun sonucunda ortaya şöyle bir sonuç çıkar: kendi vatanından koparılan çocuk ruhu, devrim, vatan savaşı ve göç olmak üzere üç büyük olay karşısında sarsılmıştır. Çok geçmeden V. V. Zenkovskiy, çocukların yaşadıkları trajediyle baş etmeleri ve üretken birer işçi olabilmeleri için tüm pedagogları yardıma çağırır. Öyle ki bir yatılı okul müdürü A. P. Dehterev, göçü yaşayan çocuklar için şu ifadeleri kullanır: *"Anavatan savaşı ve zorunlu göçün üstesinden gelen çocuklar, geçmişlerini unutuyorlar. Onların oldukça farklı psikolojileri, sinir yapıları ve olaylar hakkında farklı alguları var. Hatta bence onların kan bileşenleri bile oldukça farklı"* (Konstantinovna 2012: 6).

Rusya'daki ikinci göç dalgasının temel nedeni, II. Dünya Savaşı'dır. İki göç dalgası arasında büyük farklılıklar vardır. İlkinde tam anlamıyla mecburiyetten kaynaklanan bir göçmen akışı yaşanır. İkinci dalganın katılımcıları, ülkelerine yeniden dönmek üzere göç ederler. Bunun temel nedeni, henüz kurulan Sovyet gerçeğinden hoşnut olmama, tutuklanma korkusu, yakınlarının trajik kaderleri ve Gulag kamplarına gönderilme endişesidir. Bu göç dalgasının gerçekleştiği merkezler, ağırlıklı olarak Almanya ve Amerika olur (Trubetskova 2011: 7). Aynı zamanda ilk göç topluluğunun bireyleri Rusya İmparatorluğu uyruklu iken, savaş sonrası yaşanan bu ikinci dalganın göçmenleri Sovyet vatandaşlarıdır. Üçüncü göç dalgası (1948-1986), soğuk savaş dönemine denk gelir. Bu dalgayı oluşturanlar, yoğunlukla entelektüeller, siyaset ve evangelist din muhalifleri olur. Bu göçmen topluluğunun göç ettikleri ülkelerin başlıcaları Almanya, ABD ve İngiltere'dir. Bu göçün temel etkeni siyasi değil; daha çok ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Üçüncü dalga göçmenler, diğerlerinin aksine sahip oldukları dil, kültür, gelenek ve inançlarını koruma amacı gütmadıkları gibi bunlardan büyük bir istekle kurtulmaya çalışırlar. Hatta kendilerini ateist kültür ve değerlerinin taşıyıcısı olarak gören bu kişiler, kilisenin tüm kurallarını reddederler. Dördüncü ve sonuncu göç dalgası ise perestrojka (yeniden yapılanma) döneminde yaşanır. Diğerlerinin aksine bu göçün siyasi hiçbir hedefi yoktur. Ülke dışına çıkmak tamamen kişilerin kendi iradeleriyle aldıkları bir karardır. Göç edenlerin büyük bir çoğunluğu, Almanya, İsrail ve ABD'ye gider. Buralardaki yaşamlarına kısa sürede adapte olan göçmenler çok geçmeden asimilasyona uğrayarak kendi dillerini ve kültürlerini yitirmeye başlarlar. Genel anlamda bakıldığında ilk iki göçün katılımcıları Rus karakterlerini daha fazla muhafaza altına almayı başarırken, üçüncü ve dördüncü dalganın göçmenleri ülke sınırları dışına çıktıkları gibi kimliklerini de geride bırakmışlardır (Medvedeva & Buşuyeva 2016: 32-41).

Göç ve edebiyat

Göçün edebiyata yansımaları da en az kendisi kadar etkileyici olur. 20. yüzyılın ilk döneminde Rusya'da görülen 1905 Şubat ve 1917 Ekim devrimleri, Rus-Japon Savaşı, I. Dünya Savaşı ve İç Savaş, komünist yönetimin başa geçmesi, ekonomik kriz ve kıtlık gibi faktörler, ülkede büyük çaplı bir göçü tetikler. Devrimden sonra kurulan yeni toplumun yaşam koşullarından hoşnut olmayan çok sayıda sanatçı ve aydın kesim, ortalığın durulmasını beklemek amacıyla yurt dışına çıksa da büyük bir çoğunluğu yeniden anavatanına dönme imkânı bulamaz (Smirnova 2014: 7). Daha iyi bir yaşam umuduyla gerçekleştirilmesine rağmen büyük bir hayal kırıklığı yaratan bu devrimden sonra ülkede tam anlamıyla baskıcı bir yönetim sistemi uygulanmaya başlanır. Bu dönemde sanatçı ve edebiyatçılar sistemin propagandasını yapan eserler yazmak zorunda bırakılır. Bu nedenle edebiyatta bağımsızlık ve özgünlük

ortadan kalkar. Bu baskıcı uygulama karşısında yüzlerce kişi vatanını geride bırakarak çareyi ülkeden kaçmakta bulur (Çelik 2018: 361). Yaşanan bu ilk göç dalgasıyla Rusya, önemli sayıda yazarını yitirir. Bunlardan başlıcaları İ. Bunin, A. Kuprin, İ. Şmelyov, B. Zaytsev, M. Tsvetayeva, V. Hodaseviç, K. Balmont, Z. Gippius, D. Merejkovski, İ. Severyanin, M. Aldanov, M. Osorgin, A. Averçenko, A. Remizov, A. Tolstoy, E. Çirikov, G. İvanov, G. Adamoviç, N. Teffi, M. Artsıbaşev, P. Boborikin, V. Nabokov, G. Gazdanov'dur (Gorbaçov: 20). Bu dönemde vatanını her ne pahasına olursa olsun terk etmeyenler olsa da onların durumları da pek iç açıcı değildir. Örneğin 1921 yılı Ağustos ayında şair N. Gumilyov kurşuna dizilir. A. Blok 1919 yılında tutuklanır ve aradan iki yıl geçtikten sonra hastalanarak ölür. 1925 yılında S. Yesenin, 1930 yılında ise V. Mayakovski intihar eder. 1938 yılı Aralık ayında O. Mandelştam Sibirya'daki bir toplama kampında ölür. 1941 Ağustosunda M. Tsvetayeva intihar eder. Yazarlar Birliği'nin ilk toplantısına katılan iki yüzün üzerinde kişinin sonradan ortadan kaybolması da dönemin atmosferini yansıtan en önemli göstergesidir (Çelik 2018: 362).

İlk göç dalgasını iki bölüme ayırmak mümkündür: 1920-1925 yılları arasındaki etap, ülkesine geri dönme umudunu yitirmeyen göçmenlerin edebiyatlarının oluşma dönemidir. Eserlerde Sovyetler Birliği ve Bolşevizm karşıtı konular, Rusya'ya özlem ve Anavatan Savaşı'nın devrim karşıtı bir pozisyonda yansıtıldığı temalar hâkim olur. Birinci göç dalgasının göçmen yazarları, en verimli dönemlerini bu süreçte geçirirler. Planlı bir şekilde göç etmeseler de ülkelerine kısa zamanda dönecekleri ümidiyle Rusya'da yaşananları yakından takip ederler.

1925-1939 yılları arasındaki ikinci etapta ise yayın faaliyetleri artar ve edebiyatta birlik sağlanır. Vatana geri dönme umudunu yitiren yazarlar, kaybettikleri cennetlerinin aromasını korumak, çocukluk hatıralarını ve halk geleneklerini muhafaza etmek için daha çok anı edebiyatına ve tarihsel romana yönelirler. Bu dönemde ilk kez Gulag toplama kamplarıyla ilgili eserler görülmeye başlanır.⁵ Göç ettikleri ülkelerde kendilerine yeni bir Rusya inşa ederek kimliklerini koruma mücadelesine girişen göçmenlerin yazdıkları eserlerde yoğunlukla görülen motifler, Rus diline, geçmişe ve anavata duyulan büyük hasret, ölüm, yalnızlık, umut ve ümitsizlik temalıdır. Rus kültürünü her koşulda sürdürerek gelecek nesillere aktarma misyonunu üstlenen bu kişiler, edebi faaliyetlerine durmadan devam ederler. Aynı zamanda bu yazarlar, çeviri çalışmalarına özel bir önem vererek Batılı ülkelere Rus kültürünü ve edebiyatını tanıtmaya çalışırlar (Smirnova 2014: 8).

1940'lı yıllarda gerçekleşen ikinci göç dalgasının katılımcıları hem uygulanan baskıcı devlet kontrolünden kurtulmak hem de Rusya'nın II. Dünya Savaşı'na katılmasına tepki göstermek amacıyla ülkelerini terk ederler (Gorbaçov, 20). Bu kişilerin büyük bir çoğunluğu, 1939 yılında SSCB'ye katılan Baltık Kıyısı Cumhuriyetlerinden halklar, savaşta esir düşüp Sovyet kamplarına gönderilmek istemeyen, bu yüzden evlerine dönmekten korkan askerler ve Almanya'ya iş için gönderilen kişilerdir.⁶ Sovyet yönetim şeklinde yetişmiş bu insanlar her ne kadar Batıya göç etseler de gittikleri yeri benimsemeyi reddederler. Bu kişiler arasında Rusya'nın Bolşevik yönetimden kurtulmasını isteyen ve bu nedenle savaşı destekleyen yazarlar da yer alır. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nde Stalin'in otoritesi altına aldığı güdümlü bir sanat anlayışı hâkim olduğundan tam anlamıyla edebiyat, sanat ve kültür çalışmalarında artış olmaz. Bu dönem edebiyatının temel konuları ise Sovyet toplama kamplarının tasvirleri,

⁵ İ. Soloneviç *Toplama Kamplarındaki Rusya* (Rossiya v kontslagere), M. Margolin *Ze-Ka Ülkesine Yolculuk* (Puteşestviye v stranu Ze-Ka) ve Yu. Bessonov *26 Cezaevi ve Solovkov'dan Kaçış* (26 tyurem i pobeg s Solovkov), <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura-xx-veka/stati/russkaya-literatura-xx-veka/tri-volny-emigracii-russkoj-literatury-v-xx-veke> "Tri volny emigratsii russkoj literatury v XX veke", Erişim Tarihi: 12. 02. 2019

⁶ <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura-xx-veka/stati/russkaya-literatura-xx-veka/tri-volny-emigracii-russkoj-literatury-v-xx-veke> "Tri volny emigratsii russkoj literatury v XX veke", Erişim Tarihi: 12. 02. 2019.

kolektivizasyon trajedisi, ideolojik baskının ve korkunun üstesinden gelme ve yeni bir ahlak terbiyesiyle yetişmiş kahraman tipi oluşturmaktır (Trubetskova 2011: 7).

Ardından gelen üçüncü göç dalgası, Kruşçev’in “Çözülme” (Ottepel) Dönemi’ne denk gelir. Üçüncü dalga yazarları yoğunlukla sanatsal edebiyatın özgürleşmesine, Gulag kamplarının bir an önce kapatılmasına, baskıya ve bir süre önce kazanılan savaşın askeri başarısının değerine odaklanırlar. Ancak 1960’lı yılların ortalarına gelindiğinde özgürlüğe büyük ket vurulur ve yazarların eserlerine büyük ölçüde estetiksel eleştiriler getirilir. A. Soljenitsın ve V. Nekrasov soruşturma geçirir, İ. Brodski tutuklanır, A. Sinyavski gözaltına alınır; KGB, V. Aksenov, S. Dovlatov, V. Voynoviç’e gözdağı verir. Bunun sonucunda çok sayıda yazar, ülkesini terk ederek sınır dışına çıkmak zorunda kalır. Göçte yeni yazarlar görünmeye başlar. Bunlar, Yuz Aleşkovskiy, G. Vladimov, A. Zinovyeve, V. Maksimov, Yu. Mamleyev, Saşa Sokolov, Dina Rubina, F. Gorenşteyn, E. Limonov gibi yazarlar ve A. Galiç, N. Korjavin, Yu. Kublanovskiy, İ. Guberman gibi şairlerdir. Üçüncü göç dalgasının edebiyatının en belirgin özelliği, Sovyet edebiyatının üslup akımlarının Batılı yazarların kazanımlarıyla harmanlanmasındaki başarı ve avangard akımlara gösterilen yoğun ilgidir. Bu nedenle dönem edebiyatı, çok sayıda ve çeşitli üsluplarda sayısız eser kazandırır. SSCB’nin parçalanmasıyla bu yazarların bir kısmı Rusya’ya döner ve burada edebi faaliyetlerine devam eder. Çalışmamız çerçevesinde inceleyeceğimiz *Natasha* eserinin yazarı David Bezmozgis, bu göç dalgasının bir üyesidir.

Göçmen bir yazar: David Bezmozgis

1973 doğumlu David Bezmozgis’in sanat yaşamının temeli, altı yaşında ailesiyle birlikte o zamanlar Sovyetler Birliği’ne bağlı olan Riga, Letonya’dan Kanada Toronto’ya göç etmesine dayanır. Ailesi, göç eden Rus Yahudi topluluğunun büyük bir bölümünün yaşadığı North York’a yerleşir. Çocuk yaşlarda Kanada’ya gelen ve yalnızca kendi evinde Rusça konuşabilen Bezmozgis, ilk ve ortaokuldan sonra liseye de burada devam eder ve bilmediği bir dilde eğitim almanın sıkıntısını büyük ölçüde yaşar. Ardından Montreal’e gider ve McGill Üniversitesi’ne girer. Burada, Holokost’ta öldürülmeden önce büyükanne ve büyükbabasına ait olduğuna inandığı bir fotoğraf bulan küçük bir çocuk hakkındaki tek kişilik oyunu *Son Vals: Bir Miras’ı (The Last Waltz: An Inheritance)* kaleme alır. Oyun, önce üniversite tarafından düzenlenen tiyatro festivali ve ardından da Montreal Oyun Yazarları Çalıştay’ında sahnelenir. Bezmozgis, üniversiteden ileri derecede İngilizce seviyesinde mezun olur.

Her ne kadar genç yazar, hikâye ve öykü yazmaya devam etmek istese de maddi imkânları yeterli olmadığından ailesinin zoruyla bu tutkularından vazgeçmek zorunda kalır. Üniversiteden mezun olduktan sonra Los Angeles’teki Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde sinema üzerine eğitim alır. Burada parlak bir öğrencilik geçiren Bezmozgis, 1999 yılında Los Angeles’taki üç sünnetçinin ritüellerini konu alan kısa belgeseli *L. A. Mohel* ile öğrenci film yapımcıları arasında düzenlenen yarışmada büyük bir ödül kazanır. Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde gün geçtikçe ünü daha da artan genç yetenek, kısa zaman içinde yazar Leonard Michaels’in eserlerini sinemaya uyarlamak için gösterilen kişi olur. Her ne kadar ünlü ABD’li roman, öykü ve makale yazarı Michaels’in eserini sinemaya uyarlama girişimi gerçekleşmese de iki sanatçı arasında geçen üç yıllık yazışma süreci, Bezmozgis’in yazar kişiliğinin gelişmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bezmozgis, *Edebiyat Aşkı Üzerine (On Literary Love)* isimli makalesinde, arkadaşlıklarının hikayesini ve yaşlı yazarın onun üzerindeki derin nüfuzunu ayrıntılı bir şekilde anlatır.

2009 yılında yazıp yönettiği ilk filmi *Zafer Günü (Victoria Day)* üzerinde çalışan David, Sundance Film Festivali’nde yarışmaya katılır ve “En İyi Senaryo” dalında Genie Ödülü’ne aday gösterilir. Tıpkı

romanları gibi yazarın bu filmi de Toronto yakınlarındaki North York'ta çekilir. 1988 yılında geçen filmin öyküsü, bir sınıf arkadaşının kaybolmasıyla suçlanan on altı yaşındaki Ben Spektor'un hikâyesini anlatır. 2010 yılında "40 Yaş Altı 20 Yazar" listesine alınan yazar, aradan bir yıl geçtikten sonra, 1978 Roma'sında geçen ve Demir Perde döneminde ülkesini terk eden bir Sovyet Yahudi ailesini anlattığı ilk romanı *Özgür Dünya'yı* (*The Free World*) yayımlar. Scotiabank Giller Ödülü, Gpvernör Genel Ödülü ve Trillium Kitap Ödülü'ne aday gösterilen eser, Amazon kitap listesinde Birinci Roman Ödülü'nü kazanır. 2014 yılında yayımlanan ikinci romanı *Hainler* (*The Betrayers*), bir Sovyet Yahudisi ve aynı zamanda İsrail bakanı olan Baruch Kotler'in yaşamının yirmi dört saatlik sürecini anlatır. Bu süre zarfında bir tesadüf fırtınası, bakanı yaklaşık kırk yıl önce Gulag toplama kampına gönderen muhbirle yüzleştirmeye götürür. Bu öyküsüyle David, aynı yıl Yahudi Kitap Ödülü'nü kazanır ve Scotiabank Giller Ödülü'ne aday gösterilir (Lewis 2015).

Halen Toronto'da yaşayan David Bezmozgis, Sovyet Rusya'nın uyguladığı sert politikalara çocuk yaşlarda maruz kalmış, ailesiyle birlikte göç etmek zorunda bırakılan önemli yazarlardan biridir. 1948-1986 yılları arasında gerçekleşen üçüncü göç dalgasıyla, doğduğu topraklardan kopmak zorunda bırakılan yazarın ruhunda açılan derin yara, eserlerinin de ana temasını oluşturur. Kaleme aldığı roman ve filmlerinde ana kahramanlarını Yahudi Ruslardan seçmesi, yaşadıklarını birebir yansıtmasında kendisine yardımcı olur. Aynı zamanda siyasi eleştirilerini de üstü kapalı bir şekilde yansıttığı bu eserleriyle çok sayıda ödül kazanan ve bir çok listede aday gösterilen David Bezmozgis'in yazarlık kariyerinin kaynağı, göçmenlikten gelir.

"Otobiyografik Değil, Kurgu"

David Bezmozgis'in ilk kitabı *Nataşa ve Diğer Öyküler* (*Natasha and Other Stories*) 2004 yılında ABD ve Kanada'da yayımlanır. *Nataşa ve Diğer Öyküler*'in içeriği, kısmen de olsa Bezmozgis'in kendi ailesine benzer koşullarda Toronto'ya göç etmiş olan bir Sovyet Yahudi ailesi olan Bermanların etrafında döner. Eser, özgün içeriği, geniş bakış açısı, içerisindeki kavrak zeka ve inceliği nedeniyle okuyucu tarafından büyük övgü toplar. Birçok listede aday gösterilen roman, Toronto Kitap Ödülü, BM Yazarlar Ödülü ve JQ-Wingate Ödülü'ne layık görülür (Lewis 2015). Kırk beş yaşında genç bir yazar olan David Bezmozgis ile elektronik posta yoluyla iletişime geçmemiz sonucunda kendisinden doğrudan edindiğimiz bilgiye göre Bezmozgis, *Nataşa ve Diğer Öyküler* eserini oluşturan hikâyeleri 1999-2003 yılları arasında geçen süreçte yazmıştır. Her ne kadar bu roman, araştırmacılar tarafından otobiyografik türde nitelendirilse de yazarın ifadesine göre öyküler tamamen kurgudur. Ancak hikâyeler, kaynağını ailesinin yaşadığı göç deneyiminden alır. *Edebiyat Aşkısı Üzerine* yazısında Bezmozgis, yazarken başından geçen en kötü olayları düşünerek yazdığının altını çizerek, En iyi kitapların kırk bir kalbin kanyıyla yazılanlar olduğunu belirten yazar, günümüzde kaliteli eser vermenin zor olduğunu çünkü elektronik ortamların duyguları bastırdığını, bu nedenle de günümüz yazarlarının mümkün olduğunca geçmişlerine yönelip oradaki duyguları açığa çıkarmaları gerektiğini savunur (Azarnova 2009: 9). Bezmozgis, Nataşa'yı hangi amaçla ve nasıl yazdığını şu sözleriyle ifade eder:

"Nataşa, 1980 yılında Kanada'ya göç eden Yahudi bir Sovyet ailesini konu edinir. Ailenin oğlunun ben anlatı şeklinde aktardığı bu hikâyeler, kendi ailemin Kanada'ya göçünün kurgusal bir ifadesidir. Aynı hedefle kaleme aldığım diğer romanım Özgür Dünya'da da 20. yüzyılın Sovyet Yahudi deneyimini, çardan devrime, pogromlardan siyasi radikalizme, Stalin terörüne, Baltık ülkelerinin Sovyet ilhakına, Hitler'in SSCB'yi işgaline, Holokost'a, doğu cephesine doğru ilerlemeyi amaçladım. Stalin'in savaş sonrası antisemitik kampanyası, Avusturya ve İtalya'da on binlerce Sovyet Yahudisini içine alan Sovyet Yahudi göçü dalgasıyla sonuçlanır. İki kitabımın arkasındaki bu projenin amacı, mağdur olan bu Sovyet Yahudilerinin kimler olduğunu, onları neyin oluşturduğunu ve neden böyle davrandıklarını Kuzey Amerika okuyucusuna göstermektir. Bu iki

kitabımı yazmaya başladığımda Sovyet Yahudileri konusunda çok az bilgi vardı. Bu nedenle onları tanıtmayı kendime görev bildim.”⁷

Toplamda yedi öyküden oluşan *Natasha*'da, her birinin olay örgüsü birbirinden bağımsız konuları ele alsada merkezdeki kahraman aynıdır ve kahramanın çocukluktan delikanlılığa geçişi kronolojik olarak sıralanır. Çocuğun her öyküde giderek büyüyüp olgunlaşması, göç trajedisine nasıl baş ettiğini, Maslow'un aidiyet ve yere bağlılık kavramının nasıl zor koşullar altında gerçekleştiğini gözler önüne serer. Yedi yaşındaki Mark Berman, anne-babası ve büyükanne-dedesiyle birlikte Stalin Rusya'sında kendilerine yaşam alanı bulamamaları nedeniyle Kanada'ya göç etmek zorunda kalır. Burada aile, zorlu bir uyum sürecinden geçer. Kanada'nın göçmenlik şartlarını sağlamak adına verdikleri mücadele küçük bir çocuğun penceresinden yansıtılır. Birbiri ardına sıralanan her bir hikâyede göçün trajedisi, yavaş yavaş yerini kurulu düzene bırakır. Önceleri aile, geçimini sağlamak adına bir çok yola başvurur. En nihayetinde yıllar geçtikçe kendilerine istedikleri düzeni kuran Bermanların küçük çocuğu Mark da her hikâyede biraz daha büyür ve sonunda yetişkin bir birey olur.

Kimliklerini kaybedenler

Sovyet döneminde toplumun huzurunu tehdit ettikleri gerekçesiyle antisemitist uygulamalara oldukça sert bir şekilde maruz kalan Rus Yahudiler, çareyi bir an önce ülkeden ayrılmakta bulurlar. Bu süreci, dönemin önemli yazarlarından İ. Erenburg'un *İnsanlar, Yıllar, Hayatlar (Lyudi, godı, jizn)* isimli kitabında belirttiği üzere, 1948 yılı Eylül ayında “Pravda” gazetesinde yayımlanan Yahudi düşmanlığı ile ilgili kaleme aldığı bir yazısında açıkça görmek mümkündür: “*Evet, bir çok Yahudi kendi yurtlarını bırakarak Amerika'ya göç etti. Ama bu göç ediş kendi yurtlarını sevmedikleri için değil, hakarete uğradıkları, onları sevgili yurtlarından yoksun etmeleri nedeniyleydi*” (Erenburg 1968: 278). Bunun sonucunda ülkeden büyük bir göç yaşanır. Sovyetler, giden Yahudilerin geri dönmemesi için de tüm yolları kapatır. Yaşanan bu göç dalgasının kaçınılmaz sonuçlarından biri olan kimlik kaybı, bireylerin benlik dengesini bozan önemli etmenlerden biri olur. Yaşamlarının en özel dönemlerini geçirdikleri topraklardan koparılmanın yanı sıra kişilerin karakter yapılarının kostümü olan mesleklerini yitirmeleri, üstelik üst mevkide çalışan kişilerin gittikleri yabancı ülkelerde pek çok konuda ödün vererek birer zavallıya dönüşmek zorunda kalmaları onların psiko-sosyal durumlarına büyük ölçüde etki eder. *Natasha*'da bu durumu ilk olarak Mark'ın Rusya'dayken sporcu masörü olan babası Roman karakterinde görmekteyiz. Yaklaşık elli yaşında olan Roman'ın Sovyet döneminden kalma bir fotoğrafını gören Mark, babasının eski ile yeni hali arasındaki kıyaslamayı dönem şartları çerçevesinde değerlendirir:

“... Babam, Uluslararası Halter Federasyonu kimlik kartını ve pasaportunu yatak odasında bulup getirdi. Pasaportta göç girişimlerinden önce çekilmiş bir fotoğrafı vardı. Resimdeki yüzü, üst düzey bir Sovyet memurunun kendine aşırı güvenen ifadesini taşıyordu. Fotoğrafı pek çok kez görmüştüm, ara sıra babam evde değilken çıkarıp bakmıştım. Fotoğraftaki kişiyle babamın aynı insan olduğunu düşünmek benim için bir teselliydi” (Bezmozgis 2004: 38).

Sovyet Rusya'da iken daha refah ve iyi bir konumda çalışan Roman, Kanada'da kendisini öylesine büyük bir çabanın içerisinde bulur ki bu durum, Mark'ın tasvir ettiği bir fotoğraf ile belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

Mark'ın dayısı Fima karakteri de bir zamanlar Sovyet Rusya'da hâli vakti yerinde, önemli bir mevkide olan kahramanlardan biridir. Bunu, Mark'ın büyükannesinin ölümünden sonra dedesine yeni bir daire

⁷ Yazar David Bezmozgis ile elektronik posta yoluyla iletişime geçmemiz neticesinde kendisinin anlatımı tarafımızdan çevrilerek doğrudan aktarılmıştır.

arayış sürecinde, dayısının eski konumundan faydalanmak için gerekçe gösterdiği sözlerden anlamak mümkündür:

“Dayım son kozunu kullanarak yeni kurulan Rusya’yla ticaret yürüten, kendi zamanından kalma siyasi bağlantılardan yararlanmaya çalıştı. Adam, bir zamanlar büyükelçiydi ve bir dönem de kent kurulunda görev yapmıştı. Böyle bir adam yardımcı olabilmeliydi” (Bezmozgis 2004: 126).

Rusya’da yüksek bir pozisyonda görev yapan Fima Dayı, Kanada’da yaşadığı kimlik bunalımı nedeniyle özel hayatında da mutsuz bir birey olarak okuyucunun karşısına çıkar. Romana ismini veren Nataşa’nın annesiyle ikinci bir evlilik yapan kahraman, çok geçmeden bu ilişkisini de oldukça sarsıcı bir şekilde bitirmek zorunda kalır. Bu durum, aile içerisinde büyük bir üzüntüye neden olur. Rusya’dayken son derece nüfuzlu bir konumda olan Fima, göç sonrasında kardeşleri ve ebeveynleri tarafından üzerine titrenilen, savunmasız, küçük bir çocuğa dönüşür.

Komşu Itzik, göçün üzerinde bıraktığı etkiden en çok sarsılanlardandır. Mark’ın anlatımından yola çıkıldığında, *“Itzik de Sovyetler Birliği’ni 1979’da terk etmiş. Odesa’dayken başarılı bir adammış. Kanada’da taksisi varmış. Kendi taksisi varmış. Bazen bir kamyon dolusu yüküyle uzun yolculuklara çıkarmış, döndüğünde kamyon boş olurmuş. İnsanlar onun Odesa’dan bir sürü dolarla geldiğini söylemişler. Daha sonra üç arabası olmuş, onları kiralyormuş. Kısa bir süre sonra karısı ölmüş”* (Bezmozgis 2004: 133). Kendi ülkesinde oldukça mutlu ve başarılı bir adam olan Itzik, Kanada’da zavallı, yaşlı bir ihtiyar olarak ön plana çıkar. Karısının ölmesiyle akrabası Herschel ile yaşamaya başlayan yaşlı adam, bu nedenle çevresinde dışlanır. Çok geçmeden hastalanan kahraman, uzun süredir görüşmediği oğluna ancak ölüm döşeginde kavuşur.

Zorunlu kültürlenme

İnsanlık tarihinin en trajik olgularından biri olan göçün çarpıcı bir şekilde yansıtıldığı Nataşa’da 1980’li yıllarda göç etmeye zorlanan bir ailenin yaşadığı kültürlenme süreci ve ardından gelen kaçınılmaz asimilasyonun hikâyesi anlatılır. Zorunluluk neticesinde gerçekleşen her bir olgu, devamında başka zorunlulukları da beraberinde getirir. Tarihlerini, milli değerlerini, dillerini ve kişisel hatıralarını bir varış olmaktan çıkarıp bir kalkış noktasına dönüştüren göçmenlerin, bu noktalarda yabancılaştığı, ötekileştiği anlaşılır (Türkyılmaz 2016: 1163). Eserde de görüldüğü üzere, göçün hemen ardından göçmenlerden “dönüşüm” beklenir. Bunun için de “kültürlenme” sürecinden başarılı bir şekilde çıkmak gereklidir. Er’e göre, *“kültürlenme, bir yandan birey ve aile ilişkilerine, diğer yandan da gruplararası ilişkilere uzanır; psikolojik ve sosyo-ekonomik kültürel uyumu içerir”* (Er 2015: 45). Farklı bir kültürle yüzleşen göçmenlerin çoğunluğu yeni değerleri benimsemekte oldukça zorlanır. Göç konulu çalışmalarıyla tanınan akademisyen ve kuramcı Edward Said’in de belirttiği üzere göç, birey için kesintili bir var olma durumudur ve bireyin geride bıraktığı yerle bir çeşit kavga etme biçimidir (Chambers 2014: 13). Bireyin bu kavga sürecini en hafif bir şekilde atlatması ve içerisinde henüz dahil olduğu toplumla tam anlamıyla bütünleşebilmesi için öncelikle muhafaza ettiği kültürün yeni kültürle uyum sağlaması gerekmektedir. Aksi halde kendisini bir ayırışım içinde bulacak, yeni yaşamının etkisini üzerinde daha sarsıcı bir şekilde hissedecektir (Er 2015: 45-46). Bu zorunlu kültürlenme sürecinde bireyler, kendilerine dayatılan yaşam şekline uymaya zorlanırlar. Neticede göçmen, kendinin olmayan bir uzamda tedirgin edici bir sorgulamayı, baskıyı ve yabancılaşmayı derinden hisseden, kendini sürekli örtbas edilemeyen bir yabancılığın içinde bulandır (Türkyılmaz 2017: 1164). Bermanlar da bu süreçten sancılı bir şekilde geçer. Kanada’nın göçmenlik şartları gereği, İngilizce bilmek zorunludur. Bu nedenle öncelikle ailenin bu sorunu ortadan kaldırması gereklidir. Mark’ın anne ve babası aynı çevrede yaşadıkları komşuları olan ve onlarla benzer nedenlerle Minsk’ten göç etmek zorunda kalan Rita ve Mişa

Nahumovski çifti ile birlikte George Brown Koleji'nde zorunlu dil kursuna gider. Ancak yeni yaşamın getirdiği bu çetrefilli sürece daha yaşlı olan Nahumovskiler, Bermanlara oranla daha zor ayak uydururlar:

"Nahumovskiler için her şey daha da zordu. Yalnızdılar, daha yaşlıydılar ve yeni bir dil öğrenmenin zorluklarıyla serseme dönmüşlerdi. Kendileri de çaresiz durumda olan annemle babam, daha zor durumda olan Nahumovskilere yardım eli uzatmaktan memnuniyet duyuyorlardı" (Bezmozgis 2004: 2).

Anne Berman, grubun diğer üyelerine göre daha iyi bir öğrenci olduğundan kursta öğrendiklerini evdekilere tekrar ederek bu süreci kolaylaştırır. Evin oğlu Mark, göç etmelerinden kısa bir süre sonra kuzeni Jana ile birlikte ilkokula yazılır ancak burada dil bilmemenin verdiği sıkıntıyla günlerini büyük bir mutsuzluk içinde geçirir.

Dilini, yaşam tarzını ve kültürünü bilmediği uzamlara kaçıp bir tür kopuşun öznesi olan göçmenler için bilinmeze karşı duyulan korkunun ve kaygının yanı sıra ayakta kalabilmek için gösterilen savaşı ön plana çıkar. Değersiz bir yaşama mahkûm edilen göçmenler en ağır ve kazancı en düşük işlerde çalışırlar. Sonu belli olmayan bu yolda göçmenler, yalnız ve her türlü destekten yoksun olarak sert bir varoluş mücadelesinin hüküm sürdüğü kayboluşun içinde var olmak ve varlıklarını anlamlandırmak zorundadırlar (Türkyılmaz 2016: 63). Kendi varlık alanlarını yaratmaya çalışan Berman ailesi de, dil sorununun ardından geçim derdiyle karşı karşıya kalır. Baba Berman, Letonya'da sürdürdüğü mesörlük mesleğini burada devam ettirme girişiminde bulunur. Ancak Kanada'nın çalışma şartlarından bir diğerine takılan baba, Mark'ın ifadesiyle, *"sertifika alabilmek için karmaşık tıbbi terminolojiyi ezberlemek ve yabancı dilde gerçekleştirilecek sekiz saatlik bir sınava girmek zorundaydı"* (Bezmozgis 2004: 20). Gereken tüm çabayı gösteren Bermanlar, yeni açacakları mesörlük salonu için reklam yapma çabasına girerler. Bu esnada buldukları konumdan faydalanmak isteyen aile, insanlara ajitasyon yaparak kazanımlarını artırmak ister:

"Annem, babamın Sovyet sığınmacı konumunun en güçlü pazarlama taktiği olduğunu belirtiyordu. İnsanları çekecek en önemli noktanın, kendilerini suçlu hissettirmek ve duygudaşlık olduğuna inanıyordu. Böylece insanların ofise gelmelerini sağlayabilirdik. Bir kez ofise geldiler mi babam onları becerileriyle kolayca etkileyebilirdi" (Bezmozgis 2004: 25).

Kimi zaman yaşadıkları durumlar karşısında kahramanlar, anılarıyla tazelenirler. Açtıkları masaj salonuna müşteri çekebilmek için ünlü doktor Kornblumlara ziyarete gidecek olan ailenin elmalı pasta yapması, küçük Mark için büyük bir olaydır. Çünkü elmalı pasta, bu Yahudi ailenin kültüründe önemli bir yere sahiptir ve huzurlu bir şekilde yaşadıkları eski zamanların bir simgesidir:

"Stalin'den önce büyükannem, her cuma akşamı mumları yakar, elmalı pasta yapardı. Büyükbabamın savaş öncesinin Yahudi Letonyası'yla ilgili anılarında mumların ve elmalı pastanın çok büyük bir önemi vardı. Annem küçük bir kızken Stalin başa geçtiğinde elmalı pasta hâlâ vardı ama artık mumlar yoktu. Benim doğduğum zamanlarda ise artık ne mumlar ne de elmalı pasta kalmıştı ama annemin anılarında elmalı pastanın hâlâ Yahudiliğe özgü bir anlamı vardı. Annem buradan yola çıkarak elmalı pasta tarifini hatırlamaya çalıştı ve gerekli malzemeleri almak için pahalı bir süpermarkete gitti. Ve o cuma akşamı hasta olduğu bahanesiyle işten erken çıktı, eve geldi ve Kornblumlara taze taze götürebilmek için elmalı pasta yapmaya başladı" (Bezmozgis 2004: 29).

Çok geçmeden yine küçük Mark'ın geniş anlatım gücüyle göç ettikleri bu yeni dünyadaki yaşamlarını sürdürdükleri evleri ve düzenleri hakkında söyledikleri dikkat çeker. Doktorun evine geldiklerinde Mark'ın söyledikleri, aile bireylerinin evi gördükleri anda kafalarında geçenlerle aynıdır:

“Tamamen müstakil bir evdi. Bu bizim hayal edebileceğimizden bile fazlaydı. Bizim dairemizle, tamamen müstakil bir ev arasında dağlar kadar fark vardı. Bizimkiyle böyle müstakil bir evin arasında ortalama kasaba evleri ya da ikiz villa tipi evler bulunuyordu. Kimi zaman bir takım planlardan ya da tahminlerden söz edilse de çevremizdeki kimse henüz bir kasaba evine bile taşınmamıştı” (Bezmozgis 2004: 30).

Ailenin eve girdikten sonra yemek masasında tanıştığı yeni insanların anlattığı hikâye, o dönemde Yahudi göçmenlerin yaşadığı zor sürece vurgu yapar niteliktedir: Bir zamanlar Rusya’da iyi mesleklerde çalışan Genady ve Freda çifti, göç etme zorunluluğu karşısında Kanada’ya başvursalar da göçmenlik başvuruları kabul edilmemiştir. Hatta çift büyük bir Yahudi düşmanlığıyla karşı karşıya kalmış, dairelerinden tahliye edilmeye zorlanmış ve üç aileyle tek bir odada yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Öyle ki Genady bu esnada işçiler tarafından bıçaklanarak Yahudi olduğu için büyük hakarete uğramıştır. Doktorun evinden ayrılırken bayan Kornblum’un elmalı pastayı kabul edemeyeceklerini söyleyerek Bermanlara iade etmesi, yeni yaşamlarının kendilerine dayattığı kültürlenme sürecinin en büyük kanıtı olur. Pastayı bir süre ne yapacaklarını düşünen aile, çok geçmeden çöpe atmaya karar verir. Öncesinde son derece mantık dışı olarak değerlendirebilecekleri bu batıl inanca yeni ülkelerinde sıkı sıkıya tutunan aile, pastadan kurtularak kendi kültürlerini geri bırakır ve yeni bir kültürü kabullenmeye başladıklarının ilk sinyalini verir.

Aidiyete teslimiyet

Maslow’un *İhtiyaçlar Hiyerarşisi*’nde de belirttiği üzere, insan her daim toplumun bir üyesi olarak kabul edilmek ister. Kişi ancak kabul edildiğini hissettikten sonra kendisini tanıtmaya hedefi güder (Ercoskun & Nalçacı 2005: 364). Doğduğu andan itibaren herhangi bir yere ait olma ihtiyacı hisseden birey, bunun için dayatılan her koşulu kabul eder. Berman ailesinin yaşamındaki çelişkiler, Maslow’un bu teorisinden kaynaklanır. Çünkü Sovyetler’de yaşam artık çekilmez bir hâl almıştır. Bir zamanlar kendi ülkelerinde üst düzeyde çalışan memurlar dahi Kanada’nın zorlu yaşamına kendini bırakır. Üstelik buradaki yaşamı artık herkes kabullenmiş, kendi düzenlerini kurmaya başlamışlardır. Bu duruma verilebilecek en güçlü örnek, dış doktoru Dusa’dır. Mark’ın anlatımından yola çıkıldığında,

“Moskova’da üst düzey bir profesyonel olan Dusa, Kanada’daki sınavları henüz geçememiştir. Bu arada bir doktorun yanında akşamları hizmetçi olarak çalışmaktadır. Dış doktoruyla gayriresmi bir anlaşma yapmıştır. Kendi hastalarını tedavi etmek için doktorun muayenehanesini kullanıp el altından para kazanmaktadır. Kanadalı dış doktoru anlaşma gereği Dusa’nın kazandığı paranın yüzde ellisini almaktadır. Başına herhangi bir iş açılırsa her şeyi inkâr edecektir. Bu da Dusa’nın ortada kalacağı anlamına gelmektedir” (Bezmozgis 2004: 46).

Kendilerine yeni bir konum elde etmek için mücadele eden bireyler, onları bekleyen her türlü riski kabul ederek aidiyet duygularına teslim olurlar. Bundan sonra terk ettikleri topraklara olan özlem, yerini yavaş yavaş yeni yurtlarına olan bağlılığa bırakır. Bu insanlar için artık arkada bıraktıkları bir geçmişleri yoktur. Ülkelerinde en başından beri var olan sıkıntılar, zamanla kahramanlara sorun olarak görünmeye başlar. Bu durumu, baba Berman’ın Kanada’daki bir yarışmaya gelen eski bir halterci dostunu görmek amacıyla gittiği otelde karşılaştığı KGB ajanıyla aralarında geçen sohbet neticesinde Mark’a sarfettiği sözlerde görmek mümkündür. Ajanın davranışlarından rahatsız olan baba, göç etmelerinin nedenlerinden biri olarak, karşılaştığı bu yapay muamele olduğunu söyler: *“Şunu asla unutma. İşte bu yüzden ülkeyi terk ettik. Böylece bu adam gibi insanlarla karşılaşmak zorunda kalmayacaksın”* (Bezmozgis 2004: 51). Diğer yandan Mark ve annesinin Sovyetler’den spor müsabakasına Kanada’ya gelen dostları Sergey’in alışveriş merkezine giderken söyledikleri, kahramanların yeni yaşamlarına doğru başlayan kabullenişlerini gösterir gibidir: *“Bellaçka şunu unutma, sabah uyanıyorsun, arabana biniyorsun, bir mağazaya gidiyorsun ve istediğini alabiliyorsun. Riga’da ise artık insanlar kuyruğa*

girmeye izin almak için bile yine kuyruğa giriyorlar” (Bezmozgis 2004: 54). Artık eski vatanlarını bir “mezarlık” ve “çöplük” olarak betimleyen kahramanlar, geleceğe yönelik umutlar beslemeye başlayarak yeni bir vatan ve kültüre kendilerini ait hissetmeye başlarlar. Böylelikle dönüşümle birlikte büyük bir kültür asimilasyonu yaşanır.

Esere ismini veren “Nataşa” bölümünde, kahramanların dönüşüme uğramadan önce yaşadıkları gelgit süreci, yaşanan olaylar üzerinden örneklenir. On altı yaşında genç bir kız olan Nataşa, Mark’ın dayısı Fima’nın ikinci evliliğini gerçekleştirdiği Zina’nın ilk eşinden olan kızıdır. Küçük yaşta babası tarafından terkedilmesi nedeniyle annesinin otoritesi altında büyümeye mecbur edilen genç kızın yaşamındaki tek düşmanı, yine öz annesi Zina’dır. Nataşa’nın duygu dünyasında yaşadığı çelişkiler, onu annesinden nefret etmeye zorlar. Çünkü Zina, sadakat duygusundan yoksun, dürüst olmayan bir kadındır. Hayatına girdiği herkesin yaşamını zindan etmektedir. Genç kız, bu nedenle annesini kendi yaşamında bir pranga olarak görmektedir. Yeni bir evlilik neticesinde Fima Dayı’nın evine yerleşmek üzere annesinin zoruyla doğduğu toprakları bırakıp Kanada’ya gitmek zorunda kalır. Davranışlarındaki rahatlık ve sınır tanımazlık, ilk başlarda Mark’ı rahatsız etse de sonrasında ona bağlanmasına neden olur. İki ergen genç arasında zamanla beliren cinsel yaşam, aileler tarafından fark edilince büyük bir çatışma ortaya çıkar. Nataşa, annesinin kendisine baskı uygulamasına daha fazla dayanamayıp aynı baskı altında yittiğini düşündüğü Fima Dayı’yla birlikte oluyormuş görüntüsü vererek onların evliliklerini bitirir. Aynı zamanda kendisine destek olmadığını düşündüğü Mark’ı da terk ederek delikanlıdan ayrılır ve onun öncesinde kendisini tanıştırdığı eroin satıcısı Rufus’a gider. Mark’ın tüm bu yaşananlar karşısındaki sessizliği, yaşayacağı dönüşümü kabul ettiğinin göstergesidir. Rufus, kahramanın yaşamında bu süreci kolaylaştıran önemli unsurlardan biridir. Ailesinin çalışması için gösterdiği baskıyı Mark reddeder ve Rufus’a eroin dağıtımında yardım eder. Kimi zaman kendisinin de kullandığı eroini, yeni yaşamına alışma sürecinde sıklıkla başvurduğu önemli bir araç olarak görür.

Eserde, zamanla aidiyet hissi tamamlanır. Kahramanlar yeni yaşamlarına alışır ve hatta istedikleri düzeni kurarlar. Berman ailesi, maddi durumlarını düzeltir, kendilerine yeni bir ev bile alır. Bu sırada küçük Mark artık yetişkin ve olgun bir birey olur. “Yetersayı” isimli son bölümde bu değişim ve dönüşüm tam anlamıyla görülür. Mark’ın büyükannesinin ölümü sonucu dedesi, göç ettikleri zamandan beri yaşadıkları evden taşınmak ister. Çünkü burası, yaşlı adam için yaşadıkları zor günlerin hatırasını taşımaktadır. Ancak buradan çıkmanın yolu ülke kuralları gereği, para yardımı sağlamak adına mesken başvurusu yapmaktır. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra dede, bekleme listesine alınır. Bu esnada işten çıkarılan Mark, yeni bir iş bulana kadar dedesine yardımcı olur. Dedesini sinagoga götürerek ayine katılma sorumluluğunu üstlenen genç adam, dedesinin yeni apartmanında eşlerinin vefat etmesiyle aynı dairede yaşamaları nedeniyle çevrelerinde asılsız söylentilerin yayıldığı Litvanyalı ihtiyar Herschel ve Odesalı bir taksi şoförü Itzik’in trajik öyküsüne şahit olur. Sovyetlerin dayatmasından kaçarak kurtulan kurbanlardan olan bu insanlar, eşlerini kaybetmelerinin ardından zorluklarla geçen yaşamlarını birbirlerinin yalnızlıklarını paylaşarak sürdürmeye çabalarlar. Fakat bu durum, etraftakiler tarafından hiç hoş karşılanmaz. Öyle ki öksüren Itzik’in omzuna elini koyan Herchel’i görenler, ayinden sonra onunla tokalaşmak istemezler. Asimilasyonun en büyük kanıtı olan bu insan güruhu, yabancı bir memlekette birbirleriyle bütünleşmek yerine, tıpkı onlara yapıldığı gibi dışlama sürecine giderek bu iki yaşlı adamın yaşamlarını daha da zorlaştırır.

Sonuç

Siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı insanların yer değiştirmesi anlamına gelen göç, kendi içerisinde iç-dış göç, özgür iradeyle ve zorunlu göç olmak üzere çeşitlenmeler barındırır. Her yönüyle

bireyin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etki bırakan göç olgusu, zorundalık neticesinde gerçekleştiğinde nüfuz alanı daha geniş olur. Bu durum, en çok kişinin doğumdan ölüme kadar olan süreçte toplumsal alanda varlığını sürdürebilmesi için önemli bir şart olan aidiyet hissine zarar verir. Maslow'a göre, kişinin en az yeme ve içme kadar önemli olan bir diğer ihtiyacı aitlik hissini tatmin etmesi zorunludur. Aksi takdirde birey, yaşamda kendisine bir yer edinemediğini düşündüğünden mutsuz ve başarısız olacaktır. Nitekim bu güdüden hareketle yola çıkan ve ülkesindeki baskı, korku ve şiddetten sakınıp daha özgür ve mutlu bir uzamda yaşamayı düşleyen bir ailenin hikâyesini anlatan Bezmozgis'in *Nataşa* romanı, küçük bir çocuğun yetişkin bir birey olana dek aitlik ihtiyacını nasıl tamamladığını gözler önüne serer. Hiç bilmedikleri, yabancı oldukları yeni bir yerin etkisini dahi üzerinden atma fırsatı bulamayan Berman ailesinin yaşadığı önce kültürlenme ardından dönüşüm süreci, göçün bireyler üzerindeki psikolojik boyutunu yansıtır. Doğdukları yer olan vatanlarındaki siyasi çekişmeler neticesinde kendilerini artık oraya ait hissetmeyen aile, yeni bir vatan arayışına girer. Her ne kadar Sovyetlerin politikaları sonucunda göç etmeye mecbur kalsalar da içten içe kendileri de vatanlarıyla aralarındaki bağı hissedemedikleri için oradan ayrılmak isterler. Bu tek yönlü yolculuğun sonunda yeni bir düzene alışma evresinde oldukça sıkıntılı bir dönem geçirseler de aitlik güdülerini zorlayarak zamanla göç ettikleri ülkeyi vatanları olarak benimseyerek düzenlerini kurarlar. Kimlik bunalımı, uyum sorunu, arada kalmışlık gibi problemleri aşarken kimi zaman kendilerinden ödün verirler. Ancak hafızalarına kazınan ve her daim anavatanlarına özlem duymalarına sebebiyet veren en güzel anlarıyla bu kahramanlar zamanla her ne kadar yaşadıkları ülke içerisinde kültürlenseler de dünyaya gözlerini açtıkları uzam hiçbir zaman kendisini tam anlamıyla unutturmaz.

Kaynakça

- Azarnova S. (2009). "Russkie idut". Novaya jizn. İzd. russko-yevreyskoy diaspori v San-frantsisko, İyun, (327) 8-10.
- Bezmozgis, D. (2006). *Nataşa*. (Çev. Deniz Öztok). İstanbul: Everest.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik* (Çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı.
- Çağlayan, S. (2006). "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi". Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 67-91.
- Çelik, R. (2018). "İkinci Dünya Savaşının Sovyet Edebiyatına Etkisi". Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(24), 360-370.
- Er, A. (2015). "İtici ve Çekici Faktörler Bağlamında İç Göç: Gaye Hiçyılmaz'dan *Fırtınaya Karşı*". Göç Dergisi (Londra/İngiltere), 2(1), 43-58.
- Ercişkin, M. H. & Nalçacı, A. (2005). "Öğretimde Psikolojik İhtiyaçların Yeri ve Önemi". Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (11), 353- 370.
- Erenburg, İ. (1968). *İnsanlar Yıllar Hayatlar* (Çev. Hasan Ali Ediz). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gorbaçov, A. Yu. "Poeziya russkogo zarubejya tretey volni emigratsii", <https://www.bsu.by/Cache/pdf/379543.pdf> Erişim Tarihi: 05. 12. 2018
- Güreşçi, E. (2016). "Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), 1058-1064.
- Karak, Ş. K. (2014). "Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç". Erzurum: A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (51), 229-243.
- Kaşoğlu, A. (2015). "Göçmen Bir Yazar Olan Murat Tuncel'in Kaleminden *Maviydi Adalet Sarayı ve Gölge Kız*", Turkish Migration Conference, Selected Proceedings, Transnational Press London.
- Kıyanç, S. (2014). "Malakanlar". Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- Konstantinovna, K. S. (2012). "Rossiyskaya emigratsiya pervoy volni: sotsiokulturniye, pedagogicheskiye i sotsialno-psihologicheskiye faktori natsionalnogo vospitaniya detey i podroostkov", *Nauçnyy jurnal Kubgau*, 82(08), 1-14.
- Kula, S. & Çakar, B. (2015). "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki". *Bartın Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 6 (12), 191-210.
- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration". *Population Association of America: Demography*, 3(1), 47-57.
- Lewis, J. (2015). "David Bezmozgis" <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/david-bezmozgis> Erişim Tarihi: 01.12.2018.
- Medvedeva, G. T. A. & Buşuyeva, S. V. (2016). "Rossiyskoye zarubejye XX veka: Osobennosti formirovaniya, adaptatsii i sohraneniya natsionalnoy identičnosti rossiyskoy emigratsii". *Vestnik nijegorodskogo universiteta im. H. İ. Lobaçovskogo*, (2).
- Sav, Ö. (2016). "Uluslararası Hukuk Açısından "Sığınma", "Göç", "Nüfus Mübadelesi" "Vatansızlık" Gibi "Silahlı Çatışma" Bağlantılı Nüfus Sorunları". *TBB Dergisi*, (124), 497- 558.
- Smirnova, A. İ. (Ed.) (2014). *Rus Göçmen Edebiyatı-Düzyazı (1920-1940)*. Antoloji. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Solak, S. G. (2017). "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 13-37.
- Trubetskova E. G. (2011). "Kultura russkogo zarubejya", Saratov: Saratovskiy gosudarstvennyy universitet im. N. G. Çernişevskogo.
- Türkyılmaz, Ü. (2016). "Hakan Günday'ın Daha Adlı Yapıtında Göç Olgusu", IV. Türk Göç Konferansı, Viyana, Avusturya.
- Türkyılmaz, Ü. (2017). "Amin Maalouf'un Yolların Başlangıcı Adlı Yapıtında Göç, Kültür ve Kimlik". *Geçmişten Günümüze Göç III*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yapıcı, F. (2016). "Tarihi Gerçekler Açısından "İki Kasım Bin Dokuz Yüz Kırk Üç" Romanı". 1. International Symposium on Migration & Culture, Amasya, Türkiye.
- <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura-xx-veka/stati/russkaya-literatura-xx-veka/tri-volny-emigracii-ruskoj-literatury-v-xx-veke> "Tri volni emigratsii russkoy literaturı v XX veke", Erişim Tarihi: 12. 02. 2019.

TANITMA 1: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya: *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2015, 394 s.

Sercan EKLEMEZLER¹

Abartısız bir anlatımla Karpat, Türkiye'nin Göç Tarihi isimli bu kitaba yazdığı ön sözde, bugünkü Türkiye nüfusunun en azından %30-35'inin göçmen, göçmen çocukları ve torunlarından oluştuğunu iddia eder ve göçlerin Anadolu tarihindeki yerini etraflıca anlatır. Karpat'ın ön söz metni, bir anlamda tüm bu derlemenin hem bir özeti hem de bu derlemenin bir ön sözüdür. Başka bir ifade ile çalışmanın hem bir giriş metni hem de bir özetidir. Karpat, derlemenin odak noktası durumunda olan dış göçlere

dair bilgilere değinmekle birlikte ara ara önemini aktarmaktan geri durmadığı iç göçlere de yer verir ve genel anlamıyla göçlerin Osmanlı'nın hem kuruluşunda hem de dağılmasında etkili olduğu (XXVI) yorumunda bulunur.

Başlık I: "Osmanlı göçle başlamış ve göçle dağılmıştır."

Kemal Karpat'ın dillendirdiği bu ifade, Türkiye'nin Göç Tarihi 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye Göçler isimli bu kitabın eğildiği konuların bir anlamda kapsamını ortaya koymaktadır. Kitabın kritiğine geçilmeden önce genel hatları üzerinde durulmasında fayda vardır. Zira çalışma, bir derleme olarak birçok çalışmayı içinde barındırmaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlarından çıkmış bir derleme özelliğiyle bu çalışma, Türkiye'nin göç tarihine ışık tutmaktadır. Derleyenleri M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya'dır. 15 farklı konunun işlendiği çalışma, kitabın başlığında görüldüğü gibi Türkiye bağlamı içerisinde 14. yüzyıldaki göç olgusundan başlayıp, 21. yüzyıldaki göç olgusuna kadar geniş bir yelpazede çeşitlenmektedir. Temel konu, göçler ve bu göçlerin uluslararası boyutudur. Dolayısıyla Karpat'ın altını çizdiği iç göçler veya köyden kente göçler, bu derlemenin konusu dışında bırakılmıştır. Derlemedeki makalelerin başlıca benzerlikleri, tek bir noktaya (Türkiye'ye/Anadolu'ya/Osmanlı'ya) yönelmiş göçlerin işleniyor olmasıdır.

Konu başlıklarına kısaca değinilecek olursa, 15 farklı konu bağlamı içerisinde benzer bir noktada birleşen dört çalışma vardır. Bunların benzer noktaları Balkanlardır. Levent Kayapınar ve Yusuf Ayönü'nün kaleme aldıkları ilk çalışma, 14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'ya ve Balkanlar'a yaşanan Türk göçleri ile ilgilidir. Bir diğeri yine Balkanlar eksenli Roman göçleridir. Bu çalışmanın yazarı Sinan Gökçen'dir. Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi" başlıklı makalesiyle çalışmada hangi konuya eğildiği bilgisini başlığa taşımış durumdadır. Başlıkta görüldüğü gibi Macar, Yunanistan'dan Türkiye'ye yaşanmış göçleri işlemiştir. Bir diğerk Balkanlarla ilgili makale, Nurcan Özgür Baklacioğlu'nun Yugoslavya'dan Türkiye'ye yaşanmış göçleri tartıştığı makalesidir. "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar" başlığını taşıyan bu çalışma, diğerk Balkan göçlerinden farklı olarak daha nadir çalışılmış bir bölgeyi okura sunması açısından önemlidir. Bu 15 makale içerisinde doğrudan Bulgaristan göçlerini araştırma konusu etmiş bir çalışmaya rastlanmamakla

¹ Arş. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (Bursa, Türkiye), sercan.eklemezler@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3198-8413 [Makale kayıt tarihi: 27.04.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580741]

birlikte “Bulgar Türklerinin Kitlesele Akını” alt başlığıyla sadece bu ülke göçleri araştırılmış ancak burada belirtilmesi gerekli önemli bir husus, yazarlar Kemal Kirişçi ile Sema Karaca'nın “Bulgaristan Türkleri” demek yerine “Bulgar Türkleri” demiş olmalarıdır. Kavramla ilgili olarak hatırlanması gerekli nokta şudur ki, yazar Hacısalihoğlu'nun (2012: 37) da dile getirdiği gibi, “Bulgar Türkü” kavramı göçmenlerce sert şekilde reddedilmekte ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. Zira “Bulgar Türkü” ifadesi, söz konusu Türklerin Türk değil, Bulgar oldukları iddiasını akla getirmekte, oysa söz konusu göçmenler Bulgar değil, Türk'tür.

Başlık II: ...Balkan göçleri... devlet-merkezli yorumlarla kategorileştirildi!...

Balkan göçleri ile ilgili yukarıda aktarıldığı gibi bu derlemede yaklaşık olarak dört farklı makale hazırlanmıştır. Üçünün bir anlamda üst yorumu niteliği taşıyan makale Nurcan Özgür-Baklacioğlu'nun çalışmasıdır. Özgür-Baklacioğlu, Balkan göçlerinin devletlerin dış ve iç politika aracı olarak devletlerce başlatıldığını, uygulandığını, unutturulduğunu ve resmi tarih sayfalarında devlet-merkezli yorumlarla kategorileştirildiğini (193) belirtir. Bununla da yetinmeyen yazar, 20. yüzyıl Balkan göç tarihinin, bölge ulus-devletlerinin meşruiyet sorunundan kaynaklanan korkuları ve siyasal, kültürel ve iktisadi zafiyetlerinin tarihi (193) olduğu bilgisini, iddiasını çalışmasına taşır. 20. yüzyıl göçleri hatırlanacak olursa bu göçler Yugoslavya'dan kaynaklı göçler (198-201) kadar Bulgaristan'dan kaynaklı göçler (301-303) ve Yunanistan'dan kaynaklı göçlerdir.

Elçin Macar, Yunanistan ile Türkiye arasındaki mübadele sürecini, anlaşmasını irdeler ve mübadil olarak ülkeye gelen ve gelmek istemeyenlere eğilir, çalışmasında ayrıca, iskân edileceklerin hangi meslek gruplarından, hangi bölgelerden olduklarından ve hangi bölgelere yerleştirileceklerinden söz eder. Yunanistan'dan gelenlerin birer mübadil olarak kavramlaştırılmasının yanında diğer Balkan ülkelerinden gelenler, muhacir olarak tanımlanma eğilimindedir. Bunu alan yazında da görmek mümkün, yerel halkın söz konusu göçmenleri tanımlarken muhacir'i kullanmalarında da. Özgür-Baklacioğlu, bu konuyu detaylandırarak, muhacirliğe nazaran mülteciliğin tercih edilmeme nedenlerini anlatır. Ona göre, Türk iskân bürokrasisinin zihninde mültecilik, geçiciliği ve güvensizliği çağrıştırmaktadır. Oysa bahse konu olan kişiler, Türk ırkından veya Osmanlı tebaasından olmaları hasebiyle güvenilir kişilerdir; bununla birlikte, terk ettikleri ülkelere geri dönme ihtimalleri olmayışlarından dolayı mülteci değil muhacirdir ve bu tanımlamayla anılagelmektedirler (196).

Başlık III: Gerçek “Yabancı” olanın göçü...

Derlemenin Balkan göçleri yanı sıra farklı göç türlerine de yer veriyor olması, söz konusu çalışmanın özgün ve kapsayıcı tarafını ortaya koymaktadır. Derlemenin özgün ve kapsayıcı tarafını oluşturan makalelerden biri, Anadolu'ya yönelen Yahudi göçlerinin işlendiği makaledir. Naim A. Güteryüz tarafından kaleme alınan makale, “Geçmişten Günümüze Anadolu'ya Yahudi Göçü” ismini taşımaktadır. Bir diğeri, Mahir Şaul'un, “Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe” isimli makalesidir.

Güncel göç kategorilerinden birisini, Afrika merkezli göçler oluşturur. Mahir Şaul, Afrika'dan Türkiye'ye yönelmiş göçleri, bu derlemenin dördüncü makalesi olarak işlemektedir. “Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe” başlıklı bu makale, Afrika merkezli göçleri iki temel kategoride toplar. Bunlardan ilki köleliğe dayalı göçlerdir, bir diğeri ise eğitim ve ticaret amaçlı yaşanmakta olan göçlerdir. Eğitim ve de bilhassa ticaret amacıyla yapılmaya başlanan göçlerin,

önceki göçlerle doğrudan bir bağlantısını bulamadığını belirten Şaul, son dönem yaşanan göçlerin başlıca kaynağını küçük ölçekli dışsattım ticaretine dayandırmaktadır (110).

“Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu’na Göçleri (1783-1922)” isimli makale Kemal Yakut tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalenin hemen akabinde gelen bir başka makale, Ayhan Kaya tarafından kaleme alınmış olup, Çerkezlere eğilmekte ve “Türkiye’de Çerkezler” başlığıyla Türkiye’ye yönelmiş olanları irdelemektedir. O. Can. Ünver, “Azerbaycan Türkleri Örneğinde Avrasya Coğrafyasından Türkiye’ye Yönelik Yüksek Nitelikli İnsan Göçü” isimli makalesiyle, nitelikli insan gücü bağlamında Azerbaycan Türklerinin Türkiye’ye yönelmiş göçlerini incelemektedir.

Güncel göçlerden bir örnek Suriyeliler temelinde işlenmiştir. M. Murat Erdoğan’ın kaleme aldığı makale, “Türkiye’ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler” başlığını taşımaktadır. Mülteci konusu da bir başlık altında, Kemal Kirişçi ve Sema Karaca tarafından çalışılmıştır. Çalışmanın başlığı, “Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011’de Türkiye’ye Yönelen kitlesel Mülteci Akınları”dır. Türkiye’nin bir göç ülkesi olduğu gerçeği kabul gören bir tanımlamadır. Buna ilaveten bugün, transit göç ülkesi olduğu konusu da dillendirilmektedir ki, Ahmet İçduygu, “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde “Transit Göç” isimli makalesi ile bu konuya eğilmiş, Türkiye’nin transit göç ülkesi olma yolundaki durumunu irdelemiştir. Güncel konulardan biri olan Avrupa Birliği vatandaşlığı da yine bu derlemede yer alan özgün çalışmalardan birisidir. Canan Balkın ve Bianca Kaiser tarafından çalışılan bu makale, “Türkiye’de Avrupa Birliği Vatandaşları” ismini taşımaktadır. Daha özellikli konulardan ayrı olarak hazırlanmış iki makalenin de bu derlemede yer aldığı görülür. Bunlardan biri Başak Kale’nin “Zorunlu Göçün 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri” başlığını taşıırken, bir diğeri Nermin Abadan-Unat’ın kaleminden çıkan ve Türkiye’nin son elli yıllık göç serüvenine bakan çalışmasıdır: “Türkiye’nin Son elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü”

Başlık IV: Anadolu, ...farklı kültürlerin, dinlerin, mitlerin, öykülerin ve anlatıların yeşerdiği bir coğrafya!..

Ayhan Kaya ve Murat Erdoğan bu ifade ile (bkz. Başlık IV) bu derlemenin amacını bir ölçüde ortaya koymuş olmaktadır. Zira her iki yazar, farklı insan yaşamlarıyla şekillenen Anadolu’nun farklı insanı Anadolu’ya taşıyan unsuru, yani göçleri açmaya çalışmaktadır. Yazarlar, göçler sayesinde Anadolu’nun farklı insanlarla tanışmış olduğunu, Anadolu’yu farklı insanların çok kültürlü hale getirdiğini belirtmektedirler.

Kaya ve Erdoğan, derlemenin ön sözünde Karpat’ın dile getirdiği ifadenin (bkz. Başlık I) bir benzerini tekrar ederler. Yalnız buradaki vurgu, göçmenlikten ziyade, göçmenliğe en fazla eleştiri getiren kesim olarak da algılanabilirliği mevcut olan kentsel kesimdir. Yazarlara göre, kentsel alanlarda yaşayan insanların neredeyse tamamı, göçmen kökenlidir ve göçler yazarlara göre, mevcut sorunların nedeni değil, olsa olsa **sorunlara çare** olan bir olgudur (5).

Kaya ve Erdoğan’ın nitelemelerine (bkz. Başlık IV) bir ilave Sinan Göçken’den gelir ve der ki (42); *Romanların tarihinde Anadolu gerçekten dilleri başta olmak üzere, kültürel birçok bakımdan dönüm noktalarının yaşandığı bir mekân olmuştur*. Göçken, mevcut kaynaklar elverdiği ölçüde Romanların Anadolu öncesi ve sonrası varlıklarına değinmeye çalışır. Anadolu ile tanışıklığı sonrasında Romanların Osmanlı sınırları içerisindeki mevcudiyetine yer verir. Yazara göre, Osmanlı’nın Romanlara yönelik belirgin ve baskıcı bir politikası yoktur, aksine Avrupa’da karşılaştıkları olumsuzluklarla karşılaşmamışlardır –ki burada Gökçen’in dile getirdiği bir hususa yer vermek gerekli zira yazara göre,

olumsuzluklarla karşılaşmamış olsalar da Romanlar için Osmanlı bir “hoşgörü cenneti” de sayılmaz, cezai müeyyideler de kitlesel olmaktan ziyade “devlet gözünde sorun yaratanlar” a dönüktür. Göçken’in Kaya ve Erdoğan’a benzer bir fikri, göçlerin **bir ziyandan çok bir fayda** sağladığı noktasında gün yüzüne çıkar. Hatırlanacağı üzere Kaya ve Erdoğan, göçlerin mevcut sorunların nedenleri olmayıp, sorunların çözümünde bir çare olduğunu belirtmişlerdir (5). Romanlar bağlamında Gökçen de göçlerin Romanların zanaatkârlığı noktasında önemli olduğunu, göçler sayesinde Romanların zanaatkârlıklarının önem kazandığını belirtmektedir (43).

Başlık V: ...sığınma yeri olarak görmüştür!..

Levent Kayapınar ve Yusuf Ayönü, Anadolu ve Balkanlar’a yönelen Türk göçlerini tek bir yüzyıl içerisinde (14.-15.yy. arasında) ele alır. Yazarların kaleme aldıkları makale, doğrudan tarih disiplini içerisinde şekillenmiş bir nitelik sergilemektedir. Makalenin odaklandığı tarih aralığı, 14. yy. ile 15. yy. odaklandığı konu ise göçlerin Anadolu ve Balkanlara yayılma şekli, niteliğidir. Kayapınar ve Ayönü’nün kaleme aldıkları makale, tüm bir konu itibarıyla önemli olmakla birlikte, bir ifade bilhassa kayda değerdir. Yazarlar, Balkanlar’a yönelen Türk göçlerini anlattıkları bölümde Timur’dan kaçan gruplardan söz ederler ve bu grupların Balkanları bir “sığınma yeri” olarak gördüklerini (30) iddia ederler. “Sığınma yeri” ifadesi, daha sonraki yıllarda Anadolu için kullanılır hale gelecek, bu sefer Timur’dan değil ancak Balkanlardaki çalkantılardan kaçanlar, Anadolu topraklarını bir “sığınma yeri” olarak görüp Anadolu’ya geleceklerdir. Bu ifadenin bir benzeri okurda da doğrudan çağrışım yapacaktır. Zira genel bir okur kitlesinin dahi bileceği gibi Anadolu, bir zaman sonra Anadolu dışında kalanlara bir sığınak, bir sığınma yeri görevi görecektir.

Balkanları bir sığınma yeri olarak gören başka etnik gruplar yok mudur? Vardır tabi. Naim Güteryüz, Yahudilere odaklı bir makale hazırlar ve bu makalesinde Yahudilerden genişçe söz eder. Balkanları bir anlamda sığınma yeri olarak görenlerin Yahudi olduklarını iddia eder. Yazar, Avrupa Hristiyan ülkelerinde baskı ve zulüm altında yaşayan Yahudi –bilhassa Aşkenaz Yahudileri- cemaatlerinin Balkanları ve Rumeli’yi bir “umut kapısı” olarak gördüklerini aktarmakta; Franco’dan bir alıntı yaparak, Yahudilerin “Hilalli bayrağın adalet ve hoşgörü getirdiği” topraklara göç ettiklerini, makalesine eklemektedir (52). Sığınma yeri, umut kapısı gibi ifadeler Osmanlı dönemi ve sonrası –Cumhuriyet dönemi- için de geçerlidir. Sığınma ve umut vaadi, yukarıdaki gruplar için salt geçerli olmayıp diğer etnik gruplar için de geçerlidir. Tıpkı Kırım Tatarları için geçerliği olduğu gibi. Kemal Yakut, “Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğu’na Göçleri (1783-1922)” isimli makalesinde Kırım Tatarlarının Osmanlı topraklarını “Ak Toprak” (122) olarak gördüklerini ve sultan-halifenin sancağı altında toplanma isteklerini dile getirdiklerini aktarır. Yakut’un bu makalesi, Kırım Tatarlarının iskânında Türk hükümetinin desteğinin olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar, sonraki dönemlerde Türk (burada Osmanlı) hükümetinin diğer (Balkan halklarına) göçmen gruplarına yapacağı yardım ve desteğin bir benzerini, 1783 yılı ve sonrasında yaptığını aktarır. Yakut, arşiv belgelerinden hareketle Kırım Tatarlarının Uluabad Köyüne iskânı sırasında ve sonrasında ev yapımı, tarla ve tohumluk verilme, alet-edevat sağlanması gibi konularda (124) devletin desteğine rastladığını yazmaktadır.

Sığınma yeri, umut kapısı ve/veya ak toprak olarak görülebilen Türkiye’nin kendi geleceği ve nüfus dokusunun korunabilmesi için de göçe/göçmene ihtiyacı olduğu görülür. Göçle başlamış bir İmparatorluğun, göçe ihtiyaç duyabileceği fikri akla mantıklı gelir mi bilinmez ancak Kale’ye göre, gereklidir. Kale “Zorunlu Göçün 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri” isimli makalesinde, Osmanlı’nın toprak kayıplarından, savaş ve salgın hastalıklardan kaynaklı ölümlerden dolayı nüfus kayıpları yaşadığını, bu kayıpların önüne geçebilmek için liberal göç politikalarına ihtiyaç

duyduğunu aktarır. Bunun için de dünyanın çeşitli bölgelerinden Osmanlı'nın, kendi topraklarına göçü teşvik etmeyi amaçladığını (155) yazar.

Başlık VI: Diaspora özelliği...

“Türkiye’de Çerkezler” başlıklı makalesiyle Ayhan Kaya, Çerkezleri etraflıca irdelemiş ve okura detaylıca aktarmıştır. Çerkezlerin Türkiye’deki varlığından önce diğer yazarların yaptıkları gibi Çerkezlerin tarihsel geçmişlerine eğilmiş, kavramın kendisi ile ilgili tanımlama ve çeşitlenmelere de ayrıca değinmiştir. Diğer makalelerden farklı olarak burada dikkat çeken bir husus, Çerkezlerin klasik bir diaspora özelliğine (141) sahip olduğu bilgisinin aktarılmış olmasıdır. Kaya, göçlerle ilgili diğer makalelerinde de diaspora konusuna eğilmiş, -bazı- göçmen gruplarının –ulusötesi niteliği benimsemiş olanlar özellikle- anavatana yönelik bir özleme sahip olmadıkları bilgisini paylaşmıştır. Bu paylaşımın aksine burada (141) Kaya, Çerkezlerin hem anavatana yönelik bir özleminin hem de geri dönüş eğilimlerinin daim olduğu iddiasındadır.

Kaya'nın Çerkezler konusundaki çalışması, hem literatür taramasına hem de alan araştırmalarına dayanır ve bu dayanağına atıflar, Çerkezlerin Türkleri, Türklerin Çerkezleri tanımlamalarında verdiği örneklerde rastlanır. Kaya, her iki topluluğun birbirini tanımlamalarında olumsuz çağrışımların yattığını belirtmekte, örnekler vermektedir (146-147). Türk topluluğu içerisinde çoğunun, Çerkezleri “geçimsiz”, “savaşçı”, “suça yatkın” şeklinde tanımlarken, Çerkezlerin de Türkleri, “bodur”, “kısa”, “cılız” anlamına gelen “*Lhepaku*” sözcüğüyle tanımladıklarını aktarır. İşin ilginç kısmı Kaya edindiği verilerden hareketle, Çerkezlerin, “Türk” derken Çerkez olmayan hemen hemen herkesi ima ettiklerini, bunların içinde Sünni, Alevi, Pomak, Muhacir, Manav ve Yörüklerin de yer aldığını, bu grubun dışında kalanlarınsa Kürtler, Gürcüler, Ermenilerle –yine burada bir tekrara düşerek- Pomaklar olduğunu yazmıştır. Diaspora konusunun işlendiği bir diğer çalışma Abadan-Unat'ın “Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü” isimli makalesidir. Buradaki diaspora Çerkezlerinki değil, yurt dışına çalışma amacıyla gitmiş Türklerinkidir. Abadan-Unat, bu derleme için hazırladığı çalışmasında, Türkiye'ye gelen değil Türkiye'den gidenlerin hikâyelerine eğilir, Türk göçünün değişen çehresini girişimcilik, yasal atılımlar ve kadın göçmenler üzerinden anlatır (267-270-271).

Sonuç

M. Murat Erdoğan'la Ayhan Kaya'nın derleyip İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan bu derleme, 15 farklı makale üzerinden Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren dış göçlere odaklanmıştır. Derlemenin içerdiği makaleler, farklı tarih aralıklarına odaklanmışsa da bütüncül bir okumada, çalışmanın uzun bir tarih aralığına (14. yy'dan 21. yy'a kadar) dair merak edilenleri cevaplamaktadır. Son söz olarak içerdiği konu ve konuların detaylandırılma düzeyleri itibarıyla derlemenin, göç uzmanlarına, öğrenci ve akademisyenlere katkı sağlayabileceği görülmektedir.

Kaynakça

Hacısalıhoğlu, M. (2012). "89 Göçü" İle İlgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları. M. Hacısalıhoğlu, & N. Ersoy-Hacısalıhoğlu içinde, *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* (s. 31-75). İstanbul: BALMED.

TANITMA 2: Sarah Dillon: *Palimpsest: Edebiyat, Eleştiri, Kuram*. İstanbul: Koç Üniversitesi 2017, 217 s.**Gülizar KULAKLI¹**

Cambridge Üniversitesi İngilizce bölümünde öğretim üyesi olan Sarah Dillon edebiyat başta olmak üzere eleştiri, kuram, feminist edebiyat, film eleştirmenliği ve kuramcılığı, dilbilim gibi pek çok alanda çalışmalar yapmış ve alana önemli katkıda bulunmuş bir akademisyendir. Birinci baskısı Eylül 2017’de yayımlanan *Palimpsest* Ferit Burak Aydar’ın çevirisiyle aynı yıl Türkçeye kazandırılmıştır.

Eser yedi ana bölümden meydana gelmiştir: “Giriş: Palimpsest”, “Palimpsestlerin Bir Tarihçesi”, “Zihnin Palimpsesti”, “Şiir Sanatı ve Metafor Üzerine”, “Riskli Okuma”, “Metinlerarasılığı Yeniden Düşünmek”, “Palimpsestin Queer’leştirilmesi: H.D.” Bu yedi ana bölümden bazıları kendi içerisinde alt başlıklara ayrılır. Dillon son olarak “Notlar”, “Kaynakça” ve “Dizin” kısımlarıyla eserini tamamlar.

“Giriş: Palimpsest” başlığını taşıyan birinci bölümde Dillon, palimpsest kelimesini ele alarak ortaya koymuş olduğu çalışmasının amaçlarını genel hatlarıyla çizmektedir:

“Bu çalışma palimpsestin 1845’ten bu yana yer aldığı yaratıcı, eleştirel ve kuramsal metinlerin birçoğunu, palimpsestin mantığını ve yapısını araştırıp modern düşünceyi anlama ve ilerletmedeki hayati rolünü göstermek amacıyla bir araya getiriyor. Tarih, öznel, zamansallık, metafor ve cinsellik kadar farklı kavramların palimpsest tarafından yeniden ölçülüp biçilmesini ele alırken, en geniş anlamıyla okuma sorununa tekrar tekrar ve bıkmadan usanmadan geri dönüyor. Gerek kuramda gerek eleştirmede, akademik ve daha genel kültürel inançta en temel görüş ayrılıklarının kaynağı olan bir pratiği eşeliyor: Etrafımızdaki dünyayı ve kendimizi nasıl anlarız? Başka bir deyişle, nasıl okuruz? Benim açımdan bu sorunun cevabı (ister tarihsel, ister edebi, ister eleştirel, ister kuramsal, ister siyasal, ister kültürel olsun) metinleri nasıl okuduğumuzun palimpsest yoluyla devamlı irdelenmesiyle bulunabilir. Dolayısıyla bu çalışma yazı ve metinselliğin doğasını tutarlılıkla araştırıyor, okumanın güvencesizliğini kabul ediyor ve riskli olmasından ötürü en verimli olan okumanın içerdiği hazdan hiç utanmadan zevk alıyor.” (Dillon 2017: 15.)

Palimpsest kelimesinin sözlükte “üstündeki elyazmasından temizlenerek tekrar tekrar kullanılmış parşömen parçası” anlamına geldiğini söyleyen Dillon’a göre, bu kelimeyi mecazi anlamda kullanan ilk yazar Thomas De Quincey değildir; fakat bu kelimenin 19. yüzyılın ortalarından günümüze kadar tutarlı bir metaforlaşma sürecine girmesinde De Quincey’in etkin bir rolü olmuştur. Bu bölümde palimpsest kelimesinin disiplinlerarası niteliği vurgulanarak birçok alanda kullanıldığına işaret edilmiştir. (Mimari, Coğrafya, Jeoloji, Paleontoloji, Sinirbilim, Genetik, Nörobiyoloji bu alanlardan bazılarıdır.). Çalışmasının “performatif” özelliğinin olmasına dikkat çeken Dillon, bu bölümde edebi metinlerinden yararlandığı Thomas De Quincey, D.H. Lawrence, Arthur Conan Doyle, Umberto Eco, Ian McEwan ve H.D. gibi yazarların isimlerini zikretmekten geri durmamıştır. Dillon palimpsest kavramının çağrıştırdığı “kıvrımlı, içe kıvrık, girift” gibi anlamların da eser içerisinde metinler üzerinden incelendiğini ve her bölümde palimpsest kelimesiyle metinlerin ilişkisini sorgulayarak bu girift yapıyı

1 YL Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (İstanbul, Türkiye), kulakligulizar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8844-8982 [Makale kayıt tarihi: 16.05.2019-kabul tarihi: 20.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580750]

çözmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu bölümde son olarak çalışmanın üç yöntemden meydana geldiği belirtilmiştir ki bunlar: Metaforik eşleştirme, kuramsal eleştiri ve soykütüğüdür (ya da eleştirel tarih).

“Palimpsestlerin Bir Tarihçesi” başlığını taşıyan ikinci bölümde, palimpsest tekniğinin kullanılmasından ve palimpsestlerin tarihi süreç içerisindeki öneminden bahsedilmektedir. Bu bölüm, ‘Arşimet Palimpsesti’, ‘Yaratılış: Antikçağdan Ortaçağa’, ‘Diriliş: 18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla’ olmak üzere üç alt başlığa sahiptir. Milattan önceki yüzyıllardan başlayarak 21. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş olan bu tekniğin en meşhur ve en önemli örneği olarak Arşimet Palimpsesti gösterilir. Katmanlaştırma, silme ve üstüne yazma süreciyle meydana gelen palimpsestler sonraki kuşakları da etkilemiş ürünlerdir. Bunun nedeni ise, tırşedeki ilk yazının silinmiş gibi görünse de çoğu zaman silinmeyip izler bırakmış olmasıdır. Arşimet Palimpsesti uzun yıllar muhafaza edilmiştir. Yazar, Arşimet Palimpsestinin bir dua kitabının içerisinde yer almasından dolayı muhafaza edildiğini düşünmektedir.

Palimpsestleştirme tekniği 15. yüzyılın sonunda kâğıt miktarındaki artış ve matbaanın icadıyla verimsiz bir hâle gelmiş olsa da yeni keşiflerle beraber zirve dönemini 19. yüzyılda yaşamıştır. Dillon, 19. yüzyılın en ünlü palimpsest editörü olarak İtalyan âlim Kardinal Angelo Mai’yi gösterir. 21. yüzyılın başlarında gelişen görüntüleme teknolojilerinden yararlanmanın yanı sıra kimyevî madde kullanımlarından, kızılötesi ve ultraviyole ışıklarından da yararlanarak palimpsestlerin zirve dönemini yaşadıkları tespit edilir. Bu bölümde palimpsestlerin sadece paleografik alanda kullanılan nesnelere olmadığı belirtilir. Tarihsel açıdan önemli oluşunun altı çizilerek hayal gücümüzü zenginleştirdiği de vurgulanır.

“Zihnin Palimpsesti” başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise metafordan yararlanılarak zihin ile palimpsestlerde kullanılan parşömen parçaları arasında bir benzeşim yapılır. Bu bölüm, ‘De Quincey’nin Diriliş Fantezileri’, ‘Hayaletsellik: Öznellik ve Zamansallık’, ‘Buluşcu Okuma’, ‘Palimpsestvari Tropografiler’ olmak üzere dört alt başlığa sahiptir. Bu bölümün hareket noktasını insan beyni, zihni oluşturur. Dillon, palimpsestlerin katmanlarının nasıl ki birtakım tekniklerle ortaya çıkarılacağını düşünüyorsa aynı şekilde zihnin palimpsestlerinin de aydınlatılabileceğini düşünür. Dillon, burada söylediklerini somutlaştırmak amacıyla De Quincey örneğini verir.

Kız kardeşi Elizabeth’i ve annesini kaybeden De Quincey, bu ölümlerden çok etkilendiğini ve bu kayıpların palimpsestten silinmeyecek kadar trajik olduğunu söyler. Dillon, bu bölümde De Quincey’in yaşamı ve eserleri arasındaki ilişkiyi inceler. De Quincey palimpsestlere hayrandır. Çünkü; onların koruyucu işlevinin olması ve diriliş olanağı sağlaması hayranlık verici bir özelliktir. Bu diriliş fikri sayesinde De Quincey kız kardeşinin ölmediğine, onun sadece bir uykuda olduğuna inanır. Dillon, ayrıca bu bölümde Nicolas Abraham ve Maria Torak’ın kriptayla palimpsest kavramını birleştirir. Palimpsestin kriptayla birleştirilmesi sonucunda palimpsest kavramının girift (karmaşık) yapısına, varlığına dikkat çeker.

“Şiir Sanatı ve Metafor Üzerine” başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise Amerikalı şair D.H. Lawrence’nin “Alacakaranlığın Palimpsesti” adlı şiirinden hareketle bir inceleme yapılmıştır. Bu bölüm, ‘Birlikte Ait Olma: Heidegger ve Metafor’, ‘Metaforun Metaforları’, ‘Şimdinin Şiir Sanatı: D.H. Lawrence’ olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. “Alacakaranlığın Palimpsesti” adlı şiir ilk önce “Hafta İçinde Bir Günün Akşamı” adıyla düşünülmüş daha sonra gözden geçirilip Secker’in *New Poems* baskısında son başlığıyla şeklini almıştır. *New Poems*’te yer alan şiirlerini gözden geçiren Lawrence bu sefer *The Collected Poems*’te başka bir düzenlemeyle şiirin başlığını değiştirip ‘Alacakaranlık’ başlığı ile yayımlamıştır. Metin üzerinde bir değişiklik olmadığı halde taslak metin üzerinde yapılan silmeler, yazmalar, yeniden yazmalar palimpsest kavramını çağrıştırır. Bu bölümde düşüncelerine yer verdiği

Michael Davidson ise Dillon'a farklı bakış açıları kazanma olanağı sağlamış bir kişidir. Bir metnin diğer bir metnin kaynağı olamayacağını düşünen Davidson, 'palimptekst' kelimesini uydurduğunu söyler. Bu uydurma kelime ile berber gelenekselleşen birtakım olgular da değişmeye başlamıştır. Altta yatan metni kurtarmaya çalışan ve bunu yaparken de gelenekselleşen palimpsest okuma kalıpları yıkılarak yerini katmanlar arasındaki ilişkilerin çözülmesine bırakır. Palimpsestvari ya da palimtekstüel diye adlandırılan bu okumada tüm katmanlar dikkate alınarak hiyerarşi gözetilmez. Dillon, bu bölümde Martin Heidegger'in düşüncelerine yer vererek palimpsest ile metafor kavramlarının benzerliğinden bahseder. Teorisini güçlendirmek amacıyla da Derrida'nın yapmış olduğu bir çalışmadan örnek verir.

"Riskli Okuma" başlığını taşıyan beşinci bölümde ise geleneksel dedektif hikâyelerinin kurgusu ile palimpsest arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu bölüm 'Eleştirel Metin (1): Klasik Dedektif Romanı Üzerine', 'Kuramsal Metin (1): Yapısalcılık Üzerine', 'Eleştirel Metin (2): Modern Dedektif Romanı Üzerine', 'Kuramsal Metin (2): Postyapısalcılık Üzerine' olmak üzere dört alt başlığa sahiptir. Dillon bu bölümde Arthur Conan Doyle'in *Sherlock Holmes* adlı eserinden yaptığı bir alıntı ile başlar. 'Altın Gözlüğün Esrarı' adlı hikâyeden yapılan alıntıdan sonra Dillon, bu hikâyenin bir eleştirel spekülasyona yol açtığını belirtir. Albert Silverstein bir yazısında Holmes hikâyelerinin anlatıcısı olan Dr. Watson'un anlattığı hikâyelerin sağlam bir kurgusunun olmadığını belirtir ve onları klasik dedektif romanlara benzeter. Dillon'a göre ise bu metin, palimpsest okuması ile dedektif okuması arasında bir metaforik bağlantı kurar. Çünkü dedektif anlatılarının olay örgüsü ile palimpsestlerin yapısı arasında bir benzerlik bulunur.

Klasik dedektif romanlarının iki ana unsura sahip olduğuna işaret edilerek, bunlardan ilki suç işleyen sildiği veya silmeye çalıştığı olayların 'gerçek' versiyonu, ikincisi ise, olayların görünüşteki versiyonunun hikâyesidir. Dillon dedektif hikâyelerinin okuru ile palimpsest editörlerini birbirine benzeter. İkisi de bir tür dedektiflik okuması içindedir. Her ikisinin yapılabilmesi için de yetenekli bir okur olunması gerektiği belirtilir.

Palimpsest dedektif okuması bir keşif sürecini içerir. Okur bu süreç içerisinde tündengelim'e değil, abdüksiyon'a (varsayımsal çıkarım/ retrodüksiyon) dayanır. Dillon, yapısalcılık üzerine önemli çalışmalarda bulunan Ferdinand de Saussure'nin de abdüksiyon yöntemini kullanarak bir okuma yaptığını söyler. Dillon burada edebiyat eleştirmeni olan iki isimden de faydalanır: Jean Starobinski ve Michael Riffaterre.

Dillon daha sonra Umberto Eco'nun *Gülün Adı* adlı romanı üzerinde durarak örneklerle palimpsest metaforunu açıklar. *Gülün Adı* romanındaki William'ın dedektif okuması ile dedektif palimpsest okumasının aynı metodolojiye sahip olduğunu düşünür. *Gülün Adı* klasik dedektif kurmacasının bir palimpsestidir; yüzeyinde hem eski hem de yeni türde dedektif okumasının palimpsestvari mahremiyetinin dünyası vardır. Bu nedenle *Gülün Adı* klasik değil, modern bir dedektif romanı tanımına girer. (s. 109).

Dillon bu bölümde son olarak Roland Barthes'in "Metin Kuramı" yazısını ele alır ve Barthes'in 'Metinsel analiz' adını verdiği yeni bir okuma türünden bahseder.

"Metinlerarasılığı Yeniden Düşünmek" başlığını taşıyan altıncı bölümün hareket noktasını Sigmund Freud, Roland Barthes, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Mihail Bahtin gibi kişilerden etkilenen edebiyat teorisyeni ve psikanalist olan Julia Kristeva oluşturur. Kristeva, postyapısalcı kuramda da çok sık kullanılan 'metinlerarasılık' kelimesini dile kazandıran kişidir. O, metni bir metinlerarasılık, bir

permütasyon ve bir mozaik olarak görür, bu kavramlara göre tarif eder. Dillon bu bölümde iki metinden yola çıkarak metinlerarasılık kavramını palimpsestvari okuma yaparak incelemektedir. Bu iki metin şunlardır: Gérard Genette'in *Palimpsestes* ve Ian McEwan'ın *Kefaret*'i.

'Genette'in Palimpsesti' alt başlığını taşıyan bölümde *Palimpsestes* adlı kitabın öneminden bahsedilir. Bu kitap, palimpsest kavramını alana taşıması bakımından temel bir metin görülmele beraber, metinlerarasılık çalışmaları alanında da kilit bir metin olarak kabul edilir. Genette, metnin metinsel aşkınlığı olarak tanımladığı metinlerötesilik kavramını ise dört grupta tasnif eder: Metinlerarasılık, yanmetinsellik, üstmetinsellik ve hipermetinsellik. Dillon vermiş olduğu örneklerle bu kavramları somutlaştırır.

'Kefaret (1999/2001) alt başlığını taşıyan bölümde ise Ian McEwan'ın *Kefaret* adlı kitabı esas alınır. Bu kitap Jane Austen, Virginia Woolf, Elizabeth Bowen, Rosamond Lehmana gibi yazarların eserlerine yapılan atıflardan oluşur. Dillon, metin üzerinden vermiş olduğu örneklerle romanı metinlerarasılık bağlamında değerlendirir. Burada özellikle zamansallık kavramı ön plana alınarak bir inceleme yapılır.

"Palimpsestin Queer'leştirilmesi: H.D." başlığını taşıyan yedinci bölümde yazar, toplumsal cinsiyet ve feminizm gibi konulardan hareket eder. Feminist eleştirinin görevinin metinlerin içinde bastırılmış anlatıları keşfedip gün ışığına çıkarmak olduğunu düşünen Dillon, bu tür okumada da eksik yönlerin olduğunu tespit eder. Dillon, bu bölümde Amerikalı şair ve romancı olan H.D.'nin *Palimpsest* eserini oluşturan metinlerden ikisini seçerek onlar üzerinde durur: 'Murex: War and Postwar London' ve 'Secret Name: Excavator's Egypt'. Bu metinlerin dokusunda toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik ve heteroseksüellik ile eşcinselliğin olduğunu vurgulayan Dillon Palimpsestvari okuma yaparak bir değerlendirmede bulunur. Kitabın son bölümünü oluşturan başlıklardan biri "Notlar"dır. Bu bölümde yazarın kitap içerisinde vermiş olduğu bazı bilgilerin açıklamalarına ulaşılabilir.

Sonuç olarak, *Palimpsest* edebi eleştiri, kuram, postmodernizm, postyapısalcılık, feminizm gibi konularda araştırma yapacaklar için bilgi, yöntem ve kaynak yönünden zengin bir eserdir. Kitabın giriş bölümünün 'Palimpsest' kavramını açıklayıcı nitelikte olması ise, konu hakkında bir bilgisi olmayan ve bu kavramla ilk kez karşılaşan insanlar için hem merak uyandırıcı hem de öğretici bir niteliktedir. Yedi bölümden oluşan bu kitabın her bir bölümünde farklı kitaplardan ve alıntılardan verilen örneklerle kavramlar daha somut hale getirilmiştir. Bu da somutlaştırılıp anlamlandırılması kolay olmayan bazı kavramların okuyucunun zihninde daha kolay somut hale getirilip anlaşılmasını sağlamıştır. *Palimpsest: Edebiyat, Eleştiri, Kuram* adını taşıyan bu eser, disiplinlerarası alanda çokça faydalanılan palimpsest kavramını her yönüyle açıklığa kavuşturmasının yanı sıra kullanılan kaynaklar açısından da zengin bir içeriğe sahiptir. Bu yönleriyle eser, sadece edebiyat alanında değil, farklı disiplinlerde çalışmalar için de oldukça yeni bakış açıları sunmaktadır.

YAYIN İLKELERİ

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, **dil, edebiyat, folklor, kültür, çeviri bilimi, dil ve edebiyat eğitimi** alanında, 2014 yılında yayın hayatına başlamış; akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayımlandığı bir dergidir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Arapça ve Farsça makaleler de kabul edilir.

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi yılda dört defa, Bahar sayısı 21 Mart, 21 Haziran, 21 Eylül ve 21 Aralık tarihlerinde olmak üzere elektronik ve matbu olarak yayımlanır. Her sayı için makale gönderme son tarihi yayın tarihinden bir ay öncedir.. Arada çıkarılacak özel sayılar için de ayrıca tarihler belirlenip ilan edilir.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak dergi her kurumdan ve her millettten bilim insanlarının çalışmalarına açık olup İngilizce veyha başka dillerden yazılmış çalışmalar da yayımlanabilir.

Dergiye gönderilecek makalenin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Ulusal veya uluslararası sempozyumlarda sunulan bildirimler, yine başka bir yerde yayımlanmamış olması ve dipnotta belirtilmesi koşuluyla dergimizde yayımlanabilir. Bu konuda bütün sorumluluk yazara aittir. Bir araştırma kurumu ya da fonu tarafından desteklenen çalışmalarda, desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje/çalışma numarası verilmeli, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir. Daha önce herhangi bir yerde yayımlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayımlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.

Dergiye gönderilen çalışmalar *Yayın Kurulu* kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayımlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak *Yayın Kurulu* tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.

Yayın Kurulunun gerekli görmesi hâlinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar(lar), hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini verilen süre içinde yerine getirmek zorundadır.

Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz *Yayın Kurulunda* incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.

Çalışmaların yayımlanabilmesi için yazar(lar), hakemler ve *Yayın Kurulunun* görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadır.

Yayımlanmış yazıların yayın hakları *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.

Dergide yayımlanması için gönderilen çalışmalar belirtilen sayıda yayımlanmazsa telif hakkı yazara iade edilmiş olur.

Hakemler, *Yayın Kurulunun* kendilerine belirleyeceği süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise *Yayın Kurulu* ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.

Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.

Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme ve TDK'nin en son yayımladığı *Yazım Kılavuzu*'na uyma mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.

Dergide yayımlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan kanuni sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir. Bu dergi editör ve yazar etik kurallarını benimsemiştir: bkz. <https://publicationethics.org>.

PUBLICATION PRINCIPLES

RumeliDE Journal of Language and Literature Research began publication in 2014 in the field of **language, literature, folklore, culture, translation, language and literature education**. It is a publication of academic, scientific and research-based articles. **English, French, German, Russian, Arabic and Farsi** are accepted as well as **Turkish**.

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies publishes four online and print issues per year; 21st of March, 21st of June, 21st of September, 21st of December. The deadline for submitting a manuscript for numbers is one month before. For special issues, deadlines will be announced.

Only works that have never been published elsewhere can be published in the journal. In the event that an article which has been previously published elsewhere is published in the journal without being mentioned, the author(s) will be solely responsible for legal consequences and copyright issues.

Publication language of the journal is Turkish but the journal accepts works from any nation and institution; therefore, works in English will be accepted, too.

Submissions to the journal must not be published elsewhere previously. Papers presented in national or international symposia can be published with a footnote indicating this. The author is solely responsible for providing references. If the work is supported by an institution or a fund, name of the institution and project information should be mentioned as a footnote.

Submissions are reviewed by at least two referees after approval by the *Editorial Board*. If necessary, the editorial board may want the work to be reviewed by more than two referees. Final decision is made by the *Editorial Board*, considering the opinions of the majority of the referees. The journal reserves all rights to edit, publish or not publish the works.

The *Editorial Board* can ask for some editing from the author(s), considering the suggestions of the referees. The author(s) should make the necessary changes asked by the board and the referees until the abovementioned deadlines.

Author(s) can appeal against the rejection of referees, provided that they put forward relevant evidence in support of their appeal. The appeal will then be assessed by the Editorial Board and the work will be sent to the review of different referees if necessary.

Author(s) should take into account the opinions and suggestions of the referees and the board in order to publish their works.

The copyrights of the published works belong to *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*. All references to the works must cite the original publication. Authors are not eligible for copyright payments.

If a submission is not printed in the issue previously specified to the author, the copyright of the work will be considered returned to the author.

If the referees cannot assess the work until the deadlines determined by the *Editorial Board*, the board may send the work to different referees.

Authors and referees will remain mutually incognito until the end of the assessment.

Submissions must be written with correct grammar, spelling and punctuation. Submissions in Turkish must follow the rules in the latest Turkish Language Association (TDK) guidebook. Authors will be solely responsible for issues arising out of grammar, spelling and punctuation errors.

Authors will be solely responsible for the legal consequences of the content of their submissions. This journal has adopted the editorial and authors' code of ethics: bkz. <https://publicationethics.org>.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmemelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **11 punto** ile koyu harflerle ve genel ortadan, girinti sol ve sağ o, aralık önce 12 sonra 12 satır aralığı 14 ile yazılmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.

Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az **200** en fazla **250**kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce öz (**Abstract**) bulunmalıdır. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en fazla **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler (**Keywords**) verilmelidir. **Öz** metni Georgia normal 9; genel sağa sola yaslı; girinti sol ve sağ 1 cm; aralık önce 12 sonra 12 satır aralığı 14 ile; **Öz** başlığı Georgia normal 10 koyu; genel ortadan; girinti sol ve sağ 1 cm; aralık önce 12 sonra 12 satır aralığı 14 ile yazılmalıdır.

Anahtar kelimeler (Keywords) Georgia normal 9; genel sağa sola yaslı; girinti sol ve sağ 1 cm; aralık önce 12 sonra 12 satır aralığı 14 ile yazılmalıdır.

Ana metin: A4 boyutunda (29,7×21 cm.), Word programında, **Georgia** yazı karakteri ile **10 punto**, genel sağa sola yaslı, girinti sol ve sağ o, aralık önce **12**, sonra **12**, **satır aralığı 14 ile** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2,5** cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**. Öz ve kaynakça sayfası hariç, ana metin 5 sayfadan az olmamalı ve 30 sayfayı aşmamalıdır. Makale metninde paragraf başı **yapılmamalıdır**.

Dipnotta yer alan bütün bilgiler Georgia normal 8; genel sağa sola yaslı; girinti asılı 1 cm; aralık önce 0 sonra 0 satır aralığı tek ile yazılmalıdır.

Bölüm başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir; ancak otomatik numaralandırma yapılmamalıdır.

Tablolar ve şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo özellikleri otomatik sığdır; tablo metinleri Georgia normal 9, genel sağa sola yaslı, girinti sol ve sağ o, aralık önce 6 sonra 6 satır aralığı tek ile yazılmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Alıntı ve göndermeler: Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, Georgia italik 9; genel sağa sola yaslı; girinti sol ve sağ 1 cm; aralık önce 6 sonra 6 satır aralığı tek ile yazılmalıdır.

Metnin sonunda **Kaynakça** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için Georgia normal 10; genel sağa sola yaslı; girinti asılı 1 cm; aralık önce 6 sonra 6 satır aralığı tek uygulanmalıdır.

Kaynak gösterme ve kaynakça kuralları için **APA** düzenine bakınız. (<http://www.apastyle.org>)

NOT: Sayın yazarlarımız, referanslarınızı gözden geçirmeniz ve dergimizin yazım kurallarına uygunluğunu kontrol etmeniz gerekmektedir. Makalenizi dergimiz yazım kurallarına uygun olarak biçimlendirdikten emin olduktan sonra göndermenizi rica ederiz.

Çalışmalarınızda kolaylıklar diler, dergimize göstermiş olduğunuz ilgiye teşekkür ederiz.

STYLE GUIDE

Submissions are expected to comply with the following guidelines.

Authors are required to sign in to the Article Tracking System with their email addresses and chosen passwords to make submissions and keep track of the assessment process. All authors are reminded to **wait** until all referee reports are collected, because the system allows for **only one** editing after submission. If an author edits the submission based on the comments of one referee, and further editing is required after the second referee provides their comments, editing the submission a second time will not be possible.

Title: Title should be descriptive, relevant to the content, and written in **11 point boldface** type.

Author(s) name(s) and address(es): The title of the submission **must not contain** the name, title, institution and email of the author. Since the system administrator is able to view author names, these will be added to the article by the editor. Please make sure that the submission contains no personally identifiable information about the author. This is necessary for the referees to act in total freedom.

Abstract: Abstracts between 200 to 250 words, written both in English and Turkish, must be provided before the beginning of the article to briefly summarize the content. Three to five descriptive keywords must be provided after one blank line beneath the abstract. Abstracts must be written single-spaced, with **9 point** typeface, and indented 1 cm from right and left.

Main Body: Body must be in A4 format (29,7×21 cm.), typed in Microsoft Word or similar software with **10 point Georgia** typeface, with **full line spacing** and **12-point spacing** before and after. Pages must have **2.5 cm margins** on both sides and must not contain page numbering. The body of the submission, excluding abstract and bibliography, must be between 5 to 30 page. Paragraphs **should not** be indented.

Footnotes: Must be single-spaced and written with **8-point typeface**.

Chapters: Articles may be organized into chapters and subheadings for convenience, and these may be numbered if necessary.

Tables and Figures: Tables must contain a title and a number, and placed relevantly within the body text. Figures must be suitable for color printing. Figure numbers and titles must be immediately below the figure and centered.

Images: Images must be high-resolution, scanned at print quality, and placed relevantly within the body text. Images are subject to the same title conventions as figures.

Quotations and Citations: All articles must follow the citation and reference guidelines below. Incompliant submissions will be returned to their authors for correction. Quotations in the body text that are more than a few sentences long must be indented **1 cm**. from left and right:

Sources used in articles must be cited as follows in the BIBLIOGRAPHY section to follow the body text:

The **BIBLIOGRAPHY** section at the end of the body text must list the sources in alphabetical order of authors' surnames. Entries must have **hanging indent** (*Paragraph-Indents and Spacing-Indentation-Special-Hanging Indent*).

Refer to the **APA** style manual for citation and bibliography. (<http://www.apastyle.org>).

NOTE: Valued authors, please review your citations for compliance with the style guides of our journal; you are kindly asked to submit your articles after ensuring that they are compliant with the style guidelines of the journal.

We would like to thank you for your interest in our journal, and wish you success in your endeavors.